Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής

Υπό Φιλίππου Αν. Ζυγούρη

Επιμέλεια
Θεοδώρα Ζωγράφου-Βώρου

Σιάτιστα 2010

ISBN 978-960-93-1875-4

Έτος Έκδοσης 2010
Εκτύπωση
ART GRAPHIC
Τηλ. 24680 23218, Νεάπολη Κοζάνης

Απαγορεύεται η ανατύπωση του παρόντος βιβλίου ή μέρους αυτού σε οποιαδήποτε μορφή ηλεκτρονική ή έντυπη και για οποιαδήποτε χρήση χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότq.

Η παρούσα έκδοση χρηματοδοτήθηκε
από την Αικατερίνη Κ. Ζωγράφου
στη μνήμη του πατέρα της Κωνσταντίνου Ζήση Ζωγράφου,
του θείου της Νικολάου Ζήση Ζωγράφου
και του εξαδέλφου της Ζήση Νικολάου Ζωγράφου
και προσφέρεται δωρεάν.

Φίλιππος Αναστασίου Ζυγούρης

Ο **Φίλιππος Ζυγούρης** γεννήθηκε στη Σιάτιστα το Νοέμβριο του 1865.
Ο πατέρας του ονομαζόταν Αναστάσιος και η μητέρα του Αγνή. Όταν ήταν 5 χρονών πέθανε η μητέρα του. Νουνός του ήταν ο διδάσκαλος Αθανάσιος Ζάχου, πατέρας του αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου.
Φοίτησε στην Αστική Σχολή Χώρας Σιάτιστας, στο Ελληνικό σχολείο Σιάτιστας και τέλειωσε την 1η τάξη Γυμνασίου στην Ελληνική Σχολή Σιάτιστας. Στη συνέχεια φοίτησε στο Ελληνικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, 2η 3η και 4η τάξη Γυμνασίου, από όπου και αποφοίτησε στις 25 Ιουλίου 1884 με βαθμό «λίαν καλώς» και «άξιος της εις το Πανεπιστήμιον φοιτήσεως», όπως χαρακτηριστικά αναγράφεται στο αντίγραφο του απολυτηρίου τίτλου του.
Για οικονομικούς λόγους δε συνέχισε τις σπουδές του, αλλά το Σεπτέμβριο της χρονιάς της αποφοίτησής του, 1884, τον προσέλαβαν να διδάξει στην Ελληνική Σχολή Σιάτιστας.
Στη συνέχεια εργάστηκε μέχρι το 1893 ως διδάσκαλος στην Αστική Σχολή Χώρας Σιάτιστας, και κατά τις περιόδους 1893-1909 και 1912-1931 διετέλεσε δ/ντής της ίδιας Σχολής. Κατά το διάστημα 1909-1911 διηύθυνε την Αστική Σχολή της Κοζάνης.
Είναι ένας από τα ιδρυτικά μέλη της αδελφότητας «Προφήτης Ηλίας», με τις φροντίδες της οποίας κτίστηκε το οίκημα του 1ου Δημοτικού Σχολείου Σιάτιστας.
Έλαβε ενεργό μέρος στο Μακεδονικό Αγώνα, ανήκει στην πρώτη Επιτροπή Μακεδονικής Αμύνης που συγκροτήθηκε στην πόλη μας και στο σπίτι του έγινε η συνάντηση της Επιτροπής με τον Παύλο Μελά.
Εξελέγη πολλές φορές πρόεδρος του Διδασκαλικού Συλλόγου Ανασελίτσης.
Για την εθνική και κοινωνική δράση του τιμήθηκε από την Ελληνική Πολιτεία.
Παντρεύτηκε την Αθηνά Αθανασίου Δίτσιου και από το γάμο αυτό απέκτησε τον Αναστάσιο, τον Αθανάσιο, τη Θεολογία, σύζυγο Νικολάου Ζ. Ζωγράφου, την Αγνή, σύζυγο Κων/νου Περικλέους, την Ελένη, σύζυγο Χρήστου Τζιουρά, την Ελπινίκη, σύζυγο Χαρισίου Μπλέκατση, την Άννα, σύζυγο Μιχαήλ Μπούρου, και τον Ευριπίδη.
Πέθανε το 1951 στη Θεσσαλονίκη.

470 / A / 51

Περιθώριον

Ἀριθ. 470

ΛΗΞΙΑΡΧΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ἐν Θεσσαλονίκῃ σήμερον τῇ ἑνεκάτῃ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ ογδόου καὶ πεντηκοστοῦ ἔτους, ἡμέραν Κυριακὴν καὶ ὥραν 8/½ π. μεσημβρίας καὶ ἐν τῷ Ληξιαρχείῳ καταστήματι κειμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀριθμὸς 12 ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Ἰ. Μαυλέου ληξιάρχου τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης τοῦ δήμου Θεσσαλονίκης τῆς ἐπαρχίας Θεσσαλονίκης ἐνεφανίσθη ὁ Δημήτριος ἐτῶν 81 ἐπαγγέλματος ἐπιστήμονος κάτοικος Θεσσαλονίκης, ὁδὸς Ἀριστοτέλους 9 καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ κειμένῃ ἐν τῇ ὁδῷ Πλάτωνος ἀριθ. 99 τὴν ὀγδόην τοῦ μηνὸς Ἰουνίου ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 5 μ. μεσημβρίας τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ ογδόου καὶ πεντηκοστοῦ ἔτους, ἀπεβίωσεν ὁ Δημήτριος Χριστόφορος κάτοικος Θεσσαλονίκης γεννηθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἡλικίας ἐτῶν 86 ἐπαγγέλματος ἐπιστήμονος θανὼν ἐξ γηρατείας ὁ δὲ ἀποθανὼν ἦν ὑπήκοος Ἑλλάνων ἐγγεγραμμένος εἰς τὸ μητρῷον ἀρρένων τοῦ δήμου Θεσσαλονίκης υἱὸς ἢ θυγάτηρ τοῦ Ἀναστασίου ἐπαγγέλματος κατοίκου Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ἄννης σύζυγος τ. Ἀθανασίου τὸ γένος Ἑλληνίς. Ὁ θάνατος κατὰ τὴν πιστοποίησιν τοῦ ἰατροῦ Α. Γαβριηλίδου ἐπῆλθεν ἐκ γηρατείου καρκίνου.

Ἐφ' ᾧ συνετάγη ἡ παροῦσα, ἥτις ἀναγνωσθεῖσα καὶ βεβαιωθεῖσα παρὰ τοῦ δηλοῦντος ὑπεγράφη παρ' αὐτῷ καὶ παρ' ἐμοῦ Δημήτριος Χριστόφορος

Ὁ δηλώσας — Ὁ ληξίαρχος

Ἀρ. Πρωτ. 574
ΠΙΣΤΟ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ
Θεσσαλονίκη 26/1/200.9
Η ΛΗΞΙΑΡΧΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Πρόλογος του επιμελητή…….……13

II Εισαγωγή…….……19

III. Το κείμενο του Φίλιππου Ζυγούρη με τις αναγκαίες διευκρινιστικές σημειώσεις

Πρόλογος του Συγγραφέα……...…37

Μέρος Α΄

01. Οριογραφία της Σιάτιστας και φυσική έρευνα αυτής 39
02. Κλίμα.....42
03. Διαμόρφωση του εδάφους της Σιάτιστας.....44
04. Πρώτοι συνοικισμοί 45
05. Πώς οι συνοικισμοί «Καλύβια» έγιναν «Πολιτεία Σιάτιστα».....46
06. Επήλυδες 48
07. Ονομασία Σιατίστης.....49
08. Ύδρευση της Σιάτιστας.....50
09. Ο χαρακτήρας των κατοίκων <της> Σιάτιστας.....53
10. Τα Κακούδια 54
11. Οι σπουδαιότερες επιδρομές που αντιμετώπισεν η Σιάτιστα <Πρώτη επιδρομή>.....57
12. Πολιορκία της Σιάτιστας από 2000 Αλβανούς με αρχηγόν τον Μαξούτ Σρόπολιν <Δεύτερη επιδρομή>.....59
13. Τρίτη επιδρομή.....59
14. Τετάρτη επιδρομή 60
15. Πέμπτη επιδρομή 60
16. Έκτη επιδρομή, «Οι Γκέγκηδες» 61
17. Μια επικίνδυνη επίθεση, που κατέληξε σε διασκέδαση 64
18. Τελευταία δοκιμασία της Σιάτιστας στην Κατοχή.....65
19. Απροσδόκητα δεινοπαθήματα της Σιάτιστας: Πανώλης.....66
20. Ο Σκοτωμός.....68
21. Η Πατρίδα 69
22. Νοσταλγίας θρήνος 71
23. Οι Σιατιστινοί σε διασκέδαση 73
24. Γιατί οι κάτοικοι της Σιάτιστας ταξίδευαν αθρόοι.....74
25. Πού χρεωστείται η οικονομική ακμή της Σιάτιστας στους 17^{ο}, 18^{ο} και 19^{ο} αιώνες και πού η κατόπιν παρακμή αυτής 79
26. Σωματειακή κίνηση στη Σιάτιστα.....81
27. Η θέση της γυναίκας στη Σιάτιστα.....82
28. Πολιτισμός, εμπόριο και φιλοξενία.....84

29. Η ζωή στη Σιάτιστα πριν από τα 1880, όταν ακόμη δεν είχεν αποχτήσει καφενεία ... 85

Μέρος Β΄

Λαογραφία

01. Η γέννα ... 91
02. Τα κολιουμπήσια ... 92
03. Τα βαφτίσια ... 93
04. Ο γάμος <γενικά> ... 95
05. Ο αρραβώνας ... 96
06. Ο γάμος ... 99
07. Τα κατά τον θάνατο έθιμα στη Σιάτιστα ... 114
08. Ο μύθος Δεκοχτούρας – Νιόβης ... 118
09. Ο μύθος της Νιόβης ... 119
10. Το Πάσχα ... 120
11. Τα Καρναβάλια (Μπουμπουσιάρια) ... 122
12. Το προβατόψωμα ... 126
13. Κάλαντα <γενικά> ... 127
14. Τα Κάλαντα (Κόλιαντα) <στη Σιάτιστα> ... 129
15. Το άνοιγμα των ουρανίων ... 132
16. Θεοφάνια (Φώτα) ... 133
17. Καλικάντζαροι ... 134
18. Ματραγκόνα ... 134
19. Οι Αποκριές ... 135
20. Η Κουρούνα ... 139
21. Τα φυλαχτήρια (χαμαϊλιά) ... 140
22. Πρωτομαϊά ... 140
23. <Και άλλα τραγούδια που τραγουδιούνται σε διάφορες περιπτώσεις στη Σιάτιστα> ... 143
24. Ο Τρυγητός (τρύγος) ... 147
25. Οι χουχουιάσινες ... 149
26. Εορτές του θερισμού ... 150
27. Το σιτάρι που βάζουν τα κορίτσια <κάτω από το μαξιλάρι τους το Σάββατο> του Αγίου Θεοδώρου ... 150
28. Ο αργαλειός ... 151
29. Πανήγυρη της Παναγίας Μικροκάστρου (Τσιαρουσίνου) ... 154
30. Τα σωζόμενα ιδιωτικά αρχοντόσπιτα στη Σιάτιστα ... 156
31. Ενδύματα ... 165

Μέρος Γ΄

Εκκλησιαστική Κατάσταση στη Σιάτιστα

01. <Εισαγωγή> 169
02. <Ιεράρχες> 171
02.01. Περίοδος μεταξύ Λαυρεντίου, Νεοφύτου, Παχωμίου, Γερμανού και Παρθενίου 1510-1639. Περίοδος Παρθενίου, Δανιήλ, Νικηφόρου, Λεοντίου και Ζωσιμά 1639-1686....171
02.01.1. <Γενικά> 171
02.01.2. Νικηφόρος....172
02.01.3. Ο Λεόντιος 172
02.01.4. Ο Παρθένιος....172
02.01.5. Ζωσιμάς <1686-1746>....173
02.02. Νικηφόρος <1746-1769> 174
02.03. Κύριλλος <1769-1792>....175
02.04. Νεόφυτος <1792-1811> 175
02.05. Ιωαννίκιος <1811-1835>....176
02.06. Λεόντιος <1835-1852> 177
02.07. Μελέτιος <1852-1864>....177
02.08. Αλέξανδρος ο Λάσκαρις <1864-1869>....179
02.09. Θεόφιλος <1869-1872>....181
02.10. Αμβρόσιος <1872-1877> 182
02.11. Αγαθάγγελος Στεφανάκης <1877-1882> 183
02.12. Αθανάσιος Μεγακλής <1882-1893>....185
02.13. Αθανάσιος ο από Κώου (Πολέμης) <1893-1900> 186
02.14. Σεραφείμ Σκαρούλης <1900-1909>....187
02.15. Ιερόθεος Ανθουλίδης <1909-1920>....193
02.15$^{\alpha}$. Πώς κάηκεν ο ναός του Αγίου Δημητρίου 194
02.15$^{\beta}$. Η απελευθέρωσή μας....195
02.15$^{\gamma}$. Η επίσκεψη του Βασιλιά....197
02.16. Ο Γρεβενών Αιμιλιανός <1920-1921>....198
02.17. Ο Κορυτσάς Γερμανός <1921-1924> 198
02.18. Αγαθάγγελος ο εκ Κυδωνιών <1924-1929> 199
02.19. Διόδωρος ο από Καμπανίας <1931-1945> 199
02.20. Ανακεφαλαίωσις: ονόματα και χρονολογίες....199
03.00. Οι Εκκλησιές της Σιάτιστας....201
03.01. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου....201
03.02. Προφήτης Ηλίας....202
03.03. Ο Άγιος Μηνάς 208
03.04. Ο ναός της Αγίας Παρασκευής 210
03.05. Άγιος Χριστόφορος....211
03.06. Άγιος Ιωάννης....213

03.07. Αγία Τριάς 215
03.08. Άγιος Αθανάσιος 218
03.09. Οι 12 Απόστολοι 219
03.10. Άγιος Γεώργιος 219
03.11. Ο ναός των Αγίων Ταξιαρχών 222
03.12. Ο ναός του Αγίου Νικάνορος 224
03.13. Ο ναός του Αγίου Νικολάου 224
03.14. Ο ναός της Παναγίας 224
04.00. [Μερικά άλλα] δημόσια οικοδομήματα 225
04.01. Ιερά Μητρόπολη 225
04.02. Τα Κωδωνοστάσια 226
05.00. Τα οικοδομήματα της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης 227
05.01. Τα Δημοτικά Σχολεία Χώρας 227
05.02. Το Παρθεναγωγείο 229
05.03. Το νέο Δημοτικό Σχολείο 230
05.04. Διδακτήρια Γερανείας (Ιστορία Αποστόλου, σελ. 56) 231
06.00. Ελληνική Σχολή 231
07.00. Το Γυμνάσιο 232
08.00. Παρθεναγωγείο Γεράνειας 232

Μέρος Δ΄

Η Εκπαίδευση

01. <Γενικά> 235
02. Η Δημοτική Εκπαίδευση 239
03. Εκπαίδευση των θηλέων 242
04. Τα Νηπιαγωγεία ; 243
05. Μέση Εκπαίδευση-Ελληνική Σχολή 243
06. Ο Μιχαήλ Παπαγεωργίου 245
07. Αργύριος Παπαρρίζου 248
08. Οι μετά τον Παπαρρίζου διδάξαντες στη Σιάτιστα. 256
09. Αγών Ψαλίδα και Παπαρρίζου 257
10. Δήμαρος 262
11. Δημήτριος Αργυριάδης ή Ροίζος 262
12. Ο Νικόλαος Αργυριάδης 266
13. Αθανάσιος Αργυριάδης 268
14. Κωνσταντίνος Οικονόμου 269
15. Αναστάσιος Βήκας 270
16. Παπαθεόδωρος Γεωργίου 272
17. Δημήτριος Παυλίδης 273
18. Δημήτριος Παπά Χαρισίου 274
19. Δημοσιογραφία 274

20. Γιάννης Ταχογιάννης 275
21. Εφημερίς «Σιάτιστα» 279

Μέρος Ε΄

Όσοι αναδείχτηκαν Εθνικοί εργάτες από την Επανάσταση του Ορλώφ και κατόπιν

01. Γεώργιος Παπάζογλου ή Παπαζώλης 281
02. Μαρκίδαι Πούλιου (Πούλιος <ή Πούπλιος> και Γεώργιος).....286
03. Θεοχάρης Τουρούντζιας του Γεωργίου.....294
04. Ιωάννης Τουρούντζιας 296
05. Αδελφοί Τζίνου, Κωνσταντίνος και Δημήτριος.....298
05.01. Ο Κώστας.....298
05.02. Δημήτριος Τζίνος (ταγματάρχης).....301
06. Κωνσταντίνος Δούκα 304
07. Θεοφάνης ο Σιατιστεύς 306
08. Οικογένεια Κασομούλη ή Τσιάμη 309
08.01. Κώστας Κασομούλης ή Τσιάμης 309
08.02. Γενεαλογία Κασομούλη 311
08.03. Δημήτριος ή Μήτρος Κασομούλης.....311
08.04. Γεώργιος Κασομούλης.....314
08.05. Νικόλαος Κασομούλη.....317
09. Ο κυρ Τασιούλας Γεωργίου 326
10. Λιώλιος Νούσιος.....335
11. Γεώργιος Νάνος (Μπακαμίσιος).....335
12. Χάτσιος Νιάνιουκας.....335
13. Ο Γεώργιος Νιόπλιος ή Ρούσης, ο νεότερος.....335
14. Ο Νικόλαος ή Αναγνώστης Λασπάς.....339
15. Αγαθάγγελος Στεφανάκης, Δημητριάδης , Κράκας και Περιστέρα 340
16. Ποιοι έλαβαν μέρος στον αγώνα του 1897 343
17. Μακεδονική άμυνα 344
18. Λεωνίδας Παπαπαύλου 345
19. Γεώργιος Σφήκας 346
20. Μακεδονικός Αγώνας – Προκαταρκτικά - Μακεδονική Άμυνα.....350
21. Η Σιάτιστα από τα 1904 έως τα 1908.....356
22. Ο Παύλος Περδίκκας (Νεράντζης) 357
23. Ανδρέας Καλαμπούκας και Γεώργιος Λιουλιάκης 358
24. Τριαντάφυλλος Σαμαρά (ο Καραπιπέρης) 358
25. Ο αρχιμανδρίτης Ι. Παπανικολάου ή Παπακολιού.....362
26. Η 11η Οκτωβρίου 1912 363
27. Η 12η Οκτωβρίου 1912.....365
28. Πρώτη απόπειρα για την ανακατάληψη της Σιατίστης.....367

29. Η 14η Οκτωβρίου 1912 368
30. Η 15η Οκτωβρίου 370
31. Η 19η Οκτωβρίου 370
32. 20ή Οκτωβρίου 371
33. Επίδραση του ατυχήματος Μπάνιτσας – Σόροβιτς στην κατάσταση της περιφέρειας Σιατίστης 371
34. Η 2α Νοεμβρίου 372
35. Προετοιμασίες δια την μάχην Σιατίστης 4ην Νοεμβρίου 1912 373
36. Πώς φέρθηκαν οι Σιατιστείς την παραμονή της μάχης Σιατίστης στους πολεμιστάς της επομένης και τα αφορώντα την μέρα της μάχης, 4ην Νοεμβρίου 1912 375
37. Η μάχη 377
38. Πού οφείλεται η επακολουθήσασα μεγάλη φθορά σε έμψυχο υλικό κατά την μάχην 381
39. Οι πεσόντες 382
40. Πώς φέρθηκαν οι Σιατιστείς κατά την μάχη 383
41. Η επομένη της μάχης 384
42. Η αναχώρηση των στρατευμάτων και η προπομπή 385
43. Απόφασις των Σιατιστινών σε ένδειξη ευγνωμοσύνης 385
44. Η σημασία της μάχης από γενικής απόψεως 387
45. Τα επέτεια μνημόσυνα 388
46. Σιατιστείς στο Δοξάτο 389
47. Ένα παράδειγμα πατριωτισμού μιας οικογενείας κουτσοβλαχικής, που διέμενε στη Σιάτιστα και εκείθεν εγκατεστάθη στο Δοξάτο 390
47.01. Ιωάννης Κοτρώτσης 390
47.02. Τα υπόλοιπα μέλη της οικογενείας Κοτρώτση. 391
47.03. Βασίλειος Κοτρώτσης 392

Μέρος Στ΄

Ευεργέτες Σιάτισταις

01. Γεώργιος Ρούσης 395
01.01. Η προσφώνηση 397
02. Ο Γεώργιος Ζαβίρας 401
03. Βασιλική Νικολάου ή Βαρβάρα 408
03.01. Το Πατριαρχικό γράμμα 408
04. Γεώργιος Αυξεντιάδης, καθηγητής 414
05. Αικατερίνη Τσετήρη <Τζετήρη> 416
06. Δούκας Χατζημιχαήλ 420
07. Οικογένεια Μανούση – Θεόδωρος Μανούση 420
07.01. Θεόδωρος Μανούσης 426
07.02. Θεοδώρου Μανούση διαθήκη της 27 7/μβρίου 1858 430

08. Θεόδωρος Ν. Χατζηϊωαννίδης – Ελένη Τσιαγκάλινα.....433
09. Ιωάννης Μ. Τραμπαντζής <Σιάτιστα 1813-Αθήνα 1890>.....438
09.01. Σιγγίλιον Γράμμα 441
09.02. <Το ψήφισμα της Σιατίστης>.....446
09.03. Πρώτη επιστολή της Εφορείας προς τον Ιωάννην Μ. Τραμπαντζήν....452
09.04. Περιγραφή του Τραμπαντζείου Γυμνασίου 454
10. Νικόλαος Σαμαράς.....457
11. Κωνσταντίνος Δούκα Σαχίνης 459
11.01. Διαθήκη Κωνσταντίνου Δούκα Σαχίνη.....460
12. Δημήτριος Ιωαννίδης (ή Τσεκερδέκης) 462
12.01. Διαθήκη Δημητρίου Ιωαννίδου.....464
12.02. Επιστολή της Κοινότητος Σιατίστης προς τους εκτελεστάς της διαθήκης του αοιδήμου Δημητρίου Ιωαννίδου, μεγάλου Ευεργέτου Σιατίστης…468
13. Κωνσταντίνος Χούχας του Θωμά 471
14. Θωμάς Γκερεχτέ.....472
15. Δημήτριος Καλτιός <Καλτσιός ή Τριανταφύλλου> 473
16. Αδελφοί Πότσιου 473
17. Αδελφοί Τσιστόπουλοι.....474
18. Ελένη Τσιαγκάλη – Ναούμ Βόγκουλιος 474
19. Δημήτριος Τσιρλιγκάνης.....475
20. Μιχαήλ Τέρτης.....475
21. Στέφος Στέφου 475
22. Γεώργιος Δ. Μουσταφά και οι υιοί αυτού Δημήτριος και Θεόδωρος……476
23. Κωνσταντίνος Περπέσας.....477
24. Αλεξάνδρα και Μιχαήλ Κουκουλίδης.....477
25. Ο Νικόλαος Δήμου (Γκαργκατσούια).....478
26. Ο Πολυανής Παρθένιος Γκόλιας.....478
27. Ο Παρθένιος (του Σταμ. Σταμ.) 481
28. Αλεξάνδρα Ι. Σπύρου 483
29. Ο Χριστόδουλος Ν. Μέγας 484
30. Ο Ζήσης Αλεξίου 484
31. Αναστάσιος Ευ. Μέγας 484
32. Οι Σύλλογοι Σιατίστης στη Σαλαμάγκα και Ν. Υόρκην 485
33. Οι Σύλλογοι Προφήτης Ηλίας και Άγιος Χριστόφορος.....485
34. Αλεξάνδρα και Γεώργιος Μήκα.....485
35. Δημήτριος Ζάχου και Γεώργιος Δ. Χριστοδούλου 486
36. Επίτροποι των Εκκλησιών 486
37. Ο άγιος Γρεβενών Νικόλαος Παπανικολάου.....487
38. Ο Μιχαήλ Παν. Βέρου 487
39. Αλέξανδρος Δ. Σαχίνης.....487

Μέρος Ζ΄

Οι διακριθέντες λόγιοι και οι αναδειχθέντες εμπορικοί οίκοι και μερικά Αρχεία

01. Θωμάς Δημητρίου Σιατιστεύς ή Θωμάς Δημητριάδης..... 489
02. Μιχαήλ Δούκας 492
03. Μιχαήλ Δούκα Χατζή Μιχαήλ 492
04. Δημήτριος Καρακάσης του Νικολάου, ιατροφιλόσοφος 493
05. Ο Μητροπολίτης Γρεβενών Γρηγόριος Σιατιστεύς..... 495
06. Παύλος Τριανταφύλλου 495
07. Γεώργιος Φιλίδης 495
08. Θεόδωρος Ιωάννου Παπαθεοδώρου..... 496
09. Απόστολος Θεοδωρίδης 496
10. Μιχαήλ ο Πελαγονίας, ο Σιατιστεύς..... 497
11. Οι Αδάμ και Δημήτριος Κωνσταντίνου Τζετήρη 497
12. Ιωσήφ, Χριστόφορος και Graf Naco 499
13. Νεράντζιος Σιατιστεύς, Ματραπεζόπουλος επονομαζόμενος..... 501
14. Ο Ελληνοκροάτης ποιητής Δ. Δημητρίου, ο πατήρ του Κροατικού Θεάτρου..... 501
15. Οίκος Ζαχαίων..... 505
16. Αριστοτέλης Ζάχου 506
17. Οίκος Δήμου Σφήκα..... 512
17.01. Το της ομολογίας ίσον..... 513
17.02. Επιστολή της Ι. Μονής της Βάτου. 515
17.03. Επιστολή στο Δήμο Σφήκα από μέρους της Ι. Μονής του Βαρλαάμ....516
18. Ιωάννης Θεοδώρου..... 518
19. Εμπορικός οίκος Μιχαήλ Ζυγούρη και Γεωργίου Νιόπλιου 521
19^{α}. Αιρετοί κριτές 525
20. Το φαινόμενο της διασποράς των κατοίκων της Σιάτιστας..... 526
21. Ο Θεόδωρος Χ. Φλωράς..... 527
22. Αργυριάδης Παύλος 528
23. Μάρκος Ρούζιου..... 529
24. Λογαριασμός της Ελληνικής ποτέ Σχολής Σιατίστης..... 529
25. Τοποθεσίες πέριξ της Σιάτιστας, που έχουν κάτι το αξιοπερίεργοκαι μερικές χρησίμευσαν ως Οροθέσια..... 537
25.01. Η Νεράιδα 537
25.02. Η Μπεστερά του Αγεώργη (Αϊ-Γιώργη) 538
25.03. Νεράϊδα Τσερβένας..... 538
25.04. Λάκκος Τσαλκής 539
25.05. Βεργάτι 539
25.06. Καψάλι 540
25.07. Ανήλιο και προσήλιο..... 540

25.08. Βίγλα 540
25.09. Τσιποτούρα (τρεχάμενο νερό).....540
25.10. Αγά Τσισμές.....540
25.11. Σταυροδρόμι.....541
25.12. Ταμπουρλέκια-Συκιές-Μακροβούνι-Μπούνος 542
25.13. Οι Βαμβακιές-Τζιούμτες.....543
25.14. Τσιάγκινα (δίοδος) 543
25.15. Ο Ψαράς, η Μπερνίτσα, το Καστράκι, το Γκραντίστι, το Χαΐρι, η Κόκκινη Μπάρα και το Βρέτο 543
25.16. Η Αέλ-Μπάρα 545
25.17. Ισιάδια 545
25.18. Γούρνες-Πύργοι 545
25.19. Γρίβας τ' Μπαλαμπάνη 546
25.20. Αργυρά, Λυκότρυπες, Αζιούλη, Παπαδήμου βρύση 546
25.21. Τ' αλώνι τ' Βατ – Τ' Βατ το γεφύρι.....546
26. Συμπεράσματα που οφείλονται στην (*προκύπτουν από την*) περιγραφή των τοπίων.....547
27.01. <Πέτροβα> 548
27.02. Του Τζηκ το Νερό 548
28. Η ιατρική περίθαλψη της Σιάτιστας.....548
28.01. Ιωάννης Πάικος.....549
28.02. Αλέξανδρος Οικονομίδης.....553
28.03. Νικόλαος Γεωργιάδης 554
28.04. Γεώργιος Νικολαΐδης 555
28.05. Γεώργιος Παπανικολάου.....555
28.06. Αναστάσιος Αλεξίου (Τασιουλόπκος) 556
28.07. Κωνσταντίνος Κανατσούλης.....557
28.08. Μηνάς Θεοδώρου, Χαρίλαος Κούιας, Νικόλαος Γκιουλέκας 558
29. Φαρμακοποιοί 559
30. Γενική άποψις της κινήσεως εμπορικής, εργατοεπαγγελματικής και πνευματικής [των κατοίκων Σιατίστης], ήτοι της βιοποριστικής κατά τον19^{ον} και 20^{ον} αιώνα μέσα σ' αυτήν (τη Σιάτιστα) και σε άλλα κέντρα…….….560
31. Οι Κουτσόβλαχοι, ξυλέμποροι και ξυλουργοί 561
32. Οι ζωέμποροι.....562
33. Δερματέμποροι.....562
34. Οι αμπελουργοί 563
35. Κτηνοτρόφοι 564
36. Βυρσοδέψαι.....564
37. Καπνοκαλλιεργηταί και καπνέμποροι.....564
38. Υποδηματοποιοί.....565
39. Οι σηροτρόφοι.....565
40. Οι γουνοποιοί 566
41. Οι Αγωγιάτες.....567

42. Υποκατάστημα Τραπέζης Αθηνών 568
43. Λαναριστική μηχανή 568
44. <Μερικές άλλες ασχολίες, αλλά σε περιορισμένο κύκλο> 568
45. <Γενική θεώρηση της οικονομικής ζωής της Σιάτιστας> 569

IV.ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

01. Αποκριές, πυροτεχνήματα 573
02. Υφαίνω σε αργαλειό (όλες οι απαραίτητες ενέργειες εξελικτικά και τα σχετικά εργαλεία) 574
03.01. Αργυριάδες, Βιβλιογραφία 575
03.02. Αργυριάδες, Εργογραφία 577
03.03. Αργυριάδες, τα σχετικά με την «Ιστορία περί Φιλολογίας» του Δημητρίου Αργυριάδη 579
04. Αρχοντικά, σύντομες πληροφορίες για τη δομή των σιατιστινών αρχοντικών 580
05. Βαράκι 582
06. Γάμος σιατιστινός: πρόσθετες πληροφορίες (για το "ξώφυλλο χαρτί", το "νάχτι", τα "μαζιά", τον "πρόπκαστο" και τα "γεμίσια") από δημοσιευμένα κείμενα και άλλων σιατιστινών μελετητών του σιατιστινού γάμου…….583
06. 01. ΓΑΜΟΣ -ΞΩΦΥΛΛΟ …….583
06.02. ΓΑΜΟΣ-ΝΑΧΤΙ 584
06.03. ΓΑΜΟΣ- ΜΑΖΙΑ 584
06.04. ΓΑΜΟΣ-ΠΡΟΠΚΑΣΤΟΣ 585
06.05. ΓΑΜΟΣ-ΓΕΜΙΣΙΑ 585
07. Γούνα: πώς γίνεται ένα γούνινο πανωφόρι με πρώτη ύλη το "χορδά…….587
08. Διοικητική διαίρεση στα τελευταία χρόνια της τουρκικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, μια σύντομη γενική θεώρηση 589
09. Έγγραφα από το αρχείο του Φ. Ζυγούρη 591
09.01. Φωτογραφία, επεξεργασμένη, της απαντητικής επιστολής των εκτελεστών της Διαθήκης του Δ. Ιωαννίδη 591
09.02. Φωτογραφία, επεξεργασμένη, τμήματος του πρωτοτύπου εγγράφου (7) της σελίδας 397 του χειρογράφου του Φ.Ζ……...……593
10. Ελληνικές Κοινότητες κατά την Τουρκοκρατία -Φορολογία των χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. 594
11. Η Εκπαίδευση στη Σιάτιστα το 18^{ο} , 19^{ο} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπως προκύπτει από τα κείμενα του Φ. Ζυγούρη (Βαθμίδες, διδακτήρια, μέθοδοι διδασκαλίας-αλληλοδιδακτική, διοίκηση σχολείων)……...…601
12. Ιντέκια, μια προσέγγιση της σημασίας της λέξης "ιντέκια" 607
13. «Κατάστιχα της πραγματείας», τα βιβλία που κρατεί ένα «εμπορικό» … 609
14. Γραπτές μαρτυρίες για την εξέλιξη του κληροδοτήματος της Βασιλικής Νικολάου 610

15. Κρασί σιατιστινό, πληροφορίες για τη διαδικασία παρασκευής του 612
16. Λαναριστική μηχανή.....613
17. Νικόλαος Λασπάς.....613
18. Αποσπάσματα δημοσιευμάτων σχετικά με τη διαφωνία των αξιωματικών για τον τρόπο οργάνωσης της άμυνας κατά των Βουλγάρων στη Μακεδονία το 1904……...…..615
19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία (όσα συναντούμε στο κείμενο του Φ. Ζυγούρη): αντιστοιχίες, αγοραστική αξία.....618
20. Παλαιοντολογική Συλλογή Σιατίστης.....620
21. Δίδαξαν στην Ελληνική Σχολή Σιάτιστας, σύμφωνα με το κείμενο του Φ. Ζυγούρη 622
22. Πρωτοχρονιά, Κουδουνάδες.....623
23. Ρούσης Γεώργιος, ένας σιατιστινός διδάκτορας της Ιατροφιλοσοφικής Σχολής της Πάδοβας. Σύντομες πληροφορίες για τη λειτουργία του Πανεπιστημίου της Πάδοβας τον καιρό που ήταν εκεί φοιτητής ο Γεώργιος Ρούσης..623
24. Σκοτωμός, έγγραφα σχετικά με την τραγωδία του Πάσχα του 1839 στη Σιάτιστα……...…….…...….627
25. Στρατιωτικές ελληνικές δυνάμεις στη μάχη της 4ης Νοεμβρίου 1912, σχετική βιβλιογραφία 629
26. Σφήκας Δημήτριος, δημοσιευμένα κείμενα, που δηλώνουν την παρουσία και δράση του σε διάφορους τόπους και χρόνους.....630
27. Φλωράς Θεόδωρος, Εργογραφία 631

V. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ …….……..…….……633
VI. ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΟΠΩΝ ΚΑΙ ΛΕΞΕΩΝ
VII. ΧΑΡΤΕΣ (αυτοσχέδιοι)
VIII. ΕΓΓΡΑΦΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
VIIII. ΕΙΚΟΝΕΣ

Φωτογραφία, επεξεργασμένη, της σελίδας 2 του χειρογράφου των **Ιστορικών σημειωμάτων περί Σιατίστης και λαογραφικών αυτής.**

Πρόλογος
ή
Το ιστορικό της έκδοσης που άργησε να πραγματοποιηθεί

Το 1958, πρωτοετής φοιτήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, δέχτηκα από την εξαδέλφη μου Λόλα Ν. Ζωγράφου την τιμητική πρόταση να δω τα χειρόγραφα του παππού της Φίλιππου Ζυγούρη «**Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής»**, να τα μελετήσω, να τα διορθώσω και να τα αναδιαρθρώσω -όπου αυτό ήταν αναγκαίο να γίνει- μια και ο ίδιος δεν είχε προλάβει να τα επεξεργαστεί, και έτσι να βοηθήσω στην έκδοσή τους. Θα πρέπει να σημειώσω ότι η Λόλα, καθηγήτρια η ίδια της γαλλικής γλώσσας, διακρινόταν για την ιδιαίτερη ευαισθησία της στο θέμα της γλώσσας γενικά, της ορθοέπειας ειδικότερα, γνώριζε καλά τη συγγραφή του παππού της και τα προβλήματα αυτής της συγγραφής και η φροντίδα της γι' αυτήν ήταν δικαιολογημένη και για μένα απόλυτα σεβαστή.

Δέχτηκα την πρόκληση με επιφύλαξη, γιατί έβλεπα ότι η απειρία μου στο θέμα αυτό και ο λίγος χρόνος που διέθετα ήταν σημαντικά εμπόδια, και με δισταγμό πήρα στα χέρια μου αυτά τα χειρόγραφα. Μελέτησα αρκετές σελίδες και ο δισταγμός μου ενισχύθηκε. Δεν ένιωθα ικανή να προχωρήσω σε ένα τέτοιο εγχείρημα και με λύπη μου τα επέστρεψα, με την υπόσχεση αργότερα να βοηθήσω. Από τότε όμως δεν παρακολούθησα την τύχη τους.

Το 2003, με την ευκαιρία της δημιουργίας της ιστοσελίδας μας http://www.siatistanews.gr, ξαναβρέθηκα μπροστά στα ίδια χειρόγραφα και στην ίδια πρόταση - πρόκληση, από το Ζήση Ν. Ζωγράφο πια, και το ένιωσα ως κάλεσμα για εξόφληση μιας οφειλής στη Λόλα και στον παππού Φίλιππο.

Έτσι απλά είδα το θέμα στην αρχή και ανταποκρίθηκα θετικά. Όταν όμως, κατά τη μεταγραφή - μετατροπή του χειρόγραφου κειμένου σε ψηφιακή μορφή, γνώρισα καλύτερα το συγγραφικό έργο στο σύνολό του, είδα ότι έφερνε πολλές πληροφορίες ιστορικές - κοινωνικές και άλλες, που θεώρησα ότι δεν έπρεπε να ξεχαστούν. Τότε πια αισθάνθηκα και το χρέος να εργαστώ για την έκδοσή του, παρά το γεγονός ότι οι δυσκολίες για μια τέτοια προσπάθεια φαίνονταν να είναι πιο σημαντικές από όσο αρχικά τις είχα εκτιμήσει και πιο πολλές, γιατί σχετίζονταν με:

γλωσσική μορφή σε αρκετά σημεία διαφορετική (ως προς τους γραμματικούς τύπους και τη συντακτική δομή του λόγου) από τα γλωσσικά βιώματα του σημερινού αλλά και πιθανότατα του αυριανού αναγνώστη,

πληροφορίες για την ιστορία και την κοινωνική ζωή της πόλης μας, της Σιάτιστας, που κάποιες δε μιλούν άμεσα στο σημερινό αναγνώστη και θέλουν επεξήγηση ή συμπλήρωμα ή και διόρθωση, σύμφωνα με νεότερες έρευνες και απόψεις,

αναφορές σε πρόσωπα των περασμένων χρόνων σημαντικά για την ιστορία της πόλης μας, για τα οποία όμως απαιτούνται περισσότερα στοιχεία ταυτότητας, για να περάσουν στο δικό μας κόσμο σήμερα.

Και όλα αυτά απαιτούσαν από μένα προσπάθεια τέτοια, που, αντικειμενικά, δεν μπορούσα να την αναλάβω.

Από τη δύσκολη θέση μου βγήκα, όταν στην προσπάθεια συστρατεύθηκε η αδελφή μου Αικατερίνη Ζωγράφου και ανέλαβε το ουσιαστικότερο και δυσκολότερο τμήμα της εργασίας αυτής:

α) **Τον εντοπισμό** των πηγών που είχε ο Φίλιππος Ζυγούρης, ώστε να γίνουν προσιτές και στο σημερινό αναγνώστη,

β) **Την επικαιροποίηση** της εργασίας του, αναζητώντας νέες πληροφορίες και απόψεις που έφερε η έρευνα, Σιατιστινών κυρίως ειδικών επιστημόνων, για θέματα τα οποία ο Φίλιππος Ζυγούρης πρώτος έθεσε τουλάχιστο 60 και πλέον χρόνια πριν,

γ) **Τη διευκόλυνση** του σημερινού αναγνώστη να κατανοήσει κάποιες ενότητες του έργου (π.χ. την εκπαίδευση, τη διοίκηση, την οικονομία στην παλιά Σιάτιστα κ.ά.) ή απλά πληροφορίες για πρόσωπα ή θέματα, που όλα ήταν γνωστά και δεδομένα για το συγγραφέα, άγνωστα όμως για μας σήμερα και κάποτε προβληματικά στην κατανόησή τους.

Ειδικά για κάποια από τα θέματα αυτά η κ. Αικ. Ζωγράφου:

- Κατάρτισε ένα μικρό **Παράρτημα**.

- Για παλιές οικογένειες της πόλης μας, που ονόματα μελών τους αναφέρονται από το συγγραφέα, έδωσε κάποια εικόνα γενεαλογικού δέντρου, πρόταση απλή και κατανάγκην ελλιπή, βασισμένη όχι σε πρωτογενείς πηγές, αλλά σε τεκμηριωμένες ανακοινώσεις εγκρίτων ερευνητών και στο κείμενο του Φίλιππου Ζυγούρη, εικόνα που δείχνει τη συγγενική σχέση τους και την εποχή που έζησαν και διευκολύνεται έτσι ο αναγνώστης στην παρακολούθηση της αφήγησης.

-Εντόπισε μέσα στο σημερινό πολεοδομικό καμβά της πόλης μας τη θέση των παλιών αρχοντικών και άλλων κτισμάτων που αναφέρονται στο κείμενο του Φίλιππου Ζυγούρη και τη σημείωσε σε αυτοσχέδιο χάρτη.

-Για πόλεις και χωριά με τις παλιές ονομασίες αναζήτησε σε έγγραφα, Φ.Ε.Κ. και χάρτες τη σημερινή ονομασία τους, την οποία στο κείμενο την προσθέτουμε δίπλα στην παλιά, για την χωρίς δυσκολία παρακολούθηση της ιστορίας αλλά και του ιστορικού χώρου.

Στην προσπάθειά της αυτή είχε κάποιες βασικές προϋποθέσεις υπεύθυνης εργασίας: Γνωρίζει η ίδια την πόλη και πολλά από την πρόσφατη ιστορία της. Πολλά από αυτά τα έμαθε «από πρώτο χέρι», από τους γονείς μας, ιδιαίτερα

από τη μητέρα μας. Είχε στη διάθεσή της δυο πλούσιες βιβλιοθήκες, τη Μανούσεια στη Σιάτιστα, που βιβλία της είχε χρησιμοποιήσει και ο ίδιος ο συγγραφέας, και την Κοβεντάρειο της Κοζάνης. Έχει άνεση στη χρήση βιβλιοθηκών και υπηρεσιών μέσω διαδικτύου και, τέλος, έχει Σιατιστινούς φίλους που πρόθυμα της έδωσαν πληροφορίες που αναζήτησε.

Έτσι αναλάβαμε μαζί την έκδοση. Βασικό κριτήριό μας**:** με την όποια επιλογή μας ως προς τη μορφή της **να μην προδώσουμε το συγγραφέα** αλλά **και να ενημερώσουμε χωρίς να ταλαιπωρήσουμε τον απλό αναγνώστη, κύρια το Σιατιστινό**, για τον οποίο έγραψε ο Φίλιππος Ζυγούρης. Το πόσο πετύχαμε τους στόχους μας θα το κρίνει φυσικά ο αναγνώστης. Εμείς οφείλουμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας σε όσους μας βοήθησαν στην προσπάθειά μας και είναι πολλοί, ξένοι και Σιατιστινοί, τόσοι που αισθανόμαστε ότι η έκδοση αυτή είναι έργο συλλογικό των ανθρώπων της πόλης μας, που την περίμεναν και ευχόμαστε να τους ικανοποιήσει.

Ευχαριστούμε, λοιπόν, τις και τους κ.κ.: Βούρου Μαλαματή και Ψημμένο Νικόλαο, Γκούντρα Τάκη, Δάρδα Νίνα, Καρακουλάκη-Μελά Μαλαματή, Κούγια Θωμά Κων/νου, Κουζιώνη Γεώργιο του Ναούμ, Μπατσή – Πολύζου Θεολογίτσα, Νεράντζη Νέστορα, Σπύρου Αθανάσιο, Ταχμιντζή Ναούμα για τα πολύτιμα στοιχεία των οικογενειακών τους αρχείων που τα έθεσαν στη διάθεσή μας,

Τις υπηρεσίες των Δήμων: Σιάτιστας Νομού Κοζάνης, Αβδήρων Νομού Ξάνθης, Οιτύλου Νομού Λακωνίας, Σιδηροκάστρου Νομού Σερρών, το Τελωνείο Σιάτιστας, το Τμήμα Πολεοδομίας Σιάτιστας,

Τους υπευθύνους: στα Αρχεία: του Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου Σιάτιστας, των 1ου και 2ου Δημοτικών Σχολείων Σιάτιστας, του Γενικού Λυκείου Σιάτιστας, της εφημερίδας Θεσσαλονίκης «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ», του Συλλόγου Προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, **στα Ιστορικά Αρχεία**: του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, της Ιεράς Μητροπόλεως Θες/νίκης, του Εθνικού και Καποδιστριακού Παν/μίου Αθηνών, **στις υπηρεσίες:** Δημοτολόγιο Δήμου Αθηναίων, Διεύθυνση Κοιμητηρίων Δήμου Αθηναίων, Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, Ληξιαρχείο Δήμου Ζωγράφου, Ληξιαρχείο Δήμου Κερκυραίων,

Τις / τους κ.κ. Αθανασιάδη Αθανάσιο του http://www.darnakas.gr, Αντωνίου Δαυΐδ, επιστημονικό υπεύθυνο της έρευνας του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών / ΕΙΕ με θέμα: «Οι Λειτουργοί της Ανώτατης, Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης (19ος αι.)», Βακιρτζηδέλη Σοφία στα Γ.Α.Κ.- Αρχεία Ν. Φθιώτιδας, Γαβαλά Πέπη στα Γ.Α.Κ.- Αρχεία Ν. Λακωνίας, Καλαϊτζίδη Ιωάννη στο Γ.Α.Κ.-Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Κορολόγο Αριστείδη στο Γ.Α.Κ.-Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Λεωνιδίου, Τσόκα Ανδρέα στην Αρχαιολογική Υπηρεσία Δήμου Σιάτιστας, Μύρνα Μπλάνη στη Βιβλιοθήκη Μυτιλήνης,

Τη Δ/νση και το προσωπικό: της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, της Κοβεντάρειου Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Μυτιλήνης, της Μανούσειας Δημόσιας Κεντρικής Ιστορικής Βιβλιο-

θήκης Σιάτιστας, τον κ. Μαντούβαλο Ίκαρο, διδάκτορα Αρχαιολογίας, τον κ. Φορτούνα Γεώργιο και τον κ. Χεκίμογλου Ευάγγελο για την ευγενική παροχή πληροφοριών χρήσιμων για τη διαμόρφωση των υποσημειώσεων και του Παραρτήματος του βιβλίου, αλλά και για την ηθική υποστήριξη που μας έδωσαν, για να δουλέψουμε στον καινούργιο για μας τομέα έρευνας πηγών, αναζήτησης/επιβεβαίωσης ιστορικών πληροφοριών.

Ευχαριστούμε επίσης:

την κ. Αγκά Ματίνα, γραφίστρια, για τις πολύτιμες συμβουλές της και τη βοήθειά της σε κάθε τεχνικό πρόβλημα που αντιμετωπίζαμε,

τον κ. Φ. Κ. Βώρο, που με υπομονή παρακολούθησε την προσπάθειά μας, αφιέρωσε πολύτιμες ώρες του για μια απλή -όπως λέει ο ίδιος- ανάγνωση του βιβλίου, άκουσε τις απορίες μας και μας βοήθησε με τη γνώση του,

την κ. Άννα Γκουτζιαμάνη - Στυλιανάκη, γιατί πρώτη αυτή άνοιξε την πόρτα της σιατιστινής παράδοσης στην Αικ. Ζωγράφου,

την κ. Νίνα Ν. Δάρδα, ιατρό, η οποία με την πολύ καλή γνώση της Ιστορίας της πόλης μας και το πλούσιο οικογενειακό της αρχείο μας έδωσε πρωτογενείς τεκμηριωμένες πληροφορίες για πρόσωπα και οικοδομήματα της πόλης μας,

την κ. Βασιλική Λελέκη-Φλώρου για τη βοήθειά της στη φάση της ψηφιοποίησης των χειρογράφων και για τις παρατηρήσεις της, γλωσσικές και άλλες, κατά την τελική ανάγνωση του κειμένου,

τον κ. Γεώργιο Μπόντα, που με περισσή προθυμία μάς υπέδειξε και μας έδωσε βιβλία /πηγές, που δύσκολα ή καθόλου δεν θα επισκεπτόμασταν χωρίς τη βοήθειά του και

την κ. Ναούμα Δ. Ταχμιντζή, η οποία, πρώτα με τις πλούσιες προσωπικές της αναμνήσεις από τη Σιάτιστα των παιδικών της χρόνων και με το οικογενειακό της αρχείο στάθηκε για μας μια πολύτιμη «γέφυρα» που κάθε τόσο περνούσαμε, για να κατανοήσουμε κάποια κομμάτια του κειμένου του Φ. Ζυγούρη, τα οποία αναφέρονταν στην καθημερινή ζωή των Σιατιστινών, και, έπειτα, με την έμπειρη φιλολογική ματιά της βοήθησε να γίνει πιο εύκολη η ανάγνωση του κειμένου του Φ. Ζυγούρη.

Ευχαριστούμε, επίσης, τους φίλους μας: Αναστασιάδη Βασίλη, Γουναροπούλου Λουκρητία, Γρυντάκη Γιάννη, Δαμάσκο Παναγιώτη, Δάρδα Αναστάσιο, Δελή Αλφόνσο, πατέρα Αλέξανδρο Θεοδωρόπουλο, Καλαμπούκα Ελένη, Καρανάσιο Θέμη, Κουμκούμη Παναγιώτη, Κουφογιάννη Ελευθέριο, Λογδανίδη Γιώργο, Μάνιο Παναγιώτη, Μπατσή Άννα, Τσαβλαχοπούλου-Μπέντα Ουρανία, Μπούρτσο-Λιάμα Δημήτρη, Μπουσταντζή Ανδρομάχη, Οικονόμου Νατάσα, Πάικο Νικόλαο, Παπαναούμ-Σιάπαντα Σουζάννα, Περσίδου Αργυρώ, Σιάσιο Γ. Δημήτριο, Μ. Τέλλιο, Τσιόκανο Δημήτριο, Τσιόκανο Νικόλαο, Τσιόκανου Αλεξάνδρα, Τσιόκανου Ζωή, Τσίτσαρη Μαριάνθη και τη φίλη της στο Σισάνι, Φίλιου Άννα και την εξαδέρφη μας Κούλα Σκούλιου - Βαμβακά, οι οποίοι, πέρα από το πολύτιμο για το βιβλίο υλικό που μας έδωσαν, μας ανέχτη-

καν 6 και πλέον χρόνια να μιλούμε συνέχεια για το όμορφο ταξίδι που ζούσαμε παλεύοντας με τα χειρόγραφα του Φ.Ζυγούρη.

Ευχαριστούμε τον Σύλλογο Αμπελουργών-Οινοπαραγωγών Σιάτιστας ΑΓΙΟΣ ΤΡΥΦΩΝΑΣ για την πολύτιμη προσφορά του να αναλάβει αφιλοκερδώς τη διανομή/προσφορά του βιβλίου στην πόλη της Σιάτιστας.

Και, φυσικά, ιδιαίτερα ευχαριστούμε την οικογένεια του Ζήση Ν. Ζωγράφου, που μας εμπιστεύθηκε το πόνημα του Φίλιππου Ζυγούρη και μας έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσουμε κι εμείς καλύτερα τον τόπο μας και το παρελθόν του.

Ζητούμε εκ των προτέρων συγγνώμη από όσους δεν αναφέρουμε τα ονόματά τους στις ευχαριστίες μας. Η παράλειψη, παρόλη την προσπάθειά μας να μη συμβεί, ήταν αναπόφευκτη γιατί στ' αλήθεια 6 χρόνια όλοι μάς βοήθησαν και εμείς ήμασταν ανέτοιμες για την καταγραφή /αποτύπωση μιας τόσο μεγάλης προσφοράς.

Φωτογραφία, επεξεργασμένη, τηςσελίδας 49ᾳ τουχειρογράφου των **Ιστορικών σημειωμάτων περί Σιατίστης και λαογραφικών αυτής.**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέρος Ι

Η συγγραφή του Φίλιππου Ζυγούρη και η ιδιαίτερη φυσιογνωμία της

Τα **«Ιστορικά Σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής»** ήταν για το Φίλιππο Ζυγούρη έργο ζωής, το οποίο, κατά την άποψή μας, δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει ως προς την επεξεργασία των τελευταίων κυρίως κεφαλαίων, όπως θα εξηγήσουμε στο ΙΙ μέρος.

Άρχισε τη συγκέντρωση του υλικού πολύ νωρίς, νέος, 28χρονος, εκπαιδευτικός, όπως μας πληροφορεί ο εγγονός του Ζήσης Ν. Ζωγράφος, ο οποίος και έγραψε με μολύβι στην πρώτη σελίδα του Α΄ Μέρους των χειρογράφων των **Ιστορικών και λαογραφικών σημειωμάτων:** *«Εις πρόχειρον βιβλίον με τα ήθη και έθιμα Σιατίστης αναφέρει ότι το συλλεγέν υλικό το συνεκέντρωνε από το 1893 μέχρι το 1931, όπως και τα ιστορικά σημειώματα. Άρχισε δε να τα «συναρμολογεί» το 1936 και εντεύθεν»*. Και ο ίδιος ο Φίλιππος Ζυγούρης κλείνοντας τον Πρόλογό του σημειώνει: *«Έγραφα στη Θεσσαλονίκη κατά Μάιον του 1945»*, σηματοδοτώντας ίσως έτσι και το τέλος της συγγραφής. Το έργο όμως τον απασχολούσε και πέρα από το 1945 και το συμπλήρωνε με μια προσθήκη / παραπομπή, όταν κάποια νέα πληροφορία την έκρινε σημαντική, όπως π.χ. την πυρπόληση της Αγίας Τριάδας το 1948, στα χρόνια του Εμφύλιου. Και από τη φράση του στο κεφάλαιο «Επέτεια μνημόσυνα»: «*Συμπληρούνται τώρα 35 χρόνια από τη μάχη της Σιατίστης…*» συμπεραίνομε ότι έγραφε ακόμα το 1947.

Ο ίδιος ο συγγραφέας **εκθέτει και τους λόγους** για τους οποίους καταπιάστηκε με ένα τόσο μεγάλο και σημαντικό έργο: Στον Πρόλογό του με συντομία και σαφήνεια μας πληροφορεί **για το πώς και γιατί** άρχισε να συγκεντρώνει τα **«ιστορικά σημειώματά»** του και στην αρχή του Β΄ Μέρους γράφει για τα **«λαογραφικά»**: ***«Έκρινα καλό να εκθέσω τα λαογραφικά σημειώματά μου έχοντας τη γνώμη ότι με την έκθεση αυτών θα συντελέσω εις το να γνωρίσει ο αναγνώστης πιο τέλεια το λαό της Σιάτιστας***».

Και σε πρόχειρο τετράδιο του αρχείου του απαντάει και στο πιθανό ερώτημά μας: γιατί έγραψε Ιστορία, όταν γνώριζε ότι υπήρχε μια άλλη, γραμμένη την ίδια περίπου εποχή (1929) από συνάδελφό του. Σημειώνει λοιπόν: ***«Ασχολούμαι με την Ιστορίαν της Σιατίστης όχι από αντιζηλίαν προς τον συνάδελφόν μου Ι. Αποστόλου, όστις έχει εκδώσει τοιαύτην, αλλά διότι φρονώ ότι η***

Ιστορία ενός τόπου δεν είνε από τα έργα τα οριστικά, είνε έργο το οποίον συμπληρώνουν εκάστοτε αι εργασίες των ιστοριοδιφών...».

Και ο Φ. Ζυγούρης είχε να δώσει πολλά, για να συμπληρώσει την ιστορική εικόνα. Έζησε σε μια πολυτάραχη για την πόλη μας εποχή, με γεγονότα εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά σημαντικά, με το Μακεδονικό Αγώνα και την απελευθέρωσή μας και δεν ήταν έξω από αυτά, μετείχε ενεργά και **ένιωσε ότι έπρεπε να καταθέσει τη μαρτυρία του.** Ο Παύλος Μελάς στο σπίτι του Φ. Ζυγούρη συνάντησε μέλη της Μακεδονικής Άμυνας Σιάτιστας και η αναφορά του συγγραφέα σ' αυτό το γεγονός, ένα κείμενο ιδιαίτερα συγκινητικό, είναι πολύτιμη ιστορική μαρτυρία. Με το γιατρό Μεταξά (από το Κέντρο Κοζάνης) είχε επίσημη αλληλογραφία και από αυτήν προκύπτουν σημαντικές πληροφορίες για τον Αγώνα.

Στο στενό φιλικό κύκλο του ανήκε ο Λεωνίδας Παπαπαύλου. Ο Γεώργιος Σφήκας ήταν αδελφός της πεθεράς της κόρης του Θεολογίας. Η δράση αυτών των δυο ηρώων εκπαιδευτικών και η θυσία τους δεν ήταν κάτι μακρινό και ξένο για το Φ. Ζυγούρη. Το μαρτύριό τους τον συντάραξε και το κατέθεσε στην Ιστορία.

Είχε συγγενικούς δεσμούς, από την πλευρά της μητέρας του, με την παλιά οικογένεια Χατζημιχαήλ και έτσι είχε πρόσβαση στα σημαντικά αρχεία της, που αναφέρονται στους Σιατιστινούς των παροικιών.

Στην εκπαιδευτική του σταδιοδρομία είχε συνάδελφο τον Αθανάσιο Αργυριάδη και οι πληροφορίες του γι' αυτόν είναι σημαντικές.

Το ιστορικό υλικό που συγκέντρωνε από όλες αυτές τις πηγές ο Φ. Ζυγούρης ήταν πλούσιο και ενδιαφέρον και ανήκε στην πόλη, στην Ιστορία της, και σ' αυτήν έπρεπε να το δώσει και το ιστόρησε με παλμό και με συναισθηματική συμμετοχή.

Αλλά και για τα παλιά είχε να πει πολλά. Ήταν ενημερωμένος στη βιβλιογραφία της εποχής του και χρησιμοποίησε πολύ νωρίς σημαντικά βιβλία, που και νεότεροι ερευνητές τα αγνοούσαν, παράδειγμα τη **Νέα Ελλάδα** του Γ. Ζαβίρα και τις μελέτες του A. Horváth για τους Έλληνες παροίκους στην Ουγγαρία. Άντλησε πληροφορίες από σημαντικά για την εποχή του βιβλία και μετέφερε στον απλό Σιατιστινό τη σοφία τους τη σχετική με την πόλη μας. Με τον τρόπο που δούλευε (με αντιγραφή αποσπασμάτων από βιβλία ή περιλήψεις τους και με ακριβή καταχώρηση της βιβλιογραφικής παραπομπής) έκανε γνωστά στον κόσμο, εκτός από πληροφορίες, και βιβλία, που δε θα τα γνώριζε με άλλον τρόπο. Λειτούργησε ως δάσκαλος που ήθελε να μοιραστεί τις γνώσεις του με όλους τους συμπατριώτες του, να τους ενημερώσει.

Διαβάζοντας τους τίτλους των κεφαλαίων της συγγραφής του βλέπουμε και **τους άξονες** πάνω στους οποίους κινήθηκε αυτή**: ιστορία, λαογραφία, εκκλησιαστική κατάσταση, εκπαίδευση και ιδιαίτερα τα πρόσωπα που ευεργέτησαν την πόλη, που την τίμησαν με το έργο τους, που διακρίθηκαν στις**

παροικίες, που πήραν μέρος στους αγώνες για την ελευθερία, η οικονομική και κοινωνική ζωή της Σιάτιστας στα χρόνια του συγγραφέα.

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι ο ίδιος δεν **ονομάζει το έργο του Ιστορία,** αλλά «**Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής»** και πρέπει να είχε το λόγο του γι' αυτό. Πράγματι **το πόνημά του δεν είναι ιστορία** όπως την αντιλαμβάνονται οι σπουδασμένοι ιστορικοί. Δεν κάνει έρευνα πηγών και δεν είναι καταγραφή γεγονότων με χρονολογική σειρά και τάξη, κάτι που συνηθίσαμε να το βλέπουμε στην Ιστορία. Δεν έχει πάντα από τα ιστορούμενα τη χρονική απόσταση «ασφάλειας για αντικειμενικότητα». Ο Φ. Ζυγούρης **κάνει κατάθεση στοιχείων** της ιστορικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της πόλης, στοιχείων που ο ίδιος τα γνώριζε από βίωση των γεγονότων (π.χ. ο Μακεδονικός Αγώνας) και ως προς αυτό γίνεται ό ίδιος πρωτογενής πηγή για τους νεότερους. Καταθέτει και όσα γνώριζε από προσωπική μελέτη και από την παράδοση (π.χ. ο Σκοτωμός μέρα Λαμπρής). Από διάφορες πηγές (βιβλία ιστορικά, Απομνημονεύματα, εφημερίδες και περιοδικά) **αποδελτιώνει πληροφορίες** για την παλιότερη ιστορία της πόλης μας και κάποτε **καταχωρίζει προφορικές μαρτυρίες** κάποιων προσώπων. **Καταχωρίζει, επίσης, αυτολεξεί** άρθρα ολόκληρα από εφημερίδες ή περιοδικά ή άλλα κείμενα, π.χ. έγγραφα υπηρεσιακά, διαθήκες, επιστολές, όταν θεωρεί ότι αυτά ομιλούν πιο εύγλωττα από τον ίδιο για τα γεγονότα και σκιαγραφούν πιο πειστικά τα πρόσωπα (π.χ. δημοσιεύματα των Ν. Λούβαρι και Γ. Σωτηρίου για τον Αρ. Ζάχο, του Π. Φωτεινού για τον Γιάννη Ταχογιάννη).

Αξιοσημείωτο είναι ότι για όλα αυτά με επιστημονική εντιμότητα και ευαισθησία σημειώνει με ακρίβεια τη βιβλιογραφική παραπομπή και ότι στη γραφή του δεν υπάρχει προσπάθεια αυτοπροβολής ή διάθεση να μας δώσει τα **αυτοβιογραφικά απομνημονεύματά του.** Κέντρο της αφήγησής του δεν είναι η δική του ιστορία, αλλά η ιστορία της πατρίδας του και η ιστορία κάποιων προσώπων που διαμόρφωναν την ιστορία της. Σιατιστινοί λόγιοι και δάσκαλοι στην πόλη μας και στις παροικίες, ευεργέτες και αγωνιστές και απλοί άνθρωποι που ζητούν το δίκιο τους καταφεύγοντας στην εξουσία (π.χ. η αναφορά της Κώταινας Μπάντου στον Αλή πασά) ή αντιδρούν στην αυθαιρεσία της εξουσίας (π.χ. της Δωδεκάδας) έχουν τη θέση τους στην ιστορία του και καταγράφει γι' αυτούς λεπτομέρειες, που ο αυστηρός ιστορικός δε θα τις σημείωνε καν, θα τις θεωρούσε πληροφορίες στενού τοπικού ή προσωπικού ενδιαφέροντος, αλλά που για μας έχουν κάποια σημασία, ας είναι και μόνο συναισθηματική. Παράδειγμα: η αγωνιώδης προσπάθεια γύρω στο 1935 ενός γόνου της οικογένειας Μανούση να βρει στοιχεία καταγωγής του, για να βεβαιώσει τη φυλετική καθαρότητα της κόρης του, παντρεμένης με Γερμανό.

Σαφέστερος βέβαια είναι ο λαογραφικός χαρακτήρας της συγγραφής του. Το Β΄ Μέρος ολόκληρο είναι αφιερωμένο σε έθιμά μας, πολλά από τα οποία σήμερα έχουν εκλείψει ή πάνε να εκλείψουν, σε παραδόσεις και σε δημοτικά τραγούδια μας, πολλά ξεχασμένα τώρα. Και στον τομέα αυτό δεν έχει στό-

χο να δώσει μια ολοκληρωμένη μελέτη, περιγράφει τα έθιμα όπως τα ζούσε ο ίδιος στην εποχή του, καταθέτει όσα ξέρει και δεν αναζητά την ερμηνεία ή το συμβολισμό τους, αυτό μπορεί να γίνεται μόνο ευκαιριακά. Και τα τραγούδια, όταν δεν τα παίρνει από συλλογές γνωστών Σιατιστινών λογίων-εκπαιδευτικών, τους οποίους και αναφέρει, τα καταγράφει όπως τα θυμάται και ό,τι λείπει το συμπληρώνει απλά νοηματικά, χωρίς να τηρεί το μέτρο του στίχου.

Αναφορές σε παραδόσεις ή άλλα λαογραφικά θέματα κάνει και σε άλλα μέρη του έργου του εκτός από το Β΄, αρκεί να το επιτρέπει ή να το προκαλεί το θέμα, παράδειγμα οι παραδόσεις για διάφορες εκκλησίες μας, π. χ. για τον Άγιο Μηνά, τον Άγιο Αθανάσιο, τον Άγιο Γεώργιο.

Το ότι όμως ο συγγραφέας ονόμασε το έργο του **Ιστορικά σημειώματα** και όχι Ιστορία και το ότι η φυσιογνωμία του διαφέρει από εκείνη της τυπικής Ιστορίας που ξέρουμε σε τίποτε δε μειώνει την αξία αυτής της συγγραφής, το αντίθετο μάλιστα θα λέγαμε. Είναι, όπως ήδη σημειώσαμε, μια Ιστορία διαφορετική, που γράφεται και με τα καθημερινά συμβαίνοντα, τα απλά και κάποτε εντελώς ατομικά, που έχει στόχο να ζωντανέψει για τους αναγνώστες του το παρελθόν της πόλης μας, να δώσει την εικόνα της εποχής του και, τέλος, την εικόνα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων της πόλης. Τι άλλο δείχνει η αναφορά στο γιορτασμό της Αποκριάς με τις μπόμπες και τα αστεία του Κώστα Μπαλαμπάνη, η αναλυτική αναφορά στα Μπουμπουσιάρια στα χρόνια του μητροπολίτη Αγαθάγγελου, η αναφορά σε κατάστιχα οικογενειακών εξόδων, το γλέντι που στήθηκε για τον Χασάν πασά στη Μητρόπολη, η αναφορά στις απογευματινές συναντήσεις των μορφωμένων και των εισοδηματιών στην πλαγιά του προφήτη Ηλία και οι συζητήσεις τους για τα νέα που έγραφαν εφημερίδες, οι οποίες έφταναν κρυφά μέσα στα εμπορεύματα των αδελφών Σπύρου και άλλων εμπόρων; Πίσω από όλα αυτά - δεν ξέρω αν ήταν πρόθεση του συγγραφέα, είναι πάντως αποτέλεσμα - σκιαγραφείται και αβίαστα αναδύεται η εποχή. Τα βάσανα και τους πόνους της Τουρκοκρατίας δεν τα αφηγήθηκε συστηματικά, τα υπαινίχθηκε όμως με περισσή σαφήνεια, όταν μίλησε π.χ. για το γάμο της Αλεξάνδρας Τσιαγκάλη, που έγινε τόσο βιαστικά και παράξενα, ή για το φόρο των οδόντων που πλήρωναν στους Αλβανούς επιδρομείς, για τη φυγή Σιατιστινών στις παροικίες της Ευρώπης. Από τέτοιες αφηγήσεις ο θρύλος για την «αδούλωτη Σιάτιστα» παίρνει συγκεκριμένη μορφή. Η απουσία του Τούρκου ήταν μια κατάσταση που συνεχώς κερδιζόταν με πολύ κόστος σε χρήμα και αίμα, με αγώνα, με την ικανότητα των ηγετών της και με το θάρρος του λαού της.

Επίσης, γεγονότα όπως ο Σκοτωμός, η Χολέρα δεν καταγράφονται απλά ως κάποια συμβάντα, δίνουν αφορμή στο συγγραφέα για ευρύτερο σχολιασμό συμπεριφοράς του κόσμου, για ψυχολογική και κοινωνιολογική θεώρησή της, και στον αναγνώστη για προβληματισμό.

Η ιδιαίτερη **όμως διαφορά** του Φ. Ζυγούρη από άλλους που επιχείρησαν να γράψουν Ιστορία και **η ιδιαίτερη αξία** του έργου του εντοπίζεται στο ότι έστρεψε την προσοχή του και έδωσε έκταση στην παρουσίαση προσώπων, Σια-

τιστινών που διακρίθηκαν στην πατρίδα και στις παροικίες, που τη βοήθησαν ή την έκαναν γνωστή στον κόσμο. Και η παρουσίασή τους γίνεται με τεκμήρια, με αναφορά του έργου τους, με επίσημα έγγραφα - κάποια μάλιστα άγνωστα ως τώρα από άλλη πηγή - ή με άλλα δημοσιεύματα.

Με τη βοήθεια π.χ. της **Νέας Ελλάδος** του Γ. Ζαβίρα άνοιξε διάπλατο παράθυρο στο παρελθόν, στις παροικίες της Ευρώπης, και με τις εργασίες του A. Horváth αξιολόγησε τη συμβολή των παροίκων μας στην πολιτισμική κατάσταση των χωρών που τους φιλοξένησαν.

Με τις διαθήκες που συμπεριέλαβε στο έργο του έδωσε ανάγλυφα την προκοπή των Σιατιστινών και την αγάπη τους για τη γενέτειρα πόλη, αλλά και για την πόλη που τους φιλοξένησε ως δεύτερη πατρίδα (όπως φαίνεται στη διαθήκη του Θ. Χατζηιωαννίδη) και ειδικά τη φροντίδα για τον άπορο συμπολίτη. Οι Ευεργέτες βρήκαν την πρέπουσα θέση στη συγγραφή του και ο αναγνώστης ζηλευτά παραδείγματα για μίμηση.

Στο έργο του αυτό ανέσυρε από την αφάνεια πολλούς Σιατιστινούς π.χ. τους αδελφούς Τζίνου. Έφερε στοιχεία για τη δράση του Ν. Λασπά, που γενικά και αόριστα μόνο ως μέλος της Φιλικής Εταιρείας τον αναφέραμε. Ύψωσε μπροστά μας και καμαρώσαμε τον ιεράρχη Παρθένιο Γκόλια.

Και με την αναφορά δασκάλων, γιατρών, εμπόρων κ.ά. έδωσε και την εικόνα της Σιάτιστας των χρόνων του και δε δίστασε να δείξει και τις αδυναμίες της κοινωνίας, τις παραλείψεις της και τις αντιθέσεις της (π.χ. τη διαμάχη ανάμεσα στις δυο συνοικίες, Χώρα - Γεράνεια). Κάποτε έκρινε αυστηρά όσους θεωρούσε ότι με τη συμπεριφορά τους έβλαπταν την πατρίδα. Αυτονόητο είναι ότι καταγράφομε τις κρίσεις του, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και τις αποδεχόμαστε.

Έτσι το έργο του, συνολικά θεωρούμενο, είναι κατάθεση ψυχής που γίνεται πηγαία, χωρίς την επεξεργασία (λόγου και περιεχομένου), που κάποτε ωραιοποιεί τα πράγματα. Είναι χάρτης γνωριμίας μας με την πόλη και την ιστορία της, πηγή δικαιολογημένης περηφάνιας και αυτό αξίζει πολύ.

Και ίσως εδώ είναι η καταλληλότερη στιγμή να αναφερθούμε αναλυτικότερα και στον τρόπο της γραφής / αφήγησής του. Και θα έλεγα πως ο όρος αφήγηση τού ταιριάζει περισσότερο, γιατί η γραφή του Φ.Ζυγούρη σε πολλά σημεία και στο μεγαλύτερο μέρος της έχει έντονο το χαρακτήρα του προφορικού λόγου με τη χάρη του, αλλά και με τα αμαρτήματά του / τις αδυναμίες του, τις επαναλήψεις και τους φλύαρους πλατειασμούς. Είναι λόγος μακροπερίοδος, που συχνά ξεστρατίζει σε λεπτομέρειες όχι αναγκαίες, ακριβώς όπως γίνεται και στις καθημερινές μας συζητήσεις, και επανέρχεται στο αρχικό θέμα, με πρόσκληση / υπόδειξη μάλιστα του ίδιου του συγγραφέα - ομιλητή: «ας γυρίσουμε στο θέμα μας» ή «Άκουσε, φίλε αναγνώστα». Είναι λόγος στον οποίο συχνά ο καθοριστικός παράγοντας για την κατανόηση μιας φράσης είναι ο τόνος της φωνής και όχι η αυστηρή δομή της πρότασης και γι' αυτό απαιτεί από εμάς ιδιαίτερη προσπάθεια ανάγνωσης, προσπάθεια να τον ακούσουμε, όχι να

τον διαβάσουμε. Ειδικότερα, έχει το χαρακτήρα του ομιλούμενου λόγου, της ομιλούμενης γλώσσας, σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και σε ένα συγκεκριμένο τόπο, τον τόπο μας, και μάλιστα της γλώσσας όχι του απλού λαού, αλλά ενός γραμματισμένου, που δίδασκε τη γλώσσα και ήξερε το τυπικό της καθαρεύουσας, μα σαγηνεύτηκε από την ομιλούμενη, την απλή γλώσσα του λαού της πατρίδας του και τη χρησιμοποίησε στην κυριολεξία παράλληλα και ταυτόχρονα με την καθαρεύουσα.

Είναι λόγος τον οποίο κάποτε τα έντονα συναισθήματα του συγγραφέα τον επηρεάζουν τόσο, ώστε το κείμενο να γίνεται λυρικό (π.χ. στην ενότητα τι είναι η Πατρίδα), κάποτε πλαδαρό (π.χ. στην ενότητα Νοσταλγίας θρήνος), αλλά πάντα εκφραστικό της ιδιαίτερης αγάπης του συγγραφέα για την πατρίδα του και του πόνου του για τα δεινά της, ύμνος τέλος γι' αυτήν και για μια εποχή που ο ίδιος την έζησε και πέρασε ανεπιστρεπτί.

Ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά της (συγ)γραφής

Ο Φίλιππος Ζυγούρης έζησε και έγραψε σε εποχή που το γλωσσικό πρόβλημα του νέου Ελληνισμού δεν είχε ξεκαθαρίσει. Η καθαρεύουσα κυριαρχούσε και η δημοτική ζητούσε να βρει τη θέση της. Καθρέφτης αυτής της εικόνας είναι και το έργο του.

Το υλικό που συγκέντρωσε στη συγγραφή του, όπως το σημειώσαμε παραπάνω, είναι πλούσιο, ποικίλο και πολύμορφο και αυτή η πολυμορφία αντικατοπτρίζεται και στο λόγο του ως **γλωσσική πολυμορφία**, την οποία θα αντιμετωπίσει ο σημερινός αναγνώστης. Έχουμε π.χ. λόγια γλώσσα στο κείμενο ενός λογίου, διαπρεπούς δασκάλου, του Αργυρίου Παπαρρίζου, κάποτε γλώσσα λόγια εκκλησιαστική στα γράμματα των μοναστηριών και στα εκκλησιαστικά έγγραφα που καταχωρίζει, γλώσσα ενός αγράμματου συνεταίρου που υπογράφει ένα συμφωνητικό, γλώσσα λαϊκή, ομιλούμενη.

Ο ίδιος ο συγγραφέας από σπουδές και επάγγελμα ξέρει την καθαρεύουσα της εποχής του και τη χρησιμοποιεί. Και είναι λιγότερο ή περισσότερο αυστηρός στο τυπικό της ανάλογα με την πηγή από την οποία αντλεί τις πληροφορίες του. Όταν μεταφέρει αυτούσια ένα απόσπασμα από μια πηγή του ή δίνει μια περίληψη ενός μεγάλου τμήματός της, προσαρμόζεται σ' αυτήν και επηρεάζεται και ο ίδιος γλωσσικά από αυτήν.

Όταν όμως αφηγείται ανεξάρτητα και ελεύθερος από αναφορές σε κείμενα, τότε στο λόγο του συνυπάρχουν - με την κυριολεξία του όρου, μέσα στην ίδια πρόταση, σαν να μην έχουν καμιά διαφορά - η καθαρεύουσα της εποχής του και η ομιλούμενη λαϊκή, όπως φαίνεται στα λίγα δείγματα που παραθέτουμε: οι τελευταίοι κατα**χτητές** της, λαοί **εξηυ**γενισμένοι…. //…την πα**ρακ**ολούθησαν **οι** αρ**χαί** του τόπου…//…πώς προ**ήχτ**ηκε και **ειρ**γάστηκε…

Και αληθινός γλωσσικά γίνεται ο Φ. Ζυγούρης, όταν εκφράζει τα δικά του βιώματα και ιδιαίτερα τα δικά του συναισθήματα. Τότε η γλώσσα του είναι

γνήσια λαϊκή και τότε της εμπιστεύεται πολλά στοιχεία της ντοπιολαλιάς μας: το «ποιος που ποιος», το «κλειδί που την πόρτα» ή «στη μέση από το δρόμο», κάποτε και κάποιες λέξεις με τη βαριά σιατιστινή προφορά, όπως: «τον πασιά, τους μπαχτσιαβαναίους, τους τσιαμπουκτσήδες, τις κλούτσιες και τις μικρογούνιες, τον φουσκοδέντρ'». Και τότε χαιρόμαστε τον αβίαστο και παραστατικό σιατιστινό λαϊκό λόγο, όπως φαίνεται στις φράσεις: «Το Μπουγάζι το δουλεύει ο λίβας…, για να κινήσει ο αργαλειός…., το πρωί πριν βαρέσει ο ήλιος…, όταν η παλικαριά δεν είχε απέρασες…».

Οφείλω όμως να σημειώσω και τα εξής: στις παραπάνω περιπτώσεις η εκ μέρους του συγγραφέα προτίμηση και επιλογή της ομιλούμενης λαϊκής γλώσσας ως μέσου έκφρασης είναι αυθόρμητη και συναισθηματική. Αλλά στον εκπαιδευτικό Ζυγούρη κάποτε, νομίζω, μπήκε και η σκέψη ότι, όταν θέλεις να επικοινωνήσεις με τον κόσμο, πρέπει να του μιλήσεις στη γλώσσα του, και τον οδήγησε σε μια προσπάθεια να μεταγλωττίσει κάποια μέρη του έργου του, που αρχικά είχαν γραφεί σε καθαρεύουσα (λόγια) γλώσσα, ή να απλοποιεί γλωσσικά κάποια αποσπάσματα από κείμενα / πηγές του, την ώρα μάλιστα που τα αντέγραφε.

Το πείραμα δεν είχε επιτυχία. Άφησε γλωσσικά σφάλματα και ασάφεια. Αυτήν τη γλωσσική περιπέτεια την είδαμε ιδιαίτερα στο Α΄ και εν μέρει στο Γ΄ Μέρος, όπου υπήρχαν π.χ.: ανεξήγητοι και αδόκιμοι γραμματικοί τύποι (ξεδόθηκε το βιβλίο, ξεσλαβίστηκαν οι κάτοικοι), γενικευμένη χρήση του «που» ως το σημείο να δημιουργείται ασάφεια, λόγος μακροπερίοδος και δυσνόητος, γλώσσα μεικτή, αλλά και φανερή προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί η νεοελληνική γλώσσα στην ομιλούμενη μορφή της. Η όλη εικόνα δεν ταίριαζε στον ευπαίδευτο εκπαιδευτικό, που τον απλό και πολύ καλά δομημένο λόγο του τον γνωρίζαμε από άλλα κείμενά του. Αναζητήσαμε την πρώτη ή προηγούμενη γραφή αυτών των κεφαλαίων και τη βρήκαμε στο αρχείο του, σε ένα τετράδιο, που, για λόγους συνεννόησης, το ονομάσαμε **Πρόχειρο**. Στη γραφή αυτή το κείμενο, γραμμένο σε γλώσσα καθαρεύουσα, ρέει, στην άλλη, στην προσπάθεια της απλοποίησης (με μεταγλώττιση από την καθαρεύουσα στη δημοτική), υπάρχουν τα προβλήματα. Υιοθέτησε ο συγγραφέας κάποια μορφολογικά (γραμματικά) στοιχεία της δημοτικής, αλλά η δομή του λόγου του παρέμενε καθαρευουσιάνικη και το σύνολο ήταν παράταιρο. Και αυτό γιατί και ο ίδιος δεν ήξερε καλά τη δημοτική, η οποία διεκδικούσε τότε μια θέση στη γλωσσική μας έκφραση, αλλά και η ίδια δεν είχε πάρει την οριστική μορφή της. Μόλις το 1941 εκδόθηκε η πρώτη Γραμματική της Νεοελληνικής (Δημοτικής) με υπογραφή Μανώλη Τριανταφυλλίδη και πορεύτηκε μέσα σε κλίμα αμφισβήτησης από τους καθαρευουσιάνους.

Ανεξάρτητα από την εικόνα που παρουσίασαν τα κεφάλαια αυτά, το πείραμα είναι διδακτικό και αποκαλυπτικό: ο λόγος του έγινε καθρέφτης της πάλης ανάμεσα στην καθαρεύουσα και στη λαϊκή μορφή της γλώσσας. Η **λόγια μορφή** επέμενε να εμφανίζεται κυριότατα στους γραμματικούς τύπους, π.χ. στα

ρήματα με χρονική αύξηση εξωτερική ή εσωτερική: **η**μποδίζονταν, συν**ει**ργάζοντο. Επίσης, στη χρήση αντωνυμιών: ούτος, τις, τι, συνδέσμων: ίνα (=για να), όπως (=να), στη χρήση της υποτακτικής: να διέλθωσι, σε κάποιες στερεότυπες φράσεις: «παντί σθένει» και γενικότερα στη δομή της πρότασης. Η **λαϊκή γλώσσα** κυριάρχησε στην αφήγηση, έντονα δε στα κείμενα βιωματικού χαρακτήρα, όπου η συγκίνηση ελευθερώνει το λόγο από υποτακτικές κ.ά., και γι' αυτό πάλλεται και συγκινεί, κυριαρχεί η ντοπιολαλιά, όπως προαναφέραμε, και τελικά το κείμενο γίνεται «ντοκουμέντο» και για τους γλωσσολόγους μελετητές.

Κλείνοντας αυτή την αναφορά γνωριμίας με το γραπτό του Φ. Ζυγούρη συνοπτικά μπορούμε να γράψουμε:

Ως προς τη γραμματική μορφή το κείμενο παρουσιάζει την εξής εικόνα: δε χρησιμοποιείται με συνέπεια ούτε η δημοτική / λαϊκή, ούτε η λόγια / καθαρεύουσα. Συνυπάρχουν οι δυο γλωσσικές μορφές και στην ίδια σελίδα ένας γραμματικός τύπος εμφανίζεται με διαφορετική γραφή: Πόλη και πόλι, νύμφη και νύφη, πενθερός και πεθερός, είναι και είνε, τον άνθρωπον και τον άνθρωπο, να γράψωσι και να γράψουν.

Επίσης ο συγγραφέας **δεν ακολουθεί πάντα πιστά κάποιους κανόνες γραμματικής**, π.χ. έχει ιδιαίτερη προτίμηση για το **ευφωνικό ν** στα ονόματα, όχι όμως και στο αρνητικό μόριο **μη,** όταν πρέπει.

Περιγραφή του σώματος των χειρογράφων
των «Ιστορικών και λαογραφικών σημειωμάτων»

Η συγγραφή εκτείνεται σε 740 σελίδες, οργανωμένες σε 10 σύνολα, τετράδια, συνήθη (τα 1,8,9,10) ή και αυτοσχέδια, καμωμένα με τη συρραφή μικρών τετραδίων και μεμονωμένων φύλλων χαρτιού (τα 2,3,4,5,6,7). Από αυτά τα 5, 6 και 7 αποτελούνται από περισσότερα μικρά σύνολα, συρραμμένα τελικά σε ένα σώμα. Το εξώφυλλο αυτών των αυτοσχέδιων τετραδίων άλλοτε είναι στρατσόχαρτο (στα 3,4,5,6,7,) και άλλοτε τα τετράδια είναι καπλαντισμένα με εφημερίδα της εποχής του (τα 1,2). Ο συγγραφέας αριθμεί τα τετράδια στο εξώφυλλο ως Μέρος 1^{ο}, 2^{ο} έως και 10^{ο} και στο καθένα εγγράφει ένα κεφάλαιο της συγγραφής του.

Στην πρώτη σελίδα του 1^{ου} τετραδίου αναγράφεται από τον ίδιο το συγγραφέα μικρογράμματα και καλλιγραφικά ο τίτλος της συγγραφής: **Υπό Φιλίππου Αν. Ζυγούρη Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής,** και στο κάτω τμήμα της ίδιας σελίδας υπάρχει το πολύτιμο πληροφοριακό σημείωμα για το χρόνο συγκέντρωσης του υλικού και έναρξης της συγγραφής, το οποίο αναφέραμε στον Πρόλογο.

Παραθέτουμε πίνακα με τις διαστάσεις των τετραδίων, τις σελίδες της συγγραφής και το θέμα του καθενός Μέρους.

α/α	θέμα	Διαστάσεις σε εκ.	σελίδες
1ο	**Τοπιογραφία και η παλιότερη Ιστορία της πόλης**	18Χ24,5	1-78
2ο	**Λαογραφία.**	18Χ25	79- 204
3ο	**Η Εκκλησιαστική Κατάσταση.**	17,5Χ24,5	205 - 282
4ο	**Εκπαίδευση**.	17Χ24	283 - 335
5ο	**Όσοι αναδείχτηκαν Εθνικοί εργάτες.**	Υποσύνολα 5	
		Α)16Χ21,5	335 – 384
		Β)16,5Χ22,5	385 - 430
		Γ)17Χ23,5	431 - 459
		Δ)17,5Χ24,5	460 - 491
		Ε)17,5Χ24,5	492 - 499
6ο	**Οι Ευεργέτες.**	Υποσύνολα 2:	
		Α)17,5Χ24,5	500 - 513
		Β)17,5Χ24,5	514 - 619
7ο	**Οι διακριθέντες λόγιοι, οι Εμπορικοί οίκοι και διάφορα Αρχεία.**	Υποσύνολα2 :	
		Α)17,5Χ24,5	620 -658
		Β)17,5Χ24,5	659 -663
8ο	**Τοποθεσίες-Λογαριασμός Σχολής.**		664 -710
9ο	**Γενική άποψις.**		711-731
10ο	**Τι λένε για τη Σιάτιστα λόγιοι μη Σιατιστείς.**		732-745

Τα τρία τελευταία Μέρη είναι ισχνά και το τελευταίο μάλιστα έχει υλικό που ο συγγραφέας το έχει ήδη καταχωρίσει σε προηγούμενα Μέρη και άλλο, πολύ περιορισμένο, που ίσως δεν πρόλαβε να το ελέγξει και να το ενσωματώσει. Αγνοήσαμε στη σημερινή έκδοση ό,τι ήδη είχε χρησιμοποιηθεί και δεν συμπεριλάβαμε ό,τι δε σχετίζεται αποκλειστικά με τα θέματα της συγγραφής, η οποία τελικά διαρθρώθηκε σε επτά Μέρη.

Για τη **γραφική ύλη** που χρησιμοποιήθηκε πρέπει να πούμε πως αυτή είναι αψευδής μάρτυρας των συνθηκών και των ελλείψεων της εποχής. Ο Φ. Ζυγούρης έγραφε μέσα στη δεκαετία του ’40 και κάτω από δύσκολες συνθήκες. Αξιοποίησε για το Α΄ Μέρος της συγγραφής του τετράδιο παλιό, αφού έκοψε τις γραμμένες σελίδες και σε μερικές από αυτές που απέμειναν υπάρχουν τα ίχνη της προηγούμενης χρήσης του τετραδίου: στο πάνω άκρο του δεξιού περιθωρίου με κόκκινο μολύβι το υπόλοιπο της προηγούμενης αρίθμησης των σελίδων και στο σώμα των σελίδων οι κάθετες ρίγες που δημιουργούσαν στήλες.

Έραψε με βελόνα και κλωστή φύλλα χαρτιού, για να δημιουργήσει τετράδια και, κυρίως, χρησιμοποίησε γι’ αυτό λογιστικές καταστάσεις, υλικό που του προμήθευε ο (επ’ αδελφώ της γυναίκας του) ανεψιός του Θανάσης Κων/ νου

Δίτσιος, που τότε δούλευε στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, όπως μας είπε ο Ζήσης Ν.Ζωγράφος.

Τίποτε δεν πάει χαμένο, οι σελίδες είναι πυκνογραμμένες, κάποτε ασφυκτιούν, κυρίως στα τετράδια τα καμωμένα με τα λογιστικά φύλλα. Ενότητες και παράγραφοι δεν ξεχωρίζουν, τα γράμματα είναι μικρά, από συνήθεια τάχα ή από ανάγκη; Άγνωστο.

Οι σελίδες είναι **αριθμημένες** στο περιθώριό τους με μολύβι, συνήθως κάτω αριστερά, σπάνια όμως και πάνω δεξιά, όχι από τον ίδιο το συγγραφέα, αλλά από εκείνους που οργάνωσαν σε ενιαίο σύνολο όλο το υλικό. Σε κάποιες σελίδες υπάρχουν δυο προσπάθειες αρίθμησης και η μια διαγράφεται. Η αρίθμηση φτάνει στον αριθμό 745. Ο πραγματικός όμως αριθμός των χειρόγραφων σελίδων είναι 740, καθώς κατά την αρίθμηση έγινε άλμα κατά 17 σελίδες και δεν αριθμήθηκαν 12, (745-17=728 +12=740).

Εμείς στις χωρίς αρίθμηση σελίδες συμπληρώσαμε την αρίθμηση επαναλαμβάνοντας σε κάθε περίπτωση παράλειψης τον αριθμό που προηγείται, αλλά με την προσθήκη και του γράμματος α ή β, και φυσικά διατηρήσαμε το άλμα.

Στην έκδοση σημειώνουμε μέσα στο κείμενο και εντός παρενθέσεως τον αριθμό σελίδας των χειρογράφων -για λόγους αναγκαίας κάποτε παραπομπής- με μόνη διαφορά ότι ο αριθμός μπαίνει μετά από τη λέξη ολοκληρωμένη.

Ο **γραφικός χαρακτήρας** σε όλο το έργο φαίνεται να είναι ο ίδιος. Συχνά παρουσιάζει σημάδια κόπωσης του γράφοντος, αλλά δεν αλλάζει. Είναι γραφή σε γενικές γραμμές ευανάγνωστη και δεν έχει πολλές διαγραφές, διορθώσεις ή προσθήκες. Αντίθετα, κάποια σύνολα είναι πολύ καθαρά. Μόνο ελάχιστες λέξεις δεν μπορέσαμε να τις διαβάσουμε και το σημειώνουμε με <;>. Σύγκριση με άλλα γραπτά του Φ. Ζυγούρη μας οδηγεί στην άποψη ότι είναι αυτός που έγραψε τις σελίδες, λίγες μόνο φαίνεται καθαρά ότι γράφηκαν από άλλο πρόσωπο και αυτές είναι σελίδες στις οποίες δίνεται με αντιγραφή απόσπασμα από κάποιο έργο, από κάποιο έγγραφο, π.χ. από μια διαθήκη. Υπάρχουν και ένα – δυο σημειώματα με συμπληρωματικές πληροφορίες, στα οποία αναγνωρίζουμε το γραφικό χαρακτήρα της Λόλας Ν. Ζωγράφου.

Γενικότερα, η όλη εικόνα των χειρογράφων δείχνει πως αυτά είναι μάλλον δεύτερης ή και τρίτης γραφής, και μάλιστα αντιγραφής, από προηγούμενη προσπάθεια σύνθεσης του υλικού.

Τελειώνοντας την περιγραφή του σώματος των χειρογράφων οφείλω να σημειώσω ένα επιπλέον στοιχείο, τα σημάδια που φέρουν τα χειρόγραφα από την επίσκεψη κάποιων που τα πήραν στα χέρια τους με άδεια των κληρονόμων του Φ. Ζυγούρη και με στόχο την προετοιμασία τους για δημοσίευση. Έτσι, με πόνο είδα με κόκκινο μολύβι διορθώσεις ή διαγραφές αλλά και κρίσεις για τη γλώσσα και το περιεχόμενο, παρατηρήσεις κάποιου ειδικού, υποθέτω. Όσο κι αν συμφωνώ με κάποιες από αυτές, δυσκολεύομαι να δεχτώ τον τρόπο με τον οποίο έγιναν και κυρίως με το αποτέλεσμα. Οι όποιες αδυναμίες, γλωσσικές ή περιεχομένου, δεν είναι λόγος να ακυρωθεί μια προσπάθεια ζωής ενός ανθρώ-

που, που είχε στόχο να αφήσει στους συμπολίτες του κάθε πληροφορία που σχετίζεται με την ιστορία και τη ζωή αυτής της πόλης. Αρκεί αυτό που καταθέτει να είναι αληθινό.

Μέρος ΙΙ

Η «διόρθωση του κειμένου», την οποία πρότεινε το 1958 η εγγονή του, και η αντιμετώπιση του θέματος από μέρους μας

Τα «**Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής**» γραμμένα, τουλάχιστο 60 και πλέον χρόνια πριν, όπως προαναφέραμε, δεν είναι ένα εύκολο ανάγνωσμα, έχουν εκ των πραγμάτων εγγενείς δυσκολίες και αδυναμίες, που έπρεπε να αντιμετωπιστούν.

α) Στην εργασία αυτή φαίνεται ότι δεν πρόλαβε να περάσει το μάτι και το χέρι κάποιου αρμόδιου και αυστηρού διορθωτή, που ψυχρά έρχεται να διορθώσει γραμματικά και συντακτικά το κείμενο - δηλαδή για τότε να το προσαρμόσει στο τυπικό της καθαρεύουσας - να επισημάνει παρεκβάσεις και να διαγράψει επαναλήψεις, φλύαρες περιγραφές ή αφηγήσεις, να ελέγξει αντιφάσεις ή και προφανή λάθη, να επιμείνει στην αυστηρή κυριολεξία και να επιλέξει την κατάλληλη λέξη.

β) Φαίνεται, επίσης, πως και ο ίδιος ο συγγραφέας δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει το έργο του και να κάνει την τελική γενική θεώρησή του, που θα τον οδηγούσε πιθανότατα σε διορθώσεις ή απαλοιφές κάποιων πληροφοριών ή κρίσεων, σε αναδιάρθρωση του όλου και σε ένα κείμενο περισσότερο συγκροτημένο, δεμένο. Ίσως να μην του το επέτρεψε η υγεία του, όπως μας είπε ο Ζήσης Ν. Ζωγράφος. Τα παρακάτω στοιχεία επιβεβαιώνουν την άποψή μας:

-Τα τελευταία μέρη της συγγραφής του δίνουν σε αρκετά σημεία την εικόνα απλής αποδελτίωσης υλικού, δεν προχώρησε σε σύνθεση και ούτε επιχείρησε τη γλωσσική εξομάλυνση, που είδαμε στα πρώτα κεφάλαια, ή έστω σε απλή, ελεύθερη αναδιατύπωση.

-Κάποιες ενότητες με μια προσεκτική θεώρηση του όλου θα είχαν άλλη θέση στην αφήγησή του, π.χ. ο « Ύμνος στην Πατρίδα» ίσως θα ήταν ένας καλός Επίλογος και τα ιστορικά κεφάλαια: η απελευθέρωση της Σιάτιστας και η επίσκεψη του διαδόχου Κων/νου, που τα ενσωματώνει στη βιογραφία του Μητροπολίτη Ιερόθεου Ανθουλίδη, έχουν τη θέση τους στο σημείο που εξιστορούνται τα γενικότερα ιστορικά γεγονότα, όπου και αυτά εντάσσονται.

-Δεν υπάρχει επιλογικό κεφάλαιο.

Τα παραπάνω καθώς και:

-Η επιθυμία των συγγενών να δώσουν ένα κείμενο διορθωμένο από κάθε άποψη, σε όποιο βαθμό αυτό ήταν δυνατό,

-Η πρόθεση του συγγραφέα να γίνει το έργο του κτήμα και ανάγνωσμα των συμπολιτών του, του απλού λαού, μέσο για να γνωρίσουν την ιστορία της πόλης τους,

-Η ανάγκη το έργο να μπορεί να διαβάζεται με ενδιαφέρον και σήμερα και αργότερα,

καθόρισαν τον τρόπο με τον οποίο δουλέψαμε:

α) Επιχειρήσαμε μια στοιχειώδη προσαρμογή της γλωσσικής μορφής (της συγγραφής) στα σημερινά γλωσσικά δεδομένα, κυρίως από άποψη ορθογραφίας, και

β) προσθέσαμε κάποιες πληροφορίες, για να γεφυρωθεί η απόσταση από το χρόνο της συγγραφής ως το σήμερα και να απαντηθούν απορίες του αναγνώστη, απορίες που ήταν πρώτα και δικές μας (από την πρώτη ανάγνωση του κειμένου του Φ. Ζυγούρη).

Και με αυτές τις σκέψεις και με την ευθύνη της επιλογής δική μου ακολουθήσαμε συγκεκριμένα τα παρακάτω:

1. **Ως προς τη γλωσσική / φωνητική του απόδοση** σεβαστήκαμε στο μεγαλύτερο μέρος το λόγο του, ώστε να διατηρήσουμε όσο γινόταν το ύφος και τη φυσιογνωμία του, με δεδομένα όμως γραφής σημερινά. Τούτο σημαίνει ότι:

Στη γραπτή απόδοση (από άποψη ορθογραφίας και γραμματικής) ακολουθήσαμε **το μονοτονικό και τις ορθογραφικές απλοποιήσεις σε λέξεις και στο τυπικό τους,** αυτά δηλ**.** που η σημερινή δημοτική έχει υιοθετήσει και όλοι μας τα διδασκόμαστε και τα χρησιμοποιούμε (π.χ. νεότερος, εξίσου, μολαταύτα, υπόψη κ.λπ.).

Κάποιες λέξεις προσαρμόστηκαν στα σημερινά ορθογραφικά δεδομένα (π.χ. γίνεται, είναι, σπίτι, μαζί, ταξίδι αντί των παλιότερων τύπων γείνεται, είνε, σπήτι, μαζύ, ταξείδι).

Στις λέξεις που εμφανίζονται στο λόγο του με δυο τύπους (πενθερός- πεθερός, νύμφη- νύφη, γαμβρός-γαμπρός), που κάποτε μάλιστα στην ίδια πρόταση χρησιμοποιούνται και οι δυο τύποι ταυτόχρονα και χωρίς διάκριση, κρατήσαμε τους τύπους που και σήμερα χρησιμοποιούμε.

Ειδικότερα:

Στα ρήματα:

Δεν κρατήσαμε την υποτακτική έγκλιση, που για τους σημερινούς αναγνώστες είναι άγνωστη, ιδιαίτερα στους τύπους με κατάληξη –ηται, -ητε, –ωσι (να γράφηται, να λέγητε, να λέγωσι). Οφείλουμε να σημειώσουμε πως ούτε και ο συγγραφέας ήταν απόλυτα συνεπής στη χρήση της υποτακτικής.

Στα άλλα μέρη του λόγου:

Κρατήσαμε τους τύπους των αντωνυμιών ούτος, ούτοι, τις (=κάποιος), τι (=κάτι), ημείς, ημών, εις, εν (=ένας, ένα), γιατί δεν μας είναι εντελώς άγνωστοι, και δίπλα τους και μέσα σε παρένθεση παραθέσαμε -όπου ήταν αναγκαίο για την κατανόηση ή την αποτροπή σύγχυσης- τη σημερινή σημασία της λέξης ή

μια φράση, π.χ. χρηματικόν **τι** ποσόν (**ένα ή κάποιο** χρηματικό ποσό), αφού για μας σήμερα το **τι** εισάγει ερώτηση.

Ιδιαίτερα μας απασχόλησε η **χρήση του «που»**, το οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί, αποφεύγοντας τους τύπους της αναφορικής αντωνυμίας **οποίος** και το αναφορικό επίρρημα **όπου**. Κατανοούμε τη γενικευμένη χρήση του, το θεωρεί – όχι ορθά βέβαια - στοιχείο, ιδιαίτερο γνώρισμα, της δημοτικής, αλλά αυτή η χρήση σε πολλές περιπτώσεις δημιουργούσε ασάφεια λόγου. Όπου αυτό συνέβαινε, αντικαταστήσαμε σιωπηρά το **που** με **το οποίος** (στην πτώση που επέβαλλε ο λόγος) ή το **όπου**.

Αποφύγαμε τύπους αδόκιμους π.χ. το καθήκο, το μέλλο, το περιβάλλο, γιατί ήταν κι αυτοί προϊόν στρεβλής αντίληψης περί δημοτικής, και, όπου αυτοί εμφανίζονται έτσι, τους προσθέσαμε το **καταληκτικό ν.**

Το ίδιο κάναμε και για τον ίδιο με τα παραπάνω λόγο στους τύπους: ξεμεταλλεύτηκαν, ξεσλαβίστηκαν, ξεδόθηκε, πιτύχαμε (όπου το ε θεωρήθηκε αύξηση, την οποία άτονη την αποφεύγει η δημοτική).

Και σε φράσεις όπως: «τα κορίτσια δε θεωρούν ευτύχημα την καλλονή **τα»**, ή «οι γυναίκες για να στολίσουν τα σπίτια **τις**», όπου η χρήση της κτητικής αντωνυμίας **τα** (για το ουδέτερο), **τις** (για το θηλυκό) δεν είναι ορθή, έγινε η αντικατάστασή τους με το ορθό **τους** (τα νιάτα τους, τα σπίτια τους) .

Αποφύγαμε επίσης, ως εντελώς αδόκιμους τους τύπους ουσιαστικοποιημένης μετοχής: τον ταξιδεύοντα και τον ξενιτεύοντα (τους αντικαταστήσαμε με περίφραση).

Αποφύγαμε και τη χρήση του κ.(ύριος), όταν αναφέρεται σε πρόσωπο που δεν είναι πια στη ζωή.

Οι διορθώσεις σε όλες αυτές τις περιπτώσεις έγιναν σιωπηρά.

Κρατήσαμε στο σύνολό του τον τοπικό ιδιωματικό λόγο του, π.χ. την κατάληξη –**ονταν** και για το τρίτο ενικό πρόσωπο στα ρήματα, αντί της -**όταν** (π.χ. η αύξηση του πληθυσμού **χρειάζονταν** περισσότερη ξυλεία, αντί **χρειαζόταν**) ή την περιφραστική μορφή της γενικής, (π.χ. στη μέση **από το δρόμο,** αντί στη μέση **του δρόμου,** εξαιτίας από το ανώμαλο έδαφος, αντί εξαιτίας του ανωμάλου εδάφους) κ.ά. αλλά και την προσωπική του ιδιοτυπία, **την προτίμησή του για το ν ευφωνικό ή τελικό** στην αιτιατική και την αποφυγή του αλλού, π.χ. στη χρήση του μη: να μη ιδούν, να μη εισέλθουν αντί του **να μην**… και τη διατύπωση του λόγου του κάποτε με σχήμα **«κατά το νοούμενο».**[1]

---

[1] **Σχήμα λόγου κατά το νοούμενο:**
Όταν διατυπώνουμε το λόγο μας, τηρούμε κάποιους κανόνες. Π.χ. ένας κανόνας ορίζει ότι το **Ρ**(ήμα) και το **Υ**(ποκείμενό) του συμφωνούν κατά τον αριθμό δηλ. μπαίνουν στον ίδιο αριθμό: π.χ. <u>ο ένας γράφει και οι πολλοί γράφουν.</u>
Στη φράση **ο κόσμος έκλαιγαν** φαίνεται να παραβαίνεται ο κανόνας, (αφού το Υ βρίσκεται σε ενικό και το Ρ σε πληθυντικό αριθμό). Δεν είναι όμως έτσι, γιατί, αυτός που μιλάει, **όταν λέει ο κόσμος, εννοεί πολλούς ανθρώπους και συνδέει τους όρους Υ (ο**

Στα κείμενα όμως που ο συγγραφέας τα μεταφέρει κατά ακριβή αντιγραφή εντός εισαγωγικών ή στα έγγραφα που παραθέτει διατηρούμε το λόγο και την ορθογραφία τους όπως ο ίδιος μας τα παραδίδει ή όπως η ίδια η πηγή τα έχει, αλλά εφαρμόζομε το μονοτονικό.

Έτσι, με τις παραπάνω ρυθμίσεις φωνητικά τουλάχιστον συνυπάρχουν η ομιλούμενη / δημοτική και η καθαρεύουσα / λόγια γλώσσα, έτσι όπως ο ίδιος τις χρησιμοποιεί μαζί και χωρίς διάκριση και μέσα στην ίδια πρόταση, δίπλα-δίπλα, και με ταυτόχρονη παρουσία και στοιχείων του σιατιστινού γλωσσικού ιδιώματος.

2. Ως προς την αντιμετώπιση αδυναμιών της αφήγησης που έχουν σχέση με τη διατύπωση του λόγου, την ακρίβεια και πληρότητα των πληροφοριών αλλά και με την κατανόηση κάποιων αυτοτελών κειμένων χρειάστηκε περισσότερη προσπάθεια .

α) Και πρώτα **ως προς τη διατύπωση:**

Στόχος μας βασικός πάντα είναι η εύκολη / άνετη ανάγνωση και κατανόηση του κειμένου, που όλα προϋποθέτουν μεταξύ άλλων και την ορθή διατύπωση. Έτσι, κρατούμε το λόγο του συγγραφέα όπως μας τον παρέδωσε και επεμβαίνουμε μόνο σε σημεία που το γραπτό του, με τη συντακτική δομή του ή την έλλειψη της απαιτούμενης στίξης, το απαιτεί για λόγους σαφήνειας.

Συγκεκριμένα:

Σε δύσκαμπτα χωρία του λόγου μια **απλή μετακίνηση κάποιων λέξεων** μέσα στη φράση (λίγο πιο μπροστά ή πιο πίσω) ομαλοποιεί τα πράγματα και άλλοτε η **προσθήκη μιας μόνο λέξης** συμπληρώνει το νόημα. Και τα δυο σημειώνονται, η μετακίνηση με αγκύλες [ ], η προσθήκη με γωνιώδεις αγκύλες < >. Επίσης, **μεταφέρεται σε υποσημείωση** ένα μεγαλύτερο τμήμα λόγου, που είναι απλή επεξήγηση ή σχολιασμός λέξης ή φράσης της κύριας αφήγησης και που η παρουσία του εκεί διακόπτει τη ροή του λόγου και δυσκολεύει την άμεση παρακολούθηση του νοήματος. Στην περίπτωση αυτή η μετακίνηση δηλώνεται στην υποσημείωση με την πρόταξη της φράσης: (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα):.

Το **μακροπερίοδο λόγο**, όπου επιβάλλεται και το μπορούμε και πάντα με φειδώ, τον απλοποιούμε, σπάζοντάς τον σε μικρότερες προτάσεις - φράσεις.

Σε **επιστολές** και **μακροσκελή αυτοτελή κείμενα** διατυπωμένα όλα σε λόγια ή αρχαΐζουσα μορφή της γλώσσας μας, τα οποία μεταφέρει με αντιγραφή ο συγγραφέας στο έργο του, προτάσσουμε μόνο μια πολύ σύντομη αναφορά στο θέμα τους για απλή ενημέρωση του αναγνώστη, δεν επεμβαίνουμε γλωσσικά.

κόσμος) – Ρ (έκλαιγαν) με βάση αυτό που εννοεί, εκφράζεται δηλαδή «κατά το (εν)νοούμενο»: ο κόσμος = οι άνθρωποι έκλαιγαν.

Το ίδιο συμβαίνει και στη φράση: το πλήθος επέστρεφαν χορεύοντες και τραγουδούντες, όπου με το πλήθος εννοούνται οι πολλοί άνθρωποι χορεύοντες και τραγουδούντες.

Για κάποια **επιγράμματα και ηρωελεγεία**, γραμμένα σε γλώσσα αρχαία ελληνική και με λέξεις που δύσκολα βρίσκονται και στα λεξικά, επιχειρήσαμε μια απλή απόδοση και όχι πάντα κατά λέξη μετάφραση.

Προφανή λάθη / σφάλματα αντιγραφής (π.χ. παράλειψη ενός γράμματος, μιας λέξης ή και μιας φράσης), που τις περισσότερες φορές επισημαίνονται με αντιπαραβολή γραπτού και πηγής διορθώνονται άμεσα και σιωπηρά. Το ίδιο κάνουμε και για αστοχίες διατύπωσης, που δημιουργούνται εξαιτίας της προσπάθειας του συγγραφέα να μεταγλωττίσει ή και να απλοποιήσει μια φράση της αρχικής πηγής.

Επίσης, όταν διαπιστώνουμε ότι μια λέξη (ή και φράση) που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας:

- **δεν είναι δόκιμη**, π.χ. ο Αϊ Γιώργης συχνάζονταν από κόσμο (αντί του είχε συχνά κόσμο) ή τα χρήματα κατατίθονταν (αντί κατετίθεντο),
- ή **δεν κυριολεκτεί**, π.χ. εκλέγουν τον τόπο κατοικίας (αντί επιλέγουν), οικοδομήσιμη ξυλεία αντί οικοδομική (ως υλικό), κατάλληλη για οικοδομή,
- ή αν ο **γραμματικός τύπος** μιας λέξης **δεν αναγνωρίζεται**, γιατί δεν είναι σύμφωνος με τα σημερινά γλωσσικά δεδομένα π.χ. προυχώρησε, προυτιμάτο, συνέστη, έχς, αμάχ',
- ή αν μια λέξη σήμερα έχει **διαφορετική σημασία** από εκείνη με την οποία τη χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, π.χ. το γυναικείο (=ο γυναικωνίτης), το κοιμητήριο (=οστεοφυλάκειο), το καθημερινό (=βιβλίο εμπορικών καταστημάτων), ιθαγενής (=ντόπιος),
- ή αν **μια φράση δεν είναι συντακτικά ομαλή** ή απαιτεί αναλυτικότερη διατύπωση, για να είναι κατανοητή σήμερα,

τότε, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις **προσθέτουμε αμέσως και σε παρένθεση ( )** **<u>τη δική μας πρόταση με πλάγια στοιχεία</u>**, για να διακρίνεται από τις παρενθέσεις του συγγραφέα (που δίνονται με όρθια στοιχεία) ή προσθέτουμε σε < > τον αναγκαίο φθόγγο.

Για **λέξεις άγνωστες** (παλιές σιατιστινές, π.χ. πόλτσα, λόγιες / καθαρευουσιάνικες ή και αρχαίες π.χ. ίνα, όπως, ενδόσιμον, ηλακάτη, διήκουν, αναιμακτί, ή τούρκικες, π.χ. χοτζέτι, ιμπλιάκι, κ.ά. σημειώνουμε αμέσως στο κείμενο (και με τον ίδιο με τα παραπάνω τρόπο) τη σημασία τους ή την παραπέμπουμε σε υποσημείωση στην ίδια σελίδα ή στο **Παράρτημα** για περισσότερες πληροφορίες με εκτενή αποσπάσματα από άλλα βιβλία ή με προσθήκη δική μας με βάση και νεότερες πηγές.

Η επιλογή μας αυτή (σε περιορισμένη έκταση) να παραθέσουμε την πρότασή μας σε παρένθεση και μέσα στο κείμενο της αφήγησης ίσως σε πολλούς φανεί περιττή, γιατί, κατά την άποψή τους, ο αναγνώστης καταλαβαίνει γενικά το νόημα. Για μας όμως δεν είναι αρκετή η τέτοιου είδους κατανόηση. Μας ενδιαφέρει και η εύκολη και άμεση κατανόηση και από τον αναγνώστη που δεν έχει σχέση με τη λόγια, την καθαρεύουσα και την αρχαία μορφή της γλώσσας μας. Μας ενδιαφέρει και η ορθή διατύπωση (η αγωνία της εγγονής του Φ. Ζυ-

γούρη), διατύπωση που την οφείλουμε σε όλους και ιδιαίτερα στους νέους αναγνώστες, που διαμορφώνουν ακόμα το γλωσσικό τους κώδικα, στους μαθητές, που ευελπιστούμε πως θα διαβάσουν το βιβλίο.

Θεωρούμε, επίσης, ότι με την άμεση παράθεση της πρότασής μας δεν αποσπούμε την προσοχή του αναγνώστη από το κείμενο και την ανάγνωση. Αν χρειάζεται τη βοήθεια, την παίρνει άμεσα, αν όχι, μπορεί να την αγνοήσει.

Και τη φυσιογνωμία του κειμένου δεν την αλλάζουν οι προτάσεις / παραθέσεις και οι άλλες διορθωτικές παρεμβάσεις μας. Περιορισμένες καθώς είναι μέσα σε παρενθέσεις (κυριολεκτικά και μεταφορικά) για ρόλο βοηθητικό, και να αγνοηθούν μπορούν από όποιον θέλει να δει μόνο το αρχικό κείμενο του συγγραφέα και να βοηθήσουν μπορούν όποιον το επιθυμεί να παρακολουθήσει την αφήγηση πιο άνετα και χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια.

β) Ως προς νοηματικά κενά και σήμερα αναθεωρημένες πληροφορίες σημειώνουμε ότι: όταν κατά την ανάγνωση του κειμένου δυσκολευτήκαμε να παρακολουθήσουμε το νόημα ή είχαμε την αίσθηση κάποιου κενού, κρίναμε αναγκαίο να αναζητήσουμε την πηγή του Φ. Ζυγούρη. Την προσπάθεια αυτή, που απαίτησε πολύ χρόνο και κόπο, ανέλαβε αποκλειστικά η κ. Αικατερίνη Ζωγράφου. Έγινε ευρύτατη αναζήτηση βιβλίων στις βιβλιοθήκες - κλασικές και ηλεκτρονικές – και παρά τις δυσκολίες, ήταν γοητευτικό το ταξίδι πάνω στο δρόμο που και ο ίδιος ο Φ. Ζυγούρης βάδισε. Κρατήσαμε στα χέρια μας ή διαβάσαμε ηλεκτρονικά παλιά βιβλία που και ο ίδιος χρησιμοποίησε. Το ταξίδι αυτό ήταν για μας αποδοτικό και για όσα επιπλέον μάθαμε. Από τη μελέτη των πηγών και την αντιπαραβολή τους με το έργο του Φ.Ζυγούρη διευκρινίστηκαν και συμπληρώθηκαν κενά και, το κυριότερο, επιβεβαιώθηκε η ορθότητα των πληροφοριών που φέρνει. Διορθώθηκαν φυσικά και κάποια σημεία, όταν με την αντιπαραβολή διαπιστώσαμε ότι υπήρχε κάποιο πρόβλημα στην αντιγραφή. Στην περίπτωση αυτή αποκαταστήσαμε το περιεχόμενο της φράσης στο ορθό δηλώνοντάς το σε υποσημείωση.

Διαπιστώσαμε επίσης ότι κάποιες πληροφορίες που ο Φ. Ζυγούρης άντλησε από παλιότερους ή και σύγχρονους με αυτόν συγγραφείς έχουν αναθεωρηθεί σήμερα, ύστερα από έρευνα και μελέτη Σιατιστινών και άλλων επιστημόνων. Παραδείγματα: ο τίτλος ευγένειας και γενικότερα η σταδιοδρομία του Γ. Ρούση, ο ταφικός σταυρός του Μ. Πούλιου κ.ά.. Στην περίπτωση αυτή προσθέσαμε σε υποσημείωση τη νεότερη και τεκμηριωμένη άποψη και τη σχετική βιβλιογραφική ένδειξη, για όποιον επιθυμεί να ενημερωθεί ευρύτερα ή να προχωρήσει σε ευρύτερη επιστημονική ενασχόληση.

Στην αναζήτηση των πηγών πρέπει να αναφέρουμε το χρέος μας στην εργασία εκείνων που ασχολήθηκαν με θέματα που πρώτος τα έθεσε ο Φ.Ζυγούρης κι εκείνοι τα ερεύνησαν αργότερα ανετότερα και πληρέστερα. Μας βοήθησαν οι βιβλιογραφικές παραπομπές τους και ιδιαίτερα του κ. Αναστ. Δάρδα, πολλές από τις οποίες τις επισκεφτήκαμε, τις μελετήσαμε και βρήκαμε και άλλες πολύτιμες πληροφορίες και για μας και τον ευχαριστούμε γι’ αυτό.

Πολύτιμη ήταν και η βοήθεια από το Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, και ιδιαίτερα από το θέμα του: **"Συμβολή στην βιβλιογραφία της Σιάτιστας" .**

3. Ως προς την προσθήκη επιπλέον πληροφοριών για πληρέστερη ενημέρωση του αναγνώστη αναγνωρίζουμε ότι η επιλογή μας αυτή επηρέασε το θέμα των υποσημειώσεων, που φαίνονται να γίνονται πολλές και κάποιες και μακροσκελείς. Τις κρίναμε όμως αναγκαίες ως ουσιαστικό συμπλήρωμα της κύριας αφήγησης. Εκτός των όσων παραπάνω αναφέραμε ότι καταχωρίστηκαν σε υποσημείωση, προσθέσαμε σ' αυτές και πληροφορίες σύντομες:

-Για πρόσωπα της εποχής του συγγραφέα, των οποίων τη δράση αναφέρει στο έργο του, είναι όμως άγνωστα για το σημερινό αναγνώστη, π.χ. Αυλιώτης και Κοντορούσης στην Κοζάνη και ο ρόλος τους στην πολιτική ζωή της πόλης τους.

-Για πρόσωπα της πόλης μας κατά τους δυο τελευταίους αιώνες ($19^{ο}$, $20^{ό}$) σημαντικά, αλλά σήμερα άγνωστα ή ξεχασμένα, προσθέσαμε σε υποσημείωση κάποια βιογραφικά στοιχεία, όπως πρόκυψαν από τη μελέτη των πηγών και από την ύπαρξη του ονόματός τους σε έγγραφα της εποχής, σε κώδικες, σε εγγραφές συνδρομητών για την έκδοση βιβλίων, κάτι που μας συγκίνησε ιδιαίτερα, γιατί είδαμε το ενδιαφέρον που είχαν για την πατρίδα και τη μόρφωση των ομοεθνών τους.

Επιμείναμε περισσότερο στην αναζήτηση πληροφοριών για πρόσωπα, όχι χωρίς λόγο. Ο πρώτος και προφανής λόγος είναι η διάθεση του ίδιου του συγγραφέα να καταγράψει και να αφήσει στην ιστορία, εκτός από τα γενικότερα γεγονότα, τα ονόματα και τη δράση Σιατιστινών (λογίων, ευεργετών, αγωνιστών, απλών ανθρώπων). Τον ακολουθήσαμε. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι, αναζητώντας στα παλιά βιβλία τις πληροφορίες που θέλαμε, συναντήσαμε και ονόματα Σιατιστινών αλλά και ξένων που τους αναφέρει ο Φ. Ζυγούρης και βρήκαμε αναφορές σε συγκεκριμένο έργο τους. Θαυμάσαμε την προσπάθειά τους να βοηθήσουν τους ομοεθνείς στις παροικίες και στην πατρίδα και θεωρήσαμε χρέος να μοιραστούμε το θαυμασμό αυτό με τους συμπατριώτες μας. Πλουτίστηκε η πινακοθήκη που έστησε μπροστά μας ο συγγραφέας με το έργο του. Πρόσωπα που ήταν μόνο απλά ονόματα, απόκτησαν ιστορία. Αυτό έγινε λογουχάρη για τον έμπορο Βασιλείου, τον ευεργέτη Κ. Χούχα, τον εθελοντικά στρατευμένο κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους γιατρό Σκεύο Ζερβό, για τον αρχίατρο Θ. Φλωρά, για τον Γ. Πέλεγκα, για τον Γ. Κρέμο, που αγωνίστηκε για τη διάσωση και την έκδοση της **Νέας Ελλάδος** του Γ. Ζαβίρα.

-Τέλος, καταχωρήσαμε στις υποσημειώσεις ακριβή βιβλιογραφική ένδειξη υποσελίδια, κάποτε με τίτλο και υπότιτλο μεγάλο μεν, αλλά εκφραστικό περιεχομένου και προθέσεων των συγγραφέων.

Συνολική βιβλιογραφία παραθέσαμε στο τέλος του βιβλίου.

Οφείλουμε, πάντως, να σημειώσουμε ότι οι πληροφορίες που προσθέσαμε στις υποσημειώσεις από βιβλία μεταγενέστερα των χρόνων του Φ.Ζυγούρη, ειδικότερα οι βιβλιογραφικές αναφορές όπως και η εκτενής τελική βιβλιογραφία απώτερο στόχο για μας έχουν να προσφέρουν συγκεντρωμένο στους μελλοντικούς ερευνητές της ιστορίας της Σιάτιστας όσο γίνεται περισσότερο υλικό για μια ευρύτερη έρευνα και πληρέστερη παρουσίαση της ιστορίας της.

Ευχόμαστε και αυτά να είναι μια βοήθεια ανάλογη με εκείνη που κι εμείς βρήκαμε από άλλους.

Θεοδώρα Ζωγράφου – Βώρου

Πληροφορίες σχετικές με την έντυπη μορφή του βιβλίου:

Όλες οι εργασίες που απαιτήθηκαν μέχρι το στάδιο της εκτύπωσης– μετατροπή του χειρογράφου κειμένου σε ψηφιακή μορφή, διορθώσεις κειμένου, επεξεργασία, μορφοποίηση- έγιναν με προσωπική εργασία των Θεοδώρας Ζωγράφου – Βώρου και Αικατερίνης Ζωγράφου.

Η μόνη εργασία η οποία ανατέθηκε σε τρίτους και απαίτησε οικονομική δαπάνη, ήταν η εκτύπωση του βιβλίου.

Το βιβλίο τυπώθηκε σε 3.000 αντίτυπα για να δοθεί δωρεάν στους κατοίκους της Σιάτιστας.

Οι κυρίες Θεολογία Ζ. Ζωγράφου και η Θεοδώρα Ζωγράφου-Βώρου με συμφωνία τους παραχώρησαν υπό όρους το δικαίωμα επανέκδοσης του βιβλίου στο Δήμο Σιάτιστας.

Σύμβολα και συντομογραφίες:

[ ] το κείμενο έχει μετακινηθεί από την αρχική του θέση
< > το κείμενο έχει προστεθεί από τον επιμελητή
ΔΙΣ: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού
Εθνική: Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος
ΗΔΜ: Ημερολόγιον Δυτικής Μακεδονίας
ΙΕΕ: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (της Εκδοτικής Αθηνών)
ΙΜΧΑ: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου
Κοβεντάρειος: Κοβεντάρειος Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης
Μανούσεια: Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας
ΜΗΠΣ: Μακεδονικόν Ημερολόγιον (Επετηρίς των Μακεδόνων). Έκδοσις του Παμμακεδονικού Συλλόγου, εν Αθήναις
ΜΗΣ: Μακεδονικόν Ημερολόγιον Σφενδόνη
ΠΓΔΜ: Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας
Φ.Ζ.: Φίλιππος Ζυγούρης
βλ. : βλέπε
ό.π.: όπου παραπάνω
πρβ. : παράβαλε

Πρόλογος

«Παλαιά είνε η αλήθεια ότι η μετά προγόνων, ους γεραίρει η Ιστορία, πνευματική αναστροφή και η μελέτη του βίου και των έργων αυτών διδάσκει άμα και φρονηματίζει, παρηγορεί άμα και ενθουσιάζει και ζωογονεί. Δι' ημάς μάλιστα, ων ο εθνικός βίος ώρισται ούτω περιπετειώδης, ων αι εφεξής ημέραι προμηνύονται ουχ ήττον πολύπλαγκτοι, η σπουδή και η γνώσις του ουχί πολύ απέχοντος παρελθόντος θα χρησιμεύση ως ειλικρινής σύμβουλος και οδηγός ασφαλής δια την περαιτέρω ρύθμισιν της εθνικής ημών σταδιοδρομίας».

Αυτά τα ολίγα, μα πολύ μεγάλης σημασίας λόγια διάβασα μπροστά από πολλά χρόνια στον πρόλογο στον Β' τόμο από τα άπαντα του ιατρού Κουρτίδου από το Σουφλί και με έκαμαν να επιχειρήσω τη συλλογή των ιστορικών σημειωμάτων περί της πατρίδος μου Σιατίστης και να προβώ σήμερον στην έκδοση αυτών με την ελπίδα ότι οι πατριώτες μου και οι ασχολούμενοι με το παρελθόν θα θελήσουν να εντρυφήσουν σ' αυτά ως συμπληρώματα στην Ιστορία του μακαρίτη συναδέλφου μου Ιωάννου Αποστόλου, που του αξίζει κάθε έπαινος, γιατί πρώτος αυτός σκέφτηκε και επεχείρησε την έκδοση Ιστορίας της πατρίδος μας Σιάτιστας, για την οποία ούτε επιγραφές ούτε ιστορικές διατριβές ούτε άλλα μνημεία σώζονται, αν και πολλά μπορούσαν να γραφούν για ταύτην από τους προγόνους μας, καθόσον και υλικό αρκετό υπήρχεν και άνδρες λόγιοι δεν έλειπαν, που μπορούσαν να ασχοληθούν με επιτυχία σε ένα τέτοιο έργο, επειδή και τη μόρφωση που χρειάζεται είχαν και τα μέσα να αναζητήσουν και μελετήσουν τις αναγκαίες πηγές δεν στερούνταν, πλην δεν έχουν δυστυχώς επιχειρήσει τούτο και δεν μπορούμε να εξηγήσωμε την αποχή τους. Έχομε όμως την ελπίδα ότι στο μέλλον θα παρουσιασθή ο ιστορικός, που θα έχει τη δύναμη και τη θέληση να δώσει στη μεταγενέστερη γενεά ένα τέλειο έργο παρακινούμενος από τα ατελή σημειώματα του μ<ακαρίτη> Αποστόλου και εμού κατά το σοφό λόγιο «δος αφορμήν σοφώ και σοφώτερος έσται».

Έγραφα στη Θεσσαλονίκη κατά Μάιον του 1945

Ο εκδότης *(συγγραφέας)*

Φ.Α. Ζυγούρης

Γεραίρω: τιμώ, δοξάζω
Ώρισται, (παρακείμ. του ρ. ορίζομαι): έχει προοριστεί
Εφεξής μέρες: οι μέρες που θα ακολουθήσουν, το μέλλον
Ουχ ήττον πολύπλαγκτοι: όχι λιγότερο περιπετειώδεις
Εντρυφώ: βρίσκω ευχαρίστηση ασχολούμενος με κάτι

-1-

Πρόλογος

Πολλαὶ εἶτε ἡ ἀληθεία ὅλη ἡ μετὰ προσοχῆς, ὡς γεραίρει ἡ Ἱστορία, κατεμαλιὴ ἀπαθείας καὶ ἡ μεγάλη τοῦ βίου καὶ ἔργων αὐτῶν διδάσκει ἄμα καὶ φρονηματίζει, παρηγορεῖ ἅμα καὶ ἐνθουσιάζει καὶ ζωογονεῖ. Δι' ἡμᾶς μάγβλα, ὧν ὁ ἐθνικὸς βίος ὑβρίζεται οὐδὲν σκιρτηλωδῆς, ὧν αἱ ἐξέχοντες ἡμέραι προμηνύονται οὐχ ἥττον πομφόλυγα μετοῖ, ἡ σωτηρία καὶ ἡ γνῶσις τοῦ οὐχὶ σπουδὴ ἀπέχοντος παρεμβόντος δὲ χρησιμεύει ὡς ἐπιστιρικὴ σύμβουλος καὶ ὁδηγὸς ἀσφαλὴς διὰ τὴν πορεύτερον εὐόδωσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν διαδιοδρομίας.»

Αὐτὰ τὰ ὀλίγα, μὰ σπὸ μεγάλης σημασίας γράμματα διάβασα μεσοστὰ ἀπὸ πολλὲς χρόνια στὸν πρόλογο στὸν 13ο τόμο ἀπὸ τὴ σύνταξη τοῦ ἰατροῦ Κουρλίδου ἀπὸ τὸ Σουφλί καὶ μὲ ἔκαμαν νὰ ἐπιχειρήσω τὴ συγγραφὴ τῶν ἱστορικῶν σημειωμάτων περὶ τῆς πατρίδος μου Σιατίστης καὶ νὰ προβῶ σήμερα στὴν ἔκδοση αὐτῶν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅλοι οἱ συμπολῖτές μου καὶ οἱ ἀπόγονοί μου νὰ τὸ σπουδάσουν καὶ νὰ ἐπιδιώξουν ὁ καθένας, ὡς συμπληρώματα τὴν ἱστορία τοῦ μακαρίτη συναδέλφου μου Κωνάντου Ἀναστασίου, κατὸ τοῦ ἀξίζει κάθε ἔπαινος, γιατὶ πρῶτος αὐτὴ συνέλεξε καὶ ἐπεξεργάσθη τὴν ἔκδοση ἱστορίας τῆς πατρίδος μας Σιατίστας,

Φωτογραφία, επεξεργασμένη, της σελίδας 1 του χειρογράφου των **Ιστορικών σημειωμάτων περί Σιατίστης και λαογραφικών αυτής.**

Μέρος Α΄(3)

01. Οριογραφία της Σιάτιστας και φυσική έρευνα αυτής

Ένας τόπος που βρίσκεται σε υψόμετρο 930 μέτρα και έχει μάκρος 1,5 χιλιόμετρο και φάρδος 800 μέτρα, με ανέκφραστες φυσικές ομορφιές, γιατί σχηματίζεται από εφτά λόφους, που με μια ωραιότατη ποικιλία διασταυρούνται και κάμνουν τόσες χαριτωμένες πλαγιές και κοιλάδες, κατάφυτες άλλοτε από βαλανιδιές, λεύκες, πτελέες[1], μελίες[2] και άλλα περί τα σαράντα είδη δέντρων, ως μας φανερώνουν οι σημερινές εκκλησιές που σε μεταγενέστερα χρόνια έγιναν *(έχουν ανεγερθεί)* στις κορυφές των λόφων,[3] ο τόπος, λοιπόν, αυτός διαλέχτηκεν από τους πρώτους οικιστές της Σιάτιστας, που ήσαν κτηνοτρόφοι, για κατάλληλος, επειδή ήταν δασώδης και υπήνεμος, να χρησιμεύσει ως μόνιμη κατοικία τους με το όνομα στην αρχή «Καλύβια»,[4] (**4**) όπως αναγράφεται σε πίνακες δωρητών της Μονής Αγίου Νικάνορος στη Ζάμπουρντα[5].

Ο τόπος αυτός, αν παρθεί με τον στενό κύκλο του ορίζοντά του, έχει στο

---

[1] **Πτελέα**, φτελιά.

[2] **Μελία**, φλαμουριά.

[3] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Οι λόφοι και οι εκκλησίες είναι οι παρακάτω: 1) ο λόφος του Αγίου Νικάνορος με την ομώνυμη εκκλησιά, 2) ο του Αγίου Χριστοφόρου, ύψους (*σε υψόμετρο*) 960 μέτρα, με την ομώνυμη εκκλησιά, 3) ο του Προφήτου Ηλιού, 960 μέτρα ύψος (*υψόμετρο*), με την ομώνυμη εκκλησιά, 4) ο του Αγίου Δημητρίου με την ομώνυμη εκκλησιά, 5) ο των Αγίων Αποστόλων με την ομώνυμη εκκλησιά, 6) ο της Αγίας Τριάδος, [ύψους (*σε υψόμετρο*) 970 μέτρα] με την ομώνυμη εκκλησιά και 7) ο του Αγίου Ιωάννου με την ομώνυμη εκκλησιά. Σημ. επιμ.: Διευκρινίζουμε: **ύψος** ενός κτίσματος ή ενός λόφου είναι η κατακόρυφη απόσταση από τη βάση του ως την κορυφή του. **Υψόμετρο** γεωγραφικά, τοπογραφικά σημαίνει το ύψος δηλ. την κατακόρυφη απόσταση ενός σημείου του εδάφους από την επιφάνεια της θάλασσας. Εδώ γίνεται λόγος για υψόμετρο και αυτό προφανώς εννοούσε ο συγγραφέας χρησιμοποιώντας τον όρο ύψος.

[4] Για τη σημερινή επιστημονική αντιμετώπιση του φερόμενου ως πρώτου ονόματος της πόλης μας «Καλύβια» υπάρχει αρκετό υλικό στο βιβλίο της Μαρίας Χριστίνας Χατζηϊωάννου: **Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία. Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας.**

[5] **Ζάμπουρντα,** σήμερα μοναστήρι του Οσίου Νικάνορα στην κορυφή του όρους Καλλίστρατο. Βρίσκεται στο Νομό Γρεβενών· ανήκει στο Δήμο Δεσκάτης. Πληροφορίες αναφέρουν ότι στην περιοχή υπήρχε οικισμός με το ίδιο όνομα.

βόρειο (Β.) μέρος το βουνό του Κωντσικού[6] <Γαλατινής> Σβέρνιτσο[7], στο δυτικό (Δ.) το Καστράκι και την Τσιάγκινα[8], στο νότιο (Ν.) τον Μπούρινο και την Τσερβένα[9] και στο ανατολικό (Α.) το Γρίβα Μπαλαμπάνη, τα κουριά[10] Αγίου Δημητρίου και Αγίου Γεωργίου και τους Πύργους[11]. Αν δε επεκτείνομε τον κύκλο του ορίζοντά του, θα ιδούμε πως έχει στο Β. μέρος το Κωντσικό <Γαλατινή> και πιο πέρα το Σνιάτσικο <Άσκιο>, στο ΒΔ. τη Νεάπολη, στο Δ. τον Αλιάκμονα, 5 χιλιόμετρα μακράν, στο ΝΔ. τα Γρεβενά, στο Ν. το Παληόκαστρο και στο ΒΑ. την Κοζάνη.

Μέσα, λοιπόν, σ' αυτό τον τόπο, απάνω στους αναφερθέντας λόφους που περιστοιχίζονται από βουνά γυμνά, [μερικά] με απότομες πλαγιές, και <τα οποία> περιορίζουν τον ορίζοντα σε όλα τα μέρη, εκτός μονάχα στο ΝΔ. μέρος, <όπου> διανοίγουν αυτόν φαρδύν και μακρόν και αφήνουν ελεύθερο το μάτι εκείνου που βρίσκεται μέσα στην έκταση της Σιάτιστας να βλέπει ως τα βουνά της Πίνδου και του Βοΐου, και στο ΒΔ. επίσης μέρος, όπου το μάτι του παρατηρητή εκτείνεται ελεύθερα ανάμεσα από μια χαράδρα και διακρίνει την κοιλάδα της Ανασελίτσης[12] και σταματάει στο Γράμμο και στο Βόιο πάλι, μέσα στην έκταση αυτή είναι χτισμένη η Σιάτιστα, η πρωτεύουσα της Επαρχίας Βοΐου του Νομού Κοζάνης, την οποία ο πολύς ελληνοδιδάσκαλος Αργύριος Παπά Ρίζος <Παπαρρίζος>[13] παρομοίαζε με γίγαντα καταδαρθάνοντα[14]. Την έκταση αυτή τα βουνά που την περιβάλλουν την κάμνουν ένα φυσικό οχυρό, γιατί δεν επιτρέπουν την είσοδο σ' αυτήν παρά μονάχα από τρεις στενές εισόδους και καναδυό (5) μονοπάτια, από την ατραπό[15] Αγίου Νικάνορος και στενωπό[16] Αζιούλη στον ερχόμενο από Κοζάνη, από την στενωπό Μπούνου και μονοπάτι Συκιάς

---

[6] **Κωντσικό (**Κοντσικό**)**, η Γαλατινή του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Ασκίου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

[7] Στο χειρόγραφο κείμενο **Σβέρνιτσο**, Σβέλντσος. Σε άλλα σχετικά βιβλία: Σίβερτσος, Ζβέρντσου, Σβέρνιτσος. Με το Π.Δ. 218/1984 ονομάστηκε **Κάστρο.**

[8] Στο χειρόγραφο κείμενο: **Τσιάγκινα**, Τσζιάγκινα και Ζιάγκινα.

[9] *Το τοπωνύμιο **Τσερβένα** αντιστοιχεί σήμερα στην κοιλάδα των βόρειων υπωρειών του Μπούρινου, αλλά και στα γύρω υψώματα, ιδίως αυτά που φαίνονται απέναντι από τη Μπάρα Σιάτιστας.* (Γ.Τσότσου, ***"Πληροφορίες για τους οικισμούς…*** σελ.273)

[10] **Κουρί**, μικρή δασωμένη έκταση.

[11]**Πύργοι,** στους επίσημους σημερινούς χάρτες σημειώνεται στη νότια πλευρά του βουνού Βέλια τοποθεσία με υψόμετρο 1688 μέτρα και με την ονομασία Πύργος.

[12] **Ανασελίτσα,** παλιά ονομασία της επαρχίας Βοΐου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 256/1928).

[13] Στο χειρόγραφο κείμενο Παπά Ρίζος, Παπαρρίζου και **Παπαρρίζος.** Σε άλλα σχετικά βιβλία: Παπαρίζος. Σε χειρόγραφό του, το οποίο φυλάσσεται στη Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας, ο ίδιος ο Παπαρρίζος γράφει: «..εν λιβαδίω 1786 Δεκεμ:…. παρά αργυρίου παπαρίζου πελκιώτου...».

[14] **Καταδαρθάνοντα**, μετοχή του αρχαίου ρήματος **καταδαρθάνω**, αποκοιμιέμαι, «πλαγιάζω». Γίγαντα καταδαρθάνοντα: γίγαντα που «πλαγιάζει», γίγαντα ξαπλωμένο.

[15] **Ατραπός**, μονοπάτι.

[16] **Στενωπός**, στενό πέρασμα, στενός δρόμος, σοκάκι.

στον ερχόμενο από Γρεβενά και από την στενωπό Αγίας Τριάδος και μονοπάτι Αγίου Ιωάννου στον ερχόμενο από Ανασελίτσαν. Οι λόφοι πάλιν της δίνουν μια γραφική όψη και ιδιαίτερα ο λόφος που υψώνεται ανάμεσα στις δυο συνοικίες, Χώραν και Γεράνειαν, <της δίνει> μια εξαιρετική ομορφιά, που σπάνια μπορεί να συναντήσει κανένας σε άλλη πόλη. Ο λόφος αυτός είναι ένας κόλουρος κώνος με επιφάνεια 400 μέτρα μάκρος και 30 μέτρα φάρδος[17] και στο Ν. μέρος του είναι χτισμένη η εκκλησιά. Θα κάμομε ιδιαίτερο λόγο γι' αυτόν αλλού και για τούτο εδώ θα περιοριστούμε στο παρακάτω επεισόδιο μονάχα: Ολίγο πριν να κηρυχτεί το Σύνταγμα στην Τουρκία[18], στρατοπέδευσε σ' αυτόν ένας λόχος τουρκικού στρατού με ένα<ν> αξιωματικόν πολύ φανατικόν. Αυτός βλέποντας απ' εκεί τα χρωματισμένα με το γαλανό χρώμα σπίτια σκανδαλίστηκε και έγραψε σε ένα χαρτί, που το κάρφωσε σε ένα δέντρο, συνιστώντας στους κατοίκους να αλλάξουν τον χρωματισμό των σπιτιών τους για το καλό τους, επειδή αυτός ο χρωματισμός που έχουν είναι γιουνάνικος (ελληνικός). Μα η τύχη αλλιώτικα όρισε τα πράγματα. Ύστερα από ολίγα χρόνια, όχι μονάχα δεν άλλαξαν το χρωματισμό, αλλά τους αξίωσεν ο θεός να ιδούν να κυματίζει στο λόφο η γαλανόλευκη, να ακούσουν τη μουσική να παιανίζει τον Εθνικό μας Ύμνο, να ιδούν στρατοπεδευμένον ελληνικό στρατό και ελληνοπούλες, ντυμένες (**6**) αρχαίες ελληνικές στολές, να τραγουδούν και να χορεύουν ελληνικούς χορούς.

Αλλ' ας επανέλθομε εκεί που παραπάνω σταθήκαμε. Είπαμε πως στην έκταση εκείνη είναι χτισμένη η Σιάτιστα σαν σε ένα φυσικό φρούριο, που να μη μπορεί ούτε εκείνος που είναι μέσα στην περιφέρεια να βλέπει πέραν αυτής, ούτε εκείνος που βρίσκεται έξω από την περιφέρειά της να βλέπει τη Σιάτιστα κρυμμένην στη γυμνή σήμερα έκτασή της, σαν να ήθελαν οι πρώτοι οικιστές της να διαψεύσουν εκείνο που λέγεται στο Ευαγγέλιο: «ου δύναται πόλις κρυβήναι επάνω όρους κειμένη»[19]. Και τούτο βέβαια δεν το κατόρθωσαν, μα κατόρθωσαν ένα άλλο που είχαν λογαριάσει οι πρώτοι οικιστές, αναγκαζόμενοι από τις συνθήκες της τότε ζωής· έμεινε δηλαδή αόρατη στα μάτια των επιδρομέων και αποδείχτηκε τόπος κατάλληλος για άμυνα των κατοίκων εναντίον των επιδρομέων, που θα τύχαινε να την προσβάλουν, χάρισμα αυτό πολύ μεγάλο, που έκαμε να συγκεντρωθεί στη Σιάτιστα ό,τι η Δυτική Μακεδονία είχε να επιδείξει σε πλούτο, σε μόρφωση, σε καλλονή σωματική και σε αισθήματα φλογερής φιλοπατρίας και φιλομουσίας[20]. Βέβαια το οχυρόν του τόπου ήταν επόμενο να συγκεντρώσει τότε διακεκριμένον κόσμο και το δασώδες και υπήνεμο αυτού να τραβήξει εκεί τους πρώτους οικιστές.

Αλλά ποιο είναι εκείνο που σήμερα, που έλειψαν τα δάση και άλλαξαν οι

---

[17] **Κόλουρος κώνος**, πρόκειται για «πλάγιο» κόλουρο κώνο, του οποίου η άνω βάση είναι έλλειψη με μεγάλο άξονα (μήκος) 400 μέτρα και μικρό άξονα (πλάτος) 30 μέτρα.

[18] Το Σύνταγμα των Νεοτούρκων (το 1908).

[19] «**Ου δύναται πόλις κρυβήναι επάνω όρους κειμένη**», δεν μπορεί να κρυφτεί μια πόλη που είναι κτισμένη πάνω σε βουνό.

[20] **Φιλομουσία,** η αγάπη για τις καλές τέχνες και ιδιαίτερα για τη μουσική.

συνθήκες της ζωής, κάμνει εντόπιους και ξένους να ενθουσιάζονται και να γοητεύονται από τη (**7**) Σιάτιστα; Είναι κάτι άλλο, που αμέσως θα πούμε παρακάτω. Διάβασα κάποτε κάπου τα ακόλουθα: «Υπάρχουν τόποι απλοί, αστόλιστοι, δεν έχουν τίποτε που να σε καταπλήσσει, τίποτε που να σε θαμπώνει και όμως συνέχει εκεί την ψυχή σου ένα τέτοιο μάγεμα, που νιώθεις τον εαυτό σου απόλυτα εναρμονισμένο με ό,τι λαχταράς από την άπειρη του κόσμου ψυχή, που το τραγούδι είναι προσευχή». Ένας τέτοιος τόπος είναι και η Σιάτιστα η σημερινή. Γυμνή, αστόλιστη, δεν έχει τίποτε που να μαγεύει, σα να κτίστηκε για να απογοητεύει εκείνους που την επισκέπτονται. Και όμως δεν συμβαίνει αυτό. Όσοι την επισκέπτονται, αντί να τους πιάσει η αναμενόμενη απογοήτευση, την αγαπούν και την αγαπούν με μια θέρμη ανεξήγητη, με μια τρέλα παιδιακίστικη. Ποιητές την τραγούδησαν, ήρωες και ηρωίδες την εδόξασαν, έμποροι την γνώρισαν στον εμπορικό κόσμο, λόγιοι αναδειχθέντες πρωτοπόροι στα γράμματα και στην επιστήμη την τίμησαν και όλοι μας γενικά <την αγαπούμε> με όλα τα χαλάσματα που της έκαμαν βάρβαροι κατακτητές, που αντί του μάννα την πότισαν χολήν, καθόσον δεν πρέπει να λησμονείται ότι οι κατακτητές της χρεωστούσαν στη Σιάτιστα ένα κομμάτι ευγνωμοσύνης, επειδή Σιατιστινός ανάδειξε[21] την Ακαδημία του Παταυΐου <Παταβίου>[22] και Σιατιστινοί έδρασαν εκπολιτιστικά στη Σαξονία[23], στην Ουγγαρία[24] και αλλαχού. Και σήμερα, λέγω, με όλες τις καταστροφές της, που την έκαμαν σχεδόν αγνώριστη, μας θέλγει, μας τραβάει εκεί ξένους (**8**) και ντόπιους. Μα ποιο είναι εκείνο που την κάμνει τόσο θελκτική; Τόσον ελκυστική; Ποιο είναι εκείνο, που προξενεί τη γοητεία της ψυχής μας; Για τους ντόπιους βέβαια είναι η διακρίνουσα αυτούς φιλοπατρία. Μα για τους ξένους; Για τους ξένους είναι κάτι το ιδιαίτερο. Είναι το έμψυχο περιβάλλον. Ναι, το έμψυχο περιβάλλον της. Δεν βρίσκουν εκεί οι επισκέπτες της θέατρα και κινηματογράφους, μουσικές συναυλίες και Dansik[25], βρίσκουν όμως έναν κόσμο φιλόξενο, έναν κόσμο που δεν θ' αργήσει να τους γίνει συνήθης, έναν κόσμο που δεν θ' αργήσει να τους γίνει φίλος.

02. Κλίμα

Το κλίμα της Σιάτιστας είναι μεσογειακό, χαρακτηριζόμενο από άφθονες φθινοπωρινές βροχές, από χειμερινά χιόνια με παγετούς και <από> ξηρασίες μακράς διαρκείας κατά το θέρος.

---

[21] Αναφέρεται στον Γ. Ρούση, γιο του Ζωσιμά. Για το ρόλο του στην Ακαδημία του Παταβίου θα κάνει λόγο ο συγγραφέας στο Στ΄ Μέρος.

[22] **Πατάβιον**, η Πάδοβα, πόλη της Ιταλίας. Ο τύπος εμφανίζεται στο χειρόγραφο κείμενο του Φ.Ζ. με τις γραφές: Παταύιον και Πατάβιον.

[23] **Σαξονία**, ιστορική περιοχή της Ανατολικής Γερμανίας με πρωτεύουσα τη Δρέσδη. Πόλη της Σαξονίας η Λειψία, όπου ζούσαν και οι Σιατιστινοί αδελφοί Ζυγούρη.

[24] Στην Ουγγαρία έζησε ο Γεώργιος Ζαβίρας.

[25] **Dansik**, χορευτικά κέντρα.

Ο χειμώνας αρχίζει τον Οκτώβριο, που καμιά φορά έχομε και επισκέψεις χιόνων, αλλά κυρίως αρχίζει τα μέσα Νοεμβρίου, που πνέουν οι ΝΑ., ΒΑ. και νότιοι άνεμοι, γνωστοί στη Σιάτιστα με το όνομα Κόνιαρις, και τότε προμηνύουν τον ερχομό των χιόνων λέγοντας (*όπως λέει το*:) «τ' Αγιο-Μηνά (11 Νοεμβρίου) σου μήνυσα, τ'Αϊ - Φίλιππα (14 Νοεμβρίου) είμαι αυτού». Το ψύχος βρίσκεται στην ακμή του το Δεκέμβριο (τ' Αϊ-Αντρά <του Αγίου Ανδρέα, 30 Νοεμβρίου> αντρώνονται τα χιόνια) και Ιανουάριο. Τότε σχηματίζονται πάγοι μεγάλου πάχους και συνηθίζουν <οι Σιατιστινοί> να λέγουν ότι τα χιόνια που τους μήνας αυτούς πέφτουν «σκληκιάζουν»[26], γιατί οι πάγοι που τότε γίνονται δεν λιώνουν εύκολα. Τα χιόνια συσσωρεύονται σε μέρη υπήνεμα και σχηματίζουν οδοφράγματα.

Το έαρ είναι ευχάριστο τον Μάιο, ενώ το Μάρτιο και (**9**) <τον> Απρίλιο το ψύχος εξακολουθεί, μα σε μετριότερο βαθμό, επειδή τότε φυσάει ο Ζέφυρος[27], γνωστός στη Σιάτιστα με τ' όνομα φουσκοδέντρ<η>ς, και, σε περίπτωση που η θερμοκρασία είναι ευνοϊκή, ανοίγουν τα άνθη των δέντρων και μάλιστα των αμυγδαλιών, που πρώτες από τα δέντρα ανοίγουν (*ανθίζουν*). Και αν τυχόν ο καιρός [κατόπιν είναι ψυχρός] και καταστραφεί η δεντροκαρπία, λέγομε ότι ο «Μάρτης τις γέλασε και άνοιξαν».[28]

Τον Ιούνιο αρχίζει η ξηρή εποχή, που σπάνια διακόπτεται από καμιά καταρρακτώδη βροχή ή από χαλάζι (σι άβρεχον καιρό καλό είναι και το χαλάζι) <και> αυτά <όπου πέφτουν> είναι χατιρικά , <αφού>, ενώ βρέχει ή πέφτει χαλάζι σε μια περιφέρεια, στη γειτονική δεν πέφτει ούτε σταγόνα. Οι βροχές και το χαλάζι αυτής της εποχής προξενούν μεγάλες ζημίες. Το χαλάζι καταστρέφει τους καρπούς που βρίσκονται στην παραγωγή τους και οι βροχές, εξαιτίας από το ανώμαλο έδαφος και τις απότομες πλαγιές που έχουν τα γυμνά βουνά και οι λόφοι, στις πλαγιές των οποίων είναι φυτευμένα αμπέλια, και από την μεγάλη ορμητικότητα που έχουν <τα νερά>, ανοίγουν λάκκους εκεί που δεν ήσαν, κάμνουν επιχωματώσεις και συσσωρεύουν λίθους στα κτήματα που βρίσκονται στα ριζώματα, ξεριζώνονται αμπέλια, γεμίζουν χαντάκια, λουνίζονται[29] χωράφια και καταστρέφονται τα όψιμα προϊόντα. Μα δεν φτάνουν όλα αυτά, απειλούνται τα προϊόντα αυτής της εποχής και από άλλον κίνδυνο, από το λίβα που πνέει τον Ιούλιο και <τον> (**10**) Αύγουστο και αν πιτύχει *(επιτύχει)* τον σίτο που τότε δένει ψωμί[30]τον καταστρέφει, και μάλιστα των χωραφιών του Μπουγα-

---

[26] **Σκληκιάζουν**, σκουληκιάζουν= δε σηκώνονται (=δε λιώνουν) και σαπίζουν, βγάζουν σκουλήκια, (μεταφορική έκφραση, για να δηλώσει τη μεγάλη χρονική διάρκεια της παρουσίας τους).

[27] **Ζέφυρος**, δυτικός άνεμος.

[28] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Για να εξασφαλίσομε κάποια δενδροκαρπία της αμυγδαλής, πρέπει, όταν φυτεύομε αμυγδαλιές, να διαλέγομε αμυγδαλιές που ανοίγουν πρώιμα και αμυγδαλιές που ανοίγουν όψιμα.

[29] **Λουνίζονται** (**λούνη**, λάσπη), γίνονται λάσπη, λασπώνουν.

[30] **Δένει ψωμί το σιτάρι**, μεστώνει το στάχυ του.

ζιού[31], γιατί το Μπουγάζι το δουλεύει (*το επηρεάζει*) ο λίβας. Τότε η εισοδεία *(σοδειά*), που πάντοτε είναι πενιχρή, είναι (*γίνεται)* μηδαμινή.

Το Σεπτέμβριο μπαίνομε στο φθινόπωρο. Το φθινόπωρο είναι ευχάριστο, μα πολύ μικρής διαρκείας. Αρχίζει τα μέσα Αυγούστου, που λέγομε «δεκαπεντάρισεν ο Αύγουστος, πυρώσ'[32] και μην αντρέπεσαι» ή «πάτσες καλαμιά, πυρώσ' και μην αντρέπεσαι». Και κάποιος χωρικός αλαφρούτσικος επισκέπτονταν τη Σιάτιστα αυτήν την εποχή και τραγουδούσε γυρίζοντας τα σπίτια: «βάλτε και τα κοντέσια σας (μικρογούνες), να μη πλευριτωθείτε». Το φθινόπωρο διαρκεί το Σεπτέμβριο, που ενίοτε είναι θερμός, και τον Οκτώβριο, που ύστερα από τις 20 μπορεί να μας φιλοδωρήσει με χιόνια.

Εν γένει το κλίμα της Σιατίστης, εξαιτίας από τη γυμνότητα των βουνών, είναι ξηρό και υγιεινό, ψυχρό τον χειμώνα και δροσερό το θέρος και για τούτο πολύ κατάλληλο για τον παραθερισμό των ανθρώπων. Η προσοχή των ιθυνόντων τα κοινά της Σιατίστης πρέπει να στραφεί στο ζήτημα αυτό, γιατί μπορεί να γίνει ένας τόπος άριστος για τον παραθερισμό, εάν εξασφαλισθεί η τακτική συγκοινωνία με τη Θεσσαλονίκη, εάν γίνει ένα ξενοδοχείο ανθρωπινό, που να βρίσκει ένας ξένος κάθε ανάπαυση και περιποίηση, εάν γίνουν ολίγες κατοικίες για ενοικίαση με περιποίηση και επίπλωση, εάν θα υπάρχουν εν γένει τρόφιμα όλες τις μέρες της εβδομάδος και όχι μονάχα ορισμένες μέρες και κάθε άλλο που απαιτείται, για να περάσει ένας ξένος ευχάριστα[33]. (**11**)

03. Διαμόρφωση του εδάφους της Σιάτιστας

Τα παλαιά χρόνια, που η επιφάνεια της γης διαμορφώνονταν ακόμη, το μέρος όπου σήμερα είναι κτισμένη η Σιάτιστα ήταν μια λιμνοθάλασσα, όπως μας φανερώνουν τα απολιθωμένα κογχύλια που βρίσκονται εκεί[34]. Κατόπιν, με την ενέργεια του Εγκελάδου, έγιναν <εδαφικές> εξάρσεις, που διαμόρφωσαν τα βουνά και σχημάτισαν τις κοιλάδες, και σιγά σιγά απεσύρθηκαν τα νερά στο δυτικό μέρος και άφησαν στον τόπο τους κροκαλοπαγή και μαρμαρώδη[35] πετρώματα στις κοιλάδες και στους λόφους, όπου με τον καιρό αναπτύ-

---

[31] **Μπουγάζι**, στενό πέρασμα ανάμεσα από βουνά, εδώ: η περιοχή ανάμεσα στο βουνό Βέλια και τη Βεργάτη.

[32] **Πυρώσου**, ζεστάσου.

[33] Η παρατήρηση αυτή δεν ισχύει για το σήμερα, 2010, καθώς οι συνθήκες διακίνησης αγαθών και γενικότερης διαβίωσης έχουν αλλάξει.

[34] Απολιθωμένα κογχύλια που βρέθηκαν στην περιοχή περιλαμβάνονται στην Παλαιοντολογική Συλλογή Σιάτιστας.

[35] **Μαρμαρώδη πετρώματα,** πιθανολογούμε ότι εννοεί τα ασβεστολιθικά πετρώματα, επειδή στη Σιάτιστα μάρμαρο λέμε τον ασβεστόλιθο (περιέχει κυρίως $CaCO_3$), από τον οποίο, με ισχυρή θέρμανση σε καμίνια, προκύπτει ο ασβέστης (**η ασβέστη** που αναφέρει ο Φ.Ζ.). Νεότερες έρευνες αναφέρουν: «… *στην περιοχή της Σιάτιστας κυριαρχούν ο ασβεστολιθικός (70,59%) και ο κρυσταλοπυριγενής σχηματισμός (17,82%) και ακολουθούν ο σχιστολιθικός (6,73%) και ο νεογενής (3,50%)*». (Θ. Παυλίδης, Α. Χατζηστάθης,

χτηκεν άφθονη η χλωρίδα και διαμορφώθηκε το έδαφος τέτοιο που το βρήκαν οι πρώτοι οικιστές της Σιάτιστας. Καλύφτηκε δηλαδή από μεικτά δάση υπάλπειου[36] ζώνης, όπως φαίνεται από τις βαλανιδιές που σώζονται στους περιβόλους των εκκλησιών, από τις λίγες δασωμένες εκτάσεις, τα κουριά των Αγίων Δημητρίου και Γεωργίου, από τα δασωμένα μέρη, Χαΐρι, Τσερβένα και Μπούρινο, από τις παραφυάδες που φυτρώνουν στις άκρες των αμπελιών και χωραφιών, που μένουν ακαλλιέργητες, και από τα πρέμνα[37], που βρίσκονται στις ορεινές και γυμνές εκτάσεις, όταν τις ανασκάφτομε για να κάμομε δρόμο, όπως έγινε στον αμαξιτό δρόμο πέρα από το Βρέτο, ή να μεταβάλομε ένα ορεινό μέρος σε παραγωγό *(καλλιεργήσιμο)*.

Μα, πώς διαδέχτηκε την πλούσια εκείνη χλωρίδα η σημερινή γύμνια και ισχνότητα του τόπου; Η οχυρότητα του τόπου και οι άλλες χάρες αυτού τράβηξαν από τα πέριξ κατοικημένα μέρη πολλούς εκεί, <στη Σιάτιστα>, και ο πληθυσμός των κατοίκων αυξήθηκε. Μα την αύξηση του πληθυσμού ακολούθησε και η αύξηση των γεωργικών αναγκών (**12**) και, κατά συνέπεια, καταστρέφονταν ολόκληρες δασωμένες εκτάσεις, για να γίνουν χωράφια και αμπέλια. Επίσης, με την αύξηση του πληθυσμού χρειάζονταν και περισσότερη ξυλεία οικοδομήσιμη (*κατάλληλη για χρήση στην οικοδόμηση)*, την οποία προμηθεύονταν από τα γειτονικά δάση, καθώς φαίνεται από τις ογκώδεις γριντές[38], που βλέπομε στα παλαιά σπίτια, οι οποίες φέρνουν στις άκρες οπές, στις οποίες περνούσαν σχοινιά, με τα οποία τις έσυρναν στον τόπο που θα τις χρησιμοποιούσαν, και επομένως και αυτές κόβονταν από τα πλησίον δάση. Αλλά και καύσιμη ξυλεία και ξυλεία προς παραγωγήν ανθράκων και ασβέστης χρειάζονταν περισσότερη και συνετέλεσεν επομένως και τούτο <στο> να εκχερσωθούν και αποψιλωθούν μεγάλες δασικές εκτάσεις που γειτνίαζαν με την πόλη και να φθάσομε με τον καιρό στη σημερινή όψη του εδάφους, που το χαρακτηρίζουν πετρώματα αργιλοαμμώδη και αργιλοασβεστώδη, που είναι κατάλληλα για την ευδοκίμηση της αμπέλου. (**13**)

04. Πρώτοι συνοικισμοί

Είδαμε ότι η περιοχή Σιατίστης αποτελούνταν από [εκτάσεις βουνών και λόφων κατάφυτες] και διαρρέονταν κατ' ακολουθίαν από άφθονα νερά και επί πλέον περιλάμβανε μέρη υπήνεμα. Μια τέτοια έκταση [δε], πολύ κατάλληλη για τη βοσκή των ποιμνίων, δεν ήταν δυνατό να αφεθεί αχρησιμοποίητη από τους κτηνοτρόφους των πέριξ μερών. Τουναντίον μάλιστα, πολύ ενωρίς,

---

«***Η συμβολή των αναδασώσεων»***, εισήγηση στο 1ο αναπτυξιακό συνέδριο του Δήμου Σιάτιστας τον Αύγουστο του 1994, σελ. 142).

[36] **Υπάλπειος (ζώνη)**, η ζώνη κάτω από τις Άλπεις.

[37] **Πρέμνα,** αρχ. πρέμνον, κούτσουρο, ιδιαίτερα το ξερό κλήμα, κούρβουλο.

[38] **Γριντιά**, ξύλινο χοντρό δοκάρι.

μπροστά από χίλια και πλέον χρόνια[39], κατέλαβον αυτήν και έστησαν τα καλύβια τους στα πιο υπήνεμα και με τρεχάμενα νερά μέρη. Η Σιποτούρα[40] <Τσιποτούρα>, όπου ανασκάπτοντας τα εκεί αμπέλια αποκαλύπτομε ίχνη εγκατάστασης συνοικισμού, θραύσματα πίθων και άλλα, η Μπερνίτσα, πλησίον στον Ψαρά, και ο Μπούνος, όπου σώζονται ίχνη λαχανόκηπων στα ριζώματα του Μακροβουνιού, το οποίο στις πλαγιές και στην κορυφή ήταν πευκόφυτο, και τα Λουλάδικα υπήρξαν οι πρώτοι τόποι που φιλοξένησαν τους πρώτους οικιστές και χρησίμευσαν ως πυρήνες δια την κατόπιν ίδρυση της Σιατίστης.

05. Πώς οι συνοικισμοί «Καλύβια» έγιναν «Πολιτεία Σιάτιστα»

Ύστερα από την εξάπλωση της τούρκικης κυριαρχίας και την κατάληψη της Δυτικής Μακεδονίας, που έγινε κατά την 14η εκατονταετηρίδα, οι συνθήκες της ζωής των μικρών συνοικισμών, και μάλιστα εκείνων που βρίσκονταν σε μέρη από όπου (**14**) περνούσαν τουρκικά στίφη, κατήντησαν πολύ επικίνδυνες και κατά συνέπεια οι κάτοικοι δεν μπορούσαν να μένουν εκεί και αναγκάστηκαν να καταφύγουν οι των γειτονικών με τη Σιάτιστα συνοικισμών - άλλων μεν ομαδικώς, άλλων δε οι ευπορότεροι - στα βραχώδη υψώματα αυτής, ελπίζοντες ότι εκεί θα ευρίσκονταν σε ασφάλεια. Έτσι έπραξαν οι κάτοικοι του συνοικισμού Τσερβένας, που ομαδικά κατέφυγαν στη Σιάτιστα, και οι του Πετρόβου. Ότι υπήρχαν συνοικισμοί στα μέρη αυτά έχομε καταφανή ίχνη: στην Τσερβένα τα ερείπια δυο εκκλησιών, που φέρουν το όνομα «Παληοκκλήσια», πέτρινα αλώνια και μέρη λιθοστρωμένου δρόμου (γκαλτιρίμια)· στο Πέτροβο μια βρύση

---

[39] Την άποψη αυτή διατυπώνει και ο Δ. Κανατσούλης, στο άρθρο του: «***Πότε εκτίσθη η Σιάτιστα***», στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Α 42 - 43. Στο ίδιο άρθρο ο συντάκτης του διατυπώνει και την άποψη ότι στη Σιάτιστα υπήρξε και προϊστορικός οικισμός, από τον οποίο προέρχονται οι δυο αρχαίοι τάφοι που ανακαλύφτηκαν τυχαία σε εκσκαφή στην πλαγιά του Προφήτη Ηλία το 1959 -μετά το θάνατο του Φ.Ζ.- και ο ένας περιείχε δυο σκελετούς και κτερίσματα. Σημειώνει σχετικά στη σελ.43: «*Εκ των τάφων αυτών και του περιεχομένου των συμπεραίνομεν ότι παρά τον λόφον του Προφήτου Ηλία υπήρχεν οικισμός ήδη κατά τους προϊστορικούς χρόνους. Διότι….*». Και, παρακάτω, αναρωτιέται αν ο μεσαιωνικός οικισμός της Σιάτιστας είναι συνέχεια του προϊστορικού, θέμα στο οποίο, κατά τη γνώμη του, μόνο η αρχαιολογική έρευνα μπορεί να δώσει απάντηση. Για τους αρχαίους αυτούς τάφους βλέπε:
- Πέτσα Φώτη, «***Χρονικά Αρχαιολογικά***» στα **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 7, (**1967), σελ. 349 και
- το έντυπο - ενημερωτικό φυλλάδιο με τίτλο:
ΔΗΜΟΣ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
Σιάτιστα, Παλαιόκαστρο, Δαφνερό, Μικρόκαστρο
(έκδοση **Αρχαιολογικού Μουσείου Αιανής, Εκπαιδευτικά προγράμματα, Αιανή Κοζάνης 2005)** και κείμενα **Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη,** Δρ. Αρχαιολόγου**.** Στις σελ. 4-9 του φυλλαδίου υπάρχουν πληροφορίες και φωτογραφίες για τους τάφους και τα κτερίσματα. (Βλ.**Παράρτημα**, εικ. 1).

[40] Στο χειρόγραφο κείμενο: Σιποτούρα και **Τσιποτούρα**, «Τσιπουτούρα» στη Σιατιστινή ντοπιολαλιά.

που φέρνει το όνομα «Πέιου τσισμές»[41], αλώνια και δρόμου λιθόστρωτου ίχνη. Παρόμοια μετοικεσία έγινε και από άλλους συνοικισμούς. Στη συγκέντρωση αυτή συνετέλεσε πολύ η εγκατάσταση των αποίκων *(εποίκων)* που ήλθαν κατά την 14η εκατονταετηρίδα από το Ικόνιο, (Κονιάροι[42]), στις πεδιάδες των Καραγιαννίων. Ούτοι ξεκινούσαν από τα Καραγιάννια και λεηλατούσαν τα χριστιανικά χωριά και κακοποιούσαν τους κατοίκους. Το Μπουγάζι είχε καταντήσει ο τρόμος των Σιατιστινών, που αναγκάζονταν να περάσουν απ' εκεί. Για να εξασφαλίσουν τη ζωή τους, έπρεπε να το περάσουν οπλισμένοι. (**15**) Πολλές οικογένειες εθρήνησαν θύματα. Η θέση Τουρκομνήμορο[43] δείχνει τους αγώνας, στους οποίους ήσαν αναγκασμένοι να εκτεθούν οι Σιατιστινοί.

Η συγκέντρωση λοιπόν των γειτονικών συνοικισμών, ομαδικά ή μονάχα των ευποροτέρων, ο ερχομός και η προσθήκη *(νέα εγκατάσταση)* οικογενειών από πιο μακρινά μέρη, που αναγκάστηκαν να εκπατριστούν από διάφορα αίτια,[44] συνετέλεσαν να γίνει η Σιάτιστα μια πολιτεία με αρκετά σεβαστό πληθυ-

---

[41] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Του Πέιου <το> σπίτι βρίσκεται στη Σιάτιστα, το σπίτι της Πέινας, που αγοράστηκεν από τον Ιωάννην Ν. Παπίαν, Γυμνασιάρχην του Τραμπαντζείου Γυμνασίου.

[42] **Κονιάροι**, Τούρκοι έποικοι από το Ικόνιο, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία περί το 1390 μ.Χ.. Στην περιοχή μας κατέλαβαν τα πεδινά μέρη από την Πτολεμαΐδα ως τα Καραγιάννια, δυτικά της Κοζάνης.

[43] **Τουρκομνήμορο**, τοποθεσία στα Δ. του Αγίου Ιωάννου, (***«Συμβολή στο τοπωνυμικό της Σιάτιστας»***, στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Α 167).

[44] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): [όπως: από την Ήπειρο οι οικογένειες Δάνα, Ιατρού, Λεονταρίδου, Ζωγράφου, από το Σούλι οι οικογένειες Παπασουλιώτη (Κ. Οικονόμου, Μήτσιος και Λάμπρος), Νάτσινα, Καραλιόλιου, Σαμαρά, που διατηρούσε έως τις μέρες μας 7 αυτόγραφα γράμματα οπλαρχηγών, μεταξύ των οποίων και του Μάρκου Μπότσιαρη, που τα πήρε και τα δημοσίευσεν ο μακαρίτης αρχιτέκτων Αριστοτέλης Ζάχου, από την Πελοπόννησο η οικογένεια Μωραΐτου και Μωραΐτισσας και Καπετανοπούλου και κατά το 1767 από τη Μοσχόπολη οι οικογένειες Περικλέους, Κανατσούλη, Ζιουπάν, Λιάκου και 300 άλλες, που εγκατεστάθησαν ομαδικά, διότι δεν ενέκριναν την Κλεισούραν, όπου πρώτα θέλησαν να μείνουν, και από άλλα μέρη] .

Σημ.επιμ.: (1) Η καταστροφή της Μοσχόπολης, στην οποία αναφέρεται ο συγγραφέας, συντελέστηκε το 1769: «*Εις δε 1769, επιπροσθέτει ο κώδιξ, Σεπτεμβρίου 2, από τον φόβον των μπορτζιλήδων, και από τα βαρέα δοσήματα, εις διάστημα τριών ημερών εχάλασεν η Μοσχόπολις, και σκορπιζόμενοι οι άνθρωποι πανταχού γης, δεν απέμεινεν εις την χώραν ούτε σκυλλί*». (Μαρτινιανός Ιωακείμ, Μητροπολίτης Ξάνθης, **Η Μοσχόπολις 1330-1930,** σελ. 182-183). (2) Ο Γιάννης Α. Τόζης (πρβλ. Γ.Α.Τόζη, ***«Σιατιστινά»***, στα **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ,** τ. 2, σελ. 318, σημ. 1) αμφισβητεί τον αριθμό των επιστολών και τον παραλήπτη τους επικαλούμενος δημοσίευμα του περιοδικού **Νέος Ελληνομνήμων** του 1916, όπου, ***Σύμμικτα,*** σελ.364, αναγράφεται: «**Έγγραφα περί Νότη Μπότζαρη**. *Ο μαθητής ημών κ. Γεώργιος Μέγας, καθηγητής εν Σιατίστη, απέστειλεν ημίν τα επόμενα αντίγραφα εγγράφων περί του Νότη Μπότζαρη, ως μινίστρου των πολεμικών….Τα πρωτότυπα των εγγράφων τούτων διατηρούνται εν αρίστη καταστάσει παρά τω εν Σιατίστη Ιωάννη Σαμαρά, ου (του οποίου) η οικογένεια κατάγεται εκ Σουλίου…..*». Ακολουθεί η δημοσίευση των 4 εγγράφων.

σμό, ώστε να μπορεί να αντιμετωπίζει τις επιδρομές των αλβανικών ορδών και τις λεηλασίες των τουρκικών στιφών και να σώζει την τιμή, τη ζωή και την περιουσία των κατοίκων και έφερε το όνομα «πολιτεία Σιάτιστα», όπως αναφέρεται σε επίσημο έγγραφο από <το> 1745 (**16**) του Πατριάρχου Αχριδών Ιωσήφ[45], και να προτιμηθεί πλέον ως έδρα μητροπολίτου της επαρχίας Βοΐου, αντί του Σισανίου, με τον τίτλο «Σισανίου και Σιατίστης».

06. Επήλυδες[46]

Η Σιάτιστα, εκτός των ιθαγενών[47] και εκείνων που ήρθαν από τους γειτονικούς συνοικισμούς και από μακρινά μέρη γνήσια ελληνικά, δέχτηκε και επήλυδες, που ήσαν Βλάχοι και Σλάβοι. Κατά τον Μεσαίωνα οι Έλληνες αναγκάστηκαν να διασπαρούν. Η διασπορά έφερε αραίωση του αγροτικού πληθυσμού. Τότε βλαχικά και σλαβικά και αλβανικά φύλα κατέβηκαν στην Ελλάδα και κατέλαβαν (*εγκαταστάθηκαν σε)* διάφορα μέρη. Στη Σιάτιστα ήρθαν Βλάχοι και Σλάβοι γεωργοί και κτηνοτρόφοι και έπιασαν οι Βλάχοι τα νότια μέρη και οι Σλάβοι τα ΒΔ. Επειδή, φαίνεται, ήσαν ολίγοι, δεν επέδρασαν στη μεταβολή του χαρακτήρος των εντοπίων. Ούτε εκσλαβίσθηκαν ούτε εκβλαχίστηκαν οι ιθαγενείς. Τουναντίον, με τον καιρό αυτοί, <Βλάχοι και Σλάβοι>, εξελληνίστηκαν και πολλοί αναγκάστηκαν να φύγουν μονάχοι τους, για να βρουν καταλληλότερους τόπους για τα ποίμνιά τους και εδάφη προσοδοφόρα περισσότερο από το λεπτόγειο και άγονο έδαφος της Σιατίστης, κι ό,τι μας άφησαν είναι μερικά λεξίδια και ονόματα τοπίων για ενθύμηση. Από εκείνους που έμειναν σώζονταν μερικές οικογένειες έως τις μέρες μου. Αυτές ήσαν βλαχικές. Εξακολουθούσαν να ομιλούν αναμεταξύ τους το κουτσοβλαχικό ιδίωμα της γλώσσης, μα είχαν συνείδηση ελληνική, συνειργάζονταν με τους ιθαγενείς, είχαν όλα τα πολιτικά δικαιώματα που είχαν και οι εντόπιοι, καμιά (**17**) διάκριση δεν γίνονταν ούτε από μέρος των εντόπιων ούτε από μέρος αυτών των ιδίων στη ζωή τους την κοινωνική, ζούσαν σαν αδερφοί, είχαν κοινά ιδεώδη και κοινούς πόθους και τους ίδιους εθνικούς εχτρούς. Από τις σλαβικές οικογένειες έμειναν ελάχιστες, που μετρούνταν στα δάκτυλα. Μερικοί από αυτούς συνεννοούνταν με σλαβόφωνους άλλων μερών και έρχονταν στη Σιάτιστα και έπαιρναν από τη Σιάτιστα κορίτσια για γυναίκες τους και, αντί να πάρουν χρήματα <ως προίκα>, έδιδαν στους γονείς των κοριτσιών, ειργάζονταν προπαγαντικά. Αλλ’ η ενέργειά τους

---

[45] Στον Κώδικα Ζωσιμά η χρονολογία είναι ,αψμη΄ (1748) και τίτλος του Ιωσήφ Αρχιεπίσκοπος, βλέπε Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 128.

[46] **Έπηλυς**, φερμένος απ’ έξω, ξένος.

[47] **Ιθαγενής**, αυτός που κατάγεται από την ίδια χώρα, όπου μόνιμα κατοικεί, ο ντόπιος (συνώνυμα: αυτόχθων, γηγενής).

αυτή έπαυσεν, διότι κατανοήθηκε (έγινε αντιληπτή), και οι απόγονοί τους αφομοιώθηκαν καθόλα με τους εντόπιους.[48]

Τοπωνυμίες και λέξεις βλαχικές και σλαβικές που έμειναν από την παραμονή τους είναι οι εξής: Γκραντίστ (χωριουδάκι), Τσζιάγκινα <Τσιάγκινα> (βουνό), Μπερνίτσα (μέρος με χωράφια), Πτσιότικο πηγάδι, Βίγλα (σκοπιά), Τσιποτούρα (βρύσες), Τσερβένα (βουνό), Βεργάτ (βουνό γραμμωτό). Λέξεις γεωργικές και κτηνοτροφικές: γκαμπανίτσα, γκουστιαρίτσα (σαύρα), ζιάμπα (βάτραχος), μπλιόρα (προβατίνα 2 ετών), σακάρα (προβατίνα με μαύρο γύρο στα μάτια), βαρβάτο, ποκρόβι (κλινοσκέπασμα), φούρκα, ραγκαβανιά, μπιρέτες, ζιουμπίλια, νταμπουρλέκας, μπάμπου κ.λπ..[49] (**18**)

07. Ονομασία Σιατίστης

Πηγή δηλωτική του πότε και από ποίους δόθηκε το όνομα Σιάτιστα δεν υπάρχει. Πιστεύομε ότι δόθηκε ύστερα από τα 1000 <μ.Χ.> και πάντως μπροστά από τα 1500 <μ.Χ.>, όταν είχε ολοκληρωθεί εις πολιτεία και είχαν έλθει εκεί οι Βλάχοι και οι Σλάβοι και είχε κυριευθεί από τους Τούρκους. Αλλά ποίοι χρησίμευσαν ως ανάδοχοι αυτής μένει άγνωστο και θα μείνει. Άλλοι ετυμολογούν το όνομα <Σιάτιστα> από το βλαχικό siat ή το λατινικό sitis= δίψα και την κατάληξη sta= τόπος δίψης και, επομένως, παραδέχονται ως αναδόχους τους Βλάχους. Άλλοι το παράγουν εκ του σλαβικού θέματος σέτσι του ρήματος σέτσιαμ= χωρίζω και την κατάληξη -ιστα= τόπος χωρισμένος, όπως και είναι, Χώρα – Γεράνεια, και άλλοι εκ του τουρκικού σεθ= παγίδα. Σέθιστα= τόπος παγίδας, για την οχυρότητα αυτής και την καταστροφή εκεί των επιδρομέων[50]. Τις λοιπές ονομασίες θεωρούμε ως επωνυμίες και απλώς αναφέρομε αυτές: Αρμούτ-Κιοϊ= Αχλαδοχώρι, διότι ο τόπος στο Μπουγάζι και άνω ήταν κατάφυτος από αχλαδιές. Φλωροχώρι, χαρακτηριστικό του πλούτου και του εθίμου να

---

[48] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Κάποιος ονομαζόμενος Χρήστος Ίντου από τη Γουμέντσα (*Γουμένισσα*) έλεγε στο γαμβρό μου Χ. Μπλέκατσιο ότι κατάγεται από τη Σιάτιστα και θυμάται το Ζυγουράδικο σπίτι με το κυπαρίσσι, γιατί τον έφερνε εκεί μικρόν η μαμά του στη γιαγιά του, που ήταν στη Σιάτιστα, γιατί ήταν Σιατιστινή. Βλέπε και υποσ. 219 στη σελ. χειρ. 493 του Ε΄Μέρους.

[49] Παραθέτουμε τις ανερμήνευτες από το συγγραφέα λέξεις αυτής της παραγράφου και τη σημασία τους: **γκαμπανίτσα**, είδος κάπας, **βαρβάτο**, επιβήτορας, **φούρκα**, διχάλα, δίκρανο, χοντρό ξύλο, **ραγκαβανιά**, ο θάμνος πασχαλιά, **μπιρέτες**, λουλούδι που τα φύλλα του είναι σαν μεγάλες λόγχες, στη Σιάτιστα το λέμε «μαχαίρα», **ζιουμπίλια**, ζουμπούλια, **νταμπουρλέκας**, μεγάλη πεταλούδα με μακριά κοιλιά και με μεγάλα φτερά που έχουν τις αποχρώσεις του γκρι και του μαύρου.

[50] Την άποψη ότι *«αν ποτέ λυθεί το ετυμολογικόν τούτο πρόβλημα, θα λυθεί κατά τρόπον τυχαίον»* διατυπώνει ο καθηγητής Α. Κ. Κεραμόπουλος σε απαντητική επιστολή του προς τον Μιλτιάδη Στρακαλή, ο οποίος ως Δήμαρχος της Σιάτιστας του έθεσε σχετική ερώτηση. Η επιστολή είναι δημοσιευμένη στην εβδομαδιαία εφημερίδα της Κοζάνης **«Ένωσις»**, φύλλο της 4-7-1954, που μας έδωσε ο κ. Γ. Μπόντας.

στολίζουν τα κορίτσια τα στήθια και το λαιμό με ραμματιές[51] φλωριά. Και το όνομα <Σιάτιστα> από το σιάστισα (*σάστισα*) βέβαια δεν πιστεύω να διισχυρίζεται κανένας ως πραγματικό, αλλά ως πλάσμα δηλωτικό της μεγαλοπρέπειας που είχε (**19**) ο τρανός χορός[52].

Περιοριζόμενοι, λοιπόν, στις τρεις πρώτες ετυμολογίες θα απορρίψομε τη βλαχική και σλαβική προέλευση, ξεκινούντας *(ξεκινώντας)* από τη γνώμη ότι εκείνοι που έδωκαν το όνομα στην πολιτεία έπρεπε να είχαν τη δύναμη να κάμουν σεβαστή τη γνώμη τους, για να επιβληθεί στους κατοίκους, πράγμα που δεν μπορούσε να συμβεί προκειμένου για τους Βλάχους και <τους> Σλάβους, διότι και τη δύναμη δεν είχαν και ανεπιθύμητοι στους ιθαγενείς θα ήσαν. Αλλά και λειψυδρίας ζήτημα στην εποχή εκείνη δεν υπήρχε, διότι η λειψυδρία προήλθε ύστερα από την καταστροφή των δασών. Δια τούτο και τασσόμεθα με εκείνους που παραδέχονται την ονομασία ως <έχουσα> προέλευση τουρκική, διότι ως κυρίαρχοι οι Τούρκοι είχαν τη δύναμη να επιβάλουν την ονομασία και <διότι> συμφωνεί με την πραγματικότητα.

08. Ύδρευση της Σιάτιστας

Οι πρώτοι κάτοικοι, που, ως είπαμε, ήσαν κτηνοτρόφοι και πιθανότατα θα είχαν καταλάβει τα υπήνεμα μέρη της περιοχής Γεράνειας, που είχαν και περισσότερα νερά, και οι κατόπιν άποικοι (*έποικοι*) υδρεύονταν από βρύσες <οι> οποίες είναι όχι ολίγες. Παραδείγματος χάριν, στην περιοχή Σιποτούρας <Τσιποτούρας> υδρεύονταν από τις βρύσες Άνω Σιποτούρας <Τσιποτούρας>, Σιποτούρας <Τσιποτούρας> και Αγά Τσισμέ, στην περιοχή Συκιάς από τις εκεί βρύσες, στην περιοχή «Παπαγιάννη δένδρα» από τη βρύση του κυρ Δούκα, στην περιοχή Αγοράς Γεράνειας από τις βρύσες Μουλατζίκη και Παληός, στην περιοχή Λουλάδικα από τη βρύση Παπαδήμου[53] και Αζιούλη και Τσισμέδια[54], στην περιοχή Μπούνου από την εκεί βρύση και από τον Κατούρα (**20**), στην περιοχή Αγοράς Χώρας από την εκεί βρύση και τρία πηγάδια, που σήμερα δεν

---

[51] **Ραματιά,** από το αρμαθιά (αρχ. ορμαθός), σύνολο από όμοια πράγματα περασμένα σε νήμα. Ο συγγραφέας όμως δίνει τον τύπο ραμματιά, προφανώς ετυμολογώντας τον από τη λέξη **ράμμα**, κλωστή.

[52] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): <Λέγεται> ότι δήθεν ένας ξένος διερχόμενος με άλλους συνοδοιπόρους καθ' ον χρόνον γίνονταν σε μια πλατεία τρανός χορός απόμεινε παραπίσω από τους άλλους και, όταν τον φώναξαν οι άλλοι, εκείνος δικαιολογούμενος είπε σιάστισα και από τότε δόθηκε <στον τόπο> το όνομα <Σιάτιστα>.

[53] Το όνομα Παπαδήμος αναφέρεται στον Κώδικα Ζωσιμά, σε πράξεις με χρονολογίες 8 Απριλίου 1697 και 25 Ιουλίου 1698, βλέπε Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 38 και 57. Σε εμπορική επιστολή με χρονολογία 26 Μαρτίου 1697 αναφέρεται Σιατιστινός έμπορος Παπαδήμος, βλέπε Μέρτζιος Κων/νος Δ., **Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας**, σελ. 230 κ.ε.

[54] Στο χειρόγραφο κείμενο Τσισμέδια, σε κείμενα άλλων Σιατιστινών Τσεσμέδια και στη Σιατιστινή ντοπιολαλιά Τσιουσμέδια.

είναι *(δεν υπάρχουν)*, στην περιοχή Αγίας Τριάδος από το Βρέτο και τη βρύση της Αέλ – Μπάρας, στην περιοχή Μπερνίτσας από τον Ψαρά και στην περιοχή Μαλάτη από την εκεί βρύση. Αλλά και από δημόσια φρέατα, που για ύδρευση ανοίχτηκαν: Αγίας Τριάδος, Αγίου Αθανασίου, Αγίου Ιωάννου (3), Ψαρά, Μπάρας (3), Άνω Αγοράς, Κάτω Αγοράς, Τριών Πηγαδιών (3), Πηγαδόπικου, σήμερα τούτο δεν υπάρχει, Μπούνου, Βέας, Αϊ-Λιά, Φούρκας και Αγίου Δημητρίου στη Χώρα και στη Γεράνεια Λιάλια Θεοχάρη, Ζαμάνη, Παπαγόρα[55]. Και όταν οι κάτοικοι έγιναν περισσότεροι, η ύδρευση γίνονταν και από ιδιωτικά φρέατα, τα οποία οι εύποροι άνοιγαν για ευκολότερη ύδρευσή τους, και από ιδιωτικές βρύσες, που [δείγματα] σώζονται στα σπίτια Σαχίνη, Κανατσούλη[56], Μανούση, Περικλή, Κουτιώνη και αλλαχού. Στα ανωτέρω παρατηρείται ότι στη Γεράνεια είναι περισσότερες βρύσες και ολίγα φρέατα, ενώ στη Χώρα τουναντίον, περισσότερα φρέατα και ολίγες βρύσες, γιατί στη Χώρα τα νερά έπεσαν βαθιά και στη Γεράνεια είναι επιφανειακά, διότι βρίσκεται χαμηλότερα. Και για τούτο <στη Γεράνεια> δεν αντλούσαν το νερό από τα πηγάδια με γκουβάδες, αλλά με γεράνια[57], και μάλιστα η παράδοση λέει ότι ένα πηγάδι έφερε το όνομα Γεράνι, από το οποίο και δόθηκε το όνομα στη συνοικία.

Κατόπιν (*ύστερα*) από τα ανωτέρω βλέπομε ότι τότε, αν και ο πληθυσμός είχεν ανέλθει περίπου στις 10.000, δεν παρουσιάστηκε ζήτημα λειψυδρίας, ενώ σήμερα[58], αν και ο (**21**) πληθυσμός μειώθηκε στον μισό, το ζήτημα της λειψυδρίας απασχολεί σημαντικά τους κατοίκους. Τούτο χρεωστείται από το ένα μέρος στο ότι αναπτύχτηκεν η προληπτική υγιεινή και οι κάτοικοι έπαυσαν να χρησιμοποιούν το νερό των φρεάτων για πόση (*ως πόσιμο*) και, από το άλλο μέρος, διότι τα νερά ολιγόστευσαν ύστερα από την καταστροφή των δασών και των θάμνων. Την έλλειψη των υδάτων αισθάνονται όλοι και μεγάλες καταβάλλονται προσπάθειες για την αύξηση αυτών, και έγιναν κατά καιρούς πολλές μελέτες και απόπειρες για το σκοπό αυτόν.

Πρώτη κίνηση για τούτο έγινε το 1884, επί αρχιερέως Αθανασίου του Μεγακλέους και του δημάρχου Δημητρίου Μπήτσια. Επάνω από τα Εννιά Πηγά-

---

[55] Το όνομα Τάτζιος Π΄΄αγόρα αναφέρεται στον Κώδικα Ζωσιμά, σε πράξη με χρονολογία 22/7/1796, βλέπε **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 120. Ο *«εντιμότατος Κ.Γ.Παπαγόρας»* αναγράφεται το 1836 στον κατάλογο των εκ Σιατίστης συνδρομητών του βιβλίου του Δημ. Αργυρίου Παπά Ρίζου **Πύρραμος και Θίσβη .**

[56] Στα χειρόγραφα του Φ.Ζ. και στον προφορικό λόγο της Σιάτιστας έχουμε τον τύπο «Κανατσιούλη». Στα δημοσιευμένα κείμενα της οικογενείας Κανατσούλη η αναγραφή είναι «Κανατσούλη» και αυτήν ακολουθούμε στη μεταγραφή των χειρογράφων.

[57] **Γεράνι** (από το γερανός), μηχανή για την ανύψωση βαρών. Το Γεράνι της Σιάτιστας περιγράφει ο Αθ. Κανατσούλης στο άρθρο του *«**Η Σιάτιστα από της εισβολής των Τούρκων και εντεύθεν»***, **ΗΔΜ** 1934, σελ. 158: *«Υπήρχε ξύλον καμπύλον, εις το εμπρόσθιον μέρος του ξύλου έδενον τον κουβάν με μίαν άλυσσον και εις το οπίσθιον βάρος· το ξύλον τούτο λέγεται Γεράνι, ως έχον σχήμα Γερανού»*.

[58] **Σήμερα**, αναφέρεται, βέβαια, στην εποχή που έγραφε ο συγγραφέας.

δια και πέρα από τα δυο κουριά, Αγίου Δημητρίου και Αγίου Γεωργίου, είναι ένα μέρος που φέρνει το όνομα Νεράιδα. Εκεί η παράδοση λέγει ότι έβγαινε άφθονο νερό, με το οποίο εκινείτο μύλος που βρίσκονταν στο λάκκο που έχει το όνομα «Παληόμυλος». Αυτό το νερό ρίφτηκεν η γνώμη να βρεθεί και να <μετα>φερθεί στην πόλη και για τούτο έγινε μια εκδρομή εκεί, στην οποία και ο χαράσσων τις γραμμές αυτές έλαβε μέρος. Πήγαμε εκεί αρχιερεύς, δήμαρχος, διδάσκαλοι και πολλοί πρόκριτοι τον Αύγουστο και είδαμε ένα βράχο φέροντα μια σχισμάδα υγρή. Βάλαμε σ' αυτήν το αυτί μας και ακούσαμε τον ρουν του νερού, μα πολύ βαθιά. Ένας (**22**) πρακτικός υδραυλικός που ακολούθησε την εκδρομή μάς είπεν ότι μπορεί να βρει το νερό, μα πρέπει να αρχίσει τις εργασίες από το ρίζωμα του λάκκου. Τα έργο απαιτούσε μεγάλες δαπάνες, στις οποίες δεν μπορούσε να ανταποκριθεί ο δήμος <Σιατίστης>, και η εκτέλεση αφέθηκε, παραπέμφθηκε στις ελληνικές Καλέντες[59].

Ύστερα από [σχεδόν 20] χρόνια ένας όμιλος μαθητών του Γυμνασίου έκαμαν δοκιμή στο Μπουγάζι να βρουν και <να> βγάλουν το εκεί συγκεντρούμενο σαν σε δεξαμενή νερό και προς τούτο μεταχειρίστηκαν ένα γεωτρύπανο εγχωρίου κατασκευής και άρχισαν την εκεί γεώτρηση. Αν και σε βάθος ολίγων μέτρων πέτυχαν νερό και φύλλα ιτιάς, αναγκάστηκαν να παύσουν τις εργασίες, επειδή και τα χρηματικά μέσα <δεν ήταν αρκετά> και τα εργαλεία δεν ήσαν κατάλληλα για την εξακολούθηση του έργου. Η προσπάθεια των νέων επροξένησε τον έπαινο, μα δεν υιοθετήθηκε ούτε από τους κατοίκους ούτε από τις αρχές. Ενθυμούμαι μάλιστα πως έτυχε να περνάει προερχόμενος από τη Νεάπολη ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Χιλμή πασιάς[60] και ρώτησε και πληροφορήθηκε από τους νεαρούς την προσπάθειά τους, τους συγχάρηκε και τους δώρισε δυο μετζίτια αργυρά[61].

Σε νεότερα χρόνια και ύστερα από την απελευθέρωσή μας (**23**) έγιναν [μελέτες] από κρατικούς υδραυλικούς, από τον Σωτηρίου[62] και, πριν ελευθερωθούμε, από ένα Γερμανό, και με οδηγούς τις μελέτες αυτές, και μάλιστα του

---

[59] **Παραπέμφθηκε στις ελληνικές Καλένδες,** φράση που ισοδυναμεί με την παραπομπή στο ποτέ, στη ματαίωση, αφού στο ελληνικό ημερολόγιο δεν υπάρχουν Καλένδες.

[60] **Χουσεΐν Χιλμή πασάς** (1855-1921). Γενικός επιθεωρητής των τριών βιλαετίων της Μακεδονίας (Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου, Κοσόβου) την περίοδο 1902-1908. Αργότερα διετέλεσε υπουργός Εσωτερικών (1908-1909), Δικαιοσύνης (1912) και Πρεσβευτής στη Βιέννη (1912-1918).

[61] **Μετζίτια,** (μετζίτι), ονομασία παλιού τουρκικού νομίσματος. Βλέπε **Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία (όσα συναντούμε στο κείμενο του Φ. Ζυγούρη): αντιστοιχίες, αγοραστική αξία.**

[62] Βλέπε περισσότερα στο βιβλίο: **Η Ύδρευσις της πόλεως Σιατίστης**, όπου, σελ. 23, το άρθρο του Μητροπολίτη Σισανίου και Σιατίστης μακαριστού Ιακώβου «***Το ιστορικόν της υδρεύσεως***». Σ' αυτό διαβάζουμε: *«Κατά το έτος 1928 εκλήθη υπό της τότε κοινότητος …ο Γεωλόγος Μηχανικός Α. Σωτηρίου, όστις...υπεδείκνυε εν σχετική μελέτη την δια φρεάτων….μετά υδρομαστευτικών στοών διανοιγομένων εις τας θέσεις Τσεσμέδια και Μπάραν (κάτωθι της Αγίας Τριάδος) ύδρευσιν….».*

Σωτηρίου, έγιναν απόπειρες στα Τσισμέδια να ανοιχτεί φρέαρ δια σκαφής και τούτο διότι οι ιθύνοντες ήθελαν να γίνει αυτό στο μέσο από τις δυο (*ανάμεσα στις δυο*) συνοικίες και για τούτο προτιμήθηκε η θέση αυτή αντί της άλλης, [της Μπάρας δηλαδή], που υπόσχονταν πιθανότερη την επιτυχία. Δαπανήθηκαν αρκετές χιλιάδες που στάλθηκαν από τους Σιατιστινούς της Αμερικής, αλλά ματαίως, διότι συνάντησαν τους βράχους που διήκουν[63] στον Άγιο Μηνά, και ενώ έπρεπε, άμα έγινεν αυτό αντιληπτό, να εγκαταλειφτούν οι εργασίες, οι ιθύνοντες επέμεναν, παρά τις διαμαρτυρίες των εκτός της επιτροπής ότι δαπανώνται ματαίως οι ιδρώτες των ζώντων στην ξένην αδερφών μας. Εάν προυτιμάτο (*είχε προτιμηθεί*) η Μπάρα, ίσως να είχαμε διαφορετικά αποτελέσματα. Ας όψονται η καχυποψία που υπάρχει μεταξύ των δύο συνοικιών και εκείνοι που τροφοδοτούν την καχυποψία αυτήν.

Και ύστερα από κάμποσα χρόνια έγινε και άλλη δοκιμή με την ενέργεια της Γεωργικής Τραπέζης και του κ. Τσιαλίκη, κρατικού υδραυλικού. Δυστυχώς και με τη δοκιμή αυτή δεν είχαμε ευάρεστα αποτελέσματα, διότι ο αποσταλείς κρατικός υδραυλικός ενόμισεν ότι θα μπορούσε να συναντήσει τη δεξαμενή των υδάτων που χύνονται στη Γιάγκοβη και στη Τζιούμτα[64], αν γεωτρήσει στο λόφο της Αγίας Τριάδος και όχι στη Μπάρα (*στην Αέλ Μπάρα*). Αλλά, επειδή το ύψος του λόφου ήταν μεγάλο (**24**) και οι σωλήνες του γεωτρυπάνου στενής διαμέτρου, δεν μπόρεσε να προχωρήσει περισσότερο από 120 μέτρα, ώστε να βρει ύδωρ που να αναπηδά. Βρήκεν ύδωρ που ανήλθε 20 μέτρα κάτω από την επιφάνεια, αλλ’ επειδή τούτο δεν θεωρήθηκε αρκετό, δεν λήφθηκε πρόνοια να χρησιμοποιηθεί.

Τελευταία, κατά το 1938, έγινε [με την πρωτοβουλία του Δημητρίου Δανάτσκου και του Συλλόγου των Σιατιστέων Θεσσαλονίκης] κάποια ενέργεια να μεταφερθεί το νερό της Γιάγκοβης με μηχάνημα που λειτουργεί με κριούς[65]. Δυστυχώς και η τελευταία αυτή πρόθεση δεν πραγματοποιήθηκε (*υλοποιήθηκε*).

09. Ο χαρακτήρας των κατοίκων <της> Σιάτιστας

Ο λαός της Σιάτιστας ανέκαθεν ήταν φιλήσυχος και φιλόνομος, φιλόπονος και φιλόμουσος, φιλόθρησκος και φιλόπατρις, ευγενής και φιλόξενος.

Το φιλήσυχο και φιλόνομο αυτού χρεωστείται στη φιλοπονία του, η οποία πάλι είναι αναγκαία συνέπεια του ότι το έδαφος της πατρίδος του είναι πετρώδες και άγονο, διότι, για να γίνει γόνιμο, έπρεπε να υποστεί την επίδραση μιας σκληρής και διαρκούς εργασίας. Αλλά μια τέτοια εργασία απαιτούσε και μια

---

[63] **Διήκω**, εκτείνομαι διαμέσου, από το ένα άκρο στο άλλο, εδώ: από τον Άγιο Μηνά προς τα Τσισμέδια.

[64] **Γιάγκοβη**, το Μεσοπόταμον του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Σιάτιστας. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927). **Τζιούμτα** και **Τζιούμτες**, βλέπε σελ. χειρ. 678.

[65] **Κριός υδραυλικός,** μηχάνημα για ανύψωση του νερού σε υψηλές στάθμες· (εφεύρεση του Ιωσήφ Μιχαήλ Μογκολφιέρι το 1796).

διαρκή ησυχία. Τον διακρίνει και μια εξαιρετική ευσέβεια, καθόσον όποιος εξαρτάει τη συντήρησή του από τη συγκομιδή των (**25**) καρπών των κόπων του (σταφυλιών, σίτου, αραβοσίτου, αμυγδάλων, καπνού, κουκουλιού κ.λπ.) δεν μπορεί παρά να ελπίζει στη Θεία Πρόνοια, όπως κι εκείνοι που θέτουν ως σκοπό της καλής ζωής τους την ευδοκίμησή τους στην ξενιτιά δεν μπορούν παρά να αγαπούν τα γράμματα, γιατί, αν μάθουν γράμματα, πιστεύουν ότι θα βρουν εκεί εργασία και έντιμα θα αναδειχτούν. Αλλά και μεγάλη φιλοξενία *(φιλόξενη διάθεση)* τον διακρίνει, αρετή που κληρονομάει από τη μάνα του. Είχε ιδιαίτερα οικήματα (μουσαφίρικα) για τους ξένους, με ιδιαίτερα στρωσίδια και κλινοσκεπάσματα. Μα ο φιλήσυχος και φιλόνομος αυτός λαός, όταν πρόκειται να υπερασπίσει την τιμή της οικογενείας του και να εργασθεί για τη δόξα της πατρίδος του, αποβαίνει ο μαχητικότερος και ο ορμητικότερος των λαών. Όταν κρατεί στα χέρια του την σκαπάνη ή την πένα, την σφύρα ή την βελόνη, είναι ο ημερότερος και ευγενέστερος άνθρωπος, δος του όμως αντί των οργάνων της εργασίας το όπλο στα χέρια του και αμέσως θα τον ιδείς να αλλάξει σε σημείο αγνώριστο, θα γίνει ο πιο μαχητικός και ριψοκίνδυνος άνθρωπος, όπως τον χαρακτηρίζει ο περιηγηθείς την Μακεδονία Γάλλος Πουκεβίλ (βλέπε γεωγραφικό λεξικό Βουτυρά στη λέξη Σιάτιστα[66]):

«Η πόλις αύτη είναι καθ' ολοκληρίαν Ελληνική. Εις 8.000 ψυχών δεν υπάρχει ούτε μουδίρης, ούτε καδής, ούτε χωροφύλακες. Οι Τούρκοι την γνωρίζουν εξ ακοής ή αν τύχη να διέλθωσιν αυτήν. Ομιλούσι καθαρά Ελληνικά. Πώς αύτη η εξαίρεσις; πώς η πόλις αύτη είναι ελευθέρα εν τω μέσω Τούρκων; Πού πρέπει να το αποδώσωμεν; εις την αδυναμίαν του (**26**) *δεσπότου ή εις την δύναμιν του υποτεταγμένου; και εις τα δύο. Οι έντιμοι ούτοι κάτοικοι έχουσιν ήθη ευγενή, δύνανται να χρησιμεύσωσιν ως παράδειγμα εις πάντα χριστιανικόν πληθυσμόν. Σέβονται τους νόμους. Οπλίσατέ τους, δια να υπερασπίσωσι την αυτοκρατορίαν, αφαιρέσατέ τους τα όπλα και θα έχητε μίαν πόλιν ως τας Κυδωνίας, μίαν νέαν Κασσάνδραν».*

Ο χαρακτηρισμός αυτός δικαιολογεί πληρέστατα τους χαρακτηρισμούς που [επρόταξα] στην αρχή του κεφαλαίου τούτου.

10. Τα Κακούδια

Η Σιάτιστα αγωνίστηκε σκληρά τον αγώνα για την ύπαρξή της στην εποχή των επιδρομών από μέρος των βαρβαρικών ορδών, Αλβανών, Κούδρων *(Κούρδων)*, Γκέγκηδων και άλλων, <επιδρομών και αγώνων> που μας είναι

[66] Το απόσπασμα δεν περιέχεται στο **Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας,** τόμος 7ος, εκδ. από Σ. Ι. Βουτυρά, Κων/λη 1889, σελ. 516, λήμμα: Σιάτιστα, αλλά στην εργασία του Α. Γ. Λαζάρου, «***Σιάτιστα»,* ΜΗΠΣ** 1910, σελ. 139-153 και μάλιστα χωρίς αναφορά στο όνομα του περιηγητή, αλλά με την ένδειξη *«Γάλλος τις περιηγητής»*. Και ο Φ.Ζ. σε πρόχειρο σημείωμα έχει «Γάλλος περιηγητής».

γνωστοί στον τόπο μας με τη χαρακτηριστική έκφραση: **«τα κακούδια».** Τα δεινά που υπόφεραν οι πρόγονοί μας την εποχή εκείνη, τις δύσκολες και τρομερές μέρες που πέρασαν, μπορεί να εννοήσει ο επισκεπτόμενος τη Σιάτιστα από το σχέδιο της αρχιτεκτονικής που εφαρμόστηκε στην ανέγερση των τότε κατοικιών. Δεν απέβλεπαν μονάχα <στο> να κτίσουν σπίτια που να προφυλάττουν τους στεγαζομένους από τη βροχή, τον άνεμο, τα χιόνια, αλλά και από τις τυχόν επιθέσεις των ατάκτων στιφών. Η πολεμίστρα που έκτιζαν στο εμπροστινό μέρος του σπιτιού, για να βλέπει στο δημόσιο δρόμο, τα (**27**) μεσοπαράθυρα[67], με τα οποία επικοινωνούσε το σπίτι με τα σπίτια του μαχαλά[68], τα πορτάκια που γίνονταν στο πίσω μέρος του σπιτιού, για να μπορεί η οικογένεια, στην ανάγκη, να βγει στο πίσω μέρος του σπιτιού από το καθημερινό δωμάτιο μέσον ενός ντουλαπιού, το οποίο με διάδρομο έφερνε στο πορτάκι, και να καταφύγει σε γειτονικό σπίτι, οι κρυψώνες, τα μιτιρίζια[69] στους εξωτερικούς τοίχους του σπιτιού που έβλεπαν στο δρόμο, οι γκλαβανές (καταπακτές) που γίνονταν στη σκάλα, με την οποία συγκοινωνούσε το κάτω πάτωμα με το επάνω στα σπίτια που είχαν περισσότερα του ενός πατώματα, και όταν κλείονταν <οι γκλαβανές> εμποδίζονταν η επικοινωνία τους, η διαίρεση της πολιτείας σε μεγάλα τμήματα, τα οποία είχαν μια κοινή πύλη, η οποία στην ανάγκη κλείονταν και μπορούσαν οι κάτοικοι που κάθονταν στα σπίτια του τμήματος εκείνου να επικοινωνήσουν άφοβα και να αμυνθούν ομαδικά, όλα τα ανωτέρω ήσαν απαραίτητα και βροντοφωνούν τις σκληρές και μαύρες μέρες που πέρασαν οι πατέρες μας στα φοβερά χρόνια της βαριάς και πικρής σκλαβιάς της τούρκικης κυριαρχίας.

Πόσες επιδρομές δέχτηκαν οι άφοβοι και γενναίοι συμπολίτες μας δεν μας είναι γνωστές, πάντως ήσαν πολλές. Ημείς γνωρίζομε μονάχα τις σπουδαιότερες, που μας διέσωσαν η παράδοση και τα δημοτικά τραγούδια, που και σήμερα τραγουδούνται με ενθουσιασμό και ψυχική οδύνη. Όλες όμως <τις> απέκρουσαν (**28**) αποτελεσματικά -κατ' αντίθεση προς άλλες ελληνικές πολιτείες, που κατεστράφησαν - και δεν ξέρομε πού να αποδώσομε τούτο, στην οχυρότητα τη φυσική της πολιτείας ή στην ανδρεία και πειθαρχία των κατοίκων ή στη σύνεση των ηγετών της; Φρονούμε ότι εις όλα αυτά πρέπει να αποδώσομε τη σωτηρία της Σιάτιστας. Το ένα συντελούσε για να αναδειχτούν τα άλλα. Η οχυρότητα της τοποθεσίας υποβοηθούσε την ανδρεία των αμυνομένων, η πειθαρχία έκαμνε την ανδρεία να φανεί χρήσιμη και να μη ακολουθήσει σύγχυση στις ανοργάνωτες ομάδες και η σύνεση των ιθυνόντων προκαλούσε τον σεβασμόν και την πειθαρχίαν των πολεμιστών στις διαταγές των αρχηγών.

Αυτή ήταν η ζωή των προγόνων μας και, σαν να μη αρκούσαν όλα αυτά, υπόφεραν σε νεότερα χρόνια και ένα άλλο είδος επίθεσης, όχι πλέον αρπαγής και λεηλασίας των περιουσιών τους, αλλά επίθεση ενάντια στην οικογενειακή

---

[67] **Μεσοπαράθυρο**, μικρή πόρτα στον κοινό μαντρότοιχο δυο σπιτιών. Επιτρέπει την επικοινωνία μεταξύ των σπιτιών και τη διαφυγή των ενοίκων σε ώρα κινδύνου.

[68] **Μαχαλάς**, συνοικία, γειτονιά.

[69] **Μιτιρίζι** <μετερίζι, προφυλαγμένη θέση μάχης, συνήθως ατομική, οχύρωμα.

τιμή. Ο τερατόμορφος Αλή πασιάς διατηρούσε στην έδρα του «χαρεμλίκι»[70] με πολλές και ωραίες γυναίκες, τις οποίες κατά καιρούς ανανέωνε. Για τον σκοπό αυτό είχεν επίτηδες πράκτορες στα διάφορα μέρη, για να ανακαλύπτουν τα ωραία κορίτσια και <να> πληροφορούν τον Αλή να στείλει δύναμη, για να αρπάσει και μεταφέρει στο χαρεμλίκι το κορίτσι που ανακάλυψαν. Φόβος και τρόμος στα καημένα τα κορίτσια που (**29**) η φύση <τα> είχε προικίσει με εξαιρετική καλλονή. Αντί να θεωρούν ευτύχημα την καλλονή τους και να επιδεικνύουν αυτήν με υπερηφάνεια, τουναντίον τη θεωρούσαν δυστύχημά τους και φρόντιζαν με κάθε τρόπο να κρύβουν τα ωραία νιάτα τους, να παραμορφώνουν το πρόσωπο ή να παντρεύονται πρόωρα, επειδή το τέρας είχε και ένα καλό, σέβονταν το γάμο και δεν ενοχλούσε τις έγγαμες γυναίκες.

Τέτοιον πράκτορα είχε διορίσει και στην πόλη μας, που είχε τ' όνομα πως έχει ωραία κορίτσια, κάποιον που έφερε το όνομα Ν. Μ. . Αυτός εφρόντιζε να φαίνεται αρεστός στον αφέντη του, αλλά και με επιτηδειότητα να προλαμβάνει την ηθική εξαχρείωση των ωραίων κοριτσιών της πατρίδος του. Τα παρακάτω μαρτυρούν ό,τι παραπάνω διισχυρίζομαι. Ο Αλή πασιάς πληροφορήθηκε ότι ο Τσιαγκάλης, έμπορος στη Σιάτιστα, έχει ωραίο κορίτσι και την επομένη της πληροφορίας του θα έστελνε, κατόπιν συνεννόησης με τον πράκτορα Μ., δύναμη να αρπάσει την κόρη και <να> την φέρει στον Αλή πασιά. Μα ο Μ. την εσπέρα της παραμονής υπό αυστηράν εχεμύθειαν μεταδίδει στον πατέρα τι πρόκειται να γίνει και τον συμβουλεύει, αν θέλει να γλιτώσει την κόρην του από την ατίμωση, που άφευκτα την απειλούσε, να την υπανδρεύσει την ιδίαν ει δυνατόν (*αν ήταν δυνατό*) εσπέραν. Ο Τσιαγκάλης βλέποντας τον επικείμενο κίνδυνο της κόρης του αποφασίζει να <την> εκδώσει[71] την ακόλουθη πρωίαν εις οποιονδήποτε θα συναντούσε βγαίνοντας από το σπίτι του, θεωρώντας το μη χείρον βέλτιστον. (**30**) Με την απόφαση αυτήν βγαίνει την πρωίαν και κατά σύμπτωση συναντάει πρώτον τον υπάλληλό του Μπεμπέν, που έρχονταν στο σπίτι του Τσιαγκάλη για να πάρει τα κλειδιά του μαγαζιού, και του λέγει: «Δικό σου τυχηρό ήταν, παιδί μου. Γίνεσαι από τη στιγμή αυτή γαμβρός μου. Θα σου δώσω την Αλεξάνδρα μου για γυναίκα». Και αμέσως φωνάζουν τον ιερέα, γίνεται η στέψη τους και έτσι σώθηκε η τιμή της Αλεξάνδρας[72].

---

[70] **Χαρεμλίκι** <χαρέμι, το σύνολο των γυναικών ενός πολύγαμου μουσουλμάνου, αλλά και ο χώρος όπου ζουν οι γυναίκες ενός μουσουλμάνου.

[71] **Εκδώσει,** εδώ η λέξη έχει τη σημασία: «να την παντρέψει», όπως απαντάται και σε σιατιστινό προικοσύμφωνο του 1902: *«Οι Κύριοι Αδερφοί Παπαπαύλου, έχοντες αδελφήν ονόματι Μαριγώ εκδίδοσιν αυτήν εις νομίμου γάμου κοινωνίαν τω κ. Χριστοδούλου Γκουτζιαμάνη…».* (Παπαναούμ - Σιάπαντα Σουζάννα, **Η γιαγιά μ' η Μαριγώ**, σελ. 14).

[72] Ο γάμος αυτός επιβεβαιώνεται και από την ακόλουθη αναφορά σε δισέλιδο λυτό έγγραφο με τίτλο Καθαροπωλητήριον Αυλικόν, με ημερομηνία 19-8-1883:
«Αλεξάνδρα Ιωάννου Τσιαγκάλη, σύζυγος Λαζάρου Μπεμπέ…πούλησε…», βλέπε Α.Δάρδα: ***«Ανέγερση Παρθεναγωγείου στην άνω Σιάτιστα και προβλήματα λειτουργίας του (1893-1894)»,*** εισήγηση στο Διεθνές συνέδριο του 2003 στη Σιάτιστα, σ.138-139.

11. Οι σπουδαιότερες επιδρομές που αντιμετώπισεν η Σιάτιστα
<Πρώτη επιδρομή>

Η πρώτη επιδρομή έγινεν από 3.000 Αλβανούς με αρχηγούς τούς Γκαβογιάτσιο, Βεΐτση και Σταμούλη, χριστιανό Αλβανό. Ξεκίνησαν από τα Τρία Αλώνια, χωριό της περιφερείας Γρεβενών, πέρασαν το γεφύρι του Πασιά και έφθασαν στη στενωπό του Μπούνου, από την οποία είχαν ελπίδα να μπουν στη Σιάτιστα, να θύσουν και ν' απολέσουν, να λεηλατήσουν και ατιμάσουν. Πλην οι ελπίδες τους διεψεύσθησαν. Βρήκαν τα σπίτια που ήσαν δεξιά και αριστερά της διόδου πιασμένα από Σιατιστινά παλικάρια και στα οχυρότατα σπίτια της κυράς Σανούκως <απαντώνται και οι τύποι: Σαννούκω, Σαννούκου, Σανούκου> (ύστερα Χατζηγιάννη) και του Προκοπίου Βοϊδομάτη συγκεντρωμένους πολλούς Σιατιστινούς και γυναίκες ακόμα, που τοίμαζαν τα φυσέκια, μεταχειρίζοντας[73] αντί μολυβιών καλάια λυωμένα από σκεύη καλαΐσια, και είδαν πως ήταν αδύνατο να προχωρήσουν και αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν. Την άμυνα σ' αυτήν την επιδρομή διοργάνωσε και διηύθυνεν ο πρόκριτος (**31**) Λογοθέτης, στον οποίον ο τίτλος του Λογοθέτου φαίνεται θα εδόθη από τον Πατριάρχην[74] Αχριδών και Επίσκοπον Σισανίου Ζωσιμάν, Σιατιστέα. Ποίον όμως το όνομα του Λογοθέτου, ποία η οικογένειά του, ποία η μόρφωσή του και η κοινωνική δράση του μας είναι άγνωστα, όπως δε γνωρίζομε και το έτος που έγινεν η επιδρομή. Πιθανότατα το έτος να είναι το 1725[75], το οποίο αναγράφονταν στην επιγραφή που ήταν χαραγμένη σε ένα βράχο, ολίγα βήματα παρακάτω από τη βρύση του Μπούνου, και της οποίας το περιεχόμενο θα ήτο σχετικό με την επιδρομή, διότι δεν έχομε κανένα άλλο γεγονός σπουδαίο, που θα ήτο δυνατόν να κάμει τους κατοίκους να το χαράξουν στο βράχο. Κατά δυστυχίαν τα γράμματα εφθάρησαν από την επίδραση των ατμοσφαιρικών μεταβολών και μονάχα τα παρακάτω <δίπλα> κατόρθωσα να διακρίνω το 1895, οπότε τυχαίως έλαβα γνώση της επιγραφής:

[73] **Μεταχειρίζοντας,** ενεργητ. τύπος μετοχής, αντί του ορθού μέσου: μεταχειριζόμενοι.

[74] Ο Ζωσιμάς ήταν Αρχιεπίσκοπος Αχριδών. Ο Φ.Ζ. και άλλοι τον αναφέρουν και ως Πατριάρχη. Τον τίτλο αυτό χρησιμοποιεί και ο ίδιος ο Ζωσιμάς, όπως φαίνεται σε έγγραφα που περιλαμβάνονται στον Κώδικα Ζωσιμά, βλ. Μ. Καλιντέρης, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-),** όπου ο Ζωσιμάς στη σελ. 42 υπογράφει ως Πατριάρχης, στη σελ. 72 ως Αρχιεπίσκοπος.

[75] Για τη χρονολόγηση της πρώτης επιδρομής δεν υπάρχει συμφωνία των ιστορικών. Ο Α. Λαζάρου αναφέρει το έτος 1784 (***«Σιάτιστα»*, ΜΗΠΣ 1910,** σελ.143), ο Ι. Βασδραβέλλης το 1805 (**Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832,** σελ. 180), και το **Λεξικό Βουτυρά** το 1784 (τόμος 7ος, σελ. 516).

Το δημοτικό τραγούδι που αναφέρεται στην πρώτη επιδρομή έχει παρθεί από τη συλλογή του Αναστ. Λαζάρου και έχει ως ακολούθως: (**31α**)

’Στου Αϊθανάσι την αυλή
χρυσόν πουλάκι στέκει κι λαλεί,
αηδουνουλαλεί κι λέει
τουν κιρό που θέλ’ να εύρη.
’Στα τρί’ Αλώνια βάλαν τη βουλή,
ια Σταμούλη του σκυλλί,
μεσ’ ’ς τη Σιάτιστα να πάνουν,
τρεις αρχόντισσις να πάρουν,
τη Γιράνεια να πατήσουν
κι άρχοντα να μην αφήσουν.
’Στου Γριβινό ι̲ουμάτισαν
κι ’ς του γιουφύρ’ σταμάτησαν.
μεσ’ ’ς την άκρα ’π του γιουφύρι
έστησαν χρυσό τζιαντίρι.
Άνοιξαν τα μπαϊράκια τους,
δεν ξέρουν τα φαρμάκια τους,
θα υρίσουν λαβουμένοι,
*δεν του ξέρουν οι καϋμένοι.**(32)***
«Κυρά Σαννούκου, πες της Βάιας σου
να διώξ’ τους φυλαχτάδες.
Διώξτι τους να παν ικείθι
να πατήσουμι του σπίτι».
«Δε σας φοβούμι σκυλλαρβανιτάδις[76]*,*
έχου τα σπίτια μου ’ψηλά
μι μουλίβι σκιπασμένα
κι μι μάρμαρου στρουμένα.
Κάτου ’ς του Μπούνου μαχαλά
μάστι φκιέλλια κι τσαπιά,
σύρτι κι ’ς τουν Καραδου̲ι̲άννη
να του πάρτι του τιγάνι.[77]

---

[76] Ο Κ. Οικονόμου στη μελέτη του ***«Γαμήλια έθιμα εν Σιατίστη»***, **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 1,** σελ.271, αντί του σκυλαρβανιτάδες έχει σκυλαρβανιτιά και φαίνεται ορθότερο, γιατί ταιριάζει στο μέτρο του στίχου.

[77] Το κείμενο του τραγουδιού είναι αντιγραφή από την εργασία του Αν. Λαζάρου «***Σιάτιστα»,*** **ΜΗΠΣ** 1910**,** σελ. 143-4. Σχετικά με το περιεχόμενο του τραγουδιού εντοπίσαμε και τα ακόλουθα: (α) Κ. Μπέντα, ***«Οι ξακουστές πόρτες της Σιάτιστας»,*** **ΜΗΣ**, 1952, σελ. 233: *«… το τραγούδι της αρχόντισσας Σαννούκως Χατζηγιάννη, η οποία σε μια μεγάλη επιδρομή <τουρκαλβανών>, κατά την οποίαν εξηντλήθησαν τα πυρομαχικά της, πήρεν το τηγάνι από τον Καρυδογιάννην, έλυωσε τις κασσιτερένιες απλάδες (μεγάλα πιάτα) της <σε σιδερένια καλούπια>, έκαμε σφαίρες και υπερασπίσθηκε αποτελεσματικά*

12. Πολιορκία της Σιάτιστας από 2000 Αλβανούς με αρχηγόν τον Μαξούτ Σρόπολιν <Δεύτερη επιδρομή>

Κατά το 1822 η Σιάτιστα διέτρεξε μεγάλον κίνδυνο. Ύστερα από την αποτυχία του αγώνος στο Βέρμιο ο Χουρσίτ, ο οποίος τότε βρίσκονταν στη Λάρισα επιστρέψας από τα Ιωάννινα, επειδή φοβούνταν εξέγερση των Γρεβενών, της Βλάτσης[78] <Βλάστης> και των άλλων περιφερειών και προπάντων της Σιάτιστας, η οποία λαμβάνουσα θάρρος από την οχυρότητα της τοποθεσίας και από την ανδρεία των κατοίκων μπορούσε να αποφασίσει την εξέγερση, έστειλεν εναντίον της Σιάτιστας 2000 με τον Αλβανόν Μαξούτ Σρόπολιν (**33**) επικεφαλής. Ο τότε πρόκριτος της Σιάτιστας Γεώργιος Νιόπλιος αντιλήφτηκε τον μεγάλο κίνδυνο και αμέσως έστειλεν αγγελιοφόρον στην Καστοριά, όπου υπάγονταν τότε διοικητικώς η Σιάτιστα, στο φίλο του Σαχήν βέη Καστούρην και τον παρακαλούσε να μεσιτεύσει στον Χουρσίτ να μη επιτρέψει στους Αλβανούς να εισέλθουν στη Σιάτιστα, γιατί οι κάτοικοι είναι ήσυχοι και πιστοί στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αλλά για κάθε ενδεχόμενο ο Νιόπλιος έπιασε τα οχυρά και βραχώδη υψώματα της πόλης και ειδοποίησε τον Σρόπολιν να μη επιχειρήσει τι *(κάτι, κάποια ενέργεια)* περιμένοντας την απάντηση του Χουρσίτ. Φαίνεται δε ότι και ο Σαχήν βέης έγραψε και στον Σρόπολιν και του συνιστούσε να περιμείνει την απάντηση του Χουρσίτ. Ο Χουρσίτ ύστερα από λίγες μέρες, επειδή δεν ήθελε να δημιουργήσει νέαν επαναστατική εστία και επειδή φοβούνταν την εξέγερση των αρματολών της περιφερείας Γρεβενών, έγραψεν ευνοϊκά στον Σρόπολιν και έλυσε την πολιορκίαν, αλλ' ετράπη εις λεηλασίαν των πέριξ χωριών. Έτσι η σύνεση ενός ανδρός έσωσε τη Σιάτιστα. (Βλέπε: Ι. Κ. Βασδραβέλλη **«Οι Μακεδόνες»,** σελ. 180-1).

13. Τρίτη επιδρομή

Η τρίτη επιδρομή, την οποία απέκρουσε η Σιάτιστα, έγινε το 1827 με αρχηγόν τον Αλβανόν Ταφίλ[79] Μπούζη. Την άμυνα διηύθυνεν ο Γεώργιος Νιόπλιος, ο οποίος, όπως αναφέρει η παράδοση, με ένα στρατήγημα εξαπάτησε τους επιδρομείς αναφορικώς με το πλήθος των αμυνομένων. Η επιδρομή έγινεν από το Μπουγάζι (**34**) από 9.000 Αλβανούς, που επέστρεφαν από την Πελοπόννησο. Ο Νιόπλιος με 400 Σιατιστείς έπιασε τα βουνά μα, επειδή του φάνηκαν ολίγοι οι πολεμιστές του, πήρε κάπες, τις έβαλε στους βράχους από τα υψώματα (*βράχους των υψωμάτων)* και επάνω στις κάπες έβαλε φέσια, για να φαίνο-

---

το αρχοντικό της…». (β) Στον **Εκλογικό Κατάλογο Ανασελίτσης** του 1915, με α/α 643 είναι εγγεγραμμένος μόνιμος κάτοικος Σιατίστης γεννημένος στη Σιάτιστα το 1847 ο Καρυδογιάννης Ιωάννης του Μιχαήλ, σιδηρουργός το επάγγελμα!

[78] Στο χειρόγραφο κείμενο: Βλάτση και Βλάτσι. Σημερινή ονομασία: **Βλάστη.**

[79] Στο χειρόγραφο κείμενο: Ταφίλ, Ταφήλ και Τιαφίλ.

νται από μακράν σαν άνθρωποι. Όταν φάνηκαν οι επιτιθέμενοι, διέταξε «πυρά ομαδόν» και εκείνοι, άμα άκουσαν τα πυρά και είδαν τις κάπες, <τις> νόμισαν πολεμιστές και φοβηθέντες το πλήθος έφυγαν άπρακτοι.

Η παράδοση μαρτυρεί ότι ούτοι επετέθησαν κατά της Σιάτιστας, αφού διήρπασαν τα Τρίκαλα, την Ελασσόνα και την Κοζάνη. Τότε η Κοζάνη είχεν υποστεί μεγάλην καταστροφήν και πολλοί των κατοίκων της είχαν μετοικήσει στη Σιάτιστα. Το σχετικό με την επιδρομή αυτήν τραγούδι έχει ως εξής:

Δεν είν' ιδώ τα Τρίκκαλα (Τιαφίλ κι Ασλάν[80]- μπέη), δεν είν' η Αλασσώνα,
δεν είν' η μαύρη Κόζανη να κάμης ό,τι θέλεις.
Ιδώ του λέγουν Σιάτιστα του λέν κιφαλουχώρι.
Ως πουν' ου Νιόπλιους ζουντανός η Σιάτστα δεν φουβάτι,
έχει τρακόσιους 'ς του σπαθί κι χίλιους 'ς του ντουφέκι
κι τα μπουγάζια πιάσανι, πιάσαν τα καραούλια.
Δε σας φουβάτ', Αρβανιτιά κ' ισάς βρε βρουμουμπέηδες,
έχει του Νιόπλιου αρχηγό κι όλα τα παλληκάρια.

(εκ της Συλλογής Αναστ. Λαζάρου, καθηγητού)[81] (**35**)

14. Τετάρτη επιδρομή

Άλλη απόπειρα λεηλασίας της Σιάτιστας έγινε το 1828 από 16.00(0;)[82] Αλβανούς με αρχηγούς τους Αρσλάν και Βελή μπέην. Και την επίθεση αυτή απέκρουσεν ο Γ. Νιόπλιος βοηθούμενος και από κατοίκους του Κωντσικού (Γαλατινής), της Σέλιτσας[83] (Εράτυρας) και Βλάτσης <Βλάστης> και προσέτι από 500 Τούρκους, που έστειλεν ως βοήθεια από την Καστοριά ο Ισμαήλ βέης.

15. Πέμπτη επιδρομή

Κατά το 1830 ο έγγονος του Κάβο-Γιάτση Καχριμάν βέης, μένεα πνέων διότι ο πάππος του είχε νικηθεί από τους Σιατιστινούς αμπροστά από [πε-

---

[80] Στο χειρόγραφο κείμενο: Ασλάν, Αρσλάν, Ασλάμπεη.

[81] Συμπληρώθηκε με αντιπαραβολή προς την εργασία του Αν. Λαζάρου «***Σιάτιστα»,*** **ΜΗΠΣ** 1910, σελ.146.

[82] Το (0**;)** υπάρχει στο χειρόγραφο κείμενο, σημειωμένο από τον ίδιο το συγγραφέα. Το **Λεξικό Βουτυρά,** το οποίο συχνά επικαλείται ο Φ.Ζ., σημειώνει 16.000 (τόμος 7ος, σελ. 516), ενώ ο Α. Λαζάρου σημειώνει τον αριθμό 6.000, ο.π., και ο Λάμπρος Κουτσονίκας αναφέρει 1600 Αλβανούς (**Γενική Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως,** τ.Β΄, σελ. 98). Ο Β.Δ.Ζώτος Μολοσσός στο έργο του **Ηπειρωτικαί Μακεδονικαί Μελέται,** τόμος Δ΄, τεύχος Γ΄ στη σελ. 239 για την ίδια επιδρομή γράφει: «το επιόν έτος 1828 μετά τρεις μήνας ήλθον οι γνωστοί Ασλάνμπεης και Βελή-μπεης επικεφαλής 16 χιλιάδων τουρκαλβανών ξεπεσμένων από την ελληνικήν επανάστασιν…».

[83] **Σέλιτσα,** η Εράτυρα του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Ασκίου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927 σε Κατωχώρι και με το ΦΕΚ 156/1928 σε Εράτυρα).

ρίπου] 100 χρόνια[84], εξεστράτευσεν ενάντια της Σιάτιστας, αλλά και πάλιν ο Νιόπλιος, που διηύθυνε και αυτήν τη φορά την άμυνα, τους απέκρουσε και τους ανάγκασε να φύγουν άπρακτοι. (Ι. Κ. Βασδραβέλλη, «**Οι Μακεδόνες»,** σ. 181).

16. Έκτη επιδρομή, «Οι Γκέγκηδες»[85]

Η εποχή του ρωσοτουρκικού πολέμου 1877-1880 ήτο για τη Δυτική Μακεδονία εποχή που αναπτέρωσε τις ελπίδες αποτίναξης της τουρκικής κυριαρχίας, μα και που απειλούσε διατάραξη της γαλήνης της ζωής των κατοίκων της, απώλειαν της ζωής αυτών και διαρπαγήν της περιουσίας των. Άγρια στίφη Γκέγκηδων με την πρόφαση ότι κατέβαιναν στα ελληνικά σύνορα από λόγους προνοίας, να φρουρήσουν αυτά από ενδεχομένην εξέγερση των Ελλήνων,(**36**) ενώ κυρίως κινούνταν από τη φυσική τους τάση σε δηώσεις[86] και λεηλασίες, διήρπαζαν τα χωρία που περνούσαν και έστελναν τα διαρπαζόμενα στις οικογένειές τους και εξακολουθούσαν περαιτέρω το ληστρικό τους έργο. Τέτοια στίφη Γκέκηδων πέρασαν και το Σεπτέμβριο του 1877 από τη Σιάτιστα δυο, αποτελούμενα από [περίπου] 300 άνδρας έκαστο, κακοποίησαν τους κατοίκους ζητούντες χρήματα, ντις - παρασί (= φόρον για τη φθορά των δοντιών), και έπειτα να φάγουν[87], μα δεν κατέληξαν σε φόνους. Την 4η όμως Οκτωβρίου του ιδίου έτους έφτασε τρίτο σώμα από 80 Γκέγκηδες και αρχηγόν τον Μπαϊράμ αγάν. Τούτου <του σώματος> η φήμη ότι αποτελείται από ανθρώπους με άγριες διαθέσεις, που διέπραξαν φόνους και διήρπασαν περιουσίας στα χωριά που πέρασαν, προέτρεξε στη Σιάτιστα προ του ερχομού τους και έκαμε τους Σιατιστείς

---

[84] Ο υπολογισμός των 100 χρόνων ισχύει με δεδομένο ότι η πρώτη επιδρομή έγινε το 1725, χρονολογία που υιοθετεί ο Φ.Ζ.

[85] **Γκέγκηδες,** εθνικό όνομα φυλής αλβανικής, (Γκεγκ), που κατοικεί στα βόρεια της Αλβανίας. Επί Τουρκοκρατίας αποτελούσαν τάγματα ατάκτων του τουρκικού στρατού, που πήραν μέρος σε όλους τους πολέμους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στα δημοτικά μας τραγούδια εμφανίζεται και ο τύπος Γκέκηδες.

[86] **Δηώσεις και λεηλασίες: λεηλασία**, διαρπαγή, πλιάτσικο. **Δηώσεις,** (από το αρχαίο ρήμα **δῃῶ**= κατακόπτω, σφάζω, φονεύω, καταστρέφω, ερημώνω μια χώρα) σφαγές, καταστροφές.

[87] Ο Ι. Αποστόλου στο βιβλίο του **Ιστορία της Σιατίστης,** σελ. 35, γράφει για τα στίφη αυτά: «*εκακοποίησαν μεν τους κατοίκους απαιτούντα εκτός της διατροφής και χρηματικά δώρα, (το παροιμιώδες καταστάν Ντις παρασί)…*». Ο Ιωάννης Φιλήμων στο έργο του **Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρίας,** Εποχή Α΄, Κεφάλαιον Α΄, σελ. 25, σημ.(α), γράφει για την απληστία των αγάδων και των Τούρκων γενικά και για σχετικούς φόρους: «*Εμβαίνων εις την Σατραπείαν του ένας Πασσάς, εσιτίζετο μ' όλην την δαψίλειαν από τας Κοινότητας κατά τους σταθμούς, μεχρισού έφθανεν εις την Καθέδραν. Δια τον κόπον τούτον του τρώγειν εφιλοδωρείτο και με μίαν ποσότητα χρηματικήν, λεγομένην Ντις κιρασί: (Ενοίκιον οδόντων)*». Και στο έργο: **Χρονογραφία της Ηπείρου** του Π[αναγιώτου] Α[ραβαντινού] Π[αργείου]», τόμος δεύτερος, σελ. 285, στην ενότητα: «*Περί των κατά καιρούς φόρων….*» αναφέρεται με αριθμό 19 *ο* ***Ντις παρασί*** *ως «ο προς διατροφήν των από τόπου εις τόπον στελλομένων υπηρετών της εξουσίας φόρος».*

να συσκεφθούν με ποιον τρόπον να τους υποδεχτούν. Στη σύσκεψη αυτή αποφασίστηκε να τους δεχτούν με ευγένεια και να τους περιποιηθούν όσον το δυνατόν καλύτερα, να μεταβεί δε εις Λειψίσταν[88]<Νεάπολη> ο πρόκριτος Σιατίστης Νικόλαος Ρούζιου, άνθρωπος με επιβάλλον (*με κύρος*) και φλογερή φιλοπατρία, εις τον εκεί φίλον του Αμπετήν βέη, χιλίαρχον της εθνοφρουράς, πανίσχυρον μπέην με πολλά μέσα στην Κωνσταντινούπολιν, και <να> ζητήσει την επέμβασή του για τη σωτηρία της Σιάτιστας. Σύμφωνα με τις αποφάσεις αυτές ο άξιος να καταλάβει την πρέπουσα θέση στο Ηρώον των ευεργετών της Σιάτιστας Ν. Ρούζιου ανεχώρησεν αμέσως εις Λειψίστι (Νεάπολη), οι δε κάτοικοι δέχτηκαν (**37**) το σώμα έξω της Σιάτιστας και το οδήγησαν σε καταλύματα εις σπίτια κείμενα στη συνοικία Αγίας Τριάδος, όπου ορίσθηκαν επίτηδες άνθρωποι να τους περιποιούνταν *(που θα τους περιποιούνταν).* Αν και εφρόντιζαν εκείνοι που τους περιποιούνταν να μη δώσουν αφορμήν προς δυσαρέσκειαν, οι Γκέγκηδες, άμα σκοτείνιασε, θέλοντες να τρομοκρατήσουν τους κατοίκους, επυροβόλησαν χωρίς αιτία και εφόνευσαν τον γενναίον πρόκριτο Λάζαρον Στρακαλήν και κατόπιν και έτερον πολίτην, τον Γ. Γκάραν. Άμα εγνώσθη ο φόνος των ανωτέρω, ομάς κατοίκων <της> Γερανείας έσπευσε στη Χώρα με σκοπόν να προβεί σε αντίποινα, αλλ' οι προύχοντες της πόλεως τους ημπόδισαν παραστήσαντες τη σοβαρότητα και τις ολέθριες συνέπειες που θα είχε για τη Σιάτιστα ένα τέτοιο διάβημα χωρίς την άδεια των κυβερνητικών αρχών. Τους συνέστησαν να πνίξουν την δικαίαν αγανάκτησή τους και να λάβουν ολίγην υπομονή, έως ότου γίνουν γνωστά τα αποτελέσματα των ενεργειών του Ρούζιου, στον οποίο διεβίβασαν <την είδηση για> τους φόνους εις τους οποίους προέβησαν οι Γκέγκηδες. Ο Ρούζιου τις τελευταίες πληροφορίες μετέδωκε στο φίλο του Αμπεντήν μπέη και τον παρακάλεσε να ενεργήσει με σπουδήν, διότι οι Γκέγκηδες προχωρούν στο κέντρο της πολιτείας και κατέλαβον την οικία Δημ. Βόγκουλιου[89], η οποία είναι πολύ πλησίον της ιδικής του οικίας - μία οικία παρεμπίπτει μεταξύ- και επομένως διατρέχει κίνδυνο άμεσο και η οικογένεια του Ρούζιου. Ο Αμπεντήν μπέης πληροφορηθείς τα ανωτέρω μετέβη αμέσως στο τηλεγραφείον (**38**) και ήλθε σε συνεννόηση με την Υψηλή Πύλη. Δεν απεμακρύνθη δε από το τηλεγραφείο, παρά αφού έλαβε την άδεια να αφοπλίσει το σώμα και να το διατάξει να επιστρέψει στις πατρίδες τους και, σε περίπτωση που δεν θα υπήκουε, να το εξοντώσουν. Ο Αμπεντήν βέης, άμα έλαβε τοιαύτην απάντηση από την Υψηλή Πύλη, αμέσως εκάλεσε τον εκατόνταρχον Αλιούς μπέη, Αλβανόν, διοικητήν 100 Αλβανών, και τον διέταξε να ετοιμάσει το σώμα του, δια να μεταβούν την επαύριο πρωί στη Σιάτιστα και ο Ρούζιου μετέδωκε στους αρμοδίους στη Σιάτιστα το αποτέλεσμα των ενεργειών του και τους συνέστησε να ετοιμάσουν τα απαιτούμενα δια την τροφοδότηση των ξένων. Την επομένην περί τα χαράγματα έφθασαν στη Σιάτιστα οι πολιτικές και στρατιωτι-

---

[88] **Λιαψίστη (Λειψίστα, Λειψίστι, Λιαψίστι και Λειψίστη),** η Νεάπολη του Νομού Κοζάνης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 193/1928).

[89] Στο χειρόγραφο κείμενο Βόγγουλιος και Βόγκουλιος.

κές αρχές με τους 100 Αλβανούς του Αλιούς μπέη και κατέλυσαν οι αρχές στην οικία του Μάρκου Κουντουρά, κειμένην στη Φούρκα, οι δε οπλίτες Αλβανοί με τους Σιατιστινούς και τους ελθόντας προς βοήθειαν από τα πέριξ χωριά και κωμοπόλεις έπιασαν το Δημοτικό Σχολείο και τα σπίτια που βρίσκονται στο δρόμο που φέρει στο σπίτι του Κουντουρά. Αφού ετακτοποιήθησαν όλα, προσεκλήθη ο Μπαϊράμ αγάς να παρουσιασθεί ενώπιον των αρχών. Αυτός, λοιπόν, επικεφαλής των οπλιτών του εδέχθη την πρόσκληση και, όταν έφθασε αμπροστά στην οικία του Κουντουρά, διατάχτηκε να παραδώσει τα όπλα. Αλλ' ο Μπαϊράμ (**39**) αγάς αντί άλλης απαντήσεως πυροβόλησε εναντίον των αρχών, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ο πυροβολισμός ούτος εχρησίμευσεν ως σύνθημα στους κρυμμένους στα οικήματα δεξιά και αριστερά του δρόμου στρατιώτας και Σιατιστείς και πυρά ομαδόν εδέχθησαν οι Γκέγκηδες, από τους οποίους πέντε έπεσαν στον τόπο, οι άλλοι, μεταξύ των οποίων ήτο και ο αρχηγός τους βαριά πληγωμένος, ετράπησαν σε άτακτη φυγή και άλλοι έσπευσαν να επιστρέψουν στα καταλύματά τους και άλλοι πήραν το δρόμο <προς> τον Άγιο Γεώργιο. Τούτους κατεδίωξαν οι Σιατιστείς και τους έπιασαν. Εκ των Σιατιστέων διεκρίθηκε ο Γ. Πήτλιαγκας, τον οποίο συνεχάρη ο Αμπεντήν βέης και του δώρισεν εν *(ένα)* ντουφέκι γκέγκικο. Ο Μπαϊράμ αγάς κατόρθωσε να φθάσει στο κατάλυμά του και οχυρώθηκεν εκεί θέσας στα παράθυρα των αιθουσών στρώματα, για να μη περνούν οι σφαίρες. Την επομένη ήρχισαν διαπραγματεύσεις για την παράδοση των επιζησάντων. Οι παραδοθέντες, μεταξύ των οποίων ήτο και ο αρχηγός, εστάλησαν στη Θεσσαλονίκη και εκλείσθησαν στις φυλακές του Λευκού Πύργου.

Έτσι πέρασεν η Σιάτιστα και την επιδρομή αυτή και προσείλκυσε *(απέσπασε)* την ευγνωμοσύνη των πέριξ χωριών, διότι το πάθημα των Γκέγκηδων έκαμε τα παρόμοιας φύσεως στίφη να μη τολμήσουν πλέον να επισκεφθούν τα μέρη μας.

Δεν πρέπει εδώ να αποσιωπήσομε ότι είχαμε επεισόδιο (**40**) που θα κατέληγε δυσάρεστα, εάν δεν επενέβαινε πάλιν ο Ρούζιου. Ένα από τα παλικάρια του Αλιούς μπέη πληγώθηκε κατά τη συμπλοκή στο χέρι από δικό μας οπλίτη. Το πάθημα τούτο κίνησε την οργή του Αλιούς μπέη και απειλούσε αντίποινα, αλλ' αι εκλιπαρήσεις του Ρούζιου και η προσφορά πολλών χρημάτων κατόρθωσαν να πνίξουν την οργή του και να τον αποτρέψουν από το να προβεί σε αντίποινα.

Την επιδρομή αυτή απηθανάτισεν η λαϊκή μούσα με το ακόλουθο άσμα:

Εδώ δεν είναι Γκεκαριά,
Μπαϊράμ Γκέκα μου.
Εδώ δεν είναι Ντίμπρα΄
δεν είναι το Τσιαρούσινο[90]

---

[90] **Τσιαρούσινο**, το χωριό Μικρόκαστρο του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Σιάτιστας. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

να κάνης ό,τι θέλεις.
Εδώ το λέγουν Σιάτιστα,
είναι κεφαλοχώρι
κι έχουν ντουφέκια Σεσιπώ[91]
και ασημέινες πάλες[92]
και θα σε πιάσουν ζωντανό
πώς πιάνουν τα κριάρια. (**41**)

17. Μια επικίνδυνη επίθεση, που κατέληξε σε διασκέδαση

Ο υπόδουλος στην Τουρκία χριστιανικός κόσμος πάντοτε ήλπιζε να αποτινάξει τον τυραννικό ζυγό με την προστασία της Ρωσίας, ώστε επόμενο ήτο ο ρωσοτουρκικός πόλεμος να αναπτερώσει τις ελπίδες του αυτές και να αρχίσει να κινείται με το σκοπό να προξενήσει αντιπερισπασμό στην Τουρκία καταρτίζοντας ανταρτικά σώματα. Στην κίνηση αυτή δεν ήταν δυνατό να μείνει αμέτοχη η Σιάτιστα, που μέσα σε κάθε εθνική κίνηση είχε τη θέση της. Μα η κίνησή της μεταδόθηκεν (*γνωστοποιήθηκε*) από τους υπαλλήλους στην Κυβέρνηση, η οποία και αποφάσισε να τιμωρήσει παραδειγματικά τη Σιάτιστα και έστειλεν εκεί τον Χασάν πασιά με αρκετόν στρατό και με τις σχετικές διαταγές.

Ο Χασάν πασιάς, όταν έρχονταν στη Σιάτιστα, περνώντας τα αμπέλια και χωράφια έμεινε κατάπληκτος, διότι είδε το λαό να ασχολείται στα καθημερινά του έργα ήσυχος και τούτο τον έκαμε να αρχίσει να αμφιβάλλει για την αλήθεια των πληροφοριών που μετεδόθηκαν από τους υπαλλήλους. Όταν δε έφθασε στο άκρο της πόλης και βρήκεν εκεί τις αρχές, τους προύχοντας και πλήθος λαού με τον αρχιερέα Αγαθάγγελον[93] επικεφαλής να τον περιμένουν, σχημάτισε στερράν[94] την πεποίθηση ότι οι πληροφορίες, αν δεν ήσαν ψευδείς, πάντως όμως ήσαν εξογκωμένες. Εκεί έγιναν οι συνηθισμένες συστάσεις και ο Μητροπολίτης προσκάλεσε και οδήγησε τον Χασάν πασά στη Μητρόπολη και ο στρατός οδηγήθη στα ορισμένα για τούτον καταλύματα. Στη Μητρόπολη επεσκέφθησαν τον πασιά αρκετοί πολίτες και αντηλλάγησαν διάφορες συνομιλίες σε πνεύμα φιλικό, έως ότου έφθασεν η ώρα του δείπνου. Το δείπνο αποτελέστηκε από φαγητά και γλυκίσματα ωραία και από το (**42**) εξαιρετικό κρασί της Σιάτιστας, το ηλιασμένο. Στο δείπνο παρακάθισε και αριθμός τις *(ένας αριθμός)* προυχόντων. Κατά τη διάρκεια του δείπνου αντηλλάγησαν θερμές προπόσεις, στις οποίες [ετονίζετο η πίστη και η αφοσίωση των κατοίκων <της> Σιάτιστας στο θρόνο <το σουλτανικό>]. Ο Μητροπολίτης στην πρόποσή του, που έκαμε σε γλώσσα

---

[91] **Σεσιπώ** <Σασσεπώ (το), είδος στρατιωτικού ντουφεκιού. Πήρε το όνομα από το όνομα του εφευρέτη του.
[92] **Πάλα**, σπάθα πλατιά και κυρτή.
[93] **Αγαθάγγελος Στεφανάκης,** μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης την περίοδο 1877-1882.
[94] **Στερρός**, ακλόνητος.

τούρκικη άπταιστη, δεν έλειψε *(παρέλειψε)* να εγγυηθεί προσωπικά για την πίστη των κατοίκων, σε μια δε στιγμή που εκείνος θεώρησε κατάλληλη ζήτησε από τον πασά να του παραχωρήσει τη θέση του για πέντε μονάχα λεπτά. Αφού έγινε δεκτή η αίτηση του Μητροπολίτου, με ένα νεύμα του έφερε στο επάνω πάτωμα τα μουσικά όργανα του τόπου και άρχισαν να παίζουν. Τούτο δεν δυσαρέστησε τον πασά και συνετέλεσε να εξακολουθήσει η διασκέδαση έως τις μεσονύχτιες ώρες σε αμετάπτωτη *(αδιάπτωτη)* ευθυμία και πνεύμα φιλικό.

Την ακόλουθη ημέρα, ενώ ο λαός περιέμενε *(περίμενε)* να προβεί ο Χασάν πασάς σε συλλήψεις, ανακρίσεις και τιμωρίες, εκείνος τίποτε από αυτά δεν έκαμε, παρά εκάλεσε το λαό στον περίβολο της Μητροπόλεως και, αφού από τον εξώστη τού ομίλησε συνιστώντας εις αυτόν να είναι νομοταγής και να μη ακούει ξένες εισηγήσεις, ευχαρίστησε δημοσία τον Αρχιερέα και το λαό για την υποδοχή και τις περιποιήσεις που του έκαμαν και κατόπιν ανεχώρησε προπεμπόμενος από το λαό**. (43)**

18. Τελευταία δοκιμασία της Σιάτιστας στην Κατοχή

Από το 1940 έως τα τέλη του 1944 η Σιάτιστα πέρασε μέρες πικρής δουλείας. Δοκίμασε ταπεινώσεις, δοκίμασε στερήσεις, που δεν είχε δοκιμάσει στα χρόνια της σκληρότερης σκλαβιάς με τους Τούρκους. Οι τελευταίοι καταχτητές της, λαοί εξηυγενισμένοι, λαοί μορφωμένοι, λαοί πολιτισμένοι, εξευγένισαν τα μέσα της τυραννίας τους και τα έκαμαν πικρότερα, οξύτερα και γενικότερα. Τη ζωή μας δεν τη λογάριαζαν, τη θεωρούσαν κάτι το ασήμαντο. Τους πληρώσαμε τον απάνθρωπο φόρο, το φόρο του αίματος, αλύπητα και άφθονο. Είδαμε τα παιδιά μας να αρπάζονται αναίτια και να φέρονται στα στρατόπεδα των συγκεντρώσεων και από κει κατά δεκάδες και πλέον να οδηγούνται στον τόπο της εκτελέσεως παραγγέλλοντες στις δύσμοιρες μανάδες τους να μεταβούν εκεί, για να πάρουν τα ρούχα τους (*τα προσωπικά τους αντικείμενα*). Πολλά πάλιν στέλλονταν χωρίς να τα εξετάσουν στην αιώνια κατοικία, γιατί έτσι το θέλησε η καχυποψία κάποιου φαντάρου της εξουσίας των αρχών της Κατοχής. Ναι μεν δεν μπορούσε η Σιάτιστα μονάχα να μείνει αμέτοχη στην παγκόσμια εκείνη ανθρωποσφαγή, μα όχι και με τόση αψυχιά και αλυπητιά[95], σαν αυτοί να ήσαν άνθρωποι και μεις κτήνη και κατώτεροι ακόμα από κτήνη. Είδαμε τις φλόγες να υψώνονται από ολόκληρα τετράγωνα καταστημάτων και κατοικιών, γιατί έτσι άρεζε στον ηγέτη της Κατοχής Νέρωνα[96], και κατατρομαγμένοι καρτερούσαμε να ιδούμε τη γλυκιά μας πατρίδα σωρό από ερείπια. Είδαμε τα χαλάσματα των οικοδομημάτων μας που ήσαν συνδεμένα με την ιστορία του τόπου μας, όπως η Ιερά Μητρόπολη, που ήταν σπίτι του πατριάρχου Α΄ Ιουστινι-

---

[95] **Αλυπητιά<Αλυπησιά**, έλλειψη οίκτου, συμπόνιας, λύπης (αναλγησία, απονιά).

[96] Εννοεί τους Ιταλούς και ενδεικτικά μνημονεύει έναν από τους πιο σκληρούς αυτοκράτορες της αρχαίας Ρώμης, τον Νέρωνα, που την πυρπόλησε, (βλέπε Μ. Στρακαλής, **50 έτη Ελευθερίας** σελ. 63).

ανής (Αχριδών) Ζωσιμά και δωρίθηκεν από τον υιό του Γ. Ρούση στην Κοινότητα και ύστερα από τροποποίηση χρησίμευσε έως την καταστροφή της ως Μητρόπολη[97]. Και ξέρετε γιατί <την κατέστρεψαν>; Για να κάψουν την ξυλεία της. Είδαμε τα χαλάσματα του παλαιού Δημοτικού Σχολείου, όπου (**44**) ολόκληρες γενεές άκουσαν τα πρώτα γράμματα και στέκουν όρθιοι μονάχα οι πέριξ τοίχοι, μάρτυρες της βαρβαρότητας των κατακτητών. Ατενίσαμε τις φλόγες να υψώνονται από το καφενείο και Ειρηνοδικείο[98] στη Γεράνεια και να κάμνουν καταφανή τα μειδιάματα των βαναύσων εμπρηστών, για ένδειξη ότι οι καρδιές τους δεν μαλάσσονται από παρακλήσεις και ικεσίες, γιατί μονάχα η καταστροφή και η ερήμωση, οι φλόγες και η τέφρα, τα πτώματα και τα αίματα τούς προξενούν απόλαυση.

Μπορείς, λοιπόν, ύστερα από τέτοια διαγωγή να πεις ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι μορφωμένοι; Δεν βλέπεις ότι ξύπνησαν τα άγριά τους ένστικτα και ότι η Εκπαίδευση δεν αλλάζει τα ένστικτα που κληρονομούμε από την κοιλιά των μανάδων μας; Με την καταστροφή των ανωτέρω κτιρίων μας μάς στέρησαν τη Μητρόπολη, το σπουδαιότερο σημάδι που είχαμε στον καιρό της τούρκικης δουλείας μας για μόνη παρηγοριά μας, και τώρα, όσες φορές θα περνούμε από κει, θα ραγίζεται η καρδιά μας, μα και θα απεχθάνεται τα εξευτελισθέντα από τα παλικάρια μας στα βουνά της Αλβανίας τα ποταπά παιδιά της Ιταλίας, των οποίων ο μόνος ηρωισμός είναι οι παρόμοιες καταστροφές.

19. Απροσδόκητα δεινοπαθήματα της Σιάτιστας: Πανώλης

Εκτός από τα παραπάνω δεινοπαθήματα η Σιάτιστα υπόφερε και δεινοπαθήματα απροσδόκητα, για τα οποία η αιτία δεν χρεωστούνταν στην ανθρώπινη κακία, τα οποία δεν ήταν αποτέλεσμα της φυσικής τάσης των αγρίων ορδών των βορείων μερών σε αρπαγές και λεηλασίες, αλλά σε αίτια ξένα από την ανθρώπινη κακία, σε αίτια φυσικά.

---

[97] Η πληροφορία περί δωρεάς της οικίας Ζωσιμά στην Κοινότητα από το γιο του Γ. Ρούση φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με το καταχωρημένο στον Κώδικα Ζωσιμά «γράμμα της πωλήσεως» του σπιτιού αυτού από τους κληρονόμους του Γ. Ρούση στο Μητροπολίτη Νεόφυτο (1792-1811), βλέπε Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 119.

[98] Στην πλατεία της Γεράνειας υπήρχε και υπάρχει διώροφο κτίσμα, ιδιοκτησία των εκκλησιών Γεράνειας. Στο ισόγειο λειτουργούσε καφενείο και στον όροφο στεγαζόταν ως την Κατοχή το Ειρηνοδικείο, το οποίο έκαψαν οι Γερμανοί (Σχετικά: 1.Μαρτυρία Νίνας Νικολάου Δάρδα, ιατρού, 2. Δημοσίευμα με τίτλο «***Η Διαθήκη του Αν. Ευθ. Μέγα»***, στα **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ,** τεύχος 17/18, σελ. 81) και 3.Το δημοσίευμα του Θ.Δ.Τεντοκάλη με τίτλο ***«Το Καφενείο της Γεράνειας»*** στα **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ** τεύχος 19/20, σελ. 50.

Το 1835[99] την πρόσβαλε η επιδημική νόσος που φέρει το όνομα πανώλης (πανούκλα) και προξενεί πολλούς θανάτους. Το μικρόβιο μεταφέρθηκε στα μέρη μας από τους Τούρκους στρατιώτες που προέρχονταν από την Αφρική (**45**), όπου αναπτύσσονταν η πανώλης από τα ζώα του Νείλου ποταμού, που εξέβραζαν οι πλημμύρες και, όταν αποσύρονταν τα νερά, παρέμεναν κοντά στις όχθες του ποταμού και σήπονταν εκεί μένοντα άταφα. Αυτής της νόσου η προσβολή προξένησε τον τρόμο των κατοίκων της Σιάτιστας. Για να αποφύγουν τη μόλυνση διασκορπίσθηκαν στα βουνά, στα αμπέλια, στα χωράφια, στις εκκλησιές, και μάλιστα στον Άγιο Δημήτριο, γιατί ήλπιζαν πως θα τους προφυλάξει ως ο πολιούχος Άγιος, στον Άγιο Χαράλαμπο, που θεωρείται διώκτης της πανούκλας και απεικονίζεται να έχει από κάτω από τα πόδια <του> την πανούκλα ως γύναιο ειδεχθές που βγάζει καπνούς,[100] και στην Αγία Παρασκευή, <επειδή η Αγία Παρασκευή κατά την παράδοση> την καταδιώκει με τη ρόκα της. Οι φιλανθρωπικές και χριστιανικές συνήθειες είχαν καταργηθεί. Τα πτώματα των νεκρών δεν θάπτονταν κατά τον συνήθη τρόπον, μα σύρονταν με σκάντζες (σίδηρα αγκιστροειδή, που στερεώνονταν στο άκρο από ένα ξύλο μακρύ, για να μη πλησιάζουν και να μη εγγίζουν οι νεκροθάπτες το λείψανο) και φέρνονταν έξω από την πόλη σε χαράδρες και λάκκους, όπου πρόχειρα σκεπάζονταν με χόρτα, χώματα και πέτρες. Πολλά πτώματα θάπτονταν στα υπόγεια των σπιτιών, επειδή οι επιζώντες έκρυβαν από την κοινότητα τους προσβληθέντας, για να μη ιδούν τα λείψανα φιλτάτων υπάρξεων να σύρονται και να πετιούνται στο ύπαιθρο. Οι ζώντες στο ύπαιθρο τρέφονταν με σιτάρι κοπανισμένο σε μικρές μυλόπετρες (**46**), γιατί η αλευροποίηση ήταν αδύνατη, επειδή δεν μπορούσαν να μεταβούν σε μύλους.

Η παράδοση μας έχει μεταδώσει την εποχή της πανούκλας χρωματισμένη

---

[99] Για τον ακριβή χρόνο εμφάνισης της νόσου στη Σιάτιστα και για το χαρακτήρα της δε συμφωνούν οι διάφοροι μελετητές και τούτο γιατί η πανώλης, που ήταν η κύρια μάστιγα της ισλαμικής περιόδου, εμφανίστηκε σε διάφορες χρονικές στιγμές. Για μια όμως εμφάνιση της νόσου στη Σιάτιστα έχουμε βεβαιωμένη τη χρονική περίοδο από δυο έγγραφα: α) Ευχαριστήρια επιστολή των επιτρόπων των σχολείων προς τον Δημήτριο Αυξεντιάδη, με ημερομηνία Φεβρουάριος του 1818, κάνει λόγο για τη νόσο, από την οποία ήδη (το 1818) απαλλάχτηκαν, βλέπε **Ερμής ο Λόγιος, 1818**, σελ. 467 και β) Δυο «Αρτζιχάλια» (=αιτήσεις) των Σιατιστινών προς τον Βεζύρ εφέντη, με ημερομηνία 2 και 28 Οκτωβρίου 1814, όπου καταγγέλλουν ότι ο προεστός τους Μάρκος τους εγκατέλειψε, για να σωθεί ο ίδιος και η οικογένειά του από το θανατικό που έπεσε στην πόλη και που ακόμη τους βασάνιζε (1814), και ζητούν βοήθεια από τον Αλή πασά και αναστολή της πληρωμής των χρεών τους προς αυτόν, βλέπε Κουγέα Σωκράτη, **Το Ηπειρωτικόν Αρχείον Σταύρου Ιωάννου, ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ,** τ.14, έγγραφα Αλή Πασά, αριθμ. 41 και 46, σελ.66-67, 69.

[100] α) (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): (από εδώ προήλθε μια γυναίκα κακοφκιασμένη και κακοντυμένη να την λέγομε «πανούκλα»). β) απόσπασμα από σημείωμα στο Πρόχειρο τετράδιο του Φ.Ζ.: «…Επίσης <η πανούκλα> φοβείται και την Αγίαν Παρασκευήν, η οποία καταδιώκει αυτήν δια της ρόκας της».

με τα πιο τρομαχτικά χρώματα. Η επιστήμη δεν ίσχυε να φέρει τη θεραπεία εκ της προσβολής της. Ο λαός αναλόγως του βαθμού της φαντασίας του την προσωποποίησε αλλού ως γύναιο που γυρίζει από σπίτι σε σπίτι και σκοτώνει όποιον εγγίζει, αλλού ως μαυροφόρα γυναίκα, που με το φύσημά της φονεύει τους ανθρώπους, και αλλού αλλιώτικα. Ευτυχώς σήμερα δεν διατρέχομε τον κίνδυνο να μας προσβάλει η ολέθρια αυτή νόσος και χρεωστούμε να κλίνομε γόνυ ευγνωμοσύνης σε κείνους που έγιναν αίτιοι να απαλλαγεί η ανθρωπότητα από τον όλεθρο της πανούκλας.

20. Ο Σκοτωμός

Στα 1839 η Σιάτιστα πέρασεν ένα Πάσχα πολύ πικρό, πολύ τραγικό. Για τη Σιάτιστα το Πάσχα εκείνο δεν ήταν μέρα Ανάστασης, αλλά μέρα θανάτου. Στα πρόσωπα των κατοίκων της δεν διέκρινέ τις *(κάποιος)* τη χαρά και <την> αγαλλίαση, μα έβλεπε ζωγραφισμένη τη μαύρη λύπη και το απαίσιο πένθος. Δεν άναψε <η Σιάτιστα> το Πάσχα εκείνο λαμπάδες χαρμόσυνες, αλλά πένθιμες λαμπάδες. Θρήνος και κλαυθμός πολύς. Θρηνούσε [περίπου] 80 νεκρούς. Τα μεσάνυχτα της πρώτης ημέρας του Πάσχα (**47**), ενώ ο κόσμος της Χώρας ήταν συγκεντρωμένος στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου εορτάζοντας την πρώτη Ανάσταση, ακούστηκαν φωνές από τους δρόμους τούς άντικρυ στην εκκλησιά: «Φωτιά, Κλέφτες». Οι φωνές αυτές ήταν αρκετές να προξενήσουν τον πανικό στον κόσμο που ήταν στην εκκλησιά και να φέρουν ολέθρια σύγχυση στις γυναίκες προπάντων τέτοια, που άλλες έτρεχαν να βγουν στον περίβολο της εκκλησιάς, για να προφυλαχτούν από τη φωτιά, και άλλες έτρεχαν να κλείσουν τις θύρες του γυναικείου *(γυναικωνίτη)*, για να μη εισέλθουν οι κλέφτες. Το τι [έγινε τότε] δεν περιγράφεται. Πατώ σε πατείς με, κυρίως στη σκάλα, που άλλες ανέβαιναν και άλλες κατέβαιναν τρεχάτες[101]. Εκεί καταπλακώθηκαν και έγινεν ο σκοτωμός 72 ατόμων, γυναικών, κοριτσιών και παιδιών. Ύστερα από λίγο γνωρίστηκε *(έγινε φανερό)* ότι τίποτε δεν ήταν, μα ήταν πλέον αργά. Το κακό είχε συντελεστεί. Τι δε είχε συμβεί; Νέοι έβγαλαν τις φωνές από απερίσκεπτη αστειότητα, χωρίς να λογαριάσουν τις (**47α**) ολέθριες συνέπειες που μπορούσαν να έχουν σε μια τέτοια στιγμή παρόμοιες φωνές, και έγιναν

[101] Κάποιες λεπτομέρειες της αρχιτεκτονικής του ναού που δικαιολογούν το αποτέλεσμα: «… *Η παλιά εκκλησιά του Άγιου Δημήτρη, που κάηκε στα 1910, είχε δυο γυναικωνίτες, τον ένα υπερκείμενο του άλλου. Το βράδυ της Ανάστασης στα 1839 ακούστηκε μια φωνή στον επάνω γυναικωνίτη: Φωτιά! Οι γυναίκες που ήταν σ' αυτόν τρόμαξαν και θέλησαν να κατέβουν, για να βγουν έξω. Στον κάτω γυναικωνίτη κάποιοι άλλοι φώναξαν: Κλέφτες! Κι οι γυναίκες του κάτω γυναικωνίτη έκλεισαν τις πόρτες και προσπάθησαν να ανέβουν επάνω για περισσότερη ασφάλεια. Στον πανικό και στο συνωστισμό που ακολούθησε καταπλακώθηκαν και βρήκαν το θάνατο 80 γυναίκες….».* Απόσπασμα από ανυπόγραφο σημείωμα με τον τίτλο: ***Ο «σκοτωμός» της Σιάτιστας*, ΗΔΜ** 1960, σελ. 103. Γραπτές μαρτυρίες για το θέμα αυτό βλέπε στο **Παράρτημα, § 24. Σκοτωμός, Έγγραφα σχετικά με την τραγωδία του Πάσχα του 1839 στη Σιάτιστα.**

αίτιοι της καταστροφής[102]. Ποίοι ήσαν οι ηθικοί αυτουργοί των ομαδικών εκείνων φόνων και πώς τιμωρήθηκαν, αν έχουν τιμωρηθεί, η παράδοση δεν μας <το> έχει μεταδώσει, ενώ έπρεπε να τους μεταδώσει *(παραδώσει)* στις μεταγενέστερες γενεές σαν μεγάλους εγκληματίες και να τους τιμωρήσει παραδειγματικά για ικανοποίηση της δικαίας ψυχικής αγανάκτησης του λαού, μολονότι κανένας δεν πιστεύει ότι ό,τι έκαμαν το έκαμαν από εγκληματική τάση, μα από μια απλή και απερίσκεπτη αστειότητα.

21. Η Πατρίδα

Συχνά λέμε: «η πατρίδα μας Σιάτιστα». Μα σκεφθήκαμε ποτέ τι είναι η Πατρίδα; Μήπως η πατρίδα είναι μια έννοια αφηρημένη, μια ιδέα; Όχι, όχι, φίλε αναγνώστα. Η πατρίδα δεν είναι κάτι τέτοιο πράγμα. Εκείνοι που έζησαν ή που ζουν στην ξενιτιά, εκείνοι που δοκίμασαν ή που δοκιμάζουν τις πίκρες και τα βάσανα μακράν από τον τόπο που γεννήθηκαν και ανατράφηκαν, εκείνοι είναι σε θέση να μας πουν τι είναι η Πατρίδα.

Η Πατρίδα είναι το έμψυχο (**48**) και άψυχο υλικό, που με τα μάτια της φαντασίας μας φέρνομε μπροστά μας σε στιγμές ρεμβασμού, σε ώρες μελαγχολικής σκέψης και νοσταλγίας, τα όμορφα τοπία της, που καθένα του έχει τη δική του χάρη.

Ο Προφήτης Ηλίας με την ανθρωποπλήμμυρα, που τις καλοκαιρινές σεληνοφώτιστες βραδιές κάμνει τις βόλτες της ή ξαπλώνεται στις πλαγιές του λόφου αναπνέοντας το δροσερό αεράκι, όλα αυτά είναι η Πατρίδα.

Ο Άγιος Χριστόφορος με τον αρωματισμένο από τις φιλορές[103] αέρα του, με τα οικογενειακά ή φιλικά εκεί γεύματα, με το χορό και τα ειδικά της πρωτομαγιάς τραγούδια, που το συγκεντρωμένο εκεί πλήθος των δυο συνοικιών μας χαρίζει, αυτά είναι η Πατρίδα.

Ο Άγιος Γεώργιος, όπου το ανθρώπινο υλικό *(οι κάτοικοι)* των δυο συνοικιών κάθεται παρέες παρέες εορτάζοντας τα κούλουμα και όπου την επέτειο του Αγίου οι νεαροί Χώρας και Γεράνειας τελούν αγώνες πάλης ύστερα από τη θεία λειτουργία, αυτά είναι η Πατρίδα.

Ο Άγιος Ιωάννης με τις βαθύσκιες βαλανιδιές του, αποκάτω στις οποίες ξαπλώνονται όσοι τρώγουν τα ψημένα στη σούβλα αρνιά διασκεδάζοντας τα καλοκαίρια, και ο Άγιος Αθανάσιος, επίσης, είναι η Πατρίδα.

Ο Άγιος Νικάνορας, ο Προφήτης Ηλίας, η Αγία Παρασκευή με τις επέτειες πανηγύρεις τους και τα επακόλουθά τους είναι η Πατρίδα.

Τα βουνά μας (**48α**), που κάποιος συμπολίτης μας, ζηλεύοντας την αιωνιότητά τους -σαν τον Οδοιπόρο του Σούτσου που φανέρωσε τη ζήλια του λέγοντας:

---

[102] Άλλη εκδοχή για το θέμα, ελαφρά διαφορετική αναφέρεται στη σελίδα 212 του χειρογράφου του Φ.Ζ.

[103] **Φιλορές**, φλαμουριές.

«Ω φύσις! τόσα τέκνα σου, χωρίς ψυχήν κι αισθήσεις,
αιώνας ζώσι καθώς συ, ω αιωνία φύσις!
Κι εν ω των μυστηρίων σου το αίνιγμα ευρίσκει
της γης αυτής ο άνθρωπος… πώς ζει! πώς αποθνήσκει!»-

έτσι κι εκείνος <ο συμπολίτης μας>, ολίγες μέρες πρωτύτερα από το θάνατό του, καθήμενος στη θέση που τότε λέγονταν «ξύλο»[104] και βλέποντας ζηλόφθονα τα αντικρινά βουνά, έλεγεν: «Αχ, κερατέινα βουνά, πόσους έχετε ξεπαστρέψει ως τώρα χωρίς εσείς να πάθετε τίποτε», αυτά είναι η Πατρίδα.

Επίσης, εκείνο που έκαμνε τους Σιατιστινούς να σηκώνονται από τα μέρη όπου ξενιτεύονταν και οδοιπορούντας (*οδοιπορούντες)* νύχτα και μέρα <να> έρχονται στη Σιάτιστα τα Κόλιαντα και <να> διασκεδάζουν τη νύχτα της παραμονής <των Χριστουγέννων>, οι κλαδαριές και το γύρισμα των παιδιών ύστερα από τα μεσάνυχτα από πόρτα σε πόρτα κρούοντας ρυθμικά με τις τζιουμάκες τους τις πόρτες, για να αναγγείλουν τη γέννηση του Χριστού και <να> δεχτούν τα φιλοδωρήματα, σαλιάρια, μουστοκούλουρα και κάστανα και άλλα φρούτα, μήλα και σταφύλια, (**49**) <αυτά> είναι η Πατρίδα.

Ο ενθουσιασμός και η περηφάνια, που καταλαβαίνομε *(αισθανόμαστε)*, όταν ακούμε να τραγουδιέται το τραγούδι του Νιόπλιου ή να αναφέρονται τα ανδραγαθήματα εκείνων που ζούσαν στην εποχή από τα Κακούδια και στα χρόνια της μαύρης σκλαβιάς, είναι η Πατρίδα.

Ο χορός με τα αποκριάτικα τραγούδια και ο πόλεμος με τις μπόμπες στις πλατείες και οι συγγενικές και φιλικές συγκεντρώσεις σε ένα από τα σπίτια μας τη νύχτα της Αποκριάς, το φαγοπότι και η διασκέδαση με χορούς και ειδικά τραγούδια όλη τη νύχτα, είναι η Πατρίδα.

Ο εορτασμός της πρώτης Ανάστασης το Πάσχα με το αράδιασμα, στο νάρ-

---

[104] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): ...από έναν κορμό ιτέας που ήταν εκεί τοποθετημένος, για να κάθονται όσοι έβγαιναν τις βραδιές του καλοκαιριού για αναψυχή, ενώ σήμερα, με την καλοσύνη του Νικολάου Δήμου, έγινεν ένα ωραίο πάρκο, που δίδει στη Σιάτιστα την όψη πόλεως. Σημ. επιμ.: Προσθέτουμε μερικές πληροφορίες σχετικές με την τελική διαμόρφωση του χώρου σε πάρκο, που πήρε την επωνυμία **Πλατεία Νικολάου Δήμου** και έμεινε σε μας γνωστό ως **Πάρκο Δήμου**.(Βλέπε **Παράρτημα**, εικ.3). **α)…** *«στην αρχή το «Ξύλο» ήταν μια στενόμακρη αλάνα….Επί κοινοτάρχη Λεοντάρη και με προτροπή του Φίλιππα Ζυγούρη, του ευθυτενούς και εντυπωσιακού στην εμφάνιση, συνταξιούχου δασκάλου, που ήταν τακτικός περιπατητής στο χώρο αυτό, η αλάνα περιφράχτηκε…. Οι διάδοχοι κοινοτάρχες συνέχισαν τον εξωραϊσμό…. Μεταμορφώθηκε σε ένα ωραίο παρκάκι, μοναδικό τότε χώρο πρασίνου στη Χώρα…».* (Κυρατζής Απόστολος, ***«Από τα Πηγάδια στον Άη-Μηνά»*, ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 9-10**, σελ. 66**). β)** «…το 1930 δαπάναις του Νικολάου Δήμου εγένετο ισοπέδωσις του παρά το Νηπιαγωγείον, εις θέσιν Φούρκα, υψώματος και τα υλικά της ισοπεδώσεως ερρίφθησαν εις την όπισθεν του Αγίου Δημητρίου θέσιν (Βακούφικο χωράφι), ήτις δια συνεχών επιχώσεων επεξετάθη ισοπεδωθείσα. Το έτος 1958 ο χώρος ούτος μετετράπη εις Πάρκον βάσει σχεδίου του καλλιτέχνου Π. Μωραΐτη και γεωπονικής μελέτης του κ. Μάρκουλη (δαπάνη Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης), ένθα ετοποθετήθη προτομή του Μανούση…», (Στρακαλής Μιλτιάδης, **50 έτη Ελευθερίας,** σελ. 97).

θηκα της εκκλησιάς, των κοριτσιών που βρίσκονται σε ώρα γάμου και η συγκέντρωσή μας στη Μητρόπολη τη δεύτερη Ανάσταση που πωλιούνταν [στον πλειοδοτήσαντα επαγγελματικόν οργανισμόν] το δικαίωμα να μεταφέρουν την Ανάσταση από τη Μητρόπολη στην εκκλησιά μέσον των κεντρικών δρόμων, αυτά είναι η Πατρίδα.

Η συγκέντρωση ξένων τρυγητών την παραμονή της ημέρας του τρυγητού στις αγορές Χώρας και Γεράνειας περιμένοντας τους οικοδεσπότες να τους πάρουν για να τρυγήσουν, το ξεκίνημα από τα σπίτια πολύ πρωί για τα αμπέλια και το γύρισμα το βράδυ στα σπίτια, όπου παρατίθεται (**49α**) δείπνο και ακολουθεί διασκέδαση με τραγούδια και χορούς του τόπου των τρυγητών, αυτά είναι η Πατρίδα.

Μα και το γύρισμα των αμνάδων[105] από τους τόπους της βοσκής στη μάνδρα, όπου είναι περιορισμένα τα αρνάκια, το απόλυμα [106] αυτών και η αναζήτηση των μανάδων με φωνές και τρεξίματα είναι η Πατρίδα.

Το δωμάτιο που βλέπαμε τους γονείς μας να κάθονται στις στρωμένες με παχιά στρώματα πρωτιές[107] γύρω στο τζιάκι, η πολυθρόνα που κάθονταν ο παππούς μας ή η γιαγιά μας και κάθε πρωί φιλώντας το χέρι τους τούς χαρίζαμε την καλημέρα μας και εν γένει τα ευχάριστα ή δυσάρεστα ενθυμήματα που μας άφησαν, όλα αυτά είναι η Πατρίδα.

Ο τρανός χορός, που γίνεται σε μια από τις πλατείες της πόλεως την εσπέρα της Κυριακής των γάμων με την μεγαλοπρέπειά του, είναι η Πατρίδα.

Το χώμα στο οποίο αναπαύονται τον αιώνιο ύπνο προσφιλείς μας πρόγονοι είναι η Πατρίδα.

Λοιπόν, η Πατρίδα δεν είναι μια αφηρημένη έννοια, μια ιδέα, ένα όνειρο, μα είναι κάτι που ζάει *(ζει)* μέσα μας και με τη φαντασία μας ζωντανεύει. Είναι κάτι για το οποίο σκιρτάει η καρδιά μας και για το οποίο λαχταρούμε να ακούσομε το καλό του, την πρόοδό του και την ευτυχία του και θεωρούμε καθήκον μας να συντελέσομε και μεις σ' αυτά. (**50**)

22. Νοσταλγίας θρήνος

Από μακριά στις άχαρες και γεματόπικρες στιγμές μου σε Σένα, κακότυχη Σιάτιστα, ο νους μου πετιέται. Η εικόνα σου στα μάτια μου προστέκεται και τα ολόχαρά σου μέρη σε Σένα με τραβούνε. Οι λόφοι Σου με τα όμορφα εκκλησάκια τους, κρυμμένα ανάμεσα σε αιωνόβιες βαλανιδιές, μου θυμίζουν τις αλησμόνητες ωραίες ώρες που πέρασα εκεί, με κάμνουν να πονώ και άθελα να βγάζω μια ευχή: ν' αξιωθώ να ξαπλώσω στον ίσκιο τους από κάτω και μια ας είναι μονάχα στιγμή. Μου φαίνεται πως, αν ρουφήξω το δροσερό εκείνο αε-

---

[105] **Αμνάς**, θηλυκό πρόβατο πριν γεννήσει.

[106] **Απόλυμα**, α) απελευθέρωση (απόλυμα προβάτων), β) λήξη (απόλυμα της εκκλησιάς).

[107] **Πρωτιά**, το χαμηλό κρεβάτι δίπλα από το τζάκι.

ράκι, όλα θα τα ξεχάσω και θα γυρίσω πάλι στα χρόνια της νέας μου ζωής (*της νιότης μου*). Μου φαίνεται πως τα γεράματα μαζί με όλα τα κακά της μοίρας που τα παρακολουθούν θα υποχωρήσουν και νέες δυνάμεις θα ζωντανέψουν το γέρικο κορμί μου. Αχ! Τι συγκίνησης ημέρα η μέρα εκείνη που θα αξιωθώ να βρεθώ απάνω στο βασιλιά των λόφων Σου, που υψώνεται στο μέσο Σου, και θα ρίπτω απ' εκεί τα μάτια μου στα άσπρα και γαλάζια σπίτια Σου και θα ξεχωρίζω ανάμεσά τους τα χαλάσματα και την τέφρα, δείγματα της βαρβαρότητας η οποία στα χάρισε! Θα βαστάξει τάχα η καρδιά μου ή, με το βαθύ αναστέναγμά της που θα βγάλει, θα ξεριζωθεί κι εκείνη;

Ήθελα σε μια που (*από*) τις πανσεληνοφώτιστες νυχτιές Σου εκεί επάνω να βρεθώ, να ιδώ τη Σιάτιστα με τ' αργυρό σινδόνι σκεπασμένην κι απάνω της να πτερουγίζουν οι ψυχές των αδικοσκοτωμένων τέκνων της πιασμένες χέρι με χέρι με τις ψυχές των ηρωικών τέκνων της περασμένων εποχών, που παρηγοριά τους μόνη έχουν το ότι η πατρίδα τους ύστερα από όσα τράβηξε δεν έπαθε (**51**) γενική καταστροφή, επέζησε και έχουν πεποίθηση πως και τώρα όλα θα περάσουν και θα ξαναζωντανέψει. Και αντιλέγοντας οι σημερινές ψυχές να εκφράζουν την απελπισία τους και με μάτια δακρυσμένα και γεμάτα παράπονο να λένε: δεν το πιστεύομε, γιατί τα παλαιά χρόνια τα παιδιά της αποδημούσαν, παίρνανε μόρφωση ευρωπαϊκή και γύριζαν οπίσω στην πατρίδα, για να μεταδώσουν εκεί ό,τι καλό είχαν αποχτήσει και να συντελέσουν στην πρόοδο και στην ευημερία της. Σήμερα έγιναν οπαδοί του δόγματος: όπου γη και πατρίδα. Δεν θεωρούν πατρίδα μονάχα τον τόπο που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν, μα και κάθε τόπο όπου περνούν καλή ζωή και κατήντησε έτσι λείψανο λαμπρής αρχαίας δόξης, έρημη και χαλάσματα γεμάτη. Τα πλούσια στολίδια της, περασμένης ευμαρείας δείγματα, ποιος ξέρει ποια κορμιά τώρα θα στολίζουν. Οι αρχαιότητές της, το νοικοκυριό της, που φέρθηκαν *(τα έφεραν)* μπροστά από πολλά χρόνια από τόπους μακρινούς και πολιτισμένους, έγιναν λεία των βαρβάρων κατακτητών της. Χρειάστηκαν αιώνες, για να γίνει ένδοξη και ξακουστή, και <ήταν αρκετή στους κατακτητές> μια μονάχα στιγμή, για να την καταστρέψουν.

Αχ! Πόσα χρόνια θα χρειασθούν, για να [αποκτήσει ξανά] ό,τι σήμερα χάνει; Μα θα μπορέσει να ιδεί τον πλούτο και τα κάλλη της τα πρώτα και να στολιστεί με την πρώτη της δόξα; Θα γεννήσει πάλι παλικάρια σαν αυτά που είχε πρώτα, που με άφοβο βήμα ακολουθούσαν τους πρωτοπόρους της Ελευθεριάς και που έρχονταν πρώτοι σε όλα τα καλά, στο εμπόριο και στα γράμματα; Θα γεννήσει νέον Ρούση, Νιόπλιον, Ζαβίραν, Παπάζογλο, Τουρούντζιαν, Μαρκίδες (**52**), Μανουσαίους, Δημητρίους και ποδηγέτες ως (*όπως*) το Ζωσιμά, Παπαρρίζο, Αργυριάδες, Οικονόμους και τόσους άλλους, που ιδιαίτερα για τον κάθε ένα θα αναφέρομε; Δεν πιστεύομε, γιατί δυστυχώς οι άνδρες δεν είναι μανιτάρια να φυτρώνουν κάθε χρόνο. Είναι το απαύγασμα ολοκλήρων εποχών. Ίσως. Ευχόμεθα με όλη την καρδιά μας το μέλλον να μας διαψεύσει. Πλην σή-

μερα η κατάστασή της δεν είναι ρόδινη. Σήμερα μονάχα ιερεμιάδες[108] να ψάλλομε μπορούμε. Θρηνούμε σήμερα, γιατί σκεπτόμεθα το τι είχε και τι έχασε. Έχασε πράγματα που έδειχναν ένα κομμάτι πολιτισμού από τη Βιέννη και τη Βουδαπέστη, από το Βερολίνο και την Τεργέστη, από το Παταύιο <Πατάβιο> και τη Βενετία, από τη Ρουμανία και την Αμερική. Μπορούσε κανένας να σχηματίσει μια ιδέα για τη μεγάλη καταστροφή βλέποντας μπροστά στα σπίτια πεταγμένα στο δρόμο θραύσματα από έπιπλα και σκεύη, από σερβίτσια, φορέματα και στρωσίδια φερμένα από ευρωπαϊκές αγορές, τόσα πολλά, που να γεμίσει ολόκληρα αυτοκίνητα. Τι τους έφταιγαν όλα αυτά τα πράγματα; Δεν σας φάνηκε αρκετή η ζημία που κάματε [109] παίρνοντας τα κοσμήματα και τα ενδύματα των κατοίκων, έπρεπε να κορέσετε την κακία σας μεταβάλλοντας σε θρύμματα άχρηστα ό,τι δεν μπορούσατε να πάρετε μαζί σας; Μήπως τάχα διαφέρει η αγριότητά σας από την αγριότητα εκείνων που κλωτσούνε τα πτώματα των θυμάτων τους μη χορταίνοντας με τον θάνατό τους; Και όμως ζάτε *(ζείτε)* στο τέλος (*στα μέσα*) του 20ού αιώνα και ανήκετε σε έθνη που θεωρούνται πολιτισμένα, που έχουν ιστορία και καταγωγήν όχι την τυχούσα!! (**53**)

23. Οι Σιατιστινοί σε διασκέδαση

Ένας λαός πρέπει να χαρακτηρίζεται και από τον τρόπο κατά *(με)* τον οποίο διασκεδάζει και αν διασκεδάζει και ορθώς, γιατί λαός που δεν διασκεδάζει είναι λαός χωρίς ζωή, είναι λαός χωρίς πνεύμα, είναι λαός που για το μέλλον του δεν μπορούμε να προοιωνιζόμεθα τα άριστα. Η μελαγχολία είναι ιδιότητα της οκνηρίας, είναι χαρακτήρας της στασιμότητας. Εκεί που δεν ακούεται το άσμα των πτηνών, βασιλεύει παγετός και ερημιά. Όπου δεν ακούεται η φωνή της ποίησης, οι τόνοι των ασμάτων, απ' εκεί έχει φυγαδευθεί η ζωή. Από το δάσος λείπει το άσμα; Λείπει η χαρά και <η> ευθυμία. Από την πόλη που λείπει η διασκέδαση λείπει η ζωή. Αλλά ζωή θα πει κίνηση και αναγκαία συνέπεια της κίνησης είναι η ανάπαυλα, είναι η διάχυση[110]. Εκείνος που δεν λαμβάνει ανάγκην της ανάπαυσης εκείνος δεν εργάστηκε. Εκείνος που δεν έχει ανάγκην από διάχυση εκείνος δεν έδρασε, δεν κουράστηκε. Έχομε ανάγκη από στιγμές διασκέδασης, για να ξεκουράσομε το πνεύμα μας και να μπορέσομε να ξαναποκτήσομε εκείνο που χάσαμε και να ριχτούμε πάλι στην εργασία με νέα ζέση, με νέον ζήλο, με νέα όρεξη, με νέες δυνάμεις.

Είναι, λοιπόν, απαραίτητη η διασκέδαση, μα όχι άσωτη, όχι τρυφηλή, όχι ακόλαστη και κραιπαλική, που απονεκρώνει το πνεύμα, χαυνώνει το σώμα και αποκτηνώνει την καρδιά μας, αλλά διασκέδαση σώφρονη, που αναζωογονεί το

---

[108] **Ιερεμιάδες,** θρηνολογία του προφήτη Ιερεμία. Μεταφορικά: απαισιόδοξη, μεμψίμοιρη περιγραφή μιας κατάστασης. Εδώ: θρήνοι.

[109] Αποστροφή στους καταστροφείς, μετατροπή της αφήγησης από τρίτο σε δεύτερο πρόσωπο, εξαιτίας της συγκίνησης που διακατέχει το συγγραφέα.

[110] **Διάχυση**, ζωηρή εκδήλωση φιλικών αισθημάτων (βλέπε διαχυτικός).

πνεύμα και το σώμα, που τροφοδοτεί την καρδιά και την ψυχή μας. Γι' αυτό ο λαός της Σιάτιστας μπορεί να παρηγοριέται, μπορεί να καυχάται. Οι διασκεδάσεις (**54**) του ανέκαθεν ήταν αθώες, ήταν τερπνές. Γίνονται χωρίς εθιμοτυπίες, μα και χωρίς παρεκτροπές. Δεν παρατηρεί ο επισκέπτης της Σιάτιστας ανθρώπους που το βήμα τους κλονίζεται και που πιάνονται από τους τοίχους κατά το τούρκικο «μπου ντουβάρ μπενίμ, μπου ντουβάρ σενίν»[111]. Δεν ακούει να υβρίζουν εκείνοι που βρίσκονται σε ευθυμία. Ο λαός της Σιάτιστας, είτε [διασκεδάζει] καθ' ομάδας είτε κατ' άτομα, τηρεί πάντοτε τα όρια της σεμνοπρέπειας. Είτε σε οικογενειακό κύκλο είτε σε φιλικό κύκλο διασκεδάζει, δεν παρεκτρέπεται. Διασκεδάζει χωρίς να λυπεί τους άλλους. Ευθυμεί χωρίς να προσβάλλει τους άλλους. Σέβεται το αξιοσέβαστο τόσο στην ευθυμία του όσο και στη νηφαλιότητά του.

24. Γιατί οι κάτοικοι της Σιάτιστας ταξίδευαν αθρόοι

Από όλους ομολογείται ότι οι Έλληνες ανέκαθεν ήταν μια φυλή διασποράς. Οιστρηλατούμενοι από το δαιμόνιο ελληνικό πνεύμα να επιδιώξουν καλύτερη τύχη, άφηναν τον τόπο τους και πήγαιναν να εγκατασταθούν σε άλλα μέρη, όπου θα 'βρισκαν εργασία με ολιγότερους κόπους και με περισσότερα κέρδη. Η διασπορά της ελληνικής φυλής αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό στην εποχή της Τουρκοκρατίας, γιατί στη φυσική τάση του Έλληνος να εκπατρίζεται προστέθηκε και ο λόγος της τυραννικής διοίκησης του άρχοντος και της διαρπαγής των περιουσιών των ραγιάδων από βάρβαρες ορδές. Και οι κάτοικοι επομένως της Σιάτιστας, φέροντες μέσα τους τη φυσική τάση και βλέποντας τις περιουσίες τους να κινδυνεύουν, άφηναν την πατρίδα τους και αθρόοι ξενιτεύονταν. Πλην, για τους Σιατιστινούς υπήρξαν πολλά τα αίτια που τους έκαμναν να (**55**) εκπατρίζονται και σήμερα ακόμη. Για τούτο εκρίναμε καλόν να κάμομε ιδιαίτερο και μακρόν λόγο για το ζήτημα αυτό.

Ναι, είναι πολλά τα αίτια που ανάγκαζαν τους κατοίκους της Σιάτιστας να αφήνουν την γλυκύτατη πατρίδα τους, τους συγγενείς τους και φίλους, τα θαυμάσια ήθη και έθιμα και να ζουν τη γεμάτη από πίκρες ζωή της ξενιτιάς. Το πρώτο αίτιο είναι το άγονο του εδάφους και το απόκεντρο του τόπου, αίτια που ημπόδιζαν αυτούς να ικανοποιήσουν την φιλεργία τους και την προσπάθειά τους να αποχτήσουν τα μέσα μιας άνετης ζωής. Είπαμε αλλαχού ότι οι πρώτοι κάτοικοι εξέλεξαν *(επέλεξαν)* αυτόν τον τόπο για κατοικία τους, διότι τα βουνά του τότε παρείχαν πλούσια βοσκή στα ποίμνιά τους και διότι ήτο φυσικά οχυρός και εξασφάλιζεν αυτούς από τις επιδρομές ατάκτων στιφών. Με το πέρασμα όμως του χρόνου τα βουνά γυμνώνονταν και η ζωή τους δυσχεραίνονταν,

---

[111] **«Μπου ντουβάρ μπενίμ, μπου ντουβάρ σενίν»**, κατά λέξη: αυτός ο τοίχος δικός μου, αυτός δικός σου. Μεταφορική και παραστατική έκφραση για το τρίκλισμα του μεθυσμένου (τη φράση μας μετέφρασε ο φιλόλογος καθηγητής Βασίλειος Αναστασιάδης, γνώστης της τουρκικής γλώσσας).

τα ύδατα λιγόστευαν, οι άνθρωποι πληθύνονταν και δεν μπορούσαν να ζήσουν ως κτηνοτρόφοι πλέον και γεωργοί, παρουσιάζονταν η ανάγκη εκλογής (*αναζήτησης και άσκησης*) και άλλων εργασιών. Η αμπελουργία δεν επαρκούσε, οι πρόχειρες τέχνες, υποδηματοποιία και εριουργία και γουνοποιία, δεν απέδιδαν ικανά, επειδή υπήρχε πλήθος από τεχνίτες.

Έγινεν *(πρόκυψε)* ανάγκη, λοιπόν, να εξεύρουν νέους πόρους ζωής και εστράφησαν για τούτο σε ξένα κέντρα. Η Αυστρία, η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Σερβία, η Νότια Ρωσία, η Ιταλία ήσαν οι τόποι που τράβηξαν τους Σιατιστινούς και με τον καιρό έκαμαν στα μέρη εκείνα ολόκληρες παροικίες. Πλείστοι ήταν οι ξενιτεμένοι. Δεν υπήρχεν οικογένεια στη Σιάτιστα που δεν είχε μέλος της στην ξενιτιά. Η ξενιτιά είχε καταντήσει το όνειρο των παιδιών. «Πότε, μανούλα μου, να μεγαλώσω, να πάω στο σεφέρι[112] (**56**) να καζαντίσω;»[113] έλεγε ο μικρός στη μητέρα του, όταν την έβλεπε να στενοχωριέται. Και η μητέρα του πάλι περίμενε να’ρθει η πικρή εκείνη μέρα, που με σφιγμένη από τον πόνο καρδιά θα ξεπροβοδούσε το γιόκα της και με κατάλληλα της ξενιτιάς τραγούδια θα προσπαθούσε να πνίξει τον πόνο της:

«Ξενιτιμένο μου πουλί και παραπονεμένο,
η ξενιτιά σε χαίρεται κι εγώ ’χω τον καημό σου…
……
Να σου στείλω μήλο σέπεται, κυδώνι μαραγκιάζει.
Να σου στείλω και το δάκρυ μου σ’ ένα χρυσό μαντήλι,
το δάκρυ μου είναι αψύ και καίει το μαντήλι».

Και το παιδί απ’ την ξενιτιά, που τις πίκρες της τότε δοκίμαζε, της έγραφε:
«Μάνα μου, τα λουλούδια μου συχνά να τα ποτίζεις».

Η μάνα στην αναχώρηση του παιδιού της έκαμνεν ό,τι μπορούσε να συμβολίζει την ευτυχία και τη γρήγορη επιστροφή του παιδιού της. Έρριπτε στον κατώφλιο[114] του σπιτιού της νερό πρώτα και ύστερα άφηνε τον υιό της να περάσει πατώντας στο νερό που έχυσε. Με αυτό ήθελε να σημάνει: όπως χύνεται γρήγορα το νερό, έτσι γρήγορα να περάσουν και οι μέρες της ξενιτιάς και, όπως τρέχει το νερό χωρίς κάνα[115] εμπόδιο, έτσι να τρέξει και ο καιρός της ξενιτιάς χωρίς εμπόδια, χωρίς στενοχώριες. Μποτίλες γεμάτες κρασί, συνήθως άσπρο,

---

[112] **Σεφέρι**, εκστρατεία, πόλεμος, εκδρομή, ταξίδι.
[113] **Καζαντίζω**, πλουτίζω. Πετυχαίνω επαγγελματικά, οικονομικά.
[114] **Κατώφλιος** – **κατώφλι** το, μακρόστενη πλάκα από πέτρα ή από ξύλο, που ενώνει τις πλαϊνές παραστάδες στο κάτω μέρος του ανοίγματος της πόρτας. [**παραστάδα** η, τετραγωνικού σχήματος κολόνα ή δοκός, ενσωματωμένη σε τοίχο, συνήθως δεξιά και αριστερά από ένα άνοιγμα (πόρτα, παράθυρο κ.τ.λ..), ως στοιχείο στήριξης ή διακόσμησης. Ηλεκτρονικό Λεξικό Τριανταφυλλίδη].
[115] **Κάνα** <κανένα, κάποιο (ιδιωματικό).

προσφέρονταν [από εκείνους που ξεπροβοδούσαν το παιδί σε κείνους που εύρισκαν στο δρόμο], για να πιουν και <να> πάρουν αφορμή να πουν τις ευχές τους στον ταξιδεύοντα (*σ' αυτόν που θα ταξίδευε*). Τις μποτίλες θα τις γύριζαν στο σπίτι του ταξιδεύοντος γεμάτες νερό από τη βρύση που θα συναντούσαν στο δρόμο, [αν το κέφι των συγγενών και φίλων δεν τις έσπανε]. Ο δρόμος [έως το άκρο της πόλης], που <τον> ακολουθούσαν <αυτοί> που θα συνόδευαν τον ξενιτεύοντα[116], *(αυτόν που έφευγε για τα ξένα)*, αντηχούσε από τραγούδια της ξενιτιάς:

«Έχετε γεια, ψηλά **(57)** βουνά και σεις βρυσούλες με κρύα νερά, για πάντα έχετε γεια».

«Ώραν καλή σου, μάτια μου, και να καλοστρατήσεις,
στο δρόμο να με θυμηθείς κι οπίσω να γυρίσεις».

Αυτά, βέβαια, γίνονταν στην εποχή που ταξίδευαν με ζώα. Σήμερα με την ανάπτυξη των μέσων της συγκοινωνίας άλλαξαν κι αυτά και τα ξεπροβοδίσματα έχασαν τη μεγαλοπρέπειά τους.

Είπαμε στην αρχή του κεφαλαίου ότι λόγοι βιοπορισμού έκαμαν τους κατοίκους της Σιάτιστας να στραφούν σε ξένους τόπους. Μα εκτός από το βιοπορισμό και άλλα αίτια, επίσης σπουδαία και άξια ιδιαίτερης προσοχής, επειδή αυτά ενείχαν ελατήρια (*κίνητρα*) υψηλότερα, ευγενέστερα και ολιγότερο εγωιστικά, έκαμναν τους Σιατιστινούς να εκπατρίζονται και ήσαν τα ακόλουθα: 1) Η δίψα μιας ανώτερης μόρφωσης, για να μπορέσουν με αυτήν όχι μονάχα ως άτομα να πάρουν μια σημαίνουσα θέση στην κοινωνία, μα και να φωτίσουν τους αδελφούς τους και να τους εμπνεύσουν την αγάπη στην ελευθερία και την <απόφαση για> αποτίναξη της δουλείας. 2) Το μίσος στον κατακτητή της πατρίδος, που με τα βασανιστήριά του, με την κακοδιοίκησή του, με την έλλειψη της προστασίας της τιμής της οικογενείας, της ζωής και της ιδιοκτησίας έκαμνε τον βίον αβίωτον. 3) Η με τους στρατιωτικούς πράκτορες συλλογή (*πραγματοποίηση)* του παιδομαζώματος[117], που διήγειρε στις καρδιές τους το πάθος της

---

[116] Ταξιδεύοντα, ξενιτεύοντα, τον: μη συνηθισμένοι και αδόκιμοι τύποι μετοχής.

[117] **Παιδομάζωμα**, θεσμός που καθιερώθηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους κατά το β΄μισό του 14ου αι., πρώτα επί σουλτάνου Μουράτ Α΄ (1362-1389) και οριστικά επί Μουράτ Β΄ (1421-1444 και 1446-1451), στις χώρες της χερσονήσου του Αίμου και αργότερα επεκτάθηκε και στη Μ. Ασία. Ήταν η βίαιη στρατολόγηση παιδιών των απίστων,δηλ. μη μουσουλμάνων, ηλικίας 6-10 ετών, τα οποία εξισλαμίζονταν και ύστερα από σκληρή ζωή σε κτήματα Τούρκων τιμαριούχων και μακρόχρονη στρατιωτική εκπαίδευση, όταν έφταναν στην ηλικία των 15-20 ετών, κατατάσσονταν στον τακτικό στρατό και ειδικά στο επίλεκτο σώμα των Γενιτσάρων ή κάποια από αυτά, τα ευφυέστερα, ύστερα από ειδική εκπαίδευση – διαπαιδαγώγηση, έμπαιναν στην υπηρεσία του Σουλτάνου στο παλάτι του ή στελέχωναν την οθωμανική διοίκηση. Ο θεσμός αυτός, μόνιμη πληγή, πραγματικός φόρος αίματος για τους Έλληνες, άρχισε να παρακμάζει από τα μέσα του 17ου αι. και ίσως το τέλος του να ήταν η προσπάθεια στρατολόγησης στη Νάουσα, το 1705. Εκεί κάτοικοι (περίπου100) με αρχηγούς τον αρματολό Ζήση Καραδήμο και τα παιδιά του Βασίλη και Δημήτριο δεν επέτρεψαν τη στρατολόγηση,

εκδίκησης και την επιθυμία της σωτηρίας της πατρίδος από τον βάρβαρον αυτόν φόρον, τον σκληρόν και ανίερο. 4) Η ασύστολη αρπαγή των ωραίων θυγατέρων από τους πολιτικούς πράκτορες του Αλή πασιά και η μεταφορά αυτών στα χαρεμλίκια του και εν γένει οι φοβερές λοιπές καταπιέσεις έκαμναν τους Σιατιστινούς να εκπατρίζονται με την (**58**) πεποίθηση ότι στην ξενιτιά θα κατόρθωναν, με τη μόρφωση που εκεί θα αποκτούσαν, με τις σχέσεις που θα δημιουργούσαν, με τις θέσεις που θα καταλάμβαναν, θα κατόρθωναν, λέγω, να εργαστούν για την αποκοπή των δεσμών της δουλείας και την αποτίναξη του τυραννικού ζυγού, που πίεζε την τάλαινα[118] πατρίδα τους.

Από τους ταξιδεύοντας άλλοι ασκούσαν το εμπόριο μεταξύ της Σιάτιστας και των χωρών των Βαλκανίων και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης μεταφέροντες εκεί δέρματα, γουναρικά, νήματα ερυθρά, κρόκον, κουκούλια, βάμβακα και άλλα και εισάγοντες απ' εκεί διάφορα μεταξωτά υφάσματα, εριούχα, κιλίμια υφαντά, αγγεία από κρύσταλλο και πορσελάνη, καθρέφτες με πλαίσια εξόχου ξυλογλυπτικής τέχνης, γυναικεία κοσμήματα, (ενώτια[119], δακτυλίδια, μαργαριτάρια, κλειδώματα[120]), μαγειρικά και επιτραπέζια σκεύη, φιάλες και ποτήρια με χρυσόν πεποικιλμένα και άλλα, που ένας γυρολόγος έλεγεν ότι είχε 40 χρόνια που επισκέπτονταν τη Σιάτιστα και εδαπάνησεν ολόκληρα εκατομμύρια αγοράζοντας πράγματα και ακόμη ευρίσκει και αγοράζει.

Άλλοι μετανάστες επισκέπτονταν τις πρωτεύουσες των ευρωπαϊκών χωρών, γίνονταν εγκρατείς των ευρωπαϊκών γλωσσών *(μάθαιναν καλά τις ευρωπαϊκές γλώσσες)*, εισάγονταν στα Πανεπιστήμια, φωτίζονταν με τη μελέτη των προγονικών μας θησαυρών και των νεοτέρων φιλοσοφικών συστημάτων της Εσπερίας[121], αναγορεύονταν διδάκτορες της Ιατρικής και Φιλοσοφίας και κατόπιν επέστρεφαν στη γενέτειρά τους με πλήρη την πεποίθηση για το μέλλον της φυλής μας. Και πολλοί ως διδάσκαλοι εδίδασκαν τη νεολαία της πατρίδος (**59**) να διατηρούν στις νεαρές καρδιές τους άσβεστο το πυρ της εθνικής ελπίδας για τη γρήγορη απόκτηση της ελευθερίας με την ανάπτυξη της παιδείας, γιατί έπρεπε να κατανοηθεί ότι, μονάχα αν η παιδεία αναπτυχθεί και διαδοθεί σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, θα ζητηθεί και θα κατορθωθεί η αποτίναξη του τουρκικού ζυγού με τις δικές μας δυνάμεις και όχι με την επαιτεία στις αυλές της Δύσης και της Ρωσίας, όπου προσπαθούμεν να συγκινήσομε τους ιθύνοντας ανα-

---

σκότωσαν τον Τούρκο στρατολόγο και σήκωσαν τη σημαία της ανταρσίας. Ο Ζήσης Καραδήμος και τα παιδιά του πλήρωσαν με το θάνατό τους την ανταρσία. (Βλέπε Βασδραβέλλης Ιωάννης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832,** σελ. 246-247 και «Εκδοτικής Αθηνών» **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ. Ι΄,** σελ. 58, 65).

[118] **Τάλαινα**, ταλαίπωρη, δύστυχη.

[119] **Ενώτια**, σκουλαρίκια.

[120] **Κλειδώματα**, πόρπες ζώνης, συνήθως ασημένιες. (Πόρπη=μεταλλικό ή κοκάλινο εξάρτημα που συνδέει τα δυο άκρα της ζώνης· καρφίτσα, αγκράφα, κόπιτσα).

[121] **Εσπερία**, η Δ. Ευρώπη, οι χώρες της και ο πολιτισμός της.

φέροντας τη δόξα των προγόνων μας, για να πιτύχομε (*επιτύχουμε*) τη βοήθειά τους.

Άλλοι από τους ταξιδεύοντας ίδρυαν στις ευρωπαϊκές και βαλκανικές χώρες μονίμους εμπορικούς οίκους, που δεν αργούσαν να αναδειχτούν και να καταλάβουν εξέχουσα θέση, καθόσον οι ιδρυτές δεν ήταν κατώτεροι των εντοπίων. Προέρχονταν από μέρος που και σχολεία προηγμένα είχε και [ζούσαν] κοινωνική ζωή που την χαρακτήριζαν σπάνιες αρετές, διότι η ζωή στη Σιάτιστα ήταν αρχοντική, αξιοπρεπής, φιλόξενη και πειθαρχική και επομένως οι μετανάστες που έρχονταν απ' εκεί στολίζονταν όχι μονάχα με τις πρωταρχικές αρετές των προγόνων μας, την ευσέβεια, το σεβασμό στους γονείς και την υπακοή στους νόμους, όχι μονάχα με τις δυο αρετές που ήταν χαρίσματα του τόπου της γεννήσεώς τους, τη φιλοπονία και οικονομία, αλλά και με πολλές άλλες αρετές. Με τόσα δε χαρίσματα στολισμένοι επόμενο ήτο να εκτιμηθούν από τις εκεί κοινωνίες.

Πολλοί από τους τελευταίους, ζώντες την ελεύθερη ζωή του πολιτισμένου κόσμου, αναπολούντες *(ενθυμούμενοι)* τα δεινά και τις πίκρες της υπόδουλης ζωής εκτιμούσαν προσηκόντως το πολύτιμο δώρο της ελευθεριάς και αποφάσιζαν να μείνουν μόνιμα μακράν (**60**) της πατρίδος τους. Δεν ήθελαν να ζήσουν στον τόπο τους και να αποκτήσουν οικογένεια και να ιδούν τα τέκνα τους αγόμενα στο χαρεμλίκι του τέρατος τοπάρχου. Έφευγαν και δεν γύριζαν οπίσω, γιατί θυμούνταν πως, όταν ήταν εκεί, έβλεπαν τους εισπράκτορες των δημοσίων φόρων να έρχονται τις μεγάλες εορτές και να πωλούν τα έπιπλα και σκεύη εκείνων που δεν μπορούσαν να πληρώσουν και άλλοτε έβλεπαν τέτοιες μέρες να έρχονται στρατιώτες να περιμένουν έξω από την εκκλησιά, για να βγουν οι χριστιανοί και να τους αγγαρεύσουν. Επίσης θυμούνταν πως πολλές φορές, ενώ κάθονταν να φάγουν το δείπνο, που με τόσες πίκρες είχαν αποκτήσει, άκουαν τον τηλιάλη[122] να φωνάζει: «Αρβανίτες έρχονται, πάρτε τα όπλα σας και συγκεντρωθείτε στο Μπούνο ή στον Άγιο Νικάνορα ή στον Άγιο Θανάση». Και άλλοτε πάλι έβλεπαν τον κοσμάκη με την ψυχική αγανάκτηση αποτυπωμένη στα πρόσωπά τους να τρέχουν στη Φούρκα, για να ιδούν να φέρνουν φορτωμένο ημιθανή έμπορο, που οι Κονιάροι λήστεψαν και χτύπησαν στο Μπουγάζι. Πώς λοιπόν ενθυμούμενοι όλα αυτά και άλλα παρόμοια να επιστρέψουν στην πατρίδα τους; Έμενον στην ξένη έχοντας τα καλά της ευνομίας και τρώγοντας με ησυχία το ψωμί τους. Αλλά μένοντας εκεί βρίσκονταν σε νοερή επαφή με τους αδελφούς τους, που υπόφεραν στην δούλη πατρίδα τους, και έτσι βλέπομε ολόκληρη χορεία εμπόρων οι οποίοι με τον κερδώο Ερμή καλλιεργούσαν και το λόγιο Ερμή[123]. Ενώ καταγίνονταν με την ανάπτυξη των εμπορικών τους επιχειρήσεων, δεν παράλειπαν να καλλιεργήσουν και τα γράμματα. Εκδίδουν συγγράμματα πρωτότυπα ή μεταφράσεις. Διασκορπίζουν αυτά στους υπόδουλους

---

[122] **Τηλιάλης**, κήρυκας, διαλαλητής, τελάλης.

[123] **Κερδώος και λόγιος Ερμής.** Ο Ερμής ως προστάτης του εμπορίου φέρει το επίθετο κερδώος και ως προστάτης των γραμμάτων το επίθετο λόγιος .

αδερφούς, (**61**) τους προτρέπουν να αγαπήσουν την παιδεία, να ιδρύσουν σχολεία, και τους βοηθούν για το σκοπό αυτό χρηματικώς. Ιδρύουν εκκλησίες, οργανώνουν συλλόγους, κάμνουν διαλέξεις, αναπτύσσουν το πνεύμα της αλληλεγγύης μεταξύ των και <μεταξύ αυτών και> των υποδούλων αδελφών των και σε κάθε ανάγκη εκείνων, ηθικήν ή υλικήν, προσέρχονται αρωγοί τους. (**62**)

25. Πού χρεωστείται η οικονομική ακμή της Σιάτιστας στους 17ο, 18ο και 19ο αιώνες και πού η κατόπιν παρακμή αυτής

Τον 17ο,18ο και 19ο αιώνα παρατηρούνταν στη Σιάτιστα μια σχετική οικονομική ακμή, που χρεωστούνταν στα ακόλουθα αίτια:**1**) Οι μετανάστες έστελναν χρηματικά εμβάσματα στις οικογένειές τους τακτικά και γενναία, που, όταν γύριζαν στη Σιάτιστα, αντί να βρουν χρεωμένες τις οικογένειές τους <τις> εύρισκαν να έχουν αποθέματα, καθόσον κάθε οικογένεια είχεν αναδειχθεί αυτάρκης οικονομική μονάς δια τα παρακάτω <αναφερόμενα> αίτια, που έφεραν και τη γενική ακμή.**2**) Τα προϊόντα των αμπελιών, ο οίνος και το ρακί, ήσαν ακέραια και περιζήτητα, ως καλής ποιότητας και σπάνια, επειδή δεν είχαν φυτευτεί αμπέλια στις περιφέρειες των αγορών της κατανάλωσης, Ιωάννινα, Κορυτσάν, Λάρισαν κ.λπ.. **3**) Οι γυναίκες ασχολούνταν με εργόχειρα υφαντά και πλεκτά και έκαμναν μονάχες τα αναγκαία δια την ενδυμασίαν των μελών της οικογενείας, δια τον στολισμόν του σπιτιού και δια την προετοιμασίαν των προικών των κοριτσιών τους. **4**) Η υποδηματοποιία ήκμαζε, διότι δεν είχαν εισαχθεί τα έτοιμα υποδήματα, και τα υποδήματα που γίνονταν στη Σιάτιστα εύρισκαν καλές τιμές στις αγορές Τσοτυλίου, Γρεβενών, Καστοριάς, Κορυτσάς, όπου φέρονταν προς πώληση. **5**) Η γουνοποιία βρίσκονταν σε μεγάλη ακμή και απασχολούσε μέγα μέρος εργατών και εργατριών. Οι ασχολούμενοι με αυτήν διατηρούσαν ιδιαίτερα εργοστάσια (κιρχανάδες) και το επεξεργαζόμενο σ' αυτά πράγμα[124] μεταφέρονταν στην Καστοριά, στη Θεσσαλονίκη, στα Ιωάννινα, στη Λάρισα, στη Σερβία, στην Αλβανία, στη Χαλκιδική και ή πωλούνταν ή ανταλλάσσονταν με αρνοδέρματα ή με δέρματα αγρίων ζώων. **6**) Οι εκ Θεσσαλονίκης Εβραίοι «Αδελφοί Αλλατίνι» είχαν επιχειρήσεις εμπορικές (**63**) στη Βόρειο Ελλάδα που τας *(τις)* διηύθυνεν ο Δημήτριος Ζάχου εκ Σιατίστης. Ούτος έπαιρνε για την υπηρεσία νέους από τη Σιάτιστα. Περισσότερες από 30 οικογένειες είχαν ανθρώπους τους εκεί. Όλα τα ανωτέρω αίτια συντελούσαν στην οικονομική ακμή της Σιάτιστας.

Δυστυχώς όμως τα έτη της ευπραγίας τα ακολούθησαν έτη δυσπραγίας από τα ακόλουθα αίτια: 1) Στους μετανάστες ετέθησαν περιορισμοί, η Ρουμανία εξεδίωξε τους Έλληνας, το 1906[125], και οι Ηνωμένες Πολιτείες εψήφισαν το

---

[124] **Πράγμα,** εδώ σημαίνει υλικό, πρώτη ύλη.

[125] Ο εκ μέρους της Ρουμανίας περιορισμός στη μετανάστευση Ελλήνων οφείλεται σε περιστασιακή επιδείνωση των σχέσεων Ελλάδας – Ρουμανίας, λόγω απαίτησης της

1921 τον περιοριστικόν νόμον[126] για τη μετανάστευση. 2) Τα αμπέλια τα πρόσβαλεν η φυλλοξήρα. 3) Οι γυναίκες από αυτάρκεις παραγωγοί έγιναν καταναλωτές των καταστημάτων ετοίμων ειδών. 4) Η υποδηματοποιία υποχώρησε στην προμήθεια ετοίμων υποδημάτων. 5) Η γουνοποιία παρήκμασε, διότι η ενδυμασία ανδρών και γυναικών μεταρρυθμίστηκε (*άλλαξε)* επί το ευρωπαϊκότερον[127]. 6) Και οι επιχειρήσεις των Αλλατίνι δεν υφίστανται πλέον.

Εκτός των ανωτέρω φρονώ ότι και η ακόλουθη αιτία έφερεν οικονομικήν ακμήν στη Σιάτιστα και τουναντίον η απουσία της έφερε την παρακμή: στα χρόνια της ακμής τα αμπελοχώραφα βρίσκονταν στα χέρια των πλουσίων και των εμπόρων, <οι οποίοι> ήσαν μεγαλοκτηματίες. Οι λεγόμενοι κεχαγιάδες εφρόντιζαν για την καλλιέργεια των κτημάτων. Τα σταφύλια <τα> πατούσαν σε μεγάλους ξύλινους ληνούς (καρούτια), σ' αυτούς τα άφηναν να βράσουν και, αφού καθάριζαν, έσυρναν[128] τη λαγάρα[129] σε μεγάλα βαγένια και το ρακί <το> έβαζαν σε πιθάρια των 50 και 100 οκάδων και τα είχαν έτοιμα για πώληση. Αγωγιάτες με καρβάνια[130] (*καραβάνια*) από μεγάλα ζώα, φορτωμένα με (**64**) λάδι από τα Γιάννινα και από το Βόλο με ελιές, με αλάτι από την Κατερίνη, με σανίδια από τα Γρεβενά, με φασόλια από την Κορυτσά, με αρνοδέρματα από τη Λάρισα, με λινάρι από το Καταφύγι κ.λπ. έρχονταν και ή έκαμναν αλλαγή (*ανταλλαγή*) ή τα πωλούσαν και με το αντίτιμο αγόραζαν κρασί, ρακή, παπούτσια, τσαρούχια, αρνικόγουνες[131] και ασκούσαν έτσι ένα είδος εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου. Η κίνηση αυτή έφερνε βέβαια μια ευκολία οικονομική. Αλλά κατόπιν τα αμπέλια άρχισαν να έρχονται στα χέρια των εργαζομένων τάξεων και, επειδή ήταν περιορισμένες εκτάσεις, τα προϊόντα ήταν ολίγα και εξοδεύονταν σε οικογενειακή χρήση και δεν επαρκούσαν σε άσκηση εμπορίου. Έτσι

Ρουμανίας να θεωρήσει η Ελλάδα ως Ρουμάνους τους Αρρωμούνους της Μακεδονίας (1905).

[126] Οι Η.Π.Α το 1921 με νόμο περιορίζουν για κάθε εθνότητα τη μετανάστευσή της στο 3% του πληθυσμού της που ζούσε τότε εκεί (Η.Π.Α.). Ως βάση για τον καθορισμό του 3% ελήφθη η απογραφή του 1910 στις Η.Π.Α.

[127] Ακολουθήθηκε ο ευρωπαϊκός τρόπος ένδυσης και δε χρησιμοποιούνταν π.χ. γουνιασμένοι σάκοι.

[128] **Σέρνω**, τραβώ=ανοίγω τον ειδικά σχεδιασμένο κρουνό του δοχείου και παίρνω το υγρό που περιέχεται σ' αυτό. Βλέπε **Παράρτημα, § 15. Κρασί σιατιστινό, Πληροφορίες για τη διαδικασία παρασκευής του.**

[129] **Λαγάρα**, καθαρό, στραγγισμένο υγρό, μεταφορικά πρώτη ποιότητα.

[130] Τον όρο «καρβάνια» τον συναντούμε σε έγγραφο του 1796, στο αρχείο του ενετικού προξενείου Θεσσαλονίκης, βλέπε Μέρτζιος Κων/νος, **Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας**, Θεσσαλονίκη 1947, σελ. 465. Επίσης, ο Στίλπων Κυριακίδης στα **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 3, Σύμμεικτα, *«Έγγραφα εκ Μοσχοπόλεως»***, σελ. 410, γράφει: *«Καρβαντζήδες: οι αποτελούντες τα καραβάνια ή καρβάνια ή κερβάνια, ήτοι τας μεγάλας εφίππους εμπορικάς συνοδείας, δια των οποίων μετεφέροντο τα προς πώλησιν εμπορεύματα εις τας κατά τόπους συγκροτουμένας κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας μεγάλας ενιαυσίους εμπορικάς πανηγύρεις ή και εις μακρυνάς πόλεις, πολλάκις ευρωπαϊκάς»*.

[131] **Αρνικόγουνα** (η), γούνα από δέρμα αρνιού.

περιορίστηκεν η εμπορική κίνηση, που γίνονταν τα προηγούμενα χρόνια, και έλειψεν εντελώς, όταν τα αμπέλια καταστράφηκαν από τη φυλλοξήρα και συνετέλεσε και τούτο στην οικονομική δυσπραγία του τόπου.

(**63 α, β**: Η παρακμή[132] της Σιατίστης ήλθε μετά την κατασκευή του σιδηροδρόμου Βελιγραδίου – Θεσσαλονίκης. Δι' αυτού μετεφέροντο πλέον τα εμπορεύματα μέσω Θεσσαλονίκης εις όλην την Μακεδονίαν και έτσι έχασε η Σιάτιστα το εμπόριόν της. Η Σιάτιστα ήτο κέντρον όλου του εμπορίου της Μακεδονίας και Ηπείρου. Δι' αυτό στα σπίτια είχαν τα μαγαζιά με κρυψώνες πολλές φορές[133], για να αποθηκεύουν τα εμπορεύματα τα μεταφερόμενα από την Ευρώπη, έως ότου τα στείλουν εις τον τόπον καταναλώσεως.)

26. Σωματειακή κίνηση στη Σιάτιστα

Εάν εξετάσομε τη Σιάτιστα και σχετικά με τη σωματειακή κίνηση, θα ιδούμε ότι δεν καθυστέρησε. Πολύ ενωρίς έχει προβεί στη σύσταση σωματείων απελευθερωτικών, όπως η **Φιλική Εταιρεία** και η **Μακεδονική Άμυνα**, για τα οποία θα λάβομε αφορμή αλλαχού να κάμομε μακρόν λόγο, σωματείων προοδευτικών, όπως η **Πρόοδος,** ο **Μουσικός Όμιλος**, ο **Θεατρικός Θίασος**, για τα οποία δεν θα μηκύνομε τον λόγο, επειδή υπήρξαν για διάφορα αίτια εφήμερα, αν και οι ιδρυτές τους είχαν υπόψη τους αρίστους σκοπούς: (**65**) να επιδιώξουν με διαλέξεις, με τη διδασκαλία της αρμονίας, με θεατρικές παραστάσεις την ανάπτυξη της κοινωνίας, τη μόρφωση και ηθικοποίηση αυτής.

Ερχόμεθα στη σύσταση του **Φιλεκπαιδευτικού Σωματείου Χώρας**, που έγινε στα μέσα της 19ης εκατονταετηρίδος για την ενίσχυση του σχολικού Ταμείου και ανασυστάθηκε στην αρχή της 20ής εκατονταετηρίδος με το όνομα **«Προφήτης Ηλίας»** και σκοπόν την ανέγερση δημοτικού σχολείου. Την εκπλήρωση του σκοπού του επεδίωξε με ζήλο επαινετό και μπόρεσε να δωρίσει στην Κοινότητα με πράξη του Διοικητικού Συμβουλίου του το σημερινό Δημοτικό Σχολείο, που εκπληρώνει όλους τους όρους της σχολικής υγιεινής. Επίσης, δεν πρέπει να λησμονήσομε τη σύσταση της **Αδελφότητος Γερανείας** με το όνομα «**Άγιος Χριστόφορος**» και με σκοπό τον εξωραϊσμό του περιβόλου του

---

[132] Η παράγραφος αυτή με τη σχετική υποσημείωση που ακολουθεί είναι νεότερη προσθήκη με εμβόλιμο σημείωμα (που το αριθμούμε ως 63 α,β) και διαφορετικό γραφικό χαρακτήρα.

[133] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Τα σπίτια της Σιατίστης έχουν ιδιότυπο χαρακτήρα, σύμφωνο με τις ανάγκες των κατοίκων. Δεν ομοιάζουν καθόλου με ευρωπαϊκά σπίτια. Είναι συνέχεια της βυζαντινής τέχνης, την οποία ο λαϊκός τεχνίτης μετεβίβασε (*έσωσε και έφερε*) μέχρι των ημερών μας. Τα σπίτια αυτά με το χαμηλό και φαρδύ περίγραμμά τους δίδουν την εντύπωση της προστασίας, όπως η κλώσα, όταν ανοίγει τα φτερά της και μαζεύει τα κλωσοπούλια της. Σημ. επιμ. : σε άλλα σημεία της αφήγησης του όμως δέχεται και ευρωπαϊκή επίδραση στην όλη διαμόρφωση της κατοικίας.

ναού και την ανέγερση δημοτικού σχολείου. Και τους δύο σκοπούς επεδίωξεν αξιέπαινα και μπόρεσε να δωρίσει στην Κοινότητα τον ωραίο περίβολο του Αγίου Χριστοφόρου και το περίκομψο Δημοτικό Σχολείο.

Θα διαπράττονταν όμως ασυγχώρητο αδίκημα, αν δεν γίνονταν εύφημη μνεία των δύο «**Φιλοπτώχων Αδελφοτήτων**» Κυριών και Δεσποινίδων Χώρας και Γερανείας, που και σήμερα[134] υφίστανται, γιατί οι υπηρεσίες που πρόσφεραν και προσφέρουν είναι πολύτιμες. Οι προσπάθειές τους να ανακουφίσουν τα μαχόμενα παλικάρια μας στους δυο πολέμους, (**66**) ελληνοτουρκικόν και ελληνοϊταλικόν, με αποστολές ειδών ρουχισμού, σιγαρέτων, γλυκισμάτων και λοιπών μένουν αλησμόνητες. Ανώτερες δε κάθε επαίνου είναι οι περιποιήσεις που πρόσφεραν με τη νοσηλεία τους στους αρρώστους ή πληγωμένους στρατιώτας που νοσηλεύονταν στην κοινότητά μας και που <με αυτές> αναδείχτηκαν οι παρήγοροι άγγελοι στους ψυχορραγούντας τη στιγμή που, μακράν από τις μανούλες τους και αδελφές τους, παράδιδαν στον Πλάστη το πνεύμα τους και έπαιρναν θέση στο Πάνθεο της εθνικής ευγνωμοσύνης.

27. Η θέση της γυναίκας στη Σιάτιστα

Η γυναίκα στη Σιάτιστα δεν ζούσε περιορισμένη, όπως ζούσαν οι γυναίκες των μερών που είχαν Μουσουλμάνους περιορισμένες σε γυναικωνίτες (χαρεμλίκια), αλλά και δεν χαρακτήριζε τη ζωή της άκρα ελευθερία. Η γυναίκα στη Σιάτιστα αναγνώριζε κάποια προνομιούχο θέση στον άνδρα, σέβονταν αυτόν, του παραχωρούσε στις σχέσεις με αυτόν την πρωτοκαθεδρία λέγοντας: «αυτός πληρώνει χαράτσι (κεφαλικόν φόρον)[135] και πρέπει να τον τιμούμε». Δεν το θεωρούσε τιμητικό να περιφέρεται μόνη στους δρόμους και μάλιστα οι νεάνιδες δεν επιτρέπονταν να φαίνονται έξω, αφού, και στη θύρα του σπιτιού ή στο παράθυρο ακόμα αν τυχόν βρίσκονταν και περνούσεν άντρας, έπρεπε να κρυφτούν. Όταν ήταν ανάγκη να πάνε σε συγγενικό ή φιλικό σπίτι, έπρεπε να συνοδεύονται από (**67**) κάποια γραία ή από έναν άντρα, αδελφόν ή πολύ πλησίον συγγενή. Γυναίκες και νεάνιδες ήταν περιορισμένες στα σπίτια τους, ασχολούμενες με εργασίες του σπιτιού και με τις γενικότερες φροντίδες να ετοιμάζουν τα είδη του ρουχισμού, της επίπλωσης του σπιτιού, των κλινοσκεπασμάτων και της προικός των κοριτσιών. Απαραίτητη ενασχόληση της γυναίκας ήταν ο αργαλειός, στον οποίον ύφαιναν τα ηλιασμένα[136] πανιά, που μεταχειρίζονταν για να κάμουν τα ασπρόρουχα που προορίζονταν για την προίκα των κοριτσιών. Τα κορίτσια δεν απομακρύνονταν από το σπίτι, αν δεν το επέβαλλον

---

[134] **Σήμερα,** εποχή που ζούσε ο συγγραφέας.

[135] **Χαράτσι** (κεφαλικός φόρος). Βλέπε **Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες κατά την Τουρκοκρατία - Φορολογία των χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.**

[136] **Ηλιασμένο πανί**, υφαντό με μεταξωτή κλωστή (βλέπε Φ.Ζ., σελ. χειρ. 180).

θρησκευτικά ή κοινωνικά καθήκοντα, και τότε ουχί μονάχα, αλλά συνοδευόμενα από τους γονείς ή αδελφούς τους. Ο ιστός και η ηλακάτη[137], η βελόνα και το αδράχτι[138], το ψαλίδι και οι κλούτσιες[139] ήταν τα εργαλεία με τα οποία περνούσαν τις ώρες της ημέρας, αντί των σημερινών κινηματογράφων, γύρων και επισκέψεων. Τον χειμώνα που είναι μακρές οι νύχτες δεν είχαν συγκεντρώσεις διασκεδάσεων, αλλά συγκεντρώσεις εργασίας. Μαζεύονταν κυρίες και κορίτσια της γειτονιάς σε ένα γειτονικό σπίτι κι εκεί τοίμαζαν τις λινές κλωστές, με τις οποίες θα ύφαιναν τα λινά ασπρόρουχά τους. Το λινάρι <το> προμηθεύονταν από εμπόρους της περιφερείας Σερβίων, που το έφερναν στη Σιάτιστα και ή το αντάλλαζαν με κρασί ή το πωλούσαν με χρήματα. Τα κορίτσια δεν ασχολούνταν με καλλυντικά μέσα, κραγιόν κ.λπ., καθόσον δεν ήθελαν να επιδεικνύουν τα κάλλη, αλλά τουναντίον φρόντιζαν να τα κρύβουν, την εποχή προπάντων του Αλή πασιά, για να μη προσελκύουν τα μάτια των πρακτόρων του Αλή και προκαλέσουν την από μέρους των αρπαγήν και προσφοράν <τους> στον πασιά, για να πλουτίσει το χαρεμλίκι του και (**68**) χορτάσει την ακολασία του.

Πολλοί ύστερα από το γάμο τους άφηναν τις γυναίκες τους στη Σιάτιστα και αυτοί πήγαιναν στην ξενιτιά για εργασία βιοποριστική. Η δυστυχισμένη νεόνυφη, κλεισμένη στο σπίτι της, στερούμενη κάθε απόλαυση και κάθε διασκέδαση, περίμενε πότε, πότε να γυρίσει ο καλός της και <να> απολαύσει τη χαρά του εγγάμου βίου και τις διασκεδάσεις της νεαρής ηλικίας της. Ζούσε με όλες τις προφυλάξεις της, για να μη της προσαφθεί ηθική τις *(κάποια ηθική)* μομφή. Όταν έβγαινεν έξω και προπάντων όταν πήγαινε στην εκκλησιά, φορούσε στο κεφάλι της το μουχραμά, για να κρύβονται τα μαλλιά της, ένα <δηλαδη> είδος μεγάλου μαντηλιού, που το επόρπωνε[140] στην κορυφή του κεφαλιού και κρέμονταν στο οπίσω μέρος έως τη μέση.

Το ζήτημα της τιμής για τη Σιατιστινή ήταν το τιμαλφέστερο[141] πράγμα. Το χάσιμο της τιμής τιμωρούνταν παραδειγματικά.[142] Την άτιμη γυναίκα την έβαζαν οι ιθύνοντες την κοινότητα καβάλα σε έναν όνο [ανάποδα], δηλαδή με το

---

[137] **Ιστός**, αργαλειός. **Ηλακάτη**= (αρχαία λέξη) η ρόκα.

[138] **Αδράχτι**, σύνεργο λαϊκής τέχνης κλωστικής, με το οποίο γνέθουν, φτιάχνουν την κλωστή (μετατρέπουν το μαλλί ή το βαμβάκι σε κλωστή).

[139] **Κλούτσιες** <κλούτσες, βελόνες πλεξίματος.

[140] **Επόρπωνε** <πορπώνω, συγκρατώ, πιάνω, στερεώνω με πόρπη**.** (Πόρπη= μεταλλικό ή κοκάλινο εξάρτημα που συνδέει τα δυο άκρα της ζώνης· καρφίτσα, αγκράφα, κόπιτσα).

[141] **Τιμαλφέστερο** <τιμαλφής, βαρύτιμος. **Τα τιμαλφή**, τα κοσμήματα, τα χρυσαφικά. Εδώ σημαίνει: το πολυτιμότερο πράγμα.

[142] Στη σελίδα 218 του Κώδικα Ζωσιμά με ημερομηνία 21/9/1700 είναι καταγεγραμμένη απόφαση του Αρχιεπισκόπου Ζωσιμά, με την οποία εκδίδεται διαζύγιο *«… επειδή…. εποίησεν μιαράν μοιχί(αν) … και επαιδεύθει και εκ τους ειδίους της συμπολήτας μ(ε)τ(ά) εξωτερικής παιδεύσεως, και έγινεν φανερόν τοις πάσι…».* (Πανταζόπουλος Νικόλαος συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη, **Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης 17ος-18ος αι.**, σελ. 69).

πρόσωπο προς την ουρά του ζώου, και την γύριζαν στους δρόμους της πόλεως και όσοι την συναντούσαν την μυκτήριζαν[143] και την φτούσαν. Η μελλόνυμφη, όταν έρχονταν στην εκκλησιά να στεφανωθεί, ρωτιούνταν στη θύρα της εκκλησιάς από την πεθερά αν έχει τα παπούτσια της, δηλαδή την τιμή της, και την εσπέρα του γάμου έβαζε η πεθερά τη νεόνυφη στον νυμφώνα και περίμενε να ιδεί δείγματα της τιμής, τα οποία στέλνονταν και στους γονείς της νύφης. Σε ενάντια περίπτωση στέλνονταν οπίσω και η νύφη, εάν το χάσιμο της τιμής δεν προέρχονταν από υπαιτιότητα του γαμπρού. (**69**) Με τέτοιες συνθήκες όταν επρόκειτο να υπαντρευτεί η κόρη, πώς να μη θεωρεί την τήρηση της τιμής της ως την σπουδαιότερη φροντίδα της νεανικής της ζωής και πώς να μη τερματίζει τη ζωή της σε περίπτωση που θα έχανε την τιμή της, το τιμαλφέστερο κτήμα της;

Όταν επρόκειτο μια νεάνις να εκλέξει το σύντροφο της ζωής της, δεν είχε θέση. Ο γαμπρός εκλέγονταν από τους γονείς της κόρης και τυπικά ζητούνταν η συγκατάθεση της κόρης, που ήταν αναγκασμένη να πει το ναι <όχι απευθείας στους γονείς, διότι ντρεπόταν, αλλά> [μέσον συγγενούς ή αδερφής]. Καθ' όλο το διάστημα της μνηστείας τον μνηστήρα της, [όταν έκαμνε λόγον περί αυτού], δεν τον έλεγε στο όνομα <αλλά>λέγοντας «αυτός».

28. Πολιτισμός, εμπόριο και φιλοξενία

Είχεν η Σιάτιστα πολιτισμό που σπάνια απαντά την εποχή εκείνη της πικρής και μαύρης τούρκικης δυναστείας. Τα σχολεία της βρίσκονταν σε ακμή. Είχεν Ελληνική Σχολή, στην οποία δίδαξαν διδάσκαλοι εφάμιλλοι του Ευγενίου Βουλγάρεως. Τα οικήματά της ήταν κτισμένα σε σχέδια που παρατηρούνταν στην Βιέννη και σε άλλα κέντρα της Ευρώπης, Πέστην, Πατάυιον <Πατάβιον> κ.λπ.. Το εμπόριόν της ήτο προηγμένο και ενεργούνταν κατ' ευθείαν με τα σπουδαιότερα εμπορικά κέντρα της Ευρώπης, ώστε η Σιάτιστα κατάντησε (*έγινε τελικά*) το εμπορικό κέντρο της περιφερείας Κοζάνης και Θεσσαλονίκης ακόμα. Πλούτος, ευμάρεια και φιλοξενία παρατηρούνταν σ' αυτήν. Τα σπίτια της έφερναν παράπλευρά τους κτισμένους ξενώνας, τα λεγόμενα μουσαφίρικα, για να περιποιούνται καλύτερα τους ξένους, οι οποίοι εύρισκαν σ' αυτούς κάθε δυνατή άνεση, υπηρεσία πρόθυμη, (**70**) κλίνη, τροφή και θέρμανση τον χειμώνα. Τα δωμάτια της υποδοχής ήταν καμωμένα έτσι που οι επισκέπτες είχαν ανάπαυση όχι την τυχούσαν. Είχαν από το ένα και το άλλο μέρος του ουτζιακιού τις πρωτιές και δεξιά και αριστερά αυτών τα μεντερλίκια[144]. Σ' αυτά, στρωμένα με κιλίμια, με κεντητά χράμια, με βελέντζες φλοκάτες, με κεντητά μαξιλάρια λεπτοτάτης τέχνης και μεγάλης αξίας, ξαπλωμένοι οι επι-

[143] **Μυκτηρίζω**, χλευάζω, καταειρωνεύομαι.
[144] **Μεντερλίκι** <μιντέρι, είδος μόνιμου χαμηλού καναπέ.

σκέπτες έπιναν τον καπνό βαλμένον σε λουλιέδες (*λουλέδες*)[145], που ήσαν τεθειμένοι στα άκρα των τσιμπουκιών, τα οποία ήταν αραδιασμένα ολόγυρα στο δωμάτιο και στηριγμένα επάνω σε καρφιά με γάντζους από κάτω από τις πόλτσες.[146] Τα τσιμπούκια προσφέρονταν από τους υπηρέτες της οικογενείας, τους τσιμπουκτσήδες[147], έτοιμα για κάπνισμα. Εις ποίαν άλλη πόλη της Ελλάδος μπορεί να παρατηρήσει κανένας τέτοια ζωή; Σε ποια άλλη πόλη μπορεί να βρει παρόμοια περιποίηση και φιλοξενία; Και τούτο γιατί νομίζετε; Γιατί στη Σιάτιστα για τη φυσική της οχυρότητα είχε συγκεντρωθεί η αφρόκρεμα της Δυτικής Μακεδονίας και πολλών πόλεων της Ηπείρου και Πελοποννήσου. Από το Σούλι ήρθαν οι Παπασουλιωταίοι, από το Μεσολόγγι οι Σαμαραίοι. Από τη Μοσχόπολη 300 και άνω οικογένειαι, από το Σισάνι πολλοί, όταν καταστράφηκεν από τούρκικες ορδές, από την Πέλκα επίσης και από αυτήν ακόμα την Κοζάνη, ότε (*όταν*) κατεστράφηκε, πολλοί είχαν κατασταλάξει στη Σιάτιστα. Να, λοιπόν, πού χρεωστούνται οι αριστοκρατικές αρετές των σιατιστινών οικογενειών, τις οποίες οι σιατιστινές οικογένειες εφύλαξαν ακόμα και όταν έπαθαν (**71**) οικονομική πτώση. Και τότε η Σιατιστινή πωλούσεν οικογενειακά κειμήλια, για να ασκήσει τέλεια το έργο της φιλοξενίας και να μπορέσει να κρατήσει την οικογενειακή της αξιοπρέπεια. Και στις μέρες της οικογενειακής της δυσπραγίας βλέπομε τη Σιατιστινή να μεταβαίνει στο αμπέλι της συνοδευόμενη από τον κεχαγιά της, τον φροντιστή για τις εργασίες των κτημάτων της. Αυτός θα ψήσει το απαραίτητο κιμπάπι (ψητό της σούβλας) και εκείνη πάλι θα ψήσει τον καφέ, που μετέφερεν από το σπίτι με όλα τα χρειαζούμενα και με τις άλλες προμήθειες, για να περάσει ανετότερα τη μέρα εκείνη στην εξοχή, και θα τον κεράσει από το φυλαγμένο για τέτοιες ώρες περίφημο κρασί. Αχ! ποιος πέρασεν από τη Σιάτιστα και δεν κάμνει μνείαν της φιλοξενίας που εύρεν εκεί; Ποιος έζησεν εκεί και δεν έφυγε με δάκρυα; (**72**)

29. Η ζωή στη Σιάτιστα πριν από τα 1880, όταν ακόμη δεν είχεν αποχτήσει καφενεία

Τις Κυριακές [ο οικογενειάρχης], αφού τοιμάζονταν, έπαιρνε τα λοιπά μέλη της οικογένειας και τα οδηγούσε στην εκκλησιά, όπου άκουγαν τη θεία λειτουργία έως την ώρα που μοιράζονταν το αντίδωρο. Είχε δε η τελετή της λειτουργίας κάποια μεγαλοπρέπεια, γιατί λάμβαναν μέρος οχτώ ιερείς στη Χώρα και πέντε στη Γεράνεια. Σήμερα καταντήσαμε με 2 μονάχα ιερείς στη Χώρα.

---

[145] **Λουλάς ή λουλές**, η εστία του ναργιλέ, το πήλινο δηλ. δοχείο, όπου τοποθετούνταν ο ψιλοκομμένος καπνός και τα κάρβουνα. Ο ναργιλές, συσκευή για κάπνισμα, αποτελείται από την πίπα (τσιμπούκι), το σωλήνα (μαρκούτσι) και ειδική φιάλη με νερό, που σκοπό έχει να φιλτράρει τον καπνό που έρχεται από το λουλά.

[146] **Πόλτσα**, ράφι, εταζέρα.

[147] **Τσιμπουκτσής**, ο υπηρέτης που ετοίμαζε για τους καλεσμένους το τσιμπούκι του ναργιλέ.

Στην εκκλησιά πήγαιναν όλα τα άλλα μέλη πλην των μεγάλων κοριτσιών, τα οποία έμεναν στο σπίτι να τακτοποιήσουν τα πράγματα του σπιτιού, ώστε - σε περίπτωση που οι γονείς θα έφερναν ύστερα από την εκκλησιά επισκέπτεσ-να τα βρουν όλα σε τάξη. Επίσης, αυτά έπρεπε να φροντίσουν και για το φαγητό της ημέρας, το οποίο η μητέρα είχε ετοιμάσει, πριν μεταβεί στην εκκλησιά.

Ύστερα από την εκκλησιά ή θα πήγαιναν σε καμιά φιλική ή συγγενική επίσκεψη, για να πάρουν τον καφέ τους, γιατί στην εκκλησιά πήγαιναν νηστικοί, έτσι έπρεπε να πάρουν το αντίδωρο, ή έφερναν φιλικήν ή συγγενικήν οικογένειαν εκείνοι στο σπίτι τους και κάθονταν έως την ώρα του γεύματος.

Οι άνδρες που είχαν ληψοδοσίες[148], ύστερα από την εκκλησιά ή το απόγευμα, συναντώνταν ή σε κάποια πλατεία με τους εργοδότες ή στο σπίτι τους και τακτοποιούσαν τις υποθέσεις τους. Οι αμπελουργοί π.χ. ταξιθετούσαν τα κλήματα, λογάριαζαν τα ημερομίσθια της εβδομάδας, πληρώνονταν και όριζαν πού θα ειργάζονταν την ακόλουθη βδομάδα. Αυτά τα κανόνιζεν ο λεγόμενος κεχαγιάς. **(73)**

Τα απογεύματα της Κυριακής, του καιρού επιτρέποντος, οι γέροντες πήγαιναν στην εκκλησιά της συνοικίας τους, κάθονταν σε μέρος που είχε παχιά σκιά και έπαιζαν χαρτιά χωρίς συμφέρο[149]. Οι γυναίκες επίσης πήγαιναν σε κάποια εκκλησιά, της οποίας άναφταν τα καντήλια με δικό τους λάδι. Έτρωγαν το δειλινό τους και ανάπνεαν καθαρό αεράκι. Τα κορίτσια κάθε γειτονιάς συγκεντρώνονταν ή σε καμιά πλατεία του μαχαλά ή στον αυλόγυρο της εκεί εκκλησιάς, όπου τραγουδούσαν, χόρευαν και έπαιζαν κοριτσιάτικα (*κοριτσίστικα)* παιχνίδια, π.χ. «το σιντζί το μαργαριτάρ<ι> σ' όποιον πεσ<ει> σ' όποιον λάχ<ει>». - «Σας πήραμε, σας πήραμε το λουδ' *(λουλούδι)* από την κούπα.
–Μας πήρατε, μας πήρατε την πάνα 'πο το φούρνο» και λοιπά. Οι νεαροί επίσης συγκεντρώνονταν στους αυλόγυρους των εκκλησιών και έπαιζαν τα παιχνίδια της εποχής: «ρίχνονταν τις τρεις», έπαιζαν τα «σκλαβάκια», τα «σκαπνάκια», «τον αρτηρμά», «την καλαϊτζήκα», «τίνος είναι τούτο», ή με το τόπι (σιούμκα)[150] τα εξής: τη «βαρεσιότα», τον «παπά», το «ζου» κ.λπ. και όσοι ήταν (*έμεναν*) σε μέρος που ήταν έλος (μπάρα), όπως στον Άγιο Ιωάννη και στην Αέλ Μπάρα, έπαιζαν τον εποστρακισμό, δηλ. τα «φαγιά»: πετούσαν με ορμή και παράλληλα με την ήσυχη επιφάνεια του νερού λιθάρι, έτσι που να μη βυθίζεται αμέσως στο νερό, αλλά αφού κάμει μερικές αναπηδήσεις σε μικρές αποστάσεις, <αναπηδήσεις> που λέγονταν «φαγιά». Όποιος κατόρθωνε να κάμει περισσότερα φαγιά θεωρούνταν νικητής.

Οι πρόκριτοι και των δυο συνοικιών, που αποτελούσαν τα Σωματεία, Δημογεροντίαν, Εφορείες των Σχολείων και Επιτροπές **(74)** των εκκλησιών και

---

[148] **Ληψοδοσία** (από το δούναι και λαβείν), τακτοποίηση λογαριασμών, πληρωμή. Γενικά, δοσοληψία.

[149] **«Χωρίς συμφέρο»**, χωρίς χρήματα, για την ευχαρίστησή τους μόνο.

[150] **Σιούμκα**, μικρή μπάλα με γέμιση από κουρέλια και ντυμένη με ύφασμα. Στο κείμενο ο Φ.Ζ. γράφει «σιούγκα».

διακεκριμένοι προύχοντες συγκεντρώνονταν στην Ιερή Μητρόπολη και υπό την προεδρία του μητροπολίτη ή του αντιπροσώπου του συσκέπτονταν για διάφορα κοινοτικά ζητήματα, λάμβαναν αποφάσεις για την λύση αυτών και διατύπωναν τον τρόπο της λύσεως σε πρακτικά. Τα περισσότερα ζητήματα σκοπόν είχαν τη συντήρηση και προαγωγή των σχολείων και την αξιόπρεπη εμφάνιση και συντήρηση των εκκλησιών, αφού κατόρθωναν να εξεύρουν τα μέσα της αύξησης των πόρων των σχολείων και του παγκαριού[151], που επέτρεπαν τον διορισμό προσωπικού διδακτικού ικανού, την υποστήριξη μαθητών απόρων μα επιμελών και τον διορισμόν ψαλτών, που να κινούν την ευλάβεια των χριστιανών κ.λπ.. Η συνήθεια αυτή ήταν πολύ συντελεστική στην πρόοδο της Σιάτιστας. Ανάμεσα στα οικογενειακά μου έγγραφα, βρήκα πληρεξούσιο της Κοινότητας, που αποτείνονταν στον πάππο μου Μ. Ζυγούρη και του έδιδε την πληρεξουσιότητα, [στα ταξίδια του ανά την Ευρώπη, όπου πήγαινε τακτικά για τις εμπορικές του υποθέσεις], να ενεργήσει εράνους για την Ελληνική Σχολή, για να αποκτήσει η σχολή την αρχαίαν της αίγλη[152]. Σε τέτοιες ενέργειες χρεωστούνταν η κατάταξη ανάμεσα στους ευεργέτες της Σιάτιστας και των μεγάλων του Έθνους ευεργετών, Υψηλάντη, Δούμπα, Ζωσιμαδών, Καπλανών και Μανουσαίων, των οποίων τα ονόματα ακούαμε να μνημονεύονται κάθε χρόνο την μέρα που τα Σχολεία έκαμναν την επέτειο με πανηγυρική λειτουργία και μνημόσυνο για τους ευεργέτες[153]. Τι λαμπρή συνήθεια να κινήσει σε μίμηση τον κόσμο! Πόσα ονόματα, (**75**) Βαρβάρας, Αυξεντιάδου και άλλων που εξέλιπαν πλέον από τη Σιάτιστα, δεν παρήλαυναν από την ακοή μας και οι καρδιές μας γέμιζαν από ενθουσιασμό, ευλάβεια και ευγνωμοσύνη για κείνους; Πόσο ευχάριστο πράγμα θα ήταν, αν η συνήθεια αυτή επαναλαμβάνονταν και σήμερα, μα με την ίδια μεγαλοπρέπεια που τότε γίνονταν. Γιατί την διάκρινε μια εξαιρετική μεγαλοπρέπεια τότε. Παντού, όπου βρίσκονταν ελληνικές κοινότητες, από το Δούναβη ως το Ταίναρο και την Κρήτη και από την Αδριατική έως την Καισάρειαν, γίνονταν πανηγυρικότατα ο εορτασμός και έτσι αποτελούνταν (*διαμορφωνόταν*) ένας πνευματικός δεσμός της εθνικής μας ενότητας. Από πολύ πρωί ηχούσαν

---

[151] **Παγκάρι**, το τραπέζι / πάγκος στην είσοδο των εκκλησιών μας για την πώληση κεριών. Μεταφορικά σημαίνει τα έσοδα των εκκλησιών.

[152]Στο αρχείο Φ. Ζυγούρη υπάρχει έγγραφο του 1809 σχετικό με απόδοση λογαριασμού από έρανο που πραγματοποίησε ο Μ. Ι. Ζυγούρης στη Βιέννη υπέρ του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας το 1807, (βλέπε **Παράρτημα,** εικ.5.)

[153] Στην **εφημερίδα της Θεσσαλονίκης «Ερμής»**, στις 5-12-1875, αρ. φύλλου 60, σελ. 2, ανταπόκριση από τη Σιάτιστα αναφέρεται στο θέμα αυτό: Στις 21-11-1875 στην εορτή της Ορθοδόξου Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος ο σχολάρχης κ. Καραπατσίδης στον πανηγυρικό λόγο του αναφέρεται στους συνδρομητές και ευεργέτες της με τα παρακάτω: «*Αλλ'οποία χαρά! οποία συγκίνησις απήστραψεν εκ πάντων ημών, ποία δάκρυα ευγνωμοσύνης κατέβρεξαν τας παρειάς ημών, όταν ηκούσαμεν μεταξύ των ολίγων ευεργετών της Αδελφότητος ημών και τα ονόματα του Υψηλάντου, του Δημ. Δούμπα, του Γ. Μαυροκορδάτου, των αδελφών Δούμ… και λοιπών, οίτινες ετίμησαν την Αδελφότητα ημών… ουχί ευκαταφρόνητον δι' αυτήν, έκαστος αυτών, ποσόν προσενεγκόντες*».

χαρμόσυνα οι κώδωνες των εκκλησιών και καλούσαν τους Ορθοδόξους να έλθουν στην εκκλησιά, όπου έβλεπαν το δεσπότη τους και τους ιερείς τους, ντυμένους με τα λαμπρότερα άμφιά τους, να δίδουν μια εξαιρετική λάμψη στο Ιερό Βήμα, άκουαν τους ψαλτάδες να ψάλλουν τα ορισμένα τροπάρια με ιδιαίτερη όρεξη και ρήτορας να βγάζουν *(εκφωνούν)* λόγους πανηγυρικούς και ύστερα από την εκκλησία να συγκεντρώνονται στο σχολείο σε περισσότερες κοινότητες και εκεί τραγωδούνταν (*ψάλλονταν*) άσματα ειδικά, γίνονταν (*παρουσιάζονταν)* από τους μαθητές μικρά δράματα, διάλογοι και απαγγέλλονταν ποιήματα εθνικού περιεχομένου και οι ψυχές των Ελλήνων μεταφέρονταν σε ανώτερες σφαίρες και οι (**76**) χορδές των καρδιών δονούνταν από πατριωτικό ενθουσιασμό. Ο εορτασμός αυτός σε μας[154] γίνονταν όχι των 3 Ιεραρχών, διότι την εποχή εκείνη ο δεσπότης βρίσκονταν [σε περιοδεία στην επαρχία], αλλά της Ορθοδοξίας και γίνονταν άλλοτε στην εκκλησιά μονάχα κι άλλοτε συνεχίζονταν και στο σχολειό. Στη Γεράνεια γίνονταν των Τριών Ιεραρχών

Φύγαμε αρκετά από το θέμα μας και είναι καιρός πλέον να επανέλθομε.

Οι διανοούμενοι, οι ιατροί, το προσωπικό των σχολείων και οι ζώντες από τα εισοδήματα των κτημάτων τους συγκεντρώνονταν στο λόφο του Προφήτου Ηλιού κάθε εσπέρα, [ολίγο πριν δύσει ο ήλιος], την άνοιξη, το θέρος και το φθινόπωρο, έκαμναν ένα κύκλο στο μέρος που ο ναός ρίπτει τη σκιά του και ανοίγονταν διάφορες συζητήσεις. Εκεί έρχονταν ο ιατρός Ι. Πάικος, που είχε την φροντίδα να μεγαλώσουν τα δενδράκια του λόφου, ο Χριστόδουλος Ζωγράφου και ο Απόστολος Σαχίνης και ανακοίνωναν όσα νεότερα έμαθαν ή διάβασαν στις εφημερίδες και προπάντων στη **Νέα Ημέρα** της Τεργέστης, της οποίας η ελεύθερη κυκλοφορία ήταν απηγορευμένη και στέλλονταν κρυφά από τη Θεσσαλονίκη, μέσα στις κάσες που είχαν τα εμπορεύματα τα προορισμένα για τους Αδελφούς Σπύρου ή και άλλους εμπόρους. Η συγκέντρωση αυτή διαλύονταν με τον ερχομό του σκότους. (**77**)

Κάθε εσπέρα οι γυναίκες της γειτονιάς με την δύση του ήλιου έβγαιναν στην είσοδο του σπιτιού που βρίσκεται στο δρόμο *(που βλέπει, ανοίγεται προς το δρόμο)*[και με την εργασία τους, ράψιμο, πλέξιμο κ.λπ.] κάθονταν στα πεζούλια, που ήσαν καμωμένα δεξιά και αριστερά της εισόδου, και έκαμναν τον λεγόμενο χωρατά[155]. Αν τυχόν περνούσεν από κει κανένας άνδρας, προσηκώνονταν σε ένδειξη σεβασμού ακόμη και οι γριές, <έστω> και αν ο διαβάτης ήταν πολύ νεότερος. Αυτός, έλεγαν, πληρώνει χαράτσι (κεφαλικόν φόρο) και πρέπει να τον τιμούμε. Ο σεβασμός στους πρεσβυτέρους παρατηρούνταν παντού. Στην εκκλησιά π.χ. οι νεότεροι που στέκονταν σε στασίδι, αν τυχόν έρχονταν κανένας μεγαλύτερός τους, έβγαιναν από το στασίδι και έβαζαν εκείνον. Επίσης, στο σερβίρισμα, στην είσοδο και έξοδο των σπιτιών (*όταν έμπαιναν και έβγαιναν στα σπίτια)* προηγούνταν οι μεγαλύτεροι. Ο υιός αμπροστά στον πατέ-

---

[154] Σε μας: προφανώς αναφέρεται στη Χώρα.

[155] **Χωρατάς**, συγκέντρωση των γειτόνων στο σοκάκι της γειτονιάς τα καλοκαιρινά βράδια και συζήτηση για όλα τα θέματα.

ρα του ποτέ δεν κάπνιζε και, αν τυχόν έρχονταν ο πατέρας ξαφνικά, ενώ ο υιός είχεν αναμμένο το τσιγάρο, το έσβηνε κρυφά. Κάθε πρωί, αφού νίβονταν, πήγαιναν στο εικονοστάσι, προσεύχονταν και κατόπιν έρχονταν στο καθημερινό δωμάτιο, καλημερνούσαν τους σπιτιακούς και κάθονταν εκεί να πάρουν το πρόγευμα, φροντίζοντας να μη πιάσουν την πρωτοκαθεδρία, που ήταν προορισμένη για τους γονείς.

Τις εορτάσιμες μέρες, που κάτοικοι εόρταζαν την ονομαστική τους εορτή, σχηματίζονταν μεγάλες παρέες, χωριστά των ανδρών και χωριστά των γυναικών, και (**77α**) επισκέπτονταν τους εορτάζοντας ευχόμενοι σ' αυτούς το «έτη πολλά». Όποιος είχε την εορτή έκοβε[156] ένα κριάρι, το λεγόμενο κουρμπάνι[157], το έψηνε και από αυτό πρόσφερε μεζέ στους πιο στενούς φίλους και συγγενείς επισκέπτες.

Μερικές πολύ φιλικές οικογένειες ή συγγενικές ενίοτε αποτελούσαν συγκεντρώσεις *(συγκροτούσαν, οργάνωναν παρέες*) και γευμάτιζαν σε κάποια εκκλησιά ή στα αμπέλια, στον καιρό που ωρίμαζαν τα σταφύλια και μάζευαν τα μύγδαλα και τα καρύδια, και έτρωγαν εκεί το κιμπάπι (ψητό της σούβλας) ή ολόκληρο αρνάκι. Παρόμοια διασκέδαση γίνονταν στην Μονή της Παναγίας στο Τσιαρούσινο <Μικρόκαστρο>, όπου πήγαιναν από την εσπέρα, έκαμναν αγρυπνία και την άλλη πρωία λειτουργία, έτρωγαν το γεύμα εκεί, διασκέδαζαν και την εσπέρα γύριζαν στη Σιάτιστα.

Και τη μεγάλη Αποκριά [γίνονταν (*οργανώνονταν*) οικογενειακές διασκεδάσεις], που βαστούσαν όλη νύχτα έως τις πρωινές ώρες.

Αυτά γίνονταν τις εποχές του έτους που επέτρεπαν στον κόσμο να μένει και <να> διασκεδάζει στο ύπαιθρο. Όταν ο καιρός δεν επέτρεπε τη διαμονή στο ύπαιθρο, γίνονταν συγκεντρώσεις στα σπίτια, για τις οποίες θα είπομε ολίγα. (**78**)

Οι διανοούμενοι και οι ζώντες από εισοδήματα των κτημάτων ή από καταθέσεις στις Τράπεζες, ύστερα από τη δύση του ηλίου, αποτελούσαν *(συγκροτούσαν)* μόνιμες παρέες και πήγαιναν σε ένα από τα σπίτια που ανήκε σε ένα μέλος της παρέας και επερνούσαν εκεί ολίγες ευχάριστες ώρες με τους μεζέδες και με το ούζο ή το ηλιαστό, που προθυμοποιούνταν η οικοδέσποινα να τους προσφέρει. Στις συγκεντρώσεις του είδους αυτού μια φορά την εβδομάδα, συνήθως τα Σαββατόβραδα, συνόδευαν τους άνδρες και οι κυρίες τους· γίνονταν ύστερα από το δείπνο και διαρκούσαν έως <το> μεσονύχτιο. Σ' αυτές προσφέρονταν εξαιρετική περιποίηση.

[Εύλογα εγείρεται το ερώτημα:] ο εργαζόμενος κόσμος, πώς περνούσε; Εκείνος δεν κατάφευγε σε παρόμοιες [συγκεντρώσεις αναψυχής]. Γύριζεν από τη δουλειά του κουρασμένος και κοίταζε [με την ήσυχη ανάπαυση] να ξεκουράσει το σώμα του, που το επέβαλλε *(υπέβαλλε*) σε μεγάλη κόπωση, γιατί ειργάζονταν εντατικά. Δεν ήξευραν τότε το οκτάωρο, ώστε να τους δίδεται καιρός για παρό-

---

[156] **Έκοβε** (κουρμπάνι), έσφαζε το κουρμπάνι.

[157] **Κουρμπάνι**, το ζώο που σφάζεται σε πανήγυρη.

μοια ζωή με τη ζωή των μη εργαζομένων. Τουναντίον, άμα αρχινούσε το μεγάλωμα της νύχτας, αυξάνονταν οι ώρες της εργασίας τους. Άρχιζαν τα λεγόμενα νυχτέρια. Τα νυχτέρια αρχινούσαν από την εποχή που έβγαιναν τα ροδάκινα[158] (δωρόκινα με το Σιατιστινό γλωσσικό ιδίωμα). Όλοι προθυμοποιούνταν να αυξήσουν τις ώρες της εργασίας, οι γουναράδες, οι παπουτσήδες, οι μαστόροι και οι αμπελουργοί, οι οποίοι τις επιπλέον ώρες ειργάζονταν στα δικά τους αμπέλια και σε κείνα που τα έπαιρναν κουτουρού[159], με προσυμφωνημένα μεριάτικα. Αυτοί έκαμναν το ίδιο <εργασία σε δικά τους κτήματα κ.λπ.> και τις πρώτες πρωινές ώρες και τις κατόπιν πήγαιναν να εργαστούν με το ημερομίσθιο.

Αυτή ήταν σε μικρογραφία η ζωή των πατέρων μας.

[158] Υπολογισμός χρόνου με βάση τα παραγόμενα κάθε εποχή προϊόντα, συνηθισμένη πρακτική παλιότερα στα χωριά μας.

[159] **Κουτουρού**, χωρίς ακριβή υπολογισμό και μέτρηση.

Μέρος Β΄ (79)

Λαογραφία

Στο δεύτερο μέρος έκρινα καλό να εκθέσω τα λαογραφικά σημειώματά μου, έχοντας τη γνώμη ότι με την έκθεση αυτών θα συντελέσω εις το να γνωρίσει ο αναγνώστης πιο τέλεια το λαό της Σιάτιστας. Την έναρξη αυτών κάμνω από την περιγραφή της γέννησης του βρέφους.

01. Η γέννα

Άμα παρουσιαστούν στην έγκυο γυναίκα τα χαρακτηριστικά του τοκετού σημάδια, προσκαλείται η μαμή του τόπου, η οποία στη Σιάτιστα είναι πρακτική και φέρει το επάγγελμα κληρονομικά από τη μητέρα της ή την πεθερά της. Η μαμή εξετάζει την επίτοκο και γνωμοδοτεί για την ημέρα ή την ώρα του τοκετού. Άμα επίκειται ο τοκετός, προβαίνει σε ετοιμασία των αναγκαίων σπαργάνων, που η επίτοκος έχει ετοιμάσει από τις πρώτες μέρες που αντιλήφτηκε πως έμεινεν έγκυος. Επίσης, ετοιμάζει και όσα άλλα μεταχειρίζεται (*χρησιμοποιεί)*, για να καταστήσει εύκολο και πιο ανώδυνο τον τοκετό. Έπειτα προτείνει στην επίτοκο να περιπατεί μέσα στο δωμάτιο και τη στιγμή που παρουσιάζονται τραβηγμοί[1] να πιάνεται από κάπου και να τανιέται[2]. Όταν οι πόνοι και οι τραβηγμοί πυκνωθούν, την τοποθετεί στα γόνατα *(τη βάζει να γονατίσει)* μπροστά σε μια γυναίκα δυνατή, από τους ώμους της οποίας πιάνεται, όταν εμφανίζονται οι πόνοι. Η μαμή δεν κάμνει τίποτε άλλο, παρά παρακολουθεί την (**80**) εξέλιξη του τοκετού, φροντίζουσα να διευκολύνει το άνοιγμα της επιτόκου με ελαφρή επάλειψη της σπονδυλικής στήλης, των λαγόνων[3] και του προστάτου[4] (sic) [με θερμό έλαιο].

---

[1] **Τραβηγμοί**, (κατά τον τοκετό) συσπάσεις των μυών της κοιλιάς με τάση εξόδου.
[2] **Τανιέμαι** (<αρχ.τανύω, τανύομαι), τεντώνομαι / σφίγγομαι κατά τον τοκετό.
[3] **Λαγόνια**, τα πλάγια τοιχώματα της κοιλιάς, οι λαγόνες.
[4] **Προστάτης**, αφού το κείμενο αναφέρεται στον τοκετό και στην προετοιμασία της επιτόκου γι' αυτόν, είναι φανερό ότι η λέξη αναφέρεται στην ανατομία του γυναικείου σώματος. Στο σιατιστινό ιδίωμα πολλά πράγματα παίρνουν το όνομά τους από τη θέση όπου βρίσκονται. Παράδειγμα: *«κατέβαζάμι ν'αμπρουσνή 'που τσ' στιόφα κι δρόμουν»*, όπου **αμπρουσνή,** το μπροστινό μέρος του φορέματος, σύμφωνα με τον Δ. Παπαναούμ, βλέπε **Λαογραφικά Σιατίστης**, σελ. 63,70. Πιθανολογούμε, λοιπόν, ότι το προστάτης προέρχεται από το «αμπροστά της»> προστάτης .

Άμα γεννηθεί το βρέφος, το καλύπτει προσωρινά και φροντίζει με διάφορα τεχνητά μέσα να προκαλέσει την πτώση του πλακούντος. Θέτει στο στόμα της μητέρας πλεξίδα των μαλλιών της, για να προξενήσει αναγούλες και τανυσμούς[5], την βάζει να φυσάει στο στόμιο φιάλης κενής, χωρίς να παίρνει αναπνοή, και με άλλα παρόμοια μέσα κατορθώνει να φέρει την πτώση του πλακούντος. Άμα πέσει το στρώμα[6], τοποθετεί [τη μητέρα] στην κλίνη και ασχολείται με την περιποίηση του βρέφους. Κόπτει το έντερον, <τον ομφάλιο λώρο>, που συνέχεται με τον ομφαλόν, καθαρίζει αυτό (*το βρέφος*) και το σπαργανώνει, αφού δέσει τον ομφαλόν και ρίψει αλάτι καλοκοπανισμένο σε διάφορα μέρη του σώματος, μασχάλες, λαγόνες, λαιμό κ.λπ.. Με το σπαργάνωμα περισφίγγει χέρια, πόδια και κεφάλι, ώστε να μη μπορεί να τα κινήσει, περιτυλίσσει με τα σπάργανα το σώμα και το περισφίγγει με τη φασκιά[7] και έτσι το τοποθετεί κοντά στη μητέρα του και εύχεται να της ζήσει και να φέρει και άλλα αδέρφια. Κατόπιν παίρνει το στρώμα και το παραχώνει σε μέρος τι *(σε κάποιο μέρος)* από τον αυλόγυρο του σπιτιού. Το μέρος του ομφαλίου λώρου <που έμεινε στον ομφαλό>, όταν ξηραθεί και πέσει, το κρατεί *(φυλάγει)* η μητέρα εις τι μέρος.

Η μαμή, αφού τακτοποιήσει τα πράγματα [και δεχθεί δώρα από τη μητέρα και από όλους όσοι παρευρέθηκαν στον τοκετό], αναχωρεί (**81**) και μεταβαίνει στους πλησιεστέρους συγγενείς της λεχούς (*λεχώνας*), στους οποίους αναγγέλλει τον καλό τοκετό και το καλώς έχειν της λεχώνας και του βρέφους και δέχεται και από αυτούς δώρα.

Σε περίπτωση που οι γονείς του βρέφους έχουν το ατύχημα να μη τους ζουν τα τέκνα, <συνηθίζουν να> εκθέτουν το γεννηθέν στο δρόμο και ο πρώτος που θα περάσει και θα το βρει γίνεται νουνός του. Εάν δε πάλι ζουν μονάχα τα θηλυκά, ενώ τα αγόρια αποθνήσκουν, συνηθίζουν να περνούν στο αυτί του αγοριού σκουλαρίκι, για να παραπλανήσουν το χάρο, <έτσι> που, όταν έρθει να το πάρει, να εξαπατηθεί από το σκουλαρίκι, να νομίσει ότι είναι θηλυκό και να το αφήσει στη ζωή.

Τις πρώτες μέρες το βρέφος [καλύπτεται στο πρόσωπο με μανδήλι] χρώματος ερυθρού.

02. Τα κολιουμπήσια

Την τρίτη μέρα από τη γέννηση του βρέφους προσκαλούνται οι πλησιέστεροι συγγενείς και οι στενότεροι φίλοι να παρευρεθούν στο λουτρό του βρέφους, που γίνεται από τη μαμή για να το καθαρίσει. Άμα προσέλθουν οι καλεσμένοι, η μαμή παίρνει μια σκάφη, θέτει σ' αυτήν νερό θερμό, το ανακατώνει

[5] **Τανυσμός**, **τάνυσμα**, τέντωμα, ένταση προσπάθειας.
[6] **Στρώμα (γέννας)**, ο πλακούντας.
[7] **Φασκιά**, φαρδιά λουρίδα υφάσματος, με την οποία σπαργανώνουν (=περιτυλίγουν) τα βρέφη.

με μαύρο κρασί και με αυτό κάμνει το λουτρό του βρέφους. Εντός της σκάφης οι καλεσμένοι ρίπτουν [για τη μαμή] ό,τι χρηματικό δώρο ο καθένας προαιρείται, όπως <κάνουν> και οι γονείς του βρέφους. Αφού καθαρίσει το βρέφος η μαμή, το σπαργανώνει πάλι και το σπαργάνωμα το κάμνει επάνω σε ένα κόσκινο, όπου στρώνει τα απαραίτητα είδη ρουχισμού <τα σπάργανα>[8] και (**82**) κατόπιν το τοποθετεί <το βρέφος> πάλι σε κλίνη κοντά στη μητέρα του και υποκάτω από το μαξιλάρι του θέτει γλυκίσματα, νομίσματα χρυσά και αργυρά και διάφορα κοσμήματα, διότι τη νύχτα της τρίτης ημέρας πρόκειται να επισκεφτούν το βρέφος οι Μοίρες, για να προορίσουν (*προκαθορίσουν*) την τύχη που θα έχει στη ζωή του το νεογέννητο, και θεωρείται καλό να το εύρουν πλούσιο από δώρα, για να έχει σε όλη τη ζωή του άφθονα τα αγαθά. Κατόπιν παρατίθεται γεύμα, στο οποίο παρακάθονται οι καλεσμένοι και στο οποίο τρώγεται η κουλούρα[9], που επίτηδες η μητέρα της λεχώνας έφερε. Την κουλούρα η μαμή <την> κόβει κομμάτια με τα χέρια, σπάζοντας αυτήν επάνω στα κεφάλια των παιδιών που παρευρίσκονται εκεί, αρχίζοντας από το παιδί που θεωρείται περισσότερο ευτυχισμένο. Ένα κομμάτι δίδει και στη λεχώνα.

03. Τα βαφτίσια

Από την μέρα που γεννήθηκε το βρέφος έως τη μέρα που <αυτό> βαφτίζεται, η λεχώνα δε μένει μονάχη της, γιατί μπορεί να πάθει ζάλη *(να ζαλιστεί)* και να λιποθυμήσει από την αδυναμία και για τις πρώτες βοήθειες είναι ανάγκη να παρευρίσκεται κοντά της κάποιος άνθρωπος[10].

Το βάφτισμα του βρέφους συνήθως γίνεται την ογδόη μέρα από τη μέρα της γέννας ως ακολούθως: Την (**83**) παραμονή της όγδοης ημέρας προσκαλούνται οι συγγενείς και φίλοι. [Ο άνθρωπος που τους προσκαλεί τους λέγει τα εξής λόγια]: «Να κοπιάσετε αύριο, ύστερα από τη θεία λειτουργία[11], στα βαφτίσια του παιδιού του δείνος». Ιδιαίτερα προσκαλείται ο ανάδοχος, στον οποίο η πρόσκληση συνοδεύεται με αποστολή δώρων, που αποτελούνται από κουλούραν, ζάχαρη, καφέ και καναβέτα με κρασί. Επίσης, ιδιαίτερη πρόσκληση γίνεται στη μαμή με τα ίδια δώρα, αλλά σε μικρότερη ποσότητα, και στον ιερέα που θα κάμει το βάπτισμα.

---

[8] **Σπάργανο**, η φασκιά. Στον πληθυντικό: **τα σπάργανα**, το σύνολο των πανιών με τα οποία συνήθιζαν παλιότερα να τυλίγουν τα βρέφη, αλλιώς πάνες.

[9] **Κουλούρα**, ψωμί ζυμωμένο με προζύμι από ρεβίθια και βασιλικό και στολισμένο με σταυρούς καμωμένους με «κορδόνια» από τη ζύμη του και με αμύγδαλα ζεματισμένα και ξεφλουδισμένα. Ψηνόταν σε λαδωμένο ταψί.

[10] *(*Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): την πάθηση αυτή <να ζαλιστεί και να λιποθυμήσει> τη λέγομε στη Σιάτιστα «μπορεί να αρμενιστεί», από το Αρμένηδες, κακοποιά στοιχεία όμοια με τους καλικαντζαραίους.

[11] Στην εποχή που αναφέρεται το κείμενο θεία λειτουργία τελούνταν καθημερινά. (Την πληροφορία μας έδωσε ο πατήρ Αλέξανδρος Θεοδωρόπουλος).

Την ακόλουθη μέρα, ύστερα από τη θεία λειτουργία, έρχονται οι καλεσμένοι στο σπίτι που θα βαπτίσουν το μικρό και, αν ανήκουν στους πλησιέστερους συγγενείς, φέρουν είδη ρουχισμού με ένα χρυσό νόμισμα ραμμένο σε ένα από τα ενδύματα που τα προσφέρουν ως δώρα στο βρέφος. Οι γονείς της λεχώνας στέλλουν με κάποια επίδειξη λίκνον[12] καινούριο με τα αναγκαία κλινοσκεπάσματα, είδη ρουχισμού, γλυκίσματα, φαγητά και χρυσό νόμισμα, ραμμένο σε ένα από τα φορέματα του βρέφους. Οι φίλοι και <οι> μακρινοί συγγενείς αρκούνται κατά την αναχώρησή τους να προσφέρουν στο μικρό νόμισμα, που το τοποθετούν στο κεφάλι[13] του. Τα χρηματικά αυτά δώρα η μητέρα <τα>μαζεύει και αγοράζει με αυτά αντικείμενό τι *(κάποιο αντικείμενο)* χρήσιμο στο βρέφος. Αφού προσέλθουν οι καλεσμένοι, η μαμή με τις (**84**) καλεσμένες γυναίκες και με τα παιδιά, που μεταφέρουν δοχεία με νερό, φέρει το βρέφος στην εκκλησιά, όπου περιμένουν η ανάδοχος (*νουνά*) και ο ιερεύς. Η ανάδοχος φέρει μαζί της και τα απαραίτητα είδη ρουχισμού, με τα οποία θα επενδύσει (*ενδύσει, ντύσει*)[14] το βρέφος ύστερα από το βάπτισμα. Άμα γίνει *(τελεστεί)* το μυστήριο του βαπτίσματος [σύμφωνα με τις διατάξεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας] και χαρισθεί από την ανάδοχο το όνομα, επιστρέφουν στο σπίτι και εύχονται στους γονείς να είναι τυχηρό το όνομα και στη νουνά να της ζήσει το νεοφώτιστο. Το όνομα του μικρού προαναγγέλλουν στους γονείς τα παιδιά, που παρευρίσκονται στην εκκλησιά και, άμα ακούσουν το όνομα που θα χαρίσει η νουνά, φεύγουν αμέσως και τρεχάτοι[15] έρχονται στο σπίτι των γονέων του μικρού, αμιλλώμενοι ποιος που ποιος (*ποιος από ποιον*) θα έλθει πρώτος, για να πάρει το μεγαλύτερο φιλοδώρημα. Η νουνά προσφέρει και εκείνη δώρα στα παιδιά και στους καλεσμένους. Το όνομα <το> δίδει η ανάδοχος, που ακολουθεί την ακόλουθη τακτική στο χάρισμα του ονόματος: Στο πρώτο αρσενικό δίδει το όνομα του πάππου από τον πατέρα *(από την πλευρά του πατέρα)* και στο θηλυκό το όνομα της γιαγιάς από τον πατέρα (*από την πλευρά του πατέρα)*, στα δεύτερα το όνομα του πάππου και της γιαγιάς από τη μητέρα <*από την πλευρά της μητέρας*>. Ο κανών αυτός τηρείται πάντοτε, εκτός αν υπάρχει διάσταση μεταξύ των τέκνων και των γονέων -τότε <τα τέκνα> γνωρίζουν στην ανάδοχο ότι δε θέλουν να «αξιώσουν» τους γονείς τους- ή, όταν τύχει να αποθάνει ο σύζυγος, ενώ (**85**) η σύζυγος ήτο έγκυος· τότε, εάν το γεννώμενο είναι αρσενικό, δίδεται σ' αυτό το όνομα του αποθανόντος πατρός.

Και στους αρχαίους Έλληνας επικρατούσεν η ίδια συνήθεια στο χάρισμα του ονόματος, με τη διαφορά ότι το όνομα δίδονταν από τους γονείς ύστερα α-

---

[12] **Λίκνο**, εδώ, το κρεβατάκι του μωρού, η κούνια του, η «σαρμάντσα».

[13] «*Οι προσκεκλημένοι αποχωρούντες δωρίζουν τον νεοφώτιστον θέτοντες πλησίον της κεφαλής του εις την κούνιαν διάφορα νομίσματα»* σημειώνει για το ίδιο θέμα ο Γ. Γκανούλης, («***Τοκετός και Βάπτισις*», ΜΗΣ 1935**, σελ. 132).

[14] Η σημασία του επενδύω σήμερα έχει στενέψει, αναφέρεται σε οικονομικά κυρίως θέματα. Για το λόγο αυτό προτείνεται το **ενδύω**, ντύνω.

[15] **Τρεχάτοι,** αντί τρεχάτα, σχήμα κατά το νοούμενο. (Βλέπε την Εισαγωγή).

πό σύσκεψη και απόφασή τους.

Αφού επιστρέψουν στο σπίτι εκείνοι που πήγαν στην εκκλησιά, [τους προσφέρουν γλυκίσματα και κατόπιν] παρατίθεται γεύμα, στο οποίο παρακάθονται οι πλησιέστεροι συγγενείς και οι στενότεροι φίλοι, και γίνεται διασκέδαση, που παρατείνεται έως τις πρώτες νυχτερινές ώρες.

Η λεχώνα [δε βγαίνει έξω από το σπίτι της] έως την 40ή ημέρα από τη γέννηση <του μωρού>, οπότε <αυτή> **κάμνει την ευχή**, ουδέ επιτρέπεται να μπει στο δωμάτιό της άνθρωπος που έρχεται απ' όξω τις νυχτερινές ώρες. Εμποδίζεται με τη φράση: «δεν επιτρέπεται, έχομε λεχώνα». Την 40ή ημέρα η μαμή με τη μητέρα και το βρέφος έρχονται στην εκκλησία, πριν τελειώσει η θεία λειτουργία, ο ιερεύς <τούς> διαβάζει μια ειδική ευχή και μετά ταύτα μεταβαίνουν στο σπίτι των γονέων της λεχώνας, όπου φιλοξενείται την ημέρα εκείνη <η λεχώνα με το βρέφος>. Την εσπέρα, κατά την αναχώρησή της, δίδουν στο βρέφος ζάχαρη, κομμάτι ψωμιού και ένα αυγό και στον κόρφο της μητέρας θέτουν κάτι όμοιο *(παρόμοιο)*, για να μη χάσει το γάλα της. Παρόμοια πράγματα δίδονται στο βρέφος και στα σπίτια που για πρώτη φορά θα το πηγαίνουν (*θα το πάνε*).

Η μητέρα, για να φέρει ευκολότερα ύπνο στο βρέφος, του τραγουδεί επίτηδες τραγούδια, που ως επί το (**86**) πλείστον είναι αυτοσχέδια. Στη Σιάτιστα συνηθίζουν τα ακόλουθα:

«Έλα, ύπνε, από τ' αμπέλια,
παρ' το μπέμπη απ' τα χέρια,
πάρε τον και σύρε τον
κι όπου θέλεις πάινε τον
(πήγαινέ τον),
να κοιμηθεί, ν'αποκοιμηθεί
κι όνειρα γλυκά να ιδεί

Νάνε, νάνε, νάνε το
το καημένο και το παραπονεμένο,
νάνε το να κοιμηθεί
κι όνειρο καλό να ιδεί.
Ο πατέρας του θα 'ρθει
να του φέρει μύγδαλα
κι ζαχαρομύγδαλα.

Έλα, ύπνε, έπαρέ το
και γλυκά αποκοίμισέ το.

Νάνε, νάνε, νάνε το
και να το 'χει η μάνα του
και να το κερνάει κρασί
με την κούπα τη χρυσή.

Νάνε, νάνε, νάνε το.
το χρυσό μου το κουφέτο,
πού ήταν πέρσι
και πού 'ρθε φέτο;

04. Ο γάμος <γενικά>

Ο γάμος, όπως γίνεται στη Σιάτιστα, απαιτεί έξοδα πολλά, που ένας φτωχός οικογενειάρχης, όταν μάλιστα πρόκειται να υπανδρεύσει θυγατέρα, δεν μπορεί να τα αντιμετωπίσει χωρίς μεγάλες στενοχώριες. Για να διευκολύνει κάπως τη θέση του, εκλέγει (*επιλέγει*) εποχή κατάλληλη για την ευκολότερη τελετή του γάμου, εκλέγει δηλ. την εποχή ύστερα από τη συγκομιδή των δη-

μητριακών, για να έχει δικό του το ψωμί, εκλέγει την εποχή ύστερα από τον τρυγητό και το βράσιμο των κρασιών, για να έχει (**87**) δικό του κρασί και αποβλέπει ακόμα και στην καιρική κατάσταση της ατμοσφαίρας, να προμηνύει καλήν μέλλουσαν παραγωγήν. Αυτά όλα στη Σιάτιστα τα φανερώνουν με το παρακάτω δίστιχο:

«Ήλιος και βροχή, παντρεύονται οι φτωχοί·
Ήλιος και χιον<ι> , παντρεύονται οι αρχόντ<οι>».

Και το πολυδάπανο της τελετής του γάμου το φανερώνουν κατατάσσοντας το γάμο μεταξύ των πιο δαπανηρών πράξεων της ζωής των ανθρώπων, λέγοντας: «Όποιος δεν πάντρεψε κορίτσι, δεν φύτεψεν αμπέλι και δεν έχτισε σπίτι δεν ξέρει από κόσμο».

05. Ο αρραβώνας

Ύστερα από τα παραπάνω προλογήματα, μπαίνομε στη λεπτομερή αφήγηση της τελετής του γάμου αρχίζοντας από την έκθεση των αρραβώνων, που είναι το πρώτο μέρος των γάμων.

Ο αρραβώνας γίνονταν και γίνεται με προξενιά. Μια κυρία εξ επαγγέλματος προξενήτρια, ή φίλη, ή συγγενής των οικογενειών που έχουν μέλη υποψήφια για αρραβώνα, μεταβαίνει στους γονείς του νέου και προτείνει τη νέα τής άλλης οικογενείας ως κατάλληλη να γίνει σύζυγος του υιού τους και προσπαθεί να τους πείσει ότι θα ζήσουν ευτυχείς και αυτοί και ο υιός τους, αν αποφασίσουν να προβούν στον αρραβώνα που τους προτείνει, γιατί η νέα έχει πολλές αρετές, ανατροφή καλή, μόρφωση, [καρδιά καλή,] <είναι> νοικοκυρά, χρυσοχέρα, κ.λπ.. Οι γονείς, αν δεν είναι διατεθειμένοι να συνάψουν τον αρραβώνα, προπέμπουν την προξενήτρα με τη δήλωση ότι όλα όσα (**88**) τους λέγει είναι σωστά, αλλά δυστυχώς ο υιός τους δεν θέλει να αρραβωνιαστεί ακόμα. Εάν όμως είναι διατεθειμένοι να κάμουν τον αρραβώνα, προπέμπουν την προξενήτρα με τη δήλωση ότι έχουν ευχαρίστηση να κάμουν τη νέα νύφη τους και μάλιστα, πριν να τους γίνει η πρόταση, το είχαν σκεφθεί και εκείνοι, δεν μπορούν όμως να τους δώσουν οριστικόν λόγον, διότι ο νέος θέλει να ιδεί τη νέα. Ύστερα από την απάντηση αυτή παρασκευάζεται (*σχεδιάζεται / προετοιμάζεται)* η ευκαιρία να ιδεί ο νέος τη νέα και γνωρίζεται (*γνωστοποιείται)* στο νέο ο κατάλληλος τρόπος.

Οι ευκαιρίες που μπορούσεν άλλοτε ο νέος να ιδεί τη νέα ήσαν σπάνιες, οι ακόλουθες: 1) Σε κάποιου συγγενούς της νέας, που είχε την επέτειό του *(γιόρταζε)* και η νέα θα ήταν κεράστρα. 2) Την πρώτη του έτους, που θα έβγαινε <η νέα> σε μια από τις πλατείες, Τρία Πηγάδια ή Φούρκα, για να ιδεί τα καρναβάλια που μαζεύονται εκεί, και ο νέος masqué μπορεί να πλησιάσει τη νέα ζητούντας (*ζητώντας*) φιλοδώρημα και όχι μονάχα να ιδεί τη μορφή της, αλλά και να ακούσει τη φωνή της. 3) Το Πάσχα, στην πρώτη Ανάσταση, που τα κορίτσια που είναι σε ώρα γάμου πιάνουν θέση στο νάρθηκα της εκκλησίας. 4) Ένα από

τα Σαββατοκύριακα της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, σε κάποιο εξωκλήσι που πηγαίνουν να κοινωνήσουν. 5) Σε μια από τις πλατείες στα άκρα της πόλης τα απογεύματα των Κυριακών ή και άλλων εορτών την άνοιξη, που βγαίνουν (**89**) για αναψυχή και χορεύουν εκεί και παίζουν διάφορα παιγνίδια. 6) Την πρώτη Μαΐου, που βγαίνουν στις πλαγιές των βουνών, συλλέγουν αγριολούλουδα, κάμνουν στεφάνια και γυρίζουν σε κάποια πλατεία ή σε κανένα πηγάδι, όπου χορεύουν και τραγουδούν διάφορα σχετικά τραγούδια. 7) [Στους γάμους], την Παρασκευή και το Σάββατο, οπότε οι νέες μεταβαίνουν με τις μητέρες τους **στο σινί**[16] και <**στο**> **πλέξιμο**[17] της νύφης.

Αφού, λοιπόν, σε μια από τις παραπάνω ευκαιρίες ιδεί ο νέος τη νέα και μείνει ευχαριστημένος, αρχίζουν τα παζαρλίκια για το **τράχωμα**[18] και τα προικιά μέσον της προξενήτρας ή κάποιου από τους οικείους και, σε περίπτωση που μένουν σύμφωνοι, κηρύσσουν τελειωμένο τον αρραβώνα και αλλάσσουν προσωρινά δαχτυλίδι και σημείωμα των προικώων, το λεγόμενο **ξώφυλλο (χαρτί),** το οποίο οι γονείς της νέας στέλλουν συνοδεύοντας αυτό με γλυκίσματα, ολίγα σιτζιούκια και 2-3 ανθοδέσμες. Την εσπέραν[19], όσοι θέλουν κάμνουν μια επίσκεψη στη νύφη, οι γονείς του νέου, [οι πολύ στενοί] συγγενείς και ο γαμπρός. Στην επίσκεψη αυτή, αφού προσφέρουν κεράσματα στους επισκέπτες, κατόπιν μια από τις γυναίκες που ανήκουν στο περιβάλλον της νέας βγάζει τη νέα, η οποία καλωσορίζει τους επισκέπτες με κλίση της κεφαλής (προσκύνημα), ερωτώνται οι επισκέπτες αν θέλουν η νύφη να φιλήσει χέρια και, άμα απαντήσουν αρνητικά, [η πεθερά] παίρνει τη (**90**) νύφη κοντά της και κατόπιν οι άλλες γυναίκες αλληλοδιαδόχως, έως ότου έρχεται και η σειρά του νέου. Την τοποθετούν *(βάζουν να καθίσει)* κοντά του και μια κυρία τους ενώνει τα χέρια. Τότε, τα παλαιότερα χρόνια, σβούσαν για μια στιγμή τα φώτα και ο νέος έπαιρνε το πρώτο φίλημα, για το οποίο στην αναχώρηση πρόσφερε φιλοδώρημα **(την προγαμιαία δωρεά)**. Στην επίσκεψη αυτή όριζαν και την ημέρα που θα γίνονταν **τα επίσημα** ως εξής: την εσπέρα της παραμονής <των επισήμων> προσκαλούνται οι συγγενείς και φίλοι των μνηστευθέντων για την πρωία της επομένης με τον ακόλουθο τύπον: Από μέρος της νύφης: «Να κοπιάσετε αύριο απόλυμα της εκκλησιάς, να στείλομε το χαρτί». Από μέρος του γαμπρού: «Να κοπιάσετε αύριο απόλυμα της εκκλησίας, να δεχτούμε το **χαρτί**[20]».

Την επαύριο, αφού προσέλθουν οι καλεσμένοι, ο ιερεύς της ενορίας παρα-

---

[16] **Στο σινί**, βλέπε υποσημείωση 30.

[17] **Στο πλέξιμο,** βλέπε υποσημείωση 40.

[18] **Τράχωμα,** το χρηματικό μέρος της προίκας, βλέπε **Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός, Πρόσθετες πληροφορίες (για το "ξώφυλλο χαρτί", το "νάχτι", τα "μαζιά", τον "πρόπκαστο" και τα "γεμίσια") από δημοσιευμένα κείμενα και άλλων σιατιστινών μελετητών του σιατιστινού γάμου.**

[19] **Την εσπέραν,** το βράδυ της αναγγελίας των αρραβώνων.

[20] **Χαρτί,** το προικοσύμφωνο, **ξώφυλλο χαρτί,** πρόχειρο προικοσύμφωνο, βλέπε **Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός,……..Ξώφυλλο χαρτί.**

λαμβάνει το χαρτί, μια γυναίκα ή κάποιος άνδρας κάνιστρο με γλυκίσματα, τα περιώνυμα σαλιάρια, και με δώρα (για το γαμπρό κάλτσες, παντούφλες κεντημένες, μια μπάντα ή μαξιλάρι, για τον πεθερό και <την> πεθερά από ένα ζευγάρι κάλτσες και για τους αδελφούς και αδελφές του γαμπρού επίσης κάτι κατάλληλο και ανάλογες μικρές ανθοδέσμες) και ένα παιδί, που φέρνει την καναβέτα με δυο φιάλες κρασί εκλεκτό, έρχονται στου γαμπρού, όπου τους δέχονται οι εκεί καλεσμένοι. Αφού τους περιποιηθούν, (**91**) ο ιερεύς ερωτάει αν θέλουν να διαβάσει σε επήκοο το χαρτί και σε περίπτωση άρνησης το δίδει εις τους γονείς ή στον ίδιο το γαμπρό και, αφού ετοιμαστούν από μέρος του γαμπρού φόρεμα με άλλα δώρα, μυρωδιές, σαπούνια και άλλα, κουφέτα και κρασί στις ίδιες φιάλες, φεύγουν και τα φέρουν στης νύφης το σπίτι. Τα δακτυλίδια τα είχαν ανταλλάξει προηγουμένως[21].

Την εσπέρα <των επισήμων> ή συνήθως την Κυριακή ή μια άλλη εορτάσιμη ημέρα γίνεται η μεγάλη επίσκεψη του γαμπρού στη νύφη, αφού την παραμονή γίνει ιδιαίτερη πρόσκληση από μέρος του γαμπρού: «Να κοπιάσετε αύριο, απόλυμα της εκκλησίας να ιδούμε τη νύφη» και από τη νύφη: «Να κοπιάσετε απόλυμα της εκκλησίας αύριο να δεχτούμε τους συμπεθερούς». Την επομένη <της πρόσκλησης> μέρα η πεθερά και ο πεθερός με το γαμπρό παραστέκουν[22] στην εκκλησία και συγκεντρώνουν τους καλεσμένους <τους> και με τραγούδια κατευθύνονται στο σπίτι της νύφης. Εκεί οι καλεσμένοι της νύφης αραδιάζονται σε γραμμή, πρώτα οι γεροντότεροι και πρώτα οι άνδρες και έπειτα οι γυναίκες, και περνώντας οι συμπεθεροί τούς πιάνουν από το χέρι και τους εύχονται να απολαύσουν ό,τι επιθυμούν και πηγαίνουν στις αίθουσες της υποδοχής, όπου τους καλωσορίζουν οι καλεσμένοι της νύφης με τη σειρά ευχόμενοι το «καλορίζικα» κ.λπ.. Άμα τελειώσουν τα καλωσορίσματα, αρχίζουν οι περιποιήσεις, σιγάρα, γλυκό, κρασί και μικρές ανθοδέσμες. Ιδιαίτερη (**92**) ανθοδέσμη, με περισσότερη επιμέλεια καμωμένη, προσφέρεται στο γαμπρό, τον οποίο [τον φιλεί στο στόμα] ο προσφέρων αυτήν. Στα παιδιά προσφέρονται κουφέτα, τα οποία έστειλεν ο γαμπρός. Αφού περάσει κάμποση ώρα, μία από τις γυναίκες παρουσιάζει τη νύφη κρατώντας την από τη μασχάλη. <Η νύφη> στέκεται στη θύρα, τους καλωσορίζει με μια κλίση της κεφαλής (το προσκύνημα) και, αφού σταθεί ολίγον, αποσύρεται και μεταβαίνει σε άλλη αίθουσα. Μετά το χαιρετισμό οι άνδρες αρχίζουν να τραγουδούν κατάλληλα τραγούδια: π.χ.

«Κάτι θα σου πω, κόρη μ’, αντρέπομαι:
- τι είν’ τα χείλη σου γαλαζιοκίτρινα
μην’ αρρώστησες, μην’θερμάθηκες;
- Μητ’*(μήτε)* αρρώστησα, μήτε θερμάθηκα,
εμένα η μάνα μου μ’ αρραβώνιασε

[21] Όταν «**έδιναν το λόγο**», δηλ. όταν «συμφωνούσαν» τον αρραβώνα, βλέπε σελ.χειρ. 89.
[22] **Παραστέκουν,** παραμένουν και περιμένουν να συγκεντρωθούν όλοι.

κι μ’ έδωκε μακριά στον πέρα μαχαλά.
Βρήκα πεθερά σαν την τρανταφυλλιά,
βρήκα πεθερό σαν το βασιλικό».

Αφού μείνουν αρκετή <ώρα>, αναχωρούν. Στην αναχώρηση πιάνουν τη νύφη από το χέρι και κείνη σκύφτει και φιλάει το χέρι εκείνου που την αποχαιρετάει. Μερικοί από τους κυρίους προσπαθούν να γελάσουν τη νύφη στο χεροφίλημα, προσφέροντας το αριστερό χέρι, ενώ το πρώτο *(αρχικά)* πρόσφεραν το δεξί. Εκείνη αρνείται και αυτό επαναλαμβάνεται, έως ότου οι ακολουθούντες αρχίζουν να διαμαρτύρονται. Άλλοι πάλι φεύγοντες παραλαμβάνουν μαζί τους, κρυφά από τους οικείους της νύφης, φιάλες με κρασί, που το πίνουν στο δρόμο. Στην αναχώρηση ο γαμπρός και οι οικείοι του και οι πλησιέστεροι συγγενείς προσφέρουν στη νύφη φιλοδωρήματα, προπάντων αρχαία νομίσματα[23]. (**93**)

Την εσπέρα της ίδιας ημέρας επισκέπτονται τη νύφη τα συγγενικά [του γαμπρού] κορίτσια, οι γονείς αυτού και οι πλησιέστεροι συγγενείς. Παρατίθεται τότε δείπνο στο γαμπρό και στους πολύ πλησίον συγγενείς, διασκεδάζουν και, ύστερα από τη διασκέδαση, οι άλλοι φεύγουν και μονάχα ο γαμπρός μένει και κοιμάται στο σπίτι της νύφης. Και κατόπιν, άπαξ *(μια φορά)* τουλάχιστον την εβδομάδα, επισκέπτεται ο γαμπρός τη νύφη και παραμένει εκεί τη νύχτα. Και οι γονείς της νύφης με τους συγγενείς τους [μία των ημερών] έκαμναν επίσκεψη στο γαμπρό για ανταπόδοση και έτσι τέλειωναν τα αρραβωνιάσματα.

Το διάστημα των αρραβώνων οι αρραβωνιασμένοι περνούν πολύ ευχάριστα, πολύ γλυκά. Οι συγγενείς και οι στενοί φίλοι τούς παραθέτουν φιλειές[24] και τους κάμνουν εξαιρετικές περιποιήσεις με γλυκίσματα, κρασιά ηλιαστά, αμυγδαλόσπορα καβουρντισμένα κ.λπ.. Για τούτο οι γεροντότεροι λέγουν ότι τίποτε δε θυμούνται από τη ζωή τους, εκτός μονάχα το διάστημα των αρραβώνων τους, χωρίς να εξαιρέσουν και τον πρώτο μήνα των γάμων τους, τον μήνα του μέλιτος.

06. Ο γάμος

Ο γάμος αρχινούσε την τελευταία Κυριακή προ της Κυριακής των γάμων. Αφού τοιμάζονταν τα προικώα χρήματα (**το νάχτι, τράχωμα**)[25], προσκαλούνταν οι συγγενείς και οι πιο στενοί φίλοι από μέρος της νύφης να στείλουν το (**94**) νάχτι ή να δεχτούν τα **μαζιά**[26], από μέρος του γαμπρού να δεχτούν το νάχτι ή να στείλουν τα μαζιά. Άμα οι καλεσμένοι προσέλθουν, ο πατέρας της νύφης ή η μητέρα ή ο αδελφός ή ο κηδεμών, όταν δεν υπάρχει πατέρας, μετράει σε ένα δίσκο τα χρήματα, τα μαζεύει σε ένα μανδήλι μεταξωτό και τα δίδει σε

---

[23] Στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ. γράφει: διάφορα χρυσά νομίσματα ή κοσμήματα.
[24] **Φιλειά,** φίλεμα (από το ρήμα **φιλεύω**, προσφέρω γεύμα, ποτό, γλυκό κ.λπ.).
[25] **Νάχτι, τράχωμα**, βλέπε **Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός,… Νάχτι.**
[26] **Μαζιά,** βλέπε **Παράρτημα**, **§ 6. Γάμος σιατιστινός,… Μαζιά.**

δυο νέους, ο ένας έγγαμος, οι οποίοι υπό τας ευχάς των παρευρισκομένων τα φέρουν στο γαμπρό. Εκεί, αφού τους προσφέρουν γλυκό κ.λπ., οι δυο νέοι ζητούν ένα δίσκον, όπου μετρούν το νάχτι και το δίδουν στον πατέρα του γαμπρού ή στον ίδιο, ο οποίος, αφού το λάβει, το δίδει στον πατέρα του. Πολλοί το παραλαμβάνουν χωρίς να γίνει η καταμέτρηση. Κατόπιν αναχωρούν ευχόμενοι «καλήν στερέωσιν» κ.λπ.. Μαζί δε με αυτούς πηγαίνει και κάποιος από το γαμπρό, που φέρνει στη νύφη τα μαζιά, δηλαδή ύκνα[27] και λοιπά καλλυντικά, αρώματα, σαπούνια, μπούδρες (*πούδρες*), και κουφέτα. Από αυτά η νύφη στέλλει <ένα> μέρος στις φιλενάδες της. Ο γαμπρός σ' εκείνους που πηγαίνουν το νάχτι (το τράχωμα) προσφέρει κατά την αναχώρησή τους χρηματικό τι *(κάποιο χρηματικό*) ποσό ως δώρο. Έτσι αρχινάει ο γάμος και κλείεται η πρώτη ημέρα.

Από την επαύριο δε, δευτέραν ημέραν της εβδομάδος, αρχίζουν εις αμφότερα τα μέρη πυρετώδεις προετοιμασίες δια τα επακόλουθα. Η νύφη βάζει τα υκνά και τα μαζιά στο κεφάλι της και κρατεί δεμένα με κάποιο κάλυμμα τα μαλλιά της δυο μέρες και κατόπιν λούζεται, όπως έκαμναν και στην αρχαία εποχή οι πρόγονοί μας.

Από την Κυριακή δεν επιτρέπεται (**95**) στο γαμπρό να επισκεφθεί τη νύφη. Όποιος όμως παραβαίνει τη συνήθεια αυτή αλευρώνεται στο πρόσωπο από τους οικείους της νύφης.

Οι ετοιμασίες γίνονται έως την Πέμπτη. (**96**)

Την Πέμπτη εντείνεται η προσπάθεια από τις πηρήτρες[28] και των δυο οικογενειών των γάμων *(της νύφης και του γαμπρού*) να εξοικονομήσουν καθίσματα, μαγειρικά σκεύη, επιτραπέζια είδη (πιάτα, μαχαιροπίρονα, ποτήρια και φιλτσιάνια). Την μεταμεσημβρία προσκαλούνται τα κορίτσια τα συγγενικά και μένουν όλη *(καθ' όλη)* τη διάρκεια των γάμων. Την εσπέρα της μέρας αυτής τα κορίτσια που τα έχουν προσκαλέσει στου γαμπρού αναπιάνουν[29] τα προζύμια ως εξής: Τοποθετούν σε ένα μέρος του κατωγιού τη σκάφη, όπου θα ζυμωθεί η ζύμη. Ολίγο παρέκει τοποθετείται μια σέλα (εφίππιο). Επάνω στη σέλα κάθεται ένα αγόρι που έχει <εν ζωή> πατέρα και μητέρα και κρατεί στο χέρι του σπαθί υψωμένο. Ένα από τα κορίτσια ασχολείται με το ανάπιασμα του προζυμιού, τα άλλα χορεύουν γύρω από τη σκάφη και τη σέλα με σχετικά ειδικά τραγούδια σαν το παρακάτω:

«Του κυρ γαμπρού η μάνα ψηλά 'νασκουμπωμένη
στη σκάλα π' ανιβαίνει *(ανεβαίνει)* τον Ήλιο παραγγέλλει,
ψήσε, Ηλιάκη μ', ψήσε τούτη την εβδομάδα,
νυφ<η> να καρτηρέσω, γαμπρόν να προβοδήσω».

---

[27] **Ύκνα,** βλέπε **Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός,…. Μαζιά.**

[28] **Πηρήτρα,** η αρχιμαγείρισσα του γάμου, (Παπαναούμ Δημήτριος, **Λαογραφικά Σιατίστης**).

[29] **Αναπιάνω το προζύμι** (την προηγούμενη ημέρα του ζυμώματος του ψωμιού), ανανεώνω και αυξάνω την ποσότητα του προζυμιού προσθέτοντας αλεύρι και νερό.

Άμα τελειώσει το ανάπιασμα, το κορίτσι που ασχολήθηκε μ' αυτό παίρνει το δαχτυλίδι του γαμπρού και το θέτει μέσα στο αναπιασμένο ζυμάρι. Έτσι κλείει και η Πέμπτη.

Την πρωία της Παρασκευής, αφού σηκωθούν από τον ύπνο πολύ ενωρίς, αρχίζουν τις εργασίες και πρώτα φροντίζουν για το ζύμωμα του ψωμιού. Το κορίτσι που ανάπιασε το προζύμι παίρνει το δαχτυλίδι από το ζυμάρι και το (**97**) δίδει στο γαμπρό και ο γαμπρός τής δίδει δώρο χρηματικό τι ποσόν. Κατόπιν το κορίτσι κόπτει κομμάτια ζυμάρι και τα μοιράζει στα άλλα κορίτσια, ανάλογα με τα ψωμιά που κάθε ένα προορίζεται να ζυμώσει. Ενώ αυτά καταγίνονται με το ζύμωμα των ψωμιών και των κουλουρών, τα άλλα χορεύουν ακολουθούντα τον ήχο των μουσικών οργάνων. Άμα τελειώσουν το ζύμωμα, χορεύουν κι εκείνα και ύστερα από ολίγο φεύγουν τα όργανα, για να επανέλθουν μετά το μεσημέρι, για να χορεύσουν οι καλεσμένες γυναίκες και να συνοδεύσουν το σινί, που θα σταλεί στη νύφη.

Την ίδια μέρα πολύ πρωί στέλνονται προσκλητήρια του γάμου στους συγγενείς και φίλους. Τα προσκλητήρια είναι δυο ειδών, ένα είδος για κείνους που προσκαλούνται στο γεύμα και άλλου τύπου για κείνους που δεν θα παρακαθήσουν στο γεύμα.Τα προσκλητήρια φέρουν τον εξής τύπο:«Την προσεχή Κυριακήν τελουμένων των γάμων του υιού μου ή της θυγατρός μου (δείνος) μετά της ή του (τίθεται το όνομα της δεσποινίδος ή το όνομα του νέου) προσκαλείσθε όπως τιμήσητε αυτούς οικογενειακώς εις το γεύμα, ίνα συγχαρώμεν, παίρνοντες και τα μαχαιροπίρονά σας». Για τους μη προσκαλουμένους εις το γεύμα ύστερα από το οικογενειακώς ακολουθούσαν τα εξής: «εις τον καφέ, ίνα συνοδεύσωμεν τους μελλονύμφους εις την στέψιν και μετά ταύτα εις τον χορόν. Να ορίσητε και εις το σινί[30] και πλέξιμο». Τα τελευταία αυτά εγράφοντο και εις τους δυο τύπους των προσκλητηρίων. (**98**) Ιδιαίτερη πρόσκληση γίνονταν στο νούνο και στους μπρατίμους (παρανύμφους). Σ' αυτούς στέλλονταν η πηρήτρα με σιμίτι[31] και κρασί.

Το απόγευμα της Παρασκευής ο γάμος γίνονταν (*τα γαμήλια έθιμα τελούνταν)* κυρίως στο σπίτι του γαμπρού. Εκεί μαζεύονταν οι καλεσμένοι, γυναίκες και κορίτσια κυρίως, για να χορεύσουν και να στείλουν στη νύφη **το σινί.** Το σινί ήταν διάφορα δώρα: για τη νύφη φόρεμα, κοσμήματα, αρώματα, στιβάλια[32], στρίμφια (κάλτσες), παρασόλι[33] και καθρέφτης (ο οποίος στέλλονταν οπίσω στο γαμπρό την Κυριακή μαζί με τα προικιά της νύφης)· για τους γονείς της

---

[30] **Σινί** α) μεγάλο χάλκινο ταψί, αβαθές, με διάμετρο ένα μέτρο, συχνά με πλούσια διακόσμηση,

β) έθιμο του σιατιστινού γάμου. (πρβ. κοπιάστε στο σινί).

[31] **Σιμίτι**, ειδικά διαμορφωμένο ψωμί, που παρασκευάζεται με εκλεκτό αλεύρι και με μαγιά από ρεβιθάλευρο.

[32] **Στιβάλια**, είδος μπότας που κουμπώνει μπροστά.

[33] **Παρασόλι,** ομπρέλα.

νύφης στέλλονται στο σινί πράγμα[34] για φόρεμα της πεθεράς και για φορεσιά του πεθερού και [άλλα δώρα για τους άλλους πλησίον συγγενείς], ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του γαμπρού. Όλα αυτά τίθενται (*τοποθετούνται*) σε ένα μεγάλο σινί με ένα χαρτάκι καρφιτσωμένο σε κάθε δώρο, που φέρνει το όνομα εκείνου για τον οποίο είναι προορισμένο το δώρο, σκεπάζονται με έναν μποχτσιά (επίτηδες καμωμένο σκέπασμα) και φέρονται στο σπίτι της νύφης, υπό τη συνοδεία των οργανοπαικτών, από την πηρήτρα, που βάζει στο κεφάλι της το σινί και ακολουθείται από ένα παιδί, που φέρνει την καναβέτα με το κρασί.

Στης νύφης, αφού δεχτούν τα δώρα, που μια μέρα θα τα διανείμουν σύμφωνα με τις επιγραφές *(το καρφιτσωμένο χαρτάκι)*, τα εκθέτουν [σε μια αίθουσα *(σε ένα δωμάτιο)]* για να τα βλέπει ο κόσμος, και αφού στο ίδιο σινί θέσουν άλλον μπουχτσιά με τα δώρα της νύφης <προς το γαμπρό και τους δικούς του>, δηλαδή μπουχτσιαλίκι (εσώβρακο και υποκάμισο καμωμένα από ηλιασμένο πανί πρώτης γραμμής και βρακοζώνες κεντημένες) για (**99**) τα πεθερικά και το γαμπρό, τσιράπια (κάλτσες) με γράμματα, δηλ. κλωνάρια, πλεγμένα στις μύτες και στις φτέρνες, για τις γυναίκες και τα κορίτσια, <τσιράπια> άσπρα για τους άνδρες, παντούφλες κεντημένες με το χέρι της νύφης και, αφού αλλάξουν το μισό κρασί του γαμπρού, για να δείξουν ότι πλέον ταυτίζεται η τύχη τους, θέτουν το μπουχτσιά με όλα τα δώρα που αναφέραμε στο ίδιο σινί και δίδονται στην πηρήτρα, που τα μεταφέρει στου γαμπρού με τη συνοδεία των μουσικών οργάνων, που, όσο να τοιμαστούν τα παραπάνω, έπαιζαν και χόρευαν οι παρευρισκόμενες γυναίκες και <τα> κορίτσια στης νύφης. Στην επιθεώρηση των δώρων, τόσο του γαμπρού όσο και της νύφης, που επίσης εκτίθενται στη θέα των κεκλημένων (*καλεσμένων)*, παίρνει και δίνει το κουτσομπολιό. Από τα δώρα βγαίνουν διάφορα συμπεράσματα δυσαρέσκειας, ευημερίας κ.λπ..

Με την επιστροφή των μουσικών οργάνων συνεχίζεται στου γαμπρού ο χορός και η πηρήτρα θέτει στο μέσο του χώρου του χορού ένα γκιούμι[35] με νερό, επάνω στο οποίο βάζει μια γλυκιά κουλούρα, πέριξ των οποίων χορεύουν οι γυναίκες. Και, αφού γίνουν τρεις γύροι πέριξ *(αφού κάνουν τρεις γύρους)*, παίρνει η πηρήτρα την κουλούρα, κόπτει αυτήν σε κομμάτια, που τα μοιράζει στους καλεσμένους. Η κουλούρα αυτή λέγεται **«πρόπκαστρος»**[36], από το «προεικάζειν» την τύχη των μελλονύμφων.

Άμα νυχτώσει, φεύγουν οι καλεσμένοι και τα όργανα και μένουν μονάχα τα κορίτσια από τους στενότερους συγγενείς. Στης νύφης τα κορίτσια ασχολούνται με το ανάπιασμα του προζυμιού τραγουδούντα και χορεύοντα με τα (**100**) σχετικά τραγούδια:

---

[34] **Πράγμα,** α) (εδώ) ύφασμα. β) ως τεχνικός όρος σημαίνει υλικό, πρώτη ύλη, π.χ. στη γουναρική, ο χορδάς.

[35] **Γκιούμι,** μεταλλικό δοχείο για νερό.

[36] **Πρόπκαστρος**, βλέπε **Παράρτημα, § 6 Γάμος σιατιστινός,…. Πρόπκαστος.**

Της κυρά νύφ<η>ς η μάνα ψηλά 'νασκουμπωμένη
στη σκάλα π' ανιβαίνει τον Ήλιο παραγγέλλει:
Ψήσε, Ηλιάκη μ', ψήσε τούτη την εβδομάδα,
γαμπρόν θα καρτερέσω, νύφ<η> θα προβοδήσω.

- Νύφη, τι δεν κινάς;
- Τι δεν κινώ; Πονώ το μπάρμπα μου και δεν κινώ.
- Νύφη, τι δεν κινάς;
- Τι δεν κινώ; Πονώ τη μάνα μ' και δεν κινώ.
- Νύφη τι δεν κινάς;
- Τι δεν κινώ; Πονώ τ' αδέρφια μου
- και τ' αδερφάκια μου και δεν κινώ.

Έτσι έκλειε και η Παρασκευή των γάμων.

Την πρωία του Σαββάτου γίνονταν το ζύμωμα του ψωμιού στης νύφης και το απόγευμα ο γαμπρός με τους συγγενείς και φίλους του, άνδρες, γυναίκες και κορίτσια, αφού συγκεντρωθούν στο σπίτι του, μεταβαίνουν με τα ιδικά του όργανα στην οικία της νύφης, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένοι οι συγγενείς και φίλοι της νύφης και χορεύουν με τα <μουσικά> όργανά τους. Εκεί τώρα γίνεται κοινός χορός με τη συνοδεία και των δυο ομάδων των μουσικών οργάνων. Στο χορό προτιμούνται οι καλεσμένοι του γαμπρού. Αφού περιποιηθούν τους καλεσμένους του γαμπρού, μια <από> τις πιο <στενές> συγγενείς της νύφης παίρνει τη νύφη και τη βγάζει να χορεύσει στην αρχή του χορού το νυφιάτικο. Μόλις εμφανιστεί στο χορό η νύφη, η πηρήτρα βάζει τον πρόπκαστρο στη μέση και, άμα η νύφη κάμει τρεις γύρους, τον παίρνει, τον κόβει κομμάτια και τον μοιράζει στους καλεσμένους. Όταν η νύφη χορεύει, οι γονείς της και οι πλησιέστεροι συγγενείς της φιλοδωρούν τους οργανοπαίκτες. Ύστερα από το χορό της την αποσύρουν από το χορό, για να φορέσει άλλο φόρεμα, το δευτεριάτικο, γιατί στην πρώτη εμφάνισή της φοράει το φουστάνι του γαμπρού. Αφού τοιμαστεί, μια γυναίκα από τις πλησιέστερες συγγενείς του γαμπρού την βγάζει στο χορό, για να χορέψει το δεύτερο νυφιάτικο. Αυτήν τη φορά φιλοδωρούν (**101**) τους οργανοπαίκτες ο γαμπρός και οι συγγενείς του, που αμιλλώνται τα φιλοδωρήματά τους να είναι ανώτερα από τα φιλοδωρήματα των συγγενών της νύφης. Κάμνει και τώρα η νύφη τρεις γύρους και κατόπιν αποσύρεται και χορεύουν τα κορίτσια και οι νεότερες κυρίες των συγγενών και φίλων του γαμπρού σέρνοντας το χορό.

Αφού χορεύσουν [αρκετά], ο γαμπρός παίρνει τους οργανοπαίκτες του και με τους συγγενείς και λοιπούς επιστρέφει στο σπίτι του, όπου άλλοτε γίνονταν τα μπαρμπιρίσματα του γαμπρού. Ο κουρεύς άλειφε το κεφάλι του γαμπρού με κρόκους από αυγά, τον έλουζε με αυτά, του έκοβε τα μαλλιά και τον ξούριζεν

(ξύριζε). Ενώ ο κουρέας έκαμνε τη δουλειά του, οι παρευρισκόμενοι τραγουδούσαν σχετικά ειδικά τραγούδια σαν τα εξής:

1) Λούζεται τ' αρχοντόπουλο σ' έν' αργυρό λιένι[37].
Η πάπια φέρνει το νερό κι η γκίζα[38] το σαπούνι
κι η μαργαριτοπρόσωπη φέρνει το πιστιμάλι[39].

2) Γαμπρέ μ', ποια μάνα σ' έκαμε, κ' είσαι άσπρος σαν το γάλα;
Η μάνα που με έκαμε, χρυσή ήταν η καρδιά της.
Και το βυζί που βύζανα σπυρί μαργαριτάρι.
Κι η κούνια που με κούναε ήταν μαλαματέινα.

Στης νύφης ασχολούνταν με το **πλέξιμό**[40] της, όπου τραγουδούσαν τα εξής:

1) Αργυρό μου χτένι, σέρνε αγάλια αγάλια, τρίχα να μη ραΐσει,
γιατί αυτήν την τρίχα την έχω αγορασμένη σαράντα δυό κάπ<ου> άσπρα
κι ένα δαχτυλίδι (κατ' άλλην εκδοχή: κι ξιαγορασμένη μ' εκατό φλωράκια)
(**102**)
2) Μάστε τα μαλλιά μου, μη μου τα μάσουν ξένοι
και μου τα κάμουν μάια, μάια του κορμιού μου
και του κεφαλιού μου.

Έτσι έκλειε και το Σάββατον.

Την Κυριακήν πολύ πρωί τα συγγενικά και γειτονικά <της νύφης> κορίτσια παραλαμβάνουν τη νύφη και τραγουδώντας διάφορα σχετικά τραγούδια σαν το παρακάτω:

« Άιντε, συντρόφισσα, να πάμε για νερό.
-Σύρτε μοναχές, δεν έρχομαι εγώ,
γιατ' έχω πολλές δουλειές
μ' αρραβώνιασαν προχτές»,

έρχονται στην πλησιέστερη βρύση ή σε πηγάδι, γεμίζουν τα γκιούμια , τα γιμπρίκια[41] κ.λπ. με νερό, τα θέτουν καταγής και ολόγυρα απ' αυτά χορεύουν

---

[37] **Λιέν'**, χάλκινη λεκάνη που μαζί με το γιμπρίκι (υποσημείωση 41) αποτελούν τα μέσα για το πρωινό πλύσιμο.
[38] **Γκίζα,** το πουλί κίσσα, κοινώς καρακάξα.
[39] **Πιστιμάλ'**, μεγάλο ορθογώνιο υφαντό πανί, χρησιμοποιείται ως τραπεζομάντηλο ή για να τυλίγουμε πράγματα.
[40] **Πλέξιμο της νύφης**, έθιμο του σιατιστινού γάμου, το χτένισμα των μαλλιών της νύφης το πρωί του Σαββάτου, παραμονή της στέψης.
[41] **Γιμπρίκι, ιουμπρίκ'**, χάλκινο δοχείο για νερό.

τραγουδούντα διάφορα τραγούδια. Το χορό τον σέρνει η νύφη, που χορεύει το χορό τον αποχωριστήριο από τις Νηράιδες[42]. Χορεύει για τελευταία φορά παρθένος. Κατόπιν τραγουδούντα πάλι επιστρέφουν στο σπίτι, όπου ασχολούνται με το στόλισμα της νύφης <καθότι μετά την εκκλησία θα αρχίσουν οι επισκέψεις, θα αρχίσει δηλ. η σκαλιώρα>. Άμα θα τελειώσει το στόλισμα, φωνάζουν ένα συγγενικό ή γειτονικό αγόρι που έχει πατέρα και μητέρα <εν ζωή> και σκεπίζει τη νύφη, της ρίπτει δηλαδή τη νυμφική σκέπη, το νυμφικό πέπλο.

Στου γαμπρού μεταβαίνουν πρωί οι παράνυμφοι, παίρνουν το γαμπρό και έρχονται στην εκκλησιά, μπαίνουν στο ιερό και ο ενορίτης[43] του γαμπρού τούς χρίει με έλαιο ιερό, διαβάζοντας κάποια ευχή, και τους μεταδίδει έτσι τη χάρη του Ευχελαίου μυστηρίου και ύστερα επιστρέφουν στο σπίτι του γαμπρού, όπου προγευματίζουν κάτι.

Ύστερα από τη θεία λειτουργία οι καλεσμένοι επισκέπτονται τους μελλονύμφους συγχαίροντας αυτούς (**103**) «πααίνουν να τους **σκαλιωρίσουν»** ή «πααίνουν στη **σκαλιώρα**», εύχονται <δηλαδή> την καλή ώρα.

Άμα τελειώσει η σκαλιώρα, οι καλεσμένοι [από τη νύφη] στο ψωμί[44] έρχονται με τα μουσικά όργανα στο σπίτι του γαμπρού και κάμνουν μια επίσημη επίσκεψη, που έχει τον τύπο πρόσκλησης, να έρθουν να πάρουν τη νύφη για τα στεφανώματα, γιατί είναι πλέον όλα έτοιμα.

Άμα φύγουν οι άνθρωποι της νύφης, ο γαμπρός με τους καλεσμένους του στο γεύμα έρχονται στου νούνου το σπίτι να τον πάρουν, μονάχα οι άνδρες, οι γυναίκες περιμένουν κάπου, από όπου θα περάσουν οι άνδρες, και όλοι μαζί, άνδρες και γυναίκες, έρχονται στης νύφης. Η νούνα δεν παρακολουθεί, μα μεταβαίνει μόνη στην εκκλησιά. Στης νύφης πηγαίνει μονάχα ο νούνος με ένα παιδί που κρατεί το φλάμπουρο, δηλαδή δοχείο (πκάλι[45] αρχαίο), στο στόμιο του οποίου τίθεται μήλο ή πορτοκάλι χρυσωμένο. Επίσης και η μητέρα του γαμπρού δεν πηγαίνει στο σπίτι της νύφης, αλλά μεταβαίνει στην εκκλησιά, όπου περιμένει τη νύφη στη θύρα της εκκλησιάς. Λοιπόν, οι καλεσμένοι του γαμπρού, άνδρες και γυναίκες, έρχονται στης νύφης το σπίτι, όπου τους δέχονται οι καλεσμένοι της νύφης παραταγμένοι σε δυο μακρές σειρές. Η νύφη βρίσκεται σε ένα δωμάτιο με τα κορίτσια. Εκεί τοποθετούν [σε κατάλληλο μέρος] τον καθρέπτη που έστειλε ο γαμπρός στο σινί, ώστε να κατοπτρίζονται εκείνοι που έρχονται απ' έξω. Στον καθρέφτη η νύφη θα ιδεί την μορφή του γαμπρού, όταν θα έρχεται, που έχει να τον ιδεί μια βδομάδα. Όταν έλθουν οι γαμήλιοι[46] του γαμπρού και καθήσουν στις αίθουσες, μπαίνουν οι γαμήλιοι

---

[42] Στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ. γράφει: εχόρευε τον αποχαιρετιστήριο χορό των Νηρηίδων. Για τελευταία φορά εχόρευε παρθένος.

[43] **Ενορίτης,** εδώ,ο ιερέας της ενορίας.

[44] **Στο ψωμί,** στο γεύμα.

[45] **Πκάλι,** κανάτα με ανάγλυφες και ζωγραφικές διακοσμήσεις στην εξωτερική επιφάνειά της.

[46] **Γαμήλιοι,** οι καλεσμένοι στο γάμο.

(**104**) της νύφης, τους καλωσορίζουν και εύχονται καλορίζικα και σε έκαστον (*στον καθένα*) «κατά τον πόθον του» και κατόπιν τους σερβίρουν.

Άμα τελειώσει το σερβίρισμα, παρουσιάζεται ο αδερφός [της νύφης] ή κάποιος πλησίον συγγενής της με μια απλάδα[47], <πάνω> στην οποία είναι <τοποθετημένα> δυο ποτήρια, το ένα με κρασί το άλλο με νερό, ένα σιμίτι, μια ζώνη με κλειδώματα και το δακτυλίδι της νύφης, για να κάμει τον αρραβώνα. Ο γαμπρός και οι παράνυμφοι στέκονται όρθιοι και ένας νέος, στενός συγγενής του γαμπρού, έχει θέσιν πλησίον του γαμπρού και κρατεί το δακτυλίδι του αρραβώνος. Εκείνος που ήρθε με την απλάδα αποτείνεται στο νέο που στέκεται κοντά στο γαμπρό λέγοντας τα εξής: «Δέξου τον αρραβώνα της αδελφής μου (δείνας), ή εξαδέλφης μου, μετά του αδελφού σου, ή εξαδέλφου σου (δείνος), να ζήσουν και να γηράσουν». Αυτά επαναλαμβάνονται τρεις φορές και κατόπιν έρχεται η σειρά εκείνου που παρίσταται από μέρος του γαμπρού λέγοντας: «Δέξου τον αρραβώνα του αδελφού μου ή εξαδέλφου μου (δείνος) στην αδελφή σου ή εξαδέλφη σου (δείνας), να ζήσουν και να γηράσουν». Και αφού και αυτός επαναλάβει το ίδιο τρεις φορές, χαιρετιούνται και ανταλλάσσουν τα δαχτυλίδια, τα οποία ύστερα από την ανταλλαγή δίδονται αλλαγμένα στο γαμπρό και στη νύφη, για να περιέλθει στην (*κατά την*) τέλεση του επισήμου αρραβώνος στην εκκλησία από τον ιερέα το δαχτυλίδι του γαμπρού στη νύφη και της νύφης στο γαμπρό.

Έπειτα ο προσελθών από μέρος της νύφης παίρνει από την απλάδα τη ζώνη και δοκιμάζει να ζώσει αυτήν στη μέση του γαμπρού. Αλλά τη στιγμή που ζώνει αυτήν, προσπαθεί απότομα να σηκώσει το γαμπρό, ο οποίος γνωρίζοντας αυτό (**105**) προφυλάσσεται και βοηθείται και από τους παρανύμφους, ώστε να μην μπορέσει να τον σηκώσει. Ύστερα από τρεις συνήθως απόπειρες μάταιες, ασπάζονται αλλήλους και ο φέρων την απλάδα με τα εις αυτήν <την> προτείνει στο γαμπρό, ο οποίος ρίχνει τα 40 άσπρα (αρχαίο (*παλιό*) νόμισμα, μικροτέρας αξίας του παρά[48]), 20 στο ποτήρι με το νερό και τα άλλα 20 στο ποτήρι με το κρασί, [περασμένα από 20 *(ανά 20)* σε μεταξωτή κλωστή]. Κατόπιν περιέρχεται και στους άλλους που παρευρίσκονται εκεί και ρίχνουν και εκείνοι ό,τι νόμισμα έχουν ευχαρίστηση. Το σιμίτι κόπτεται σε δυο, το μισό δίδεται στους παρανύμφους, που το θέτουν στο μανδήλι όπου έχουν τις παντόφλες της νύφης και το φέρει ο ένας των παρανύμφων, και το άλλο μισό με τα άσπρα και τα λοιπά δώρα δίδονται στους οικείους της νύφης και ανήκουν στη νύφη.

Ύστερα από την εκτέλεση και αυτής της συνηθείας, έρχονται τα μουσικά όργανα του γαμπρού στην αίθουσα που βρίσκεται ο γαμπρός και τα όργανα της νύφης εκεί που βρίσκεται η νύφη και παίζουν άσματα κατάλληλα για τον ασπασμό των μελλονύμφων. Ενώ τα όργανα παίζουν, οι κεκλημένοι *(καλεσμένοι)* συγχαίρουν το γαμπρό και τη νύφη, ασπάζονται αυτούς οι στενοί συγγενείς

---

[47] **Απλάδα,** επιτραπέζιο σκεύος πλατύ και αβαθές από χαλκό ή κασσίτερο.

[48] **Παράς**, νόμισμα, βλέπε **Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία…**

τους, χύνονται τότε δάκρυα και προσφέρεται από καθένα<ν> δώρο, ένα χρημα τικό ποσόν, συνήθως χρυσό νόμισμα, στο γαμπρό και τη νύφη.

Ενώ γίνονται αυτά, στην αυλή του σπιτιού φορτώνονται σε δυο ζώα τα προικιά της νύφης και φέρονται στο σπίτι του γαμπρού. Προπορεύονται παιδιά, που καθένα φέρει από ένα μαγειρικό σκεύος και <ένα από αυτά> τον καθρέπτη του γαμπρού, και ακολουθούν τα ζώα, καβάλα στα οποία είναι δυο παιδιά που έχουν (**106**) ζωντανούς <και> τους <δυο> γονείς τους.

Άμα τελειώσει ο ασπασμός των μελλονύμφων, οι παράνυμφοι (μπράτιμοι) έρχονται όπου είναι η νύφη, για να την πάρουν και <να> την οδηγήσουν στην εκκλησιά. Ο ένας των παρανύμφων και συνήθως ο πρεσβύτερος, ως περισσότερο πεπειραμένος, βγάζει από το μανδήλι τη μια παντόφλα και προσπαθεί να τη φορέσει στο πόδι της νύφης, αλλά μια κόρη από τις βρισκόμενες με τη νύφη ματαιώνει τούτο και προσπαθεί μάλιστα να πάρει την παντόφλα από τον παράνυμφο, ο οποίος τότε αρχινάει να προσφέρει χρήματα, για να του επιτρέψουν να πάρει τη νύφη. Τα χρήματα οι παράνυμφοι <τα> ρίπτουν ή σε ένα μανδήλι που κρατούν τα κορίτσια ή στην ποδιά από ένα από αυτά και τότε αφήνουν να πάρουν τη νύφη, όταν το ποσόν που πρόσφεραν το θεωρήσουν ικανοποιητικό. Ο νεότερος παράνυμφος τότε απλώνει ένα μεταξωτό μανδήλι, πιάνεται από αυτό η νύφη και οδηγείται στην εξώπορτα του σπιτιού, ενώ δυο κορίτσια την πιάνουν από τις μασχάλες. Στην εξώπορτα, πριν περάσει η νύφη, χύνουν νερό και κρασί και ο γαμπρός, ενώ προχωρεί η νύφη, την πολεμάει[49] από οπίσω με κουφέτα, μπιλπιά[50] ανακατωμένα με χρήματα, σε ένδειξη ζωής που να (*θα)* την χαρακτηρίζει αφθονία αγαθών, αρμονία και γλυκύτητα και είναι η πρώτη απόπειρα εξιλέωσης των Νηρηίδων <εκ μέρους του γαμπρού>. Ο γαμπρός κατόπιν βγαίνει μπροστά, ασπάζεται τα δυο κορίτσια, τα φιλοδωρεί και προχωρεί με το πλήθος στην εκκλησιά. Τα κορίτσια παραδίδουν τη νύφη στον παράνυμφο, όστις (*ο οποίος)* την οδηγεί σιγά σιγά στην εκκλησιά.

Τα χρήματα που πρόσφεραν οι παράνυμφοι τα μοιράζονται όλα τα κορίτσια που παραστέκονταν με τη νύφη. (**107**)

Λοιπόν, είπαμε πως σιγά σιγά οι γαμήλιοι διευθύνονται στην εκκλησιά, ενώ τα όργανα παίζουν κατάλληλα τραγούδια. Άλλοτε τα όργανα έπαιζαν και το πλήθος τραγουδούσε τα εξής:

1) «Αφήνω γεια στο μαχαλά και γεια στις μαυρομάτες.
Αφήνω και στη μάνα μου τρία γυαλιά φαρμάκι,
το ’να να πίνει το πρωί και τ’ άλλο το μεσ<η>μέρι,
το τρίτο, το πικρότερο, όταν με αδοκιέται (ενθυμείται).

2) «Μάνα μου, τα λουλούδια μου συχνά να τα ποτίζεις,
κάθε πρωί με δάκρυα κάθε βραδύ με πόνους».

---

[49] **Την πολεμάει**, ρίχνει προς αυτήν, της πετάει.
[50] **Μπιλπιά, μπιμπλιά,** στραγάλια.

Σε αρχαιότερη ακόμα εποχή πήγαιναν να πάρουν τη νύφη και την πήγαιναν στην εκκλησιά έφιπποι και τραγουδούσαν το τραγούδι του Κολοκοτρώνη:

«Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά, λάμπουν και στα λαγκάδια,
λάμπουν και τα στασίδια 'που *(από)* την αρμάτα των κλεφτών,
'που *(από)* τους Κολοκοτρωναίους.
Καβάλα παν στην εκκλησιά, καβάλα προσκυνούνε,
καβάλα παίρν<ουν> αντίδωρο απ' του παπά το χέρι
κι όξω στην πόρτα στέκονται όλοι με την αράδα.
Κολοκοτρώνης χούιαζε όσο κι αν ημπορούσε.
Κολοκοτρώνης φώναζε κι ο τόπος ανατρόμαζε».

Στη θύρα της εκκλησιάς υποδέχεται τη νύφη η πεθερά και της προσφέρει δυο μήλα, τα οποία η νύφη δίδει σε δυο μικρά κορίτσια, τα **μπρατμόπκα**[51], που στέκονται κοντά της. Η πεθερά ρωτάει τη νύφη αν έχει τα παπούτσια της, δηλ. την τιμή της, και η νύφη χωρίς να απαντήσει ασπάζεται το χέρι της πεθεράς και παίρνει τα μήλα, που αναφέραμε. Έπειτα οδηγείται μέσα στην εκκλησιά, για να γίνει η στέψη. Σε περίπτωση που θα τύχαινε κι άλλη νύφη, περιβάλλεται από το πλήθος (**108**), για να μη ιδεί η μια την άλλη. Ο παράνυμφος φέρει τη νύφη στο μέσο της εκκλησιάς, όπου στέκεται και ο γαμπρός, και ο ιερεύς τους παίρνει από τα χέρια, ενώνει αυτά και αρχίζει να τελεί το μυστήριο του γάμου. Γίνεται πρώτα ο αρραβώνας και ακολουθεί η στέψη. Στο τέλος ψάλλεται το «Ησαΐα χόρευε», γυρίζουν τρεις φορές (*κάνουν τρεις γύρους)*, οπότε οι παρευρισκόμενοι πολεμούν τους νεονύμφους με κουφέτα. Έπειτα στέκονται στην προηγούμενη θέση τους και προσέρχονται οι συγγενείς τους και χαιρετούν τα στέφανα και κατόπιν τούτου επιστρέφουν στα σπίτια τους.

Οι νεόνυμφοι επιστρέφουν με τα στεφάνια στο κεφάλι. Όταν πλησιάζουν στο σπίτι, τα όργανα παίζουν και το πλήθος τραγουδάει το εξής τραγούδι:

«Έβγα, μάνα μ' κι πεθερά, να δεχτείς τα νιόγαμπρα,
που έρχονται καμαρωτά.
Αχ! κυρά συμπεθερούλα μ', τ' ειν' η αμάχ<η> που πιάσαμε.
Μο 'στειλες το σταυραετό π<ου> μο 'φερε τρανό καημό
και μου πήρε μ'περδικούλα μ' και σε σας πετάξανε.
Κι ασχήμαινε το σπίτι μ' όλο, ασχήμαινε κι ο νουβορός[52]».

Η μάνα του γαμπρού δέχεται τα νιόγαμπρα και προσφέρει στη νύφη δυο γιμπρίκια με νερό, λείψανο της συνήθειας των αρχαίων (λουτροφόρος). Ενώ λέγουν το παραπάνω τραγούδι, η πεθερά θέτει στο κεφάλι του γαμπρού και της

[51] **Μπράτ'μους,** στενός φίλος ή συγγενής του γαμπρού, που έχει την όλη φροντίδα του γάμου, **μπρατ'μόπκα,** οι μικροί μπράτιμοι.
[52] **Νουβουρός**, αυλή σπιτιού.

νύφης από ένα πεσνίκι (πλαστό) ψωμιού σε ένδειξη αφθονίας και κρατώντας αυτά με τα χέρια της τους οδηγεί σε ένα δωμάτιο, στο νυμφώνα. Εκεί τους καθίζει τον ένα κοντά στον άλλο και θέτει στο γόνατο καθενός από ένα κομμάτι ζάχαρη. Άμα δοθεί το σύνθημα, ο καθένας προσπαθεί να αρπάσει με το στόμα του πρώτος τη ζάχαρη που βρίσκεται στο γόνατο του άλλου, σε ένδειξη αμίλλης, (**109**) ποιος από τους δυο θα περάσει τον άλλο στην προσπάθεια να κάμει τη ζωή τους γεμάτη από γλυκύτητα και αρμονία. Όποιος την πάρει πρώτος σηκώνεται, ενώ οι παρευρισκόμενοι γελούν.

Κατόπιν τούτου αρχίζει το φαγοπότι. Στα τραπέζια διακεκριμένη θέση δίδεται στο νούνο. Τους παρακαθημένους περιποιούνται οι παράνυμφοι, που ζώνουν στη μέση <τους> ποδιά, δώρο της πεθεράς. Οι γυναίκες κάθονται σε ιδιαίτερα τραπέζια. Οι παράνυμφοι, ύστερα από τις αναγκαίες περιποιήσεις, ζητούν την άδεια από τους καθημένους στα κοινά τραπέζια και πηγαίνουν να φάγουν σε ιδιαίτερο τραπέζι με το γαμπρό και με τη νύφη. Άμα τελειώσουν το φαγητό, έρχονται τα μουσικά όργανα και παίζουν τις **ντράφτσες**[53], δηλαδή για κάθε έναν παίζουν ιδιαίτερο τραγούδι, οπότε ο τιμώμενος σηκώνεται κρατώντας στο χέρι ποτήρι με κρασί και πίνει στη γεια των νεονύμφων, όπως και όλοι οι άλλοι. Ο τιμώμενος προσφέρει κάποιο χρηματικό ποσόν, το οποίον θέτει εντός δοχείου που βρίσκεται στο τραπέζι, για τους οργανοπαίκτες. Το πρώτο τραγούδι λέγεται (*παίζεται*) για τιμή του νούνου. Τα όργανα επισκέπτονται με τη σειρά όλα τα τραπέζια.

Ύστερα από αρκετό χρόνο, όταν το γλέντι φτάνει στο ζενίθ, για να αποφευχθούν ενδεχόμενες αταξίες από την υπερβολική ευθυμία και για να δοθεί ευκαιρία στους οικείους να τακτοποιήσουν τα του σπιτιού και <να>ετοιμάσουν όσα χρειάζονται για τη διασκέδαση της νύχτας, ο νούνος διατάσσει τα όργανα να βγουν στον τρανό το χορό σε μια από τις πλατείες της πόλεως, την οποία <πλατεία> αυτός εκλέγει (*επιλέγει)*. Εκεί γίνεται ο **κύκλιος.**[54] Πιάνονται πρώτα οι άνδρες, το χορό σέρνει ο πατέρας του γαμπρού, στο τέλος της σειράς των ανδρών (**110**) πιάνονται, ζωσμένοι τις ποδιές, οι παράνυμφοι, [ο γαμπρός] ζωσμένος τη ζώνη με το κλείδωμα και η νύφη. Κοντά στη νύφη πιάνεται η νούνα και ακολουθούν οι άλλες γυναίκες. Η πεθερά της νύφης στέκεται κάπου και υποδέχεται τις συμπεθερές και τις βάζει στο χορό, καθόσον στο ίδιο μέρος προσέρχονται και οι καλεσμένοι της νύφης με τα μουσικά όργανα και κάμνουν κοινόν χορό. Στο χορό αυτόν [οι γυναίκες] κάμνουν επίδειξη των κοσμημάτων τους. Στο λαιμό φέρουν κολλιέ από μαργαριτάρι, στα στήθια ραμματιές φλωριά. Σκουλαρίκια, δαχτυλίδια, μηλόγουνες[55] και ό,τι άλλο ωραίο έχουν εκεί το

---

[53] **Ντράφτσες**, ο Δ. Παπαναούμ τις ονομάζει Ζτράφτσες από το κροατικό zdraviče= το «στην υγειά» των συνδαιτυμόνων τραγούδι. Βλέπε **Λαογραφικά Σιατίστης**, Έκδοση της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, σελ. 24, υποσημείωση 1.

[54] **Κύκλιος (χορός)**, κυκλικός χορός. Πρόκειται για τον τρανό χορό.

[55] **Μηλόγουνες,** γούνες από αποκόμματα **μήλων** ζώου, κυρίως αλεπούς. **Μήλο,** το τριχωτό απόκομμα του δέρματος που βρίσκεται μεταξύ ράχης και κοιλιάς του ζώου, κυρί-

επιδεικνύουν. Στο χορό αυτόν τραγουδούνται ειδικά τραγούδια και σχετικά με την ιστορία της Σιάτιστας. Κάμνουν τρεις γύρους και έπειτα αποσύρονται ο γαμπρός και η νύφη και οι γυναίκες και μπορούν να μείνουν ολίγο ακόμη στο χορό οι νέοι, που χορεύουν για επίδειξη κάποιον χορό και κατά προτίμηση Αρβανίτικο. Κατόπιν οι κεκλημένοι *(καλεσμένοι)* με τα όργανα επιστρέφουν στα σπίτια, οι του γαμπρού στο σπίτι του και οι της νύφης στο σπίτι της νύφης και προσφέρονται σ' αυτούς αναψυκτικά. Ύστερα από λίγο φεύγουν οι κεκλημένοι *(καλεσμένοι)*, όπως και τα όργανα, και επιστρέφουν μονάχα εκείνοι που πρόκειται να λάβουν μέρος στο δείπνο και τη νυχτερινή διασκέδαση.

Στον τρανό το χορό τραγουδούνται τα εξής τραγούδια:

1) Τα αναφερόμενα στην Ιστορία της Σιάτιστας, (τα οποία βλέπε στο Μέρος Α΄, **§11.Οι σπουδαιότερες επιδρομές που αντιμετώπισεν η Σιάτιστα**: α΄) στου Αϊ-Θανάση την αυλή και β΄) Κυρά Σανούκω πές τις βάιες σου)

και 2) τα εξής σχετικά:

<1> Βγάτε αγόρια στο χορό, κορίτσια στο σεφέρι
να ιδείτε και να μάθετε πώς πιάνεται η αγάπη. (**111**)
Από τα μάτια πιάνεται, στα χείλη κατεβαίνει
κι από τα χείλη στην καρδιά ριζώνει και δεν βγαίνει.

<2> Για τη σένα, κυρά νύφη, πέντε κάστρα μάλωναν
κι άλλα πέντε πολεμούσαν για τα δυο σου μαύρα μάτια
και το μυρτσιανό[56] σου χείλι.

3 Μωρή κοντή, κοντή συρματηρή[57], κοντή μαλαματέινη,
να 'ρθεις τ' αργά στο σπίτι μου, να 'ρθεις και στ' αργαστήρι,
έχω δυο λόγια να σου πω, δυο λόγια να σου κρίνω.
-Και πώς να πω τη μάνα μου, και πώς να την γελάσω;
-Μάνα μ', νερό δεν έχομε. – Κι αν δεν είναι, σύρε, πάρε.
Κι αδράχνει το χρυσό σταμνί και τρέχει, για να πάρει.
-Μάνα μου, στραβοπάτησα και το σταμνί μου τσάκισα.
-Δεν ήταν στραβοπάτημα, μον' ήταν νιου αγκάλιασμα.

ως της αλεπούς.(Πουλιόπουλος Λ. και Σιώντα Β., **Λεξικό Γούνας.)**

[56] **Μυρτσιανό**, κοραλλένιο. (**Μερτζιάνι**, κοράλλι).

[57] **Συρματηρός <συρματερός**: **1**. όρος της αργυροχρυσοχοΐας και δηλώνει μια τεχνική, στην οποία η διακόσμηση ενός αντικειμένου γίνεται με τη χρήση ασημένιων συρμάτων πολύ λεπτών, που συγκολλούνται με πολλή προσοχή και τέχνη πάνω στην επιφάνεια του αντικειμένου που διακοσμούν (έτσι που συχνά δίνουν την εντύπωση λεπτής ασημένιας δαντέλας) και έτσι δημιουργούν το διακοσμητικό μοτίβο, το σχέδιο. **2**.Το συρματηρό= το κόσμημα που γίνεται μ' αυτή την τεχνική. Μεταφορικά στο δημ. τραγούδι το επίθετο συρματερή σημαίνει: λεπτοκαμωμένη, ντελικάτη, ωραία σαν το κόσμημα.

Αφού συγκεντρωθούν οι καλεσμένοι στο δείπνο, παρακάθονται στα τραπέζια, δειπνούν και αρχίζει ο χορός σε μια από τις αίθουσες του σπιτιού. Ενώ οι άλλοι διασκεδάζουν, οι παράνυμφοι ασχολούνται με την προετοιμασία της κλίνης της νυμφικής, συνήθως στο κελάρι. Αφού ετοιμάσουν τη νυμφική κλίνη, έρχεται ο γαμπρός και ζητεί την απομάκρυνση των παρανύμφων. Εκείνοι αρνούνται και ο γαμπρός αρχίζει να προσφέρει χρηματικό ποσόν με τη συμφωνία να αφήσουν ελεύθερη τη νυμφική κλίνη. Όταν δε το ποσό που προσφέρει ο γαμπρός το θεωρήσουν ικανοποιητικό, εύχονται στο γαμπρό τα βέλτιστα και φεύγουν από το κελάρι και, εάν έχουν αναχωρήσει και οι άλλοι καλεσμένοι, φεύγουν και (**112**) αυτοί στα σπίτια τους και μένουν μονάχα οι οικείοι. Τότε η μητέρα του γαμπρού φέρνει τη νύφη στο κελάρι, οπόθεν έχομε και την παροιμία: **«μια φορά μπαίν' η νύφ' στο κελάρι»,** ανάφτει τις λαμπάδες από τα στεφανώματα, αφαιρεί ό,τι επιβλαβές έχει η νύφη για τον ύπνο, τους ετοιμάζει τα νυχτικά και κατόπιν φεύγει, αφού τους δώσει τις καλύτερες ευχές της. Η πεθερά δεν κοιμάται, περιμένει να της δώσει ο υιός της τα σημάδια της τιμής της νύφης, τα οποία τα παλαιότερα χρόνια τα έστελνε και στους γονείς της νύφης για ησυχία τους. Ύστερα από τούτο παραδίδονται όλοι στις αγκάλες του Μορφέως[58] και στο σπίτι βασιλεύει άκρα ησυχία.

Τη Δευτέρα <το> πρωί μια των γυναικών ρίχνει ένα κανέστρι σε μια χαμηλή σκεπή και, εάν το κανέστρι πέσει ανάσκελα, ο γάμος θα φέρει κορίτσι, εάν πέσει απίπκα[59], θα φέρει αγόρι. Η μητέρα της νύφης στέλνει τις πρωινές ώρες μικρά συγγενικά και γειτονικά παιδιά, για να φέρουν τους χαιρετισμούς της και <να> πληροφορηθεί πώς είναι η κόρη της. Επίσης, τις πρωινές ώρες της Δευτέρας έρχονται και οι παράνυμφοι, στους οποίους παρατίθεται πρόγευμα, στο οποίο απαραίτητο τρόφιμο είναι το πετμέζι (*πετιμέζι)*[60]. Στο πρόγευμα οι παράνυμφοι τρέφουν (*ταΐζουν)* το γαμπρό και κυρίως τη νύφη. Ύστερα από το πρόγευμα οι παράνυμφοι καταγίνονται με το κρέμασμα των οικείων και των καλεσμένων στο γεύμα. Δένουν <ένα σχοινί στο πάνω δοκάρι της πόρτας> στην είσοδο της μεσιάς[61], απ' όπου [είναι (*ήταν*) αναγκασμένοι να περάσουν] εκείνοι που ήθελαν να εισέλθουν στο σπίτι, και με το σχοινί δένουν από τη μέση τους περνιούντας *(όσους περνούν)* και (**113**) τους κρατούν μετεώρους, έως ότου προσφέρουν δώρον τι (*κάποιο δώρο*) φαγώσιμο, φρούτα, σιτζιούκι, λουκούμια, κρασί κ.λπ.. Αυτά οι παράνυμφοι τα παραθέτουν στο τραπέζι. Άμα συγκεντρω-

---

[58] **Μορφέας,** στην αρχαία ελληνική μυθολογία, γιος του Ύπνου και της Νύχτας, θεός των ονείρων. Η φράση «παραδίδονται στις αγκάλες του Μορφέως» σημαίνει κοιμούνται.

[59] **Απίπκα<Πίπκα**, μπρούμυτα.

[60] **Πετιμέζι,** στη Σιάτιστα: γλυκό που γίνεται αν βράσουμε μέσα σε «δεμένο» μούστο κομμάτια κολοκύθας ή σταφύλια ή ξεραμένα κορόμηλα ή μελιτζανάκια ή πράσινα ντοματάκια.

[61] **Μεσιά**, α) μεσαία αίθουσα σπιτιού, σημερινό χώλ, β) η εσωτερική είσοδος του σπιτιού.

θούν οι καλεσμένοι και έρθουν και τα όργανα, μεταβαίνουν με τους νεονύμφους σε ένα σπίτι της γειτονιάς, το οποίο έχει πηγάδι. Εκεί οι άλλοι χορεύουν, η νύφη προσκυνάει στο πηγάδι και ρίχνει μέσα με το στόμα της ένα χρυσό ή αργυρό νόμισμα, για να εξιλεώσει τις Νηράιδες[62], γιατί έφυγε πλέον από την παρέα τους. Γεμίζει δυο γιμπρίκια με νερό και τα δίδει σε ένα αγόρι, λουτροφόρος[63] των αρχαίων αμφιθαλής[64], να τα φέρει στο σπίτι μαζί με τους καλεσμένους, που, αφού τους κεράσουν, θα επιστρέψουν στου γαμπρού. Άμα επιστρέψουν, η νύφη [σε ένδειξη καθαριότητας, που τη φροντίδα θα έχει αυτή, και πρόθυμης υπηρεσίας, για να διευκολύνει τη ζωή της], ρίχνει από το νερό που έφερε και νίβεται ο γαμπρός, ο οποίος χαρίζει στη νύφη νόμισμα αξίας. Κατόπιν κάθονται στα τραπέζια που είναι έτοιμα, τρώγουν και διασκεδάζουν, όπως και την Κυριακήν, βγαίνουν στον τρανό το χορό σε μια από τις πλατείες, κάμνουν τρεις γύρους και επιστρέφουν στο σπίτι, όπου διασκεδάζουν έως τις νυχτερινές ώρες και κατόπιν φεύγουν και αφήνουν τους οικείους ησύχους. Τις μεταμεσημβρινές ώρες οι οικείοι της νύφης επισκέπτονται τους νεονύμφους και μένουν εκεί, όσο μένουν και οι συγγενείς του γαμπρού.

Την Τρίτη στο σπίτι της νύφης ετοιμάζουν να δεχτούν την εσπέρα τους νεονύμφους στα **πστρόφια**[65]. Προσκαλούν αυτούς με γλύκισμα, σαλιάρια ή κουραμπιέδια, και ετοιμάζουν δείπνο ανάλογα με τα πρόσωπα που <θα> λάβουν μέρος στο δείπνο (**114**), σύμφωνα με την πρόσκληση των γονέων της νύφης. Άλλοι προσκαλούν μονάχα τα νιόγαμπρα, άλλοι τα νιόγαμπρα, το νούνο και

---

[62] Στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ. έχει: Νηρηίδες.

Οι Νηρηίδες στην αρχαία ελληνική μυθολογία ήταν νύμφες πανέμορφες κι αθάνατες, κόρες του θαλάσσιου θεού Νηρέα και της Ωκεανίδας Δωρίδας, πενήντα τον αριθμό. Κατοικούσαν στα βάθη της θάλασσας, μέσα σε μια ασημένια σπηλιά κοντά στον πατέρα τους κι έβγαιναν στα κύματα πάνω σε δελφίνια, πήγαιναν στους όρμους, στις σπηλιές και στις ακρογιαλιές κάθονταν, για να στεγνώσουν τα μαλλιά τους. Ήταν πάντα πρόθυμες να βοηθήσουν θεούς και ανθρώπους. Είχαν τη δύναμη να ταράζουν αλλά και να ηρεμούν τη θάλασσα και βοηθούσαν τους ναυτικούς στο πέλαγος γαληνεύοντάς το και κατευνάζοντας τους ανέμους. **Οι Νεράϊδες,** στη νεοελληνική λαογραφία, είναι δαιμονικά όντα, πλάσματα της φαντασίας του λαού μας, με μορφή πανέμορφης γυναίκας·ζουν στα φαράγγια, στις κοιλάδες, στις πηγές, στις λίμνες και τους αρέσουν οι χοροί και τα τραγούδια. Παρουσιάζονται κύρια τις νύχτες και αντιστοιχούν προς τις Νηρηίδες, τις Δρυάδες, τις Αμαδρυάδες νύμφες των αρχαίων. (Ετυμολογία: θεωρούν οι επιστήμονες ότι η λέξη νεράιδα προέρχεται από το νηρηίς, με παρετυμολογική επίδραση της λέξης νερό. Άλλοι δεν δέχονται αυτή την ετυμολογία).

[63] **Λουτροφόρος, ον,** (επίθετο**)** στα αρχαία ελληνικά αυτός που μεταφέρει το νερό για το λουτρό του γάμου. Στα γαμήλια έθιμα της αρχαίας Αθήνας περιλαμβανόταν και το λουτρό της νύφης, την παραμονή του γάμου της. Κοπέλες, φίλες της νύφης, εν πομπή, κρατώντας δάδες, έφερναν με υδρίες το νερό από την πηγή Καλλιρρόη. Στην πομπή προηγούνταν αυλητής, που με τον αυλό του έπαιζε ύμνους σχετικούς με το γάμο.

[64] **Αμφιθαλής** (στα αρχαία ελλην.), αυτός που έχει και τους δυο γονείς του εν ζωή.

[65] **Πστρόφια<πιστρόφια<επιστρόφια,** επιστροφή των νεονύμφων στο σπίτι της νύφης, για φιλοξενία από το βράδυ της Τρίτης μέχρι το Σάββατο το πρωί.

τους παρανύμφους και άλλοι αφήνουν το γαμπρό να ορίσει τον αριθμό των καλεσμένων. Την εσπέρα έρχονται από τους γονείς της νύφης δυο άνθρωποι, οι οποίοι παίρνουν τη νύφη από τα χέρια και μαζί με τα όργανα και τους καλεσμένους έρχονται στο σπίτι της νύφης. Η νύφη πρέπει να χαιρετάει με προσκύνημα όσους συναντάει στο δρόμο. Στο δείπνο η πεθερά εκτός των άλλων φαγητών οφείλει να παραθέσει και μια όρνιθα ψημένη, την οποίαν ο γαμπρός οφείλει να χωρίσει σε 40 κομμάτια και το κάθε κομμάτι να έχει την επιδερμίδα του και τα προσφέρει στους παρακαθημένους στο δείπνο. Ύστερα από το δείπνο ακολουθεί διασκέδαση διαρκείας, αναλόγως με την όρεξη των διασκεδαζόντων.

Την Τετάρτην χωρίζεται <την ημέρα> ο γαμπρός από τη νύφη. Η νύφη μεταβαίνει στην πεθερά της και τρώγει εκεί το γεύμα. Την Πέμπτη ο γαμπρός γευματίζει με τους γονείς του και έτσι βρίσκεται μακράν της νύφης. Την Παρασκευήν οι λαβόντες μέρος στο γάμο εκ μέρους των οικείων της νύφης [προσκαλούνται] στα **γεμίσια**[66], δηλαδή <μαζί με τους νεονύμφους> να επισκεφθούν εκείνους που τους προσκάλεσαν σε επίσκεψη. Και τις μεταμεσημβρινές ώρες γίνονται οι επισκέψεις.

Το Σάββατο επιστρέφουν τα νιόγαμπρα στο σπίτι του γαμπρού με τα όργανα, τα οποία στο δρόμο παίζουν και τραγουδούν κατάλληλα για τα πιστρόφια τραγούδια, <τα> οποία είναι τα παρακάτω: (**115**)

Όλοι μ' έδιωχναν κι όλοι μου λέγουν φεύγα,
ως κι η μάνα μου κι αυτή μου λέγει φεύγα,
ως κι αφέντης μου και κείνος μου λέγει φεύγα.
Κι τ'αδέρφια μου κι αυτά μου λέγουν φεύγα.
Φεύγω κλαίοντας, φεύγω παραπονιούντας.
Κι αν με μαλώνατε, τώρα χορτάστε.
Κάτστε (καθίστε) στον τόπο μου και φάτε το ψωμί μου
και πιέτε το κρασί μου.
Παίρνω το στρατί, στρατί, στρατί το μονοπάτι.
Βρίσκω ένα δεντρί και το καλημερνάω.
- Καλημέρα σου δεντρί. – Καλώς το νέο που' ρθε.
- Δείξε μου, δεντρί, το πού θα μείνω βράδυ.
- Για η ρίζα μου, δέσε το άλογό σου,
για κι ο κλώνος μου κι βάλε τ'άρματά σου,
για κι ο ίσκιος μου κι πλάγιασε, κοιμήσου.

Έτσι τους δέχονται στου γαμπρού και κλείει και το Σάββατο.

Την Κυριακή το πρωί οι οικείοι του γαμπρού και οι νεόνυμφοι μεταβαίνουν στην εκκλησιά. Ύστερα από τη λειτουργία στέκεται η μάνα του γαμπρού σε ένα μέρος και συγκεντρώνει τους καλεσμένους για τα γεμίσια και, αφού

---

[66] **Γεμίσια,** μέρος της τελετουργίας του σιατιστινού γάμου, βλέπε **Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός,…. Γεμίσια.**

συγκεντρωθούν, αρχίζουν τις επισκέψεις. Πρώτη επίσκεψη γίνεται στο νούνο, έπειτα στους μπρατίμους και έπειτα στους άλλους που είχαν την καλοσύνη να καλέσουν τους νεονύμφους. Στο σπίτι του γαμπρού πολλάκις παρατίθεται γεύμα και κατόπιν συνεχίζονται οι επισκέψεις, έως τις νυχτερινές ώρες, οπότε διασκορπίζονται οι καλεσμένοι επιστρέφοντες στα σπίτια τους και οι νεόνυμφοι στο σπίτι τους και τελειώνει ο γάμος. Χαρά κι ευθυμία για (**115α**) τις καλοπαντρεμένες, λύπη και κατήφεια για τις κακοπαντρεμένες, που βρίσκουν στους γάμους ευκαιρία να πουν με ανάλογα τραγούδια τον πόνο τους, σαν τα παρακάτω:

Όλες οι νιες παντρεύθηκαν κι πήραν παλικάρια
κι εγώ η Γιαννούλα η γέμορφη (όμορφη) πήρα το μαραζιάρη.
Του στρώνω πέντε στρώματα κι πέντε μαξιλάρια,
σήκου, μαράζι μ', πλάγιασε, σήκου, γκρεμίσου, πέσε.
Σεβαίνω, βγαίνω, τον τηρώ κι κάθομαι κι κλαίω.
Κι η <γ>ειτονιά μι ορμήνεψε, πάρε φαρμάκωσέ τον.
Κι στο παζάρι πάαινα, φαρμάκι ν' αγοράσω.
Κι αγόρασα κι απήτυχα καρύδι με το μέλι.
Κι το'δωκα κι το 'φαγιν κι ίγκεν (*κι έγινε*) παλικάρι.

Κοιμάται το τραντάφυλλο κοντά στο μαραζιάρη,
κι ο μαραζιάρης βήχησε κι η κόρη αναστενάζει.
Τι έχεις, κόρη μ', κι θλίβεσαι; Τι *έχς (έχεις)* κι αναστενάζεις;
μήναν άσπρα δεν έχομε, φλωριά κι καραγρόσια;
-Φωτιά να κάψ' τα άσπρα σου κι φλόγα τα φλωριά σου,
σιμά στον άντρα τον καλό, σιμά στο παλικάρι. **(116)**

07. Τα κατά τον θάνατο έθιμα στη Σιάτιστα

Τα σχετικά με την περιποίηση του σώματος των νεκρών, με την ταφήν και τις ιερές τελετές δι' αυτούς είναι ανατεθειμένα στις φροντίδες των γυναικών, γιατί ανέχονται *(αντέχουν)* τις συγκινήσεις περισσότερο από τους άνδρας και είναι τυπικότερες ως αφορά (*όσον αφορά*) την εκτέλεση των καθηκόντων που χρεωστούμε στους αποθανόντας, γιατί θεωρούν αυτά από τα ιερότερά τους καθήκοντα. Στην έκθεση αυτών ερχόμεθα αμέσως και σύντομα.

Άμα εννοήσουν ότι πλησιάζει το μοιραίον, φροντίζουν να κοινωνήσουν τον ετοιμοθάνατο, αποφεύγοντας να τον κοινωνήσουν πρωτύτερα, για να μη του προξενήσουν φόβο. Αφού αποθάνει, πλύνουν *(πλένουν)* το σώμα του νεκρού με κρασί, τον αλλάζουν[67], δένουν μανδήλια μεταξωτά στα πόδια και στο πρόσωπο, στα σιαγόνια, θέτουν κόκκινο βαμπάκι στα χείλη, όπου τοποθετούν και τα πορθμεία του χάρου, ασημένιον παρά. Έπειτα τον εκθέτουν σε άλλο δω-

[67] **Τον αλλάζουν**, τον ντύνουν με ρούχα ειδικά προετοιμασμένα για την ώρα αυτή.

μάτιο - γιατί εκείνο στο οποίο ξεψύχησε το κλείνουν και καίουν <εκεί> το κανδήλι πολλές μέρες και στο παράθυρό <του>, [στα σίδηρα] *(στα κάγκελα),* δένουν ένα κομμάτι από το σινδόνι του νεκρού] - τον ξαπλώνουν σε στρώμα (**117**) και από κάτω από τη σκαρπέτα[68] θέτουν σίδηρο, π.χ. το φκιάρι της φωτιάς, τον συνοδεύουν (*μένουν δίπλα του, τον «ξενυχτούν»*) γυναίκες νύχτα και μέρα, δήθεν να μη εισέλθει οικιακόν ζώον, γάτα ή σκυλί, και τον δρασκελίσει, το οποίον θεωρείται κακό, αλλά κυρίως να προφθάσουν να του δώσουν τις πρώτες βοήθειες σε περίπτωση νεκροφάνειας. Φροντίζουν να τον ξαπλώσουν με τρόπο να έχει το πρόσωπο <στραμμένο> κατά την Ανατολή. Ύστερα από αυτά και άμα διαδοθεί ο θάνατος, αρχίζουν να έρχονται επισκέπτες, προ πάντων γυναίκες, φέρουν άνθη, τα οποία θέτουν επάνω στο λείψανο, και εκείνες που έχουν χάσει πρόσφατα δικό τους άνθρωπο παραγγέλλουν στο νεκρό να τα δώσει σ' εκείνον για χαιρετίσματα.

Αφού έτσι εκτεθεί το λείψανο 24 ώρες, γίνεται η εκφορά του. Τίθεται σε κυτίο (*κουτί, φέρετρο*), που βαστάζεται από 4 ανθρώπους, ακάλυπτο. Πριν το πάρουν το λείψανο, μερικές γυναίκες, μάλιστα οι παλαιότερες *(οι μεγαλύτερες σε ηλικία),* τον μοιρολογούν και εξαίρουν έτσι τις αρετές που κοσμούσαν τον αποθανόντα και το κενόν που αφήνει ο θάνατός του.

Η εκφορά γίνεται κατά την ακόλουθη σειρά. Προηγείται όποιος φέρει το σταυρό, έπειτα εκείνος που φέρει κάνιστρο με τα κηριά, κομμάτια ψωμιού και σιτάρι βρασμένο, τα οποία διαμοιράζοναι στο νάρθηκα της εκκλησιάς του νεκροταφείου, έπειτα ακολουθεί όποιος φέρει το κάλυμμα του κουτιού (*του φερέτρου*), ύστερα οι άνδρες, συγγενείς και φίλοι, οι ψάλτες, ο κλήρος, το λείψανο και κατόπιν αυτού οι γυναίκες. (**118**)

Άμα έτσι μεταφερθεί το λείψανο στην εκκλησιά, τοποθετείται στο μέσο, τίθεται μια εικόνα στο στήθος και δυο λαμπάδες αναμμένες δεξιά και αριστερά της κεφαλής <του> και ψάλλεται η νεκρώσιμη ακολουθία. Στο τέλος αυτής εκφωνείται ο επικήδειος, εάν ο αποθανών είναι ευεργέτης της κοινότητας ή έδρασεν ωφέλιμα γι' αυτήν. Έπειτα, ενώ οι ψάλτες ψάλλουν το «δεύτε τελευταίον ασπασμόν», προσέρχονται οι συνοδεύοντες και ασπάζονται τον νεκρόν και, αφού τελειώσει ο ασπασμός, μεταφέρεται <ο νεκρός> [στον τάφο, σε μας, <στη Σιάτιστα>,] από τον κλήρο και από τις γυναίκες μόνο, όπου τον θάπτουν, και κατόπιν επιστρέφουν όσοι θέλουν στο σπίτι του νεκρού. Στην είσοδο <του σπιτιού> την εσωτερική τούς χύνει κάποιος νερό και νίπτουν τα χέρια τους και κατόπιν εισέρχονται μέσα, κάθονται ολίγο, τους προσφέρουν ποτόν τι (*ένα ποτό)* και καφέ και έπειτα παρατίθεται τράπεζα, «η μακαρία». Στη μακαρία παρακάθονται οι πλησιέστεροι συγγενείς και φίλοι, οι άλλοι φεύγουν, αφού ευχηθούν στους ζώντας <το> «ζωή σε λόγο Σας».

Την επομένη πρωί πρωί οι γειτόνισσες, οι φιλικές και συγγενικές γυναίκες με τις γυναίκες του σπιτιού έρχονται στον τάφο, φέρουν άνθη, τον **«καλημερ-**

---

[68] **Σκαρπέτα** (της καρπέτας> σκαρπέτας) <καρπέτα, τάπητας μικρών διαστάσεων από μαλλί ή μαλλί και κανάβι, χωρίς χνούδι.

νούν», τον ρωτούν πώς πέρασε την πρώτη νύχτα στον τάφο, τον μοιρολογούν, ανάφτουν κηριά, τα οποία επί 40 μέρες θα ανάφτει η νεκροθάφτρα, μαζί με κανδήλια. Επιστρέφοντας στο σπίτι παίρνουν καφέ.

Στη Σιάτιστα ενταφίαζαν τους νεκρούς στις εκκλησιές όπου λειτουργούνταν οι κάτοικοι, διότι νόμιζαν ότι έτσι ωφελούσαν τις (**119**) ψυχές των αποθανόντων, και για τούτο βλέπομε στην Αγία Τριάδα, που τα παλαιά χρόνια χρησίμευε ως καθολικό[69], στη ΒΔ. πλευρά του περιβόλου <να υπάρχει> κοιμητήριο[70], διότι ήτο νεκροταφείο. Επίσης, στον Άγιο Δημήτριο, στη Β. πλευρά του περιβόλου, όπου σήμερα ιδρύθη ο ναός της Παναγίας, ήτο κοιμητήριο και [παράπλευρα αυτού νεκροταφείο]. Προ πολλών ετών μεταφέρθηκαν το νεκροταφείο και το κοιμητήριο στους Αγίους Αποστόλους, που δεν είναι καθολικό, καθόσον η Μεγάλη Εκκλησία πολύ ορθά θεώρησεν επιβλαβές στη δημόσια υγεία να θάπτονται οι νεκροί στον περίβολο των ναών που είναι καθολικά και απηγόρευσε να ενταφιάζουν και να τοποθετούν τα οστά στους καθιερωμένους ναούς και επέτρεψε τον ενταφιασμόν, οπίσω από το ιερό, μονάχα των αρχιερέων και των ιερέων.

Αυτά και για τα έθιμα στους νεκρούς (*τα σχετικά με τους νεκρούς*). Πολλά ίσως από αυτά σήμερα να παραλείπονται, για να αποφεύγονται οι συγκινήσεις. Π.χ. τα μοιρολόγια, αν δεν έλειψαν εντελώς, περιορίστηκαν πολύ και θα λείψουν εντελώς, άμα λείψουν οι γυναίκες της περασμένης γενεάς, που ξέρουν αυτά. Έχοντας αυτό κατά νουν θα παραθέσω παρακάτω ολίγα, όσα μπόρεσα να συλλέξω.

Ο αποθανών δεν απαλείφεται *(δε σβήνει, δεν διαγράφεται*) εύκολα από τη μνήμη των επιζώντων. Οι άνδρες, για να κάμουν έκδηλο το πένθος στον κόσμο, μένουν αξύριστοι έως το 40ήμερο (**120**) μνημόσυνο. Οι γυναίκες 40 μέρες δεν βγαίνουν έξω από το σπίτι, ακόμη κι αν πρόκειται να συνοδεύσουν άλλον νεκρό. Έως την ημέρα της ανακομιδής δεν λαμβάνουν μέρος σε συγκεντρώσεις διαχυτικές. Εκτός από αυτά προβαίνουν και σε τέλεση παρακλητικών τελετών για την ανάπαυση της ψυχής του αποθανόντος, τα εννεάημερα, το 40ήμερο μνημόσυνο, το ετήσιο μνημόσυνο και το ψαλτικό[71] στα 3 χρόνια, οπότε γίνεται η ανακομιδή των λειψάνων.

Την εσπέρα της παραμονής <του ψαλτικού> πηγαίνουν στον τάφο, βγάζουν τα οστά, τα καθαρίζουν, τα πλύνουν (*πλένουν)* με κρασί, τα θέτουν σε κάνιστρο, τα μεταφέρουν στο καθολικό, όπου θα γίνει το μνημόσυνο, διαβάζει ο ιερεύς ευχή συγχωρητική, τα μαζεύουν σε ένα σιντουκάκι και τα φέρουν στο κοιμητήριο.

---

[69] **Καθολικό,** ο κύριος ναός (μέσα στην πόλη), στον οποίο εκκλησιάζονται όλοι οι κάτοικοι της πόλης

[70] **Κοιμητήριο**, οστεοφυλάκειο.

[71] **Ψαλτικό,** μνημόσυνο.

Τα μοιρολόγια

(1)

Τι έχουν τα καημένα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;
Μήναν τα χιόνια τα βαρούν; Μήναν βροχή τα κρούει;
Ούτε τα χιόνια τα βαρούν κι ούτε η βροχή τα κρούει.
Μον'*(μόνο)* περνάει ο Χάροντας με τους αποθαμένους.
Έχ' *(έχει)* τους νιους απ' αμπροστά, τους γέρους 'που *(από)* κατόπι
Και τα μικρά παιδόπουλα έρχονται από κοντά τους.
Βρίσκουν και μια κρυόβρυση, κρύα παταγωμένη.
Παρακαλούν οι γέροντες να παν να ξιαποστάσουν.
Παρακαλούν κι οι νιούτσικοι να παν να λιθαρίσουν[72] ,
Και τα μικρά παιδόπουλα να πάνουν, για να παίξουν.
Κι ο Χάρος δεν τους άφησε (**121**) να μην παν οι νιες να πάρν' *(πάρουν)* νερό
κι τους γνωρίσουν κι τους πάρουν.

(2)

Ακούς, ακούς μωρ' μάνα, κάτι θα σου πω, κάτι θα σι ορμηνέψω.
Πάρε το δαχτυλίδι 'που *(από)* το τζέπι μου και ρίξτο μες στη λίμνη,
μέσα στη θάλασσα. Αν δώσ᾽ κι λάμψ' η θάλασσα,
θάρρια απ' όρχομαι, κι αν σκοτεινιάσ' μη με καρτερείς.
Κάπου κίνησα να πάω, τα παιδιά δεν με αφήνουν.
-Κάτσε, παιδί μ' κι μην παείνς *(πηγαίνεις).*
-Κάθομαι, μάνα μ', κάθομαι, μα δεν μι αφήνουν.

(3)

Τι κάθεστε, δέσποινες, και δεν μοιρολογάτε;
Από 'να δάκρυ στάξετε κι από 'να μοιρολόγι.
Ποια μάνα χάσει το παιδί, 'χάσε *(έχασε)* και την καρδιά της
κι ποια 'δερφή τον αδερφό χάνει και το ξεχείλιο
και ποια γυναίκα χάσει τον άντρα της, χάνει κι την τιμή της.
κι όλες παιδάκια χάσαμε κι όλες χαροδαρμένες είμαστε.

(4)

Αντάς[73] σας / (σε*)* πάρ' *(πάρει)* η αραθυμιά
κι αντάς σας/ (σε) πάρ' ο πόνος
κίνα έλα μια φορά, κίνα έλα ένα βράδυ,
κάνε τα νύχια σου τσαπιά,την απαλάμη σ' φκιάρι,
ρίξ' *(ρίξε)* το χώμα σε μια μεριά κι τα σανίδια σε μια άλλη
κι αυτό το έρμο σάβανο τράβξτο στα ποδάρια.
Κι αν είμαι άσπρος κι όμορφος σκύψε χαιρέτισέ με,

---

[72] **Λιθάρι**, το αγώνισμα της λιθοβολίας. **Λιθαρίζω,** ρίχνω το λιθάρι, μετέχω στο αγώνισμα της λιθοβολίας.
[73] **Αντάς**< άντας, όταν.

κι αν είμαι μαύρος κι ραχνιός, ύρνα[74] κι σκέπασέ με.
Ποτές να μη με καρτερείς. Ποτές να μη με παντυχαίνεις.[75]
Έχ(ει)ς, μάνα μ', κι άλλα παιδιά, έχς *(έχεις)* κι άλλα κορίτσια.
Σύρε, μάνα μ', σπίτι σου, σύμμασε τα παιδιά σου.
Ποτές να μη με καρτερείς. Ποτές να μη με παντυχαίνεις. (**122**)

08. Ο μύθος Δεκοχτούρας – Νιόβης

Στη Σιάτιστα ο πολύς κόσμος παραδέχεται ότι η δεκοχτούρα ήταν κάποτε μια μητέρα που είχε δεκαοκτώ παιδιά, εννέα αρσενικά και εννέα θηλυκά. Η πλούσια αυτή απόκτησή της σε τέκνα απειλήθηκε κάποτε από κρατική βιαία διαρπαγή αυτών. Η μητέρα, για να ασφαλίσει τα τέκνα της από την διαρπαγή αυτή, αποφάσισε να μεταφέρει τα παιδιά της σε άλλο μέρος, όπου πίστευε ότι θα είναι σε ασφάλεια. Μια [ημέρα, λοιπόν], παρέλαβε με όλες τις δυνατές προφυλάξεις τα τέκνα της, για να μη γίνει αντιληπτή στην κυρίαρχη εξουσία, και ξεκίνησε για το μέρος της εκλογής (*επιλογής*) της. Κατά την πορεία της συνήντησε στο δρόμο μια βρύση και, επειδή κατείχετο τόσον εκείνη όσο και παιδιά της από υπερβολική δίψα, διέκοψε για λίγο την πορεία και σταμάτησεν εκεί, για να καταπαύσει τη δίψα της και τη δίψα των παιδιών της πίνοντας δροσερό νερό από τη βρύση. Τη στιγμή δε που έσκυψαν να πιουν, βγήκαν Τούρκοι οπλισμένοι με σπαθιά και της πήραν τα παιδιά. Η μητέρα, αφού αποχωρίσθηκεν από τα παιδιά της, που θρηνούντα κρατούσαν αυτήν σφιχτά αγκαλιασμένα με τρόπο σπαραξικάρδιο, πρωτάκουστο και πρωτοφανή, που τα πάντα ήταν σε θέση να θέσει σε συγκίνηση (*μπορούσε να συγκινήσει*) και μονάχα την τουρκική αγριότητα (**123**) άφηνεν ασυγκίνητη, αρχίνησε να θρηνολογεί τίλλουσα[76] τις τρίχες της κεφαλής της και αλλόφρων να γυρίζει τον γύρω κόσμο και με ολολυγμούς[77] να διεκτραγωδεί το βαθύτατο πλήγμα της μητρικής της καρδιάς: «Δεκαοχτώ παιδάκια μου, έσκυψα να πιω νερό, βγήκαν Τούρκοι με σπαθιά και μου πήραν τα παιδιά».

Ο θεός ευσπλαχνίσθηκε την δικαίως θρηνολογούσαν μητέρα και, αναγνωρίζοντας την μητρικήν αδυναμίαν να ζήσει μεταξύ των ανθρώπων ύστερα από την αρπαγή των τέκνων της, την μεταμόρφωσε στο γνωστό πουλί, τη δεκοχτούρα, στην οποία έκτοτε έδωκε το χάρισμα όπως προσαρμόζεται (*να προσαρμόζεται*) [το λάλημα της] εις το φρικτό και θρηνώδες[78] δεινοπάθημα της δυστυχισμένης μητρός: «Δεκαοχτώ παιδάκια μου, έσκυψα να πιω νερό, βγήκαν Τούρκοι με σπαθιά και μου πήραν τα παιδιά».

---

[74] **Ύρνα,** γύρνα.
[75] **Παντυχαίνω**, περιμένω, ελπίζω.
[76] **Τίλλω**, μαδώ τις τρίχες του κεφαλιού, ή μαδώ τα φτερά.
[77] **Ολολυγμός**, γοερός θρήνος, οδυρμός.
[78] **Θρηνώδης,** θρηνητικός (άσμα θρηνώδες). Εδώ σημαίνει: άξιος θρήνου.

Οι άνθρωποι, ακούοντας το θρηνώδες λάλημα του πτηνού, ησθάνθηκαν και ανεγνώριζαν σ' αυτό τον πόνο της μητρικής καρδιάς και ήρχισαν να περιβάλλουν το πτηνόν με τη θερμή τους συμπάθεια, φανταζόμενοι ότι περιβάλλουν με αυτήν την δυστυχή μητέρα. Του προετοιμάζουν τόπο να κάμνει τη φωλεά του θέτοντες στα δένδρα και στη στέγη των οικιών κάνιστρα ή καλαθάκια, για να διευκολύνουν τη γονιμοποίησή του.(**124**) Η συμπάθεια του κόσμου στη δεκοχτούρα προυχώρησε (*προχώρησε)* πιο πολύ, με το να θεωρεί αυτήν ιερό πουλί, να απαγορεύσει την οιανδήποτε κακοποίησή της και να θεωρούν αμάρτημα την χρησιμοποίηση του κρέατός της για τροφήν του ανθρώπου. Έκτοτε δε η δεκοχτούρα ανακηρύχθηκε για όλους τους Έλληνας σύμβολον της μητρικής στοργής και μέχρι σήμερον εξακολουθεί να είναι τοιούτο.

09. Ο μύθος της Νιόβης

Ο μύθος της Δεκοχτούρας των νεοτέρων Ελλήνων έχει μεγάλην ομοιότητα με τον μύθον της Νιόβης των αρχαίων Ελλήνων.

Η Νιόβη υπήρξε θυγάτηρ του Ταντάλου[79] και σύζυγος του Αμφίονος, βασιλέως των Θηβών. Η Νιόβη είχεν αποκτήσει δεκατέσσερα τέκνα, επτά αρσενικά και επτά θηλυκά. Υπερήφανη δε γενομένη για την πλούσια αυτή απόκτηση τέκνων έστρεψε την γλώσσα της ειρωνείας εναντίον της Λητούς, διότι δεν είχε αποκτήσει παρά μονάχα δύο τέκνα, τον Απόλλωνα και την Άρτεμιν. Η γλώσσα της Νιόβης έθιξε πολύ την Λητώ και κατάκαρδα την ελύπησε. Τα τέκνα της Λητούς, για να ικανοποιήσουν τη μητέρα τους, εξετόξευσαν τα φαρμακερά βέλη τους εναντίον των τέκνων της Νιόβης και εφόνευσαν και τα δεκατέσσερα. (**125**) Η δυστυχής Νιόβη πληγείσα (*πληγωμένη*) βαθύτατα στην καρδιά της ήτο αδύνατο πλέον να ζει μεταξύ των ανθρώπων, ύστερα από το σπαραξικάρδιο πλήγμα της, και μεταμορφώθηκε σε βράχον. Έκτοτε δε η Νιόβη έμεινε μεταξύ όλων των Ελλήνων ως σύμβολο της μητρικής στοργής.

Στο μύθο αυτό, εάν λάβομεν υπόψη τις βιοτικές συνθήκες μεταξύ των αρχαίων και νεοτέρων Ελλήνων και με βαθύτητα μελετήσομε αυτές, θα αποκαλύψομε τόσες πολλές τις ομοιότητες, ώστε δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσομε ότι ο μύθος της Δεκοχτούρας είναι μια πιστή επανάληψις του μύθου της Νιόβης με τρόπον παραστατικότερον και να παραδεχθούμε ότι μεταξύ των αρχαίων και των νεοτέρων Ελλήνων υφίσταται μια συνέχεια αδιάσπαστη, την οποίαν οι εχθροί του Ελληνισμού αμφισβητούν και παντί σθένει[80] αποκρούουν. (**126**)

---

[79] **Τάνταλος,** στη μυθολογία βασιλιάς της Φρυγίας, που οι θεοί για το αμάρτημά του (να σκοτώσει το γιο του Πέλοπα και να τον προσφέρει γεύμα στους θεούς του Ολύμπου) τον καταδίκασαν στον κάτω κόσμο σε αιώνια πείνα και δίψα ανικανοποίητη, με το νόημα ότι, ενώ υπήρχαν μπροστά του όλα τα αγαθά, μόλις άπλωνε το χέρι να τα αγγίξει, αυτά απομακρύνονταν. (Ταντάλειο μαρτύριο).

[80] **Παντί σθένει,** με όλη τους τη δύναμη.

10. Το Πάσχα

Μια ανασκόπηση του εορτασμού του Πάσχα στη Σιάτιστα προξενεί ακατανίκητη νοσταλγία να ζήσομε την ωραία εκείνη και χαριτωμένη ζωή με όλα τα όμορφα και χαροποιά στοιχεία της, που δυστυχώς σήμερα κατήντησε, όπως φαίνεται, να περιέλθει <η ζωή αυτή> στη δικαιοδοσία του παρελθόντος.

Ο εορτασμός της Λαμπρής αρχίζει από την εσπέρα των Βαΐων, από τότε αρχινούν οι γλυκιές για κείνον ασχολίες. Οι άντρες, οι γυναίκες και τα παιδιά πηγαίνουν στην Αγρυπνία[81]. Τα κορίτσια κάθονται στα σπίτια και μαζεύονται σε ένα σπίτι της γειτονιάς, για να αρχίσουν να **γράφουν**[82] τις **περδίκες**[83], που θα διανείμουν στους φίλους και συγγενείς επισκέπτες το Πάσχα ή θα τις στείλουν πασχαλινό δώρο στους μνηστήρες τους, αν είναι αρραβωνιασμένες. Τις περδίκες <τις> γράφουν με ειδικά κοντύλια[84], τα οποία βουτίζουν σε κηρί λυωμένο και τα επιθέτουν στιγμιαία σε φλόγα λάμπας πρωτόγονης ή λυχναριού[85] . Με το κοντύλι αυτό γράφουν σε αυγό, ολίγο ζεστό, πουλιά, σταυρούς, βυζαντινό αετό, φράσεις από θρησκευτικά τροπάρια, στίχους ερωτικούς, όπως τα εξής: «Χριστός ανέστη, μάτια μου, κι έλα να φιληθούμε, τώρα τα Πασχαλόιορτα να μην απεικαστούμε[86]». Απαραίτητη ήταν στην υπόδουλη εποχή η απεικόνιση της εθνικής μας σημαίας με τις λέξεις «καλή Ελευθεριά» και «στην (**127**) Αγιά Σοφιά». Μεγάλη ευχαρίστηση και χαρά απεικονίζεται στα πρόσωπα των κοριτσιών και γίνεται φανερή από τα τραγούδια που συνοδεύουν την εργασία αυτή, αλλά και άμιλλα ποιο να κάμει σχέδιο που να χρησιμεύσει ως υπόδειγμα στα άλλα. Όλες οι μέρες της Μεγάλης Βδομάδας ως τη Μεγάλη Πέφτη, που βάφουν τα αυγά και τις περδίκες, έχουν τα βράδια παρόμοιες συγκεντρώσεις των κοριτσιών σε ηλικία <γάμου>. Τι διαφορά ζωής και διασκέδασης το είδος τούτο συγκρινόμενο με τις συγκεντρώσεις που βλέπομε αλλού; Συγκεντρώσεις απαλλαγμένες από ηθικούς κινδύνους και από δυσάρεστες συνέπειες. Πλην, ας μη ξεφύγομε από το θέμα μας. Το πρώτο αυγό που βάφουν το αφιερώνουν στη θρησκεία μας, το τοποθετούν στο εικονοστάσι του σπιτιού και μένει εκεί όλο το χρόνο, οπότε το παίρνουν και το παραχώνουν σε κάποιο μέρος από τα αμπελοχώραφα του νοικοκύρη.

---

[81] **Αγρυπνίες,** εδώ οι εσπερινές ακολουθίες της Μεγάλης Εβδομάδας.
[82] **Γράφουν**, ζωγραφίζουν.
[83] **Περδίκες**, κόκκινο πασχαλινό αυγό, ζωγραφισμένο με κερί ή οξύ.
[84] **Κοντύλι,** γραφίδα, μολύβι.
[85] Την τεχνική του κεριού την ακολουθούν σε ζεστό άσπρο αυγό, που το βάφουν μετά κόκκινο. Με το οξύ «γράφουν» (ουσιαστικά ξεβάφουν τοπικά, εκεί που γράφουν) τα ήδη βαμμένα κόκκινα αυγά.
[86] **Να μην απεικαστούμε**, να μη μας καταλάβουν, να μη μας αναγνωρίσουν, (ρ. απεικάζω).

Τη Μεγάλη Παρασκευή τα κορίτσια τοιμάζονται να μεταβούν το απόγευμα στην εκκλησιά με τις μητέρες τους, αφού πάρουν και την αρραβωνιαστική του αδερφού τους, εάν έχουν, να χαιρετίσουν τον Επιτάφιο, να τον ράνουν με άνθη και να τον συνοδεύσουν[87] ολίγον χρόνον και κατόπιν <να> επιστρέψουν πάλιν στα σπίτια τους. Τι ζωή αθώα, τι ζωή που ευωδιάζει από λιβάνι θρησκευτικό και ηθικό.

Οι άντρες ασχολούνται με την αγορά του αρνιού που προορίζεται για το Πάσχα, διαλέγοντας από εκείνα που φέρουν (**128**) οι χωρικοί από τα πλησίον χωριά, για να τα πωλήσουν στη Σιάτιστα, που τη μέρα εκείνη και το πρωί του Σαββάτου βοΐζει από τα βελιάγματα. Ιδιαίτερη προσπάθεια καταβάλλεται από τους αρραβωνιασμένους νέους να επιτύχουν όμορφο αρνί, το οποίο το βάφουν με γαριβάλδο[88], θέτουν (*καρφώνουν*) στα κέρατα πορτοκάλια ή μήλα χρυσωμένα και το Σάββατο το στέλλουν στην αρραβωνιαστική με μια λαμπάδα ποικιλμένη με φύλλα βαράκι[89] και με διάφορα τσιμπήματα <στο κερί>. Άμα η αρραβωνιαστική πάρει αυτά, στέλλει δώρα, είδη εργοχείρων, σιμίτι ή κουλούρα, περδίκες 8-10 και μια καναβέτα με δυο φιάλες κρασί, και προσκαλεί τους οικείους του γαμπρού και το γαμπρό σε φιλειά, το γεύμα ή το δείπνο, μια από τις τρεις μέρες του Πάσχα.

Όλο το Σάββατο παρατηρείται μια πυρετώδης κίνηση, γεμάτη από χαρά και ευχαρίστηση. Οι άνδρες φροντίζουν να φέρουν τα χρειαζούμενα και οι γυναίκες ασχολούνται με τη μαγειρική. Τη 10η ώρα μ.μ. του Σαββάτου αρχίζουν να πιάνουν κατάλληλες θέσεις στον αυλόγυρο της εκκλησιάς. Άμα έλθει η ορισμένη ώρα, αρχίζουν να χτυπούν πανηγυρικά οι κώδωνες, αφού δοθεί το σύνθημα με ένα πυροβολισμό. Ο κόσμος τότε χύνεται στους δρόμους που φέρουν στην εκκλησία και ψυχή δεν μένει στα σπίτια. Οι μανάδες που έχουν βρέφη τα παίρνουν στην αγκαλιά και τρέχουν στην εκκλησιά να παρευρεθούν στην πρώτη Ανάσταση. Οι αρραβωνιασμένες και (**129**) προπάντων οι υποψήφιες για αρραβώνα πληρώνουν άνθρωπο, που διαλέγει καλή θέση και την παραχωρεί στην κόρη που τον έχει στείλει, για να επιδείξει τα νιάτα της φωτιζόμενα από το χαρωπό φως των πασχαλινών λαμπάδων. Άμα συγκεντρωθεί το πλήθος και έλθει η ώρα του μεσονυχτίου που γίνεται η Ανάσταση, παρουσιάζεται στη μεσαία θύρα (*την Ωραία Πύλη*) του Ιερού ο δεσπότης με το τρίκερι[90] αναμμένο και καλεί το λαό να ανάψει τις λαμπάδες του από εκεί λέγοντας το «δεύτε λάβετε φως». Κατόπιν εξέρχονται στον αυλόγυρο και από την εξέδρα αναγινώσκεται το Ευαγγέλιο και έπειτα ψάλλεται το Χριστός Ανέστη. Στην πρώτη λέξη λαμ-

---

[87] **Συνοδεύω (τον Επιτάφιο)**, μένω δίπλα του, δίπλα στο νεκρό Χριστό, όπως συνηθίζουμε να «ξενυχτούμε» τους νεκρούς μας στο σπίτι.

[88] **Με γαριβάλδο**, με κόκκινο χρώμα.

[89] **Βαράκι,** λεπτό φύλλο χρυσού, με το οποίο επιχρυσώνουν βιβλία, έπιπλα κ.ά., βλέπε **Παράρτημα, § 5. Βαράκι.**

[90] **Τρίκερι,** (τρικήριον>**τρικέρι),** εκκλησιαστικό φορητό κηροπήγιο για τρία κεριά.

βάνουν χώρα πυροβολισμοί, ρουκέτες, πράκες[91], βεγγαλικά φώτα και τσιγκρίσματα αυγών. Ύστερα επιστρέφουν μέσα στην εκκλησιά και γίνεται η κανονική λειτουργία. Το πλήθος, άλλοι επιστρέφουν στα σπίτια τους, άλλοι παραμένουν στην εκκλησία έως το τέλος, για να ακούσουν την ευχή του Χρυσοστόμου, που συγχωρεί τους πάντας, νηστεύσαντας και μη νηστεύσαντας. Άμα γίνει η απόλυση, οι επίτροποι της εκκλησίας και πολλοί από τους προύχοντας επισκέπτονται τον αρχιερέα, ο οποίος στην αναχώρησή τους προσφέρει με το χέρι από δυο αυγά σε έκαστον. Τα αυγά αυτά ο δεσπότης τα έχει από προσκλήσεις των χριστιανών. Όσοι θέλουν να τους επισκεφθεί ο δεσπότης το Πάσχα τού στέλλουν ένα σιμίτι ή κουλούρα με 8-10 αυγά κόκκινα και με (**130**) καναβέτα με δυο φιάλες κρασί πρώτης ποιότητας.

Τα παλαιά χρόνια σε μια από τις πλατείες Χώρας και Γεράνειας, στήνονταν αιώρες (*κούνιες*), κτήμα των εκκλησιών, τις οποίες οι επίτροποι έδιδαν με ενοίκιο, για ωφέλεια του παγκαριού. Εκείνοι που κουνιούνταν έδιδαν για τίμημα αυγά ή κηρί, κομμάτια από τις πασχαλινές λαμπάδες, ή και χρήματα.

Ύστερα από το μεσημέρι της πρώτης ημέρας γίνεται η δεύτερη Ανάσταση, η εορτή της Αγάπης. Συγκεντρώνεται το πλήθος στην Ιερά Μητρόπολη, όπου στην αίθουσα φοραίνεται (*βαζει τα άμφιά του*) με επισημότητα ο αρχιερεύς και οι επίτροποι των εκκλησιών από τον εξώστη πωλούν την Ανάσταση σ' εκείνο το ισνάφι[92] που θα πλειοδοτήσει και έχει <γι' αυτό> το δικαίωμα να την φέρει (*κρατάει)* κατά την μετάβαση από τη Μητρόπολη στην εκκλησιά μέσον των κεντρικοτέρων οδών. Στην εκκλησιά λέγεται *(διαβάζεται)* το Ευαγγέλιο σε διάφορες γλώσσες και στην απόλυση άλλοτε εγίνετο το φίλημα της Αγάπης, ασπάζονταν αλλήλους οι παρευρισκόμενοι, εχθροί και φίλοι. Όλα αλλάζουν την ημέρα αυτή και ο συνήθης χαιρετισμός «Καλή μέρα – Πολλά τα έτη» υποχωρεί στον ειδικό της ημέρας χαιρετισμό «Χριστός Ανέστη – Αληθώς Ανέστη». Ύστερα από την απόλυση διασκορπίζονται οι Χριστιανοί επισκεπτόμενοι καθ' ομάδας τους εορτάζοντας Αναστασίους και τους συγγενείς και φίλους τους.

Τη Δεύτερη μέρα εκκλησιάζονται στον Προφήτη Ηλία, απ' όπου (**131**) μεταβαίνουν στη Γεράνεια, για να επισκεφθούν τους εκεί φίλους και συγγενείς τους, και την Τρίτη ημέρα εκκλησιάζονται στην Αγία Τριάδα, Χωριώτες και Γερανειώτες (όπως και τη Δεύτερη στον Προφήτη Ηλία) και οι Γερανειώτες επισκέπτονται τους Χωριώτες, αποδίδοντας (*ανταποδίδοντας*) τις επισκέψεις της Δευτέρας ημέρας, στην εποχή που την χαρακτήριζε πλήρης συναδέλφωση, μακράν από κάθε πάθος και κάθε μίσος.

11. Τα Καρναβάλια (Μπουμπουσιάρια)

Εάν τα ήθη κι έθιμα από ένα μέρος δείχνουν το βαθμό του πολιτισμού εκείνου του μέρους, δεν θα είναι άσκοπο να κάμομε λόγο για το έθιμο του

[91] **Πράκες,** αυτοσχέδιες κροτίδες.
[92] **Ισνάφι- σινάφι,** από το τουρκ. esnaf= συντεχνία.

Καρναβαλιού, το οποίο στη Σιάτιστα φέρει το όνομα Μπουμπουσιάρια, γιατί έτσι θα κάμομε καταφανέστερο το βαθμό της ευφυΐας της ζώσης εκάστοτε γενεάς <της πατρίδος μας>, της καλαισθησίας, της ευπορίας και της συναισθηματικής πλευράς <της ζωής> της.

Όπως η πρόοδος γενικά ενός τόπου εξαρτάται από τους εκπροσώπους κάθε εποχής, έτσι και τα Καρναβάλια, που είναι μια εκδήλωση της ζωής του τόπου, είναι ανάλογα με την ευφυΐα, την καλαισθησία και γενικά ανάλογα με τη μόρφωση των κατοίκων του τόπου. Όταν στη Σιάτιστα ζούσαν άνθρωποι που τους διέκρινεν ευφυΐα, εφευρετικότητα, όπως π.χ. ο Δημήτριος Πατσιάς, οι Σιατιστινοί είδαν τις άριστες αναπαραστάσεις θρησκευτικού, πατριωτικού και ηθικού είδους. Είδαν τότε την αναπαράσταση αγγέλων θαυμασίας τέχνης, που νόμιζε κανένας πως πραγματικά πετούσαν, όταν (**132**) έκαμναν παρέλαση από τον Άγιο Δημήτριο έως τα Τρία Πηγάδια. Είδαν να αναπαριστάνεται το τάγμα των διαβόλων με τον Αρχιβελζεβούλ τους, που, όταν σφύριζε στην πλατεία των Τριών Πηγαδιών, συγκέντρωνεν εκεί τους οπαδούς του, που έβγαιναν από διάφορους δρόμους. Και η αναπαράσταση έγινε με τέτοιο τρόπο, ώστε ο τότε αρχιερεύς Αγαθάγγελος[93], με μόρφωση ευρωπαϊκή, εξεδήλωσε τον θαυμασμόν του λέγοντας ότι, αν η αναπαράσταση εκείνη γίνονταν στους Παρισίους, θα έπαιρνε το πρώτο βραβείο. Είδαν να σατιρίζεται η δειλία με τρόπο πολύ παραστατικό, σπεύδοντας ο δειλός να κρυφτεί μέσα σε ένα βαένι, όταν του έλεγαν ότι έρχονταν ο διώχτης του. <Είδαν> και άλλα επίσης άτοπα, [που με τον σατιρισμόν τους] επιδιώκονταν η αποφυγή τους από μέρος των κατοίκων. Είδαν αναπαραστάσεις των αρχαίων Ελλήνων, που όχι μονάχα κινούσαν το θαυμασμό των κατοίκων, αλλά και προκαλούσαν συναισθήματα υπερηφανείας, διότι είχαμε τέτοιους προγόνους, και ρίγη πατριωτισμού. Είδαν αναπαραστάσεις φουστανελοφόρων ανταρτών και ζήλευαν τη ζωή τους στα δάση, στα βουνά, στα λημέρια της Ελευθεριάς και ζωντάνευαν μέσα τους τα όνειρα της φυλής μας, που σήμερα έγιναν πραγματικότητα. Όλα τα ανωτέρω γίνονται στη Σιάτιστα την πρώτη του έτους, τότε που εορτάζεται ο Καρνάβαλος.

Την πρώτη του έτους τα καρναβάλια μεταβαίνουν παρέες παρέες στα σπίτια με τη συνοδεία ενός τραγουδιστή, που τραγουδάει άσματα ειδικά, ιδιαίτερα για κάθε μέλος της οικογένειας (**133**) και πρώτα για το νοικοκύρη του σπιτιού:

(1)

«Σε τούτ’ τα σπίτια τα ψηλά και τα ζωγραφισμένα
στέκουν τα φλάμπουρα ανοιχτά ιντέκια στολισμένα.
Χίλιοι κρατούν τα φλάμπουρα και χίλιοι τα ιντέκια[94]
κι άλλοι χίλιοι παρακαλούν, αφέντη μ’, καβαλίκα.
Κι αφέντης καβαλίκεψε στον Αϊ- Γεώργη να πάει.

---

[93]**Αγαθάγγελος Στεφανάκης,** μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης το διάστημα 1877-1882.

[94] **Ιντέκια,** βλέπε **Παράρτημα, § 12. Ιντέκια, Μια προσέγγιση της σημασίας της λέξης "Ιντέκια".**

Βόηθα μ' Αϊ- Γεώργη μ', βόηθα με να καζαντίσω,
να φέρω γρόσια και φλωριά, γρόσια και καραγρόσια[95]
να φέρω και μια χρυσόμουλα, να περπατώ καβάλα.
(2)
Σε τούτο <το> σπίτι που 'ρθαμε πέτρα να μη ραΐσει
κι ο νοικοκύρης του σπιτιού χίλια χρόνια να ζήσει.
(3)
Έπειτα για την οικοδέσποινα:
Είπαμε του αφέντη μας, θα πούμε κι τ'ς *(της)* κυράς μας.
Εσένα πρέπ' αρχόντισσα, βασίλισσα να γένεις
και στο θρονί να κάθησαι τις όμορφες να κρένεις,
τις όμορφες κι τις καλές κι αυτές τις μαυρομάτες,
πο'χουν το μάτι σαν καυκί, το φρύδι σα γαϊτάνι
και αυτό το ματοτσίνορο σαν της ηλιάς *(ελιάς)* το φύλλο.
(4)
Ύστερα έλεγαν τραγούδια για τα άλλα μέλη της οικογενείας:
Κι κίνησεν ο νιούτσικος να πάει ν' αρραβωνιάσει
κι ούτε τα ρούχα τ' έβαζε ούτε τη φορεσιά του.
Κι η μάνα του τού έλεγε κι η αδελφή του λέγει:
Γύρισε πίσω νιούτσικε, βάλε τη φορεσιά σου.
-Μήναν με πρέπ'ν *(πρέπουν)* τα ρούχα μου, μήναν η φουρεσιά μου;
Μένα με πρέπ'ν τα νιάτα μου, με πρέπ' η λεβεντιά μου.
(5)
Γραμματικός εκάθονταν στου βασιλιά τις πόρτες
κι γράφε κι (**134**) κοντύλιαζε όλο για την αγάπη
κι σπάραξε[96] το χέρι του κι χύθκιν *(χύθηκεν)* η μελάνη
κι λέρωσε τα ρούχα του τα χρυσοκιντημένα.
(6)
Ιδώ έχουν κόρη για παντρειά, πάσχουν να την παντρέψουν.
Της δίνουν υιόν του βασιλιά, της δίνουν υιόν του ρήγα,
-Δεν θέλω υιόν του βασιλιά, δεν θέλω υιόν του ρήγα,
μον' θέλω τ' αρχοντόπουλο που κοσκινίζει τ'άσπρα[97],
που κοσκινίζει τα φλουριά κι αυτά τα καραγρόσια.
(7)
Μωρή μικρή μου τσαπουρνιά, τι στέκεις στολισμένη;
- Η μάνα μου με στόλισε κι στέκω στολισμένη.
- Απ' το φλουρί δε φαίνεσαι κι απ' το μαργαριτάρι.

---

[95] **Καραγρόσια**, νόμισμα, βλέπε **Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία …**
[96] **Σπάραξε το χέρι του,** κούνησε το χέρι του.
[97] **Άσπρα,** νόμισμα, βλέπε **Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία…**

(8)

Ένα μικρό, μικρούτσικο, σπυρί μαργαριτάρι,
Σάββατο μέρα ιννήθηκε *(γεννήθηκε)*, την Κυριακή βαφτίστηκε
κι τη Δευτέρα το πρωί βγήκι στο παζάρι.
Κι ο κόσμος π' το είδε θάμαξε
κορίτσια αντιλογήθκαν.

Άμα τραγουδούν (*Αφού τραγουδήσουν*) όσα πρέπει, ανάλογα με τα μέλη της οικογενείας, λέγουν στο τέλος το παρακάτω:

Κι βάλε το χιράκι σου στον αργυρό σου τσέπη
κι πάρε γρόσια κι φλουριά, για να δωρίσεις τα παιδιά.

Αφού πάρουν το φιλοδώρημα, κάποιο χρηματικόν ποσόν, μεταβαίνουν σε άλλο σπίτι να ευχηθούν τα ίδια, να τραγουδήσουν και να φιλοδωρηθούν. Τα φιλοδωρήματα σε χρήματα τα μαζεύει ο ταμίας της παρέας και τα ξοδεύουν ή για κάποιο κοινωφελές έργο ή για γλέντι <της παρέας> μια άλλη μέρα.

Για τους ανθρώπους που δεν τους δίδουν φιλοδώρημα τραγουδούν το παρακάτω τραγούδι:

Αφέντη μου, στην κάπα σου χίλιες χιλιάδες ψείρες,
άλλες γεννούν, άλλες κλωσούν κι άλλες αυγομαζώνουν
κι άλλες παρακαλούν να μη τις ζιουματίσουν,

και φεύγουν.

Κάθε οικογένεια θεωρεί χαϊρλίθικο[98] (**135**) να δεχτεί τους κουδουνάδες[99], που αναπαριστάνουν τους Κορύβαντες[100] των Αρχαίων ή τους οπαδούς του θεού των ποιμένων Πανός.

Οι επισκέψεις των Καρναβαλιών αρχίζουν από την Ιερά Μητρόπολη. Πριν απολύκει (*απολύσει*) η εκκλησία, μαζεύονται αμπροστά από τη Μητρόπολη και χορεύουν εκεί, έως ότου να απολύκει η εκκλησία και επιστρέψει ο μητροπολίτης, οπότε μπαίνουν στον αυλόγυρο <και> τραγουδούν το:

Βασίλη μ', πόθεν έρχεσαι και πόθεν κατεβαίνεις;
-Από τα ξένα έρχομαι κι στα δικά μ' πααίνω.
-Αν έρχησαι 'που ν' *(από την)* ξενιτιά, πες μας ένα τραγούδι.

---

[98] **Χαϊρλίθκο**, αυτό που φέρνει καλή τύχη, γούρικο.

[99] **Κουδουνάδες,** βλέπε **Παράρτημα, § 22 Πρωτοχρονιά, Κουδουνάδες.**

[100] **Κορύβαντες,** δαίμονες, παιδιά της Ρέας ή της μούσας Θάλειας και του Απόλλωνα. Στη Φρυγία ήταν ιερείς της Κυβέλης (Μητέρας των θεών, ανθρώπων, φυτών και ζώων) και εκτελούσαν τους οργιαστικούς χορούς τους με συνοδεία κυμβάλων, αυλών και τυμπάνων.

-Εγώ τραγούδια μάθαινα, τραγούδια να σας λέω.
Στην πατερίτσ' ακούμπησε να πει την Αλφαβήτα.
Κι η πατερίτσ<α> ήταν χλωρή κι απόλυκε κλωνάρι,
κλωνάρι, χρυσοκλώναρο με τ' αργυρό το φύλλο.

Φιλοδωρούνται από τον αρχιερέα και επισκέπτονται άλλα σπίτια. Όλην την μέρα αυτή ο κόσμος όχι μονάχα γλιντάει (*γλεντάει*), μα φανερώνει με τις εθνικές του παραστάσεις την εθνική του οντότητα, από τα αρχαιότερα χρόνια έως τα χρόνια του '21, και προκαλούνται ρίγη συγκίνησης εθνικής.

Μα τα ρίγη της συγκίνησης δεν περιορίζονται μονάχα στην πατριωτική πλευρά, αλλ' επεκτείνονται παράλληλα και στην ερωτική πλευρά. Την μέρα αυτή ζωντανεύει και η συναισθηματική ζωή των νέων. Όλα τα αρχοντόσπιτα είναι ανοιχτά και τα παράθυρά τους γεμάτα από όμορφες κοπέλες, που βλέπουν τα ερχόμενα εκεί καρναβάλια. Ύστερα από το μεσημέρι τα σπίτια που βρίσκονται στον κεντρικό δρόμο, που φέρνει από την Αγορά της Χώρας έως την Αγορά της Γεράνειας, και οι πλατείες Τριών Πηγαδιών, Φούρκας και Αγοράς της Γεράνειας (**136**) είναι γεμάτα από τον ελεύθερο ωραιόκοσμο, που παρακολουθεί με πραγματική σεμνότητα την κίνηση των καρναβαλιών και προσπαθεί, από λόγια και μερικά άλλα καμώματα των μασκαράδων, να μαντεύσει ποιος είναι εκείνος που στέκεται απέναντι και κρύβεται με την προσωπίδα και <που θα> επιστρέψει το βράδυ στο σπίτι του με την ικανοποίηση εκείνη της καρδιάς, που γεννάει τόσα όνειρα γλυκά για τη μέλλουσα αποκατάστασή του. Εποχή αξέχαστη, εποχή από την οποία δεν λείπουν και τα ασυγκράτητα γέλια, χάρις στις κωμικές παραστάσεις των καρναβαλιών.

12. Το προβατόψωμα[101]

Την πρώτη του έτους οι ποιμένες πανηγυρίζουν στα μαντριά τους κατά τρόπον ιδιάζοντα. Την παραμονή οι γυναίκες των κτηνοτρόφων κάμνουν ψωμί στον ταβά[102], το οποίο απεικονίζει το μαντρί, ένα ποιμένα και ολίγα πρόβατα. Την επομένη αυτό με τα άλλα χρειώδη για ένα γεύμα αποστέλλονται στη μάντρα. Εκεί ψήνονται σφαχτά και με αυτά γίνεται το γεύμα, το οποίο <το> ακολουθεί διασκέδαση μέχρι των νυκτερινών ωρών. Τα κεφάλια από τα ψητά <τα> σουβλίζουν σε ξύλα (*στις σούβλες*), κρατούν αυτά ψηλά και γυρίζουν διασκεδάζοντας στα σπίτια τους.(**137**)

[101] Το λεκτικό σύνολο «**το προβατόψωμα**» μας είναι άγνωστο και ως γραμματικός τύπος και ως περιεχόμενο.
[102] **Ταβάς,** ταψί βαθύ στρογγυλό, διαφόρων μεγεθών, με χερούλια.

13. Κάλαντα <γενικά>

Τι είναι τα Κάλαντα και πώς εορτάζονται στη Σιάτιστα αμέσως παρακάτω εκθέτω και από την ανάγνωσή των θα πεισθεί ο αναγνώστης ότι το έθιμο του εορτασμού αυτών δεν είναι έθιμο νεοελληνικό, αλλ' έθιμο παλαιό, που κληρονομήσαμε από τους προγόνους μας, με τις αναγκαίες σχετικές παραλλαγές *(αλλαγές)*.

Τα Κάλαντα έχουν μεγάλη σχέση με την Ειρεσιώνη[103] των αρχαίων Ελλήνων. Κατά τον εορτασμόν της Ειρεσιώνης οι πρόγονοί μας έκοπταν κλάδον ελαίας ή δάφνης, κρεμνούσαν σ' αυτόν μαλλί άσπρο ή κόκκινο και καρπούς ακροδρύων[104] από την πρώτη φθινοπωρινή εισοδεία (*σοδειά*). Το κλαδί αυτό τα παιδιά, ομάδες ομάδες, <το> περιέφερναν στα σπίτια των κατοίκων της κοινότητος και τραγωδούσαν (*τραγουδούσαν, έψαλλαν*) άσματα για την ευημερία του νοικοκύρη και των λοιπών μελών της οικογενείας. Ύστερα από τα τραγούδια ζητούσαν να τους δώσουν δώρα, χρήματα ή γλυκίσματα ή καρπούς, ό,τι ήθελεν ο νοικοκύρης (δος μας τα, να ζήσεις και του χρόνου). Στο τέλος ο κλάδος κατατίθονταν (*κατετίθετο, τον άφηναν*) μπροστά στους ιερούς ναούς του Απόλλωνος, της Αθηνάς και των Ωρών, εκφράζοντας έτσι τας ευχαριστίας των εορταζόντων προς τους Θεούς για την γονιμοποίησιν (*γονιμότητα*) του λήξαντος (**138**) έτους και παρακαλούντας, όπως συνεχίσουν (*παρακαλώντας να συνεχίσουν*) αυτήν και κατά το ακόλουθο (*επόμενο*) έτος. Πολλά παιδιά έφερναν τον κλάδο αυτόν στα σπίτια τους και τον κρεμνούσαν στην πόρτα τους, όπως ημείς κάμνομεν κατά τον εορτασμόν των Θεοφανίων και των Βαΐων.

Κατά την εορτήν των Θεοφανίων παίρνομεν από την εκκλησίαν χειρόβολο[105], βυθισμένο στο αγιασμένο ύδωρ, το χωρίζομε σε τμήματα, τα οποία προσδένομε στα καρποφόρα δένδρα και πιστεύομε ότι έτσι ο επιφανείς με το βάπτισμά του στον κόσμο Χριστός θα μας χαρίσει πλούσια δενδροκαρπία εκείνον το χρόνο. Επίσης δε και κατά την εορτήν των Βαΐων έχομε έθιμο πολύ σχετικό με την Ειρεσιώνη. Κατά την μετάβασή μας στη θεία λειτουργία, στην είσοδο της εκκλησίας ο ιερεύς μας δίδει κλάδον βαΐων και, όταν επιστρέψομε στο σπίτι μας, κόβομε κλωναράκια, τα οποία τοποθετούμε στα υπέρθυρα των σπιτιών μας, και τον όλο κλάδον τοποθετούμε στο εικονοστάσιο, ενώ συγχρόνως παίρνομε απ' εκεί τον περυσινό κλάδο και τον καίμε. Πιστεύομε δε ότι έτσι ο Χριστός μας θα χαρίσει στην (**139**) οικογένεια υγεία και ευημερία όλο το έτος εκείνο.

---

[103] **Ειρεσιώνη,** έθιμο των αρχαίων, ανάλογο προς τα κάλαντα.

[104] **Ακρόδρυα,** καρποί, οι οποίοι περιβάλλονται από σκληρό ξυλώδες κέλυφος και περιέχουν ψύχα στερεή και φαγώσιμη, όπως τα καρύδια, τα αμύγδαλα, τα φουντούκια κ.λπ..

[105] **Χειρόβολο** (χερόβολο), ποσότητα σπαρτών που μπορεί να πιάσει με το ένα χέρι του ο θεριστής. Εδώ: ένα ματσάκι από κλωνιά συνήθως βασιλικού, βάγιας ή δάφνης, που το χρησιμοποιούμε στους αγιασμούς.

Ό,τι όμως μας δείχνει τη μεγάλη σχέση που έχουν τα Κάλαντα με την Ειρεσιώνη των αρχαίων προγόνων μας είναι ένα από τα περισωθέντα άσματα, που έψαλλαν τα παιδιά κατά την αρχαιότητα και το οποίο έχει όλο το χρώμα, την υφή και τις έννοιες των πολυποικίλων κατά τόπους νεοελληνικών καλάντων. Το σχετικό αυτό άσμα αναφέρει ο Πλούταρχος στο **βίο του Θησέως** (22)[106] και έχει κατά παράφρασιν ως εξής:

Εφτάσαμε στ' αρχοντικό του κύρη του μεγάλου
που 'χει μεγάλη δύναμη κι ειν' πάντα ευτυχισμένος.
Ανοίχτε, πόρτες, για να μπη ο πλούτος κι η ευτυχία.
Να'χη η χαρά η παντοτεινή και η καλή ειρήνη.
Και είθε τα κρασοβάρελα γεμάτα να'νε πάντα
κι η σκάφη από διαλεχτό ζυμάρι να 'ν' γεμάτη
έτσι που το γλυκό ψωμί ποτέ να μη σας λείπη.

(Εκ του **Μακεδονικού Φρουρού,** εβδομαδιαίας εφημερίδος της ΧΙης Μεραρχίας, χριστουγεννιάτικο φύλλο 1948) .

(**140**) Εις ενίσχυσιν της διατυπωθείσης παραπάνω γνώμης περί ομοιότητος των σημερινών εθίμων προς τα αρχαία ελληνικά έθιμα αναφέρω τα όσα περί του ζητήματος αυτού έγραψεν ο Γυμνασιάρχης και Δ/ντής Μ. Εκπαιδεύσεως Στεφ. Δ. Βασιλόπουλος στον **Ήλιο**, σελ. 108 τ. 252 περί Νικ. Πολίτου[107].

«…..Αλλ' ο Πολίτης δεν υπήρξεν μόνον βαθύς επιστήμων, αλλά και μέγας πατριώτης. Δια τούτο τα αθάνατα έργα του δεν αποτελούν κυρίως και πρωτίστως συμβολήν εις τας επιστημονικάς μελέτας και ερεύνας, αλλ' εθνικά κεφάλαια αδιάσειστα περί της αδιασπάστου συνεχείας και ενότητος της ελληνικής φυλής, από της λίαν απομεμακρυσμένης αρχαιότητος μέχρι των καθ' ημάς χρόνων. Εις εποχήν καθ' ην οι βόρειοι γείτονές μας Σέρβοι, Βούλγαροι και Ρουμάνοι, οίτινες δεν διακρίνονται και τόσον πολύ δια τας επιστημονικάς των επιδόσεις, δαπανούν αφειδώς και πλουτίζουν αδιακόπως τας λαογραφικάς των συλ-

---

[106] Το χωρίο στο πρωτότυπο αρχαίο κείμενο (Πλουτάρχου, **Βίοι Παράλληλοι, βίος Θησέως, κβ΄)** έχει ως εξής:
«Εἰρεσιώνη σῦκα φέρει, καὶ πίονας ἄρτους,
καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ, καὶ ἔλαιον ἀποψήσασθαι,
καὶ κύλικ' εὔζωρον, ὡς ἂν μεθύουσα καθεύδῃ».
Μετάφραση:
«Σύκα φέρ' Ειρεσιώνη, και πολλά παχύ ψωμί·
φέρει λάδι να το ψήσης, φέρει μέλι εις σταμνί,
και καλόν κρασί αθώον διά να πιης να ευφρανθής,
έως ότου να μεθύσης και γλυκά να κοιμηθής».
(Νικολάου Ιωάννης, **Πλουτάρχου Βίοι Παράλληλοι**, τ. 1ος, σελ. 40, 45).

[107] Το παραπάνω απόσπασμα το αναζητήσαμε στο Λεξικό του « **Ηλίου**» με βάση τα στοιχεία παραπομπής που δίνει ο συγγραφέας, αλλά δεν το εντοπίσαμε. Πιθανολογούμε ότι πρόκειται για το περιοδικό «**Ήλιος**», τεύχος 252.

λογάς καταβάλλοντες απεγνωσμένας προσπαθείας να στηρίξουν επί επιστημονικών δεδομένων και άκρως εξηκριβωμένων βάσεων τας παραλόγους αυτών αξιώσεις επί γνησίως ελληνικών εδαφών, εις εποχήν καθ' ην ο περιβόητος Γερμανός ιστορικός Φαλμεράυερ με την όντως (**141**) λίαν αξιοπερίεργον θεωρίαν του διεκήρυσσεν εν τω συγγράμματί του «περί της καταγωγής των Νεοελλήνων» ότι η ελληνική φυλή εξεσλαβίσθη και εξεφυλίσθη με τας επανειλημμένας καταλήψεις της υπό των βαρβάρων κατά τους μέσους χρόνους, ο Νικόλαος Πολίτης, όπως και πολλοί άλλοι Έλληνες, μεταξύ των οποίων και ο μέγας γλωσσολόγος μας Γεώργιος Χατζιδάκης, ύψωσε το επιστημονικόν του ανάστημα και με τον πλούτον των λαογραφικών του εργασιών ανήρεσε τας επιπολαίας ταύτας κρίσεις του Γερμανού ιστορικού καταδείξας την απειρίαν εν τω σημερινώ βίω του ελληνικού λαού των λειψάνων του αρχαίου ελληνικού κόσμου, τας τωρινάς δοξασίας, αι οποίαι είνε άμεσος απόρροια παλαιοτέρων τοιούτων του Ελληνισμού εν τη πρώτη αυτού ηλικία, ως επίσης και τας ομοιότητας των σημερινών προς τα αρχαία ελληνικά έθιμα, δι' ων όλων αφ' ενός μεν πιστοποιείται η ταυτότης του εθνικού βίου των εις τας ελληνικάς χώρας οικούντων Ελλήνων και αφ' ετέρου η ενότης της ελληνικής φυλής από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον». (**142**)

14. Τα Κάλαντα (Κόλιαντα) <στη Σιάτιστα>

Τα Κόλιαντα διασώζουν, <όπως προαναφέραμε>, το αρχαίο έθιμο των ασμάτων του αγερμού[108] και της περιφοράς της Ειρεσιώνης και τραγουδούνται τη νύχτα της παραμονής των Χριστουγέννων από ομίλους συνήθως παιδιών, αλλά και από νέους (*εφήβους*) και από ωρίμου ακόμη ηλικίας άνδρας.

Από την μέρα του Αγίου Σπυρίδωνα οι άνδρες αρχίζουν να κρούουν τις πρώτες ώρες της νύχτας τα κουδούνια, προπάντων στις ακρινές κατοικίες της πόλεως, στις οποίες κατοικούν ποιμένες και εργάτες, και ετοιμάζονται για τα Κόλιαντα και τον Άγιο Βασίλη, <τότε> που επισκέπτονται τα σπίτια και τα κρούουν <τα κουδούνια> θορυβωδώς, ενώ τα φέρουν [τοποθετημένα] στη ράχη τους.

Τα παιδιά πάλι ετοιμάζονται [από την αρχή της Μεγάλης Σαρακοστής], για να κάμουν το έθιμο της κλαδαριάς, που την ανάφτουν την παραμονή των Καλάντων. Παρέες παιδιών, που ανήκουν στην ίδια γειτονιά, τις ώρες που δεν έχουν εργασίες και τις εορτές [βγαίνουν] στις παρακείμενες πλαγιές των βουνών και μαζεύουν ξηρά χόρτα και μάλιστα ένα είδος χόρτου με το οποίο κάμνουν οι γεωργοί σκούπες για τ' αλώνια και το λένε **κουκουδοφόκαλι** (τα παιδιά το λένε

---

[108] **Αγερμός ή αγυρμός,** (από το ρήμα αγείρω), συνάθροιση, συγκέντρωση χρημάτων για την υπηρεσία των θεών ή γενικά συνάθροιση, συγκέντρωση, αποθησαύριση.
Στη λαογραφία σημαίνει επίσκεψη ομάδας ατόμων στα σπίτια μέρες εορταστικές, για να ψάλουν τραγούδια και να ευχηθούν υγεία και ευτυχία.

λόζιο). Το λόζιο, άμα τον μάσουν, τον κάμνουν δέματα (ζαλίκια), τον μεταφέρουν στην πόλη και τον τοποθετούν σε μέρος ασφαλισμένο, για να τον χρησιμοποιήσουν για την κλαδαριά την εσπέρα της παραμονής των Καλάντων, παραμονής των Χριστουγέννων, δηλαδή την εσπέρα της 23ης Δεκεμβρίου. Το τι γίνεται, αν μια παρέα που μαζεύει λόζιο συναντήσει άλλη παρέα, είναι αρκετά διασκεδαστικό. (**143**) Συνάπτεται τότε αληθινή παιδική μάχη, <για να αρπάξει η μια παρέα το λόζιο της άλλης>, και αναπτύσσεται όλη η δυνατή δύναμη, που ενισχύεται από το φιλότιμο και από το πείσμα που διακρίνει την παιδική ηλικία για την επικράτηση. Άμα κατορθωθεί η επικράτηση της μιας παρέας, η νικημένη έρχεται στην πόλη κατεντροπιασμένη και απευθύνει φοβέρες για εκδίκηση και ύβρεις, ενώ η νικήτρια παρέα έρχεται υπερήφανη και φέρει επιδεικτικά τη λεία της.

Άμα λοιπόν έρθει η <23η Δεκεμβρίου>, η ημέρα προ της παραμονής των Χριστουγέννων, από το μεσημέρι ανοίγουν μια οπή στο πλατύτερο μέρος της γειτονιάς τους, τραγουδούν ειδικά τραγούδια και κρούουν τα κουδούνια. Στην οπή στήνουν ένα ξύλο (βεργί), αφού <πρώτα> στην κορυφή του θέσουν θύσανο από εύφλεκτη ύλη[109]. Έπειτα περιβάλλουν το ξύλο με το λόζιο ή με άλλα ξηρά χόρτα και σχηματίζουν ένα κύλινδρο από χόρτο. Αυτή είναι η κλαδαρά[110]. Ολόγυρα από την κλαδαρά τραγουδούν και κρούουν τα κουδούνια, έως ότου να σκοτεινιάσει. Άμα σκοτεινιάσει, μαζεύονται όλοι σχεδόν οι κάτοικοι της γειτονιάς, άνδρες, γυναίκες, παιδιά και κορίτσια, και ανάφτουν την κλαδαριά και οι φλόγες υψώνονται σε αρκετό ύψος, χωρίς να συμβεί <ποτέ> κάτι δυσάρεστο <δηλ. πυρκαγιά>. Οι άνθρωποι τραγουδούν, χορεύουν και, άμα οι φλόγες χαμηλώσουν, πηδούν <πάνω απ'> αυτές.

Τα ειδικά άσματα, τα οποία [στις κεντρικότερες κλαδαρές] συνοδεύονται και από μουσικά όργανα του τόπου, είναι τα ακόλουθα:

Κόλιαντα, μπάμπου μ', κόλιαντα κι μένα ν' *(την)* κολιαντίνα
κι μένα την τρανύτερη, να ζήσεις κι του χρόνου.
Να ζήσεις χρόνους εκατό κι να τους απεράσεις,
ν' ασπρίσεις σαν τον Έλυμπο, σαν τ' άσπρο περιστέρι.
Δυο (**144**) περιστέρια μάλωναν κι πάλι αγαπιούνταν.

---

[109] **Θύσανος,** είναι η «φούντα» στην κλαδαριά. Γι' αυτήν γράφει ο Ελευθέριος Κουφογιάννης: *«Η λέξη φούντα κάποτε ταυτίστηκε σημασιολογικά με την ελληνική λέξη «θύσανος» λόγω της παρομοιότητας της μορφής των αντικειμένων που σημαίνουν. Έτσι η λέξη «φούντα-θύσανος» σημαίνει τη δέσμη από κλωστές (νήματα) που δένονται μεταξύ τους στη μια άκρη τους, ενώ στην άλλη αφήνονται ελεύθερες. Σ' ό,τι αφορά όμως στην κλαδαρά η φούντα γίνεται από ξερά χορτάρια, κύρια από* ***κουκ(κ)ουδουφόκαλις*** *(κουκ-(κ)ουδοφόκαλες), και δένεται με φορά προς τα πάνω στην κορυφή του* ***βιργιού****»*, (πηγή: www.siatistanews.gr, έθιμα Χριστουγέννων).

[110] Παράλληλοι τύποι: κλαδαρά και κλαδαριά, τσιουμάκες και τζιουμάκες.

Ύστερα από τις κλαδαρές οι νέοι, αφού δειπνήσουν, [όσοι ανήκουν στην παρέα εκείνη (*σε μια παρέα)]* μαζεύονται σε ένα σπίτι και διασκεδάζουν [ολίγες ώρες], με τη συνοδεία μουσικών οργάνων ή και χωρίς όργανα, και κατόπιν φεύγουν από εκεί και επισκέπτονται τα σπίτια όλων εκείνων που αποτελούν την παρέα ή και συγγενικά εκείνων σπίτια.

Τα παιδιά, ύστερα από τα μεσάνυχτα, κρατούντα στα χέρια ράβδο, που στο ένα άκρο έχει όγκο (*εξόγκωμα*) (κεφάλι), και φέροντα σακούλια, γυρίζουν όλα τα σπίτια κρούοντας τις εξώπορτες ρυθμικά με τις ράβδους (τσιουμάκες) και αναγγέλλουν τη γέννηση του Χριστού και ζητούν φιλοδώρημα τραγουδώντας:

«Κόλιαντα, μπάμπου μ’, κόλιαντα κι μένα ν’κολιαντίνα.
Κι σαν δεν έχεις κόλιαντα, δος μας ένα σιτζιούκι,
να’ναι τρανό, να’ναι γλυκό, να’ναι ζαχαρωμένο.
Κι αν δεν έχεις κι σιτζιούκι[111], δος μας ένα κορίτσι.
–Κι τι το θέλεις, γάιδαρε, το ξένο το κορίτσι;
–Να το φιλώ, να το τσιουμπώ, να με ζεσταίν<νει> το βράδυ».

Η οικοδέσποινα, άμα ακούσει τα χτυπήματα και τα τραγούδια, βγαίνει και προσφέρει στα παιδιά φιλοδωρήματα, κάστανα, μύγδαλα, καρύδια, μήλα, σαλιάρια[112] και ειδικά ζυμαρικά με μούστο ζυμωμένα, τα μουστοκούλουρα, που έχουν διάφορα σχήματα, πουλιά, φίδια κ.λπ.. Αφού τα παιδιά πάρουν τα δώρα, πηγαίνουν σε άλλα σπίτια, για να χτυπήσουν κι εκεί την εξώπορτα και <να> δεχτούν παρόμοιες περιποιήσεις. Όταν συναντούν άλλα παιδιά, προσπαθούν να τους πάρουν τα κόλιαντα τραγουδώντας (**145**) «κόλιαντα δεν είχαμε κι κόλιαντα θα πάρομε». Και, άμα κατορθώσουν να τους τα πάρουν, τραγουδούν το «αν σι’ *(σου)* άρεσαν τα κόλιαντα, σύρε κι στα Σούροβα»[113]. Στους μεγάλους προσφέρονται σαλιάρια, σιτζιούκια ακέραια, αμυγδαλόσπορα καβουρντισμένα, καρύδια, φρούτα και καλό κρασί. Τα σαλιάρια και τα σιτζιούκια <τα> μαζεύουν σε ένα κανέστρι[114].

Το έθιμο των κλαδαριών πολλοί το σχετίζουν με τον Χριστιανισμό, ότι δηλ. φανερώνει τις φωτιές που είχαν αναμμένες κατά τη γέννηση του Χριστού οι ποιμένες «αγραυλούντες»[115]. Άλλοι φρονούν ότι <οι φωτιές> έχουν την αρχή από τις *(στις)* Ρωμαϊκές Καλένδες[116] του Ιανουαρίου, οπότε οι Ρωμαίοι έδιδαν

---

[111] **Σιτζιούκι** (ιτ**ζιούκ**ι), χειμωνιάτικο γλυκό με ραμματιασμένη καρυδόψυχα περιχυμένη με μπόλικη πηχτή μουσταλευριά.

[112] **Σαλιάρια** (σα**λιάρ**ι, σάλιαρς), σιατιστινός κουραμπιές με γέμιση από καρύδι τριμμένο, κανέλα και γαρίφαλο και επικαλυμμένος με ζάχαρη άχνη. Προσφέρεται κυρίως στους αρραβώνες.

[113] **Σούροβα,** στη Μακεδονία, τα κάλαντα την παραμονής της Πρωτοχρονιάς.

[114] **Κανέστρι** < κάνιστρο, καλάθι πλατύ και αβαθές, πανέρι.

[115] **Αγραυλούντες,** αυτοί που ζουν στους αγρούς.

[116] **Καλένδες**, στο ρωμαϊκό ημερολόγιο Καλένδες ονομάζονται οι πρώτες 5 ή 7 μέρες του μήνα. 5 ημέρες για τους μήνες Ιανουάριο, Φεβρουάριο, Απρίλιο, Ιούνιο, Αύγουστο,

και δέχονταν ευχές και δώρα για το νέο έτος. Και επειδή τότε <στις Καλένδες του Ιανουαρίου> συνέπιπτε (*συνέβαινε*) να εορτάζεται και η επέτειος της γέννησης του Χριστού, πριν δηλ. να ορισθεί η 25η Δεκεμβρίου, <πράγμα> που έγινε τον 4ο μ.Χ. αιώνα, αυτό το έθιμο [επεκράτησεν] και <κατά> την παραμονή της 25ης του Δεκέμβρη, που ορίστηκε ως επέτειος της γέννησης του Χριστού. Η εκδοχή αυτή μου φαίνεται πιθανότερη, γιατί το παραπάνω έθιμο επαναλαμβάνεται και την παραμονή του νέου έτους, τα Σούρουβα, που αυτή η μέρα δεν έχει σχέση με τη γέννηση του Χριστού. Και τότε δηλ. κάμνουν κλαδαρές και τότε γίνονται παρέες και γυρίζουν στα σπίτια και τραγουδούν ειδικά άσματα και πολυχρονισμούς σαν το εξής:

Αρχιμηνιά, αρχιχρονιά, αρχή καλός μας χρόνος,
εκκλησιά με τ' άγιος θρόνος.
Αρχή κατέβ<η>κεν ο Χριστός, ο επουράνιος Θεός
τη γη για να πατήσει κι να μας καλοκαρδίσει.
Άγιος Βασίλης έρχεται κι δεν μας καταδέχεται
από την Καισαρεία, συ 'σαι αρχόντισσα κυρία,
(**155**) (και **152**) βαστάει εικόνα και χαρτί, χαρτί και καλαμάρι,
το καλαμάρι έγραφε κι το χαρτί μιλούσε:
Κάτσι *(κάθησε)* να φας, κάτσι να πιεις, κάτσι να τραγουδήσεις
κι να μας καλουκαρδίσεις.
-Ιμένα η μάνα μ' γράμματα δεν μ' έμαθε,
μον' μ' έμαθε την Αλφαβήτα.
Κάτσι να κόψομε την πίτα».

[Τα Κόλιαντα] στην αρχή των τραγουδιών *(πριν αρχίσουν τα τραγούδια)* λένε και το τοπικό τραγούδι:

Ήρθαν, πιδιά μ', τα κόλιαντα κι όλοι ετοιμαστείτε,
πάρτε κι τις τζιουμάκες σας κι στουν Αϊ-Λιά να βγείτε,
κι απ' τουν Αϊ-Λιά στον Πρόδρομο, στα Τρία τα Πηγάδια.
Εκεί θα ιένει *(γίνει)* το συναγώγι[117], εκεί κι το τσιουμπούσι . (**153**)

15. Το άνοιγμα των ουρανίων

Και στη Σιάτιστα, όπως σε τόσα μέρη της Μακεδονίας και της λοιπής Ελλάδος, σώζεται παράδοσις για το άνοιγμα των ουρανίων, που ικανοποιεί έναν από τους μυχιοτάτους πόθους των ευσεβών χριστιανών για μια ανέκφρα-

Σεπτέμβριο, Νοέμβριο, Δεκέμβριο και 7 μέρες για τους μήνες: Μάρτιο, Μάιο, Ιούλιο, Οκτώβριο.

[117] **Συναγώγι**, το <η συναγωγή, συγκέντρωση ατόμων και ο τόπος όπου αυτά συγκεντρώνονται.

στη ευτυχία. Το άνοιγμα των ουρανίων, σύμφωνα με τη Σιατιστινή παράδοση, γίνεται μια στιγμή τις μεσονύχτιες ώρες της παραμονής των Θεοφανίων, οπότε λέγομεν ότι βαφτίζονται τα νερά, μένουν ανοιχτά ολίγες μονάχα στιγμές και εκείνος που θα είχε το μεγάλο ευτύχημα να αξιωθεί να τα ίδει ανοιχτά και θα πρόφθανε να διατυπώσει στο Θεό τη στιγμή εκείνη την ευχή να του χαρίσει το ποθούμενο, θα το λάμβανε άφευκτα. Εκείνοι που επεχείρησαν (*επιχειρούν)* να αγρυπνήσουν για το σκοπό αυτόν, για να μη τύχει <και> χάσουν την πολύτιμη εκείνη στιγμή, διότι δεν θα την αντιληφθούν, θέτουν αμπροστά τους ένα δοχείο με νερό και παρατηρούν προσεκτικά το νερό, για να αντιληφθούν τη στιγμή που θα ταραχθεί το νερό. Το τάραγμα του νερού δείχνει τη στιγμή του ανοίγματος των ουρανίων. Σπεύδουν τότε σε μέρος από το οποίο φαίνεται ο ουρανός, για να ιδούν το άνοιγμα, το οποίο βαστάει ολίγη μονάχα ώρα, και να διατυπώσουν τους πόθους τους. Δυστυχώς δεν ήκουσα από κανένα εξ εκείνων που υπεβλήθησαν σε αγρυπνία ότι αξιώθηκε να ιδεί ανοιχτά (**154**) τα ουράνια και <όλοι> απέδιδαν την αποτυχία τους στην αμαρτωλή ζωή τους, καθόσον πιστεύουν ότι μονάχα οι ευσεβείς και δίκαιοι χριστιανοί λαμβάνουν το μεγάλο και ανεκτίμητο χάρισμα να ιδούν το θαυμάσιο εκείνο φαινόμενο του ανοίγματος των ουρανίων και να αξιωθούν να ιδούν το πρόσωπο του Θεού. (**155**)

16. Θεοφάνια (Φώτα)

Την παραμονή των Θεοφανίων παραδέχονται <οι χριστιανοί> ως ημέραν που βαφτίζονται τα νερά. Τη νύχτα αυτής της μέρας πιστεύουν οι απλοϊκοί ότι ανοίγονται τα ουράνια και επικοινωνούν τα εκεί με τα <ευρισκόμενα> στη γη. Τη μέρα των Θεοφανίων γίνεται ο αγιασμός των υδάτων και από το αγιασμένο νερό οι χριστιανοί παίρνουν μέρος και ραντίζουν με αυτό τα αμπέλια και τα οπωροφόρα δένδρα. Πολλοί βρέχουν με το αγιασμένο νερό χειρόβολο και μέρος από αυτό προσδένουν στα αμπέλια και στα δένδρα, για να δώσουν άφθονη καρποφορία. Στον καιρό της τουρκοκρατίας θεωρούσαν καλόν οιωνό, αν την μέρα αυτή γίνονταν *(επικρατούσε)* παγωνιά, γιατί παραδέχονταν ότι ημείς θα σταθούμε γεροί, ενώ τουναντίον οι Τούρκοι θα είναι αδύνατοι.

Τη μέρα των Φώτων οι επίτροποι των εκκλησιών, με την επωνυμία οι Πνιχτάδες, γυρίζουν τα σπίτια και σε κάθε οικογένεια προσφέρουν από ένα φιλί (κομμάτι) (**156**) πίτας κι εκείνη η οικογένεια, στης οποίας το φιλί θα βρεθεί σταυρός, υποχρεώνεται τον ακόλουθο χρόνο να κάμει [με έξοδά της] μια πίτα και να τη δωρίσει στην εκκλησιά για τη διανομή· κι έτσι εξοικονομείται το ποσόν που χρειάζεται <η εκκλησιά>. Για την πίτα που δίνει η επιτροπή κάθε οικογένεια προσφέρει σ’ αυτήν χρηματικόν ποσόν, όσο θέλει, για ωφέλεια της εκκλησιάς. Οι καημένοι οι πρόγονοί μας εκμεταλλεύονταν και την ευσέβεια των

συμπολιτών τους, για να δημιουργήσουν πόρους και <να> μπορέσουν να συντηρήσουν, όπως έπρεπε, τις εκκλησίες και τα σχολεία τους[118].

Την μέρα αυτή, τη στιγμή που ο δεσπότης ή ο ιερεύς ψάλλει το «εν Ιορδάνη βαπτιζομένου σου, Κύριε», ο λαός που εκκλησιάζεται φωνάζει «Κυριαλέησον» πολλές φορές. Πολλοί αρχιερείς θέλησαν να κόψουν τη συνήθεια αυτή, αλλά στάθηκε αδύνατο να ακούσει το πλήθος, λέγοντας «Χωρίς Κυριαλέησο δε γίνονται Θεοφάνια».

17. Καλικάντζαροι

Από τη μέρα των Χριστουγέννων έως την παραμονή των Φώτων είναι τα Δωδεκάημερα και κατά τη διάρκεια αυτών παραδέχονται ότι δεν πρέπει να βγαίνουν οι άνθρωποι έξω στους δρόμους τη νύχτα, διότι πιστεύουν ότι αυτές τις 12 μέρες είναι στον κόσμο οι καλικάντζαροι (Λάμιες, Δράκοι, Αρμένηδες), πονηρά πνεύματα, που όλο το χρόνο μένουν σε κρύπτες της γης και μονάχα τις μέρες αυτές βγαίνουν από τις κρύπτες τους, γυρίζουν στον κόσμο και κακοποιούν όποιον θα τύχει να συναντήσουν τη νύχτα. Όταν όμως βαφτίζονται τα νερά και ανοίγονται τα ουράνια, δεν (**157**) μπορούν τα κακοποιά αυτά στοιχεία να μείνουν ανάμεσα στον κόσμο και αποσύρονται πάλι στις κρύπτες τους, όπου μένουν περιορισμένα και δεν μπορούν να κάμουν κακό στους ανθρώπους[119].

Στη Σιάτιστα πιστεύουν επίσης ότι υπάρχουν και «Στιά»[120], δηλαδή πνεύματα αγαθά ή πονηρά που κάμνουν φανερή την ύπαρξή τους, τα πονηρά προξενούντα ζημίες, θραύουν ή μετατοπίζουν διάφορα αντικείμενα, τα αγαθά μεταδίδουν ειδήσεις ευχάριστες ή δυσάρεστες στους ενοίκους με θόρυβο ή με άλλους διάφορους τρόπους. Είναι αόρατα ως επί το πλείστον, όταν <όμως> θέλουν να παρουσιαστούν, παίρνουν μορφήν ή ανθρώπου ή ζώου.

18. Ματραγκόνα

Από τους αρχαίους χρόνους έως σήμερα οι Έλληνες παραδεχόμαστε ότι υπάρχουν μερικά πράγματα που έχουν την ιδιότητα [σαν άλλο Αμαλθείας κέρας[121]] να χαρίζουν σ' εκείνους που τα έχουν κάποια δυναμικότητα (*δυνατότητα, ικανότητα*) να κάμνουν ό,τι θέλουν π.χ. προσελκύουν την αγάπη των άλ-

---

[118] Γιατί «οι δάσκαλοι πληρώνονταν από το παγκάρι των εκκλησιών», γράφει στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ.

[119] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Φράσεις <σχετικές με το θέμα>: «Ανεβαίνει σαν καλικάντζαρος".

[120] **Στιά** <στοιχεία/ στοιχειά/ στια, φαντάσματα.

[121] **Αμάλθεια**, η κατσίκα που με το γάλα της τράφηκε ο νεογέννητος Δίας στην Κρήτη, στο Ιδαίο Άντρο (σπηλιά στο βουνό Ίδη) - κατ' άλλους στο βουνό Δίκτη- όπου τον είχε κρύψει η μητέρα του, για να τον γλυτώσει από τον Κρόνο, τον πατέρα του, που έτρωγε

λων, ό,τι *(όποια)* επιχείρηση κι αν επιχειρήσουν τους βγαίνει για καλό, ό,τι εμπόρευμα κι αν αγοράσουν το πωλούν με κέρδος κ.λπ.. Στη Σιάτιστα παραδέχονται ότι κυρία ή κόρη που προσελκύει την αγάπη των ανδρών φέρει επάνω της κάποιο αντικείμενο, που το λέγουν «Μαντραγκόνα», κι αυτό της χαρίζει την ελκυστικότητα, όπως όταν έχει το κοκαλάκι της νυχτερίδας. Η πίστη ότι υπάρχουν πράγματα που σ' εκείνον που τα έχει φέρνουν ευτυχία ή ουρσουζιά[122] και ότι ο κάτοχος αυτών μπορεί να κάμνει με τη δύναμή τους ό,τι επιθυμεί σώζεται καθαρά στα παραμύθια.(**158**)

[Πίστευε, επίσης, ο κόσμος πως το κοκαλάκι της νυχτερίδας δίνει τη δυνατότητα στις γυναίκες που το φέρουν (*το έχουν πάνω τους*) να κερδίσουν την αγάπη των ανδρών]. Η παράδοση μας μεταδίδει ότι δυο γυναίκες στη Σιάτιστα [έσφαξαν με νόμισμα αργυρούν νυχτερίδα], έβγαλαν το κοκαλάκι και το τοποθέτησαν κρυφά σε ένα μέρος της εκκλησιάς να λειτουργηθεί 40 μέρες. Ο ιερεύς αντιλήφτηκε το πράγμα, άγνωστο πώς, και προσκάλεσε τις γυναίκες και τις φοβέριξεν ότι θα αφορίσει εκείνην που έπραξε την ασέβεια αυτή, άμα την ανακαλύψει. Οι ενδιαφερόμενες γυναίκες εθορυβήθησαν και παρουσιάστηκαν στον ιερέα ιδιαίτερα, ομολόγησαν την πράξη τους, ζήτησαν συγχώρηση και τον παρακάλεσαν να τους διαβάσει μια συγχωρητική ευχή.

19. Οι Αποκριές

Στον εορτασμό της Αποκριάς δόθηκεν στη Σιάτιστα κάποια ιδιαίτερη μορφή, που την υπαγόρευσε όχι η απόλαυση και η κραιπάλη, όχι τα ηδονικά όργια, μα η εκδήλωση ενός πνεύματος ανωτέρου, η εκδήλωση ευγενών και υψηλών συναισθημάτων, οποία *(όπως)* είναι η φιλελευθερία, η κοινωνική αδελφοσύνη, ο σεβασμός στους πρεσβυτέρους, η ευσέβεια. Επωφελήθηκαν την ελευθερία, που ο κυρίαρχος Τούρκος εχάριζε στους χριστιανούς για την άσκηση των εθίμων τους, και την απομακρυσμένη διαμονή τους από τα κέντρα των τυραννικών πιέσεων και μετάφεραν τις εορτές του Καρναβάλου στην 1^{ην} του έτους και επεφύλαξαν για τις εορτές της Αποκριάς μορφήν ανάλογη με τον φιλήσυχο και φιλελεύθερο χαρακτήρα τους, ανάλογη με τον ειρηνικό και ανυπόταχτο χαρακτήρα τους, ανάλογη με το σώφρονα και νοικοκυρεμένο χαρακτήρα τους.

Από την Κυριακή του Ασώτου αρχίζουν να ετοιμάζονται όσα χρειάζονται για τον εορτασμό. Τα παιδιά τοιμάζουν τα μυτηρά σίδηρα, με τα οποία (**159**) θα χτυπούν τα μεταλλικά σπίρτα (καψούλια), τοιμάζουν το χρυσάφι και το γκιζά-

---

τα παιδιά του. Ο Δίας, όταν έγινε βασιλιάς των Θεών, τίμησε την Αμάλθεια μεταμορφώνοντάς την σε άστρο λαμπρό. Το δέρμα της το έκανε ασπίδα του, τη γνωστή «αιγίδα», που ήταν απρόσβλητη, και το κέρας της, κι αυτό γνωστό ως **Αμαλθείας Κέρας**, έγινε το σύμβολο της αφθονίας, της ευημερίας, αφού από αυτό έρρεαν όλα τα αγαθά.

[122] **Ουρσουζιά** <γουρσουζιά, κακοσημαδιά, κακοτυχία.

πι[123], που τα βράζουν και σχηματίζουν έτσι την ύλη με την οποία κάμνουν τα χάρτινα σπίρτα, και προμηθεύονται κατάλληλο χαρτί για τις μπόμπες. Οι γέροι καθαρίζουν τα προσφιλή τους ντουφέκια, που τους φύλαξαν από τους τόσους κινδύνους που υπόφεραν στη ζωή τους αυτοί και οι πρόγονοί τους, από τους οποίους τα έχουν κληρονομήσει.

Την Κυριακή λοιπόν της Αποκριάς από πολύ πρωί και μάλιστα ύστερα από την απόλυση της εκκλησιάς βλέπουμε τα παιδιά που πωλούν σπίρτα και ακούμε να διαφημίζουν το εμπόρευμά τους, άλλα πάλι να τα κροτούν εφαρμόζοντας αυτά στη μύτη από το σιδηρέινο εργαλείο, που το χτυπούν επάνω σε λίθινο τοίχο, ή, αν το σίδηρο είναι βαρύ, το αφήνουν να πέσει κάθετα επάνω στο λιθόστρωτο. Και <βλέπουμε επίσης> άλλα παιδιά να πετούν βόλους τυλιγμένους με σιγαρόχαρτο, που φέρουν στη μύτη εύφλεκτη εκρηκτική ύλη, που <την> έκαμαν με το γκιζάπι και <το> χρυσάφι, και που με το χτύπημα <των βόλων αυτών πάνω> σε τόπο σκληρό γίνεται έκρηξη και παράγεται κρότος και άλλα παιδιά να ρίχνουν βόμβες[124], <αυτοσχέδια πυροτεχνήματα>.(**160**) Αυτά γίνονται τη μικρή Αποκριά και σε μικρογραφία και όλες τις μέρες της Τυροφάγου εβδομάδας.

Η εβδομάδα της Τυροφάγου είναι εβδομάδα από τα γλυκίσματα (*των γλυκισμάτων*). Τότε γίνονται οι μπακλαβάδες, τα σαραϊλιά, οι χαλβάδες. Δεν τρώγουν κρέας, παρά μονάχα τυρί, γάλα, βούτυρο, αυγά και ψάρια, που μας φέρνουν από τη λίμνη της Καστοριάς όλην την εβδομάδα, και κυρίως το Σάββατο πιο μεγάλα, γιατί τότε αγοράζουν οι αρραβωνιασμένοι και τα στέλνουν στις αρραβωνιαστικές τους μαζί με καναδυό οκάδες χαλβάν, που αγοράζουν από τους Γκέκηδες, που εκείνη την ημέρα έρχονται και εκθέτουν σε δίσκους το χαλβά που φέρουν να πωλήσουν. Το ψάρι που στέλνει ο γαμπρός θα φαγωθεί σε φιλειά που κάμνει η νύφη στο γαμπρό και τους οικείους του την Κυριακή.

Την Κυριακή <της Τυροφάγου, τη Μεγάλη Αποκριά>, ύστερα από την απόλυση της εκκλησιάς, γίνονται επισκέψεις. Απαραίτητες είναι οι επισκέψεις από τους νιόγαμπρους στο νούνο και στους πρεσβυτέρους συγγενείς, <για> να τους φιλήσουν το χέρι και <να> τους ζητήσουν συγχώρηση, γιατί από την επομένη μέρα μπαίνομε στο μέγα πέλαγος της προσευχής και <της> νηστείας. Το απόγευμα τα κορίτσια και πολλές νέες ύπανδρες μαζεύονται σε ένα φιλικό γειτονικό σπίτι, τραγουδούν αποκριάτικα τραγούδια και (**161**) χορεύουν. Τις εσπερινές ώρες μαζεύονται σε μια πλατεία, προπάντων στα Τρία τα Πηγάδια, στη Φούρκα και στην Αγορά της Γεράνειας, και πιάνουν χορό, ενώ άλλοι τοποθετούνται σε μια θέση *(πιάνουν μια θέση)* στην άκρα της πλατείας και με άλλους που στέκονται σε άλλη θέση, στην απέναντι άκρα, πιάνουν πόλεμο με τις μπόμπες. Στον πανζουρλισμό αυτό του μπομποπολέμου, του χορού και των τραγουδιών, απαραίτητη <είναι> και η εμφάνιση του περιωνύμου φαρσέρ της Σιά-

---

[123] **Χρυσάφι και γκιζάπι**, βλέπε **Παράρτημα, § 1. Αποκριές, Πυροτεχνήματα.**

[124] Στο χειρόγραφο ακολουθεί δυσανάγνωστο και δυσνόητο εδάφιο περίπου 13 γραμμών με περιγραφή της κατασκευής τους, το οποίο δεν μπορέσαμε να μεταγράψουμε .

τιστας Κώτσιου Μπαλαμπάνη με τη μαγκούρα στο χέρι, που στο ένα άκρο της είχεν [δεμένο] ένα σχοινί. Ανέβαινε επάνω στο πηγάδι, έδενε στο άλλο άκρο του σχοινιού ένα αυγό βρασμένο ή ένα κομμάτι χαλβάν ή ένα σύκο, μάζευε τα παιδιά πέριξ του πηγαδιού και άρχιζε να τους κάμνει το χάσκα, ενώ μεγάλοι και μικροί ξέσπαζαν (*ξεσπούσαν*) στα γέλια. Ύστερα από αρκετή ώρα έφευγε, για να πηγαίνει (*πάει*) σε άλλη πλατεία, στη Φούρκα <και> στην Αγορά της Γεράνειας, και <να> επαναλάβει και εκεί το ίδιο έργο.

Τα πλήθη τα συγκεντρωμένα στις πλατείες, άμα σκοτεινιάζει, διασκορπίζονται και τις νυχτερινές ώρες πολλές οικογένειες παίρνουν τα φαγητά και τα γλυκίσματα και, αφού συνεννοηθούν, μαζεύονται σε ένα σπίτι φιλικό ή συγγενικό, όπου συντρώγουν και διασκεδάζουν τραγουδούντες και χορεύοντες[125]. Και, ενώ οι νέοι διασκεδάζουν, οι γέροι ξαπλωμένοι στις πρωτιές του ουτζιακιού καμαρώνουν τους νέους και περνούν τις ώρες με το να συντραγουδούν, να πυροβολούν με τα όπλα, που καθαρισμένα (**162**) <τα> έχουν κρεμασμένα στην αίθουσαν, με το να ακούουν τον κρότο από τα άλλα ντουφέκια, να φροντίζουν να καταλάβουν από τον τόνο της φωνής *(του ήχου)* του όπλου τίνος οικογενείας ήταν αυτό που ρίχτηκε (*αυτό το όπλο που εκπυρσοκρότησε)* και να ανοίγουν κουβέντα σχετική με τα κατορθώματα που έκαμεν ο κάτοχος αυτού του όπλου στις επιδρομές και σε άλλες περιστάσεις και να ορίζουν την αξία του όπλου και, αν ήταν λαζαρίνα[126], να λέγουν το «Λαζαρίνα με κεφάλι, χίλια γρόσια στον τηλιάλη». Δυστυχώς όλα αυτά τα όπλα, τα κρετσανά[127] καροφίλια (*καριοφίλια*), τις βροντερές λαζαρίνες, τα σπανίας κοσμητικής τέχνης πιστόλια, τα οικογενειακά αυτά κειμήλια, που μας έφερναν στο νου τόσες αναμνήσεις πατριωτισμού και παλικαριάς, <τα> είδαμε να φορτώνονται και να μεταφέρονται στην Κοζάνη, για να σταλούν απ' εκεί στη Γαλλία και πολλά για την τέχνη τους [να στολίσουν] τις αίθουσες Γάλλων αξιωματικών, όπως στόλισαν τα μουσεία τους και τα μνημεία που φορτώθηκαν από τη Θεσσαλονίκη.

Πλην, ας αφήσομε το λυπηρό αυτό θέμα και ας επανέλθομε στον εορτασμό της Αποκριάς, που η διασκέδαση εξακολουθεί ως τις πρωινές ώρες με χορούς και με τα ειδικά τραγούδια, που αρχινούσαν από το παρακάτω ιδιότυπο τραγούδι:

(1)

Μωρ' όλη τη Σαρακοστή (κι άντι, μάτια μου, επωδός που επαναλαμβάνεται)
κι μια μέρα του Βαϊού, πάησα στον πνεματικό,
για να ξημολογηθώ
κι να πω τα κρίματά μου κι τα ξημολόγητά μου.
Τα είπα, τα μολόγησα κι κανένα δεν απόκρυψα.

---

[125] Τα πλήθη….τραγουδούντες και χορεύοντες: Σχήμα κατά το νοούμενο (αντί τραγουδούντα και χορεύοντα. Βλέπε Εισαγωγή).

[126] **Λαζαρίνα,** είδος παλιού εμπροσθογεμούς τουφεκιού.

[127] **Κρετσανά**<**Κριτσώ**, τρίζω.

Μου ’πεν φίλησες (**163**) καμιά;
-Φίλησα σαράντα μια, καλογριές και παπαδιές.
(2)
Σαράντα μέρες (κι βούι βούι κι ζμπρουμ κι ζμπρουμ, κι αμάν αμάν, επωδός) να πάω στον πλεματικό.
Πααίνω μια, πααίνω δυο, πααίνω κι τον βρίσκω μοναχό,
σκύφτω φιλώ το χέρι του, κάθομαι στο μιντέρι του.
-Παπά μου, ξημολόγα με, τα κρίματά μου σχώρνα με.
-Πες μου, παιδί μ’, τα κρίματα σ’.
-Τα κρίματά μ’ είναι πολλά.
Πάν’ ο παπάς στην εκκλησιά κι γω πάνω[128] στην παπαδιά.
Παν’ ο παπάς στην γκόνη του κι γω πάνω στην κόρη του.
(3)
Μικρόν με καλοέρεψαν κι μ’ έντυσαν στα μαύρα
κι γω γυρεύω το χορό, γυρεύω τα τραγούδια.
Ζηλεύω την αγάπη μου, που ειν’ τώρα καινούρια,
φορεί κι στο κεφάλι της μπαχτσέν με τα λουλούδια.
Κόψε κλωνί βασιλικό κι μέτρησε τα φύλλα,
λογάριασε κι τον καιρό που με παιδεύεις σκύλα.
(4)
Πέρα στον πέρα μαχαλά μαζεύονται, μπίρου μ’, πολλά παιδιά
κι παίζουνε παλικαράκια, σαν χρυσά περιστεράκια.
Κόρη ξανθή αγνάντευε, κανένας, μπίρου μ’, δεν την άρεζε,
μον’ ένας την αρέζει, που φορεί στραβά το φέσι.
Αυτός λαλεί το ιβγιλί κι αυτή τηριέται στο γυαλί.
-Σώνει, κόρη μ’, κι έλα τώρα, γράφτηκες σαν την ακόλλα.
(5)
Ανάμεσα σ’ τρεις θάλασσες πύργος θεμελιωμένος,
επάνω κόρη κάθονταν (τρανταφυλλάκι μ’ κόκκινο
(επωδός) νεράντζι μ’ κι λεμόνι),
φλωράκια ραμματιάζει, ραμματιάζ’, ξιραμματιάζ’ (επωδός)
εννιά σειρές φλωράκια (*επωδός)*. Τις πέντε βάζει στο λαιμό (επωδός)
τις τέσσαρες (**164**) στα στήθια (επωδός) τον ήλιο συνερίζει.
Έβγα, Ηλιάκη μ’, για να βγω, να λάμψεις κι να λάμψω,
πολλές καρδιές να κάψω».[129]
(6)
Άγορος απ’ το Ζαγόρι κι μια κόρη απ’ την Αγιά,

---

[128] **Πάνω** (ρήμα), πηγαίνω.

[129] Από το χειρόγραφο τετράδιο του Νικολάου Δημητρίου Γιαννακού, Σιάτιστα 1900 (Οικογενειακό αρχείο Μαλαματής Χ. Καρακουλάκη-Μελά) φαίνεται πως δεν είναι μία η επωδός αλλά δυο, που εναλλάσσονται: τρανταφυλλάκι μ’ κόκκινο **(επωδός 1**) και νεράντζι μ’ κι λεμόνι **(επωδός 2).**

Πάησαν κι ανταμώθηκαν σ’ έναν βαθυπόταμο.
-Πέρασές με, νιούτσικε, θα σου δώσω φίλημα.
Φίλημα σαν άκουσε, πέρα την απέταξε.
-Δωμ’, κόρη μ’, το φίλημα, το φίλημα που μο ’ταξες.
-Να φανούν τ’ αμπέλια μας κι τ’ αμπελοχώραφα.
-Δωμ’, κόρη μ’, το φίλημα, το φίλημα που μο ’ταξες.
-Να φανούν τα σπίτια μας και της μάνας μ’ οι αυλές.
-Δωμ’, κόρη μ’, το φίλημα, το φίλημα που μο ’ταξες.
-Έβγα,μάνα μ’, να ιδείς, σ’ φέρνω έναν γάιδαρο.
Πάρ’ τον, μάνα μ’, απ’ το φτι *(αυτί)* , σύρε δεσ’ τον στο παχνί,
δωσ’ τ’ κι γαζιολάγκαθα[130] ν’ ακονάει τα δόντια του.
(7)
Ο Δεσπότης ο καημένος χώρες περπατεί,
για κόρες για κοράσια μον καταρωτεί.
Παάίνει σε μια χώρα, χώρα μακρινή,
βρίσκει ένα κορίτσι ψηλά στο σιαχνισί
-Κατέβα κάτω, κόρη μ’, κοριτσάκι μου,
να ψήσεις μπέρδικά μου, το κιμπάπι μου.
Η πέρδικα σ’ είναι ψημένη κι η καρδιά μ’ είναι καμένη.
-Σώπα, σώπα, αφέντη μου, δεν αντρέπεσαι,
τα λόγια που μου λες αμαρταίνεσαι.
Να τηράς τα γράμματά σου, για ν’ αγιάσει η καρδιά σου.
Να τηράς την προσευχή σου, για ν’ αγιάσει η ψυχή σου.
(8)
Έχω σαράντα Κυριακές κι εξήντα δυο Δευτέρες
π’ δεν είδα την αγάπη μου δεν είδα την καλή μου (δις).
Ιψές την είδα στο χορό, την είδα στολισμένη,
κι με το μάτι την βαρώ κι με τα χειλ<η> της λέγω:
Πού ’σαν ιψές, αγάπη μου, πού ’σαν ιψές, καλή μου;
Ιψές ήμαν στη μάνα μου, προψές στην αδερφή μου
κι απόψε ήρθα στους φίλους μου να τους ευχαριστήσω. (**165**)

20. Η Κουρούνα

Κουρούνα βέβαια είναι η γνωστή κορώνη, που κάθε μέρα βλέπουμε στη στέγη των σπιτιών μας, μα στη φαντασία των παιδιών έχει παραμορφωθεί σε τρόπο που νομίζουν ότι πρόκειται για κάποιο αόρατο ον, που το επικαλούνται, όταν τους πέφτει δόντι από την πρώτη οδοντοφυΐα, παρακαλούντας το να πάρει αυτό που έπεσε και να τους χαρίσει σιδηρέινο. [Τότε, ενώ ρίχνουν το δόντι στη στέγη, λέγουν]: «Να, κουρούνα, κόκαλο κι δομ’ σιδηρέινο». Με αυτό το ζώο οι μητέρες ησυχάζουν τα παιδιά τους, [λέγοντας σ’ αυτά], όταν σε καιρό

[130] **Γαζιολάγκαθο**, γαϊδουράγκαθο.

νηστείας ζητούν να φάγουν κάτι αρτυμένο: «δεν έχομε, καλό μου, μας το πήρε η κουρούνα». Και με την κουρούνα πάλι χαροποιούν τα παιδιά τους κάθε παραμονή κρεοφαγίας [λέγοντας]: «Ταχιά θα μας φέρει η κουρούνα το κρέας».

Αυτά η κουρούνα τα κάμνει, ενώ επικοινωνεί με το σπίτι μέσον του ουτζιακιού.

21. Τα φυλαχτήρια (χαμαϊλιά)

Τα φυλαχτήρια κατάντησε να πιστεύομε ότι έχουν δύναμη μαγική και υπεράνθρωπη. Νομίζομε πως μπορούν να προφυλάξουν από κάθε κακό και μάλιστα από την προσβολή σφαίρας πυροβόλου. [Εκείνον που έχει φυλαχτήριο πάνω του], «δεν τον πιάνει το μολύβι, γιατί έχει τίμιο ξύλο». Και για τούτο φέρνουν *(φορούν)* χαμαϊλιά προπάντων οι κλέφτες[131]. Είναι δε τα χαμαϊλιά διάφορα αντικείμενα, εικονίδια αγίων, κομμάτια από λείψανα αγίων, κομμάτι από τον τίμιο Σταυρό (τίμιο ξύλο). Αυτά τα θέτουν σε ένα <μικρό> σακίδιο (*σακουλάκι*), που έχει σχήμα τριγωνικό και το φέρουν κρεμασμένο από το λαιμό στα στήθια. (**166**)

22. Πρωτομαϊά

Την παραμονή της Πρωτομαγιάς οι νέοι τοιμάζουν παρέες, παρέες όσα χρειάζονται για μια διασκέδαση ολονυχτιάς, <που την πραγματοποιούν> ή στο ύπαιθρο, αν ο καιρός επιτρέπει, ή σε ένα από τα σπίτια τους, αν ο καιρός δεν επιτρέπει την παραμονή στο ύπαιθρο. Και ύστερα από τη διασκέδαση, τις πρωινές ώρες <της πρώτης Μαΐου> βγαίνουν στην εξοχή, για να πιάσουν το Μάη, γυρίζουν στις εκκλησιές (*περιέρχονται τις εκκλησιές*) που βρίσκονται στα άκρα της Σιάτισταις, χορεύουν εκεί και τραγουδούν ειδικά τραγούδια, με τη συνοδεία μουσικών οργάνων ή και χωρίς όργανα, και συνεχίζουν το γλέντι όλην την ημέρα.

Τα κορίτσια πάλι [την παραμονή, από το βράδυ] τοιμάζουν τα δοχεία του νερού και πρόχειρα φαγητά, στα οποία απαραίτητο είναι το σκόρδο, για να φαν <λίγο από αυτό> αμέσως άμα εξυπνήσουν, για να μη τα «τσακίσ<ει> ο κούκος»[132].

---

[131] **Κλέφτες**: προφανώς αναφέρεται στους κλέφτες αγωνιστές ενάντια στους δυνάστες κατακτητές.

[132] Επικρατεί η πρόληψη ότι το πρωί της Πρωτομαγιάς πρέπει ο καθένας να φάει σκόρδο, γιατί διαφορετικά «*αδυνατίζει και ασθενεί*». Πρέπει μάλιστα να το φάει πολύ πρωί, πριν ακούσει το λάλημα κούκου, γιατί διαφορετικά «*Θα **κουμπωθή**, θα αισθανθή δηλ. στενοχώριαν εις τον λαιμόν του, η οποία θα του φέρει **αναποδιά**. Δι' αυτό λέγουν ότι πρέπει να φάγει κανείς σκόροδον αφ' εσπέρας και δια να μη τον **τσακίσει ο κούκος***» γράφει ο Γ. Γκανούλης στο άρθρο του: «***Η Πρωτομαγιά»*, ΜΗΣ, 1937**, σελ. 94.

Την πρωία, πριν βαρέσ<ει> ο ήλιος *(το πρωί πριν βγεί ο ήλιος)*, σηκώνονται, νίβονται με φρέσκο νερό στο πηγάδι, συγκεντρώνονται όλα τα κορίτσια του μαχαλά και με τα δοχεία του νερού άδεια και συνοδευόμενα και από ύπανδρες γυναίκες πηγαίνουν σε καμιά βρύση ή πηγάδι στην άκρα της πόλεως, για να πάρουν νερό και <να> «τσακώσουν» έτσι το Μάη. Άμα φθάσουν εκεί, γεμίζουν τα αγγειά με νερό, τα στολίζουν με χόρτα και αγριολούλουδα που μαζεύουν στις πλαγιές των βουνών, κάμνουν στεφάνια που θέτουν στο κεφάλι ή ζώνουν <με αυτά> τη μέση τους, κάθονται κάτω σε κύκλο, τρώγουν ό,τι καθεμιά έχει ετοιμάσει και, αφού φάγουν, πιάνουν χορό τραγουδώντας τραγούδια της Πρωτομαγιάς και ύστερα γυρίζουν στα σπίτια τους πάλι με τραγούδια σαν τα ακόλουθα:

(1)
Τώρα Μαϊά, τώρα (**167**) δροσιά, τώρα το καλοκαίρι,
τώρα κι ο ξένος βούλεται να πάνει στα δικά του.
Νύχτα σελών' το μαύρο του, νύχτα τον καλιγώνει.
Βάζει τα πέταλα χρυσά και τα καρφιά 'σημέινα
και τα καλιγοσφύρια του ήταν μαλαματέινα.
(2)
Άκου το πουλί, Μπεΐνα μ', άκου το πουλί
τι όμορφα λαλεί,
Σαν την άνοιξη, Μπεΐνα μ', σαν την άνοιξη,
λούσου κι άλλαξε.
Λούσου κι άλλαξε, Μπεΐνα μ', λούσου κι άλλαξε,
κοντά μου πλάγιασε.
Τώρα το Μάη, Μπεΐνα μ', τώρα το Μάη με τη δροσιά,
πόσο γλυκά 'ναι τα φιλιά .

Πολλά κορίτσια και πολλές κυρίες, ύστερα από το γύρισμα πο (*από*) την εξοχή, τοιμάζονται να λάβουν μέρος στη μεγάλη συγκέντρωση που γίνεται στον Άγιο Χριστόφορο. Εκεί συναθροίζονται άνδρες, γυναίκες, κορίτσια και παιδιά (*αγόρια*), όργανα (*μουσικοί*) και καφετζήδες. Άλλοι είναι απλοί θεαταί, που μεταβαίνουν πέρα από την εκκλησιά στα πλαβοβότανα[133] και κόβουν από τα ευώδη αυτά χόρτα, άλλοι χορεύουν και άλλοι κάμνουν οικογενειακούς και φιλικούς κύκλους και τρώγουν τις ετοιμασίες που έφεραν από τα σπίτια τους και διασκεδάζουν έως τις εσπερινές ώρες και πολλάκις έως τις νυχτερινές ώρες τραγουδούντες κοντά στα άλλα και το εξής:

Κι ημείς το Μάη τον θέλομε,
γιατ' είναι σκανδαλιάρης
κι σκανδαλίζει τα παιδιά
κι αυτές τις μαυρομάτες,

[133] **Πλαβοβότανο,** αρωματικό φυτό των βουνών μας.

πο’χουν το μάτι σαν καυκί,[134]
το φρύδι σαν γαϊτάνι
κι αυτό το ματοτσίνουρο
σαν της ελιάς το φύλλο. (**168**)

Ιψές στο όνειρό μου κι στον ξύπνο μου
ήρθε μια μαυρομάτα κι με ξύπνησε.
Ξυπνώ κι δεν την βρίσκω, κλαίω κι πιθυμώ,
τα ρούχα μου μαζεύω κι πάνω να τη βρω.
Στο δρόμο που πηγαίνω βρίσκω μια μηλιά,
τα μήλα φορτωμένη και μια ξανθιά ψηλά.
Κάμνω να κόψω μήλο, πιάνω το χέρι της,
Χριστέ μ’ κι Παναγιά μου, να γίνω ταίρι της,
Κάμνω να κόψω κλώνο, πιάνω το πόδι της,
Χριστέ μ’ κι Παναγιά μου, να μπω στο στρώμα της.

Όλα τα πουλάκια ζυγά, ζυγά, το έρημο τ’ αηδόνι το μοναχό,
περπατεί στους κάμπους και μον’ λαλεί, περπατεί και λέγει κι κελαηδεί.
Άντρα μου πολίτη, πραματευτή, πόθεν μας την φέρεις αυτήν τη νιά,
την ξανθομαλλούσα την Αθηνά;
Από την Πόλ<η> ερχούμαν κι απ’ τα νησιά, απ’ το μαχαλά της απέρασα,
το βασιλικό της επότιζε κι τη μαντζουράνα της εδρόσιζε.
Ζήτησα κλωνάρι κι μο ’δωκε, μού ’πε κι έναν λόγο κι μ’ άρεσε.
Βρε παλικαράκι, αν μ’ αγαπάς, στείλε προξενήτριες στη μάνα μου
κι προξενητάδες στο μπάρμπα μου.

Απόψε δεν κοιμήθηκα για της χήρας τον υγιό·
μου ’πεν βράδυ πως θα ’ρθει κι έστρωσα στο σιαχνισί
κι άναψα τρανή φωτιά κι άναψα πέντ’ εξ<ι> κηριά
μες στο χρυσοσιέντανο[135]
κι έπεσεν ένα κηρί κι άναψεν ο τζέπης μου,
με σαράντα δυο φλωριά, με την αρραβώνα μου. (**169**)

Ο Νικολός
Πέρα σ’ εκείνο το βουνό, μπρέ Νικολό,
εμ πέρα σε κείν<η> τη ράχη
άι μπρε Νικολό Τζοβάρα,
’κεί ήτανε μια κρυόβρυση, μπρε Νικολό,

---

[134] **Καυκί,** 1. γαβάθα και 2. δοχείο, συνήθως ξύλινο ή πήλινο, με πλατύ στόμιο, με το οποίο πίνουμε κρασί, (τάσι, κούπα). Εδώ χρησιμοποιείται μεταφορικά, για να δηλώσει τα μεγάλα, προφανώς ωραία, μάτια.
[135] **Χρυσοσιέντανο,** χρυσό κηροπήγιο.

εμ κρυά παταγωμένη,
μια χαρά ήταν η καημένη.
Κι έσκυψα να πιω νερό, μπρε Νικολό,
εμ να πιω και να γιομίσω,
την καρδούλα μ' να δροσίσω.
Κι έχασα το μαντήλι μου, μπρε Νικολό,
Εμ το χρυσοκεντημένο,
μια χαρά ήταν το καημένο.
Νυφάδες το κεντούσανε, μπρε Νικολό,
εμ και δυο καλά κορίτσια,
σαν του Μάη τα κυπαρίσσια. [136]

23. <Και άλλα τραγούδια που τραγουδιούνται σε διάφορες περιπτώσεις στη Σιάτιστα>

(1) Στιχάκια αναφερόμενα σε πρόσωπα γνωστά στη Σιάτιστα ερωτευμένα:

Σήκω, καημέν' Αλέξανδρε, και πέταξε το χώμα,
να ιδείς την κυρά Βασιλική πώς σε λυπιέται ακόμα.

Μαρία με τα κίτρινα, ποιον αγαπάς καλύτερα;
τον άντρα σ' ή το γείτονα;
Τον άντρα μου τον αγαπώ, το γείτονα μ' καλύτερα.
Άντρας να γίνει μάρμαρο, γείτονας τριαντάφυλλο,
για να πατώ το μάρμαρο, να κόβω το τριαντάφυλλο. (**170**)

(2) Το μήλο το γλυκόμηλο

Το μήλο το γλυκόμηλο απ' την γλυκειά μηλίτσα
δεν πέφτει, δεν μαραίνεται κι ουδέ κανείς το κόφτει,
μον' πέφτει στο μεσοχωριό, μέσα στο μεσοχώρι,
να το πατούν οι όμορφες κι όλες οι μαυρομάτες
να το πατεί κι η όμορφη με τ' άσπρο το φουστάνι .
-Μαρή νεραντζοφουντωτή και βαμβακοστηθούσα,
ακούστηκαν τα κάλλη σου πολύ μακριά στην πόλη.
Τι μάνα ήταν που σ' έκαμε και χέρια σε βαστούσαν;
Και μένα μάνα μ' έκαμε πώς σ' έκαμε και σένα,
μον' μ' έκαμε πανόμορφη, εικόνα στολισμένη.
<Εκ της συλλογής δημοτικών τραγουδιών Γ.Θ.Γκανούλη, Γυμνασιάρχου, ΜΗΣ 1949, σελ. 92.>

[136] Το τραγούδι έφερε κατά αντιγραφή η Βίκυ Κ. Δίτσιου.

(3) Η μηλίτσα.

-Μηλίτσα μ’, που ’σαι στον κρημνό με μήλα φορτωμένη
τα μήλα σου λιμπίστηκα και τον κρημνό φοβούμαι.
-Κι αν τον φοβάσαι τον κρημνό, έλα απ’ το μονοπάτι.
Το μονοπάτι μ’ έβγαλε σε μια παλιά ’κκλησούδα.
Βρίσκω σαράντα μνήματα, όλα αράδ’ αράδα˙
μον’ ένα μνήμα ξέχωρα, ξεχωριστά απ’ όλα˙
δεν το ’δα και το πάτησα πάνω στην κεφαλή του,
και το μνημόρι στέναξε και βαριαναστενάζει.
-Τάχα κι εγώ δεν ήμαν νειος, δεν ήμαν παλικάρι;
Τάχα και δεν περπάτησα στην ξενητειά λεβέντης;

Εκ της συλλογής δημοτικών τραγουδιών Γ.Θ. Γκανούλη, (Γυμ/ρχου), <ΜΗΣ 1949, σελ. 92>. (**171**)

(4) Η ξενιτιά
(Άσμα που τραγουδιέται, όταν κάποιος πηγαίνει στην ξενιτιά)

Μάννα μου, τὰ λουλούδια σου συχνὰ νὰ τὰ ποτίζῃς,
κάθε πρωὶ μὲ δάκρυα, τὸ βράδυ μὲ τοὺς πόνους.
Ἀφίνω γειὰ στὸ μαχαλᾶ καὶ γειὰ στὲς μαυρομάτες,
ἀφίνω καὶ στὸ σπίτι μου τρία γυαλιὰ φαρμάκι
Τῶνα νὰ πίν’ἡ μάννα μου, τἆλλο ἡ ἀδερφή μου,
τὸ τρίτο ποῦνε τὸ φαρμακερό, ἂς πίνουν οἱ ἐχθροί μου.

(5) Η επάνοδος εκ της ξενιτιάς
(Άσμα αδόμενον (*που τραγουδιέται*) υπό διαφόρων ανδρών μεταβαινόντων έξω της πόλεως εις τας εργασίας των λίαν πρωί)

Σὰν χάραξαν ᾖ χαραυγὲς καὶ ρόχαξαν στὲς βρύσες,
πάνουν ᾖ ἄσπρες γιὰ νερό, ᾖ ὥμορφες νὰ πλύνουν.
Πέρνω κ’ ἐγὼ τὸν μαῦρό μου, πάω νὰ τὸν ποτίσω.
βρίσκω τὴν κόρη πῶπλυνε τ’ ἀντρός της τὸ μαντῆλι,
ὅλο μὲ δάκρυα τῶπλυνε κι’ ὅλο μὲ μοιρολόγια.
Κι’ ἐγὼ νερὸ τῆς γύρεψα τὸ μαῦρό μ’ νὰ ποτίσω.
Σαράντα τάσια μοῦδωκε, στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδα
κι’ ἀπ’ τὰ σαράντα κι’ ὕστερα τὴν βλέπω δακρυσμένη.
Κόρη μ’, τὶ ἔχεις καὶ θλίβεσαι, τὶ ἔχεις καὶ δακρύζεις;
- Ἐγὼ ἔχω ἄνδρα στὴν ξενιτιά, τώρα ἔχει δέκα χρόνους
κι’ ἀκόμη τρεῖς τὸν καρτερῶ, πέντε τὸν παντυχαίνω,
κι’ ἀπὸ τοὺς πέντε κι’ ὕστερα καλογρηὰ θὰ γένω.
Ἄλλοι μοῦ λέγουν πέθανεν, ἄλλοι μοῦ λέγουν ’χάθη.

*-- Ἀλήθεια, κόρη μ' πέθανεν, ἀλήθεια κόρη μ' 'χάθη· **(172)***
ἐγὼ τοῦ ἄναψα κερὶ καὶ ἦλθα νὰ μ' τὸ πληρώσῃς.
-Ξένε μ' ἂν τ' ἄναψες κερί, ἐγὼ θὰ σ' τὸ πληρώσω.
-Κόρη μ' τοῦ 'δωσα φίλημα κι ἦλθα νὰ μοῦ τὸ δώσῃς.
-Φίλημα κι' ἂν τοῦ 'δωσες, σύρε νὰ σοῦ τὸ δώσῃ.
Κἄλλιο νὰ ἰδῶ τὸ αἷμα μου τὴ γῆ νὰ κοκκινήσῃ
παρὰ νὰ ἰδῶ τὸ σῶμά μου ἄλλος νὰ τὸ φιλήσῃ.
-Κόρη μου, ἐγὼ εἶμ' ὁ ἄνδρας σου ἐγὼ εἶμ' ὁ καλός σου.
-'Σἂν εἶσαι σὺ ὁ ἄνδρας μου, κι ἂν εἶσαι ὁ καλός μου,
δεῖξε μ' σημάδια τοῦ σπιτιοῦ μου, σημάδια τοῦ κορμιοῦ μου.
- Ἔχεις ἐλῃὰ στὸ μέτωπο, ἐλῃὰ στὴν ἀμπασχάλη,
ἔχεις μηλιὰ στὸν κῆπό σου καὶ περογλιὰ μεσ'στὴν αὐλή σου,
κάνει σταφύλι ῥαζακί, κάνει καὶ μοσχοστάφλο.
'Σὰν ῥόϊσαν κι' ἀγκαλιάστηκαν στὰ μάτια καὶ στὰ φρύδια,
Ξεχωρισμὸ δὲν εἶχαν.

(6) Το όνειρο
(Άσμα αδόμενον κατά τους γάμους)

Στῆς μαντζουράνας τὸν ἀνθὸ πλάγιασα ν'ἀποκοιμηθῶ,
λίγον ὕπνο γιὰ νὰ πάρω, τὴν καρδοῦλά μου νὰ γιάνω.
Ὄνειρο εἶδα στὸν ὕπνο μου, ὄνειρο καὶ στὸν ξύπνο μου,
ὄνειρο καὶ φαντασιά μου, σ' ἀγαπῶ κυρὰ Στασιά μου.
Παντρεύεται ἡ ἀγάπη μου, τὸ κάμνει γιὰ γινάτι μου·
βάϊ καὶ πέρνει τὸν ἐχθρό μου, γιὰ πεῖσμα τὸ δικό μου.
*Μὲ καλέσανε καὶ στὴ χαρά, βάστα νταγιάντα μου καρδιά,**(173)***
ἐμέ, νουνὸ νὰ στεφανώσω, δυὸ κορμάκια ν' ἀνταμώσω.
Κάμνω στεφάνια ἀπὸ φλουρί, Βάστα νταγιάντα μου ψυχή,
καὶ λαμπάδες ἀπ' ἀσῆμι, Ἔλεος κ' ἐλεημοσύνη!
Καὶ τὰ στεφανοδέματα, βάστα ψυχή μου πέθανα!
Ὅλο μαργαριτάρι. Ποιὸς τὴν κάμνει αὐτὴν τὴ χάρι;

(7) Αναστασιά
(Άσμα που χορεύεται κατά τους αρραβώνας ή τους γάμους)

Ξύπνα, καϋμὲν' Ἀναστασιά, ξύπνα καὶ μὴν κοιμᾶσαι
σήκω ν' ἀνάψῃς τὴ φωτιὰ νὰ σβύσῃς τὸ λυχνάρι
γιατὶ μᾶς πῆρε ἡμέρα χαραυγή, μᾶς πῆρε μεσημέρι.
Πῶς νὰ σκωθῶ γιαρέντη μου ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά σου,
μπερδεύκαν τὰ μαλλάκια μου, μαζὺ μὲ τὰ δικά σου,
καὶ πῶς νὰ τὰ ξεμπλέξω;

-Φεσάκι μ' Βαρβαρέζικο[137] *μὲ τὴ χρυσῆ τὴ φοῦντα,*
μὲ ποιὸν κοιμήθηκες ἐψὲς καὶ εἶσαι μπερδεμένο;
-Μὲ μιὰ ψηλή, μὲ μιὰ λιγνή, μὲ μιὰ καγγελοφρύδα,
πῶχει τὸ μάτι σὰν καυκί, τὸ φρύδι σὰν γαϊτάνι
κι αὐτὸ τὸ ματοτσίνορο σὰν τῆς ἐλῃᾶς τὸ φύλλο.

(8) Η αρραβωνιασμένη
(Άσμα που τραγουδιέται κατά τους αρραβώνας, όταν βγαίνει η νύφη)

Τ' εἶν' τὰ χείλη σου ῥοϊδοκοκκινοβαμμένα (γαλαζιοκίτρινα κατ' άλλην εκδοχήν)
μὴ ν' ἀρρώστησες, μὴ νὰ θερμάθηκες;
-Οὔτ' ἀρρώστησα, οὔτε θερμάθηκα.
*Ἐμένα ἡ μάννα μ' μ' εἶχε μονάχη, μοναχούτσικη· (**174**)*
μ' ἀρραβώνιασε, μ' ἔδωσε μακρυά, στὸν πέρα μαχαλᾶ.
Βρήκα πεθερὰ σὰν τὴν τρανταφυλλιά,
βρήκα πεθερὸν ψηλὸν βασιλικόν (κλωνί βασιλικὸν, άλλη εκδοχή)
τ' ἀντραδέρφια μου κλωνιὰ βασιλικός.

Μακεδονικόν Ημερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1929,
Γεώργιος Θ. Γκανούλης, καθηγητής

(9) Χορός σιατιστινός

Μεταξύ των άλλων χορών που διδάσκονται κατά το έτος 1949 στην Ε΄τάξη του Γ΄ Γυμνασίου Θηλέων Θεσσαλονίκης είναι και ο κατωτέρω σιατιστινός χορός.

(1) Ψηλά στην Κωστηλάτα βόσκουν τα πρόβατα,
χορεύουν τα κορίτσια με τ'ασπροζώναρα.
Πω, πω, πω, πω ποια να'ναι αυτή
με το γαρίφαλο <στ' αυτί>,
πω, πω ,πω ,πω, τρομάρα μου,
να μην το μάθει η μάνα μου.

(2) Εγώ είμαι το σταφύλι κι εσύ το τσάμπουρο,
φίλα με εσύ στα χείλη κι εγώ στο μάγουλο.
Πω, πω, πω, πω, τι να'ναι αυτό
π' αντρέπομαι να της το πω;
Πω, πω, πω, πω, τρομάρα μου,
να μην το μάθει η μάνα μου.

[137] *«κάλλυμα Τουρκικόν της κεφαλής κατασκευαζόμενον εν Γερμανία»*, γράφει ο Γ. Θ. Γκανούλης σε σχετική υποσημείωση.

(3) Μωρ’ μη με δέρνεις, μάνα μου, με τ’ αργαλειού τ’αντί
Κι εγώ θα τον επάρω το γιο του Κωνσταντή.
Πω, πω, πω, πω, ποια να’ναι αυτή
με το γαρίφαλο στ’ αυτί;[138] **(175)**

24. Ο Τρυγητός (τρύγος)

Εάν άνθρωποι που λείπουν από τη Σιάτιστα περισσότερο από μια τριακονταετία τύχαινε να βρεθούν σήμερα (1945) τις μέρες του τρύγου, θα έτριβαν τα μάτια τους από αμφιβολία ότι αυτή είναι η Σιάτιστα που άλλοτε έχουν γνωρίσει. Νεκρική σχεδόν σιγή τώρα βασιλεύει τις μέρες του τρύγου. Διακρίνει τις (*κάποιος*) κάπου κάπου κανένα ζώο φορτωμένο με σταφύλια να περνάει, μα οι άνθρωποι ασχολούνται ήσυχοι στις καθημερινές τους εργασίες, τα σχολεία λειτουργούν κανονικά[139] και τίποτε δεν του δίδει την εντύπωση ότι οι κάτοικοι καταγίνονται στη συλλογή των σταφυλών, του μόνου προϊόντος του τόπου τους. Ενσκήψασα η φυλλοξήρα έχει καταστρέψει τις μεγάλες εκτάσεις των αμπελιών και έχει ξηράνει τον τόπον. Και ναι μεν ασχολούνται με την αντικατάσταση με κλήματα αμερικανικά, αλλ’ αποβαίνει αδύνατο να φέρουν τα πράγματα στο σημείο που βρίσκονταν, γιατί η αντικατάσταση είναι πολυδάπανη και ο τόπος μαστίζεται από μεγάλη οικονομική δυσπραγία. Είναι ανάγκη η Κυβέρνηση να παραχωρήσει μεγάλες διευκολύνσεις στους κατοίκους, για να προωθήσει την αναφύτευση. <Με> πλέρια ασυδοσία[140] στο προϊόν και κατάργηση του φόρου των αμβύκων[141] επί μίαν δεκαετία πιστεύω ότι θα είναι δυνατή η παρακίνηση των ανθρώπων σε αναφύτευση.

Ύστερα από τα παραπάνω, ας δώσομε μια αμυδρή εικόνα του τι γίνονταν άλλοτε τις μέρες του τρύγου.

Όταν άρχιζαν να ωριμάζουν τα σταφύλια και η δενδροκαρπία στα αμπέλια ήταν κατάλληλη για συλλογή (αμυγδάλων και καρυδιών), πωλιούνταν από τις τούρκικες κυβερνητικές αρχές η δεκάτη[142] αυτών σε πλειοδοσία και, άμα κατα-

---

[138] Το τραγούδι έφερε κατ’ αντιγραφή η Τ. Μ.Μπούρου.

[139] Για την «εθιμικώ δικαίω» διακοπή των μαθημάτων την περίοδο του τρύγου βλέπε Δάρδας Α.,**Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 364.

[140] **Πλέρια ασυδοσία**, πλήρης απελευθέρωση από φορολογικές δεσμεύσεις / χωρίς κανένα περιορισμό.

[141] **Άμβυκας,** το καπάκι του ρακοκάζανου**.** Φόρος αμβύκων, βλέπε **Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες …**

[142] **Δέκατο** / δεκάτη, ο φόρος που επέβαλλαν στα γεωργικά προϊόντα και τον οποίο εισέπρατταν σε είδος. Κατά λέξη σημαίνει το ένα δέκατο (το 10 %) της όλης φορολογούμενης ποσότητας. Από την αφήγηση παρακάτω προκύπτει ότι το ποσό της δεκάτης τελικά δεν είναι το ένα δέκατο της όλης ποσότητας του προϊόντος, αλλά είναι αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων, κάποτε πιέσεων και εκβιασμών, ανάμεσα σε δεκατιστή και την

κυρούνταν (*κατακυρώνονταν)* στον τελευταίο πλειοδότη, (**176**) διόριζεν αυτός φύλακες (κολτσήδες) και έστηνε καλύβες στα επίκαιρα σημεία, απ' όπου [ήσαν υποχρεωμένοι να περάσουν] οι κάτοικοι, που θα επήγαιναν στα αμπέλια να πάρουν μέρος από τα σταφύλια ή να μάσουν (*μαζέψουν)* τα εκεί αμύγδαλα και καρύδια, ύστερα από ειδική άδεια[143]. Η άδεια έγραφεν: Ο δείνα είναι ελεύθερος να πάρει ένα καλάθι σταφύλια, οκάδες 10 ή 20 ή και περισσότερες, και να μάσει και τα αμύγδαλα ή <τα> καρύδια του. Στην καλύβα έδειχνε την άδεια, ο φύλακας έβλεπε το ποσόν των σταφυλιών και, αν το εύρισκε περισσότερο, υποχρέωνε τον νοικοκύρη να πληρώσει την αξία του περισσότερου ποσού, ελάμβανε το δέκατο από τα αμύγδαλα ή <τα> καρύδια και τον άφηνε έπειτα ελεύθερον να μεταφέρει τα προϊόντα στο σπίτι του.

Όταν τα σταφύλια ωρίμαζαν και ήτο πλέον καιρός να τρυγήσουν, αρχινούσαν οι διαπραγματεύσεις με τον δεκατιστή και την Κοινότητα, για να καθορίσουν πόσο δέκατο θα πληρώσουν οι κάτοικοι στο φόρτωμα από 100 οκάδες. Εδώ παρουσιάζονταν πολλές δυσκολίες απ' τη γλισχρότητα[144]του δεκατιστή και πολλές φορές αναγκάζονταν οι κάτοικοι να αφήνουν τα σταφύλια περισσότερο καιρό του πρέποντος <στα αμπέλια> προς ζημία και των δυο, <μέχρις ότου αναγκάζετο ο δεκατιστής να υποχωρήσει>.

Άμα επέρχονταν συμφωνία, οι κάτοικοι έβαζαν τηλιάληδες στις εβδομαδιαίες αγορές της Κοζάνης, των Γρεβενών και του Τσοτυλιού, που διαλαλούσαν την ημέρα που θα αρχινούσεν ο τρύγος, για να έλθουν αγωγιάτες, εργάτες και εργάτριες από τα πέριξ χωριά, για να τρυγήσουν. Ύστερα από αυτήν την ενέργεια, την παραμονή του τρύγου γέμιζαν οι αγορές της Σιάτιστας από ξένον εργατικόν κόσμο και κάθε νοικοκύρης που είχε τρύγο έρχονταν στην αγορά, (**177**) συμφωνούσεν όσους ανθρώπους χρειάζονταν, τους οδηγούσε στο σπίτι του και τους παρέθετε δείπνο και τους παραχωρούσε μέρος για ύπνο. Η πόλη την εσπέρα εκείνη αντηχούσεν από φωνές και τραγούδια. Την άλλη μέρα, πριν χαράξει ακόμα, αφού φόρτωναν τα κουσιώρια[145], τα καλάθια, το πρόγευμα και νερό αρκετό και κρασί, ξεκινούσαν από τα σπίτια και ξεχύνονταν, σαν οι μέλισσες, σε διάφορες διευθύνσεις *(κατευθύνσεις)*, όπου κάθε νοικοκύρης είχε τα αμπέλια του. Το τι γίνονταν στα σπίτια, στους δρόμους και στα αμπέλια με τα πειράγματα, τις αστειότητες και τα καλαμπούρια είναι ανεκδιήγητο. Στα σπίτια τοίμαζαν τα σκεύη, για να δεχτούν ύστερα από δυο ώρες τα σταφύλια, οπότε νεάνιδες ευτραφείς και γεμάτες από σφρίγος νεανικό έτρεχαν να βοηθήσουν τον αγωγιάτη να ξεφορτώσει τα ζώα και μαζί του να αδειάσουν τα σταφύλια

κοινότητα. Περισσότερα για τους φόρους βλέπε. στο **Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες …**

[143] (Βλέπε **Παράρτημα** εικ.10).

[144] **Γλισχρότητα**, φιλαργυρία, τσιγκουνιά (γλ. του δεκατιστή). Εδώ πρόκειται για τη δυστροπία και τις μεγαλύτερες απαιτήσεις του δεκατιστή κατά τις διαπραγματεύσεις για τον καθορισμό του δεκάτου.

[145] **Κουσιώρια,** μεγάλα κοφίνια.

στο πουστάβι[146] ή σε μεγάλα καρούτια[147] την παλαιότερη εποχή. Ο αγωγιάτης μετά ταύτα φόρτωνε τα κουσιώρια, έπαιρνε και το φαγητό για το γεύμα, ή, αν δεν ήταν έτοιμο, το άφηνε να το πάρει τη δεύτερη στράτα, και πήγαινε να ξαναφορτώσει τα σταφύλια που θα εύρισκε έτοιμα στο αμπέλι. Στο σπίτι οι γυναίκες πατούσαν με τα πόδια τα σταφύλια, μάζευαν το γλεύκος χωριστά σε δοχεία και κατόπιν σε βαγένια[148], αφού μάζευαν πρώτα ανάλογα στέμφυλα[149]. Την εσπέρα παρατίθονταν (*παρετίθετο, παρέθεταν)* δείπνο στον αγωγιάτη και στους εργάτες και <κατόπιν> αναπαύονταν <ενωρίς>, για να σηκωθούν την επομένη ενωρίς. Την τελευταία εσπέρα γίνονταν εξαιρετική περιποίηση (**178**) και διασκέδαση και την άλλη μέρα πληρώνονταν και έφευγαν για τα χωριά τους, αν δεν εύρισκαν να τρυγήσουν σε άλλον νοικοκύρη. Ο τρύγος βαστούσε μια εβδομάδα και περισσότερο. Έβγαζαν τα αμπέλια 40 και 50 χιλιάδες φορτώματα των 100 οκάδων, 50.000 Χ 100 =5.000.000, δηλαδή πέντε εκατομμύρια οκάδες, και η τιμή έφτανε κάποτε 25 γρόσια οι 100 οκάδες.

<Τραγούδι σχετικό με τον τρύγο>
«Μπαίνω μες τ’ αμπέλι (3)
σα νοικοκυρά.
Να κι ο νοικοκύρης (3)
Πο ’ρχεται κοντά.
Έλα, νοικοκύρη, (3)
να τρυγήσομε,
νόστιμες κοπέλες (3)
να φιλήσομε.
Δομ’, θειε, ένα σταφύλ<ι>,
να σ’ χορέψω τον τραχείλ’.

25. Οι χουχουιάσινες[150]

Τις μακρές νύχτες το χειμώνα κι όταν ξημερώνει εορτή και δεν έχουν τα παιδιά σχολικές εργασίες και οι γυναίκες δεν εργάζονται, παίζουν παιχνίδια <καθισμένοι> γύρω στο τζιάκι.

---

[146] **Πουστάβι,** πατητήρι, παλιά ξύλινο, καμωμένο από βαρέλι κομμένο στα δυο κατά μήκος.
[147] **Καρούτια,** μεγάλοι ξύλινοι ληνοί, Φ.Ζ., σελ. χειρ. 63.
[148] **Βαγένι, βαένι,** μεγάλο ξύλινο βαρέλι για αποθήκευση κρασιού.
[149] **Στέμφυλα**, τα τσίπουρα, η πολτώδης μάζα που απομένει ύστερα από την έκθλιψη των σταφυλιών. Για τη χρήση τους βλέπε **Παράρτημα, § 15. Κρασί σιατιστινό….**
[150] **Χουχουιάσινες,** παιχνίδι στο οποίο οι συμμετέχοντες προσπαθούν να εντοπίσουν και να ονομάσουν μια οικογένεια, που κατοικεί σε μια περιοχή της πόλης, περιοχή συγκεκριμένη και αυστηρά ορισμένη στο παιχνίδι. Στοιχεία για την αναγνώριση της οικογένειας: ο αριθμός των μελών της, το φύλο τους, η ηλικία και η μεταξύ τους σχέση.

Ένα από τα παιχνίδια είναι κι οι χουχουιάσινες, παιχνίδι που αναπτύσσει τον διασκεπτικό νου, τη μνήμη και τις πατριδογνωστικές γνώσεις. Ορίζονται <στην αρχή> τα όρια της έκτασης του τόπου, έως πού <δηλαδή> θα εκτείνονται οι προτάσεις <αναζήτησης>, κι από ένας, ένας με τη σειρά έκαμνε την πρότασή <του>. <Έλεγαν π.χ θα συμπεριλάβουμε τα σπίτια προς Α. μέχρι του Ταχμιντζή, προς Β. μέχρι του Γκανούλη, προς Δ. μέχρι του Αργυριάδου και προς Ν. μέχρι του Τέρτη>.[151]

Και αρχίζουν, λοιπόν: «Πού είδες κι άξες (*και άκουσες*), ένα αντρόγυνο, δυο πετνάρια κι μια πουλακίθα»;[152] Προτείνονται οι λύσεις <δηλ. δηλώνεται από τους συμπαίκτες η οικογένεια που - κατά την άποψή τους - υπονοείται με την ερώτηση>. Ο ευρίσκων τη λύση έχει το δικαίωμα να προτείνει <οικογένεια> και εκείνος <στη συνέχεια>. Εάν δε<ν> βρει κανένας την προτεινόμενη οικογένεια, δίδεται (*προσφέρεται*) (**179**) στον υποβαλόντα την πρόταση μια πόλη <για να την φανερώσει> και, [εάν του αρέζει η πόλη], λέγει *(φανερώνει)* την οικογένεια, εάν όχι, ζητεί άλλη πόλη για αμοιβή. Συζητήσεις και αντιρρήσεις <ήσαν> απαραίτητοι.[153]

26. Εορτές του θερισμού

Τη χρονιά που γράφεται το παρόν έργο, 1939, άρχισαν να οργανώνονται εορτές του θερισμού, αρχαίο έθιμο «τα Ελευσίνια». Αυτής της εορτής λείψανα <διαβλέπω ότι> σώζονται στη Σιάτιστα, όπου την πρώτη μέρα του θερισμού, προτού ν' αρχίσει ο θερισμός του αγρού, ο κεχαγιάς κάμνει με στάχυα ένα σταυρό και κατόπιν δίδει το σύνθημα στους θεριστές να αρχίσουν να θερίζουν. Τον σταυρό <αυτό> ο νοικοκύρης του αγρού τον παίρνει και τον κρεμνάει στο ταβάνι από το δωμάτιο της υποδοχής, όπου ευρίσκεται (*παραμένει κρεμασμένος*) καθ' όλο το έτος.

27. Το σιτάρι που βάζουν τα κορίτσια <κάτω από το μαξιλάρι τους το Σάββατο> του Αγίου Θεοδώρου

Από το σιτάρι που πηγαίνουν οι χριστιανοί <στην εκκλησία> τα τρία Σάββατα: των Ψυχών, της Τυρινής και του Αγίου Θεοδώρου, που είναι όλα

---

[151] Η ίδια έκταση οριοθετημένη με δεδομένα του 2010: προς Α.: γωνία Μητροπόλεως και Δ.Τράχου, προς Β.: γωνία Αρχιεπισκόπου Ζωσιμά και Ζαβίρα, προς Δ.: γωνία Ρήγα Φεραίου και Καποδίστρια και προς Ν.: γωνία Αν. Τσίπου και Κυρά Σανούκως.

[152] (Σημ. συγγραφέα- μεταφορά από το κείμενο): αντρόγυνο= ο άντρας και η γυναίκα. Χουχουγιάσης= απόχηρος <=χήρος>. Χουχουγιάσινα= η χήρα. Πετνάρια<Πετεινάρια= οι άγαμοι νέοι και πουλακίθες= οι νεάνιδες.

[153] (Σημ. συγγραφέα- μεταφορά από το κείμενο): Οι χουχουιάσινες φρονώ ότι έχουν την αρχή από την οικογένεια του Χούχου, (Φ.Ζ. σελ. χειρ. 601), που πρώτη θα έχει (*ίσως είχε*) εισαγάγει το παιχνίδι και η οποία σήμερα δε σώζεται (δεν υπάρχει πια).

Σημ. επιμ.: Το όνομα Χούχας εντοπίζεται στο 6ο Μέρος, στους ευεργέτες της Σιάτιστας.

<ημέρες> αργίας <τουλάχιστον για τις γυναίκες>,[154] παίρνουν τα κορίτσια <το απόγεμα της παραμονής> του Αγίου Θεοδώρου εννέα σπυριά. Τα σπυριά αυτά <μαζί> με την πρώτη δαγκασιά του ψωμιού [κατά το δείπνο], που δεν την τρώγουν <αλλά την κρατούν>, τα δένουν σε ένα κόκκινο πανάκι και, όταν παν να κοιμηθούν, μεταβαίνουν <πρώτα> σε ένα δέντρο ή σε μια τρανταφυλλιά κι αφού θα πουν (**180**) τα εξής λόγια: «<Άγιε Θεόδωρε και στρατηλάτη>, συ που γυρίζεις Δύση κι Ανατολή, κάνε εκείνον που είναι στη μοίρα μου να ’ρθει απόψε στο στάρι αυτό, να το σπείρομε, να το θερίσομε μαζί, να το αλωνίσομε μαζί και μαζί να το φάμε», <στη συνέχεια>, χωρίς να ομιλήσουν έρχονται στο δωμάτιο του ύπνου, βάζουν το σιτάρι από κάτω από το προσκέφαλό τους, κοιμούνται και βλέπουν <ή ελπίζουν ότι θα δουν> στον ύπνο <τους> τον προορισμένο για σύζυγο.

28. Ο αργαλειός[155]

Έφθασεν η άνοιξη, οι μέρες έγιναν πιο μεγάλες και πιο ζεστές, η καλή νοικοκυρά θα στήσει τον αργαλειό της στο πιο ευάερο και δροσερό μέρος τους σπιτιού της και <είναι> ανάγκη να ετοιμάσει τα υλικά. Ο νοικοκύρης θα αγοράσει το νήμα από τον έμπορο που προμηθεύεται τα καλύτερα νήματα από την αγορά της Θεσσαλονίκης, βαμβακερό και τιρπλικίσιο[156], και μαλλιά από κανένα κτηνοτρόφο ή από ειδικόν έμπορο, που τα φέρνει από τη Δράμα ή την Αδριανούπολη ή από την Ανατολή. Τη μετάξινη κλωστή την έχει έτοιμη η κυρία του από πέρυσι. Άνοιξε κουκούλι μόνη της, που, για να χαϊρώσει,[157] διέδιδε χίλιες δυο ψεύτικες ειδήσεις, έμασε το θεμεκέλι [158], το έκαμε κλωστή με έναν απλούστατο τρόπο – μέσα σε χλιαρό νερό έβαλε τα θεμεκέλια και με ένα ξυλάκι (κλήμα σπασμένο) πιάνοντας και σέρνοντας την κλωστή από το θεμεκέλι το έκαμε κλωστή και την κλωστή την έχει από τότε έτοιμη, για να υφάνει το

---

[154] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): «Ανάθεμα ποιος δούλεψε τα τρία καλά Σαββάτα, του Ψυχού, κι της Τυρινής κι τ’ Άγιου Θεοδώρου».

[155] Σημείωση συγγραφέα: Ο αργαλειός είναι μια από τις υφαντουργικές μηχανές που, παρά τις τελειοποιήσεις τους, διατηρούν ακόμη τα πρωταρχικά γνωρίσματα των μέσων που ο άνθρωπος μεταχειρίστηκε προσπαθώντας να εξασφαλίσει τον ιματισμό του.

[156] **Τιρπλικίσιο**, πιθανόν από τη λέξη Τεριπλένιου (το) = 1. νήμα αντοχής (βενετικό). 2. κάθε υφαντό με τέτοιο νήμα. Πρόσθεταν στις δύο βαμβακερές κλωστές και μία τεριπλένια, που είναι πιο χοντρή απ' την μπαμπακερή (= νήμα βαμβακερό), που χρησιμοποιούσαν ως στημόνι (στον σπιτικό αργαλειό) και υφάδι. Με τεριπλένιο νήμα που πρόσθεταν στο βαμβακερό έφτιαχναν σεντόνια, πετσέτες, προσόψια και γενικά την προίκα των παιδιών. Ίσως επειδή ήταν τρίκλωνο νήμα να ονομάστηκε <τεριπλένιου>, λέξη μάλλον βενετική, [ιταλ. terna (= τρία) + pleno (= πλήρης)> τεριπλένιο (= τρεις ολόκληρες κλωστές).

[157] **Χαϊρώνω,** προκόβω, στερεώνω.

[158] **Θεμεκέλι,** από την περιγραφή της επεξεργασίας του φαίνεται ότι θεμεκέλι είναι το βομβύκι του μεταξοσκώληκα, από το οποίο παίρνουμε τη μεταξωτή κλωστή.

ηλιασμένο της πανί. Επίσης, έχει έτοιμη και τη λινή κλωστή, που <την> έκαμε τις μακρές νύχτες του χειμώνα, για τα λινά πανιά.

Αφού ο νοικοκύρης προμηθευθεί τα νήματα και τα μαλλιά, οι γυναίκες την άλλη μέρα βρίσκονται σε κίνηση από το πρωί. Σκαφίδια μπροστά στο πηγάδι με νήματα και μαλλιά. Γυναίκες ανασκουμπωμένες ως τη μασχάλη και ζωσμένες με ποδιές, άλλες βγάζουν νερό με το γκουβά, άλλες ασχολούνται με το πλύσιμο και σαπούνισμα (**181**) των νημάτων και άλλες με το πλύσιμο [των μαλλιών με άφθονο νερό] και, αφού θεωρήσουν αρκετό το πλύσιμο, τα εκθέτουν στον αέρα και στον ήλιο να στεγνώσουν και, άμα στεγνώσουν, αρχίζουν άλλες εργασίες. Τα μαλλιά θέλουν λανάρισμα και γνέσιμο και ετοιμάζονται τα λανάρια και το τσικρίκι. Τα νήματα πρέπει να καλαμιστούν και χρειάζεται η ανέμη[159] και η ροδάνη[160] και τα καλάμια και, αφού καλαμιστούν, πηγαίνουν στη διάστρα (διαστήριο), όπου τακτοποιούνται τα νήματα και τοιμάζονται για ύφασμα (*για ύφανση*). Απ' εκεί φέρνονται σε ειδική τεχνήτρια (τυλίχτρα), για να κάμει την τρούμπα , και, άμα γίνει η τρούμπα, έρχεται η σειρά από το πέρασμα της κλωστής του στημονιού στα μτάρια (*μιτάρια*) και στο χτένι (το αναβόδισμα) και, άμα τελειώσει και αυτό, ακολουθεί το στήσιμο του αργαλειού, που γίνεται με μεγάλη χαρά, γιατί τέλειωσαν οι πολύπλοκες δουλειές και μπαίνουν στην καθαυτό δουλειά.

Πώς γίνεται το στήσιμο; <βλέπε **Παράρτημα** εικ.16> Ο αργαλειός είναι (*αποτελείται από*) τέσσερα ξύλα, που χρησιμεύουν ως βάσις *(που είναι τα βασικά, απαραίτητα στοιχεία)* του ορθογωνίου παραλληλεπίπεδου <του σκελετού του>. Στο κάτω μέρος [τα ξύλα] είναι ογκώδη, άνω από το κάθισμα της υφάντρας φέρουν δόντια**, <5>,** όπου τίθενται (*στηρίζονται / εφαρμόζονται*) τα διάφορα χρειώδη ξύλα του αργαλειού, η τρούμπα, η κομποδέτρα κ.λπ.. Τα 4 ξύλα [στο κάτω και πάνω μέρος τους] συνδέονται με οριζόντια και κάθετα <προς αυτά> ξύλα.

Άμα στηθούν τα ξύλα, <**1,2,3,4>** και σχηματισθεί **το ορθογώνιο** *(ο σκελετός του αργαλειού)*, περνούμε στο οπίσω μέρος <του> την **τρούμπα**, <**11>**, της οποίας τα νήματα <τα> έχομε περασμένα από τα **καλαμίδια**, <**15>**, τα **μτάρια, <14,16>,** και από το **χτένι, <9>.** Τα καλαμίδια ξεχωρίζουν τα νήματα στα μτάρια, χωρίς αυτά δεν ανοίγει το «στόμα». Από το χτένι, που είναι <μέσα> στο **ξυλόχτενο, <8,18>,** που είναι περασμένο και στερεωμένο στα επάνω κάθετα ξύλα του ορθογωνίου <σκελετού του αργαλειού>, φέρονται τα νήματα στην

---

[159] Σημείωση συγγραφέα: (1) Η **ανέμη** χρησιμεύει να μαζεύουν το νήμα στα καλάμια και στα μασούρια. (2) το **τσικρίκι** <χρησιμεύει> να κάμνουν τις πάλτσες, <κουλούρες πολύ αραιωμένου μαλλιού>, κλωστές. Αυτό μπορεί να αντικαταστήσει τη ροδάνη (ροδάνη <μεταφορικά>= φλύαρος). Το τσικρίκι μπορεί να το αντικαταστήσει η ρόκα και το αδράχτι.

[160] **Ροδάνη**, (ροδάνι) όργανο με το οποίο περιτυλίγουν το νήμα της ανέμης σε μασούρια. Συνώνυμο: τσικρίκι. (Βλέπε **Παράρτημα** εικ. 16,17,18,19,20). Επίσης, στο **Παράρτημα την § 2. Υφαίνω σε αργαλειό.**

κομποδέτρα, <6>, στην οποία θέτουν μια βέργα, που δένεται στην κομποδέτρα και σι' αυτήν <τη βέργα> κομποδένονται τα νήματα. Κάτω στο πάτωμα είναι οι **πατήτρες, <13>,** που δένονται στα μτάρια και έχουν συγκοινωνία (*σύνδεση*) με τα **καρούλια, <12>**, που είναι δεμένα στο επάνω μέρος <του αργαλειού> σε ένα <οριζόντιο> ξύλο.(**182**) Η υφάντρα πατώντας τη μια πατήτρα ανεβάζει το ένα μτάρι και κατεβάζει το άλλο και ανοίγεται το **στόμα** και περνάει η σαΐτα με το νήμα, που το χτυπούν με το ξυλόχτενο και σφίγγει. Το νήμα που υφαίνεται (*που έγινε δηλ. ύφασμα, πανί*) κουλουριάζεται (*τυλίγεται*) στην κομποδέτρα,η οποία σταθεροποιείται με ένα ξυλάκι (τη **ζάνουζα, <7>**), η οποία σφίγγεται (*ακινητοποιείται*) με ένα σχοινί <που είναι> δεμένο στο ξύλο του αργαλειού, περνάει από μια οπή της ζάνουζας, <τυλίγεται σ' αυτήν> και κομποδένεται εκεί.

Άμα τακτοποιηθεί ο αργαλειός, η υφάντρα με χαρά αρχινάει να υφαίνει και να εκδηλώνει τη χαρά της τραγουδώντας τα ακόλουθα τραγούδια:

(1).Στον αργαλειό της καθισμένη τη σαΐτα της πετάει,
το ξυλόχτενο χτυπάει, μια δουλεύτρα πηνημένη (*παινεμένη).*
Στο χωριό την ξέρουν όλοι την υφάντρα την καλή,
γιατί σ' ένα της πανί ψιλοκέντησε την πόλη.
Όλο δος του κι αυγατίζει άσπρα κάτασπρα πανιά
και με τέχνη τα πλομίζει *(πλουμίζει).*

(2).Μαλαματέινιος αργαλειός, μαλαματέινιο χτένι
και η κόρ<η> που το υφαίνει στημόνια τρων<ε> τα χέρια της
κι ο πάγκος την ποδιά της
και το βαρύ το σχέδιο τρώει τα σωθικά της,
Αχ! τρώει τα σωθικά της.

Όταν στήνονταν ο αργαλειός, ο τυχών επισκέπτης έπρεπε τρεχάτος να πάει στο μέρος που στήνονταν ο αργαλειός, για να «κινήσ'» (*για να ξεκινήσει)* με ευκολία, χωρίς εμπόδια (κόψιμο κλωστών, σκόνταμμα της σαΐτας, δυσκινησία του χτενιού). Αλλά, και όταν τελείωνε το ύφασμα *(η ύφανση)*, κάτι γίνονταν με τη βέργα που είναι (**183**) <στην> τρούμπα, της δίδεται δύναμη μαντείας. Την παίρνει <τη βέργα> κάποια με το στόμα και αμίλητη τρέχει στο μέρος του σπιτιού από όπου φαίνεται ο δρόμος, για να ιδεί ποιος θα περάσει και, αν εκείνος που θα περάσει είναι αρσενικός, η κυρία του σπιτιού, αν είναι έγκυος, θα γεννήσει αγόρι, εάν είναι γυναίκα ή κορίτσι,[161] θα γεννήσει θηλυκό.

Ο αργαλειός σε κάθε σπίτι ήτο απαραίτητος. Η οικοδέσποινα που δεν ύφαινε μόνη της τα πανιά που της χρειάζονταν δεν θεωρούνταν καλή νοικοκυρά. Επίσης, μόνη της ύφαινε τις βελέντζες, τα κιλίμια, το χαλί για το δωμάτιο της υποδοχής, τις κουβέρτες, όπως μονάχη έπλεκε τις κάλτσες για τα μέλη της οι-

[161] **Γυναίκα ή κορίτσι,** παντρεμένη γυναίκα ή ανύπαντρη.

κογενείας της, τις τσίπκες[162] για τα σινδόνια, για τις πιτσέτες, για τις τραχηλιές[163], για τα μανίκια από τα υποκάμισα και εν γένει για όλα τα είδη του ρουχισμού, που στολίζονταν τα άκρα <τους> με τσίπκες.

[Στη Σιάτιστα] η χειροτεχνία των υφαντών, πλεκτών και κεντητών ήταν πολύ προηγμένη. Δυστυχώς δεν έγινε γνωστή στον έξω της Σιάτιστας κόσμο, καθόσον οι Σιατιστινιές δεν τα έκαμναν για πούλημα, αλλά για να ενδύσουν τον εαυτό τους και να στολίσουν τα σπίτια τους. Ολίγες τα έκαμναν για πούλημα, μα αυτές ειργάζονταν αυτά κατά παραγγελίαν των πλουσίων γυναικών της Σιάτιστας. Σήμερα έπαυσαν να ασχολούνται με τα έργα αυτά της χειροτεχνίας και οι σημερινές οικογένειες κατήντησαν από αυτάρκεις παραγωγοί σε καταναλωτές των ετοίμων ειδών ειδικών εμπόρων. (**184**)

29. Πανήγυρη της Παναγίας Μικροκάστρου (Τσιαρουσίνου)

Ένα έθιμο, που την αίγλη και μεγαλοπρέπειά του τείνει να αφανίσει η πρόοδος των μέσων της συγκοινωνίας, είναι το έθιμο της πανήγυρης της Μονής της Παναγίας στο χωρίο Μικρόκαστρο, που εορτάζεται την 15 Αυγούστου.

Οι θρησκευτικές εορτές και πανηγύρεις στις ιερές μονές, στα άσυλα της εθνικής παιδείας και ελευθερίας στην εποχή της μαύρης δουλείας, χρησίμευαν όχι μονάχα να γίνει ανανέωση παλαιών γνωριμιών, σύναψη νέων γνωριμιών, διαπραγματεύσεις και συμφωνίες εμπορικές μεταξύ των προσώπων της περιφερείας, στην οποία ανήκεν η μονή, και των γειτονικών περιφερειών, αλλά και υπέκρυπταν την επιδίωξη σκοπών εθνικής δράσης, γιατί εκεί συνέρχονταν παράγοντες εθνικοί με το πρόσχημα να εκπληρώσουν καθήκοντα θρησκευτικά. Εκεί συγκεντρώνονταν τα πρόσωπα που ειργάζονταν εθνικά, συνάπτονταν φιλίες αναμεταξύ τους, ανταλλάσσονταν σκέψεις και γνώμες για την αντιμετώπιση των τυραννικών μεθόδων και πιέσεων από μέρος της τουρκικής Κυβερνήσεως και με την σκέπην και προστασίαν του Αγίου της ιεράς μονής θα λαμβάνονταν αποφάσεις για ενεργόν δράση, για να γίνει όσο το δυνατόν ταχύτερα και σιγουρότερα η αποτίναξη της πικρής δουλείας και η απαλλαγή από τις πιέσεις του τυράννου. Αφού και τέτοιοι σκοποί υπαγόρευαν τις πανηγύρεις, μπορούμε να φανταστούμε με πόση χαρά και ανυπομονησία περιμένονταν (*αναμενόταν)* η μέρα του εορτασμού τους.

Από την παραμονή της 15 Αυγούστου, ημέραν <γεμάτη> από ευχάριστες προετοιμασίες για τη Σιάτιστα, επισκέπτονταν αυτήν έφιπποι και με θορυβώδη

---

[162] **Τσίπκα,** δαντέλα, διαφανές ύφασμα. Εδώ εννοεί τη δαντέλα που πλέκουν με βελονάκι και μεταξωτή κλωστή στο τέλειωμα του γιακά και των μανικιών και έχει την επωνυμία «δοντίσια», από τη μορφή που έχει στο τέλειωμά της, μικρές μυτούλες σαν δόντια. Βλέπε Παπαδάκη Ελευθερία, **Λαογραφικά της Σιάτιστας από τα Τετράδια και τις αφηγήσεις του Νέστορα Τσιρλιγκάνη.**

[163] **Τραχηλιά,** (για ενδύματα) η λαιμόκοψη.

όργανα (τα νταούλια) οι Κοζανίτες. Ευσταλείς και υπερήφανοι νέοι, γεμάτοι από σφρίγος έρχονταν άλλοι να ενωθούν στη Σιάτιστα με τους εκεί φίλους τους και <να> κάμουν μια παρέα εορταστών και άλλοι να μεταβούν από την εσπέρα στην Ιερά Μονή. Ο κόσμος της Σιάτιστας έβγαινε σε υποδοχή και δείχνονταν προθυμότατοι[164] στο να παράσχουν θερμήν φιλοξενία την εσπέρα εκείνη. Την πρωία της επομένης, πριν ανατείλει η ήλιος, καταρτίζονταν οι εορταστικές ομάδες και (**185**) ελάμβαναν την άγουσα στην Ιερά Μονή με τη συνοδεία και των μουσικών οργάνων. Καμαρωτοί επάνω σε ίππους ή ημιόνους, τους οποίους έχουν στολίσει με άνθη στα κεφάλια, έχουν οπλίσει με χαλινάρια που αστράφτουν και με αναβολείς[165] που λάμπουν και έχουν καλύψει τα σάγματα *(τα σαμάρια*) με κόκκινες γιάμπολες[166], σιγοβαδίζουν σαν να πρόκειται για καμιά παρέλαση επιθεώρησης. Οι δρόμοι της Σιάτιστας αντηχούν από τα όργανα και τους βηματισμούς των ζώων, μα αυτά όχι περισσότερο της ώρας, κατόπιν βασιλεύει σιγή νεκρική στην πόλη. Ο κόσμος που έμεινε στη Σιάτιστα πήγε στην εκκλησιά, για να παρακαλέσει ο καθένας την Παναγιά, τη μητέρα του χριστιανικού κόσμου, να μεσιτεύσει στον υιό της για τη θεραπεία του ψυχικού ή σωματικού πόνου του. Ύστερα από τη θεία λειτουργία το πλήθος διασκορπίζεται σε επισκέψεις και κατόπιν συγκεντρώνεται στο άκρο της πόλεως, στο ντουλάπι (προσκυνητάρι) της Αγίας Τριάδος, αναμένοντας στους βράχους, που είναι παράπλευρα στο δρόμο, την επιστροφή των πανηγυριστών. Τα βλέμματα όλων είναι στραμμένα στο κλώσμα[167], όπου άρχισαν να φαίνονται μερικά μελανά σημεία. Είναι [επάνω σε όνους] οι μικροί πανηγυριστές, που προκαλούν τα σκώμματα[168] των θεατών κατά την παρέλασή τους, γιατί αμιλλώνται ποιος που ποιος (*ποιος από ποιον*) να τρέξει περισσότερο.

Οι μεγάλοι, αφού έχουν ακολουθήσει (*παρακολουθήσει)* τη λειτουργία στην Ιερά Μονή, αποσύρονται στο εκκλησάκι του Αϊ-Λιά, που κείται (*βρίσκεται*) στο άκρο του χωριού προς τη Σιάτιστα. Εκεί, κάτω από τη σκιά των γηραιών δρυών, παίρνουν το πρόγευμά τους και πίνουν από το εκλεκτό κρασί της Σιάτιστας, που <το> έχουν φέρει στις απαραίτητες ιστορικές πλόσκες[169], τραγουδώντας το:

«Εις κύκλον καθίστε, τις πλόσκες γεμίστε κι ο δείπνος ας είναι των δούλων λιτός. Ζουν άλλοι εις άλλας τρυφάς και κραιπάλας, πλην είναι ο βίος των δούλων πικρός». (**186**) Εκεί αποκτούν τις πρώτες εκφάνσεις της ευθυμίας και με τη συντροφιά της ευθυμίας ιππεύουν και ξεκινούν δια τη Σιάτιστα. Φθάνουν στο

---

[164] Σχήμα κατά το νοούμενο (προθυμότατοι, αντί προθυμότατος). Βλέπε Εισαγωγή.

[165] **Αναβολέας,** ο σιδερένιος κρίκος που κρέμεται από τη σέλα, στον οποίο πατάει ο ιππέας, για να ανεβεί στο άλογο.

[166] **Γιάμπολη,** βελέντζα, ολόμαλλο χειμωνιάτικο σκέπασμα υφαντό.

[167] **Κλώσμα,** στροφή του δρόμου.

[168] **Σκώμματα,** πειράγματα.

[169] **Πλόσκα,** ξύλινο δοχείο για κρασί, (συνώνυμα: τσότρα, φλασκί).

Γκραντίστι[170], ανασυντάσσονται και με τάξη παρελαύνουν προ του πλήθους και διασκορπίζονται στους δρόμους και στα σπίτια της Σιάτιστας. Όταν περνούν από την πλατεία των Τριών Πηγαδιών σταματούν, αφιππεύουν και χορεύουν εκεί συνήθως τον Αρβανίτικο χορό, που είναι σύμφωνος με το παράστημα και την περιβολή των εορταστών, γιατί την ημέρα αυτή προπάντων τα παλικάρια της Γεράνειας Σιατίστης όλα ντύνονται με μανδύες ευζωνικούς και φουστανέλες ολόλευκες και ολοκάθαρες και σιδηρωμένες της ώρας και με όλα τα παρεπόμενα, χολέβες[171], ζώνες, τσαρούχια και στον καιρό της Τουρκοκρατίας προκαλούσαν τα ρίγη της εθνικής συγκίνησης των θεατών και τα παταγώδη (*ενθουσιώδη*) χειροκροτήματα. Όλην την μέρα η Σιάτιστα βοΐζει από τους ήχους των μουσικών οργάνων, από τα τραγούδια και τα ποδοβολητά των ζώων και την νύχτα ακόμη, διότι, για να περιποιηθούν τους Κοζανίτες, εξακολουθούν να διασκεδάζουν και τις νυχτερινές ώρες, καθόσον πολλοί Κοζανίτες διανυκτερεύουν στη Σιάτιστα διασκεδάζοντας και μονάχα την επομένη επιστρέφουν στην Κοζάνη, όπου μεταφέρουν τα λείψανα της ευθυμίας τους. (**187**)

30. Τα σωζόμενα ιδιωτικά αρχοντόσπιτα στη Σιάτιστα

Σε μερικά κτίρια ο ιστορικός της σήμερον έχει την ιστορία του τόπου, όπου αυτά ευρίσκονται ιδρυμένα, και την καλύτερη και μεγαλύτερη απόδειξη του πολιτισμού του. Τα κτίρια είναι οι άφωνοι μάρτυρες της ιστορίας, των πρώτων βημάτων της πνευματικής σταδιοδρομίας, αλλά και των δεινοπαθημάτων των προγόνων μας. Στο σπίτι του γράφοντος τις γραμμές αυτές στο καθημερινό δωμάτιο, μέσον ενός ντουλαπιού, γίνονταν η έξοδος των ενοίκων στο οπίσω μέρος του σπιτιού, για να μπορούν να φύγουν σε περίπτωση επίθεσης ληστών ή επιδρομέων. Υπάρχει κρυψώνα σε μέρος ασφαλές, όπου εξασφάλιζαν τα πολύτιμα πράγματα, όταν αναγκάζονταν από τις επιδρομές να αφήνουν έρημο το σπίτι. Όλα τα δωμάτια στα αρχαία (*παλιά*) σπίτια έχουν πόλτσες και από κάτω από τις πόλτσες φέρουν καρφιά με γάντσους (*καρφιά που καταλήγουν σε γάντζους στραμμένους*) προς τα επάνω όχι βέβαια χωρίς σκοπιμότητα. Όλα αυτά και πολλά άλλα <είναι πραγματα> που ένας ιστορικός θα εξετάσει και θα βγάλει συμπεράσματα για τη ζωή και τους κινδύνους των προγόνων μας. Και δια τούτο επιβάλλεται η διάσωση των παλαιών κτιρίων ή <η> περιγραφή αυτών.

Έρχομαι αμέσως σε μια σύντομη έκθεση των ολίγων αρχοντόσπιτων που στόλιζαν τη Σιάτιστα και έδειχναν τον πολιτισμό της, που τα τέκνα της, που ζούσαν στην Ευρώπη, μετέφεραν στην πατρίδα τους και αποτύπωναν στις κατοικίες τους, που έκτιζαν κατά πρότυπα ευρωπαϊκά. Τα κτίρια που οπωσδήποτε σώζονται σήμερα[172] είναι τα εξής:

---

[170] **Γκραντίστι**, σήμερα «Υπολοχαγού Καπιτσίνη», μετονομασία με Β.Δ. 483/1969.

[171] **Χολέβες και χολέβια,** μάλλινα καλύμματα των ποδιών, σαν περικνημίδες, που κάλυπταν τα πόδια από τα γόνατα ως τον αστράγαλο.

[172] **Σήμερα**, η εποχή κατά την οποία έγραφε ο Φ.Ζ.

1. Του οίκου των Μανουσαίων, τα τελευταία χρόνια των αδελφών Δούκα Τζάτσα, το οποίον κτίσθηκε στα 1761 και κηρύχτηκε μνημείο εθνικό, απαλλοτριωθέν υπό του Υπουργείου του Τουρισμού.

2. Του Χατζή Ιωαννίδου, Τσιαγκάλη, σήμερα Κ. Νεραντζοπούλου, που κτίσθηκε στα 1754[173] .

3. Του Γεωργίου Σαχίνη, κατόπιν του (*μετά από τον*) κυρ Τασιούλα, ακολούθου του Αλή πασιά, και σήμερα του Δ. Βόκα. Τούτο κτίσθηκε στα 1710.

4. Του Ν. Χατζημιχαήλ ή μάλλον της Φωτεινής Χατζημιχαήλ, σήμερα των αδελφών Κανατσούλη. Σ' αυτό ο ζωγράφος σε ένα δωμάτιο έχει παραστήσει την ελληνική μυθολογία με το όνομα «Πάνθεο» και υπερήφανος για τούτο έκαμε την προτομή (*προσωπογραφία)* του στο στύλο ενός παραθυριού. Τούτο κτίσθηκε το 1746. (**188**)

5. Της Πούλκους στη Γεράνεια, που χτίστηκε στα 1752. Και σ' αυτό ο πρωτομάστιορας, περήφανος για την αρχιτεκτονική μορφή που μπόρεσε να δώσει στο κτίριο, έγραψε [τα ακόλουθα], με την πεποίθηση ότι οι μεταγενέστεροι θα θαυμάσουν αυτό: «Αν ρωτάτε, άρχοντες, ποιος μάστιορας το έχτισε; Νάκος από την Κόνιτσα».

6. Το Μουσταφάδικο, σήμερα αδελφών Νεράντζη, που χτίστηκε στα 1710. Αυτό με άλλα δυο είναι τα αρχαιότερα. Είναι κι αυτό στη Γεράνεια.

7. Της Δημητράκους[174], το οποίο πωλήθηκε και χωρίστηκε σε δυο. Είναι τριώροφο, όπως και όλα τα άλλα, γιατί στην κατασκευή παρατηρείται ομοιότητα. Το κάτω πάτωμα έχει μεσιά, υπόγειο και, δεξιά ως προς τον εισερχόμενον, μαγαζί, που χρησίμευε για τα εμπορεύματα που έφερναν από την Ευρώπη. Το δεύτερο πάτωμα, όπου ανεβαίνει κανείς με ολιγοβάθμια κλίμακα, έχει στο μέσον μια αίθουσα, τον ανηλιακό[175] και δεξιά και αριστερά δωμάτια. Αριστερά έχει και ένα διάδρομο μέσον του οποίου βγαίνουν στο οπίσω μέρος του σπιτιού, όπου υπάρχει μια μεγάλη πόρτα, που φέρει στο δρόμο, και όπου *(στο πίσω μερος του σπιτιού)* βρίσκονταν η πολεμήστρα, οι ξενώνες, η δεξαμενή και τα μαγειρεία. Από το δεύτερο πάτωμα, μέσον ενός μικρού διαδρόμου που έχει την αρχή στην άκρα του ανηλιακού αριστερά, φθάνομε στη μεγάλη κλίμακα που μας φέρει στο τρίτο πάτωμα, το οποίο κλείεται με μια πολύ βαριά γκλαβανή (καταπακτή) και αποτελείται από μια μεγάλη αίθουσα με εξέδρες, από τον ηλιακό[176] και από δωμάτια ευρύχωρα με παράθυρα που φέρουν χρωματιστές υάλους. (**189**)

---

[173] Στο χειρογράφο ο Φ.Ζ., σελ. 537, σημειώνει 1755.

[174] Το αρχοντικό αυτό δεν αναφέρεται στη σχετική βιβλιογραφία.

[175] **Ανηλιακός**, πιθανή παραγωγή από το αρχαίο ρήμα ανηλιάζω = εκθέτω στον ήλιο, λιάζω. Ανηλιακό = το λιακωτό, το δωμάτιο που το «λούζει» ο ήλιος. Βλέπε και **Παράρτημα, § 4. Αρχοντικά, Σύντομες πληροφορίες για τη δομή των σιατιστινών αρχοντικών.**

[176] **Ηλιακός**, βλέπε **§ 4. Αρχοντικά, Σύντομες πληροφορίες για τη δομή των σιατιστινών αρχοντικών.**

8. Των αδελφών Χατζηιωάννου, το οποίο ήταν της κυρά Σανούκως, που την τραγούδησαν οι περασμένες γενεές και θα την τραγουδούν οι μεταγενέστερες γενεές της Σιάτιστας, γιατί αποδείχτηκε ένας τύπος γυναίκας εξαιρετικά ευφυούς, τολμηρής και ψύχραιμης σε απίστευτο βαθμό.

9. Το σπίτι του Κώτσιου Τζιουρά, άλλοτε της κυρά Κυριάκινας στα Γκαράθικα (*Γκαράθκα*). Αυτό κτίστηκε αμπροστά από τα 1737, γιατί η χρονολογία αυτή είναι χρονολογία της ζωγραφιάς *(ζωγραφικής διακόσμησης)* του σπιτιού, που γίνονταν ύστερα από πολλά χρόνια αφότου χτίζονταν το σπίτι και έτσι φρονώ ότι θα έρχεται ως προς την αρχαιότητα μεταξύ των πρώτων.

10. Των αδερφών Τζίνου[177], Δημητρίου και Κωνσταντίνου, σήμερα αδελφών Μπασιά, και τούτο δεν σώζει την αρχική μορφή, γιατί πωλήθηκε σε δυο και χωρίστηκε.

11. Του ιατρού Νικολαΐδου, άλλοτε Κασνάρη και σήμερα Παύλου Ταχμιντζή. Και τούτο δεν σώζει την αρχαία (*παλιά, αρχική*) μορφή, διότι ο αγοραστής, πρωτομάστιορας το επάγγελμα, το ετροποποίησε. Τούτο φρονώ ότι ήτο το σπίτι του Γεωργίου Ζαβίρα, του οποίου την φωτογραφίαν[178] <;> κατείχε η οικογένεια του ιατρού.

12. Των αδελφών Σπύρου, σήμερα Αθανασίου Τράχου. Τούτο ήτο το σπίτι του πολλού Παπαζώλη ή Παπάζογλου.

13. Του Κώτσιου Χατζηγιάννη.

14. Του Μπήτια Χατζηγιάννη.

15. Του Νικολάου Γκαργκατσούια, στη Γεράνεια, άλλοτε του Λασπά, που χρησίμευσεν ως Μητρόπολη. (**190**)

16. Των αδελφών Αργυριάδου, του πολλού Παπαρρίζου, που χτίστηκε στα 1759.

17. Της Μπεΐνας Κώτσιου, ιατρού, της οποίας ο αδερφός ανεχώρησεν από τη Σιάτιστα, για να μη επιστρέψει, καθόσον δεν βαστούσε η καρδιά του να βλέπει την αδερφή του τυφλή από υπαιτιότητά του, καθόσον από απροσεξία τής έβγαλε με το πιρούνι το μάτι της. Αυτού ο υιός χρημάτισε στα 1900 δήμαρχος Βουκουρεστίου.

18. Του Θωμά Κόκκα, σήμερα των αδελφών Γ. Κατρανά.

19. Των αδελφών Γκερεχτέ. Ο οίκος αυτός ομοιάζει με ένα οχυρό κτισμένο εντός βάθους με τοίχους υψηλούς, που για να φθάσεις σ' αυτό [από την άνω είσοδο], πρέπει να κατεβείς μια κλίμακα λίθινη με πολλές βαθμίδες. Φαίνεται ότι κτίσθηκε σε εποχή που οι προπάτορές τους ήσαν εμπορευόμενοι στην Ευρώπη, όπου και τους δόθηκε το όνομα Γκερεχτέ, το οποίο <στη γερμανική γλώσσα> σημαίνει δίκαιος.

---

[177] Ο τύπος εμφανίζεται με δυο μορφές γραφής στο χειρόγραφο του Φ.Ζ. Τζίνος και Τζήνος. Κρατούμε την πρώτη.

[178] Χρονολογικά θεωρούμενη η πληροφορία δεν μπορεί να δηλώνει φωτογραφία με τη σημερινή έννοια, ίσως εννοεί προσωπογραφία, πορτρέτο. Φωτογραφίες έχουμε από το 1837 και μετά.

Αντιγράφομεν εδώ την περιγραφήν του σπιτιού της οικογενείας των Μανουσαίων[179] υπό του καθηγητού της Φιλολογίας Γεωργίου Θ. Γκανούλη, δημοσιευθείσαν στο **Μακεδονικό Ημερολόγιο** του Ν. Σφενδόνη στα 1939, στη σελ. 153.

Η Σιάτιστα ευθύς εξ αρχής υπήρξε το Παλλάδιον του Μακεδονικού Ελληνισμού και η πόλις του πλούτου και του Πνεύματος από του 1600 μέχρι του 1800 μ.Χ. Πλείστοι Σιατιστείς έμποροι και λόγιοι εγκατεστάθησαν τότε εις την Βενετίαν, την Βιέννην, την Βουδαπέστην και την Ρωσσίαν, εις τας ψυχάς δε αυτών άσβεστος έκαιεν η κανδήλα των ιδανικών της Πίστεως και της Πατρίδος. Οικογένειαι εκ Σιατίστης εγκατεστάθησαν εις την Αυστρίαν ***(191)*** *και Βενετίαν κυρίως από του 1700 και ίδρυσαν ελληνικάς κοινότητας και περιφήμους εμπορικούς οίκους. Οι Σιατιστείς έμποροι μετέφερον εις τα μεγάλα κέντρα του εξωτερικού δέρματα, γουναρικά, ερυθρά νήματα, κρόκον, βάμβακα ακατέργαστον, εισήγον δε από εκεί μεταξωτά υφάσματα, πολύχρωμα εριούχα, αγγεία εκ κρυστάλλου και πορσελάνης, καθρέπτας με πλαίσια επίχρυσα εξόχου γλυπτικής τέχνης, γυναικεία κοσμήματα πεποικιλμένα με αδάμαντας κ.λπ., εκ των οποίων μερικά διατηρούνται και σήμερον ακόμη ως οικογενειακά κειμήλια εν Σιατίστη[180]. Μία δε εκ των οικογενειών αι οποίαι εγκατεστάθησαν κατά τον 18^{ο} αιώνα εις την Βιέννην και εξήσκουν το εμπόριον ήτο και η οικογένεια των Μανουσαίων, εκ της οποίας κατάγεται ο πρώτος καθηγητής της Ιστορίας του Εθνικού μας Πανεπιστημίου Θεόδωρος Μανούσης.*

Οι μετανάσται ούτοι διετήρουν πάντοτε ψυχικήν επαφήν μετά της γενετείρας των και επανερχόμενοι εις αυτήν έκτιζον πολυτελείς και μεγάλας αρχοντικάς οικίας, ώστε δυνάμεθα να είπωμεν ότι ο 18^{ος} αιώνας δια την Σιάτισταν είναι αιών ακμής και ευτυχίας. Τον παλαιόν πλούτον του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνος της Σιατίστης μαρτυρούσι τα σωζόμενα περίπου 30 μεγάλα αρχοντικά σπίτια εν αυτή, τα οποία έχουν τον ίδιον σχεδόν αρχιτεκτονικόν βενετσιάνικον ρυθμόν, με τας ξυλογλύπτους οροφάς, τα χρωματιστά παράθυρα, την εν γένει εσωτερικήν ομοίαν διαρρύθμισιν και την εξωτερικήν τοιαύτην με τους υψηλούς τοίχους και τας πολεμίστρας, δια να προστατεύωνται από τας επιδρομάς ιδία των Τουρκαλβανών κατά τους δεινούς χρόνους της δουλείας. Όσοι επισκέπτονται την Σιάτισταν θα μείνουν εκστατικοί βλέποντες μεταφερόμενον εκεί εις τα σπίτια αυτής τον παλαιόν ***(192)*** *αρχιτεκτονικόν ρυθμόν της Βενετίας. Όσοι καταγίνονται με την νεωτέραν λαϊκήν τέχνην και με καλλιτεχνικάς και αισθητικάς μελέτας αξίζει να δώσωσιν ιδιαιτέραν προσοχήν εις τα παλαιά αρχοντικά σπίτια της Σιατίστης.*

Το όλον εξωτερικόν των σπιτιών αυτών γεννά αίσθημα σεβασμού προς το παρελθόν, από δε την εσωτερικήν διαρρύθμισιν εννοεί τις ευθύς ότι εις αυτά έζησεν αρχοντιά επιβλητική, γνωρίζουσα να τοποθετή την οικογενειακήν ζωήν εις ανάλογον οικοδομικήν φόρμαν. Άμα προσέξη κανείς την αρχιτεκτονικήν μορφήν,

---

[179] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): που η υπηρεσία Τουρισμού έχει εξαγοράσει και μετατρέψει σε Μουσείο Λαϊκής Τέχνης.

[180] (Σημ. συντάκτη του άρθρου): Ίδε και **Ιστορία Σιατίστης**, υπό Ι. Αποστόλου σελ.14.

θα ίδη ότι είναι ανάλογος προς την εποχήν καθ' ην εκτίσθησαν. Οι τοίχοι μέχρι τέλους του πρώτου πατώματος είναι λιθόκτιστοι και χονδροί, αληθινά κάστρα με οπάς δια την κάνην των όπλων, ώστε να δύνανται να αντέχωσιν εις τας επιδρομάς εχθρών. Το κάτω πάτωμα έχει υπόγειον και ολίγα και μικρά παράθυρα με σιδηρά κιγκλιδώματα, ενώ το επάνω έχει πολλά παράθυρα. Έτερον γνώρισμα της οικοδομικής είναι οι παλαιοί στύλοι, οι οποίοι υποβαστάζουν μεγάλους κλειστούς εξώστας, θεωρουμένους ως Τουρκικής προελεύσεως, επειδή αφθονούσιν εν Μικρά Ασία και ονομαζομένους «δρυφράκτους» εις την Ελληνικήν αρχαιότητα, «ταβλωτά» κατά τον μεσαίωνα και «σαχνισιά» σήμερα. Επίσης, η στέγη έχει πάντοτε κάποιαν προέκτασιν. Η αυλή των σπιτιών είναι πλακόστρωτος και εις τα άκρα αυτής είναι εκτισμένα διάφορα παραρτήματα, μαγειρείον, πλυντήριον, φούρνος, ξενών κ.λπ.. Τα μεγάλα σπίτια επικοινωνούν ***(193)*** *αναμεταξύ των με θυρίδας και εν ώρα ανάγκης δύνανται να αποτελέσωσιν εν οχυρόν οικοδομικόν συγκρότημα, το οποίον εις τον δρόμον έχει πελωρίαν στερεάν πόρταν,*[181] *η οποία χρησιμεύει δια να το προφυλάττη και κλείεται μόνον εν ώρα ανάγκης.*

Εκ των σπιτιών τούτων δέκα του βενετσάνικου ρυθμού, τα πλείστα διατηρούνται εις οπωσδήποτε καλήν κατάστασιν. Το αρχαιότερον είναι του Ναούμ Νεράντζη (Μουσταφά), κτισθέν κατά το έτος 1710, έπειτα του Σαχίνη[182] *κατά το 1710, του Χατζή- Μιχαήλ κατά το 1746, κατεχόμενον σήμερον υπό του απογόνου αυτού Κανατσούλη, του Πούλκη το 1752, του Χατζηγιαννίδου το 1754, ανήκον σήμερον εις τον Νεραντζόπουλον, του Αργυριάδου*[183] *το 1759. Αναντιρρήτως όμως ένα από τα ωραιότερα σπίτια αυτά είναι το αρχοντικό του Μανούση, κτισθέν κατά το 1746, πραγματικόν μέγαρον. Επειδή τούτο σώζεται εις καλήν κατάστασιν, η υπηρεσία του Υπουργείου του Τουρισμού απεφάσισε να το εξαγοράση και να το μετατρέψη εις Μουσείον λαϊκής τέχνης.*

Το αρχοντικό σπίτι του Μανούση εν Σιατίστη έχει εις τον περίβολον μίαν μεγάλην θύραν και άλλας μικροτέρας συγκοινωνούσας με τας γειτονικάς οικίας, δια να διευκολύνεται η έξοδος εν ώρα ανάγκης. Η πλακόστρωτος αυλή πλην των άλλων διαμερισμάτων έχει και μίαν πηγήν, το ύδωρ της οποίας έρχεται υπογείως με πηλίνους σωλήνας από την συνοικίαν των Δώδεκα Αποστόλων[184] *.*

Άνωθεν της κυρίας εισόδου εις τον τοίχον υπάρχει εζωγραφισμένος δικέφαλος αετός και κάτωθεν αυτού όφις, όστις συμβολίζει φύλακα της οικίας. Εις δε τον συνεχόμενον τοίχον εν σχήματι Γ υπάρχει επίσης λαξευτός δικέφαλος αετός, η χρονολογία της κτίσεως της οικίας 1763 –μην Ιούλιος – και δεξιά και αριστερά αυτού μικρότεροι δικέφαλοι αετοί πέριξ αυτών υπάρχει ***(194)*** *ημικυκλικόν περι-*

---

[181] (σημ. 1, αντιγρ. Φ.Ζ.): Η πόρτα έφερνεν ήλους <=καρφιά> με μεγάλα κεφάλια, σε πολύ πυκνές αποστάσεις, ώστε να αποτελεί ένα είδος σιδηράς πόρτας.

[182] (σημ. 2. Φ.Ζ.): Του Γεωργίου Σαχίνη, ανήκον εις τον κ. Τασιούλα, άνδρα χρηματίσαντα πλησίον του Αλή πασιά.

[183] (σημ. 3, Φ.Ζ.): Του Παπαρρίζου.

[184] (σημ. 4, Φ.Ζ.): Ήρχετο, όπως και το ύδωρ της πηγής που ήτο στην οικίαν Κανατσούλη.

θώριον και άνωθεν αυτού σταυρός με το Βυζαντινόν μονόγραμμα ΙΣ.ΧΣ, δεξιόθεν και αριστερόθεν πάλιν μικροί δικέφαλοι αετοί και εις τα άκρα η χρονολογία 1762. Ένθεν δε και εκείθεν της εισόδου εξέχουσι τρία τριγωνικά άκρα των μεταξύ του πρώτου και δευτέρου πατώματος δοκών. Τα άκρα αυτών των δοκών είναι τοποθετημένα μετά μεγίστης δεξιοτεχνίας και είναι χαρακτηριστικά της οικοδομικής τέχνης των χρόνων εκείνων. Κατά διαστήματα εις τας ξυλίνας τραβέρσας υπάρχουσι μεγάλαι τετραγωνικαί οπαί, αι οποίαι είναι παρατηρητήρια και τουφεκίστραι συγχρόνως και εκείθεν παρετήρουν εν ώρα κινδύνου έξω τι εγίνετο και επυροβόλουν εν ανάγκη.

Μόλις θα εισέλθωμεν από την κυρίαν είσοδον εντός, αφού κατέλθωμεν ολίγον, έχομεν ενώπιόν μας μικρόν αντρέ[185] *και το ημιυπόγειον πάτωμα. Το αντρέ αυτό είναι φωτεινόν, διότι δεν σκεπάζεται από το δάπεδον του πρώτου πατώματος, αλλά μόνον από εν μέρος αυτού. Αριστερά υπάρχει μία κλίμαξ, η οποία οδηγεί κατ' ευθείαν εις το δεύτερο πάτωμα. Η κλίμαξ αύτη διακόπτεται εις έν ωρισμένον ύψος, εκεί δε συνδέεται με μίαν ξυλίνην γέφυραν, η οποία οδηγεί εις το χώλ του πρώτου πατώματος. Η κλίμαξ αύτη κλείεται με μίαν θύραν εις την είσοδον, είναι ζωγραφιστή με άνθη και γεωμετρικά σχήματα και εις το μέσον περίπου έχει δυο μικράς οπάς, οπόθεν φαίνεται καλώς η κυρία είσοδος και ο οικοδεσπότης κανονίζει, εάν θα δεχθή τον επισκέπτην ή όχι. Άλλη μικροτέρα κλίμαξ δεξιά εις το βάθος οδηγεί επίσης από το αντρέ εις το ίδιον χωλ. Απέναντι του αντρέ είναι το υπόγειον (=κατώγι) με λιθόκτιστον δάπεδον, εντός του οποίου είναι εναποθηκευμένα τα βαρέλια με τον οίνον. Παραπλεύρως αυτού είναι η αποθήκη τροφίμων (=μαγαζί), εντός της οποίας υπάρχει πατάρι και μικρόν δωμάτιον δια την τοποθέτησιν των βαρελίων των εκλεκτών οίνων. Κάτωθεν του* ***(195)*** *δωματίου τούτου, το οποίον έχει οροφήν ωραία γαρνιρισμένην με ξυλαράκια, υπάρχει κρυψών και υπό το λιθόκτιστον δάπεδον αυτού μυστική έξοδος, άγουσα έξω του περιβόλου. Άνωθεν του αντρέ υπάρχει ωραίον εικονοστάσιον δια τας αγίας εικόνας.*

Ανερχόμεθα, αφίνομεν το ημιυπόγειον διαμέρισμα και φθάνομεν εις το πρώτον πάτωμα. Ευρισκόμεθα τώρα εις το χωλ. Είναι το λεγόμενον ηλιακό εις το μέσον του πρώτου πατώματος, μια αίθουσα πολυτελής με κιονίσκους προ των παραθύρων. Εις την οροφήν έχει ωραίας ξυλογλύπτους διακοσμήσεις με ιδιότυπα γεωμετρικά σχήματα και διάφορα φατνώματα[186]*, εις δε τους τοίχους είναι εζωγραφισμένα με χρονολογίαν 1781 διάφορα ζώα, όρνεα, αλογάκια, πτηνά, σπίτια και κάτωθεν αυτών ψάρια, βάρκες, βοσκός, γίδια, η θεά Αθηνά κ.λπ.. Τα θέματα της ζωγραφικής είναι δηλαδή αναπαραστάσεις από το ζωικόν και φυτικόν βασίλειον, τοπία, πολιτείαι κ.λπ. Το σύνολον των παραστάσεων είναι αξιοπερίεργον*

---

[185] **Αντρέ**, είσοδος.

[186] **Φατνώματα,** το καθένα από τα τετράγωνα ανοίγματα (κοιλώματα) που δημιουργούν οι διασταυρώσεις των δοκών μιας οροφής. Κατ' επέκταση και οι πλάκες που καλύπτουν αυτά τα κενά λέγονται φατνώματα. Αυτά τα φατνώματα έχουν ιδιαίτερη ξυλόγλυπτη ή άλλη διακόσμηση.

και αξιοθαύμαστον, εάν όμως κανείς προσέξη εις τας λεπτομερείας ευρίσκει έλλειψιν προοπτικής[187]*, τα ψάρια π.χ. είναι ενίοτε μεγαλύτερα από τα καράβια ή τους ανθρώπους και έχουσι σχήμα περίεργον. Γενικώς δε εις τας ζωγραφικάς αυτάς εικόνας δεν συναντώμεν σκηνάς ερωτικάς ή και απλάς οικογενειακάς με συγχρωτισμόν των δύο φύλων. Μεγάλη απόστασις εχώριζε τότε εις τον κοινωνικόν βίον το άρρεν από το θήλυ. Τα ήθη ήσαν πολύ αυστηρά και ως εκ τούτου ο ζωγράφος ούτε κατά φαντασίαν ακόμη ηδύνατο να παραβή τους κανόνας τούτους. Από το χωλ μία θύρα οδηγεί εις το χειμωνιάτικο δωμάτιον, το οποίον έχει διπλά παράθυρα* ***(196)****, τζάκι και μουσάντρες, δια να αποθηκεύουν διάφορα στρωσίδια, βελέντζες κλπ.. Άνωθεν αυτών είνε εζωγραφισμένα κατά σειράν με επιγραφάς τα όρη «ο Σνιάζικος, ο Κίσσαβος, ο Έλυμπος, το Βατοπέδιον εν μέσω και κατά σειράν τα όρη Όντρεα, ο Μπούρινος και τα Άγραφα». Εδώ όμως διαπιστώνει κανείς την ατελή γνώσιν της φυσικής και της γεωγραφίας και αι παραστάσεις είναι τελείως συμβολικαί. Αρκείται δηλαδή ο ζωγράφος κατά ιδικήν του έμπνευσιν πρωτότυπον, δια να παραστήση ένα βουνόν, να ζωγραφίση ολίγας απλάς γραμμάς, να γράψη άνωθεν αυτών την ονομασίαν των και άνωθεν εν φυτόν, άνθος ή δένδρον. Αι γραμμαί είναι τόσον υψηλότεραι όσον υψηλότερον φαντάζεται το βουνόν. Δια να παραστήση το Βατοπέδιον, ζωγραφίζει εν μοναστήριον, άνωθεν αυτού τον Δικέφαλον, άνωθεν τον Σταυρόν με το σύμπλεγμα ΙΣ.ΧΣ ΝΙΚΑ. Αν δεν πρόκειται να θαυμάση κανείς την εκτέλεσιν του ζωγράφου, πρέπει όμως να θαυμάση την σύλληψιν και τας επιτυχείς αντιθέσεις των χρωματισμών. Παραπλεύρως προς αυτό το χειμωνιάτικο υπάρχουν άλλα δυο χειμωνιάτικα δωμάτια, εξ ων το εν εχρησιμοποιείτο ως κουζίνα και το έτερον εθεωρείτο ως δευτέρας τάξεως. Εις την απέναντι πλευράν ήτο εν δωμάτιον χρησιμοποιούμενον ως ζυμωτήριον και έτερον ως αποθήκη.*

Ανερχόμεθα εις το δεύτερον πάτωμα. Επειδή είναι πολυτελέστατον, νομίζει κανείς ότι όλη η οικία εκτίσθη δια να στηρίζη αυτό. Εν πελώριο χωλ φωτισμένον με πυκνά και μεγάλα παράθυρα κυριαρχεί εις όλην την διάταξιν. Είναι επίμηκες και μακρόν και εις μεν τας δύο μακράς πλευράς είναι τα ***(197)*** *δωμάτια, εις δε τας δύο στενάς τα παράθυρα. Χρησιμοποιείται τούτο δια τας οικογενειακάς συγκεντρώσεις και δια τους χορούς και έχει το δάπεδον υψηλότερον εν είδει εξέδρας δια τους θεατάς και χωριστήν εξέδραν δια τους μουσικούς, εις δε την οροφήν δύο ομφαλούς με ξυλογλύπτους ρόδακας εις το μέσον. Τα παράθυρα κλείονται με πυκνάς σιδηράς ράβδους και με ξύλινα παραθυρόφυλλα, άνωθεν δε αυτών υπάρχουσιν ωραία υαλώματα, συμπληρώνοντα την όλην διακόσμησιν. Αι ύαλοι έχουν διάφορα χρώματα, κίτρινα, κόκκινα, γαλάζια κ.λπ. Είναι τοποθετημέναι η μία επί της άλλης και μεταξύ αυτών χρωματιστοί χάρται και συναρμολογούνται με γύψον. Έχουσι σχήμα τοξοειδές και φέρουσι διαφόρους συνθέσεις από άνθη, φύλλα, κλώνους, πτηνά, ρητά διάφορα, εικόνας αγίων κ.λπ.. Οι χρωματικοί συνδυασμοί είναι λεπτότατοι και έχουσι τελείαν τεχνικήν απόδοσιν. Σώζεται ο-*

---

[187] **Προοπτική**, (στην τέχνη) απεικόνιση των αντικειμένων έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση του βάθους.

λόκληρον εν ωραίον υαλωτόν παριστάνον τον Άγιον Γεώργιον και τον Άγιον Μάρκον. Τα υαλώματα ταύτα είναι βενετικής προελεύσεως.

Αριστερά παρά την είσοδον είναι το δωμάτιον της υποδοχής το καλοκαιρινό (=μουσαφίρικα ή ξενών) με διπλάς θύρας εις την είσοδον και μουσάντρες εις τας δύο πλευράς. Η οροφή είναι ωραία διακεκοσμημένη με ξυλόγλυπτον ομφαλόν. Η ξυλογλυπτική είχε προοδεύσει τότε αρκετά και ολόκληροι οροφαί ή θύραι ήτο δυνατόν να γίνωσιν από μικρά τεμάχια <ξύλου> διαφόρων γεωμετρικών σχημάτων συναρμολογούμενα κατά ποικίλους τρόπους, ώστε να δίδεται εν αρμονικόν σύνολον. Είναι χρωματισμένα με φυτικήν βαφήν (κρόκον) της εποχής και διατηρούνται ζωηρά και στιλπνά παρ' όλην την πάροδον του χρόνου. Αι χρωματικαί αποχρώσεις δεν αντιτίθενται η μία προς την άλλην, ούτε είναι ακαλαίσθητοι, αλλά συντίθενται εις το φως και ***(198)*** *ενοποιούνται. Ούτως έχομεν ολοκλήρους ορόφους με φατνώματα και κοιλώματα εξαισίας τέχνης, εις το κέντρον εξάγωνα και τετράγωνα, αληθινά αριστουργήματα. Από τον ομφαλόν της οροφής κρέμαται ανάγλυφον πτηνόν επίχρυσον, το οποίον σπαράζει με τους όνυχάς του μικρότερον πτηνόν. Υπεράνω των παραθύρων υπάρχουν ωραία υαλωτά με κοσμήματα και εις τας πλευράς εν σχήματι Π το μεντερλίκι ή μεντέρι, μεγάλο ντιβάνι, όπερ εκαλύπτετο με πλούσια υφαντά και μαξιλάρια. Η θύρα αποτελείται ολόκληρος από μικρά ξυλόγλυπτα τεμάχια θαυμασίως συναρμολογημένα. Παραπλεύρως του δωματίου της υποδοχής είναι έτερον μικρότερον τοιούτον δωμάτιον και το αφοδευτήριον.*

Εις την δεξιάν πλευράν του αντρέ υπάρχει το επίσημον χειμωνιάτικο δωμάτιο (=σιαχνισί) με οροφήν ξυλόγλυπτον με δύο ομφαλούς και τοίχους εζωγραφισμένους με διάφορα φυτικά κοσμήματα (=ορναμέντα). Ταύτα εξετίμησε πολύ ο αρχιτέκτων κ. Αριστ. Ζάχος και άλλοι τεχνίται δια την αρμονίαν και το ανεξίτηλον των χρωμάτων. Άνωθεν των παραστάσεων τούτων είναι ανάγλυφοι παραστάσεις από διάφορα φρούτα εις φυσικόν μέγεθος και χρώμα, σταφύλια, αχλάδια, καρπούζια ή πεπόνια κομμένα κατά το ήμισυ. Εκείνο όμως, όπερ δεν παύει να θαυμάζη τις, είναι το πολυτελέστατον υαλωτόν τζάκι (η καπνοδόχος) με μάρμαρα εις την βάσιν, διηρημένον εις πέντε μέρη εξ ων το δεύτερον αποτελείται από ξυλογλύπτους στοάς, το τέταρτον από φρούτα και το τελευταίον από άνθη και τα άλλα δυο από υαλωτά. Είναι το τζάκι τούτο απαράμιλλον εις το είδος του και θαυμάζει κανείς την τέχνην των εργατών αυτού και την υπομονήν των. Κυριολεκτικώς τα χάνει κανείς εμπρός εις τον διακοσμητικόν πλούτον του δωματίου τούτου και τα περίεργα ανάγλυφα σχήματα και την λεπτήν ***(199)*** *σύνθεσίν των. Φαντασθήτε αυτό στρωμένον με τα κιλίμια του, τα κεντητά χράμια,*[188] *τες φλοκάτες βελέντζες, τα κεντητά λεπτοτάτης τέχνης και μεγίστης αξίας μαξιλάρια, τες λαξευτές πολυθρόνες με τα υποπόδιά των, τα φιλντεσένια σεντούκια και τα λοιπά εξαισίας τέχνης έπιπλα και σκεύη!*

Εδώσαμεν αμυδράν περιγραφήν του αρχοντικού τούτου σπιτιού της Σιατίστης, το οποίον εκτίσθη κατά τους χρόνους της ακμής αυτής. Από το 1800 όμως,

---

[188] **Χράμι,** υφαντό στρωσίδι από χοντρό μαλλί.

επειδή η Αυστρία κατεστράφη οικονομικώς ένεκα ατυχούς πολέμου προς την Γαλλίαν επί Βοναπάρτου, επτώχευσαν και όλοι οι εμπορικοί οίκοι της Σιατίστης και σήμερον δε υπολείπονται ακόμη από την εποχήν ταύτην ονομαστοί εμπορικοί οίκοι Σιατιστέων εν Λειψία[189]*, Τεργέστη, Αμβούργω και Βελιγραδίω, του Περπέσα, Μουσταφά, Νεράντζη κ.λπ..*

Είναι αξία εθνικής ευγνωμοσύνης η ευκλεής Εθνική Κυβέρνησις, η οποία απεφάσισε να εξαγοράση το σπίτι αυτό του Μανούση το κατεχόμενον ήδη υπό του κ. Δουκίδου και να το διατηρήση από την καταστροφήν του χρόνου, μετατρέπουσα τούτο εις Μουσείον λαϊκής τέχνης. Δεν υπάρχει δε αμφιβολία ότι μόλις πραγματοποιηθή η ίδρυσις του Μουσείου τούτου οι διακρινόμενοι δια την φιλοπατρίαν των Σιατιστείς θέλουσι προθύμως προσφέρει προς πλουτισμόν αυτού διάφορα είδη επιπλώσεως αντιπροσωπεύοντα την λαϊκήν τέχνην των χρόνων εκείνων, ώστε οι επισκεπτόμενοι αυτό θα λαμβάνωσι πλήρη ιδέαν της αληθινής και πραγματικής αρχοντιάς, της τόσον διαφόρου από την σημερινήν τυπικήν τοιαύτην, την οποίαν εδημιούργησεν ο νεώτατος πολιτισμός.

Αθήναι, Γεώργιος Θ.Γκανούλης καθηγητής

< **Μακεδονικόν Ημερολόγιον** του Ν. Σφενδόνη, έτους 1939, σελ.153-159>.

(**200**) Παρατηρήσεις του αντιγραφέως επί των αναφερομένων εις την ανωτέρω περιγραφήν του σπιτιού των Μανουσαίων.

1. Ο όφις, που είναι αποκάτω από τον δικέφαλο αετό λέγει ο Γ. Γκανούλης ότι συμβολίζει τον φύλακα του σπιτιού. Ο όφις σε μας τους χριστιανούς [εικονιζόμενος από κάτω από το σταυρό συνήθως] είναι σύμβολον νίκης του Ιησού κατά του δαίμονος και άλλοτε είναι σύμβολο της φρονήσεως, που ο Ιησούς συνιστούσε στους μαθητάς του λέγοντας ότι πρέπει να είναι φρόνιμοι ως ο όφις.

2. Αριστερά της εισόδου στη μεσιά η γωνιά δείχνει την άριστη τοιχοποιία, που και σήμερα ακόμη, ύστερα από όλα τα προς τούτο μέσα, είναι δύσκολο να επιτευχθεί εις τέτοιον βαθμό.

3. Άνωθεν της μικράς εξωτερικής εισόδου, δηλαδή του παραθύρου, υπήρχε πολεμίστρα, για την οποίαν δεν κάμνει λόγο ο Γ. Γκανούλης.

4. Ο προορισμός του μαγαζιού δεν ήτο η αποθήκευσις των τροφίμων, δια τα οποία υπήρχαν τα κελάρια. Τα μαγαζιά χρησίμευαν για την τοποθέτηση των εμπορικών αντικειμένων που μεταφέρονταν από την Ευρώπη. Τούτο μαρτυρεί η κατασκευή αυτών σε μέρος θερμό, φωτεινό, με πατάρια, με ράφια και με κουτιά φέροντα χωρισμένες θεσούλες για τα διάφορα πολύτιμα κοσμήματα και νομίσματα και <το ότι είναι> ασφαλισμένα με θύρα στερεότερη από τις άλλες θύρες του σπιτιού. Στο σπίτι του γράφοντος, του οποίου ο πρόπαππος ήτο έμπορος, συνέταιρος του Γ. Νιόπλιου, το οποίον μαρτυρούν τα σωζόμενα μπιλάντζα[190] που έγιναν στη Βιέννη στα 1812, σώζεται τέτοιο μαγαζί, που φαίνεται φανερά ο προορισμός.

---

[189] **Λειψία,** πόλη της Σαξονίας, ενός από τα ομόσπονδα κρατίδια της Γερμανίας.

[190] **Μπιλάντζο,** λέξη ιταλική (bilancio), ισολογισμός.

5. Για την έλλειψη προοπτικής, που παρατήρησεν ο Γ. Γκανούλης στις ζωγραφιές, λέγομεν ότι ήτο αρρώστια των ζωγράφων της εποχής. Σε άλλα σπίτια παρατηρεί κανένας πτηνό, που στέκεται στις κορυφές δυο δένδρων, έχοντας τον ένα πόδα στην κορυφή του ενός δένδρου και τον άλλο στην κορυφή του άλλου δένδρου.

6. Διατί μουσάντρες και όχι μισάντρες[191]. Φρονώ ότι λέγονται μισάντρες, γιατί γίνονται ανάμεσα από δυο ντουλάπια. Το πρώτο συνθετικό (**201**) το μέσο και το δεύτερον το άντρον.

7. Το δωμάτιο της υποδοχής το χαρακτηρίζει ως μουσαφίρικα. Τα μουσαφίρικα αποτελούσαν ιδιαίτερο διαμέρισμα με ιδιαίτερα στρωσίδια και υπηρεσία, που σώζονται σε πολλά σπίτια και σήμερα.

8. Απορώ πώς ξέφυγε την παρατήρηση του Γ. Γκανούλη ένα πράγμα που δείχνει ότι πέρασε μεγάλη αρχοντιά από τη Σιάτιστα, δηλαδή τα καρφιά με γάντσους που ήταν αποκάτω από τις πόλτσες και χρησίμευαν για να θέτουν τα τζιαμπούκια, που τοίμαζαν και πρόσφερναν στους επισκέπτες οι τζιαμπουκτσήδες[192].

9. Μεταξύ των πρώτων εμπορικών οίκων έπρεπε να αναφερθεί ο οίκος των Αδελφών Ζυγούρη, όχι μόνο διότι ετίμησε την Ελλάδα με την επί 7 χρόνια έκδοση του περιοδικού «**Κλειώ»**, αλλά και διότι ο οίκος αυτός είναι συνέχεια του οίκου Χατζημιχαήλ και του οίκου Μ. Ζυγούρη. (**202**)

31. Ενδύματα

Όπως οι κατοικίες, τα έπιπλα και σκεύη δείχνουν τον βαθμό του πολιτισμού των κατοίκων ενός τόπου, έτσι και η ενδυμασία που συνηθίζεται σε ένα μέρος μάς δείχνει τον πολιτισμό, την πρόοδο, την ευημερία και την εσωτερική κατάσταση[193] των κατοίκων του μέρους εκείνου. Όπως παντού, έτσι και στη Σιάτιστα η ενδυμασία επιδιώκει την προφύλαξη του σώματος από την επήρεια των δυσμενών καταστάσεων της ατμοσφαίρας, την θεραπεία του αισθήματος της αιδούς, τον στολισμόν του σώματος και την εκδήλωση διαφόρων συναισθημάτων. Διεμορφώθηκε δε ανάλογα με το κλίμα, με τα επαγγέλματα, με τις σχέσεις που είχε με τους κατοίκους άλλων τόπων και με την κοινωνική τάξη, στην οποία ανάγονταν (*ανήκαν)* οι κάτοικοί της και <έτσι> αποτελέστηκαν (*διαμορφώθηκαν*) τρεις διάφοροι τύποι ενδυμάτων.

Πρώτα ο τύπος ενδυμάτων που φορούσαν εκείνοι που έρχονταν σε επικοι-

---

[191] Γράφει μισάντρες αλλά από την ετυμολόγηση που ο ίδιος παραθέτει (από το μέσο και άντρον) προκύπτει το μεσάντρες. Έτσι το μισάντρες αποδίδει τη σιατιστινή προφορά του μεσάντρες.

[192] Τζ**ιαμπουκτσήδες**, βλέπε Φ.Ζ., σελ. χειρ. 70, όπου ο τύπος τσιμπουκτσής.

[193] Από τα συμφραζόμενα με τον όρο εσωτερική κατάσταση φαίνεται ότι μάλλον εννοεί την ψυχοσύνθεση και γενικότερα την καλλιέργεια των ανθρώπων, που αντανακλάται στον τρόπο έκφρασής τους κι ένας τέτοιος τρόπος έκφρασης είναι και η αμφίεση.

νωνία με τον κόσμο της λοιπής Ευρώπης, Αυστρίας, Ουγγαρίας, Ιταλίας, Ρωσίας, Βλαχίας και Σερβίας, και ήτο επόμενο η εκεί ζωή τους να επιδράσει στη διαμόρφωση του τύπου της ενδυμασίας τους, η οποία αποτελούνταν από ένα αντερί[194] [πολύ μακρό], με ύφασμα μεταξωτό, από ζώνη πολυτελή, από ένα κοντογούνι (λεμπαντέ) με μανίκια, γουνιασμένον, χρώματος συνήθως μαύρου, αλλά δεν αποκλείονταν το εριούχον να έχει και άλλα χρώματα, από μία σκουρτέλλα (επανωφόρι) μακρή *(μακριά)* έως τα πόδια και γουνιασμένη με πολυτελή γουναρικά, -το χρώμα του εριούχου από το οποίο γίνονταν <η σκουρτέλλα> ήτο διάφορο- από κάλτσες λεπτοπλεγμένες, μάλλινες για το χειμώνα και βαμβακερές για το καλοκαίρι, από χολέβια, που κομπώνονταν με κόψες στο οπίσω μέρος και το ύφασμα από το οποίο γίνονταν ήταν εριούχο μαύρου χρώματος ή και άλλου, κατά το γούστο του νοικοκύρη, από ένα σιάλι πλεχτό, βαρύ, που έρριπταν στις πλάτες, όταν το χειμώνα έβγαιναν έξω από το σπίτι τους, από το φέσι, επίπεδο στο επάνω μέρος, με οπές για τον αερισμό της κεφαλής, και από ένα μανδήλι μεταξωτό στο λαιμό, στον τόπο της σημερινής γραβάτας. Τα ασπρόρουχά τους, [μακρά έως τα πόδια], γίνονταν από υφαντό πανί ηλιασμένο. Ύστερα από τα ασπρόρουχα φορούσαν ένα είδος κιλότας[195], από τη μέση και κάτω. Τα ανωτέρω υποχώρησαν στο σημερινό τύπο, σακάκι, γιλέκο, πανταλόνι και παλτό κ.λπ..

(**203**) Τα ενδύματα της μεσαίας τάξεως αποτελούνταν από τα ίδια σχεδόν είδη, ολιγότερον πολυτελή. Η τάξη αυτή προσπαθούσε να μιμηθεί την ανώτερη τάξη.

Στην διαμόρφωση <της ενδυμασίας> της κατώτερης τάξης επέδρασαν μονάχα λόγοι στερεότητας και ζεστασιάς το χειμώνα και στερεότητας και δροσιάς το καλοκαίρι και αποτελέστηκεν (*διαμορφώθηκε)* ο ακόλουθος τύπος: ντουλαμάς, είδος αντεριού από σιαγιάκι[196], που υφαίνονταν στο σπίτι, ζωνάρι μάλλινο, αρκετού μήκους και πλάτους, για να πιάνει καλά τη μέση και να περιστρέφεται πολλές φορές, υφαμένο και αυτό στο σπίτι, κάπα = επανωφόρι και αυτή από σιαγιάκι, κοντογούνι, τζαρτζούλι[197], σιαλβάρι[198], χολέβες, που έφταναν επάνω από τα γόνατα, κάλτσες μάλλινες και σκαλτσούνια, ένα είδος σκαρπίνια[199] από σιαγιάκι, τσαρούχια (γουρνουτσάρουχα ή πόχες[200]) σιαλβάρι,<;> κιλότα (αντί του ντουλαμά), σελιάχι[201] και στο κεφάλι σκούφος αποτελούν την ενδυμασία

---

[194] **Αντερί,** μακρύς και φαρδύς ανδρικός χιτώνας, ανοικτός μπροστά· το ένα μπροστινό φύλλο του κάλυπτε το άλλο σταυρωτά.

[195] **Κιλότα,** στρατιωτική περισκελίδα (για τους άνδρες του ιππικού) Εδώ: είδος ανδρικού πανταλονιού.

[196] **Σιαγιάκι,** χοντρό μάλλινο ύφασμα, κατάλληλο για κάπες χωρικών.

[197] **Τζαρτζούλι,** μεγάλη κάπα με τσέπες από μέσα. (από το λεξιλόγιο της Γαλατινής)

[198] **Σιαλβάρι,** φαρδύ παντελόνι από σιαγιάκι.

[199] **Σκαρπίνια,** είδος χαμηλού παπουτσιού.

[200] **Πόχες,** τσαρούχια με φούντες στις μύτες.

[201] **Σελιάχι <σελάχι,** δερμάτινη ζώνη και συνάμα θήκη φορητών όπλων των φουστανελοφόρων.

της τρίτης τάξης, η οποία <ενδυμασία> υφίσταται τροποποιήσεις ανάλογες με την οικονομική κατάσταση των προσώπων.

Η τουαλέτα των γυναικών υποχώρησεν από το χτένισμα σε δυο κλώσες (*κοτσίδες)* ριγμένες στην πλάτη ή σε μια μαζωμένη οπίσω σαν κουλούρα και από τσολούφια[202] φουσκωτά, χάρις σε δυο προσκεφαλάκια, που τα ’βαναν από κάτω από τα μαλλιά και τα ’δεναν αναμεταξύ τους με σιρίτι, υποχώρησε στη σημερινή τουαλέτα (οντολασιόν). Από το γιλέκι το στενό και πυκνοθηλυκωμένο, για να μη διακρίνονται οι καμπυλότητες του στήθους και να μη φαίνεται και παραμικρό ίχνος υποκαμίσου, υπεχώρησε στη μπλούζα τη σημερινή, που (**204**) τείνει να επιδείξει τελειότερα τις καμπυλότητες και από το φουστάνι το μακρό στο σημερινό πολύ κοντό. Από την κάλτσα με τα κλωνάρια στις μύτες και στις φτέρνες, στη σημερινή μεταξωτή ή στο ακάλτσωτο. Από τη γούνα με μηλόγουνες ή σαμουρόγουνες[203] στο σημερινό παλτό. Από το τουρκάκι ή λεμπατέ με χρυσά σιρίτια ή γαϊτάνια στα άκρα στη σημερινή μπλούζα. Από τα ασπρόρουχα με τα μακρά και χρωματιστά ποδονάρια, ποικιλμένα στα άκρα με τσίπκες και με κεντημένες στα άκρα βρακοζώνες, στα σημερινά κοντά και απλά ασπρόρουχα. Από το αρχαιότερο φουστάνι με μετάλλινο έλασμα στο κάτω μέρος υπεχώρησε στα στενά σημερινά ευρωπαϊκά κοστούμια. (Βλέπε **Παράρτημα**, εικ. 6,7,8,9,11,12.)

---

[202] **Τσολούφια**, τούφα μαλλιών και κυρίως αυτών που πέφτουν ως τις οπές των αυτιών μας. Ο Χρ. Καπνουκάγιας στη μελέτη του: **Η Αρχαία Ρωμαία, (**σελ. 119, 120, 122), κάνει λόγο για την κόμμωση των γυναικών της αρχαίας Ρώμης ανάλογα με την ηλικία τους και προχωρεί σε αναφορές παραλληλισμού ή απλής ομοιότητας προς το χτένισμα των γυναικών της Σιάτιστας. Παραθέτουμε μερικές παρατηρήσεις του:
«*…Αι Ρωμαίαι μικραί…(τα μαλλιά των) τα έπλεκον εις πλοχμόν, πλεξούδαν (κλώσαν λεγομένην εις την Σιάτισταν της Δυτικής Μακεδονίας), …*
…όταν η κόρη έφθανεν εις ώραν γάμου τότε τα μαλλιά της επλέκοντο εις κόρυμβον (κότσον)…… εις την Σιάτισταν της Δυτικής Μακεδονίας ο κόρυμβος λέγεται κούκους...».
Οντολασιόν από το γαλλικό ondulation= κυμάτωση (σελ. 122).

[203] **Σαμουρόγουνες**, γούνες από σαμούρι, **σαμούρι,** είδος νυφίτσας και το δέρμα της.

Ο Γεώργιος και η Θεοδώρα Γκουτζιαμάνη
στη φωτογραφία του γάμου τους,
(τελευταια δεκαετία του 19^{ου} αιώνα).

Μέρος Γ΄ (205)

Εκκλησιαστική Κατάσταση στη Σιάτιστα

01. <Εισαγωγή>

Επειδή στην εποχή της Τουρκοκρατίας σε κάθε κοινοτική πράξη, είτε εκπαιδευτικής είτε πολιτικής είτε κοινωνικής φύσεως, την πρωτοβουλίαν είχαν οι αρχιερείς, έκρινα επιβεβλημένο να γράψω στο παρόν μου έργο για τους κατά καιρούς αρχιερείς, έχοντας υπόψη την περισπούδαστη και τέλεια μελέτη του φίλου μου Μαργαρίτη Τουμπαλίδου, διακόνου τότε και γραμματέως του μητροπολίτου Αθανασίου Πολέμη[1], δημοσιευθείσαν στην «**Εκκλησιαστική Αλήθεια**».

Η Σιάτιστα εκκλησιαστικά ανήκει στην επαρχία[2] Σισανίου, που υπάγονταν στην Αρχιεπισκοπή της Α΄ Ιουστινιανής[3] και από άλλους μεν θεωρούνταν ως μητρόπολη, από άλλους δε ως επισκοπή. Για τη σύσταση της επαρχίας Σισανίου τίποτε το βέβαιο δε γνωρίζομε. Αλλ' άμα λάβομε υπόψη τους αρχιερείς της Νεόφυτον, Παχώμιον και Γερμανόν, που βρέθηκαν γραμμένοι ο Νεόφυτος στο ναό του Αγίου Νικολάου του χωρίου Κίναμι[4], ο Γερμανός σε ένα αντιμήνσιο[5] της ι<εράς> εκκλησίας του Μαρτσιστιού[6], του Παχωμίου θεωρουμένου αγνώστου εποχής, αφού δεν αναφέρεται σε ένα κατάλογο που αναγράφονται τα ονόματα των άλλων δύο, συμπεραίνομε ότι αυτοί θα ήσαν αρχιερείς αμπροστά από τα 1600 και αυτοί θα ήσαν διάδοχοι του Λαυρεντίου και επομένως δικαιούμεθα να παραδεχτούμε ότι η επαρχία Σισανίου έχει την αρχή της σύστασής της α-

---

[1] Πρόκειται για το μητροπολίτη Αθανάσιο Β΄, τον από Κώου, (1893-1900).

[2] **Επαρχία,** εκκλησιαστική περιφέρεια.

[3] **Α΄ Ιουστινιανή**, η Αρχιεπισκοπή Αχρίδος. Η Αχρίδα ήταν πατρίδα του Ιουστινιανού, ο οποίος και την ονόμασε Πρώτη Ιουστινιανή. (Ο Φ.Ζ. στα χειρόγραφά του την αναφέρει ως Ιουστιανή). Βλέπε σχετικά: 1) Κανατσούλης Αθανάσιος, «***Η Σιάτιστα από της εισβολής των Τούρκων και εντεύθεν»*, ΗΔΜ 1934**, σελ. 161-162 και 2) Τσαμίσης Παντελής, **Η Καστοριά και τα μνημεία της**, σελ. 61.

[4] **Κίναμι,** το χωριό Πολύλακκος του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Νεάπολης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

[5] **Αντιμήνσιο**, αγιασμένο ύφασμα που απλώνεται πάνω στην Αγία Τράπεζα, για να τελεστεί το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

[6] **Μαρτσίστι**, το χωριό Περιστέρα του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Νεάπολης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

μπροστά από το 1500.[7] Διετέλεσε υπό την Α΄ Ιουστινιανήν έως τα 1767, οπότε <η Αρχιεπισκοπή Α΄ Ιουστινιανής> προσετέθη *(προσαρτήθηκε)* στον Οικουμενικόν Θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Τότε πατριάρχης ήτο ο κύριος Σαμουήλ και αρχιερεύς Σισανίου ο Νικηφόρος. Έδρα της Επισκοπής ή Μητροπόλεως Σισανίου ήτο το Σισάνιο, αλλ' επί Ζωσιμά αρχιερέως, Σιατιστέως την πατρίδα, μετεφέρθη αυτή στη Σιάτιστα στα 1686[8]. Τότε η Σιάτιστα ήταν πολιτεία, όπως αναφέρεται σε (**206**) γράμμα του αρχιεπισκόπου Αχριδών Ιωσήφ και εις σημείωμα του αρχιερέως Νεοφύτου, που έχει ως εξής:

«Κατά το ¸αχπστ΄ον (1686) σ(ωτή)ριον έτος αρχιεράτευσεν ο αοίδιμος εν Αρχιερεύσι και Πατριάρχαις Αχριδών κυρ Ζωσιμάς, όστις πατρίδα μεν είχε την πολιτείαν ταύτην Σιάτισταν εξ ευπατριδών γονέων»[9].

Ούτος, όπως είπαμε, έχει μεταφέρει την έδραν από το Σισάνιο στη Σιάτιστα, όπου χρησιμοποίησεν ως Μητρόπολη την οικία του, που σώζονταν χρησιμοποιουμένη ως Μητρόπολη έως τα 1944, οπότε την έχουν καταστρέψει από θεμέλια οι Γερμανοϊταλοί, δια να πάρουν την ξυλεία και <να> την μεταχειριστούν ως καύσιμον ύλην. Την οικίαν του ο Ζωσιμάς αφήκε με διαθήκη του στον υιό του, όπως μαρτυρεί το παρακάτω έγγραφο, που σώζονταν στα χέρια των απογόνων του.

«Ιωσήφ ελέω θεού Αρχιεπίσκοπος Ιουστινιανής Αχριδών και πάσης Βουλγαρίας.

+ Η μετριότης ημών μετά των περί ημάς Ιερωτάτων Αρχιερέων, των εν αγίω πνεύματι αγαπητών και πολυποθήτων αδελφών και συλλειτουργών δηλοποιεί (ο ει και δήλον μεν εστί, αλλά προς πλείονα την ασφάλειαν και τρανωτέραν βεβαιότητα) ότι το οσπήτιον, οπού ο ποτέ μακαριώτατος κυρ Ζωσιμάς εκάθητο και κατώκει εν τη πολιτεία Σιατίστης, είναι οικοδομημένον και τεθεμελιωμένον εις τόπον όχι της πολιτείας ή εκκλησιαστικόν, αμή εις εδικόν του τόπον, όθεν ακολούθως είναι κτήμα των κληρονόμων του, του υιού του δηλονότι, και έστιν υπό την

---

[7] Δύσκολα παρακολουθούμε το συλλογισμό του συγγραφέα για τη χρονολογία σύστασης της επαρχίας Σισανίου και δεν κατανοούμε εύκολα το συμπέρασμά του: *«και επομένως δικαιούμεθα να παραδεχθούμε ότι η Επαρχία Σισανίου έχει την αρχή της σύστασής της αμπροστά από το 1500»*. Το συμπέρασμα όμως αυτό προφανώς έχει σχέση με τον τόπο και το χρόνο αναγραφής των ονομάτων των τριών αρχιερέων και ιδιαίτερα με τη χρονολογία αρχιερατείας του Λαυρεντίου, στοιχεία που ο συγγραφέας τα γνωρίζει από τη μελέτη του Μ. Τουμπαλίδη στην **«Εκκλησιαστική Αλήθεια»** του έτους 1899, σελ. 149 και από το βιβλίο του Μ. Ι. Γεδεών: **Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Αποστολικής Εκκλησίας των Αθηνών**, σελ. 6, όπου η σχετική σημείωση 2, στοιχεία που τα υπολογίζει, αλλά δε θεώρησε σκόπιμο να τα παραθέσει.

[8] Σύμφωνα με νεότερη έρευνά του ο Α.Ν.Δάρδας υποστηρίζει στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης** ότι πιθανότερο είναι ο Ζωσιμάς να έγινε επίσκοπος Σισανίου στις αρχές του 1686 (σελ. 28) και η Σιάτιστα να έγινε οριστικά έδρα της επαρχίας στο χρονικό διάστημα από 1696 έως το 1700 (σελ. 32).

[9] Βλέπε και Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 117, (σελ. κώδικα 281).

*εξουσίαν αυτού να το μεταχειρισθή και να το κάμη ως βούλεται και θέλει, ώσπερ δηλοποιεί ο αυτός μακαριώτατος τούτο και εις την αυτού έγγραφον διαθήκην, ην και ημείς κατά πάντα βεβαιούμεν. Όθεν, ει μεν τις ήθελε συγχύσει τους κληρονόμους αυτού ή φανερώς ή κρυφίως εις τούτο, ει άλλο τι όμοιον, ει μεν εστί του ιερού καταλόγου μενέτω καθηρημένος της ιερωσύνης αυτού, ει δε λαϊκός, αφωρισμένος παρά κυρίου παντοκράτορος και κατηραμένος και ασυγχώρητος και μετά θάνατον άλυτος, όστις αν η, ο τοιούτος και έξω της Χριστού εκκλησίας, μηδείς εκκλησιάση αυτόν ή αγιάση ή θυμιάση, ή αντίδωρον δω ή μετά θάνατον ταφής αξιώση (**207**) εν βάρει οργής και αλύτου αφορισμού του παρά θεού κυρίου παντοκράτορος. Το ρηθέν οσπήτιον είναι ανώγεον και κατώγεων, και έχει τρεις οντάδες επάνω και δύο κάτω και κατώγεων και αχούρι και δευτέραν αυλήν και αχυρώνα και πηγάδι και κήπον με την περιοχήν του. Εις δε ασφάλειαν εγράφη και το παρόν, βεβαιωθέν παρά της ημών μετριότητος και υπογραφέν υπό των περί ημάς αγιωτάτων Αρχιερέων των εν αγίω πνεύματι αδελφών και συλλειτουργών εις τε διηνεκή βεβαίωσιν της αληθείας και ίνα έχη το κύρος και την ισχύν εν παντί κριτηρίω.*

,αψμη΄ω Ιουλίου <1748>
+ Ο Αχριδών Ιωσήφ υποβεβαιοί
Έπονται ονόματα Αρχιερέων δυσανάγνωστα[10]

02. <Ιεράρχες>

02.01. Περίοδος μεταξύ Λαυρεντίου, Νεοφύτου, Παχωμίου, Γερμανού και Παρθενίου 1510-1639. Περίοδος Παρθενίου, Δανιήλ, Νικηφόρου, Λεοντίου και Ζωσιμά 1639-1686[11]

02.01.1. <Γενικά>

Αρχιερείς που χρημάτισαν στη μητρόπολη ή επισκοπή Σισανίου μπροστά από το Ζωσιμά και ύστερα από το Λαυρέντιο ήταν οι ακόλουθοι: ο Ζαχαρίας, ο Παρθένιος, ο Δανιήλ, ο Νικηφόρος και ο Λεόντιος. Στην εποχή του Δανιήλ μας ενδιαφέρει τους Σιατιστινούς η ανέγερση του αρχαίου ναού του Αγίου Δημητρίου, που σύμφωνα με μια σημείωση του Νεοφύτου «πάνυ σμικρότατος

---

[10] Βλέπε και Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 128-9.

[11] Για τη σειρά των επισκόπων Σισανίου μέχρι το Ζωσιμά ο Α.Ν.Δάρδας γράφει στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 23: «*Η πιθανότερη σειρά … μέχρι νεότερη και ασφαλέστερη τεκμηρίωση, είναι:… Λαυρέντιος (αρχές 16ου αι.), Μεθόδιος; (1538), Ανώνυμος (1578), Νεόφυτος (;), Παχώμιος (;), Δανιήλ (1624, 1647, 1652), Ιερεμίας (1653, 1654) Παρθένιος (1665, 1668), Παΐσιος (;), Λεόντιος (1676, 1677, 1683), Γερμανός (1683-1686). Τον Γερμανό διαδέχεται ο Ζωσιμάς (1686-1746)…*».

ων και μη χωρών τους εις λογικήν λατρείας προσερχομένους χριστιανούς εκ θεμελίων ανωκοδόμηται ανεγηγερμένος προ χρόνων εκατόν πεντήκοντα τεσσάρων», δηλαδή στα 1647, εάν λάβομε υπόψη ότι τα παραπάνω εγράφησαν στα 1801. Η χρονολογία αυτή δε συμβιβάζεται με τη χρονολογία του διορισμού του Δανιήλ στον αρχιερατικό θρόνο, που αναφέρεται ότι έγινε στα 1652, και επομένως φαίνεται ότι η ημερομηνία της ανέγερσης του αρχαίου ναού <προ χρόνων> 154 είναι λανθασμένη. Έπρεπε να αναγραφεί προ χρόνων 149[12].

02.01.2. Νικηφόρος

Για τον Νικηφόρον δεν έχω τι *(κάτι)* να αναφέρω, που να έχει σχέση με γεγονότα που ενδιαφέρουν τη Σιάτιστα. (**208**)

02.01.3. Ο Λεόντιος

Για τον Λεόντιο γνωρίζομε ότι αρχιεράτευε στα 1679, σύμφωνα με τη χρονολογία που αναφέρεται ως αρχιερεύς σε μια επιγραφή στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής[13] Γερανείας Σιατίστης, και ότι μια σημείωση σε ένα βιβλίο διπτύχων στην εκκλησία τη μητροπολιτική της Σιάτιστας[14] αναφέρει ότι «ευρέθη γεγραμμένος εν τη Μονή των Ιβήρων εν ιδίοις αφιερώμασιν».

02.01.4. Ο Παρθένιος

Για τον Παρθένιο έχομε να αναφέρομε ένα επιτίμιο[15] σχετικό με το Γκινόσι[16], χωριό στην εποχή της απελευθέρωσής μας τούρκικο, ενώ στην εποχή

---

[12] Για το θέμα της χρονολόγησης του ναού ο Κώδικας Ζωσιμά μας πληροφορεί: «… *όστις (ναός) ην ανεγηγερμένος προ χρόνων σχεδόν εκατόν πεντήκοντα τεσσάρων…»* [Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης** (1686-), σελ.125]. Για το ίδιο θέμα στην «**Εκκλησιαστική Αλήθεια**», έτους 1899, σελ. 196, πηγή για τον Φ.Ζ., διαβάζουμε: «όστις (ναός) ην ανεγηγερμένος προ χρόνων εκατόν πεντήκοντα τεσσάρων…». Η παράλειψή του **σχεδόν** προκαλεί την απορία και το συμπέρασμα του συγγραφέα, χωρίς άλλο ουσιαστικό λόγο, όπως φαίνεται. Βλέπε και υποσημείωση 11.

[13] Επιγραφή στο ναό της Αγίας Παρασκευής: *«Ο θείος ούτος και ιερός ναός ηγέρθη εκ βάθρων το σωτ. έτος ,ΑΧΟΖ΄ (1677) και ιστορήθη το ,ΑΧΟΘ΄ (1679) αρχιερατεύοντος του αγίου Σισανίου κυρίου Λεοντίου…».* (Α.Ν.Δάρδας, **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ.22).

[14] Στον Άγιο Δημήτριο Σιάτιστας.

[15] **Επιτίμιο**, ποινή, τιμωρία, ιδίως η επιβαλλόμενη από ιερέα σε χριστιανό που αμάρτησε.

[16] **Γκινόσι,** το χωριό Μολόχα του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Νεάπολης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

του Παρθενίου, [1639],[17] ήταν χριστιανικό. Και σε ένα κατάλογο στα 1797, στην εποχή του Νεοφύτου, αναφέρεται ως τουρκοχώρι.

Το επιτίμιο έχει ως εξής:

«+άγιε οικονώμε ο ψάλλων εις το γγινωσι και η λοιποί χριστιανεί χαρις ηειμήν ο δε ανεφερεν ημήν ο νίκος οτοι πως εποίρεν γινέκα οσάν και η λοιποι χριστιανει και έχη τώρα δοδεκα χρώνους και παιδι δεν έκαμε και λέοι οτοι πως τον έκαμαν τεχναις μαγικαις δια τούτο γράφομε οποιος εινε εκείνος ο χριστιανός μικρός ή μεγας άνδρας η γινεκα νεος ει γεροντας οποίες εχουν καμωμένα ει μεν και φοβηθούν τον θεον και να τα χαλάσουν η δε καλως ει δε να μείνουν αφορησμενοι κατηραμενοι και ασυγχώριτοι και αλητοι μετα θάνατον και τοιμπανιέει εχέτωσαν δε και τας αράς τον αγίον τριακοσίων δέκα και οκτώ θεοφόρων πατέρων και τον λοιπόν αγίον σινόδον αι παίτρε τα ξύλα ο σιδηρος λήονται εκείνος ουδαμώς καλό και προκοπή να μη έχη αν μη τα χαλάση και τοίχοι συγχωρήσεος ουτο γένοιτο.

Ο Σισανίου (υπογραφή)

Παρθένιος *Εν μηνί Μαρτίω*

Αφήνομε ασχολίαστα τα ανωτέρω, ο αναγνώστης εύκολα θα κάμει (*θα βγάλει)* τα συμπεράσματά του. (**209**)

02.01.5. Ζωσιμάς <1686-1746>[18]

Ο Ζωσιμάς ήταν από τη Σιάτιστα, γόνος ευγενούς οικογενείας. Γεννήθηκε στην αρχή <;> της δεκάτης έβδομης εκατονταετηρίδας. Πού εσπούδασε δεν μπορούμε να αναγράψομε, γιατί μας λείπουν οι αναγκαίες πηγές. Ήτο υιός του παπά Νικολάου Ρούση και πατέρας του πολλού Γεωργίου Ρούση, του καθηγητού[19] της Ακαδημίας του Παταβίου. Ανήλθε στο θρόνο της Αρχιεπισκοπής Αχριδών δύο φοράς, πρώτη φορά στα 1695 και δεύτερη φορά στα 1708. Το θρόνο της Αρχιεπισκοπής διετήρησε την πρώτη φορά τέσσαρα χρόνια και τη δεύτερη φορά ένα μονάχα χρόνο. Τα χρόνια που κατείχε το θρόνο της Αρχιεπισκοπής διατηρούσε προεδρικώς και τη Μητρόπολη Σισανίου, στην οποία αρχιεράτευσε από τα 1686 έως στα 1749[20], δηλαδή εξήκοντα τρία όλα χρόνια κα-

---

[17] Για το έτος 1639 εκφράζονται πολλές και τεκμηριωμένες επιφυλάξεις από τον Α.Ν.Δάρδα στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σ. 17 και 19.

[18] Η χρονολογία μέσα στις γωνιώδεις αγκύλες < > αναφέρεται στα χρόνια της αρχιερατείας του ιεράρχη.

[19] Δεν υπήρξε καθηγητής της Ακαδημίας, αλλά για ένα χρόνο ως σπουδαστής της είχε τα αξιώματα του Αντιρέκτορα και Συνδίκου, κατόπιν εκλογής του σύμφωνα με τους θεσμούς της Ακαδημίας αυτής. Για το θέμα βλέπε στο Στ΄ Μέρος τη βιογραφία του Γ. Ρούση, σελ. χειρ. 500.

[20] Έτος θανάτου του Ζωσιμά είναι το 1746, όπως αναφέρεται εις την ***«Επιστολιμαίαν Σημείωσιν του Ανθίμου, μητροπολίτου Βελεγράδων, περί του Σισανίου Ζωσιμά»***, (**Εκκλησιαστική Αλήθεια** έτους 1882-1883, σελ. 151), αλλά και αποδεικνύεται από τη χρονολόγηση της θητείας του διαδόχου του Νικηφόρου (1746-1769). Επομένως, ο Ζω-

τά μοναδικό παράδειγμα. Στην επιγραφή απάνω από τη θύρα του Προφήτου Ηλιού φέρεται ότι «ίθυνε τους οίακας»[21] της Μητροπόλεως Σισανίου στα 1695[22], γιατί, ενώ ήταν αρχιεπίσκοπος Αχριδών, διατήρησε προεδρικώς και την Μητρόπολη Σισανίου.

Απέθανε στα 1746[23] και άφησε κληρονόμον του τον υιόν του Γεώργιον.

Σημ. Ότε ο Ζωσιμάς ανήλθε στο θρόνο της Αρχιεπισκοπής, στα 1695, ενδέχεται να είχε τοποθετηθεί ως μητροπολίτης Σισανίου ο Μητροφάνης, που αναφέρεται από κάποιο συγγραφέα των αρχιερατικών καταλόγων, αλλά για λόγους αγνώστους δεν ήλθε στην επαρχία του και επομένως δεν φαίνεται η εκεί δράση του. Επί Ζωσιμά κτίσθηκεν ο Προφήτης Ηλίας, 1701. Στην εποχή του ιδίου Ζωσιμά, ως εγράψαμε στην αρχή του παρόντος, μετεφέρθη η έδρα της επαρχίας στη Σιάτιστα, στα 1686[24]. Οι κατόπιν του Ζωσιμά αρχιερείς μάς ενδιαφέρουν περισσότερο, γιατί εδρεύουν στη Σιάτιστα και επομένως συνδέονται περισσότερο με τα πράγματα της πατρίδας μας.

02.02. Νικηφόρος <1746-1769>

Τον Ζωσιμά αποθανόντα τον διαδέχτηκεν ο Νικηφόρος, από την Αχρίδα καταγόμενος, και διατήρησε την επαρχίαν από τα 1746 έως τα 1769, δηλαδή 23 χρόνια. Στα 1749 ο Νικηφόρος αναφέρεται στον κατάλογο εκείνων που βοήθησαν στην έκδοση της **Οδού Μαθηματικής**[25] υπό Γεωργίου Κωνσταντίνου.

σιμάς αρχιεράτευσε 60 ολόκληρα χρόνια (1686-1746). Στη λανθασμένη χρονολογία 1749 πιθανόν να οδηγήθηκε ο Φ.Ζ. από το λανθασμένο κείμενο της Εκκλησιαστικής Αλήθειας του έτους 1899, σελ. 196.

[21] **Ίθυνε τους οίακας**= κρατούσε τα πηδάλια, κυβερνούσε σωστά, ίσια.

[22] Ολόκληρο το κείμενο της επιγραφής αυτής στην ενότητα **Προφήτης Ηλίας**, σελ. χειρ. 245.

[23] Στο χειρόγραφο, από προφανές «λάθος γραφίδος», σημειώνεται ως έτος θανάτου το 1766.

[24] Βλέπε σημ. 8 αυτού του κεφαλαίου με νεότερη άποψη για το θέμα αυτό.

[25] **Οδός Μαθηματικής.** Ο Μεθόδιος Ανθρακίτης (1660-1749) θεολόγος, φιλόσοφος και μαθηματικός·εισήγαγε τα μαθηματικά, <Αριθμητική, Άλγεβρα, Γεωμετρία, Τριγωνομετρία>, τις «επιστήμες» όπως λέγονταν, στο πρόγραμμα των ελληνικών σχολείων επί Τουρκοκρατίας (τον 18ο αι.). Το βιβλίο για τη διδασκαλία τους, η «Οδός Μαθηματικής», το μετέφρασε από τα λατινικά και το ερμήνευσε συνοπτικά.

Στη συνέχεια ο μαθητής του και διάδοχός του στη διδασκαλία Μπαλάνος Βασιλόπουλος το επεξεργάστηκε στη γλώσσα και στο περιεχόμενο, το εμπλούτισε και το εξέδωσε το 1749 σε τρεις τόμους. Το βιβλίο περιλαμβάνει γεωμετρία, σφαιρικά, γεωδαισία, εικονομετρία, αστρονομία κ.ά και η έκδοσή του έγινε «επιμελεία και διορθώσει» του Γεωργίου Κωνσταντίνου του Ζαγορίτου.

«Βοήθησαν στην έκδοση»: στον τρίτο τόμο του βιβλίου **Οδός Μαθηματικής** στον κατάλογο των *«υπογραψάντων χάριν συνδρομής τινος και βοηθείας, εις ανακουφισμόν*

(**210**) Ο Νικηφόρος, μαζί με τους αρχιερείς Καστορίας κυρ Ευθύμιο, Βοδενών Γερμανό, Στρωμνίτσης Ανανία και Γρεβενών Γρηγόριο, Σιατιστέα, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη και, αφού <όλοι τους> παρέστησαν *(εξέθεσαν)* στον τότε Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Σαμουήλ την υλικήν και ηθικήν κατάσταση της Αρχιεπισκοπής Αχριδών, κατόρθωσαν να επιτύχουν την προσάρτηση αυτής εις το θέμα[26] της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως στα 1767. Στα 1769 ο Νικηφόρος παραιτήθηκε από την επαρχίαν Σισανίου και εφησύχαζεν εις Κωνσταντινούπολη, όπου και απέθανε στα 1770, στις 5 Ιανουαρίου.

02.03. Κύριλλος <1769-1792>

Τον Νικηφόρο διαδέχτηκεν ο Κύριλλος από το Τσεπέλοβο, στα 1769. Ούτος είναι ο πρώτος αρχιερεύς που απεστάλη μητροπολίτης Σισανίου από την Μ<εγάλην> Εκκλησίαν Κωνσταντινούπολης. Τα σχετικά με την εκλογή και τον θάνατο αυτού αναγράφονται στον Κώδικα της Μητρόπολης Σιάτιστας[27], σελ. 281, ως εξής:

«Μετά την οικειοθελή δε παραίτησιν του κυρ Νικηφόρου, ψήφω κοινή της εν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης Εκκλησίας, προυβιβάσθη εις τούτον τον θρόνον ο κυρ Κύριλλος, ο εκ Τσεπελόβου του εν Ιωαννίνοις Ζαγορίου καταγόμενος, κατά το ,αψξθ΄ον (1769) έτος, έζησε δε μέχρι του ,αψϟβ΄ ου(1792) έτους, τη γ^η (3^η) του Ιουλίου και εξεμέτρησε τον βίον και ετάφη εν τω νάρθηκι του εν Σιατίστη <ναού του> μεγαλομάρτυρος Δημητρίου».

02.04. Νεόφυτος <1792-1811>

Ο Νεόφυτος κατάγονταν από την Αβδέλλα των Γρεβενών και διετέλεσε διάκονος του αγίου Γρεβενών Γρηγορίου, Σιατιστέως, 30 όλα έτη. Στα 1792 εξελέγη μητροπολίτης Σισανίου και διετέλεσε τοιούτος έως τα 1811, δηλαδή 19 όλα έτη. Ο Νεόφυτος έχει εργασθεί όσον κανένας ίσως από τους προκατόχους του. Αυτός με δικά του έξοδα ανοικοδήμησε την Ι. Μητρόπολη, για την οποία σώζεται ηρωελεγείον[28] της ανοικοδόμησης κάποιου Διονυσίου διακόνου, το οποίο έχει ως εξής:

του Εκδεδωκότως…» αναφέρονται *«οι εκ Σιατίστης: Ο Θεοφιλέστατος Επίσκοπος Σισανίου κύριος Νικηφόρος .Ο Εντιμότατος κύριος Ιωάννης Δημητρίου Σφίκα…».*

[26] **Θέμα:** εκκλησιαστική περιφέρεια.

[27] Δηλ. τον Κώδικα Ζωσιμά, βλέπε Πανταζόπουλος Νικόλαος συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη, **Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης 17^ος-18^ος αι.**, σελ. 136.

[28] **Ηρωελεγείο**, δίστιχο που αποτελείται από ένα πεντάμετρο και ένα εξάμετρο στίχο. Εδώ και σε άλλα μέρη της συγγραφής ο όρος αποδίδεται σε επιγράμματα με περισσότερους στίχους.

«Πολλοὶ μὲν κατὰ θυμὸν ἔθεντο ἐγεῖρ' ἐνταυθὶ
Μητρόπολιν γλαφυρήν, οὔ τις ὅμως οἶος ἦν·
μοῦνος κλεινὸς Νεόφυτος λίπε κτῆμα ἐὸν ἥν δε,
τοῖς δὲ μετ' αὐτὸν ἕδω οἰκίαν ἀριΐστην.»

<Σε ελεύθερη απόδοση: Πολλοί επιθύμησαν να ανεγείρουν εδώ δα μια Μητρόπολη ωραία, κανένας όμως δεν το κατάφερε. Μόνος ο ονομαστός Νεόφυτος άφησε αυτήν εδώ τη Μητρόπολη, κτήμα του, και σ' αυτούς που τον διαδέχτηκαν έδωσε άριστη κατοικία>.

(211) Ο Νεόφυτος, επίσης, με την συνδρομήν και των προκρίτων Σιάτιστας ανίδρυσε και εγκαινίασε τον μεγαλοπρεπέστατο ναόν του Αγίου Δημητρίου στα θεμέλια του ναού που είχε κτισθεί στην εποχή του Δανιήλ και ο οποίος <μεγαλοπρεπέστατος ναός> εκάη στην εποχή του αρχιερέως Ιεροθέου, στα 1910, 13 Ιουλίου. Ο ναός αυτός κτίσθηκε κατόπιν αδείας του Αλή πασιά, η οποία σώζεται στα αρχεία της εκκλησίας και έχει ως εξής: «Εγώ ο Αλή πασιάς, έδωκα το μπουγιουρντί μου των Σιατιστινών ότι μαντάμ όπου η εκκλησιά τους αηδημήτρης εγκρημίστηκεν τους έδωκα το εζίνι μου να την φκιάσουν και κανένας μαντές να μη τους γείνη ζωρέ κατάρ εξάπαντος·[29] και δια τούτο τους εδόθη το παρόν μου μπουγιουρντί εξαποφάσεως 1801 Ιουλίου 17.[30]

ιωαδ<;>

02.05. Ιωαννίκιος <1811-1835>

Ο Ιωαννίκιος κατάγονταν από τη Μυτιλήνη, διαδέχτηκε τον Νεόφυτο και εποίμανε την επαρχία Σισανίου είκοσι τέσσαρα χρόνια, από τα 1811 έως τα 1835. Απέθανε στη Θεσσαλονίκη, όπου δείχνεται ο τάφος του. Ο αρχιερεύς αυτός φαίνεται ότι ήταν αρκετά συνετός. Με τη συνετή πολιτική του έσωσε τη Σιάτιστα από βεβαία καταστροφή στην Επανάσταση. Εάν δεν έδειχνε τόσον αυτός όσον και οι πρόκριτοι Γ. Νιόπλιος, Παπαγόρας, Χ΄΄Μιχαήλ και λοιποί την απαιτούμενη σύνεση, θα άφηναν τον ενθουσιασμό του λαού να εκσπάσει *(ξεσπάσει)* σε πρόωρη επανάσταση, που θα έφερνε τα ίδια αποτελέσματα και στη Σιάτιστα που έφερε στην Κασσάνδρα και στη Νιάουστα (*Νάουσα)*. Και οι Σιατιστινοί ήσαν έτοιμοι για την εξέγερση, αλλ' έστειλαν αγγελιοφόρους, οι οποίοι έφεραν πληροφορίες για την τύχη της Κασσάνδρας και Νιάουστας και οι

[29] **«μαντάμ … κατάρ εξάπαντος»**, σε ελεύθερη απόδοση: «επειδή η εκκλησιά τους Αϊ - Δημήτρης γκρεμίστηκε, τους έδωσα την άδεια να την κάνουν και τίποτα να μην τους εμποδίσει ποτέ».

[30] Ο Αργύριος Τόζης στο βιβλίο του **Αόρατες Αναλαμπές, Νέα Υόρκη 1918,** στην παράγραφο: «Η Σιάτιστα ανά τους αιώνες», σελ. 104, γράφει: *«…ούτω λ.χ. εν τη ιερά Μητροπόλει Σιατίστης ευρίσκεται έγγραφον (φιρμάνιον) του Αλή Πασά, δια του οποίου ούτος έδιδε την άδειαν να ανεγερθή ο αποτεφρωθείς τω 1910 και τώρα ανεγειρόμενος ναός του Αγίου Δημητρίου».*

πληροφορίες συγκράτησαν τον ενθουσιασμό και την εξέγερση στη Σιάτιστα και τους έκαμαν να εξακολουθήσουν να πολιτεύονται[31] τους Τούρκους.

02.06. Λεόντιος <1835-1852>

Ο Λεόντιος κατάγονταν από τη Μυτιλήνη, διαδέχτηκε τον Ιωαννίκιο (**212**) και εποίμανε την επαρχία Σισανίου 16 χρόνια και μήνες 9, από τα 1835 έως τα 1852. Περί αυτού αναφέρονται πολλά ανέκδοτα, που μαρτυρούν την αφέλεια του χαρακτήρος του. Στην εποχή αυτού στα 1839 έγινεν ο σκοτωμός, για τον οποίο γράφομε στο Α΄ μέρος του έργου τούτου[32]. Το κακό έγινε αφού κάποιος, ύστερα από τις φωνές που ακούστηκαν από τις αντικρινές συνοικίες, φώναξε μέσα στην εκκλησιά: «Μάνα, πάρε τη νύφ<η> και φεύγα»[33]. Τότε οι γυναίκες παραπάρθηκαν και καταπλακώθηκαν. Από τους άνδρας μονάχα ένας έπαθε από το συνωστισμό και υπέκυψεν ύστερα από λίγες μέρες στα παθήματά του.

Στην εποχή του Λεοντίου ανακαινίσθηκε και η Ιερά Μητρόπολη, ως δείχνει η επιγραφή σε πλάκα εντοιχισμένη στην εξώθυρα της Μητρόπολης, δεξιά του εισερχομένου, και έχει ως εξής: «Ανεκαινίσθη επί του Πανιερωτάτου Αγίου Σισανίου και Σιατίστης Κυρίου Λεοντίου, Μυτιληναίου. Σεπτέμβριος 1842». Απέθανε στη Σιάτιστα και ο Δημ. Αργυριάδης έκαμε δίστιχο ιαμβικό επιτύμβιο, που είχεν ως εξής:

«Τύμβος μὲν οὗτος ἔσχε σὸν δέμας.
Μάκαρ ψυχὴ δ' ἀπέστη εἰς νομὰς αἰωνίους».

<Ο τάφος αυτός κράτησε το σώμα σου, η μακάρια όμως ψυχή σου έφυγε μακριά, στην αιώνια κατοικία>.

02.07. Μελέτιος <1852-1864>

Ο Μελέτιος ύστερα από το θάνατο του Λεοντίου μετετέθη από την επαρχία Πλαταμώνος στην επαρχία Σισανίου και εποίμανεν αυτήν 12 έτη, από τα 1852-1864, οπότε *<το 1863>*[34] προσεκλήθη <στην Κωνσταντινούπολη> ως μέλος συνοδικόν και απέθανε εκεί σε τρεις μέρες προσβληθείς από οξείαν νό-

---

[31] **Να πολιτεύονται τους Τούρκους**, να ζουν με τους Τούρκους και να συμπεριφέρονται πολιτικά (διπλωματικά) προς αυτούς, όπως και πριν, σαν να μη συνέβη κάτι.

[32] Α΄ Μέρος, σελ. χειρ. 46-47.

[33] Εκδοχή ελαφρά διαφορετική από εκείνη που εξέθεσε στην ενότητα «ο Σκοτωμός», σελ. χειρ. 47.

[34] **Οπότε:** ο χρονικός σύνδεσμος δεν δίνει την ακριβή χρονολογία πρόσκλησής του (1863), την οποία παίρνουμε από την εργασία του Μ. Τουμπαλίδη στην «**Εκκλησια-**

σον. Ο Μελέτιος ήταν εγκρατής (*πολύ καλός γνώστης)* της εκκλησιαστικής μουσικής και της θύραθεν σοφίας (*αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας*). Χαρακτήρας ακέραιος παραξενεύονταν με την αστάθεια του χαρακτήρα μερικών, που λησμονούσαν τις ύβρεις που εκτόξευαν αναμεταξύ τους και ύστερα από λίγες μέρες παρουσιάζονταν αμπροστά του σαν να μη είχε συμβεί τίποτε μαζί (*ανάμεσά*) τους. Φίλος των γραμμάτων επισκέπτονταν τακτικά τις παραδόσεις, <αίθουσες διδασκαλίας>, στην Ελληνική Σχολή και υπέρμετρα εκτιμούσε (**213**) τους λειτουργούς της εκπαίδευσης. Πολλά των βιβλίων της βιβλιοθήκης του βρίσκονται στη βιβλιοθήκη της Ελληνικής Σχολής Σιάτιστας[35].

Ήτο ασθενικός και δια τούτο δεν μπορούσε να νηστεύσει και έλεγε πολλές φορές ότι οι άγιοι Πατέρες, που θέσπισαν τα της νηστείας, ζούσαν σε παράλια μέρη, όπου αφθονούν τα νηστίσιμα τρόφιμα, και δεν λογάριαζαν και εκείνους που ζουν στα ορεινά μέρη. Ενώ όμως κρεοφαγούσεν, δεν ήθελε να σκανδαλίσει το λαό. Εφρόντιζε να κρεοφαγεί πολύ κρυφά. Ανάθετε σε έμπιστο υπάλληλό του να του ετοιμάζει τη νύχτα το φαγητό της ημέρας και το τοποθετούσε κρυφά στο συρτάρι της τράπεζας του δωματίου του. Όταν έτρωγε το γεύμα, παρατίθενταν *(παρετίθεντο)* επάνω στην τράπεζα νηστίσιμα φαγητά και, όταν τυχόν παραβρίσκονταν κανένας ξένος, έτρωγε από αυτά, άμα έφευγε εκείνος, έτρωγε από τα φαγητά του συρταριού[36].

Ο Μελέτιος πήρε τον τίτλο υπέρτιμος έξαρχος Μακεδονίας, που έκτοτε <δια>τηρούν οι μητροπολίτες Σισανίου. Ο Μελέτιος ανακήρυξε τον ναόν του Αγίου Δημητρίου καθολικόν, αφού μεταφέρθηκε το νεκροταφείο στους Δώδεκα Αποστόλους. Έως την εποχή του οι Σιατιστινοί εκκλησιάζονταν σε πολλές εκκλησιές, χωρίς να είναι ιδιαίτεροι ιερείς για κάθε ναόν. Οι ιερείς είχαν το δικαίωμα να λειτουργούν σε όλες τις εκκλησιές, κατόπιν συμφωνίας αναμεταξύ τους, και [με το παιδί που τους μάζευε τις λειτουργιές] ειδοποιούσαν τους ενορίτες τους σε ποια εκκλησιά θα ήτο λειτουργός ο ενορίτης τους, ώστε να πηγαίνουν εκεί, αν ήθελαν.

Από την εποχή που το νεκροταφείο ήταν στον Άγιο Δημήτριο, σώζονταν σταυροί που χρησιμοποιήθηκαν σε διαφόρους νεκρούς. <Οι σταυροί αυτοί>, όταν ιδρύθηκεν ο ναός που κάηκε <13 Ιουλίου 1910>, είχαν χρησιμοποιηθεί ως οικοδομήσιμη (*οικοδομική*) ύλη, προ πάντων στο δάπεδο του αρχιερατικού θρόνου, και στην πυρκαϊά βρέθηκαν εκεί. Ένας από αυτούς έφερνε το όνομα Χατζή Τριανταφύλλου, με ημερομηνία 1704[37]. Της οικογενείας αυτής γόνος, [<ο> Γρηγόριος], ήταν δήμαρχος Βουκουρεστίου. Ο Μελέτιος είχε σκοπόν να μεταρρυθμίσει τον ναόν και, όταν αναχώρησεν ως συνοδικός, έκαμε σύσταση

στική Αλήθεια», έτος 1899, σελ. 253, και από το βιβλίο του Α.Ν.Δάρδα, **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης,** σελ.84.

[35] Σήμερα στη Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας.

[36] Ο πατέρας του Φ.Ζ. υπήρξε έμπιστος οικονόμος του Αρχιερέως Μελετίου, του «καλού Μελέτιου» όπως σημειώνει ο Φ.Ζ. στη σελίδα 273 των χειρογράφων του.

[37] Βλέπε υποσημείωση 110 του παρόντος Μέρους.

στους επιτρόπους να μη χαλάσουν *(ξοδέψουν)* τις εισπράξεις, για να τις μεταχειριστεί, όταν επιστρέψει, στην ανοικοδόμηση (**214**).Δυστυχώς δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει το σκοπό του. Απέθανε συνοδικός από βίαιο θάνατο, κατά τη γνώμη πολλών[38].

Ο Μελέτιος, όταν ήτο συνοδικός, εκλέχτηκε μέλος της επιτροπής που στάλθηκε να συνοδεύσει τον αρχιερέα Αμασείας Σωφρόνιον [από την Αμάσειαν στην Κωνσταντινούπολιν], γιατί <ο Σωφρόνιος> είχεν εκλεγεί πατριάρχης στα 1864[39].

Στην εποχή του Μελετίου έχουν ανεγερθεί στη Σιάτιστα τα περισσότερα σχολικά κτίρια. Τότε, [στα 1863], έγινε το παλαιό Δημοτικό Σχολείο Χώρας[40] από κτίστες Ζιουπανιώτες, που φημίζονταν ως άριστοι τοιχοποιοί. Στην εποχή του Μελετίου έγινε και το κωδωνοστάσιο της Χώρας [στα 1856] και το κωδωνοστάσιο της Γεράνειας στα 1862.

Ο Μελέτιος είχεν αδελφή που λέγονταν Στυλιανή. Αυτή τόσο αγάπησε τη Σιάτιστα ώστε, αφού απέθανεν ο αδελφός της, δεν έφυγεν από τη Σιάτιστα αλλ' έμεινεν εκεί, στο Μετόχι της μονής του Αγίου Νικάνορος Ζάβουρντας, και την υπηρετούσε μια υπηρέτρια κωφάλαλη.

02.08. Αλέξανδρος ο Λάσκαρις <1864-1869>

Ο Αλέξανδρος [έκαμε] τις θεολογικές σπουδές <του> στη Ρωσία και ο Γρηγόριος ο Βεγλερής τον είχε συστήσει στην Αυλή του Αυτοκράτορος της Ρωσίας. Ο Αλέξανδρος στην αρχή χρημάτισε γραμματεύς της Ι. Συνόδου, έπειτα καθηγητής της Θεολογίας και σχολάρχης της Μεγάλης του Γένους Σχολής. Στα 1864 έγινε μητροπολίτης Σισανίου και εποίμανε την επαρχία πέντε περίπου έτη, από Μάιον του 1864 έως τέλους Απριλίου 1869, οπότε απέθανε στη Σιάτιστα. Ο θάνατός του οφείλεται κατ'άλλους σε προσβολήν οξείας νόσου, κατ' άλλους δε σε δηλητηρίαση από μέρος των υπηρετών του κατά υποκίνηση των εχτρών του. Η δηλητηρίαση έγινε στα Γρεβενά, όπου είχε μεταβεί και απ' εκεί ήρθε ασθενής[41]. Ο θάνατός του από δηλητηρίαση μου φαίνεται περισσότερο βέβαιος (*πιθανός*), γιατί άκουσα τον ιερέα που τον άλλαξε νεκρόν να διηγείται ότι του έπιπταν οι τρίχες των μαλλιών του.

---

[38] Η πληροφορία δεν τεκμηριώνεται από το συγγραφέα, αντίθετα λίγο παραπάνω ο ίδιος αναφέρει ότι ο Μελέτιος πέθανε «προσβληθείς από οξείαν νόσον».

[39] Το ορθό είναι 1863, βλέπε Γεδεών Μανουήλ, **Πατριαρχικοί Πίνακες**, σελ. 702.

[40] Πρόκειται για το δημοτικό σχολείο που είχε ανεγερθεί στο χώρο όπου αργότερα ανεγέρθηκε το κτίριο της Αποστολικής Διακονίας. Το συναντούμε ως Αστική Σχολή Χώρας.

[41] Ο Α.Ν.Δάρδας στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 116, σημειώνει: *«…που είχε δολοφονηθεί ύπουλα με δηλητήριο από τον μπέη της Ανασελίτσης...».*

Του Αλεξάνδρου κάμνουν στη Σιάτιστα πολύ εύφημη μνεία για τον θερμουργό χαρακτήρα του, για το ατρόμητο αυτού απέναντι των Τούρκων και βέβαια, αφού ήταν γνωστός στη Ρωσική αυλή, δια την μεγάλη του μόρφωση και για το μίσος <του> στον τσιουρπατζηδισμό (**215**). Ένας άνθρωπος της αξίας και της ισχύος του Αλεξάνδρου δεν μπορούσε να ανεχθεί ούτε των Τούρκων την περιφρόνηση ούτε των τσιουρμπατζήδων[42] την ιταμότητα[43] και επομένως η συμπεριφορά του στους Τούρκους ήταν υπερήφανη και γενναία. Η παράδοση αναφέρει ότι κάποτε περνούσε την αγορά κηδεύοντας κάποιον νεκρό και, όταν είδε τους Κονιάρους που βρίσκονταν εκεί, γιατί ήταν ημέρα αγοράς, να κάθονται στα κιπέγκια[44] των εργαστηρίων αδιάφοροι, δεν κρατήθηκε, ύβρισεν αυτούς και με την ποιμαντορική του ράβδο κτύπησεν έναν, λέγοντας ότι στο λείψανο πρέπει να προσηκώνονται[45].

Αλλά και στους τσιορμπατζήδες η συμπεριφορά του δεν ήτο φιλική και αυτό συνετέλεσε να κάμει <πολλούς από αυτούς> εχθρούς, και εχθρούς θανάσιμους. Μια εποχή είχε καταντήσει *(περιέλθει)* σε πολύ δυσάρεστη μαζί τους θέση και αναγκάστηκε, για να τους σωφρονίσει, να φύγει από τη Μητρόπολη και να μεταβεί στην ιερά Μονή της Παναγίας στο Τσιαρούσινο (Μικρόκαστρο), όπου παρέμενε περιμένοντας ή την μεταμέλεια των εχθρών του ή την μετάθεσή του από την έδρα. Πλην ο λαός, που τον σέβονταν υπερβολικά και ήταν απεριόριστα αφοσιωμένος, δεν ανέχτηκε την κατάσταση αυτή και ο εργαζόμενος κόσμος με την ηγεσία του αρχιεργάτη Ντιώντιου (Θεοδώρου) Μπόντα έκαμε συλλαλητήριο και όλοι μαζί πήγαν στη Μονή, όπου παρουσιάστηκε στον αρχιερέα μια επιτροπή και από μέρους του λαού παρακάλεσε τον μητροπολίτη να γυρίσει στη Μητρόπολη με τα ακόλουθα λόγια, που του είπεν ο Μπόντας: «Σεβασμιώτατε, πρέπει να γυρίσεις στη Σιάτιστα χάριν ημών, που είμεθα αφοσιωμένα τέκνα σου. Η Σεβασμιότης Σου είσθε ο ποιμήν μας, ημείς είμεθα τα πρόβατά σου. Και όπως ο καλός ο ποιμήν δεν αφήνει τα πρόβατά του να τα καταφάγουν οι λύκοι, έτσι και η Υμ<ετέρα> Σεβασμιότητα δεν πρέπει να μας αφήσει στη διάκριση των τσιορμπατζήδων». Ο Αλέξανδρος συγκινήθηκε από το διάβημα αυτό του λαού, εξετίμησε την αφοσίωσή του, επέστρεψε με θρίαμβο στη Μητρόπολη και επανέλαβε τις εργασίες του. (**216**)

Αλλά τούτο δεν μπορούσε παρά να εξεγείρει περισσότερο το μίσος των εχθρών του, το οποίο και τους ώθησε στο έγκλημα. Πλην, έστι Δίκης οφθαλμός, ος τα πανθ' ορά. Εις των λαβόντων (*ένας από εκείνους που έλαβαν)* μέρος στη δολοφονία τρελάθηκε από τύψη της συνείδησής του «και γαρ αν τους άλλους

---

[42] **Τσορμπατζής**, στην Οθωμανική αυτοκρατορία: άρχοντας, προύχοντας.
τσορμπατζηδισμός, η αναιδής και αλαζονική συμπεριφορά των αρχόντων.
[43] **Ιταμότητα**, προκλητική αναίδεια, θρασύτητα.
[44] **Κάθονταν στα κιπέγκια**: κάθονταν εκεί που καταλήγουν τα κιπέγκια, στην προεξέχουσα βάση του παράθυρου.
[45] **Προσηκώνομαι**, σηκώνομαι από τη θέση μου σε ένδειξη σεβασμού.

λάθης, σαυτώ γε συνειδήσεις»[46]. Και το τέλος των λοιπών δεν θα υπήρξε βέβαια καλύτερο, αλλά μας έμειναν άγνωστοι και αγνοούμεν το κατάντημά τους.

Ο Αλέξανδρος εκτιμούσε πολύ εκείνους που είχαν πραγματική μόρφωση. Τούτο μαρτυρεί το ενδιαφέρον που έδειχνε για την Ελληνική Σχολή, που είχε χάσει την αρχαία της αίγλη το 1867, και η προσπάθειά του να επαναφέρει στη Σιάτιστα τον Αθανάσιο Αργυριάδη, που τότε δίδασκε στη Σμύρνη και τον καλούσε στη Σιάτιστα με την ακόλουθη επιστολή του:

«Κ^{ε} Αργυριάδη,

Σας αφήνω να δώσητε λόγον εν ημέρα κρίσεως ενώπιον του αδεκάστου κριτού, εάν παρακούσητε την φωνήν της πατρίδος σας, ήτις έχει ανάγκην της παρουσίας σας, η κοινότης των υγιών αρχών σας και η Μητρόπολις της συνεργασίας σας.

Προς θεόν ευχέτης
Ο Σισανίου Αλέξανδρος».

Απάντηση:

«Σεβασμιώτατε,

Την σεβασμίαν μοι επιστολήν Σας έλαβον. Αύτη με έθεσε μεταξύ σφύρας και άκμονος. Το να αθετήσω τα συμπεφωνημένα μοι είνε παντελώς αδύνατον. Εξ άλλου δεν παραλείπω να σας δηλώσω το ότι εκ πείρας εδιδάχθην ότι οι πατριώται μου είναι αγνώμονες και αχάριστοι»[47].

02.09. Θεόφιλος <1869-1872>

Ο Θεόφιλος εξελέγη μητροπολίτης Σισανίου από επίσκοπος Σταγών και εποίμανε την επαρχίαν ταύτην από Μάιον 1869 έως τον Σεπτέμβριον 1872, δηλαδή 3 έτη και 3 μήνες[48]. Ούτος δεν κρατούσε την αρχιερατική αξιοπρέπεια και οι επαρχιώτες του[49] τον διακωμωδούσαν με διάφορα λογοπαίγνια π.χ.: «Σηούκου, καημένε Αλέξανδρε, και πέταξε την πλάκα, να ιδής του Λιώ-

---

[46] Σε ελεύθερη απόδοση: «Κι αν διαφύγεις την προσοχή των άλλων, η συνείδησή σου το ξέρει».

[47] «Ταύτα εκ στόματος του υιού του Αργυριάδου Λαζάρου….», δήλωση του Φ.Ζ., στο Πρόχειρο.

[48] Την πληροφορία για τη διάρκεια της αρχιερατείας του Θεόφιλου ο Φ.Ζ. την παίρνει από την εργασία του Μ.Τουμπαλίδη στην **Εκκλησιαστική Αλήθεια** του 1899, σελ. 299. Ο Α.Ν.Δάρδας, στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 94, σημειώνει: «Τη μητρόπολη εποίμανε μόνο για 2 έτη και 7 μήνες, αφού στις 28 Δεκεμβρίου 1871 στη Σιάτιστα τοποθετήθηκε ο Λαμψάκου Αμβρόσιος επί διαδοχή του παυθέντος Θεοφίλου».

[49] **Επαρχιώτες**, το ποίμνιο της επαρχίας του.

λιου τ’ Κώτα Τζημ, που’ ρθεν που ν’<από την> Καλαμπάκα[50]». Ο Λιώλιος ήτο φούρναρης και οι καλφάδες τού έτρωγαν τα σιμίτια που έκαμνε. Ήτο (**217**) πρόσωπο γελοίο[51] και οι φαρσέρ της Σιάτιστας έλεγαν γι’ αυτόν: «Ο Λιώλιος ο κοντούτσικος, πο<υ> ’χει δυο καλφάδες[52], θα σώσει τους παράδες και θαχ<ει> ξηρούς <;> καυγάδες»[53]. Ο Θεόφιλος καταντούσε να ζητάει από τον αρχιερατικό θρόνο να του στείλουν οι χριστιανοί τροφήν για τ’ άλογό του και πολλά άλλα λέγονταν γι’ αυτόν και φαίνεται ότι η Μ<εγάλη> Εκκλησία έστειλεν αυτόν, για να εμπαίξει τους επαρχιώτες, διότι δεν είχαν εκτιμήσει αρχιερέα διαπρεπέστατον, τον Αλέξανδρο.

02.10. Αμβρόσιος <1872-1877>

Τον Θεόφιλο διαδέχτηκεν ο Αμβρόσιος από το Βαφεοχώρι της Κωνσταντινούπολης και εποίμανε την επαρχίαν Σισανίου 5 όλα έτη, από τα 1872 έως τα 1877. Η ποιμαντορία του υπήρξε τυπική και επομένως δεν έχομε να αναφέρομε σπουδαία γεγονότα, εκτός του ότι δεν έμενεν αδιάφορος στα παθήματα του ποιμνίου του από μέρος του κυριάρχου Τούρκου, ως μαρτυρεί η ακόλουθη ενέργειά του. Στα 1876 έγραψε στον αρχιερέα Θεσσαλονίκης Ιωακείμ και διεκτραγωδούσε τα παθήματα του ποιμνίου του από μέρος των Τούρκων και τον παρακαλούσε να μεταδώσει αυτά στο Βαλή Θεσσαλονίκης. Αντιγράφομε το έγγραφο που έστειλεν ο Ιωακείμ στο Βαλή, για να ιδεί ο αναγνώστης τι τραβούσαν οι χριστιανοί της υπαίθρου στην Τουρκοκρατία και δικαιολογηθεί η χαρά με την οποία δέχτηκαν την απελευθέρωσή τους, της οποίας όμως τη γλυκάδα δεν τους άφησαν να αισθανθούν οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι κατά των εχθρών πόλεμοι και οι γενικοί πόλεμοι, με τις πολύ πικρές και μαύρες κατοχές των βαρβάρων Γερμανών και των λωποδυτών Ιταλών. Το έγγραφο έχει ως ακολούθως:

«Η Κοινότης Σιατίστης, χορηγήσασα το πρώτον 16 φορτηγά[54] εις την εν Λαρίσση επιτόπιον Διοίκησιν δια τον Αυτοκρατορικόν στρατόν, διετάχθη και δεύτερον να χορηγήση άλλα 8. Ενώ δε ταύτα ητοιμάζοντο, ο επί τούτω απεσταλμένος Μπίμπασις (χιλίαρχος) έχων μεθ’ εαυτού (**218**) στρατιώτας και τινα έφιππον χωροφύλακα (συβαρήν), Ζινέλην καλούμενον, εν ώρα μεσημβρίας και εν μέση αγορά, συναντήσας τον δημογέροντα Ιωάννην Βέρρου απήτει παρ’ αυ-

---

[50] Υπονοούν το Θεόφιλο, γιατί, πριν γίνει Σισανίου και Σιατίστης, ήταν επίσκοπος Σταγών. Η έδρα της επισκοπής ήταν η Καλαμπάκα, βλέπε Γιαννόπουλος Ν.Ι., «***Χρυσόβουλλον της επισκοπής Σταγών***», **Νεολόγου Εβδομαδιαία Επιθεώρησις**, τόμ. 3.

[51] **«γελοίο πρόσωπο»**, η λέξη γελοίος εδώ προφανώς χρησιμοποιείται με την αρχική σημασία της =αυτός που προκαλεί γέλιο, με τη συμπεριφορά του, αστείος, όχι υποτιμητικά.

[52] **Κάλφας**, μαθητευόμενος τεχνίτης.

[53] Ανάλογο σατιρικό κείμενο παραθέτει στην εργασία του και ο Α.Ν.Δάρδας στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης,** σελ. 94.

[54] **Φορτηγά**, ζώα για τη μεταφορά φορτίων.

τού υβριστικώς τα φορτηγά <και>, αδιαφορών αν ο δημογέρων έλεγεν ότι τα ζώα ετοιμάζονται και γρήγορα θα παραδοθούν, ήρχισε να τον κτυπά αδιακρίτως και ανηλεώς. Επειδή δε εις την σκηνήν ταύτην ο παρεστώς Μιχαήλ Θεοδοσίου παρεκάλει τον Μπίμπαση να αφήση τον Βέρρου και εβεβαίου ότι αυτός ως Γκοτζιάμπασης[55] θα παραδώση εντός ολίγου τα φορτηγά, ο χιλίαρχος διέταξε τους στρατιώτας και τον συβαρήν να στρώσωσι χαμαί τον προεστώτα. Και αμ' έπος αμ' έργον αρπάσαντες τον δυστυχή εκράτουν ο μεν από των τριχών της κεφαλής, ο δε από τας χείρας και τους πόδας, αυτός δε ο βαθμούχος ιδίαις χερσίν φέρων παχύ και βαρύ ξύλον εκτύπα ανηλεώς τον δυστυχή πολίτην και οικογενειάρχην, μέχρις ου απηύδησε κτυπών. Ημιθανή δε και αιμοπτύοντα μετέφερον τον προεστώτα εις την οικίαν του πνέοντα τα λοίσθια».

Ο Αμβρόσιος μετετέθη εις Χίον και απ' εκεί στην Πρέβεζα, όπου και απέθανε.

02.11. Αγαθάγγελος Στεφανάκης <1877-1882>

Τον Αμβρόσιον διαδέχθηκεν ο Αγαθάγγελος Στεφανάκης από τη Σμύρνη. Ο Αγαθάγγελος ήτο αρχιερεύς δραστήριος, φίλος του καλού, δεινός εκκλησιαστικός ρήτωρ, συγγραφεύς αρκετών πραγματειών, που είναι δημοσιευμένες στην **«Εκκλησιαστικήν Αλήθειαν»** και αλλαχού, και συγγραφεύς του Αποστόλου Παύλου[56], γεμάτος από πατριωτισμό, αξιοπρεπής στη ζωή του και υπερβολικά γλεντζές. Ούτος έζησε αρκετόν χρόνο στην Εσπερία, για να συμπληρώσει τις θεολογικές του σπουδές, και μετάφερεν απ' εκεί αρκετά καλά, που μπορεί κανένας να φρονεί αδίστακτα ότι, αν η ζωή του παρατείνονταν, θα άλλαζε την όψη της Σιάτιστας. Πρώτος ο Αγαθάγγελος έδωκε την ώθηση στο λαό της Σιάτιστας να αγαπήσει το πράσινο. Ο γέρικος πλάτανος των Τριών Πηγαδίων σ' αυτόν χρεωστείται, όπως και (**219**) η <εκεί> λεύκη, που σήμερα δεν σώζεται. Επίσης, οι λεύκες αμπροστά από τον Άγιο Δημήτριο, που δεν σώζονται σήμερα, η ασπρόλευκη στο πηγάδι του Προφήτου Ηλιού και της Μπάρας είναι προέλευση εκείνου *(οφείλονται σ' εκείνον)*. Αλλ' εκείνο που όλοι μας θυμούμαστε και που στόλιζε την πλατεία μπροστά στο ναό του Αγίου Δημητρίου είναι ο κήπος, διηρημένος σε πρασιές, περιφραγμένος με ξύλινες κιγκλίδες και στολισμένος με ανθοφόρες γλάστρες που έπαιρνεν από τα σπίτια. Τις πρασιές έκαμε με πράσινα χόρτα, που μεταφέρναμε οι μαθηταί και τοποθετούσαμε σύμφωνα με τις οδηγίες του. Ο Αγαθάγγελος έκαμεν εκκλησιαστικό χορό *(χορωδία)* από μαθητάς, η οποία έψαλλε διάφορα τροπάρια που διδάσκονταν από

---

[55] **Γκοτζιάμπασης** <κοτζάμπασης = προεστός κοινότητας, δημογέροντας.

[56] Ο πλήρης τίτλος του βιβλίου είναι: **Απόστολος Παύλος, ήτοι αι πρώται νίκαι του Χριστιανισμού**, κατά τον W. Naumann, όπως σημειώνει ο Α.Ν.Δάρδας στο βιβλίο του: **Η Επισκοπή-Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 107. Αντίτυπα του βιβλίου υπάρχουν στη Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας, (Εντυπα 16ος αι. -1912, 225.9 NAU).

τον γραμματέα και ανεψιόν του Μιχαλάκην. Αυτός μόνον από τους έως τώρα αρχιερείς Σισανίου διατηρούσε καβάσην,[57] που τον συνόδευε, όταν πήγαινε επισκέψεις[58]. Και τις επίσημες ημέρες, όταν πήγαινε στα εξωκκλήσια, συνοδεύονταν από φουστανελοφόρους Σιατιστινούς, για να κρατεί ακμαίο το εθνικό φρόνημα, το οποίο εκείνος είχε μέσα του ζωηρό, και εφρόντιζε να συναντάται τη νύχτα με τα ανταρτικά σώματα, για να τα ενισχύει και να τους εμπνέει ενθουσιασμό και ελπίδες, και να δέχεται τους αρχηγούς στη Μητρόπολη. Στην εποχή του Αγαθαγγέλου προσκύνησεν η καπετάνισσα Περιστέρα. Επίσης, στην εποχή του ανοίχθηκε προς δυσμάς η θύρα του Αγίου Δημητρίου και έγινεν η μεταρρύθμιση (*διαρρύθμιση και ανακαίνιση)* του ναού, που δεν πρόφτασε να την κάμει ο Μελέτιος. Η μεταρρύθμιση του ναού αναφέρεται σε ελεγείο, που έγραψεν ο Αναστάσιος Μέγας σε δυο πλάκες, που είχαν εντοιχιστεί δεξιά και αριστερά της θύρας του ναού και των οποίων το περιεχόμενον είχεν ως εξής:

«Ἥδε πύλη βασιληὶς τοῦ ἱεροῖο ναοῖο καλὸν ἔδος τε γυναικεῖον θόλος τε φαεινὸς νῦν δέδμηντ' ἀκαμάντῳ ἀρχιερῆος ζήλῳ Σισανίου Ἀγαθαγγέλοιο μεγακλείτοιο Ὑψίστου θ' ἱερῆος ἀγλαῶν μουσάων τε φίλοιο, εὐσεβέων τε ἀρωγῇ ὑπερθύμῳ εἴς γε πολιτάων τῶν δε ναῶν δίων ἐφόρων ὑψίστου ἐόντων Κωνσταντίνου Χατζηιωάννεω, Δημητρίου Τσαρλαμάνεω καὶ Δημητρίου Τσιρλιγκάνεω.
κατὰ Μάιον ,αωπα΄ – 1881»

<Σε ελεύθερη απόδοση: Αυτή η βασιλική Πύλη του ιερού ναού και ο ωραίος γυναικωνίτης και ο λαμπρός τρούλος κατασκευάστηκαν τώρα με τον ακάματο ζήλο του αρχιερέως Σισανίου, του Αγαθάγγελου, ξεχωριστού ιερέως του Υψίστου και φίλου των λαμπρών μουσών, και με τη μεγαλόψυχη βοήθεια των ευσεβών πολιτών, όταν των ναών του Υψίστου έντιμοι έφοροι ήταν ο Κων/νος Χατζηιωάννης, ο Δημήτριος Τσαρλαμάνης και ο Δημήτριος Τσιρλιγκάνης, κατά μήνα Μάιο του 1881.>

(**220**) Οι πλάκες που αναγράφουν *(όπου αναγράφεται)* το παραπάνω ελεγείον δεν έχουν εντοιχισθεί στο νέο ναό σε κάποιο μέρος, αλλ' έχουν τεθεί στον τοίχο της έξω κλίμακος του ναού. Πλην, και τούτο πολύ, αφού δεν πετάχτηκαν, όπως τόσες άλλες επιγραφές, και σήμερα δεν έχομε πηγές, για να αρυσθούμε[59] τα ιστορικά γεγονότα του τόπου.

Ο Αγαθάγγελος έπαθεν από καρκίνον του στομάχου, μετέβη στη Βιέννη για θεραπεία και, επιστρέψας απ' εκεί στα 1882, απέθανε σε ολίγες μέρες και ετάφη στον αυλόγυρο του ναού του Αγίου Δημητρίου.

---

[57] **Καβάσης**, ένοπλος φρουρός.
[58] **Επισκέψεις**, θεσμοθετημένες περιοδείες στα χωριά της επαρχίας του.
[59] **Να αρυσθούμε**, (**αρύομαι**= αντλώ), να αντλήσουμε πληροφορίες για τα γεγονότα.

02.12. Αθανάσιος Μεγακλής <1882-1893>

Ούτος κατάγονταν από την Αδριανούπολη, εκπαιδεύθηκε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, εχρημάτισε αρχιγραμματεύς της Ι. Συνόδου και έπειτα μέγας πρωτοσύγκελος. Γενόμενος αρχιερεύς, διαδέχθηκε τον Αγαθάγγελον τον Αύγουστο στα 1882. Η δράση του στη Σιάτιστα ήταν συντελεστική στην επίδοση των γραμμάτων *(συνετέλεσε στην καλλιέργεια των γραμμάτων)*. Στην ποιμαντορία του συνέστη (*ιδρύθηκε*) το Γυμνάσιο και διαρρυθμίστηκε η δημοτική εκπαίδευση σύμφωνα με το νέο σύστημα. Το δημοτικό σχολείο έγινεν εξατάξιο και το γυμνάσιο επίσης εξατάξιο. Στην εποχή του και η μέση και η κατώτερη εκπαίδευση λειτουργούσαν κανονικότατα. Καμία μομφή δεν μπορούσε να αποδοθεί στον άνδρα αυτόν. Μονάχα άξιος επαίνων ήτο. Έκαμνε τα καθήκοντά του αθόρυβα και δεν ταράσσονταν από τις αντιδράσεις που συναντούσε στην εκτέλεση αυτών, αρκεί να ήταν πεπεισμένος ότι, ενεργώντας όπως ενεργούσε, συντελούσε στο γενικό καλό. Ήταν νομοταγής, χαρακτήρας ψύχραιμος και ανεξίκακος, υπομονητικός και πράος. Η ανέγερση του γυμνασίου στη Χώρα έφερε τον εναντίον του πόλεμον των Γερανειωτών. Μολαταύτα δεν απογοητεύθηκε, αλλά, πεπεισμένος ότι η απαίτησή τους ήταν παράλογη, εξακολουθούσε να εργάζεται αντιμετωπίζοντας τις αντιδράσεις με σύνεση και, αποβλέποντας στις (*υπολογίζοντας τις*) δυσάρεστες συνέπειες που θα είχεν η δυσαρέσκεια των Γερανειωτών για τη μέλλουσα λειτουργία του γυμνασίου, εφρόντισε να εξασφαλίσει την απρόσκοπτη λειτουργία του με Σιγγιλιώδες γράμμα[60] **(221)** και με αυτό έθεσε φραγμόν στις δοξομανίες των προκρίτων. Εδώ αρχίζει η τοπικιστική στενοκεφαλιά τις ενέργειές της και έφθασε στο σημείο προσπάθειας για τη ματαίωση της ανέγερσης του γυμνασίου. Δεν δίστασαν εκείνοι που αντιδρούσαν να καταφύγουν σε καταγγελία στις τούρκικες αρχές, παριστάνοντας το έδαφος όπου είχεν αρχίσει η ανέγερση ακατάλληλο και επικίνδυνο για τη ζωή εκείνων που έμελλαν να στεγασθούν εκεί. «Εφέντη μ', ντερέκ βαρ ασιά»[61] έλεγαν στους πραγματογνώμονες που έστειλαν οι τούρκικες αρχές, πλην ο Μητροπολίτης γνώριζε να ματαιώνει τις ενέργειές τους, όπως βραδύτερα ματαίωσε και κάθε ενέργεια εναντίον του σιγγιλιώδους γράμματος, που φρόντισαν να το ακυρώσουν και δημοσίευσαν στις εφημερίδες την απαρέσκεια του λαού και την κηδείαν αυτού[62]. Αλλά στα χαμένα ξοδεύτηκε τόση μελάνη και τόση φαιά ουσία

---

[60] **Σιγίλιο, Σιγιλιώδες γράμμα,** σφραγίδα, ιδίως εκκλησιαστικής αρχής, (Πατριαρχείου, Συνόδου) και έπειτα εκκλησιαστικό έγγραφο με τη σφραγίδα αυτή• **Σιγίλιο** απλοποιημένος τύπος του **Σιγίλλιο.** (Στο κείμενο του Φ.Ζ. απαντούν και οι τύποι **Σιγγίλιο και Σιγγιλιώδε**ς). (Ετυμ.: μσν. σιγίλ(λ)ιον< λατιν.sigillum).

[61] Ελεύθερη απόδοση: «Αφέντη μου, το έδαφος είναι σαθρό».

[62] **Κηδείαν αυτού**: Διαφορετική εικόνα για τον Αθανάσιο και το έργο του δίνεται στη διαμαρτυρία Σιατιστινών εναντίον του σιγιλιώδους γράμματος, που καθόριζε τη λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου, και της συμπεριφοράς του μητροπολίτη. Διε-

εκείνων που τα έγραψαν. Οι υποκινητές των διαβημάτων εναντίον του γυμνασίου είδαν το μάταιον των αγώνων τους και, αφού άφησαν τις εναντίον του γυμνασίου προσπάθειές τους, εστράφησαν εναντίον της Χώρας γενικώς και άρχισαν να εμποδίζουν τον λαόν με βίαν να έρχεται και να εκκλησιάζεται εκεί, όταν πανηγύριζε κάποια εκκλησία της Χώρας, με την πρόφαση ότι τούτο <το> κάμνουν για την ενίσχυση του ταμείου των σχολείων τους[63]. Έπειτα ήγειραν την απαίτησή τους μέρους (*για μέρος*) από τα χρήματα που ήσαν κατατεθειμένα στην Εθνική Τράπεζα υπέρ των σχολείων της Χώρας και εν γένει εφρόντιζαν να ματαιώνουν κάθε <ενέργεια> στην οποία έβλεπαν ωφέλεια της Χώρας. Οι προθέσεις τους όμως δεν εκδηλώνονταν πέρα από τα επιτρεπόμενα όρια στην εποχή του Αθανασίου αρχιερέως. Δεν εύρισκαν απήχηση στα ώτα *(αυτιά)* του οι εισηγήσεις τους και έβλεπαν την τιμωρία των πρωταιτίων με την ενέργεια του μητροπολίτου σε περίπτωση εκνόμων διαβημάτων. Η σύνεση του Αθανασίου φαίνεται και σε δυο άλλα ζητήματα, που είχαν αναφυεί, ένα με τον γραμματέα του κατά τις εξετάσεις του Δημοτικού Σχολείου Χώρας και ένα με τον (**222**) διευθυντήν της Σχολής Ζήσην Θωμά και την εφορείαν, που και τα δύο <τα> έχει παρακάμψει και έσβησαν στη γέννησή τους, ενώ μπορούσαν να προξενήσουν ολέθρια πυρκαϊάν. Ο Αθανάσιος από Σισανίου έγινε Θεσσαλονίκης.

02.13. Αθανάσιος ο από Κώου (Πολέμης) <1893-1900>

Ούτος διαδέχτηκε τον Αθ<ανάσιον> Μεγακλήν στα 1893 και εποίμανε την επαρχίαν έως τα 1900, οπότε απέθανεν από γεροντικόν μαρασμόν. Ο Αθανάσιος ούτος είχε πολλές αρετές και σιαυτές *(σ' αυτές)* χρεωστείται η καρποφόρα δράση του στη νεότητά του. Η κορωνίδα όμως από τις αρετές του ήταν η αφιλοκέρδειά του, την οποίαν δεν θα βρεθεί άνθρωπος να αμφισβητήσει και την οποία μαρτυρεί η γνωστή οικονομική του κατάσταση, αφού ύστερα από την λιτότητα του βίου του, που ομολογείται από όλους όσοι τον εγνώρισαν, στο θάνατό του βρέθηκε με περιουσίαν σε μετρητά μονάχα 1900 γροσιών, σε εποχή δε (όπως είπε και ο εκφωνήσας τον επικήδειό του) που η πλεονεξία δυναστεύει και άρπαγες τον βίο ταράσσουν, που πολλοί οπαδοί της υλοφροσύνης «φύσει ουδένα εχθρόν ή φίλον νομίζουσιν, αλλά τας έχθρας και φιλίας αυτών μετρούσι κατά το συμφέρον των, δεν βαίνουσι κατά τας συμπαθείας, ων μάλιστα η καρδία των παντελώς αμοιρεί, αλλά κατά τας υπαγορεύσεις του συμφέροντος, διότι τούτο και μόνον τούτο επιδιώκουσι επί θυσία του καθήκοντος, επί θυσία της

ξοδική αναφορά στις απόψεις και τα γεγονότα κάνει ο Α.Ν.Δάρδας στη διδακτορική διατριβή του **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 185-198. Βλέπε, επίσης, το κείμενο του ψηφίσματος στο 6ο Μέρος της συγγραφής του Φ.Ζ., σελ. χειρ. 562-568.

[63] Ο εκκλησιασμός των Γερανειωτών στις εκκλησίες της Γεράνειας σήμαινε και αύξηση των εσόδων του «παγκαριού», του εκκλησιαστικού ταμείου, το οποίο βοηθούσε οικονομικά τα σχολεία.

φιλανθρωπίας, επί θυσία των αρχών του δικαίου, επί θυσία και αυτής ακόμη της ηθικής και επί καταπατήσει εν γένει παντός θείου και ανθρωπίνου νόμου, τοιούτοι αφιλοκερδείας τύποι, τοιούτοι χαρακτήρες είνε μαργαρίται διαλάμποντες ως πολύτιμοι και περιζήτητοι διάκοσμοι της κοινωνίας και επομένως άξιοι πάσης εξάρσεως».

Από το γέροντα Αθανάσιον η επαρχία δεν καρτερούσε καρποφόρα δράση εξαιτίας της γεροντικής του αδυναμίας. Αλλά και <δεν> μπορούμε να φρονούμε ότι τα πράγματα της επαρχίας οπισθοδρόμησαν και δεν έχουμε ακούσει (**223**) παράπονα να διατυπώνονται και ταύτα *(αυτό)*, γιατί από το ένα μέρος ο σεβασμός, που το ποίμνιο έδειχνε στο πρόσωπό του, συντελούσεν εις το να βαίνουν ομαλά τα πράγματα της επαρχίας και από το άλλο μέρος οι προσπάθειες που κατέβαλλεν ο γραμματεύς του Μαργαρίτης Τουμπαλίδης, νέος φιλομαθέστατος, ηθικός, δεινός εκκλησιαστικός ρήτωρ και συγχρονισμένος με μόρφωση ου την τυχούσαν *(όχι τυχαία)*, προωθούσαν τα πράγματα της επαρχίας σε πρόοδο εκπαιδευτική και κοινωνική σύμπνοια. Στην εποχή του, το γραφείο του στις ώρες που δεν ασχολούνταν με μητροπολιτικές υποθέσεις είχε μεταβληθεί σε εντευκτήριο των λογίων. Εκεί οι διανοούμενοι εύρισκαν όλα τα περιοδικά και τις πολιτικές εφημερίδες και συζητούσαν τα επίκαιρα ζητήματα αναπτύσσοντας ο καθένας τις απόψεις του. Γενικά δε όλοι <οι> άνθρωποι της Μητρόπολης ήταν καλοκάγαθοι. Ο ανεψιός του Νικόλαος Πολέμης <ήταν> τύπος φιλησύχου και χρηστού ανθρώπου και για τούτο δεν ακούστηκε εναντίον <τους> κανένα παράπονο, καμιά παράχορδη φωνή. Στο έργο καθενός παρατηρούνταν σεβασμός. Επεμβάσεις ήσαν άγνωστες. Προσβολή υπαλλήλου κοινοτικού, που εκτελούσε ευσυνείδητα το καθήκον του, δεν επιτρέπονταν, αλλά πατάσσονταν παραδειγματικά <εκείνος> που θα τολμούσε να προβεί σε τέτοιο διάβημα. Και για τούτο ο θάνατος του Αθανασίου λύπησε τη Σιάτιστα, <η οποία> και τίμησε αυτόν όπως άξιζε στο χαρακτήρα του, σπάνιο στις μέρες μας.

02.14. Σεραφείμ Σκαρούλης <1900-1909>

Ο Σεραφείμ έγινε μητροπολίτης Σισανίου στα 1900 και εποίμανε την επαρχίαν έως τα 1909, οπότε μετατέθηκε στα Γανόχωρα[64]. Αναφύησαν εναντίον του ζητήματα από τα 1902 και διατυπώθηκαν παράπονα στη Μεγάλη Εκκλησία, αλλά το φιλάδελφο των εν Χριστώ Αδελφών εκώφευε έως τα 1909, αν και τα παράπονα της επαρχίας ήσαν μεγίστης σπουδαιότητας, όπως θα δείξομε σε μικρογραφία παρακάτω.

Ο Σεραφείμ έζησε στη Ρωσία (**224**), ως αρχιμανδρίτης της πατριαρχικής μονής αρκετά χρόνια, και ενστερνίσθηκε τη ζωή των Ρώσων στο ηθικό μέρος. Πλην δεν του έλειψε και ο πόνος και το θερμό ενδιαφέρον για τις πονεμένες ανθρώπινες καρδιές. Ήταν πτωχός, αν και μπορούσε, αν ήθελε, να εκμεταλλευ-

---

[64] **Γανόχωρα (Γάνος και Χώρα)**, στην Ανατολική Θράκη, στα παράλια της Προποντίδας.

τεί την ευσέβεια των Ρώσων χωρικών, να γίνει πλουσιότατος. Πολύ λυπούνταν, γιατί η ανέχεια δεν του επέτρεπε να κάμει ό,τι του υπαγόρευεν η καρδιά του. Πολλές φορές δανείζονταν χρήματα, τα οποία διέθετε σε φιλανθρωπικούς σκοπούς. Επειδή οι συγγενείς του τον ήξευραν τέτοιον, ένα ολόκληρο συγγενολόγι πλημμύρισε τη Μητρόπολη και αναγκάστηκε να τους νοικιάσει ιδιαίτερο οίκημα. Στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης διατηρούσε *(συντηρούσε*) περισσοτέρους από δύο- τρεις υποτρόφους. Η ψυχή του ήταν όλη αγάπη και συμπόνια για τον άνθρωπο για τον οποίο μάθαινεν ότι υποφέρει και για τούτο, όταν πτωχός τού ζητούσε στο δρόμο βοήθεια, άδειαζε τις τζέπες του, για να τον βοηθήσει. Στο τραπέζι του δεν υπήρχε μέρα που να μη έχει φιλοξενούμενο, πολλές δε φορές καλούσε σε δείπνα τους διανοουμένους του τόπου. Δυστυχώς όμως δεν είχε την απαραίτητη σ' εκείνους που έχουν κάποια εξουσία διορατικότητα και την απαιτούμενη διπλωματική δυναμικότητα να προλαμβάνει τη γέννηση ζητημάτων μεταξύ αυτού και των προκρίτων της επαρχίας, ώστε να ευδοκιμήσει. Εκείνοι που τον πλησίασαν και καλά τον εγνώρισαν είχαν κατανοήσει ότι έπρεπε να μη προβαίνει αμέσως σε εκδήλωση της γνώμης του για τα ζητήματα που παρουσιάζονταν, αλλά να τα αναβάλλει, για να γίνει κάποια μελέτη αυτών, πλην δεν μπορούσαν να το επιτύχουν και λυπούνταν πολύ για τούτο. Και έλεγαν σε κείνους που απορούσαν πώς δεν κατόρθωσαν να προλάβουν να αναφυεί ζήτημα το ότι έπρεπε να είναι νάνοι κεκρυμμένοι στις τσέπες του, για να κατορθώνουν να τον εμποδίζουν να προβαίνει σε άμεση έκφραση της γνώμης του. Ήταν εύπιστος στο έπακρο και τούτο επροξένησε τα ζητήματα που διατάραξαν την επαρχία και γέννησαν τον εναντίον του πόλεμο, που επί τέλους κατέληξε σε νίκη των αντιπάλων του, που, ύστερα από κόπους και ενέργειες μεγάλες, πέτυχαν την μετάθεσή του.

Η πολιτεία του Σεραφείμ υπήρξεν επιβλαβής στην επαρχία για τους εξής λόγους (**225**): 1) Γέννησε το ζήτημα των βλαχοφώνων Τσοτυλίου, γιατί από το δεσποτικό θρόνο στο Κριμίνι τους αποκάλεσε ρωμουνίζοντας[65] και ενήργησε [στο Τσοτύλι συνέλευση] των αντιπροσώπων της επαρχίας, όπου οι οπαδοί του υπόγραψαν πρακτικό στο οποίον χαρακτηρίζονται ως Ρωμούνοι οι αντίπαλοί του. Για Ρωμούνο χαρακτήρισε στο Κριμίνι και τον Ι. Γκιουλέκα[66], εχθρόν του στη Σιάτιστα, ο οποίος σε τόσες δύσκολες περιστάσεις παραστάθηκε (*συμπαραστάθηκε)* υπερασπίζοντας ενώπιον των τουρκικών αρχών τα δίκαια του λαού. Εν τούτοις, με τις δικές του <του Σεραφείμ> ενέργειες εξορίστηκε <ο Ι.

[65] Ρωμουνίζοντας χαρακτήρισε ο μητροπολίτης Σεραφείμ του βλαχόφωνους του Τσοτυλίου. Τους κατηγόρησε ως μη Έλληνες και ως πράκτορες της ρουμανικής προπαγάνδας και τους αποκήρυξε. Πρότρεψε τους αντιπροσώπους των χωριών να κηρύξουν οικονομικό πόλεμο εναντίον τους. Οι βλαχόφωνοι τον κατήγγειλαν στο Πατριαρχείο και ταυτόχρονα διαδήλωσαν την ελληνική τους συνείδηση, βλέπε Δάρδας Α.,**Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 292 – 301.

[66] Πρόκειται για τον Ιωάννη Γκιουλέκα του Νικολάου.

Γκιουλέκας> από τη Σιάτιστα και κρατήθηκε στις φυλακές Σερβίων και στην πόλη εκεί αρκετόν χρόνο ως στοιχείο ταραχοποιό. Τον Ιωάννη Παπανικολάου, καθηγητήν της Θεολογίας και πολύ χρήσιμο στοιχείο της Σιάτιστας στην εποχή του Ιεροθέου, τον οποίο αντιπροσώπευε, ονόμασε (*ανέφερε)* στο λόγο του στο Τσοτύλιο, για να τον κακοσυστήσει στο λαό, γιατί ήταν καθηγητής του Γυμνασίου Τσοτυλίου· τον ονόμασε τίγρη και πρόσθεσεν ότι από κακόν πατέρα ήτο αδύνατον να γεννηθεί καλός υιός και δεν δίστασε να αποκαλέσει τον αποθαμένο πατέρα του μέθυσο κ.λπ. και να αποδώσει το είδος του θανάτου του ως τιμωρία του Θεού για τις πολλές του κακίες.

2) Έπειτα, εκτός από τα ζητήματα Τσοτυλίου γέννησε ζήτημα στη Βλάτση <Βλάστη>. Έδωκε την άδεια σε βουλγαρόφρονα να κτίσει κελλία *(κελιά)* στο ναό του Αγίου Παντελεήμονα με επιγραφή βουλγαρική, που κατόπιν από διαμαρτυρίες των κατοίκων Βλάτσης <Βλάστης> αφηρέθηκε. 3) Στο Ζιουπάνι[67] έκλεισε τις εκκλησιές τις μέρες των Χριστουγέννων για την επιχορήγησή[68] του. 4) Αφόριζε τον κόσμο για ψύλλου πήδημα. 5) Χειροτονούσεν ιερείς αγραμμάτους και χωρίς να είναι ανάγκη, φροντίζοντας έτσι να διορθώσει τα οικονομικά του. Γενικά προέβαινε σε αποφάσεις με θαυμαστή ελαφρότητα. Έκαμε καταγγελίες [ευυπόληπτων ανθρώπων] στις αρχές τις κυβερνητικές, παριστάνοντας αυτούς ως υπόπτους. Έπαυε διδασκάλους και δήλωνε στους αντιπροσώπους της Κυβέρνησης ότι δεν έχει εμπιστοσύνην σ' αυτούς. Μετέφερε προσωρινά την έδρα του από τη Σιάτιστα στο Λιαψίστι (Νεάπολη), για να κολακεύσει τους πέραν του ποταμού επαρχιώτας του κ.λπ. <περιστατικά> που μερικά θα *ιδούμε* παρακάτω, στα οποία φαίνεται κάποια ηθική νοσηρότητα. Δεν (**226**) πρέπει όμως να παραλείψομε ότι την εποχή του ετέθη από το Δ. Συμβούλιο της αδελφότητος «Προφήτης Ηλίας» ο θεμέλιος λίθος της Δημοτικής σχολής[69] και να μη εξάρομε το ενδιαφέρον που έδειξε για την ανέγερσή της.

Επειδή ο Σεραφείμ έμεινε στη Ρωσία, απόκτησε τη συνήθεια να κρίνει επιεικώς εκείνους που έδειχναν ελαφρά ήθη και, μάλιστα, όταν αυτοί ήταν από το φιλικό κύκλο του ή από το υπηρετικό προσωπικό του. Η ιδιότητά (*συνήθεια, στάση ζωής*) του αυτή ήταν η πρώτη αιτία τού να αναφυεί ζήτημα μεταξύ αυτού και της εφορείας των σχολείων. Δε δέχτηκε να μη συμφωνηθούν[70] οι τότε διδασκάλισσες για άλλο έτος, καθόσον η ζωή τους χρησίμευεν ως σκάνδαλο και ανήθικο παράδειγμα στη σπουδάζουσα νεολαία, και έκαμε την εφορεία να κινήσει τον εναντίον του πόλεμο. Ένεκα δε πάλι της καταφοράς του εναντίον των προυχόντων, δια λόγους αγνώστους, ετάχθη με τη μερίδα του απλοϊκού λαού,

---

[67] **Ζιουπάνι,** ο Πεντάλοφος του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στην Κοινότητα Πενταλόφου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927 από Ζουπάνιον σε Πετρόβουνος ή Πετρόβουνον και με το ΦΕΚ 81/1928 από Πετρόβουνον σε Πεντάλοφος).

[68] Για την επιχορήγησή του: «χάριν της επιχορηγήσεως» είναι η φράση του Φ.Ζ. στο Πρόχειρο.

[69] **Δημοτική σχολή**, το 1ο Δημοτικό σχολείο σήμερα.

[70] **Να μη συμφωνηθούν**, να μην ανανεωθούν οι συμβάσεις εργασίας.

<τον> οποίον συνάντησε προπάντων στην κάτω συνοικίαν (Γεράνεια), και κολάκευεν αυτόν, για να τον έχει σε κάθε ζήτημα στο πλευρό του. Σ' αυτό τον βοηθούσε και η λανθάνουσα δυσαρέσκεια των Γερανειωτών <εναντίον της Χώρας>, που, αντί να φροντίσει να εξαφανίσει αυτήν, την υπέκαιε σε βαθμόν τέτοιο που κατάντησε (*την οδήγησε σε)* αλληλοσπαραγμόν, κατά τον οποίο με πέτρες επετέθησαν οι Γερανειώτες εναντίον των Χωριωτών και κτύπησαν ελαφρά τους Αργύριον Παπίαν, Κων. Χαντζή και Αθ. Σπύρου, θανάσιμα δε τον Λ. Δίκου, υποκύψαντα ύστερα από ολίγες μέρες στα τραύματά του.

Στην αφήγηση του γεγονότος αυτού εισερχόμεθα αμέσως με περισσότερες λεπτομέρειες, αν και μας είναι πρόξενο μεγάλης λύπης.

Για να κρατήσει τις δασκάλες, πήρε με το μέρος του τους δανειστάς <του> και έτσι διήρεσε την κοινότητα (*συνοικία*) Χώρας σε δύο αντιμαχόμενες μερίδες, έκαμεν ιδιαίτερο παρθεναγωγείο, έκαμε [καταγγελίες εθνικών εργατών] (*κατήγγειλε εθνικούς εργάτες*[71]) στο Τζιμιέτ[72], ζήτησε την ποινική δίωξη εκείνων που χαρακτήρισεν ως πρωταιτίους της εναντίον <του> καταφοράς. Και, επειδή ύστερα από όλα αυτά δεν τολμούσε να μείνει στη Μητρόπολη, αποσύρθηκε στην Ι. Μονή της Παναγίας (**227**) στο Τσιαρούσινο <Μικρόκαστρο>, όπου παρασκεύασε τη θριαμβευτική επάνοδό του στη Μητρόπολη ως ακολούθως: μια Κυριακή πήγαν εκεί πολλοί Γερανειώτες και τον συνόδευσαν επανερχόμενον στη Σιάτιστα. Σταμάτησε στην Αγορά Γεράνειας, όπου είχε συγκεντρωθεί ο λαός, άνδρες, γυναίκες, γέροντες και παιδιά. Εκεί ομίλησε με δάκρυα στα πλήθη και παράστησε τον εαυτό του ότι βρίσκεται σε διωγμό από μέρος των Χωριωτών, φανάτισε τα πλήθη και ξεκίνησαν, για να τον εγκαταστήσουν στη Μητρόπολη, με λίθους στα χέρια και στα τσέπια οι άνδρες και στις ποδιές οι γυναίκες. Όταν έφθασαν σε βολή λίθου από το πλήθος των Χωριωτών, άρχισαν να πετροβολούν ομαδόν, ώστε σχηματίζονταν σύννεφα από τους λίθους και έφθαναν έως το σπίτι της Αβράμινας[73]. Οι Χωριώτες, άμα είδαν το φανατισμό των αδελφών Γερανειωτών, ετράπησαν σε φυγή και άφησαν ελεύθερη την είσοδό τους στη Μητρόπολη. Έτσι εγκαταστάθηκε πάλι στη Μητρόπολη και μπορούσε να εννοήσει κανείς τότε τι θα πει θρησκευτικός φανατισμός. Ήτο δε ικανός ο Σεραφείμ να εξεγείρει αυτόν, γιατί <μπορούσε να> θέσει σε εφαρμογή όλα τα μέσα, για να κάμει εκείνο που ήθελε.

---

[71] Κατήγγειλε στο Τζιμιέτ ως αντιστρατευόμενους στο Σύνταγμα και τελικά τους οδήγησε στο ποινικό δικαστήριο τους 7 Σιατιστινούς, τους οποίους εξέλεξε η λαϊκή συνέλευση, για να εκτελέσουν τις αποφάσεις της σχετικά με το θέμα του εκκλησιαστικού κηροπωλείου, βλέπε Α.Δάρδας, **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 278.

[72] **Τζιμιέτ**: Κέντρο Νεοτουρκικού Κομιτάτου.

[73] **Στ'ς Αβράμινας**: το κομμάτι του κεντρικού δρόμου από το σπίτι του Δ. Ταχμιντζή μέχρι τη Μητρόπολη, βλέπε άρθρο του Απόστολου Κυρατζή, «***Από τα Πηγάδια στον Αη Μηνά»,*** **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ,** τεύχος 9-10, σελ. 64.

Κάποτε πήρεν απόφαση να εγκαταστήσει στον Άγιο Αθανάσιο μια καλόγρια. Τι μηχανάται, για να το επιτύχει; Στον κρυψώνα της εκκλησιάς ήταν κρυμμένα λείψανα αγίων. Διαδίδει ότι η προστατευόμενή του είδε στο όνειρό της ότι βρίσκονται στον τόπο του Αγίου Αθανασίου παραχωμένα <λείψανα>, έσκαψε δήθεν και τα βρήκε και επομένως πρέπει ο Άγιος Αθανάσιος να γίνει μοναστήρι. Κτυπάει τους κώδωνες της εκκλησιάς και προσκαλεί το λαό σε έκτακτη δοξολογία για τον σκοπό αυτό. Πλην άλλοι, πιο πονηροί από αυτόν, για να σώσουν το λαό από την πλάνη, διασκόρπισαν σάτιρες στους δρόμους, με τις οποίες πληροφορούσαν το λαό πώς έχουν τα πράγματα και ματαίωσαν την απόπειρα του Σεραφείμ. Και μολαταύτα δε δίστασε να αφορίσει εκείνον που εσκόρπισε τις σάτιρες, χαρακτηρίζοντας αυτόν ως βέβηλον.

Άλλοτε πάλι, για να συγκινήσει τα πλήθη, που *(επειδή)* τον καταδίωκαν οι Χωριώτες, να <τα> φανατίσει και να πάρει με το μέρος του τους απλοϊκότερους από τη Χώρα, βάζει ένα Γερανειώτη ιερέα να θέσει με τρόπο λάδι στα μάτια των αγίων, που είναι ζωγραφισμένοι στο νάρθηκα της Αγίας (**228**) Παρασκευής, εκκλησιάς <της> Γεράνειας, και να διαδώσει στο λαό ότι οι Άγιοι κλαίουν, γιατί οι Χωριώτες δεν θέλουν το δεσπότη. Φανταστείτε τι γίνονταν, προ πάντων από τις γυναίκες, [άμα διαδόθηκε στο λαό αυτό]. Και όλα αυτά ήταν μια επανάληψη της πολιτείας που έδειξε στη Ρωσία, που θυμίαινε το λαό βάζοντας βατράχους στο θυμιατό, όπου είχε ενστερνισθεί και το μίσος ενάντια στους τσιουρμπατσήδες.

Εάν από τον αρχιερέα Σεραφείμ έλειπεν η ευπιστία, η στρεβλή αντίληψη ως αφορά την ηθική και το πείσμα, θα γίνονταν χρήσιμος στην επαρχία, καθόσον ήθελε το καλό και δεν βαρύνονταν να κοπιάζει για να το επιτύχει. Τούτο μαρτυρούν κάμποσα έργα του στη Σιάτιστα. Αυτός με τη σύμπραξη του Νικολάου Δήμου και του Θωμά Βούρου έγινεν αιτία να ιδρυθεί το εκκλησιαστικό κηροποιείο, από το εισόδημα του οποίου αγοράστηκεν ο Μπούρινος, που ήταν απαραίτητος, για να αποχτήσει αξίαν η Τσερβένα ως βοσκοτόπι. Αυτός, επίσης, έγινεν αιτία να εξασφαλιστεί η Τσερβένα, που έως τότε την κατάτρωγαν οι Κονιάροι. Με ένα παράτολμο και παράνομο εγχείρημά του μας απήλλαξεν από τους Κονιάρους και αναγνωριστήκαμε κυρίαρχοι αυτής. Μια μέρα πήγεν αυτοπρόσωπα στην Τσερβένα και όσα μεγάλα ζώα βρήκεν εκεί τα έφερε στη Σιάτιστα και τα παρέδωκε στο Διοικητήριο (τότε μουδιρλίκι) και έκτοτε έπαυσαν να απολνούν (*απολύουν, να αφήνουν ελεύθερα για βοσκή)* εκεί τα ζώα τους οι Κονιάροι. Πολλά μπορούσε να κάμει, αλλ' έπρεπε να περικυκλώνεται (*περιβάλλεται)* από πρόσωπα ενάρετα και πεπειραμένα.

Ως αφορά τα εθνικά ιδεώδη μου φαίνεται ότι δεν τον συγκινούσαν οι εθνικές μας περιπέτειες και δε σκέπτονταν για την απελευθέρωση των υποδούλων· και τούτο γιατί από μικρό παιδί δεν είχε γνωρίσει τους Τούρκους και δεν είχε δοκιμάσει τις πίκρες της δουλείας και τα μαρτύρια της τούρκικης επικυριαρχίας, ένεκα της καταγωγής του από την Κάλυμνο, που οι κάτοικοι ζούσαν χωρίς να έχουν σχέσεις με τους Τούρκους. Για τούτο και μας έκαμνεν εντύπωση το

ότι δεν ελάμβανε μέρος στις συσκέψεις της Εθνικής (**229**) Επιτροπής, που συνέρχονταν στη Μητρόπολη, ενώ οι περιστάσεις απαιτούσαν άλλον αρχιερέα με πρωτοβουλία στα εθνικά ζητήματα και μάλιστα για τη Σιάτιστα, που είχε καταντήσει στην Μακεδονική Άμυνα το κλειδί της διέλευσης σωμάτων και όπλων. Και για τούτο ζητήθηκε επανειλημμένα η επέμβαση της ελληνικής Κυβέρνησης για τη μετάθεσή του, που δεν κατορθώθηκε εύκολα, αν και οι ενέργειες είχαν συντονισθεί. Το φιλάδελφο των αρχιερέων τον συντηρούσε στη θέση του. Σημαίνουσα προσωπικότητα έγραφεν ότι κάποια αόρατη δύναμη ματαιώνει τη μετάθεσή του, τη στιγμή που θεωρείται βεβαία. Οι δυσκολίες που δοκιμάσαμε για τη μετάθεσή του δικαιολογούν τη μέγιστη χαρά που έχομε αισθανθεί, όταν τηλεγράφημα, που ήλθε τη νύκτα, ανάγγελλε τη μετάθεσή του. Ξυπνήσαμε και πανηγυρίσαμε εκείνη τη νύχτα γυρίζοντας τα σπίτια των αντιπάλων του. Εάν κανένας ιδεί τα πόσα γράφθηκαν σε συνεργασία <μας> με τους αντιπροσώπους των πέραν του ποταμού επαρχιωτών Πανταζόπουλο, ιατρό, και Κ. Φιλιώνη, έμπορο, θα μπορέσει να σχηματίσει βεβαίαν γνώμη του τι υπόφερναν οι χριστιανοί, όταν είχαν την τύχη να κατέχουν τον αρχιερατικό θρόνο της επαρχίας τους αρχιερείς ανάξιοι του υψηλού τους υπουργήματος· και δια τούτο ύστερα από την απελευθέρωσή του ο λαός έπαυσε να τους περιβάλλει με τον προηγούμενο σεβασμό.

Επί του αρχιερέως Σεραφείμ οι Γερανειώτες πήραν θάρρος από τις περιποιήσεις που τους έκαμνεν ο δεσπότης και ξαναήγειραν την απαίτησή τους να πάρουν μέρος από τα χρήματα που ήσαν κατατεθειμένα στην Εθνική Τράπεζα, με την πρόφαση ότι τα χρήματα αυτά ανήκον στην Ελληνική Σχολή, που ήταν κοινή, και <υποστήριζαν ότι>: «επειδή αυτή σήμερα δεν υφίσταται, δικαιούνται να ζητήσουν τις μισές καταθέσεις». Επειδή οι Χωριώτες αρνούνταν να αναγνωρίσουν τέτοιο δικαίωμα, και τους δικαιολογεί ο λογαριασμός που έχω αντιγράψει αλλαχού (σελ. χειρ.665) του έτους *(των ετών)* 1858, 1860, 1861, 1862, 1863 και 1870, 1871, 1872, που ήταν ηνωμένα τα ταμεία, και από τους οποίους φαίνεται ότι ο κρίκος της συμμετοχής των Γερανειωτών στη διοίκηση της Ελληνικής Σχολής (**230**) ήταν η Τσερβένα και οι καταθέσεις προέρχονταν από τη Χώρα, επειδή, λέγω, αρνούνταν οι Χωριώτες να ενδώσουν στην απαίτησή τους αυτή, διορίσθηκε τριμελής επιτροπή, που αποτελέσθηκε από τον Χριστόδουλον Ζωγράφου, δημογέροντα, και από τους διευθυντάς των δύο δημοτικών σχολείων, Ιωάννην Αποστόλου και Φίλιππον Α. Ζυγούρην, να μελετήσουν τους κώδικας της Μητρόπολης και να ανακοινώσουν το πόρισμα της μελέτης τους σε κοινή συνεδρίαση των πολιτών των δύο συνοικιών. Από τη μελέτη των πρακτικών βγήκεν ότι οι καταθέσεις προέρχονταν από κληροδοτήματα της Χώρας και από περισσεύματα του παγκαριού του Αγίου Δημητρίου και ότι η Γεράνεια λάμβανε μέρος στη διοίκηση της Ελληνικής Σχολής μονάχα όταν διατίθενταν *(διετίθεντο)* για την Ελληνική Σχολή οι πόροι από την Τσερβένα, στους οποίους είχαν δικαίωμα και οι δυο συνοικίες με την αναλογία 3/5 η Χώρα και 2/5 η Γεράνεια, αλλιώς απείχαν από τη διοίκηση. Εν τούτοις ο αρχιε-

ρεύς, επειδή ήθελε να ωφελήσει τους Γερανειώτες, μεταχειρίσθηκε καλόν τρόπον, για να πείσει τους Χωριώτες να φανούν υποχωρητικοί. Τους είπε: Ας παραδεχτούμε ότι το δίκαιο έχει η Χώρα· αλλ' όλοι σας είσθε αδελφοί και ότι τα αγόρια της Γεράνειας θα πάρουν κορίτσια από τη Χώρα και τ'ανάπαλιν και επομένως και τα χρήματα που ζητούν οι Γερανειώτες θα βελτιώσουν τα σχολεία τους, για να μπορούν να μορφώνουν καλύτερα τα παιδιά τους, που είναι και παιδιά της Χώρας. Δια τούτο προτείνω να δώσει η Χώρα μέρος από τα χρήματα της Ελληνικής Σχολής στη Γεράνεια. Θεωρήθηκε αδελφική η λύση αυτή και πρόσφερεν η Χώρα στη Γεράνεια τρεις μετοχές της Εθνικής Τραπέζης και το ζήτημα ελύθη και έγινε πρακτικό, στο οποίο ομολογούσαν οι Γερανειώτες ότι στο εξής δεν έχουν δικαίωμα να εγείρουν άλλη απαίτηση. Και μολαταύτα ήγειρε <η Γεράνεια> το ίδιο ζήτημα στα 1939 και η Χώρα, επειδή είχε χρηματικές ευκολίες, αποφάσισε να δίδει στη Γεράνεια εν είδει δωρεάς 5 χιλιάδες δραχμές κάθε χρόνο. (**231**)

02.15. Ιερόθεος Ανθουλίδης <1909-1920>

Την 6η Αυγούστου [1909], παραμονή του Αγίου Νικάνορος ήρθε στη Σιάτιστα ο νέος αρχιερεύς Ιερόθεος, που διορίστηκε σε αντικατάσταση του Σεραφείμ. Ο Ιερόθεος ήταν αρχιερεύς σοβαρός, αξιοπρεπής, που γνώριζε να κρατεί τη θέση που εμπρέπει σε αρχιερέα, και εποίμανε την επαρχία χωρίς να αναφυεί κανένα σπουδαίο ζήτημα, που μπορούσε να διαταράξει τη γαλήνη της επαρχίας, χωρίς να μπορούμε να διισχυρισθούμε ότι δεν έχουν δοθεί αφορμές για τούτο, αφού μάλιστα ήταν ανάγκη να επανορθώσει τα τόσα άτοπα που έγιναν από τον προκάτοχό του, που επόμενο ήταν [μια τέτοια προσπάθεια να προκαλέσει] βέβαιες δυσαρέσκειες. Ομολογούμε τη δύσκολη θέση του και η επαρχία, επίσης, αναγνώριζεν αυτήν και για τούτο και τον έκρινε με επιείκεια. Παράβλεπε τις μικρές παρεκτροπές του λέγοντας «εν άλλοις ων εσθλός, τόνδ' απωθείται ψόγον»[74]. Και έπειτα δεν είχε και την όρεξη να ανοίξει νέους αγώνες. Είχε βαρυνθεί <η επαρχία> από τους μακρούς αγώνες που αγωνίστηκε ενάντια στον προκάτοχό του και από τις πίκρες που ποτίστηκε τότε. Γιατί, αν ήθελαν, εύκολα θα 'βρισκαν ζητήματα που θα δικαιολογούσαν ένα νέον αγώνα, όπως π.χ. το ζήτημα Τσοτυλίου, όπου εξέλεξεν επιτροπή εξ οφφικίου[75], το οποίο δυσαρέστησε τους ελληνοφώνους, η απομάκρυνση από τη Σιάτιστα δυο δημοδιδασκάλων, που ευδόκιμα ειργάσθηκαν πολλά χρόνια και αναγκάστηκαν να φύγουν από ανοίκειο φέρσιμό του, για να συμμορφωθεί <ο αρχιερεύς> με τις εισηγήσεις μερικών των τότε εφόρων, που δεν ανέχονταν την εκτίμηση που έτρεφε σ' αυτούς[76] η Κοινότητα. Αναγνώρισεν αμέσως την πλάνη του και μετα-

---

[74] Σε ελεύθερη απόδοση: «Όντας σε άλλα σωστός, διώχνει από πάνω του τούτη την κατηγορία, τη μομφή» .

[75] **Οφφίκιο**, αξίωμα, τίτλος. Εξ **οφφικίου**= αυθαίρετα, λόγω του αξιώματός του.

[76] Αυτούς= τους διδασκάλους.

χειρίστηκε κάθε μέσο να τους επαναφέρει στη θέση τους και τους επανάφερε. Επίσης, μπορούσε να γεννήσει ζητήματα το ότι δεν απαιτούσε την εφαρμογή των κανονισμών από μέρος των αρχών του Τραμπαντζείου Γυμνασίου, για να μη δυσαρεστήσει τους ατομικούς (*προσωπικούς*) του φίλους και το ότι παραχωρούσε αυξήσεις μισθού μονάχα σε ευνοούμενα πρόσωπα διδασκόντων. (**232**)

Αλλ' ας τα αφήσομε και ας έλθομε στα τρία αξιοσημείωτα γεγονότα, που έχουν συμβεί στην εποχή του Ιεροθέου, που είναι τα ακόλουθα: 1ον) ότι εκάη ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Δημητρίου, 2ον) είδαμε να πραγματοποιούνται τα εθνικά μας όνειρα <απολαύσαντες της απελευθερώσεώς μας>[77] και 3ον) δεχτήκαμε την επίσκεψη του Στρατηλάτου και ελευθερωτού μας, θρυλικού βασιλιά Κωνσταντίνου. Για κάθε ένα από τα τρία αυτά γεγονότα θα κάμομε αμέσως ιδιαίτερο λόγο αρχίζοντας από την πυρκαγιά του ναού.

02.15α. Πώς κάηκεν ο ναός του Αγίου Δημητρίου

Η γενέθλιά μας γη Σιάτιστα, που, όταν το όνομά της ακούεται από εκείνους που ζουν στην ξενιτιά, προκαλεί πόνο, γεμίζει τις καρδιές τους από τόσα συναισθήματα και τους υπενθυμίζει τόσες γλυκιές αναμνήσεις περασμένης ζωής και τους υπόσχεται την εκπλήρωση τόσων ονείρων και ελπίδων, έχει εμπέσει σε συμφορά αγιάτρευτη. Η μικρή αυτή της Δυτικής Μακεδονίας γωνιά, όπου το πρώτο είδαμε το φως του ηλίου και με την οποία εκ γενετής συνδεόμαστε με αρρήκτους δεσμούς στοργής, προβάλλει όψη ανίας και λύπης, περνάει μέρες σκληρής δοκιμασίας, μέρες γενικού πένθους, όπου την βύθισε απροσδόκητο δυστύχημα. Το παμφάγο πυρ, που τυχαία εξερράγη την 11 πρωινή ώρα της 13 Ιουλίου στα 1910 στο (**233**) μητροπολιτικό ναό του Αγίου Δημητρίου, δεν λυπήθηκε την ωραιότητα αυτού <και τη> μεγαλοπρέπειά του και σε διάστημα μονάχα μισής ώρας τον μετέβαλε σε τέφρα και σποδόν[78], χωρίς να κατορθωθεί η διάσωση και του ελαχίστου από τα τόσα κειμήλιά του. Ο λαός δεν είχε πού να εκκλησιασθεί, οι ιερείς στερούνταν και εκείνα που τους ήταν απόλυτα αναγκαία για την τέλεση της λειτουργίας. Φευ! Πόσο μεγάλη ήταν η καταστροφή! Μπροστά σε μία τέτοια καταστροφή τίνος καρδία δεν <ράγισε> και τίνος μάτι έμεινεν αδάκρυτο; Ο ναός εκείνος, που συγκέντρωνε ό,τι από την κτίση της Σιάτιστας πρόσφερεν η φιλοπατρία, η ευσέβεια και η γενναιοδωρία των τέκνων της, ο ναός εκείνος, που η Σιάτιστα καυχωμένη για τον πολυτελή και σπάνιο διάκοσμό του, για την καλλιτεχνική των αγίων εικόνων αξία και για την αρχαιότητα των ιερών αμφίων και σκευών του επιδείκνυε στους ξένους που την επισκέπτονταν ως ένα πολύτιμο κειμήλιο της αρχαίας της ευημερίας και αίγλης, αποτεφρώθηκε. Το ιερό εκείνο τέμενος, όπου οι πατεράδες μας και ημείς τόσες φορές ζητήσαμε και βρήκαμε ανακούφιση από τον ζυγό της αμαρτίας, που πίεζε την ψυχή μας, ο ευκτήριος οίκος, στη στέγη (*υπό τη σκέπη*) του οποίου σε

[77] Έκφραση που πήραμε από το Πρόχειρο.
[78] **Σποδός**, στάχτη ζεστή, που περιέχει ακόμα κάρβουνα, συνώνυμο: χόβολη.

εποχή που μας έδερνεν η απογοήτευση και απελπισία συνερχόμαστε και στέλναμε στον Ύψιστο τις θερμότερες ικεσίες, για να μας απαλλάξει από τον εθνικό εφιάλτη, και γεμίζαμε από θάρρος και ελπίδες, δεν υπήρχε πλέον. Η απώλειά του ως αφορά την καλλιτεχνία και αρχαιότητα είναι ανεκπλήρωτη (*δυσαναπλήρωτη)*, αφού για δυο εικόνες άλλοτε προσφέρθηκαν απάνω από τρεις χιλιάδες λίρες και δε γυρίσαμε να τις ιδούμε[79]. Η αγιογραφία του ήταν σπάνια, το τέμπλουμ *(τέμπλο*) του μοναδικό, τα άμφια και σκεύη πολύτιμα. Τι ήτο το πετραχείλιο εκείνο [μέσα σε θήκη], στο οποίο ήταν κεντημένοι οι δώδεκα Απόστολοι; Θρηνούμεν και έχομε δίκαιο, γιατί γνωρίζομε ότι ό,τι το πυρ ή το ύδωρ, ο χρόνος ή η βάνδαλος χειρ καταστρέφει δεν μπορεί κανένας να το αναπληρώσει και επομένως δεν περιμένομε να επανίδομε *(ξαναδούμε)* ό,τι χάσαμε. Για τούτο θρηνούμε, γιατί, ως αφορά το οικοδόμημα, (**234**) έχομε *(είχαμε)* πεποίθηση ότι η ευσέβεια των Σιατιστινών γλήγορα θα το ανήγειρε. Ναι, τη στιγμή της βαθιάς μας λύπης, της απερίγραπτης στενοχώριας μας συντελούνταν στα βάθη της καρδιάς μας μια ζύμωση από συναισθήματα, από την οποία ανέθορε (*ξεπετάχτηκε)*[80] η εξέγερση του ζήλου και της φιλοτιμίας να μη υστερήσομεν από τους πατέρας μας στην ευσέβεια, να μη μείνομε οπίσω στη φιλοπατρία εκείνων. Και αποτέλεσμα της εξέγερσης αυτής ιδού η θεμελίωση του νέου ναού [ύστερα] από δύο [μόλις] χρόνια. Και έτσι μαρτυρείται ότι κληρονομήσαμε τις αρετές των πατέρων μας και φαινόμαστε σε κάθε στιγμή αντάξιοι απόγονοί τους.

02.15$^{\beta}$. Η απελευθέρωσή μας

Ο αρχιερεύς είναι στην Κωνσταντινούπολη, μέλος συνοδικόν. Ο ιερεύς Ιωάννης Παπανικολάου ή Παπακολιού, καθηγητής της Θεολογίας στο Τραμπάντζειο Γυμνάσιο, τον αντιπροσωπεύει *(αντικαθιστά).* Είναι η ενδεκάτη (11) Οκτωβρίου του 1912, ημέρα της εβδομάδας Πέμπτη. Την εσπέρα αυτής της μέρας, την 6 μ.μ. προσκαλείται [στην Ι. Μητρόπολη] έκτακτη και εσπευσμένη συνεδρίαση <επιτροπής>, που απαρτίστηκε από τα μέλη της Εθνικής Οργάνωσης Μακεδονικής Αμύνης, από τους καθηγητάς και διδασκάλους και από πολλούς προκρίτους της Κοινότητας, μεταξύ των οποίων πρωτεύουν οι ιατροί της πόλης. Ανακοινώνεται από την Εθνική Οργάνωση επιστολή των οπλαρχηγών Μακρή και Καραβίτη, που βρίσκονταν στο χωριό Παληόκαστρο με [περίπου] 100 οπλίτες, και ζητούνταν οδηγός, και άλλη επιστολή τους, που απευθύνονταν στο Μουδίρη Σιάτιστας και ζητούνταν η παράδοση της Σιάτιστας. Γίνεται μακρά συζήτηση, τι πρέπει να κάμομε. Διχάζονται οι γνώμες των προ-

---

[79] Σχετική αναφορά για το θέμα αυτό βρίσκουμε στην εφημερίδα της Θεσσαλονίκης «**Νέα Αλήθεια**», 20 Ιουλίου 1910, σε δημοσίευμα με τίτλο: «***Η Σιάτιστα πενθεί»,*** που αναδημοσιεύεται στο βιβλίο του Α.Ν.Δάρδα, **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας**, στη σελ. 64. Στο δημοσίευμα αυτό η προσφορά για την αγορά των δυο εικόνων φέρεται να είναι 6.000 λίρες.

[80] **Ανέθορε,** γραμματικός τύπος του αρχαίου ρήματος αναθρώσκω= ξεπετιέμαι.

σώπων που συνεδρίαζαν. Οι συντηρητικοί έχουν τη γνώμη ότι δεν είναι φρόνιμο να ζητηθεί η παράδοση της πόλης σε δυο οπλαρχηγούς, που προορίζονταν όχι για τη Σιάτιστα, αλλά για τα χωριά και τις κωμοπόλεις προς βορράν της Σιάτιστας, όπου είχεν αποφασισθεί και είχαν διαταχθεί να συγκεντρωθούν όλα τα ανταρτικά σώματα. Όμως μια τέτοια στάση της Σιάτιστας όμοιαζε με επανάσταση, και τέτοια ήταν, και μπορούσε να έχει ολέθριες συνέπειες. Θεωρούσαν λοιπόν οι συντηρητικοί επιβεβλημένο να (**235**) απαιτήσομε από τους οπλαρχηγούς να μη εισέλθουν στην πόλη ως καταλυτές της τούρκικης κυριαρχίας, αλλά να τους διευκολύνομε τη διέλευσή τους και μετάβασή τους στους τόπους οι οποίοι είναι (*ήταν*) προορισμένοι για τη συγκέντρωση των σωμάτων πέριξ του Βογατσικού. Οι θερμόαιμοι αντέλεγαν και παράστηναν την εθνική αίγλη με την οποία θα περιβάλλονταν η Σιάτιστα, αν, πριν να γίνει η επίσημη κατάληψη από τον ελληνικό στρατό, κηρύσσονταν η απελευθέρωσή της. Και ως συμβαίνει συνήθως σε στιγμές τέτοιες, που η λογική ηττάται από τον παράφορο πατριωτικό ενθουσιασμό, υπερίσχυσαν <οι θερμόαιμοι>, γιατί ενισχύονταν στη γνώμη τους και από τη διάδοση ότι ο ελληνικός στρατός με τον Διάδοχο επί κεφαλής είχεν εισέλθει στην Κοζάνη. Αποφασίζεται λοιπόν η θριαμβευτική είσοδος των σωμάτων στην πόλη, η απομάκρυνση των οργάνων της τ<ούρκικης> Κυβέρνησης και, σε περίπτωση που θα αρνιούνταν, η σύλληψή τους. Αποστέλλεται ο Ηρακλής Γκιουλέκας να παραλάβει τους οπλαρχηγούς. Τα κατόπιν έγιναν όπως εξιστορούνται στην **Ιστορία** του <Ι.> Αποστόλου, κεφ. Θ΄ σελ. 86, και ο βουλόμενος μπορεί να τα αναγνώσει εκεί και επομένως θεωρώ περιττή την επανάληψη εδώ.

Σημ. Είπα παραπάνω ότι υπερίσχυσαν οι θερμόαιμοι και μάταια προβάλλονταν <από τους συντηρητικούς> οι κίνδυνοι που μπορούσε να έχει μια τέτοια απόφαση, όταν μάλιστα πρόκειτο για ένα λαό άοπλο, άμαχο και περικυκλωμένον από πλήθη τούρκικων χωριών και πληθυσμών. Και τα πράγματα που έλαβαν χώραν κατόπιν δεν τους διέψευσαν. Όλο το χρονικό διάστημα από την επομένη της επανάστασης έως την 4η Νοεμβρίου, μέρα της μάχης της Σιάτιστας, ήταν διάστημα αγωνίας, φόβων και ψυχικών μεταπτώσεων των κατοίκων της Σιάτιστας. Ένας νυχτερινός τυφεκισμός ήταν ικανός να αναστατώσει τον πληθυσμόν, μια φωνή που προέρχονταν από ένα των σκοπών *(έναν από τους σκοπούς)* ήταν αρκετή να προκαλέσει την αγωνία των κατοίκων και την αντήχηση των φωνών «τι τρέχει; τι συμβαίνει;», έως ότου θα ακούονταν από μια υψηλή θέση που εδέσποζε της πόλης άλλη καθησυχαστική φωνή. Τα σώματα που περνούσαν δεν εννοούσαν να διακόψουν για το χατίρι μας, για την ησυχία μας, για την ενθάρρυνσή μας την πορεία τους προς τα απάνω[81] και μας άφηναν στην τύχη μας (**236**). Την παραμονή της μάχης στάλθηκεν από τον πασιά, που βρί-

[81] **Προς τα πάνω**, εννοεί τους τόπους συγκέντρωσης των σωμάτων, πάνω, βόρεια της Σιάτιστας.

σκονταν στη Βρογκίστα[82], ο Χασάν Μπάτσαρος[83], κάτοικος Βρογκίστας <Καλονερίου>, να ζητήσει την παράδοση της πόλης. Τότε υπήρχε στη Σιάτιστα μικρή δύναμη και πολλοί φρονούσαν ότι έπρεπε να αντιτάξομε περιφρόνηση. Ευτυχώς υπερίσχυσεν η γνώμη των φρονιμοτέρων να δοθεί απάντηση ότι αύριο θα του δοθεί απάντηση. Ο Χασάν Μπάτσαρος σώθηκε τότε από βέβαιο θάνατο, που του είχαν τοιμάσει οι σκοποί μας, αλλά σώθηκε χάρις στο Ν. Παπαχατζή, διδάσκαλον, και ο Μπάτσαρος από ευγνωμοσύνη ανταπέδωκε τα ίσα στον Παπαχατζή. Ο Παπαχατζής δέχτηκε να φέρει την απάντηση στον πασιά και πήγε με τον Μπάτσαρο στη Βρογκίστα <Καλονέρι>. Άμα έφθασεν εκεί, τον συνέλαβαν οι Τούρκοι και τον έφεραν στον τόπο όπου θα γίνονταν η εκτέλεσή του. Αλλ' ο Χασάν Μπάτσαρος ωφελήθηκε (*επωφελήθηκε)* από την άδεια που πήρε ο ετοιμοθάνατος, να του επιτρέψουν να γράψει γράμμα στην οικογένειά του και ύστερα να τον εκτελέσουν, και τον εφυγάδευσε, δια μέσου ενός μέρους που δεν φαίνονταν στον τούρκικο στρατό, κι έτσι σώθηκε.

02.15$^{\gamma}$. Η επίσκεψη του Βασιλιά

Στα 1913 η Σιάτιστα δέχτηκε τον βασιλιά Κωνσταντίνο. Είδαμε εκείνον με το όνομα του οποίου μας λίκνισαν οι μητέρες μας. Είδαμε εκείνον που τον τραγουδήσαμε «να μεγαλώσει με χαρά, να πάει στην Αγιά Σοφιά κι εκεί να μεταλάβει, την κορώνα του να βάλει». Είδαμε να ξυπνάει ο μαρμαρωμένος βασιλιάς και να διώχνει με τη ρομφαία του τους Τούρκους και ξύπνησαν τα πατριωτικά μας αισθήματα. Βρεθήκαμε σε ανέλπιστη ευτυχία και γι' αυτό η χαρά μας ήταν αληθινή τρέλα, τέλειος πανζουρλισμός. Από τον Άγιο Νικάνορα έως την Ι. Μητρόπολη, όπου θα φιλοξενούνταν, τα πλήθη έχουν *(είχαν)* πιάσει τους δρόμους, άνδρες και γυναίκες, γέροντες και παιδιά, όχι μονάχα της Σιάτιστας, αλλά και από τα περίχωρα, στάθηκαν στα επίκαιρα μέρη και έξαλλοι ζητωκραύγαζαν το βασιλιά τους στο διάβα του. Οι ζητωκραυγές δεν διακόπτονταν, ήταν συνεχείς, σωστό πανδαιμόνιο. Ο Βασιλιάς έμεινεν έκπληκτος και στην επιστροφή του στην Κοζάνη εξεδήλωσε (**237**) την ευχαρίστησή του. Στην ολιγόωρη διαμονή (*παραμονή)* του στη Σιάτιστα δεν θέλησε και δεν μπόρεσε να τηρήσει τις συνηθισμένες εθιμοτυπίες σε παρόμοιες υποδοχές. Δέχονταν ελεύθερα τον κόσμο και ομιλούσε με οικειότητα σ' αυτόν, που φανέρωνε τον πόθο του να ιδεί το βασιλιά του κι ας απόθνησκε ύστερα. Όλοι με έναν αλλιώτικο ενθουσιασμό τρέξαμε να ιδούμε με τα μάτια μας τον ένδοξο στρατηλάτη μας, το λατρευτό μας Κωνσταντίνο, και με μια ολοπρόθυμη διάθεση, με μια βαθιά αγάπη να ξεσπάσομε σε μια ατέλειωτη ευχή, να μας ζήσει πολλά χρόνια εκείνος, που συγκεντρώνει την πίστη του Ελληνισμού στα εθνικά ιδεώδη, εκείνος

---

[82] **Βρογκίστα**, το χωριό Καλονέρι του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Ασκίου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

[83] Οσμάν Μπάτσαρος στην αφήγηση του Ι. Αποστόλου, **Ιστορία της Σιατίστης**, σελ. 103.

που μεγάλωσε με τις ίδιες με εμάς εθνικές συμφορές, με τις ίδιες με εμάς εθνικές ευτυχίες, εκείνος που πιστεύαμε ότι θα πραγματοποιούσε τους αιώνιους πόθους του Ελληνισμού, ότι θα αναδείχνονταν ανίκητος Ακρίτας και προορίζονταν να τελειώσει το έργο της εθνικής μας αποκατάστασης. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος <δεν> ήταν για τον Έλληνα κοινός βασιλιάς, ήταν η προσωποποιημένη δύναμη του Ελληνισμού, ήταν η ακατάβλητη δύναμη και ψυχή του Έλληνα που δε χάθηκε στους αιώνες, αλλά μονάχα ξιαπόστασε, για να ξαναφανεί με νέες δυνάμεις και να αναστήσει νέους λαούς. Για τούτο έκαμαν σφάλμα εκείνοι που σάλευσαν (*διασάλευαν*) στο λαό την αγάπη του *(την αγάπη προς αυτόν)* και συντέλεσαν στο να δοκιμάσει τόσες πίκρες, που δεν μπορούσαν παρά να φέρουν το μοιραίο. Εκείνοι που τέτοια έδειξαν συμπεριφορά σάλευσαν τα θεμέλια της εθνικής μας πίστης και έφεραν τα θλιβερά αποτελέσματα, την ήττα μας στη Μικρά Ασία και τον ολέθριο (**238**) διχασμό, που θα ωθούσε χωρίς άλλο το Έθνος στον κρημνό, αν η θεία πρόνοια δεν βοηθούσε να ακολουθήσουν άλλα γεγονότα[84], που όχι μονάχα έσωσαν την Ελλάδα, αλλά και τη δόξασαν και θα τη μεγαλώσουν.

Επανέρχομαι στον αρχιερέα <Ιερόθεο>, όστις εποίμανε την επαρχία Σισανίου μέχρι του 1920, οπότε προσβάλθηκε (*προσβλήθηκε)* από γρίπη και απέθανε.

02.16. Ο Γρεβενών Αιμιλιανός <1920-1921>

Ύστερα από το θάνατο του Ιεροθέου διορίστηκε τοποτηρητής της επαρχίας <Σισανίου και Σιατίστης> ο Γρεβενών Αιμιλιανός, και διετέλεσε τοποτηρητής από 20 Απριλίου 1920 έως τα 1921, οπότε διορίστηκε στην αρχή ως τοποτηρητής και κατόπιν ως αρχιερεύς κανονικός ο Κορυτσάς Γερμανός.

02.17. Ο Κορυτσάς Γερμανός <1921-1924>

Ούτος εποίμανε την επαρχίαν από τα 1921 έως τα 1924. Τότε διορίστηκε σε μια νέα επαρχία της νήσου Ρόδου. Πλην, δεν έγινε δεκτός από τις ιταλικές αρχές και διορίστηκε στο Λαγκαδά και έπαθεν η υγεία του και αναγκάστηκε να ιδιωτεύσει στας Αθήνας.

---

[84] Ο συγγραφέας δικαιολογεί εύλογα την αγάπη για τον Κωνσταντίνο ως αποτέλεσμα ιστορικών συνθηκών ζωής και ανάλογης διαπαιδαγώγησης και εκθέτει τη μία άποψη περί Εθνικού Διχασμού. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι υπάρχει και μια αντίθετη εκδοχή, που την ευθύνη του διχασμού αποδίδει στον Κωνσταντίνο. Σχετική βιβλιογραφία ενδεικτική: Ν. Πετσάλη – Διομήδη, **Η Ελλάδα των δύο Κυβερνήσεων,** 1916-17, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1988, και Μελέτη Η. Μελετόπουλου, **Η Βασιλεία στην Νεώτερη Ελληνική Ιστορία**, από τον Όθωνα στον Κων/νο Β΄, εκδ. Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα 1994.

02.18. Αγαθάγγελος ο εκ Κυδωνιών <1924-1929>

Ο Αγαθάγγελος εχρημάτισε Σισανίου από τα 1924 έως τα 1929, οπότε απέθανεν στας Αθήνας. Ούτος δεν έχει ευδόκιμη δράση, τουναντίον αντέδρασεν εις το να γίνουν δυο καλά στη Σιάτιστα, στο να γίνει ο κήπος της Μητρόπολης κήπος σχολικός, σύμφωνα με απόφαση που είχε ληφθεί όταν ο Υπουργός της Παιδείας Αργυρός είχεν επισκεφθεί τη Σιάτιστα, και δεύτερο αντέδρασε στο (**239**) άνοιγμα (*διάνοιξη)* δρόμου για το νεκροταφείο δια μέσου της Μητρόπολης[85].

Ύστερα από το θάνατο του Αγαθαγγέλου δεν διορίστηκεν αμέσως μητροπολίτης Σισανίου, γιατί οι άγιοι Κοζάνης, Γρεβενών και Καστορίας είχαν μείνει σύμφωνοι να καταβάλουν ενέργειες από κοινού να επιτύχουν τον διαμελισμό της επαρχίας και τη διανομή της σ' αυτούς, <στις μητροπόλεις τους>. Δυο όλα έτη η επαρχία έμεινεν άνευ αρχιερέως και, αφού απέτυχαν οι ενέργειες των αρχιερέων, διορίστηκε [αρχιερεύς] ο από Καμπανίας <Διόδωρος>.

02.19. Διόδωρος ο από Καμπανίας <1931-1945>

Ούτος διορίστηκε στα 1931 και εποίμανε την επαρχία έως τα 1945, οπότε απέθανεν εις τας Αθήνας.

02.20. Ανακεφαλαίωσις: ονόματα και χρονολογίες[86]:

<**1**) >Λαυρέντιος, 1510 –,

---

[85] **Δια μέσου**, η διατύπωση είναι ασαφής. «Παραπλεύρως της μητροπόλεως» γράφει Φ.Ζ. στο Πρόχειρο.

[86] Η ανακεφαλαίωση διορθώθηκε με βάση τα βιογραφικά σημειώματα που ο ίδιος ο συγγραφέας μας έδωσε σε προηγούμενες σελίδες των χειρογράφων του ως εξής:

- Από 16) Μελέτιος 1852-1862, σε **16) Μελέτιος 1852-1864** (σελ. χειρ. 212).
- Από 17) Αλέξανδρος 1862-1869, σε **17) Αλέξανδρος 1864-1869,** (σελ. χειρ. 214).
- Από 22) Αθανάσιος Πολέμης (Νικολαΐδης), 1893-1899, σε 2**2) Αθανάσιος Πολέμης (Νικολαΐδης), 1893-1900** (σελ. χειρ. 222).
- Από 23) Σεραφείμ Σκαρούλης, 1899-1909, σε **23) Σεραφείμ Σκαρούλης, 1900-1909** (σελ.χειρ. 223).
- Από 25) Γερμανός, προ αυτού είχε διορισθεί τοποτηρητής ο μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός Δάγγουλας 1920-1924, σε **25) Γερμανός, 1921-1924, προ αυτού είχε διορισθεί τοποτηρητής ο μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός Δάγγουλας, 1920-1921,** (σελ.χειρ. 238).

<**2**) >Νεόφυτος, –,
<**3**) >Παχώμιος, 1636.-,
<**4**) >Γερμανός…,
<**5**) >Παρθένιος, 1639 –,
<**6**) >Δανιήλ, 1652, –,
<**7**) >Νικηφόρος, 1662 –,
<**8**) >Λεόντιος, 1679 –,
<**9**)>Ζωσιμάς, 1686-1746, τιτλοφορούμενος Πρόεδρος και Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης. Το Πατριαρχείον Αχρίδος διελύθη (*καταργήθηκε*) στα 1767. <Η Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης από τη χρονολογία αυτή υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως>.
<**10**) >Νικηφόρος, 1746-1769,
11) Ζαχαρίας[87] ,
12) Κύριλλος, 1769-1792,
13) Νεόφυτος, 1792-1811,
14) Ιωαννίκιος, 1811-1835,
15) Λεόντιος, 1835-1852,
16) Μελέτιος, 1852-1864,
17) Αλέξανδρος, 1864-1869,
18) Θεόφιλος, 1869-1872,
19) Αμβρόσιος, Χιώτης, 1872-1877,
20) Αγαθάγγελος Στεφανάκης, 1877-1882,
21) Αθανάσιος Μεγακλής, ο κατόπιν Θες/νίκης και Κυζίκου, 1882-1893,
22) Αθανάσιος Πολέμης (Νικολαΐδης), 1893-1900,
23) Σεραφείμ (**240**) Σκαρούλης, 1900-1909,
24) Ιερόθεος Ανθουλίδης, 1909-1920,
25) Γερμανός 1921-1924· προ αυτού είχε διορισθεί τοποτηρητής ο μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός Δάγγουλας, 1920-1921,
26) Αγαθάγγελος Παπαναστασίου 1924-1929, [88]
27) Διόδωρος ο από Καμπανίας, ούτος διορίσθηκε στα 1931 και εποίμανε την επαρχίαν μέχρι του 1945, οπότε απέθανε εις Αθήνας.
<**28**)>Το 1945 ο Ιάκωβος, ο νυν ποιμένων ευδοκίμως την επαρχίαν. (**241**)

---

[87] Κατά τον Α.Ν.Δάρδα, **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 52, η αρχιερατεία του Ζαχαρία θεωρείται ανύπαρκτη ως *«αμαρτύρητη και ατεκμηρίωτη»*.

[88] Στο διάστημα από το θάνατο του Αγαθάγγελου (Απρίλιος 1929) έως το Δεκέμβριο του 1930 η μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης εχήρευε και ορίστηκε τοποτηρητής ο γενικός αρχιερατικός επίτροπος οικονόμος Νικόλαος Γ.Δάρδας (αρ. εγγράφου της Ιεράς Συνόδου 1469/16-4-1929), βλέπε Α.Ν.Δάρδα, **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 180, σημ. 576.

03.00. Οι Εκκλησιές της Σιάτιστας

Η Σιάτιστα στα καλά της χρόνια είχε 13 ιερείς, 8 η Χώρα και 5 η Γεράνεια. Σήμερα[89] έχει μονάχα 4 ιερείς. Τότε παρουσίαζαν οι θρησκευτικές τελετές μεγαλοπρέπεια, που συντελούσε σε διέγερση του συναισθήματος της ευσεβείας, το οποίο διαφαίνεται και από τους ναούς που έχουν ανεγερθεί σε διάφορες εποχές και στην περιγραφή των οποίων αμέσως εισερχόμεθα. Οι σωζόμενοι σήμερα[90] ναοί είναι 14, 9 στη Χώρα και 5 στη Γεράνεια.

03.01. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου

Ο ναός του Αγίου Δημητρίου πρώτα πρώτα αναγέρθηκεν, όπως γράψαμε[91], στα 1647, στην εποχή του Δανιήλ. Ο πληθυσμός της Σιάτιστας αυξήθηκε και του ήταν πολύ μικρός ο ναός και ανιδρύθη στα 1801 ο ναός που κάηκε στα 1910. Αμέσως όμως ύστερα από την καταστροφή του ναού αυτού προσκαλέσθηκε *(προσκλήθηκε)* ο Αριστοτέλης Αθανασίου Ζάχος, αρχιτέκτων με ευρωπαϊκή μόρφωση και φήμη, Σιατιστινός, και ανατέθηκε σ’ αυτόν η φιλοτέχνηση του σχεδίου νέου ναού. Δυστυχώς το σχέδιο που φιλοτέχνησε ο μακαρίτης Αριστοτέλης δεν εφαρμόστηκε πιστά από κείνους που έχουν αναλάβει την εφαρμογή του και πολλές φορές ο μακαρίτης διαμαρτύρονταν λέγοντας ότι θα το αποκηρύξει ως μη δικό του σχέδιο, αλλά σχέδιο όλων των κατοίκων <της> Σιάτιστας· και είχε δίκαιο, γιατί πολλά υπήρξαν τα σφάλματα που έγιναν στην εφαρμογή του σχεδίου, από τα οποία αναφέρομε μερικά. Στην κεντρική θέση του γυναικείου[92] παρατηρείται σφάλμα, στα δυο κωδωνοστάσια επίσης, στο νάρθηκα, που έγινε στη βόρειο πλευρά. Ο διάκοσμος (**242**) της Πλατυτέρας του Ιερού, που έγινε με δαπάνη των αδελφών Χαρίση Βόζιου, δεν έγινεν όπως έπρεπε. Ταύτα, για να μη προσαφθεί μομφή στον καλλιτέχνη Αριστοτέλη.

Για τον ναό πολλά πράγματα δεν έχομε να αναγράψομε εδώ, διότι ο περισσότερος διάκοσμος έχει εξοικονομηθεί από τις λοιπές εκκλησιές. Το τέμπλουμ αποτελέστηκε από υλικό που αφηρέθηκε από τον Άγιο Αθανάσιο προ πάντων. Ο αρχιερατικός θρόνος πάρθηκεν από τον Προφήτη Ηλία. Οι εικόνες είναι δωρεά του αγίου Παρθενίου Γκόλια, επισκόπου τότε Σιδηροκάστρου[93], ο οποίος έκαμε και τη στέρνα στον περίβολο του ναού. Μερικά άμφια και σκεύη διεσώθησαν από τη φωτιά, γιατί βρίσκονταν στο θησαυροφυλάκιο, που είναι κτισμέ-

---

[89] **Σήμερα**, χρονολογικά εντοπίζεται στο 1944-45 -δεκαετία του 40- που ολοκληρώνει το έργο του, σύμφωνα με την τελευταία χρονολογική ένδειξη στον Πρόλογό του.

[90] **Σήμερα**, αναφέρεται στην εποχή του Φ. Ζυγούρη.

[91] Μέρος Γ΄, σελ. 207 του χειρογράφου.

[92] **Γυναικείο**, γυναικωνίτης.

[93] Περισσότερες πληροφορίες για το θέμα αυτό στο βιβλίο του Α.Ν.Δάρδα, **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας**, σελ. 143 - 144.

νο στη ΒΔ. πλευρά του αυλογύρου του ναού, όπως και μια πατερίτσα και μια εικόνα του Αγίου Μηνά σε δέρμα.

03.02. Προφήτης Ηλίας

Ο ναός του Προφήτου Ηλιού είναι κτισμένος σε λόφο 200 μέτρων μήκους και 80 μέτρων πλάτους, [<και> ύψους[94] (σε *υψόμετρο*) 954 μέτρων]. Είναι μια τοποθεσία σπάνια, γιατί βρίσκεται στο μέσο της πόλης. Και άλλες πόλεις ίσως να έχουν τέτοιες θέσεις, αλλά όχι στο μέσο αυτών. Η τοποθεσία αυτή διαλέχτηκε για την ανέγερση του ναού και πολύ δίκαια, γιατί ικανοποιεί τη συνήθεια των χριστιανών να χτίζουν το ναό του Προφήτου Ηλία σε υψηλό μέρος και γιατί η πρόνοια των πρώτων οικιστών της Σιάτιστας πρόβλεψεν ότι μια μέρα η θέση αυτή θα γίνονταν η περίβλεπτη θέση που θα καταντούσε (*θα γινόταν τελικά)* το πιο πολυσύχναστο μέρος των δύο συνοικιών, και θέλησαν από τότε να στρέψουν την προσοχή των κατοίκων στον εξωραϊσμό της[95]. Η άποψη που παρέχουν τα απέναντι βουνά και η δύση του ηλίου στο θεατή <κατά> τις πανσε<λήνους>[96] (**243**) κυρίως εσπέρες *(κατά τα βράδια με πανσέληνο)* είναι αλησμόνητη. Το φως της σελήνης, που διαχέεται στις οικοδομές των δύο συνοικιών φωτίζοντας αυτές, τις παρουσιάζει όμοιες με βίλες μέσα σε σύδενδρα περιβόλια και παρέχει σε κείνον που περνάει εκεί, <στον Προφήτη Ηλία>, τις προμεσονύχτιες ώρες του ένα θέαμα μαγευτικό, που άθελα τον ωθεί σε ατέλειωτο ρεμβασμό. Όταν κάθεσαι αποκάτω από μια από τις βαλανιδιές που βρίσκονται μπροστά στο ναό, νομίζεις πως βρίσκεσαι σε θέση που στεφανώνεται από ένα πράσινο στεφάνι, το οποίο κάμνουν τα πάμπολλα δένδρα, τα φυτρωμένα στο ρίζωμα του λόφου, που αναπτύχθηκαν τώρα και εξέχουν από την ελλειψοειδή περιφέρεια του λόφου. Το λόφο αυτόν οι παραθεριστές τον επισκέπτονται κάθε πρωία και κάθε εσπέρα. Οι νεαροί και οι νεαρές παίζουν όλη σχεδόν την ημέρα τα συνηθισμένα παιγνίδια με τη σφαίρα και βολτάρουν την εσπέρα, που ο ήλιος κρύβει τις θερμογόνες ακτίνες του.

Όπως όλες οι τοποθεσίες όπου έχουν ανεγερθεί ναοί είναι σύδενδροι, έτσι και η τοποθεσία αυτή εξωραΐζονταν από *(με)* αυτοφυή δένδρα. Στις μέρες του γράφοντος τις γραμμές αυτές δέκα βαλανιδιές και αρκετά γκαραγκάτσια[97] στόλιζαν την τοποθεσία, μα, δυστυχώς, κάθε χρόνο ολιγοστεύουν από την επήρεια της βίας των ορμητικών ανέμων. Σήμερα απόμειναν πέντε μονάχα γέρικες βαλανιδιές και 3 έως 4 νεότερης εποχής, οι άλλες έχουν υποκύψει στις θύελλες. Η

---

[94] Για τις έννοιες: ύψος – υψόμετρο βλέπε τη σημ. 3 στο Α΄ Μέρος .

[95] Η άποψη αυτή του συγγραφέα μάλλον ως προσωπική του εικασία πρέπει να θεωρηθεί.

[96] Η συμπλήρωση της λέξης πανσελήνους έγινε με βάση το Πρόχειρο του Φ.Ζ.

Εσπέρα, το διάστημα από τη δύση του ήλιου ώσπου να πέσει το σκοτάδι ή κι ακόμα πιο αργά, το βράδυ.

[97] **Γκαραγκάτσια,** καραγάτσια, πτελέες (φτελιές).

φιλοκαλία όμως των κατοίκων, και μάλιστα του μακαρίτου ιατρού Ιωάννου Πάικου, του αλησμονήτου αυτού φυσιολάτρου, που τον χάσαμε στα 1902[98], δεν επέτρεψε να γυμνωθεί ο λόφος, αλλά τουναντίον έχει συντελέσει στην αύξηση του πρασίνου με το να περιποιείται <ο Ι. Πάικος> τις ώρες της σχόλης του τα αυτοφυή γκαραγκάτσια (πτελέες), που πολλαπλασιάζονται καταπληκτικά με παραφυάδες, και ταύτα με μόνο εργαλείο ένα (**244**) σβανά[99]. Αιωνία του η μνήμη. Το παράδειγμα του μ<ακαρίτη> Πάικου ακολούθησαν τα σχολεία. Οι μαθηταί κατά τους σχολικούς περιπάτους μετάφερναν (*απομάκρυναν*) τα λιθάρια ανάμεσα στα οποία ήσαν φυτρωμένες πτελέες, ξεκαθάριζαν τον τόπο και συντελούσαν στο μεγάλωμά τους. Αυτό ήταν ωφέλιμο και διότι έτσι οι μικροί άρχισαν να σέβονται το πράσινο και διότι έδωκε να νοηθεί ότι μονάχα με τις παραφυάδες θα αυξηθεί η βλάστηση, αφού η φύτευση δεν ευδοκιμούσε. Τούτο δε το μαρτυρούσεν από το ένα μέρος η απόπειρα που έγινε στα 1915 <κατά> την εορτή του πρασίνου από τα δημοτικά σχολεία, όταν έγινε [ολόγυρα από το λόφο] μια πανηγυρική φύτευση νεαρών δένδρων και απέτυχε ολότελα, γιατί λείπει το αναγκαίο για το πότισμα νερό. Επίσης και η απόπειρα που έκαμεν αργότερα ο Προοδευτικός Σύλλογος μαρτυρεί την μη ευδοκίμηση της βλάστησης με τη μεταφύτευση. Μονάχα, λοιπόν, η περιποίηση των παραφυάδων της πτελέας επλούτισε το πράσινο του λόφου και έκαμεν αυτόν σωστή μαγεία και μάλιστα ύστερα από τα 1940, που [με γενική κυβερνητική διαταγή] απαγορεύθηκεν η

Στο λόφο, λοιπόν, αυτόν είναι κτισμένος ο ναός, που τιμάται με το όνομα των προφητών Ηλιού και Ελισαίου και του Αγίου Χαραλάμπους[100]. Στον εξωτερικό τοίχο <τον> προς ανατολάς, στη μεγαλύτερη από τις δυο κόγχες είναι (*υπάρχει*) μια πλάκα – σχήματος σαν το παρόν <σχέδιο/σχήμα>- η οποία φέρει την επιγραφήν που εμφαίνεται εδώ και μας φανερώνει τον χρόνο του ανακαινισμού της εκκλησίας, ο οποίος έγινεν εκ βάθρων, όπως μαρτυρεί και η επιγραφή που βρίσκεται στο υπέρθυρο. Αλλά <η επιγραφή> δεν

---

[98] Ο Α.Ν.Δάρδας αναφέρει ως έτος θανάτου του ιατρού Ι. Πάικου το 1903 και τεκμηριώνει την πληροφορία του με αναφορά σε έγγραφα: α) έγγραφο της επιτροπής του Γυμνασίου προς τον Ι. Πάικο, με ημερομηνία 26 Φεβρουαρίου 1903, και β) πράξη της επιτροπής του Γυμνασίου με ημερομηνία 11 Μαρτίου 1903, που αναφέρεται στο θάνατο του ιατρού, βλέπε Α.Ν.Δάρδα, **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 240-241.

[99] **Σβανάς**, μικρό κλαδευτήρι.

[100] Ο κυρίως ναός είναι αφιερωμένος στους δύο προφήτες, Ηλία και Ελισαίο, και το βόρειο παρεκκλήσι στον Άγιο Χαράλαμπο.

μας αναφέρει τίποτε το σχετικό με τον <παλαιότερο> ναό, στον τόπο (*στη θέση*) του οποίου έγινε ο νέος ναός, ήτοι ο ανακαινισμός του παλαιού. (**245**)

Το μήκος του σημερινού ναού είναι 22,5 μέτρα, το πλάτος 16,5μέτρα. Έχει 6 τετραγώνους κίονες, τοίχους ασβεστωμένους και πολύ ολίγες αγιογραφίες. Το τέμπλουμ είναι ξύλινο καλής ξυλογλυπτικής τέχνης. Ο αρχιερατικός θρόνος ήτο επίχρυσος και καλής τέχνης, δια τούτο και μεταφέρθηκε στο νέο ναό του Αγίου Δημητρίου, για να εξωραΐσει εκείνον, ως καθολικό. Κόγχες έχει δυο, γιατί, όπως είπαμε, τιμάται με τα ονόματα δύο αγίων. Στο εικονοστάσιο είναι (*υπάρχει)* εικόνα του Αγίου Νικολάου με τα γράμματα: «Πρόσδεξαι Κ^{ε} την δέησιν του δούλου σου Δημητρίου και των γονέων αυτού Νικολάου Χατζημιχαήλ. Ιστορήθη η αγία εικόνα έτει 1782 Αυγούστου 20 δια χειρός Νικολάου».

Ευτυχώς ο χρόνος δεν μπόρεσε με όλην την εγκληματική αδιαφορία των αρμοδίων, η οποία συντρέχει στην καταστροφή, μαζί με την άγνοια ως αφορά την εκτίμηση των παλαιών πραγμάτων, δεν μπόρεσε να εξαλείψει και από δω, όπως απ' άλλες εκκλησιές, τις δυο επιγραφές, τη μια που είναι απάνω από τη θύρα του κυρίως ναού στην εσωτερική επιφάνεια , <και> που έχει ως εξής:

<Την επιγραφή αυτή παραθέτουμε και σε μεταγραφή και σχόλια της Καλλιόπης Θεοχαρίδου, από την εργασία της **«Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση 1543-1851»**, Ε.Μ.Π., σελ. 56-57, επειδή στην επιγραφή υπάρχει τμήμα δυσανάγνωστο και για τον Φ.Ζ. και για τον αναγνώστη[101].>

Ο παρών θείος και πάνσεπτος ναός, ο επ' ονόμασι τιμώμενος των ενδόξων και θαυ/ματουργών προφητών Ηλιού και Ελισσαίου ανεκαινίσθη εκ βάθρων τω ,ΑΨΑ΄ω Ιουνίου. Εγκαινιάσθη δε τη Α΄η Σεπτεμβρίου.
Ανιστορήθη τε τω ,ΑΨΜ΄ω, ,ΑΨΜΑ΄ω και ,ΑΨΜΒ΄ω Νοεμβρίου Λ΄ Ινδικτιώνος Ε΄ης και Στ΄ης, τους της Μητροπόλεως Σισανίου οίακας ιθύνοντος από του ,ΑΧ ϟ Ε΄ (1695) έτους μ(η)ν(ί) Ιουλί(ω) του μακαριωτάτου και λογιωτάτου πρώην Αχριδών κυ(ρίου) κυ(ρίου) Ζωσιμά Παπανικολάου Ρούση, Επιτροπεύοντος δε του ναού /του εντιμωτάτου και μ(ε)γάλου ρήτορος κυ(ρίου) Δημητρίου Σφήκα, του τη 13 του παρελθόντος Σεπτεμ(βρίου) θανόντος και του υιού αυτού Ιω(αν)νου επιμετρήσαντος τους πόνους. Οικοδομήθη μεν δι' εξό/δων των εν ταύτη τη πολιτεία οικητόρων. Ιστοριθείς δε δι' αναλωμάτων του κυ(ρίου) Κωνσταντίνου Ιω(άννου) Μαλίνη και Αγνής της συμβίας αυτού. Δια χειρών τε καμού του ταπεινού Αναστασίου Ιω(άννου) Καλούδη και/ αυταδέλφων μου εκ κώμης Καπεσόβου τ(ου) κατά Ιωάννινα, ,ΑΨΜΒ΄ω Νοεμβρίου Λ΄[8]»
και με μικρογράμματη γραφή από κάτω διαβάζεται
«Ανεστηλώθη το ιερόν καταπέτασμα τω ,ΑΨΜ΄(;) (1740) μηνός των …χριστιανών πόλις».

Στην κάτω δεξιά γωνία προστίθεται ένα επίγραμμα[9] που υπογράφεται από το γνωστό λόγιο της εποχής Γεώργιο Ρούση, γιο του Αρχιεπισκόπου Ζωσιμά.

υποσημ. 8

Στον τελευταίο στίχο μεταξύ χρονολογίας ,ΑΨΜΒ΄ω και της ένδειξης του μήνα Νοεμβρίου Λ΄ παρεμβάλλονται σε δυο σειρές οι λέξεις: πέτρα μέ τρώγε λείποντος ιδώ, γραφή, καθώς φαίνεται, σύγχρονη με την υπόλοιπη επιγραφή.

υποσημ. 9

«Αιώνι τω ναώ Σιάτισταν φαιδρύνει
ζώντ(ι) (τ)ω χρίστω ριρός (;) τι στάσιν
ταύτης ταράξει,πριν το παν σείση γε ος
σημαίαν ρίσσα (;) δεικνύς εν τούτου τέλει».
Γεώργιος Ρούσης ιερού θύτου γόνος».

(αντιγραφή από την εργασία της Καλλ. Θεοχαρίδου, **«Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση 1543-1851»**, Ε.Μ.Π., σελ. 56).

---

[101] Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι στη βιβλιογραφία της η Κ. Θεοχαρίδου συμπεριλαμβάνει (σελ. 57) τη δημοσίευση του Φ. Ζυγούρη: **Άγνωστα ονόματα ζωγράφων, ξυλογλυπτών, τεχνιτών και άλλων εξ επιγραφών μεταβυζαντινών εκκλησιών**, υπ'.αριθμ. 21-26 εκ Σιατίστης, **ΕΕΒΣ** (Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών) 2 (1925), σελ. 321-329.

<Επίσης, δεν μπόρεσε να εξαλείψει ο χρόνος> και την άλλη <επιγραφή>, που βρίσκεται απάνω από την εσωτερική θύρα του γυναικωνίτη, που χρησίμευεν ως νάρθηκας. Αυτή έχει ως εξής:

Εν έτει ,ΑΨΜΔ΄(1744) κατά μην(α) Δεκέμβριον ιστορήθη ο/ Νάρθηξ ούτος διακατέχοντος την ποιμαντικήν ράβδον και δι/θύνοντος ασφαλώς τους οίακας Σισανίου του Μακαριωτάτου κυρίου κυρίου/ Ζωσιμά, δια μεν δαπάνης και αναλωμάτων, των τιμιωτάτων/ κυρ Χατζή Μιχάλη Κώτζη Μίσιου, και κυρ Αργύρη Πέιου Κώτζη Ψύχαβου.[102]

Στο γυναικείο του ναού αυτού, <το οποίον αρχικώς ήτο Νάρθηξ σημειώνει ο Ι. Αποστόλου στην **Ιστορία Σιατίστης**, σελ. 123>, στη Δυτική πλευρά απεικονίζεται η Κόλαση και περιλαμβάνει το Ναβουχοδονόσορα και άλλους, αλλά περίεργα παριστάνεται και ο Μέγας Αλέξανδρος, βασιλιάς, που έχει επιδιώξει να (**247**) εκπολιτίσει τους βαρβάρους. Γιατί ανάμεσα με τους άλλους στην Κόλαση; Στη μεσημβρινή πλευρά απεικονίζονται πέντε (5) των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και μια μαντική γυναίκα. Τις απεικονίσεις λαμβάνω από την Ιστορία του μ<ακαρίτη> Αποστόλου, γιατί σήμερα δεν διακρίνονται. Η αμέλεια των επιτρόπων, ίσως και η αμάθεια αυτών έχουν συντελέσει στο να αφεθεί η ωραία του νάρθηκος αυτού αγιογραφία λεία του πανδαμάτορα χρόνου και των επιδράσεων της βροχής και των χιόνων.

«*Απεικονίζονται δηλαδή εξ αριστερών προς τα δεξιά με επιγραφάς άνωθεν οι εξής: ο σοφός Σόλων. Γέρων με κόμην φθάνουσαν μέχρι των ώμων και απεριποίητον γένειον. Ο σοφός Πλούταρχος. Μεσήλιξ με χωρισμένον εις δύο μακρόν γένειον. Ο σοφός Αριστοτέλης. Επίσης μεσήλιξ και με μακρόν και οξύ γένειον. Ο σοφός Πλάτων. Νέος με κοντόν ξανθόν πώγωνα. Ο σοφός Θουκυδίδης. Γέρων με κοντόν στρογγυλόν γένειον. Η σοφή Σιβύλλα. Νεαρά φυσιογνωμία, έχουσα στέμμα εις την κεφαλήν και πυρώδη κόμην πίπτουσαν επιχαρίτως επί των ώμων. Αι κεφαλαί των ανδρών καλύπτονται με είδος μανδηλίου, το οποίον ομοιάζει με σαρίκι. Πάντες φορούσι χιτώνα και επ' αυτού μανδύαν και κρατούσιν εις τας αριστεράς χείρας των ειλητήρια*[103] *ξεδιπλωμένα. Εις το του Αριστοτέλους αναγινώσκονται αι λέξεις: «Ακάματα φύσις Θεού γέννησις. Εξ αυτού γαρ ο αυτός ουσιούται λόγος», εις δε των λοιπών αι λέξεις είναι δυσανάγνωστοι. Σπανίζουσα η περίπτωσις εις χριστιανικήν εκκλησίαν αι απεικονίσεις τούτων και προδίδει το γεγονός, πόσον ετιμάτο η ελληνική φιλολογία κατά τους χρόνους εκείνους εν Σιατίστη». (**Ιστορία της Σιατίστης,** Ι. Αποστόλου**,** σελ. 123, κεφ. ια΄).*

---

[102] (Σημ. του συγγραφέα εντός του κειμένου- μεταφορά από αυτό): Ο Χατζή Μιχαήλ είναι πρόγονος της οικογένειάς μας <βλέπε γενεαλογικό δένδρο στο Μέρος Ζ΄ όπου η σελ. χειρ. 663, **§ 23. Μάρκος Ρούζιου**> και ο Πέϊος είναι ο κύριος του σπιτιού που έχει αγοράσει ο Γυμνασιάρχης Ι. Παπίας.

[103] **Ειλητήρια**, το ορθό ειλητάρια. **Ειλητάριο**, στην εκκλησιαστική γλώσσα είναι μακρόστενη λωρίδα περγαμηνής, στις δυο όψεις της οποίας γραφόταν η θεία λειτουργία. Η περγαμηνή αυτή τυλιγόταν σε κοντό κυλινδρικό ξύλο, που ονομαζόταν κοντάκιο.

Ταύτα φρονώ ότι οφείλονται σε εισηγήσεις του κυρ Ζωσιμά[104], που ήταν πολύ λόγιος κληρικός και φίλος των Μουσών. Φαίνεται και από τη μόρφωση που έδωκε στον υιό του Γεώργιον, που με την (**248**) παιδεία του εκλέισε *(δόξασε)* την ιδιαίτερη πατρίδα του και τίμησε τη μεγάλη πατρίδα μας και τιμήθηκε με εξαιρετικές τιμές στην Ιταλία, όπως θα ιδούμε στη βιογραφία του.

Στο ναό του Προφήτου Ηλιού την 20η Ιουλίου, την επέτειο του Προφήτου, γίνεται την παραμονή αγρυπνία με πανήγυρη που συγκεντρώνει πολύν κόσμο, ο οποίος διασκεδάζει εύθυμα έως το μεσονύκτιο και πέραν αυτού, και την πρωία τελείται αρχιερατική λειτουργία της συντεχνίας των γουναράδων, που ευημερούσαν σε προγενέστερα χρόνια στη Σιάτιστα, όταν οι συνηθιζόμενες τότε ενδυμασίες απαιτούσαν την χρήση του είδους αυτού <δηλ. της γούνας>. Αυτήν τη

---

[104] Η απεικόνιση αρχαίων Ελλήνων σοφών κυρίως στο νάρθηκα των ναών, αλλά και σε τράπεζες Μοναστηριών, εμφανίζεται ήδη από το 10ο αι. μ.Χ και δεν περιορίζεται στον ελλαδικό χώρο, απαντάται και στην Κωνσταντινούπολη, στη Μ. Ασία, στη Βουλγαρία, στη Ρουμανία.

Τα πρόσωπα που απεικονίζονται επιλέγονται με βάση τη συγγένεια των απόψεών τους προς τα δόγματα της χριστιανικής θρησκείας.

Η απεικόνιση δεν αποδίδει τα ιδιαίτερα σωματικά γνωρίσματα των προσώπων, αλλά προβάλλει τις ιδέες που πρέσβευαν αυτά, οι οποίες και καταγράφονται στο ανοιχτό ειλητάριο που κρατάει και με έμφαση το προβάλλει το κάθε εικονιζόμενο πρόσωπο.

Για την ερμηνεία του φαινομένου δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των μελετητών, π.χ.

Ο Α. Ξυγγόπουλος θεωρεί ότι οι σοφοί εντάσσονται μέσα στο εικονογραφικό θέμα της Ρίζας του Ιεσσαί που αναπαριστά τη γενεαλογία του Χριστού. Ειδικά από το 16ο αι. και ως τον 18ο στη Ρίζα του Ιεσσαί συγκαταλέγονται μεταξύ των αμέσων προγόνων του Χριστού και οι προφήτες και όσοι άλλοι μίλησαν για την έλευση του Σωτήρος και σ' αυτούς τους δεύτερους οι Βυζαντινοί κατέτασσαν και τους Έλληνες σοφούς /φιλοσόφους. Γι' αυτό και τους απεικονίζουν και στα ειλητάριά τους έβαζαν επιγράμματα σχετικά. βλέπε Ξυγγόπουλος Ανδρέας, «***Οι αρχαίοι φιλόσοφοι εις τας τοιχογραφίας των εκκλησιών»***, **ΜΗΣ** 1934, σελ.177.

Ο Κ. Σπετσιέρης θεωρεί ότι η απεικόνιση αυτών των σοφών είναι πράξη καθαγιασμού τους και αναγνώριση της προσπάθειας «των Ελλήνων φιλοσόφων κατά τους έξι π.Χ. αιώνας να υπερβούν την πολυθεΐαν και να διαμορφώσουν μίαν υψηλοτέραν ιδέαν περί πνευματικού θεού…», να προετοιμάσουν έτσι το δρόμο για τη χριστιανική διδασκαλία. Βλέπε Σπετσιέρης Κ., «***Εικόνες Ελλήνων Φιλοσόφων εις εκκλησίας»,*** Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, 1963-1964, σελ. 456-458.

Ο Φ. Κ. Βώρος θεωρεί ότι το φαινόμενο της εικονογράφησης / απεικόνισης των Ελλήνων σοφών στις εκκλησίες το 16ο -18ο αι. είναι σύμπτωμα και έκφραση εθνικής αφύπνισης, προσπάθεια προβολής και ανασύνδεσης με το παρελθόν μας, την κλασική αρχαιότητα, και ότι έχει την ίδια αιτία και τον ίδιο στόχο με το τολμηρότερο βήμα της τάσης αυτής (εθνικής αφύπνισης) να βαπτίζουν τα παιδιά τους - τέλη του 18ου αι. στα πλαίσια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού- με ονόματα αρχαία ελληνικά. Φ.Κ.Βώρου, **Η διδασκαλία της Ιστορίας με αξιοποίηση της εικόνας**, σελ. 118.

μέρα[105] ήταν συνήθεια οι αμπελοφύλακες να φέρουν σταφυλάς, για να λειτουργηθούν, καθόσον δίδονταν εξαιρετική φροντίδα στη Σιάτιστα για τα σταφύλια, επειδή αποτελούσαν το σπουδαιότερο προϊόν της.

03.03. Ο Άγιος Μηνάς

Η τοποθεσία του Αγίου Μηνά <ανάμεσα στη Γεράνεια και τη Χώρα> είναι σταθμός χρησιμότατος για κείνους που ανέρχονται και κατέρχονται από τις δυο συνοικίες τόσο τον χειμώνα, όσο και το θέρος. Πόσοι δεν βρήκαν αναψυχή, να μη πω σωτηρία, από τα ψύχη του χειμώνα στο νάρθηκα αυτού του ναού; Και πόσοι δεν πέρασαν τις εσπερινές ώρες του θέρους στην πλατεία του, που δεν μπορούσαν από αδυναμία του γήρατος ή από ασθένεια να ανεβούν στο λόφο του Προφήτου Ηλιού; Για τη χρησιμότητα αυτού ο τόπος αυτός απέσπασε την προσοχή των φίλων του καλού. Καταρτίστηκεν επιτροπή, που φρόντισε για τον εξωραϊσμό της πλατείας <και έτσι> ισοπεδώθη και δενδροφυτεύθηκε σε τρόπο που μπορεί να χρησιμεύσει για καφενείο θερινό, όπου ευρίσκουν αναψυχή τις θερινές εσπέρες οι κάτοικοι και των δυο (**249**) συνοικιών[106]. Απέναντι αυτής της τοποθεσίας (*απέναντι από αυτή την τοποθεσία*) ο ευεργέτης της Σιάτιστας Μιχαήλ Κουκουλίδης έχει ανεγείρει το Ηρώον, όμοιο του οποίου δεν υπάρχει, πιστεύω, σε όλη τη Μακεδονία άλλο, και έχει έτσι μεταβάλει σε τόπο όμορφο το βραχώδη και απρόσιτο εκεί τόπο, πριν να γίνει το Ηρώο. Καλύτερη εκλογή (*επιλογή)* μέρους δεν μπορούσε να γίνει και θα αποκτήσει μεγαλύτερη αξία χάρις στο δασύλλιο που γίνεται στον αγρό του ιατρού Παπανικολάου, τον οποίο είχε την ευγενή καλοσύνη να δωρίσει ο υιός του Νικόλαος, αρχιερεύς τότε Γρεβενών με το όνομα Νικόδημος, που απέθανε στη Θεσσαλονίκη στα 1939, αν δε μ'απατά η μνήμη. Πολλοί είχαν τη γνώμη ότι <το Ηρώον> πρέπει να ανεγερθεί στον περίβολο του Αγίου Μηνά και φρόντιζαν να πείσουν τον ευεργέτη να ακολουθήσει τη γνώμη τους. Αντιτάχθημεν και πείσαμε τον ευεργέτη να προτιμήσει τη θέση όπου έχει ανεγερθεί, παριστάνοντας (*παρουσιάζοντας*) τα επιχειρήματά τους ως φανταστικά (*εξωπραγματικά*), και τα πράγματα δεν μας έχουν διαψεύσει. Στις ενέργειές μας έχομεν προβεί κινούμενοι από την ιδέα ότι έχομε ανάγκη από τον εξωραϊσμό όσο μπορούμε περισσοτέρων τοποθεσιών, για να γίνει η Σιάτιστα κατάλληλη για τον παραθερισμό των τέκνων της, που ζουν στην ξενιτιά.

Λοιπόν, στην τοποθεσία αυτή είναι κτισμένος ο ναός του *(των)* Αγίου Μηνά, Βίκτορος και Βικεντίου, έχει πλάτος 7 μέτρα και μήκος 16,5 μέτρα, κόγχην μίαν στρογγύλην, στύλον *(κολόνα, κίονα*) δεν έχει <κανένα>, τοίχους νεόκτι-

---

[105] Στο Πρόχειρο στο σημείο αυτό ο Φ.Ζ. σημειώνει: «αυτήν τη μέρα, όταν ήταν εις χρήσιν το παλαιό ημερολόγιο…». Σήμερα η συνήθεια αυτή μεταφέρθηκε στις 6 Αυγούστου, γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.

[106] Μαρτυρία Απ. Κυρατζή για λειτουργία καφενείου στο χώρο αυτό, βλέπε Κυρατζής Απόστολος, «***Από τα Πηγάδια στον Αη Μηνά»*, ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ** 9-10, σελ. 69.

στους, τέμπλουμ ξύλινο, καλής τέχνης αρχαίας με κοσμήματα. Κτίστηκε σχεδόν την ίδια εποχή που κτίστηκε και ο ναός του Προφήτου Ηλιού. Ο Άγιος Μηνάς θεωρείται προστάτης και ελευθερωτής των αιχμαλώτων και φυλακισμένων και, όταν τις *(κάποιος)* έχει την κακή τύχη να έχει αιχμάλωτο (σκλάβο) από μέρος ληστών ή φυλακισμένον συγγενή του, καταφεύγει σε ικεσίες στον Άγιο Μηνά, για να τον (**250**) γλυτώσει. Παίρνει νήμα και περιδένει ολόκληρο το κτίριο γύρω <γύρω> και, όταν το νήμα κοπεί ή περάσει αρκετός χρόνος, το μαζεύει, κάμνει με αυτό το φιτίλι των κηριών που χαρίζει στον Άγιο, που (*για τον οποίο*) κάμνει και λειτουργία· και σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις ζητούν τη βοήθειά του. Η παράδοση αναφέρει ότι ο Άγιος Μηνάς βγήκε από το ναό έφιππος και ανάγκασε μια ομάδα από επιδρομείς να γυρίσουν οπίσω και να μη προχωρήσουν στη Χώρα, που είχαν σκοπό να <την> λεηλατήσουν. Παρόμοια διάδοση διαδόθηκε *(φήμη κυκλοφόρησε)* ανάμεσα στον ελληνικό στρατό, όταν όδευε στο Σαραντάπορο κατά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο. Στο ναό αυτόν ήταν *(υπήρχε)* εικόνα του Αγίου Μηνά [σε δέρμα]. Την εικόνα αυτή, που είχε παραμεληθεί και είχε παραδοθεί στη φθορά, έχουν μεταφέρει στον ναόν του Αγίου Δημητρίου, ως κειμήλιο, κατ' εισήγηση του μακαρίτου Αριστοτέλους Ζάχου. Υπάρχει και άλλη εικόνα αξίας του Αγίου Μηνά, που φέρει χρονολογία 1722 και τις λέξεις: δια χειρός Μανουήλ. Απάνω από τη μεσημβρινή θύρα στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται η ακόλουθη επιγραφή:

«Ανιστορήθη ο θείος και πάνσεπτος ναός των αγίων ενδόξων μεγάλων μαρτύρων Μηνά, Βίκτορος και Βικεντίου αρχιερατεύοντος προεδρικώς του μακαριωτάτου και λογιωτάτου πρώην Αχριδών Κ^{ου} Κ^{ου} Ζωσιμά, γέννημα και θρέμμα της πατρίδος, ανεκαινίσθη προ χρόνων εις τους 1701[107] *τα νυν δε πάλιν δια συνδρομής του αυτού εξόδου και κόπου των τιμιωτάτων Χατζή Ανδρέα και Κ^{ου} Νικολάου Ιωάννου και αδελφών αυτού Κ^{ου} Κωνσταντίνου δια χειρός του ευλαβεστάτου ιερέως Κ^{ου} Κωνσταντίνου και Νικολάου και Αναστασίου αυταδέλφων 1728 Οκτωβρίου 16»*[108].

(**251**) Στην ανατολική πλευρά από το νάρθηκα υπάρχει εικόνα, στην οποία απεικονίζεται ο Άγιος Μηνάς έφιππος, και καίεται <μπροστά της> κάθε μέρα, [τις βραδινές ώρες], κανδήλα. Σε παλαιότερη εποχή έβγαζαν τα μάτια του Αγί-

---

[107] Στο χειρόγραφο μεταξύ του **1701** και του **τα νυν** διατηρείται από το συγγραφέα αυτούσιο ένα τμήμα της επιγραφής:

το οποίο στη συνέχεια μεταγράφει. Η επιγραφή αυτή δημοσιεύτηκε από τον Φ. Ζυγούρη το 1925 στην **ΕΕΒΣ,** σελ. 326.

[108] Επί της εμπροσθίας εισόδου του αγίου Μηνά υπήρχε επιγραφή: «Γεώργιος Ρούσης ταύτην χαράσσει / πριν το παν σείσει θεός / ιεροθύτου γόνος σήματα τρισσά / δεικνύει ενταύθα τέλεια» (Κανατσούλης Αθανάσιος, ***«Η Σιάτιστα από της εισβολής των Τούρκων και εντεύθεν»***, Η.Δ.Μ 1934, σελ. 160).

ου ή του αλόγου. Από ποια αιτία ή για ποιο σκοπό, μάς είναι άγνωστο. Στα 1940 η στέγη του νάρθηκα ανακαινίστηκε, γιατί απειλούσε <με> πτώση, και στρώθηκε με έξοδα του Νικολάου Δήμου, που σκοπεύει να επεκτείνει και την πλατεία. Σε προγενέστερη εποχή, στα 1920, με τις ενέργειες και προσπάθειες του τότε επιτρόπου των εκκλησιών Ιωάννου Καμπούρη κτίστηκαν τα κελιά στην ΒΑ. πλευρά του περιβόλου. Σ' αυτά οι προσκυνητές, όταν επιστρέφουν από την Παναγία Τσιαρουσίνου <Μικροκάστρου>, μένουν και κάμνουν λειτουργία με αγρυπνία. Τα κελιά αυτά δεν πρέπει να παραμεληθούν, γιατί είναι πολύ χρήσιμα για τις κοινές συγκεντρώσεις Χώρας και Γερανείας και για τους προσκυνητές. Αμπροστά από ολίγα χρόνια αναγέρθηκε στη Β. πλευρά το κωδωνοστάσιο με έξοδα ενός από τους υιούς του Αντ. Πήτλιαγκα, που βρίσκεται στην Αμερική.

03.04. Ο ναός της Αγίας Παρασκευής

Ο ναός της Αγίας Παρασκευής και <της> Μεγαλομάρτυρος Αικατερίνης ευρίσκεται στην κάτω συνοικία Σιατίστης (Γεράνεια) και είναι ο αρχαιότερος από τους ναούς που σώζονται σήμερα. Κτίσθηκε στα 1677, είναι ρυθμού βυζαντινού, θολωτός, με τρούλους και αψίδες. Το τέμπλο του είναι αρίστης ξυλογλυπτικής τέχνης. Οι εικόνες, τόσο στο τέμπλο όσο και στους τοίχους, είναι άξιες μελέτης και προπάντων η εικόνα του Χριστού και της Παναγίας και η απέναντι από τον Δεσποτικό θρόνο, που απεικονίζει την Αποκάλυψη του Ευαγγελίου, έργα του ζωγράφου Θεοδώρου Πουλάκη από την Κρήτη, όπως μαρτυρεί η υπογραφή (**252**) του, που είναι από κάτω από τις εικόνες (*στο κάτω μέρος των εικόνων*) [109]. Αμπροστά από πολλά χρόνια είχαν αρχίσει να αντικαθιστούν τις εικόνες που είναι στους τοίχους με εικόνες νεότερης τέχνης, έργων (*έργα)* του Χριστοδούλου Ζωγράφου, αλλ' ευτυχώς αναχαιτίστηκεν η βεβήλωση αυτή, γιατί, μόλις έγινε γνωστή στον κόσμο των λογίων, έχει (*είχε*) προκαλέσει τις διαμαρτυρίες για το εγκληματικό αυτό εγχείρημα. Στα 1939 η Κυβέρνηση θεώρησε τον ναό ως ένα κειμήλιο βυζαντινής τέχνης και έχει ανακηρύξει αυτόν σε Μουσείον και επομένως πάσα πλέον οιαδήποτε (*οποιαδήποτε πλέον*) παραποίηση είναι απαγορευμένη. Στον αυλόγυρο του ναού βρίσκονταν άλλοτε μια πλάκα τάφου που έφερνε την εξής επιγραφή:

«,ΑΨΟΕ΄ ΕΝ ΜΗΝΙ ΝΟΕΜΒΡΙΩ$_{I}$

Ἐνθάδε κεῖται σῆμα Θεοδώροιο ἐν βροτὶ ανείρειος πάις ἦν Ἐμμανωήλοιο πλούτῳ προὔχων φέρτατος τέτυκται ἡμῶν Σιατίστῃ δὲ δόξαν ἐνέγκατο πλείστην πάντων.»[110].

---

[109] Κάτωθι των εικόνων σημειώνει στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ.

[110] «Στο υπέρθυρο της εισόδου του κυρίως ναού εσωτερικά, στο νότιο τοίχο υπάρχει η εξής επιγραφή: Ο ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ Ο ΕΠ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΙΜΩΜΕΝΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥ/ΗΣ ΤΗΣ ΟΣΙΟΠΑΡΘΕΝΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΚΑΙ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΝΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ/ ΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ

<Ελεύθερη απόδοση: 1775 κατά μήνα Νοέμβριο

Εδώ είναι ο τάφος του Θεοδώρου· στη ζωή ήταν παιδί του Εμμανουήλ, ξεχωριστός στον πλούτο, αναδείχτηκε πρώτος από όλους μας, στη Σιάτιστα δε έφερε δόξα πιο πολλή από όλους.>

03.05. Άγιος Χριστόφορος

Την περιγραφήν του Αγίου Χριστοφόρου παραλαμβάνομεν από την **Ιστορία Σιατίστης** του κ. Ιωάννου Αποστόλου, σελ. 131, με μερικές προσθήκες, που σημειώνονται με τη δήλωση Σημ. Σ. Ο ναός του Αγίου Χριστοφόρου είναι ένας αρχαίος ναός της Σιάτιστας, ο οποίος κτίστηκε στα 1709, την εποχή δηλ. που ανεγέρθηκαν και οι ναοί του Προφήτου Ηλιού και Αγίου Μηνά, στην εποχή που αρχιερεύς Σισανίου ήταν ο Ζωσιμάς.

«*Λόγω ρωμαντικότητος η θέσις του Αγίου Χριστοφόρου κατέχει ομολογουμένως τα πρωτεία. Κείται εις το Δυτικόν (Σημ Σ. στο ΝΔ.) μέρος και επί υψομέτρου 960 μ.*

Ο περίβολος του ναού είναι ευρύτατος και περιορίζεται με περιτοίχισμα. ***(253)****. Ως εξοχική θέσις θεωρούμενος είναι υπέροχος από πάσης απόψεως, την γοητείαν δε αυτού αποτελεί η ευρύτης, το κατάφυτον, το χλοερόν και σύδενδρον και η παχεία σκιά την οποίαν παρέχουσι τα πολύφυλλα δένδρα, μεταξύ των οποίων διακρίνονται αι υψηλές και γέρικες βαλανιδιές, τα φουντωτά σφενδάνια*[111]*, αι αρωματώδεις φιλύραι,*[112] *τα μυροβόλα πεύκα και απειρία μικρών θάμνων από ραγκαβανιές, αιγοκλήματα, λυγαριές κτλ. Όταν δε συμπέση ανάμεσα από τα πυκνά φυλλώματα αυτών οι μικροί των δασών ψάλται να τονίζωσι το γλυκύ και περιπαθές αυτών κελάδημα, τότε ανέκφραστος ηδονή και συγκίνησις ενσταλάζεται εις την ψυχήν του ευαισθήτου εις τας ωραιότητας της φύσεως ακροατού*[113].

ΤΟ ΣΩΤ. ΕΤΟΣ ,ΑΧΟΖ΄: (1677) ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΗΘΗ ΤΟ ,ΑΧΟΘ΄ (1679) ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥ/ΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΙΣΑΝΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΤΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΕ ΤΩΝ ΕΥΛΑΒΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΚΥΡΙΩΝ/ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ ΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝΤΙΜΩΝ ΚΥΡΙ/ΩΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΚΩΤΣΙΟΥ ΠΕΙΟΥ…». (Δάρδας.Α., «***Ο Ναός και το κωδωνοστάσιο των Αγ. Παρασκευής και Αικατερίνης Σιάτιστας»,*** **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ** 19-20, σελ. 8).

[111] **Σφενδάνι<Σφενδάμι, (**το φυτό σφένδαμνος**),** είδος δασικού δένδρου, τα φύλλα του μοιάζουν με εκείνα του πλάτανου και το ξύλο του χρησιμοποιείται στην επιπλοποιία και μάλιστα σε λεπτές κατασκευές.

[112] Σημ. συγγραφέα: Ο αήρ εκεί πραγματικά ευωδιάζει. Εκείνος που εισέρχεται στον περίβολο αισθάνεται ότι αναπνέει αέρα αρωματισμένο.

[113] (Σημ. συγγραφέα εντός του κειμένου – μεταφορά από αυτό): Δυστυχώς σε καμιά από τις ωραίες τοποθεσίες μας δεν μπορούμε να απολαύσομε αυτήν την ηδονήν, γιατί τα πτηνά, για τα οποία πρόκειται, δεν είναι θαμώνες αυτών, επειδή λείπει από αυτές το νερό. Σπάνιο πράγμα να ξεπέσει κανένας από τους ψάλτες αυτούς. Μια χρονιά, θυμού-

Και εις κάθε μεν εποχήν του έτους διατηρεί η θελκτική αυτή θέσις την ρωμαντικήν καλλονήν της, ιδίως όμως κατά τας πρωινάς ώρας της ανοίξεως, οπότε ο ορίζων είναι διαυγέστερος, απαράμιλλον παριστάνει την μαγείαν της. Από της θέσεως ταύτης ξεδιπλώνεται κάτω το μεγαλειώδες πανόραμα της ανωμάλου και λοφώδους πεδιάδος των Γρεβενών με τα κατάφυτα χωρία της και εις το βάθος τον μεγαλοπρεπή και επιβλητικόν όγκον του Βοΐου με τις χιονισμένες κορυφές του· νοτιώτερον διανοίγεται με όλην της την μεγαλοπρέπειαν η δασώδης περιφέρεια των Βεντζίων με τους αραιούς συνοικισμούς της ***(254)*** *και με αντέρεισμα τα υπερηφάνως υψούμενα Καμβούνια με τα πυκνόφυτα έλατα και την ομιχλώδη μορφήν των. Πού και πού διαφαίνονται αι απόκρημνες όχθες του ορμητικού Αλιάκμονος και τμήματα του πολυθορύβου ρεύματός του, του οποίου η υπόκωφος βοή φθάνει ενίοτε έως εκεί επάνω*[114]*.*

Εις την εξοχικήν αυτήν θέσιν επικρατεί συνήθως σιωπηλή και αθόρυβος ηρεμία και δι' αυτό είναι επιθυμητή εις οικογενείας, όσαι θέλουν να διέλθουν ευχαρίστους ώρας εν απομονώσει. Όλως τουναντίον όμως συμβαίνει κατά την πρωτομαγιά, ήτις ανέκαθεν εορτάζεται επί της εξοχής ταύτης. Από βαθειά χαράγματα οι θαυμασταί της αναγεννωμένης φύσεως κρατούντες λουλούδια στα χέρια αρχίζουν να ανεβαίνουν εκεί επάνω και προπάντων ο ωραίος κόσμος της Σιατίστης, απαραιτήτως δε όλες αι αρραβωνιασμένες κόρες εν συνοδεία των αρραβωνιαστικών και των συγγενών αυτών. Η εγχώριος μουσική παίζει διαρκώς και οι οπαδοί της Τερψιχόρης ακούραστα χορεύουν συρτούς, ενώ ο μικρόκοσμος των σχολείων με τις ηχηρές και φαιδρές φωνές του ψάλλει:

«Ο Μάιος μας έφθασεν, εμπρός βήμα ταχύ
να τον προϋπαντήσωμε, παιδιά, στην εξοχή».

Κατόπιν διασκορπίζονται κατά παρέας οικογενειακάς υπό την παχείαν σκιάν των δένδρων ***(255)*** *και πανηγυρίζουσιν έως το βράδυ διασκεδάζοντες και ευωχούμενοι. Καθ' όλην την ημέραν εκείνην ο Άγιος Χριστόφορος σείεται από τις φωνές και τα πρωτομαγιάτικα τραγούδια τα εξυμνούντα την φύσιν και τον έρωτα.*

μαι, ξέπεσε ένα αηδόνι, που είχε καταλύσει στη βαθύσκια αυλή του σπιτιού Κανατσούλη και μας τρέλαινε με το άσμα του τις νύχτες του θέρους.

[114] (Σημ. συγγραφέα εντός του κειμένου – μεταφορά από αυτό): Ο Αλιάκμων είναι πολύ ορμητικός τον χειμώνα, που παρασύρει κάθε τι που θα του τύχει, δένδρα, βράχους κ.λπ.. Όταν κατέρχεται, φαίνεται σαν να κατέρχεται κανένα βουνό. Η γέφυρα Ανασελίτσας δέχτηκε πολλές φορές τα καταστρεπτικά και χειμαρρώδη ρεύματά του και παρασύρθηκε, γιατί δεν μπόρεσε να αντισταθεί στη δύναμή τους. Εκείνοι που είχαν μύλο στο Γεφύρι Πασιά έχουν υποστεί οικονομική καταστροφή, γιατί δεν μπορούσαν να στερεώσουν τη δέση του μύλου τους. Τότε, όταν βρίσκεται κανένας στον περίβολο του ναού, αισθάνεται την ορμητικότητα του ποταμού.

Σημ. επιμ.: **Δέση** (του μύλου), μέρος του συγκροτήματος ενός νερόμυλου. Είναι φράγμα κατά μήκος της όχθης του ποταμού, που στενεύει όσο προχωρεί προς το μυλαύλακα.

«Τώρα Μαϊά, τώρα δροσιά, τώρα το καλοκαίρι» (βλέπε Μέρος Β΄, Λαογραφικά, **§22. Πρωτομαγιά**).

Περδίκα μ' 'π' άλλον μαχαλά
κι απ' άλλη ξένη χώρα,
σ' όλον τον κόσμο ήμερη,
σ' εμένα στέκεις άγρια·
θα στήσω βρόχια στα βουνά
και ξόβεργες στους κάμπους
για να περάσης να πιαστής,
πέρδικα πλουμπισμένη.

Κάμν<ει> ο Χινόπωρος χαρά, παντρεύει το χειμώνα
και κάλιασε (κάλεσε) την άνοιξι να πάη να στεφανώση,
κι η άνοιξη καμάρωνε με τα πολλά τ' ς λουλούδια.
Μην καμαρώνεις άνοιξι με τα πολλά λουλούδια
γιατ' έρχετ΄ ο Χινόπωρος και θα τα μαραγκιάση.

Μάη, Μάη , χρυσομάη,
τι μας άργησες κι δε φάνηκες
να μας φέρης τα λουλούδια
και την άνοιξι και την άνοιξι; [115]

*Ανέκαθεν κατεβάλλετο προσπάθεια προς εξωραϊσμόν του εξοχικού τούτου χώρου, συστηματικώς όμως επεδόθη εις τούτο η φερώνυμος φιλοδασική Αδελφότης του Αγίου Χριστοφόρου (1900), ήτις, εκτός της περιποιήσεως και φυτεύσεως πολλών δένδρων, έκτισε το περίβλεπτον (**256**) Κιόσκι, επεσκεύασε την στέρναν και ισοπέδωσε και διεκόσμησε κάθε ανώμαλον και ασχημίζουσαν θέσιν, η δε αδελφότης των Κυριών Γερανείας «η Ευπρέπεια» (1921) επεσκεύασε και ισοπέδωσε τους δρόμους τους άγοντας εις τον λόφον».*

03.06. Άγιος Ιωάννης

Ο ναός του Αγίου Ιωάννου είναι κτισμένος στο Δ. μέρος της Σιάτιστας στο μέσο περιβόλου ευρυχώρου και συδένδρου. Στο Β. μέρος είναι πυκνά

[115] (Σημ. συγγραφέα εντός του κειμένου-μεταφορά από αυτό): Τα παλιότερα χρόνια συναθροίζονταν οι γυναίκες και τα κορίτσια, προ πάντων, στα χωράφια που βρίσκονται τα πλαβοβότανα, νότια του ναού, και κει μάζευαν πρασινάδες και πλαβοβότανα, έκαμναν στεφάνια και ζώνες με αυτά και έτσι στεφανωμένα και ζωσμένα <με ζώνες από πρασινάδες> χόρευαν και τραγουδούσαν. Διασκέδαζαν εκεί έως τις μεσημβρινές ώρες και πέραν. Διασκέδαση φυσική και πιο ευχάριστη από τη διασκέδαση που αργότερα έχει εισαχθεί στον περίβολο της εκκλησιάς με τα μουσικά όργανα και τους χορούς.

φυτρωμένα (*πυκνοφυτρωμένες*) 13 βαλανιδιές, από τις οποίες η μία έχει ξηρανθεί. Ο λαός πιστεύει ότι αυτό δεν έγινε τυχαίως, αλλ' ότι η θεία Πρόνοια έχει εδώ τη θέση της. Θέλησε με τα δένδρα αυτά να απεικονίσει τους 12 Αποστόλους με τον Ιησούν. Το στεγνό δένδρο είναι ο Ιούδας. Στο Δ. μέρος είναι μια βαλανιδιά, που ο κορμός της χαμηλά έχει δυο κλώνους σε απόσταση πολύ στενή *(μικρή)* ο ένας από τον άλλο. Για τους κλώνους αυτούς παραδέχεται ο λαός ότι όποιος περάσει <εύκολα> δια μέσου αυτών (*ανάμεσά τους*) δεν έχει αμαρτίες, όποιος δύσκολα περνάει είναι αμαρτωλός. Τον περίβολο του ναού περιόρισε με περιτοίχισμα στα 1934 ο Χριστόδουλος Ναούμ Μέγας[116], που εμπορεύονταν στας Αθήνας και απέθανε στα 1944. Εκτός του περιτοιχίσματος εφρόντισε και δια τον εξωραϊσμό του περιβόλου με δένδρα, πλην από έλλειψη νερού δεν ευδοκίμησαν όπως έπρεπε. Στην τοποθεσία αυτή οι κάτοικοι της Χώρας κάμνουν τις περισσότερες διασκεδάσεις τους κατά το θέρος, γιατί είναι περιορισμένος ο περίβολος, έχει σκιά παχιά και ύδωρ κοντά. Σε παλαιότερη εποχή ήσαν κτισμένα κελιά από ένα ευσεβή, το όνομα Μανέκας, όπου πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Ολόγυρα στο περιτοίχισμα είναι φυτευμένες πασχαλιές και στον περίβολο τα σχολεία έχουν φυτεύσει αρκετά πεύκα τα τελευταία έτη.

Στην τοποθεσία αυτή, λοιπόν, έχει κτισθεί ο ναός του Αγίου Ιωάννου και έχει (**257**) μήκος 22 μέτρα και πλάτος 11,5μέτρα. Στύλους (*κίονες*) έχει 6 στρογγύλους με κιονόκρανα <απομιμήσεως του> γοτθικού [ρυθμού], κόγχες δύο. Η απάνω από τη θύρα επιγραφή έχει καταστραφεί από το ασβέστωμα που έγινε. Από τις χρονολογίες που βρίσκονται στις εικόνες και από την παράδοση, που μας μεταδίδει ότι εκκλησιάζονταν στο ναό αυτόν οι γειτόνοι και οι συνοικισμοί ολόγυρα από την τοποθεσία της βρύσης Ψαρά, συμπεραίνομε ότι και ο ναός αυτός κτίστηκε μπροστά από τα 1800 και είναι αρχαιότερος από τον Άγιο Αθανάσιο. Το τέμπλουμ αυτού είναι ξύλινο με κοσμήματα.

Οπίσω από την εικόνα του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου σώζεται η εξής επιγραφή: «Ειστορίθη δια δαπάνης των Παπουτσήδων δεια ψηχικήν αυτών σωτηρίαν 1784 Ιουνίου 22». Στο μέσο της εκκλησίας κρέμαται μικρός ορειχάλκινος πολυέλαιος, δώρο Δημητρίου Ψαρά, όπως δείχνουν τα γράμματα (*τα γραφόμενα πάνω)* σ' αυτόν: «Δημήτριος Γεωργίου Ψαρά. Πόλις ην αυτού η Σιατίστη». Ο Ψαράς ήταν ένας από τους πρώτους ευεργέτες της Σιάτιστας <βλέπε και σελ. χειρ. 679>.[117]. Σ' αυτόν οφείλεται η κατασκευή της βρύσης «Ψαράς», που

---

[116] Για τον Χριστόδουλο Ναούμ Μέγα βλέπε σελίδα χειρογράφου 614.

[117] Ο **Δημήτριος Ψαράς** γεννήθηκε το 1743. Έζησε στο Σεμλίνο και την Πέστη και από το 1765 διέμενε μόνιμα στη Βιέννη. Έμπορος, ήταν ενεργό μέλος της Ελληνικής Κοινότητας της Βιέννης από το 1784 τουλάχιστο. Στάθηκε δίπλα στο λόγιο παιδαγωγό Μιχαήλ Παπαγεωργίου στα τελευταία χρόνια της ζωής αυτού του μεγάλου δασκάλου, που πέθανε το 1796. (βλέπε **Λάιου Γεωργίου**, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 76,77).

Περιλαμβάνεται στον «πίνακα κατά Αλφάβητον» των ονομάτων των συνδρομητών του πρώτου τόμου του βιβλίου του Αθανασίου Πέτρου Ψαλίδα του εξ Ιωαννίνων**, Αληθής Ευδαιμονία**, εν Βιέννη της Αουστρίας 1791.

παραλαμβάνει το νερό από μια δεξαμενή σαν κοινό πηγάδι, που βρίσκεται αρκετά μέτρα μακρά από τη βρύση, όπως γίνονταν όλες οι βρύσες εκείνη την εποχή. Στον τόπο αυτό φαίνεται ότι ήταν συνοικισμός, γιατί δεν εξηγούνται άλλως τα νερά που βρίσκονται εκεί, γιατί, εκτός της βρύσης, και στη γωνιά απόξω του χωραφιού *(έξω από το χωράφι)* <του> Ζυγούρη ήταν και πηγάδι. Ίσως δε και το πηγάδι από το οποίο τροφοδοτείται ο Ψαράς να έχει αρχικά ως αιτία την ύδρευση του εκεί συνοικισμού. Έξω από την εκκλησία, στο Α. μέρος, ήταν 3 πηγάδια. Το ένα <από αυτά, το ευρισκόμενο> μέσα στον τόπο που είναι η μπάρα, έχει κλειστεί, γιατί το νερό του ανακατώνονταν με τα νερά της μπάρας και γίνονταν επιβλαβές στην υγεία των ανθρώπων.

(**258**) Σε όλη την πλευρά του χωραφιού του Στάθη ήταν φυτευμένα λευκάδια, που είχε φυτεύσει κάποιος καλός χριστιανός, <για> να εξουδετερώσει τη βλάβη που προξενεί το έλος στην υγεία των κατοίκων, αλλά κόπηκαν [για την ξυλεία], όταν έγινε το Δημοτικό Σχολείο. Ολίγο παρέκει από τη μπάρα στο μέσο του λόφου είναι το ντουλάπι (*εικονοστάσι)* του Αγίου Αχιλλείου. Αυτού κάποιος ευσεβής είχε σκοπόν να κτίσει εκκλησάκι[118]. Γιατί δεν πραγματοποίησε το σκοπό του; Άμποτε να γίνονταν. Γιατί έτσι θα εξωραΐζονταν το μέρος, θα δενδροφυτεύονταν και θα απαλλάσσονταν από το ένα μέρος από τα αλώνια και από το άλλο μέρος από την ανέγερση σπιτιών στο λόφο[119] .

03.07. Αγία Τριάς

Θέση που μπορεί να χρησιμεύσει ως τόπος αναψυχής τουλάχιστο του μισού πληθυσμού της Σιάτιστας, γιατί εκεί ο αέρας είναι καθαρότερος. Βρίσκεται σε ύψος (*υψόμετρο*) 970 μέτρων, έχει νερό πόσιμο και υγιεινό κοντά, το νερό του Βρέτου, και το δασύλλιό της προχώρησε *(επεκτάθηκε)* αρκετά και επεκτείνεται με νεότερα δενδρόφυτα, που είναι προφυλαγμένα με περιτοίχισμα, το οποίο αντικατέστησε το συρματόπλεγμα, με το οποίο ο Νικόλαος Δήμου είχε περιορίσει (*περιφράξει*) τον τόπο. Ο τόπος αυτός είναι τόπος με ιστορία. Σ' αυτόν έχουν στηθεί στα 1912 τα κανόνια που έβαλλαν εναντίον των Τούρκων, που προσπαθούσαν να εισέλθουν στη Σιάτιστα από τα απέναντι βουνά Ζιάγκινα <Τσιάγκινα>, Καστράκι, Χαΐρ κ.λπ.. Από την τοποθεσία αυτή βλέ-

---

Στον Κώδικα Ζωσιμά συναντούμε και άλλους με το επώνυμο Ψαράς: σε πράξη με ημερομηνία 30 Ιανουαρίου 1700 τα ονόματα Μήνος και Νίκος Ψαράς (σελ. 70) και σε πράξη της 23ης Ιουλίου 1722 το όνομα Ζήσης Μήνου Ψαρά.

[118] Στις μέρες μας στην περιοχή αυτή κτίστηκε εκκλησάκι του Αγίου Αχιλλείου.

[119] Το νόημα της παρατήρησης βγαίνει από όσα αναγράφει στο Πρόχειρο. Σημειώνει για την Κοινότητα ότι με το να «γνωμοδοτεί υπέρ εις τας αιτήσεις των ζητούντων άδειαν οικοδομής έβλαψε το κάλλος της περιοχής», («διότι ούτω <αν δηλ. δεν κτίζονταν σπίτια> θα εξωραΐζετο ο λόφος αυτός και θα εδενδροφυτεύετο….»).

πει ο θεατής καθαρά τα ρείθρα[120] του ποταμού Αλιάκμονος, που διασχίζουν την απέναντί της έκταση. Στο βόρειο μέρος της τοποθεσίας αυτής υψούνται οι όγκοι του Σβέρνιτσου (**259**) και στο δυτικό το ιστορικό Καστράκι, που ποιος ξέρει πόσες φορές έχει συγκεντρώσει τους κατοίκους και τους έσωσεν αμυνομένους απ' εκεί ενάντια στους επιδρομείς. Ο θεατής κατά την δύση του ηλίου αισθάνεται την ευεργετική επίδραση όχι μονάχα από τον καθαρό αέρα, που εκεί αναπνέει, αλλά και από τη θέα, που του παρέχεται από τη μεγάλη πεδιάδα της Ανασελίτσης, με τα ωραία της χωριά, και που διανοίγεται μπροστά του σαν μια μαγευτική ταινία κινηματογράφου.

Σ' αυτή την τοποθεσία είναι κτισμένος ο ναός της Αγίας Τριάδος. Δυστυχώς δεν σώζεται καμιά επιγραφή, αλλ' από την παράδοση είναι γνωστό ότι σε αρχαιότερη εποχή χρησίμευσεν ως πρώτο καθολικό, ότι εδώ ήταν η αρχαιότερη συνοικία, της οποίας οι κάτοικοι μαζί με τους κατοίκους των πέριξ συνοικισμών Γκραντίστι (χωριουδάκι), Γκράτσιανη (χωριό μέσα σε μέρος που περιτριγυρίζεται από βουνά) και Μπερνίτσα εκκλησιάζονταν σ' αυτόν το ναό. Γι' αυτό[121] την αρχή έχει πρωτύτερα από τα 1600 και ίσως να έχει ανακαινισθεί.

Οι εικόνες είναι παλαιάς εποχής, αφού [πολλές από αυτές] είναι εξιστορημένες *(ιστορημένες)* επάνω σε μουσαμά. Πολλές έχουν γίνει με έξοδα των μελών του ρουφετιού[122] των πραγματευτών, που πήγαιναν στη Βράνια[123] και σε άλλα μέρη και πωλούσαν εκεί κουκούλια, παπούτσια και άλλα προϊόντα του τόπου μας ή τα αντήλλασσαν με σχοινιά και άλλα εμπορεύματα. Στο εικονοστάσιο διαβάζομε σε μια εικόνα της Παναγίας τα εξής: «Δέσποινα πρόσδεξαι τας δεήσεις των δούλων σου Θεοδώρου, Μπεΐνας, Νικολάου και Ναούμας 1794». Στην εικόνα του Χριστού: «Πρόσδεξαι Κ^{ε} την δέησιν των δούλων σου Δημητρίου, Μαρίας, Ελένης και Ναούμας, 1794 Μαρτίου 15». Στην εικόνα του Αγίου (**260**) Ναούμ: «Δέησις των δούλων του Θεού Νικολάου, Μαλαματής και Ναούμας 1793 Νοεμβρίου 29 δια χειρός Μιχαήλ». Στην εικόνα αυτή είναι ιστορημένα τα μοναστήρια.[124]

……

---

[120] **Ρείθρο**, ρυάκι, ρέμα νερού / κοίτη ποταμού και η ροή του ποταμού μέσα στην κοίτη.

[121] Γι' αυτό: προφανώς το συμπέρασμά του για τη χρονολόγηση του ναού στηρίζεται σε γνώση του για τη χρονολόγηση των χωριών που αναφέρει. Η Γκράτσιανη π.χ. αναφέρεται σε έγγραφο του 1688, βλέπε Τσότσος Γεώργιος, «***Πληροφορίες για τους οικισμούς και το οδικό δίκτυο της περιοχής Σιάτιστας από τα γεωγραφικά κείμενα περιόδου τουρκοκρατίας»,*** εισήγηση στο Διεθνές συνέδριο του 2003 στη Σιάτιστα. σ.261,262.
Γενικά, η έλλειψη συγκεκριμένων χρονολογικών αναφορών και σχετικών τεκμηρίων οδηγεί στην έμμεση χρονολόγηση με βάση κάτι άλλο σύγχρονο και χρονολογημένο με απόλυτη ή σχετική βεβαιότητα.

[122] **Ρουφέτι**, συντεχνία.

[123] **Βράνια**, Vranje πόλη της Σερβίας, αλλά και άλλη με το ίδιο όνομα Βράνια, Vranya, στη Βουλγαρία.

[124] Μοναστήρια, στο τελικό χειρόγραφο, αλλά και στο Πρόχειρο τη λέξη Μοναστήρια ακολουθεί κενό μιας σειράς, πιθανόν για να προστεθούν ονόματα.

Στην εικόνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ: «Δέησις των δούλων του θεού του ρουφετίου των πραμματευτών Κοτζιανίας[125] Μιχαήλ και Ασάνης 1795 7/βρίου 10». Στην εικόνα της Αγίας Τριάδος: «Πρόσδεξαι, Κύριε, την δέησιν των δούλων του ρουφετίου των πραγματευτών Βράνης 1794 Ιουνίου 6 δια χειρός Μιχαήλ». Ονόματα σ' αυτήν δεν αναγράφονται. Στην εικόνα στο Δεσποτικό θρόνο: «Δέησις του δούλου του θεού Γεωργίου συν της συμβίας αυτού και των τέκνων 1770» και σε μια άλλη εικόνα: «Δέησις Χατζή Δήμου, προσκυνητού του Αγίου Τάφου 1764». Αι δυο τελευταίες εικόνες είναι οι αρχαιότερες.

Εκ των χρονολογιών των εικόνων φαίνεται ότι ο ναός ιστορήθη προ του 1800 και επομένως[126] ο ναός θα έχει κτισθεί αμπροστά από τα 1750. Έχει δυο κόγχες, επειδή τιμάται με το όνομα της Αγίας Τριάδας και του Αγίου Ναούμ. Στον περίβολο του ναού, στο ΒΔ. μέρος, υπήρχε νεκροταφείο με κοιμητήριο, του οποίου έγινεν εκσκαφή στα 1942, όταν έγινε το περιτοίχισμα. Στην κορυφή του λόφου, ολίγα βήματα μακρύτερα από τη βόρεια πλευρά, έγινε δοκιμή με γεωτρύπανο για την εξαγωγή νερού. Έφθασαν τα 120 μέτρα, βρήκαν νερό, που ήθελεν ακόμη 22 μέτρα για να ανέλθει έως την επιφάνεια. Πλην δεν μπόρεσαν να προχωρήσουν περισσότερο, οπότε υπήρχε πιθανότητα να έφθανεν έως την επιφάνεια, διότι οι σωλήνες του γεωτρυπάνου ήταν στενοί. Ο μηχανικός ήλπιζε να συναντήσει τη δεξαμενή, από την οποία τροφοδοτείται η βρύση της Γιάγκοβης < Μεσοποτάμου>.

Ο ναός[127] ούτος κατά Νοέμβριον 1948 πυρπολήθηκε από τους συμμορίτας[128]. Είχε κτισθεί το 1620[129] και ήτο περίφημος για τις τοιχογραφίες και τις αρχαίες φορητές εικόνες και τα ωραία ξυλόγλυπτα.[130] (**261**)

---

[125] **Κοτζιανία.** Πιθανόν η πόλη Κότσανα, 80 χιλιόμετρα ανατολικά των Σκοπίων.

[126] «Επομένως», ατεκμηρίωτο το συμπέρασμα ως προς το χρόνο 1750. Πιθανόν το υπολογίζει με δεδομένο ότι η αγιογράφηση γινόταν αρκετά χρόνια αργότερα, όπως συνέβαινε συνήθως και με τη ζωγραφική διακόσμηση στα αρχοντικά.

[127] Το χωρίο αυτό είναι μεταγενέστερη εγγραφή / προσθήκη, αφού ο Πρόλογος αναφέρει πιθανή λήξη της συγγραφής το έτος 1945 και η πυρπόληση του ναού έγινε το 1948. Το μεταγενέστερο της εγγραφής φαίνεται και στο διαφορετικό χρώμα της μελάνης που χρησιμοποιήθηκε. Ο γραφικός χαρακτήρας δεν αλλάζει.

[128] **Συμμορίτες**: Όρος που χρησιμοποιήθηκε για τους μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (Δ.Σ.Ε) στην περίοδο του Εμφυλίου (1946-49).

[129] Η βεβαιότητα για το έτος κτίσεως (1620) δεν τεκμηριώνεται, αντίθετα παραπάνω έχει δοθεί η πληροφορία ότι κτίστηκε «πρωτύτερα» από το 1600.

Ο Ν. Τσιρλιγκάνης σε άρθρο του με τίτλο: «***Χρονολογία κτίσεως Εκκλησιών Σιατίστης»,*** εφημερίδα **«Μαρκίδαι»,** φύλλο. 24-25 του 1961, σημειώνει: «*Αγία Τριάς,1610 επί Νεοφύτου*» και ο Σωτήριος Κίσσας στην εισήγησή του στο 1ο αναπτυξιακό συνέδριο του Δήμου Σιάτιστας τον Αύγουστο του 1994 με θέμα: «***Οι Εκκλησίες στη Σιάτιστα»*** δηλώνει: «*…εννοώ την εκκλησία της Αγ. Τριάδας που φέρεται, δεν είναι βέβαιο, να είναι κτίσμα του 1610…*», (σελ. 39 του σχετικού τόμου Πρακτικών).

Στον Κώδικα Ζωσιμά, σελ. 176, έγγραφο 22 με χρονολογία 19 Ιουλίου 1692 αναφέρεται: «…αμπέλι όπου είναι εις την αγία τριάδα..»

03.08. Άγιος Αθανάσιος

Η τοποθεσία του Αγίου Αθανασίου εγκλείει *(φέρνει)* πολλές αναμνήσεις. Οι περισσότερες διασκεδάσεις εκεί γίνονται. Τα παλαιότερα χρόνια τραβούσεν εκεί εκείνους που έμελλαν να διασκεδάσουν, γιατί υπήρχε κελί καλό, που έκτισε για κατοικία του ο ιερομόναχος Γαβριήλ, που με έξοδά του ανήγειρε και τον ναόν. Στο κελί αυτό πάντοτε κάθονταν καλογριά και μπορούσαν οι διασκεδάζοντες να έχουν κάποια περιποίηση, να έχουν εύκολα έναν καφέ, νερό από το Βρέτο και επιτραπέζια σκεύη. Αλλ' εκτός τούτου και διότι τα πυκνά και γέρικα δένδρα από το ένα μέρος και το κτίριο του ναού από το άλλο μέρος έκαμναν παχεία *(παχιά)* σκιά απαραίτητη το θέρος, εποχή που γίνονταν εκεί οι διαχυτικές (*χαρούμενες*) συγκεντρώσεις.

Ο ναός αυτός είναι νεότερης εποχής και κτίσθηκε στη θέση όπου προϋπήρχε ο αρχαίος ναός. Τιμάται με το όνομα του Αγίου Αθανασίου και των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού. Στην εποχή του γράφοντος έχει καταντήσει ετοιμόρροπος και οι επίτροποι των εκκλησιών κατέβασαν το ένα πάτωμα, που χρησίμευε για γυναικείο, και έμεινε μονάχα το ανδρίκειο. Δεν σώζεται τίποτε που να μας πληροφορεί το παρελθόν του ναού. Στην εικόνα των Κοσμά και Δαμιανού φέρεται το έτος 1765 και στην εικόνα του Προδρόμου αναγράφονται: «Δέησις των δούλων του Θεού Γεωργίου Πολά 1765 δια χειρός Θεοφάνους». Στην εικόνα δε του Αγίου Ιωάννου <αναγράφεται> το έτος 1736, Ιουνίου 26.

Τα περισσότερα κτίρια στη Σιάτιστα έγιναν τον 18^{ο} αιώνα, όπου η ακμή της είχε φθάσει στο ζενίθ. Σε ένα μαρμάρινο σταυρό επιτάφιο φέρεται η χρονολογία 1755 και το όνομα Πελαγία Δόσου και σε ένα άλλο (**262**) σταυρό καλής τέχνης το όνομα Πούλιου Μάρκος και η χρονολογία 1753[131]. Ο σταυρός αυτός ήταν βαλμένος στον τάφο από τον πατέρα *(του πατέρα)* των εκδοτών της πρώτης ελληνικής εφημερίδος στη Βιέννη «Μαρκιδών Πούλιου», δυο αδελφών. Οι σταυροί αυτοί μεταφέρθηκαν[132], από το νεκροταφείο που ήταν στην Αγία Τριάδα, για βεβαιότερη σωτηρία τους.

---

[130] Στο σημείο αυτό παρεμβάλλεται κενή σελίδα με αριθμ. (**260α**) και με την εγγραφή των παρακάτω με κόκκινο μολύβι: «Δεν μπορεί να μείνη έτσι. Να φαίνεται ότι σε δυο διάφορες εποχές εγράφη το κεφ.». Η παρατήρηση του σχολιαστή, χωρίς άλλα συγκεκριμένα σχόλια που να την διευκρινίζουν, οφείλεται πιθανώς στο ότι αναφέρονται δυο διαφορετικές χρονολογίες κτίσεως, αλλά και στο ότι ο συγγραφέας αναφέρεται στα γεγονότα του 1948, ενώ στον Πρόλογο δήλωσε ότι έγραφε το 1945.
Η μελέτη του όλου έργου έδειξε ότι και σε άλλα σημεία, όχι πολλά, έκανε κάποιες προσθήκες και μετά το 1945. (Βλέπε Εισαγωγή).

[131] Η χρονολογία δεν μπορεί να σχετίζεται με τον πατέρα των αδερφών Πούλιου, αλλά με πρόγονό τους. Για το θέμα αυτό καθώς και για τη χρονολογία επί του σταυρού βλέπε παρακάτω, στο Ε΄ Μέρος, **§ 02. Μαρκίδαι Πούλιου**, την υποσημ. 10

[132] Μεταφέρθηκαν προφανώς στον Άγιο Αθανάσιο.

03.09. Οι 12 Απόστολοι

Στον περίβολο του ναού των 12 Αποστόλων μεταφέρθηκαν το νεκροταφείο και το κοιμητήριο, αριστερά του εισερχομένου από την εξωτερική θύρα, όταν ο μικρός ναός του Αγίου Δημητρίου είχε κατεδαφισθεί και είχεν ανεγερθεί ο ναός που έχει καεί. Οι 12 Απόστολοι είναι νεότερης εποχής και για τούτο είναι ο μόνος ναός που δεν έχει παλαιά δένδρα. Έχει μονάχα στο Β. μέρος αμυγδαλιές, απεριποίητες κι αυτές. Αμπροστά απ' ολίγα χρόνια δόθηκε κάποια προσοχή στο νεκροταφείο, που ήταν εντελώς απεριποίητο. Έγινε μια ιδιαίτερη επιτροπή, έκαμε περιτοίχισμα, εφύτευσε δένδρα και άλλως περιποιήθηκε το μέρος .

Στη θύρα του ναού, στο εσωτερικό μέρος, υπάρχει η εξής επιγραφή: *«Ιστορήθη ο παρών θείος και ιερώτατος ναός των Αγίων Αποστόλων δια συνδρομής επιτρόπων Κυρίου Νικολάου και Νικολάου Γεωργίου Γκαραγκούνη ,αωμδ΄ (1844) Μαΐου Λ΄ (30)».*

Στο νεκροταφείο συναντήσαμε μαρμάρινο σταυρό αρίστης τέχνης γλυπτικής με χρονολογία 1767, στον οποίο είναι γραμμένα τα εξής: «Τάφος της Κυριάκου Θεοδώρου Ζυγούρη» και άλλον με το όνομα Θεόδωρος Ζυγούρη. Οι σταυροί είναι εξόχου τέχνης και δείχνουν ότι η Σιάτιστα ήτο στην ακμή της και τα περισσότερα δημόσια έργα έγιναν εκείνη την εποχή, οπότε και έγινε η προσάρτηση της επαρχίας Σισανίου στο θέμα της Εκκλησίας Κωνσταντινούπολης. **(263)**

03.10. Άγιος Γεώργιος

Κάθε τοποθεσία έχει τις χάρες της και η τοποθεσία του Αγίου Γεωργίου έχει τις δικές της. Είναι τόπος υπήνεμος, ευήλιος και επομένως κατάλληλος για περίπατο το φθινόπωρο και τις ηλιόλουστες μέρες του χειμώνα. Αλλά και το θέρος δεν είναι ολιγότερο ευχάριστη η εκεί παραμονή, γιατί η πυκνότητα του πρασίνου παρέχει παχιά σκιά και δροσερή και θα συχνάζονταν *(θα είχε συχνά κόσμο)* πιο πολύ, εάν δεν θα ήταν ενοχλητική η ζέστη στη διαδρομή έως εκεί. Την ενόχληση αυτή των περιπατητών θέλησαν να εξουδετερώσουν σε διάφορες εποχές, πρώτα πρώτα το σωματείο των γουναράδων, που σκέφθηκε να ισοπεδώσει το δρόμο και να τον εξωραΐσει με πυκνή δενδροστοιχία, που η σκιά που θα σχηματίζονταν θα εξουδετέρωνε την ενόχληση από τις ακτίνες του ηλίου. Δυστυχώς δεν προέβησαν στην εκτέλεση *(δεν προχώρησαν στην πραγματοποίηση),* διότι θέλησαν να ζητήσουν τη γνώμη προσώπων που εξείχον (*προσώπων διακεκριμένων*) και τα πρόσωπα αυτά βρέθηκαν αντίθετα με την απόφαση του σωματείου και η επαινετή τους απόφαση έμεινεν ανεκτέλεστη. Κατόπιν ανέλαβεν η Αδελφότητα των Κυριών και Δεσποινίδων Χώρας «**η Φιλοκαλία**» την τακτοποίηση του δρόμου και το κατόρθωσε με σκοπόν να προχωρήσει σε

τελειοποίηση του έργου. Δυστυχώς η εκλογή νέου Διοικητικού Συμβουλίου ανέκοψε τη συνέχιση του έργου του προκατόχου Συμβουλίου, καθ' όσον το νέο δεν εθεώρησε καλόν να ακολουθήσει την τακτική του, ενήργησε (*πέτυχε*) την μεταβολή του σκοπού της Αδελφότητας από τη φιλοκαλία σε φιλανθρωπία και ο δρόμος έμεινεν ημιτελής. Επίσης και οι απαρτίζοντες το σωματείον «**Προφήτης Ηλίας**» και οι δημοδιδάσκαλοι εφρόντισαν για την περιποίηση των δένδρων που είναι στον περίβολο της εκκλησίας και για τον καθαρισμό του δρόμου, αλλά και αυτοί, επειδή έστρεψαν τις ενέργειές τους στην ανέγερση του δημοτικού σχολείου, έπαυσαν τις (**264**) εξωραϊστικές προσπάθειές τους και έτσι τόσον ο δρόμος όσον και ο περίβολος του ναού αφέθηκαν στην επήρεια του καιρού και της φύσης. Και όμως, και στη φυσική του κατάσταση παρουσιάζει κάτι το ελκυστικό. Ακριβώς το φυσικό τού δίδει κάποια μεγαλοπρέπεια, στην οποία μεγάλως συντελεί και η άποψη του ορίζοντα, που παρέχει το μέρος εκείνο. Όποιος επισκεφθεί το μέρος αυτό άθελα περιπίπτει σε ρεμβασμούς. Τα βουνά Τσερβένα και Μπούρινος, οι εικόνες Γεράνειας, Αγίου Χριστοφόρου, Αγίου Μηνά, Αϊ-Λιά, Αγίου Δημητρίου, Γυμνασίου, Μητρόπολης και 12 Αποστόλων, που προβάλλουν στους οφθαλμούς του επισκέπτη, τον παρακινούν σε σκέψεις ρεμβώδεις. Προ πάντων την ώρα που ο ήλιος δύει, η θέα είναι μια αληθινή μαγεία, που προξενεί ψυχική άνεση. Στην τοποθεσία αυτή οι νέοι έκαμναν τις διασκεδάσεις τους. Εκεί τρώγονταν οι οβελίαι τα χρόνια της ευτυχίας, τα χρόνια εκείνα τα αμέριμνα, που μας άφησαν ανεξάλειπτες αναμνήσεις. Αυτού γίνονται οι περίπατοι των σχολείων, κατά τους οποίους οι διδάσκαλοι ξαπλώνονται από κάτω από τα αειθαλή βάια και από κει, σαν από υπερώο, επιβλέπουν τους μαθητάς τους, που παίζουν ή χορεύουν στο μέρος που βρίσκεται δεξιά από τον εισερχόμενο στον περίβολο. Στην τοποθεσία αυτή εορτάζονται την Καθαροδευτέρα τα Κούλομα (*Κούλουμα*). Εδώ την επέτειο εορτή του Αγίου Γεωργίου [ύστερα από τη θεία λειτουργία] γίνονταν αγώνες πάλης μεταξύ των νέων Χώρας και Γεράνειας. Εδώ εκκλησιάζονταν οι κάτοικοι και των δύο συνοικιών την τρίτη μέρα των Χριστουγέννων και από δω, ύστερα από την απόλυση της εκκλησίας, διευθύνονταν στη Γεράνεια τα ανθρωποκύματα, για να ανταποδώσουν τις επισκέψεις που οι Γερανειώτες τους έκαμαν τις δυο πρώτες μέρες των Χριστουγέννων. Αχ, πόση χάρη είχαν οι (**265**) συνήθειες αυτές μονάχα σήμερα, που κοντεύει να εκλείψουν, το αισθανόμεθα ημείς που ζήσαμε εκείνη τη ζωή. Κάποτε βρέθηκαν πολίτες που εισηγήθηκαν την μεταβολή αυτών των εθίμων, για να βελτιώσουν τα οικονομικά των σχολείων Γεράνειας με την αύξηση των εισπράξεων του παγκαριού των εκκλησιών. Άγιος ο σκοπός, αλλά και ανυπολόγιστη η ψυχική ζημία του λαού. Τους έπαιρναν μια άρρητη χαρά, μια αφορμή αδελφικής συνάντησης .

Ο ναός του Αγίου Γωργίου είναι νεότερης εποχής. Είναι ο μόνος ναός που έχει νάρθηκα με στοές και γυναικείο ολόγυρα όλης της εκκλησιάς. Προϋπήρχε στο χώρο αυτό αρχαίος (*παλιότερος)* ναός. Η παράδοση μας μετέδωκεν ότι σε μια επιδρομή τούρκικων ορδών η κανδηλανάπτρια, που κάθονταν στα κελιά,

που ήσαν κτισμένα στο οπίσω μέρος της εκκλησιάς διώροφα, άκουσε τη νύχτα της παραμονής της επιδρομής ποδοβολητά αλόγων μέσα στην εκκλησιά και τα απέδωκε σε ετοιμασία των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου, που ετοιμάζονταν, για να εκδιώξουν την επομένη τους επιδρομείς από τη Σιάτιστα. Τούτο διαδόθηκε την άλλη μέρα, έδωκε θάρρος στους κατοίκους και μπόρεσαν να διώξουν τους επιδρομείς.

Και εδώ υπάρχει δένδρο που φέρει δυο κλάδους με στενό πέρασμα <ανάμεσά τους>, που όποιος το περάσει εύκολα <θεωρείται ότι> είναι αναμάρτητος και όποιος δυσκολεύεται στο πέρασμα έχει αμαρτίες. Ο περίβολος έχει περιτοίχισμα που έκαμεν η γιαγιά του Ναούμ Λιάκου. Είχε βρει χρήματα σε ένα μέρος του τοίχου και από φόβο στον Άγιο τα ξόδευσε και έκαμε το όλο περιτοίχισμα και τούτο δείχνει, επίσης, ότι προϋπήρχε ναός, γιατί αυτό έγινε μπροστά από 200 χρόνια <;>. Υπάρχει και κώδωνας (καμπάνα), δωρεά του Γ. Καραλιώτα, ο οποίος είχε σκοπό (**266**) να κάμει και κωδωνοστάσιο και είχε τοιμάσει τις αναγκαίες πέτρες. Αλλά, κατόπιν των καταστροφών που έπαθεν από τους Γερμανοϊταλούς, δεν πιστεύω να προβεί στην πραγματοποίηση του σκοπού του, που θα μείνει ευσεβής πόθος. Ότι ήταν και αρχαίος ναός προσμαρτυρούν χαλκογραφίες από το 1765 και αφιέρωμα, μια μικρή λεκάνη μαρμάρινη με καλής τέχνης σκαλίσματα και με επιγραφή: «Αφιερώθη παρά του δούλου του θεού Παύλου Ζήση, Σιατιστέως, 1753». Δεν υπάρχει άλλο δείγμα που να μας πληροφορεί για την εποχή της ανέγερσης. Σώζεται[133] όμως μια επιστολή του Νεοφύτου, ιεροδιακόνου στην εποχή του Αρχιερέως Ιωαννικίου, στην οποία γράφονται τα εξής από τα 1813 Μαρτίου 17. «Μάθε δε και τα περί της εμής κατάστάσεως, εί γε βούλοιο. Τους Ισοκρατικούς παραδίδομαι λόγους συν τοις λοιποίς συμμαθηταίς μοι εις το ενταύθα της πατρίδος υμών μουσείον, υπουργός ων άμα και διάκονός τε του Αγίου Γεωργίου Ναού· ματαίως αλλ’ ουν πονώ, επειδή περ κατά τον ειπόντα «ου δύνασθε δουλεύειν Θεώ και Μαμωνά», ουδ’ έγωγε υπουργείν άμα δύναμαι και σπουδάζειν». Από τα γραφόμενα φαίνεται ότι ήτο ξένος σπουδαστής στην Ελληνική Σχολή και διάκος του ναού Αγίου Γεωργίου, που μας φανερώνει ότι στον Άγιο Γεώργιο γίνονταν κάθε Κυριακή τακτική λειτουργία και βέβαια σύχναζαν εκεί εκείνοι που κατοικούσαν στην ενορία εκείνη. Γράφει δε σε φίλο του που (*από*) τη Σιάτιστα, που βρίσκεται (*βρισκόταν*) στην ξενιτιά, σε μέρος που ήταν και οι Πάντος Κασνάρη και Γεώργιος Πασιώτας από τη Σιάτιστα, γιατί και αυτούς κατασπάζεται αδελφικά. Από το γράμμα του διακόνου και από άλλα τεκμήρια, όπως από το ότι αναφέρεται ότι γίνονταν μονοεκκλησία σε περίπτωση που γίνονταν πανηγυρικός εκκλησιασμός, συμπεραίνω ότι τα παλαιότερα χρόνια οι κάτοικοι της Χώρας εκκλησιάζονταν σε περισσότερες (**267**) εκκλησίες, ίσως σε 4, γιατί υπάρχει παράδοση ότι η Χώρα ήταν διηρημένη σε τέσσερα τμήματα.

---

[133] Σημ. επιμ.: Δεν διευκρινίζεται το «πού» σώζεται η επιστολή. Στο μέρος του αρχείου του Φ.Ζ. που επισκεφθήκαμε δεν εντοπίσθηκε.

03.11. Ο ναός των Αγίων Ταξιαρχών

Ο ναός των Αγίων Ταξιαρχών ανακαινίστηκε με έξοδα του ιερομονάχου Ιωνά, που είχε την κατοικία του παράπλευρα της οικίας Παπαπαύλου, στο κτίριο το οποίο κατόπιν χρησιμοποιήθηκε για εκπαιδευτήριο, άλλοτε Ελληνικής Σχολής και τα τελευταία χρόνια και Παρθεναγωγείο. Ο ναός ούτος τιμάται στο όνομα των παμμεγίστων Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ και των μεγαλοταξιών <;> τριών Ιεραρχών Βασιλείου, Γρηγορίου και Ιωάννου Χρυσοστόμου. Ο Ιωνάς ήταν αρκετά εγγράμματος και κήρυττε κάθε Κυριακή το Ευαγγέλιο. Την κατοικία του παράπλευρα της εκκλησίας, την περιουσία του και τη βιβλιοθήκη του αφήκε με διαθήκη στην κοινότητα Γεράνειας. Στο υπέρθυρο της εκκλησίας βρίσκεται η ακόλουθη επιγραφή:

«Αρχιερατεύοντος του πανιερωτάτου, θειοτάτου και θεοπροβλήτου Μητροπολίτου Σισανίου Σιατίστης κυρί<ου>, κυρίου Νεοφύτου, καταγομένου εκ της των Γρεβενών κωμοπόλεως Αβδέλας επωκοδομήθη κατά το 1798(=,ΑΨϟΗ΄) έτος εν μηνί Μαρτίου Ζ΄ ο ιερός ούτος ευκτήριος οίκος διά συνδρομής αυτού ω δώη κύριος ψυχοσωτήρια· αρξάμενος ουν κατά την του αυτού Ζ΄ και έληξε κατά την κε,΄ πρωτεύοντος[134] *δε εν ταύτη τη πολιτεία και του εν τιμιωτάτοις κυρίου*[135] *Κωνσταντίνου Λαζάρου Αλεξίου, ούτινος η συνδρομή ουκ ολίγη κατεστάθη, ω δώη Κύριος ψυχοσωτήριον ωφέλειαν εις μνημόσυνον αιώνιον αυτού τε και του οίκου αυτού. Ήρξαντο οι τοιχουργοί και έληξαν εις ημέρας ιη΄ οι δε ευτιτανοπλεκογλύπται* ***(268)*** *την του Θαργηλίωνος*[136] *Ε΄ και την του Μαγιντίωνος ΛΑ΄ του αυτού έτους έληξαν· οι δε εικονογράφοι κατά το θεωρούμενον είδος και σχήμα έκτοτε έως του έτους ,ΑΩΕ΄ εν μηνί Απριλίω κατά Ε΄. έληξαν ουν συν τοις κεκοπιακόσι και δωρουμένοις πολύ ή ολίγον, οις πάν έργον*[137] *ψυχωφελές ελεήσαι ο Θεός δια πρεσβειών ….ων <εκείνων>*[138] *κεκοπιάκασι.*

Εν έτει ,ΑΩΕ΄Απριλίου Ε΄».

Η παράδοση μας μεταδίδει ότι στη Σιάτιστα ήταν κάποτε και κιβδηλοποιείο, που το διατηρούσε κάποιος ξένος που ονομάζονταν Δ. Ψ.. Αυτός έκαμνε κίβδηλα νομίσματα, που τα έδιδε στους αδελφούς Χ. Οι αδελφοί Χ. πήγαιναν στη Βουλγαρία και Σερβία, έπαιρναν μαζί τους και τον Ψ., Ηπειρώτη, ως υπηρέτη τους και, όταν έφταναν εκεί, τον ένδυαν με τα δικά τους ενδύματα και ε-

---

[134] προσιόντος, στο χειρόγραφο.

[135] κυρίω, στο χειρόγραφο.

[136] **Θαργηλιών**, ο 11ος μήνας του αρχαίου αττικού ημερολογίου (από τα μέσα Μαΐου έως τα μέσα Ιουνίου).

Μεταγειτνιών, ο 2ος μήνας του αρχαίου αττικού ημερολογίου (από τα μέσα Αυγούστου έως τα μέσα Σεπτεμβρίου) (Ι. Ε. Ε. τ. $Γ_2$, σελ. 268, 269).

[137] πάνεργον, στο χειρόγραφο.

[138] Βλέπε Δάρδα Αν., **Ο Ιερός Ναός των Ταξιαρχών και Τριών Ιεραρχών Σιάτιστας και ο κτίτορας αυτού Ιωνάς μοναχός,** σελ. 22.

κείνοι ενδύονταν του Ψ., σε περίπτωση που θα ανακαλύπτονταν, να μείνουν ακαταδίωχτοι, ως υπάλληλοι, και να συλληφθεί ο Ψ., ως κύριος. Εκεί [με τα κίβδηλα] αγόραζαν σχοινιά από τη Βράνια και άλλα εγχώρια, τα έφερναν και <τα> πωλούσαν στη Σιάτιστα. Το κιβδηλοποιείον διατηρούσε στο σπίτι κάποιας πόρνης γυναικός. Κάποτε ο Δ. σκέφθηκε να εξοικονομήσει τον άργυρο που του χρειάζονταν άνευ δαπάνης, με τον εύκολο τρόπο της κλοπής, και έκλεψεν αργυρά σκεύη από την εκκλησιά των Αγίων Ταξιαρχών. Τούτο έγινεν αντιληπτό και κάποιος κάτοικος στα Λουλάδικα διεμήνυσεν ότι κλέπτης αυτών είναι ο Δ. και ότι τον είδε να τα κρύπτει στα αμπέλια τ' Αργυρά. Γίνεται εκεί έρευνα, βρίσκουν τα κλοπιμαία και κατόπιν αναζήτησαν και τον κλέπτη, που τον βρήκαν στο σπίτι της γυναίκας που αναφέραμεν, όπου βρήκαν και τα εργαλεία που μεταχειρίζονταν. Ο λαός βρίσκονταν σε αναβρασμόν ψυχικόν, συλλαμβάνει (**269**) και τους δυο, τους φέρει στην αγορά και, αφού τους εξευτέλισε, έβαλε σε εφαρμογή τον Λίντσειο νόμο[139] και έπειτα τους έρριψε σε ένα χάντακα. Οι ίδιοι ανακηρύχτηκαν νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία. Τι μακαρία εποχή!... Στα 1940 εκείνοι που ειργάζονταν στο αμπέλι του Μ. Λ. βρήκαν [μερικά αρχαία σκεύη] και χάλκινα νομίσματα, που έφερναν την προτομή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Αυτά κατέσχεν η αστυνομική αρχή Σιάτιστας. Τι όμως απέγιναν ύστερα από την πολιτική μεταβολή και την Κατοχή άγνωστο[140]. Ο κόσμος, που τότε εγνώρισε το γεγονός, βρίσκονταν σε απορία, γιατί δεν μπορούσε να δώσει εξήγηση ευλογοφανή. Αυτά τα ευρήματα ήταν λείψανα από τα πράγματα που έκλεψε και έκρυψε στα Αργυρά ο Δ. Οι ερευνητές τότε δεν είχαν βρει όλα όσα είχαν κλαπεί.

Στο ναό των Αγίων Ταξιαρχών και της Αγίας Παρασκευής γίνονταν ο εκκλησιασμός των κατοίκων Γεράνειας, πριν γίνει ο ναός του Αγίου Νικολάου.

---

[139] **Εφαρμόζω τον Λίντσειο νόμο** =Λιντσάρω: Συνήθως το εξαγριωμένο πλήθος θανατώνει κάποιον άμεσα, χωρίς νόμιμη διαδικασία (δίκη), επειδή πιστεύει ότι αυτός έχει διαπράξει σοβαρό έγκλημα.
Η κιβδηλοποιία και η ανάπτυξη «εταιρειών κιβδηλοποιών» ήταν – από όσα αναφέρει ο Ζ.Τσίρος στο βιβλίο του Η ΒΛΑΣΤΗ - συνηθισμένη πρακτική στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Στη Βλάστη σώζονταν στα χρόνια του Ζ.Τσίρου «χωνευτήρια» κιβδηλοποιών και βρέθηκαν και «μήτρες» για κατασκευή κίβδηλων νομισμάτων. (Αναλυτικά για το θέμα βλέπε: Ζ. Τσίρος, Η ΒΛΑΣΤΗ σελ. 29 και 30).

[140] Σε αναφορά του Διευθυντή του Δημοτικού Σχολείου Άνω Σιατίστης προς τον Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Βοΐου με ημερομηνία 30/11/1941 αναφέρεται:…….
Δ΄. Επληροφορήθη ότι προ 2 ετών εις κάποιον … αμπελοκτημάτων Σιατίστης ευρέθησαν αρχαία χάλκινα νομίσματα με την προτομήν του Μ. Αλεξάνδρου, τα κατέσχεν η Αστυνομική Αρχή ενταύθα, αλλά ήδη απωλέσθησαν, δεν υπάρχουν εις το Αστυνομικόν Μέγαρον.

03.12. Ο ναός του Αγίου Νικάνορος

Στη θέση όπου είναι κτισμένος ο ναός του Αγίου Νικάνορος προϋπήρχεν αρχαίος ναός, που είχε κτισθεί στα 1709, στην εποχή που αρχιερεύς ήταν ο Ζωσιμάς, οπότε είχαν ανεγερθεί οι περισσότεροι ναοί και μάλιστα σε μέρη που δέσποζαν των εισόδων στην πόλη. Στο ναό αυτό, όταν αποφασίστηκε να ανεγερθεί το δημοτικό σχολείο <της Γεράνειας>, μεταφέρθηκε το νεκροταφείο.

Την παραμονή της επετείου του Αγίου Νικάνορος υπάρχει συνήθεια να γίνεται αγρυπνία και πανήγυρη. Η συνήθεια αυτή έχει εισαχθεί πρώτα <κατά> την επέτειο του Αγίου Νικάνορος (**270**) και έπειτα εισήχθη η συνήθεια αυτή και <κατά> την παραμονή του Προφήτου Ηλιού και της Αγίας Παρασκευής.

Στο υπέρθυρο του ναού είναι αναγεγραμμένα τα ακόλουθα:

«Ο θείος ούτος και ιερός ναός, ο επ' ονόματι τιμώμενος του οσίου πατρός ημών Νικάνορος του θαυματουργού ηγέρθη εκ βάθρων το Σ<ωτήριον> έτος 1709 αρχιερατεύοντος του Κ^{ου} Ζωσιμά. Επεσκευάσθη δε κατ' Αύγουστον του 1899 τη (με τη) συνδρομή και πρωτοβουλία του κ. Ιωάννου Καρακώτσιου».

03.13. Ο ναός του Αγίου Νικολάου

Ο ναός του Αγίου Νικολάου είναι νεότατος. Έχει εγκαινιασθεί στα 1937. Ιστορήθη με έξοδα του Μιχαήλ Κουκουλίδου και εξωραΐσθη με τη συνδρομή των κατοίκων, είναι κτισμένος στην τοποθεσία που ήταν κτισμένος ο αρχαίος (*παλαιός)* ναός, ο οποίος όχι μόνον ήταν ετοιμόρροπος, αλλά και μικρός και οι κάτοικοι της Γεράνειας αναγκάζονταν να εκκλησιάζονται σε δυο εκκλησίες, στην Αγία Παρασκευή και στους Αγίους Ταξιάρχας, που τους επιβάρυνε με διπλά έξοδα, και για να αποφύγουν αυτό αποφάσισαν να κτίσουν τον Άγιο Νικόλαο εκ βάθρων, που είχε αρκετό χώρο, ώστε μπορούσαν να τον κτίσουν με μεγαλύτερες διαστάσεις και να τους επιτρέπει να εκκλησιάζονται σε μια πλέον εκκλησιά. Έτσι ανοικοδομήθηκε ο κομψός και καλλίμορφος νέος ναός, [ρυθμού Ελληνορωμαϊκού], με εμβαδόν 450 τετραγωνικά μέτρα, του οποίου αρχιτέκτων ήταν ο Εμμ. Μάλαμας.

03.14. Ο ναός της Παναγίας

Στη ΒΑ. γωνία του νάρθηκα του Αγίου Δημητρίου έχει εγερθεί ο νέος ναός της Υπεραγίας Θεοτόκου, συνημμένος *(ενωμένος*) με το ναό του Αγίου Δημητρίου. Έχει δε κτισθεί στην τοποθεσία που ήταν ο αρχαίος (*παλιός*) ναός, του οποίου το υπόγειο χρησίμευεν ως κοιμητήριο, το οποίο έχει μεταφερθεί στους 12 Αποστόλους. Ο ναός της Παναγίας έχει πολλές ακόμα ελλείψεις, τας οποίας πιστεύομε ότι (**271**) η ευσέβεια των χριστιανών θα τις πληρώσει *(α-*

ντιμετωπίσει) κατά το παράδειγμα της μ<ακαρίτισσας> Αλεξάνδρας Ι. Σπύρου, που έκαμε με έξοδά της το νάρθηκα.[141]

04.00. [Μερικά άλλα] δημόσια οικοδομήματα:
04.01. Ιερά Μητρόπολη

Έως τα 1944 υπήρχεν η Ι. Μητρόπολη, που ήταν πρώτα κατοικία του Ζωσιμά και κατόπιν με επίσημο γράμμα την άφησε στον υιό του Γεώργιον Ρούση, ο οποίος την εδώρησε[142] στην Κοινότητα και έπειτα ο Νεόφυτος την ανοικοδόμησε και έκτοτε χρησίμευεν ως Μητρόπολη, αφού οι κατά καιρούς μητροπολίτες έκαμναν διάφορες μεταρρυθμίσεις. Στην εξώθυρα, δεξιά στον εισερχόμενο, υπάρχει εντοιχισμένη μικρή πλάκα, στην οποία είναι γραμμένα τα εξής: *«Ανεκαινίσθη επί του πανιερωτάτου αγίου Σισανίου και Σιατίστης Κυρίου Λεοντίου Μυτιληναίου, Σεπτέμβριος 1842».* Η Μητρόπολη αυτή σήμερα δεν υπάρχει. Σήμερα μεταβλήθηκε σε ερείπια από χώμα και πέτρες και μένουν όρθιοι μονάχα οι πέριξ τοίχοι, άφωνοι μάρτυρες της βαρβαρότητας των Ιταλογερμανών, οι οποίοι την έχουν καταστρέψει παντελώς, αφού και τα θεμέλια έχουν ανασκάψει, δια να μεταχειριστούν την ξυλεία της ως καύσιμη ύλη.

Μια σύντομη περιγραφή δεν είναι άσκοπη, επειδή είναι συνδεμένη με την ιστορία της Σιάτιστας.

Αφού περάσομε την εξώθυρα, που είναι αρχαΐζουσα, εισερχόμεθα στην αυλή, που ήταν στολισμένη με τριανταφυλλιές και άλλα καλλυντικά *(καλλωπιστικά)* φυτά και φθάναμε στη μεσιά, αφού περνούσαμε τη θύρα, που επίσης ήταν αρχαΐζουσας μορφής. Η μεσιά με τα παραρτήματά της <και> δεξιά ένα δωματιάκι, στο οποίο έμπαινε κανείς, αφού ανέβαινε ολιγόβαθμη κλίμακα, και χρησίμευε για δωμάτιο διαμονής του διακόνου ή του γραμματέως. Παράπλευρα του δωματίου ήταν **(272)** το υπόγειο. Στην αριστερή πλευρά ήταν μια αίθουσα, που αποτελούνταν από ένα στενόν διάδρομο και χωρίζονταν με κιγκλίδες από την εξέδρα, στην οποία βρίσκονταν ένα μιντέρι, καθίσματα, γραφείο και ένα ντουλάπι με τους κώδικας. Στον τοίχο που ήταν αντίκρυα από κείνους που κάθονταν στο μιντέρι ήτο γραμμένο το ρητό « Ουκ αποβλέψει πρόσωπον εν κρίσει, κατά τον μέγαν και τον μικρόν κρινείς»[143]. Η αίθουσα αυτή χρησίμευε για Συνοδικό· σ' αυτήν γίνονταν οι συνεδριάσεις των Σωματείων, της Δημογεροντίας και του Ιερού Δικαστηρίου. Πέρα από την αίθουσα αυτή ήτο το μαγειρείο και παράπλευρα αυτού θύρα που έφερνε στο πηγάδι και στον κήπο, που είχε πολλά κυπαρίσσια και στο βάθος στάβλο και ορνιθώνας και πηγάδι. Από το κάτω πάτωμα ανηρχόμεθα κλίμακα *(ανεβαίναμε σκάλα)* [με περίπου 10] βαθμί-

---

[141] Εννοεί τον βόρειο περίστωο νάρθηκα του Αγίου Δημητρίου, βλέπε Δάρδας Αναστάσιος**, Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας,** σελ. 131, 132.

[142] Βλέπε υποσημείωση 97 του Α΄ Μέρους αυτής εδώ της συγγραφής.

[143] Μετάφραση: «Όταν δικάζεις, να μη βλέπεις τα πρόσωπα, να κρίνεις τον μικρό (τον αδύνατο) όπως και τον μεγάλο (τον ισχυρό)».

δες και στην κεφαλή της κλίμακος δεξιά συναντούσαμε το εκκλησάκι του Αγίου Αγαθαγγέλου και φθάναμε σε μια αρκετά ευρύχωρη αίθουσα, που είχε αντίκρυα εξώστη, δεξιά δυο αίθουσες και αριστερά κελάρι, αποχωρητήριο και δυο αίθουσες από τις οποίες η μια χρησίμευεν ως αίθουσα υποδοχής και επικοινωνούσε με μια στενή κάμαρα, που χρησίμευεν ως κοιτών του αρχιερέως. Στην αίθουσα αυτή βρίσκονταν ανηρτημένες οι εικόνες των αρχιερέων που είχαν χρηματίσει <αρχιερείς> σε διάφορες εποχές.

04.02. Τα Κωδωνοστάσια

Παράπλευρα στους ναούς του Αγίου Δημητρίου και της Αγίας Παρασκευής είναι κτισμένα τα δυο κωδωνοστάσια, [σχήματος εξαγώνου και ύψους περίπου 25 μέτρων] καμωμένα με πέτρες πελεκητές. Στο κωδωνοστάσιο της Χώρας ήταν εικονογραφημένος σε μια πλάκα ο Βυζαντινός αετός, ο οποίος απεξέσθηκεν από τις τούρκικες αρχές, όταν έκαυσαν απόξω από τον Άγιο Δημήτριο και όσα βιβλία της Βιβλιοθήκης (**273**) έκριναν επιλήψιμα[144]. Αρχιτέκτων και στα δυο κωδωνοστάσια ήταν κάποιος Αποστόλης Ζιουπανιώτης[145]. Φέρουσι τις παρακάτω επιγραφές σε μαρμάρινες πλάκες.

Της Χώρας:
1856 κατά Μάιον
Ανηγέρθη δαπανώντος του ταμείου
Εκκλησίας. Συνδρομή τε πολυτίμω της
ενταύθα Πολιτείας.

Της Γεράνειας:
1862 κατά Μάιον
Ανηγέρθη κοινή ψήφω της ενταύθα συνοικίας δαπανώντος ολοκλήρου του ταμείου Γερανείας.
Της σχολής η Εφορεία επεστάτησεν εις τ' άλλα, ο Νεράντζης εξαιρέτως ο του Ιωάννου Δάνα.

Και τα δυο κωδωνοστάσια ανηγέρθησαν, όταν αρχιερεύς Σισανίου ήταν ο καλός Μελέτιος.

---

[144] Στο περιστατικό αναφέρεται ο Ιωάννης Α. Σκούρτης με το άρθρο του: «***Θ. Μανούσης και Γ. Γεώργιοβιτζ: Πνευματική πρόοδος και αντίδραση στη Σιάτιστα (β΄μισό 19ου αι.)»***, δημοσιευμένο στα **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ,** τομ. 25, 1985-86, σελ. 369-372, και επιβεβαιώνει πληροφορία που μας έδωσε στα **Ιστορικά Σημειώματά** του 40 χρόνια πριν ο Φ.Ζ.

[145] **Ζουπανιώτης**, πιθανό να μην είναι επώνυμο, αλλά επίθετο που δείχνει την καταγωγή από το Ζουπάνι (Πεντάλοφο), όπως μας πληροφορεί ο Ι. Αποστόλου στην **Ιστορία Σιατίστης**, σελ. 124.

05.00. Τα οικοδομήματα της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης [146]: 05.01. Τα Δημοτικά Σχολεία Χώρας

Επειδή η Δημοτική Εκπαίδευση ως τα 1870 <ή 1875, σελ. χερ. Φ.Ζ. 289> ήταν μεικτή, η Κοινότητα είχεν ανάγκη από ένα σχολικό κτίριο στη Χώρα και από ένα άλλο στη Γεράνεια. Το δημοτικό σχολείο της Χώρας ήταν εκεί που σήμερα είναι κτισμένα τα σπίτια του Ιωάννου Σπύρου και του Λεωνίδα Ι. Γκίμπα. Αυτό το σχολείο διατηρήθηκεν έως τα 1863, οπότε ανεγέρθηκε στο μεσημβρινό *(νότιο)* χώρο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου νέο δημοτικό σχολείο, που μπορούσε να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της αλληλοδιδακτικής μεθόδου, που τότε ήταν σε εφαρμογή. Η απάνω από την εξώθυρα επιγραφή[147] μαρτυρεί το έτος και τα μέσα της ανέγερσης.

«Ανηγέρθη δαπανώντος του κοινού σχολής ταμείου
και εκ του πωληθέντος τόπου, δώρον Μάρκου Γεωργίου
κ' εκ της πριν σχολής μας ύλη ικανή διετηρήθη.
Κ' εκ του ιερού ναού μας γήπεδον παρεχωρήθη.
Συνεισέφερον και άλλοι, έστω μνήμη αιωνία
Μάρκου Ζήση δε προπάντων επί τη πρωτοβουλία».
1863 κατά Μάιον.

(**274**) Αποτελούνταν το σχολείο αυτό από μια μικρή αίθουσα, αριστερά από το αντρέ, στην οποία στεγάζονταν τα μικρά που πρώτη φορά εγγράφονταν στο σχολείο. Χωρίζονταν από τη μεγάλη αίθουσα με ένα μικρό διάδρομο, στον οποίον τοποθετούνταν το καδί με πόσιμο νερό για τους μαθητάς, που το καταργήσαμε στα 1885 ως βλαβερό πράγμα στην υγεία των παιδιών. Ο διάδρομος έφερνε θυρίδα που οδηγούσε στα αποχωρητήρια, κλίμακα που κλείονταν με καταπακτή και έφερνε σε μια αίθουσα επάνω, που είχε τρία δωμάτια, στα οποία χωρίστηκε η αίθουσα, όταν είχε καταργηθεί η αλληλοδιδακτική μέθοδος και μπήκε το νέο σύστημα διδασκαλίας, της διαίρεσης σε τάξεις. Ο διάδρομος χωρίζονταν με τοίχο από την κυρίως σχολή και κλείονταν με θύρα. Η μεγάλη αίθουσα είχε δυο διαδρόμους, ένα δεξιά και ένα αριστερά, στους τοίχους των διαδρόμων ήταν ανηρτημένοι μαυροπίνακες και πινακέοι *(πίνακες)* της ανάγνωσης και της αριθμητικής, με τους οποίους οι πρωτόσχολοι δίδασκαν στους μαθητές, οι οποίοι σχημάτιζαν ημικύκλια, την ανάγνωση και <την> αριθμητική.

---

[146] Το θέμα των οικοδομημάτων των εκπαιδευτηρίων της πόλης απασχολεί το συγγραφέα και στο 4ο Μέρος. Για την αλληλοδιδακτική μέθοδο βλέπε **Παράρτημα, § 11. Η εκπαίδευση στη Σιάτιστα το 18ο, 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα, όπως προκύπτει από τα κείμενα του Φ.Ζυγούρη. (Βαθμίδες, διδακτήρια, μέθοδοι διδασκαλίας-αλληλοδιδακτική, διοίκηση σχολείων).**

[147] Η μαρμάρινη πλάκα με την επιγραφή αυτή υπάρχει σήμερα στο 1ο Δημ. Σχολείο.

Οι διάδρομοι χωρίζονταν με στύλους από την αίθουσα στην οποία ήταν τα θρανία.

Τα θρανία τα πρώτα χρόνια είχαν στρωμένη απάνω <μέσα σε τετράγωνα πλαίσια σαν κουτιά> άμμο, στην οποία δίδασκαν τη γραφή, με την υπόδειξη των τηλεγράφων πινακίδων, τετραγώνων υψουμένων στο άκρο του θρανίου. Επάνω στο άκρο μιας ράβδου ήταν βαλμένη η πινακίδα, που έφερνε το γράμμα που έπρεπε να γράψουν τα παιδιά στην άμμο, μετά την εκφώνηση του πρωτοσχόλου <π.χ.> «γράψατε το α». Άμα γράφονταν το γράμμα, ο πρωτόσχολος το επιθεωρούσε και το έσβηνε με το χέρι.

Απέναντι από τα θρανία ήταν η (**275**) δασκαλοκαθέδρα, εξέδρα στενή, στην οποία ανέβαινε κανένας με δυο ή τρεις βαθμίδες και από τα δυο μέρη. Η δασκαλοκαθέδρα γίνονταν από ένα σανίδωμα αρκετά πλατύ και εκτείνονταν από το ένα έως το άλλο άκρο <του τοίχου> της και σ' αυτό γονάτιζαν οι μαθητές που τιμωρούνταν. Υπήρχε στο μέσο τράπεζα, στην οποία έβαζαν τους καταλόγους και τα άλλα χρειώδη του σχολείου, και στον τοίχο κρέμονταν οι πινακίδες μομφής και επαίνου και έφερναν γραμμένες τις λέξεις: αμελής, ψεύστης, κλέπτης, κακοήθης, ακάθαρτος και τις αρετές επιμελής, καθαρός κ.λπ., που κρέμονταν από το λαιμό των τιμωρουμένων ή επαινουμένων. Τούτων των τελευταίων οι πινακίδες ανταλλάσσονταν με εύσημα.

Η μεγάλη αίθουσα χωρίζονταν από μία μικρή αίθουσα στο ανατολικό μέρος, στην οποία έμπαιναν από δυο θύρες και όπου διδάσκονταν από το δάσκαλο οι δυο ανώτερες τάξεις. Άμα καταργήθηκε η αλληλοδιδακτική μέθοδος, η μεγάλη αίθουσα χωρίστηκε σε παραδόσεις[148], αλλά οι στύλοι εμπόδισαν την καλή διαρρύθμιση και για τούτο η φροντίδα των πολιτών και διδασκάλων εστράφη στην ανέγερση νέου σχολείου, που να εκπληρώνει τις απαιτήσεις του νέου διδακτικού συστήματος, και ανηγέρθη το νέο δημοτικό σχολείο στη θέση του σπιτιού Ιωάννου Κούια και του χωραφιού του Γεωργίου Νικολαΐδου (Κασνάρη), ιατρού. Το νέο σχολείο έγινε με τις ενέργειες της Αδελφότητος «Προφήτης Ηλίας», που το Διοικητικό Συμβούλιο είναι άξιο πολλών επαίνων και της ευγνωμοσύνης της νέας γενεάς για τον άοκνο ζήλο που έδειξε για να υπερπηδήσει όλα τα παρουσιασθέντα εμπόδια (**276**). Φρόντισε να φιλοτεχνηθεί δωρεάν το σχέδιο από τον <Αναστάσιο> Χέλμη με τη φροντίδα του Δ. Βικέλα, Προέδρου της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος στας Αθήνας. Επίσης, αυτό φρόντισε να ισοπεδωθεί το μέρος και <να> γίνει κατάλληλο για την οικοδομή και να εξευρεθούν οι απαιτούμενοι πόροι, αφού δεν ώκνησε να στείλει πληρεξουσίους του τον Αργύριον Παπίαν και Φίλιππον Ζυγούρην να συλλέξουν εράνους στη Σερβία και Ρουμανία από τους εκεί πατριώτες[149]. Πολλά έχει συναντήσει εμπόδια

---

[148] **Παραδόσεις**, αίθουσες διδασκαλίας στη συνδιδακτική μέθοδο.

[149] «*…καθ' όσον έχω συνοδίτας δύο επιλέκτους Σιατιστείς και λίαν αγαπητούς φίλους τον κ. Παπίαν και τον κ. Ζυγούρην… ούτοι μεταβαίνουν εις την αλλοδαπήν, Σερβίαν, Ρουμανίαν και Αυστρίαν, λαβόντες εντολήν παρά του εν Σιατίστη Φιλεκ. Σωματείου «Προφήτης Ηλίας» ίνα επικαλεσθώσι την αρωγήν των ευπορούντων Σιατιστέων…*».(Χατζηκυριάκος

και στην εφαρμογή του σχεδίου, πρώτα πρώτα από τον αρχιερέα Σεραφείμ Σκαρούλην, που δεν άφηνε να εξέλθει λιγάκι στο δρόμο, επειδή κλείονταν η θέα της θύρας της εκκλησίας και δεν φαίνονταν από τον εξώστη της Μητρόπολης. Έπειτα από μέρος της Κ. Δ., που δεν θέλησε να παραχωρήσει ολίγο μέρος με ανταλλαγή άλλου μέρους, που δε θα κλείονταν τα παράθυρα του σπιτιού της και το σχέδιο θα εφαρμόζονταν τελειότερα. Πλην, ενόμιζε ότι με την άρνησή της θα ματαιώνονταν η ανέγερση και για τούτο επέμεινε. Αξιέπαινοι είναι, επίσης, και οι τότε μαθηταί και διδάσκαλοι, διότι κατόρθωσαν με την προσωπική τους εργασία να κάμουν το χώρο που είναι μπροστά στο σχολείο από ένα χάος βαθύ και άμορφο σε κήπον εύμορφο και περικαλλή. Το παλαιό σχολείο χρησιμοποιήθηκε για νηπιαγωγείο και παρθεναγωγείο και, όταν στα 1912 περατώθηκε και το επάνω πάτωμα του νέου σχολείου, μετεφέρθηκεν εκεί το παρθεναγωγείο, το δε νηπιαγωγείο καταργήθηκε και το παλαιό σχολείο τροποποιήθηκε σε αίθουσα χορού και αποθήκη καπνών. Πλην (**277**) σήμερα δεν υπάρχει. Ορθούνται μονάχα οι ολόγυρα τοίχοι, μάρτυρες άφωνοι και αυτοί της βαρβαρότητας και του βανδαλισμού των Γερμανοϊταλών, που το έχουν κατεδαφίσει, για να καύσουν την ξυλεία, ενώ είχαν στη διάθεσή τους τόσα ετοιμόρροπα σπίτια για ξυλεία.

05.02. Το Παρθεναγωγείο

Για παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο χρησιμοποιούνταν από τα 1868 διάφορες ιδιωτικές οικίες και, όταν έγινεν η δωρεά του σπιτιού της Τσιαγκάλινας, στεγάστηκαν εκεί και τα δυο, αλλά για λίγα μονάχα χρόνια, διότι ήταν σε κακή κατάσταση και υπήρχε φόβος μήπως προξενήσει κακό ανεπανόρθωτο· και για τούτο ο γείτονας Ναούμ Βόγκουλιος έλαβε την ευγενή φροντίδα να ανεγείρει με έξοδά του νέο παρθεναγωγείο με τα υλικά από την οικία της Τσιαγκάλινας. Επειδή όμως το νέο <κτίριο> ύστερα από μερικά χρόνια θεωρήθηκεν ακατάλληλο, πωλήθηκε και το παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο μεταφέρθηκαν στην παλαιά Δημοτική Σχολή[150], που τότε λέγονταν Αστική Σχολή, γιατί ήταν εύκαι-

---

Γεώργιος, **Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν μετά τοπογραφικών, ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων**, σελ. 68).
Πράξη 7/ 24 Ιουλίου 1904: «…*εύρε ως λίαν προς τον σκοπόν της Αδελφότητος συντελεστικόν, ίνα ο ταμίας αυτής κύριος Αργύριος Παπίας μετά του κ. Φιλίππου Ζυγούρη, διευθυντού της Αστ. Σχολής και μέλους της Αδελφότητος, μεταβώσιν εις το εξωτερικόν προς εγγραφήν ευεργετών και δωρητών και μελών της Αδελφότητος δαπάναις αυτής, εδόθη δε αυτοίς απόλυτος εμπιστοσύνη και πληρεξουσιότης προς ενέργειαν παντός ό,τι ήθελον εγκρίνει αρμόδιον προς επιτυχίαν του σκοπού της αποστολής αυτών.*» (Ανακοίνωση του Αναστασίου Χ. Μέγα με τίτλο: «***Ο κανονισμός της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ και τα πρακτικά των πρώτων συνεδριάσεων της διευθύνουσας επιτροπής (1902-1905)***» στο περιοδικό **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ,** τεύχος 8, σελ. 28).

[150] **Δημοτική σχολή,** Εννοεί το παλιό Δημοτικό Σχολείο, στο χώρο όπου, αργότερα, κτίστηκε το οίκημα της Αποστολικής Διακονίας.

ρη (*πρόσφορη*), καθόσον αυτή είχε μεταφερθεί στο γυμνάσιο, το οποίο είχε περιττές[151] αίθουσες· και τούτο διότι, ένεκα της πτώχευσης της Ελλάδος, ελαττώθηκαν οι τόκοι και δεν ήτο δυνατόν να συντηρηθεί τέλειο *(πλήρες)* γυμνάσιον και περιορίστηκε σε ημιγυμνάσιο. Έτσι έχουν (*είχαν*) εξοικονομηθεί τα πράγματα, έως ότου αναγέρθηκε το νέο δημοτικό σχολείο, στο οποίο στεγάσθηκε και το παρθεναγωγείο και εξακολουθεί να μένει εκεί και τώρα, οπότε δεν παρουσιάζεται η ανάγκη ιδιαιτέρου σχολείου, επειδή έχει εισαχθεί το σύστημα της μεικτότητας των δύο φύλων, αν και δεν φαίνονται ικανοποιητικά (**278**) τα αποτελέσματα, αλλά, χάριν του σκοπού της εξοικείωσης των δύο φύλων και μερικών άλλων προτερημάτων, παραβλέπονται τα μειονεκτήματα του συστήματος αυτού.

05.03. Το νέο Δημοτικό Σχολείο

Η θεμελίωση του νέου δημοτικού σχολείου έγινε στις 15 Ιουνίου 1908 και <η> ανέγερσή του είχε συντελεστεί έως τα 1914. Έγινε διώροφο με εμβαδόν 550 τετραγωνικά μέτρα. Τα έξοδα της ανέγερσης κατέβαλεν η Αδελφότητα της Χώρας «Προφήτης Ηλίας» και όλοι οι κάτοικοι της Χώρας, οι οποίοι με προθυμία προσέφεραν τον οβολό τους στο Διοικητικό Συμβούλιο, για να ιδούν για τα παιδιά τους ένα σχολειό που να εκπληρώνει τους όρους της υγιεινής. Μεταξύ των συνδραμόντων στην ανέγερση του νέου σχολείου τα πρωτεία έχει ο γηραιός και σεβαστός Δημήτριος Τσιρλιγκάνης, με τη γενναία δωρεά των 100 λιρών οθωμανικών. Η όλη δαπάνη πέρασε τις 1000 οθωμανικές λίρες. Έχει δυο πατώματα. Το κάτω πάτωμα έχει έξι μεγάλες παραδόσεις και δυο μικρές αίθουσες, από τις οποίες η μια χρησίμευεν ως διευθυντήριο και η άλλη ως αποθήκη, που περιέχει συλλογή εποπτικών μέσων διδασκαλίας και διδακτικών οργάνων, δωρεά των συμπολιτών μας Αλεξάνδρας και Μιχαήλ Κουκουλίδη, συλλογή εικόνων Φυσικής Ιστορίας, δωρεά της Αδελφότητας «Προφήτης Ηλίας», συλλογή εικόνων Ιστορίας, δωρεά του Δημητρίου Μουσταφά, εμπόρου στη Λειψία, και του Περπέσα, επίσης εκεί εμπόρου, και τη σχολική Βιβλιοθήκη. Στο απάνω πάτωμα υπάρχουν 4 μεγάλες (**279**) αίθουσες για παραδόσεις και η μεγάλη και ευρύχωρη αίθουσα για τις τελετές. Σ’ αυτή υπάρχει κινηματογράφος, δωρεά του συμπολίτου Θεοδώρου Μουσταφά, εμπόρου στη Λειψία <σελ. χειρ. Φ.Ζ. 605>, και μια εξέδρα με σκηνή για τις εξετάσεις και τις σχολικές παραστάσεις.

---

[151] **Περιττές,** η λέξη εδώ χρησιμοποιείται με την έννοια ότι οι αίθουσες είναι περισσές, περισσεύουν, και δεν χρησιμοποιούνται.

05.04. Διδακτήρια Γερανείας (Ιστορία Αποστόλου, σελ. 56)

«Το πρώτον διδακτήριον του σχολείου Γερανείας εκτίσθη τω 1830, ανεκαινίσθη δε τω 1850, επιτροπεύοντος του Ν. Δάνα, ως φαίνεται εκ των ακολούθων στίχων:

«Άπαντες οι Γερανειώται ενθαρρύνουσι τον επίτροπον λέγοντες:
Ο Νεράντζης Δάνας ήταν επιστάτης της σχολής μας
και κωδωνοστασίου αύθις ο εκτελεστής μας,
Ώ επίτροπε Νεράντζη, τρέξε τον καλόν αγώνα
δια να απαθανατίσης τ' όνομά σου στον αιώνα.
24 Αυγούστου 1850»

*Επειδή όμως και τούτο κατήντησε ετοιμόρροπον, ανηγέρθη το 1920 το νυν διδακτήριον του δημοτικού σχολείου, κατέχον τον χώρον του παλαιού τοιούτου τη (με τη) συνδρομή των ενταύθα και εν Αμερική και Θεσσαλονίκη Σιατιστέων. Είναι μονώροφον περιέχον 8 παραδόσεις μετ' ευρείας αιθούσης τελετών. Εδαπανήθησαν δια την ανέγερσίν του 150 χιλιάδες δραχμαί εξ ών 50 χιλιάδες προσέφερεν ο τότε ρέκτης (*δραστήριος*) Γενικός Διοικητής Κοζάνης Ι. Ηλιάκης εκ του Κυβερνητικού ταμείου. Μία πολύτιμος συλλογή εις εποπτικά μέσα διδασκαλίας και διδακτικά όργανα, δωρεά των συμπολιτών (**280**) μας Αλεξάνδρας και Μιχαήλ Κουκουλίδου κοσμεί το σχολείον τούτο, συμπληρωθείσα κατόπιν δι' ετέρας δωρεάς του εν Λειψία διαμένοντος Σιατιστέως Κ. Περπέσα. Εν αυτώ (σ'αυτό) επίσης υπάρχει σχολικός κινηματογράφος και βιβλιοθήκη εκ 200 περίπου τόμων, φέρουσα την επιγραφήν:*

«Δώρον της αρχοντίσσης Αικατερίνης Τσετίρη[152]<Τζετήρη>» δια Κ. Ζουπάν εν Βιέννη τη 12 Μαΐου 1840.»[153]

06.00. Ελληνική Σχολή

Για πρώτο διδακτήριο Ελληνικής Σχολής στους πρώτους χρόνους μπροστά από τα 1700 χρησίμευεν ένα κελί του ναού του Αγίου Δημητρίου. Απάνω από τη θύρα του κελιού αυτού ήτο αναγεγραμμένο το ρητό του Πλάτωνος «Μηδείς αγεωμέτρητος εισίτω». Σ' αυτό το κελί, κατά την παράδοση, λειτουργούσεν η Ελληνική Σχολή, έως ότου, <το> 1820, η Βαρβάρα δώρησε την πατρική οικία της, που, [αφού είχε διαρρυθμιστεί καταλλήλως], στέγασε την Ελληνική Σχολή έως την ανέγερση του γυμνασίου.

Η Ελληνική Σχολή απαρτίζονταν από δυο ορόφους. Το κάτω πάτωμα είχε 5 δωμάτια. Στο ένα δωμάτιο ήτο τοποθετημένη (*στεγαζόταν*) η βιβλιοθήκη, η οποία είχε στην αρχή ολίγους τόμους, που χρεωστούνταν στη δωρεά του Αυ-

---

[152] Στο χειρόγραφο κείμενο του Φ.Ζ.: Τσετίρης, Τσετήρη και **Τζετήρη.**

[153] Η χρονολογία αφιέρωσης είναι το 1850. Λεπτομέρειες για το θέμα αυτό βλέπε στο Στ΄ Μέρος σελ. χειρ. 521.

ξεντιάδου από τόμους 217, του Ναούμ Δημητρίου και άλλων. Κατόπιν πλουτίστηκε με τη δωρεά της βιβλιοθήκης του Θ. Μανούση, καθηγητού (**281**) του Εθνικού Πανεπιστημίου, του Αθανασίου Αργυριάδου, των αδελφών Χατζηιωάννου, του Δημητρίου Μπόμπουρα και του Ρουσοπούλου.

Ο δεύτερος όροφος, στον οποίο ανέβαινε κανένας με κλίμακες εξωτερικές δεξιά και αριστερά, αποτελούνταν από μια μεγάλη αίθουσα, στην οποία γίνονταν οι τελετές και οι ενιαύσιες εξετάσεις. Αυτό το κτίριο χρησίμευσε για διδακτήριο της μέσης εκπαίδευσης έως τα 1888, οπότε έγινε το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο, που περιγράφεται στη βιογραφία του ευεργέτου της Σιάτιστας Ιωάννου Τραμπαντζή, στην οποία παραπέμπεται ο αναγνώστης.

Το Γυμνάσιο υπέστη διακυμάνσεις. Ακολούθησε την τύχη των οικονομικών της Ελλάδας. Ότε η Ελλάδα πτώχευσε, το Γυμνάσιο έπαυσε να λειτουργεί ως τέλειο *(πλήρες)* γυμνάσιο και λειτουργούσεν ως ημιγυμνάσιο. Έπειτα προσεκλήθη ο Ιωάννης Παπίας, γυμνασιάρχης, ο οποίος ίδρυσε το συσσίτιο οικοτροφείο, με το οποίο κατορθώθηκεν η εξοικονόμηση πόρων για την ανασύσταση και λειτουργία τελείου *(πλήρους)* γυμνασίου, που το βρήκε τέλειο *(πλήρες)* η απελευθέρωσή μας και ανέλαβεν η ελληνική Κυβέρνηση τη συντήρησή του. Έκτοτε εξακολουθεί να λειτουργεί ως τέλειο *(πλήρες)* γυμνάσιο. Όταν λειτουργούσε το οικοτροφείο, οι κοιτώνες ήσαν στο επάνω πάτωμα, η τραπεζαρία και οι νιπτήρες ήταν στο υπόγειο, στα παραπήγματα ήταν τα μαγειρεία και τα δωμάτια της υπηρεσίας. Ο Ιωάννης Παπίας δείχτηκε αντάξιος των προσδοκιών εκείνων που τον κάλεσαν και του οφείλεται ευγνωμοσύνη της Κοινότητας, γιατί στην απελευθέρωσή μας (**282**) βρέθηκε το Γυμνάσιο να λειτουργεί τέλειο *(πλήρες)* και δεν ήταν εύκολη η κατάργησή του, αν και πολλές φορές αποπειράθηκε την κατάργησή του το Υπουργείο της Παιδείας, η ύπαρξη <όμως> διαθήκης το έσωσε.

07.00. Το Γυμνάσιο

Για το διδακτήριο της Μέσης Εκπαίδευσης, το Γυμνάσιο, βλέπε βιογραφία του ευεργέτη Ιωάννου Τραμπαντζή, <σελ. χειρ. Φ.Ζ. 542>.

08.00. Παρθεναγωγείο Γεράνειας

Το παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο Γεράνειας από τα 1868 και έπειτα στεγάζονταν στην οικία του ιερομονάχου Ιωνά, έως ότου οι αδελφοί Τσιστόπουλοι[154] ανήγειραν ιδιαίτερο κτίριο, στο οποίο στεγάζονταν το παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο, έως την εποχή της εισαγωγής του συστήματος της μεικτότητας των δυο φύλων. Η δαπάνη για την ανέγερση πέρασε τις 300 λίρες οθωμανι-

[154] Για τη δωρεά των αδερφών Τσιστοπούλου βλέπε υποσημείωση 28 του Δ΄ Μέρους του παρόντος έργου.

κές. Έγινε με 2 πατώματα. Στο επάνω στεγάζονταν το παρθεναγωγείο και στο κάτω το νηπιαγωγείο.

Φωτογραφία, επεξεργασμένη, της σελίδας 282 του χειρογράφου των **Ιστορικών σημειωμάτων περί Σιατίστης και λαογραφικών αυτής.**

Φωτογραφία, επεξεργασμένη, της σελίδας 270 του χειρογράφου των **Ιστορικών σημειωμάτων περί Σιατίστης και λαογραφικών αυτής.**

(283) Μέρος Δ΄

Η Εκπαίδευση

01. <Γενικά>

Η πρόοδος συνίσταται (*στηρίζεται*) στη δημόσια εκπαίδευση. Αυτό διαπιστώθηκε τελευταία από τους σοφούς της Γαλλίας. Την τρίτη δεκαετία του 20ου αιώνα έχουν συζητήσει στην Ακαδημία των Παρισίων εις τι συνίσταται ο πολιτισμός και η πρόοδος, δια τα οποία καυχώμαστε, νομίζοντες ότι ο άνθρωπος σήμερα είναι περισσότερο προοδευμένος από όσο ήταν την εποχή του Περικλέους, και ως συμπέρασμα έβγαλαν ότι πολιτισμός δεν είναι ούτε ο ασύρματος, ούτε το αυτοκίνητο, ούτε το αερόπλοιο, αλλ' η μόρφωση του λαού. Δεν εξελίσσεται ο άνθρωπος, είπεν ο καθηγητής της Φιλοσοφίας Σεβαλιέ, αλλ' η κληρονομία της γνώσης, που <ο άνθρωπος> παραλαμβάνει από τους προγόνους του. Η πνευματική αυτή κληρονομία μεταβιβάζεται από γενεά σε γενεά με την εκπαίδευση. Εάν παύσει η εκπαίδευση, η ανθρωπότητα θα επανέλθει στα χρόνια της βαρβαρότητας.

Με τα παραπάνω θέλησα να δείξω ότι είναι δίκαιο να χαρίσω μερικές σελίδες στην Εκπαίδευση της Σιάτιστας. Από την εκπαίδευση, που ασκούσε σε διάφορες εποχές, θα φανεί το αν σήμερα έχει ανώτερο πολιτισμό παρά πρωτύτερα και θα μπορέσει ο αναγνώστης να κρίνει για τον πολιτισμό της συγκρίνοντας αυτήν με άλλες πολιτείες της Ελλάδας.

Η Σιάτιστα από τους αρχαιότατους χρόνους καλλιέργησε τα γράμματα με σπάνιο ζήλο. Σε εποχή που ελάχιστες πόλεις της Ελλάδος όλης είχαν Ελληνική Σχολή, που τότε αποτελούσε τον τύπο της μέσης εκπαίδευσης, [και η Σιάτιστα ήταν μια] <από αυτές> που την στόλιζεν (**284**) Ελληνική Σχολή. Λεξικογράφος[1] στον πρόλογο του Λεξικού του αναφέρει τις πόλεις που είχαν Ελληνική Σχολή. Σ'αυτές κατατάσσει και τη Σιάτιστα, που είχε Ελληνική Σχολή μπροστά από τα 1700.

---

[1] **Λεξικογράφος,** πρόκειται για τον Γεώργιο Κωνσταντίνου, τον εξ Ιωαννίνων, και το τετράγλωσσο Λεξικό του, («περιέχον δηλαδή τας τέσσαρας ταύτας διαλέκτους, Ελληνικήν, πεζήν ήτοι απλήν Ρωμαΐϊκην, Λατινικήν και Ιταλικήν», όπου Ελληνική είναι η αρχαία ελληνική), το οποίο εκδόθηκε στη Βενετία το 1757. Για το ίδιο θέμα βλέπε και το βιβλίο: Γιάννη Καρρά, **Οι θετικές-φυσικές επιστήμες στον ελληνικό 18ο αιώνα,** σελ. 15, σημ.8.

Μια σύντομη περίληψη των μερών που είχαν ελληνικό σχολείο[2] θα μας δείξει εναργέστερα αυτά που αναφέρομε. Στα 1800 προκομμένα σχολεία ήταν στη Θεσσαλία: στη Λάρισα ύστερα από τα 1810, στα Αμπελάκια ήταν ελληνικό σχολείο ύστερα από τα 1700, στα Κεφαλοχώρια[3] ήταν το καλύτερο ελληνικό σχολείο της περιφερείας εκείνης.

Στην Ήπειρο: τα Ιωάννινα είχαν δύο Ελληνικές Σχολές, που συντηρούνταν από την Αδελφότητα των Ζωσιμαδών[4] και του Ζώη Καπλάνη[5] και στις οποίες

---

[2] **Ελληνικό σχολείο.** Θεωρούμε σκόπιμη αυτή την εισαγωγική υποσημείωση, για να κατανοηθούν οι όροι «ελληνικό σχολείο», «ελληνική σχολή» κ.ά. σχετικά με την εκπαίδευση στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα από τις αρχές του 17ου και ως περίπου το τέλος του 18ου αι.

Την περίοδο αυτή στην Ελλάδα:

Δεν υπάρχει ενιαίο και οργανωμένο εκπαιδευτικό σύστημα, ούτε τα σχολεία ακολουθούν το ίδιο πρόγραμμα. Σε γενικές γραμμές έχουμε **τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης**: στοιχειώδη, μέση, ανώτερη.

Στη **στοιχειώδη** ανήκουν τα «**κοινά σχολεία**», όπου ο μαθητής διδάσκεται γραφή και ανάγνωση με βιβλία: το Ψαλτήρι, την Οκτώηχο, το Ωρολόγιο, το Ευχολόγιο.

Στη **μέση** βαθμίδα ανήκουν τα «**ελληνικά σχολεία**», με κύριο στόχο την εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Τα σχολεία αυτά κατά τόπους έχουν και το όνομα: Μουσείο, Ελληνομουσείο, Ακαδημία, Φροντιστήριο, Λύκειο, Σχολή, Γυμνάσιο.

Στην ανώτερη βαθμίδα δεν έχουμε ιδρυμένες σχολές, ιδιαίτερα σχολεία. Το κενό καλύπτεται από τη μέση βαθμίδα, όπου κάποια **«ελληνικά σχολεία»** έχουν έναν ανώτερο κύκλο σπουδών.

Λειτουργία των **«ελληνικών σχολείων»:**

Τα **«ελληνικά σχολεία»** είχαν δυο κύκλους σπουδών: α) των αρχαρίων και β) των προχωρημένων.

Οι αρχάριοι διδάσκονταν τα «γραμματικά μαθήματα», δηλ. γραμματική και συντακτικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, και οι προχωρημένοι «τα της εγκυκλοπαιδείας μαθήματα», δηλ. αρχαία ελληνικά, ρητορική, λογική.

Οι μαθητές, εφόσον ολοκλήρωναν τις σπουδές στους δυο αυτούς κύκλους, μπορούσαν, σε κάποια σχολεία, να περάσουν στον ανώτερο κύκλο, που αντιστοιχούσε προς την ανώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης, και να παρακολουθήσουν τα «τελειότερα μαθήματα», δηλ. φιλοσοφία, θεολογία και επιστήμες (=μαθηματικά).

Βασική πηγή για την υποσημείωση: το βιβλίο του Κ. Χατζόπουλου, **Ελληνικά Σχολεία στην περίοδο της Οθωμανικής Κυριαρχίας (1453—1821)** και ειδικά οι σελίδες 327-339. Για την εκπαίδευση ειδικά στη Σιάτιστα βλέπε **Παράρτημα § 11. Η εκπαίδευση στη Σιάτιστα το 18ο αι.,….**

[3] **Κεφαλοχώρια,** από το Πρόχειρο του Φ.Ζ. αντιγράφουμε το σχετικό χωρίο: «*Τα Αμπελάκια είχον ελληνικόν Σχολείον κατά το 1700 και πολλούς πεπαιδευμένους ιατρούς και διδασκάλους και εμπόρους. <Σ>το Βλαχολείβαδο, στα Κεφαλοχώρια υπήρχε το καλύτερο ελληνικό Σχολείο της περιφέρειας εκείνης*».

[4] **Αδελφότης Ζωσιμαδών = Ζωσιμάδες**, οι αδελφοί Ιωάννης, Αναστάσιος, Θεοδόσιος, Νικόλαος, Ζώης και Μιχαήλ, γνωστοί ως η Αδελφότης των Ζωσιμαδών. Πλούσιοι έμποροι και μεγάλοι εθνικοί ευεργέτες. Αφιέρωσαν τον πλούτο τους, αλλά κυριολεκτικά και τη ζωή τους, στην πατρίδα. Μετά το θάνατο του Θεοδοσίου, το 1793, ίδρυσαν στα Γιάννενα το πρώτο σχολείο στη μνήμη του και αποφάσισαν να μείνουν άγαμοι και να

διδάσκονταν μεθοδικά η ελληνική γλώσσα, η Φιλοσοφία και οι Επιστήμες[6]. Οι διδάσκαλοι από τη Σιάτιστα Μιχαήλ Παπαγεωργίου και Αυξεντιάδης εκεί άκουσαν πρώτα φιλοσοφικά μαθήματα και κατόπιν πήγαν στην Ευρώπη. Το Μέτσοβο επίσης είχεν Ελληνική Σχολή.

Στη Μακεδονία υπήρχε Ελληνική Σχολή στα Σέρρας[7], στο Μελένικο[8], στην Καστοριά, στην Κοζάνη και πρωτύτερα από τα μέρη αυτά στη Σιάτιστα. Επίσης, ελληνικό σχολείο είχε και η Σέλιτσα <Εράτυρα> και η Κλεισούρα.

Λοιπόν, στη Σιάτιστα η εκπαίδευση βρίσκονταν σε ακμή από τα 1700. Η ιστορία της μαρτυρεί αυτό, αφού έδωκεν άνδρας που με τη μόρφωσή τους δόξασαν τη γενέτειρά τους και εκλέισαν την Ελλάδα, θαυμαζόμενοι στην Ευρώπη για τις γνώσεις τους και συντελούντες στην προαγωγή της Παιδείας και της Επιστήμης σ'αυτήν. (**285**) Η Σιάτιστα ήταν μια πολιτεία που παρήγεν εγγραμμάτους. Αυτό ήταν, ας μου επιτραπεί η έκφραση, το κυριότερο προϊόν της. Και αυτό, γιατί πολύ νωρίς τα πλούσια τέκνα της, που έζησαν πολύν καιρό στην ξενιτιά <ως έμποροι>, έχουν εκτιμήσει τα γράμματα και έχουν μεταχειριστεί τη δυναμικότητά τους σε ενέργεια και πλούτη, για να καλλιεργήσουν την παιδεία στην πατρίδα τους. Άνδρες με πνεύμα πρακτικό, με καρδιά μεγάλη, με ιδανικά και θερμή αγάπη στην πατρίδα τους Ελλάδα, μια είχαν επιθυμία και ένα έθηκαν

διαθέσουν την περιουσία τους σε αγαθοεργούς σκοπούς και σε ό,τι έχει σχέση με την παιδεία και τη μόρφωση των ελληνοπαίδων. Πλουσιότατη η αγαθοεργός δράση τους. Το όνομά τους όμως κυρίως συνδέθηκε με την ίδρυση της μεγάλης Ζωσιμαίας Σχολής στα Γιάννενα, η οποία το 1852 προήχθη σε Γυμνάσιο.

[5] **Ζώης Καπλάνης** (1736-1806), εθνικός ευεργέτης, από το Γραμμένο της Ηπείρου. Από το 1771 εγκαταστάθηκε στη Μόσχα, διακρίθηκε στο εμπόριο και απέκτησε μεγάλη περιουσία. Ίδρυσε στα Ιωάννινα ανώτερη σχολή, την προικοδότησε με 100.000 χρυσά ρούβλια και την εξόπλισε επιπλέον με βιβλιοθήκη και εργαστήριο Φυσικής. Με τη διαθήκη του άφησε μεγάλα ποσά και για τις σχολές του Άθω και της Πάτμου.

[6] **Επιστήμες**, τα μαθηματικά,. (Αριθμητική, Άλγεβρα, Γεωμετρία, Τριγωνομετρία).

[7] **Τα Σέρρας:** Δεν πρόκειται για λάθος ή για κάποιο τοπικό γλωσσικό ιδιωματισμό. Η ιδιόμορφη αυτή ονομαστική, με άρθρο ουδέτερο που συνοδεύει ουσιαστικό γένους θηλυκού, πρόκυψε, κατά τον Β. Φόρη, από τον τύπο τας Σέρρας (ον. πληθ. αι Σέρραι, αιτ. τας Σέρρας) ως εξής: α) για λόγους γλωσσικής απλοποίησης η κοινή - καθομιλούμενη-δημοτική αποφεύγει τύπους καθαρεύουσας που δεν είναι πια εύχρηστοι (π.χ. στην αιτιατική πληθυντικού δεν αναγνωρίζει πάντα εύκολα το **τας** ως άρθρο θηλυκό, ενώ αποδέχεται με άνεση το **τα** ως άρθρο ουδέτερο), β) στη φράση «τας Σέρρας» για λόγους φωνητικούς αποβάλλεται το πρώτο από τα δυο σ (έκκρουση του ς) και έτσι το **τας Σέρρας** γίνεται **τα Σέρρας**.

Βλέπε Β. Φόρη, ***«Τα Σέρρας» μια απροσδόκητη ονομαστική,*** **ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ** τομ. 57, σελ. 363-365.

Αξιοσημείωτη στο άρθρο αυτό είναι υποσημείωση του συντάκτη του, η οποία μας πληροφορεί ότι ο τύπος **τα Σέρρας** απαντά ήδη από το 1798 σε επιστολές του γνωστού Κοζανίτη λόγιου Μ. Περδικάρη.

[8] **Μελένικο**, πόλη σήμερα στη ΝΔ. Βουλγαρία, λίγα χιλιόμετρα έξω από το μεθοριακό σταθμό του Προμαχώνα.

(έβαλαν) σκοπό της ζωής τους, πώς θα μπορέσουν να φανούν περισσότερο ωφέλιμοι στην πατρίδα τους. Βλέποντας δε την κατάντια στην οποία είχε φθάσει το γένος μας, γιατί μεγάλη απαιδευσία το χαρακτήριζεν εκείνη την εποχή, μόλις πλούτιζαν, φρόντιζαν να δώσουν στην Ελλάδα τους άξια λόγου σχολεία, στα οποία τα ελληνόπουλα θα μπορούσαν να πάρουν μόρφωση ελληνοπρεπή, μόρφωση απηλλαγμένη από την προπαγανδιστική επίδραση της μόρφωσης που έπαιρναν στα σχολεία της Ευρώπης εκείνοι που μπορούσαν να φοιτούν εκεί. Από ένα τέτοιο πνεύμα οιστρηλατούνταν οι πρόγονοί μας και από την πεποίθηση ότι η παιδεία είναι ο πρόδρομος της ελευθερίας και μπόρεσαν να αναφανούν ένθερμοι υποστηρικτές των γραμμάτων. Αυτό το πνεύμα διασπείρεται σε όλη την Ελλάδα και συντελεί εις το να αναδεικτούν *(αναδειχτούν)* οι πρώτοι ευεργέτες στη Σιάτιστα. Δίδουν πρόθυμα τα πλούτη τους, ιδρύεται η Ελληνική Σχολή[9]. Δίδεται κατόπιν <αρχές 19ου αι.> δωρεά από τη Βασιλική <Νικολάου> (Βαρβάρα, <όταν περιεβλήθη το μοναχικό σχήμα>), που ζούσε στο Ιάσιο της Ρουμανίας, όχι μονάχα η οικία της, στην οποια ύστερα από μια απαραίτητη μεταρρύθμιση *(διαρρύθμιση)* στεγάζονται οι μαθηταί της πατρίδας της, αλλά και η περιουσία της, για τη συντήρηση της Σχολής[10]. Εκλέγονται και ενισχύονται τα πρώτα διδακτικά στελέχη με νέους (**286**) σκαπανείς των γραμμάτων, άνδρες με ζήλο θερμουργό, με ίσην όρεξη με την όρεξη που έχουν οι ευεργέται, για να φανούν χρήσιμοι στην νεολαία της πατρίδος τους, και καλούνται να διδάξουν αυτήν όχι μονάχα Γραμματική, αλλά και Ρητορική του Ερμογένους[11] και Λογι-

---

[9]**Ελληνική σχολή**: Σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία Σχολής στη Σιάτιστα ο Δ. Σιάσιος στο άρθρο του «***Η Σχολή του Ζωσιμά. Από την Ιστορία της Εκπαίδευσης στη Σιάτιστα κατά την Τουρκοκρατία»***, **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 7**, σελ. 11-20, γράφει: *"…πιστεύουμε πως μπορεί να υποστηριχτεί με αρκετή βεβαιότητα ότι η σχολή του Ζωσιμά πρέπει να ιδρύθηκε μέσα στο έτος 1694 ή λίγο πριν και πάντως όχι ύστερα από το 1695, οπότε αρχίζει η πρώτη Αρχιεπισκοπεία του Ζωσιμά ως Αχριδών.»*

Για το ίδιο θέμα βλέπε και Α.Ν.Δάρδα, ***«Η Εκπαιδευτική κίνηση στη Σιάτιστα μετά την αρχιερατεία του Ζωσιμά και ως την ίδρυση του Τραμπαντζείου Γυμνασίου (1746- 1888)»,*** **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 7,** σ. 21-49.

[10] Τη φροντίδα της για τη σύσταση και λειτουργία Σχολής στη Σιάτιστα, καθώς και για την ασφάλεια και ορθή χρήση του κεφαλαίου, με το οποίο προικίζει τη σχολή αυτή, διατυπώνει η Βασιλική Νικολάου σε αναφορά της στον Οικουμενικό Πατριάρχη (30 Νοεμβρίου 1816) και σε επιστολή της στο Εμπορικό Σώμα των Ρωμαίων στην Κων/λη (το Δεκέμβριο του ίδιου έτους). Τα κείμενα δημοσιεύτηκαν στον **«Ερμή το Λόγιο»**, τόμο Ζ΄, 1817, τεύχος Μαρτίου, αριθμ. 5, σελ. 90-96.

[11] **Ερμογένης,** (160-230 μ.Χ.). Ρήτορας από την Ταρσό της Κιλικίας, ο σημαντικότερος στον τομέα της ρητορικής θεωρίας. Το κύριο έργο του είναι η Τριλογία: **Περί των Στάσεων, Περί των Ιδεών, Περί Ευρέσεως**, που αποτελεί ένα σύνολο διδακτικών εγχειριδίων, που θα μπορούσε να ονομαστεί «Ρητορική Τέχνη». Κυρίως συνόψισε με επιτυχία μελέτες των προγενέστερων ρητοροδιδασκάλων και συνδέοντας τη ρητορική με τη φιλοσοφία επηρέασε τη διδασκαλία των μεταγενέστερων σχολών, ιδιαίτερα των βυζαντινών. Το έργο του εκτιμήθηκε και χρησιμοποιήθηκε όχι από τους συγχρόνους του, αλλά από τους μεταγενέστερους.

κή και άλλα ανώτερα φιλοσοφικά μαθήματα, με τελεία κατανόηση των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, και έτσι κατορθώνουν αυτοί να δώσουν στην Ελλάδα νεότερα στελέχη, με ίσην, αν μη μεγαλύτερη, φλόγα από τη φλόγα που χαρακτήριζε τους διδασκάλους τους, <στελέχη> τα οποία, αφού πήραν ανώτερη ακόμα μόρφωση στα Πανεπιστήμια της Εσπερίας, <της Δυτικής Ευρώπης> επέστρεψαν στην Ελλάδα θαυμαστοί διδάσκαλοι του γένους και χρησίμευσαν ως φάροι πολύφωτοι, που φώτισαν τα παιδιά της Μακεδονίας, της Θράκης, της Ηπείρου και Μικράς Ασίας, όπως πρόκειται να ιδούμε στα καθέκαστα γι' αυτούς.

02. Η Δημοτική Εκπαίδευση[12]

Η δημοτική εκπαίδευση πρωτύτερα από τα 1700 γίνονταν στο νάρθηκα της εκκλησίας, μέσα στην εκκλησιά και σε σπίτια και περιορίζονταν στην ανάγνωση του Ψαλτηρίου, του Οκτωήχου και παρόμοιων βιβλίων εκκλησιαστικού περιεχομένου και ασκούνταν ως επί το πλείστο<ν> από ιερείς. Ήταν όμως και λαϊκοί που επαγγέλλονταν το διδάσκαλο των παιδιών, που τα δίδασκαν στα σπίτια τους <των δασκάλων δηλ.> με πληρωμή διδάκτρων. Στη Σιάτιστα ύστερα από τα 1700 η στοιχειώδης εκπαίδευση γίνονταν, όπως γνωρίζομε από την παράδοση, στο σπίτι της Παπαγεώργινας από αυτήν την ίδια -μητέρα[13] του Μιχαήλ Παπαγεωργίου, του συντάκτη και εκδότη του πρώτου Ελληνικού Αλφαβηταρίου- και ύστερα σε δημόσιο σχολείο στη Χώρα, στον τόπο που σήμερα είναι κτισμένα (**287**) τα σπίτια του Λεωνίδα Γκίμπα και Ιωάννου Σπύρου, και στη Γεράνεια στο σπίτι του Ιωνά και στους νάρθηκες των εκκλησιών από ιερείς έως τα 1850[14]. Στα δημόσια σχολεία από τους διδασκάλους, που πληρώνονταν από τις κοινότητες Χώρας και Γεράνειας, η ανάγνωση διδάσκονταν με τους

---

[12] **Δημοτική,** πρόκειται για τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Για την εκπαίδευση τότε στη Σιάτιστα βλέπε **Παράρτημα § 11. Η εκπαίδευση στη Σιάτιστα το 18ο αι., …**

[13] **Παπαγεώργινα**: Σε τετράδιο σημειώσεών του ο Φ.Ζ. την αναφέρει όχι ως μητέρα αλλά ως απόγονο του Μ. Παπαγεωργίου, που είναι και πιθανότερο, αν φυσικά υπάρχει συγγενική σχέση. Πάντως, αποδεικτικό στοιχείο της σχέσης τους δεν έχουμε και το όνομα μόνο δεν είναι αρκετό. Ο Ι. Αποστόλου στην **Ιστορία Σιατίστης**, σελ. 55, την τοποθετεί χρονικά μετά το 1842 και τον ακολουθούν νεότεροι μελετητές (χωρίς αναφορά κάποιας συγγενικής σχέσης), βλέπε Σπύρου Αναστ., ***«Η Δημοτική Εκπαίδευσις της Χώρας»,*** Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη,** σελ. Α 159. Στο ίδιο τετράδιο (σελ. 7) ο Φ.Ζ. αναφέρει ότι και ο Παπαγιάννης της Αγόρους διατηρούσε ιδιωτικό σχολείο στο σπίτι του, όπως και η Παπαγεώργινα.

[14] Με δεδομένα ότι το πρώτο διδακτήριο Δημοτικής Εκπαίδευσης στη Γεράνεια κτίστηκε το 1830 και ταυτόχρονα κτίστηκε και της Χώρας (Βλέπε Ι. Αποστόλου, **Ιστορία Σιατίστης,** σελ. 56 και 58) και την πληροφορία του ίδιου του Φ.Ζ. παρακάτω, σελ. χειρ. 289: «Στη Γεράνεια έως τα 1800 εξακολουθούσε η εκπαίδευση να γίνεται στο νάρθηκα της εκκλησίας, αφού το πρώτο δημόσιο Σχολείο κτίστηκε ύστερα από τα 1800», η χρονολογία 1850 δεν ευσταθεί.

πίνακες ανάγνωσης, που ήταν ανηρτημένοι στους τοίχους των μεγάλων αιθουσών, όπου οι μαθηταί τάσσονταν σε ημικύκλια. Γίνονταν <η διδασκαλία> με το σύστημα της αλληλοδιδακτικής μεθόδου. Επίσης, και η Αριθμητική <διδάσκονταν> με τη βοήθεια των αριθμητικών πινάκων από τους μεγαλύτερους μαθητάς του σχολείου, οι οποίοι λέγονταν πρωτόσχολοι. Η γραφή διδάσκονταν <πάνω> στην άμμο -που ήταν βαλμένη επάνω στα θρανία- από τους ερμηνευτές, που διηύθυναν τους τηλεγράφους και επιθεωρούσαν τα γραπτά των μαθητών. Η έξοδος των μαθητών δεν επιτρέπονταν, όταν ο τηλέγραφος, που ήτο στο άκρο του τοίχου της θύρας, έδειχνε μαύρο. Τούτο δε γίνονταν αίτιο πολλών ατόπων[15] Ο μισθός των διδασκάλων ήταν πολύ γλίσχρος[16], αφού σε μια συνέλευση των προκρίτων των δύο συνοικιών ορίστηκε με πρακτικό σε 400 γρόσια το χρόνο για τους κοινούς διδασκάλους και σε 1200 για τους ελληνοδιδασκάλους. Ίσως όμως να είχαν φιλοδωρήματα από τους μαθητάς, όπως δείχνει και το λεγόμενο τότε: «Τιμή εις τον διδάσκαλο και δώρα εις τας χείρας, να ιδείς τον μαθητήν πώς γίνεται φωστήρας».

Οι διδάσκαλοι της δημοτικής εκπαίδευσης, που αναφέρονται, είναι στη Χώρα οι:

Δ. Μανακίδης (1841), Π. Ορφανίδης (1842), Δούκας Παπαϊωάννου (1842). Ο Τζιούμπρας από τη Σέλιτσα <Εράτυρα>, ο Παπαπαύλου.

Ο Αθανάσιος Ζάχος, διευθυντής, με συνάδελφο το Δήμο Καρακάση (**288**) από το Βογατσικό (1868-1871).

Δήμος Καρακάσης με βοηθούς τους Δ. Ευθυμιάδην (1872), με μισθόν 5000 γρ. ετησίως, Ιωάννην Μπήτσιναν, Κώτσιον Τσιρσιώτην,[17] με μισθόν 1200 γρ., υποδιδάσκαλον, και Κωνστ. Παπαδημητρίου.

Ιωάννης Ρόκος με συναδέλφους τον Χριστοδουλίδη, τον Δεληνίκου, τον Κουρσάνου και τον Αλκιβ. Παπανικολάου.

Στυλ. Αθανασιάδης (1882) με συναδέλφους τους Ζήσην Θωμά, Λ.Κουρσάνου και Ν. Δεληνίκου.

Ζήσης Θωμά με συναδέλφους τους Θεόδωρον Γκίμπαν, Ζήσην Ζωγράφου, Λ. Κουρσάνου, Θεμ. Ρούζιου και Γεώργιον Γκίμπαν (1884).

Αθανάσιος Κανατσούλης (1888) με συναδέλφους τους ανωτέρω πλην του Ζήση Θωμά. Φίλιππος Ζυγούρης (1893 έως 1909) με συναδέλφους Θεόδ. Γκίμπα, Ζήσην Ζωγράφου, Δ. Πουλιάδην[18], Θωμάν Παπαδημητρίου, Νικ. Παπα-

---

[15] Για την **αλληλοδιδακτική,** ως μέθοδο διδασκαλίας, και τους σχετικούς όρους βλέπε **Παράρτημα § 11. Η εκπαίδευση στη Σιάτιστα το 18ο αι., …**

[16] **Γλίσχρος,** πενιχρός. Για παραδείγματα μισθών βλέπε Γιάννη Καρρά, **Οι θετικές-φυσικές επιστήμες στον ελληνικό 18ο αιώνα**, σελ. 287.

[17] Στο τετράδιο σημειώσεών του ο Φ.Ζ. τον αναφέρει ως Κώτσιον εκ Τσιαρουσίνου.

[18] Το ορθό είναι Ι. Πουλιάδης, (από υπογραφή του σε υπηρεσιακά βιβλία του σχολείου).

χατζή, Χρήστον Γκουτζιαμάνην, Δημήτριον Λιούταρη, Σωτήριον Γκίμπαν, Μιλτιάδην Χατζηγιάννην[19], Σπύρον Δ. Σπύρου και Κ. Παπαδημητρίου.

Θωμάς Παπαδημητρίου (1909) με συναδέλφους Ιωάννην Νάτσιναν, Παντελήν Πρωτογύρου, Νικ. Παπαχατζή και Μιλ. Χατζηγιάννη.

Φίλιππος Ζυγούρης, δεύτερη περίοδος από τα 1912 έως τα 1931, με συναδέλφους <κατά καιρούς στο μακρό αυτό χρονικό διάστημα τους> Ζήσην Ζωγράφου, Θ. Παπαδημητρίου, Ν. Ζωγράφου, Παναγ. Μάνιου, Κατίναν Γιαννάρου, Θεοδώραν Μπλέκατση, Πολυτίμην Βλαχοδήμου, Δέσποιναν Γκουτζιαμάνη, Χρήστον Παπανικολάου και Κατίναν Παπαναούμ.

Νικόλαος Ζωγράφου με συναδέλφους Παναγιώτην Μάνιου, Πολυτίμην Βλαχοδήμου, Δέσποιναν Γκουτζιαμάνη, Ζωίτσαν Γκουτζιαμάνη, Τάκην Παπαναούμ (1931).

Τερζόπουλος με συναδέλφους Παν. Μάνιου, Ν. Ζωγράφου, Κ. Μπέντα, Τάκην Παπαναούμ, Δέσποιναν Γκουτζιαμάνη, Ζωίτσαν Γκουτζιαμάνη και Πολυτίμην Βλαχοδήμου και Θεολογία Σαραϊλή και Βασιλική Πουγγία.

Εμμανουήλ Μάλαμας με συναδέλφους τους προαναφερθέντας πλην των Ν. Ζωγράφου, Τάκη Παπαναούμ, Ζωίτσας Γκουτζιαμάνη, Πολυτίμης Βλαχοδήμου και Δεσποίνης Γκουτζιαμάνη. (**289**)

Στη Γεράνεια έως τα 1800 εξακολουθούσε η εκπαίδευση να γίνεται στο νάρθηκα της εκκλησίας, αφού το πρώτο δημόσιο σχολείο κτίστηκε ύστερα από τα 1800. Εδίδαξαν σύμφωνα με τα αναγραφόμενα στην **Ιστορία** Αποστόλου <σελ. 56> οι εξής*:*

Παπαγεώργιος 1800, Παπαηλίας 1839, Παπακωνσταντίνος 1842, Δούκας Σακελλαριάδης, αλληλοδιδάκτης έχων συνδιδάσκαλον τον Παπαδημήτριον Παπαθεοδωρίδην (1850), Μάρκος Παυλίδης (1865), Γεώργιος Παπατίγκας, αλληλοδιδάκτης (1870), Γ. Γάγαλης, Δ. Ευθυμιάδης εκ Βλάτσης (1873), Πέτρος Παπίας, Τριαντάφυλλος Αναγνώστου, εξ Ιωαννίνων, Αθανάσιος Κανατσούλης, Στέφανος Παπαδημητρίου (1882).[20]

Ευθύμιος Μπουντώνας, διευθυντής, με συναδέλφους Ι. Αποστόλου και Γεώργιον Καπετανόπουλον.

Κατόπιν, Ιωάν. Αποστόλου, διευθυντής, με συναδέλφους Ν. Ρόσιου, Ζήσην Ζωγράφου, Χρ. Γκουτζιαμάνην, Δημ. Λιούταρην και Γ<εώργιον> Τσιάπαντα.

Χρήστος Παπανικολάου, διευθ<υντής>, με συναδέλφους Γεώργιον Τσιάπαντα, Λάζαρον Χατζηζήσην, Βασιλικήν Παπανικολάου, Κατίναν Χαμοδοπούλου και Φωτ<εινήν> Κλόνταρη.

---

[19] Χατζηγιάννη, το ορθό Χατζηιωάννου, (επίσης από υπογραφή του σε υπηρεσιακά βιβλία του σχολείου).

[20] Το τμήμα της παραγράφου με πλαγιογράμματα είναι αντιγραφή από την **Ιστορία Σιατίστης** του Ι. Αποστόλου, σελ. 56, το υπόλοιπο είναι πληροφορίες του Φ.Ζ.

03. Εκπαίδευση των θηλέων

Έως τα 1875 η εκπαίδευση της νεολαίας γίνονταν μεικτή, αρρένων και θηλέων μαζί. Κατόπιν όμως ελήφθη φροντίδα να εκπαιδεύονται διδασκάλισσες, στις οποίες ανατέθηκεν η μόρφωση των θηλέων, γιατί έβλεπαν τα άτοπα που γίνονταν με το σύστημα της μεικτότητας. Και η Σιάτιστα τότε αποφάσισε να αναθέσει τη μόρφωση των κοριτσιών της σε διδασκάλισσες και έφερεν από τας Αθήνας τη Σοφία Στρατηγοπούλου στη Χώρα και την αδελφή της Λουκία στη Γεράνεια. Ύστερα από αυτές δίδαξαν στη Χώρα η Κλεοπάτρα, η Δήμητρα Κανταρτζή, παρθεναγωγός[21], και η αδελφή της Παναγιώτα, νηπιαγωγός, οι αδελφές Μαρία και Ασπασία Αντωνιάδου, η Ελένη, σύζυγος του Αθανασιάδου κατόπιν, Θεοπίστη Καραστεργιοπούλου με νηπιαγωγόν την Αλεξάνδρα Νούκα, η Ελένη Δούκα και η Ασπασία.[22] (**290**) Η Θεοπίστη Καραστεριοπούλου, η Ελένη Λασποπούλου. Η Ευανθία Σταύρου, Ολυμπία Χαλκιοπούλου, Ελίζα Χρυσοχοΐδου και Αργυρή Φυσέκη, Μαρία Διδίκα, Ελένη Λασποπούλου,[23] Πηνελόπη Αλεξίου, Ευαγγελία Αθανασίου, Μελπομένη Ι. Κοΐδου, Σοφία Κατούνη, Ελένη Τζημουλά, Βασιλική Δουδούλη, Ελένη Κουτσιμάνη, Αρετή Ιακώβου, Ελένη Καραμάνογλου, η Τσιροπούλου, η Λουκία Αμαξοπούλου[24], η Βικτωρία Πορίδου, Βασιλική Ιακώβου, Έλλη Λεονταρίδου, Ελπινίκη Ζυγούρη, αδελφαί Ζιάμπα, Ελευθερία Μαζαράκη, Αλεξάνδρα Δεκανίκα και οι αναφερθείσες στο προσωπικό των μεικτών Σχολείων.

Στη Γεράνεια η διδασκαλία των κοριτσιών γίνονταν στην κατοικία του ιερομονάχου Ιωνά και πρώτη διδασκάλισσα αναφέρεται η Λουκία Στρατηγοπούλου και ύστερα η Κλεοπάτρα από τη Βέροια και μια από την Κρήτη. Κατόπιν η Φανή Σίμοβικ, η Στούμπου, η Χρυσούλα Γκουτζιαμάνη, η Θεοδότη Χατζηνάνου,[25] η Ολυμπία Αλκιοπούλου, η Εριφύλη Λεονταρίδου, η Κατίνα Χαμοδοπούλου και οι αναφερθείσες στα μεικτά Σχολεία.[26]

---

[21] **Παρθεναγωγός**, διδασκάλισσα του παρθεναγωγείου.

[22] Από τον κατάλογο του Φ.Ζ. στο Πρόχειρο διευκρινίζεται ότι η Ελένη Δούκα είναι παρθεναγωγός με νηπιαγωγό την Ασπασία.

[23] Επανάληψη του ονόματος. Το ίδιο συμβαίνει και με το όνομα Θεοπίστη Καραστεριοπούλου.

[24] Από τις υπογραφές τους σε υπηρεσιακά βιβλία των 1ου και 2ου Δημοτικών Σχολείων Σιάτιστας προκύπτουν τα ονόματα των διδασκαλισσών Τσιροπούλου και Αμαξοπούλου: Ελίζα για την πρώτη και Δουκαίνη για τη δεύτερη.

[25] Θεοδότη Χατζηνάνου, Δεληνάνου το ορθό (από υπογραφή της σε υπηρεσιακά βιβλία του σχολείου).

[26] Βλέπε το άρθρο «**Η εκπαίδευση στη Σιάτιστα το 18ο, 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα: Αλφαβητικός κατάλογος όσων εκπαιδευτικών γνωρίζουμε ότι δίδαξαν στη Στοιχειώδη Εκπαίδευση στη Σιάτιστα»** στην ιστοσελίδα http://www.siatistanews.gr

04. Τα Νηπιαγωγεία[27] ;

Το νηπιαγωγείο της Γεράνειας, από την αρχή της λειτουργίας του έως το χρόνο της κατάργησής του, στεγάζονταν όπου και το παρθεναγωγείο. Πρώτα στην κατοικία του ιερομονάχου Ιωνά και έπειτα στο Τσιστοπούλειο[28] Παρθεναγωγείο.

Στη Χώρα από τα 1870 το νηπιαγωγείο λειτουργούσε στο επάνω πάτωμα του δημοτικού σχολείου, στο οποίο η είσοδος και έξοδος γίνονταν με μια θύρα που έφερνε στον περίβολο της εκκλησίας <του Αγίου Δημητρίου> μέσω μιας μικρής γέφυρας πέτρινης, έως τα 1882, οπότε η αλληλοδιδακτική μέθοδος, με την πρωτοβουλία του αρχιερέως Αθανασίου του Μεγακλέους, αντικατεστάθη με τη νέα μέθοδο διδασκαλίας, σύμφωνα με την οποία η δημοτική εκπαίδευση (**291**) ορίσθηκε εξατάξια και η μέση επίσης εξατάξια. Τότε η αίθουσα του νηπιαγωγείου χωρίστηκε σε δωμάτια, για να στεγάσει τις δύο ανώτερες τάξεις του δημοτικού και το διευθυντήριο, το δε νηπιαγωγείο μεταφέρθηκε στης Τσιαγκάλινας το σπίτι και έκτοτε παρακολουθούσε το παρθεναγωγείο, στεγάζονταν δηλαδή, όπου και εκείνο, άλλοτε στο παρθεναγωγείο, που ανίδρυσεν ο Ναούμ Βόγκουλιος, άλλοτε σε σπίτια ιδιωτικά και τελευταία στο δημοτικό σχολείο, έως ότου ο ευεργέτης Δ. Ιωαννίδης ανήγειρεν ιδιαίτερο κτίριο, στο οποίο στεγάστηκε μόνιμα και λειτουργούσε κατά το Φρεβελιανό[29] σύστημα, έως την εποχή της απελευθέρωσής μας (1912). Τότε τα έπιπλα και <τα> εποπτικά μέσα διδασκαλίας έχουν διασπαρεί ή διαρπαγεί και το νηπιαγωγείο έχει καταργηθεί, το δε κτίριο τροποποιήθηκε και χρησιμοποιήθηκε για κινηματογράφος πρώτα και ύστερα για <να στεγάσει> κρατικό υφαντήριο έως τις μέρες της Κατοχής, που οι στρατιώτες της Κατοχής, που καυχώνταν ότι ανήκον σε δύο έθνη που είναι τα πιο πολιτισμένα, τα πιο μορφωμένα, τα πιο εξηυγενισμένα στάθηκαν ικανοί και το έκαμαν ερείπιο, για να καύσουν την ξυλεία του.

05. Μέση Εκπαίδευση-Ελληνική Σχολή

Η διδασκαλία των μαθητών της Ελληνικής Σχολής γίνονταν από διακεκριμένους ελληνοδιδασκάλους και γι' αυτό θεωρούνταν ότι η Ελληνική

---

[27] Το ερωτηματικό υπάρχει στο χειρόγραφο.

[28] Είναι το σχολείο που χτίστηκε το 1911 δίπλα στο ναό των Αγίων Ταξιαρχών Γεράνειας με δαπάνες των αδελφών Τσιστοπούλου κατά το μεγαλύτερο μέρος (300 λίρες σε σύνολο δαπάνης 500 λιρών) και των άλλων αποδήμων Σιατιστινών, βλέπε Α.Ν.Δάρδα, «***Δυο Ιστορικά Εκπαιδευτήρια της Σιάτιστας»,*** ανάτυπο από το περιοδικό **Δυτικομακεδονικά Γράμματα,** τόμος 14ος, Κοζάνη 2003, σελ. 374-75.

[29] **Φρειδερίκος Φρόεβελ (ή Φρέβελ)** (1782-1852), Γερμανός παιδαγωγός. Η συμβολή του στη διαμόρφωση του θεσμού των νηπιαγωγείων είναι αναμφισβήτητη. Είναι αντίθετος προς την αφηρημένη διδασκαλία για τα μικρά παιδιά.

Σχολή της Σιάτιστας ήταν μια από τις καλύτερες Σχολές, που την εποχή εκείνη μετρούνταν στα δάχτυλα του ενός χεριού.

<**1**> Ο αρχαιότερος από τους γνωστούς <δασκάλους> που δίδαξαν στην Ελληνική Σχολή είναι ο Χρύσανθος ο Ζηταίος, Ήπειρώτης. Αυτός επέστρεψεν από την Τρανσυλβανία[30] στα 1710, ήλθε στη Σιάτιστα και δίδαξε τρία έτη στην Ελληνική Σχολή τα Ελληνικά Μαθήματα (**292**), δηλαδή έως τα 1713[31]. Ήτο ειδήμων της Ελληνικής και Λατινικής (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς**, σελ.546).

2) Ύστερα από το<ν> Χρύσανθο αναφέρεται ο Μεθόδιος ο Ανθρακίτης (1720), οπότε ήταν μαθητής του στη Σιάτιστα και ο Σεβαστός Λεοντιάδης από την Καστοριά, συμμαθητής του πολλού Μπαλάνου. Ο Μεθόδιος γεννήθηκε στα Ιωάννινα[32] κατά τα μέσα της 17ης εκατονταετηρίδας, άκουσε μαθήματα στο Γεώργιο Σουγδουρή στα Ιωάννινα. Έπειτα πήγε στην Ιταλία, εφημέριος στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στη Βενετία, και ασχολήθηκε στα (*με τα*) Μαθηματικά και στη (*με τη)* Φιλοσοφία. Γύρισε στην Ελλάδα ύστερα από τα 1700 και δίδαξε με ευδοκίμηση στις Σχολές Ιωαννίνων, Καστοριάς και Σιάτιστας. Επειδή δε επεχείρησε να διδάξει τη Φιλοσοφία του Καρτεσίου και Μαλεμβραχίου, των οποίων είχε μεταφράσει μερικά από τα συγγράμματά τους, κατηγορήθηκε στη Μ<εγάλη> Εκκλησία ως καινοτόμος και αφορίσθηκε. Το αφοριστικό, υπογραμμένο από τους τότε συνοδικούς αρχιερείς, σώζεται στον κώδικα της Ι. Μητρόπολης Σιατίστης[33], όπου στάλθηκε με γράμμα συνοδικό στον άγιο Σισανίου, για να αποστείλει [τον] <Μεθόδιο Ανθρακίτη> στην Κωνσταντινούπολη, για να απολογηθεί. Ο Μεθόδιος πήγε στα Πατριαρχεία, απολογήθηκε στη Σύνοδο, που πρόεδρος ήταν ο πατριάρχης Ιερεμίας ο Γ΄, και απαλλάχτηκε, αλλά το σύγγραμμά του κάηκε σύμφωνα με την απόφαση της Συνόδου, για «περιορισμό και σωφρονισμό των φιλοσοφούντων».

3) Τρίτος ελληνοδιδάσκαλος Σιάτιστας ανεφέρεται ο Παΐσιος ο Δήμαρος. Αυτός δίδαξεν από τα 1735-1742, δηλαδή 7 χρόνια. [34]

---

[30] **Τρανσυλβανία**: Στην περιοχή της σημερινής Ρουμανίας το 13ο-14ο αι. δημιουργήθηκαν τρία κράτη, η Τρανσυλβανία, η Βλαχία και η Μολδαβία. Η Τρανσυλβανία από το 1538 πέρασε στην Ουγγαρία και αργότερα στην Αυστροουγγαρία.

[31] Εμφανίζεται στη βιβλιογραφία και με τις επωνυμίες: Χρύσανθος ο Ηπειρώτης (Αραβαντινός Παναγιώτης, **Βιογραφική Συλλογή Λογίων της Τουρκοκρατίας,** σελ. 218) και Χρύσανθος Ζιτσαίος, ως καταγόμενος από τη Ζίτσα (Δάρδας Α., **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 17). Νεότεροι ερευνητές δε συμφωνούν για το χρόνο παρουσίας του στη Σιάτιστα.

[32] **Γεννήθηκε στα Ιωάννινα:** Η πληροφορία στηρίζεται στη **Νέα Ελλάδα** του Γ. Ζαβίρα, σελ. 418. Οι σημερινοί ερευνητές δέχονται ότι γεννήθηκε στο χωριό Καμνιάς ή Καμινιάς Ζαγορίου.

[33] Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 104.

[34] Παΐσιος ο του Δημάρου είναι το όνομα με το οποίο καταχωρίζεται στη **Νέα Ελλάδα** του Γ. Ζαβίρα. Τα βιογραφικά του στοιχεία είναι αυτά που ο Φ.Ζ. τα αποδίδει λίγο πα-

4) Τέταρτος ο ιερεύς Μιχαήλ, [από Ιωάννινα][35]. Ούτος εχρημάτισε <διδάσκαλος> δύο περιόδους, την πρώτη περίοδο πρωτύτερα από τα 1730 και τη δεύτερη πρωτύτερα από τα 1750.

5) Ύστερα από τον ιερέα Μιχαήλ εδίδαξεν ο Μιχαήλ Παπαγεωργίου, 1752.

06. Ο Μιχαήλ Παπαγεωργίου

Ανήρ λόγιος, ρήτωρ, ποιητής και φιλόσοφος. Γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1727. Ήταν υιός του ιερέως Παπαγεωργίου. Η οικογένεια Παπαγεωργίου (**293**) αποτέλεσε *(έδωσε)* μια σειρά ιερέων, γιατί και ο πάππος του ήταν ιερεύς. Ο Μιχαήλ τα εγκύκλια μαθήματα άκουσε στη Σιάτιστα. Τα ανώτερα στα Ιωάννινα από τον Ευγένιο το Βούλγαρη. Ύστερα έγινε διδάσκαλος στη Σιάτιστα, Σέλιτσα <Εράτυρα> και στο Μελένικο. Επειδή δε επιθυμούσε να αποκτήσει ανώτερη μόρφωση, μετέβη στη Γερμανία και Βιέννη, όπου έμαθε τη γερμανική και λατινική γλώσσα και ακροάστηκε στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης μαθήματα της Φιλοσοφίας και Ιατρικής και διορίστηκεν έπειτα διδάσκαλος της Ελληνικής στο εκεί κολλέγιο της Αγίας Βαρβάρας και τον πήραν για διδάσκαλο των ελληνοπαίδων στην ελληνική παροικία της Βιέννης. Απέθανε στα 1796. Συνέγραψε διάφορα συγγράμματα (Βλέπε Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς,** <σελ. 461-63>), ηρωελεγικά έπη και επιγράμματα ηρωικά, από τα οποία αντιγράφω παρακάτω δύο, που σώζονται στην οικία Χατζηιωαννίδου, σήμερα Κ. Νεραντζοπούλου.

Νῦν θεὸς ὑψιμέδων πάνδωρον ἐπόρσυνεν οἶκον
χάρμασιν ἀγλαΐαις Πανδώρης εἰ πίθον ὥσπερ
ἐξ οὗ νωλεμέως οὐ δῶρα δολοφροσυνάων
ἀλλά γε τῶν χαρίτων προΐενται
ἐν Σιατίστῃ 1755. Σεπτεμβρίου 15
Μιχαὴλ Παπᾶ Γεωργίου

<Τώρα ο Θεός που κυβερνά τα ουράνια το σπίτι το γέμισε με όλα τα καλά, τις ομορφιές, ακριβώς όπως το πιθάρι της Πανδώρας. Από αυτό όμως το σπίτι ακατάπαυτα ρέουν όχι δώρα πανουργίας, αλλά δώρα των Χαρίτων.>

2) *Δόμος μὲν εἰμὶ τοῦ Ἰωάννου, ξένε,*
πάντων δὲ κάλλει ἐνδίκως προὔχων πάνυ
ἐπὶ φρονήσει καὶ ἐμός γε δεσπότης οὐ τῷ

ρακάτω (σελ. χειρ. 311) στον « εξ Ιωαννίνων λόγιο ονόματι Δήμαρο» θεωρώντας, όχι ορθά, ότι Παΐσιος και Δήμαρος είναι δυο διαφορετικά πρόσωπα.

[35] Ο Ι. Αποστόλου τον αναφέρει ως: ο Μιχαήλ ο εξ Ιωαννίνων. Ο Γ. Ζαβίρας όμως τον ονομάζει συμπατριώτη τού Σιατιστέα Δ. Καρακάση, **Νέα Ελλάς,** σελ. 277 και στη σελ. 297, στα «τύποις ανέκδοτα έργα» του Βούλγαρη, καταχωρίζει τρεις επιστολές του Βούλγαρη προς τον **Παπά Μιχαήλ Σιατιστέα.**

τυχόντι τῶν ἄλλων προΐχων μέτρῳ.
Μιχαὴλ Παπαγεωργίου

<Ξένε, είμαι το σπίτι του Ιωάννη που δίκαια ξεχωρίζει από όλα τα άλλα στην ομορφιά. Και ο κύριός μου, βέβαια, ξεπερνάει κατά πολύ όλους τους άλλους στη φρόνηση.>

Άξια λόγου έργα <του> είναι το **Μέγα** και το **Μικρό Αλφαβητάριο.** Αυτός πρώτος έχει εκδώσει Ελληνικό Αλφαβητάριο (1771). Ο Μιχαήλ εξέδωκε στην Πέστη το<ν> *«Πρόχειρον και ευπόριστον διδάσκαλον των πρωτοπείρων ρωμελιτών*[36] *της Γερμανικής γλώσσης»* με έξοδα του τιμιοτάτου και χρησιμοτάτου κυρίου <Γεωργίου> Κων. Πέλεγκα από Καστοριά. [37]

---

[36] **Ρωμελίτες:** «*Ρουμελία: Η λέξη προήλθε εκ του τουρκικού Ρουμ-ιλλί: χώρα των Ελλήνων. Επομένως αναφέρεται εις το πλείστον μέρος της Βαλκανικής Χερσονήσου και όχι εις την γνωστήν Ρούμεληνν της Στερεάς Ελλάδος*». (Γιάννης Αργ. Τόζης, «***Σιατιστινά»*, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 2**, υποσημ. στη σελ. 315).

[37] α) Ο πλήρης τίτλος του βιβλίου είναι:
Πρόχειρος και ευπόριστος διδάσκαλος, των πρωτοπείρων Ρωμελιτών, της γερμανικής γλώσσης. Τουτέστι, βιβλίον επωφελέστατον, και αναγκαιότατον, εις εκείνους τους Ρωμελίτας οπού ποθούσι, δια να μάθωσι των Γερμανικών Γραμμάτων την Ανάγνωσιν, διαφόρων πραγμάτων ονομασίας. Και Συνομιλίας αναγκαιοτάτας, ωσάν οπού περιέχει πρώτον, Γερμανικόν Αλφαβητάριον, δεύτερον, Ρωμαϊκογερμανικόν Λεξικόν, και τρίτον, Γερμανορωμαϊκοδιαλόγους, δια περισσοτέραν δε ωφέλειαν των αρχαρίων της Γερμανικής Γλώσσης, συγγραφέντα μεν τα Γερμανικά, και με Γερμανικά και Ελληνικά Γράμματα, και ερανισθέντα, παρά του Μιχαήλ Παπαγεωργίου, του Σιατιστέως. Τύποις δε εκδοθέντα, νυν το δεύτερον, δι εξόδων, και δαπάνης, του τιμιωτάτου, και χρησιμωτάτου, Κυρίου, Γεωργίου Κωνσταντίνου Πέλεγκα, του εκ Καστορίας. Εν Πέστα. 1792. Εν τη Τυπογραφία του Φρανκίσκου Πάτζκο.

β) Ως Γεώργιος Κων. Πέλεγκας αναφέρεται στη σελίδα 35 του βιβλίου: **Ουγγροελληνική Βιβλιογραφία** υπό Ανδρέα Horváth, Budapest, 1940, Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ελληνικής Φιλολογίας, και στις σελίδες 37 και 38 του ίδιου βιβλίου διαβάζουμε πως στην Πέστα τα δυο αδέλφια Γεώργιος και Διαμαντής Πέλεγκας ήταν γνωστοί και πετυχημένοι έμποροι και είχαν χρηματοδοτήσει εκδόσεις και άλλων βιβλίων του Παπαγεωργίου, όπως π.χ. την τρίτη έκδοση του βιβλίου του **«Το Μέγα Αλφαβητάριο».**
Στο βιβλίο του Παντελή Τσαμίση **Η Καστοριά και τα Μνημεία της,** σελ.35, αναγράφεται στα Επιτύμβια Ελλήνων εν Πέστη:
«Γεώργιος ο Κωνσταντίνου Πέλεγκας
όστις ελθών από την Καστορίαν της
Μακεδονίας και χρηματίσας υπήκοος του
Κραταιοτάτου Καίσαρος των Ρωμαίων και
Βασιλέως της Ουγγαρίας. Γενόμενος δε εν ταυτώ
πολίτης της βασιλικής και ελευθέρας πόλεως
ΠΕΣΤΙΑΣ έζησε τη εμπορική χρώμενος έτη
ΕΞΗΚΟΝΤΑ ζωήν άγαμον έντιμον και ειρηνικήν
και ανεπαύθη εν Κυρίω τη 22 Νοεμβρίου 1801.»

Σημ. Εντύπωση μας κάμνει το ενδιαφέρον των πλουσίων της εποχής εκείνης για την έκδοση χρησίμων συγγραμμάτων. Δεν λυπούνταν να ξοδεύσουν, όταν έβλεπαν ότι η δαπάνη θα γίνονταν για ωφέλεια του γένους τους·τον πλούτο τον αποκτούσαν και δια το καλόν αυτού.

Ο Μιχαήλ επίσης συνέγραψε: *«Κατά Καλβινιστών και λουθηρανιστών περί επικλήσεως των αγίων, περί προσκυνήσεως των εικόνων, των λειψάνων, του σταυρού και άλλων τινών αναγκαίων»*. Τούτο εγράφη εν Πέστη τω 1788, το έλαβε μεθ' εαυτού ο αοίδιμος, ίνα (*για να*) το εκδώσει εν Βιέννη, μάλιστα είχεν εκδώσει και αγγελίαν. Αλλ'επελθόντος του θανάτου, *ουκ οίδαμεν νυν εν τίνι παραβύστω κείται*[38]. (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς**, σελ.461-3. A.Horváht, **Ζωή και έργα Ζαβίρα**, σ. 89). (**294**)

Ύστερα από τον Παπαγεωργίου δίδαξε στη Σιάτιστα ο Νικόλαος Μπάρκοσης από Ιωάννινα στα 1755-1761, άριστος διδάσκαλος. Αυτού μαθητής έκαμεν ο Γεώργιος Ζαβίρας. Αυτός <ο Μπάρκοσης> ανέλαβε τη διεύθυνση της Ελληνικής Σχολής, όταν γύρισεν από την Γερμανία, αλλά, επειδή είχε διαφωνήσει με τους προύχοντας της Σιάτιστας[39], αναγκάστηκε να επιστρέψει στα Ιωάννινα, όπου και εξακολούθησε να διδάσκει.

Παραθέσαμε τον πλήρη τίτλο του βιβλίου για λόγους δύο: 1) γιατί δίνει τα περιεχόμενά του και αποκαλύπτει πόσο πρακτικά και ευμέθοδα ο δάσκαλος Μιχαήλ Παπαγεωργίου οργανώνει το αναγκαίο υλικό, ώστε το βιβλίο να είναι *«ευπόριστο και επωφελές»*, 2) γιατί μας δίνει το χορηγό του (τον Γεώργιο Κ. Πέλεγκα), ένα τυπικό δείγμα του δυτικομακεδόνα πετυχημένου εμπόρου, που προσφέρει τον πλούτο του «για φωτισμό του Γένους». Για γνωριμία μας με αυτόν και ως οφειλόμενη τιμή καταχωρίσαμε κάποιες πληροφορίες καθώς και το επιτύμβιό του.

[38] Μετάφραση ελεύθερη: αλλά, αφού τον πρόφτασε ο θάνατος, δεν ξέρουμε τώρα σε ποιο απόμερο, κρυφό μέρος βρίσκεται το χειρόγραφο. Στην παράγραφο αυτή με πλάγια στοιχεία δηλώνεται η κατά λέξη αντιγραφή του κειμένου από τη **Νέα Ελλάδα** του Γ. Ζαβίρα. Το υπόλοιπο τμήμα της είναι από μέρους του Φ.Ζ. περιληπτική απόδοση της συνέχειας του κειμένου του Γ. Ζαβίρα και γι' αυτό διατηρούμε την ορθογραφία και τη σύνταξή του. (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς,** σ. 463).

[39] Η διαφωνία πρόκυψε στην Κοζάνη και μάλιστα το 1767, όταν στην Κοζάνη δίδασκε ο αδελφός του Νικολάου Μπάρκοση, ο Καλλίνικος. Στο θέμα αναφέρεται αναλυτικά ο Χαρίσιος Μεγδάνης στο βιβλίο του **Αγγελία: Περί του κατ' Έτος τελουμένου κοινού Μνημοσύνου υπέρ των Συνδρομητών των εν Κοζάνη Σχολείων Ελληνικού τε και Κοινού· περί της Εξετάσεως των Μαθητών εν Έτει 1819 κατά Μήνα Φευρουάριον, και περί της Αρχής, Προόδου, και της νυν Καταστάσεως της Ελληνικής Σχολής, και των εν αυτή κατά Καιρούς χρηματισάντων Διδασκάλων, και των εξ αυτής επί Παιδεία αναφανέντων Εγχωρίων τε και Ξένων,** σελ. 63 [Εκ του τυπογραφείου Σβεκίου. Βιέννη 1820]. Για την παραμονή του Μπάρκοση στη Σιάτιστα και την Κοζάνη ο Γ. Ζαβίρας γράφει στη **Νέα Ελλάδα**, σελ. 488: Ο Μπάρκοσης προσκλήθηκε στη Σιάτιστα από τους προύχοντές της και δίδαξε στη Σχολή επί μια εξαετία. Έπειτα πήγε στην Κοζάνη, όπου «εχρημάτισε κοινός διδάσκαλος» για ένα χρόνο. Στη συνέχεια, επειδή οι προεστώτες εκεί διαφώνησαν αναμεταξύ των, τον προσέλαβε ο Ιωάννης Σακελλαρίου, για να διδάσκει τους γιους του και έμεινε και στην Κοζάνη επί μία εξαετία.

Ύστερα από τον Νικόλαο αναφέρεται ο Καλλίνικος ο Μπάρκοσης (1766), μαθητής του Ευγενίου του Βουλγάρεως, από Ιωάννινα. Αυτός χρημάτισε διδάσκαλος στη Σιάτιστα με επίδοση πολλών μαθητών (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς**, σελ. 400).

Στα 1775 τον Καλλίνικο διαδέχτηκεν ο ιερεύς Κωνσταντίνος, από Σιάτιστα.

Ποίοι κατόπιν δίδαξαν, άγνωστο σε μας.

Στα 1766 εκδόθηκε το Αλφαβητάριο από τον Παπαγεωργίου με τον τίτλον

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΝ
ΒΙΒΛΙΑΡΙΟΝ
Χάριν των μαθησομένων νέων τας
πρώτας αρχάς και την ανάγνωσιν των
ιερών ημών Γραμμάτων μεθοδι-
κώς συνετέθη μεν
παρά ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
του Σιατιστέως
Ετυπώθη δε δι' εξόδων και δαπάναις
του εντιμοτάτου Άρχοντος των Κοτα-
κίων κυρίου
ΡΑΔΟΥΛΑ ΧΑΤΖΗ ΒΟΥΛΗ
του εκ της πόλεως ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ
Εν ΒΙΕΝΝΗ της Αουστρίας
παρά τω Λεοπόλδω Καλιβόδα, τω της
Ακαδημίας τυπογράφω
εν έτει 1766. (**295**)

07. Αργύριος Παπαρρίζου

Ο Αργύριος Παπαρρίζου δίδαξε στη Σιάτιστα στις αρχές του 19ου αιώνα ως διευθυντής της Ελληνικής Σχολής. Αυτό μαρτυρεί σημείωμα ημερομηνίας 16 Απριλίου 1813 Ιωάννου Μιχαηλίδου, μαθητού, στο οποίο λέγει ότι άρχισαν τη διδασκαλία της εισαγωγής των στοιχείων Αριθμητικής του Γεωργίου Σουγδουρή (Σιγάλα Α., σελ. 25)[40]. Οπόσης αξίας διδάσκαλος ήταν ο σοφολογιότατος Αργύριος, θα δώσομε το λόγο στο μαθητή αυτού, τον πολύν Εμμανουήλ Φωτιάδην από τα Σέρρας, να μας το πει. Ο Εμμ. Φωτιάδης στο πρώτο του έργο **Σοαυΐου Συζητήσεις**[41] δημοσιεύει ωδήν αναφερομένην στον Αργύριο σε ένδειξη ευγνωμοσύνης. Αυτή έχει ως εξής:

---

[40] Σιγάλα Αντωνίου**, Από την Πνευματικήν Ζωήν των Ελληνικών Κοινοτήτων της Μακεδονίας**, σελ. 25: «…αρχίσαμεν να παραδιδώμεθα παρά του σοφολογιωτάτου ημών διδασκάλου Αργυρίου …».

[41] Ο πλήρης τίτλος: στη βιβλιογραφία.

Άλλος Ηρακλής εφάνη 'ς ταις ημέραις μας λαμπρός,
'στάλη δε υπ' Ευρυσθέως, του Θεού ο καρτερός,
***Ρ**είθρα ποταμών, παιδείας, και ενδόξου Αρετής,*
ίνα στρέψη κατά κόπρου, αμαθείας της φρικτής.
***Γ**ένους δε λαμπρών Ελλήνων νεολαίαν ευγενή*
Παρνασσόν δε και προς Μούσας ευκλεώς να οδηγή.
***Ύ**δραν δε, απαιδευσίαν, δράκοντα τον φοβερόν,*
επτακέφαλον θηρίον να φονεύση το σκληρόν,
***Ρ**ητορίας, αντί ξίφους, τη οξύτητι τεμών·*
καν δ' αναγεννάται αύθις τ'απευκταίον και ωμόν,
***Ι**ολάω πλην, τω πλούτω, χρώμενος συμβοηθώ,*
όντως θ'εξαλείψη τούτο το δυσώνυμον κακό.
***Ό**θεν ως εις την Ελλάδα με την χάριν του Θεού*
και φως το ελευθερίας έλαμψεν εξ ουρανού,
***Σ**τέφομεν αθανασίας τω στεφάνω και ημείς*
τον υιόν του παπά Ρίζου μετά κλέους και τιμής.
Ο ευτελέστατος και ευγνωμονέστατος μαθητής Σου
Εμμαν. Φωτιάδης

<Περιληπτική απόδοση:Τον τιμά με το στεφάνι της αθανασίας, με δόξα και τιμή,γιατί φάνηκε στις μέρες μας σαν άλλος Ηρακλής, για να στρέψει κατά της φρικτής αμάθειας ποταμούς παιδείας και αρετής και να οδηγήσει τη νεολαία του γένους των Ελλήνων προς τις Μούσες, (τη μόρφωση και την πνευματική καλλιέργεια δηλαδή), να χτυπήσει με το λόγο (τη ρητορική του δεινότητα και τη διδασκαλία του) το επτακέφαλο τέρας της απαιδευσίας>.

(**296**) Στο τέλος του ιδίου έργου, για να δικαιολογήσει γιατί δημοσίευσε τα επαινετικά για τον Αργύριο επιγράμματα, που εξαίρουν τη σοφία του, λέγει ότι ένας από τους λόγους που τον έκαμαν να προβεί στη δημοσίευση αυτή, και μάλιστα ο κυριότερος, είναι όπως [ιδούν] και οι φιλόκαλοι πατριώτες του οι Σερραίοι από αυτά την προκοπή του και κατανοήσουν πόσους και οποίους γλυκείς καρπούς άφησε στην πατρίδα τους ο σεβαστός διδάσκαλος Αργύριος Παπαρρίζος και έτσι <να> φιλοτιμηθούν όλοι με μια φωνή και με μια καρδιά να τον προσκαλέσουν στο σχολείο τους, που ύστερα από την παραίτηση του Αργυρίου έμεινε χωρίς να έχει κανένα διδάσκαλο, γιατί άλλον σοφότερο και ωφελιμότερο άνδρα από αυτόν δεν θα βρουν.

«*Αυτόν*, λέγει, *προσκαλέσατε, διότι αυτός μόνος είναι ικανός και τας ελπίδας μας να εκπληρώση εντελέστατα, και όφελος πολύ, και δόξαν μεγάλην να προξενήση εις την Πατρίδα μας· και ο λόγος μου βεβαιούται από τα πράγματα*».

Ο Φωτιάδης ήταν εξοχότης επιστημονική, που τον θαύμασαν οι επιστήμονες της Ευρώπης για τις γνώσεις του στην αρχαία ελληνική γλώσσα.

Οι κάτοικοι Σερρών, πριν να λάβουν γνώση της γνώμης του Φωτιάδου, είχαν προσκαλέσει τον Αργύριο με την ακόλουθη σ'αυτόν επιστολή τους:

«Σεβαστέ μας Διδάσκαλε,

Η παρουσία σας είνε αναγκαιοτάτη εις την πατρίδα μας, καθ'ότι όσοι εμορφώθημεν χρεωστούμεν ευγνωμοσύνην εις την υμετέραν αρίστην διδασκαλίαν. Παρακαλούμεν όθεν υμάς να θελήσητε να έλθητε, δια να μας χρησιμεύσητε ως φαεινός φωστήρ εις τα έχοντα ανάγκην Σχολεία μας. Είμεθα της γνώμης ότι θα θελήσητε να ακούσητε την παράκλησίν μας και θα αποφασίσητε να έλθητε, αν και γνωρίζομεν ότι η ηλικία σας είνε προβεβηκυία, αλλ' η παρουσία σας είνε απαραίτητος, διότι θα αρυσθώμεν πολλάς ωφελείας από την διδαχήν σας όντες υπεύθυνοι να σας πληρώσωμεν μόνον δια τας σοφάς γνώμας σας.

Οι μαθητές σας και νυν Επίτροποι.»

(297)Απάντηση Παπαρρίζου αρνητική.

«Ελήφθη η υμετέρα επιστολή, ήτις με συνεκίνησε σφόδρα. Εν ολίγοις σας λέγω ότι το πνεύμα πρόθυμον, αλλ' η σάρξ ασθενής˙ επομένως να λάβητε υπ' όψει σας ότι δεν θα είνε δυνατή η παρουσία μου εις τα αυτού 1833.

Διατελώ υμέτερος

Αργύριος Παπαρρίζου» .

Σημ. Ο Αργύριος τότε δεν δέχτηκε, αλλά στα 1847<;>[42] φέρεται ως καθηγητής Σερρών.

Εμήκυνα αρκετά το λόγο για τον Αργύριο και ακόμη θα μηκύνω αυτόν, γιατί φρονώ ότι ο λόγος γι' αυτόν είναι έπαινος της Σιάτιστας.

Λογύδριον του Παπαρρίζου στην εορτή των Σχολείων σε τιμή της Βαρβάρας και των λοιπών ευεργετών των Σχολείων, 1820 Φεβρουάριον[43].

---

[42] Για την παρουσία του Αργυρίου Παπαρρίζου στις Σέρρες ο Γρ. Βέλκος δίνει τις περιόδους 1823-29 και 1834-37 στο βιβλίο του **Αργύριος Παπαρίζος** (1764-1851), σελ. 57 και 66. Ο Φ.Ζ. στη σελ. χειρ. 304 σημειώνει: «και στα Σέρρας πρωτύτερα από το 1847». Στο Πρόχειρο όμως, στο περιθώριο, σημείωνε: «εν Σέρραις…τελευταίον τω 1847, ως φαίνεται εκ τινος αποδείξεως πληρωμής χρέους». Γενικά για το πότε ο Αργ. Παπαρρίζος δίδαξε σε Σιάτιστα, Καστοριά και Σέρρες δε συμφωνούν απόλυτα όλοι οι μελετητές. Στην ιστοσελίδα http://www.siatistanews.gr δημοσιεύεται άρθρο με τίτλο «**Αργυριάδες, δημοσιευμένα κείμενα, που δηλώνουν την παρουσία και δράση τους σε διάφορους τόπους και χρόνους: Αργύριος Παπαρρίζος»** όπου παραθέτουμε όσες τεκμηριωμένες πληροφορίες βρήκαμε για το θέμα αυτό, δηλώνοντας και τη σχετική πηγή. Η ίδια προσπάθεια έγινε και καταχωρίθηκε και για τους άλλους Αργυριάδες.

[43] Ο λόγος εκφωνήθηκε, όταν γιορτάστηκε η ανακαίνιση της σχολής. Βλέπε **Ερμής ο Λόγιος,** τόμος Ι΄, 1820, σελ. 367: «…*Κατά δε την λαμπράν εορτήν της ανακαινίσεως της σχολής έγινεν ιερά λειτουργία. Κατ' αυτήν την ευκαιρίαν εξεφώνησεν ο διδάσκαλος της σχολής κύριος Αργύριος το ακόλουθον λογύδριον…*».

Σε μονοεκκλησία και σε λειτουργία «εις μνήμην» της ευεργέτιδος των Σχολείων Βαρβάρας ο ομιλητής εξηγεί γιατί η προσφορά της στα σχολεία είναι ευπρόσδεκτη από το Θεό και αρεστή στον κόσμο: γιατί είναι προσφορά που γίνεται «προς φωτισμόν και βελτίωσιν του Γένους». **«Η σύστασις των Σχολείων είναι η πρώτη πηγή ανθρωπισμού, η πρώτη βάσις του πολιτισμού, το πρώτο θεμέλιο του χριστιανισμού»,** που σημαίνει ότι με τη μόρφωση ο άνθρωπος εκπολιτίζεται, εξανθρωπίζεται.

«Εγκωμιαζομένου δικαίου ευφρανθήσονται λαοί!

Σήμερον επληρώθη και εις ημάς, Πανιερώτατε και θεοπρόβλητε ημών αυθέντα και δέσποτα, ευλαβέστατοι Ιερείς, εντιμότατοι κληρικοί, τιμιώτατοι πραγματευταί και πάσα των ορθοδόξων Χριστιανών η ομήγυρις! σήμερον επληρώθη και εις ημάς το σοφόν τούτο του Σολομώντος ρητόν: «Εγκωμιαζομένου δικαίου ευφρανθήσονται λαοί» Εκηρύχθη η χρονική κατά το χρέος μας μονοεκκλησία[44] προς εγκώμιον και μνήμην αιώνιον της ευεργέτιδος ημών κυρίας Βασιλικής και συνήχθη μετ' ευφροσύνης φαιδρόν όλον το της Σιατίστης ορθόδοξον πλήρωμα. Επληρώθη, βλέπω, ο περικαλλής ούτος και ευρύχωρος Ιερός ναός του μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, ώστε μηκέτι χωρείν μηδέ τα προς την θύραν. Παν γένος και πάσα ηλικία συνέδραμον ομοθυμαδόν φιλοτιμούμενοι να δείξουν με την φαινομένην παρουσίαν των σωμάτων των την οφειλομένην ευγνωμοσύνην της καρδίας των. Αντηχούν τα Ιερά τείχη του θείου τούτου ναού από τα εκκλησιαστικά άσματα, αι μελωδίαι προβαίνουσαι γίνονται ισχυρότεραι, ως και επί Μωυσέως ποτέ αι ουράνιαι εκείναι σάλπιγγες. Αρχιερεύς ομού και Ιερείς, ιεροπρεπώς και λαμπρώς ημφιεσμένοι, περιαστράπτουσι το ιερόν βήμα και μετά πάσης μελωδικής αρμονίας τον τρισάγιον ύμνον αναμέλπουσιν. Αναγνώσται αναγινώσκουσι καλοφώνως τα αποστολικά παραγγέλματα και Ιεροδιάκονοι ευαγγελίζονται ευσεβοφρόνως τα ευαγγελικά κηρύγματα. Και αν εις όλας τας ιεράς τελετάς της αγίας εκκλησίας μας συμπαραστέκωνται άγγελοι (καθώς και είναι τη αληθεία και αδιστάκτως πιστεύομεν) και συνδιακονώσι και συλλειτουργώσι και συμπροσφέρωσι τας προς τον ουράνιον Θεόν και Πατέρα λατρείας (**298**) και ικεσίας μας, ως διακονικά πνεύματα, συνευφραίνονται και αυτοί βέβαια σήμερον και με πολλήν προθυμίαν προετοιμάζουσι τους ουρανίους στεφάνους με τους οποίους έχει να στέψη ο ουράνιος Βασιλεύς την αείμνηστον Βασιλικήν, την ευεργέτιδα και κτίτορα του σχολείου μας και όλους ομού τους φιλοκάλους και φιλογενείς, όσοι έργω και λόγω συνέργησαν και συνέτρεξαν και συνεργούσι και συντρέχουσιν εις την καλήν στερέωσιν και την

---

[44] **Μονοεκκλησία**, η τέλεση λειτουργίας σε μια μόνο εκκλησία για όλους τους κατοίκους της πόλης κάποια μέρα και για συγκεκριμένο λόγο.

«… Σιατιστείς, *οίτινες προς έπαινον και μνήμην αιώνιον της ευεργέτιδος….Βαρβάρας, διώρισαν να γίνεται κατ' έτος μονοεκκλησία κατά την Κυριακήν της Ορθοδοξίας*», (**Ερμής ο Λόγιος,** τόμος Ι΄, 1820, σελ. 367).

ευκατάστατον κατάστασιν του θεαρέστου τούτου και κοινωφελούς πράγματος και ονόματος.

Συναρπαγμένος, λοιπόν, και εγώ από την πάγκοινον ταύτην χαράν ανέβηκα εις τούτην την Ιεράν και θείαν του ναού περιωπήν και βλέποντας πανταχόθεν τον αλλεπάλληλον κυματισμόν του λαού, την ευρυθμίαν του βήματος, την ευκοσμίαν του κλήρου, την ευταξίαν των χορών και την αρμονικήν συμφωνίαν απάσης ομού της εκκλησίας έγινα όλος έκθαμβος· με έφυγεν από το στόμα η γλώσσα και έμελλον να διαμείνω σχεδόν και άλαλος, αν αυτή η ιδία μου απορία και έκπληξις δεν ήθελε με αναγκάση να εκφωνήσω με φωνήν: «Αιωνία η μνήμη της αειμνήστου και αξιεπαίνου ευεργέτιδος ημών κυρίας Βασιλικής· αιωνία η μνήμη του μακαρίτου αυταδέλφου αυτής Γεωργίου και των γονέων αυτού· αιωνία η μνήμη των αξιομνημονεύτων και αξιεπαίνων ανδρών των συνεργησάντων και συνεργούντων εις την καλήν οικονομίαν του κοινωφελούς και θεαρέστου εις την σχολήν της Σιατίστης αφιερώματος».

Αλλά δια να φανή και η εκφώνησίς μου αύτη δικαιοτέρα και η πάγκοινος αύτη πανήγυρις ευλογωτέρα, προσμείνατε, παρακαλώ, εις ολίγον να με ακούσητε και με ολίγα το βεβαιώνεσθε. Αν είναι προσφορά εις τον κόσμον! αν είναι, λέγω, προσφορά εις τον κόσμον, και ημπορή να προσφέρη ο άνθρωπος από όσα έχει εις την γην αρεστήν και ευπρόσδεκτον θυσίαν εις τον ουρανόν, η προσφορά, όπου γίνεται εις τα σχολεία προς φωτισμόν και βελτίωσιν του γένους, είναι η πλέον ευάρεστος και ευπρόσδεκτος εις τον θεόν. Η σύστασις των σχολείων είναι η πρώτη πηγή του ανθρωπισμού, η πρώτη βάσις του πολιτικού, το πρώτον θεμέλιον του χριστιανισμού· χωρίς τα σχολεία δεν ημπορεί να είναι ούτε άνθρωπος, ούτε πολιτικός, ούτε χριστιανός ο άνθρωπος· διότι ο άνθρωπος, χωρίς να είναι καν ολίγον καλλιεργημένον και γυμνασμένον το λογικόν του με την μάθησιν, διαμένει, τολμώ να είπω, άλογος και ανόητος· και το μαρτυρούν αι παλαιαί Ιστορίαι των αμαθών εθνών και οι άγριοι, όπου ως την σήμερον ευρίσκονται (**299**) εις μερικά μέρη της γης με σχήμα μόνον ανθρωπίνης μορφής, με ζωήν όμως αλογωτέραν και από αυτά τα άλογα· όθεν δεν ημπορεί να είναι άνθρωπος χωρίς τα σχολεία ο άνθρωπος· αλλ' ούτε πολιτικός πάλιν ημπορεί να γένη χωρίς τα σχολεία ο άνθρωπος, διατί ο άνθρωπος, χωρίς να είναι διδαγμένος το φυσικόν και ηθικόν δικαίωμα με την μάθησιν, μένει αναμφιβόλως υστερημένος από τας πρώτας αρχάς και βάσεις του πολιτικού δικαιώματος, και αντί να είναι ζώον κοινωνικόν και φιλάνθρωπον, κατασταίνεται ζώον ακοινώνητον και απάνθρωπον και το μαρτυρούν παλαιοί και νέοι νομοθέται, όπου δια τούτο και μόνον ηναγκάσθησαν να εκδώσουν τους νόμους, δια να κάμουν ευκοινώνητον και πολιτικόν τον άνθρωπον. Τώρα έρχομαι να ειπώ και το τρίτον, το οποίον ίσως εις τους περισσοτέρους θέλει φανή παράδοξον και απίθανον, είναι όμως και αυτό όχι ολιγώτερον πιθανόν και εύλογον. Δεν ημπορεί να είναι ούτε χριστιανός χωρίς τα σχολεία ο άνθρωπος· επειδή η Χριστιανική Θρησκεία αγκαλά και είναι όλη Θεία και αποτέλεσμα της Θείας χάριτος, λέγεται όμως και ορθοδοξία, (καθώς και είναι τη αληθεία) και χρειάζεται την ακριβή εκκλησια-

στικήν διδασκαλίαν και κατήχησιν, και ούτε είναι δυνατόν να είναι ορθόδοξος χριστιανός ο άνθρωπος, αν δεν ηξεύρη τα ορθά και Θεόπνευστα δόγματα της κοινής ημών Μητρός, της αγίας του Χριστού εκκλησίας, οπού περιέχονται στα Ιερά βιβλία της Θεοπνεύστου Γραφής· και επειδή όλα αυτά τα Ιερά και άγια βιβλία είναι συνθεμένα εις ημάς με την παλαιάν γλώσσαν των προγόνων μας και δεν ημπορεί ούτε ακροατής να τα εννοήση, χωρίς να γυμνασθή ολίγον εις την σχολήν, ούτε εξηγητής να τα εξηγήση, χωρίς να διδαχθή εις τα σχολεία την Ελληνικήν· δια τούτο λέγω και εγώ τολμηρώς ότι, χωρίς σχολεία και μάθησιν, δεν ημπορεί να είναι ούτε χριστιανός ο άνθρωπος και μοι το μαρτυρεί ο Απόστολος λέγων πώς πιστεύσουσι ουκ όντος κηρύσσοντος**;** ήγουν πώς ημπορεί να πιστεύση και να γένη ορθόδοξος και χριστιανός χωρίς διδασκαλίαν και μάθησιν ο άνθρωπος**;** Αυτό τούτο μοι το βεβαιώνει προ πάντων μάλιστα και ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός, όπου προστάζει αποφασιστικώς· ερευνάτε τας γραφάς· και τούτο το ερευνάτε δεν σημαίνει βέβαια άλλο, παρά να αναγινώσκωμεν τα Ιερά βιβλία και να καταλαμβάνωμεν εν ταυτώ και τα νοήματα, (**300**) οπού εις αυτά περιέχονται· ότι όμως τα Ιερά ταύτα βιβλία ούτε να τα αναγιγνώσκωμεν μανθάνομεν, ούτε να τα καταλαμβάνωμεν ημπορούμεν, χωρίς την γύμνασιν των σχολείων και την μάθησιν, είναι γνώριμον τοις πάσι και τυφλώ κατά την παροιμίαν δήλον. Δια τούτο και η κοινή ημών Μήτηρ, η Αγιωτάτη του Χριστού Μεγάλη Εκκλησία με Πατριαρχικά και Συνοδικά γράμματα όχι μόνον εις την μάθησιν μας παρακινεί, αλλά και εις τον τρόπον της υγιούς και ορθής διδασκαλίας μας οδηγεί και μας παραγγέλλει να αιχμαλωτίζωμεν παν νόημα εις την υποταγήν του Χριστού, κατά τον Απόστολον, και να αποδεικνύωμεν τους μαθητάς μας χριστιανούς ελληνίζοντας εις την φράσιν και Έλληνας χριστιανίζοντας εις τα δόγματα και εις τα ήθη και εις τον βίον, τα οποία ακολουθούμεν και ημείς, ως γνήσια τέκνα αυτής της Ανατολικής και Αποστολικής Εκκλησίας και μεταχειριζόμεθα την παράδοσιν των γραμματικών μαθημάτων όχι μόνον δια την τέχνην του ορθώς λέγειν και γράφειν, αλλά δια την χρηστότητα μάλλον των ηθών και την ακριβή κατήχησιν των πατροπαραδότων Θείων δογμάτων και επιγράφομεν εις τας εισόδους των φιλοσοφικών και μαθηματικών και φυσικών επιστημών όχι το του Πλάτωνος[45] αγεωμέτρητος μηδείς εισίτω! αλλά το της εκκλησίας παράγγελμα Ακατήχητος μηδείς εισίτω! επειδή ηξεύρομεν ότι η σοφία του κόσμου, αν δεν φωτίζηται με τας Θείας μαρμαρυγάς της ουρανίου σοφίας και αποκαλύψεως, είναι απάτη κενή και μωρία αυτόχρημα, καθώς την ονομάζει και ο Θείος Απόστολος. Δια τούτο και η ευεργέτις ημών κυρία Βασιλική Θείω ζήλω κινηθείσα, δια να συστήση την εν τη Πατρίδι αυτής ελληνικήν σχολήν κατέφυγε θεοπνεύστως εις την προστασίαν και υπεράσπισιν της Αγιωτάτης κοινής ημών Μητρός Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας και εις αυτήν, ως εις στερεάν και ασάλευτον Πέτραν έστησε τα θεμέλια της σχολής της, και είναι

[45] Στο κείμενο που δημοσιεύεται στον **Ερμή το Λόγιο,** σελ. 371 αντί Πλάτωνος υπάρχει Πυθαγόρου, γιατί και σ' αυτόν αποδίδεται η φράση.

και δια τούτο όχι ολιγώτερον μακαριστή και αξιέπαινος όσον και δια το αδρόν και πλουσιοπάροχον αυτής αφιέρωμα.

Όταν λοιπόν το σχολείον είναι ρίζα και αρχή όχι μόνον του Ανθρωπισμού και του Πολιτικού (πολιτισμού), αλλά και αυτού του Χριστιανισμού, καθώς είπομεν, είναι αυτόθεν φανερόν ότι η σύστασις των σχολείων είναι το πλέον ωφελιμώτερον εις τους ανθρώπους, το πλέον αναγκαιότερον εις τας πόλεις, το πλέον (**301**) θεαρεστότερον εις τους χριστιανούς και η προσφορά και βοήθεια που γίνεται προς σύστασιν σχολείων είναι η πλέον ευάρεστος και ευπρόσδεκτος θυσία εις τον Θεόν· όθεν μακάριοι και τρισμακάριοι, όσοι ηξιώθησαν να συνεισφέρουν εις το κοινόν παρόμοια ψυχωφελή και θεάρεστα αφιερώματα, μακαρία και τρισμακάριστος η ευεργέτις ημών, κυρία Βασιλική, οπού εξελέξατο την αγαθήν μερίδα και ευηργέτησε την πατρίδα της με την πλέον αρεστήν και ευπρόσδεκτον εις τον θεόν προσφοράν της· μακάριοι και τρισμακάριοι και οίτινες άλλοι μιμηθούν την αξιομίμητον αυτής προαίρεσιν και συνεισφέρουν το κατά δύναμιν έκαστος εις τον καταρτισμόν και πλουτισμόν του σχολείου της πατρίδος των· θέλει μνημονεύωνται βεβαίως αιωνίως, ως σήμερον και θέλει ακούσουν εδώ μεν το αιωνία η μνήμη εκεί δε το ευ, δούλε αγαθέ και πιστέ, επί ολίγων ης πιστός, επί πολλών σε καταστήσω, είσελθε εις την χαράν του Κυρίου σου.»

Κατάλογος των αειμνήστων συνδρομητών της Σχολής αναγνωσθείς παρά του Αρχιερέως:

«Αιωνία η μνήμη των εξ αρχής κτιτόρων και θεμελιωτών της Σχολής.

Ο εν μακαρία τη λήξη προκάτοχος ημών Κ^{ος} Νεόφυτος αφιέρωσεν εις την Σχολήν γρόσια δύο χιλιάδας. Αιωνία η μνήμη.

Η εν Ιασίω Κ^{α} Βασιλική Νικολάου αφιέρωσεν εις την Σχολήν το τρίτον μέρος της περιουσίας του μακαρίτου αυταδέλφου αυτής Γεωργίου.

Ο μακαρίτης Κων. Δούκα Χατζή Μιχαήλ αφιέρωσεν εις την Σχολήν γρόσια χίλια τριακόσια. Αιωνία η μνήμη του.

Ο μακαρίτης Γεώργιος Αυξεντιάδης, καθηγητής, αφιέρωσε εις την Σχολήν την βιβλιοθήκην αυτού εκ 217 τόμων. Αιωνία η μνήμη.

Ο τιμιώτατος εν νέοις κυρ Ναούμ Δημητρίου, Σιατιστεύς, αφιέρωσε δέκα σώματα Γραμματικάς Ζαχαριάδου. Αιωνία η μνήμη.

Γεωργίου, Πασχάλη, Παναγιώτου, Μιχαήλ και Ευστρατίου και των ενταύθα εντιμοτάτων Επιτρόπων και πολιτών των συνεργησάντων και συνεργούντων λόγω και έργω εις την Σχολήν, Αιωνία η μνήμη».

Επίλογος του Αρχιερέως αγίου Σισανίου και Σιατίστης Κ^{ου} Κ^{ου} Ιωαννικίου:

«Τους μεν επαίνους και τους μακαρισμούς των μνημονευθέντων τούτων αξιεπαίνων ανδρών ηκούσατε, τέκνα εν Κυρίω ημών αγαπητά, ευχόμεθα δε και ημείς αρχιερατικώς (**302**) και προτρέπομεν πάντας υμάς πατρικώς, ίνα ζηλεύσητε και μιμηθήτε τον ένθεον τούτων ζήλον και την αγαθήν προαίρεσιν των κτιτόρων της Σχολής και να συνδράμητε το κατά δύναμιν έκαστος εις τον καταρτισμόν και καλλωπισμόν της Σχολής της πατρίδος σας και οι μεν έχοντες να

προσφέρητε την δυνατήν βοήθειαν δια την ανόρθωσιν της Σχολής, οι δε μη έχοντες να δείξητε την καλήν προθυμίαν εις το να συντρέχητε εις την προκοπήν των παιδιών σας και να τα στέλλητε εις τα σχολεία, δια να γείνουν με την μάθησιν και άνθρωποι καλοί και Χριστιανοί τέλειοι και ούτω θέλετε αξιωθή έκαστος της παρά του πλουσιοπαρόχου και μισθαποδότου θεού αντιμισθίας δια την καλήν σας προαίρεσιν, ου η Χάρις και το άπειρον έλεος είη μετά πάντων Υμών».

Επιστολή Παπαρρίζου προς την ευεργέτιδα Βασιλικήν.

Επαινεί την Βαρβάρα για την προσφορά της στη Σιάτιστα, γιατί με τη δωρεά της για τη Σχολή έδωσε τη δυνατότητα σε κείνους που διψούσαν για μάθηση να την απολαμβάνουν τώρα χορταστικά. Και σημειώνει: Η Σχολή θα μείνει «εις όφελος παντοτινό της νεολαίας της πατρίδος μας».
Ο ίδιος υπόσχεται, ως δάσκαλος, με το έργο του να υπηρετήσει το σκοπό της δωρήτριας, τη μόρφωση δηλ.της νεολαίας.

«Οσιωτάτη και ευεργετικωτάτη μοι Κ$^{\alpha}$ Βαρβάρα, ταπεινώς προσκυνώ.

Έλαβον τα τίμιά μοι γράμματά σας ομού και τα προς την πενθεράν μου και προς εμέ φιλοδωρήματά σας δια του συναδέλφου μου Παπά κυρ Θεοδώρου και υπερευχαριστώ και κηρύσσομαι υπόχρεως να ενθυμούμαι δια βίου τας χάριτάς σας· αγκαλά ούτε η καλοκαγαθία σας απεβλέψατέ ποτε εις τας ευχαριστίας οπού σας κάμνουν επί γης οι άνθρωποι, όσους ευηργετήσατε και ευεργετείτε, ούτε εγώ είμαι τόσον ευτελής και απειρόκαλος, οπού να χασομερούμε με το λυχνάρι έχοντας έμπροσθέν μου τον ήλιον. Δεν σας επαινώ, μα την αλήθειαν, παρακινούμενος από καμμίαν κολακείαν ανελεύθερον δια τας προς εμέ χάριτάς σας, επειδή όλες αι κατά μέρος ευεργεσίες και χάριτες, μ'όλον ότι υποχρεώνουν τους ευηργετημένους προς τους ευεργέτας, είνε μ'όλον τούτο πεπερασμένες, όσο μεγαλώτατες κι αν γένουν, γιατί περιορίζονται εις αυτούς μόνους και μαζί με αυτούς και αποθνήσκουσι και μήτε αυτές εδώ περισσεύονται, μήτε οι μισθοί των εκεί πολλαπλασιάζονται, αλλ' ένας και εδώ μένει ο ευηργετημένος και εκεί του ευεργέτου ο στέφανος. Σας επαινώ όμως ειλικρινώς δια την ανεξάντλητον πηγήν των χαρίτων, όπου ηνοίξατε εις την Σιάτισταν, από την οποίαν άρχισαν να πίνουν χορταστικά, όσοι εδιψούσαν προ πολλού χρόνου την μάθησιν. Σας μακαρίζω λαμπρώς δια τα άσβεστα φώτα των Μουσών, όπου άναψέτε στην πατρίδα μας (**303**), από τα οποία άρχισαν να φωτίζωνται ήδη όχι μόνον της Σιατίστης οι φιλομαθείς νέοι, αλλά και πολλοί των πέριξ πόλεων. Ερράγη ύδωρ εν γη διψώση, φως ανέτειλε τοις εν σκότει καθημένοις. Βασιλικόν όντως και θείον το κατόρθωμα. Τι τόσον ωφέλησαν τα τείχη της Σεμιράμιδος; Τι της Βαβυλώνος οι Κρεμαστοί Κήποι; Τι της Ρόδου ο Κολοσσός; Τι της Αρτέμιδος[46] το Μαυσωλείον; Ουδέν πλέον από μίαν ματαίαν του πλούτου επίδειξιν και ανωφε-

[46] Της Αρτεμισίας.

λή των οφθαλμών διατριβήν. Η ιδική σας όμως Σχολή, κτισμένη εις την περιωπήν της πατρίδος μας, θέλει διαμένει όχι μόνον εις θαύμα των θεατών και μακαρισμόν του αειμνήστου ονόματός σας, αλλά και εις όφελος παντοτεινόν και φωτισμόν της νεολαίας της πατρίδος μας· και η ευεργεσία σας αύτη, παρουσιαζομένη[47] κατά διαδοχήν εις την γην, θέλει συμπολλαπλασιάζει και τους στεφάνους σας εις τον ουρανόν. Και ηξεύρομεν ότι όλες οι θείες αμοιβές και αντιμισθίες είνε άπειροι καθό θείαι. Αλλ' ηξεύρω πάλιν Ηλίου και Σελήνης δόξαν και άπειρον απείρου απειρότερον. Όθεν και η πατρίς, το ευεργετηθέν φίλον έδαφος, υστερημένη από Φειδίας και Πολυκλείτους, δια να στήσουν επί γης τους αξίους ανδριάντας σας, επικαλούνται με δημοσίας φωνάς και με εκκλησιαστικάς δεήσεις τον μόνον μισθαποδότην θεόν, δια να σας ετοιμάζη εις τον ουρανόν τους λαμπρούς στεφάνους των αρετών σας· και ούτω μεν η πατρίς δεν θέλει λείψει να κηρύττη και να ομολογή αιωνίως τας ευεργεσίας σας και να επιλέγη και κατά μέρος εις πάντα τόπον και κοινώς επ' εκκλησίας το «αιωνία η μνήμη», αλλά και εγώ, ως ευηργετημένος, και μετά της πατρίδος και κατά μέρος συνευχόμενος και ταύτα προς τον μισθαποδότην θεόν, θέλει αγωνίζομαι το κατά δύναμιν εις το της διδασκαλίας και δαδουχίας έργον, αποβλέποντας εις τον κύριον σκοπόν, δι' όν και η πηγή ηνοίχθη και τα φώτα ανήφθησαν, στοχαζόμενος ότι δια ταύτης της υπηρεσίας μου ημπορώ να αποπληρώσω το χρέος μου. Και ταύτα μεν εις απόδοσιν του χρέους μου και ευγνωμοσύνης διηνεκούς τεκμήριον. Παρακαλώ δε να με ευεργετήσητε και με την εύνοιαν των οικείων σας και, προσκυνώντας ταπεινώς τον ευγενέστατον γαμβρόν σας μετά της Κ^{ας} συζύγου του, μένω δια βίου κήρυξ των ευεργεσιών σας.

1820, Φεβρουαρίου 15 Αργύριος Παπαρρίζου.» (**304**)

08. Οι μετά τον Παπαρρίζου διδάξαντες στη Σιάτιστα.

Από όσα οι άλλοι έγραψαν για τον Αργύριον και από όσα ο ίδιος γράφει, μπορεί ο αναγνώστης να σχηματίσει ακριβή κρίση για την παιδεία του και τη δράση του.

Τα πρώτα μαθήματα άκουσε στην πατρίδα του, ανώτερα στα Ιωάννινα και ύστερα, επειδή ηθέλησε να λάβει μεγαλύτερη μόρφωση, πήγε στην Ιταλία και άκουσε φιλοσοφικά στο Πανεπιστήμιο του Παταβίου. Ύστερα από τις σπουδές του εκεί εγύρισε στην Ελλάδα και εδίδαξε κυρίως στην πατρίδα του Σιάτιστα από τα 1813 , στην Καστοριά από τα 1847-1850 και στα Σέρρας πρωτύτερα από τα 1847[48].

---

[47] Πολλαπλασιαζομένη, στο Πρόχειρο Φ.Ζ.

[48] Γενικά για το πότε ο Αργ. Παπαρρίζος δίδαξε σε Σιάτιστα, Καστοριά και Σέρρες δε συμφωνούν απόλυτα όλοι οι μελετητές. Στην ιστοσελίδα http://www.siatistanews.gr δημοσιεύονται τεκμηριωμένες πληροφορίες για το θέμα αυτό,με αναφορά της σχετικής πηγής.

Εκείνοι που δίδαξαν στην Σιάτιστα ύστερα από τον Παπαρρίζου είναι οι εξής: οι υιοί του Αργυρίου: ο Δημήτριος φέρεται σε σημειώματα ότι εδίδαξε τα έτη 1861-1863 και ο Αθανάσιος από τα 1872 και εφεξής έως τα 1884. Ο Κωνσταντίνος Οικονόμου 1862, 1875. Ο Δ. Παυλίδης 1824 <;>, ο Μάρκος Παυλίδης 1865, ο Ιωάν. Σαχίνης 1868, Παπαθεόδωρος 1819 και εφεξής, Αναστ. Βήκας 1859-1863, Μ. Τσιόβας 1860-1863, Αβράς ο Σερίφιος 1870, ο ιερεύς Νικόλαος Κολιού 1872-1884, Φ. Σακελλαρίου 1904, Δ. Καραπατσίδης 1874 και β΄ περίοδος 1888, Ι. Μόλυβος, Φ. Δημάρατος και Αν. Μέγας από 1875 έως τα 1880, Αθαν. Πουλιάδης 1883, Ι. Παυλίδης, Φ. Ζυγούρης, Αθ. Κανατσούλης 1885.

Ως γυμνασιάρχαι του Τραμπαντζείου εχρημάτισαν οι: Γ. Μουσαίος, Ι. Παπίας 1891-1907, β΄ περίοδος 1909-1919, Θ. Νάτσινας 1907-1909, Χαρ. Ιωαννίδης 1919, Π. Τσαμίσης 1920, Γ. Γκλαβάς 1921, Γ. Μιχαλόπουλος 1921-1923, Θ. Σταυρόπουλος 1923-1925, Ν. Παπακώστας 1925 και εφεξής. Ρώτας <κενό> Κ. Δάνας γυμνασιαρχεύων, Εμ. Γεωργουλάκης και Γ. Γκανούλης 1945. **(305)**

09. Αγών Ψαλίδα και Παπαρρίζου

Ο αγώνας με τον Ψαλίδα και Παπαρρίζου προκλήθηκεν από κάποιον Κώστα, γραμματέα του Αλή πασιά, και έλαβε μεγάλες διαστάσεις. Στον αγώνα αυτόν αναμείχτηκε και ο πολύς Φωτιάδης, Σερραίος την πατρίδα και μαθητής του Παπαρρίζου. Ο κυρ Κώστας είχε λάβει κάποια επιστολή από τον Παπαρρίζου. Την επιστολή αυτήν ο Κώστας έστειλε στον Ψαλίδα, για να ιδεί και θαυμάσει την φιλολογική δεινότητα του Παπαρρίζου. Ο Ψαλίδας, αντί να θαυμάσει τον γράψαντα, έψεξε (*επέκρινε*) τα γραφόμενα ως ανάρμοστα συντακτικώς ή γραμματικώς. Ο κυρ Κώστας απέστειλε την εξελεγχθείσαν επιστολήν και ιδικήν του επιστολή στον Παπαρρίζου, για να δικαιολογήσει γιατί το γράμμα του Παπαρρίζου απέστειλε στον Ψαλίδαν, και αυτή χρησίμευσεν ως έναυσμα του αγώνα.

Επιστολή του Κώστα στον Παπαρρίζου.

Κλέος της Ελλάδος!

Η προ πολλού σταλείσα προς με επιστολή σου επέμφθη τω αμαθεί και αθέω Ψαλίδα με σκοπόν, ίνα ίδη την πολυμαθεστάτην φιλολογίαν σου και χαρή αναπέμπων δόξαν θεώ, οπού η Ελλάς έτι σώζεται. Αυτός όμως έκαμε το εναντίον. Ενικήθη υπό της βασκανίας και εκίνησε την αμαρτωλόν και αμαθή χείρα του κατ' αυτής και με τον βάρβαρον κάλαμόν του εκέντρισε τας πλευράς αυτής. Καλλίτερον μάρτυρα της αδικίας του δεν ημπόραγα να εύρω παρά την ιδίαν επιστολήν σου, η οποία παρηγγέλθη άμα, όπου φθάση και παρουσιασθή έμπροσθέν σου και

Σπουδές –όπως ο ίδιος γράφει στον Εμμ. Φωτιάδη– έκανε στη Σιάτιστα, στο Βλαχολείβαδο Ελασσόνας, στη Ραψάνη. Δεν αναφέρει το Πατάβιο. Βλέπε Βέλκος Γρ., ***Αργύριος Παπαρίζος***, σελ.112.

δείξη τας πληγάς της και ζητήση την δικαίαν εκδίκησιν και αναφέρη επιτροπικώς, όπου συγχρόνως αυτή επληγώθη και η καρδία του φίλου σου με παρομοίας ουλάς, άς υπέφερε και έχει και φέρει. Φιλόσοφε, η επιστολή σας εστάλη και εις τους Μπαλαναίους προτήτερα, εκεί όμως δεν επήρε παρά μικράν ουλήν, αλλά μάλιστα στεφάνους και πλήθος επαίνων και εγκωμίων, όθεν αι δύο αδελφαί, η επιστολή της και η καρδία μου, ζητούσι την εκδίκησιν από του σοφού και δυνατού καλάμου σου θεατρίζοντος την αμάθειάν του, ως ο κλεινός Ευγένιος εις την περίστασιν των καλοκινημάτων του.

Έρρωσο 1820 Ιανουαρίου. Ιωάννινα.

Ο σεβόμενός σε
φίλος και δούλος σου
Κώστας, γραμματεύς.

(**306**) Κατόπιν της επιστολής του κυρ Κώστα επόμενο ήτο να ακολουθήσει απάντηση του Παπαρρίζου. Η απάντηση αποτείνεται στον κυρ Κώστα και μέσον αυτού περιήλθε σε γνώση του Ψαλίδα. Πρέπει όμως να σημειώσω ότι η απάντηση δεν αναγράφεται εδώ όπως εστάλη, διότι το προσχέδιον αυτής περιήλθε στα χέρια μου. Επειδή όμως και από το σχέδιο μπορεί ο αναγνώστης να εισέλθει στα ζητήματα του αγώνα, έκρινα καλό να προβώ στη δημοσίευσή του.

Το αποτεινόμενο σχέδιο της απάντησης στον Κώστα έχει ως εξής:

Ο Παπαρρίζος κατηγορεί τον Ψαλίδα πως δεν ασχολείται με σοβαρά και μάλλον παίζει κρίνοντας και διορθώνοντας μια επιστολή του Παπαρρίζου φιλική, που μπορεί, ως τέτοια, να έχει και κάτι μη ορθό. Και τα λάθη είναι ανθρώπινα. Έπειτα σημειώνει ότι δεν δέχεται ως ορθές τις επισημάνσεις του Ψαλίδα και φέρνει, για επιβεβαίωση των απόψεών του, παραδείγματα από κείμενα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων με εκφράσεις παρόμοιες με τις δικές του.
Η απάντηση από την πλευρά Παπαρρίζου έχει τόνο έντονα ειρωνικό έως και επιθετικό και γλώσσα αρχαΐζουσα.

«Έλαβον τα φιλικά σου γράμματα, άριστέ μου φίλε, και την κατάστικτον επιστολήν υπό της ψαλιδικής χειρός, καπειδή βήματος άξια πέπονθεν, αναφέρω αυτήν ταύτην δια της σης πάλιν χειρός εις το υψηλόν και κραταιόν βήμα του υψηλοτάτου βεζήρ Αλή πασιά, του κραταιοτάτου ημών αυθέντου, του γαληνοτάτου ηγεμόνος, εφ’ού ανεφάνη ημίν της ευζωίας ο χρόνος, ουχ ότι τας πολυαρχίας ανασπάσας και τας αναρχίας καταβαλών και τας δια ταύτα προσγινομένας τω λαώ επιδρομάς και βλάβας καταπαύσας, γαλήνιον ημίν τον βίον εποίησεν, αλλ’ ότι και σοφών Εταιρίαν περί Αυτόν ευστησάμενος, πανταχού τους υπό το υψηλόν Αυτού Κράτος περιθάλπει τε και περιέπει σοφούς. Και τους φόρους τάξας της υφ’εαυτόν πόλεως παρέχει αφθόνως τοις βουλομένοις τροφήν εκ των αυτού λαβόντας σχολάρχας τε και διδασκάλους, ως και τους εις εμέ εν Σιατίστη και εν Σελίτση πρότερον και εν άλλαις πόλεσιν άλλοτε, ακούσας, οί-

μαι, του λέγοντος, ως παρά τοις σοφοίς δει μάλλον ευδοκιμείν ή παρά τοις άλλοις άστεσι. Την γαρ αρετήν, ως εκ περιωπής της Ελλάδος επί πάσαν πυρσεύσας την οικουμένην και τους σοφούς θέατρον είναι της δόξης πάλαι ηξίωται (και τας περιπετείας είχον κατά νουν και μοι της περιπετείας λάφυρον η εξαετία είχε το γενόμενον. Τω τοίνυν κραταιοτάτω και γαληνοτάτω ηγεμόνι αναφέρων την κατάστικτον ταύτην, ίν' άπερ έλαβε τραύματα δηλοποιήσασα της ηγεμονικής αυτής απολαύση παραμυθίας) τους χρωμένους ολίγοις λόγοις μη δείσθαι νόμων πολλών χάριν ου έφησε πάλαι ηξίωται. Τους δε πολλά λέγοντας πολλών δείσθαι χαλινών αξιώσειαν αν αι Χάριτες.

Εκ γαρ πολυλογίας **(307)** ουκ εκφεύξεται η αμαρτία, ο και νυν περί εμέ ο πολύς εν λόγοις πέπονθε Ψαλίδας. Καίτοι γε τέττιγος αν ήψατο του πτερού, άλλους θεραπεύειν επιχειρών πολλοίς αυτός βρύων έλκεσιν, ει μη εωλοκρασίαν το πράγμα ηγούμενος παίζων αυτός, αλλά μη σπουδάζων ενόμισε. Γράμματα γαρ φιλικά μετά τοσαύτης ψαλιδίζων οξύτητος, ου σπουδής, οίμαι, άξιον, αλλά παιδιάς και ταύτης γε ουκ αγαθής. Τι γαρ θαυμαστόν, ω φίλος, φαίην αν προς αυτόν, ει και τι άμουσον ενυπήρχεν, οις εγώ περί εμαυτόν έγραψα, φίλος γαρ ούτος, άλλος εγώ, και μαρτυρήσειε αν αυτά τα γραφόμενα, ως ουκ αν τοιαύτα εγράφησαν, ει……. είναι ωμίλησεν. Φέρε δ'ουν ίδωμεν και τα ψαλιδιζόμενα ταύτα, ης……. και πόσης και ποίας έχετε ουτοπίας. Της εντιμελλογιμότητος άκυρος, λέγει, η σύνθεσις. Διατί, ω λώστε; άρ' ουκ έξεστι συντιθέναι τας λέξεις; αλλ' εν τούτω μάλλον η Ελλάς εναβρύνεται, αλλ' ο κανών της συνθέσεως παρεβάθη; Λέγε τούτον, αλλ' ουκ αν έχοις• ει δε και τούτο σοι δώσω (νεώτερον γαρ και της εμής περί τον φίλον συνηθείας) την πρεσβυτάτην και τοις πάλαι γνώριμον παρά; Επί τίσι λόγοις, προς χαράν μου λέγω ότι την παρά προς επείγοντα προσεχάραξας και ταύτα εμού κεκραγότος και μάρτυρας επικαλουμένου, ή ουκ ήκουσες; Και μην άκουσον. Έλκει με περί σε πόθος και χρεία και φοίτα ως παρά φίλοις…..και πάλιν επανεχώρουν εις το τείχος και οι Μακεδόνες παρά τους Αθηναίους…..τι δε σοι και η άλλη παρά κατωτέρω κακόν ειργάσατο; Και παραπαίων αυτήν εξήλασας; Ή ότι μου την των φωνηέντων σύγκρουσιν εθεράπευσε και την αδελφήν ανακαλούσα…. κατηγορηματικόν εποίησε το είδος συντάξεως; Αλλά δεδόσθω σοι και τούτο. Την δε του πλοίου μεταφοράν τι παθών, ως ελενηίς τις δεινή εκπορ….αλλ' ουκ αν αυτό εμποδίσαις τον σοφιστήν Λιβάνιον κυβερνήτην φέροντι επιβάτιδα δε λάλον γυναίκα, ης την γλώσσαν εύχομαί σε διαφυγείν, ίνα μη πολλήν και συ δεδεγμένος ης ως πλοίον θάλασσαν• η δε εξαετεία έστι μεν εμοί μάρτυς ότι ως αφυλάκτως έγραφον προς τον φίλον μου, ως προς εμαυτόν• σοί δε ότι κυκλώπειον έσχες το όμμα, ίνα σε μηδέν διαλάθη, καίτοι γε έλαθον πολλά και άλλα τότε μεν εμοί, δι' ας είπον αιτίας, παραιτηθέντα, ήδη δε αναφερθέντα. Ως μεν τότε ιώτα εν, ούτω και τινες κεραίαι και στίγματα **(308)** καίρια του λόγου διέλαθον, άπερ και εύρισκεν αν τις έτερος και συνήγε ραδίως• ως δ'επεί περ ειπείν, το μηδόλως αμαρτάνειν ουτ'εμού αν είη ούτε σον, ω λώστε, ούτε μην όλως ανθρώπινον, θεού δε και μόνου• μη μου μεμφθής ψυχρότητος της κατά το εική και μάτην Δημοσθεν….. μη γουν έμοι γε

λιγύν Αθηναίων αγορητήν, του και από γλώττης γλυκύτητος <κενό> εκείνος <κενό> κόπις, ο δημοχειριστής παρέσυρέ με από της ευκράτου ζώνης εις την κατεψυγμένην τοιαύτην εική και μάτην τον Φίλιππον, οίμαι κατορρωδήσας Όλυνθον πολιορκούντα. Ταύτα σοι λέγω περί του νου την ψυχρότητα λογιζόμενος. Ει δε περί την λέξιν, λέγω, και τον διπλασιασμόν ναυτιάς; Πάμπολλα ευρήσεις του εμετού τα αντίδοτα. Τι δε σοι και το παιδαριώδες βούλεται απορώ; Και την λύσιν ερωτώ. Το δε σφάλμα ουκ αν είη μεν λεκτικόν• θρησκευτικόν δε τι ον ουκ αν είη δήπου γε σον. Το δε απόδομα καταλαμβάνει μεν η απόδοσις και το ποίημα η ποίησις και το δράμα η δράσις και το κτίσμα η κτίσις και το ανάλυμα η ανάλυσις. Ει δε ήμαρτον εγώ μερικώ τω πράγματι μερικώτερον επιθείς όνομα, άλλοι κρινόντων, οι δήπου και το κακόζηλον και ανόητον θαυμάσαντες το σον εική και μάτην παραγέγραπται και επιγέγραπται. Έλθωμεν νυν και κατά του σκοπού και ευθύ του σκοπού βάλωμεν, ως ο Κυρ Κώστας ουχί προληπτικός ων τα κάκιστα κάλλιστα ηγείται, αλλά φίλος ων της αληθείας, τα των φίλων βραβεύει δίκαια και τον Αργύριον ανεκτήσατο και τοις χειμαζομένοις αιθρίαν και γαλήνην εποίησε και εορτάζει ήδη την σωτηρίαν η πατρίς και τον ηγεμόνα πολυετεί και τον Κώσταν ευχαριστεί»

Σημ. Η παραπάνω επιστολή είναι σχέδιον επιστολής και δια τούτο πολλά δεν έχουν, ως έπρεπεν, είτε διότι ο αντιγράψας το σχέδιο δεν εννόησε τα γραφόμενα στο σχέδιο και αντέγραψεν εσφαλμένα πολλά από παρανόηση, είτε και διότι ο Παπαρρίζου γράφοντας σχέδιο έγραψε λέξιν τινά στα πεταχτά με την επιφύλαξη να διορθώσει αυτήν στο κύριο γράμμα. Δημοσιεύτηκε δε γιατί, και με όλες τις ελλείψεις, ο αναγνώστης θα μπορέσει να μπει στο νόημα του αγώνα δύο διανοουμένων, που διακρίνονταν και χρησίμευσαν ως διδάσκαλοι της Μακεδονίας και <της> Ηπείρου.

(**309**)Αν και ολίγοι την εποχή που ζούσεν ο Παπαρρίζου ήσαν οι διδάσκαλοι του γένους, εν τούτοις μισθοδοτούνταν γλίσχρα και τον γλίσχρο τους μισθό δεν πληρώνονταν τακτικά και η οικονομική τους κατάσταση ήταν αθλία, αφού καταντούσαν να παίρνουν τους μισθούς σαν επαίτες από ελάχιστα ποσά. Και μ' όλα ταύτα, επειδή το ενδιαφέρον τους για την εκπαίδευση της ομογενούς νεολαίας ήταν μεγάλο, ανέχονταν την κατάσταση, χωρίς να μειώνουν την επιμέλεια ως αφορά το έργο τους. Ο παρακάτω λογαριασμός του Παπαρρίζου μαρτυρεί τα παραπάνω μου λόγια.

«Εντιμότατοι άρχοντες σας προσκυνώ. Ιδού κατά την ζήτησίν σας ο λογαριασμός των όσων έλαβον από τους μισθούς μου, αρχομένους από 1818 Οκτωβρίου, λογαριασμένων προς 1200 γρόσια τον χρόνον κατά την ανέκαθεν συμφωνήν μου και μ'όλον ότι υπέσχοντο οι Επίτροποι της Σχολής βοήθειαν από το λάσσον[49] της Κυρίας Βασιλικής.

[49] **Λάσσον**, από την ιταλική λέξη lascito= κληροδότημα.
«Λάσσα ήταν τα πάγια κεφάλαια που είχαν συγκεντρωθεί από έσοδα ναών, εισοδήματα ακινήτων των ναών ή σχολείων, και από τόκους κληροδοτημάτων», (Α.Ν.Δάρδας, **Ί-**

	γρόσια		γρόσια
1818 έως 1819 Οκτωβρίου ο ετήσιος μισθός μου ως ανέκαθεν ανέρχονταν εις	1200	κατά τα 1819 Μαρτίου 19 Έλαβον παρά του κ. Ζάχου	300
Από 1819 έως 1820 ομοίως ανέρχονταν εις	1200	Κατά τα 1820 από Γ. Αναστασίου	100
		Από κ. Δήμον Πριτσούλην	100
		Από κ. Τασιούλαν	500
		Από κ. Δημήτριον Κουκούλην	100
		Από τον ίδιον Δημ. Κουκούλην	10
		" " " "	26 :20
		" " " "	45: 10
		Από τευτέρι Κώστα και Στάνζιου	66: 20
		Από τευτέρι της Πάϊκηνας	31
		" Δημ. Κουκούλην	30
		" τον ίδιον δια το αμπέλι	4
		" κ.Τασιούλαν και Νιόπλιον	500
		(μερικό σύνολο)	**1813:10**
Από 1820 έως 1821 ομοίως ο μισθός μου	1200	Κατά τους 1821	
Από 1821 έως 1822 ομοίως ο μισθός μου	1200	Έλαβον παρά του Δεσπότου	550
Να λάβω εν όλω	4800	Από τευτέρι Λάζου Τζιούλα & Κώστα	120
		Από του αγ. Δεσπότου μας	250
		Παρά του αγ. Δεσπότου μας	19
		Έτερα ομοίως	107
		Το 1822 έτερα ομοίως	50
		Από Κώτιαν Μήτιαλια	58
		Από λογαριασμόν κ. Ι.Παπία	56

δρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης, σελ.35, υποσημ. 101).

		έλαβον	**2923:10**[50]
		Να λάβω προς εξίσωσιν	1876:30
	4800	(σύνολο)	**4800**

(**311**) Πληρώσατέ μοι, λοιπόν, σας παρακαλώ κατά τον άνωθεν λογαριασμόν τα ρέστα χίλια οκτακόσια εβδομήντα εξ και ζουλώτα[51], αριθ.1876: 30, δια να μη δυστυχώ και μένω

δούλος σας
ο Αργύριος Παπά Ρίζος.<Παπαρρίζος>»

10. Δήμαρος

Μεταξύ των διδαξάντων στην Ελληνικήν Σχολήν Σιατίστης αναφέρεται και ο εξ Ιωαννίνων λόγιος ονόματι Δήμαρος[52]. Ούτος εδίδαξε στη Σιάτιστα επί έτη 7 από τα 1735 μέχρι 1742. Στα 1742 εκλήθη υπό των συμπολιτών του, δια να αναλάβει την διεύθυνσιν της β΄ Σχολής[53] των Ιωαννίνων. Μεταβάς εκεί εδίδαξεν επί οκταετίαν μέχρι του 1750. Στα 1750 εχειροτονήθη μητροπολίτης Παραμυθίας και Βουθρωτού. Συνέγραψεν επιλογήν **Λογικής** του Κορυδαλλέως, περιγραφήν του όρους Σινά εμμέτρως και περιγραφήν της εικόνος της Χρυσοβίτσης (**Λεξικόν Ηλίου**, σ. 917).

Σημ. συγγρ. Στην ιδίαν Σχολήν Σιατίστης στα 1880 εδίδαξε γόνος της ιδίας οικογενείας, Φίλιππος Δημάρατος ως βοηθός, απόφοιτος Γυμνασίου, μετά του επίσης αποφοίτου του Γυμνασίου Θεσσαλονίκης Αναστασίου Ευ. Μέγα, σχολαρχούντος του Ιωάννου Μολύβου εκ Γρεβενών. Ο Δημάρατος ήτο απόφοιτος του Γυμνασίου Ιωαννίνων. (**312**)

11. Δημήτριος Αργυριάδης ή Ρούζος

Ο Δημήτριος Αργυριάδης ή Ρούζος, όπως υπογράφονταν στα γράμματα που έστελνεν στον πατέρα του, γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1805, άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα από τον πατέρα του, όταν ήταν σχολάρχης στην Καστοριά,

---

[50] Υπάρχει κάποιο λάθος στην καταγραφή, γιατί το αναγραφόμενο άθροισμα 2923:10 δεν είναι και αυτό που προκύπτει από τη μαθηματική άθροιση.

[51] **Ζουλώτα**, Zolota, νόμισμα ασημένιο, ισοδυναμούσε με 30 παράδες. Αντί να πουν 30 παράδες, έλεγαν μια ζουλότα.

[52] Τα βιογραφικά στοιχεία που παραθέτει για τον Δήμαρο είναι εκείνα που ανήκουν στον Παΐσιο Δήμαρο (στον του Δημάρου Παΐσιο, κατά Γ. Ζαβίρα), το δάσκαλο της Ελληνικής Σχολής Σιάτιστας, (σελ. χειρ. 292). Πρόκειται, λοιπόν, για το ίδιο πρόσωπο, τον Παΐσιο, πράγμα που, εκτός από τη χρονολογία παρουσίας του στη Σιάτιστα (επί έτη 7 από τα 1735 μέχρι 1742 και στους δυο), δείχνει καθαρά και το όνομα: Παΐσιος ο του Δημάρου.

[53] β΄σχολή Ιωαννίνων είναι η σχολή του Επιφανείου. (Βλέπε Π. Αραβαντινού, **Χρονογραφία της Ηπείρου,** τ. 2ος, σελ. 276).

Ελληνικά και Λατινικά. Κατόπιν, στα 1821, όταν ο πατέρας του ήταν σχολάρχης στη Σιάτιστα, διδάχτηκε τα Έπη του Ομήρου, μερικούς λυρικούς ποιητές, τη Λογική του Ευγενίου <Βουλγάρεως> και τη Ρητορική του Ερμογένους, της οποίας χειρόγραφο αντίγραφο είχα στο αρχείο μου[54]. Έπειτα, όταν ο πατέρας του εκλήθη στα Σέρρας, τον παρακολούθησεν (*ακολούθησε*) εκεί και ο Δημήτριος και εδίδασκε μια από τις τάξεις της Σχολής Σερρών και συγχρόνως διδάσκονταν την Φιλοσοφία του Κούμα. Από τα Σέρρας μετέβη στα Σκόπια ως γραμματεύς του αρχιερέως Σκοπίων. Γραμματεύς είχε χρηματίσει στα 1823 του αγίου Λαρίσης. Στα 1830 εκλήθη από τα Σκόπια σχολάρχης στη Σιάτιστα, αλλ' επειδή ο Σκοπίων ζήτησεν αυτόν επιμόνως πλησίον του, ήρθε πάλι στα Σκόπια και με τον αρχιερέα <αυτόν>, που είχε παυθεί, ήρθε στην Κωνσταντινούπολη και διορίστηκε σχολάρχης εις Τζομπαλή[55].

Στα 1836 ήρθε στη Βιέννη για ευρύτερες σπουδές και ύστερα από ένα έτος, <το> 1837, ζητήθηκε συγχρόνως από Ζέμονα και Οδησσό. Αλλά κατά προτροπήν του Βαρώνου Βέλλιου, Μακεδόνος από το Βλάτσι <Βλάστη>, εθνικού μας ευεργέτου , αναλαμβάνει την εκπαίδευση των εγγόνων του Βέλλιου, που βρίσκονταν στη Δακία[56], παιδιών του ανεψιού του Αλεξάνδρου Στεφ. Βέλλιου. Άμα δε απέθανεν ο Κωνσταντίνος Βέλλιος, παρέλαβε τους μαθητές του και τους δασκάλους αυτών Γάλλους και (**313**) Γερμανούς και ήρθε στη Βιέννη. Εκεί εξέμαθε τη γερμανική γλώσσα και έγινε κάτοχος τριών ξένων γλωσσών, της Ιταλικής, <της> Γαλλικής και <της> Γερμανικής. Στο μεταξύ περιηγείται τις πρωτεύουσες της Ευρώπης και ύστερα από τρία χρόνια έρχεται στο Βουκουρέστι, όπου με τον Γρηγόριο Παπαδόπουλο από τη Θεσσαλονίκη συνέστησαν εκπαιδευτήριο και ύστερα από πολλά χρόνια επιστρέφει στη Σιάτιστα «πόθω των γεγηρακότων γονέων του», όπου και νυμφεύεται. Καλείται από τη Σιάτιστα στην Καστοριά και διαδέχεται τον πατέρα του. Στην Καστοριά δίδαξε μια όλη εξαετία από τα 1846-1851 και απ' εκεί τον εζήτησαν στην Κοζάνη και από την Κοζάνη στα 1853 καλείται στην πατρίδα του Σιάτιστα, όπου εξακολούθησε να διδάσκει έως τα 1858, οπότε καλείται δεύτερη φορά στην Κοζάνη έως τα 1861, που επανήλθε πάλι στη Σιάτιστα και εξακολουθούσε να διδάσκει εκεί, όπου και νοσήσας απέθανε.

Ο Δημήτριος ήτο μεγάλης μόρφωσης διδάσκαλος και διακρίνονταν στη δεξιότητα για την εφαρμογή των κανόνων της γραμματικής. Όταν βρίσκονταν στην Κοζάνη είχεν εκδώσει μετάφραση εκ του ιταλικού της **Αυρηλιανής Παρ-**

---

[54] Δυστυχώς την εποχή που γίνεται η μεταγραφή του έργου του Φ.Ζ. δεν εντοπίσαμε στο αρχείο του τέτοιο χειρόγραφο.

[55] Τζομπαλή: **Τζουμπαλί,** παραλιακή αριστοκρατική συνοικία στη ΒΑ. πλευρά της Κωνσταντινούπολης, συνέχεια προς τη συνοικία του Φαναρίου. Πήρε το όνομά της από ένα σημαιοφόρο του Μωάμεθ του Πορθητή, ο οποίος (σημαιοφόρος) σκοτώθηκε εκεί.

[56] **Δακία**, αρχαία χώρα της Ανατολικής Ευρώπης· απλωνόταν σε εδάφη της σημερινής Ρουμανίας και Ουγγαρίας ανάμεσα στους ποταμούς Δούναβη και Τίσα, τα Καρπάθια όρη και τον Προύθο ποταμό.

θένου του Σίλλερ και στο τέλος αυτής «Συνοπτικήν εκδρομήν περί Γερμανικής Φιλολογίας και Ποιήσεως ως και περί Ελληνικής ποιήσεως αρχαίας και νεωτέρας»[57]. Την Αυρηλιανή Παρθένο αφιερώνει:

*« τη /ΣΕΒΑΣΜΙΑ ΚΑΙ ΙΕΡΑ ΣΚΙΑ/ ΤΟΥ ΑΟΙΔΗΜΟΥ ΙΕΡΑΡΧΟΥ ΣΕΡΒΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΖΑΝΗΣ **ΒΕΝΙΑΜΙΝ** / ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΣ*

Ότι διετέλεσεν ευ ποιών την Μακεδονίαν πολυειδώς διανέμων τον εξ οικονομίας προσκτηθέντα Αυτού πλούτον <εκπαιδευτικοίς και φιλανθρώποις κατάστήμασιν, οίον Θεσσαλονίκης, Κοζάνης, Σερβίων, Καταφυγής και των πέριξ Μακεδονικών πολιχνίων, εκτιμών τους πεπαιδευμένους, εκπαιδεύων, προάγων και ευεργετών τους ευφυείς των νέων, και ότι περί τα τεσσαράκοντα έτη πολιτικώς και ηθικώς διευθύνων την Κοζάνην εμόρφωσε Διάδοχον εφάμιλλον τον ήδη ευκλεώς Αρχιερατεύοντα πνευματικόν Αυτού υιόν Πανιερώτατον ΚΚ. Ευγένειον και τους περί την Α.Π. οτρηρούς εφόρους των Σχολείων ανατίθεται το παρόν>

και δι' επιστολής του (**314**) στο φίλο του Κ. Δ. Τακιατζή γράφει ποίοι λόγοι τον έκαμαν να αφιερώσει το έργο του στον αρχιερέα. Εκεί φαίνεται το ενδιαφέρον του Δημητρίου για τη μόρφωση όλων των κοινοτήτων της περιφερείας Κοζάνης, καθόσον σε επερώτηση (*ερώτηση)* του αρχιερέως: «Ποία Σχολεία στερούνται χρηματικών μέσων προς συντήρησιν διδασκάλου Έλληνος και πού το πνεύμα των Κοινοτήτων πρόθυμον, ασθενή δε τα χρηματικά μέσα, ίνα συνδράμω ζων έτι;» ο Δημήτριος δεν περιορίζεται στην πατρίδα του Σιάτιστα, αλλ' επεκτείνεται και σε άλλες κοινότητες. «Η πατρίς μου Σιάτιστα, είπεν, η κάτω συνοικία αυτής Γεράνεια, το Βογατσικόν, η Βλάτση, η Βέροια, η Τσιαριτσιάνη».

Σώζεται χειρόγραφον[58] «Ιστορία περί Φιλολογίας» τα οποία (*με πληροφορίες τις οποίες*) έχει ερανισθεί από πολλούς ιστοριογράφους της αρχαιότητος, Έλληνας και νεοτέρους Ευρωπαίους. Το χειρόγραφο φέρει στην αρχή τα ακόλουθα: «1817 εγράφη δια χειρός του Αναστασίου Γεωργιάδου εν μαθητιώσι πολλοστού, 7/μβρίου 10, Σιατίστη»[59].

Επίσης έγραψε περί καταγωγής της ελληνικής γλώσσης, που ερανίσθη *(με πληροφορίες που συγκέντρωσε*) για τους μαθητάς του.

Ποιος ξέρει πόσα άλλα θα είχεν ανέκδοτα, τα οποία όμως, πολλά σε μεμβράνη, έχουν καταστραφεί, για να κάμνουν οι νέοι της Σιάτιστας τις μπόμπες της Αποκριάς!

---

[57] Για χρόνο και τόπο έκδοσης βλέπε **Παράρτημα, § 3.3 Αργυριάδες, Σχετικά με την "Ιστορία περί Φιλολογίας" του Δημητρίου Αργυριάδη.**

[58] Ασαφές το πού σώζεται ή ευρίσκεται το «χειρόγραφο» αυτό. Στο αρχείο του Φ.Ζ. πάντως δεν έχει εντοπισθεί. Για το χειρόγραφο αυτό και το έργο του «Ιστορία περί Φιλολογίας» βλέπε περισσότερα στο **Παράρτημα, § 3.3 Αργυριάδες, Σχετικά με την "Ιστορία περί φιλολογίας" του Δημητρίου Αργυριάδη.**

[59] Πρόβλημα παρουσιάζει ο συσχετισμός του χειρογράφου με ημερομηνία 1817 με το «χειρόγραφο της Ιστορίας της Φιλολογίας». Ο Δ. Αργυριάδης γεννήθηκε το 1805 και στο τέλος των σημειώσεών του στην Αυρηλιανή Παρθένο, στη σελίδα 208, δηλώνει: «…έγραφον εν Κοζάνη τω 1845».

Ο Δ. Αργυριάδης ασχολήθηκε με τη μέθοδο της μυστικοχημείας[60] του διδασκάλου Αμπιλόχου[61] και πολύ ευφυώς εξεφράσθη εκφέροντας την (**315**) εξής κρίση γι' αυτήν: *«εις άπαντα τα του Αμφιλοχίου υπάρχει το μετά τούτο, άρα δια τούτο και αφιλοκάλου Βυζαντινής εποχής αποκύημα ή τε σύνθεσις και λέξις και το μέτρον των στίχων».* (Π.Λιούφη, **Ιστορία Κοζάνης**, σελ. 197).

[Επιστολή του Δημητρίου στον πατέρα του από Λάρισα]

«Την λογιότητά της υιικώς προσκυνώ.

Γράμμα της από το πρώτον άλλο δεν έλαβον και απορώ· λοιπόν, ιδού όπου και πάλιν γράφω δηλοποιών ότι υγιαίνω· τους οικιακούς μοι άπαντας ονομαστί ασπάζομαι και ερωτώ τα της υγείας των. Σήμερον μας ήρθεν ο κυρ Γεώργιος Νιόπλιου και έμαθον τα της υγείας σας και εχάρην· όμως ετράβηξαν από τεσκερέ εζιέτ[62] εις τον δρόμον· μάλιστα όσους εύρουν χωρίς τεσκερέ τούς φέρουν δεμένους εδώ και κινδυνεύουν τα κεφάλια των. Ογλήγωρα ελπίζομεν όπου να πολυετή ο θεός τον πολυχρονημένον υψηλότατον Βεζήρ εφέντη μας ότι έχουν να ειρηνεύσουν όλα τα πράγματα, επειδή από την γλυκύτητά του όλοι απεφάσισαν να προσκυνήσωσι και ο θεός να δώση. Και ειρηνεύοντας ο κόσμος ο θεός δεν θέλει μας αφήση αβοηθήτους. Γράψε μοι τι σε απεκρίθησαν από Φιλιππαίους, δια να ηξεύρω και ξαναπροσκυνώ.

1823 τη 21 Μαρτίου εν Λαρίσση
Ο ταπεινός υιός της
Δ.Α. Π΄΄Ρίζου (Δ. ο Ροίζος)»

Εν υστερογράφω προσκυνεί τον Ιωάννην Παπίαν και όλους τους συγγενείς και μεταδίδει ότι εις Τούρναβον ακούστηκε θανατικό και, για να μη ακούσει και για τη Λάρισα και στενοχωρηθεί, του γράφει ότι και εκεί απέθαναν δύο, αλλά δεν είναι βέβαιον πως είναι το ίδιο· υποπτεύουν.

Το γράμμα εστάλη, όταν ο Δημήτριος ήταν γραμματεύς πλησίον του αγίου Λαρίσης.

Ο Δ. Αργυριάδης είχεν υιόν τον Π<αύλον> Δ. Αργυριάδην, ο οποίος χρημάτισε γραμματεύς της ελληνικής Πρεσβείας στη Βουδαπέστη και έχει συντελέσει πολύ στην ταχεία και ευχάριστη λύση του Χαρισείου κληροδοτήματος Κοζάνης. (**316**)

---

[60] **Μυστικοχημεία**, μέθοδος χρησμολογίας.

[61] **Αμπίλοχος**, πρόκειται για τον Αμφιλόχιο Παρασκευά, ιερομόναχο από τα Ιωάννινα, λόγιο, κληρικό και δάσκαλο. Φοίτησε στη σχολή Μπαλάνου Βασιλόπουλου. Εφημέριος της ελληνικής παροικίας στο Κεσκεμέτ της Ουγγαρίας, (1754-57), συμπλήρωσε τις σπουδές του στο Ποσόνιο της Ουγγαρίας. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα, εργάστηκε ως δάσκαλος σε διάφορες πόλεις και στην Κοζάνη, όπου μάλιστα ήταν δάσκαλος των φιλοσοφικών μαθημάτων στο κοινοτικό σχολείο. Χαρακτηρίζεται ως λόγιος συντηρητικός και αντινεωτεριστής. Επιδιδόταν επίσης στη χρησμολογία.

[62] **Τεσκερέ εζιέτ**, εδώ, διαβατήριο. (Σπ. Π. Αραβαντινού, **Ιστορία Αλή πασά του Τεπελενλή**, σελ. 343).

12. Ο Νικόλαος Αργυριάδης

Ο Αργύριος Παπαρρίζου είχε υιόν και τον ονομαζόμενον Νικόλαον. Ο Νικόλαος ήταν γλωσσομαθέστατος· εκτός ότι ήξευρε τις ευρωπαϊκές γλώσσες, γνώριζε και την Τουρκική. Όταν βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη, ασχολήθηκε (*συνεργάστηκε)* με τον Χαλήλ πασιά, διοικητήν ύστερα Σερβίων, μεταφράζοντας στην τούρκικη γλώσσα <την Ιστορία> του Ηροδότου.

Με τον Χαλήλ πασιά και τον αδελφό του Νικολάου Αθανάσιο έγινε στη Σιάτιστα το ακόλουθο επεισόδιο. Ο Χαλήλ κάποτε επισκέφτηκε τη Σιάτιστα ως Διοικητής Σερβίων, όπου υπάγονταν διοικητικώς και η Σιάτιστα, και ζήτησε να επισκεφθεί και τη Μανούσειο Βιβλιοθήκη, που ήταν τοποθετημένη (*που στεγαζόταν*) σε μια αίθουσα της Ελληνικής Σχολής. Στην Ελληνική Σχολή τότε δίδασκεν ο Αθανάσιος Αργυριάδης και για παράδοση[63] είχε κάμει την αίθουσα τελετών, απ' όπου ο Χαλήλ πασιάς έπρεπε να περάσει, για να πηγαίνει (*για να πάει)* στη Βιβλιοθήκη. Ο Αργυριάδης, είτε διότι αγνοούσε την επισημότητα του επισκέπτη, είτε διότι φρονούσε ότι δεν έπρεπε να διακόψει το μάθημα, δεν προσηκώθηκε, όταν πέρασε ο πασιάς, για τιμή του. Ο πασιάς χολώθηκε και, όταν επέστρεψε στο κατάλυμά του, ζήτησε τους εφόρους της Σχολής και ζήτησε την απόλυσή του ως γέροντος. Οι έφοροι, άμα άκουσαν την αξίωση του πασιά, τον παρακάλεσαν να μη επιμείνει στην απαίτησή του, επειδή η κοινότητα χρεωστεί βαθείαν ευγνωμοσύνη στην οικογένεια των Αργυριαδών, της οποίας γόνος είναι ο γέροντας Αθανάσιος που διδάσκει στη Σχολή, καθ' όσον πολλά έτη οι Αργυριάδαι εμόχθησαν για τη μόρφωση της νεολαίας, όχι μονάχα της Σιάτιστας, αλλά και πολλών (**317**) άλλων περιφερειών. Ο πασιάς δε, άμα άκουσε το όνομα Αργυριάδης, ηρώτησε ποια συγγένεια υπάρχει με τον Αθανάσιον και τον Ν<ικόλαον> Αργυριάδην και, όταν άκουσεν ότι είναι αδελφοί, όχι μονάχα απέσυρε την πρότασή του, αλλά και εκάλεσε τον Αθανάσιον στο κατάλυμά του και εξαιρετικές τιμές του απένειμε.

Ο Νικόλαος ήτο πολύ πεισματάρης, που κατήντησε να εξισλαμισθεί από πείσμα, αν μη από περιέργεια να γνωρίσει τα τυχόν μυστηριώδη της θρησκείας του Ισλάμ. Στα τέλη του βίου <του> μετανόησε και ζήτησε συγχώρηση από τη Μ<εγάλη> Εκκλησία. Ζούσε στας Αθήνας, όπου και απέθανε, πτωχότατος, αφού σε όλη τη ζωή του δεν κατόρθωσε ποτέ να ευπορήσει. Στας Αθήνας όταν ήταν, συνειργάζονταν με άλλους και εξέδιδαν το περιοδικό **«Φιλολογικός Συνέκδημος».** Στο περιοδικό αυτό δημοσιεύθηκε <σε συνέχειες> μια πραγματεία του με τον τίτλο «Μακεδονικά και ιδίως περί Θεσσαλονίκης». Βλέπε φυλλ<άδιο με αριθμό 7-8 και ημερομηνία> 31 Μαρτίου 1849, <όπως και φυλλάδια με> αριθ<μούς> προ των 7 και 8 και ύστερα από αυτούς.

Τα έργα του μας είναι άγνωστα· μονάχα μου έτυχε να ιδώ στις Συζητήσεις Σοαυΐου το ακόλουθο ιαμβικό επίγραμμα [αναφερόμενο] στο βιβλίο:

---

[63] **Παράδοση**, εδώ, αίθουσα διδασκαλίας.

«Εἰ Ζῶα πάντα φύσεως λαλεῖ νόμοις,
Προαιρέσει δ' ἄνθρωπος ἰσχύει μόνος
Οὐκ ἄρα πᾶσιν ἴσα τοῖς Ζώοις ἔφυ
Λῆξιν λαχών δ' ἄληκτον ἔγνωσται μόνος.
Νικόλαος Ἀργυρίου Παπᾶ Ρίζου <Παπαρρίζου>.

<Αν όλα τα ζώα έχουν φωνή όπως το όρισε η φύση, μόνος όμως ο άνθρωπος υπερισχύει ως προς την προαίρεση (έχει δηλ. μόνος τη δυνατότητα ελεύθερης και αυτόβουλης εκλογής), τότε τα ζώα δεν είναι σε όλα ίσα. Μόνος ο άνθρωπος το ξέρει καλά ότι του έλαχε «λήξη άληκτος», (δηλ. τέλος ζωής, το οποίο δεν πρόκειται ποτέ να παύσει να υπάρχει).>

Το περιοδικό διηύθυνε από τα 1849.

Στα 1850 του γράφει ο πατέρας <του> από την Καστοριά, στα 1850, 6 Ιανουαρίου, τα ακόλουθα:

«Φίλτατέ μοι Νικόλαε, (**318**) σε ασπάζομαι πατρικώς.

Έλαβα το από 21 Νοεμβρίου γράμμα σου, ομού και τα φύλλα του Συνεκδήμου ως γράφετε και τα διένειμα άχρι του 10 αριθμού σώα εις όλους τους 18 συνδρομητάς· περί δε της χρηματικής αυτών εκπληρώσεως δεν ηξεύρω τι να σας είπω. Από Σιατίστης οι τέσσαρες δυστροπούσι. Ο Νιόπλιος αποποιείται. Ο Κωστάκης της Μωραΐτισσας ανεχώρησεν εις Βλαχίαν. Ο αλληλοδιδάκτης Κορυδαλεύς απεβλήθη της Σχολής και έλειψε δεν ηξεύρω πού. Μένει ο αλληλοδιδάκτης μόνος Δούκας, χωρίς του συμπληρωτού αυτού Αναστασίου Μπήκα[64], ότι και αυτός αποποιείται την συντέλειαν. Από τους εδώ τέσσαρας έλαβα μόνον ανά 25 γρόσια της πρώτης εξαμηνίας, από δε της δευτέρας δεν ηξεύρω τι θα πάρω. Από τους 4 της Κλεισούρας έλαβον ανά 50, την διωρισμένην ετησίαν πληρωμήν και τι τώρα να προσλάβω δεν ηξεύρω. Από τους 5 του Μπλατσιού έλαβον ανά 25 την πρώτην εξαμηνίαν· τι δε έχουν να μου αποκριθούν δια την παρούσαν δευτέραν δεν ηξεύρω. Μοι φαίνεται όμως ότι όλοι είνε απρόθυμοι και εγώ δεν είμαι απαιτητής απαραίτητος, αλλ' οίος να δίδω και τον χιτώνα μου και να λείπω από τοιούτους. Συ βλέπω ότι έχεις χρείαν και ότι επιθυμείς να δανείζησαι ύστερα από ενός χρόνου κόπους σου, ούτε άρα θα ευπορήσης, αμφιβάλλω. Ο Αθανάσιός μου με ελησμόνησε, αλλ' ίσως θα το μετανοήση και αυτός. Εγώ δεν έχω περιττά και αναγκάσθηκα να κοπιάζω εις το γήρας επ' ουτιδανώ τω μισθώ, γελασμένος και εις τούτο από τον Δημήτριόν μου, όπου μοι έλεγεν ότι οι Καστοριανοί με δέχονται εις τον ίδιον μισθόν του και, όταν ήλθα, μοι παρέστησαν γράμμα τους ότι ο μισθός μου είναι 3 χιλιάδες γρόσια (**319**) αν θέλω, ειδεμή είνε άλλος έτοιμος. Εντράπηκα να γυρίσω οπίσω και εκατάπια την ράγα της σταφυλής, ως ο Σοφοκλής. Αν πολύ δυσκολεύησαι λάβε 1000 γρόσια από τον κυρ Αναστάσιον ή Δαμιανόν και τα αποκρίνομαι από τον μισθόν μου τον ουδαμινόν. Τα 20 πεντάδραχμα, όπου μοι έγραφες να δώσω εις το αρχοντι-

[64] Με πολύ μεγάλη πιθανότητα είναι ο Αναστάσιος Βήκας, αργότερα ελληνοδιδάσκαλος στη Σιάτιστα στα 1859-63, βλέπε παρακάτω σχετική ενότητα, σελ. χειρ. 323.

κόν του κυρ Αναστασίου, τα έδωκα από τα 750 του μισθού της παρελθούσης τριμηνίας μου. Ταύτα εν συντόμω και μένω εις την αγάπην σου.

1850, Ιανουαρίου 6, εν Καστορία

ο πατήρ σου Αργ. Π΄΄Ρίζου

Υ.Γ. έλαβον και το από 6 Δεκεμβρίου και ενεχείρισα και το έγκλειστον κατά την επιγραφήν».

Σημ. συγγ. Εντύπωση μου κάμνει η απροθυμία των συνδρομητών. Οι Έλληνες δεν εκτιμούμε όσον πρέπει την πνευματική εργασία των άλλων. Όσα δίδομε τα θεωρούμε τσερεμέ[65]. <Εντύπωση μου κάμνει και> η αδυναμία του Αργυρίου στον υιόν του και η αγιοσύνη του.<Βλ. και **Παράρτημα §3. Αργυριάδες**>

13. Αθανάσιος Αργυριάδης

Ο Παπαρρίζος είχε 3 υιούς, τον Δημήτριον, τον Νικόλαον και τον Αθανάσιον. Ο Αθανάσιος γεννήθηκε στη Σιάτιστα κατά το πρώτο τέταρτο της 19ης εκατονταετηρίδας, τα εγκύκλια μαθήματα άκουσεν από τον πατέρα του, έγινε εγκρατέστατος (*πολύ καλός γνώστης*) της αρχαίας ελληνικής γλώσσης και δίδαξε πρώτα στη Σιάτιστα, και μάλιστα πολύ νεαρός, όπως ο ίδιος έλεγεν. Όταν η εφορεία των σχολείων τον εκάλεσε να τον διορίσει διδάσκαλον, εκείνος έπαιζε με τους συνομήλικές του στο προαύλιο του Αγίου Δημητρίου πηδώντας τις τρεις[66]. Εδίδαξε στη Χώρα και στη Γεράνεια, διότι η Γεράνεια, όταν δεν παραχωρούσε το ανάλογό της 2/5 από το (**320**) εισόδημα της Τσερβένας, δεν ελάμβανε μέρος στη διοίκηση της Ελληνικής Σχολής και διόριζεν ιδιαίτερο διδάσκαλο, ο οποίος δίδασκε τα παιδιά της Γεράνειας στο μετόχι του ιερομονάχου Ιωνά (Πρακτικό Μητροπ. 1871). Στα 1872 ηνώθηκαν τα σχολ<ικά > ταμεία των δυο συνοικιών· τότε ο Αθανάσιος πληρώθηκε ετήσιον μισθόν 7.500 γρόσια (λογαρ. των Σχολείων και των 2 συνοικιών του έτους 1872).<Βλέπε σελ. χειρ. 668>.Το έτος αυτό <που ο Αθανάσιος είχε διοριστεί στη Γεράνεια> στη Χώρα εδίδασκεν ο Κωνσταντίνος Οικονόμου. Ο Αθανάσιος ήτο μελετηρός πολύ· ότε βρίσκονταν με φίλους, άμα έρχονταν η ώρα της μελέτης, τους άφηνε λέγοντας: έχω και άλλους φίλους, που με περιμένουν στο σπίτι, έχω εκεί τον Όμηρο, τον Αισχύλο, το Σοφοκλή, τον Ευριπίδη και άλλους. Δεν άφηνεν ημέραν να περάσει χωρίς να ασχοληθεί με αυτούς, όπως ο Απελλής[67], που δεν άφηνε να περά-

---

[65] **Τσερεμές**, ου τζιριμές, εδώ ζημιά.

[66] **Πηδώντας τις τρεις**, πηδώντας άλμα τριπλούν.

[67] **Απελλής**, ο διασημότερος ζωγράφος του 4ου αι. π.Χ. Υπήρξε ζωγράφος της αυλής του Φιλίππου και του γιου του Μεγαλέξανδρου. Ξακουστός ήταν ο πίνακάς του «Αναδυομένη Αφροδίτη», που είχε αφιερωθεί στο Ασκληπιείο της Κω. Από τις περιγραφές του έργου αυτού εμπνεύστηκε ο Μποτιτσέλλι, ζωγράφος της Αναγέννησης, για τον πίνακά του «Η Γέννηση της Αφροδίτης». Ήταν δεξιοτέχνης στη χρήση του χρώματος· με την έντεχνη ανάμειξη των τεσσάρων βασικών χρωμάτων της αρχαίας ζωγραφικής (άσπρο, μαύρο, κόκκινο και κίτρινο) πετύχαινε εκπληκτικά αποτελέσματα στην απεικό-

σει μέρα χωρίς να σύρει μια γραμμή. Για τούτο και έγινε πολύ καλός ελληνιστής. Εδίδαξε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, στην Κωνσταντινούπολη, αλλά κυρίως στην ιδιαίτερη πατρίδα του και στην Καστοριά. Τα τελευταία έτη της ζωής του εδίδασκε στη Σιάτιστα, 1885, και είχε συναδέλφους τον Αθανάσιον Πουλιάδην από τη Βλάτση <Βλάστη> και τον γράφοντα το παρόν. Στα 1887 στη θεμελίωση του Γυμνασίου παρουσιάστηκε αυτόκλητος, ύστερα από τον Διευθυντή του ημιγυμνασίου Ιωάννην Παυλίδη, γόνον της οικογενείας Γκαραγκούνη, <Βλ. σελ. χειρ. 546 υποσ. 78>, που ομίλησε. Παρουσιάστηκε [και ο γέρων Αργυριάδης] στον τοίχο <του άνω πατώματος> της Ελληνικής Σχολής, που είχε αρχίσει να καταρρίπτεται (*κατεδαφίζεται*), και ομίλησε παρομοιάζοντας τον ευεργέτην Τραμπαντζήν με τον Οδυσσέα, όταν μεταξύ των Φαιάκων έλαβε μέρος στο ρίψιμο του λίθου. (**321**). Απέθανε στη Σιάτιστα τις μέρες που είχε τους γάμους του υιού του Λαζάρου, στα 1890 περίπου.

14. Κωνσταντίνος Οικονόμου

Ο Κωνσταντίνος Οικονόμου, γόνος της οικογενείας των Παπασουλιωτών, γεννήθηκε στη Σιάτιστα, όπου και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα και τα ανώτερα στη Θεσσαλονίκη και στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, όπου ακροάστηκε μαθήματα θεολογικά και αναγορεύθηκε διδάκτορας ή μάλλον, ως λέγονταν οι διδάκτορες[68] της Θεολογίας, προλύτης. Εδίδαξεν αρκετά έτη στην πατρίδα του Σιάτιστα και, επίσης, πολλά έτη στη Θεσσαλονίκη, όπου τον θεωρούσαν, προ πάντων οι γυναίκες, σαν άγιο για την άκρα του ευσέβεια και την αυστηρή τήρηση των διατάξεων της ορθοδόξου χριστιανικής θρησκείας. Στα τελευταία έτη της ζωής του δίδαξε στην Κορυτσά, όπου και απέθανε, θύμα του θρησκευτικού φανατισμού του (*της υπερβολικής αφοσίωσής του στους τύπους της θρησκείας*). Τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή τον πρόσβαλε δυσεντερία και, επειδή δεν ακολούθησε τη δίαιτα που του είχαν ορίσει οι ιατροί, γιατί προσβάλλονταν οι διατάξεις της Εκκλησίας ως αφορά τη νηστεία, επήλθε δείνωση (*επιδείνωση)* της κατάστασης και ακολούθησε το μοιραίο· και χάθηκε έτσι ένας τύπος χριστιανού, που μπορούσε ακόμη να διδάξει και να χρησιμεύσει ως παράδειγμα για μίμηση, σε εποχή που μεγάλη περιφρόνηση μας χαρακτηρίζει ως αφορά τους τύπους της θρησκείας, των οποίων η παράβαση για τον Κ. Οικονόμου θεωρούνταν έγκλημα.

Ο Κ. Οικονόμου ήθελε τις εκκλησιές να κατέχουν την αρμόζουσα θέση τους (**322**) ανάμεσα στα άλλα δημόσια κτίρια, για να κινούν την ευλάβεια των

νιση της μορφής.Κάνουν επίσης λόγο οι αρχαίοι και για τη λεπτότητα της γραμμής στη ζωγραφική του.

[68] **Διδάκτορες,** για την εποχή εκείνη λέγονταν οι πτυχιούχοι μιας σχολής του Πανεπιστημίου (βλέπε Χρ. Καπνουκάγια, **Οι διδάσκαλοι και καθηγηταί μου,** τεύχος τρίτο, σελ.261, Θεσσαλονίκη 1977), όχι οι κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων, όπως είναι καθιερωμένο σήμερα.

Χριστιανών και να είναι άξιες του προορισμού τους. Και, επειδή έβλεπε την αδιαφορία που έδειχνεν ο τότε αρχιερεύς της Θεσσαλονίκης (1885) για την ευπρέπεια των οίκων του θεού, ήγειρε δημοσιογραφικόν αγώνα εναντίον του, αφού δεν θέλησε να συμμορφωθεί με τις φιλικές υποδείξεις του.

Στη Θεσσαλονίκη ομίλησε κάποτε στο Φιλολογικό Σύλλογο για την τέλεση των γάμων στη Σιάτιστα και έκαμε παραλληλισμό των εθίμων μας με τα έθιμα των αρχαίων προγόνων μας. Το έργον του έχει εκτιμηθεί και ο Σύλλογος δημοσίευσεν αυτό. Λυπούμαι πολύ που δεν μπόρεσα να το ιδώ. Ήκουσα ότι οι κληρονόμοι του το έχουν δωρήσει στην Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία Αθηνών.

Πολλά έχει γράψει ο Κ. Οικονόμου·πλην έμειναν ανέκδοτα[69]. Στη Σιάτιστα έχω αναγνώσει ένα λόγο του πανηγυρικό, που ομίλησε (*εκφώνησε)* στην εορτή των Σχολείων. «Της δε ευποιίας και κοινωνίας μη επιλανθάνεσθε, τοιαύταις γαρ θυσίαις ευαρεστείται ο Θεός», με το ρητό αυτό αρχίζει το λόγο του.

Ο Κ. Οικονόμου απόκτησε τέκνα προ πάντων (*τα περισσότερα*) αρσενικά, που τους έδωκε την πρέπουσα μόρφωση. Ο Θεόδωρος έγινεν ιατρός και ήσκησε το επάγγελμα στο Άγιο Όρος. Ο Γεώργιος έγινεν ένας ευμέθοδος καθηγητής των Μαθηματικών που δίδασκε στη Θεσσαλονίκη, αλλ' απέθανε πολύ νέος, και άλλος νομίζω ότι ήτο τραπεζικός υπάλληλος. Απόκτησε και μια θυγατέρα, διδασκάλισσα το επάγγελμα. Η γέννηση αυτής πολύ χαροποίησε τον Οικονόμου, διότι, ως μοι είπε την ημέρα εκείνη της γέννησής της, που έτυχε να τον επισκεφθώ, τότε ο (**323**) γάμος του τελειοποιήθηκε. Το να μη αποκτήσει κανένας καθόλου τέκνα, μου είπε, θεωρείται του γάμου ατέλεια· το να αποκτήσει ένα μονάχα γένος, ο γάμος είναι ημιτελής· και τέλειος είναι ο γάμος, όταν ο γάμος θα φέρει άρρενα και θήλεα.

Την πατρίδα του, μεγάλη και ιδιαίτερη, αγαπούσε με τη φλόγα εκείνη του πατριωτισμού που διέκρινε τους πατέρας μας. Ονειρεύονταν την απελευθέρωση της ιδιαίτερης πατρίδας του και εύχονταν να ζήσει μονάχα για να αξιωθεί να την ιδεί ελεύθερη. Μεγάλη αισθάνθηκε χαρά, όταν ο υιός του Γεώργιος στα 1897 του έγραψεν ότι πήγε να πολεμήσει ως εθελοντής και εξέφρασε τη λύπη του, που αυτός δεν ήταν σε θέση να παρακολουθήσει τον ελληνικό στρατό και να του φέρει [έστω και μόνο νερό].

15. Αναστάσιος Βήκας

Ο γνωστός Τάτσιος Βήκας ήταν σύγχρονος του Κ. Οικονόμου. Γεννήθηκε στη Σιάτιστα και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στη Σιάτιστα. Πού άκουσε ανώτερα μαθήματα, μάς είναι άγνωστο. Δίδαξε στη Σιάτιστα αρκετά έτη. Αναφέρεται σε ένα κοινό λογαριασμό Χώρας και Γεράνειας ως ελληνοδιδά-

[69] Η ύπαρξη ανεκδότου συλλογής, μάλλον τραγουδιών, αναφέρεται στο **ΜΗΠΣ** του έτους 1913, σελ. 31. Από αυτή τη Συλλογή δημοσιεύεται **«ανέκδοτον άσμα εις τον Γεώργιον Νιόπλιον, Σιατισταίον».**

σκαλος κατά τα 1859 έως τα 1863, συνάδελφος του Μ. Τσιόβα[70]. Στα 1850 ήταν αλληλοδιδάκτης συμπληρωτής του αλληλοδιδάκτου Δούκα[71]. Δίδαξε και στη Θεσσαλονίκη, στο εκεί Παρθεναγωγείο. Στο διάστημα της εκεί διδασκαλίας του ομίλησε *(εκφώνησε)* τον πανηγυρικό στο ετήσιο μνημόσυνο της ευεργέτιδας Καστριτσίου[72], που γίνονταν επίσημη τελετή στο Παρθεναγωγείο, το οποίο ήταν δωρεά της Καστριτσίου. Ομίλησε «περί (**324**) γυναικός» και αρχίνησε το λόγο του με το ρητό «Τρία εν τω κόσμω κακά, γυνή, πυρ και θάλασσα». Κατάπληξη έκαμε στο ωραίο φύλο η αρχή του λόγου του, αλλά στο τέλος έχει (*είχε)* αποσπάσει τα χειροκροτήματα, διότι διέψευσε την έννοια του ρητού.[73]

Ο Βήκας ήταν ένας τύπος φιλέριδος λογίου. Τον διέκρινεν όμως ετοιμότητα πνεύματος. Ένα επεισόδιο με έναν άλλο επίσης φίλερι Σιατιστινό, τον Τ., που έγινε στο νάρθηκα της εκκλησίας, μαρτυρεί την ετοιμότητά του. Όταν ο Τ. δεν είχε επιχείρημα εναντίον του και τον αποκάλεσε με τη λέξη «γκαβάδι», γιατί ήταν κοντόφθαλμος (*μύωπας*), ο Βήκας του είπεν: «Έχεις δίκαιο, είμαι γκαβός, αλλά με τα γκαβά μου μάτια σε είδα από δω στη Λάρισα, όταν σε πήγαιναν με τις αλύσεις στα χέρια στις φυλακές της Λάρισας».

Στα 1880 εξ αιτίας από τα γηράματα έπαυσε να διδάσκει και ιδιώτευε στη Σιάτιστα. Επειδή όμως ήταν χαρακτήρας αεικίνητος, δεν μπορούσε να μένει (**325**) σε πλήρη αδράνεια και στα 1882, μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα,<1881>, έκαμε ενέργειες και διορίστηκε πράκτορας[74] της Ελληνικής Κυβέρνησης, προσπαθώντας να κάμει Έλληνες υπηκόους εκείνους που κατάγονταν από τη Θεσσαλία και κατοικούσαν στη Σιάτιστα. Τούτο μεταδόθηκε στο Διοικητή Σερβίων και τον εξετόπισε. Εξόριστος ο Βήκας ήρθε στας Αθήνας και ζήτησεν ακρόαση από τον τότε Πρωθυπουργό Χαρ. Τρικούπη. Έγινε δεκτός, αλλ' ο Τρικούπης, του οποίου οι ώρες μάλιστα εκείνη την εποχή τού ήσαν πολύτιμες, του έκαμε σύσταση να του αναφέρει το τι ζητεί, αλλά σύντομα. Η

---

[70] Βλέπε σελ. χειρ. Φ.Ζ. 666.

[71] Βλέπε σελ. χειρ. Φ.Ζ. 318.

[72] **Ελισάβετ Καστρισίου**, ευργέτις των σχολών της Θεσσαλονίκης. Από τα ενοίκια μεγάλου κληροδοτήματός της, που αποτελούνταν από κτήματα στο Βουκουρέστι, η Θεσσαλονίκη λάμβανε περίπου 650 λίρες Οθωμανικές κάθε χρόνο και για την περίοδο 1863-1883. Μετά το 1883 τα κτήματα δημεύθηκαν από τη ρουμανική κυβέρνηση και η πόλη έχασε αυτή την πρόσοδο, βλέπε ***«Ευεργέται της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Θεσσαλονίκης»***, **ΜΗΠΣ** του έτους 1908, σελ. 284.

[73] Ο Τρ. Ευαγγελίδης (**Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας,** τ. 1ος, σελ. 122), σημειώνει ότι ο Α. Βήκας δίδαξε στο σχολείο της Κλεισούρας την περίοδο 1850-1857. Ο Α. Δάρδας, (**Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 36), αναφέρει ότι το 1868 ο Α.Βήκας εξελέγη συνδιδάσκαλος του Σαχίνη στην Ελληνική Σχολή Σιάτιστας.

[74] **Πράκτορες,** «…το 1880 διορισθείς Προξενικός Πράκτωρ των ενταύθα Ελλήνων υπηκόων…» γράφει για τον Αν.Βήκα ο Ι. Αποστόλου στο βιβλίο του **Ιστορία Σιατίστης,** σε υποσημ. της σελίδας 51. Παρόμοιο περιστατικό αναφέρει ο Γιάννης Αθ. Αδάμου, στο βιβλίο του **Τα Σέρβια κατά την περίοδο 1882-1912,** σελ. 23.

σύσταση αυτή ήταν αρκετή να κάμει το Βήκα να πάθει από γλωσσοδέτη, να μη μπορέσει να αρθρώσει λέξη και η ακρόαση να αναβληθεί για τις ελληνικές Καλέντες[75].

16. Παπαθεόδωρος Γεωργίου[76]

Ούτος δίδαξε στη Βλαχία. Γεννήθηκε στη Σιάτιστα, η κατοικία του είναι στη Γεράνεια, όπου σήμερα η κατοικία του Αθανασίου Παπακώστα. Ο πεθερός του <Παπακώστα> ήταν υιός του Παπαθεοδώρου. Πού εσπούδασε δεν μας είναι γνωστό, καθόσον λείπουν οι πηγές. Τούτο μονάχα γνωρίζομε ότι στα 1819 χρημάτισε συνάδελφος του Αργυρίου Παπαρρίζου στην Ελληνική Σχολή και ότι στάλθηκε στο Ιάσιο, από μέρος της Σιάτιστας, για την υπόθεση της δωρεάς της Βαρβάρας. Από το Ιάσιον έγραψε στο συνάδελφό του Αργύριο τα ακόλουθα:

Ο Παπαθεοδώρου ενημερώνει από το Ιάσιο τον Παπαρρίζο ότι κατέβαλε κάθε προσπάθεια για διευθέτηση της υπόθεσης της Σχολής και ότι, αν δεν αναλάμβαναν την επιστασία της Σχολής οι τωρινοί Επίτροποι, θα χανόταν η Σχολή, «το κοινόν όφελος της πατρίδας», γιατί οι πρώτοι Επίτροποι της Σχολής «πάντα λίθον εκίνουν ανατρέψαι το πράγμα», έκανα το παν για να ματαιωθεί η υπόθεση.

«Την ερασμίαν μοι αυτής σοφολογιότητα από ψυχής ηδέως ασπάζομαι.

Η παρουσία του αγίου Οικονόμου εδηλοποίησέ με υπέρ ων εστάλη, όπερ (**326**) και εκ των προς εμέ γραμμάτων του τε αγίου ημών δεσπότου και ετέρων συμπατριωτών έγνων· και εμοί μεν ήν άφευκτον χρέος συγκαμείν και συναγωνισθήναι τον δυνατόν τρόπον, ως και εξηκολουθήσαμεν μηδέν έτερον, ειμή κόπον ποιήσαντες· οι δε αφιερώσαντες άμα και οι Επίτροποι δυσκόλως είδον την παρουσίαν και τα γεγραμμένα αηδώς ήκουσαν και των λόγων. Εκ του εγκλει-

[75] Τον Αναστάσιο Βήκα τον συναντούμε συνδρομητή α) στο βιβλίο του Φιλιππίδου Ν. του Γ: **Ο Ιερός του 1821 Αγών: Η Επανάστασις και Καταστροφή της Ναούσης, Αθήνησι 1881,** με την ένδειξη: «οι εν Σιατίστη…Αναστ. Βήκας σχολάρχης» και β) στο βιβλίο: **Η Αυρηλιανή Παρθένος, του Γερμανού ποιητού Φρ. Σίλλερ, ……** Μεταφρασθείσα υπό Δ. Αργυριάδου, Εν Αθήναις 1861**,** με την ένδειξη: «Οι εκ Σελίτσης:.. Βήκας, Ελληνοδιδάσκαλος, Σιατιστεύς».

[76] Θεωρούμε ότι πρόκειται για τον Γεώργιο Παπαθεοδώρου, όπως φαίνεται από τη συγγενική σχέση που ο ίδιος ο συγγραφέας αναφέρει αμέσως παρακάτω (πεθερός του Παπαθεοδώρου) και δεύτερη φορά στη σελ. χειρ. 626, όπου γράφοντας για το Θεόδωρο Ιωάννου Παπαθεοδώρου σημειώνει: «Ο πατέρας του ήταν υιός του καθηγητού Γεωργίου Παπαθεοδώρου, που ζούσε περί τα 1820».
Και στους «εκ Βελιγραδίου συνδρομητάς» του βιβλίου **Σοαυΐου Συζητήσεις …**Εν Βιέννη της Αουστρίας…., ΑΩΛΓ΄(1833) αναφέρεται ως «Γεώργιος Παπά Θεοδώρου εκ Σιατίστης».

σμένου τω αγίω Δεσπότη ίσου[77] της σταλθείσης τω νυν Πατριάρχη αναφοράς είσεται την έως της ώρας την ουκ ολίγη δυσκολία γενομένην κατάστασιν της Σχολής, ότι οι άρχοντες και οι πρώτοι Επίτροποι πάντα λίθον εκίνουν ανατρέψαι το πράγμα και ει μη, Θεού ευδοκούντος, ουκ ην η επιστασία της υποθέσεως ταύτης εις τους νυν Επιτρόπους, πάλαι αν απώλετο το κοινόν όφελος της πατρίδος. Εν τω τέλει της αυτής αναφοράς όψεται και την ην αγάπην και φροντίδα σώζουσιν οι ενταύθα προς το Υποκείμενόν της, εξαιρέτως δε η πρότερον μεν Βασιλική, νυν δε Βαρβάρα, ήτις και αντασπάζεται δι' εμού, υποσχομένη δια της ελεύσεώς μου την δυνατήν βοήθειαν· η έλευσίς μου βραδύνεται έτι μικρόν· ελπίζω δε συν θεώ περί τα μέσα ή τέλη Μαΐου γενέσθαι την οδοιπορίαν μου και είθε αξιώσαι με το κρείττον όψεσθαι και περιπτύξασθαι αυτήν εν τάχει. 1819 Απριλίου 19 εν Ιασίω.

Της υμετέρας σοφολογιότητος της αγάπης προσηρτημένος
Παπαθεόδωρος Γεωργίου.» **(327)**

Πηγές:
Αρχείο Φ. Ζυγούρη
Εκκλησιαστική αλήθεια 1885
ΠΑΝΔΕΚΤΗΣ: Ψηφιακός Θησαυρός Πρωτογενών Τεκμηρίων Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού. Οι Λειτουργοί της Εκπαίδευσης (19ος αι.) http://pandektis.ekt.gr/dspace/handle/123456789/128041.
Αποστόλου Ι., **Ιστορία της Σιατίστης,** Εκδοτικός οίκος Δημητράκου Α.Ε., Αθήναι 1929, σελ. 68.
Δάρδας Α., «**Ο Ναός και το κωδωνοστάσιο των Αγ. Παρασκευής και Αικατερίνης Σιάτιστας»,** περιοδικό **Σιατιστινά,** έκδοση του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, τεύχος 19-20, Θεσσαλονίκη 1999-2000.

17. Δημήτριος Παυλίδης

Ούτος ήτο Σιατιστεύς, διδάσκαλος της Ελληνικής Σχολής στα 1824<;> και πρωτύτερα.<το 1824 βρίσκεται στο Μεσσολόγι ως μεταφραστής του Μά-

[77] **Ίσον**, ακριβές αντίγραφο.

γιερ>. Αυτό πληροφορούμεθα από Ν. Κασομούλη, που, από αφορμή κάποιου γεγονότος, που παρακάτω αναφέρομε, μας κάμνει λόγο για τον Παυλίδη, αλλιώς θα μας ήτο και αυτός άγνωστος, όπως και πολλοί άλλοι. Ο Κασομούλης στα **Ενθυμήματά** του, Α΄, σελ. 426, μας διηγείται το ακόλουθο περιστατικό: Κατά την επανάστασιν εξεδίδετο υπό του Μάγερ η εφημερίς «**Χρονικά**» Ο Μάγερ ήτο ένας των αντιπολιτευομένων τον Μαυροκορδάτο, αλλ' ότε *(όταν)* έγινε μέλος της αντιπροσωπικής Επιτροπής, ήτις (*η οποία*) κατά την απουσίαν του Μαυροκορδάτου διοικούσε τα της Δυτικής Ελλάδος, τα έστρεψε και έγινεν ο πρώτος εγκωμιαστής του Μαυροκορδάτου. Τούτο έκαμε εντύπωσιν εις το αντίθετον κόμμα και τον κατηγόρησε δια μιας διατριβής, της οποίας συντάκτης ήτο ο Δ. Παυλίδης, Σιατιστεύς, διδάσκαλος της Ελληνικής Σχολής της πόλεως, και την οποίαν δεν ήθελεν ο Μάγερ να τυπώσει. Αλλά δια της βίας υποχρέωσαν τον τυπογράφον.

Φύλλον 23 Ιουλίου 1824, σελ. Α΄. 426 των **Ενθυμημάτων**.

18. Δημήτριος Παπά Χαρισίου

Αυτός χρημάτισε διδάσκαλος της Σχολής Κλεισούρας με τον τίτλο σοφολογιότατος. Ήτο Σιατιστεύς, το σπίτι του σώζεται και σήμερα στη Σιάτιστα. Η Κλεισούρα είχε πολύ καλήν Σχολήν. Ο Παπαχαρισίου χρημάτισε <διδάσκαλος> στα 1830. Πού αλλού δίδαξεν ούτος μας είναι άγνωστο. Δεν αποκλείεται να έχει διδάξει και στη Σιάτιστα. Στην Κλεισούρα δίδαξεν επί 20ετίαν συμβουλεύοντας και νουθετώντας στα καλά γέροντας και νέους, άνδρας τε και γυναίκες, στα σπίτια και στην εκκλησιά. Είχε και 2 άλλους <συναδέλφους> ο ένας ήταν ο Δημ. Αν. Λάσκαρις. (**Φιλολογικός Συνέκδημο**ς, <Φυλλάδιον ΣΤ΄ της 25ης Φεβρουαρίου 1849>, σελ. 192)[78]. (**328**)

19. Δημοσιογραφία

Επειδή η δημοσιογραφία φωτίζει και διδάσκει το λαό, απευθύνεται σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και ποδηγετεί τα πλήθη με το να εξαίρει τα αξιέπαινα και να καυτηριάζει τα αξιόμεμπτα, μπορούμε να συγκαταλέξομε τους δημοσιογράφους στο κεφάλαιο αυτό που μιλούμε για την Εκπαίδευση της Σιά-

[78] Τον παπά Χαρισίου βρίσκομε συνδρομητή και με την αναφορά ως Σιατιστέα σε δυο βιβλία: α) στο **Σοαυΐου Συζητήσεις ….**μεταφρασθείσαι παρά Εμμ. Φωτιάδου…Βιέννη 1833 στους εκ Κλεισούρας συνδρομητές με την ένδειξη: «… ο Σοφολογιώτατος Διδ. Κυρ. Δημήτριος Παπά Χαρισίου εκ Σιατίστης» και β) στο βιβλίο του Παπά Ρίζου Δημ. Αργυρίου (είναι ο Δημήτριος Αργυριάδης) **Πύραμμος και Θίσβη ….Βιέννη 1836,** με την ένδειξη: «…Ο Ελλογμτ. Διδάσκαλος Κύριος Δημήτριος Παπά Χαρισιάδης Σιατιστεύς». Και ο Τρύφωνας Ευαγγελίδης στο βιβλίο του **Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, εν Αθήναις 1936,** σελ. 122, τον αναφέρει ως Δημήτριο Παπαχαρισιάδη διδάσκαλο Κλεισούρας (1830-1849).

τιστας. Δυστυχώς η Σιάτιστα, που μπροστά από 1 ½ <ένα και μισό> αιώνα εγέννησε εκείνους που έδωκαν στον κόσμο την πρώτη <σωζόμενη> ελληνική εφημερίδα στη Βιέννη, τους αδελφούς Μαρκίδας[79] Πούλιου, για τους οποίους θα μιλήσουμε σε άλλο κεφάλαιο, σήμερα δεν έχει να επιδείξει στον κύκλο των δημοσιογράφων τέκνα της.

Δεν μπορούμε όμως να αποσιωπήσομε τον μ<ακαρίτη> Πέτρον Δ. Ζυγούρην, που μπροστά από πολλά χρόνια εξέδιδε στη Λειψία το περιοδικό «**Κλειώ**»[80], που με την άφθαστη καλαισθητική εικονογραφία του και τη σοβαρή επιστημονική αρθρογραφία του τιμούσε την ελληνική δημοσιογραφία, όπως δεν μπορούμε να λησμονήσουμε και τον <Νικόλαο> Σφενδόνη, εκδότην του **Μακεδονικού Ημερολογίου**, το οποίον αρκετά έτη με το εκλεκτό περιεχόμενό του, που, με τη διακρίνουσα τον Σφενδόνη επιμέλεια, ανθολογούσεν ανάμεσα στους λογίους μας, είχε καταντήσει (*γίνει)* ο αχώριστος σύντροφος των οικογενειών μας, καθώς δεν μπορούμε να μη κάμομε μνεία και των κόπων που κατέβαλλεν ο Νικόλαος Αργυριάδης με τη διεύθυνση και έκδοση του **Φιλολογικού Συνεκδήμου**. Αλλ' εκείνο που θα μας απασχολήσει εδώ σήμερα είναι ο εξ επαγγέλματος κανακάρης μας (**329**) δημοσιογράφος Γιάννης Ταχογιάννης, τον οποίο η φθονερή μοίρα μας μάς άρπαξεν από το μέσο μας πρόωρα και απροσδόκητα.

20. Γιάννης Ταχογιάννης

Ο Γιάννης, υιός του Χρήστου Ταχογιάννη, Σιατιστεύς, γεννήθηκε στη Σιάτιστα το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, άκουσε τα πρώτα μαθήματα της κατώτερης εκπαίδευσης και της μέσης στη Σιάτιστα. Άμα αποφοίτησε από το Γυμνάσιο, πήγε στην Αθήνα για ανώτερη μόρφωση στο εκεί Πανεπιστήμιο και

---

[79] Ο Φ.Ζ. χρησιμοποιεί τους τύπους Μαρκίδαι, Μαρκιδών, ορθά από γραμματική άποψη και τους διατηρούμε. Σήμερα έχουν επικρατήσει οι τύποι Μαρκίδες, Μαρκίδων, ύστερα από τη διευκρίνιση του Λ. Βρανούση ότι αυτούς χρησιμοποιούσαν και οι Μαρκίδες. Βλέπε: ***Εφημερίς, Η αρχαιότερη ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθή. Βιέννη 1791-1797. Εκδότες: Οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου.*** Εισαγωγή, σελ.76*.

[80] Το περιοδικό **Κλειώ** εκδόθηκε στη Λειψία (1/1/1885 μέχρι 15/2/ 1891).
«…Ήταν δεκαπενθήμερο εικονογραφικό περιοδικό του ενός τυπογραφικού φύλλου, ιδιαίτερα προσεγμένο ως προς την τυπογραφική του εμφάνιση, τυπωμένο σε χαρτί ανώτερης ποιότητας σε σύγκριση με οποιοδήποτε ελλαδικό περιοδικό, με πολυτελή εξώφυλλα και, φυσικά, ανάλογα υψηλές ετήσιες συνδρομές. …….έδωσε προτεραιότητα και σε μη ελληνικά θέματα, όπου με τις εικόνες της προσπαθεί να παρακολουθήσει τη σύγχρονη γερμανική τέχνη. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο δημοσίευσε και αυτή έργα των γερμανοσπουδασμένων Ελλήνων ζωγράφων Γύζη και Ιακωβίδη….». Απόσπασμα από άρθρο με την υπογραφή του Κολλάτου Θεόδωρου.
Περισσότερα στο διαδίκτυο: Βιβλιοθήκη & Υπηρεσία Πληροφόρησης -Πανεπιστήμιο Πατρών..
Για τον Πέτρο Δ. Ζυγούρη βλέπε και Φ.Ζ., σελ. χειρ. 657.

έγινε διδάκτορας της Νομικής Επιστήμης. Άμα αναγορεύθηκε διδάκτορας, προσκολλήθηκε στο (*ακολούθησε το)* δημοσιογραφικό κλάδο, για τον οποίο ιδιαίτερος έρωτας θέρμαινε τα στήθη του. Ο κάλαμός του διακρίνονταν και έδειχνε την εξέλιξή του από τα βάθρα του δημοτικού ακόμα σχολείου. Οι εκθέσεις του κινούσαν το θαυμασμό των δασκάλων του και πρόβλεπαν την επιτυχία του και τον βαθμό της εξέλιξής του. Αλλά, δυστυχώς, η φθονερή τύχη δεν του επέτρεψε να φθάσει έως εκεί που προορίζονταν. Προσβλήθηκεν από το μικρόβιο του τιτάνου[81], επάλαισε *(πάλεψε)* με το θάνατο αρκετές μέρες και τέλος υπέκυψε [στο μοιραίο] στις 23 Ιουλίου 1942 μακράν από την πατρίδα του, στη Θεσσαλονίκη.

Ποιος ήταν ως δημοσιογράφος στο ολιγοχρόνιο διάστημα της ζωής του αφήνομε να μας το πει ο συνάδελφός του <Πέτρος> Φωτεινός με τη νεκρολογία του, που δημοσίευσε στις 24 Ιουλίου στη **Νέα Ευρώπη**:

«Γιάννης Ταχογιάννης, θλιβερό καθήκον εις αυτό ν' ασχολήται η φιλία μπροστά στον ανοιχτό τάφο με το θάνατο του καλού, η αναστατωμένη φιλία. Ο Γιάννης Ταχογιάννης αφήκε την τελευταία (**330**) πνοή του ύστερα από μακρά αγωνία, γεμάτη σπασμούς, τυραννημένος από τη φριχτή αρρώστια του τιτάνου. Και η οδυνηρή έκπληξη συγκρουσμένη με το αδόκητο, με το απίθανο, διερωτάται: « Η ζωή πώς θνήσκεις, πώς εν τάφω οικείς»; Ήταν δε ένα ξεχείλισμα ζωής ο Ταχογιάννης. Ένας καταρράχτης ζωτικότητος, ένας πυρετός δράσεως και αγώνος. Αντηχεί ακόμη και θα αντηχή για χρόνια η μεγάλη φωνή του και θα ταράττη τις αίθουσες των γραφείων ο αγωνιστικός του θυμός, ο θυμός εκείνος που ήταν επίσης ξέσπασμα ζωτικότητος, κάτι φυσικό μέσα στην όλη σύνθεσι της τετράγωνης και κοχλαζούσης του υπάρξεως, και μεταβαλλόταν αμέσως σε παιδική ευθυμία μπροστά στο πρώτο χαμόγελο και τον χαρούμενο αστεϊσμό. Ένας στερεός Μακεδόνας, σκληραγωγημένος με όλη την ανταρτική παράδοσι και τη βαθύτατη και υγιέστατη ελληνική πίστι. Γι' αυτό κράτησε ανέπαφο το ηρωικό στοιχείο στην αντίληψι της ζωής και στην έκφρασι και ποτέ δε φάνηκε συγκαταβατικός σε ό,τι φέρνει χαλάρωσι, παρακμή και πτώσι. Η ψυχή του μια σημαία αναπεπταμένη, που την δέρνουν οι άνεμοι, σημαία της δυνάμεως, της Πατρίδος και της υπερηφανείας. Έτσι ήταν και η φράσι του. Ρομαντική πρώτα και εξιδανικευτική, κινουμένη από την ακατάσχετη ορμή, φούντωνε συχνά σε ατελεύτητες περιόδους, τραβούσε σε μαιάνδρους και χτυπούσε την προσοχή με τις εικόνες. Αλλά ξαφνικά βαπτιζόταν σε μια λεπτότατη συγκίνησι, σε ραντισμένη από δάκρυα μικρού παιδιού, και την έβλεπες αραχνοΰφαντη, τρέμουσαν από τρυφερότητα, την ωραία εκείνη και ολοκάθαρη τρυφερότητα του στερεού, που δεν έχει καμμιά ψυχική υστεροβουλία, καμμιά γκριμάτσα. Αυτή η συγκίνησι, αυτή η παιδική τρυφερότητα ολοκλήρωνε την ψυχική (**331**) του προσωπικότητα και ισορροπούσε τόσον θαυμαστά τις άλλες αντιθέσεις του, τις τραχιές πλευρές του χαρακτήρος του. Και υπήρξεν ένας δημοσιογράφος με όλην την σκληρότητα του όρου. Ένας ολοζώντανος πολεμιστής, δημοσιογράφος που

[81] Η γνωστή ασθένεια τέτανος.

τραβούσε προς το επικό. Ελκυόμενος από την περιπέτεια και από την γοητεία της επιτυχίας, μιας επιτυχίας τόσον ακατανόητης από την αντίληψι της αγοράς, παρακολούθησεν όλα τα γεγονότα, τα εξαιρετικά, τα αστυνομικά, τα ληστρικά, δίχως ποτέ να λογαριάσει τον κόπο, μήτε τον κίνδυνο. Και στον πόλεμο, σαν απεσταλμένος του τύπου, τον συγκρατούσαν πάντα στην πρώτη γραμμή, έτσι που οι ανταποκρίσεις του είχαν πάντα κάτι από τη ζέστη της μάχης, κάτι από τη φλόγα της, αλλά και τόνους από τον ενθουσιασμό και τον πόνο του στρατιώτου. Είχεν ακόμη ο Ταχογιάννης και μια άλλη τόλμη περισσότερο ενδιαφέρουσα από την αφοβία μπροστά στον κίνδυνο. Ήξερε να λέγει την αλήθεια στους ανθρώπους. Ήξερε να υμνεί και να ψέγει, χωρίς να αναχαιτίζηται από την παρουσία των ενδιαφερομένων. Η τετράγωνη Μακεδονική του φύσις εκδηλωνόταν ολόκληρη με σταθερότητα, με οξυδέρκειαν, με οξύτητα και με καλωσύνην. Ο τύπος χάνει ένα από τους πλέον εξαιρετικούς, συγκεκροτημένους και μορφωμένους αγωνιστάς του. Η Θεσσαλονίκη χάνει μια μοναδική προσωπικότητα, ανάγλυφα χαραγμένη, και οι συνάδελφοί του σκεπάζουν με το μαύρο τους πένθος τον τάφο του.

Πέτρος Φωτεινός.»

Και η πατρίς του Σιάτιστα χάνει τον μόνο δημοσιογράφο της, το καύχημά της, το αγαπημένο της παιδί, στο οποίο στήριζε τόσες ελπίδες ότι μια μέρα θα ύψωνε φωνή και θα έβαζε σε ενέργεια τον κάλαμό του για να δείξει ότι η Σιάτιστα (**332**) αδικείται και ότι της αξίζει μια θέση καλύτερη από αυτήν, στην οποία την έχει καταδικάσει η ελληνική πολιτεία.

Ένα έργο του Ταχογιάννη:

ΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΑΝΑΠΗΔΟΥΝ ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΑΓΧΝΑ ΤΗΣ ΓΗΣ!...

Σκελετοί δεινοθηρίων *κοσμούν τας αιθούσας του παλαιοντολογικού* ***Μουσείου της Σιατίστης****.*

ΣΥΝΕΛΕΓΗΣΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΑΛΙΑΚΜΟΝΟΣ

Και πλουσιωτάτη συλλογή από θαλάσσια όντα.

ΑΙ ΠΕΡΙΞ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ ΕΚΤΑΣΕΙΣ ΗΣΑΝ ΚΑΠΟΤΕ ΠΥΘΜΗΝ ΘΑΛΑΣΣΗΣ;

Μια απρόοπτος διέλευσις από την Σιάτισταν, την γραφικήν και ιστορικήν ακρόπολιν της δυτικής Μακεδονίας, μας έδωσε την ευκαιρίαν να ανεβούμε την κλίμακα του περικαλλούς κτιρίου του γυμνασίου της και να επισκεφθούμε το στεγαζόμενον εκεί αξιολογώτατον παλαιοντολογικόν μουσείον.

Μαμούθ και δεινοθήρια*.*

Φιλοξενούνται εις τας ευρυχώρους αιθούσας του σπουδαιότατα παλαιοντολογικά ευρήματα. Χαυλιόδοντες και σκελετοί όλων των γιγαντιαίων και τερατομόρφων τετραπόδων, τα οποία βλέπομεν εικονιζόμενα εις τας σελίδας κανενός

*επιστημονικού περιοδικού και τα νομίζομεν επινοήσεις κάποιου φαρσέρ. Μεταξύ των πολλών άλλων παλαιοντολογικών ευρημάτων ξεχωρίζουν: 1) το οστούν του μηρού κάποιου μαμμούθ. Το οστούν αυτό έχει μήκος ενός μέτρου και εξήντα οκτώ εκατοστών (1,68μ.). Από τας διαστάσεις αυτάς ημπορεί κανείς να λάβη μίαν ιδέαν των διαστάσεων, τας οποίας είχε ολόκληρον το ζώον, 2) δύο πελώριοι χαυλιόδοντες, εκ των οποίων ο εις (ένας) μήκους δυόμισυ μέτρων (2,50μ.) ανήκει εις μαμμούθ και ο άλλος εις δεινοθήριον. Ο δεύτερος είναι καμπυλωτός και ήτο πολύ μεγαλυτέρων διαστάσεων από τον πρώτον, αλλ' εθραύσθη κατά την μεταφοράν, αλλά και το περισωθέν τεμάχιον είναι αρκετών **(333)** διαστάσεων.*

Συγκαταλέγει ακόμη μεταξύ των ευρημάτων του το Παλαιοντολογικόν Μουσείον Σιατίστης σιαγόνας, πλευράς, οδόντας και σπονδύλους μαμμούθ, κέρατα ελαφοειδών κ.λπ..

Τα ανωτέρω ευρήματα περισυνελέγησαν όλα από την δύο ώρας από την Σιάτισταν απέχουσαν κοιλάδα του Αλιάκμονος, παρά το χωρίον Πολύλακκον (Κίναμιν). Ολόκληρος η εν λόγω κοιλάς είναι διάσπαρτος από τοιαύτα λείψανα, διαρκώς δε το άροτρον και η αξίνη των γεωργών της περιφερείας φέρουν μερικά εξ αυτών εις φως, πράγμα το οποίον σημαίνει ότι εις κάποιαν μακρυνήν εποχήν η ζώνη αυτή της Μακεδονίας έβριθε από τα προκατακλυσμιαία αυτά τέρατα.

Και θαλάσσια ζώα.

Εις μίαν πτέρυγα του Μουσείου υπάρχει και μία πλουσιωτάτη συλλογή από διάφορα θαλάσσια όντα, εις κατάστασιν απολιθώσεως, ήτοι <από> *αστερίας, κοράλια, χτένια, κοχλίας, στρείδια, πίνες, κάτι ορεκτικώτατα… κυδώνια και άλλα παρόμοια θαλασσινά του σαρακοστιανού οψολογίου.*

Τα θαλασσινά αυτά ευρέθησαν και διαρκώς ευρίσκονται παρόμοια εις την περιοχήν των πολιχνών Τσοτύλι, Νεάπολις, Πεντάλοφον και αλλαχού, διαπιστούται δε εξ αυτών το γεγονός ότι η περιοχή εκείνη ήτο κάποτε πυθμήν θαλάσσης.

Και όντως η σύγκρισις των θαλασσίων αυτών ευρημάτων με την γεωλογικήν σύστασιν των πετρωμάτων άγουν εις το συμπέρασμα ότι αι εκτάσεις εκείναι της Σιατίστης ήσαν πυθμήν θαλάσσης, απεκαλύφθησαν δε και έγειναν ξηρά, όταν συνεπεία των σχετικών καθιζήσεων ηλλοιώθη η εδαφική διαμόρφωσις της περιοχής, μέρος δε των υδάτων απεσύρθη προς την Αλβανίαν, μέρος δε προς τον Παγασητικόν κόλπον.

Αλλ' ενώ τα ύδατα απεσύρθησαν, τα εντός αυτών διαβιούντα θαλασσινά έμειναν και σιγά, σιγά απελιθώθησαν, έρχονται δε τώρα εις φως. ***(334)*** *Σημειωτέον ότι τα ανευρισκόμενα είναι τόσον πολλά, ώστε εις το χωρίον Νόστιμον οι τοίχοι των αγρών είναι κατασκευασμένοι από απολιθωμένες πίνες.*

Όσον αφορά τα μαμμούθ και δεινοθήρια, ταύτα ήλθον εις την Μακεδονίαν, όταν αύτη μετά δύο καθιζήσεις διεμορφώθη γεωλογικώς, προερχόμενα από βορρά, οπόθεν τα εξεδίωκον οι παγετώνες της τεταρτογενούς περιόδου. Τα περισσό-

τερα όλων των ανωτέρω θαυμασίων ευρημάτων ανεκαλύφθησαν υπό του καθηγητού των Φυσικών κ. Κώστα Δάνα[82]*, όστις διευθύνει το μουσείον.*

Γιάννης Ταχογιάννης

21. Εφημερίς «Σιάτιστα»[83]

Μπροστά από αρκετά χρόνια ο Παναγιώτης Τσιαούσης, νέος με ζέση και φιλοτιμία να προικίσει την ιδιαίτερη πατρίδα του Σιάτιστα με ένα όργανο πνευματικό, για να την προωθήσει σε μια ανώτερη βαθμίδα πολιτισμού, επεχείρησε την έκδοση εφημερίδας με το όνομα **«Εφημερίς της Σιατίστης»**. Δυστυχώς, όμως, οι συνθήκες με τις οποίες εκδίδονταν η εφημερίδα δεν ήταν δυνατό να επιτρέψουν την πολύχρονη και διαρκή έκδοσή της και ανάγκασαν τον ιδιοκτήτη να διακόψει την έκδοση ύστερα από πολλήν (**335**), πιστεύω, χρηματικήν ζημίαν. Πλην αυτά παρέρχονται, εκείνο που μένει και θα μένει παντοτινά είναι η τιμή και ο δίκαιος έπαινος που χρεωστείται στον ιδιοκτήτη της εφημερίδας για την πρωτοβουλία του. Ευχόμαστε δε η διακοπή να είναι προσωρινή και να ξαναρχίσει την έκδοση, αλλά με συνθήκες πιο στερεές και πιο ευνοϊκές.

---

[82] Σημ. συγγρ: Τα πρώτα ευρήματα οφείλονται στον Αναστάσιον Δάνα, χρηματίσαντα [καθηγητήν του Τραμπαντζείου], προ του αδελφού του Κώστα, και νυν επιθεωρητήν γενικών των Φυσικών. Περισσότερα για τη συλλογή στη σελ. χειρ. 573 και στο **Παράρτημα, § 20**. **Παλαιοντολογική Συλλογή Σιατίστης**

[83] Ο τίτλος της είναι **«Η Εφημερίς της Σιατίστης»**.

Η ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ

Η ΠΡΩΤΗ "ΕΦΗΜΕΡΙΣ,, ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Περίοδος πρώτη Εκδοτις εν Βιέννη 1790-1800
δευτέρα » Σιατίστη έτος Γ.

ΠΕΜΠΤΗ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1937

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΣΙΑΤΙΣΤΕΩΝ

Η ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΜΑΣ ΜΕΤΕΧΕΙ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΔΩΝΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΝΑΓ. Α. ΤΣΑΟΥΣΗΣ | ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ - ΤΑΜΙΑΣ ΝΙΚΟΦΟΔΩΡΟΣ Π. ΤΣΑΟΥΣΗ | ΓΡΑΦΕΙΑ: Εν Σιατίστη Οδός Μεγ. Κωνσταντίνου 17

ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΟΥ ΔΡΑΧ. 2
ΕΤΟΣ Γ.
Αριθμός φύλλου 65

Η ΕΛΛΑΣ ΥΠΗΡΞΕ ΚΑΙ ΘΑ ΜΕΙΝΗ ΑΙΩΝΙΑ!

Η Ἑλλάς τοῦ 1821 εἶνε τό ἔπος τῆς ἀνθρωπίνης ἀνδρείας. Τῆς Ἀνδρείας, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τήν ἀπόφασιν τῆς νίκης ἢ τοῦ θανάτου. Διότι, ἡ Ἑλλάς τοῦ 1821, ἀποφασίσασα ν' ἀποτινάξῃ τόν ζυγόν τῆς δουλείας, ἐγνώριζε καλῶς ὅτι ἀνελάμβανεν ἀγῶνα ὑπέρ ὅλων καί ἢ θά ἐνίκα ὅπως καί ἐνίκησε - ἢ θά ἡττᾶτο διά ν' ἀποθάνῃ ἀριστικῶς. Ἡ δρᾶξ τῶν γενναίων, ποῦ ὕψωσε τήν σημαίαν τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶχεν εἰς τήν ψυχήν της ὁλοζώντανα τά ἰδανικά τῆς πατρίδος. Καί ἐπλημμύριζεν ἀπό θρησκεύου πνεύματος. ἡ Ἑλλάς τοῦ 1821 κατέχει ἀναμφισβήτως τά πρωτεῖα τῆς γενναιότητος εἰς τήν παγκόσμιον ἱστορίαν. Τό θαῦμα τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῶν Ἀθηνῶν εἶνε ἐκπληκτικόν ὡς ἐκδήλωσις πνεύματος. Τό θαῦμα τῶν ἀνδρῶν τοῦ 1821 εἶνε ἀφάνταστον εἰς ἐκφραστικότητα ψυχικοῦ μεγαλείου. Ἡ Ἑλλάς ἀναγεννημένη καί ἀναδημιουργουμένη μέσα εἰς τοῦς δύο αὐτούς ἱστορικούς σταθμούς της, πρό τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπότης κλίνει τό γόνυ της εὐλαβῶς, δέν εἶνε δυνατόν πορεία νά ξηση καί

ΕΡΓΑΤΑΙ - ΑΓΡΟΤΑΙ - ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ

[illegible]

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΝ ΑΡΑΣΙΝ ΤΩΝ ΣΙΑΤΙΣΤΕΩΝ

ΘΕΟΧΑΡΗΣ Γ. ΤΟΥΡΟΥΤΖΙΑΣ

Ο ΕΘΝΟΜΑΡΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΕΥΣ

«Κλεῖσε μέσα εἰς τήν ψυχήν σου τήν Ἑλλάδα καί θά αἰσθανθῆς κάθε εἶδος Μεγαλείου».
ΛΟΡΔΟΣ ΒΥΡΩΝ

Κάθε πέτρα στήν Ἑλλάδα ἔχει τήν ἱστορία της καί κάθε ἀνήφορος στόν τόπο μας εἶν' ἀνάγκας τῶν ἡρώων ποῦ δημιούργησαν τήν πατρίδα μας. Δυό νά πεισθῆτε, δέν ἔχετε παρά νά διαβάσετε ὁποιαδήποτε σελίδα τῆς ἱστορίας της. Ὅλοι πολέμησαν γιά τή Μεγάλη Ἰδέα, ὅλοι ὑπέφερναν ἐξ αἰτίας της καί δυσίασαν τά πάντα γιά νά δημιουργήσουν τήν Ἑλλάδα. Στό Λονδίνο, ἀπό τήν Τετάρτην τήν 19ην Δεκεμβρίου 1797 καί μετεφέρθη εἰς Βιέννην, μετ' ὀλίγον συνελήφθη σαν καί μαρτυρήσαντος μετ' αὐτοῦ συνηγωνίσθη τοῦ Ἐσταράτος Ἀργέντης ἐκ Χίου, Ἰωάννης Καρατζᾶς ἐκ Κύπρου οἱ αὐτάδελφοι Παναγιώτης καί Ἰωάννης Ἐμμανουήλ ἐκ Καστορίας καί ὁ Θευζάρης Τουγαδέζος ἐκ ΣΙΑΤΙΣΥΗΣ ὡς καί οἱ μή παραδοθέντες εἰς τούς Τουρ-

Μέρος Ε΄

(335α) Όσοι αναδείχτηκαν Εθνικοί Εργάτες από την Επανάσταση του Ορλώφ και κατόπι<ν>

01. Γεώργιος Παπάζογλου ή Παπαζώλης

Ο Γεώργιος Παπάζογλου, Έλλην στρατιωτικός, γεννήθηκε στη Σιάτιστα της Δυτικής Μακεδονίας στα 1725. Άμα αποφοίτησεν από τα σχολεία της πατρίδας του, ήρθε στη Θεσσαλονίκη, όπου επιδόθηκε στο εμπόριο. Η οικογένειά του κάθονταν στη Σιάτιστα στο σπίτι των αδελφών Σπύρου, <σπίτι> τότε Παπάζογλου. Σε τι ασχολούνταν ο πατέρας του μας είναι άγνωστο. Εκείνο μόνο που γνωρίζομε, κατά παράδοση, είναι ότι, όταν οι κάτοικοι της Σιάτιστας ήθελαν και θέλουν να ψέξουν κορίτσια που ζουν ζωή περιορισμένη και κάπως α-κοινώνητη, τα λένε «Παπαζογλάδκα», «Άφες τα τα Παπαζογλάδκα». Αυτό μαρτυρεί ότι οι αδερφές Παπάζογλου, δυο, κατ' άλλους τρεις, ζούσαν ζωή, επιβεβλημένα βέβαια, ακοινώνητη, περιορισμένες στο σπίτι. Δεν έρχονταν σε σχέσεις με τον άλλο κόσμο, όχι βέβαια από περηφάνια, αλλά από φόβο μήπως η εμφάνιση η συχνή δίδει αφορμή να γίνεται λόγος γι' αυτές και για τον αδελφό τους και πάει στα αυτιά των Τούρκων η ύπαρξή τους και ακολουθήσουν οι κυρώσεις και κακές συνέπειες γενικά. Στο διαμέρισμα (*περιοχή*) που βρίσκονταν το σπίτι Παπάζογλου, βρίσκονται τα αρχοντικότερα σπίτια, του Πασιώτα, εφευρέτη του βαλσάμου (Βάλσαμο Πασιώτα) <;>, των αδελφών Χατζηγιάννη, της ηρωικής κυρά Σανούκως κ.λπ., και κλείονταν <το διαμέρισμα, η περιοχή> με μεγάλη πόρτα και ήταν <τα σπίτια> αθέατα στον επισκέπτη της Σιάτιστας. **(336)**

Ύστερα από την παρέκβαση αυτή, επανερχόμαστε στον πρόδρομο του Ρήγα, στον ενθουσιώδη <συμ>πατριώτη μας Γεώργιο. Οι εμπορικές επιχειρήσεις στη Θεσσαλονίκη δεν ικανοποιούσαν τη δραστηριότητα του Παπάζογλου, ζητούσε τόπο που θα του υπόσχονταν ευρύ στάδιο και για τέτοιον διάλεξε την Οδησσό. Επιβαίνει, λοιπόν, μια μέρα σε ένα ρωσικό φορτηγό, φθάνει αίσια εκεί και επιδίδεται και εκεί στο εμπόριο. Κατά τα διάφορα ταξίδια σε διάφορα μέρη της Ρωσίας για τη διεκπεραίωση των εμπορικών του υποθέσεων γνωρίζεται με τον Αλέξη Ορλώφ και συνάπτει στενήν φιλία μαζί του. Οι σχέσεις με τον Ορλώφ έγιναν αιτία να αφήσει το εμπόριο και τις επιχειρήσεις του και να ασπαστεί το στρατιωτικό στάδιο, στο οποίο έβλεπε μια ζωή ένδοξη και ωφέλιμη στην τυραννουμένη τάλαινα Ελλάδα. Δεν θεωρούσε δε δύσκολη την επίτευξη των

πόθων του για μια ενέργεια αποτινάξεως του τυραννικού ζυγού με τη βοήθεια της Ρωσίας, γιατί είχε παρατηρήσει ότι το Ανακτοβούλιο της Ρωσίας, προβλέποντας την πτώση της κυριαρχίας της Τουρκίας ως δυνατήν και ελπίζοντας να καταλάβει εκείνο τη θέση της, υπόθαλπε τον πόθο των Χριστιανών υπηκόων της Τουρκίας για την αποτίναξη του ζυγού τους και τους περιποιούνταν, για να μπορέσει να τους μεταχειριστεί μια μέρα για συμμάχους του στους αγώνας, που έμελλε να αναλάβει προσεχώς ενάντια στην τούρκικη κυριαρχία. Πολύ δε περισσότερο πρόθυμα θα δέχονταν την κατάταξη στον ρωσικόν στρατό Ελλήνων υπηκόων της Τουρκίας και θα φρόντιζε για τον τέλειο καταρτισμό τους στρατιωτικά, για να τους μεταχειριστεί ως στελέχη στον αγώνα που μελετούσε.(**337**)

Πώς ο Παπάζογλου κατατάχτηκε στο ρωσικό στρατό, πώς προήχτηκε (*προήχθη)* και ειργάστηκε για την απελευθέρωση της Ελλάδος, δίδομε το λόγο στον <Ι. Κ.> Βασδραβέλλη, παραλαμβάνοντας αυτά από το έργο του **«Οι Μακεδόνες, <εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**>», σελ.7 και εφεξής, <έκδοση Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1940>.

«…*Συνεδέθη στενώς με τον κόμητα Αλέξιον Ορλώφ, όστις τον εισήγαγε* <τον Παπαζώλην> *εις τους κόλπους της Αυλής της Αικατερίνης, ερωμένης του αδελφού του Γρηγόρη Ορλώφ· τη παροτρύνσει των αδελφών Ορλώφ κατετάγη εις τον στρατόν, ταχέως δε προήχθη και μη στερούμενος πνευματικών και σωματικών προσόντων κατώρθωσε εντός ολίγου να αποτελή αναπόσπαστον μέλος του περιβάλλοντος της αυλής. Θερμός πατριώτης και οραματιστής της Ελληνικής ελευθερίας ο Παπαζώλης δεν παρέλειπεν ευκαιρίαν εις τα συμπόσια, τας ποικίλας συγκεντρώσεις και συναναστροφάς να καλλιεργή εις τους αξιωματικούς της Αυλής και του Ρωσσικού Επιτελείου, προ παντός δε εις τους υπουργούς και εις τους προστάτας του, τους αδελφούς Ορλώφ, την δια ρωσσικής βοηθείας εξέγερσιν των Ελλήνων* (<*σημ. 1*> ***Ρωσ<ικά περί Ελλάδος> έγγραφα,*** <*νυν το πρώτον εις την ελληνικήν μεθερμηνευόμενα υπό Κ.Α.Παλαιολόγου> εν Παρνασσώ*[1]*, τ. Ι, σελ. 117 και τ. ΙΙ, σ.709 πρβλ. Π. Κοντογιάννη,* ***Οι Έλληνες <κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης Β΄ Ρωσσοτουρκικόν πόλεμον (1768-1774).*** *Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1903> σελ.69). Έχων συνεργάτας τους εκ Κεφαλληνίας θερμούς πατριώτας Μαρίνον Χαβούρην*[2] *και Κόμητα Πέτρον Μελισσηνόν, στρατηγόν του πυροβολικού και έμπιστον της Αυτοκρατείρας, κατώρθωσε να λάβη εντολήν επίσημον, όπως κατέλθη εις την* Ελλάδα (<σημ.2>*Masson, Memoires de la Russie, t.3, p. 425 -πρβλ. Χιώτην,* ***Ιστ<ορικά> Απομν<ημονεύματα>,****τ.3,458-461) δια την μελέτην της καταστάσεως και την ενέργειαν προπαγάνδας επαναστατικής.*

Αναχωρήσας εκ Ρωσσίας έφθασεν εις Βενετίαν και Ραγούζαν (<σημ.3>όρα Παλαιολόγον, <**Ρωσικά περί Ελλάδος έγγραφα**,…. *> εν Παρνασσώ, Τ. Ι, σελ. 916 –Κοντογιάννη,* **Οι Έλληνες** *σ.70)· μετά περιπετείας δε πολλάς εις Τεργέστην·*

---

[1] **ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ**, Σύγγραμμα περιοδικόν κατά μήνα εκδιδόμενον. Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός. Εν Αθήναις. Τόμ. 8, Αρ. 6, (1884).

[2] **Χαρβούρης**, στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους** της Εκδοτικής Αθηνών, τ. ΙΑ΄, σελ. 59.

εκείθεν δε δια της Ηπείρου, διαρκώς κατηχών, εις την Αιτωλοακαρνανίαν. Ήλθεν εις επαφήν με τους αρματωλούς Χρίστον Γρίβαν, Γεροδήμον, Μπουκουβάλαν και Λαχούρην καθώς και με τους ειδικώς αφιχθέντας ***(338)*** *Γέρω Ζιάκαν, αρματωλόν των Γρεβενών, και Φαρμάκην, αρματωλόν της Βλάτσης, συνεννοήθη με τους Μεσολογγίτας δια του διδασκάλου Παλαμά και απέστειλεν αγγελιοφόρους εμπίστους εις Δωρίδα και Παρνασσίδα. Οι Έλληνες ενθουσιάζονται και ετοιμάζονται δια τον αγώνα. Προχωρεί εις την Μάνην. Οι Μανιάται διστάζουν πολλά παθόντες εις προηγουμένας εξεγέρσεις και ζητούν πολύ δικαίως σοβαράς εγγυήσεις. Μεταβαίνει εις Καλάμας και συνεννοείται με τον Παναγιώτην Μπενάκην, προύχοντα της πόλεως. Εκεί συνέρχονται οι Μητροπολίται Πατρών και Λακεδαίμονος, οι Μελετάκης και Καφετζής από την Σπάρτην, οι δυο Νοταράδες από την Κόρινθον, ο Κρεββατάς, ο Ζαΐμης, ο Δεληγιάννης· υπογράφουν πρακτικόν εξεγέρσεως*[3]*, το οποίον παραλαβών ο Παπαζώλης απέρχεται εις Τεργέστην. Γράφει εις την Αικατερίνην και τους Ορλώφ τα αποτελέσματα του ταξειδίου του αρκετά εξωγκωμένα, αφ' ενός μεν ένεκα του εμφύτου ενθουσιασμού, όστις κατείχε τον Παπαζώλην προκειμένου περί ζητημάτων αφορώντων την απελευθέρωσιν της Ελλάδος, αφ' ετέρου όμως και εκ πληροφοριών ασυνειδήτων πρακτόρων, αποσκοπούντων δια της παροχής ψευδών ευχαρίστων πληροφοριών να προσπορισθούν οικονομικά οφέλη και ασχολείται εν τω μεταξύ εις την μετάφρασιν ρωσσικού πολεμικού συγγράμματος χάριν των ομογενών αυτού Ρωμαίων*[4]*, στρατευομένων υπό την δούλευσιν της Αυγούστης Αυτοκρατορίσσης της Μεγάλης Ρωσσίας.»*

Το <βιβλίο αυτό το έγραψε το> 1765, ων (*όντας*) τότε ηλικίας 40 ετών.

«Το έργον τούτο ο Μακεδών συγγραφεύς αφιέρωσε τιμής ένεκεν εις τον κόμητα Γρηγόριον Ορλώφ. Αξίζει να παραθέσωμεν την προτασσομένην του συγγράμματος αφιέρωσιν, η οποία φανερώνει τα ευγενή αισθήματα του ανδρός, την ιδεολογίαν και την σκοπιμότητα της αφιερώσεως. Εις τας ολίγας αυτάς γραμμάς αποκαλύπτεται, εκτός της εθνικής αξιοπρεπείας του Παπαζώλη, ο πόνος του υποδούλου Έλληνος ***(339)*** *εκ της καταπτώσεως των φυλετικών ιδανικών, δια την αναστήλωσιν των οποίων έστω και σκοπίμως μία ορθόδοξος Ρωσσία εξ όλων των άλλων Χριστιανικών Χωρών της Ευρώπης είχεν ενδιαφερθεί:* ***«Οι προπάτορες των νυν Ελλήνων εστάθησαν τοσούτον ικανώτατοι στρατιώται, ώστε οπού σχεδόν έδιδον παράδειγμα ανδρείας και κανόνας της πολεμικής τέχνης εις όλα τα άλλα έθνη. Τώρα δε δια την άδικον τυραννίαν και βάρβαρον δυναστείαν των Οθωμανών έχασαν σιμά εις την ελευθερίαν τους και όλα τα άλλα επαινετικά των προγόνων τους, καταγινόμενοι μόνον εξ ανάγκης εις πραγματείας και τέχνας επικερδείς, δια να ήθελον δυνηθή με το μέσον των χρημάτων καν να ημερώσουν την αγριότητα και θηριότητα αλλοπίστων Αγαρηνών και να φυλάττουν την Ορθόδοξον πίστιν με τα βαρύτατα δοσίματα μη***

---

[3] Συνθήκην και συμφωνητικόν το ονομάζει ο Κ.Σάθας στο έργο του **Τουρκοκρατουμένη Ελλάς**, σελ. 463 και 481 αντίστοιχα.

[4] **Ρωμαίων**, Ρωμιών (=Ελλήνων).

ελπίζοντες άλλοθι την ελευθερίαν των, πάρεξ από το κραταιότατον και ομόπιστον Βασίλειον της Μεγάλης Ρωσσίας».

Ο δε τίτλος του βιβλίου έχει ως εξής:

«Διδασκαλία, ήγουν ερμηνεία της πολεμικής τάξεως και τέχνης.

Η οποία δείχνει τους Κανόνας και την Μέθοδον της Πολεμικής επιστήμης, κατά την οποίαν την σήμερον τα στρατεύματα της Αυτοκρατορικής Μοναρχίας της Ρουσσίας γυμνάζονται εις την άσκησιν, περιέχουσα την τάξιν, τους βαθμούς και την άσκησιν, και μικράν ερμηνείαν του πώς να πορεύωνται μερικοί αξιωματικοί, διαλαμβάνουσά τε δια όλα τα αναγκαία, οπού μεταχειρίζονται εις ένα στράτευμα, κατά τον νυν τρόπον των Μοναρχιών της Ευρώπης.

Συντεθείσα παρά Κυρίου Γεωργίου Παπαζώλη, Μακεδόνος, Οφφικιάλου[5] *της Αρτιλερίας*[6]*, ευρισκομένου εις την στρατιωτικήν δούλευσιν της Αυγούστης Αυτοκρατορίσσης της Μεγάλης Ρουσσίας εις πεζήν Ρωμαΐϊκην φράσιν, χάριν των ομογενών αυτού Ρωμαίων στρατευομένων υπό την αυτήν Μοναρχίαν».*

Ενετίησι, ,αψξε΄(1765).

Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων».

*«Εν τω μεταξύ εις την Ιταλίαν ένθα ευρίσκετο ο Παπαζώλης συνεκεντρώθη μέγας αριθμός Ρώσσων αξιωματικών υπό το πρόσχημα εμπορικών ή επιστημονικών (**340**) αποστολών. Ωσαύτως το κήρυγμα του Παπαζώλη έσχε βαθείαν απήχησιν εις τους εκεί εγκατεστημένους Έλληνας, οίτινες ήρχισαν συγκεντρούντες μεγάλα ποσά δια τον προπαρασκευαζόμενον αγώνα. Αυτήν ακριβώς την εποχήν αφίχθησαν εις την Βενετίαν και οι αδελφοί Ορλώφ (πρβλ. Κοντογιάννην, **Οι Έλληνες** σ. 87-90).*

Μετά τας γενομένας προπαρασκευάς, κατά τας οποίας πλήρως απεδείχθη η τυχοδιωχτική των Ρώσσων εκστρατεία, τρία πλοία της μοίρας του ναυάρχου Σπυριντώφ αναχωρήσαντα εκ Μάλτας, ένθα είχε συγκεντρωθή η μοίρα του ρωσσικού στόλου, αφίχθησαν εις Ιταλίαν και παραλαβόντα τον Θεόδωρον Ορλώφ, τον Παπαζώλην και τους νεοσυλλέκτους εθελοντάς κατηυθύνθησαν εις την Πελοπόννησον και απεβίβασαν αυτούς εις τον λιμένα της Οιτύλου κατά το τέλος του Φεβρουαρίου του έτους 1770».

Στις 23 δε Απριλίου του ιδίου έτους κατέπλευσεν άλλη μοίρα του ρωσικού στόλου με τον Αλέξιον Ορλώφ στην Κορώνια.

Τα ολέθρια επακόλουθα της τραγικής, αλλά και διδακτικής αυτής επαναστάσεως του Γένους μας είναι γνωστά από τη γενική Ελληνική Ιστορία· και όμως θα τα παραθέσομε εδώ, για να ολοκληρωθεί η ιστορία του γενναίου και ιδανικού εκείνου τέκνου της Σιάτιστας, που είχε πάθει ψύχωση με την ανάσταση και απελευθέρωση της Ελλάδος.

Οι Ρώσοι [όταν], σύμφωνα με τις συμφωνίες, έφθασαν στην Πελοπόννησο, δεν έφεραν αρκετά όπλα και άλλα υλικά πολέμου για τον εξοπλισμό των εγχωρίων. Έπειτα, από τους δικούς μας δεν εξηγέρθησαν πολλοί, από το ένα μέρος

---

[5] **Οφφικιάλιος**, αξιωματικός (λέξη ιταλ.officiale= αξιωματικός).

[6] **Αρτιλερία**, πυροβολικό (λέξη ιταλ. artiglieria= πυροβολικό).

διότι δεν τους ενέπνεαν οι αδελφοί Ορλώφ και από το άλλο μέρος διότι είχαν αναφυεί διαφωνίες μεταξύ Ρώσων και των Πελοποννησίων ανταρτών, ως αφορά τα καθέκαστα των επιχειρήσεων του κινήματος, και διότι οι Ρώσοι που αποβιβάστηκαν στην ξηρά δεν ήταν περισσότεροι των χιλίων. Μολαταύτα κατά Μάρτιο του (**341**) 1770 η Σημαία της επαναστάσεως εκυμάτιζεν απ' άκρου σε άκρο της Πελοποννήσου και μεταδόθηκε και στη Στερεά, στη Θεσσαλία, στην Κρήτη, στας νήσους του Αιγαίου. Και η Επτάνησος που βενετοκρατιούνταν συγκινήθηκε και κείνη από το κίνημα και δυο χιλιάδες Ζακύνθιοι και τρεις χιλιάδες Κεφαλλήνες αποβιβάστηκαν στην Πελοπόννησο, για να λάβουν μέρος στο κίνημα. Κυριεύτηκαν τότε η Κυπαρισσία, ο Μιστράς και η Πύλος. Απόσπασμα δε υπό τον Αντώνιο Ψαρό διατάχτηκε να εκστρατεύσει ενάντια της Τρίπολης, αλλά κοντά στο χωριό Συλίμνια[7], στην πρώτη έφοδο των Τούρκων, τράπηκε σε άτακτη φυγή και τρεις χιλιάδες Έλληνες σφάχτηκαν από τους Τούρκους και ο Ψαρός κατέφυγε στη Σπάρτη και ύστερα από λίγο επιβιβάστηκε σε ρωσικό πλοίο. Οι Τούρκοι τότε έκαμαν σκληρές σφαγές. Οι Ορλώφ, με όλες τις παρακλήσεις του Παπάζογλου και Μπενάκη να συνεχίσουν τον αγώνα, παριστάνοντας ότι ακόμα δεν είχε απολεστεί το παν και ότι ο πόλεμος κατά θάλασσαν μπορεί να ζωογονήσει την Επανάσταση, έφυγαν από την Πελοπόννησο και άφησαν τους Έλληνας στην τύχη τους, που υπόφερναν δηώσεις από τους Αλβανούς και την τούρκικη στρατιά. Αυτοί συμποσούνταν σε 60 χιλιάδες[8] και διέτρεχαν τη Στερεά και τη χώρα πέρα από τον Ισθμό και λεηλατούσαν αυτήν, έσφαζαν τους κατοίκους και σε ακατονόμαστες ακολασίες προέβαιναν, για να καταστείλουν παντελώς το κίνημα, το οποίο και κατόρθωσαν. Εποχή φρικωδέστατη.

Ο Παπάζογλου, βλέποντας τα παθήματα των αδελφών του, αισθάνονταν την καρδιά του αιμάσσουσαν (*να ματώνει*), γιατί, πιστεύοντας τις ρωσικές υποσχέσεις, είχεν υποκινήσει τον ελληνικό κόσμο σε επανάσταση και, βέβαια, ήταν υπεύθυνος για τα παθήματά του. Τι όμως έπρεπε τώρα να κάμει; Να γυρίσει οπίσω στη Ρωσία; Δεν το ήθελε και δεν το ανέχονταν η καρδιά του να συζεί με ανθρώπους που (**342**) φάνηκαν ανακόλουθοι και ανίκανοι να κρατήσουν τις υποσχέσεις τους και έγιναν αίτιοι της καταστροφής των αδελφών του. Να πηγαίνει να ιδιωτεύσει στην γενέτειρά του Σιάτιστα κοντά στις αδελφές του; Θα ήτο ανοησία, γιατί θα ήταν βεβαία η σύλληψή του από τους Τούρκους και τη σύλληψή του θα ακολουθούσαν τα μαρτύρια των αδελφών του. Προσκολλήθηκε στο σώμα του Κατσώνη και πρόσφερε έτσι τις τελευταίες του υπηρεσίες στην πατρίδα του, δείχνοντας με αυτό ότι μονάχα με τις δικές μας δυνάμεις θα

---

[7]Συλίμνια: **Σιλίμνα,** χωριό του νομού Αρκαδίας· υπάγεται στο Δήμο Φαλάνθου.

[8] Βλ. Κ.Σάθας, **Τουρκοκρατουμένη Ελλάς**, σελ. 526, υποσημ. (1), όπου: «*Ο Φραντζής αναβιβάζει εις 60.000 τον αριθμόν αυτών*» και Ευαγγελίδης Τρ., **Ιστορία Αλή-πασά του Τεπελενλή**, σελ. 67 .

μπορέσομε να κατορθώσομε την απελευθέρωση του γένους μας. Εκεί[9], ύστερα από αρκετόν καιρό, απέθανεν από καρδιακό νόσημα στα 1775 και σε ηλικία 50 ετών.

02. Μαρκίδαι Πούλιου (Πούλιος <ή Πούπλιος> και Γεώργιος)

Οι Μαρκίδαι Πούλιου, Πούλιος και Γεώργιος, τα «κακά αυτά υποκείμενα», όπως τα χαρακτήριζεν ο πρεσβευτής της Αυστρίας που ήταν στην Κωνσταντινούπολη, υπήρξαν γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας της Δυτικής Μακεδονίας. Το άγονο σε φυτικά προϊόντα, αλλά γόνιμο σε άνδρες γενναίους, το εύανδρο της Σιάτιστας έδαφος, ολίγα βήματα παρέκεια από την πλατεία των Τριών Πηγαδιών κατά την Αέλ-Μπάρα, εκείνο τους γέννησεν, εκείνο τους εξέθρεψε σωματικώς και το ενδιαίτημα των Μουσών, η Ελληνική της Σιάτιστας Σχολή, μια σχολή από τις σπάνιες εκείνη την εποχή με καθηγητές (*δασκάλους*) πανελλήνιας φήμης, τους εμόρφωσε πνευματικά, τους δίδαξε τους αρχαίους Έλληνας φιλοσόφους και ποιητές, τη Ρητορική του Ερμογένους, τον Καρτέσιο και Μαλεμβράχιο. Η σχολή αυτή τους ενέπνευσε την αγάπη στην ελευθερία και τις θυσίες για τα εθνικά ιδεώδη.

Στη Σιάτιστα οι Μαρκίδες έζησαν μαζί με τον ευτυχισμένο πατέρα τους Μάρκο έως την ενηλικίωσή τους και εκκλησιάζονταν στο ναό της Αγίας (**343**) Τριάδος, όπου και ετάφη ο πατέρας τους, όπως μαρτυρεί ο επιτύμβιος μαρμάρινος και καλής τέχνης σταυρός, που βρέθηκε από τον χαράσσοντα τις γραμμές αυτές στην εκκλησιά του Αγίου Αθανασίου, όπου αργότερα μεταφέρθηκε <από την Αγία Τριάδα> για περισσότερη ασφάλεια, και ο οποίος φέρνει την εξής επιτύμβια επιγραφή: «Πούλιου Μάρκος 1753»[10]. Ναι, στη Σιάτιστα έζησαν έως ότου τελείωσαν τη σπουδή τους και κατόπιν αποδήμησαν με το φλογερό πόθο που τους κατείχε να μπορέσουν, φεύγοντας από την πατρίδα τους, να συντελέ-

---

[9] «*Εις την νήσον Πάρον, κατ' άλλους εις Ρωσσίαν*». Ι.Κ.Βασδραβέλλης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832,** Θεσσαλονίκη 1940, σελ. 11, και Ευαγγελίδης Τρύφων, **Ιστορία Αλή-πασά του Τεπελενλή**, σελ. 64.

[10] α) Η χρονολογία επί του σταυρού είναι 1755.

β) Διαφορετική είναι η άποψη του Δ.Χατζή, δημοσιευμένη στην εφημερίδα «**οι Μαρκίδαι»,** αριθμ. φύλλου 11 (15η Ιουλίου 1960), του Γυμνασίου – Οικοτροφείου Σιατίστης. Σύμφωνα με αυτήν: ο σταυρός δεν μπορεί να ανήκει στον πατέρα των Μαρκίδων Μάρκο Πούλιου, κυρίως γιατί η χρονολογία επί του σταυρού, 1755, δεν ταιριάζει ούτε με τη γέννηση ούτε με το θάνατό του, με βάση τα χρονολογικά στοιχεία που έχουμε γι' αυτόν. Πιθανόν ανήκει στον παππού Πούλιο Μάρκου. Επίσης, σύμφωνα με τις έρευνες του Γ. Λάιου, ο πατέρας Μάρκος Πούλιου «*το 1763 ευρίσκετο στη Λειψία και το 1776 εγκαταστάθηκε στη Βιέννη. Τότε φαίνεται ότι επήρε κοντά του και τους δυο νεαρούς γυιους του, Πούλιο <ή Πούπλιο> και Γεώργιο…. επλήρωσε το 1789 στο δημόσιο ταμείο της Βιέννης ….και είναι άγνωστο πού και πότε απέθανε*».

(Λάιος Γ., **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση,** σελ. 89-90)

σουν στην αποτίναξη του τούρκικου ζυγού και να αξιωθούν να ιδούν μια μέρα ελεύθερη τη μεγάλη τους πατρίδα και τη γενέτειρά τους. Αφού, λοιπόν, με τέτοιους πόθους έφυγαν από την πατρίδα τους, ήρθαν στην Αυστρία και πολύ γρήγορα κατήρτισαν (*οργάνωσαν)* εκεί τυπογραφείο και από τα 1790, Δεκεμβρίου 31, άρχισαν, [κατόπιν κανονικής άδειας της αυστριακής Κυβέρνησης, της οποίας ήταν υπήκοος ο νεότερος αδερφός Γεώργιος Μαρκίδης[11]], την έκδοση εφημερίδας,

«είτ' ουν ακριβές απάνθισμα των κατά τον ενεστώτα χρόνον αξιολογωτέρων και μην και ακριβεστέρων παγκοσμίων συμβεβηκότων, άπερ φιλοπόνως και εμμελώς, δίκην μελίσσης απανταχόθεν συλλεχθέντα χάριν της επωφελούς των πολλών περί τα νέα περιεργείας φιλοφρόνως εκδίδονται παρά των Μαρκιδών Πούλιου. Βιέννη 1792».

Σε ένα δε φύλλο δικαιολογούντας την έκδοση γράφουν τα ακόλουθα, που αξίζει να τα αναφέρομε εδώ, γιατί δείχνουν το πατριωτικό τους ενδιαφέρον και τη βαθιά τους λύπη, που είχεν η καρδιά τους για την κατάπτωση της Ελλάδος.

«*Αυτήν την όντως επαινετήν και αναγκαίαν χρήσιν της συγγραφής των εφημερίδων ιδόντες εις τα άλλα γένη και ημείς, οι Μαρκίδαι, και θείω ζήλω κινούμενοι δεν υπεφέραμεν να βλέπωμεν μόνον το ευκλεές ημών* ***(344)*** *Γένος άμοιρον των τοιούτων (εκείνο, όπερ ποτέ εφώτισε την οικουμένην), όθεν προ ολίγων χρόνων, καθώς δεν σας λανθάνει, αδεία και ελέει Καισαροβασιλική ανελάβομεν τον κόπον της συγγραφής των εφημερίδων της γλώσσης μας δια κοινήν ωφέλειαν των ομογενών μας και άλλων όπου καταλαμβάνουσι την γλώσσαν μας»*[12].

Αν ο αναγνώστης προσέξει τα ανωτέρω, θα ιδεί ότι γράφουν πως ανέλαβαν τη συγγραφή των Εφημερίδων και όχι της Εφημερίδος, γιατί εκδίδονταν τρεις εφημερίδες, μια στην απλή δημοτική ελληνική γλώσσα, δεύτερη στη σκλαβουνοσέρβικη και τρίτη για κείνους που βρίσκονταν στην οθωμανική επικράτεια Έλληνας, στην οποία αποσιωπώνταν όσα γίνονταν στα μέρη εκείνα, για να αποφεύγεται κάθε αιτία σκανδάλου[13]. Όπως όλες οι εφημερίδες της εποχής εκεί-

---

[11] Κατά τον Γ.Λάιο, βλ. **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση,** σελ.90, ο Γεώργιος Πούλιος με αίτησή του το 1793 αποκτάει την αυστριακή υπηκοότητα, αλλά και ο Πούπλιος πρέπει να είχε την υπηκοότητα αυτή από το 1790.

[12] Ι.Κ.Βασδραβέλλης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832,** σελ. 20.

[13] (1) Η κυκλοφορία των εφημερίδων αναγγέλθηκε στη Βιέννη -προφανώς από τους Μαρκίδες, αν και ανώνυμα- στις 16 Οκτωβρίου 1790 με ειδικό έντυπο, 2 σελίδων, και με τον τίτλο «**Είδησις**». Η Είδησις μας ήταν άγνωστη ως το 1928, όταν για πρώτη φορά αναδημοσιεύθηκε από τον καθηγητή και λόγιο Δημοσθένη Ρούσσο στο **Ελεύθερον Βήμα,** 26-11-1928, από το μοναδικό αντίτυπο που σώζεται στη Βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας, στο Βουκουρέστι, και είναι δεμένο στην αρχή του Α΄τόμου της «**Εφημερίδος**». Από το Ελεύθερο Βήμα πρέπει να πήρε τις πληροφορίες του ο Φ.Ζ..**Η «Είδησις»** έγραφε μεταξύ άλλων: «*…εις την απλήν ρωμαίικην γλώσσαν…….. Σημειωτέον ότι τα περιστατικά του νυν καιρού γνωστά όντα δια να αποφευχθή κάθε αιτία σκανδάλου, ηυρέθη εύλογον οπού και δια τους εις την των Οθωμανών επικράτειαν ευρισκομέ-*

νης, έτσι και η πρώτη ελληνική εφημερίς, στην οποία ασκούνταν μάλιστα αμείλικτη η αυστριακή λογοκρισία, ήταν ένας απλούς φορεύς ειδήσεων. Και τέτοια αν και ήταν, χωρίς δηλαδή άρθρα και πολιτικές γνώμες, επειδή είχεν ευρείαν κυκλοφορία στους ελληνικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας, της Θράκης, της Θεσσαλίας, των παραδουναβίων χωρών και των παροικιών της Αυστριακής Μοναρχίας, που βρίσκονταν τότε σε πολύ ανθηρή θέση, έγινε αγαθού πρόξενη, γιατί κρατούσε το λαό σε ενημερότητα εκείνων που γίνονταν στις άλλες χώρες και κινούσε το ενδιαφέρον του με τον τρόπο που περιγράφονταν τα γεγονότα, προ πάντων εκείνα που αναφέρονταν στην Γαλλική Επανάσταση.

Στο τυπογραφείο των Μαρκιδών, που ήταν το πρώτο που έγινεν ύστερα από το τυπογραφείο του Γεωργίου Βενδότη[14], τυπώθηκαν πολλά ωφέλιμα βιβλία για το γένος μας. Εκείνο δε που θα τονίσομε εδώ είναι ότι εκεί τυπώθηκαν και ο **Ανάχαρσις**, ο **Ηθικός Τρίπους** και το **Εγκόλπιο,**[15] που περιέχει πολεμικούς κανόνες, καθένα δε από 1000 αντίτυπα. (**345**) Εκεί σε δυο νύχτες τυπώθηκε και ο **Θούριος** του Ρήγα «Ως πότε παλληκάρια» με μετάφραση του γαλλικού Συντάγματος (Constitution), ένεκα του οποίου ενοχοποιήθηκαν και συνελήφτηκαν (*συνελήφθησαν*) από την Αστυνομική Διεύθυνση (*Αστυνομία*) της Βιέννης. Πόσο δε η έκδοση της Εφημερίδας τους συνετέλεσε στην αποδοχή και διάδοση των σχεδίων του Ρήγα είναι πασιφανές και δεν χρήζει αποδείξεως. Με τη δημοσίευση ύλης κατάλληλης για την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης και ανάλογων περικοπών από τα αρχαία ελληνικά συγγράμματα και με την ειδησεογραφία, στην οποία αναγράφονταν οι νίκες του Βοναπάρτη στην Ιταλία, διαδίδονταν στους αναγνώστες οι νέες ιδέες για τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτου, παρμένες από τις αρχές της Γαλλικής Επαναστάσεως και πολύ

νους να γίνη μία εφημερίς, εις την οποίαν το κεφάλαιον περί των εις εκείνα τα μέρη συμβαινόντων θέλει αποσιωπηθή, ωσάν οπού εκείνα αυτοίς γνωστά είναι, και ούτως πάσα προσοχή δεν θέλει λείψη, το να αποφευχθή κάθε αίτιον σκανδαλοποιίας… Βιέννη 16 Οκτωβρίου 1790». (Λάιος Γεώργιος, **Ο Ελληνικός τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821,** σελ. 29). (2) Η Κατερίνα Μ. Μάτσου, δημοσιογράφος, σε άρθρο της με τίτλο **"Εφημερίς" (1790-1797), Ο άθλος και η περιπέτεια της πρώτης ελληνικής εφημερίδας,** *στις* 18 Ιουνίου 2007 στο διαδίκτυο , σημειώνει ότι δεν είναι γνωστό αν πραγματοποιήθηκε μια τέτοια «δίδυμη» στην ελληνική γλώσσα έκδοση.

[14] «*Το 1791 ο Βεντότης ίδρυσε δικό του τυπογραφείο με την οικονομική υποστήριξη τεσσάρων Ελλήνων εμπόρων. Ανάμεσα στους υποστηρικτάς ήταν και ο Σιατιστινός Δημήτριος Ψαράς*». (Γ. Λάιος, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση,** σελ. 89).

[15] Έργα του Ρήγα που τυπώθηκαν στους Μαρκίδες:
1.Ο Νέος Ανάχαρσις, 1ος και 2ος τόμος.
2.Ο Ηθικός Τρίπους
3. Το Στρατιωτικόν Εγκόλπιον.
4. Η Νέα Πολιτική Διοίκησις, που περιείχε: α) την Επαναστατική Προκήρυξη, β) Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, γ) το Σύνταγμα, δ) το Θούριο.
Πηγή: Άμαντος Κων., **Ανέκδοτα Έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή** και Λεγράνδ Αιμίλιος, **Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων.**

δίκαια, άμα έγινε στην Κωνσταντινούπολη γνωστή η προπαγάνδα της ελληνικής αυτής εφημερίδας, διατυπώθηκε διαμαρτυρία της Υψηλής Πύλης στον Πρεσβευτή της Αυστρίας Έρμπερτ Ράτκηλ, ο οποίος και ειδοποίησε το Υπουργείο των Εξωτερικών στη Βιέννη *«ότι ο διευθυντής της ελληνικής εφημερίδος Γεώργιος Πούλιος, Αυστριακός υπήκοος και πολύ κακόν υποκείμενον, προπαγανδίζει και διαδίδει τας δημοκρατικάς ιδέας, ευρίσκεται δε αναμεμιγμένος εις όλας τας επαναστατικάς ραδιουργίας».*[16]

Όταν δε [ο Ρήγας] έφθασε στη Βιέννη, συνδέθηκε στενότατα με τον φλογερό πατριώτη και σθεναρό δημοσιογράφο <Γεώργιο Πούλιο> και φρόντισαν από κοινού να διαδοθεί γρήγορα η επαναστατική ιδεολογία μεταξύ των ελληνικών παροικιών του εξωτερικού, των τουρκοκρατουμένων περιφερειών, αλλά και των άλλων υποδούλων βαλκανικών λαών, Σέρβων και Βουλγάρων, και να σχηματισθεί ισχυρό επαναστατικό κέντρο στη Βιέννη. Οι Μαρκίδες υιοθετούσαν και υποστήριζαν, με όλα τα μέσα που διέθεταν, τις ενέργειες του Ρήγα και γι' αυτό μέσα σε λίγους μήνες οι παροικίες Αυστρίας, Ουγγαρίας, των Ηγεμονιών (**346**) και γενικά από Κωνσταντινούπολη έως την Τεργέστη γνώριζαν τον αγώνα που τοιμάζονταν. Το μήνα Οκτώβριο 1797 στο τυπογραφείο των Μαρκιδών τυπώθηκεν [σε 3000 αντίτυπα] η **Επαναστατική Προκήρυξη** του Ρήγα, με βάση το γαλλικό πολίτευμα (*Σύνταγμα)* προσηρμοσμένο στα ελληνικά ιδεώδη, σε δυο όλες νύχτες. Στην Προκήρυξη συμπεριλαμβάνονταν και το επαναστατικό άσμα, που ενθουσίαζε την ελληνική ψυχή, «**ο Θούριος**»[17]. Επειδή δε είχε γίνει γνωστή στην αυστριακή Αστυνομία η ενέργεια και συνεπώς είχεν αρχίσει η παρακολούθηση, επισπεύσθηκεν η διανομή και ως πρώτοι διανομείς χρησίμευσαν οι Παναγιώτης Εμμανουήλ από την Καστοριά και [προπάντων] ο Θεοχάρης Τουρούντζιας από τη Σιάτιστα. Ο Τουρούντζιας, έχοντας για πρόσχημα τις εμπορικές του υποθέσεις, ταξίδευε συχνά μεταξύ Βιέννης, Βουδαπέστης και Σεμλίνου[18] και διεμοίραζε το Θούριο και τις επαναστατικές προκηρύξεις στους ομογενείς, ώστε μέσα σε λίγον καιρό έγινε γνωστός στις παροικίες. Αλλά και σε όλη την Ελλάδα, και ιδία στη βόρειο, διαδόθηκε ταχέως, διότι οι Μακεδόνες, που εμπορεύονταν, ταξιδεύοντας <συχνότερα> χρησίμευαν ως άριστοι απόστολοι της ιδεολογίας και ως <ασφαλέστεροι> μεταφορείς των επαναστατικών προκηρύξεων. Εκεί προμηθεύονταν το Θούριο ακόμα και οι αγράμματοι, οι οποίοι φύλαγαν αυτόν στα στήθια τους ως φυλαχτό και, όταν εύρισκαν άνθρωπο της εμπιστοσύνης τους και γραμματισμένο, τον έδιδαν με επι-

---

[16] Ι. Κ. Βασδραβέλλης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 21.

[17] Ι.Κ.Βασδραβέλλης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832,** σελ. 21.

[18] **Σεμλίνο**, το βρίσκουμε και ως Zimony (στα ουγγρικά), Ζέμονα, Semlin, Zemoyn, Ζέμουν. Το Σεμλίνο σήμερα είναι ένα από τα 17 διαμερίσματα της περιοχής του Βελιγραδίου. Στη διάρκεια του 18ου αι. ήταν πόλη της Αυστροουγγαρίας, συνοριακός σταθμός με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

φύλαξη και τον παρακαλούσαν να διαβάσει αυτόν και τον άκουαν με δάκρυα οι αγράμματοι.

Τότε αναδείχτηκε ως ένας από τους καλύτερους αποστόλους και από τους ενθερμοτέρους οπαδούς του Ρήγα στη Δυτική Μακεδονία ο Κώστας Τζίνος από τη Σιάτιστα. Ο Τζίνος εμπορεύονταν στη Βιέννη και στάλθηκε στη Δ. Μακεδονία, για να μεταφέρει και διαμοιράσει εκεί τα επαναστατικά έγγραφα. Επισκέφτηκε (**347**) τη Σιάτιστα, τη Σέλιτσα <Εράτυρα>, το Βλάτσι <Βλάστη> και άλλες κωμοπόλεις και χωριά, διαμοίραζε τις Προκηρύξεις και το Θούριο και με πολλούς και διαφόρους τρόπους ενθουσίαζε τους κατοίκους, όπως θα ιδούμε στο ιδιαίτερο γι' αυτόν κεφάλαιο.

Είπαμε ότι μεγίστη υπήρξεν η εξυπηρέτηση των σχεδίων του Ρήγα με την έκδοση της εφημερίδας των Μαρκιδών και δεν θεωρώ περιττή την αντιγραφή εδώ ενός φύλλου, από τα ολίγα που βρέθηκαν στη βιβλιοθήκη μου, του έτους 1792, για να ιδεί ο αναγνώστης ποια μορφή είχεν η δημοσιογραφία στην αρχή και σε ποιο βαθμό τελειότητας έχει εξελιχθεί σήμερα. Η εφημερίδα εκδίδονταν κάθε Τρίτη και Παρασκευή με διαστάσεις 0,11 x 0, 17 μ. και με 8 σελίδες[19]. Επάνω ήταν το έμβλημα της εφημερίδας, πλοίον, ή ο Ερμής, ή λαμπτήρας και όχι σε όλα τα φύλλα. Αποκάτω από το έμβλημα, μέσα σε ένα διάστημα περιχαρακωμένο (*σε ένα πλαίσιο)* <έχει η εφημερίδα από την οποία αντιγράφω> τα εξής: «Βιέννη. Τρίτη τη 22 Ιουνίου 1792».

ΒΙΕΝΝΑ[20]

Προχθές τῇ Κυριακῇ, τῇ 20 του τρέχοντος μηνός επήγεν ο Πρέσβυς της υψηλής Πόρτας εις Αουδιέντζα εις τον νέον Βασιλέα με την παράταξιν, καθώς και την άλλην φοράν· και η επιστροφή του δεν θέλει είναι πλέον μακράν.

Τα στρατεύματα, όπου έχουν να σταθούν εις τα σύνορα της Γαλλίτζιας είναι 28 χιλιάδες του εδώ ευρισκομένου Πρίγκιπος Τζαρτορίσκυ, όστις εστάλθη από την Ρεπούμπλικα δια να παρακινήση τον Βασιλέα μας να περιλάβη την μεσιτείαν αναμεταξύ Αυτής και της Ρωσσίας, του εμήνυσαν, ότι ένα τοιούτον δεν εμπορεί να το δεχθή ο Βασιλεύς, αλλά μάλιστα συμβουλεύει την Ρεπούμπλικα δια να συνάξη άλλην Δίαιταν αρμόζουσαν εις το παλαιόν σύστημα, ωσάν όπου αυτό και μόνον το μέσον είναι ικανόν να αποδιώξη από το γένος των Λέχων ένα απέραντον κακόν.

---

[19] «Εκδίδεται δις της εβδομάδος, εκάστην Τρίτην και Παρασκευήν, εις μικρά φυλλάδια (σχήματος βιβλίου), συνήθως δίφυλλα (τετρασέλιδα) ή τρίφυλλα (εξασέλιδα), ενίοτε δε και τετράφυλλα (οκτασέλιδα). -Διαστάσεις 0,22x0,165 μ. περίπου· τυπωμένη επιφάνεια 0,175x0,132 μ. ….», (Βρανούσης Λ., **Εφημερίς, Η αρχαιότερη ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθή. Βιέννη 1791-1797. Εκδότες: Οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου,** Εισαγωγή, σελ. 147*.)

[20]Στην ενότητα των ειδήσεων χωρία δυσανάγνωστα στο χειρόγραφο του Φ.Ζ. αποκαταστάθηκαν με βάση το βιβλίο: Βρανούσης Λ., **Εφημερίς, Η αρχαιότερη ελληνική εφημερίδα ...**έτος δεύτερον 1792, σελ. 427-9 και 434.

Ο Ελτζής της Προυσσίας, μαρκέζος Λουκεζίνη, λέγουσιν, έδωκεν την αυτήν απόκρισιν εις Βαρσιάβιαν τω Προέδρω κόμητι Μαλαχόβσκυ ***(348)****. Πολλοί των εγκατοίκων της μεγάλης Λεχίας φεύγουσι, δια ιδίαν των ασφάλειαν, εις μέρη της Γαλλίτζιας.*

ΛΕΧΙΑ

Η *νέα Ομοσπονδία των φευγάτων Λέχων, ή οι αντιμοναρχισταί, βλέποντες τον μεγάλον και ανεπάνδεχον ζήλον των συμπατριωτών των, επιχειρίσθηκαν άλλας μηχανάς, δια να πλανέσουν τους στρατιώτας. Όθεν έγραψεν ο πρώην Αρχιστράτηγος της μεγάλης Λεχίας Ρ'τζεβούτζκυ εις όλους τους Αρχηγούς και Αρχιστρατήγους των στρατευμάτων παρασταίνωντάς τους πρώτον το νέον σύστημα ως παράνομον και ενάντιον της ελευθερίας, το σηκώσαντα τον ανδραποδισμόν των ταλαιπόρων ανθρώπων και προστάζωντάς τους, οπού εις το εξής να μη υπακούσουσι εις τας προσταγάς της Πολεμαρχίας και του Βασιλέως, αλλ' ούτε να τους ειδοποιήσουν πλέον περί τινός πράγματος, αμή να λάβουσι προσταγάς από την νέαν Ομοσπονδίαν, και εις αυτήν να στείλουν πάλιν τας τυχούσας ειδήσεις. Όλοι οι Στρατηγοί και Αρχιστράτηγοι να υπάγουσι με τους στρατιώτας των δια του συμμωτέρου δρόμου δια το Μπράκλαβ, και εκεί να εκτελέσουσι τα ανωτέρω. Και τυχαίνωντας να συναντήσουν πούποτε τους Ρώσσους να μη τους εναντιωθούσι, αλλά να τους δεχθώσι πρεπόντως, και να φερθώσι καθώς πρέπει ως προς ένα συμμαχόμενον στράτευμα της καθόλου Ομοσπονδίας, το οποίον το έδωκεν η γενναιοτάτη Βασίλισσα της Ρωσσίας εις βοήθειαν και διαυθέντευσιν εκείνων των πολιτών, οι οποίοι ήθελαν αλησμονήση, ότι εγενήθησαν ελεύθεροι και ευγενείς, και αγωνίζονται να σβύσουν την ελευθερίαν και ευγένειαν. Αφ' ού και ήθελαν λάβη το παρόν να το κοινολογήσουν εις όλα των τα στρατεύματα, και να κάμουν με πρώτον την απόκρισίν τους …*

Ακολουθούν ακόμη ειδήσεις από Λεχία (σελ. 429-431) και από Ιταλίαν, Βρετανίαν, Χολάνδα, Βέλγιο, Γαλλία, στην τελευταία σελίδα 434 τα εξής: (**349**)

ΕΙΔΗΣΙΣ

Επειδή και το πρώτον εξάμηνον της εφημερίδος τελειώνει με τα τέλη του παρόντος μηνός Ιουνίου, δηλοποιούμεν το λοιπόν όλους τους αγαπόντας να έχουν και εις το εξής την εφημερίδα, όσοι δεν επλήρωσαν δι' όλον τον χρόνον, δια να στείλουν τα τίμιά των ονόματα ογλίγωρα και να διορίσουν εμμέσως φίλων των, ή αμμέσως προς ημάς τον τόπον, όπου αγαπώσι να τας λαμβάνουν και ούτως θέλει αποφευχθεί κάθε σύγχυσις και αργοπορία, οπού πρωτήτερα εσυνέβη. Και με το να μαρτυρεί και η νυν κατάστασις της Ευρώπης αφ'εαυτού της τα μέλλοντα υποκείμενα μιας γαζέτας, μας εφάνη περιττόν εις το να περιγράψωμεν πλατύτερα περί των μελλόντων ειδήσεων .

Σημ. Και εδώ βλέπομεν ότι και τότε δεν έλειπαν οι μπετχαβατζήδες (=τζαμπατζήδες), που δεν εκτιμούν την πνευματική εργασία των άλλων και δεν λογαριάζουν τα έξοδα και τους κόπους εκείνων που αναλαμβάνουν την έκδοση μιας εφημερίδας.

Ύστερα από την παραπάνω παρέκβαση συνεχίζομε την βιογραφική ιστορία των Μαρκιδών.

Όταν, λοιπόν, ύστερα από τη μυσαρή προδοσία καταδόθηκαν όλα, πιάστηκε από την αυστριακή Αστυνομία το Νοέμβριο του 1797 ο Πούλιος μαζί με το Ρήγα και το Δεκέμβριο του ιδίου έτους ο αδελφός του Γεώργιος[21], κλείστηκαν στις φυλακές της Βιέννης και έγινεν η ανάκριση από την Αστυνομία της Βιέννης.

«Ο Γεώργιος Πούλιος, ετών 32 εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, αυστριακός υπήκοος, είναι ο κατηγορούμενος, όστις κατ' εξοχήν απησχόλησε την αστυνομίαν και την ανάκρισιν. Από καιρού απησχόλει την Αυστριακήν Πρεσβείαν της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία δεν έπαυσε να εφιστά την προσοχήν του Υπουργείου των Εξωτερικών επ' αυτού του κακού σπέρματος». <Ι. Κ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 25-26>.

Η Αστυνομία της Βιέννης αποκαλούσε το Γεώργιο εξόχως πονηρό. Αυτός στην ανάκριση δεν ομολογεί τίποτα, προσποιείται ότι αγνοεί όλα. Προσπαθεί να παραπλανήσει τη δικαιοσύνη στο σπουδαιότερο σημείο της κατηγορίας του, στην εκτύπωση του **Θουρίου** και των επαναστατικών προκηρύξεων. Πλην, δυστυχώς, οι εργάτες του τυπογραφείου, Αυστριακοί και όχι Έλληνες, αποκαλύπτουν όλα και με όλες τις λεπτομέρειες και (**350**) οι δυο αδελφοί δεν παραδίδονται στους Τούρκους και διαφεύγουν το τραγικό τέλος των συντρόφων τους, ο μεν Γεώργιος ως αυστριακός υπήκοος, ο δε αδελφός του Πούλιος, διότι η ανάκριση δεν παρουσίασε ενοχοποιητικά στοιχεία, καθόσον θεωρήθηκε υπεύθυνος ο Γεώργιος, επειδή και η έκδοση της εφημερίδας και η λειτουργία του τυπογραφείου γίνονταν με την άδεια που ήταν βγαλμένη στο όνομα του Γεωργίου[22]. Αποφασίζεται όμως το κλείσιμο του τυπογραφείου και η απέλαση των δυο αδελφών έξω από τα αυστριακά σύνορα[23].

---

[21] Σύμφωνα με νεώτερους μελετητές ο Γεώργιος συνελήφθη στη Βιέννη στις 26 Δεκεμβρίου 1797, βλ. C. M. Woodhouse, **Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης**, Εκδόσεις Παπαδήμα, σελ. 173, Αθήνα 1997, ο δε Πούπλιος διέφυγε τη σύλληψη επειδή τότε ήταν στο Βουκουρέστι, βλ. Γ. Λάιου, **Οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου, ο Γεώργιος Θεοχάρης και άλλοι σύντροφοι του Ρήγα. Ανέκδοτα έγγραφα από τα Αρχεία της Βιέννης,** ανάτυπον από το Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, τόμος 12 (1957), σελ. 216, Αθήναι 1958.

[22]Από νεότερες έρευνες του Γ. Λάιου**, Ο Ελληνικός τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821,** πληροφορούμαστε ότι:

1. Αίτηση για έκδοση εφημερίδας είχε κάνει κατά καιρούς ο Γεώργιος χωρίς αποτέλεσμα (σελ. 24).

2. Την άδεια για την έκδοση της εφημερίδας την πήρε ο Πούλιος (σελ. 27). Στοιχεία για την άδεια διεύθυνσης του τυπογραφείου παρέχονται στη σελίδα 71 του ίδιου βιβλίου του Γ.Λάιου, **Ο Ελληνικός τύπος**….

[23] Ο Γεώργιος απελάθηκε από την Αυστρία, βλ. Γ.Λάιου**, Ο Ελληνικός τύπος …,** σελ. 71 και Σιάσιος Δ.Γ., ***"Μαρκίδες Πούλιου, οι Σιατιστινοί πρωτεργάτες του ελληνικού***

[Η Αυστρία στην περίπτωση του Ρήγα ενήργησε ως ειλικρινής πράκτωρ των Τούρκων και πιστή εκτελεστική αρχή αυτών. Αλλ' οι αρχαίοι ημών πρόγονοι έλεγαν: «Έστι Δίκης οφθαλμός, ος τα πάνθ' ορά» και «Οι μύλοι των θεών αλέουσιν[24] αργά».[25]]

Εις το τυπογραφείο της Βιέννης των αδελφών Μαρκιδών Πούλιου εδόθησαν οι τόμοι του Παλαμά προς εκτύπωσιν, αλλά το τυπογραφείον τούτο, δια την εν αυτώ δημοσίευσιν των επαναστατικών προκηρύξεων του Ρήγα, και κατεστράφη και διηρπάγη υπό των Αυστριακών. Μεταξύ των διαρπαγέντων ήσαν και τα χειρόγραφα του Νικοδήμου (**Μακεδονικά**, τ. Α΄, σ. 40).[26].

Ο Γ. Ζαβίρας λαμβάνει υπόψη του τη ζημία που ήρθε από το κλείσιμο του τυπογραφείου και έγραφε:

«*Μεταξύ δε των την άδικον ταύτην ποινήν αποφυγόντων αλλ' εν εξορία όντων εισί και οι γνωστοί μαρκίδες πούλιου ό τε πούλιος και Γεώργιος, σιατιστείς, οίτινες μετά τον Γεώργιον βενδότην πρώτοι εν βιέννη τυπογραφίαν συνέστησαν και πολλάς ωφελίμους βίβλους ετύπωσαν και εφημερίδας δημοσίους δι' ωφέλειαν του γένους εξέδωκαν, αλλ' οίμοι! η εξορία αυτών εγένετο λίαν επιζήμιος εις όλον το γένος των ελλήνων, επειδή η τυπογραφία αυτών έμελλε να εκδώση εις το φως διάφορα συγγράμματα τα οποία έμελλον να ήναι ως άλλαι τινές βαθμίδες προς την του πρώην ελικώνος της ελλάδος ανάβασιν*» (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς**, σελ. 523 <και Α.> Horváth, **Η ζωή και τα έργα του Γεωργίου Ζαβίρα,** σελ. 71-72).

Στα ανωτέρω φαίνεται ότι τα ιδανικά του Ζαβίρα και όλων των τότε λογίων αποτελούσαν τα τρία διαμάντια: η Θρησκεία, η Πατρίδα και η Γλώσσα. Με την έκδοση συγγραμμάτων και με τη διάδοση περιεχομένου θρησκευτικού και εθνικού σε γλώσσα που να την καταλαβαίνει ο λαός, ήλπιζαν ότι θα επιτυγχάνονταν η ανάσταση του γένους και η απόκτηση της αρχαίας αίγλης της Ελλάδος.

τύπου", εισήγηση στην ημερίδα της ΕΣΗΕΜ-Θ με θέμα: «Οι πρωτοπόροι Έλληνες δημοσιογράφοι Μαρκίδες Πούλιου», Θεσ/νίκη, 10/11/2007.

[24] **Αλέω** (ρ. αρχαίο), αλέθω, συντρίβω, κοπανίζω.

[25] Το σχόλιο αυτό του Φ.Ζ. δίνεται στα χειρόγραφα σε σελίδα χωρίς αρίθμηση και, κατά την άποψή μας, έχει τη θέση της εδώ, στην αφήγηση της σύλληψης του Ρήγα και των συντρόφων του από την αυστριακή αστυνομία και την παράδοσή τους στις τουρκικές αρχές.

[26] Πρόκειται για τα χειρόγραφα με έργα του (αγίου) Γρηγορίου Παλαμά (1296-1359), θεολόγου, αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (1347-59) και ηγέτη του ησυχαστικού κινήματος Τα έργα συγκέντρωσε από τις βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους και από άλλα μέρη της Ελλάδας ο Αγιορείτης μοναχός Νικόδημος, τα σχολίασε, τα διαίρεσε σε τρεις τομους και τα χειρόγραφα τα έστειλε στη Βιέννη, για να τυπωθούν στους Μαρκίδες. Την τύχη τους μας εκθέτει ο Φ.Ζ.. Από το άρθρο του Σωφρονίου Ευστρατιάδου, «***Νικόδημος ο Αγιορείτης***», **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 1**, σελ. 40-43, παίρνουμε και την πληροφορία ότι τελικά το 1835 βρέθηκαν τα χειρόγραφα στα χέρια του Κων/νου Βιζυρούλη και δόθηκαν στον πατέρα Στέφανο στη Βενετία.

Άμα εξορίστηκαν οι αδελφοί Πούλιου από την Αυστρία, πήγαν στη Σαξονία. Σε τι ασχολήθηκαν [εκεί] μας είναι άγνωστο, αν και η Σιάτιστα έπρεπε να γνωρίζει τι απόγιναν τα τέκνα της, που την δόξασαν με τα έργα τους.[27] Πλην, ποιος πταίει; Ο Θ. Νάτσινας στο έργο του **«Οι Μακεδόνες Πραμματευτάδες»**, σελ. 27, αναφέρει ότι (**351**) στο Ζέμονα επισκέφτηκε το χαρτοπωλείο του υιού του Πούλιου, όπου γνώρισε την κόρη τού Πούλιου[28], σύζυγο ενός Σέρβου, η οποία έδειξε τη λύπη της, γιατί στις ερωτήσεις του Νάτσινα δεν μπορούσε να απαντήσει σε ελληνική γλώσσα, που τόσο ωραία τη μιλούσεν ο πατέρας της. Αυτή του είπε να επισκεφτεί την Εκκλησιά, το Σχολείο και το Νεκροταφείο, τα οποία θα του πουν πολλά για το μεγαλείο του Ζέμονα[29].

03. Θεοχάρης Τουρούντζιας του Γεωργίου

Ο Θεοχάρης Τουρούντζιας γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1776. Τα πρώτα μαθήματα <τα> άκουσε στα σχολεία της πατρίδας του, από την οποία πολύ νωρίς αποδήμησε και πήγε στη Βιέννη, όπου μαζί με τον αδελφό του Ιωάννη εξασκούσαν (*ασκούσαν*) εμπορικές επιχειρήσεις. Ο Θεοχάρης[30] έμνησκε διαρκώς στη Βιέννη, ο δε αδελφός του στο Σεμλίνο. Η οικογένειά τους έμενε

---

[27] Για τη ζωή των αδελφών Πούλιου μετά την εξορία τους βλέπε Σιάσιος Δ., ***"Μαρκίδες Πούλιου, οι Σιατιστινοί πρωτεργάτες του ελληνικού τύπου"***, εισήγηση ……

[28] Πρόκειται για συνάντηση του Θ. Νάτσινα το 1936 ή 1938, σε ένα από τα ταξίδια του στο Ζέμονα, με κάποια απόγονο της παλιάς γνωστής οικογενείας Πούλιου, *«**απόγονον τινά** της οικογενείας Πούλιου, της γνωστής εκ Σιατίστης οικογενείας, της οποίας άλλα μέλη έδρασαν εις την Βιέννην και τα οποία, ως γνωστόν, υπήρξαν οι εκδόται της πρώτης Ελληνικής εφημερίδος…»*, όπως σημειώνει ο ίδιος .

[29] (Σημείωση – μεταφορά της από το κείμενο του συγγραφέα):
Ο μέλλων ιστορικός πρέπει να ασχοληθεί με το κατάντημα (*τύχη)* όχι μονάχα των αδελφών Πούλιου, αλλά και τόσων άλλων. Να, ένα στάδιο στο οποίο πρέπει να ενδιατρίψει ο Σύλλογος Σιατιστέων τόσο της Θεσσαλονίκης όσο και άλλοι, που είναι σε άλλα μέρη. Μια κοινή συνεννόηση αυτών ας αποφασίσει την κοινή δαπάνη και απόστολή ενός ρέκτη λογίου, να επισκεφτεί τα μέρη στα οποία έζησαν και έδρασαν Σιατιστινοί. Εκεί θα μάθουν πολλά για την τύχη των Σιατιστινών που έδρασαν εκεί και για τους απογόνους τους. Τότε ήταν, όπως είπα και αλλού, μια εποχή εκπατρισμού όχι θελληματικού, αλλ’ αναγκαστικού, διότι, αν και επιθυμούσαν διακαώς να γυρίσουν στην πατρίδα τους, ύστερα από την απόκτηση των υλικών μέσων, τα οποία τους εξασφάλιζαν την άνετη στη Σιάτιστα ζωή τους, δεν τολμούσαν από το φόβο στους Τούρκους, οι οποίοι, ύστερα από τις ενέργειές τους στην ξενιτιά και από την αποκάλυψη της συνωμοσίας του Ρήγα, ποιος ξέρει σε τι συλλήψεις και σε τι βασανιστήρια θα προέβαιναν, αλλά και σε τι εξαφανίσεις κατά το σύστημά τους!

[30] (Σημείωση του συγγραφέα):
«Ο Γεώργιος Τουρούντζιας Σιατιστεύς, αφιερώνει εις εκκλησίαν αγίας Κυριακής Σερβίων εν ευαγγέλιον αργυροκεκοσμημένον εις μνημόσυνον του θανόντος πενθερού του Σερβιώτου Θεοχάρη Κατζάνου. Έτους 1785 εν Σερβίοις. Επιβεβ<αιοί> ο Θεόφι<λος>».
(Καλινδέρης Μιχαήλ, **Σημειώματα Ιστορικά (εκ της Δυτ. Μακεδονίας),** σελ. 28).

στη Σιάτιστα και (**352**) κατοικούσε στη Γεράνεια παράπλευρα του σπιτιού του Χριστοδούλου Ζωγράφου. Ο Θεοχάρης διακρίνονταν δια τον θερμουργόν χαρακτήρα του, το τολμηρό αυτού και το θερμό πόθο για την απελευθέρωση της Ελλάδος και της γενετείρας του, κατά συνέπεια και για τούτο δεν ήταν δυνατό να μείνει αδιάφορος στις προσπάθειες του Ρήγα και αμέτοχος στις ενέργειες εκείνου, αλλά το εναντίον, έγινεν ένας από τους πρώτους συνεργάτες του· και πολύ δίκαια (*δικαιολογημένα)* πιάστηκεν από την αυστριακή Αστυνομία ως ένας από τους πρωτεργάτες της επαναστατικής κίνησης. Όταν ανακρίνονταν ο Θεοχάρης, που ήταν τότε 22 ετών, ο νεότερος από όλους που είχαν συλληφθεί, άγαμος και Έλλην έμπορος, ουδέ προς στιγμήν διανοήθηκε, αν και γνώριζε τι τον περίμενεν ως τούρκο υπήκοο, να αποκρύψει τίποτε. Ομολογεί με θάρρος ότι είχε γνώση των προθέσεων του Ρήγα, ότι πήρεν από αυτόν 3 χάρτες[31] και 50 αντίτυπα των εικόνων <του Μεγάλου Αλεξάνδρου> και ότι τα έστειλε στον αδελφό του στο Σεμλίνο. Επίσης, ομολογεί ότι πήρε από τον Σακελλαρίου το επαναστατικό άσμα, το αντέγραψε, το αποστήθισε και το τραγούδησε πολλές φορές με τους φοιτητές Καρακάση και Παναγιώτου και όλοι εύχονταν να απαλλαγεί η Ελλάδα από τον τούρκικο ζυγό και να επαναφερθεί σ’ αυτήν η Ελευθερία. Δεν αποκρύπτει ότι το Μάρτιο έψαλεν αυτό στο Σεμλίνο, ενώ τον άκουαν ο αδελφός του και οι άλλοι εκεί έμποροι Έλληνες. Επίσης, δεν έκρυψεν ότι στη Βουδαπέστη φρόντισε για τη διάδοση του εντύπου και ότι στο καφενείον Λέτερ ομίλησε για την Προκήρυξη[32] και ότι από την ομιλία του αυτή αντιλήφτηκεν ότι πολλοί από τους Έλληνας που τον άκουσαν είχαν γνώση της προκήρυξης.

Ύστερα, λοιπόν, από μια τέτοια ανάκριση, ήταν γνωστό πλέον ποιο τέλος τον περίμενε, αλλά καθόλου δεν τον πτόησε ο θάνατος. Ο ένθερμος αυτός πατριώτης θεωρούσε τιμή του να αποθάνει για την πατρίδα και τον περίμενε <το θάνατο> με ψυχική αταραξία και εθνική υπερηφάνεια. (**353**) Παραδόθηκε στους Τούρκους, μαζί με τους λοιπούς συνενόχους, και φέρθηκαν (*μεταφέρθηκαν*) στο Βελιγράδι, όπου τους έχουν (*είχαν*) εγκλείσει στις φυλακές περιμένοντας διαταγές από την Κωνσταντινούπολη. Ο καϊμακάμης Βελιγραδίου είχε λάβει το πρώτο 15ήμερο του Ιουνίου φιρμάνι από την Κωνσταντινούπολη και, σύμφωνα με αυτό, την τρίτη μέρα ύστερα από την άφιξή του, με μεγίστη μυστικότητα, διάταξε τη νύχτα το στραγγαλισμό και των 8 φυλακισμένων Ελλήνων και, αφού έγινεν ο στραγγαλισμός, διάδωσεν ότι είχαν αποδράσει. Έτσι έγραφε στο Υπουργείο των Στρατιωτικών στη Βιέννη ο συνταγματάρχης Schertz στις 17 Ιουνίου 1798. Ο ιδικός μας, λοιπόν, εθνομάρτυς Θεοχάρης με το Ρήγα και 6 άλλους στραγγαλίστηκε στο δεύτερο 15ήμερο του Ιουνίου 1798, ενώ είχαν πα-

---

[31] Στο χειρόγραφο 3.000 χάρτες, προφανές λάθος,
βλέπε Λεγράνδ Αιμίλιος**, Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων,** σελ. 103.

[32] **Προκήρυξη**, Πρόκειται για την Επαναστατική Προκήρυξη, που τυπώθηκε σε 3.000 αντίτυπα στους Μαρκίδες.

ραδοθεί στον καϊμακάμη στις 27 Απριλίου 1798 από τον αυστριακό ανθυπολοχαγό Lazar, ύστερα από οδοιπορία από τη Βιέννη έως το Βελιγράδι 12 ημέρες, από την πρωία της 16 Απριλίου έως 28 ιδίου <μήνα>. Δηλαδή, ξεκίνησαν από τη Βιέννη στις 16, έφθασαν στο Σεμλίνο στις 22 και μέσον (*μέσω)* του Δούναβη στις 28 έφθασαν στο Βελιγράδι. Από το Σεμλίνο ο ανταποκριτής του **Γαλλικού Μηνύτορος** έγραφεν*:*

«Είδομεν ενταύθα διερχομένους οκτώ Έλληνας συλληφθέντας εν Βιέννη ως αυτουργούς επαναστατικών προκηρύξεων· ήσαν δεδεμένοι ανά δύω· συνώδευον δε αυτούς 24 στρατιώται, 2 δεκανείς, εις (ένας) ανώτερος αξιωματικός και εις (ένας) πολιτικός υπάλληλος. Επί κεφαλής των συνομοτών ήτον ο Ρήγας.»[33].

Στις φυλακές Βελιγραδίου έμειναν μέρες 60[34].

Η μεγάλη πατρίς, η μητέρα μας Ελλάδα, δεν έκαμε τίποτε, για να δείξει ευγνωμοσύνη στους εθνομάρτυρες αυτούς, εκτός για το Ρήγα, ίσως μάλιστα και τα ονόματά τους ακόμα να αγνοούν οι πολλοί, γιατί, όπως λέει ο Άνθιμος Γαζής, οι άνθρωποι μόνο των ενδόξων ανδρών τις πράξεις κρατούν οπωσδήποτε στη μνήμη τους, (**354**) των δε μετρίων, αν και έχουν ευεργετήσει το γένος, ουδέ τα ονόματά τους γνωρίζουν. Η γενέτειρά του, όμως, Σιάτιστα τίμησε τη μνήμη του εθνομάρτυρα της ελευθερίας του γένους τέκνου της. Έδωκε το όνομά του σε μια από τις οδούς της[35].

04. Ιωάννης Τουρούντζιας

Ο Ιωάννης Τουρούντζιας, τέκνο της Σιάτιστας και αδελφός του Θεοχάρη, μαθήτευσε στα σχολεία της πατρίδος του και κατόπι πήγε στην Αυστρία και εμπορεύονταν στο Σεμλίνο. Στα 1796 ο Ιωάννης έλαβε μέρος στη συνέλευση των ομογενών στο Ζέμονα, για να ιδρυθεί εκεί δημόσιο ελληνικό σχολείο και να μαθαίνουν σ' αυτό ελληνικά γράμματα όχι μονάχα οι πλούσιοι αλλά <και> οι φτωχοί παρεπίδημοι. Ύστερα δε από το μαρτυρικό θάνατο του αδελ-

---

[33] Το πλήρες κείμενο της ανταπόκρισης υπάρχει στο βιβλίο του Γ.Θεοφίλου (Κυμαίου), **Βιογραφία Ρήγα του Φεραίου**, σελ. 60-61.

[34]Για τον υπολογισμό των ημερών παραθέτουμε και τη νεότερη σχετική ανακοίνωση του Ι. Παπαδριανού στην εισήγησή του:

«***Οι οπαδοί του Ρήγα Βελεστινλή στο Σεμλίνο»***, Υπέρεια, τ.2ος, Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου «Φεραί – Βελεστίνο – Ρήγας», Βελεστίνο 2-4 Οκτωβρίου 1992, μέρος Β΄, Ρήγας, σελ. 661, σημειώνει:

«…έφτασε στις 9 Μαΐου στο Σεμλίνο. Από εδώ ο φρούραρχος της πόλης, συνταγματάρχης von Schertz, οδήγησε τους οκτώ έλληνες πατριώτες στο Βελιγράδι και το άλλο πρωΐ, 10 Μαΐου, τους παρέδωσε «επί αποδείξει» στον Τούρκο καϊμακάμη (διοικητή) της πόλης Οσμάν πασά. Ο Ρήγας Βελεστινλής και οι σύντροφοί του ρίχτηκαν στον σκοτεινό πύργο Nebojša (ατρόμητο) και εκεί, έπειτα από 40 ολόκληρες ημέρες βασανιστηρίων στις 24 Ιουνίου (νέο ημερολόγιο) του 1798 στραγγαλίστηκαν και τα πτώματά τους ρίχτηκαν στον Δούναβη»..

[35] Τώρα, 2010, υπάρχει και προτομή του στην πλατεία Δημαρχείου.

φού του Θεοχάρη, ο Ιωάννης δεν μπορούσε να βρει ησυχία, γιατί σκέπτονταν ότι ο αδελφός του, επειδή δεν μπόρεσε να φέρει σε πέρας το απελευθερωτικό του έργο αλλά καταστάλθηκε στη γένεσή του, θα επιθυμούσεν η ψυχή του[36] να ιδεί αυτόν να το συνεχίζει, εάν, εννοείται, υπάρχει κάποια αίσθηση στους αποθαμένους, και θα διψούσεν εκδίκηση, που είχε την υποχρέωση αυτός, ως αδελφός, να την παράσχει. Για τούτο δε, στη γενική εξέγερση του Έθνους στα 1821, δεν μένει αδιάφορος ο Ιωάννης, αλλά σπεύδει να λάβει μέρος σ' αυτήν και να πολεμήσει για την απελευθέρωση της δούλης πατρίδος του. Λεπτομέρειες για την κατάταξή του μεταξύ των Μακεδόνων πολεμιστών δεν γνωρίζομεν. Εκείνο που γνωρίζομε είναι ότι στα 1823 αναφαίνεται (*εμφανίζεται*) με το χαϊδευτικό του τόπου όνομα, Νάνος Τουρούντζιας[37], Σιατιστεύς, ως οπλιτάρχης επικεφαλής 1200 πολεμιστών Μακεδόνων, που με τη διαταγή της Κυβερνήσεως στάλθηκαν στα Ψαρά με τους: Γούλαν Κασσανδρινό, (**355**) τον καπετάν Κότα, τον Σκλαβούνο και τον Ι. Τσόντζα από την Κοζάνη, για να συμπολεμήσουν με τους Ψαριανούς, προστατεύοντας την ηρωική εκείνη νήσο, που απειλούνταν από την απόβαση αγημάτων (βλ. Ι. Κ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες**, σελ. 198). Από τότε τι απόγινε άγνωστο. Ίσως στην ανατίναξη της πυριτιδαποθήκης του φρουρίου των Ψαρών να ήταν και ο Ιωάννης ανάμεσα στους 600 που ανατινάχτηκαν στον αέρα, ολοκαύτωμα των Μακεδόνων στην ηρωική νήσο. Δυστυχώς, δεν μας έσωσεν η παράδοση και της ζωής του Ιωάννου κανένα σημείο. Το μόνο σημείο που έχω είναι ένα επιστολάριο[38] από τα 1768, το οποίο φέρει στην επικεφαλίδα της δεύτερης σελίδας τα εξής: «Εκ των του Ιωάννου Τουρούντζια και τόδε». Σ' αυτό, στο κεφ. -Αι Επισκοπαί- αναφέρεται πρώτη επισκοπή η δική μας, με τον παράδοξο τίτλο «ο Τισανίου και Σιατίστης», υποκειμένη στην Αρχιεπισκοπή Αχρίδος. Αλλ' ούτε και για άλλο μέλος της οικογενείας αναφέρεταί τι *(κάτι*). Φαίνεται ότι και οι δυο αδελφοί απέθαναν νέοι και άγαμοι και δεν άφησαν απογόνους.[39] Η οικογένεια Τουρούντζια έλειψεν, όπως και τόσες άλλες

---

[36] «Θα επιθυμούσε…παράσχει»: Χωρίο συντακτικά ελαφρά ανώμαλο, με λόγο μακροπερίοδο, με συσσώρευση προτάσεων, φανερώνει συναισθηματική φόρτιση.

[37] Κατά τον Δημ. Κ. Χατζή, ο Νάνος (Ιωάννης) Τουρούντζιας δεν είναι αδερφός του Θεοχάρη Τουρούντζια, αλλά «*προφανώς ανεψιός του*», βλ. Δ.Κ.Χατζή, **Οι Μακεδόνες εις το Ολοκαύτωμα των Ψαρών**, διάλεξη που πραγματοποιήθηκε το 1977.

[38] **Επιστολάριο**: δε βρέθηκε στο αρχείο Φ.Ζυγούρη.

[39] Νέες και διαφορετικές πληροφορίες για τον Ιωάννη Τουρούντζια μας έδωσαν νεότεροι ερευνητές: α) Ο Γ.Λάιος στο βιβλίο του **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος-19ος αι.)**, σελ. 105 σημειώνει: «…*από τις θυγατέρες του Νίκου Χατζημιχαήλ και της Αναστασίας Χαρισίου, που παντρεύτηκαν το 1754… η Σουλτάνα* <στο γενεαλογικό δένδρο, σελ.120-121, ορθά το όνομα είναι Αγνή> *παντρεύτηκε τον Ιωάννη Γεωργίου Τορούντζια, αδερφό του Θεοχάρη Γεωργίου Τορούντζια, του μετέπειτα συμμάρτυρα του Ρήγα, και την έλεγαν "Τορούντζινα"*…». β) Ο Χαρ. Κανατσούλης στο δημοσίευμά του **Θεοχάρης Γ.Τουρούντζιας (1776-1798),** σελ. 22, σημειώνει: «…*είναι ο συγγενικός δεσμός του αδελφού του εθνομάρτυρα, του Ιωάννου, με την οικογένεια Χατζημιχαήλ, γιατί ο Ιωάννης ήταν γαμπρός του Νικολάου Χατζημιχαήλ…*

οικογένειες, που μέσα σε μια εκατονταετηρίδα έλειψαν από τη Σιάτιστα, γιατί ήταν εποχή του εκπατρισμού και της αποχής από το γάμο[40].

05. Αδελφοί Τζίνου, Κωνσταντίνος και Δημήτριος

Η κατοικία ανάμεσα στα σπίτια Μπεΐνας Κώτσιου, ιατρού, σήμερα[41] αδελφών Αθανασίου Δίτσιου, και Κωτσιούλα Τζάτσα, σήμερα Ιωάννου Βέρρου, ήταν το σπίτι των αδελφών Τζίνου. Σπίτι από εύπορον κύριον, με παράθυρα Βιέννας, με δυο πατώματα, που σήμερα ανήκει σε δυο κυρίους, στους αδελφούς Ναούμ Μπασιά και στο Δημήτριο Παπία, καθηγητή (**356**) των Φυσικών[42]. Εκεί γεννήθηκαν και ανατράφηκαν οι δυο εκλεκτοί πατριώτες (*συμπατριώτες*) μας και στα ξακουστά σχολεία της Σιάτιστας, που καλώς λειτουργούσαν, εκεί μορφώθηκαν.

05.01. Ο Κώστας

Ο Κώστας γεννήθηκε το δεύτερο ήμισυ της 18ης εκατονταετηρίδας, αλλά ποιο ακριβώς έτος γεννήθηκε και πότε αποδήμησε από τη Σιάτιστα δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσομε, γιατί μας λείπουν τα απαραίτητα γι' αυτό στοιχεία. Το μόνο που η παράδοση μας έχει διασώσει είναι ότι μεταξύ των συντρόφων του Ρήγα φέρεται και ο Κ. Τζίνος, που στάλθηκε στη Δυτική Μακεδονία ως απόστολος των σχεδίων του Ρήγα και διανομεύς των επαναστατικών προκηρύξεων Εκείνου. Ο Τζίνος ήρθε στη Σιάτιστα ως προπαγανδιστής του Ρήγα, επισκέφτηκε τη Σέλιτσα <Εράτυρα>, τη Βλάτση <Βλάστη>, την Κλεισούρα και άλλες κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας, απάγγελλε το Θούριο, παρακινούντας τους κατοίκους να τοιμάζονται για την εξέγερση, και, προσαρμόζοντας αυτόν σε κάθε κοινότητα, τον έψαλλε τροποποιημένο, ως εξής:

Ντουντούμηδες φαρδιά φορούν
χωρίς πιλιάφι δεν μπορούν
και σεις, βρε παλικάρια,

στην κόρη του Αγνή, η οποία και αυτή ήταν μορφωμένη και εδίδασκε δωρεάν τα κορίτσια της πατρίδας μας κατά τον χρόνο της εδώ παραμονής της…». γ) Ο Ι.Α.Παπαδριανός στο βιβλίο του: **Οι Έλληνες Απόδημοι στις Γιουγκοσλαβικές χώρες (18ος-20ος αι)**, σελ. 114: «*... από το 1806 ως τα 1810 δίδαξε στο ελληνομουσείο του Σεμλίνου ο Σιατιστινός Ιωάννης Τουρούντζας, που ήταν αδελφός του Θεοχάρη, του γνωστού συνεργάτη του Ρήγα Βελεστινλή…».*

[40] Προφανώς λόγω συνθηκών ζωής, κάποτε όμως και για να αφιερωθούν στο έργο της ευεργεσίας προς την πατρίδα.
Βλέπε π.χ. την απόφαση των Ζωσιμαδών (Εγκυκλοπαίδεια **ΗΛΙΟΣ**).

[41] Στην εποχή που ζούσε ο Φ.Ζ.

[42] Μαθηματικών, κατά τον Δ. Κανατσούλη.

που’ στε σαν τα λιοντάρια
οπού στη φωτιά ορμούν
και στο αίμα κολυμβούν
της Σιάτιστας γεράκια
αηδόνια του Βλατσιού
της Σέλιτσας τρυγόνια
ζωστήτε μ’ έναν νου[43]. (**357**)

Αυτά, περισσότερα δεν μας έχει διασώσει η παράδοση. Είναι όμως βέβαιο ότι και αυτός βρέθηκε στη Βιέννη στις επαναστατικές ενέργειες του Ρήγα, είτε από δίψα μιας ανώτερης μόρφωσης, είτε για απόκτηση των μέσων μιας καλύτερης και ανετότερης ζωής, επαυξάνοντας τις εμπορικές του επιχειρήσεις, είτε για να αποφύγει τις συνέπειες της κακοδιοίκησης του κυριάρχου κράτους, είτε και για να σώσει την τιμή της οικογένειάς του από τους πράκτορες του τοπικού σουλτάνου Αλή πασιά· όλα <αυτά ήταν> αίτια που ανάγκαζαν τους Σιατιστινούς να εκπατρίζονται. Αφού όμως έγινε φυγάς ο Κώστας, είχε στερράν την πεποίθηση ότι θα μπορούσε, με το ταξίδι που έκαμνε, να εργαστεί κι εκείνος για την αποτίναξη του τούρκικου ζυγού, που πίεζε τα στήθη του, και <για> την επανάκτηση από την πατρίδα του της ελευθερίας· και καρτερούσε γρήγορη τη μέρα εκείνη, όπως και όλοι <οι> [συμπατριώτες του] όσοι ταξίδευαν και εκπατρίζονταν. <Και αυτό το λέμε>, γιατί, από την ιστορική μελέτη της ζωής [των Σιατιστινών] στην ξενιτιά, βγαίνει ότι αυτοί, φεύγοντας από την πατρίδα τους, έφερναν μαζί τους και κάτι (*κάποια)* εφόδια, με τα οποία δεν υπήρχεν αμφιβολία πως γρήγορα θα αναδεικνύονταν και θα μπορούσαν να συντελέσουν στην πραγματοποίηση των εθνικών τους πόθων. Διακρίνονταν για την άκρα φιλοπονία και για την σε λογικά όρια οικονομία, με τα οποία αποκτούσαν τα υλικά μέσα για την εξασφάλιση του μέλλοντός τους. Αλλά εκείνο προ πάντων που τους χαρακτήριζε ήταν η φλογερή φιλοπατρία, που δεν τους άφηνεν αδιαφόρους σε κάθε κίνημα που απόβλεπε στην απελευθέρωση της πατρίδος τους και στη βελτίωση των όρων ζωής εκείνων που ζούσαν στη γενέτειρά τους, μα τουναντίον ο πρώτιστος από τους σκοπούς του ταξιδιού τους ήταν να μπορέσουν να ωφελήσουν την ιδιαίτερη πατρίδα τους και, επεκτείνοντας την αγάπη τους πέρα από τα όρια της γενέτειρας, να συντελέσουν στην εξέγερση και απαλλαγή [της μεγάλης Πατρίδος] από τη δουλεία. Δεν μπορούσαν δε να ησυχάσουν, αλλά αισθάνονταν ότι βάρυνε (**358**) τα στήθια τους, σαν άλλος εφιάλτης, η ανάμνηση της ζωής που έκαμναν όταν βρίσκονταν εκεί <στην πατρίδα> και το πώς ζουν τώρα οι δικοί τους, που έμειναν εκεί. Όταν τους έρχονταν στο νου

[43] Δεν πρόκειται για προσαρμογή του γνωστού μας Θούριου, είναι στίχοι από το δεύτερο επαναστατικό άσμα του Ρήγα «**Ύμνος πατριωτικός της Ελλάδος και όλης της Γραικίας προς ξαναπόκτησιν της αυτών Ελευθερίας»**, που συμπεριλαμβανόταν στο **Στρατιωτικό Εγκόλπιο,** βλέπε Λ.Ι.Βρανούση**, Ο «Πατριωτικός ύμνος» του Ρήγα και η ελληνική «Καρμανιόλα».**

ότι οι Τούρκοι δεν τους άφηναν να περάσουν με ησυχία τις επίσημες μέρες, γιατί αυτές διάλεγαν οι εισπράκτορες να τους επισκεφτούν για την είσπραξη των φόρων και τότε έπαιρναν και έθεταν σε πώληση τα έπιπλα και σκεύη εκείνων που δεν μπορούσαν να πληρώσουν, και προσέτι, ότι τότε έρχονταν να τους επιβάλουν διάφορες αγγαρείες και, ακόμη, όταν θυμούνταν πως δεν είχαν σε ασφάλεια και αυτή τη ζωή τους, που κάθε στιγμή διέτρεχαν τον κίνδυνο να αποκεφαλισθούν από τον τυχόντα Τούρκον, που δικαιούνταν να κάμει αυτό δυνάμει του κεφαλικού φόρου[44], έβγαινε τότε από τα στήθια τους ένας βαθύς αναστεναγμός και δυο καυστικά (*καυτά*) δάκρυα αυλάκωναν τις παρειές τους και [παρ]ακολουθούνταν από μια διάπυρη ευχή: να τους αξιώσει ο θεός να συνεισφέρουν και αυτοί το κατά δύναμη για την απολύτρωση του γένους. Δι' όλα, λοιπόν, αυτά οι Σιατιστινοί σε κάθε ξύπνημα του γένους για την αποτίναξη του ζυγού της δουλείας δεν έμειναν αδιάφοροι, δεν φάνηκαν ασυγκίνητοι, δεν έδειξαν αδράνεια. Σε όλες τις εθνεγερτικές ενέργειες συναντούμε τέκνα της, ή μεταξύ των πρωτεργατών της εθνικής εξέγερσης, ή συνεργάτες από τους σημαίνοντας, γιατί είχαν τη φιλοτιμία να μη άγονται και φέρονται (*να μη σύρονται*) από τους άλλους στις εθνικές ενέργειες, αλλ' εκείνοι να άγουν και να φέρουν (*να οδηγούν*) τους άλλους, ώστε να αναδεικνύονται πρωτεργάτες ή συνεργάτες των πρωτεργατών.

Και ο Κώστας [Τζίνος], λοιπόν, δεν ήταν δυνατό, αφού βρέθηκε στον εθνικό εκείνο οργασμό, να μείνει αδρανής, αλλ' αναδείχτηκε ένθερμος απόστολος των ενεργειών του Ρήγα, μέσα στην καρδιά εκείνου ενάντια του οποίου παρασκευάζονταν το κίνημα της Επανάστασης, και, φυσικά, ήταν επόμενο να διατρέχει <αυτός> [κίνδυνο] περισσότερο (**359**) από κείνους που ενεργούσαν μακράν από την υπόδουλη χώρα. Μα αυτό ο Κώστας δεν το λογάριαζε. Πλην, δυστυχώς, αυτού που τόσο φλογερό πατριωτισμό έδειξε ούτε το όνομά του δεν ξέρουν οι πολλοί, όπως αναφέρει και ο Γεώργιος Κρέμος στον Πρόλογο της έκδοσης του έργου του Γ. Ζαβίρα **«Η Νέα Ελλάς»**, επαναλαμβάνοντας τους λόγους του Ανθίμου Γαζή, που ανάφερα στη βιογραφία του Θεοχάρη Τουρούντζια και αποφεύγω εδώ την επανάληψη… «…*Ούτω πάντων σχεδόν των εταίρων του Ρήγα ουδέ τα ονόματα γινώσκουσι τα πλήθη. Ούτε Πουλίου και Γεωργίου των Μαρκιδών, ούτε Κώστα τινός, των Σιατιστέων,… γινώσκουσιν οι πολλοί*» (λόγοι του Κρέμου, <στην έκδοση του έργου του Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς** σελ. ι΄>). Ημείς δε σήμερα, συμβουλευόμενοι την παράδοση, ρίχνομε φως στον άγνωστο εθνομάρτυρα Κώσταν Σιατιστινόν και παραδεχόμαστε ότι αυτός είναι ο Κώστας Τζίνος, τον οποίον και παραδίδομε στην εθνική ευγνωμοσύνη. Γι' αυτόν εδώ για πρώτη φορά γίνεται λόγος.[45]

---

[44] Για τον κεφαλικό και άλλους φόρους βλέπε **Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες……..**

[45] Από τα συμφραζόμενα του πλήρους χωρίου των λόγων του Γ. Κρέμου (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς,** Εισαγωγή / Πρόλογος Γ. Κρέμου σελ. ι΄**)** δεν προκύπτει με βεβαιότητα ότι το «Κώστα τινός» αναφέρεται στον Κώστα Τζίνο, πράγμα που θεωρεί μάλλον βέβαιο ο

05.02. Δημήτριος Τζίνος (ταγματάρχης)

Ο Δημήτριος Τζίνος ήταν αδελφός του Κώστα Τζίνου, γεννήθηκε στη Σιάτιστα της Δ. Μακεδονίας στα 1799. Αφού άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία της πατρίδος του, οι γονείς του εύποροι και επιθυμούντες να δώσουν σ' αυτόν ευρύτερη μόρφωση, ίσως και για άλλους λόγους που επιβάλλονταν, τον έστειλαν στη Βιέννη, όπου άκουσεν ανώτερα μαθήματα. Ο Δημήτριος στην αρχή της Επανάστασης του 1821 πιάσθηκεν από τους Τούρκους και ρίφτηκε (*ρίχτηκε*) στις φυλακές. Άμα λευθερώθηκε, ήρθε στη Σιάτιστα, όταν είχεν έρθει εκεί και ο Ν. Κασομούλης, ο οποίος μας αναγράφει στα **Ενθυμήματά** του <Α΄, σελ. 139> ότι ο Τζίνος, άμα βγήκεν από τη φυλακή, πήγε στη Σιάτιστα και τους διηγήθηκεν ότι οι Τούρκοι έγιναν θηρία ανήμερα από το Νύσσι[46] Σερβίας και (**360**) κάτω. Κατόπιν ο Τζίνος πήγε, στα 1822, στα Ψαρά και στην Αξιά[47] συναντήθηκε με τον Κασομούλη και του μετάδωκε ειδήσεις από τη Σιάτιστα, ότι ο πατέρας του Κασομούλη πέρασε την οικογένεια στη Νάουσα και αυτός έμεινε στη Σιάτιστα, όπου προφυλάγονταν όπως ουν (*όπως ακριβώς*) οι ύποπτοι, όπως ήταν και ο πατέρας του Κασομούλη Κώστας, γιατί τον κατηγόρησαν στους Τούρκους πως είχεν υιόν απόστάτην[48].

Άμα η αποστολή του Τζίνου στα Ψαρά έληξεν, ήρθε στην Πελοπόννησο και κατατάχτηκε στο <στρατιωτικό> σώμα του Κολοκοτρώνη ως απλός στρατιώτης. Στην πολιορκία της Τριπόλεως πολέμησε με γενναιότητα και οι συναγωνιστές του τότε τον πρόσεξαν και με σεβασμό εκφράζονταν για τον ηρωισμό του, τη μετριοφροσύνη του και την ανιδιοτέλειά του, προσόντα που διατήρησε σε όλη τη ζωή του. Ολιγόλογος, ακάμπτου χαρακτήρος, ευθύς μέχρι σκληρότη-

---

Φ.Ζ.. Πιθανότερο είναι να αναφέρεται στον Κώστα Δούκα, που ήταν μεταξύ των συντρόφων του Ρήγα «των συλληφθέντων… εξορισθέντων…και δεινά παθόντων ξένων επί ξένης…». Η άποψη αυτή ενισχύεται και από χωρίο στο βιβλίο: Γ. Κρέμου, **Επιστολαί Γ. Π. Κρέμου και Ηθική Στιχουργία Α. Κ. Βυζαντίου**, σελ. XIV, όπου ο λόγος για τη σύλληψη του Ρήγα. Διαβάζουμε: «*…οι συλληφθέντες δ' εν Βιέννη, συνεφυλακίσθησαν και ο μνημονευθείς Γ. Θεοχάρης ο εκ Καστορίας, Κώστας τις εκ Σιατίστης και άλλοι τινές*». Για τον Κ. Τζίνο πηγή μας φαίνεται να είναι μόνο η παράδοση, η οποία προφανώς διέσωσε και τους στίχους του «Πατριωτικού Ύμνου», τους προσαρμοσμένους στα δεδομένα της περιοχής μας, τους οποίους, ίσως για πρώτη φορά, κάνει γνωστούς η κατάθεση του Φ.Ζ..

[46] **Νύσσι:** πόλη της Σερβίας, ο Κασομούλης τη γράφει Νίσι. Άλλα ονόματα: Ναϊσσός ή Νίσσα, σήμερα Νις, σερβικά Niš .

[47] **Αξιά**, η Νάξος.

[48] **Εμενεν:** Η χρήση του ρήματος δεν δηλώνει εκούσια απόφαση. Ο Ν. Κασομούλης, [**Ενθυμήματα, Α΄** σελ. 179] γράφει για τον πατέρα του: «*ότι διαβληθείς ως έχων υιόν αποστάτην έμενε εκεί, οπού οπωσούν προφυλάττονται οι ύποπτοι*». Και ο Βλαχογιάννης, στην ίδια σελίδα και στην υποσημ. 5, διευκρινίζει: «Μένουν στη φύλαξη της αρχής και δε φυλακίζονται. Έμεινεν εκεί, στη Σιάτιστα. Φαίνεται, δεν τον αφήσανε να φύγη ως ύποπτος». Πάντως, ο Κ. Κασομούλης το 1822 βρίσκεται στη Νάουσα.

τας. Πολλές φορές παινέθηκεν από τον βασιλέα Όθωνα για διακεκριμένες πράξεις του. Κατατάχτηκε στη Χωροφυλακή μεταξύ των πρώτων με το βαθμό υπομοιράρχου α΄ τάξεως και τοποθετήθηκε στη μοιραρχία Αργολίδος και Κορινθίας. Η δράση του ως αξιωματικού Χωροφυλακής αρχίζει από το 1836. Επιθεωρητής του Σώματος στο Καλλιδρόμι, όταν φάνηκε το λησταντάρτικό κίνημα του 1836, έλαβε ενεργό μέρος στον αγώνα ενάντια της ληστείας, έδειξε γενναιότητα και συντέλεσε στην καταστολή της επανάστασης εκείνης, του έγινε προαγωγή στο βαθμό του μοιράρχου στα 1838 και τοποθετήθηκε ως διοικητής της μοιραρχίας Φθιώτιδος, όπου ανέπτυξεν όλη τη δραστηριότητά του και μπόρεσε να εξοντώσει μεγάλο αριθμό ληστών, που λυμαίνονταν την Ανατολική Στερεά Ελλάδα. Την 27η Απριλίου 1838 έχει συμπλακεί στο Σπερχειό με ληστρικό σώμα, που είχε ληστάρχους τους διαβοήτους Κόντζον, Κοντομήτρον, Τρύλιαν, και πέτυχε το φόνο του Κόντζου και τη σύλληψη του Τρύλια· (**361**) οι άλλοι διασκορπίστηκαν. Ύστερα από ολίγες μέρες, περιπολούντας στην περιφέρεια της Υπάτης, έπιασε τον αρχιληστή Κοντοσπύρο και 5 από τους συντρόφους του και εξανάγκασε τους ληστάρχους Θεοχάρη και Καλαμάτη να απομακρυνθούν από τη Φθιώτιδα.

Αυτός πρώτη φορά έβαλε σε εφαρμογή το σύστημα της εκτόπισης των συγγενών των ληστών και έκαμε την Κυβέρνηση να το καθιερώσει με Διάταγμα. Για το μέτρο δε αυτό δημοσιεύθηκε στις εφημερίδες «**Αθηνά**» και «**Αιώνα**» λίβελος[49] εναντίον του. Κατηγορούνταν πως μεταχειρίζονταν το βούρδουλα και τους εκτοπισμούς, μέτρα βάρβαρα. Η Κυβέρνηση αναγκάσθηκε να τον μεταθέσει από τη Φθιώτιδα, μα, επειδή με τη μετάθεσή του η κατάσταση χειροτέρευσε, διατάχθηκε η επαναφορά του στη Λαμία. Τα πρακτικά της Βουλής είναι γιομάτα από λεπτομέρειες της δράσης του. Εκτοξεύεται και πάλιν η κατηγορία ότι μεταχειρίζεται βάρβαρα μέτρα. Πλην, αυτά υπαγορεύονταν από υπέρτατη ανάγκη.

Στα 1850 χρημάτισεν Επιθεωρητής της Χωροφυλακής και βραδύτερα (*αργότερα)* Διοικητής των Αποσπασμάτων στη Στερεά Ελλάδα. Απόθανε στην Τρίπολη στις 29 Φεβρουαρίου 1860, σε ηλικία 61 ετών, με τον βαθμό του ταγματάρχου, μα, όπως απόθαναν όλοι οι εμπνευσμένοι αγωνιστές, απόθανε και αυτός πτωχός, πτωχότατος. Στο θάνατό του οι εφημερίδες δημοσίευσαν εγκωμιαστικά άρθρα της δράσης του. Η «**Αθηνά**», 2 Μαρτίου 1860, έγραφε:

«Και έτερον ιερόν λείψανον του αγώνος, ο καθ' άπασαν την Ελλάδα γνωστός δια τα στρατιωτικά αισθήματά του Δημ<ήτριος> Τζήνος,<δεν υπάρχει πλέον εις την ζωήν. Χθες περιεπάτει και ηστεΐζετο με την χαρακτηρίζουσαν αυτόν απάθειαν, και σήμερον ο απαίσιος νεκρικός κώδων ανήγγειλε τον θάνατόν του, προσβληθέντος υπό κεραυνοβόλου αποπληξίας>.

Επέπρωτο να αφήση τα οστά αυτού, <απερχόμενος εις τον Κύριον, ο στρατιώτης της Επαναστάσεως Τζήνος εις την Τριπολιτσάν, εις τον τόπον εις ον άλλο-

---

[49] **Λίβελος,** δυσφημιστικό και υβριστικό δημοσίευμα.

τε> συνεπολέμησε μετά των Ηρώων εκείνων υπέρ της ελευθερώσεως της Πατρίδος.

Η Τρίπολις άπασα συνεκινήθη εις το άκουσμα τούτο και αυθόρμητοι οι κάτοικοι αυτής ηκολούθησαν <εις κανονισμένην συνοδείαν, μέχρι του τάφου>, αποδίδοντες εις τον νεκρόν <του αγωνιστού τούτου, μετά δακρύων,> τον φόρον της ευγνωμοσύνης <των> ανακράζοντες «Γαίαν έχοις ελαφράν τέκνον της ηρωικής Ελλην<ικής> Επαναστάσεως». (**362**)

Η «**Βελτίωσις**» της 10ης Μαρτίου 1860:

«…Άπασα η πόλις επένθησε κατά την ημέραν της ταφής του αγωνιστού τούτου, η δε κηδεία του εγένετο ως οίον τε (=όσο ήταν δυνατό*) μεγαλοπρεπής….. Η ενταύθα διαμονή του αφήκε καλάς αναμνήσεις, δια τον χριστιανικόν βίον <του, ον διήγεν>· εκ του μισθού του, 100 δραχμάς <κατά μήνα, χριστιανικώ τρόπω,> εμοίραζεν εις τους πτωχούς, και ενδεείς συνέτρεχεν».*

Η «**Αυγή**» των Αθηνών, 3 Μαρτίου 1860:

«Ο <ταγματάρχης της Χωροφυλακής> Δ<ημήτριος> Τζήνος, ο τοσούτον διακριθείς επί της καταδιώξεως της ληστείας, προσβληθείς εκ κεραυνοβόλου απόπληξίας εν Τριπόλει, ένθα είχε την έδραν του, απεβίωσεν…. Ο μακαρίτης <Τζήνος> ήτο γέννημα θρέμμα της Σιατίστης <της Μακεδονίας> και τα πρώτα γράμματα έμαθεν εις Βιέννην, αφ' όπου έδραμεν ενταύθα, όταν ήχησεν η σάλπιγξ της ελευθερίας, υπέρ ης ηγωνίσθη και εθυσίασε. Απέθανε δε, ως όλοι οι καθαυτό αγωνισταί, επί της ψάθης, ουδέ οβολόν αφήσας εις την ατυχή οικογένειάν του».

(Βλέπε Ν. Σ. Κτενιάδου, **Ιστορία της Ελληνικής Χωροφυλακής 1833-1933,** τεύχος Β΄, 1835-1843**).**

Ο Δ. Τζίνος, όταν πολεμούσαν στας Αθήνας και συναθροίζονταν εις Κερατσίνι[50], ήταν πληγωμένος. Πληγώθηκε στον Πειραιά και τον νοσήλευεν ο Κασομούλης, φίλος του και συμπατριώτης του, όπως και ο ίδιος <ο> Κασομούλης τον αποκαλεί. Ο Τζίνος, βλέποντας την αμηχανία του στρατεύματος του Φαλήρου, δεν μπορούσε να πεισθεί ότι οι θέσεις είχαν προκαταληφθεί από τα <ελληνικά> στρατεύματα, που είχαν έρθει από τα άλλα οχυρώματα. *«Ενώ δουφεκούσαμεν <ευρισκόμενοι> πλησίον του και άκουγεν τα βόλια των εχθρών και <τόσον> πλησίον, οπού κτυπούσαν το οχύρωμά <μας>* -λέγει ο Κασομούλης- *εγώ γελούσα <με την δυσπιστίαν του>: «Γελάς, μωρέ, μοι λέγει, και δεν κλαίγεις την κατάστασιν του στρατοπέδου μας; Και διατί να κλαύσω, τον έλεγα πειράζοντάς τον, αφού <βλέπεις ότι> πολεμούμε;»* (**Ενθυμήματα**, τ. Β΄, σελ. 527, <σημ. 2>).

Ο Τζίνος τόση φλόγα πατριωτισμού είχε στα στήθια του, που, αν και ήτο κουτσός από την πληγή που πήρε στον Πειραιά και άσχετος με τα (**363**) σώματα της ενώσεως των Ρουμελιωτών ως προς την ενεργόν υπηρεσίαν, προθυμο-

---

[50] Αναφέρεται στα γεγονότα της άνοιξης του 1827, στην προσπάθεια των Ελλήνων να άρουν την πολιορκία της Ακρόπολης των Αθηνών από τον Κιουταχή, βλ. **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους** της Εκδοτικής Αθηνών, τ. ΙΒ΄, σελ. 448 κ.ε..

ποιήθηκε να μισθωθεί[51] και έδωκεν υπόσχεση να συνάξει στρατιώτας. Στα 1825 ο Τζίνος ενέργησε να καούν τα δεμάτια από τ' αλώνια της πεδιάδος του Άργους, για να μη έχει τροφές ο Ιμπραΐμης. Πολέμησε δε στις Λεύκες έξω από το Ναύπλιο, όπου αρίστευσε, όπως μας ομολογεί ο Κασομούλης <**Ενθυμήματα, τ.** Β΄, σελ. 74,75>, που ήταν αυτόπτης μάρτυς εκεί. Ποιος ξέρει δε σε πόσες μάχες έλαβε μέρος ο Τζίνος, που ήταν στην Επανάσταση από την αρχή έως το τέλος αυτής;

06. Κωνσταντίνος Δούκα

Ο Κωνσταντίνος Δούκας γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1753 και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα εκεί σχολεία. Αφού αποφοίτησεν από τα σχολεία της πατρίδος του, πήγε στη Ρωσία, όπου εργάζονταν και απόκτησε τη ρωσική υπηκοότητα. Από τη Ρωσία, ύστερα από πολλά έτη, έφυγε και ήρθεν στην Αυστρία, όπου, όταν ήρθεν εκεί ο Ρήγας, γνωρίστηκε με αυτόν και αναδείχτηκε ένας από τους πρώτους χορηγούς και συνεργάτες του. {Ο Κ. Δούκας ήταν άνδρας λόγιος και συνέγραψε και εξέδωκε με δικά του έξοδα «**Πρακτική Αριθμητική**» σε δυο τόμους στη Βιέννη, στο ελληνικό τυπογραφείο Ι. Σνείρερ <το 1820>. Στον Πρόλογο του βιβλίου γράφει τα εξής, που δείχνουν τον πατριωτισμό του: *«Εις την νυν δια την προσφιλή ημών Πατρίδα παραμυθίας τε και χαράς πρόξενον κοινήν Άμιλλαν των αγαπητών της Τέκνων υπέρ του Καλού αυτής, δεν εδυνήθην να μείνω αδιάφορος Θεατής μόνον, χωρίς να συνεισφέρω καγώ το κατά δύναμίν μου προς Ευκολίαν τινά της το Καλόν προθύμως σπουδαζούσης Νεολαίας*[52]*»}.*

---

[51] Αναφέρεται στη σχεδιασμένη προσπάθεια του Κασομούλη και άλλων εμπίστων του με απάτη να ματαιώσουν την εκ μέρους Κρητών αξιωματικών στρατολόγηση ατάκτων στρατιωτών στην περιοχή του Άργους, γιατί η στρατολόγηση αυτή θα τους στερούσε στρατιώτες απαραίτητους για τις δικές τους πολεμικές επιχειρήσεις στη Ρούμελη. Η απάτη θα ήταν να συμφωνήσουν να στρατολογηθούν από τους Κρήτες, να μισθωθούν, να λάβουν μάλιστα και προκαταβολή, και στη συνέχεια να τους εγκαταλείψουν, βλέπε Ν. Κασομούλη, **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833**, τόμος Β΄, σελ. 634 και σημ. 4.

[52] Ο Κ.Δούκας σύντροφος του Ρήγα και ο Δούκας που εκδίδει την Αριθμητική δεν μπορεί να είναι το ίδιο πρόσωπο, αφού ο πρώτος πέθανε το 1814 και το βιβλίο εκδόθηκε το 1820 από τον ίδιο το συγγραφέα και με δαπάνη του. Άλλωστε, το πλήρες όνομα του δεύτερου είναι Κ. Μ. Δούκας. Ο Κ. Άμαντος στο έργο του **Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή**, σελ. ιστ΄, υποσημ. 2, παραθέτει την πληροφορία: «*Λάμπρου, **Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα, Αθήνα 1892,** σελ. 133: Άλλος βεβαίως είναι ο Κωνσταντίνος Μ. Δούκας εκ Σιατίστης, του οποίου βιβλίον αριθμητικής αγγέλλεται δια του Λογίου Ερμού το 1820, σελ. 342*». Επομένως στην πρώτη παράγραφο του παρόντος κεφαλαίου αυτού το τμήμα της αφήγησης μεταξύ αγκίστρων {Ο Κ. Δούκας…Νεολαίας} πρέπει να αγνοηθεί, γιατί δεν αναφέρεται στο σύντροφο του Ρήγα.

Ο Κων. Δούκας αναμείχτηκε φανερά και ενεργά στις επαναστατικές ενέργειες του Ρήγα και δεν είχε διαφύγει την αστυνομική προσοχή, αλλ' αμέσως πιάστηκε από την Αστυνομία της Αυστρίας και τέθηκε σε ανάκριση. Ήταν ο (**364**) πρεσβύτερος από όλους τους κατηγορουμένους, ετών 45, και στην ανάκριση φάνηκε τολμηρότατος. Όχι μονάχα ομολογεί με θάρρος ότι συχνά έψαλλε τα επαναστατικά άσματα του Ρήγα, αλλά και ότι επιδοκίμαζε τα σχέδιά του, γιατί έτρεφεν άσπονδο μίσος στους (*για τους*) Τούρκους και πίστη στο μέλλον της πατρίδος του με την ταχεία απαλλαγή της από τον τούρκικο ζυγό και την επαναφορά της ελευθερίας εκεί που πρώτη φορά άνθισε το δέντρο της. Ο Δούκας, ως ρώσος υπήκοος, δεν παραδόθηκε <από τους Αυστριακούς> στους Τούρκους και επομένως ξέφυγε το τραγικό τέλος των συντρόφων του, μα στάλθηκεν έξω από τα αυστριακά σύνορα, στις 28 Απριλίου 1798, και πήγε στη Λειψία, όπου ζούσε με την ελπίδα ότι γρήγορα θα <ε>ξεγείρονταν το Έθνος ενάντια στον τύραννο, για να αποτινάξει το ζυγό της δουλείας και θα τον αξίωνεν ο θεός να μεταβεί και εκείνος στις τάξεις των πολεμιστών και <να> λάβει μέρος με τους αδελφούς του στους αγώνες για την απελευθέρωσή τους, που τόσο ποθούσεν η καρδιά του[53]. Πλην, δυστυχώς, δεν αξιώθηκε να ιδεί πραγματοποιούμενα τα όνειρά του, γιατί το δρεπάνι του θανάτου έκοψε το νήμα της ζωής του στα 1814 στη Λειψία, σε ηλικία 61 ετών. (Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες,** σελ. 26).

Σημ. Θεωρώ επιβεβλημένο να τονίσω εδώ ότι ουδεμία σχέση υπάρχει του Δούκα αυτού με το Δούκα που αναφέρεται ως αίτιος της ήττης (*ήττας*) στο Δραγατσάνι. Η ήττα μας στο Δραγατσάνι έγινε (*συνέβη)* στα 1821, ενώ ο Δούκας μας είχεν αποθάνει στα 1814, έπειτα εκείνος ο Δούκας είχε την αρχηγία σώματος πολεμιστών, που απαιτούσε να ήτο στρατιωτικός, ενώ ο δικός μας δεν ήτο, και, τελευταία (*τέλος*), και η ηλικία του ήτο περασμένη πλέον, για να αναλάβει τις κακουχίες ενός τέτοιου αγώνα. Για όλα αυτά θα ήταν ασύγγνωστη ύβρη όχι το να παραδεχτεί τις (*κάποιος*) , αλλά και απλά να σχηματίσει στο νου του την υπόνοια, πως μπορούσε να αποδοθεί σε ένα τέτοιο ενθουσιασμό μια τέτοια κηλίδα. (**365**)

---

[53] Βλέπε Γ. Π. Κρέμου, **Επιστολαί Γ. Π. Κρέμου και Ηθική Στιχουργία Α. Κ. Βυζαντίου,** σελ.XVI: *«ο δε Κώστας απολυθείς τη μεσιτεία της Ρωσσικής εν Βιέννη Πρεσβείας, ως ων υπήκοος Ρώσσος, εξωρίσθη εις Σαξωνίαν και διέτριβε συνήθως εις Kemnitz. Είτα επετράπη και αυτώ επί εγγυήσει να διαμένη εν Λειψία, όπου μετήρχετο τα του παρ' εμπόροις μεσίτου. Ετάφη δε και αυτός εν Λειψία εν τω νεκροταφείω τω παρά τω νοσοκομείω του Ιακώβου (Jacobshospital),τω παρά τω δάσει «Rosenthal».*

07. Θεοφάνης ο Σιατιστεύς

Ο κληρικός αυτός αγωνιστής γεννήθηκε στη Σιάτιστα[54] και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία αυτής. Τίνος οικογένειας τέκνο ήταν το εκλεκτό αυτό μέλος της Φιλικής Εταιρείας μάς είναι άγνωστο, γιατί ο μεγάλος αυτός φιλοπάτριδας (*φιλόπατρις*), του οποίου τα εξαιρετικά φιλοπάτριδα αισθήματα και ημείς οι <συμ>πατριώτες του αγνοούσαμε, επεξέτεινε την αγάπη του πέρα από τα στενά όρια της οικογένειας και θέλησε να τον γνωρίσει ο κόσμος, όχι με το οικογενειακό του όνομα, αλλά με το όνομα της γενέτειράς του, Θεοφάνης ο Σιατιστεύς[55]. Η μελέτη όμως της ζωής του, που ήταν μια συνεχής και γεμάτη από πατριωτικές εκδηλώσεις κίνηση, δικαιολογεί, χωρίς καμιά αντίρρηση, την επωνυμία του από το όνομα της μεγάλης πατρίδος, εάν αυτό δεν θα χαρακτηρίζονταν ως μια εγωιστική υπερηφάνεια. Θα άξιζε δηλαδή να επονομαστεί Θεοφάνης ο Έλληνας, γιατί τα έργα του δείχνουν ότι ο εργάτης αυτών δεν ανήκε μονάχα στην οικογένεια, μονάχα στη γενέτειρά του, αλλά σε όλη την Ελλάδα, την οποία εκλήθη από τη θεία Πρόνοια να εξυπηρετήσει (*υπηρετήσει*). Ακούσατε:

Ο Θεοφάνης ο Σιατιστεύς έλαβε μέρος στις προεργασίες της Επανάστασης του 1821 ως Φιλικός και προσλήφτηκεν ως γραμματεύς και σύμβουλος του Εμμανουήλ Παπά. Ο Ν. Κασομούλης, συμπατριώτης του, στα **Ενθυμήματά** του <Α΄.σελ. 149> μας μεταδίδει *(μας πληροφορεί)* ότι, όταν στάλθηκεν από τους Σιατιστινούς ως πληρεξούσιός τους να λάβει μέρος στη σύσκεψη των καπεταναίων στην Καστανιά, συνάντησε τον ιεροδιάκονο Θεοφάνη ως γραμματέα του Εμμανουήλ Παπά[56]. Ο Θεοφάνης αγωνίστηκε στην Κασσάνδρα και διακρίθηκε και (**366**) θαυμάστηκε για τον ένθεο ζήλο του και την προσωπική του ανδρεία. {Ύστερα από το τραγικό τέλος της Κασσάνδρας και την καταστροφή της Χαλκιδικής, ο Εμμανουήλ Παπάς παραλαμβάνει το Θεοφάνη και αποβιβάζονται στην Κόρινθο, όπου συνεχίζουν την πατριωτική τους δράση}[57]. Ύστερα

---

[54] **Θεοφάνης**: Ο Γρηγόριος Βέλκος στο βιβλίο του **Θεοφάνης ο Σιατιστεύς** υποστηρίζει ότι ο Θεοφάνης *«γεννήθηκε στη Σέλιτσα (σημερινή Εράτυρα-Βοΐου, Νομού Κοζάνης), κωμόπολη (κεφαλοχώρι) της επισκοπικής περιφέρειας Σισανίου και Σιατίστης, απ' όπου προήλθε και η προσωνυμία του Σιατιστεύς, την οποία χρησιμοποίησε σαν επίσημο επώνυμο σε όλη του τη ζωή»*, σελ. 16.

[55] Το κατά κόσμον όνομά του ήταν Δημήτριος και το οικογενειακό του επώνυμο Πούλιος, σύμφωνα με τον Γρ. Βέλκο, **Θεοφάνης ο Σιατιστεύς,** σελ. 17.

[56] Η συνάντηση έγινε στην Κασσάνδρα, όπου πήγε ο Κασομούλης μετά τη συνάντηση των καπεταναίων στην Καστανιά, βλέπε **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833**, Α΄, σελ. 148-149. **Καστανιά**, χωριό του Νομού Πιερίας· υπάγεται στο Δήμο Κολινδρού.

[57] Η πληροφορία του χωρίου που εγκλείεται σε άγκιστρα {Ύστερα από……δράση} δεν επιβεβαιώνεται από κάποια πηγή. Αντίθετα, μελέτη του Γρ.Βέλκου: **Θεοφάνης ο Σιατιστεύς**, με αναφορά σε γεγονότα και σε έγγραφα της Αρχειακής Συλλογής Θεοφάνους

από 9 μήνες <από την απόβασή του στο Άγιο Όρος> ο Εμμανουήλ Παπάς, ενώ πήγαινε στην Ύδρα, προσβάλλεται από κεραυνοβόλον αποπληξία και αποθνήσκει μέσα στο πλοίο και θάπτεται στη νήσο Ύδρα με τις τιμές που του άξιζαν.

Ο ημέτερος Θεοφάνης <μετά την καταστροφή της Κασσάνδρας> κατέρχεται με τους Ολυμπίους[58] στις Σποράδες και απ' εκεί στις Σπέτσες, όπου προσλαμβάνεται για (*ως)* γραμματεύς της Δημογεροντίας. [Εκεί <στην Πελοπόννησο> ο Θεοφάνης λαμβάνει αμέσως μέρος ενεργητικό στα πράγματα τα γενικά, συναθροίζει τους σκορπισμένους συμπατριώτες του, Μακεδόνες και άλλους, τους συντάσσει σε σώματα στρατιωτικά και τους στέλνει στον πόλεμο με ιδικά του έξοδα]. Ακολουθεί τον σπετσιώτικο στόλο, γιατί κυρίως υπηρέτησε στα ναυτικά, γίνεται γραμματεύς αυτού και κρατεί σε διάφορες ναυτικές εκστρατείες τα ημερολόγια των ναυμαχιών, τα οποία αποτελούν θαυμάσιο φιλολογικό έργο για τη σαφήνεια και παρατηρητικότητα που τα χαρακτηρίζει. Πολλήν υπόληψη είχε στις οικογένειες της νήσου <των Σπετσών> και, ιδιαίτερα, στην οικογένεια των Μποτασαίων, στην οποίαν χρησιμεύει για (*ως)* διδάσκαλος και σύμβουλος. Όλοι δε οι καπεταναίοι των πλοίων τον αγαπούσαν και τον τιμούσαν εξαιρετικά.

Στα 1835 τον βλέπομε μέλος της Επιτροπής του συνοικισμού Μακεδόνων, της <Νέας> Πέλλης, όταν ο Παναγιώτης Παπαναούμ[59] στάλθηκε στην Αταλάντη, για να χαράξει <εκεί> τα όρια <αυτού> του συνοικισμού των <προσφύγων> Μακεδόνων· (**367**) <ο Θεοφάνης> ασχολούνταν πάντοτε με τα εκκλησιαστικά ζητήματα και για τούτο, όταν ήρθεν ως Κυβερνήτης ο Καποδίστριας, χρησιμοποιήθηκε (*αξιοποιήθηκε*) στη Γραμματεία των Θρησκευμάτων και στην εποχή του Όθωνος έγινε γραμματεύς της Ιεράς Συνόδου, όπου τακτικά υπηρετούσε, γιατί ήταν πολύ χρήσιμος για τα εκκλησιαστικά πράγματα και κατάντησεν *(έγινε)* αξιοθαύμαστος για την προθυμία του, το ζήλο του και τη διαγωγή του. Όταν χειροτονήθηκεν αρχιερεύς, υπηρέτησεν ως αρχιερεύς Μαντινείας και Κυνουρίας, όπου και απέθανε.

του Σιατιστέως, δίνει τις παρακάτω πληροφορίες (σελ. 38-40, 52): Μετά την καταστροφή της Κασσάνδρας ο Θεοφάνης έχασε τον αρχηγό του Εμμανουήλ Παπά και μόλις που πρόλαβε να μπεί σε ένα από τα ελληνικά καράβια και να περάσει στη Σκιάθο. Ο Εμμ. Παπάς κατάφερε με πλοιάριο να περάσει στο Άγιο Όρος κι από κει έφυγε για την Ύδρα, με πρώτο σταθμό τη Σκιάθο, όπου συνάντησε το Θεοφάνη. Ήταν η τελευταία φορά που τον είδε, γιατί ο Εμμ. Παπάς πέθανε καθ' οδόν προς την Ύδρα. (Η κηδεία του στην Ύδρα έγινε στις 5 Δεκεμβρίου 1821).

[58] **Ολύμπιοι,** Οι καπεταναίοι και οι αγωνιστές του Ολύμπου.

[59] **Παναγιώτης Παπαναούμ,** ένας από τους καλύτερους τοπογράφους και πολεοδόμους της εποχής του, με σπουδές στο Βερολίνο και τη Λειψία. Σ' αυτόν οφείλεται το θαυμάσιο πολεοδομικό και ρυμοτομικό σχέδιο της Νέας Πέλλας, του οικισμού των Μακεδόνων Προσφύγων στην περιοχή της Αταλάντης, βλέπε Γρ. Βέλκου, **Θεοφάνης ο Σιατιστεύς**, σελ. 175, και Καπνουκάγια Χρίστου, ***Η αυτογραφία του Παναγιώτου Παπαναούμ***, **Η.Δ.Μ.** 1933, σελ. 193.

Με τους προκρίτους της ιδιαίτερης πατρίδος του[60], που διηύθυναν τα πράγματα αυτής, είχε τακτική αλληλογραφία και χρησίμευε πολλές φορές <ως> σύμβουλός τους. Κάποτε ζήτησε να του στείλουν ένα πατριωτάκι, για να το σπουδάσει με έξοδά του. Η επιστολή του δεν σώζεται, σώζεται όμως η απάντηση των επιτρόπων της Ελληνικής Σχολής σε αντίγραφο, όπου φαίνεται η εκτίμηση που έτρεφαν σ' αυτόν οι συμπολίτες του και η ευγνωμοσύνη τους που του χρεωστούσαν για τα φιλοπάτριδα αισθήματά του. Αντιγράφομε εδώ το αντίγραφο της απαντητικής επιστολής των Σιατιστινών που έχει ως εξής:

«Προς τον φιλοπάτριδα και αξιοσέβαστον συμπατριώτην μας Κ^{ον} Θεοφάνην.

Εδεξάμεθα μετά χαράς το από τας 21 8/βρίου ποθεινόν ημίν γράμμα σας, προς το οποίον ευρόντες ήδη ευκαιρίαν αποκρινόμεθα, ερευνώντες εν πρώτοις τα περί της ποθεινοτάτης ημίν υγείας Σας.

Είδομεν, φίλε συμπατριώτα, με οποίαν χαράν απεδέχθητε τον εκλεχθέντα παρ' ημών και σταλέντα προς Υμάς νέον και την οποίαν εστήσατε προσοχήν και επιτήρησιν της ηθικής του και της προόδου του απονέμοντες αυτώ τα μέσα της σπουδής του και τα συντείνοντα εις περιποίησίν του, τα οποία όλα τα θεωρούμεν ως ευγενή αποτελέσματα του δραστηριωτάτου (**368**) της φιλοπατρίας σας πυρός, το οποίον υπεκκαίει εις τα στήθη σας, καθώς δι' άλλων πολλών πολλάκις τοιούτων τρανώς το απεδείξατε υπερεκπληρώσαντες τη αληθεία τα προς την πατρίδα χρέη σας, ήτις και με χαράς δάκρυα εύχεται να σας μιμηθώσιν εις ταύτα και τα λοιπά τέκνα της, ευγνωμονούσα δι' αυτά και μετ' αυτής και ημείς βαθυτάτην ευγνωμοσύνην <εκφράζοντες> και μακαρίζουσα εαυτήν, διότι μεταξύ των οδυνηρών της παθών εύρε προνοητήν και προστάτην των συμφερόντων της άοκνον. Ελάβομεν και την ανταποσταλείσαν επιστολήν μας προς τους Ζωσιμάδας, την οποίαν και μετερρυθμίσαμεν, ως μας εγράφετε, και ευρόντες οποίαν επιθυμούμεν ευκαιρίαν, την δια Πατριαρχικής προσκλήσεως εις Κωνσταντινούπολιν αποδήμησιν του Αρχιερέως μας, επέμψαμεν αυτήν προς τον Παναγιώτατον παρακαλούντες και Αυτόν δι' ιδιαιτέρας αναφοράς μας, όπως λάβη πατρώαν φροντίδα περί της προς τον ευγενέστατον Νικόλαον Ζωσιμάν ασφαλούς αποστολής της. Σας υπενθυμίζομεν και αύθις Κ^{ε} Θεοφάνη, περί των εις χείρας του Κ^{ου} Πάλη ευρισκομένων αυλικών[61] της Σχολής ομολογιών,

---

[60] Ο Φ Ζ. πατρίδα εννοεί τη Σιάτιστα.

[61] **Ομολογία**, το «γράμμα» που πιστοποιούσε ότι ο έμπορος είχε δανειστεί από κάποιον χρήματα, όταν ο ίδιος δεν διέθετε το απαιτούμενο κεφάλαιο, βλέπε Παπαγεωργίου Γεωργίου, **Ο Εκσυγχρονισμός του Έλληνα Πραγματευτή σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα (τέλη του 18^{ου} αρχές του 19^{ου} αι.)**, σελ. 61.

Αυλικές Ομολογίες: «Χρεώγραφα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Αυλικαί Ομολογίαι καλούμενα», βλ. Α. Α. Κανατσούλης, ***"Ιστορικά Σιατίστης. Ο ιερός ναός του Αγίου Δημητρίου. Η ιεραρχία των μητροπολιτών"***, άρθρο στην εφημερίδα της Κοζάνης **"Βόρειος Ελλάς"**, φ. 149, 23-3-1930, σελ. 4.

Στην πηγή οδηγηθήκαμε από ανάλογη παραπομπή του Α. Δάρδα στο βιβλίο του **Η Επισκοπή-Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 79.

δια να φροντίσητε περί της παραλαβής των και να μας τας πέμψητε, καθοδηγούντες ημάς συγχρόνως, όπως ποτέ δυνάμεθα να ενεργήσωμεν ως προς αυτάς καταλληλότερον τα περαιτέρω. Ελάβομεν και τα 13 φύλλα της εφημερίδος του «Αιώνος», περί της οποίας σας παρακαλούμεν, αν δυνατόν, να μας έρχηται ταχύτερον, αλλά μόνον αν δυνατόν.

Εν τοσούτω σας προσκυνούμεν και ευχόμεθα θεόθεν παν ό,τι αγαθόν και Υμίν θυμήρες[62] και ζωήν ευαίωνα και μακραίωνα.

Οι φίλοι πατριώται σας και Επίτροποι της Ελληνικής Σχολής.»

Σημ. Αύτη εστάλη προς τον Ν. Αργυριάδην εις Αθήνας όπως αποστείλει αυτήν ασφαλώς προς τον Κ^{ον} Θεοφάνην. (**369**)

08. Οικογένεια Κασομούλη ή Τσιάμη

Η οικογένεια Κασομούλη αποτελεί έξοχο παράδειγμα πατριωτισμού. Ο πατέρας, Κώστας Κασομούλης, και οι τρεις υιοί αυτού Νικόλαος, Γεώργιος και Δημήτριος, πρόσφεραν ολοκαύτωμα τον εαυτό τους -πλην του Νικολάου, που επέζησε- στο βωμό της πατρίδος. Για ευγνωμοσύνη εθνική και μοναδικό παράδειγμα για μίμηση θα άξιζε ένα σύμπλεγμα ανδριάντων, που να παριστάνει τον πατέρα και τους τρεις υιούς[63], όπως στην αρχαία εποχή το σύμπλεγμα του Διαγόρα[64] και των 2 υιών του.

08.01. Κώστας Κασομούλης ή Τσιάμης

Ο Κώστας ήταν νοικοκύρης εύπορος και ειργάζονταν ως έμπορος στην Κοζάνη, στην Τσιαριτσιάνη, στα Σέρρας, στη Σιάτιστα και <στη> Βλάτση

Σχετικά με το θέμα βλ. και **Παράρτημα, § 14. Γραπτές μαρτυρίες για την εξέλιξη του κληροδοτήματος της Βασιλικής Νικολάου.**

[62] **Θυμήρες,** ευάρεστο, τερπνό, ευχάριστο.

[63] Υπάρχει και ο τέταρτος γιος του από τη δεύτερη γυναίκα του, την Αλεξάνδρα, ο Γιαννάκης.

[64](α) **Διαγόρας ο Ρόδιος**, μεγάλος πυγμάχος του 5^{ου} π.Χ. αι., ολυμπιονίκης στην πυγμαχία το 464 π.Χ., στην 79^{η} Ολυμπιάδα, και νικητής πολλές φορές στα Ίσθμια, Νέμεα, Πύθια. Πατέρας ολυμπιονικών και της γνωστής Καλλιπάτειρας. Τα 448 π.Χ. στην Ολυμπία παρακολούθησε τους αγώνες και τη νίκη των δυο γιων του. Εκείνοι του χάρισαν τα στεφάνια τους, τον σήκωσαν στους ώμους τους και τον περιέφεραν στο στάδιο κάτω από τις επευφημίες του πλήθους. Πέθανε εκεί, στην αγκαλιά τους. (β) «Σύμπλεγμα του Διαγόρα», πιθανόν ο Φ.Ζ. στην παρατήρησή του αυτή να είχε κατά νουν την εικόνα /πίνακα ζωγραφικής του J. Rosier με τίτλο Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΔΙΑΓΟΡΑ, που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό ΚΛΕΙΩ της 15/27 Ιουνίου 1890, και την πληροφορία του ίδιου περιοδικού ότι: «ιδρύθησαν εν Ολυμπία προς τιμήν του Διαγόρα και των απογόνων του πέντε ανδριάντες, εκ των βάθρων των οποίων εν λείψανον ανευρέθη και σώζεται μέχρι του νυν».

<Βλάστη>. Αλλ' ως πνεύμα ανήσυχο και δραστήριο βρίσκονταν και αυτός ανακατωμένος [σε κάθε κίνηση εθνική]. Στην Κοζάνη ευρισκόμενος έγινεν οπαδός του Αυλιώτη[65] και, όταν ο Αυλιώτης ανεχώρησεν, οι οπαδοί του δημοκρατικοί υπόφεραν από τους οπαδούς του Αλή και πολλοί αναγκάστηκαν να εκπατριστούν. Τότε ήρθε στη Σιάτιστα ο Μπούνος, που έκαμε τη βρύση Μπούνο. Τότε ο Κασομούλης πήγε στη Βλάτση <Βλάστη>, όπου νυμφεύθηκε την ανεψιά του Γεωργίου Φαρμάκη, που ήταν πατέρας του Γιάννη Φαρμάκη, και ύστερα από το γάμο του έφερε την κυρία του στη Σιάτιστα, γιατί εκεί θεωρούσεν αυτήν εξασφαλισμένην από τους ηθικούς κινδύνους που θα διέτρεχε εξαιτίας των πατριωτικών ενεργειών του. Ήταν μέλος της Φιλικής Εταιρείας και ως τέτοιος ειργάσθηκε πολύ στην προπαρασκευαστική εποχή για την Επανάσταση, μεταβαίνοντας στις πολιτείες της Μακεδονίας, από τη Σιάτιστα έως τα Σέρρας, και (**370**) συνιστώντας στους κατοίκους να τοιμάζονται για την εξέγερση του Έθνους και να συνεισφέρουν πρόθυμα ό,τι ο καθένας μπορεί σε αίμα και σε χρήμα, για να επιτύχει ο μεγάλος εθνικός αγώνας. Στον καιρό δε της Επανάστασης αγωνίστηκεν όσο ολίγοι. Με συναγωνιστές τους υιούς του και αρκετούς Σερραίους έπιασε το μοναστήρι Ηλιόκαλη αναμένοντας το σύνθημα της εξέγερσης, αλλά <ε>μποδίστηκεν από το μητροπολίτη Χρύσανθο να προβεί σε κίνημα, γιατί, ύστερα από το μαρτυρικό θάνατο του Πατριάρχη και ύστερα από τα μέτρα που έλαβεν η Τούρκικη κυβέρνηση, κάθε κίνημα ήταν καταδικασμένο σε βέβαιη αποτυχία, και ο Κασομούλης αναγκάστηκε να έλθει με τους υιούς του στη Νάουσα, όπου θα εύρισκε στάδιο εθνικής δράσης με τον Καρατάσον στα 1822. Όταν βρίσκονταν ακόμα στα Σέρρας, σκόπευε να έλθει στο Άγιο Όρος και από κει ο μεν Θ. Ποντίκης<μωραϊτης φίλος, **Ενθυμήματα Α΄,** σελ.136> να περάσει στην Πελοπόννησο, ο δε υιός του Νικόλαος να πηγαίνει *(να πάει)* στην πατρίδα, όπως τον συμβούλευεν ο πατέρας του λέγοντας σ' αυτόν: «Φεύγα για την πατρίδα και έρχομαι εγώ κατόπι». Δυστυχώς, δεν ήταν πεπρωμένο να ξαναϊδεί τους ιδικούς του. Στη Νάουσα, όταν ο Εμπού Λουμπούτ κατόρθωσε στις 6 Απριλίου να παραβιάσει την πύλη του Αγίου Γεωργίου και να εισέλθει στην πόλη Νάουσα, που την παράδωκε στον εμπρησμό και στη σφαγή, ο Κώστας οχυρώθηκε σε κάποιο σπίτι, όπου εμάχετο με γενναιότητα και εφονεύθη, αφού εφόνευσε 18 Τούρκους (βλ. Βασδραβέλλη, Οι **Μακεδόνες**, σελ. 168).

---

[65] **Αυλιώτης,** αρχηγός της δημοκρατικής πολιτικής φατρίας της Κοζάνης, εχθρός του Αλή πασά. Εστράφη κατά των πολιτικών αντιπάλων του στην Κοζάνη, επειδή έκαναν κακή κατανομή των φόρων και πίεζαν τους οπαδούς του. Φονεύθηκε από Αλβανούς, που έφερε ο αντίπαλός του Ρούσης Κοντορούσης, αρχηγός της αριστοκρατικής φατρίας της Κοζάνης, και το πτώμα του εξετέθη σε δημόσια θέα και διαπόμπευση επί τριήμερον. Βλέπε Π. Λιούφη, **Ιστορία της Κοζάνης**, σελ. 61-77.

08.02. Γενεαλογία Κασομούλη:

Γενεαλογία Κασομούλη: Κώστας Κ., πατήρ.
Του Ν. Κ. πραγματική μήτηρ η ανεψιά του Γιάννη Φαρμάκη
Αλεξάνδρα, μητρυιά του Ν. Κ.
Αικατερίνη και Σουλτάνα αδελφαί του Ν. Κ.
Γεώργιος και Μήτρος, αδελφοί του Ν. Κ. [66](**371**)

08.03. Δημήτριος ή Μήτρος Κασομούλης

Ο Μήτρος ήταν ο νεότερος[67] των αδελφών Κασομούλη. Αυτός έμενε κοντά στην οικογένεια και ήταν επόμενο να ποτιστεί όλες τις πίκρες, με τις οποίες ποτίστηκεν η οικογένεια Κασομούλη από μέρος των τούρκικων αρχών, εξαιτίας της εθνικής δράσης του πατέρα Κώστα Κασομούλη, που φρόντιζαν να <τον> συλλάβουν και, επειδή δεν το κατόρθωναν, ξέσπαζαν (*ξεσπούσαν*) στην οικογένεια. Η σύλληψη και φυλάκιση της κυρά Τσιάμινας[68], μητέρας των αδελφών Κασομούλη, η δήμευση της περιουσίας τους, κρυμμένης σε κοινόν κρυψώνα και προδοθέντα στις τούρκικες αρχές από προδοτικά όργανα, <Ν. Κ.

---

[66] Η γενεαλογία αυτή είναι γραμμένη με μελάνη άλλου χρώματος και η πληροφορία «πραγματική μήτηρ η ανεψιά του Γιάννη Φαρμάκη» έρχεται σε αντίθεση με το χειρόγραφο κείμενο της σελίδας 369 του Φ.Ζ., όπου γράφει: «…Τότε ο Κασομούλης πήγε στη Βλάτση, όπου νυμφεύθηκε την ανεψιά του Γεωργίου Φαρμάκη, που ήταν πατέρας του Γιάννη Φαρμάκη...».
Όπως προκύπτει από νεότερους μελετητές, η σύνθεση της οικογένειας του Κώστα Κασομούλη είναι η ακόλουθη:
Κώστας Κ<ασομούλης>, πατέρας, <από τη φάρα των Τσάμηδων του Πισοδερίου>.
Του Ν. Κ<ασομούλη> πραγματική μητέρα η <Σουλτάνα Παφίλη, κόρη της Μαρούσκως, αδερφής του Γιώργου Φαρμάκη, ο οποίος είχε γιο το Γιάννη Φαρμάκη>.
Αλεξάνδρα, μητρυιά του Ν. Κ<ασομούλη. Αλεξάνδρα Δαλούκα από τη Σιάτιστα>.
Γεώργιος και Μήτρος, αδελφοί του Ν. Κ<ασομούλη, ομομήτριοι>.
<Γιαννάκης Κ. Κασομούλης, ετεροθαλής αδελφός του Ν. Κασομούλη από τη δεύτερη γυναίκα του Κ. Κασομούλη, την Αλεξάνδρα>.
Αικατερίνη και Σουλτάνα αδελφές του Ν. Κ<ασομούλη, ετεροθαλείς>.
Η συμπλήρωση του γενεαλογικού δένδρου της οικογένειας Κασομούλη έγινε με βάση πληροφορίες από: **1**. την εργασία της Τζινίκου-Κακούλη Αθηνάς, **Η Μακεδόνισσα στο θρύλο και στην Ιστορία (1453-1940 μ.Χ.)**, **2.** Ι. Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832,** και **3**. Δελιαλή Νικολάου, **Η ιδιόγραφος διαθήκη του Νικολάου Κ. Κασομούλη (1795-1871).**

[67] **Μήτρος,** ο νεότερος από τους τρεις αδερφούς Νικόλαο, Γεώργιο και Μήτρο που είχαν μητέρα την πρώτη γυναίκα του Κ. Κασομούλη, τη Σουλτάνα. Πραγματικά ο νεότερος από τους τέσσερις αδελφούς Κασομούλη ήταν ο Γιάννης, ο ετεροθαλής, που είχε μητέρα τη δεύτερη γυναίκα του Κ. Κασομούλη, την Αλεξάνδρα.

[68] **Τσιάμινα,** η Αλεξάνδρα, μητρυιά του Ν. Κασομούλη.

Ενθυμήματα, τ. Α΄, σελ. 265> και η σύλληψη και η φυλάκιση [του Μήτρου] στις φυλακές Βιτωλίων[69] <**Ενθυμήματα,** τ. Α΄, σελ. 437> ήταν αρκετά να χρησιμεύσουν ως αίτια για τη μόρφωση *(διαμόρφωση*) στο Μήτρο ενός χαρακτήρος, στον οποίο μπορούσε κανένας να διακρίνει μια αληθινή στην πατρίδα αγάπη, μα συγχρόνως και μια φλόγα εκδίκησης, που κυριαρχούσε μέσα στην καρδιά του και τον έκαμνε να μη επιδιώξει αξιώματα για τιμές και δόξες, αλλ' ως αρκετή ικανοποίησή του να θεωρεί και να επιδιώκει την εκδίκηση, με την οποία θα χόρταινε τη δίψα που είχε μέσα του και του φλόγιζε την καρδιά του τη γεμάτη από μίσο<ς> και θάνατο (*επιθυμία θανάτου*), όχι μονάχα των τυράννων, αλλά και όλων εκείνων των Ελλήνων, που, με τις προδοσίες τους και τις εργασίες τους σε πολεμικά έργα του εχθρού, συντελούσαν σε ενίσχυση αυτού και ματαίωση ή και επιβράδυνση μόνο του ιερού αγώνα. Το μίσος και ο θάνατος αυτών ήταν τα μόνα ελατήρια (*κίνητρα)* που τον οδηγούσαν στις πράξεις του, αυτά όμως και τον εξέθεταν πιο πολύ σε μεγαλύτερους κινδύνους και γι' αυτό και δεν βάσταξε πολύ η δράση του. Συλλαμβάνεται από τις τούρκικες αρχές, αποστέλλεται στα Βιτώλια και κλείεται στις εκεί φυλακές. Πλην, ως εκ θαύματος, σώζεται, μεταβαίνει στη Σερβία και μέσον της Αυστρίας και των άλλων επικρατειών φθάνει μαζί με άλλους Έλληνας στην Ελλάδα και κατατάσσεται (**372**) στο σώμα του αδελφού του Νικόλα.

Στα 1822, όταν ο μπουλούκμπασης Αλή Ντόγρανης έστειλεν αγγελιοφόρο με υβριστικό και απειλητικό γράμμα του ντερβέν-αγά Τρικάλων στον υπερασπιστή της Καστανιάς Διαμαντήν, ο Μήτρος με άλλους οπλίτες του Διαμαντή φόνευσαν τον αγγελιοφόρο στο δρόμο· και αυτό θεωρήθηκεν ως αρχή της κήρυξης της Επαναστάσεως και στα Πιέρια στις 8 Μαρτίου 1822 μέρα Σάββατο (Ι. Κ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες,** σελ.152-153). Ο Μήτρος έλαβε μέρος και στην υπεράσπιση του πύργου των Λαζαίων στο άκρο της Μηλιάς, ο οποίος πυρπολήθηκε από τον Σάλα. <**Ενθυμήματα, Α΄**, σελ. 209 και 212>.

Στην πολιορκία του Μεσολογγίου ο Μήτρος ήταν μεταξύ των υπερασπιστών αυτού. Τον συναντούμε, όταν οχύρωναν το μέτωπο του Μεσολογγίου κατά τη θάλασσα, στη θέση του Ανεμομύλου, υπό την προσωπική διεύθυνση του Νικολάου, άρρωστον μαζί με το Στουρνάρα στην ίδια οικία και τους πρόσεχεν ο Νικόλας (**Ενθυμήματα**, τ. Β΄, σελ. 200 και 207). Όταν αποφασίστηκε να γίνει η έξοδος από το Μεσολόγγι, κρίθηκε αναγκαίο να φονεύσουν όλους τους αιχμαλώτους στρατιώτες, ακόμα δε και τους χριστιανούς, όσους είχαν πιάσει να εργάζονται σε τούρκικα έργα. Ο Μήτρος είχεν αναλάβει από την αρρώστια του και, άμα έμαθε την απόφαση, έτρεξε στην ακρογιαλιά και σκότωσε μονάχος του 12 και, όταν γύρισεν, ήταν γεμάτος χαρά, αλλά και γεμάτος αίματα από το κεφάλι έως στα ποδάρια. Άμα τον είδε ο Νικόλας σ' αυτά τα χάλια εξεπλάγη, γιατί μόλις είχεν αναρρώσει, και τον επέπληξε γιατί επεχείρησε να σφάξει τόσους και ο Μήτρος του απάντησεν: «Ε! άφησέ με και τώρα και κόφτω

[69] **Βιτώλια ή Μοναστήρι,** η πόλη Μπίτολα της ΠΓΔΜ.

500 κι άλλους ακόμα, αν μου πέσουν στα χέρια. Έπειτα τι μας έμεινε πλέον τώρα παρά να πιούμε και αίμα; Δεν έχομε τίποτε να φάμε»[70]. **(373)**

Στην έξοδο ο Μήτρος φάνηκε να ορμάει με το ένα χέρι στα μάτια <**Ενθυμήματα**, τ. Β΄ ,σελ. 270> και με τ'άλλο να κρατάει το γιαταγάνι και έκτοτε δεν τον ξαναείδε ο Νικόλας, ενώ παρέκεια ανταμώθηκε με το Γεώργιο, από τον οποίον είχε χωρισθεί κατά την ορμή[71] και από τότε πλιά δεν χωρίσθηκαν οι δυο τους. Ο Μήτρος δεν φάνηκε πουθενά και φαίνεται ότι θα σκοτώθηκε στην ορμή[72].

Είδαμε παραπάνω ότι ο Μήτρος απαντώντας στον αδερφό του είπεν ότι δεν τους έμεινε πλέον παρά να πιουν και αίμα, διότι δεν έχουν τίποτε άλλο να φάγουν. Είχε δίκαιο βέβαιο, γιατί είχαν φάγει πλέον ό,τι είχαν, τα βοηθητικά [ζώα πρώτα], τα βόιδια, άλογα, μουλάρια και όνους. Έπειτα έβαλαν χέρι και στα αγαπημένα οικιακά ζώα, στα γατάκια, στα πιστά σκυλάκια, στους πιστούς και άγρυπνους φίλους τους μεγάλους σκύλους και στα κυνηγετικά ακόμα σκυλιά, για να μπορέσουν να εκμηδενίσουν το φοβερότερο εχθρό, την ανίκητη πείνα, που «μάτια δεν έχει», ελπίζοντας ότι από ώρα σε ώρα θα μπορούσαν οι απόξω να τους στείλουν τρόφιμα. Δυστυχώς, ο Μήτρος έβλεπεν ότι ήταν αδύνατο να έλθουν απ' έξω τροφές και η κατηραμένη πείνα τού εξαντλούσε τις δυνάμεις του και τον έκαμνε να αποφασίσει να πιει και αίμα ανθρώπινο σφάζοντας αιχμαλώτους και Τούρκους στρατιώτες[73] και με προθυμία και χαρά δέχτηκε την απόφαση της εξόδου, στην οποία έλαβε μέρος προχωρούντας με το ένα χέρι στα μάτια και με τ' άλλο κρατιώντας το γιαταγάνι, με το οποίο θα άνοιγε δρόμο σε κείνους που τον ακολουθούσαν, σπαθίζοντας εκείνους που θα παρουσιάζονταν μπροστά του. Αλλά γιατί το ένα χέρι το είχε στα μάτια; Είχε μπουχτίσει πια από αίμα ανθρώπινο και δεν ήθελε να βλέπει μπροστά του στο δρόμο άλ-

---

[70] Στα **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833** του Ν. Κασομούλη, τ. Β΄, σελ. 252. υπάρχει υπαινικτική, αλλά και εύγλωττη υποσημείωση του Γιαννη Βλαχογιάννη με αριθμ 5. Την αντιγράφουμε: *«Εδώ φρικτή υποψία προβάλλει· ίσως κάτου από την απόφαση της σφαγής ήτανε κρυμμένη η ανάγκη η ανομολόγητη των πεινασμένων αίμα να πιουν.»*

[71] **Ορμή,** από τη χρήση της και τα συμφραζόμενα φαίνεται πως η σημασία της είναι εξόρμηση, επίθεση.

[72] Στα **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833**, τ. Β΄, σελ. 270, σημ.8, ο Ν. Κασομούλης νεκρολογώντας τον αδερφό του δίνει σημαντικά στοιχεία του χαρακτήρα του και των αρχών του: *«…μας άφησεν και εμένα και τους (λοιπούς) αδερφούς μου τον μεγαλύτερον πόνον εις την καρδιά, έως σήμερον, δια την γενναιότητά του και την απλότητα, και ακόμη δια τα ευπροσηγορικά του και αστεία προτερήματα.…Είχεν ένα πλήθος αδερφοποιτούς και ολονέν εξακολοθούσεν να κάμνη. Είχεν μανίαν να έχει όλον τον κόσμον φίλους και κανέναν εχθρόν. Ήτον 20 χρονών τότες. Αιωνία σου η μνήμη, αυταδερφέ μου· επήγες κατά μίμησιν του πατρός μας, όστις μας ανάθρεψεν εις τα αισθήματα της ελευθερίας, και απέθανες κατά την επιθυμίαν του.»*

[73] Ίσως ο συγγραφέας είναι επηρεασμένος στην κρίση του αυτή από την υποσημείωση 5 της σελ. 252 του Β΄ τόμου του έργου **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833,** που παραθέτουμε παραπάνω στην υποσημ.70.

λους Τούρκους, γιατί, αν (**374**) τους έβλεπε, το μίσος και η μανία της εκδίκησης για τα κακά που έπαθε το γένος και πάθαινεν ακόμα και η φιλοτιμία του και η σωτηρία των αδελφών του δεν θα τον (*του*) επέτρεπαν να τους αφήσει ζωντανούς. Μα αυτό θα τον έκαμνε να αργοπορήσει την έξοδο, ενώ δεν ήταν καιρός για αργοπορίες, έπρεπε να βιαστεί. Κάθε αργοπορία απειλούσε την ζωή των συντρόφων του. Ίσως, όμως, και διότι δεν ήθελε να ιδεί τις άγριες ορδές των Τούρκων και το πλήθος αυτών που θα εμπόδιζαν το διάβα του, φοβούμενος μήπως για μια στιγμή χάσει το θάρρος του και αποφασίσει να συμμορφωθεί με την προδοτική εκείνη φωνή «Γυρίστε πίσω στο Μεσολόγγι, στα ταμπούρια σας», <**Ενθυμήματα,** τ. Β΄, σελ. 271>, θεωρούντας και αυτός συμφορότερο να γυρίσει οπίσω, όπως έκαμε μερίδα με τον άρχοντα Καψάλη.

08.04. Γεώργιος Κασομούλης

Ο Γεώργιος Κασομούλης από την αρχή του ιερού Αγώνα έλαβε μέρος σ' αυτόν παρακολουθούντας τον αδελφό του Νικόλαο και συνεργάζονταν ως οπλίτης σε διάφορα σώματα διαφόρων καπεταναίων, του Γρίβα, του Διαμαντή, του Στουρνάρη κ.λπ.. Ο Νικόλαος στα **Ενθυμήματά** του, < τ. Β΄>, σελ. 543, αναφέρει ότι έκαμε στο Παλαμήδι και στην Πολιταρχία με τον Καρακώστα και Φλώρο και άμα τραβήχτηκαν ο Καρακώστας και ο Φλώρος, ο Θ. Γρίβας αρχίνησε να ενοχλεί τον Γεώργιο με παράλογες απαιτήσεις και να τον φοβερίζει θεωρούντας αυτόν ύποπτον και αναγκάστηκε να τραβηχτεί στο Άργος, όπου ο Σταύρος[74] του έγραψε και επέστρεψε. Τότε ο Νικόλαος του έγραψεν ότι είχεν αυτήν την περίσταση να σταθεί και εις τον Ιτζ-Καλέ και όπου αλλού θέλει και να προφυλάσσεται έτσι από το <Θ.>Γρίβα. Τουναντίον και δεν θέλει, να υπάγει στη Σαλαμίνα με τους συντρόφους του. **<Ενθυμήματα,** τ. Β΄, σελ. 543> (**375**)

Όταν ο Γεώργιος βρίσκονταν στο Μεσολόγγι, ήρθεν εκεί και ο αδελφός του Νικόλαος, ο οποίος δεν θέλησε να πηγαίνει με γράμμα του Στουρνάρη στο Ανάπλι, για να πάρει τους μισθούς του, γιατί δεν ήθελε να απομακρυνθεί από το Μεσολόγγι, όπου μόλις είχεν ένα μήνα, και έστειλεν τον Γεώργιον, που είχε 4 μήνες εκεί, με γράμμα του στο Γενικό Αστυνόμο Αναπλιού Κυριάκον Μώραλη, Σιατιστινόν[75], και τον παρακαλούσε να δώσει στο Γεώργιο καλό κονάκι, για να ειρηνεύσουν τα αυτιά του λιγάκι ύστερα από το βρόντο 4 μηνών από τις

---

[74] Σταύρος Γρίβας, Ν. Κασομούλη, **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833,** τ. Β΄, σελ. 543.

[75] Το «Σιατιστινόν» δεν υπάρχει στο σχετικό χωρίο του Κασομούλη (**Ενθυμήματα Στρατιωτικά…,** Εισαγωγή, κγ΄). Αντίθετα, στον τ. Α΄, σελ.174, γράφει: «…τον φίλον μου Κυριάκον Μόραλην, τον οποίον εγνώρισα από Σμύρνην». Και στην ίδια σελ., σημ.1, γράφει: «Ο Μόραλης, Πρεβεζάνος λόγιος, είχε διοριστεί έπαρχος στη Σάμο και βρέθηκε περαστικός εκεί». Στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελίδα Α 166, σημειώνεται Σιατιστινό τοπωνύμιο « **στ' Μόραλ'**» (αρ. τοπωνυμίου 106).

βόμβες, τα τόπια[76] και τα ντουφέκια <**Ενθυμήματα,** σελ. κγ΄>. Στην έξοδο από το Μεσολόγγι ο Γεώργιος ανταμώθηκε με τον Νικόλαο και δεν ξαναχώρισαν. <**Ενθυμήματα,** τ. Β΄, σελ. 272>. Κατά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου ο Νικόλαος τον άφησε στη θέση του με τους στρατιώτες του και εκείνος πήγε στην Αίγινα <**Ενθυμήματα,** τ. Β΄, σελ. 671>. Στις 18 7/βρίου 1825 στάλθηκεν <ο Γεώργιος> αντιπρόσωπος του Ν. Στουρνάρη να προσέχει τους πληρεξουσίους των οπλαρχηγών, που με ένα μέλος της Διευθύνουσας Επιτροπής στάλθηκαν στη Διοίκηση, για να ζητήσουν τους μισθούς τους από το Μεσολόγγι <**Ενθυμήματα,** τ. Β΄, σελ.129>. Το Μάρτιο 1826 βρέθηκεν ο Γεώργιος στην επίθεση της Κλείσοβας, μάλιστα πήγαινεν αμπροστά από τους άλλους και μια σφαίρα πυροβόλου πέρασεν από τις πατούνες του και έπεσε κάτω, μα χωρίς να πάθει τι (*κάτι)* (**Ενθυμήματα,** τ. Β΄, σελ. 232, <σημ 3>). Ύστερα από την Έξοδο αναφαίνεται ο Γεώργιος, όταν πληρώθηκε 300 δρχ. μισθούς, πριν να πηγαίνει στο Ναύπλιο. Γι' αυτό ο Νικόλαος γράφει ότι βρέθηκε με το Σταύρο Γρίβα, μολονότι του είχε γράψει να ενωθεί με τους άνδρας του Στράτου, βάσταξεν έως την ύστερη ώρα μένοντας με το Γρίβα και, αφού εξισάσθησαν[77] τα πάντα, τότε τραβήχθηκε <**Ενθυμήματα,** τ. Β,΄σελ. 615, σημ. 4 >.

Στα 1827, 7/μβριον<Σεπτέμβριον> μήνα, ο Γεώργιος στάλθηκε από τον Ακροκόρινθο να συνάξει σφαχτά για το στρατό, όπως φαίνεται από τα εξής γράμματα (**375α**):

<u><έγγραφο α></u>
αρ. 1546

Προς τον Γ.Κ. Γεώργιον Κασουμούλην

Οι κάτοικοι του εδώ χωρίου ήλθον προς το Δημογεροντείον παραπονούμενοι ότι απέκαμαν και δεν δύνανται του λοιπού να υποφέρουν τας καταχρήσεις των στρατιωτών. Σας λέγει λοιπόν <το Δημογεροντείον> ότι γνωρίζετε πολλά καλά τα όσα εδοκίμασαν και δοκιμάζουν και εις την οποίαν δυστυχίαν ευρίσκονται <τα διάφορα χωρία>. Δια τούτο παρακαλείσθε να διατάξετε τους στρατιώτας σας να μην ενοχλούν τους κατοίκους, διότι στέκονται όλοι <έτοιμοι>εις [την] φυγήν. Υγίαινε.

Τη 6η Σεπτεμβρίου 1827, Μάντζιανη

Το Γενικόν Δημογεροντείον
(Τ.Σ.) *Προηγούμενος* ***Ναθαναήλ***
Τριαν. Τριανταφύλλου
Αθανάσιος Ηλία

Δια τον γραμματέα
Ε. Δ. Διδασκαλόπουλος

---

[76] **Τόπια**, τα κανόνια.
[77] **Εξισάσθηκαν,** τακτοποιήθηκαν, ομαλοποιήθηκαν.

<έγγραφο β>

Αριθ. 763 Η Επιτροπή του Α^ου Σώματος
της Στερεάς Ελλάδος και της Ακροκορίνθου
Προς τον Γενν. αδελφόν Κασουμούλη.

Ελάβαμε τα 300 σφαχτά οπού μας έστειλες, τα οποία καλλιότερον ήταν να μη τα έστελνες. Όθεν, εάν και τα άλλα 200, όπου θα μας στείλης είναι τέτοια, μην τα παίρνης τελείως. Τα δε 300, οπού ελάβαμεν, θέλει πιασθούν δια 100 μόνον. Δείξον και το παρόν των κυρίων δημογερόντων. Έρρωσο εν τη αδελφική αγάπη.

Εν Ακροκορίνθω τη 9^η Σεπτεμβρίου 1827

Η Επιτροπή
Κίτζιος Τζιαβέλας,
Γιώτης Νταγκλής,
Χριστόδουλος Χ΄Πέτρου,
Σπύρος Μίλιου.

<έγγραφο γ>

Αριθ. 788 Η Επιτροπή του Α^ου Σώματος
της Στερεάς Ελλάδος και της Ακροκορίνθου
Προς τον Καπ. Γεώργιον Κασομούλην

Κύριε,

Κατ' αίτησιν του Δημογεροντείου της επαρχίας προσκαλείσαι να παραλάβης τους στρατιώτας σου, να σηκωθής εξ αυτόσε και να μεταβής όπου το στρατόπεδόν μας· περί δε των ελλειπόντων σφακτών έγραψεν η Επιτροπή προς το Δημογεροντείον ότι, αφού ελαφρωθώσιν από τα βάρη της συρροής των <εισερχομένων> στρατευμάτων εις την επαρχίαν, να φροντίσωσιν δι' αυτά και να μας τα στείλουν. Έρρωσο εν αγάπη.

Εν Ακροκορίνθω την 15 Σεπτεμβρίου 1827.

Τ.Σ. Η Επιτροπή
Κίτζιος Τζιαβέλας,/ Ν. Πανουργιάς,/ Κώστας Χορμόβας

(**376**)Π. Σ. - *Επειδή και εμετεβλήθη η απόφασίς μας εις το να μη λάβωμεν <δηλ.> προς το παρόν σφακτά, αποφασίζομεν εκ δευτέρου να λάβης 100 σφαχτά εξ αυτών <όσων δικαιούμεθα> και να <δι>έλθης από το φρούριον, ή τουλάχιστον, εάν δεν ευκολυνθώσιν <να τα δώσουν>, πάρε έως 60, δια να οικονομηθή η φρουρά. Θεώρησε και την εσώκλειστον προς την δημογεροντίαν.*

(**Ενθυμήματα**, τ. Β΄, σελ. 645-648).

Ο Γεώργιος Κασομούλης, αν και υπηρέτησε πλησίον του Στουρνάρα τον περισσότερο καιρό, μισούσε την οικογένεια αυτή, γιατί την προσκόλλησή τους στους Στουρναραίους θεωρούσε δυστύχημα για την οικογένεια Κασομούλη και για την τιμή τους, και ο Νικόλαος τον δικαίωνε, καθότι δεν είχε λάβει καμιά φροντίδα για την ανάδειξή τους, ενώ μπορούσαν και ήταν δίκαιο, ύστερα από

τόσες θυσίες που είχαν υποστεί και από τόσες υπηρεσίες που πρόσφεραν, να προαχθούν. < **Ενθυμήματα**, τ. Β΄, σελ. 669>.(**377**)

08.05. Νικόλαος Κασομούλης

Πριν να εισέλθομε στη βιογραφική έρευνα του Νικολάου Κασομούλη, το οποίο με πολλή δειλία θα επιχειρήσω, καθόσον αισθάνομαι την αδυναμία μου στο να περιγράψω τη δράση του αντάξια με το μέγεθος αυτής, θα απασχολήσω ολίγο τον αναγνώστη με το ζήτημα της καταγωγής του, διότι οι γειτονικές πολιτείες Κοζάνη, Σιάτιστα, Σέλιτσα < Εράτυρα> και Βλάτση <Βλάστη> ήγειραν αξιώσεις δια την καταγωγή του, επιμένουσα κάθε μία ότι ο Κασομούλης είναι τέκνο της.

Ποία επιχειρήματα έχει κάθε μια από τις άλλες πολιτείες δεν γνωρίζω. Ημείς θα αναφέρομε εδώ τα επιχειρήματα που συνηγορούν για το δικό μας ισχυρισμό, ότι ο Ν. Κασομούλης υπήρξε γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας. Μάλιστα, γεννήθηκε στη Σιάτιστα, ανατράφηκε σ' αυτήν, εκπαιδεύτηκε στα σχολεία της και, <για> να αποδείξομε αυτά, θα αναφέρομε τους δικούς του λόγους πρώτα, που <τους> αναφέρει στα **Ενθυμήματά** του. Στις σελ. 136-144 <**Ενθυμήματα,** τ. Α΄> γράφει [όταν γύρισε] ύστερα από πολυχρόνια αποδημία εκ της πατρίδος του Σιατίστης, τα εξής σχετικά: …Επιστρέφων από το ταξείδι εις Αλεξάνδρειαν έφθασα εις την Θεσσαλονίκην, Βοδενά, Νάουσσα, Βέρροιαν, Σαρή–γκιολ, Σιουλνάρια και *« έφθασα εις την Σιάτισταν, εις την Μητέραν μου, εις τας αδελφάς μου, εις τους πατριώτας μου, εις τους συμμαθητάς μου και διδασκάλους μου, αφού δέκα χρόνους δεν είχαν με ιδεί. Κλαύματα συνώδευαν την χαράν και των γονέων μου και των φίλων μου και σχεδόν όλους τους συμπολίτας μας». <**Ενθυμήματα**, τ. Α΄,σελ. 138-139>* Ύστερα από τα λόγια αυτά του ιδίου Νικολάου Κασομούλη, δεν υπάρχει, πιστεύω, αμφιβολία ότι η Σιάτιστα είναι η πατρίδα του. Αλλ' ημείς δεν θα αρκεστούμε σ' αυτά, θα κάμομε (**378**) μια παρέκβαση:

Στη Σιάτιστα ήταν δυο οικογένειες που έφερνα<ν> το όνομα Τσιάμη, που έφερνε και ο Κασομούλης. Από τη μια οικογένεια που έχει το σπίτι κοντά στην απάνω Αγορά, του γουνοποιού Νικολάου Τσιάμη, σώζεται (*ζει)* η κόρη του Γαρυφαλλιά Φούσκα. Αυτήν είδαμε και σε ερώτηση σχετική μάς απάντησε: «Είχαμε ένα συγγενή Κώσταν Τσιάμη. Αυτός κατοικούσε στο σπίτι που κάθομαι τώρα εγώ, ήταν πολύ ευκατάστατος. Τα απέναντι σπίτια ήταν όλα δικά του και τα είχαν για (ξενώνες) μουσαφίρικα. Τον καταδίωκαν οι Τούρκοι και ήθελαν να τον πιάσουν· του πήραν τα κοσμήματα και πολλά άλλα πράματα που είχε κρυμμένα σε μια κρυψάνα, που κάποιος την πρόδωκε στους Τούρκους. Στους Τούρκους ήταν γνωστός με το όνομα Τσιάμης. Ύστερα πήρε το όνομα Κασομούλης. Ο Κώστας είχεν υιόν Νικόλα στην Αθήνα. Ο Νικόλας τον πατέρα μου, που λέγονταν επίσης Νικόλας, τον ζήτησε στην Αθήνα και πήγε, τον είχε πρώτον εξάδελφο. Όταν γύρισε <ο πατέρας μου>, τον δεχτήκαμε φραγκοφορεμένο.

Αντρέπονταν να τον παρουσιάζει με τα αντεριά στον κόσμο των Αθηνών και του φόρεσε πανταλόνια». Αυτά μας είπε η ανεψιά του και ύστερα από αυτά το ζήτημα της καταγωγής του Κασομούλη είναι, νομίζω, λελυμένο. Ο Κασομούλης είναι Σιατιστινός[78].

Προβαίνομε τώρα στην έκθεση των βιογραφικών πληροφοριών, όσες μπορέσαμε να περισυλλέξομε, προπάντων από το έργο του **«<Στρατιωτικά> Ενθυμήματα»**. Λοιπόν, ο Νικόλαος Κασομούλης γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1792[79]. Εμαθήτευσεν στα σχολεία της Σιάτιστας, όπου άκουσε τον έξοχο διδάσκαλο (**379**) Αργύ<ριο> Παπαρρίζου. Άμα τελείωσε τη σπουδή στη Σιάτιστα, πήγε στην Αλεξάνδρεια και απ' εκεί ήρθε στα Σέρρας και από τα Σέρρας στη Σιάτιστα στα 1821, όταν είχε γίνει η αποστασία στις Ηγεμονίες του Δούναβη, για την οποία είχε μάθει ότι είχεν αποτύχει.

Το ό,τι αποβλέπει (*αφορά)* την παραμονή του στη Σιάτιστα αφήνομε να μας <το>διηγηθεί ο ίδιος, με τη χάρη και <την> αφέλεια που τον χαρακτηρίζουν.

«Συναχθέντες όλοι οι πολίται πανταχόθεν, δεν ηξεύραμεν τι να κάμωμεν. Στρατεύματα καθημερινώς απερνούσαν δια Ιωάννινα από Σιάτιστα και Κοζάνην».

(Από τη Σιάτιστα έστειλε πεζούς στο<ν> Στουρνάραν, στη Λάρισα, στο τμήμα Αικατερίνης[80] να μάθει τα της Κασσάνδρας).

Εν Σιατίστη *«ο Μητροπολίτης, ο Νεόπουλος, ο Παπαγόρας, ο Κος <Παν.> Ναούμ Μοσχοπολιάνος γραμμ<ατεύς> ποτέ <του> Τζια <λα>λεντίνμπεγη, Δημ. Χ΄΄Μιχαήλ και άλλοι συνελθόντες περί πληρεξουσίου, αφού αρκετά εσκέφθημεν, ενέκριναν και ως έχοντα τας σχέσεις των εκ του πατρός μου, και τους τρόπους, και <ως> ανύπανδρον, να επιφορτίσουν εμένα.*

Ο ζήλος μ' ευκόλυνεν <να παραβλέψω> και τα έξοδα και την διάβασιν και τους κινδύνους και τα συμφέροντα, <ακόμη δε και> ταις προξενιαίς των ευγενών και ωραίων και σεμνών παρθένων των δυο πολιτειών εκείνων (Σιατίστης και Κοζάνης) *αφήσας όλα του σπιτιού μας εις την διάκρισιν της μητρός - και της φοράς,*[81] *παράβλεψα (μ' όλον οπού πρόβλεπα τας δυστυχίας) όλα τα ευτυχή συμφέροντά μου, και εδέχθην το βάρος τούτο υποσχεθείς να εκτελέσω όσον της δυνάμεώς μου*». (**Ενθυμήματα**, τ. Α΄, σ. 138 - 144.)

---

[78] Με το θέμα του τόπου καταγωγής ή του τόπου γένεσης του Ν.Κ.Κασομούλη ασχολήθηκε διεξοδικά νεότερος ερευνητής, ο Δ. Μ. Σιάσιος μελετώντας χειρόγραφα της Εθνικής Βιβλιοθήκης αλλά και φέρνοντας στο φως επιστολή του Αργυρίου Τόζη με ημερομηνία 1/4/1940. Βλέπε σειρά άρθρων του με τίτλο ***«Οι Κασομούληδες του'21 και η Σιάτιστα»*** στην εφημερίδα του /Μορφωτικού – Πολιτιστικού Συλλόγου Σιάτιστας «Μαρκίδες Πούλιου» **ΕΦΗΜΕΡΙΣ**, από φύλλο 237 κ.ε.

[79] Το έτος γεννήσεως Κασομούλη, σύμφωνα με την ιδιόχειρη διαθήκη του, είναι το 1795.

[80] Προφανώς αναφέρεται στην πόλη Κατερίνη.

[81] **Φορά,** η τύχη, οι περιστάσεις.

Έτσι, λοιπόν, ο Κασομούλης διορίστηκε ως πληρεξούσιος των Σιατιστινών να παρευρεθεί στη σύσκεψη των καπεταναίων στην Καστανιά, όπου έμελλαν να συνέλθουν, για να συσκεφτούν για το μέτρο που ήθελαν λάβει και <ε>θεωρήθη καλόν στη σύσκεψη αυτή να παραβρεθεί και ένας (**380**) από τους προκρίτους της Σιάτιστας.

Από τη Σιάτιστα ο Κασομούλης έφυγεν ύστερα από 5 μήνες και άφησεν απαρηγόρητες τις μικρές αδελφές του, Αικατερίνη και Σουλτάνα, τη μητέρα του (μητρυιά) Αλεξάνδρα και τους άλλους συγγενείς του. Για προστάτη της οικογενείας του άφησε το φίλο του Θεοδωρή Ποντίκην, για τον οποίο έμαθε, όταν ανταμώθηκε στην Αξιά με τον Τζίνο, το πάθημά του από αγνωσίες και κατάχρήσεις ως αφορά τα έθιμα της πόλεως. Όταν αναχώρησεν από τη Σιάτιστα, πήρε μαζί του 25 άνδρας οπλισμένους (να και άλλοι αγωνιστές της Σιάτιστας που μας είναι άγνωστοι). Μεταξύ αυτών ήταν και οι δυο εξάδελφοί του αξιωματικοί, ο Γεώργιος Νάνος (Μπακαμίσιος) και ο Λιώλιος Νούσιας <**Ενθυμήματα, τ.** Α΄, σελ. 171> (πατέρας του Δημητρίου Νούσιου). Από τη Σιάτιστα έφτασε στο μοναστήρι του Αγίου Νικάνορα στη Ζάμπορτα, πέρασεν από το χωριό Μεταξά, αποκάτω από τα Σέρβια, από μέσα από το Βελβεντό, ήρθε στην καθέδρα των Συραίων Κόκοβα [82] και απ' εκεί στην Καστανιά, όπου ήταν στρατοπεδευμένος ο καπετάν Διαμαντής με 300 οπλίτες, <**Ενθυμήματα,** τ. Α΄, σελ. 146>. Άμα έφτασε στην Καστανιά, κλείστηκαν μόνοι ο Διαμαντής, ο Γούλας και ο Κασομούλης, τους έδειξε τα πληρεξούσια[83] και έμαθεν ότι η απόφαση των καπιταναίων ήταν να πολιτεύονται[84] τους Τούρκους και κρυφά να στέλνουν βοήθεια στην Κασσάνδρα.

Από την Καστανιά κίνησε να έρθει στην Πελοπόννησο, για να ανταμώσει τον Υψηλάντη. Πέρασεν από την Κασσάνδρα, είδε τον Εμμ. Παπά, του έδωκε την απάντηση του Διαμαντή και του εξέθηκε (*εξέθεσε*) την κατάσταση των σωμάτων του Ολύμπου, την μελετωμένη εξέγερση και τον σκοπόν για τον οποίο θα μεταβεί στην Πελοπόννησο. Στη<ν> Κασσάνδρα ο Κασομούλης, όπως λέει και ο Βασδραβέλλης (Οι **Μακεδόνες**, σελ. 119), αν και ήταν άμοιρος πολεμικής πείρας, αντιλήφθηκε όμως ότι η κατάσταση του ελληνικού (**381**) στρατοπέδου δεν ήταν ευχάριστη και η θέση του αρχιστρατήγου ήταν πολύ δύσκολη. Η διάταξη των δυνάμεων στον Ισθμό της Ποτίδαιας ήταν πλημμελής, ως πυροβολητής των δυο πυροβόλων που είχαν χρησιμοποιούνταν καλόγηρος, ο προεστός της Κασσάνδρας αντενεργούσε στις οδηγίες του Παπά και αλληλογραφούσε με τον Υψηλάντη. Μάλιστα ο Κασομούλης υπαινίσσεται και μια συνεννόηση

---

[82] **Κόκοβα,** το χωριό Πολυδένδρι του Νομού Ημαθίας· υπάγεται στο Δήμο Μακεδονίδος (Μετονομασία με το ΦΕΚ 401/1926).

[83] **Πληρεξούσια,** ο Ν. Κασομούλης τα αναφέρει ως γράμματα, (**Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833,** τόμος Α΄, σελ. 146).

[84] **Πολιτεύομαι,** συμπεριφέρομαι διπλωματικά, προσποιούμαι ότι δεν αντιλαμβάνομαι την προσβολή που γίνεται εις βάρος μου, συμπεριφέρομαι όπως και πριν, και έτσι παραπλανώ το συνομιλητή μου.

Κασσανδρινού οπλαρχηγού και ενός προεστού με Τούρκο αξιωματικό και τη σύλληψη και των δυο από τον Παπά[85].

Από την Κασσάνδρα, με εκείνους που τον συνόδευαν, πέρασε από τα Ψαρά και ήρθε στη Ύδρα και από την Ύδρα στην Τρίπολη, όπου αντάμωσε τον Κολοκοτρώνη, και απ' εκεί στο Άργος, όπου αντάμωσε τον Υψηλάντη. Έπειτα ήρθε πάλι στην Ύδρα και στην Πελοπόννησο και συνειργάσθηκε με τον Υψηλάντη για την ενίσχυση του αγώνα της Χαλκιδικής. Από την Ύδρα έγραψε στον Εμμ. Παπά το εξής γράμμα:

*«Κατά τας 29 του παρελθόντος ανταμώθημεν με τον Υψηλάντην εις Άργος και παρρησιάσθημεν δίδοντες και τα ίδια γράμματά σας. Την χαράν, όπου εδοκίμασε, δύνασθε να την κρίνητε από τα ίδια γράμματά του, οπού προς την ευγένειάν σας στέλνω και τους λοιπούς. Η ιδιαιτέρα γνώμη του οπού μας υπαγόρευσεν είνε η αυτή. Επειδή μεταβαίνει εις Τριπολιτσάν καλεσμένος δια σύστημα, μας λέγει ότι πρέπει να φροντίσουν όλοι οι αδελφοί και να στείλουν ανθρώπους να ευρίσκωνται σιμά του δια κάθε περίστασιν του Κοινού, άνθρωποι ειδήμονες όμως δια κάθε λόγον, ώστε και η αντιγραφή να μη λείψη δια την αντιβοήθειαν. Να φροντίσωμεν ακόμη να μη απατηθώμεν από μερικούς λαοπλάνους, οπού ενσπείρουν δια το φίλαρχον ταραχάς εις το Γένος. Να συντρέχωμεν ο εις (*ένας*) υπέρ του άλλου εις κάθε βοήθειαν και να τρέχωμεν ελεύθερα εις κάθε ζήτημά μας.*

*<Εις> την (**382**) ευγένειά σας λοιπόν ανήκει αυτού κατά το παρόν να σχεδιάσητε όσα χρησιμεύουν δια το καλόν. Όθεν πρέπει να απεράσητε εις Όλυμπον και να κάμητε μίαν μικράν σύνοδον. Και επειδή οι Καπετάνοι υστερούνται γραμματικούς, οικονομήσατε τα μανιφέστα με άλλα τόσα γράμματά σας εις όλους, να τους ερεθίσητε, δια να ενθουσιασθούν. Κάλεσον τον Νεόπουλον από την Σιάτισταν και γράψε και εις τον Άνθιμον Γρεβενών να ετοιμάζηται, έως να του έλθη και το ίδιόν του μανιφέστον, οπού του εβγάλαμεν και κακῇ τύχῃ έμεινεν ασφράγιστον. Της Ναούσσης πρέπει να φροντίσητε περισσότερον ως αναγκαία πόλις δια τα άφθονά της ντουφέκια και σπαθιά. Εγώ έμεινα να λάβω όσα ο Υψηλάντης θέλει μας προφθάσει κατά το παρόν και οι λοιποί αδελφοί του Μωρέως, αν είναι δυνατόν. Ελυπήθην εις το άκρον, όπου οι ναύται του Ψαρά σας άφησαν και δεν εστάθησαν εις τας υποσχέσεις των. Και ενώ μελετήσαμεν άλλα, βλέπω θέλομεν φροντίσει δι' άλλα. Το Γένος τα ήξευρεν αυτών. Ο Υψηλάντης ομοίως. Και επειδή είδα την ανάγκην της Κασσάνδρας συνεργήσαμεν να υποχρεωθή το Όρος να τα φυλάξη άλλας δέκα ή είκοσιν ημέρας δια το σκοπούμενον και ύστερον προφθένονται από τον Όλυμπον τα έξοδά των. Τώρα δεν ηξεύρω τι να ειπώ τον Υψηλάντην. Ε! υπομονή και διορθώνονται»*[86].

---

[85] Περισσότερες πληροφορίες για τη σύλληψη αυτή και την αξιολόγηση του περιστατικού βλέπε Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 119 – 20, σημ. 3.

[86] Το έγγραφο αυτό δημοσιεύεται και στο βιβλίο του Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832** στη σελίδα 121, με την σημ. 1:

Πόσο ομιλεί εύγλωττα το παραπάνω νοικοκυρίσιο γράμμα για τον πατριωτισμό και τη σύνεση του Κασομούλη! Για τούτο και παντού εκτιμούνταν και για τις διάφορες αποστολές προτιμούνταν. Δεν είχεν υστεροβουλίες, ούτε αντιζηλίες, μονάχα αγνό πατριωτισμό. Όταν ο Κασομούλης στάλθηκεν από τη Σιάτιστα στη σύσκεψη της Καστανιάς, είχεν εφοδιαστεί και με το ακόλουθο γράμμα.

«*Υψηλότατε και πανεκλαμπρότατε ηγεμών κύριε κύριε Κωνσταντίνε Καρατζά και* ***(383)*** *Μαυροκορδάτε, δουλικώς τε και υποκλινώς προσκυνούμεν.*

Και μετά την δουλικήν ημών προσκύνησιν αναφέρομεν προς την Υμετέραν Εκλαμπρότητα ότι ελάβομεν το υψηλόν αυτής γράμμα και ιδόντες εχάρημεν μεγάλως, όπου ο Θεός ωκονόμησε και εξαπέστειλε τοιούτον ηγεμόνα, δια να βοηθήση και υπερασπισθή τους αδυνάτους χριστιανούς ενδυναμόνων αυτούς παντοίαις δυνάμεσι κατά των απίστων τυράννων. Όθεν και ημείς οι εν τη ανατολικομεσημβρινή Μακεδονία ευρισκόμενοι (κατά την υψηλήν υμών προσταγήν) διορίζομεν με κοινήν γνώμην τον Νικόλαον Κασομούλην επίτροπόν μας και παρακαλούμεν θερμώς τε και μετά δακρύων να δώσητε εις αυτόν χείρα βοηθείας,<επειδή είμεθα εις μεγάλην ανάγκην, καθώς θέλει σας τα ειπεί ο ίδιος εκ στόματος, τον οποίον τον έχομεν όλοι κοινώς μικροί και μεγάλοι ίδιόν μας πρόσωπον και τέλειον οικοκύρην εις το να αποφασίση δι' όσα τον προστάξητε.

Ταύτα μεν δουλικώς τε και υποκλινώς.

,αωκα΄Οκτωβρίου 3.

Της Υμών εκλαμπρότητος δούλοι υποκλινέστατοι
εις τας υψηλάς υμών επιταγάς
άπαντες>οι επίτροποι του κοινού Μακεδόνες[87]
<Αι υπογραφαί
Τω υψηλοτάτω ηγεμόνι κυρίω, κυρίω Κωνσταντίνω
Καρατζά και Μαυροκορδάτω.
δουλικώς.»>

Σημ. Ο Καρατζιάς και <ο> Μαυροκορδάτος αντιπολιτευόμενοι τον Υψηλάντην είχαν αποστείλει εγκυκλίους στις Κοινότητες. Ο Κασομούλης, άμα έμαθε την άφιξη του Υψηλάντη, έσπευσε σε συνάντηση εκείνου και όχι των παραπάνω δύο και το γράμμα επομένως δεν χρησιμοποιήθηκε.

Ο Υψηλάντης ήθελε να συνδράμει την αποστολή των Μακεδόνων, μα δυστυχώς δεν βρήκε προθυμία σε αυτό από μέρος των καπεταναίων της Πελοποννήσου και μονάχα ο Λάζαρος Κουντουριώτης χορήγησε 400 οκ<άδες> πυρίτιδα, 400 οκ<άδες> μολύβδου και 4 χιλιάδες ντουφεκόπετρες, τα οποία παρέλαβεν ο Κώστας Νικολάου, που αναχώρησε για τον Όλυμπο, ενώ ο Κασομούλης με τους άνδρας του γύρισε στην Τρίπολη, όπου θα πήγαινε και ο Υψηλάντης.

Νεόπουλον «Εννοεί τον Γεώργιον Ρούσσην, τον γνωστόν πρόκριτον και αγωνιστήν Νιόπλιον».

[87] Φιλιππίδης Ν., **Η επανάστασις και καταστροφή της Ναούσης**, σελ. 38,39.

Εκεί ήρθεν και ο Οδυσσεύς Ανδρούτσος[88], με τον οποίο ο Κασομούλης αλληλογραφούσε για την επαναστατική κίνηση στη Μακεδονία, όπου ο Οδυσσεύς ήταν της γνώμης οι Δυτικομακεδόνες να ασχολούνται σε άτακτο αγώνα, έως ότου οι Ρουμελιώτες (**384**) να καταλάβουν τη Θεσσαλία. Ο Υψηλάντης, ύστερα από επανειλημμένες συσκέψεις, αποφάσισε να αποστείλει ως αντιπρόσωπό του και ηγέτη της Επαναστάσεως στον Όλυμπο και στο Βέρμιο το Γρηγόριο Σάλα, ένα<ν> από τους υπασπιστάς του, που κατάγονταν από τη νήσο Νάξο και ήταν αξιωματικός του ρωσικού στρατού. Στον Σάλα ο Κασομούλης προσκολλήθηκεν[89] ως επιτελής και προσπάθησε να επιταχυνθεί η άφιξή τους στη Μακεδονία και, επειδή απελπίστηκε, έφυγε γεμάτος οργή από Μύκονο, έμεινε στα Ψαρά λίγες μέρες, για να συγκεντρώσει υλικό, και έφθασε στο Ελευθεροχώρι στις 18 Φεβρουαρίου 1822 με δυο πλοία ψαριανά.

Τον ερχομό του Κασομούλη έμαθεν ο Διαμαντής και τον γνώρισε (*τον έκανε γνωστό*) σε όλους τους καπεταναίους του Ολύμπου και ο Καρατάσιος έγραψε στον Κασομούλη και το Διαμαντή ότι με την ευκαιρία του ερχομού των ψαριανών πλοίων επιβάλλονταν, για αντιπερισπασμόν και σύγχυση των Τούρκων, να γίνει ναυτική επίδειξη στο Θερμαϊκό με βομβαρδισμό της Θεσσαλονίκης. Την ίδια μέρα έγινεν η επίδειξη, αναρτήθηκεν η ελληνική σημαία και βομβαρδίστηκεν η πύλη του Βαρδαριού εντυπωσιακώς. <**Ενθυμήματα,** τ. Α΄, σελ. 185>. Ο Κασομούλης βγήκεν από τα πλοία[90] και πήγε στο μοναστήρι της Μακρορράχης, όπου συναντήθηκε με το Διαμαντή και αποφάσισαν πώς να γίνει η κατανομή των δυνάμεων. Όταν στις 13 Μαρτίου, [στα 1822], ήρθεν ο Σάλας στο Ελευθεροχώρι και ηνώθηκε με το Διαμαντή και τον Κασομούλη στη Φούντα, έπιασαν το διάστημα ανάμεσα στα δυο άκρα του στρατοπέδου της Φούντας οι τρεις, ο Σάλας, ο Διαμαντής και ο Κασομούλης <ως σώμα βοηθητικόν.

---

[88] Η πληροφορία αυτή δεν ευσταθεί, προέκυψε από εσφαλμένη μεταφορά τμήματος φράσης του Ι.Κ.Βασδραβέλλη (**Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σ. 150): *«Εκεί έφθασεν και η αποστολή από την Κυβέρνησιν της Ανατολικής Ελλάδος (Άρειος Πάγος) και τον Οδυσσέα Ανδρούτσον, μετά του οποίου ο Κασομούλης είχε διεξαγάγει αλληλογραφίαν αναφορικώς με την εν Μακεδονία επαναστατικήν κίνησιν»*.

[89] **Προσκολλώ** (στρατ.), τοποθετώ προσωρινά στρατιώτη ή αξιωματικό σε κάποια στρατιωτική μονάδα.

[90] Ασαφές είναι στην αφήγηση του Φ.Ζ. το πότε βγήκε από τα πλοία και πώς πήγε στο μοναστήρι της Μακρορράχης. Για διευκρίνιση παραθέτουμε το σχετικό χωρίο του έργου **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833** (τ. Α΄, σελ. 185-186): Μετά την επίδειξη δυνάμεως στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, γράφει ο Κασομούλης, *«Στρέψαντες την πρώρην προς τον <προωρισμένον> λιμένα μας με τον ίδιον αέρα εφθάσαμεν το εσπέρας εις Ελευθεροχώρι. Την ιδίαν στιγμήν εβγήκα έξω και ετράβηξα κατευθείαν εις το μοναστήρι <της> Μακρυράχης, όπου ήτον τοποθετημένος ο Καπ. Διαμαντής <Νικολάου>»*. Και στη σημ. 6 της σελ. 185 ο Γιάννης Βλαχογιάννης γράφει: *«Το Λευτεροχώρι, ένα από τα σκαλώματα του ανατολικού Ολύμπου, έρχεται νοτιώτερα από τ' αντικρινό ακρωτήριο του Καραμπουρνού, που φυλάει το έμπασμα του ευρύχωρου κόλπου της Θεσσαλονίκης»*.

Ενθυμήματα, τ. Α΄, σελ. 196>. Εδώ όμως ο εχθρός είχεν επιτυχίες και ο Κασομούλης πρότεινε στο Διαμαντή να μεταφέρει το στρατόπεδο <στη> Ράντανη[91], αλλά δεν εισακούστηκε. Και σε μια σύσκεψη στην οποία έκαμαν πρόταση στον Κασομούλη να μεταβεί στην Κοζάνη και στη Σιάτιστα <**Ενθυμήματα**, τ. Α΄, σελ. 204>, για να υποκινήσει επαναστατική κίνηση, για να φέρουν αντιπερισπασμό (**385**) στους Τούρκους και ανακούφιση στην πίεση που οι Τούρκοι προξενούσαν στις επαναστατικές δυνάμεις των Πιερίων – Ολύμπου, ο Κασομούλης, βλέποντας την αταξία και αναρχία, την έλλειψη σοβαρών δυνάμεων και προ πάντων την ανεπάρκεια του αρχηγού Σάλα, απόφυγε να προβεί σ' αυτό το εγχείρημα, γιατί ήταν πεπεισμένος ότι μια τέτοια ενέργεια θα είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη κατάστροφή των δυο αυτών ελληνικών κέντρων, χωρίς να προκύψει από την καταστροφή τους [κανένα κέρδος] στον αγώνα. Και, για να προλάβει κάθε σχετική ενέργεια από μέρος των άλλων, μεταστάθμευσε το σώμα του στη Μηλιά, όπου βρίσκονταν ο Σάλας. Όταν δε και το τελευταίο οχυρό, ο πύργος των Λαζαίων, δεν ήταν πεπρωμένο να αντισταθεί και πυρπολήθηκε από το Σάλα, ο οποίος ύστερα από την πυρπόληση κατόρθωσε να διαφύγει, έφυγε και ο Κασομούλης με ολίγους οπλίτες και, αφού περιπλανήθηκε στα Χάσια και στα θεσσαλικά βουνά, κατάφυγε (*κατέφυγε*) στον Αιτωλοακαρνάνα αρματολό Νικ. Στουρνάραν, στον οποίον προσκολλήθηκε για γραμματέας του.

Υπολείμματα των επαναστατών του Βερμίου κατέφυγαν στη Σιάτιστα και ζήτησαν προστασία από τον Γεώργιο Νιόπλιου, που τον είχαν γνωρίσει στις συσκέψεις των καπεταναίων στο Βέρμιο για την καλύτερη οργάνωση του αγώνα[92].

Ύστερα από την αποτυχία του αγώνος στις μακεδονικές εστίες ο Ν. Κασομούλης αγωνίστηκε στη Στερεά Ελλάδα, στην Πελοπόννησο και λαμβάνει μέρος στην εποποιία του Μεσολογγίου, όπου συναντήθηκε με τους αδελφούς του Μήτρο και Γεώργιο και όπου είχε την <κακή> τύχη να χάσει το Μήτρο. Στο Μεσολόγγι μπήκε την 29 Ιουλίου 1825 και συναντήθηκε με τον Ν. Στουρνάραν. Δυστυχώς, δεν μπόρεσα να προμηθευθώ τον τρίτον τόμον των Στρατιωτικών Ενθυμημάτων του, ούτε απ' αλλού περισσότερες πληροφορίες, για να δώσω μια τέλεια εικόνα του έργου του Κασομούλη στον αναγνώστη του παρόντος έργου. (**386**) Για να μη αφήσω όμως τον αναγνώστη με την ατελή εικόνα που θα σχηματίσει από τα ανωτέρω, παραθέτω παρακάτω όσα αναφέρει ο πολυΐστορας Αντώνιος Κεραμόπουλος περί του Κασομούλη, όταν παρουσίασε στην Ακαδημία Αθηνών τα **Στρατιωτικά Ενθυμήματα** του Κασομούλη…

«…..*μετέχει της τύχης του Μεσολογγίου συμπολιορκηθείς, στρατεύεται εις τον Πειραιά ο θαυμαστής του Καραϊσκάκη και εις την Ακροκόρινθον, εις τας νήσους και εις άλλα μέρη μαχόμενα. Παρακολουθεί την άφιξιν του Καποδίστρια και*

---

[91] **Ράντιανη**, **Ρυάντιανη και Ράδιανη**, το χωριό Ρυάκια του Νομού Πιερίας· υπάγεται στο Δήμο Κολινδρού. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 346/1926).

[92] Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 180.

την πρώτην οργάνωσιν του κράτους αναμιγνυόμενος και γνωμοδοτών πολλαχού και πολλάκις, εφαρμόζων ούτω πείραν κτηθείσαν εις τα πεδία των μαχών και εις τα διαβούλια των καπιταναίων· διότι ο Κασομούλης ένεκα της παιδείας του εχρησιμοποιείτο υπ' αυτών ως γραμματεύς και ούτω είχε πάντοτε ευκαιρίας και να μανθάνη πολλά και να εισηγήται πολλά, αν και η υποτακτική θέσις, ην ούτος κατείχε, δεν επιτρέπει να γνωρίσωμεν πόσαι και ποίαι αποφάσεις οφείλονται εις την ποικίλην πείραν και πρωτοβουλίαν του.

Ό,τι όμως είχεν εξαίρετον και αναμφισβήτητον ο Κασομούλης, ήτο η ιστορική αντίληψις των πραγμάτων, ην έκρυπτεν εις την ψυχήν του. Ο Κασομούλης ήτο εκ γενετής ιστορικός, ως ήσαν της φύσεως προνομιούχα τέκνα πάντες οι παράγοντες του πολιτισμού κατά τους παρελθόντας αιώνας. Εσκέφθητε, άραγε, εις ποίον πολυτεχνείον εσπούδασαν οι αρχιτέκτοντες οι κτίσαντες τας Καπνικαρέας ή τα αρχοντικά της Σιατίστης; ήσαν ως ο Κασομούλης εκ γενετής πεπροικισμένοι και διηρθρωμένοι προς τινα κατεύθυνσιν.

Τω 1832, στρατοπεδευμένος μετά του τάγματός του έξω του Ναυπλίου, αρχίζει να γράφη τας αναμνήσεις του.

Διορισθείς φρούραρχος της Ακροπόλεως Αθηνών διέκοψε την ιστοριογραφίαν του. Αλλ' επανέλαβεν αυτήν ως φρούραρχος Πειραιώς τω 1834-36, ότε πάλιν διέκοψεν εις την σελίδα 1639 του χειρογράφου του. Τω 1840 υπηρέτει ***(387)*** *εν Ναυπλίω και κατά το πλείστον ως φρούραρχος του επιθαλασσίου φρουρίου Μπούρτζι. Τότε επανέλαβε το έργον μέχρι της σελίδος 2694, γράψας σελίδας 1050 μέχρι της 4 V <Μαΐου> 1841. Το όλον έργον περιελάμβανε την ιστορίαν του 1821-1833.*

Μετά παρέλευσιν ετών τινων, ίσως εν Στυλίδι, έγγαμος και εφησυχάζων πλέον, ο Κασομούλης συνέγραψεν ως γενικήν εισαγωγήν του έργου του την Ιστορίαν του αρματολισμού από της Αλώσεως μέχρι του Εικοσιένα».

Αυτός είναι ο ιδικός μας Κασομούλης, ο οποίος ευτυχώς επέζησε, για να μας χαρίσει μια ιστορία άφθαστης αξίας, αν και κατά το διάστημα που αγωνίζονταν πολλές φορές κινδύνευσε. Στα **Ενθυμήματά** του, <τ. Β΄>, σελ. 192, αναφέρει ότι την 27 Φεβρουαρίου 1825 ολίγο έλειψε να σκοτωθεί από εχθρική βόμβα, που πέρασεν ως μία σπιθαμή από το δεξιό ώμο του και χώθηκε στη γη. Ο Κασομούλης έπεσε καταγής και έρριψε πέρα το ντουφέκι του, για να το προφυλάξει. Η γη τον ανασήκωσε και τον πέταξε πέρα, χωρίς να βλαφτεί. Οι σύντροφοί του βλέποντάς τον τόν λυπήθηκαν κι έτρεξαν να τον προλάβουν. Αλλ' εκείνος τινάζοντας από πάνω του τα χώματα φώναξε: «*Τίποτες δεν έχω, συνδρόφοι, και εξακολουθάτε*».

Ο Κασομούλης εκτιμώνταν από όλους τους αρχηγούς για την ειλικρίνειά του, την αγάπη του στην πατρίδα, τον ορθολογισμό του, την ανιδιοτέλειά του και τη σύνεσή του. Ο Καραϊσκάκης επιθυμούσε να τον έχει κοντά του από την αρχή του αγώνα και, όταν τα πράγματα ήρθαν έτσι, ώστε να βρεθεί υπό τις οδηγίες του, φανέρωσε απροκάλυπτα τη χαρά του. Ο Γρίβας, αν και τον στενοχώρησε τόσο, που είχε μετανοήσει γιατί δεν τον είχε σκοτώσει, όταν είχε σταλεί

να τον καταπείσει να αφήσει το φρούριο του Παλαμηδιού, ομολόγησε σε άλλη συνέντευξή τους ότι έχασε πολύ που δεν τον είχε κοντά του.

Από όλες τις αποστολές ο Κασομούλης (**388**) δεν έλειπε, τόσο όταν γίνονταν σε δικούς μας αρχηγούς, όσο και όταν γίνονταν σε ξένους, Άμιλτον κ.λπ.. Όταν οι δικοί μας αρχηγοί ήθελαν να γνωρίσουν κάτι στην Κυβέρνηση, αυτόν έστελναν, γιατί σε όλους μιλούσε τη γλώσσα της ειλικρινείας με παραδειγματικό θάρρος. Φαίνονταν πικρός, μα αναγνωρίζονταν ως άνθρωπος αξίας και οι λόγοι του εισακούονταν. Τα περί Κασομούλη θα κλείσω με τα παρακάτω, που είναι μια ακόμη απόδειξη ότι ήταν τέκνο της Σιάτιστας και αυτός. Στη σελίδα των **Ενθυμημάτων** <τ. Β΄, σελ.464 (σημ. 1)> προκειμένου για τα όπλα του Ν. Στουρνάρα, που τα είχε πάρει ο υιός του Γιαννός και ύστερα από το θάνατο και του Γιαννού τα είχε πάρει ο Ιωάννης Νοταράς και από αυτόν τα ζητούσε ο Κασομούλης, γράφει τα εξής: *«Εν τοσούτω έγραψα εις τον <συμπατριώτην μου> Τζίνον, όστις ήτον υπό την οδηγίαν <του> Νοταρά τότες, και πληγωμένος, και <του> το ανέφερεν και αυτός, και έδειξεν και το γράμμα μου»*. Εδώ ονομάζει τον Τζίνο συμπατριώτη του, ο δε Τζίνος ήταν από τη Σιάτιστα και να τον λέγει ο Κασομούλης συμπατριώτην του ομολογούσε μόνος του ότι ήταν από τη Σιάτιστα.

Δια να καταστήσομε τελειότερη την αφήγηση του έργου του Κασομούλη, παραθέτομε παρακάτω και όσα εγράφησαν γι' αυτό <από τον Γ. Θ. Γκανούλη> στο **Ημερολόγιο της Β. Ελλάδος,** 1932 <σελ.61-64>:

«Το 1832 ευρισκόμενος εις το στρατόπεδον των Δραπανοχωρίων ήρχισε να συγγράφη το έργον του «**Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων».** Επί Καποδιστρίου ωργάνωσε τας χιλιαρχίας και έγινε Διοικητής του Τυπικού Τάγματος και έκτακτος Στρατοδίκης. Επί Όθωνος (**389**) κατετάχθη ως λοχαγός εις τον τακτικόν στρατόν, διότι δεν εστάλη εις την φάλαγγα μη δυνάμενος να διατηρήση τον βαθμόν του ταγματάρχου, διότι εστερείτο των νομίμων ετών υπηρεσίας εν τω <τακτικώ> στρατώ επί Καποδιστρίου, καθ' όσον επί Όθωνος η στρατιωτική διοργάνωσις ήτο αυστηροτάτη και μόνον οι σημαντικότεροι από τους άνδρας του αγώνος είχαν καταταχθή ως συνταγματάρχαι, οι δε λοιποί με κατωτέρους βαθμούς. Το 1840 μετετέθη ως επιτελής λοχαγός του σώματος της Οροφυλακής εις το Φρουραρχείον Ναυπλίας, όπου έγινε φρούραρχος του επιθαλασσίου φρουρίου και ετελείωσε την συγγραφήν του έργου του. Το 1866 είνε απόστρατος Συνταγματάρχης της φάλαγγος και το 1872 αποθνήσκει εις ηλικίαν 80 ετών.

Ο Ν. Κασομούλης ως στρατιωτικός ανεδείχθη αντάξιος απόγονος των παλαιών κλεφτών του Ολύμπου. Ως άνθρωπος κοινωνικός ήτο υπέροχος και ευχάριστος εις τας συναναστροφάς δια το τερπνόν και επαγωγόν της ομιλίας του. Ως συγγραφεύς ανεδείχθη εξοχότης, αν και γράμματα πολλά δεν εγνώριζε, είχεν όμως την ικανότητα να περιγράφη με χάριν και αφέλειαν όσα ο ίδιος αντελήφθη ή παρά γερόντων αγωνιστών ήκουσε γεγονότα, δώσας εις το έργον

του ζωήν έντονον και κατέστησεν αυτό μίαν πολυτιμοτάτην πηγήν δια την Ιστορίαν της ελληνικής Επαναστάσεως 1821-1832[93].

Το έργον του τούτο δεν εξέδωκεν, διότι η εκτύπωσις ήτο δύσκολος δια το ογκώδες αυτού. Απηγόρευσε να διορθώσουν άλλο τι οι μεταγενέστεροι εκτός των ορθογραφικών λαθών. Το χειρόγραφον εφυλάσσετο εν Στυλίδι παρά τη οικογενεία του Ανδρέου, κληρονόμου του Κασομούλη, έπειτα περιήλθεν εις την οικογένειαν Φιλίππου Βώκου, (**390**) Συνταγματάρχου εν Θεσσαλονίκη, ήτις έχει συνάψει συγγένειαν με την οικογένειαν του Ανδρέου. Ο Βώκος παρεχώρησε το έργον εις τον Γιάννην Βλαχογιάννην, διευθυντήν των Γενικών Αρχείων του Κράτους, όπου νυν ευρίσκεται. Σύγκειται από 2701 <μεγάλας> χειρογράφους σελίδας, εγράφη εις δύο περιόδους και αποτελεί τρία ευδιάκριτα μέρη.

Α΄<μέρος>, εκ σελίδων 1482 (1820 – 27) τη 15 Νοεμβρίου 1833 εις το στρατόπεδον Δραπανοχωρίων έγεινεν η έναρξις και ετελείωσε τη 16 Φεβρουαρίου 1836 εν Πειραιεί.

Β΄ μέρος, σελ. 1059 από 1828-1833, έναρξις 21 Αυγούστου 1840 εν Ναυπλίω και τέλος 4η Μαΐου 1841 εν τω επιθαλασσίω φρουρίω του Ναυπλίου.

Γ΄ μέρος, σελ. 160, συνεγράφη τω 1841 και προσετέθη εις την αρχήν του έργου ως εισήγησις, διότι πραγματεύεται τα των Κλεφτών και Αρματολών.»[94] (**391**)

09. Ο κυρ Τασιούλας Γεωργίου[95]

Λένε πως ο αετός κάμνει τη φωλεά του στις πιο ψηλές κορφές των βουνών, γιατί αγαπάει την ελευθεριά. Αυτό πολύ καλά μπορεί να ειπωθεί και για τους πρώτους οικιστές της Σιάτιστας. Εκείνοι αγαπώντας την ελευθεριά μισούσαν υπερβολικά τους τυράννους κατακτητές, που τους αφαίρεσαν την ελευθεριά τους, και δεν ήθελαν και να τους ατενίσουν κατά πρόσωπον· και για τούτο

---

[93] Σημ. συγγρ.: Ο Κεραμόπουλος λέγει: *« Η ιστοριογραφία του Κασομούλη ως ουσία ιστορική έχει πολλάς ομοιότητας προς την του Ηροδότου· διότι και ο Ηρόδοτος δεν ήντλησεν εξ επισήμων πηγών· έγραψε **λόγους και θεωρήματα,** τουτέστιν ό,τι ήκουσε και ό,τι είδεν. Σύνολος δε η ελληνική ιστορία τοιαύτην έχει βάσιν, ουχί δε τα αρχεία των επιτελείων ή των Υπουργείων. Η ιστορία των λαών ευρίσκεται εις το στόμα των λαών και εις την εκδήλωσιν του βίου των· η δε κριτική της ιστορίας καθαίρει τα πλάσματα και απομακρύνει τας υπερβολάς ή παραμορφώσεις»*.Σημ. επιμ.:Το παραπάνω όπως και το εντός εισαγωγικών κείμενο της σελ. χειρ. 386 είναι τμήμα της παρουσίασης του βιβλίου του Ν. Κασομούλη «**Ενθυμήματα…..»** την οποία έκανε ο ακαδημαϊκός Α. Κεραμόπουλος στη συνεδρίαση της 11/1/1940 της Ακαδημίας Αθηνών.

[94] Το κείμενο αυτό είναι από τον Φ.Ζ. ελεύθερη αντιγραφή μέρους του άρθρου του Γ.Θ. Γκανούλη, ***«Νικόλαος Κ. Κασομούλης, ο συγγραφεύς του μέχρι τούδε αγνώστου ιστορικού κειμηλίου»,*** στο **ΗΔΜ** του έτους 1933.

[95] Το κεφάλαιο ξεκινάει με ένα σύντομο πρόλογο για τη Σιάτιστα και τη θέση της, όμοιο με τον εκτενέστερο πρόλογο του πρώτου κεφαλαίου, και δεν δικαιολογείται, κατά την γνώμη μας, παρά μόνο, αν το κεφάλαιο γράφηκε ανεξάρτητα από τη συνολική συγγραφή.

διάλεξαν για κατοικία τους έναν τόπο που να μην πέφτει στα μάτια του τυράννου κατά το διάβα του από κει· κι έτσι και την ένθερμη επιθυμία τους ικανοποίησαν και την τιμή των οικογενειών τους εφύλαξαν και τη ζωή τους και την περιουσία τους εξασφάλισαν από τις ορδές των ατάκτων και βαρβάρων επιδρομέων, που εκείνα τα χρόνια επισκέπτονταν τις υπόδουλες πολιτείες, ορμώντας από βορρά, τις λεηλατούσαν και διέπρατταν ό,τι οι βδελυρές[96] καρδιές τους επιθυμούσαν.

Μα, η Σιάτιστα αποτελούνταν από λόφους (*ήταν χτισμένη πάνω σε λόφους)* κατάφυτους με βαλανιδιές και στις πλαγιές των λόφων έκτισαν τις κατοικίες τους· και οι λόφοι πάλι περιτριγυρίζονταν από Β., από Α. και από Ν. από βουνά υψηλότερα από τους λόφους και μονάχα στο δυτικό μέρος τα βουνά ήταν ισοϋψή με τους λόφους· και έτσι η πόλη από όλα τα μέρη δε φαίνονταν σε κείνον που περνούσεν από το δημόσιο δρόμο, που έφερνε από βορρά προς νότο και, αν δεν προδίδονταν, ήταν αδύνατο ο διαβάτης να φανταστεί ότι εκεί ήταν πόλη κατοικουμένη. Η εκλογή της χρεωστούνταν, όπως είπαμε, στα αισθήματα που τους χαρακτήριζαν· και τα αισθήματα αυτά, [μίσος άσπονδο στον τύραννο και αγάπη θερμή στην ελευθεριά], τα ενέπνευσαν και στα τέκνα τους και γι' αυτό ήταν επόμενο, όλες τις εποχές που το Γένος μας αγωνίστηκε για την ελευθεριά του, οι Σιατιστινοί να συντρέχουν μεταξύ των πρώτων, τόσον οι άνδρες όσο και οι γυναίκες, στους ομαδικούς αγώνες και στους ατομικούς τοιούτους. Έτσι μπορούμε να εξηγήσομε τα φαινόμενα της απαράμιλλης (**392**) αγάπης [των Σιατιστινών] στην ελευθεριά και τις θυσίες <τους> σε αίμα και σε χρήμα σε κάθε κίνημα εθνικό. Η ιστορία της είναι γεμάτη από τέτοια παραδείγματα. Ένα παρόμοιο παράδειγμα μας παρουσιάζει και η ζωή του κυρ Τασιούλα Γεωργίου (Κότζου), στη βιογραφία του οποίου εισερχόμεθα.

Ο κυρ Τασιούλας γεννήθηκε στη Σιάτιστα και εφοίτησε στην εκεί Ελληνική Σχολή[97]. Η κατοικία του ήτο ολίγα βήματα παρέκεια από την πλατεία των Τριών Πηγαδιών, ένα από τα αρχοντόσπιτα. Σ' αυτό [έκανε κατάλυμα] ο Αλή πασιάς, όταν έρχονταν στη Σιάτιστα. Κατόπιν το σπίτι αυτό έγινε του Γεωργίου

---

[96] **Βδελυρός,** σιχαμένος, αηδιαστικός.

[97] Στα κείμενα του Φ.Ζ. και στα πιστοποιητικά που παραθέτει, καθώς και στο Μητρώο Αγωνιστών, ο Τασιούλας εμφανίζεται με τις παρακάτω παραλλαγές του ονόματός του:
Αναστάσιος Γεωργίου Σιατιστέας από Σιάτιστα της Μακεδονίας
Αναστάσιον Σιατιστέα
Αναστάσιος Γεωργίου από Σιάτιστα
Αναστάσιος Γεωργίου Σιατιστεύς
Αναστασίου Γεωργίου Κότζου
Σιατιστεύς Γεωργ. Αναστάσιος
κυρ Τασιούλας Γεωργίου
Τασιούλας Γεωργίου Κότζου
Κυρ Τασιούλας
Ο Κασομούλης τον αναφέρει ως Τασιούλα ή κυρ Τασιούλα.

Σαχίνη[98]. Ο κυρ Τασιούλας ήταν πατέρας της μητρός του Δημ. Γκαργκατσούια, ο οποίος, ως διευθυντής της Ριζί[99] (του Μονοπωλίου των καπνών) με τους κουλτσήδες[100] του και με τις σχέσεις του που είχε με τον Μουδίρη του τόπου, διευκόλυνε πολύ το έργο της Επιτροπής της Μακεδονικής Αμύνης, ώστε να μη γίνει τίποτε το απευκταίο, αν και κάθε τόσο περνούσαν από τη Σιάτιστα υλικά πολέμου και φιλοξενούνταν ανταρτικά σώματα. Αυτού παππούς ήταν ο κυρ Τασιούλας, τον οποίον η παράδοση μας τον μεταδίδει (*παρουσιάζει)* ως άνθρωπο του Αλή πασιά[101].

Ο κυρ Τασιούλας, άμα κηρύχτηκε η Ελληνική Επανάσταση, άφησε όλα τα καλά που είχε, πλούτη και τιμές και οικογένεια και αναπαύσεις, και έτρεξε να αγωνιστεί με τους άλλους Έλληνες, γιατί αυτός ήταν σε θέση να εκτιμήσει καλύτερα από κάθε άλλον τους απελευθερωτικούς αγώνες των αδελφών του, επειδή υπηρετούσε κοντά στο ανθρωπόμορφο τέρας, τον Αλή πασιά, και είχε γνωρίσει τα παθήματα των υποδούλων αδελφών του. Ο Κασομούλης αναφέρει στα **Ενθυμήματά** του <τ. Α΄,σελ. 251> ότι συνάντησε τον κυρ Τασιούλα στο Φουρνά, όταν έφευγε από τη Σιάτιστα, και ήταν σε ελεεινή κατάσταση. Ο Κασομούλης τότε πήγαινε στον Ασπροπόταμο, για να συναντήσει το <Νικ.> Στουρνάρη και τον παρακολούθησε (*ακολούθησε*) και ο Τασιούλας εκεί <**Ενθυμήματα** τ. Α΄, σελ. 251>. Στα 1825 ο κυρ Τασιούλας (**393**) συναντήθηκε πάλι με το Στουρνάρη, ο οποίος και του έδωκε γράμμα για τον Κασομούλη, στον οποίο πήγαινεν ο κυρ Τασιούλας για υπόθεσή του, και ο Στουρνάρης συνιστούσε στον Κασομούλη να βοηθήσει τον Τασιούλα να πάρει καλό τέλος η υπόθεσή του <**Ενθυμήματα**, τ. Β΄, σελ. 28>. Του είπεν όμως και μερικά για ζητήματα γενικής φύσεως να τα πει στον Κασομούλη προφορικά, γιατί δεν σύμφερνε (*συνέφερε)* να τα γράψει για λόγους προνοίας. Ο Κασομούλης τότε βρίσκονταν στο Ναύπλιο.

Περισσότερες πληροφορίες δεν κατόρθωσα να αρυσθώ[102], νομίζω όμως ότι αρκετά θα μας γνωρίσουν τον άνδρα τα κατωτέρω πιστοποιητικά αυτού από

---

[98] Σημείωση-προσθήκη σε φωτοτυπία της σελ. 392 του χειρογράφου μεταγενέστερη και από άλλο χέρι, πιο πιθανό από τον Ζ. Ζωγράφο, εγγονό του Φ.Ζ., και με μολύβι μας πληροφορεί ότι: «το σπίτι αυτό αγοράστηκε από τον Μιχαλάκη Κακάλη του Αλεξάνδρου. Δυστυχώς κατεδαφίστηκε και κτίσθηκαν κινηματογράφος κ.λπ.. Σ' αυτό κάθισε ο Παπασωτήρης και η οικογένεια Βλαχοδήμου της Πολυτίμης, που ήταν δασκάλα».

[99] **Ριζί**, το ορθό Ρεζί (Regie)= Γαλλική Εταιρεία Μονοπωλίου Καπνών.

[100] **Κουλτσήδες**, φύλακες (κολτσήδες).

[101] Για τον Τασιούλα ο Φ.Ζ. σε άλλο χειρόγραφο κείμενό του, των νεανικών χρόνων του, γράφει: «Ούτος επί Αλή πασά έδρασεν ενταύθα ως εισπράκτορας φόρων. Είτα δε, άμα και εξερράγη η επανάστασις κατά του τυράννου, εγκαταλιπών τιμάς και περιουσίαν εις την διάθεσιν των Τούρκων, ηνώθη μετά των λοιπών Ελλήνων και επολέμησεν υπέρ πίστεως και πατρίδος ως μπολακτσής….». Στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 68 η Β. Σωσσίδου -εγγονή του Δούκα Σαχίνη- αναφέρει τον Τασιούλα ως «πρώτο γραμματέα του Αλή πασά».

[102] **Αρυσθώ,** αντλήσω (το αρχαίο ρήμα **αρύομαι**).

μέρος των καπεταναίων, τα οποία είχε την ευγενή θέληση <να μου παραχωρήσει> ο Απόστολος Κουκούλη γαμβρός του Δ. Γκαργκατσούια στη θυγατέρα <του> Κατίνα, στον οποίο και βρίσκονται τα πιστοποιητικά. Αντίγραφα αυτών παραθέτω παρακάτω, διότι αυτά αποστομίζουν (*αποστομώνουν*) εκείνους που διισχυρίζονται ότι τον αγώνα είχαν ενεργήσει οι μεγάλοι έμποροι αποβλέποντας σε οικονομικές ωφέλειες.

<έγγραφο> (1)
χαρτόσημο τάξεως
1 δραχμής ***Πιστοποιητικόν***

Πιστοποιούμεν οι υποφαινόμενοι εν καθαρά συνειδήσει ότι ο κ. Αναστάσιος Γεωργίου Σιατιστέας από Σιάτιστα της Μακεδονίας γνωστός τοις πάσι, ως εκ της διακεκριμένης θέσεως, ην κατείχε παρά τω διαβοήτω Αλή πασιά, άμα εξερράγη η κατά του τυράννου Ελληνική Επανάστασις κατά τας αρχάς αυτής περί τα 1821 καταφρονήσας και εγκαταλείψας δόξαν, πλούτη, κατάστασιν σημαντικήν και το τρομερώτερον άπασαν την οικογένειάν του εις τας χείρας και την διάκρισιν των Οθωμανών ηνώθη μετά των λοιπών Ελλήνων, ανδρείως μαχομένων υπέρ πίστεως και πατρίδος και έλαβε μέρος εις τον υπέρ ανεξαρτησίας της πατρίδος ιερόν αγώνα, ευρεθείς ως Μπουλοξής[103] *εις πολλάς μάχας και πολιορκίας, καθώς* ***(394)*** *εις την κατά του Σκόντρα τεράστιον μάχην συμβάσαν εις Πέτρα-Κούτζεια, εις την τρομεράν πολιορκίαν του Μεσολογγίου και άλλας πολλάς, τας οποίας παραλείπομεν χάριν συντομίας, διατελέσας υπό τας οδηγίας του αειμνήστου Καραϊσκάκη, Νικ. Στουρνάρη, Κώστα Μπότζιαρη και άλλων διαφόρων οπλαρχηγών, αγωνισθείς ανδρείως κατά των τυράννων και συμπεριφερόμενος με την ανήκουσαν ευπείθειαν και πειθαρχίαν προς τους ανωτέρους του.*

Αι στρατιωτικές εκδουλεύσεις του ρηθέντος Αναστασίου Σιατιστέως καθώς και αι χρηματικές θυσίες, τας οποίας ένθους και αυθορμήτως επρόσφερεν ολοκαύτωμα εις τον υπέρ απελευθερώσεως της πατρίδος ιερόν βωμόν, είναι σημαντικές και πασιφανέστατες.

Βλέποντες δε ότι ουδεμίαν αμοιβήν και περίθαλψιν έτυχε παρά της πατρίδος και θεωρούντες αυτόν πάντη ηδικημένον και παρημελημένον, δίδομεν το παρόν πιστοποιητικόν εις χείρας του, όπως του χρησιμεύση όπου ανήκει προς απόλαυσιν των στρατιωτικών δικαιωμάτων και θυσιών του και υποφαινόμεθα.

Αθήναι τη 15η Μαρτίου 1843

Κ. μπότζιαρης	*(δυσανάγνωστος)*
Αθανάσιος Λιδωρίκης	*Χρήστος …(δυσανάγνωστος)*
ανδρέας Ισέφ	*Ιωάννης …(δυσανάγνωστος)*
…(δυσανάγνωστος)	*Γιάννης Κω…(δυσανάγνωστος)*
Ν. Πανοργιάς	*Ευαγγέλης Μ. κοντογιάν…*
μικριγιανις	*…(δυσανάγνωστος)*

[103] Μπουλοξής<**μπουλουξής,** διοικητής άτακτου, μικρού στρατιωτικού σώματος.

Στην πίσω σελίδα του εγγράφου:
Επικυροί το γνήσιον των όπισθεν δώδεκα υπογραφών.
Αθήναι
τη 5 Ιουνίου 1848

Ο Δήμαρχος Αθηνών
Σφραγίδα. *Σπ. Μπενιζέλος*

<έγγραφο> (2)
Αριθ. 18399

Βασίλειον της Ελλάδος
<Θυρεός>
Το Υπουργείον των Εσωτερικών
Προς τον κ. Αναστάσιον Σιατιστέα

Η Α. Μ. ο Βασιλεύς δια του υπό ημερομηνίαν 6 Νοεμβρίου τ.ε. Β.Διατάγματος ευηρεστήθη να σας διορίση Έπαρχον Δωρίδος ***(395)***

Αναγγέλλοντες τούτο προς υμάς ευχαρίστως πεποίθαμεν, Κύριε, ότι δια της μετ' ακριβείας και ζήλου εκπληρώσεως των καθηκόντων, τα οποία ανέθηκεν εις υμάς η Κυβέρνησις, θέλετε αναδειχθή άξιος της Β<ασιλικής> εκλογής και θέλετε δώσει νέα δείγματα ικανότητος περί την υπηρεσίαν και αφοσιώσεως εις τον θρόνον.

Αθήναι. Την 7 Νοεμβρίου 1845
Σφραγίδα. *Ο Υπουργός*
Ι. Κωλέτης

Περί του διορισμού του
ως Επάρχου Δωρίδος

<έγγραφο> (3)
αριθ.7001 *Αριθ. 1015* *ελήφθη την 22 Μαΐου 1846*

Βασίλειον της Ελλάδος
Στέμμα. <θυρεός >
Το Υπουργείον των Εσωτερικών
Προς τον Έπαρχον Δωρίδος

Παρακαλείσθε, Κύριε Έπαρχε, άμα λάβετε την παρούσαν να μεταβήτε ενταύθα και παρουσιασθήτε ενώπιον του επί των Εσωτερικών Υπουργού, δια να δώσητε πληροφορίας επί τινος υποθέσεως.

Αθήναι τη 20ή Μαΐου 1846
Ο Υπουργός
Ι. Κωλέτης

<έγγραφο> (4)
Ετεροδημοτών Στοιχ. Λ
Αριθ. Πρωτ. Ορκ. 35
Δ. 125

Δήμος Αθηναίων
Ο
Δήμαρχος Αυτών

Απόδειξις ορκωμοσίας

Ο κύριος Αναστάσιος Γεωργίου από Σιάτιστα της Μακεδονίας, δημόσιος υπάλληλος, δημότης του Δήμου Λαμίας, της επαρχίας Φθιώτιδος, έδωκεν ενταύθα ενώπιόν μας κατά την 24 Ιουνίου 1846 τον όρκον του σύμφωνα με τον περί ορκοδοσίας των Πολιτών Νόμον Λ΄. της 30 Απριλίου 1846.

Όθεν δυνάμει του άρθρου 8 του αυτού Νόμου τω χορηγείται κατ' αίτησίν του η παρούσα Απόδειξις.

Εν Αθήναις την 12 Ιουλίου 1846

Ο Δήμαρχος και α.α.
Ο Δημαρχών πάρεδρος
Σφραγίδα *Σπυρίδων Μπενιζέλος*

<έγγραφο> (5) **(396)**
Αριθ. 148

Βασίλειον της Ελλάδος
(Θυρεός)
Το Υπουργείον των Εσωτερικών

Προς Τον Κύριον Αναστάσιον Σιατιστέα

Η Α. Μεγαλειότης δια του υπό σημερινήν ημερομηνίαν Υ. Διατάγματός της ευηρεστήθη να απολύση υμάς της οποίας κατείχετε μέχρι τούδε θέσεως του Επάρχου Κυνουρίας.

Κοινοποιούντες εις υμάς την Β. ταύτην απόφασιν σας προσθέτομεν, Κύριε, ότι θέλει ληφθή φροντίς εν καιρώ να σημειωθήτε εις τον υποβληθησόμενον εις την Βουλήν κατάλογον των συνταξιούχων με ανάλογον σύνταξιν καθόσον ηθέλατε έχει προς τούτο δικαίωμα.

Εν Αθήναις την 3 Ιανουαρίου 1848
Ο υπουργός
Ρήγας Παλαμήδης

Περί απολύσεώς του

<έγγραφο> (6)
Αριθ. 220

Βασίλειον της Ελλάδος
Ο
Δήμαρχος Λαμίας
Πιστοποιεί ότι

Ο εξαιτούμενος να εφοδιασθή με ελληνικόν εξωτερικόν διαβατήριον παρά της Βασιλ. Νομαρχίας Φθιωτιδοφωκίδος κύριος Αναστάσιος Γεωργίου Σιατιστεύς ήλθεν εις την Ελλάδα κατά το έτος 1818, ενεγράφη δε Δημότης εις τα ληξιαρχικά βιβλία του Δήμου Λαμίας κατά το έτος 1835, υπό τον αύξοντα αριθμόν 280, έδωσε τον όρκον της Πίστεως και υποταγής προς την Α.Μ. τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα και συνεμορφώθη εντελώς με τας διατάξεις του άρθρου 5 του περί Ελληνικής ιθαγενείας Νόμου και εκ τούτου απέκτησε το δικαίωμα του να καλύπτηται υπό την Ελληνικήν Σημαίαν και εκτός του Βασιλείου.
Κατ' αίτησίν του χορηγήθη το παρόν προς χρήσιν του.

Εν Λαμία την 27 Φεβρουαρίου 1850
Ο Δήμαρχος
(ξεσχισμένο) ***(397)***

<έγγραφο> (7)
Χαρτόσημον
τάξεως 10 δραχμών *Βασίλειον της Ελλάδος*
Η επί των
πωλήσεων των Οθωμανικών ιδιοκτησιών
Εξεταστική Επιτροπή.

<Παραθέτουμε **στο Παράρτημα, § 9. έγγραφα από το αρχείο του Φ. Ζυγούρη,** φωτοτυπία τμήματος του πρωτοτύπου>

Λαβούσα υπ' όψιν το αφορών τας περί ιδιοκτησίας απαιτήσεις του Κυρίου Αναστασίου Γεωργίου Κότζου έγγραφον, όπερ εστί χοτζέτιον[104] *του Απτουχαμγέδ Σαΐδ, δι' ου κυρούται ότι ο Χουσεΐν και ο Ρασίδ, υιοί του Αχμάδ επώλησαν και παρεχώρησαν γαίας ενός ζευγαρίου*[105]*, οίκημα γεωργικόν, αχυρώνα, γήπεδον φυτοκαλλιεργημένον και γήπεδον αλωνίου, όλα κείμενα εντός των ορίων του εν Λαμία τσιφλικίου Αυλάκι*[106]*, προς τον Κύριον Αναστάσιον Γεωργίου Κότζου.*

---

[104] **χοτζέτι**: δεν αποτελεί τίτλο ιδιοκτησίας, αλλά δίνει δικαίωμα στη χρήση και όχι στην πλήρη ιδιοκτησία μιας έκτασης, βλέπε πιο κάτω και την υποσημείωση 107 για το **ταπί.**

[105] **Ζευγάρ**ι, μονάδα μέτρησης αγροτικών εκτάσεων.

[106] Στο χειρόγραφο κείμενο του Φ.Ζ. η ονομασία του τσιφλικιού ήταν δυσανάγνωστη. Στην ορθή ανάγνωση σε «Αυλάκι» μας οδήγησε η πληροφορία που μας έδωσε, από τα Γ.Α.Κ.- Αρχεία Ν. Φθιώτιδας, η κ. Σοφία Βακιρτζηδέλη, ΤΕ Ταξινόμος.

Θεωρήσασα το υπ' αριθ. 81 από 3 Δεκεμβρίου 1840 έγγραφον του Οικονομικού Επιτρόπου Φθιώτιδος, ευρούσα ότι το έγγραφον τούτο είναι τακτικόν κατά τους παρά τοις Οθωμανοίς νομίμους τύπους, δεκτούς γενομένους κατά μέρος και παρά τω Ελληνικώ Κράτει προς εξασφάλισιν των αγοραστών Ελλήνων.

Εξαγαγούσα εξ όλων των ανωτέρω ότι το Δημόσιον δεν έκπεται <;> να έχη απάντησίν τινά,

Συμμορφουμένη με τας υπ' αριθ. 3.817. 28 Αυγούστου 1836 διαταγάς της επί του Βασιλικού Οίκου και των Εξωτερικών και της επί των Οικονομικών Βασιλ. Γραμματείας της Επικρατείας

Αποφασίζει

Εγκρίνει και αναγνωρίζει τον ειρημένον κ. Αναστάσιον Γεωρ. Κότζου ως νόμιμον κύριον των άνω ειρημένων κτημάτων κατά τα εν τω χοτζετίω σύνορα.

Καθ' όσον αφορά τα δικαιώματα του Δημοσίου επί των δια ταπίων[107] *κατεχομένων κτημάτων ο ειρημένος Κύριος θέλει υπόκεισθαι εις το ληφθησόμενον γενικόν μετρον.*

Εν Αθήναις την 25 Ιουνίου 1842

Η Επιτροπή

Σφραγίδα Γεώργιος Αινιάν, γ. Ψύλλας Μ. Πούλιου ***(398)***

Ενεργηθήτω η άντικρυ απόφασις της επί των Οθωμανικών Ιδιοκτησιών Εξεταστικής Επιτροπής.

Αθήναι την 28 Ιουνίου 1842

Ο επί του Βασιλικού Οίκου και των Εξωτερικών Γραμματεύς της Επικρατείας υπογρ. δυσανάγνωστη

Ο Διευθυντής της επί των Οικονομικών Γραμματείας της Επικρατείας υπογρ.δυσανάγνωστη

Εκ των ανωτέρω πιστοποιητικών πληροφορούμεθα ότι ο Τασιούλας Γεωργίου Κότζου ήταν ένας συμπολίτης μας που άξιζε να καταλάβει θέση στο παρόν έργο, ήταν ένας αξιομνημόνευτος Σιατιστεύς. Αυτός, όπως αναφέραμε, είχε διακεκριμένη θέση κοντά στον Αλή πασιά, είχε περιουσία αξιόλογη, είχε δόξα και τον εκτιμούσεν η κοινωνία, γνωστός, ως μας αναφέρει το α΄ (*πρώτο*) πιστοποιητικό, γνωστός τοις πάσι. Αλλ' όμως είχε και πατριωτισμόν άξιον μιμήσεως,

---

[107] **Ταπί** =ο επίσημος τίτλος ιδιοκτησίας, που εκδίδεται από το Κτηματολόγιο στην Τουρκία για τα ακίνητα. Στην περίπτωσή μας: οι εδαφικές εκτάσεις που αγόρασαν οι Έλληνες από τους Τούρκους που εγκατέλειπαν την Ελλάδα μετά την απελευθέρωση ήταν ιδιωτικές και οι συμβολαιογραφικές πράξεις γίνονταν με χοτζέτια. Οι Έλληνες έτσι αποκτούσαν δικαίωμα χρήσης και όχι και ψιλή κυριότητα. Την ψιλή κυριότητα απέκτησαν με διαδοχικές αποφάσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης στη δεκαετία του 1950, όταν τους δόθηκαν τίτλοι ιδιοκτησίας, τα γνωστά παραχωρητήρια, τα οποία στην καθομιλουμένη ονομάζονταν «ταπιά».

που τον έκαμεν, όταν κηρύχτηκεν η Ελληνική Επανάσταση, να θυσιάσει και δόξαν και πλούτη και την οικογένεια, που, ως γνωστή στους Τούρκους, θα υπόφερνε (*υπέφερε)* μαρτύρια από αυτούς για το διάβημα του αρχηγού της, και έτρεξε να λάβει μέρος μεταξύ των αγωνιζομένων υπέρ της απελευθερώσεως της Πατρίδος του, για να προσθέσει και αυτός το κατά δύναμιν για την (**399**) επιτυχίαν του αγώνος, υπηρετούντας εις αυτόν ως στρατιώτης και υποστηρίζοντας αυτόν χρηματικά, δαπανώντας αφειδώς την σημαντικήν του περιουσίαν για την επιτυχίαν του[108].

Ο κυρ Τασιούλας και στην ιδιαίτερή του πατρίδα Σιάτιστα πολλές υπηρεσίες πρόσφερεν. Επανειλημμένα χρημάτισεν έφορος των σχολείων και, επειδή τα οικονομικά αυτών δεν βρίσκονταν σε ευχάριστη θέση και το διδάσκον προσωπικόν υπόφερε, γιατί δεν πληρώνονταν τακτικά τους μισθούς του, ο κυρ Τασιούλας τους πλήρωνε μέρος από το ιδιαίτερό του ταμείο. Αυτός, χάρις στην εμπιστοσύνη που ο Αλής έτρεφε σ' αυτόν *(στο πρόσωπό του*), κατόρθωνεν η ιδιαίτερη πατρίδα του με ευκολία (*να*) κατορθώνει (*πετυχαίνει)* ό,τι απαιτούσε την επέμβαση του Αλή. Αυτός π.χ. κατόρθωσε να δώσει ο Αλής την άδεια να κατεδαφίσουν οι κάτοικοι της Σιάτιστας τον μικρόν ναόν του Αγίου Δημητρίου και να ανεγείρουν νέον με μεγαλυτέρας διαστάσεις, χωρίς να παρεμβάλει εμπόδια. Χάρις στον κυρ Τασιούλα η Σιάτιστα δεν υπόφερεν ό,τι υπόφερναν άλλες κοινότητες, που έβλεπαν να σύρονται στα χαρεμλίκια του τέρατος τα ωραία των κορίτσια, που στρατολογούσε μέσον (*μέσω)* των πρακτόρων του, που διατηρούσε στις κοινότητες. Και όμως, και αν και τόσες υπηρεσίες πρόσφερε στην πατρίδα του ο κυρ Τασιούλας, ήταν εντελώς λησμονημένος και το όνομά του άγνωστο στους <συμ>πατριώτες του, μολονότι η κατοικία του[109] ευρίσκεται στο κέντρον της Σιάτιστας, ολίγα (**400**) βήματα παρέκει της πλατείας των Τριών Πηγαδιών, και είναι ένα από το καλύτερα αρχοντόσπιτα του τόπου, που σώζεται και σήμερα[110] σε καλή οπωσδήποτε κατάσταση και διασώζει έκδηλα σημεία της σπουδαιότητας αυτής για την τέχνη τη βυζαντιακή (*βυζαντινή)*, μη εξαφανισθέντα, αν και περιήλθε σε χέρια δυο νεότερων ιδιοκτητών, του Γεωργίου Σαχίνη και του Δημητρίου Βόκα, και δέχτηκε την επέμβαση της νεότερης

---

[108] Ο Τασιούλας Γεωργίου αναφέρεται στο «Μητρώο των κατά τον ιερόν αγώνα αξιωματικών», που φυλάσσεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη, με τα εξής στοιχεία:
Σιατιστεύς Γεωργ. Αναστάσιος (σελ. 212, αριθμ. 2839).
Μακεδών, κάτοικος Δωρίδος. Υπηρέτησε κατά τον αγώνα, παρευρεθείς εις διαφόρους μάχας και πολιορκείας (sic). (Συν. 380). Τάξις εβδόμη.
Βλέπε Γ. Χ. Χιονίδη, ***«Οι εις τα Μητρώα των Αγωνιστών του 1821 αναγραφόμενοι Μακεδόνες»*, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 12**, σελ. 34-65.

[109] Ιδιοκτησιακή κατάσταση της οικίας Τασιούλα:
(1) Κυρ Τασιούλας / (2) Δούκας Σαχίνης / (3) Γεώργιος Σαχίνης (κληρονόμος του Δούκα Σαχίνη)(4) Βόκας Δημήτριος / (5) Κακάλης Μιχαήλ του Αλεξάνδρου. Πηγές: Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 68 και οι χειρόγραφες σελίδες 187, 392 και 400 του παρόντος έργου.

[110] Σήμερα: εποχή που ζει ο Φ.Ζ.

τέχνης. Χαίρω ιδιαιτέρως, διότι μπορώ σήμερα να ανασύρω από τα βάθη της λήθης ένα ακόμη τέκνο της πατρίδας μου Σιάτιστας, που όχι ολίγο έδρασεν εθνικώς και πολλαχώς εξυπηρέτησε τα συμφέροντα της ιδιαίτερης και <της>μεγάλης πατρίδος μας. (**401**)

10. Λιώλιος Νούσιος

Ο Λιώλιος Νούσιου γεννήθηκε και ανατράφηκε στη Σιάτιστα. Όταν ο Νικ. Κασομούλης, εξάδελφος του Λιώλιου, στάλθηκε για να λάβει μέρος ως πληρεξούσιος της Σιάτιστας στη σύσκεψη των καπιταναίων που θα γίνονταν στην Καστανιά, ο Λιώλιος Νούσιου τον συνόδευσε ως αξιωματικός <**Ενθυμήματα,** τ. Α΄, σελ. 171>. Ο Λιώλιος ήταν πατέρας του Δημητρίου Νούσιου και πάππος του Γεωργίου Νούσιου, που σκότωσαν τα σώματα της Αντίστασης στην Κατοχή της Ελλάδος από τους Γερμανοϊταλούς.

11. Γεώργιος Νάνος (Μπακαμίσιος)

Και ο Γεώργιος Νάνος ήταν Σιατιστινός, εξάδελφος του Κασομούλη, επίσης και αυτός ήταν αξιωματικός και ακολούθησε τον Κασομούλη, όταν πήγε στην Καστανιά και έλαβε μέρος στη σύσκεψη των καπεταναίων ως πληρεξούσιος των Σιατιστινών.

Οι δυο ανωτέρω αξιωματικοί με 25 οπλίτες αποτέλεσαν το σώμα του Κασομούλη στην Ελληνική Επανάσταση. Πού έδρασαν και πόσοι επέζησαν μας είναι άγνωστο, όπως και τα ονόματά τους.

12. Χάτσιος Νιάνιουκας

Αυτός, επίσης, γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας, που η κατοικία του ήταν κοντά στη βρύση Κατούρα, επάνω στο ύψωμα που σχηματίζεται από μεγάλους βράχους και σήμερα είναι το σπίτι του Δημητρίου Στάθη, χρημάτισε στην Επανάσταση του 1821 σημαιοφόρος του τάγματος στο οποίο υπηρετούσε. (**402**)

13. Ο Γεώργιος Νιόπλιος ή Ρούσης, ο νεότερος

Ο Γεώργιος Νιόπλιος γεννήθηκε στη Σιάτιστα κατά το δεύτερο ήμισυ της 18^{ης} εκατονταετηρίδας. Ακροάστηκε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία της πατρίδος του και έπειτα εστάλη στην Ιταλία, όπου έλαβε ανώτερη μόρφωση. Ανήκε στην αριστοκρατική οικογένεια του Γεωργίου Ρούση, ιατροφιλοσόφου, που του δόθηκε στο Πατάβιο της Ιταλίας από μέρος της εκεί Ακαδημίας ο τίτλος της ευγενείας, Nobilis[111], όπου και χρεωστείται το οικογενειακό επώνυμο

[111] Για το θέμα βλέπε σημ. στο **Στ΄ Μέρος, Ευεργέτες**, σελ. χειρ.500.

Νιόπλιος. Αυτός <ο Γ. Νιόπλιος> ήταν έγγονος του Γ. Ρούση, που αναφέραμε παραπάνω, και αυτού πάλι έγγονος ήταν ο νεότερος Γεώργιος Νιόπλιος, που ζούσε στα τέλη της 19ης εκατονταετηρίδας και είχε το σπίτι του εκεί που κτίστηκε το σπίτι του Ζήση Ζωγράφου, δημοδιδασκάλου, όπου είναι το οικόπεδο του Δ. Μπήτσια και της Ρήνας Μώραλη[112], και το οποίο <σπίτι του Νιόπλιου> μπροστά 'πο λίγα χρόνια κάηκε.

Ο Γεώργιος Νιόπλιος <ή Ρούσης ο νεότερος> έλαβεν επιμελημένην ανατροφήν, ήταν κάτοχος πολλών ευρωπαϊκών γλωσσών, φυσικά ευφυής και εξαιρετικά εύγλωττος. Οι σύγχρονοι αυτού, όταν γίνονταν λόγος για την ευγλωττία, έλεγαν: «Δυο μονάχα μιλούν με γλύκα, ο Νιόπλιος από τη Σιάτιστα και ο κυρ Αλέξης[113], άνθρωπος του Σουλτάνου, που έμενε στα Γιάννινα».

Τα πολλά αυτού προσόντα είχαν εκτιμήσει οι αδελφοί Γερμάνη από το Βλάτσι <Βλάστη>, που διατηρούσαν σπουδαίο κατάστημα στα Βιτώλια, και τον πήραν για διευθυντή του καταστήματός τους και χρημάτισε για πολλά χρόνια διευθυντής.

Στα 1812 τον βλέπομε συνέταιρο του Μιχαήλ Ζυγούρη. Του συνεταιρισμού αυτού σώζεται μπιλάντζο, που έγινε στη Βιέννη <βλ. Φ.Ζ. σελ. χειρ. 651>. Είχαν κατάστημα στη Βιέννη και στη Σιάτιστα. Από τη Βιέννη έφερναν στη Σιάτιστα κοσμήματα πολύτιμα. Τότε ήρθαν στη Σιάτιστα 4 ροζέτες με 16 διαμαντόπετρες, ονομαστές η καθεμιά, καρδιές, ζώνες, σκουλαρίκια, (**403**) μαργαριτάρια, υφάσματα πολυτελείας, έπιπλα και σκεύη, σερβίτσια διάφορα, φιάλες με επίχρυσες επιγραφές, ποτήρια με χρυσά κοσμήματα, του νερού και του κρασιού κ.λπ.. Η παράδοση αναφέρει ότι τα εμπορεύματά τους μεταφέρονταν με καμήλια, που, όταν έρχονταν, έπιαναν το διάστημα από τα Τσισμέδια έως το σπίτι του Ζυγούρη. Από τη Σιάτιστα πάλι έφερναν εκεί (*στη Βιέννη*) κρόκο, δέρματα, γουναρικά, νήματα ερυθρά, βαμβάκι ακατέργαστο και άλλα προϊόντα της Τουρκίας. Ο συνεταιρισμός αυτός βάσταξεν έως τα 1819, οπότε διαλύθηκε, ένεκα του θανάτου του Μ. Ζυγούρη, ο οποίος έγινε *(επήλθε)* στο δρόμο επιστρέφοντας <όταν *ο Μ. Ζυγούρης επέστρεφε*> από το ταξίδι στην Ευρώπη.

Από τα 1800 <ο Γ. Νιόπλιος ή Ρούσης ο νεότερος> αναμείχτηκε ενεργώς στα πράγματα της Κοινότητας και διευθύνει *(διηύθυνε)* αυτά, τόσο τα εκπαιδευτικά όσο και τα πολιτικά. Τον βλέπομε από τότε έφορο των σχολείων, μέλος της Εθνικής Εταιρείας των Φιλικών, αρχηγό της διοργάνωσης αμύνης ενάντια των επιδρομέων της πατρίδος του και γενικά σε κάθε κίνδυνο, σε κάθε ανάγκη της κοινότητας το Νιόπλιο βλέπομε να πρωτοστατεί. Ο Νιόπλιος με τις προσπάθειές του κατορθώνει να εξαγοράσει τη Σιάτιστα με 6000 μονάχα γρόσια

---

[112] Στο Πρόχειρο ο Φ. Ζ. την αναφέρει ως Ρήνα Νιόπλιου .

[113] **Αλέξης Νούτσος**, αρχιπροεστός Ζαγορίου, πολιτικός στην αυλή του Αλή πασά, βλ. Αραβαντινού Σπ. Π. **Ιστορία Αλή πασά του Τεπελενλή,** σελ. 465. Ο Φιλήμων τον συμπεριλαμβάνει στον κατάλογο των Φιλικών, **Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως,** σελ. 405

από τους Λιλιπαράδες <;>, στους οποίους στην εποχή [του ήταν ακόμα ιμλιάκι][114].

Αυτός ήταν το σπουδαιότερο μέλος, να μη είπω η ψυχή, της Επιτροπής της Εθνικής των Φιλικών Εταιρείας [στη Σιάτιστα] και τον συναντούμε πράγματι τέτοιο ανάμεσα στα λοιπά μέλη της Επιτροπής, τον αρχιερέα Ιωαννίκιο, τον Παπαγόρα, τον Μοσχοπολιτάνο, γραμματέα άλλοτε του Τζιαλαλεντίν μπέη, και <τον> Δημ. Χ΄΄Μιχαήλ, όταν συνήλθαν στο σπίτι του Νικ. Κασομούλη, για να συσκεφθούν και αποφασίσουν την αποστολή πληρεξουσίου της Σιάτιστας στη σύσκεψη που θα γίνονταν στο Βέρμιο[115] από τους καπεταναίους, για να καθορίσουν τη στάση <τους απέναντι> στους Τούρκους, ύστερα από την καταστροφή της Κασσάνδρας[116]. Τον Νιόπλιο ευρίσκομε πληρεξούσιο[117] της Σιάτιστας στη σύνοδο των αρχηγών (*καπεταναίων*) του (**404**)[118] (**405**) Βερμίου, που έκαμαν το Φεβρουάριο του 1822 στην Ι. Μονή της Παναγίας του Δοβρά[119].

Στα 1822, ύστερα από την καταστροφή του Πύργου των Λαζαίων και την εκεί αποτυχία του κινήματος, μερικά υπολείμματα επαναστατών του Βερμίου κατάφυγαν *(κατέφυγαν)* στη Σιάτιστα, αποτάθηκαν *(απευθύνθηκαν)* στο Νιόπλιο και ζήτησαν την προστασία του <Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες,** σελ. 180>. Στα 1821 ο Κασομούλης έγραψε στον Εμμ. Παπά από την Ύδρα, όπου τότε βρίσκονταν,<ο Κασομούλης> υποδεικνύοντας ότι πρέπει να λάβει την πρωτοβουλία, για να γίνει στον Όλυμπο σύσκεψη των καπεταναίων, και του συνιστούσε να καλέσει από τη Σιάτιστα το Γεώργιο Νιόπλιο <Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες,** σελ. 121>, το οποίο δείχνει την εκτίμηση

---

[114] **Ιμλιάκι** λέξη τουρκική·«**Ιμπλιάκια:** «Ούτως εκλήθησαν ιδιόκτητα κτήματα του Αλή πασά, τα πωληθέντα υπό της Κυβερνήσεως επί Σουλτάν Μετζήτ. …. Τα κτήματα ταύτα ο Αλή πασάς τα είχε διηρπαγμένα παρά των Χριστιανών». (Π. Λιούφη, **Ιστορία της Κοζάνης**, σελ.305-306).

[115] Ο Γ. Νιόπλιος συμμετείχε στη σύσκεψη των προκρίτων της Σιάτιστας (Σιάτιστα Αύγουστος 1821), στην οποία αποφάσισαν την αποστολή του Ν. Κασομούλη ως πληρεξουσίου στη σύσκεψη των Καπεταναίων στην Καστανιά Πιερίας (**και όχι στο Βέρμιο**). Ο Κασομούλης αναχώρησε από τη Σιάτιστα την α΄ Σεπτεμβρίου 1821, βλ. **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833**, τ. Α΄, σελ. 143 -146.

[116] Η πληροφορία «ύστερα από την καταστροφή της Κασσάνδρας» δεν ευσταθεί, γιατί η σύσκεψη στην Καστανιά Πιερίας έγινε στα μέσα του Σεπτέμβρη του 1821, ενώ η καταστροφή της Κασσάνδρας επήλθε στα τέλη του Οκτώβρη του 1821, βλέπε Κασομούλη **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833,** τομ. Α΄,σελ. 143 κ.α. και **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους** της Εκδοτικής Αθηνών, τόμος ΙΒ΄, σελ. 188.

[117] Ο Νιόπλιος ευρίσκεται στη συνάντηση του Βερμίου ως απεσταλμένος της Σιάτιστας, βλέπε Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 157.

[118] Δεν υπάρχει χειρόγραφη σελίδα με αριθμό 404 και η συνέχεια της αφήγησης ευρίσκεται κανονικά στη σελ. 405 των χειρογράφων.

[119] **Μονή Παναγίας Δοβρά**, βρίσκεται 5,5 χλμ. βορειοδυτικά της Βέροιας, επάνω στις πλαγιές της οροσειράς του Βερμίου.

που είχε, πολύ δίκαια, για την ικανότητα και <τη> σύνεσή του, που έδειχνε στις δύσκολες περιστάσεις, όπως μαρτυρούν και τα ακόλουθα γεγονότα.

Ύστερα από την αποτυχία του Αγώνα στο Βέρμιο, ο Νιόπλιος έσωσε τη Σιάτιστα από την οργή του Χουρσίτ με τη σύνεση και τις σχέσεις του (βλέπε λεπτομέρειες στο Α΄ Μέρος του παρόντος <σελ. χειρ.32>). Η παράδοση αναφέρει ότι, ύστερα από την καταστροφή της Νάουσας και της Κασσάνδρας, ο Αμέτ βέης, φρόνιμος Τούρκος στην Καστορία, όπου υπάγονταν η Σιάτιστα, όταν πληροφορήθηκε ότι τοιμάζονταν κίνημα στις περιφέρειες Σιάτιστας, Βλάτσης <Βλάστης>, Κλεισούρας κ.λπ., το Νιόπλιο προσκάλεσε από τη Σιάτιστα και επέστησε την προσοχή του, όπως και την προσοχή των προκρίτων των άλλων πολιτειών, μη τυχόν και κάμουν την ανοησία να προβούν σε κίνημα επαναστατικόν, καθόσον ολίγες χιλιάδες Αλβανοί φθάνουν να καταστρέψουν και τις πατρίδες τους, όπως κατάστρεψαν τη Νάουσα και την Κασσάνδρα.

Στα 1827 ο Νιόπλιος με 400 Σιατιστινούς έχει αποκρούσει τον Αλβανό Ταφήλ Μπούζην και έσωσε τη Σιάτιστα από τη λεηλασία (βλέπε λεπτομέρειες στο Α΄ Μέρος του παρόντος < σελ. χειρ.33>).

Στα 1828 ο Νιόπλιος έσωσε τη Σιάτιστα από τους Αλβανούς που είχαν επιδράμει με αρχηγούς τους Αρσλάν και Βελή μπέην <σελ. χειρ. 35>.

Και στα 1830 ο γενναίος Νιόπλιος έσωσε τη Σιάτιστα από επιδρομήν, (**406**) και πολύ δίκαια η λαϊκή ποίηση απαθανάτισε το όνομά του στα δημώδη τραγούδια. Δυστυχώς, όμως, δεν ανταμείφτηκαν οι τόσοι κόποι του, οι τόσες προσπάθειες με το να ιδεί να εκπληρώνονται τα εθνικά του ιδανικά. Τουναντίον είδε να διαψεύδονται τα όνειρά του· και αυτό του έκαμε αδύνατη τη ζωή του με τους συναγωνιστές του και δέχτηκε να προσληφθεί, με τη σύσταση των αδελφών Γερμάνη, κοντά στον ηγεμόνα της Σερβίας Μίλος Ομπρένοβιτς, που έκαμε τη Σερβία[120] στα 1815 πριγκιπάτο ανεξάρτητο, αναγνωρίζοντας την Υψηλή Πύλη. Τη θέση αυτή την πήρε ο Νιόπλιος ύστερα από τα 1830 και ευδόκιμα την εξυπηρέτησεν *(υπηρέτησε)* έως τα 1851, οπότε απόθανε στο Βελιγράδι. «Αιωνία έστω η μνήμη του». (**407**)

---

[120] **Μίλος Οβρένοβιτς**, (1780-1860), Ηγεμόνας της Σερβίας (1815-39, 1858-60).
Το 1813 αναγνωρίστηκε από τους Τούρκους ως διοικητής της ΝΔ. Σερβίας. Το 1815 με εξέγερση εναντίον τους και αγώνες πέτυχε την αναγνώριση καθεστώτος αυτονομίας για τη Σερβία και ο ίδιος έγινε ηγεμόνας της υποτελής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1817 αναγνωρίζεται ως ύπατος ηγεμών της χώρας και από τη σερβική συμβουλευτική Εθνοσυνέλευση. Εργάστηκε για τη διοικητική και στρατιωτική ανασυγκρότηση του κράτους του και πήρε μέτρα για την ενίσχυση του εμπορίου και των φτωχών αγροτών. Θεωρείται ο δημιουργός της σύγχρονης Σερβίας. (πηγή: Εκδοτικής Αθηνών **Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό**,τ. 6ος, σελ.189).

14. Ο Νικόλαος ή Αναγνώστης Λασπάς[121]

Ο Νικόλαος Λασπάς, γέννημα και θρέμμα της Σιάτιστας, εκπαιδεύθηκε στα σχολεία της πατρίδος του. Η οικία του βρίσκεται στη Γεράνεια, όπου σήμερα[122] κατοικεί η οικογένεια του Νίκου Γκαργκατσούια, αλλ' ο ίδιος <ο> Λασπάς κατείχεν ολόκληρο το τετράγωνο των κτιρίων που βρίσκονται ανάμεσα των δυο δρόμων Παπαπαύλου και Καπετανοπούλου. Όποιος επισκέπτεται και σήμερα ακόμα την οικία του Λασπά σχηματίζει από αυτήν τη γνώμη ότι ο κύριος αυτής ήταν άνθρωπος διακεκριμένης κοινωνικής και οικονομικής θέσεως. Σώζεται μια αίθουσα με ευρείας διαστάσεις και με παράθυρα που φέρουν χρωματιστούς υαλοπίνακας. Η παράδοση αναφέρει ότι η οικία αυτή χρησίμευσε κάποτε για Μητρόπολη Σιατίστης.

Ο Λασπάς ήταν ευφυέστατος και είχε και μόρφωση όχι τυχαίαν. Τα φυσικά του και τα επίκτητα προτερήματά του έχουν εκτιμηθεί ενωρίς από τους ιδικούς μας και από τους ξένους και τον μεταχειρίστηκαν για την επιδίωξη των σκοπιμοτήτων τους. Η Φιλική Εταιρεία ενέργησεν εγκαίρως τη μύησή του και φέρεται στον κατάλογο των Φιλικών ως εξής: «*Λασπάς Νικόλαος. Σιάτιστα. Πολιτικός. Εμυήθη εις Ιωάννινα το έτος 1819 υπό Κ. Πεντεδέκα. Προσέφερε κατά την μύησιν 300 ρούβλια*»[123]. Αναδείχτηκε δε διάθερμο (*ένθερμο*) μέλος της Φιλικής Εταιρείας και άσπονδος εχθρός του Αλή πασιά.[124]

Ο Λασπάς υπηρέτησεν ως γραμματεύς του Πεχλιβάν πασιά, που επονομάζονταν Μπαμπά πασιάς. Όταν δε τα στρατεύματα του Μπαμπά πασιά -ο οποίος κηρύχτηκεν εχθρός του Αλή, γιατί ο Αλής συνεργάζονταν με τον Καρατάσο και Ανδρούτσον και ήγειραν ανταρσίαν ενάντια της Υψηλής Πύλης- έδιωξαν από τη Θεσσαλία τους Αλβανούς του Αλή, οι οποίοι διευθύνθηκαν στη Στερεά Ελλάδα, ο Λασπάς αναχώρησε με τη συγκατάθεση του Μπαμπά πασά, ήρθε στις Θερμοπύλες και στη Λεβαδιά, εξήγειρε τους (**408**) κατοίκους των μερών εκεί-

---

[121] Ο. Φ.Ζ. αλλά και άλλοι συγγραφείς για το επώνυμο αυτό χρησιμοποιούν δυο τύπους: Λασπάς και Λασπιάς.

[122] Στην εποχή του συγγραφέα.

[123] Φιλήμων Ιωάννης, **Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως**, τ. Α΄, σελ. 399.

[124] «***Λασπ[ι]άς Νικόλαος*** *(σελ.8, αριθμ. 69). Μακεδονία. Ένας των προκρίτων της Μακεδονίας. Μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Διατελών πλησίον των κατά του Αλή Πασσά πασσάδων, ειδοποίει τους Έλληνας δια τα κινήματα [κινήσεις] των οθωμανών, [κατά] μίαν δε τοιαύτην [ειδοποίησιν] φωραθείς (sic) εφυλακίσθη· όθεν διέφυγεν, εγκαταλείψας την περιουσίαν του, και υπηρέτησε τον αγώνα καθ' όλον το διάστημα. Δευτέρα (τάξη)».*(Γ. Χ. Χιονίδης, «***Οι εις τα Μητρώα των Αγωνιστών του 1821 αναγραφόμενοι Μακεδόνες»,*** **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ** 12, σελ. 61). Σχετικές και οι αναφορές στα ακόλουθα βιβλία: Φιλήμων Ιωάννης, **Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρίας**, σελ. 210, Pouqueville F. C. H., **Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως: ήτοι η Αναγέννησις της Ελλάδος** τ. Β΄, σελ. 19 κ. ε..

νων ενάντια της κυριαρχίας (*ενάντια στην κυριαρχία*) του Αλή και κατόρθωσε να πείσει τον Ανδρούτσο και τον Καρατάσο να αποχωρήσουν.

Όταν δε πάλι στάλθηκε από την Υψηλή Πύλη στα Τρίκαλα ο Σουλεϊμάν πασιάς, πήρε για γραμματέα του τον Λασπάν, σύμφωνα με τη σύσταση κάποιου Φιλικού, φίλου του Σουλεϊμάν. Ο Λασπάς, προορισμένος να χρησιμεύσει ως ένας σπουδαίος παράγοντας στον ιερό αγώνα και αποβλέποντας στην εξέγερση των Ελλήνων, που μέρα με τη μέρα περιμένονταν (*αναμενόταν*), φρόντισε να πείσει το Σουλεϊμάν πασιά ότι η σωτηρία της σουλτανικής αυτοκρατορίας από τον αποστάτη Αλή, ο οποίος έμελλε να εισβάλει στη Θεσσαλία μέσον (*διαμέσου*) των διόδων της Πίνδου, απαιτούσε τον εξοπλισμό των Θεσσαλών και Μακεδόνων χριστιανών και την περιποίηση των αρματολών, που θα αντεπεξήρχοντο ενάντια του αντάρτου. Ο Σουλεϊμάν βρήκε σωστή τη γνώμη του Λασπά και εξέδωκεν εγκύκλιο που επέτρεπε τον εξοπλισμό των χριστιανών. Η ενέργεια όμως αυτή στοίχισε τη ζωή του Σουλεϊμάν, γιατί οι Τούρκοι τον κατάγγειλαν στην Κυβέρνηση, η οποία τον ανακάλεσε στην Κωνσταντινούπολη, όπου αποκεφαλίστηκε, διότι επιβουλεύθηκε το σουλτάνο, αν και ο Λασπάς, όταν ανακοίνωσε το φιρμάνι της καταστροφής του Αλή, με τρόπο επιτήδειο παρενέβαλε φράσεις τέτοιες που έπρεπε να πιστεύσουν οι Μουσουλμάνοι διοικητές των επαρχιών ότι ο εξοπλισμός των χριστιανών υπηκόων ήταν θέληση της Κυβερνήσεως[125].

Ο Λασπάς με κάθε τρόπο φρόντιζε να φαίνεται χρήσιμος στους αδελφούς του. Αυτός ήταν η αιτία της νίκης των αρματολών του Μακρυνόρους, διότι φρόντισε να ειδοποιήσει αυτούς εγκαίρως <δια> τας σχετικάς ενεργείας των Τούρκων. Οποίον ήταν το τέλος του ανδρός αυτού μας είναι άγνωστο, διότι μας λείπουν οι πηγές (βλέπε Ι. Κ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες,** σελ. 146-147). (**409**)

15. Αγαθάγγελος Στεφανάκης, Αρχιερεύς, Κωνστ. Δημητριάδης (Ματσκάρης), Κράκας και Περιστέρα 1877

Στα 1877 έλαβαν χώρα στην Ανατολική Ευρώπη γεγονότα που δεν ήταν δυνατό να μη επηρεάσουν τα πνεύματα των υποδούλων Ελλήνων των επαρχιών Θεσσαλίας, Ηπείρου και Μακεδονίας, που υπάγονταν τότε στην τούρκικη κυριαρχία, και να μη εμπνεύσουν στους κατοίκους τους την ελπίδα της οριστικής λύσης του Ανατολικού Ζητήματος και της απαλλαγής τους από του πιέζοντος αυτούς τουρκικού ζυγού. Η κίνηση της Σερβίας ενάντια της Τουρκίας, η κήρυξη του Ρωσοτουρκικού πολέμου, που ακολούθησε και που έφερε την ήττα της Τουρκίας στην Ασία και στην Ευρώπη, οπότε οι Ρώσοι κατέλαβαν τη Βουλγαρία, κυρίευσαν την Αδριανούπολη και βάδιζαν για την Κωνσταντινούπολη και ο στρατηγός δουξ Νικόλαος είχε στήσει το στρατηγείο

[125] Για την ενέργεια αυτή και τις συνέπειές της βλέπε και **Παράρτημα, § 17. Λασπάς Νικόλαος.**

του στον Άγιο Στέφανο, προάστιο της Κωνσταντινούπολης, ο δε πρωθυπουργός της Ελλάδος Θ. Δηλιγιάννης[126] έκαμε δηλώσεις πως θα καταλάμβανε με στρατόν του τις ελληνικές επαρχίες, που ήταν υπήκοες στην Τουρκία, όλα αυτά διήγειραν τα πνεύματα των κατοίκων των επαρχιών, που αναφέραμε παραπάνω, και, πιστεύοντας προσεχή και βεβαία την απαλλαγή τους από την καταδυναστεύουσαν αυτούς τούρκικη κυριαρχία, αρχίνησαν να τοιμάζονται για την υποδοχή του ελληνικού στρατού και για τη συμμετοχή τους στον ιερό αγώνα. Μεταφέρονταν όπλα από την ελεύθερη Ελλάδα και διάφορα υλικά πολέμου, τρόφιμα αποταμιεύονταν στις πόλεις και στα χωριά των επαρχιών και οι πιο θερμόαιμοι λάμβαναν τα όπλα, οργανώνονταν σε σώματα ανταρτικά και έβγαιναν στα βουνά, παρενοχλούντες τους τουρκικούς πληθυσμούς και ενθαρρύνοντες τους ομογενείς, των οποίων αναπτέρωναν την ελπίδα της ταχείας απελευθέρωσής τους, και τους συνιστούσαν να κάμουν κάθε τι που χρειάζεται, για να βρεθούν έτοιμοι στο μεγάλο εθνικό αγώνα.

Σε (**410**) μια τέτοια κατάσταση η Σιάτιστα θα διέψευδε το παρελθόν της, αν αδρανούσε. Οι καλύτεροι των κατοίκων της, που τους έδιδε θάρρος ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης (Ματσκάρης), απόστρατος αξιωματικός του ελληνικού στρατού, τραυματίας των οθωνικών ταραχών, που τον χαρακτήριζε γενναία καρδιά, για την οποία τον θαύμασαν και τον συγχάρηκαν οι ιατροί της Βιέννης, όταν υπέστη εγχείρηση, για να του βγάλουν τη σφαίρα που είχεν ενσφηνωθεί στο πόδι του, και ο αρχιερεύς Αγαθάγγελος Στεφανάκης, που είχε την ηγεσία στο κίνημα και τακτικά έρχονταν σε συνεννόηση με τους οπλαρχηγούς του τόπου και με απεσταλμένους από την ελεύθερη Ελλάδα, έκαμναν ό,τι σε παρόμοιες περιστάσεις μπορεί και επιβάλλεται να κάμει μια καρδιά που ποθεί την ελευθεριά της, όταν βλέπει ότι πλησιάζει η μέρα να εκπληρωθούν οι φλογεροί της πόθοι. Πολλοί τότε, οι πιο θερμόαιμοι, πήραν τα όπλα και πετάχτηκαν στα βουνά, όπως ο καπετάν Κράκας από τη Γεράνεια, και πολλοί άλλοι νέοι Σιατιστινοί και η αδελφή του <Κράκα> Περιστέρα, και έκαμαν ένα αξιόλογο σώμα ανταρτών, το οποίο ενώθηκε με το σώμα του Σπανού και ηνωμένα ήρθαν σε νικηφόρο σύγκρουση με τουρκικά και αλβανικά αποσπάσματα. Οι ευχάριστες ειδήσεις έδιδαν θάρρος στα ελληνικά σώματα και απογοήτευση στους Τούρκους. Τα παρακάτω μαρτυρούν την περιφρόνηση που έδειχναν οι δικοί μας και την αδράνεια από το άλλο μέρος των Τούρκων. Μια μέρα κατά το δειλινό ο Καπετάν Λεωνίδας[127] με το σώμα του επισκέφτηκε τη Σιάτιστα και ανενόχλητος στάθμευσε στο αλώνι της Αγίας Τριάδος, όπου (**411**) τον επισκέφτηκε όλη σχεδόν η Σιάτιστα. Άλλη πάλι μέρα ο Κράκας με τους δικούς του οπλίτες μέρα

---

[126] Ο **Θεόδωρος Δηλιγιάννης** ήταν πρωθυπουργός τις περιόδους 1885-1886, 1890-1892, 1895-1897, 1902-1903 και 1904-1905. Για τα γεγονότα της περιόδου στην οποία αναφέρεται ο Φ.Ζ. βλέπε το βιβλίο του Παπαδόπουλου Στέφανου, **Οι επαναστάσεις του 1854 και 1878 στην Μακεδονία,** σελ. 59 κ.ε..

[127] Πρόκειται για το **Λεωνίδα Χατζημπύρο,** νέο και μορφωμένο καπετάνιο από τη Σαμαρίνα Γρεβενών.

μεσημέρι από την Αγία Τριάδα μπήκε στην πολιτεία, διέσχισεν αυτήν μέσο *(διαμέσου)* της Αγοράς, των Τριών Πηγαδιών και της Φούρκας, ανενόχλητος από τα όργανα της τουρκικής Κυβερνήσεως, και έφθασε στο αλώνι του Βάτου, απ' όπου και έφυγεν.

Όταν όμως έλειψεν ο φόβος των Τούρκων από τους Ρώσσους *(όταν οι Τούρκοι έπαψαν να φοβούνται τους Ρώσους)*, άλλαξαν τα πράγματα και οι τουρκικές αρχές ενεργούσαν την εξόντωση των σωμάτων με δραστηριότητα. Τότε φονεύθηκε και ο αρχηγός του σώματος Σπανός και το σώμα διασπάστηκε και αποτελέστηκαν (*συγκροτήθηκαν)* μικρές συμμορίες και ο Κράκας βρέθηκε καπετάνιος ολίγων παλικαριών, αλλά δεν ενέπνεε τότε τον φόβο στους Τούρκους και την αγάπη στους Χριστιανούς, διότι δεν περιφρονούσε πλέον και την ληστεία. Δια τούτο κάποιος χωρικός τον έχει προδώσει (*τον πρόδωσε*) και, αφού τον έπιασαν οι Τούρκοι, ξέσχισαν το δέρμα του σε λωρίδες για εκδίκηση.

Ύστερα από την προδοσία αυτή και το μαρτυρικό θάνατο του Κράκα, η αδερφή του Περιστέρα -η οποία, είτε διότι την βασάνιζαν οι Τούρκοι ως αδελφήν του Κράκα, είτε από αγάπη στην ελευθερία και φλογερή επιθυμία να ιδεί την πατρίδα της γλυτωμένη (*απαλλαγμένη)* από τον τυραννικό ζυγό, είτε και διότι είχε καταληφθεί από σφοδρό ερωτικό πάθος σε (*για*) κάποιο από τα παλικάρια του αδελφού της, εφόρεσε την τιμητική στολή του αντάρτη, οπλίστηκε με τα άρματα του κλέφτη και ακολούθησε το σώμα του αδελφού της- έγινεν εκείνη καπετάνος και εκράτησε την αρχηγία του σώματος και ετιμώρησε **(412)** παραδειγματικά τον προδότη και τους φονείς του αδελφού της. Το διάβημα της Περιστέρας, εάν λάβομε υπόψη τις συνθήκες κάτω από τις οποίες στην εποχή της ζούσαν τα κορίτσια, αποτελεί ένα φαινόμενον άξιο θαυμασμού και μας θυμίζει τα σπάνια παραδείγματα του γυναικείου ηρωισμού κατά τις περασμένες ιστορικές εποχές του έθνους μας και τιμάει τη Σιάτιστα. Αφού δε εκόρεσε τη δίψα της εκδίκησης, αποφάσισε να προσκυνήσει και, με την επέμβαση του ενθουσιώδη ιεράρχη Αγαθαγγέλου, της δόθηκεν αμνηστία και μια ημέρα επέστρεψε στη Σιάτιστα υπερήφανη και διευθύνθηκε στην Ιερή Μητρόπολη, για να φιλήσει το χέρι του Αγαθαγγέλου, ο οποίος για τιμή της ομίλησε (*εκφώνησε*) αλησμόνητο λόγο στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου την ακόλουθη (*επόμενη*) μέρα.

Έκτοτε η Περιστέρα ζούσε μια ειρηνική ζωή στο σπίτι της, αλλ' όταν έβγαινεν από το σπίτι της για να μεταβεί στην εκκλησιά ή σε κάποια επίσκεψη συγγενική ή φιλική, ενδύονταν τα αντάρτικα και επεδείκνυε [έτσι] την αντάρτικη ζωή της. Τούτο δεν άρεζε στους Τούρκους και αποφάσισαν την εξόντωσή της. Έξαφνα μια μέρα απόσπασμα στρατιωτικό περικύκλωσε το σπίτι της και θέλησαν να την πιάσουν. Εκείνη όμως τους είχε μυριστεί πρωτύτερα και είχε φύγει από το σπίτι και από βουνό σε βουνό έφθασε στη Θεσσαλία, όπου πανδρεύθηκε και ζούσε σαν καλή νοικοκυρά, γιατί ήθελε, αν ο θεός της έδιδε τέ-

κνα, να εμπνεύσει και σε κείνα την αγάπη στην ελευθερία και το μίσος στον (*για τον)* τύραννο, το οποίο <κι> εκείνη έτρεφε.[128] **(413)**

16. Ποιοι έλαβαν μέρος στον αγώνα του 1897

Είμαστε στην εποχή που η Βουλγαρία [επέτυχε πολλές εθνικές επιτυχίες] με την προστασία της Αυστρίας και της Ρωσίας και αυτής ακόμα της Αγγλίας, που πλανήθηκε κι εκείνη, γιατί νόμισεν πως θα μπορούσε να μεταχειριστεί [τη Βουλγαρία] ως ασφαλές μέσο αποκλεισμού της Ρωσίας στο να κατέλθει στο Βόσπορο και στη Μεσόγειο. Η Ελλάς δεν μπορούσε να μείνει αδρανής στη μεροληπτική εκείνη για το καλό της Βουλγαρίας στάση της Ευρώπης και άρχισε να διαμαρτύρεται και να κινείται. Αναπτύχθηκε τότε σε όλο τον Ελληνισμό, ελεύθερο και μη, ένα γενικό φιλοπόλεμο πνεύμα. Σε όλο τον Ελληνισμό παρατηρήθηκε γενικός ενθουσιασμός, πρωτοφανής πατριωτική εξέγερση, πολυπληθής συρροή εθελοντών. Ο έξω Ελληνισμός αποστέλλει στο Δημόσιο Ταμείο άφθονα εμβάσματα και επίσημες απειλές δημοσιεύονται ότι ο Βασιλεύς επί κεφαλής του ελληνικού στρατού θα οδεύσει κατά της Τουρκίας. Η Τουρκία απέναντι αυτής της κινήσεως (*απέναντι σ' αυτή την κίνηση*), με την ενθάρρυνση της Αυστρίας και Γερμανίας, κηρύττει τον πόλεμο του 1897, ο οποίος δεν ήτο δυνατόν να αποβεί υπέρ της Ελλάδος, αφού όλες οι Δυνάμεις ετάχθησαν ενάντιες, δια λόγους που κάθε μια Δύναμη είχε για τα συμφέροντά της, και αφού τον στόλο μας, όπου στηρίζαμε τις μεγαλύτερες ελπίδες μας, τον καταδίκασαν σε αδράνεια. Τότε στη γενική εξέγερση του Ελληνισμού δεν ήτο δυνατό η **(414)** ιδιαίτερη πατρίδα μας Σιάτιστα να μείνει αδιάφορη. Πολλά από τα τέκνα της έσπευσαν να λάβουν μέρος στον αγώνα. Κατατάχτηκαν ως εθελονταί πολλοί. Πλην, δεν κατόρθωσα να αποκτήσω πλήρη τον κατάλογον αυτών. Αυτοί τους οποίους κατόρθωσα να μάθω είναι οι εξής :

1.Δημήτριος Ν. Σφήκας
2.Νικόλαος Δ. Λαδάς
3.Τριαντάφυλλος Μ. Σαμαράς
4.Νικόλαος Ι. Γκιουλέκας
5.Λεωνίδας Λ. Καμέσας
6. Θωμάς Καράτζιας
7.Χρήστος Φίλιου
8. Κωνσταντίνος Ι. Νάκου
9.Γεώργιος Κ. Οικονόμου. **(415)**

[128] Για την **καπετάνισσα Περιστέρα** βλέπε περισσότερα στο βιβλίο της Τζινίκου-Κακούλη Αθηνάς, **Η Μακεδόνισσα στο θρύλο και στην Ιστορία**, σελ. 132 και μετά.

17. Μακεδονική άμυνα

Ύστερα από την έκδηλη και έμπρακτη υποστήριξη που βρήκεν η Βουλγαρία από μέρος της Ρωσίας, κυρίως στα τέλη του 19ου αιώνα, αυξήθηκαν οι τάσεις της για την επέκταση της χώρας της. Οι προπαγάνδες πολλαπλασιάστηκαν και ενέτειναν υπερβολικά τις ενέργειες, θέτοντας σε εφαρμογή κάθε αθέμιτο μέσο, για να μπορέσουν να επιτύχουν την εξόντωση (*να εξοντώσουν*) καθετί ελληνικό. Ποιος δε θυμάται το τι έχουν υποφέρει οι Έλληνες της Ανατολικής Ρωμυλίας[129]; Ποιος Έλλην δεν φέρει στο νου του με φρίκη τις δολοφονίες, που προξένησε το δολοφόνο εγχειρίδιο (*μαχαίρι)* των Βουλγάρων στη Β. και Δ. Μακεδονία; Τα άγρια και θηριώδη ένστικτα των οργάνων των βουλγαρικών προπαγανδών έχουν εξυπνήσει και διασκόρπισαν στην τουρκοκρατουμένη χώρα μας τη σφαγή και την ερήμωση, την καταστροφή και την ατίμωση. Κάπνιζεν η τάλαινα Μακεδονία μας από τις φλόγες που υψώνονταν από το κάψιμο των περιουσιών των αδελφών μας. Το χώμα της ζυμώνονταν με το τίμιο αίμα των ομοφύλων μας, γιατί δεν δέχονταν να διώξουν από το χωριό τους τον Έλληνα ιερέα και διδάσκαλον και να τους αντικαταστήσουν με Βουλγάρους. Σφάζονταν, γιατί δεν ήθελαν να στείλουν τα παιδιά τους στο βουλγαρικό σχολειό και να λειτουργήσουν στις εκκλησιές τους βουλγαρικά. Η τούρκικη Κυβέρνηση δεν <πρόσφερε> καμιά προστασία. Άφηνε χωρίς προστασία τους Έλληνας, οι οποίοι υπόμειναν περιμένοντας την κρατική επέμβαση. Αλλά, δυστυχώς, δεν έβλεπαν αυτήν και η υπομονή τους είχεν εξαντληθεί πλέον και αποφάσισαν να (**416**) προβούν σε αυτοάμυνα. Ο διδάσκαλοι και οι ιερείς με τους οπαδούς τους άρχισαν να αποδίδουν τα ίσα, διοργανώνοντας σώματα αμύνης. Η λύσσα των βουλγαρικών ορδών εστράφη ενάντια στους δημιουργούς της αντίστασης και με κάθε μέσον την εξόντωσή τους επεδίωξαν. Τότε και η Σιάτιστα θυσίασε στο βωμό της εθνικής άμυνας δυο σπουδαίους παράγοντας αυτής, τον Γυμνασιάρχην Σερρών, θερμουργόν πατριώτην Λεωνίδαν Παπαπαύλου, και τον ακράτητον αισθηματίαν, Διευθυντήν της Σχολής Μελενίκου, Γεώργιον Σφήκαν.

---

[129] **Ανατολική Ρωμυλία,** η Βόρεια Θράκη. Σήμερα είναι τμήμα της Βουλγαρίας.
Με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Μάρτιος 1878) η Ανατολική Ρωμυλία δίδεται στους Βουλγάρους και ύστερα από διαμαρτυρίες των άλλων Δυνάμεων -πλην Ρωσίας- με τη συνθήκη του Βερολίνου (Ιούλιος 1878) γίνεται «αυτόνομη επαρχία υπό την άμεση πολιτική και στρατιωτική εξουσία του Σουλτάνου». Το 1885 οι Βούλγαροι κήρυξαν με πραξικόπημα την ένωσή της με τη Βουλγαρία. Σφαγές και διωγμοί των Ελλήνων εκ μέρους των Βουλγάρων κατά την περίοδο 1885-1906 είχαν ως συνέπεια οι περισσότεροι Έλληνες της Ανατ. Ρωμυλίας να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και να έρθουν πρόσφυγες στην απελευθερωμένη Ελλάδα. (πηγή: Εκδοτικής Αθηνών **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,** τ. ΙΓ΄, σελ. 343, 347 κ.π.,τ. ΙΔ΄, σελ. 24 κ.π.).

18. Λεωνίδας Παπαπαύλου

Ο Λεωνίδας Παπαπαύλου γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1866 από πατέρα ιεροψάλτην του Αγίου Δημητρίου Παπαπαύλον, από τον οποίο και εδιδάχθη την βυζαντινή μουσική, η οποία διευκόλυνεν αυτόν όχι ολίγον στην πρόοδό του. Τα πρώτα μαθήματα άκουσε στην πατρίδα του Σιάτιστα, η οποία τότε είχε μονάχα ημιγυμνάσιο, και διακρίνονταν για την φιλομάθειά του, την ευφυΐαν του και την εμβρίθειά[130] του. Άμα απεφοίτησεν από την Σχολή της πατρίδος του, πήγε στα Βιτώλια, όπου τελείωσε το Γυμνάσιον. Ύστερα από τις γυμνασιακές σπουδές του, διορίστηκε διδάσκαλος εκεί <στα Βιτώλια>, έκαμνε τον ψάλτη, πρόσφερεν υπηρεσίες στο ελληνικό Προξενείο και διευκολύνονταν στη ζωή του τόσον αυτός όσο και ο αδελφός του Αλέξανδρος, τον (**417**) οποίον εβοήθησε να αποφοιτήσει του ιδίου Γυμνασίου (*από το ίδιο Γυμνάσιο*) και να συνεχίσει τις σπουδές του στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, να αναγορευθεί διδάκτωρ της Νομικής και να διορισθεί Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στη Ρόδο, όπου δεν υπόφερεν ολίγα από τους κατέχοντας τα Δωδεκάνησα Ιταλούς, στους οποίους ίσως να οφείλεται και ο θάνατός του. Η αρωγή του Λεωνίδα στον αδελφό του Αλέξανδρον έγινεν, όταν ο Λεωνίδας ειργάζονταν ως καθηγητής, (που κατόρθωσε να γίνει, ως θα ιδούμε). Κατά τη διαμονή του στο Μοναστήριο ο Λεωνίδας χαρακτηρίστηκεν ως ύποπτος στις τουρκικές αρχές -είτε εξ αιτίας των σχέσεων που είχε με το Προξενείο, είτε διότι κατά το μάθημα της Γυμναστικής οι μαθηταί έψαλαν άσμα που χαρακτηρίστηκε επιλήψιμο- και θέλησαν να τον συλλάβουν. Αλλ' ο Έλλην Πρόξενος πληροφορήθηκε τούτο και τον εφυγάδευσεν, ελθόντα (*στέλλοντάς τον)* στη Σιάτιστα και από τη Σιάτιστα στας Αθήνας, όπου ενεγράφη στη Φιλολογία, στο Πανεπιστήμιο.

Αφού <ο Λεωνίδας> τελείωσε τις πανεπιστημιακές σπουδές ως υπότροφος και με ένα μικρό επίδομα του Τραμπαντζή[131], διορίστηκε στη Λευκωσία της Κύπρου, διότι στην τουρκοκρατουμένη Ελλάδα δεν θα ήτο σε ασφάλεια, επειδή οι Βούλγαροι, διαβλέποντες από τη διαμονή του στο Μοναστήρι ότι θα γίνονταν ένας σπουδαίος παράγοντας του εκμηδενισμού των σχεδίων τους, τον είχαν κατηγορήσει και είχαν κατορθώσει να κάμουν τις αρχές να τον ζητήσουν και στη Σιάτιστα, όταν είχε φύγει από τα Βιτώλια. Στη Λευκωσία (**418**) ειργάθηκε[132] ευδοκιμότατα και απέσπασε την εκτίμηση των εκεί μαθητών του, οι

---

[130] **Εμβρίθεια,** η σοβαρότητα σκέψης, βαθύνοια.

[131] Πιθανότερο να πρόκειται για το Κληροδότημα Μανούση και όχι Τραμπαντζή. «Επιτυχών να λάβη μικράν υποτροφίαν εξ ενός κληροδοτήματος του Σιατιστέως Καθηγητού της Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Θεοδώρου Μανούση» γράφει ο Κάρολος Αλεξανδρίδης στο άρθρο του: ***«Λεωνίδας Παπαπαύλου»*, ΜΗΣ 1956**, σελ. 40.

[132] Εργάστηκε στο Παγκύπριο Γυμνάσιο στη Λευκωσία. Στην ηλεκτρονική διεύθυνση του σχολείου αυτού μπορείτε να δείτε το όνομά του στον πίνακα των «Πεσόντων καθη-

οποίοι, για να εκδηλώσουν τη λύπη τους, τον προέπεμψαν, όταν αναχωρούσε, δυο ώρες μακράν της πόλεως. Ύστερα από τη διδασκαλία του στην Κύπρο μετέβη στη Γερμανία, όπου ακολούθησε (*σπούδασε*) Παιδαγωγικά, και ύστερα από τας σπουδάς του στη Γερμανία εκλήθη στο Γυμνάσιο Μοναστηρίου, ως Γυμνασιάρχης αυτού. Η βουλγαρική προπαγάνδα θυμήθηκε το έργο της και έβαλε σε ενέργεια τις συκοφαντίες της και τον ανάγκασαν να αφήσει το Μοναστήριο και <να> διορισθεί ως Γυμνασιάρχης του Γυμνασίου Σερρών. Από τα Σέρρας στα 1913 κατά την φυγήν των οι Βούλγαροι[133] τον συνέλαβον και μαζί με άλλους 7 προκρίτους <τον> παρέλαβαν ως όμηρον, ενώ μπορούσε να αποφύγει τη σύλληψή του και τον προέτρεπαν οι Σερραίοι να φύγει. Αλλ' ο Λεωνίδας για απάντηση τους είπε: «εγώ συνέδεσα με σας την τύχη <μου>, μαζί σας ειργάσθηκα, μαζί σας και θα αποθάνω. Θα πάθω ό,τι και σεις». Και έτσι έμεινε και απήχθη όμηρος και υπόφερε ό,τι (*όποια)* βασανιστήρια μεταχειρίζονταν και μεταχειρίζεται η βαρβαρότητα των βουλγαρικών ορδών. Ό,τι μαρτύριο η κακούργα φαντασία τους μπόρεσε να βρει το έχουν εφαρμόσει έως το Λιβούνοβο, όπου κατακρεουργήθηκε και άφησε άριστο παράδειγμα για μίμηση στις μεταγενέστερες γενεές της τάλαινας πατρίδας του, που είναι πεπρωμένον να μην εύρει ησυχία αιώνια. (**419**)

19. Γεώργιος Σφήκας[134]

Ο Γεώργιος Σφήκας, γόνος της αρχαιότερης οικογενείας της Σιάτιστας, τελείωσε την Ελληνική Σχολή αυτής και, θέλοντας να λάβει ανώτερη μόρφωση, μετέβη στα Βιτώλια, όπου τελείωσε το Γυμνάσιο, και κατόπιν στας Α-

γητών του Παγκυπρίου Γυμνασίου στους εθνικούς αγώνες» στην ιστοσελίδα του σχολείου.

[133] Όταν εξερράγη ο πρώτος Βαλκανικός πόλεμος,τον Οκτώβριο του 1912, ο πρώτος συμμαχικός στρατός που μπήκε στις Σέρρες ήταν ο βουλγαρικός. Από τη δεύτερη κιόλας μέρα της χωρίς μάχη εισόδου τους άρχισαν άγριες σφαγές Τούρκων και λίγο αργότερα ανθελληνικές ενέργειες, με στόχο την αλλοίωση του εθνολογικού χαρακτήρα της περιοχής και τελικά την προσάρτησή της στη Βουλγαρία. Κατά το δεύτερο Βαλκανικό πόλεμο, Ιούνιο του 1913, μετά τις νικηφόρους μάχες του ελληνικού στρατού στο Κιλκίς και στον Λαχανά, οι Βούλγαροι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις Σέρρες. Πρώτα όμως έσφαξαν όλους τους φυλακισμένους, πυρπόλησαν το κεντρικό τμήμα της πόλης και πήραν μαζί τους ομήρους προύχοντες, τον Αναστάσιο Χρυσάφη, Κων/νο Σταμούλη, Νέστορα Φωκά και τον Λεωνίδα Παπαπαύλου ……Τα πτώματά τους βρέθηκαν, λίγες μέρες μετά, κατακρεουργημένα στο Λιβούνοβο, (βλέπε Καρόλου Αλεξανδρίδου, ***«Λεωνίδας Παπαπαύλου»***, **ΜΗΣ 1956**, σελ. 45-46).

[134] *«Ο Γ. Σφήκας…και ως απεσταλμένος πράκτορας του «Εθνικού Κέντρου» διηύθυνε και την επαναστατική οργάνωση των ελληνικών σωμάτων στο Μελένικο και την ευρύτερη περιοχή του. Στα πλαίσια δε αυτής της δραστηριότητάς του συνεργάστηκε και με τα δυο εθνικά σωματεία του Μελενίκου, το «Σύνδεσμο Ευελπίδων Μελενίκου» και το «Σύνδεσμο Κυριών και Δεσποινίδων η Αρμονία», τα οποία συχνά χρηματοδοτούσαν τον αγώνα του».* (Αντ. Μ. Κολτσίδας, **Ιστορία του Μελενίκου**, σελ. 255).

θήνας, όπου εσπούδασε Φιλολογικά στο εκεί Πανεπιστήμιο. Ύστερα από τις φιλολογικές σπουδές του διορίστηκε καθηγητής του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιάτιστας (1891)[135]. Μα, ο διορισμός του αυτός δεν τον ικανοποίησε. Ζητούσε στάδιο ευρύτερης εθνικής δράσης. Συνδέει την τύχη του με έτερο γόνο φιλοπάτριδος οικογένειας, με [την ονόματι Βασιλικήν] θυγατέρα του Ν. Ρούζιου[136], ο οποίος αναδείχτηκε άλλοτε σωτήρας της Σιάτιστας, και ακολουθούμενος από αυτήν έρχεται στη Β. Μακεδονία, όπου ανοίγονταν στάδιο, που μπορούσε να ικανοποιήσει την φλόγα του πατριωτισμού του Σφήκα με τελεσφόρα εργασία ενάντια των βουλγαρικών ωμοτήτων. Αναλαμβάνει την διαπαιδαγώγηση της νεολαίας των περιφερειών Σιδηροκάστρου, Βιτωλίων, Κρουσιόβου[137], Μελενίκου, Κάτω Τζουμαγιάς[138] και αναδείχνεται ένας από τους μεγαλυτέρους αντιδραστικούς στα βουλγαρικά σχέδια και άριστος εμπνευστής της αυτοθυσίας για την πατρίδα στους εκεί εκβιαζομένους Έλληνας να αρνηθούν Πατρίδα και Ορθοδοξίαν[139]. Οι επιτετραμμένοι της βουλγαρικής προπαγάνδας είχαν λυσσάξει εναντίον του και ζητούσαν να εύρουν ευκαιρία για την εξόντωσή του. Στα 1917[140] απάγουν αυτόν στα στενά της Κρέσνας και(**420**) στο Λιβάνοβο[141] κα-

---

[135] Η χρονολογία στο χειρόγραφο του Φ.Ζ. προστέθηκε από άλλον και μάλιστα με μολύβι. Είναι ορθή πάντως, αφού στα πρακτικά του Γυμνασίου υπογράφει το Σεπτέμβριο του 1891. Και ο Α.Δάρδας στο έργο του: **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** το 1891 αναφέρει ως έτος ανάληψης υπηρεσίας από τον Γ. Σφήκα.

[136] Για τη **Βασιλική Σφήκα** βλέπε στο βιβλίο: Αντ. Μ. Κολτσίδα: **Ιστορία του Μελενίκου**, σελ. 162 και 255. Η Βασιλική Σφήκα μετέχει στα γεγονότα του Μελενίκου το 1912, όταν οι γυναίκες της πόλης αυτής, με υποκίνηση Γ. Σφήκα, αντέδρασαν στο κτίσιμο βουλγαρικού σχολείου και εκκλησίας στο Μελένικο. Και από σελίδα 163 του ίδιου βιβλίου είναι η ακόλουθη σχετική υποσημείωση 296: «ΑΥΕ<Αρχεία Υπ. Εξωτερικών>, Προξενεία Μακεδονίας, Σέρρες, 15 Ιουνίου 1912, αρ. 293 «... *Εκδικασθείσης ενώπιον του εν Μελενίκω Πλημμελειοδικείου της κατά των γυναικών, αίτινες βία κατέλαβον το βουλγαρικό οικόπεδον, ποινικής δίκης επί αντιστάσει κατά των Αρχών, κατεδικάσθησαν αι Βραγγούδα Πούγκουρα, Βασιλική Σφήκα, σύζυγος του Διευθυντού του αρρεναγωγείου, και Δέσποινα Σωκρατείδου εις 8 μηνών φυλάκισιν, οι δε ως υποκινηταί κατηγορηθέντες Γεώργιος Σφήκας και Γεώργιος Τζεβελέκης εις 15νθήμερον φυλάκισιν*». Για τη **Βασιλική Σφήκα** βλέπε επίσης και το βιβλίο του Απόστολου Κ. Γκισδαβίδη, **Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού,** σελ. 102-103, ***«Αι Μελενίκιαι γυναίκες ματαιώνουν το κτίσιμο βουλγαρικής εκκλησίας».***

[137] **Κρούσοβο**, **Κρούσιοβο** στον Φ.Ζ., σήμερα πόλη της ΠΓΔΜ.

[138] **Κάτω Τζουμαγιά**, η Ηράκλεια του Νομού Σερρών· υπάγεται στο Δήμο Ηρακλείας. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 55/1926).

[139] *«Εις την περιοχήν Μητροπόλεως Μελενίκου…Την ψυχήν της όλης αντιστάσεως απετέλουν ο Γυμνασιάρχης Μελενίκου Γεώργιος Σφήκας, ο Σχολάρχης Κάτω Τζουμαγιάς (Ηρακλείας) Γεώργιος Στιβαρός, ο Σχολάρχης Σιδηροκάστρου Βασίλειος Γεροβασιλείου και η δημοδιδασκάλισσα Σπατόβου (Κοίμησις) Φωτεινή Παπαδημητρίου»,* **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα,** Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελ. 118.

[140] Πληροφορίες για τη χρονολογία θανάτου του Γ. Σφήκα:

τακρεουργούν αυτόν. Αλλά μήπως τα άλλα μέλη της οικογενείας του έχουν καλοπάθει; Πολλά κι εκείνα έχουν υποφέρει και λυπούμαι, διότι δεν είμαι σε θέση να εκθέσω αυτά[142]. Πλην, τούτο μονάχα λέγω: Ο εθνικός σπόρος έχει σπαρεί από τον συνεχιστή της φιλοπάτριδος οικογενείας Σφήκα , <τον> Γεώργιον, και οι καρποί θα ικανοποιήσουν τις ψυχές των εθνομαρτύρων. Ο Γ. Σφήκας άνοιξε τον εθνικό δρόμο της εθνικής δράσης στα τέκνα του. Το έργο του συνεχίζει η αντάξια αυτού θυγατέρα Θεανώ, η οποία, ύστερα από μια εργασία τελεσφόρα στη Β. Μακεδονία, ήρθε στην Ήπειρο, όπου συνεχίζει το εθνικό της έργο με τη διεύθυνση του Ορφανοτροφείου Ιωαννίνων και την προσπάθεια να εμπνεύσει στις απαλές καρδιές εκείνων που μέλλουν να γίνουν μητέρες, εκείνων που αποσπάστηκαν από τα πατριωτικά *(πατρώα)* εδάφη, την αφοσίωση και αγάπη στην πατρίδα τους Ελλάδα και να τις παρασκευάσει (*οπλίσει*) με τη θέρμη εκείνη που χρειάζεται να έχουν, για να μπορέσουν να μεταδώσουν στα παιδιά τους αύριο, σαν Ελληνίδες μητέρες, την πρόθυμη και παραδειγματική σία[143].(**421**)

---

(1) Γεώργ. Σφήκας, σχολάρχης Μελενίκου, Δεμίρ Χισσάρ. *Καταγόμενος εκ Σιατίστης και υπηρετήσας ως σχολάρχης εν Μελενίκω από του 1900-1913 προσφυγών δε είτα εις Δεμίρ Χισσάρ και διαμείνας εκεί μέχρι του 1916 συνελήφθη κατ' Αύγουστον του αυτού έτους υπό των Βουλγάρων και μετά 20ήμερον φυλάκισιν εστάλη εις τα Βρανιά (παρά το Μελένικον) όπου μετά 8 ημέρας ημίγυμνος και βόσκων χοίρους απέθανεν εξ ασιτίας. Αφήκε σύζυγον και 5 τέκνα (2 άρρενα, 3 θήλεα). [Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας — Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, φάκ. 95, 24 Ιανουαρίου 1917* ***«Πίναξ εμφαίνων τα ονόματα των υπό των Βουλγάρων και Τούρκων φονευθέντων εν τη Ανατολική Μακεδονία λειτουργών της Παιδείας»]*** **(2)** Ο Αντ. Κολτσίδας στο έργο του **Ιστορία του Μελενίκου**, σελ. 255, αναφέρει και την εκδοχή να κατακρεουργήθηκε στο Λιβάνοβο. **(3)** Ο Μιλτιάδης Στρακαλής στο βιβλίο του **«50 Έτη Ελευθερίας»**, στη σελίδα 123, σημειώνει: **Γεώργιος Σφήκας (1864-1917). (4)** Για τα σχετικά ιστορικά γεγονότα της εποχής βλέπε: (1) Πρωτονοτάριος Στυλιανός, **Η Μακεδονική τραγωδία,** Θεσσαλονίκη 1916, σελ. 42 και 43, (2) **ΙΕΕ** τόμος ΙΕ σελ. 35, 36, 144.

[141] **Λιβάνοβο, ή Λιβούνοβο**, πόλη της Βουλγαρίας, κοντά στα στενά της Κρέσνας, λίγα χιλιόμετρα μετά τα σύνορα με την Ελλάδα στην περιοχή των Σερρών. **Κρέσνα,** Βουλγαρικό χωριό και στενά στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα.

[142] Η αδυναμία του Φ.Ζ. δεν οφείλεται σε άγνοια των γεγονότων, αλλά στη φρίκη που προκάλεσαν και προκαλούν όλα όσα ήξερε για το θέμα. Αυτό είναι το συμπέρασμά μας από συζητήσεις με τον εγγονό του Φ.Ζ. Ζήση Ν. Ζωγράφο.

[143] Γιος του Γ. Σφήκα είναι ο Αλέξανδρος Σφήκας. Ο Αλέξανδρος Σφήκας γεννήθηκε το 1907, αποφοίτησε από το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο το σχολ. έτος 1922-23, βλέπε Α. Δάρδα, **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 638, και αναγορεύθηκε καθηγητής της Γεωδαισίας και Τοπογραφίας στο Μετσόβιο Πολυτεχνείο, βλέπε Στρακαλή Μιλτιάδη, **50 έτη Ελευθερίας,** σελ. 124.

Με βάση το αρχείο Φ. Ζυγούρη

*Με σύζυγο τη Βασιλική Ρούζου

20. Μακεδονικός Αγώνας – Προκαταρκτικά - Μακεδονική Άμυνα

Έφτασε το μαχαίρι στο κόκαλο. Η βουλγαρική προπαγάνδα, ύστερα από την υποβοήθεια του επισήμου βουλγαρικού κράτους και από την εμπράγματη ενίσχυση της Ρωσίας, από το ένα μέρος, και ύστερα από τη σκόπιμη αδιαφορία της Οθωμανικής Κυβερνήσεως για τα δεινοπαθήματα του ακραίου (*παραμεθορίου)* πληθυσμού της ΒΔ. Μακεδονίας, από το άλλο μέρος, και ύστερα από την ασυγχώρητη εγκατάλειψη <αυτού του πληθυσμού> στην τύχη του από την Ελληνική Κυβέρνηση, επόμενο ήτο να αποθρασυνθεί, να οργιάσει. Τα άγρια ένστικτά της ξύπνησαν και αρχίνησε να θέτει σε εφαρμογή κάθε δυνατή ενέργεια, κάθε δυνατό μέσο που μπορούσε να αναγκάσει τους κατοίκους της ΒΔ. Μακεδονίας, που εξακολουθούσαν να μένουν πιστοί στα πάτρια, να αποβάλουν κάθε τι το ελληνικό, να τεθούν στο πλευρό της και να εξοντώσουν όλους όσοι θα αντενεργούσαν στους σκοπούς της και στις ενέργειές της. Τίθεται σε ενέργεια το δολοφόνο εγχειρίδιο και πιστόλι της νύχτας, καίονται τα σπίτια εκείνων που δεν δέχονται να απομακρύνουν τα παιδιά τους από τα ελληνικά σχολεία, δολοφονούνται οι ιερείς που δεν παύουν να λειτουργούν στις ελληνικές εκκλησιές και δεν φεύγουν (**422**) από τα χωριά τους και κατακρεουργούνται οι διδάσκαλοι και διδασκάλισσες που εξακολουθούν να μαζεύουν και <να> διδάσκουν τα ελληνόπουλα και <να> τα αποτρέπουν να φοιτούν στα βουλγαρικά σχολεία.

Έφτασε πια το μαχαίρι στο κόκαλο. Συγκινούνται οι στρατιωτικοί κύκλοι της ελεύθερης Ελλάδος και, προ πάντων, ο αείμνηστος Παύλος Μελάς, ο οποίος είχε πάθει ψύχωση με το Μακεδονικό Ζήτημα, βρίσκονταν σε μια ψυχική ανησυχία και δεν εύρισκε ησυχία νύχτα και ημέρα. Ο Παύλος, λοιπόν, ακούοντας κάθε μέρα τα όργια που διαπράττονταν από τη βουλγαρική προπαγάνδα ενάντια του ελληνικού πληθυσμού - που μένοντας ανυπεράσπιστος είχε τρομοκρατηθεί φοβερά και δεν τολμούσε να υψώσει φωνή διαμαρτυρίας για όσα πάθαινεν, επειδή ήταν βέβαιος ότι, αν διαμαρτύρονταν ή αν αντιδρούσε στα σχέδια της προπαγάνδας, το κεφάλι του θα έπεφτε από το δολοφόνο φάσγανο[144] κάποιου κακούργου πράκτορα των κομιτατζήδων - εύρισκεν ως μόνο σωτήριο μέσο τη διοργάνωση ενός πατριωτικού Συνδέσμου με αντίδραση ανάλογη με τη δράση του βουλγαρικού κομιτάτου, σε μέτρο μάλιστα υπερβάλλον, αν δηλαδή σκοτώνονταν ένας δικός μας, να σκοτώνομε δυο Βουλγάρους, αν καίονταν μια οικία δική μας, να καίμε δυο βουλγάρικες οικίες, και έρχεται σε συνεννόηση με τον γυναικάδελφό του Ίωνα Δραγούμη, γραμματέα του ελληνικού Προξενείου τότε στο Μοναστήρι, ο οποίος, επίσης, αισθάνονταν βαθύν τον πόνο για τα δεινοπαθήματα των αδελφών μας, και μένουν σύμφωνοι να συμπήξουν (*να ιδρύσουν)* τη **Μακεδονική Άμυνα,** της οποίας την έμπρακτη δράση θα

[144] **Φάσγανο**, αρχαία λέξη= ξίφος.

ανελάμβανεν ο ίδιος ο Μελάς. Αφού, λοιπόν, βρέθηκαν σύμφωνοι, ο Ίωνας προσλαβάνει συνεπικούρους τον Αργύριο Αθ. Ζάχου[145], γραμματέα της Οθωμανικής Τραπέζης στο Μοναστήρι, και <τον> Θεόδωρο Μόδη[146], στους οποίους (**423**) αναθέτει τη μύηση και κατήχηση των κατοίκων Μοναστηριού και τον σχηματισμό του εκεί Κέντρου, αυτός δε μεταβαίνει στην Κοζάνη, για να μεριμνήσει για το σχηματισμό του εκεί Κέντρου.

Στην Κοζάνη ο <Ιων>Δραγούμης σχηματίζει το Κέντρο από τους Γεώργιον Μεταξάν, ιατρόν εγκατεστημένον εκεί, τον Ν. Μουμουζιάν, επίσης ιατρόν, και τον Π. Λιούφην, γυμνασιάρχην, και αναθέτει στον Μεταξάν την κατήχηση, τη μύηση και τον σχηματισμό Κέντρων από τα Καμβούνια και Πιέρια έως την Κορυτσά και το Αμύνταιον[147]. Ο Μεταξάς πρόθυμα ανέλαβε την εθνική αυτή εργασία και ο μεν Ίωνας επιστρέφει στο Μοναστήρι, αυτός δε, αφού ανάθησε (*ανέθεσε*) την κατήχηση και μύηση των κατοίκων Κοζάνης στα άλλα δυο μέλη του Κέντρου, Μουμουζιάν και Λιούφην, αρχίνησε να ταξιδεύει, για να εκτελέσει τη μύηση και τον σχηματισμόν Κέντρων στα άλλα μέρη της περιφερείας του. Επισκέπτεται τη Σιάτιστα πρώτα και σχηματίζει το εκεί Κέντρο, που αποτελέστηκε από τον Θεόδωρον Σπύρου, έμπορον, Αλέξανδρον Οικονομίδην, ιατρόν, και Φίλιππον Αν. Ζυγούρην, διευθυντήν του Δημοτικού Σχολείου Χώρας Σιατίστης, οι οποίοι συγκεντρώθηκαν στην οικίαν των αδελφών Σπύρου και με όρκον ανέλαβαν την υποχρέωση, σύμφωνα με το Καταστατικόν της Μακεδονικής Αμύνης και με την αναγκαία επιφύλαξη, να εξαπλώσουν ακτινοειδώς τη μύηση εις όλην την κοινότητα.

Στις ενέργειες που αναφέραμε παραπάνω προέβη ο Δραγούμης. Τι δε έκαμνεν ο Παύλος στας Αθήνας; Ο Παύλος προσπαθούσε με κάθε τρόπο και με καθημερινές οχλήσεις να πείσει την Κυβέρνηση να υιοθετήσει την Μακεδονική Άμυνα και αναλάβει την συντήρησή της, διατεινόμενος ότι πολλά έχει να κερδίσει το Έθνος από τον αγώνα αυτόν και ότι οι Μακεδόνες, που τόσα δεινοπαθήματα υφίστανται, είναι άξιοι πάσης προστασίας. Ύστερα από τόσες προσπάθειές του ο Παύλος κατορθώνει να πείσει την Κυβέρνηση να εγκαταλείψει την αδράνειά της και (**424**) να στρέψει την προσοχή της στην παραμεθόριο. Αλλ' επειδή δεν ήθελεν αμέσως να εμπλακεί στον αγώνα αυτό, ποιος ξέρει για ποιους λόγους, καταφεύγει στον εξής ελιγμό. Μένει σύμφωνη να μεταβεί στην παραμεθόριο μια επιτροπή από αξιωματικούς, για να μελετήσει και σφυγμο-

---

[145] **Ζάχος Αργύρης Αθανασίου** (Σιάτιστα 1867 - Θεσσαλονίκη 1943). Διευθυντής του υποκαταστήματος της Τράπεζας Θεσσαλονίκης στο Μοναστήρι, μέλος της Επιτροπής Αμύνης, που ίδρυσεν ο Ίων Δραγούμης στο Μοναστήρι το 1903. (Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς,** σελ. 456.)

[146] **Μόδης Θεόδωρος**. Έμπορος από το Μοναστήρι, μέλος της Επιτροπής Αμύνης που ίδρυσεν ο Ίων Δραγούμης στο Μοναστήρι το 1903. Δολοφονήθηκε από τους Βουλγάρους στα 1904. (Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς**, σελ. 468.)

[147] Βλέπε Douglas Dakin, **Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913**, έκδοση του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, (ΙΜΧΑ), Θεσσαλονίκη 1996 (μετάφραση της αγγλικής έκδοσης του 1966), σελ. 240, υποσημείωση 122.

μετρήσει το αίσθημα και φρόνημα των κατοίκων και υποβάλει την σχετική έκθεση. Η επιτροπή αποτελέστηκεν από τον Παύλον Μελάν, Γ<εώργιον> Κολοκοτρώνην, Α<λέξανδρον> Κοντούλην, Παπούλαν και κάποιον Τάσον το όνομα[148], του οποίου το επώνυμο δεν γνωρίζω, και κατά Μάρτιο του 1904[149] μεταβαίνει στη Μακεδονία. Περνάει από τη Σιάτιστα, μένει μια νύχτα στο σπίτι του Θωμά Καράτζια και την άλλη πρωία με την οδηγία χωρικών της περιφερείας Σιατίστης και Σιατιστινών οδηγών διευθύνεται στο Μοναστήρι (Βιτώλια), απ' όπου αρχίζει την εκτέλεση του έργου της αποστολής της. Πέρασαν από την Πρέσπα, Ρούλια[150], Κορέστια[151], Καστοριά, Λέχοβο[152], Βλάτση <Βλάστη>, όπου έμειναν στην Ι. Μονή του Αγίου Δημητρίου μια νύχτα, και τελευταία ήρθαν στο Βογατσικό, όπου συναντήθηκαν με τον ιατρό Μεταξά, τον οποίον είχαν καλέσει, για να του αναθέσουν τη μεταφορά όπλων από <το> εσωτερικό στο Βογατσικό. Ο Παύλος δεν ήταν μαζί τους. Είχεν επιστρέψει στας Αθήνας, για να ανανεώσει την άδειά του[153]. Η εντολή που δόθηκε στο Μεταξά δεν είχεν εκτελεσθεί, διότι ύστερα από λίγες μέρες ήρθε στην Κοζάνη ο Πύρζας από τη Φλώρινα, απεσταλμένος από τους αξιωματικούς, με την εντολή όπως μη προβεί (*να μην προβεί*) στην ενέργεια της μεταφοράς των όπλων, επειδή η Κυβέρνηση ανεκάλεσε τους αξιωματικούς. Τι δε είχε συμβεί και ακολούθησεν η μεταστρο-

---

[148] **Τάσος και Παπούλας** είναι το ίδιο πρόσωπο, ο αξιωματικός Αναστάσιος Παπούλας. Τάσος είναι το όνομα με το οποίο είχε βγάλει το διαβατήριο ο Αν. Παπούλας, βλ. **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα.** Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού (Δ.Ι.Σ.), σελ. 132, και Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς** σελ. 191.

[149] Στο κείμενο ο Φ.Ζ. γράφει: «… και **κατά Μάρτιο του 1903** μεταβαίνει στη Μακεδονία…». Την εσφαλμένη αυτή πληροφορία ο Φ.Ζ. την έχει πάρει από την προς αυτόν επιστολή του γιατρού Γ. Μεταξά, με ημερομηνία 29/1/1914, την οποία και βρήκαμε στο αρχείο του. Από την υπόλοιπη όμως σχετική με το θέμα βιβλιογραφία προκύπτει ότι στη Μακεδονία ο Π. Μελάς και οι 3 άλλοι αξιωματικοί ήρθαν το 1904, βλ. **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα,** Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελ. 132, 133 και Douglas Dakin ***Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913***, σελ. 234).

[150] **Ρούλια**, το χωριό Κώττας του Νομού Φλώρινας· υπάγεται στην Κοινότητα Κρυσταλλοπηγής. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927 σε Κατωχώρι και με το ΦΕΚ 421/1932 σε Κώττας).

[151] **Κορέστια (Κουρέστια),** ορεινή περιοχή μεταξύ Καστοριάς και Φλώρινας, δυτικά του βουνού Βίτσι.

[152] **Λέχοβο,** χωριό του Νομού Φλώρινας· υπάγεται στην Κοινότητα Λεχόβου.

[153] Ο Παύλος Μελάς δεν επέστρεψε στην Αθήνα για να ανανεώσει την άδειά του, αλλά ανακλήθηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση, που τον είχε στείλει μαζί με τους άλλους τρεις αξιωματικούς, επειδή οι Τούρκοι είχαν πληροφορηθεί την παρουσία των αξιωματικών στην περιοχή των Κορεστίων, την απουσία του Παύλου Μελά από την Αθήνα και ο πρεσβευτής Ριφάτ Βέης έκανε παράσταση στην Ελληνική Κυβέρνηση, βλέπε **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα,** Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελίδα 133 και Αγγέλου Κ. Ανεστόπουλου, **Μακεδονικός Αγών 1903-1908**, σελ. 27.

φή αυτή; Οι αξιωματικοί, στην απουσία του Παύλου, είχαν προβεί στη σύνταξη της εκθέσεώς τους στην Κυβέρνηση και στην υποβολή αυτής. Στην έκθεσή τους γνωμάτευαν όλως αντίθετα σε όσα είχαν μείνει σύμφωνοι με τον Παύλο. <Γνωμάτευσαν> δηλαδή ότι οι Μακεδόνες είναι ανάξιοι της κρατικής προστασίας και δεν πρέπει να προβεί το κράτος σε θυσίες αίματος και χρήματος[154]. **(425)** Η Κυβέρνηση, άμα έλαβε την έκθεση, άλλαξε γνώμη και χάρη στην έκθεση απαλλάχτηκε και από τις ενοχλήσεις του Παύλου, ο οποίος, άμα πληροφορήθηκε το περιεχόμενο της εκθέσεως, αισθάνθηκεν αγανάκτηση σε σημείο να μονομαχήσει με ένα των αξιωματικών[155], τον οποίο και επλήγωσεν <ελαφρά>.

Ύστερα από την παλινωδία αυτή της Κυβερνήσεως, ο Παύλος αποφασίζει να αναλάβει την έμπρακτη άμυνα των Μακεδόνων της παραμεθορίου μόνος του, διαθέτοντας όσα χρήματα είχε διαθέσιμα τότε, με την υπόσχεση της Γαλλίδος Ριανκούρ[156] ότι θα συνδράμει τον αγώνα και με την πεποίθηση ότι προσεχώς και η Κυβέρνησις θα αναλάβει την υποστήριξη της Μακεδονικής Αμύνης. Ύστερα από την απόφασή του αυτή και από την πληροφορία ότι το έργο της μύησης των Μακεδόνων συνετελέσθη, έκρινεν ότι είναι καιρός πλέον να παύσουν οι θεωρίες και να ακολουθήσει το στάδιο <της> εφαρμογής. Προβαίνει στον καταρτισμό σώματος οπλιτών Κρητών, εμπείρων του ανταρτικού πολέμου, αποχωρίζεται από τη σύζυγό του, την οποία ελάτρευεν, από τα παιδιά του Μίκη και Ζέζα, τα οποία λαχταρούσε, αφήνει τις απολαύσεις της ζωής, θέτει σε κίνδυνο τη ζωή του και κατά Ιούλιο του 1904 μεταβαίνει στην Κοζάνη, για να ζητήσει ενίσχυση του σώματος από Κρήτας με εντόπιους οπλίτες, των οποίων τον οπλισμό, τον ιματισμό και τη μισθοδότηση θα ανελάμβαναν οι Μακεδόνες. Το σώμα για λίγες μέρες <το>άφησε στη Θεσσαλία[157].

---

[154] «…Αλλ' *ενώ από κοινού υπέβαλον έκθεσιν περί του δυνατού της οργανώσεως αμύνης εν Μακεδονία, οι Παπούλας και Κολοκοτρώνης υπέβαλον εμπιστευτικώς και ετέραν, δι' ης απαισιοδόξως εκφράζοντο….*», από το βιβλίο του Κ. Ι. Μαζαράκη – Αινιάνος, **Ο Μακεδονικός Αγών – Αναμνήσεις,** ΕΜΣ, ΙΜΧΑ, σελίδα 179-180. Περισσότερα για το θέμα και τη σχετική βιβλιογραφία βλέπε και στο **Παράρτημα, § 18. Αποσπάσματα δημοσιευμάτων σχετικά με τη διαφωνία των αξιωματικών για τον τρόπο οργάνωσης της άμυνας κατά των Βουλγάρων στη Μακεδονία το 1904.**

[155] Τον Γ. Κολοκοτρώνη.

[156] **Ριανκούρ Λουΐζα** δε, Γαλλίδα κόμισσα, κατόπιν μαρκησία. Εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, πήρε την ελληνική υπηκοότητα και εκδήλωνε έμπρακτα και με γενναιοδωρία το φιλελληνισμό της. Πέθανε στην Αθήνα κατά τη διάρκεια του ελληνο-ιταλικού πολέμου του 1940-1941, βλέπε Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς,** σελ. 475.

[157] Την πληροφορία ότι ο Παύλος Μελάς στο δεύτερο ταξίδι του στη Μακεδονία τον Ιούλιο του 1904 συνοδευόταν από σώμα Κρητών ο Φ.Ζ. έχει πάρει από την επιστολή του γιατρού Γ. Μεταξά, που προαναφέραμε (υποσημ. 149). Από την υπόλοιπη όμως σχετική βιβλιογραφία προκύπτει ότι ο Π. Μελάς στο ταξίδι αυτό του Ιουλίου 1904 δεν είχε μαζί του άλλους οπλίτες, βλέπε Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς**, σ. 276 κ.ε., **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας

Στην Κοζάνη δέχτηκε πρόθυμα η Επιτροπή την αίτηση του Παύλου και ένα απόγευμα ήρθε και στη Σιάτιστα, όπου συγκέντρωσε αρκετούς από τα μέλη της Μακεδονικής Αμύνης, καθηγητάς, ιατρούς, διδασκάλους και μερικούς ιδιώτας στην οικία του Φιλίππου Α. Ζυγούρη, διευθυντού του Δημοτικού Σχολείου Χώρας Σιατίστης, η οποία βρίσκεται στο κέντρο της πόλεως, ολίγα βήματα παρέκει από την Αγορά, και έκαμεν ανάπτυξη (**426**) του προγράμματός του και των αιτημάτων του κατόπιν των τυπικών συστάσεων. Οι στιγμές που περάσαμεν την <ημέρα> εκείνη θα μείνουν αλησμόνητες. Ζήσαμε τη ζωή που είχαν ζήσει οι πρόγονοί μας, όταν εγγράφονταν μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Αισθανθήκαμε τα ρίγη τα πατριωτικά, που κι εκείνοι είχαν αισθανθεί. Είχαν αντιγραφεί οι ίδιες σκηνές πατριωτισμού, που είχαν και τότε γραφεί. Δάκρυα άφθονα από πατριωτική συγκίνηση, από πατριωτικό ενθουσιασμό διαυλάκωναν τας παρειάς μας. Λυγμοί ακούονταν τόσο από τον πρωτομάρτυρα, ο οποίος διέκοπτε τον λόγον, όσο και από όλους τους άλλους. Άμα αναπτύχτηκαν τα φλογερά ζητήματα, άμα εκδηλώθηκε πρόθυμη και ομόφωνη αποδοχή των αιτημάτων και προσφέρθηκε από τον Παύλο μια λίρα οθωμανική ως καλή απαρχή των εισπράξεων, εξεφράσθη η οφειλομένη εθνική ευγνωμοσύνη στον Παύλο για την πρωτοβουλία και αυτοθυσία του, ευχηθήκαμε επιτυχία στον αγώνα και συνάντηση υπό άλλες συνθήκες και αποχωριστήκαμε, διότι ο Παύλος εβιάζετο να επιστρέψει στην Κοζάνη την ίδια μέρα, οπόθεν θα μετέβαινε στη Θεσσαλία, για να δεχθεί τους οπλίτες που θα έστελναν η Κοζάνη και η Σιάτιστα και να παραλάβει το σώμα, που εκεί τον ανέμενε. Το ταξίδι του στην Κοζάνη και στη Σιάτιστα έκαμεν ως ζωέμπορος, ο οποίος πάντοτε παζάρευε, αλλ' ουδέποτε αγόραζε.

Από τη Θεσσαλία επικεφαλής του σώματός του και με την οδηγία του Βάγια βγήκε στις 27 Αυγούστου 1904 στη Μακεδονία, έγινε κοντά στη Σαμαρίνα η πρώτη σύγκρουση με τον τουρκικό στρατό και με πολλές στενοχώριες έφθασεν στη **Στάτιστα**, <χωριό του Νομού Καστοριάς, σημερινή ονομασία του **Μελάς**, ΦΕΚ 179/1927>, όπου στις 13 Οκτωβρίου 1904, ύστερα από βουλγαρική προδοσία, περικυκλώθηκε από τον τουρκικό στρατό και φονεύθηκε. (**427**) Είχε να κάμει με εχθρόν ύπουλο, ο οποίος, <όταν> η παλικαριά του δεν είχε απέρασες (*δεν περνούσε*), κατάφευγε στη δολοφονία και στην προδοσία.

Ο θάνατος του Παύλου ήταν τραύμα για τον Ελληνισμό και τραύμα δυσθεράπευτο. Η λαϊκή Μούσα τον τραγούδησε: «Ο πόθος σ' έκαμε να πας στα ξένα, να βγεις στον πόλεμο, μες στη φωτιά, να σώεις (*να σώσεις*) αδέλφια δεδουλωμένα, βασανισμένα που (*από*) τη σκλαβιά». Το Πανελλήνιο τον θρήνησε, πλην, δεν απογοητεύθηκε. Το χυθέν αίμα του, που πότισε τις ερημιές της Μακεδονίας, θέριεψε τον εθνικό μας φανατισμό και πενθούσα <η> ψυχή μας ζητούσεν εκδίκηση, ζητούσε για ικανοποίηση της ψυχής του πρωτομάρτυρα πραγματοποίηση των εθνικών πόθων του, των ιερών σκοπών του, ζητούσε την απαλλαγή του μακεδονικού εδάφους από τις ορδές των Ούννων. «Τι θέλουσιν

Στρατού, σελ. 147 και Douglas Dakin, **Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913**, σελ. 240.

οι Βούλγαροι μες στη Μακεδονία; Να φύγωσιν οι βάρβαροι στη χώρα τους Σκυθία». Και έτσι έγινε. Το δένδρο της ελευθερίας ποτίσθηκε με το αγνό αίμα του Μελά και τόσων άλλων κατόπιν του τέκνων της Ελλάδος και ζωογονήθηκε. Απόλυκε βλαστάρια, έβγαλε κλωνάρια και έγινεν ένα δένδρο βαθύσκιο, αποκάτω στον ίσκιο του οποίου βρήκαν ανακούφιση οι δεινοπαθούντες κάτοικοι της ΒΔ. Μακεδονίας.

Ο Παύλος δεν υπήρχε πλέον. Εστάλη όμως ισάξιος διάδοχος αυτού. Την 26 Νοεμβρίου[158] έφθασεν ο καπετάν Βάρδας, Γεώργιος Τσόντος, αξιωματικός του πυροβολικού, με [περίπου] 40 εκλεκτούς Κρήτας, για να αναλάβει την αρχηγίαν του αγώνος της Δυτ. Μακεδονίας. Η αντιπροσωπεία της Εθνικής Επιτροπής Σιατίστης, που αποτελέστηκεν από τους Αλέξανδρον Οικονομίδην, Νικολ. Παπαχατζήν και Θωμάν Παπαδημητρίου, τον υποδέχθηκε πλησίον στα Παληάμπελα, (**428**) όπου τους ανέπτυξε το πρόγραμμα που έρχονταν να εφαρμόσει και απήτησε σεβασμόν και συμμόρφωση από μέρους όλων των κατοίκων με τις αποφάσεις που θα λάμβανε ο ίδιος κατόπιν συνεννοήσεως με την Επιτροπήν. Εκείνους που θα δυστροπούσαν συνέστησε να τους καταγγέλλει η Επιτροπή στον αρχηγό, για να λαμβάνονται τα επιβαλλόμενα μέτρα. Από τη Σιάτιστα το σώμα οδηγήθηκε για την Παναγία του Σιανιού <Σισανίου>, όπου είχε ορισθεί κατάλυμα του σώματος. Όταν έφτασε στην Αγία Κυριακή, εστάθμευσεν εκεί προς μικρή ανάπαυση. Κατά την αναχώρηση του σώματος από την Αγία Κυριακή έμεινεν ένας οπλίτης, διότι είχεν αποκοιμηθεί παράμερα και δεν έγινεν αντιληπτός. Όταν εξύπνησεν ήταν πρωία και είδεν απέναντι στο χωριό Καλονέρι (Βρογκίστα) φώτα και άκουσε τα πετεινάρια να λαλούν και εκεί διευθύνθηκε, νομίζοντας ότι εκεί θα συναντούσε το σώμα. Έφθασε στο άκρον του χωριού και μπήκε σε ένα χάνι, το οποίο κρατούσε χριστιανός. Ο χαντζής τον δέχθηκε, αλλ' επειδή την πρωίαν πήγαιναν κάτοικοι του χωριού, που ήσαν και Τουρκοι, τον έκρυψε σε μια αχυρώνα, για να εύρει ευκαιρία να τον φυγαδεύσει. Δυστυχώς, η αχυρώνα ανήκε σε Τούρκον, του οποίου τα παιδιά πήγαν να πάρουν άχυρο και τον βρήκαν και έσπευσαν να δώσουν είδηση στον (**429**) πατέρα τους, ο οποίος πήγεν αμέσως στην πλησίον κειμένην Νεάπολη, όπου ήταν στρατιωτική δύναμις, και έδωκεν είδηση. Αμέσως δε εστάλη δύναμις στρατού και, επειδή δεν παραδόθηκε, αλλ' αντεστάθηκε, τον εφόνευσαν. Το πτώμα του ετάφη τη φροντίδι *(με τη φροντίδα)* της Επιτροπής στην εκκλησιά του Προφήτου Ηλία του χωριού Τσιαρουσίνου <Μικροκάστρου>, όπου κατέβη και ο τότε αρχιερεύς Σεραφείμ και του διάβασε τρισάγιο. Το δυστύχημα αυτό στοίχισε μεγάλως στον καπετάν Βάρδα, όστις ήταν απαρηγόρητος[159].

---

[158] Ο Ανθυπολοχαγός του Πυροβολικού Γεώργιος Τσόντος (Βάρδας) έφτασε στην Μονή Παναγίας Σισανίου στις 24 Νοεμβρίου, βλέπε **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού**,** σελ. 161.

[159] Το περιστατικό αυτό παρουσιάζει ο Γρηγόριος Βέλκος στο βιβλίο του **Η Σέλιτσα και η περιοχή της στο Μακεδονικό Αγώνα,** στο κεφάλαιο 7: Ο τραγικός θάνατος του Δημητρίου Ανδριανάκη, σελ.93-96, με περισσότερες πληροφορίες και ονόματα και με

Ο αγών έχει συνεχισθεί (*συνεχιζόταν*) έντονα και τα σώματα εξήρχονταν τακτικά και πλημμύρισαν τα βουνά της Μακεδονίας οπλίτες, Έλληνες από την Κρήτη και από τις πολιτείες της Μακεδονίας. Μεταξύ των πολιτειών που έλαβαν μέρος δεν υστέρησε, βέβαια, η Σιάτιστα. Το σώμα του Παύλου Μελά <το> ενίσχυσε με δυο μονάχα οπλίτας, τον Γεώργιον Λιουλιάκην και <τον> Ανδρέαν Καλαμπούκαν. Κατόπιν, όμως, πολλά Σιατιστινά παιδιά ενετάχθησαν στα σώματα κι ολόκληρα σώματα από σιατιστινά παιδιά σχηματίσθηκαν, όπως π.χ. στα 1906 το σώμα που κατηρτίσθηκε και εξοπλίσθηκε από την Επιτροπή με επί κεφαλής τους Σιατιστείς Σπύρον και Παύλον Τσιαούση, για το οποίο το Κέντρον Τρικάλων συνεχάρη την Επιτροπήν Σιατίστης, γράφοντας ότι το Πανελλήνιον πανηγυρίζει για την πατριωτική και τολμηρή χειρονομία της. (**430**) Επίσης, από Σιατιστινά παιδιά αποτελέσθηκαν και τα σώματα του οπλαρχηγού Περδίκκα και <του> Καραπιπέρη, για τη δράση των οποίων αμέσως κατόπιν πραγματευόμεθα.

21. Η Σιάτιστα από τα 1904 έως τα 1908

Από τα 1904 έως τα 1908, που κηρύχθηκε το Σύνταγμα στην Τουρκία, η Σιάτιστα είχε μεταβληθεί σε μυστικό στρατόπεδο. Εδώ φιλοξενούνται σώματα ανταρτικά. Εκεί κρύβονται όπλα, που πρόκειται να μεταφερθούν στα βορεινά κέντρα. Εδώ νοσηλεύονται άρρωστοι οπλίτες. Εκεί διανυκτερεύουν οπλαρχηγοί με τα σώματά τους καταδιωκόμενοι από τον τουρκικό στρατό. Εδώ συγκεντρώνονται τα μέλη της Εθνικής Επιτροπής, για να υποδεχθούν νέο σώμα υπό διακεκριμένον οπλαρχηγόν και κανονίσουν τα της ασφαλούς διαμονής του. Εκεί μεταβαίνουν, για να παραλάβουν φθάσαντα όπλα και να τα κατευθύνουν στα Κέντρα, για τα οποία είναι προορισμένα. Εδώ έφθασεν αγγελιοφόρος, που γνωρίζει τον ερχομό σώματος σε ορισμένη ορεινή θέση, το οποίο ζητάει όπλα, είδη ρουχισμού και τρόφιμα. Εκεί ετοιμάζονται τα ζητηθέντα και αποστέλλονται με εμπίστους μεταφορείς. Εδώ αγγελιοφόρος φέρνει επιστολή από το Κέντρο Νεαπόλεως στην Επιτροπή Σιατίστης γνωρίζοντας (*αναφέροντας*) ότι στρατός μετακινήθηκε διευθυνόμενος στη Σιάτιστα. Εκεί η Επιτροπή αποστέλλει αγγελιοφόρο στο μέρος που σταθμεύει το σώμα, στο Μπούρινο, και μεταδίδει στον οπλαρχηγό ό,τι της μετέδωκε το Κέντρο Νεαπόλεως, ίνα (*για να*) λάβει τα ενδεδειγμένα μέτρα. (**431**)

την παρατήρηση: *«Έτσι ακριβώς μας περιγράφει το θάνατο του Ανδριανάκη ο Σταμάτιος Ράπτης, που στηρίζεται στο ημερολόγιο του Μακεδονομάχου Μπονάτσου. …»*. Το περιστατικό αναφέρεται και στο βιβλίο: **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελ. 161.

22. Ο Παύλος Περδίκκας (Νεράντζης)

Ο Παύλος Περδίκκας, γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας, άκουσε τα πρώτα μαθήματα στα σχολεία της πατρίδος του και ύστερα μετέβη στη Θεσσαλονίκη, όπου τον πήρεν υπάλληλο ο Γεώργιος Μπόμπουρα. Δεν έμεινεν όμως πολύν χρόνον εκεί, διότι το παρακάτω επεισόδιο τον ανάγκασε να φύγει από τη Θεσσαλονίκη και να έλθει στα Τρίκαλα. Εκείνη την εποχή υπήρχε στη Θεσσαλονίκη προπαγάνδα Ευαγγελιστών, που ειργάζονταν με δραστηριότητα υποδειγματική. Ο Παύλος, φανατικός ορθόδοξος χριστιανός από ανατροφής, βλέποντας τους ομογενείς του να παραπλανώνται από ξένους προπαγανδιστάς δεν το ανέχονταν και μια Κυριακή, επικεφαλής ενός ομίλου νέων, ήρθεν απόξω από το οίκημα στο οποίο δίδασκαν τους παραπλανηθέντας οι προπαγανδισταί και άρχισαν να πετροβολούν και έθραυσαν τας υάλους των παραθύρων. Η προπαγάνδα διαμαρτυρήθηκε στις τούρκικες αρχές και κατόπιν της διαμαρτυρίας καταζητούνταν από τους Τούρκους. Για να μη συλληφθεί αναγκάσθηκε να φύγει κρυφά και να έλθει στα Τρίκαλα. Από τότε έγινε κατάδηλος ο ορμητικός του χαρακτήρ, ο ενθουσιασμός του για τα πάτρια και η εθελοθυσία για τη θρησκεία και την πατρίδα. Ήτο πρόθυμος να θυσιάσει το παν και αυτήν τη ζωή του για τα δυο αυτά ιδανικά. Και δεν λέγομε υπερβολήν. Σε κάθε ξύπνημα (**432**) της πατρίδος ο Παύλος εκ των πρώτων λάμβανε μέρος. Στα 1897 ακολούθησεν ως εθελοντής στην Ήπειρο τον αξιωματικό Μωραϊτόπουλο. Στο Μακεδονικό Αγώνα δεν ήτο δυνατόν να αδρανήσει. Ενωρίς βρέθηκε στα βουνά της Μακεδονίας, ως οπλαρχηγός επικεφαλής 10 παιδιών από τη Σιάτιστα, και πρόσφερεν αξιόλογες υπηρεσίες στις περιφέρειες Μορίχοβου[160] και Καρατσιόβας. Κάτοχος της βουλγαρικής γλώσσης, απέσπα *(αποσπούσε)* την εκτίμηση των κατοίκων των περιφερειών στις οποίες έδρασεν από το 1905 έως στα 1908, που ανακηρύχθηκε το τουρκικό Σύνταγμα και διαλύθηκαν τα σώματα και αναγκάσθηκε να εγκατασταθεί στη γενέτειρά του Σιάτιστα, όπου ύστερα από ολίγα έτη, σύμφωνα με την απόφαση του Νεοτουρκικού Κομιτάτου «όπως εξοντωθούν όλοι όσοι ειργάσθησαν ως οπλαρχηγοί κατά τον Μακεδονικόν Αγώνα», δολοφονήθηκε [από απόσπασμα του τουρκικού στρατού] μια νύχτα[161] εξ ενέδρας, ενώ μετέβαινε στην κατοικία του, έξω ακριβώς από την είσοδο της οικίας του. Ήταν η εποχή <κατά> την οποία έπεσεν από το δολοφόνο όπλο της τουρκικής αρχής ο αείμνηστος άγιος Γρεβενών Αιμιλιανός και τόσοι άλλοι. Γνώριζεν ο ενθουσιώδης πατριώτης Περδίκκας ότι ήταν προγεγραμμένος και μια μέρα θα δολοφο-

---

[160] **Μορίχοβο,** περιοχή της βορειοδυτικής Μακεδονίας· μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο περιήλθε στην τότε Σερβία, σήμερα στην ΠΓΔΜ. **Καρατσιόβα**, η Αλμωπία του Νομού Πέλλας, στη Βόρεια Κεντρική Μακεδονία. Κατέχει το βόρειο τμήμα του Νομού Πέλλας.

[161] 1/10/1911, βλέπε Α. Δάρδα: **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου** Σιάτιστας, σελ. 99.

νούνταν, αλλά το θεωρούσε θρασυδειλία να προφυλαχθεί. Κάποτε ευρισκόμενος στην Κοζάνη μόλις διέφυγε το θάνατο. Οι εντεταλμένοι έχασαν τα ίχνη του και, (**433**) επειδή ενόμισαν ότι θα φιλοξενούνταν από τον γράφοντα τας γραμμάς αυτάς, με τον οποίο τον είδαν να συντρώγει στο εστιατόριο, παραφύλατταν απόξω από την κατοικίαν του έως το μεσονύκτιο, για να τον δολοφονήσουν κατά την μετάβασή του εκεί.

23. Ανδρέας Καλαμπούκας και Γεώργιος Λιουλιάκης

Αυτοί οι δυο είναι από τους πρώτους αντάρτας, που, καθ' υπόδειξη της Εθνικής Επιτροπής Σιατίστης, ακολούθησαν τον πρωτομάρτυρα Παύλον Μελάν και αγωνίσθηκαν με θαυμαστή αφοσίωση, που είχαν αποσπάσει την ευαρέσκειαν του Παύλου, και ιδιαίτερα ο Γεώργιος Λιουλιάκης, ο οποίος έγινε θύμα της μεγάλης αυταπαρνήσεώς του, διότι είχε προσβληθεί από θανάσιμο κρυολόγημα κατά τινα (*σε κάποια*) μεταφορά όπλων διερχόμενος τον ποταμό. Για τους δυο αυτούς Σιατιστείς άξιζε να γίνει ιδιαίτερος λόγος εδώ, επειδή, σε εποχή που δύσκολα δέχονταν οι νέοι να ενταχθούν στους οπλίτες του Μακεδονικού Αγώνος, αυτοί με μεγάλη προθυμία δέχθηκαν να εξυπηρετήσουν (*υπηρετήσουν*) τον Αγώνα, πράγμα που κατόπιν έκαμαν όλα τα παιδιά της Μακεδονίας, τα οποία προσέρχονταν στην Επιτροπή και την παρακαλούσαν να γίνουν δεκτά στις τάξεις των Μακεδονομάχων, αν και θα είχαν να αντιμετωπίσουν δυο πυρά, τα πυρά της (**434**) βουλγαρικής προπαγάνδας, τα βουτηγμένα στο δηλητήριο της προδοσίας, της υπουλότητας και της προστυχιάς, και τα πυρά της στρατιωτικής μυρμηκιάς (*του πλήθους*) της τουρκικής κυριαρχίας. Δεν αναφέρω τα ονόματα εκείνων που έδρασαν κατόπιν, παρακαλούντας (*παρακαλώντας*) τον αναγνώστην να ιδεί αυτούς στην **Ιστορία Σιατίστης** από Ιωάννην Αποστόλου (σελ. 83). Εξαίρεση θα κάμω αναφέροντας τον Φόρο[162] Μπόντα, ο οποίος καθ' όλη τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνος εχρημάτισε ψυχογιός του οπλαρχηγού Π<αύλου> Περδίκκα και εκτελεστικόν όργανον αυτού.

24. Τριαντάφυλλος Σαμαρά (ο Καραπιπέρης[163])

Ο Καραπιπέρης γεννήθηκε στη Σιάτιστα και άκουσε τα πρώτα γράμματα στα σχολεία αυτής. Είναι γόνος της οικογενείας των Σαμαραίων, οι οποίοι μετώκισαν (*ήρθαν*) στη Σιάτιστα από το Μεσολόγγι, ύστερα από την καταστροφή του, και διακρίνονταν για τα πατριωτικά τους αισθήματα, τα οποία και κληροδότησαν στα τέκνα τους. Ο μεγαλύτερος των αδελφών Σαμαρά, τις τελευταίες ώρες της ζωής του, ζήτησε να πυροβολήσει από το παράθυρο του δωματίου, πριν αποθάνει, ο δε υιός του Ιωάννης πάλευε με τον θάνατο και ακού-

---

[162] **Φόρος** <Χριστόφορος.

[163] Ο Φ.Ζ. χρησιμοποιεί τον τύπο Καραπεπέρη, ίσως παρασυρμένος από την τοπική προφορά του ονόματος.

στηκε να λέγει ότι, βέβαια, τον καταβάλλει ο θάνατος, γιατί τον βρήκε εξαντλημένο.

Ο Καραπιπέρης στα 1906 κατατάχθηκε [στα Τρίκαλα] στο σώμα του οπλαρχηγού Γεωργίου Μακρή ή Δικονύμου από την Κρήτη και την 1η Μαρτίου πέρασε με το αναφερθέν παραπάνω σώμα τα σύνορα και διευθύνθηκαν στη Μακεδονία. (**435**)

Το σώμα του Δικονύμου προορίζονταν να δράσει στην περιφέρεια Μοναστηρίου στο Περιστέρι[164], εξαιτίας όμως του εκτάκτου χειμώνος και των πολλών χιόνων κατήντησεν αδύνατη η προς τα εκεί πορεία και δράση και αναγκάσθηκαν να στραφούν στα Κουρέστια <Κορέστια>, όπου συναντήθηκαν με το σώμα του αρχηγού Φούφα, ηνώθηκαν με αυτό και συνεργαζόμενοι καταδίωκαν τον τρομερό Βούλγαρο οπλαρχηγό Μήτρον Βλάχου. Με το σώμα του Μήτρου Βλάχου και με τον τουρκικό στρατό έλαβαν χώρα πολλές συμπλοκές. Αλλ' η πιο σκληρή ήταν εκείνη που έγινε πλησίον στο χωριό Μπέσφινα[165]. Στη μάχη αυτή έχασαν περίπου 20 άνδρας νεκρούς, δυο ηχμαλωτίσθηκαν και πολλοί τραυματίσθηκαν, μεταξύ των οποίων και ο αρχηγός Μακρής, ο οποίος κατά τη συμπλοκή κατείχε την πρώτη θέση κρατούντας το πιστόλι στα χέρια του και ενθαρρύνοντας τους άνδρας. Με το θάρρος του αρχηγού κατόρθωσαν οι σωθέντες να φύγουν και να φθάσουν στο Μούκοβο[166], έξω από το Μοναστήρι, όπου νοσηλεύθηκαν οι τραυματισθέντες και αναδιοργανώθηκε το σώμα τους. Αυτό το σώμα έλαβε μέρος σε πολλές επιχειρήσεις, όπως στη σφαγή του Δράγους[167] από τους Βουλγάρους, και σε συμπλοκές με τον τουρκικό στρατό έξω από το Ράκοβο[168], όπου δεύτερη φορά τραυματίσθηκεν ο οπλαρχηγός Μακρής. Αυτά κατά πληροφορίες του Καραπιπέρη.

Στα 1907 ο Καραπιπέρης υπηρέτησεν υπό τον οπλαρχηγό Παύλον Περδίκκαν, με αρχηγόν τον Δημήτριον Παπαυγέρον ή Γκούραν, αξιωματικόν του ελληνικού στρατού, ο οποίος τότε είχεν (**436**) αποφοιτήσει από τη Σχολή των Ευελπίδων. Έδρασαν στις περιφέρειες Μορίχοβου και Περλεπέ[169], όπου βρίσκονταν η φωλεά των Βουλγάρων κομιτατζήδων. Αυτήν την εποχή κατά την πορείαν τους [έχουν συμπλακεί με τον τουρκικό στρατό πλησίον στο Λέχοβο]. Κατά τη συμπλοκή αυτή φονεύθηκεν ο οπλαρχηγός Χρήστος Μπαστή και τραυματίσθηκε σοβαρά στην κεφαλή ο ανδρείος καπετάνος Λούκας, ο οποίος

---

[164] **Περιστέρι,** το βουνό Βαρνούντας ή Περιστέρι. Βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα του Νομού Φλώρινας.

[165] **Μπέσφινα**, το χωριό Σφήκα του Νομού Φλώρινας. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 346/1926).

[166] **Μούκοβο**, είναι κατά μέγιστη πιθανότητα το Μπούκοβο, σήμερα στο έδαφος της ΠΓΔΜ, κοντά στο Μοναστήρι.

[167] **Δράγος**, βρίσκεται βόρεια της Φλώρινας, στο έδαφος της ΠΓΔΜ πολύ κοντά στα σύνορα με την Ελλάδα.

[168] **Ράκοβο**, το χωριό Κρατερό του Νομού Φλώρινας· υπάγεται στο Δήμο Κάτω Κλεινών (Μετονομασία με το ΦΕΚ 346/1926).

[169] **Περλεπέ**, η πόλη Πρίλεπ της ΠΓΔΜ, Βορειανατολικά του Μοναστηρίου.

συνεπεία του τραύματος έχασε τον ένα οφθαλμό. Στο Μορίχοβο οι συμπλοκές ήταν πυκνές (*συχνές*), άλλοτε με τα βουλγαρικά σώματα και άλλοτε με τον τουρκικό στρατό. Εδώ σε μια συμπλοκή, ενώ πολεμούσαν εναντίον των Βουλγάρων, τους έβαλεν από τα οπίσω ο τουρκικός στρατός και, μολονότι βρέθηκαν μεταξύ δυο πυρών, δεν πανικοβλήθηκαν, αλλ' επολέμησαν γενναία και πλησίον στο βουλγαρικό χωριό Μπισίστια[170] συνεπλάκησαν με το εκλεκτό τάγμα (το αβτζή ταμπούρ[171]) του τουρκικού στρατού, το οποίο έπαθε πανωλεθρία και του οποίου είχαν συλληφθεί οι αξιωματικοί. Σ' αυτή τη μάχη έλαβαν μέρος πολλά ελληνικά σώματα και ίσως η μάχη αυτή, κατά τις πληροφορίες του Καραπιπέρη, να ήταν η σπουδαιότερη μάχη του Μακεδονικού Αγώνος. Τα σώματα που έλαβαν μέρος ήταν τα εξής: του Αρχηγού Ιωάννου Καραβίτη, του Μανώλη Νικολούδη, του Μανώλη Κατσίγαρη, του Παναγιώτη Γερογιάννη, του καπετάν Στέφου και του Παύλου Περδίκκα. Αυτή η μάχη μια ακόμη φορά δόξασε τα ελληνικά όπλα και θα αναφέρεται με θαυμασμόν ακόμη και από [αυτούς] τους εχθρούς μας. Δυστυχώς, όμως, κάποιος εθνικός (**437**) φανατισμός αμαύρωσε το ένδοξο αποτέλεσμα αυτού (*αυτής της μάχης*) και επέφερεν πολύ δυσάρεστες συνέπειες ως αντίποινα. Οι Τούρκοι προέβησαν στη μεγάλη σφαγή των αιχμαλώτων Ελλήνων ανταρτών που βρίσκονταν στις φυλακές Μοναστηρίου. Ο Καραπιπέρης έλαβε μέρος και στη συμπλοκή με τους Βουλγάρους κομιτατζήδες έξωθεν του χωριού Πόλτιστα[172], στην οποία φονεύθηκε ο Βούλγαρος αρχηγός Βασίλωφ.

Στα 1908 κηρύχθηκε το τουρκικό Σύνταγμα <των Νεοτούρκων> και τα σώματα διαλύθηκαν και οι οπλίτες, άλλοι ομαδικά και άλλοι κατ' άτομα, επέστρεψαν στις κατοικίες τους. Πολλά σώματα δεχθήκαμε τότε στη Σιάτιστα και <τα> περιποιηθήκαμε όπως έπρεπε, εκδηλώνοντας την οφειλομένη ευγνωμοσύνη μας. Δυστυχώς, ημείς οι Έλληνες δεν ησυχάσαμε. Οι Τούρκοι δεν εδείχθησαν ειλικρινείς με τη μεταπολίτευση <το νέο τους Σύνταγμα>. Έθεσαν σε ενέργεια τη δολοφονία όλων όσοι είχαν εργασθεί στα ανταρτικά σώματα. Τότε ο Καραπιπέρης, είτε από λόγους προνοίας είτε από λόγους εκδικήσεως, πήρε το όπλο του και πετάχθηκε (*βγήκε*) πάλι στα μακεδονικά βουνά. Κατήρτισε ιδικό του σώμα και μ' αυτό ήρθε σε συμπλοκές με το στρατό των Τούρκων. Από τις συμπλοκές που έκαμε με τους Τούρκους αξιοσημείωτη ήταν η συμπλοκή με την τούρκικη συμμορία υπό τον τρομερό καπετάν Ντέμτσιο, η οποία είχε προβεί στο φόνο του αειμνήστου μητροπολίτου Γρεβενών Αιμιλιανού, του οποίου το σεπτό άγαλμα κοσμεί σήμερα την πλατεία Γρεβενών. Ήταν ημέρα Παρασκευή οπόταν μεταφέρονταν τα σεπτά (**438**) λείψανα του Αιμιλιανού και της συνοδείας αυτού[173] στα Γρεβενά. Την ιδία ημέρα και την ίδια ώρα ο Καραπιπέ-

---

[170] **Μπισίστια,** το βρίσκουμε ως Μπέσιστα, χωριό του Μοριχόβου.

[171] **Αβζτή Ταμπούρ**,(Avci Tabur) Τάγμα Κυνηγών.

[172] **Πόλτιστα,** τη βρίσκουμε κυρίως ως Πόλτσιστα. Χωριό του Μοριχόβου.

[173] Μαζί με τον Αιμιλιανό δολοφονήθηκαν έξω από το Σνίχοβο και ο διάκονος Δημήτριος Αναγνώστου και ο αγωγιάτης του Αθανάσιος Φασούλας. Βλέπε. Νεράντζης

ρης με το σώμα του μάχονταν με τη δολοφόνο συμμορία και ο αρχηγός αυτής και δυο άλλοι πίπτουν νεκροί από τα ελληνικά όπλα, τα οποία εκδικούνται το χυθέν αίμα των ομογενών τους και αποδεικνύουν αψευδή την ευαγγελική ρήτρα: «οι μαχαίρᾳ χρησάμενοι μαχαίρᾳ απολούνται»[174]. Κατά την μάχη όμως αυτή ο Καραπιπέρης έχασεν ένα από τα παλικάρια του, τον γενναίο και ατρόμητο Γεώργιο Μυλωνά. Με το θάνατο του Ντέμτσιο, ο οποίος ήτο ο τρόμος και ο φόβος των χριστιανών της περιφερείας Ντοβράτοβου[175], απ' όπου ήταν ο Ντέμτσιος, πληρώθηκε το ατίμως χυθέν ατίμητο αίμα του Αιμιλιανού και γλίτωσεν η περιφέρεια από ένα<ν> από τους μεγαλυτέρους Τούρκους δολοφόνους, τον οποίον οι Τούρκοι εθρήνησαν πικρά.

Στα 1912 κηρύσσεται ο Βαλκανοτουρκικός Πόλεμος. Σώματα ανταρτικά έρχονται από την Ελλάδα[176] και πρώτα πρώτα έρχεται στην περιφέρειά μας ο καπετάν Στέφος[177] με την κυρία του Τασία και με 30 αντάρτες. Με το σώμα του Στέφου ενώνεται το σώμα του Καραπιπέρη και πλησίον της Σιατίστης (**439**), στη θέση Σπάθες του όρους Τσερβένας, δίδεται η πρώτη μάχη εναντίον των Τούρκων, στις 7 Οκτωβρίου 1912. Ο Τούρκος που επετέθη εναντίον των σωμάτων Στέφου και Καραπιπέρη ήταν ο αποσπασματάρχης Αρίφ από Καραγιάννια με περίπου 100 εθνοφρουρούς πατριώτας (*συμπατριώτας*) του. Ο πρώτος που πυροβόλησε στη μάχη αυτή ήταν ο Καραπιπέρης, ο οποίος έρριψε δυο Τούρκους νεκρούς και ανέκοψεν έτσι την ορμή των Τούρκων· και οι ημέτεροι, βοηθούμενοι από το σκότος της νυκτός, έφθασαν χωρίς καμιά απώλεια πλησίον στο χωριό Έξαρχο, όπου διανυκτέρευσαν και την ακόλουθη μέρα, αφού ησύχασαν, ήρθαν τα μεσάνυχτα στη Σιάτιστα και απ' εκεί οδηγήθηκε <το σώμα> στο Κοντσικό <Γαλατινή>.

Χρήστος,***"Η Εκκλησία στον Μακεδονικό Αγώνα"***, **Μακεδονικός Αγώνας**, εκδόσεις "Μορφωτικός Κόσμος", σελ. 558. **Σνίχοβο**, **τ**ο χωριό Δεσπότης του Νομού Γρεβενών· υπάγεται στο Δήμο Γρεβενών. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 18/1927.)

[174] Αυτοί που χρησιμοποίησαν μαχαίρι (=έσφαξαν) με μαχαίρι θα χαθούν.

[175] **Ντοβράτοβο**, το χωριό Βατόλακκος του Νομού Γρεβενών· υπάγεται στο Δήμο Γρεβενών. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 206/1927).

[176] Αυτονόητο ότι αναφέρεται στην Ελλάδα με τα τότε σύνορά της, δηλ. ως τη Θεσσαλία και την Άρτα.

[177] **Καπετάν Στέφος**, ψευδώνυμο του καπετάνιου Στέφανου Γρηγορίου. Θαρραλέος οπλαρχηγός κατά το Μακεδονικό Αγώνα και οδηγός ανταρτικών σωμάτων.
Το 1904 παντρεύτηκε την Τασία, ρωσίδα στην καταγωγή, η οποία τον ακολούθησε στη Μακεδονία, φόρεσε τη στολή του Μακεδονομάχου και ως καπετάνισσα Στέφα πολέμησε αντάξια στο πλευρό του στη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα και στους πολέμους του 1912-13. Βλ. Τζινίκου-Κακούλη Αθηνάς, **Η Μακεδόνισσα στο Θρύλο και στην Ιστορία,** σελ. 375-76.

25. Η 12η Οκτωβρίου 1912.
Ο αρχιμανδρίτης Ι. Παπανικολάου ή Παπακολιού

Ο αρχιερεύς Ιερόθεος απουσιάζει εις Κωνσταντινούπολιν κληθείς συνοδικόν μέλος. Αντιπρόσωπός του είναι ο αρχιμανδρίτης Ιωάννης Παπανικολάου ή Παπακολιού, ανήρ εχέφρων[178] και συνετός. Περί αυτού θα μας επιτρέψει ο αναγνώστης να κάμομε εδώ μια παρέκβαση.

Ο μακαρίτης Ι. Παπανικολάου τελείωσε τις γυμνασιακές σπουδές στη Σιάτιστα και ύστερα από τις γυμνασιακές σπουδές μετέβη εις Αθήνας, όπου, κατόπιν επιτυχών εξετάσεων στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, ενεγράφη στη Θεολογική Σχολή. Με τις εξετάσεις που (**440**) υπέστη, συνετέλεσε στην αναγνώριση του Τραμπαντζείου Γυμνασίου παρά του Πανεπιστημίου. Άμα δε διήνυσε το στάδιο των πανεπιστημιακών σπουδών και ανακηρύχθηκε προλύτης της Θεολογίας, ως λέγονται οι διδάκτορες της Θεολογίας, διορίσθηκε καθηγητής στο Γυμνάσιο Μοναστηρίου και κατόπιν του Γυμνασίου Τσοτυλίου και τελευταία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου. Ως καθηγητής του Γυμνασίου και ως αρχιερατικός αντιπρόσωπος εκτελούσε και καθήκοντα ιεροκήρυκος, ερμηνεύοντας τον θείον λόγον καθ' εκάστην Κυριακήν και άλλην εορτήν τακτικά. Από τη θέση του στο Τραμπάντζειο Γυμνάσιο αναγκάσθηκε να παρατηθεί (*παραιτηθεί*) και να αποδημήσει με την οικογένειά του στην Αμερική από την ακόλουθη αιτία. Κατά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, σε ένα από τα τακτικά κηρύγματά του ηρμήνευσε μια προφητεία του Ησαΐου και τα αναφερόμενα σ' αυτήν προσήρμοσε στην εποχή εκείνη. Τούτο οι κομματικοί του εχθροί, -οι οποίοι είχαν εκτραχηλισθεί σε βαθμόν που ο αξιωματικός της ζώνης μας, Γάλλος, αναγκάσθηκε να καλέσει τους κατοίκους και να τους ψέξει, λέγοντας ότι δεν κάμνουν καλά, διότι με τις καταγγελίες που λάμβανε θα γέμιζεν ολόκληρο δωμάτιο, εάν τας φύλαττε, ενώ είναι αδελφοί και μια μέρα αυτοί μεν <οι Γάλλοι> θα φύγουν από τον τόπο μας, ενώ ημείς θα μείνομε και θα συζούμε- τούτο, λοιπόν, μετέδωκαν στις γαλλικές αρχές και, δυνάμει της καταγγελίας αυτής, προσήχθη ο (**441**) αρχιμανδρίτης στη Θεσσαλονίκη, όπου δικάσθηκεν από το εκεί Στρατοδικείο. Ευτυχώς δε, χάρις στις προσπάθειες του δικηγόρου Φιλώτα Παπαγεωργίου και στις ενέργειες του αρχιερέως Ιεροθέου, η διαδικασία έγινεν όχι βάσει του άρθρου που προέβλεπεν ως ποινήν το θάνατο, αλλά βάσει ενός άλλου άρθρου που προέβλεπε ελαφρότερες ποινές και επετεύχθη η αθώωσή του. Ύστερα όμως από την αθώωσή του δεν μπορούσε να μείνει στη Σιάτιστα και να ατενίζει εκείνους που δεν εδίστασαν να επιδιώξουν την εξόντωσή του, χωρίς να λυπηθούν την οικογένειά του και χωρίς να λάβουν υπόψη τις υπηρεσίες που είχε προσφέρει στη γενέθλιό του <πόλη>, και απεδήμησε στην Αμερική, όπου βρίσκονταν

[178] **Εχέφρων,** αυτός που έχει φρόνηση, ο μυαλωμένος.

και δύο υιοί του, ο Νικόλαος και ο Γεώργιος, οι οποίοι υπάρχουν και σήμερον[179] και εργάζονται εθνικώς ακολουθούντες τα ίχνη του πατρός τους. (**442**)

26. Η 11η Οκτωβρίου 1912

Είναι η 11η Οκτωβρίου 1912, ημέρα της εβδομάδος Πέμπτη. Την εσπέραν της ημέρας αυτής, περί την 6ην μ.μ., καλείται εσπευσμένως [στην Ιερά Μητρόπολη] έκτακτη συνεδρίαση <επιτροπής>, η οποία απαρτίζεται από τα μέλη της Εθνικής Οργανώσεως Μακεδονικής Αμύνης και από πολλούς προκρίτους της Κοινότητος, μεταξύ των οποίων πρωτεύουν οι ιατροί και οι διδάσκαλοι της πόλεως. Κατά την συνεδρίαση αυτήν ανακοινούται από την Εθνική Οργάνωση επιστολή των οπλαρχηγών Μακρή και Καραβίτη, οι οποίοι ευρίσκοντο στο Παλαιόκαστρο με <δύναμη> [περίπου] 100 (εκατόν) οπλιτών, και άλλη προς τον Μουδίρη[180] Σιατίστης, από τους ιδίους οπλαρχηγούς, που είχεν ως εξής:

Προς τον Σταθμάρχην Σιατίστης

Εν ονόματι του Βασιλέως Γεωργίου σε διατάσσομεν, όπως αμέσως εκκενώσης την πόλιν, διότι θα προελάση αύριον ο Ελληνικός Στρατός προς απελευθέρωσιν αυτής.

Οι αρχηγοί
Μακρής και Καραβίτης

Μετά την ανακοίνωση των ανωτέρω διεξάγεται μακρά συζήτησις, εάν συμφέρει να εισέλθει το σώμα ως καταλυτής της τουρκικής Αρχής ή να διευκολυνθεί απλώς η διέλευσίς του, για να μεταβεί εις Βογατσικόν, τόπον προορισμένον για τη συγκέντρωση των ανταρτικών σωμάτων[181].

---

[179] Εποχή του συγγραφέα.

[180]**Μουδίρης,** Διοικητικός προϊστάμενος. Βλέπε **Παράρτημα, § 8. Διοικητική διαίρεση στα τελευταία χρόνια της τουρκικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, μια σύντομη γενική θεώρηση.**

[181] **Ανταρτικά Σώματα** –εδώ- ονομάζονται τα εθελοντικά σώματα που έδρασαν στη Μακεδονία κατά τους Βαλκανικούς πολέμους. Η επίσημη ορολογία τους είναι **Πρόσκοποι**.

……

*«Πρόσκοποι εκλήθησαν τότε οι εθελονταί, οίτινες, ΜΗ υπόχρεοι προς επιστράτευσιν, προσήλθαν αθρόως. Δόσαντες τον όρκον του στρατιώτου, δεν κατετάγησαν εις τον τακτικόν στρατόν, αλλά υπό ωρισμένους αξιωματικούς ή ιδιώτας οπλαρχηγούς, ανέλαβον, υπό τας διαταγάς των Αρχηγών Στρατού Ηπείρου και Θεσσαλίας, πλείστας και δυσκόλους αποστολάς κατά τους αγώνας, συχνάκις συμπολεμήσαντες και ενισχύσαντες τον τακτικόν στρατόν…Οι εθελονταί ούτοι, κατά την έκθεσιν της επιτροπής επί του εξοπλισμού εθελοντικών Σωμάτων, ανήλθον εις ….το όλον 6.025»** (Πάρι Κελαϊδή, **Κρητικοί εθελοντές στους απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13,** σελ. 17).

Τέτοιες ώρες η λογική αδρανεί. Η καρδιά κυριαρχεί. Όνειρα πρόκειται να πραγματοποιηθούν. Πόθοι τοσούτων αιώνων παρουσιάζονται ως μέλλοντες να εκπληρωθούν. Ποιος είναι εκείνος που θα προβεί σε αντίδραση, υποβάλλοντας σε αυστηρή λογική τα **(443)** προτεινόμενα; Υπήρξαν, βέβαια, και συντηρητικά στοιχεία, που δεν συμφωνούσαν με τη γνώμη των θερμοαίμων, και οι οποίοι, για να υπερασπίσουν τη γνώμη τους, προέβαλαν τους κινδύνους που μπορεί να έχει μια τέτοια επαναστατική απόφαση, προκειμένου μάλιστα περί ενός λαού ο οποίος είναι άμαχος, άοπλος και επί πλέον περιβάλλεται από πλήθη τουρκικών πληθυσμών, πλην και αυτοί έως εδώ προχωρούσαν, ίσως για να αποδυθούν (*απεκδυθούν)* την ευθύνη σε περίπτωση που δεν θα απέβαινε σε αίσιο αποτέλεσμα η απόφαση. Αποφασίζεται επομένως παμψηφεί η θριαμβευτική είσοδος των σωμάτων στην πόλη και η απομάκρυνση ή η σύλληψη των ολίγων οργάνων της τουρκικής Κυβερνήσεως, σε περίπτωση που δε θα απεφάσιζαν να απομακρυνθούν, και αμέσως στέλλεται στο Παλαιόκαστρο ο Ηρακλής Γκιουλέκα, για να παραλάβει και οδηγήσει τους οπλαρχηγούς την επαύριο. Επίσης, θεωρήθηκεν απαραίτητο την ιδία νύχτα να επιδοθεί και η προς τον Μουδίρη απευθυνομένη επιστολή των οπλαρχηγών.Το πράγμα ανατίθεται στους νέους Θ<εόδωρον> Πλιάτσκαν και Ιωάννην Γράβαν να το επιδώσουν. Κατά το μεσονύκτιο οι αναφερθέντες κτυπούν την εξώπορτα της κατοικίας του Μουδίρη, ο οποίος ήταν χριστιανός βλαχόφωνος και ρουμανίζων το φρόνημα. Εξέρχεται η οικοδέσποινα, στην οποίαν εγχειρίζουν την επιστολή και της συνιστούν να την δώσει αμέσως στο Μουδίρη, διότι είναι από τον αρχηγό του ελληνικού στρατού, τον οποίο βρήκαν στο δρόμο γυρίζοντας από τα ξύλα. **(444)**

Ο Μουδίρης, άμα διάβασε το γράμμα, παρατηρήθηκε ότι πήγε στο Διοικητήριο και απ' εκεί στο Τηλεγραφείο, για να ζητήσει βέβαια οδηγίες. Επειδή όμως τα σύρματα ήσαν κομμένα, δεν ελάμβανε καμίαν απάντηση και επέστρεψε στο Διοικητήριο πάλι, όπου συναντήθηκε με τους λοιπούς υπαλλήλους και

……

Τα εθελοντικά Σώματα συγκροτήθηκαν ως εξής: «……με υπόδειξη του Επιτελείου Στρατού, η Κυβέρνηση κάλεσε παλιούς, δοκιμασμένους Μακεδονομάχους και τους ανέθεσε την εξής υπηρεσία: Να οργανώσουν εθελοντικά Σώματα, των οποίων η αποστολή θα ήταν να μπαίνουν μέσα σε τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές - προπορευόμενοι του Στρατού μας. Να ανατινάζουν γέφυρες, να κόβουν τα τηλεγραφικά σύρματα και γενικά να παρενοχλούν και να παρεμποδίζουν τις κινήσεις των τουρκικών στρατευμάτων, κάνοντες «κλεφτοπόλεμο». Ταυτόχρονα, να ανιχνεύουν το έδαφος και να συλλέγουν πληροφορίες για τον εχθρό, τις οποίες να διαβιβάζουν στον ελληνικό στρατό που θα ακολουθούσε (γι' αυτό ακριβώς και η επίσημη ονομασία τους ήταν Πρόσκοποι).

Πέρα απ' αυτό, θα αφόπλιζαν τους Τούρκους χωρικούς και θα εμψύχωναν τον ντόπιο πληθυσμό, προετοιμάζοντας τον ερχομό του στρατού μας. Κι ακόμη, σε δύσκολες φάσεις του πολέμου, θα μάχονταν μαζί με τον τακτικό στρατό….». (Πάρι Κελαϊδή, **Κρητικοί εθελοντές στους απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13,** σελ. 28).

*(από τα βιβλίο του ΓΕΣ, ΔΙΣ, **Ο ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913**, τόμος Α΄, σελίδα 27).

πήραν αποφάσεις ως αφορά τη θέση τους. Την επομένη, πολύ πρωί, οι εντεταλμένοι να παρακολουθούν τας κινήσεις των τουρκικών αρχών είδαν το στρατιωτικό απόσπασμα, τους χωροφύλακας και τους λοιπούς υπαλλήλους να φεύγουν προς το Λειψίστι (Νεάπολη). Ο Μουδίρης φοβήθηκε να παρακολουθήσει (*ακολουθήσει*) τους Τούρκους, έμεινε στη Σιάτιστα.

27. Η 12η Οκτωβρίου 1912

Η 12η Οκτωβρίου 1912 είναι ημέρα κρίσιμη για τη Σιάτιστα. Η ημέρα που πρόκειται να χαράξει στας δέλτους της ιδιαίτερης Ιστορίας της ή την δόξαν της ή την καταστροφήν της. Με τις πρώτες χρυσίζουσες φωτεινές δεσμίδες (*ακτίνες*) του ηλίου ηχολογούν οι κώδωνες των εκκλησιών, η φωνή της χριστιανικής πίστεως, και ακούεται ένας πυροβολισμός, η φωνή της ελεύθερης πατρίδος. Με τα δυο αυτά σύμβολα οι κάτοικοι της Χώρας καλούνται σε συναγερμό. Το ίδιο γίνεται και στη Γεράνεια, της οποίας οι κάτοικοι συναθροίζονται στην Αγορά και αναμένουν τους Χωριώτες. Στα κωδωνοστάσια κυματίζει η γαλανόλευκη. Οι κάτοικοι της Χώρας έχουν συγκεντρωθεί στον περίβολο της Ιεράς Μητροπόλεως. Ετοιμάζονται εκεί και εκκινούν για την Γεράνεια. (**445**) Έχουν επικεφαλής το ιερατείον, με σημαιοφόρο τον Παπαλάζαρο Κουρσάνου, και παράπλευρα σώμα ενόπλων εθελοντών, ίνα φανεί μια ακόμη φορά ότι αι δυο αυτές υψηλές και ιερές ιδέες, η πίστη του Χριστού και η ελευθερία της Πατρίδος, τις οποίες ο Έλλην θέλει ηνωμένες και τις θεωρεί ιερά Παλλάδια[182], στον βωμό των οποίων πρόθυμα θυσίασε και θυσιάζει τα πάντα[183] και χάρις στα οποία η ελληνική φυλή μεγαλούργησε και θα μεγαλουργεί, πηγαίνουν και τις ώρες αυτές αδελφωμένες να υποδεχτούν και να χαιρετίσουν εκείνους, οι οποίοι φέρουν σ' αυτές το μήνυμα ότι κόβονται τα δεσμά της μαύρης δουλείας και κηρύσσονται πάλι ελεύθερες[184]. Έτσι προχωρούν και φθάνουν στην Αγορά της Γερανείας, όπου τους υποδέχονται οι κάτοικοι αυτής με ζητωκραυγές και χειροκροτήματα και από κοινού διευθύνονται στον ορισμένο τόπο της υποδοχής, στον Άγιο Νικάνορα.

Εκεί καταλαμβάνουν θέσεις και, με μια ανείπωτη λαχτάρα, αναμένουν να ιδούν τους ελευθερωτάς τους μια ώρα νωρίτερα. Ύστερα από λίγα λεπτά φαίνονται τα πρώτα της παρατάξεως ζευγάρια. Τα πλήθη ξεσπούν σε ουρανομήκεις ζητωκραυγές και σε ακράτητα χειροκροτήματα. Πλησιάζουν τα λεβεντόπαιδα ελαφροκίνητα και υπερήφανα. Σπεύδουν σε (**446**) συνάντησή τους το

---

[182] **Παλλάδιον** (αρχ.), ξύλινο ομοίωμα της Παλλάδας Αθηνάς, που προστάτευε την πόλη. Γενικά καθετί που θεωρείται ως προστατευτικό μέσο, ως ιερό αντικείμενο.

[183] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): «Για του Χριστού την πίστι την Αγία, /για της Πατρίδος την Ελευθερία, /γι' αυτά τα δύο πολεμώ, /μ' αυτά να ζήσω επιθυμώ, /κι αν δεν τα αποκτήσω, /τι μ' ωφελεί να ζήσω; ».

[184] Σημ. επιμ.: Η συναισθηματική φόρτιση επηρεάζει το συγγραφέα, ώστε να προσωποποιεί τις ιδέες και ο λόγος του γενικά γίνεται κουραστικά μακροπερίοδος.

ιερατείο και τα μέλη της Εθνικής Επιτροπής. Χαιρετίζουν τους αρχηγούς και τα πλήθη φωνάζουν «Χριστός Ανέστη, παιδιά. Καλώς ήρθατε, αδέρφια μας». Πολλοί κλαίουν και εναγκαλίζονται και φιλούν αυτούς. Η πορεία συνεχίζεται με διεύθυνση (*κατεύθυνση)* προς τη Χώρα, με μια πρωτοφανή συγκίνηση, με ένα απερίγραπτο ενθουσιασμό. Φέσια ξεσχίζονται και πετιούνται στον αέρα, κάθε ένας αισθάνεται την καρδιά του να πάλλει με ένα τρόπο τέτοιο, που άλλοτε δεν έχει αισθανθεί και ούτε θα αισθανθεί άλλη φορά. Κάθε ένας βαδίζοντας προσπαθεί να προσπεράσει τον προηγούμενό του, να πλησιάσει κάποιο από τα παλικάρια, κάτι να του ομιλήσει, για να του εκδηλώσει το μέγεθος της χαράς του και τη βαθιά ευγνωμοσύνη του. Ο ενθουσιασμός ξεσπά στον Εθνικό Ύμνο. Το τι [έγινε τότε] δεν περιγράφεται. Ό,τι κι αν γράψομε θα είναι απλή σκιά της πραγματικότητος. Η πομπή έτσι προχωρεί και περνάει τους δρόμους της Γεράνειας, όπου οι γυναίκες και τα κοράσια ραίνουν με άνθη [από τα παράθυρα και τις στέγες των οικιών] τους καταλυτάς της τυραννίας και τους καλωσορίζουν φωνάζοντας: «Καλώς ήρθατε, παλικάρια». Έτσι βαδίζοντας φθάνει η ανθρωποπλημμύρα στο Διοικητήριο, όπου υποδέχεται τους ελευθερωτάς ο Δήμαρχος της πόλεως Μηνάς Θεοδώρου, ο οποίος αναδείχθηκε τόσο ακάματος θεράπων της ιατρικής επιστήμης, όσο και ακούραστος εργάτης των κοινοτικών υπηρεσιών, τας οποίας κατά καιρούς ανελάμβανε.

Με συγκίνηση απερίγραπτη γίνεται η παράδοση και παραλαβή της πόλεως (**447**) και ανακηρύσσεται ελεύθερη εν ονόματι του Βασιλέως Γεωργίου. Υψώνεται στο Διοικητήριο η Γαλανόλευκη, την οποίαν ο λαός χαιρετίζει με φρενιτιώδεις[185] ζωτοκραυγές και συνεχή χειροκροτήματα, αλλά και με δάκρυα ενθουσιασμού και πυροβολισμούς.

Ενώ δε γίνονται αυτά στο Διοικητήριο, ακούονται πυροβολισμοί στην Αγορά. Τρεις χωροφύλακες Τούρκοι μεταφέρουν, από τις φυλακές των Γρεβενών για τις φυλακές των Σερβίων, ένα<ν> ιερέα, ένα διδάσκαλον από το Παλαιοχώριο Βεντζίων και δυο Έλληνας στρατιώτας, λιποτάκτας του τουρκικού στρατού, και μη γνωρίζοντας τα διατρέξαντα θέλησαν να περάσουν από τη Σιάτιστα· μπήκαν στην πόλη από το δρόμο του Μπούνου και έφθασαν μέχρι της Αγοράς. Εκεί τα παλικάρια μας <τους> ζήτησαν να παραδοθούν. Εκεί αντιστάθηκαν και έγινε μια μικρή συμπλοκή, στην οποία οι δυο χωροφύλακες έπεσαν νεκροί. Ο τρίτος δοκίμασε να σωθεί με τη φυγή, αλλά προυφθάσθηκε (*τον πρόφτασαν*) στο Μπούνο, όπου και φονεύθηκε. Έτσι το δένδρο της Ελευθεριάς, που την ημέρα εκείνη φυτεύθηκε στη Σιάτιστα, ποτίσθηκε με εχθρικό αίμα, προμήνυμα ότι δεν πρόκειται να απολαύσομε την ελευθερία μας αναιμακτί (*αναίμακτα)*, αλλ' ότι θα επακολουθήσουν σπουδαία αιματηρά γεγονότα. (**448**)

---

[185] **Φρενιτιώδεις,** έξαλλες.

28. Πρώτη απόπειρα για την ανακατάληψη της Σιατίστης

Ύστερα από τα παραπάνω γεγονότα, που ήταν γεμάτα από ενθουσιασμό και συγκίνηση, το σώμα <Μακρή και Καραβίτη>, δια λόγους προνοίας, έχει καταλάβει το υψηλότερο μέρος, το λόφο της Αγίας Τριάδος, έχει προορίσει (*προκαθορίσει*) τις τοποθεσίες, που θα 'πρεπε να καταλάβουν σε περίπτωση επιθέσεως εκ μέρους των Τούρκων και διέμεινεν εκεί την ημέρα της 13 Οκτωβρίου.

Και δεν διεψεύσθησαν. Στις 2 μ.μ. ο σκοπός αναγγέλλει στους αρχηγούς ότι τουρκικός στρατός από Λειψίστι <Νεάπολη> κινείται προς τη Σιάτιστα. Οι αρχηγοί αμέσως σπεύδουν στο κατάλληλο μέρος για παρατήρηση και με τα τηλεσκόπιά (*κιάλια*) τους διακρίνουν και αυτοί ότι πράγματι τουρκικός στρατός βαδίζει στη (*προς τη*) Σιάτιστα, με αντικειμενικό βέβαια σκοπό την ανακατάληψή της. Αμέσως οι αρχηγοί αποστέλλουν τις διμοιρίες και καταλαμβάνουν τις τοποθεσίες που είχαν προορισθεί και στις διμοιρίες εντάσσονται και πολλοί Σιατιστείς και με ψυχραιμία αναμένουν τον ερχομό του εχθρού.

Μόλις δε έφθασεν ο εχθρός σε απόσταση βολής όπλου, τον υποδέχονται τα παιδιά μας με ομαδικά πυρά και συνάπτεται μια πεισματώδης συμπλοκή, στην οποία πίπτουν νεκροί μερικοί Τούρκοι και πείθονται οι Τούρκοι ότι δεν μπορούν να κατορθώσουν τον αντικειμενικό σκοπό τους και αναγκάζονται να σταματήσουν την προέλασή τους και να υποχωρήσουν. Ένα απόσπασμα <παρα>κάμπτει το δρόμο και διευθύνεται προς το Τσιαρούσινο <Μικρόκαστρο> και αρχίζει να πυρπολεί τις οικίες του. Οι κάτοικοι το εγκαταλείπουν και έρχονται στη Σιάτιστα, της οποίας ο ένοπλος πληθυσμός ορμά και εκδιώκει τους επιδρομείς και περιμαζεύει τα διασκορπισμένα από τον φόβο γυναικόπαιδα. Οι επιδρομείς δε, αφού (**449**) εφόνευσαν μια γυναίκα, ένα παιδί και τον [Γαβριήλ (Γεώρ. Περπέσαν),] μοναχό της Μονής Παναγίας, ο οποίος, ότε απέθνησκεν, εφώναξε: «Ζήτω ο Βασιλεύς Γεώργιος», ανεχώρησαν και επέστρεψαν στον τόπο από τον οποίο είχαν εκκινήσει. Έτσι πέρασεν η πρώτη ημέρα της απελευθερώσεώς μας, η 13 Οκτωβρίου.

Οι αρχηγοί Μακρής και Καραβίτης εβάδισαν προς το Κωντσικό <Γαλατινή>, αλλά πριν εκκινήσουν είχαν λάβει την εξής επιστολήν από τα σώματα που κατόπιν ανέρχονταν:

Αρχηγούς Μακρήν και Καραβίτην

Ταύτην την στιγμήν ελάβομεν επιστολήν παρά της Επιτροπής Σιατίστης, δι' ής εν ονόματι της Πατρίδος μάς προσκαλούν όπως σπεύσωμεν και σώσωμεν την κινδυνεύουσαν πόλιν από ενδεχομένης εισβολής Τούρκων. Την πρόσκλησιν ταύτην εθεωρήσαμεν ως απλούν φόβον των κατοίκων· εν τούτοις σπεύδομεν να

φθάσωμεν το πολύ μέχρι της 8ης πρωινής και πεποίθαμεν ότι εν περιπτώσει επιθέσεως θέλομεν ευρεθή όπισθεν του εχθρού, όπερ και ευχόμεθα.

Παλαιόκαστρον, 13 Οκτωβρίου 1912
Μεθ' υπολήψεως
Καούδης, Δηληγιαννάκης, Σεϊμένης(**450**)

29. Η 14η Οκτωβρίου 1912

Φθάσαμε αίσια στην εσπέρα της 13ης Οκτωβρίου 1912, ημέραν της εβδομάδος Παρασκευήν. Εκείνοι που επισημοποίησαν την ανακήρυξιν της Σιατίστης ελεύθερης, εκείνοι που την χαιρέτισαν απηλλαγμένην από την τούρκικη τυραννία και βία έφυγαν, διότι ήταν ανάγκη να μεταβούν όσο μπορούσαν νωρίτερα στον τόπο του προορισμού τους· οι δε Σιατιστείς έμειναν μονάχοι και πέρασαν την πρώτη ελεύθερη νύχτα με τα καραούλια[186] τους, τα οποία άγρυπνα και με το ντουφέκι στα χέρια τους εκτελούσαν τώρα χρέη φύλακος και προστάτου της τιμής, της ζωής και της περιουσίας των αδελφών τους, αλλά και με μια ψυχική αγωνία και έκδηλη και δικαιολογημένη ανησυχία, γιατί δεν παραδέχονταν ότι οι Τούρκοι θα ανέχονταν την υποδούλωσή τους με μια μακαρία αδράνεια, με μια αδιαμαρτύρητη απραξία. Τους γνώριζαν ότι είναι σπουδαίοι μπουγκιουνγιαρινστές (μπού-γκιούν-γιάριν- σήμερα – αύριο)[187], ότι αργούν, μα δεν λησμονούν. Θεία όμως χάριτι περάσαμε αίσια τη νύχτα και φθάσαμε στο ξημέρωμα της 14ης Οκτωβρίου.

Με την ανατολή της 14ης Οκτωβρίου, η πλατεία της Αγοράς Γεράνειας γέμισεν από τους αναμενομένους από <το> Παλαιόκαστρον οπλίτας. Νέα ρίγη ενθουσιασμού, νέαι εκδηλώσεις χαράς και συγκινήσεως από μέρος του λαού <της> Σιατίστης. Ένας από τους οπλαρχηγούς, δικηγόρος το επάγγελμα, ανεβαίνει στο πεζούλι της ιτιάς, ξεδιπλώνει μια ωραία σημαία (**451**) με τον Άγιο Γεώργιο στο μέσο και, κινούντας αυτήν, απευθύνει προς τα πλήθη πατριωτικό χαιρετισμό, που προκάλεσε δάκρυα σ' εκείνους που τον άκουσαν. Ύστερα από τον χαιρετισμόν αυτόν, τα σώματα του Καούδη και του Σεϊμένη κατέλυσαν στη Χώρα και το σώμα του Δηληγιαννάκη στη Γεράνεια. Τα σώματα αυτά έμειναν, κατά παράκληση των Σιατιστέων, ολίγας ημέρας στη Σιάτιστα.

Και άλλα σώματα πέρασαν από τη Σιάτιστα. Πλην, οι Σιατιστείς δεν επαναπαύονταν με τη διέλευση των εθελοντικών σωμάτων, καθόσον γνώριζαν ότι η παραμονή αυτών δεν μπορούσε να είναι μόνιμη ή μακράς διαρκείας. Και δια τούτο όλο το χρονικό διάστημα, από την επομένη ημέρα της επαναστάσεως έως την ημέρα της μάχης της Σιατίστης 4η Νοεμβρίου, υπήρξε διάστημα αγωνίας ψυχικής, φόβων και ψυχικών μεταπτώσεων. Ένας τυφεκισμός νυκτερινός έφερνε αναστάτωση στον πληθυσμό. Μια φωνή που προέρχονταν από κάποιο σκοπό

---

[186] **Καραούλια**, εδώ όχι ο τόπος, η βίγλα, αλλά οι φύλακες που αγρυπνούν και εποπτεύουν την πιθανή κίνηση αντιπάλων.
[187] **Μπουγκιουνγιαρινστές,** αναβλητικοί.

ήταν αρκετή να προκαλέσει την αγωνία και την αντήχηση των φωνών του φόβου: «τι τρέχει;», έως ότου ακούονταν η καθησυχαστική φωνή από δεσπόζουσαν της πόλεως θέσιν: «δεν είναι τίποτε».

Μια μέρα ακούστηκεν η φωνή: «τουρκικός στρατός έρχεται». Ο κόσμος πανικοβλήθηκε και ησύχασε, όταν ακούστηκε άλλη φωνή που ενέπνευσε θάρρος: «Μη φοβάστε, είναι ελληνικό ιππικό». Γελοίο πράγμα. Ήταν τέσσαρες ιππείς Έλληνες, οι (**452**) οποίοι στέλνονταν στη Σιάτιστα με αποστολήν να συναντηθούν με τον οπλαρχηγόν Καούδην, που είχεν εντολήν να συλλέξει τα όπλα από τα κατεχόμενα μέρη. Ευτυχώς δε έφθασαν, όταν οι κάτοικοι της Βρογκίστας <Καλονερίου> είχαν έλθει στη Σιάτιστα, για να δηλώσουν υποταγήν, κατόπιν προσκλήσεως της Επιτροπής Σιατίστης· και έτσι εφάνη ότι η πρόσκλησις προέρχονταν όχι από τους Σιατιστείς, αλλά από τις στρατιωτικές ελληνικές αρχές. Τότε η Επιτροπή έλαβε θάρρος από τις έως τότε επιτυχίες της και προέβη στο ακόλουθο διάβημα: Παρεκάλεσε τον επικεφαλής των ιππέων αξιωματικόν Φοίβον Ηλιάδην να στείλει γράμμα στο Λειψίστι <Νεάπολη> εκ μέρους των ελληνικών στρατιωτικών αρχών, το οποίον είχεν ως ακολούθως:

Φοίβος Ηλιάδης – Σιάτιστα- Σάββατο- Οκτώβριος -3 ωρ. παρά 20
Προς τους Κ^{ους} Σερίφ μπέην, Αλή μπέην και Τζιαφέρ μπέη.

Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Πρώτου κατελάβαμε τα μέρη και εννοούμεν και η Λειψίστη να στείλη αντιπροσώπους να προσκυνήση. Επίσης, εννοούμεν και απαιτούμεν τους δύο που έχετε φυλακισμένους, Λ. Γκαγκαράτσα και Τζήρον από Σιάτισταν, όπου κρατείτε φυλακισμένους να τους αφήσητε ελευθέρους αμέσως. Εάν εντός 24 ωρών δεν γείνουν και τα δύο που διατάσσομε, ερχόμεθα και καίομε το Λειψίστι και το κρίμα ιδικό σας.

Ο επί κεφαλής της περιφερείας αξιωματικός
Φοίβος Ηλιάδης (**453**)

Η απόπειρα αυτή επέτυχε κατά το έν<α> αίτημα. Αφέθηκαν ελεύθεροι οι δυο φυλακισμένοι. Αλλ’ η κατάληψη της Λειψίστης <Νεάπολης> έγινεν αργότερα κατόπιν μάχης, στην οποία έχουν πέσει αρκετά ωραία παιδιά της Κρήτης.

Ο ειρημένος αξιωματικός Φοίβος Ηλιάδης, για να προλάβει τα κακά της αναρχίας, στα οποία προέβλεπεν ότι θα προέβαιναν τα κακοποιά στοιχεία, έκαμε την ακόλουθη δήλωση.

«Φέρεται εις γνώσιν του λαού της Σιατίστης και των περιχώρων ότι εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Πρώτου κατελήφθησαν και τα μέρη ταύτα υπό του Ελληνικού στρατού. Διωρίσθη δε άρχων των μερών αυτών ο Δήμαρχος Σιατίστης Μηνάς Θεοδώρου. Εις τας διαταγάς αυτού οφείλετε

πάντες απόλυτον υποταγήν. Ο παρακούων θα τιμωρήται συμφώνως με τον στρατιωτικόν νόμον.

Εν Σιατίστη τη 14 Οκτωβρίου 1912.
Ο επί της περιφερείας αξιωματικός
Φοίβος Ηλιάδης»

Αμέσως τότε ο Μηνάς Θεοδώρου προέβη σε εκλογή των συνεργατών του. Εξέλεξε εικοσιτετραμελή επιτροπήν, η οποία υπό την προεδρίαν αυτού κυβέρνησε την περιφέρεια κατά τον χρόνο της αναρχίας ευσυνειδήτως, δικαίως και αμερολήπτως και δεν επέτρεψε στα κακοποιά στοιχεία να προβούν στις μελετώμενες διαρπαγές και άλλες διεκδικήσεις, με το πρόσχημα ότι παρουσιάζονταν ως εκδικηταί των προγόνων τους για (**454**) όσα είχαν πάθει από τους Τούρκους κατά την μακρά και μαύρη δουλεία τους, όπως και φώναζαν εκδηλώνοντας τη δυσαρέσκειά τους: «Αφήστε τη Χριστιανοσύνη να εκδικηθεί για όσα έπαθε τετρακόσια και πλέον χρόνια». Και τότε μεν είχαν εμποδισθεί να προβούν σε κακουργίες, κατόπιν όμως, όταν έφθασαν στην περιφέρεια Σιατίστης οι Γαριβαλδινοί υπό τον Ρώμαν, βρήκαν την ευκαιρία να διαπράξουν ό,τι δεν τους είχεν επιτραπεί να πράξουν έως τότε.

30. Η 15η Οκτωβρίου

Την 15η Οκτωβρίου ανεχώρησαν από Σιάτισταν τα σώματα Καούδη, Δηλη-γιαννάκη και Σεϊμένη, μεταβάντα (*μεταβαίνοντα)* στον τόπο του προορισμού τους, και η Σιάτιστα έμεινε με την ανίσχυρη για τη φρούρηση αυτής δύναμη των πολύ ολίγων πεζοναυτών. Αυτό έκαμε τους προκρίτους Σιατίστης να αναθέσουν στους Σπύρον Τσιαούσην, Τριαντ. Καραπιπέρην και Λιόλιον Τσιαούσην τον σχηματισμόν περιπολίας από πρόσωπα Σιατιστέων, ικανά να φρουρούν νυχθημερόν τας εισόδους της πόλεως και ενισχύσουν τη δύναμη των πεζοναυτών.

31. Η 19η Οκτωβρίου

Την 19ην Οκτωβρίου πέρασεν από τη Σιάτιστα το ανεξάρτητο Σύνταγμα των Ευζώνων, υπό τον αξιωματικόν τον συνταγματάρχην Γεννάδην, και παρέμεινεν όλην την ημέρα εκείνην στη Σιάτιστα. Ο λαός της Σιατίστης το δεχθηκε με πολύν ενθουσιασμό και, κατά (**455**) πρωτοβουλίαν του αρχιερατικού επιτρόπου αρχιμανδρίτου Παπαγιάννη Παπανικολάου, έγινε στο ναό του Προφήτου Ηλιού δοξολογία για την απελευθέρωση της Σιατίστης. Στη δοξολογία παρευρέθησαν όλοι οι αξιωματικοί του Συντάγματος και <ο> ειρημένος αρχιερατικός επίτροπος τους προσεφώνησε με λίαν ενθουσιώδη προσφώνηση.

32. 20ή Οκτωβρίου

Την 20ήν Οκτωβρίου το ανωτέρω Σύνταγμα των Ευζώνων ανεχώρησεν από τη Σιάτιστα και διηυθύνθηκε προς βορράν, για να ενισχύσει τα εκεί μαχόμενα εθελοντικά σώματα.

33. Επίδραση του ατυχήματος Μπάνιτσας – Σόροβιτς στην κατάσταση της περιφέρειας Σιατίστης

Το ατύχημα Μπάνιτσας[188] επέδρασε σπουδαίως στην περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας και επέφερε μεταβολήν της στρατιωτικής καταστάσεως στο χειρότερο. Οι Τούρκοι ανεθάρρησαν και η πρωτοβουλία των στρατιωτικών επιχειρήσεων περιήλθε στας χείρας τους. Δυο τμήματα στρατού ξεκίνησαν από τη Φλώρινα, το ένα υπό την αρχηγίαν του Μεχμέτ πασά, το οποίο κατευθύνθηκε προς τη Σιάτιστα, και το άλλο υπό την αρχηγία του Μπεκίρ αγά, το οποίο πήρε κατεύθυνση προς τα Γρεβενά. (**456**) Τα εθελοντικά μας σώματα, που βρίσκονταν στην περιφέρεια Καστορίας, αναγκάσθηκαν απέναντι των υπερτέρων δυνάμεων των Τούρκων να συμπτυχθούν και να συγκεντρωθούν στη Σιάτιστα, όπου έκαμε προσωρινά την έδρα του ο Γενικός Αρχηγός αυτών Γεώργιος Κατεχάκης. Οι Τούρκοι τώρα είχαν ελεύθερο το στάδιο των επιχειρήσεων μέχρι Λειψίστης <Νεάπολης>, την οποία ανακατέλαβαν κατόπιν μάχης, στην οποία έπεσεν ηρωικώς μαχόμενος ο λοχαγός Δεδούσης και κατόπιν εκρίθη αναγκαίο να συμπτυχθεί η φρουρά και τη νύχτα να καταφύγει στη Σιάτιστα. Στη Λειψίστη <Νεάπολη> οι Τούρκοι έστησαν την έδρα τους, αφού, απ' όπου πέρασαν, διέσπειραν τη φρίκη και τον θάνατο, τον εμπρησμό και τη λεηλασία και ανάγκασαν τους κατοίκους πανικοβλήτους, αφού απέκρυψαν τα δυσμετακόμιστα πράγματά τους σε κρυψώνες και ξηροπήγαδα και πήραν μαζί τους τα ευμετακόμιστα, να φύγουν διευθυνόμενοι στη *(κατευθυνόμενοι προς τη)* Σιάτιστα, όπου πίστευαν ότι υπό την προστασίαν των στρατιωτικών δυνάμεων, που συγκεντρώνονταν εκεί, θα εξασφάλιζαν την τιμή και τη ζωή τους.

---

[188] **Μπάνιτσα,** το χωριό Βεύη του Νομού Φλώρινας· υπάγεται στο Δήμο Μελίτης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 55/1926). Κατά τους απελευθερωτικούς πολέμους του 1912-13 η 5η ελληνική Μεραρχία, μετά την απελευθέρωση του Σόροβιτς (Αμυνταίου), κατευθυνόταν προς τη Φλώρινα. Τη νύχτα της 24ης Οκτωβρίου 1912 δέχτηκε αιφνιδιαστική επίθεση τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή Κιρλί Δερβέν (στενά του Κλειδίου) και αναγκάστηκε να υποχωρήσει προς τα υψώματα του Σόροβιτς και τελικά υποχώρησε άτακτα προς την Κοζάνη, όπου και ανασυντάχθηκε. Γρήγορα όμως οι Τούρκοι αναχαιτίστηκαν από τον ελληνικό στρατό, τους κατοίκους της περιοχής και τα εθελοντικά σώματα Κρητών, που πολεμούσαν στην περιοχή. (βλ. Π. Κελαΐδή, **Κρητικοί εθελοντές στους απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13**, σελ. 96 κ.ε., Το μοναδικό ατύχημα).
Σ' αυτό το ατυχές περιστατικό αναφέρεται ο συγγραφέας.

Ταύτα συνετέλεσαν εις το να συγκεντρωθούν τότε στη Σιάτιστα πολλές χιλιάδες προσφύγων, που ήταν αξιοθαύμαστο πράγμα πώς κατορθώθηκε, χωρίς να ακουσθεί το ελάχιστο παράπονο, να εξοικονομηθούν (*να βολευτούν*) τόσες χιλιάδες υπό έποψη στέγης και τροφίμων. (**457**)

34. Η 2^{α} Νοεμβρίου

Την 2^{αν} Νοεμβρίου οι προφυλακές Σιατίστης έλαβαν μέσον *(μέσω)* του Οσμάν Μπάτσαρου από τη Βρογκίστα <Καλονέρι> την παρακάτω πρόσκληση του Μεχμέτ πασά για τον λαό Σιατίστης:

«*Αύριον πρωί περί την 1^{ην} ώρα (τουρκιστί[189]) να αποστείλητε πέντε προκρίτους, δια να παραδώσητε την πόλιν· άλλως θα βαδίσω εναντίον αυτής και θα την βομβαρδίσω.*

Λειψίστη, 2 Νοεμβρίου 1912
Μεχμέτ πασάς
Γενικός αρχηγός του στρατεύματος».

Όταν το τηλεσίγραφο αυτό ελήφθη, η Σιάτιστα ήτο γεμάτη από πρόσφυγας, ως επί το πλείστον από γυναικόπαιδα, από τα μέρη που βρίσκονταν βορείως της Σιατίστης έως το Βογατσικό και την Καστοριά. Αφάνταστη ήταν η νευρικότητα και η ταραχή εκείνη την ημέρα. Οι πρόκριτοι της πόλεως συνήλθαν στην Ιερά Μητρόπολη και συνεσκέφθηκαν πώς να απαντήσουν. Η γνώμη των ενθουσιωδεστέρων ήταν να μη δοθεί καμιά απάντησις και να εξαφανισθεί ο αγγελιοφόρος· αλλ' ευτυχώς η γνώμη των δεν εισηκούσθη και υπερίσχυσεν η γνώμη των φρονιμοτέρων, με την γνώμην των οποίων ετάχθη και η γνώμη του Γενικού αρχηγού των σωμάτων Γ. Κατεχάκη, να δοθεί απάντησις ουχί αρνητική, αλλά παρελκυστική. Να ζητηθεί δηλαδή (**458**) προθεσμία. Να σταλεί δε με τον Οσμάν και με ένα πρόσωπο από τη Σιάτιστα και να λέγει τα εξής: Λάβαμε τη διαταγή σας και, αφού σκεφθούμε, θα απαντήσομε αύριο.

Υπεχώρησαν και οι αντίθετοι, διότι σκέπτονταν να εξαφανίσουν στο δρόμο τον Μπάτσαρο και να ματαιώσουν την απάντηση. Τον Μπάτσαρο όμως πήρεν υπό την προστασία του ο ένθερμος πατριώτης Νικόλαος Παπαχατζής, ο οποίος και θα συνόδευεν αυτόν εκ μέρους της πόλεως φέροντας την απάντηση στον πασά. Έτσι έφτασαν και οι δυο στη Βρογκίστα <Καλονέρι> σώοι και αβλαβείς. Αλλ' εκεί διέτρεξε τον έσχατο των κινδύνων ο Παπαχατζής. Δέθηκεν από τον πασά και δεμένος φέρθηκε (*οδηγήθηκε*) σε μέρος απ' έξω από το χωριό, για να εκτελεσθεί.

---

[189] Η υπόμνηση «τουρκιστί» γίνεται, επειδή στο ισλαμικό ημερολόγιο οι μέρες θεωρούνται ότι αρχίζουν από το ηλιοβασίλεμα και κατ' ανάγκη διαφορετικά θα αριθμούνται και οι ώρες. Πρωί περί την 1^{ην} ώρα (τουρκιστί) <1 π.μ τουρκιστί.>, πρέπει να είναι 7 π.μ..

Ο Παπαχατζής, προ του βεβαίου θανάτου, σκέφθηκε την οικογένειά του και μέσον *(μέσω)* του Οσμάν ζήτησεν από τον πασά την άδεια να γράψει την δια παντός αποχαιρετιστήριο επιστολή στην οικογένειά του και ύστερα να διαταχθεί η εκτέλεσίς του. Η άδεια εδόθη. Αλλ' εν τω μεταξύ ήρθαν εις διαφωνίαν οι αξιωματούχοι, οπότε ο Οσμάν Μπάτσαρος, ο οποίος έτρεφε την ειλικρινή πρόθεση να σώσει τον Παπαχατζή, βρήκε την ευκαιρίαν να οδηγήσει αυτόν με τρόπο, όπως φύγει [από μέρος αφανές] και <να> αποδοθεί σώος στην αγωνιώσαν οικογένειά του.

Η αυτοθυσία αυτή (**459**) του Παπαχατζή δικαιούται της υστεροφημίας και της εξάρσεως της μεγάλης φιλοπατρίας, που εθέρμαινε τα στήθη του Παπαχατζή και τον έκαμνε πρόθυμο σε αυτοθυσίες, οσάκις επρόκειτο να εξυπηρετήσει *(υπηρετήσει)* την πατρίδα του, χωρίς το παράπαν (*εις το ελάχιστο*) να αποβλέπει σε ιδιοτέλεια. (**460**)

35. Προετοιμασίες δια την μάχην Σιατίστης 4ην Νοεμβρίου 1912

Ύστερα από την παρελκυστική απάντηση της Σιατίστης, ο Μεχμέτ πασάς κατάλαβεν ότι η απάντησή της ήταν ισοδύναμη με άρνηση και άρχισε να ετοιμάζεται για την επίθεση φροντίζοντας να διοργανώσει αυτήν εις τρόπον τέτοιο, ώστε να έχει ευνοϊκά δι' αυτόν αποτελέσματα. Άμα έφθασαν στη Βρογκίστα <Καλονέρι> τα στρατεύματά του, ακολουθούμενα βέβαια και από το πυροβολικό του, συστήματος παλαιού, διηρέθησαν σε τρεις φάλαγγες· η μία θα βάδιζε στα ΝΔ. της Σιατίστης, η άλλη στα ΒΔ. αυτής και η τρίτη θα διευθύνονταν στη Σιάτιστα, βαδίζουσα διαμέσου της φάραγγος που σχηματίζεται ανάμεσα των δυο βουνών (*ανάμεσα στα δυο βουνά*), του Κωντσιώτικου και του Χαΐρ, όπου το Γκαλτιρίμ και η Κόκκινη Μπάρα[190].

Αλλά και οι αρμόδιοι στη Σιάτιστα δεν κάθονταν αδρανείς, δεν ανέμεναν με μακαρίαν αδιαφορίαν την επίθεσιν, αλλά τουναντίον κατέβαλλον κάθε ενέργειαν και κάθε δυνατή προσπάθεια και δραστηριότητα να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά η επίθεση. Εφρόντισαν να κατανοηθεί η μεγάλη σημασία και εξαιρετική σπουδαιότητα που ενείχεν η μάχη της Σιατίστης, καθόσον η έκβασή της δεν επρόκειτο να κρίνει μονάχα την τύχη της Σιατίστης, συνεπάγουσα (*έχοντας ως αποτέλεσμα)* τη σωτηρία (**461**) αυτής ή την καταστροφή της, αλλά θα είχεν επίδραση και επί της περαιτέρω πορείας των όλων πολεμικών επιχειρήσεων. Η ακόλουθη διαταγή από το στρατιωτικό κέντρο δείχνει το βαρυσήμαντο μιας ήττας στη Σιάτιστα[191]:

---

[190] **Χαΐρ**, Η δεντροφυτευμένη Β. πλευρά στο Καστράκι σε απόσταση 2000 μ. από τη Σιάτιστα. **Κόκκινη Μπάρα,** Μπάρα σε χαράδρα 500 μ. στα Δ. της Αγίας Τριάδας. (Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη** σελ. Α 169, 165.)

[191] Για τη σημασία της μάχης της Σιατίστης βλέπε και :

«Το μόνο, το οποίον ο Διοικητής της Ε΄ Μεραρχίας δέον να έχη υπ' όψιν του είναι να μη εκτεθή εις ήτταν, καθ' όσον η μεν Στρατιά δεν θα είναι εις θέσιν να τον συνδράμη, η δε ατυχία του θα επηρεάση κακώς το σύνολον των επιχειρήσεων».

Δια τούτο δε και κατεβλήθη φροντίς να γίνει <συγκέντρωση>, όσο βέβαια τα πράγματα επέτρεπαν, όσο το δυνατόν περισσοτέρων ενόπλων δυνάμεων και επετεύχθη κατά την ημέραν της μάχης να ευρεθούν συγκεντρωμένες στη Σιάτιστα οι ακόλουθες δυνάμεις:

(1) 18 σώματα κρητικά, παλαιά και νέα, υπό τους αρχηγούς 1) Γεώργιον Παπαδόπετρον, δικηγόρον και πολιτευτήν Σφακίων, 2) Μιχ. Αναστασάκην, ιατρόν και πολιτευτήν Κισάμου, 3) Λεωνίδαν Παπαμαλέκον, 4) Γεώρ. Δικόνυμον ή Μακρήν οπλαρχηγόν, [εξελθόντα <στον αγώνα> το πρώτον] με Τσιόνταν[192], 5) Ευθύμιον Καούδην, οπλαρχηγόν, 6) Μ. Μακράκην, πεσόντα εις Λειψίσταν <Νεάπολη>, άγνωστον στον γράφοντα ποιος τον αντικατέστησε[193],7) Ζουδιανόν, 8) Σκουντρήν, παλαιόν οπλαρχηγόν, 9) Π. Φιωτάκην, δικηγόρον, 10) (**462**) Μιχαήλ Τσιόντον[194], αδελφόν του Βάρδα, 11) Γ. Βολάνην, 12) Ιωάννην Μαυρογέννην, 13) Β. Πούλακαν, παλαιόν οπλαρχηγόν, 14) Ι. Βρανάν, 15) Π. Γύπαρην, παλαιόν οπλαρχηγόν, 16) Ε. Νικολούδην, παλαιόν <οπλαρχηγόν>, 17) Π. Γερογιάννην και 18) Στ. Τζωρτζάκην[195].***(2)*** Ο λόχος διδασκάλων εκ Κρήτης, στον οποίον ήταν καταταγμένος και ο λοχίας Μίκης Π. Μελάς[196], αντάξιος υιός του πρωτομάρτυρος του Μακεδονικού Αγώνος Παύλου Μελά. Περί του λόχου των διδασκάλων ο οπλαρχηγός Κελαϊδής γράφει:

- Λουρανδάκης Κων/νος, ***«1912-1913 Η Μάχη της Σιατίστης (4η Νοεμβρίου 1912). Αναμνήσεις και εντυπώσεις γραφείσαι δια το Η.Δ.Μ.»*** , **ΗΔΜ 1933**, σελ. 87.
- Στρακαλής Μιλτιάδης, **50 έτη Ελευθερίας**, σελ. 32.
- Αναστασάκης Μιχ., ***«4 Νοεμβρίου 1912. Η Μάχη της Σιατίστης, όπως την έζησεν ο αρχηγός των εθελοντών Κισσαμιτών Μιχ. Αναστασάκης»,*** εφημερίδα **ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ**, αριθμ. φύλλου 652, της 4/11/1962.

[192] **Τσιόνταν,** είναι ο Γεώργιος Τσόντος, γνωστός ως καπετάν Βάρδας (Στ. Ι. Κελαϊδή, **Εθελοντικά Σώματα Κρητών εν Μακεδονία,** σελ. 125).

[193] Στη μάχη της Λειψίστας σκοτώθηκε ο Ι. Μακράκης, ο νεότερος αδερφός του, και γι' αυτό δεν υφίσταται θέμα αντικατάστασης. (Πάρι Κελαϊδή, **Κρητικοί εθελοντές στους απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13**, σελ. 56).

[194] **Τσόντος Μιχαήλ**, Douglas Dakin κ.α., **Μακεδονικός Αγώνας**, σελ. 191.

[195] (Σημ. του συγγραφέα εντός του κειμένου -μεταφορά από αυτό): Τα νέα σώματα εκ τούτων ήσαν υπό την αρχηγίαν του Γ. Καπετσίνη, λοχαγού, όστις έπεσε κατά την μάχην ταύτην. Γενικός όμως αρχηγός ήταν ο Γ. Κατεχάκης, λοχαγός τότε, παλαιός μακεδονομάχος και μετέπειτα Υπουργός των Στρατιωτικών, ο οποίος έχει εργασθεί με εξαιρετική δραστηριότητα όπως αποτελεσματικά αντιμετωπισθεί η επίθεσις. Η Σιάτιστα οφείλει στον εκλεκτόν αυτόν αξιωματικόν ιδιαίτερα ευγνωμοσύνην, δι' όσα έκαμε για τη σωτηρία της.

[196] Για τη συμμετοχή του βλέπε Νατ. Μελά, **Παύλος Μελάς,** σελ. 467 .

«Εσκέφθησαν οι λειτουργοί των Μουσών, οι φιλότιμοι ούτοι μορφωταί της νεολαίας ότι η διδασκαλία των θα αποβαίνη άγονος, εάν περιορίζηται μόνον εις την θεωρίαν και δεν συνδυάζηται και με την πράξιν…

Δεν έχει αξίαν η διδασκαλία των πατριωτικών ***(463)*** *ποιημάτων, αν και προς το περιεχόμενον αυτών δεν συμμορφούται ο διδάσκων.*

Ουδέν απλούστερον και ευκολώτερον του να ομιλή τις περί πάτρης, αλλά και ουδέν δυσχερέστερον, επιπονώτερον, φοβερώτερον, αλλά και γλυκύτερον άμα, αμύνεσθαι περί ταύτης»[197].

(3) Ο γενναίος αρχηγός των Γαριβαλδινών Αλ<έξανδρος> Ρώμας με το επιτελείον του, τον ενθουσιώδη πατριώτην Μαβίλην, ποιητήν, τον καθηγητήν Π. Κονδύλην και Γερακάρην, με ολίγους άλλους και με όλο το σώμα, το οποίο έφθασε στη Σιάτιστα την ημέρα της μάχης.

(4) Ο 2^{ος} λόχος του τάγματος Παπαδάκη, του ανεξαρτήτου σώματος της Ταξιαρχίας Ηπίτου.

(5) Η πυροβολαρχία Κλαδά με 3 μονάχα κανόνια, υπό την διοίκησιν του λοχαγού τότε Νικολάου Κλαδά, αξιωματικού με μόρφωση σπανίαν και εξέχουσαν στρατιωτικήν ικανότητα.

(6) Σώμα από Σιατιστείς και άλλα μακεδονικά σώματα, τα οποία συνεπολέμησαν με τους Κρήτας στις προς βορράν κορυφογραμμές και στα πλάγια της χαράδρας, στην οποία βρίσκεται ο δρόμος Βρογκίστης <Καλονερίου> – Σιατίστης. [198] (**464**)

36. Πώς φέρθηκαν οι Σιατιστείς την παραμονή της μάχης Σιατίστης στους πολεμιστάς της επομένης και τα αφορώντα την μέρα της μάχης 4^{ην} Νοεμβρίου 1912

Επειδή μου είναι αδύνατο να δώσω στον αναγνώστη περιγραφήν, τόσο για την υποδοχή που έκαμαν οι κάτοικοι Σιατίστης στους πολεμιστάς της 4^{ης} Νοεμβρίου 1912, όσο και για την διεξαγωγή της μάχης ακριβέστερη και λεπτομερέστερη από την περιγραφή που αναγράφεται στην **Ιστορία Σιατίστης** παρά Ι. Αποστόλου, σελ. 104, έργον του εγκρίτου δημοσιογράφου Αρίστου Περίδου, ο οποίος έλαβε μέρος στη μάχη, παραθέτω ενταύθα αυτούσια την περιγραφή εκείνου, ίνα έχει ο αναγνώστης ένα συνεκτικό ανάγνωσμα.

---

[197] Σταύρου Κελαϊδή, **Εθελοντικά Σώματα Κρητών εν Μακεδονία,** σελ. 123.

[198] α) «Καθ' ον χρόνον διεξήγετο η μάχη, οι Τούρκοι επεχείρησαν να ανέλθωσι εκ του Καλονερίου προς Γαλατινήν, ώστε να επιτεθώσι εκ των όπισθεν επί των μαχομένων Ελληνικών τμημάτων. Η προσπάθειά των όμως αύτη απέτυχε, καθ' όσον συνήντησαν εις την κορυφήν «Ανάληψις» της Γαλατινής ενόπλους Γαλατινιώτας και το τμήμα του Γύπαρη, όπερ εκ της Ερατύρας, ένθα ευρέθη την 3^{ην} Νοεμβρίου, είχε ανέλθη την πρωΐαν εις αυτήν». Μ. Στρακαλή, **50 Χρόνια Ελευθερίας** σελ. 35,36. β) Για τις στρατιωτικές δυνάμεις που ήταν συγκεντρωμένες στη Σιάτιστα την 4η Νοεμβρίου 1912 και για όσες πήραν μέρος στη μάχη βλέπε **Παράρτημα, § 25. Στρατιωτικές ελληνικές δυνάμεις στη μάχη της 4ης Νοεμβρίου 1912, σχετική βιβλιογραφία.**

« Η πορεία είναι εσπευσμένη να φθάσωμεν εις την Σιάτισταν, την οποίαν απειλεί ο Μπεκήρ Αγάς[199] *με τας 3 χιλιάδας των αγρίων του στιφών. Θα τους βρούμε εκεί και θα τον τσακίσωμε. Προηγείται το τάγμα του κ. Παπαδάκη, κατόπιν έρχεται το τάγμα μας, τρίτον το τάγμα του κ. Φιλιακού και ακολουθεί η πυροβολαρχία του Κλαδά με τρία πυροβόλα* (**465**)*, διότι το τέταρτον έχει καταστραφή στο Σόροβιτς. Κατά τας 9 το βράδυ φθάνομεν προ της πόλεως και διατάσσεται στάσις. Μπροστά μας υψώνεται επιβλητικό ένα πελώριο βουνό. Εκείνο όλο πρέπει να το ανεβούμε. Μετά 12 ωρών εσπευσμένην πορεία θα προτιμούσαμε όλοι να πέσωμε κάτω στον μικρό κάμπο και πρωί πρωί να επιχειρήσωμε την ανάβασι. Μα έλα η διαταγή που ετόνιζε ρητώς ότι έπρεπε τουλάχιστο στας 9 να είμεθα μέσα στην Σιάτισταν.*

Κάθε πυροβόλο το σέρνουν 6 θηρία άλογα και όμως και αυτά σταματούν. Οι πυροβοληταί και ελάται[200] *κατέρχονται από τας θέσεις των και αρχίζουν να σπρώχνουν. Με φωνές και σπρωξίματα κατορθώνεται τέλος πάντων η κοπιώδης ανάβασις και ο ανήφορος του ενός τετάρτου εκμηδενίζεται μετά δύο ώρας.*

Εις την είσοδον της κεντρικής οδού της συνοικίας Γερανείας παρατεταγμένοι οι μικροί μαθηταί των σχολείων Σιατίστης μας υποδέχονται με ζητωκραυγάς και με πατριωτικά άσματα δια πρώτην φοράν ακουόμενα. Αναρίθμητα τραγούδια. Πού τα έμαθαν; Ποιος τους τα εδίδαξε; Άγνωστα εντελώς για τους μαθητάς της ελευθέρας Ελλάδος. Κάθε παιδί από αυτά πλησιάζει τους στρατιώτας και τους μιλά σιγά σιγά. Τι να θέλουν άραγε; Έβαλα στοίχημα (**466**) *με τον Μπαμπά μου πως θα πάω στο σπήτι μας σήμερα να φάνε και να κοιμηθούν 10 στρατιώτες, αν δεν έρθητε θα χάσω το στοίχημα. Έπειτα εκεί θα περάσητε καλά. Ό,τι έχουμε θα φάτε. Και έλεγαν, έλεγαν οι υπέροχοι αυτοί μικροέλληνες και παρακαλούσαν να πάμε, να φάμε, να κοιμηθούμε στα σπήτια τους.*

Γέροι και γρηές με δακρυσμένα τα μάτια μάς τραβούσαν από το αμπέχονο, για να πάμε στο δικό τους το σπήτι, που, όσο φτωχικό και αν ήταν, είχε το βρισκούμενο για τους μουσαφιρέους του.

Και γέμισαν τα σπίτια της ωραίας Σιάτιστας από φαντάρους. Άλλο 20, άλλο 15. Και το φτωχότερο μικρόσπητο θα είχε πέντε στρατιώτας. Τα καλλίτερα αρνιά, ο πειο διαλεχτός τραχανάς[201] *και τα πειο εύγευστα γλυκίσματα*[202] *τα εδοκιμάσαμεν εκείνη τη βραδειά.*

---

[199] (*Υποσημ.στο κείμενο* ***Ιστορίας της Σιατίστης*** *Ι. Αποστόλου*: Αρχηγός των τουρκικών δυνάμεων δεν ήτο ο Μπεκήρ Αγάς, αλλ' ο Μεχμέτ Πασάς, του Μπεκήρ διευθυνθέντος την προηγουμένην της μάχης εις Γρεβενά).

[200] **Ελάτης**, στρατιώτης του πυροβολικού που ιππεύει στο αριστερό άλογο του ζεύγους ελάσεως. (Ελαση= η έλξη οχήματος από ζώο).

[201] (Σημ. Φιλ. Ζυγούρη): Δυο είδη, 1) **αλευρίσιος**=ζύμη από αλεύρι, γάλα και αυγά, περασμένη από κόσκινο και εκτεθειμένη στον ήλιο, για να στεγνώσει, 2) **σιταρίσιος**= σιτάρι μικροκομμένο πνιγμένο στο γάλα, περασμένο από κόσκινο και εκτεθειμένο στον ήλιο, για να στεγνώσει.

[202] *(Υποσημ.στο κείμενο* ***Ιστορίας της Σιατίστης*** *Ι. Αποστόλου: Πετμέζι, εγχώριο γλύκισμα [κατασκευασμένον] από μούστον).*

Τα νυφικά σεντόνια της κόρης και τα μεταξωτά παπλώματα, που τα είχε πάρει για προίκα η μάνα, εστρώθησαν, για να δεχθούν τους έλληνας στρατιώτας. ***(467)***

Μα δεν κάνει να κοιμηθούμε εδώ επάνω, έχομε ψείρες, έλεγαν οι δυστυχείς στρατιώται. –Τι; έχετε ψείρες; Και για ποιον τις έχετε; Και αν δεν ερχώσαστε να μας ελευθερώσητε, θάχατε ψείρες;

Και μας έλεγαν, μας έλεγαν χιλιάδες λόγια, για να μας πείσουν να ξαπλώσωμε στα λευκά σεντόνια και στα μεταξωτά παπλώματα. Α!, η βραδειά αυτή θα μείνη αλησμόνητος για το στρατό, που είχε την τύχη να κοιμηθή στη Σιάτιστα.

Ξημερώνει και οι σαλπιγκταί περιτρέχουν τους δρόμους της πόλεως, για να συναθροισθούν οι λόχοι εις τα ορισθέντα καταλύματα. Σε λίγο όλοι οι στρατιώται στρατωνίζονται στα ωρισμένα καταλύματά των και δεν ακούει κανείς τίποτε άλλο παρά εγκώμια και θαυμασμούς για την καλωσύνη και την αγάπη που μας έδειξαν οι κάτοικοι της Σιατίστης. Βρε παιδιά, ως και γλυκά μας έβαλαν στα σακκίδια, αφού εφάγαμεν ένα περίδρομο. Αμ εμείς ευρήκαμε ένα σπήτι που είχε και του πουλιού το γάλα. Αμ το κρασί; Αλήθεια, κρασί βάλσαμο. Και διηγείτο κάθε φαντάρος πώς επέρασε, πόσο τραχανά έφαγε, πόσο κρασί ήπιε. Από το πρωί ως το μεσημέρι αυτή η κουβέντα μάς έκαμε να λησμονήσωμε και τον Μπεκήρ και την πρώτην ***(468)*** *μάχην που περιμέναμε με τόσην λαχτάρα. Και θα εξακολουθούσαμε ως το βράδυ, αν δεν μας εκάλει η σάλπιγξ εις γεύμα.*

37. Η μάχη

Αυτός ο διάλογος εγίνετο μεταξύ του επιλοχίου και των στρατιωτών σ' ένα από τα σχολεία της Σιατίστης, οπότε έρχεται λαχανιασμένος ένας Κρητικός αντάρτης από τους αρειμανίους εκείνους τύπους των πολεμιστών:

-Τσε πούνε ο καπετάνιος σας, αδέρφια;

-Εδώ είμαστε, απαντά ο επιλοχίας και στρίβων το μουστάκι του και προτείνων το στήθος του κάμνει μια απότομη κίνησι, ώστε να φανούν τα ενός πήχεως φάρδους γαλόνια αυτού.

-Μα ξέρεις, τσίριε επιλοχία, θέλω τον τσίριο Ηπίτη, τον Διοικητή.

-Αμ έτσι, λοιπόν, μίλα, κακομοίρη.

-Τα σκυλλιά φανήκασι, τσίριε επιλοχία, τσε γι' αυτό έρχομαι από τα καραούλια να δώσω χαμπάρι στον αρχηγό.

-Είναι πολλοί, μωρέ;

-Όσο με τρεις, τέσσαρες χιλιάδες.

Διαταγή του λοχαγού να παύση η διανομή του συσσιτίου.

Η Σιάτιστα κινδυνεύει. Ο λήσταρχος Μπεκήρ αγάς με τας χιλιάδας των ορδών του παραγγέλλει ότι πρέπει να του παραδώσωμε την Σιάτιστα, άλλως θα την κάψη. Δώσατέ του λοιπόν την απάντησίν σας δια της λόγχης σας, διότι μόνον αυτή η απάντησις του χρειάζεται. Τίποτε άλλο δε σας λέω. ***(469)***

-Ζήτω ο λοχαγός μας. Ζήτωωωω.

Έξω εις τους δρόμους της Σιατίστης, οι Σιατιστινοί με τις γυναίκες και τα παιδιά των παρακολουθούν ζητωκραυγάζοντες και κλαίοντες από χαράν τον Ελληνικόν στρατόν, ο οποίος ανερχόμενος τροχάδην ένα ανηφορικόν δρόμον της πόλεως παρατάσσεται εις τα διάφορα προ της Σιατίστης υψώματα αναμένων τον εχθρόν, <ο οποίος, επειδή δεν είχε καλές πληροφορίες, πορεύονταν με θάρρος, το οποίο του έδιδεν η πεποίθηση ότι θα κυρίευεν εύκολα την πόλιν>[203].

Τα τόπια, τα τόπια, πού είναι τα τόπια; Ακούεται μια φωνή από χιλιάδες στόματα ανδρών, παιδιών και γυναικών.

Πού είναι τα τόπια; (Ταύτα ήσαν τοποθετημένα εις την πλατείαν της αγοράς Γερανείας). Αυτά θέλουν οι Σιατιστινοί, διότι με αυτά είναι βέβαιοι ότι θα σαρωθή ο όχλος του Μπεκήρ Αγά. Έρχονται, έρχονται, μα είναι ανήφορος μεγάλος, βλέπετε και τα καημένα άλογα, κουρασμένα από την χθεσινή δεκάωρη πορεία, δεν μπορούν να τ' ανεβάσουν, φωνάζει ένας αξιωματικός.

Να πάμε εμείς, Καπετάνιε, να τα φέρωμε, εμείς θα πάμε. Και εντός ολίγου όλαι εκείναι αι χιλιάδες των Σιατιστινών έσπρωχναν τα 3 κανόνια. Δεν παρήλθε μισή ώρα και ευρέθησαν και τα τρία εις την θέσιν των έτοιμα να υποδεχθούν με επισημότητα τον Μπεκήρην (Μεχμέτ Πασά)[204]*.(**470**) Κάποια κίνησις εις τας προφυλακάς των Κρητών ανταρτών και η αφίππευσις του Διοικητού μας μάς δίδει να εννοήσωμεν ότι πλησιάζει η εναγωνίως αναμενομένη στιγμή. Τρικ, τρακ ακούονται τα μάνλιχερ των στρατιωτών. Ετοιμάζονται, ετοιμάζονται, είναι εις όλων τα πρόσωπα ζωγραφισμένη η χαρά. Δεν συλλογίζονται τίποτε άλλο, παρά να υποδεχθούν όσον το δυνατόν μεγαλοπρεπέστερα τον Μπεκήρην.*

Ο υπασπιστής του αρχηγού του αποσπάσματός μας κ. Ηπίτου πλησιάζει τον λοχαγόν μας, του δίδει διαταγάς και αμέσως όλος ο λόχος εκκινεί δια να καταλάβη τας θέσεις του. Είναι μία μετά το μεσημέρι ακριβώς, ο ουρανός συννεφιασμένος και έτοιμος να κλαύση μετ' ολίγον. Ποιος ξέρει γιατί; Ίσως διότι σε λίγη ώρα θα δεχθή πολλούς από μας εις τα ανεξερεύνητα δωμάτιά του. Αριστερά σε ένα ψηλό λοφίσκο έχει διαμοιρασθή ο λόχος μας και είμεθα έτοιμοι για την υποδοχή. Ο έφεδρος ανθυπολοχαγός μας κ. Αναστασίου πηγαινοέρχεται σε όλο το μέτωπο της παρατάξεως του λόχου μας και σκορπίζει παντού τις χρήσιμες συμβουλές του. Παιδιά, προσοχή στα φυσίγγια. Στο κρέας, όλο στο κρέας, μη ρίχνετε χωρίς να βλέπετε. Κάθε φυσέκι πρέπει να κάμνη τη δουλειά του, μη νομίζετε πως εκείνος που ρίχνει πειο πολλά φυσίγγια πολεμά και πειο καλά. Οικονομία όσο μπορείτε.

*-Έννοια σας, κ. Ανθυπολοχαγέ. Έννοια σας. Ντούβζζ ακούεται (**471**) μια κανονιά. Αμ, αρχινάει ο γάμος του Τριτσιμπίδα, παιδιά, φωνάζει ένας Ρουμελιώτης, αρειμάνιος, ετοιμασθήτε για το χορό.*

Και πράγματι δευτέρα κανονιά και η ζωηρά κίνησις εις το δεξιό μας μάς ειδοποιεί ότι ο εχθρός ενεφανίσθη από το μέρος εκείνο. Καλώς τον δεχθήκαμε. Κοπιάστε να πάρετε καμμιά κουταλιά σφαίρες, κύριε Μπεκήρ. -Έλα λοιπόν, κύριε

---

[203] Το εντός < >, δεν αναγράφεται στην **Ιστορία της Σιατίστης** του Ι.Αποστόλου, προφανώς είναι προσθήκη του αντιγραφέως.

[204] Το Μεχμέτ πασά είναι προσθήκη / διόρθωση του Φ. Ζυγούρη.

Κλαδά, έχεις τρία πεδινά και αυτός έχει δύο ορεινά, τι κάθεσαι. Δεν επρόλαβε να τελειώση την φράσιν του ένας πολυλογάς και αιωνίως παραπονιάρης φαντάρος και ηκούσθη η βροντώδης φωνή του κ. Κλαδά: «Πρώτον πυροβόλον, πυρ». Τον κρότον σκεπάζουν χιλιάδες ζήτω των κατοίκων της Σιατίστης, οι οποίοι από ένα λόφον παρακολουθούν την έναρξιν της μάχης. Δευτέρα, τρίτη, τετάρτη κανονιά μας πείθει πλέον ότι γράφεται ο πρόλογος της μάχης Σιατίστης, ο οποίος και τελειώνει με μερικά σφυρίγματα σφαιρών του εχθρού. Το μάνλιχερ κελαϊδεί, το κανόνι μυκάται πλέον καθ' όλην την γραμμήν της παρατάξεως. Οι τουρκαλβανοί του Μπεκήρ πολεμούν με όλην την λύσσαν των ληστών, οι οποίοι βλέπουν τα όνειρά των να χάνωνται. Ήθελαν να μπουν στην Σιάτισταν, στην ωραίαν Σιάτιστα, να αρπάξουν, να κλέψουν, ν' ανοίξουν τα μαγαζιά, να βρουν όμορφα κορίτσια να ατιμάσουν. Μα όλα αυτά, όλα ***(472)*** *χαμένα και γι' αυτό αφρίζουν και τρέχουν απροφύλακτοι, θερίζονται από τα πυρά μας και προχωρούν προς τον βέβαιον θάνατον. Εμείς τρελλοί από χαρά, γελούμε, ουρλιάζουμε, γιατί γνωρίζουμε καλά το φείδι που θα τους φάη. Δυο ταχυβόλα υπό τον ανθυπασπιστήν Κίτσιον και έτερον υπό τον εύελπιν Μεσαλιάν, στημένα εκεί πλησίον θορυβούν δαιμονιωδώς σαρώνοντα τα άγρια στίφη του Μπεκήρ.*

Έχουν παρέλθει τρεις ώρες από της ενάρξεως της μάχης και ο εχθρός δεν έχει πεισθή ακόμη δια το μάταιον των προσπαθειών του. Εις εκατόν μετρων απόστασιν από της θέσεώς μας το ανταρτικόν σώμα του καπετάν Παπαμαλέκου πλησιάζει τον εχθρόν πενήντα βήματα, οι γενναίοι Κρητικοί μάχονται πλέον με τα περίστροφά των και εξάγουν τις πελώριες κάμες[205] *των.*

Δύο διμοιρίαι τρέχουν εις ενίσχυσίν των και οι εχθροί αντιλαμβάνονται πλέον τον κίνδυνον. Αλλ' είναι αργά, η λόγχη του Έλληνος στρατιώτου και η κάμα του Κρητικού έχουν τον λόγον. Οι Κρητικοί δεν μάχονται, σφάζουν. Θέλουν να δείξουν στους Αλβανούς ότι δεν απέκτησαν την φήμην του παλληκαριού χωρίς λόγο.

-Στα σέρια μωρέ τα σκυλλιά. Ελάτε μωρέ, να σας δώσωμε τη Σιάτιστα, πούχει ώμορφες κοπέλλες.

Ο εχθρός προ της μανίας μας ***(473)*** *αυτής αρχίζει να απελπίζεται. Μεταχειρίζεται διάφορα μέσα να μας εξαπατήση βοηθούμενος προς τούτο από την πυκνήν ομίχλην, η οποία δεν μας επέτρεπε να τον βλέπωμεν. Ακούομεν φωνάς: Μη κτυπάτε, μωρέ παιδιά, δικοί σας είμαστε, Έλληνες είμαστε. Γιώργο, Κώστα, Γιάννη! Και πράγματι πολλοί στρατιώται απατώμεθα και παύομεν προς στιγμήν το πυρ. Ακούεται όμως αμέσως η βροντώδης φωνή του Παπαμαλέκου: -Βαράτε τα σκυλλιά και μουρτάτες*[206] *είνε. Βαράτε τους. Ένα πυρ ομαδόν ολοκλήρου της διμοιρίας μας στέλλει τον θάνατο εις τους εχθρούς. Ο Καπετάν Παπαμαλέκος ενθουσιάζεται και διατάσσει τους άνδρας του να επιτεθούν κραυγάζων: «Στα χέρια, στα χέρια». Μια σφαίρα του εχθρού κόβει την φράσιν του εις το μέσον και σωριάζει τον λεβέντη καπετάνιο επάνω σε κάτι θυμάρια.*

---

[205] **Κάμα,** δίκοπο μαχαίρι.

[206] **Μουρτάτες**, αλλόθρησκοι, βέβηλοι, εξωμότες.

-Α! τα σκυλλιά εφάγανε τον καπετάνιο μας, ακούονται τα μουγκρητά των παλληκαριών του, τα οποία ορμούν πλέον με τις κάμες εναντίον των αφρισμένων Τουρκαλβανών, οι οποίοι προ της λύσσης φεύγουν, πηδώντες τους αποτόμους βράχους του βουνού σαν κατσίκια. Τα πολυβόλα μας μαίνονται, τα κανόνια μας ουρλιάζουν και τα ταχέα πυρά των τριών ταγμάτων μας βρέχουν τον θάνατον εις τους φυγάδας.

Αρχίζει να σκοτεινιάζη και η βροχή δυναμώνει, είναι η σειρά **(474)** *της τώρα, θα αναλάβη το έργον της. Πρέπει να καθαρίση τους λόγκους και τις χαράδρες από τα αίματα. Πρέπει να γεμίσουν οι χαράδρες νερό, να γίνουν ποτάμια και τα ποτάμια να πάρουν ό,τι βρουν μπροστά τους.*

Η ομίχλη βαρειά ξαπλώνεται, δε βλέπουμε πέρα από πέντε μέτρα τίποτε. Ένα λευκό σεντόνι κρύβει τα πάντα. Και τι δεν σκεπάζει από τα μάτια μας. Είναι εκεί πάρα κάτω εκατοντάδες κορμιά βουτημένα στο αίμα. Ακούονται φωνές σπαρακτικές και βογκητά που ραγίζουν την καρδιά. Δεν βλέπομεν όμως παρά μια άσπρη αυλαία· πίσω απ' αυτήν είναι η σκηνή της φρίκης. Η ομίχλη ξέρει τη δουλειά της καλά. Θα διαλυθή, όταν η βροχή θα έχη αποτελειώσει πια το σάρωμά της και θα καθαρίση το παν. Ενύκτωσε και όλα τα στρατεύματα τώρα περιμένουν άγρυπνα να ξημερώση. Δεν είνε δυνατόν να καταδιωχθή ο εχθρός. Το σκοτάδι, η ομίχλη, η βροχή συνεμάχησαν με τον Μπεκήρην και την εγλύτωσε φτηνά και σήμερα. Τώρα έχει τον λόγον η πείνα. Από το πρωί είμεθα νηστικοί. Τινάσσομεν τα σακκίδιά μας, αλλά δεν υπάρχει ούτε ψίχουλο. Μισή ώρα αργότερα να ήρχετο ο άτιμος ο Μπεκήρ, θα είχαμε και ψωμί και κρέας. Μα τώρα τίποτε, θα ξημερωθούμε νηστικοί. Ε! δεν πειράζει, όταν μάχεται κανείς χορταίνει από αίμα….

Άρχισε να γλυκοχαράζη πεια. Πότε επέρασεν η νύχτα κανένας δεν εκατάλαβε. Όλοι είχαμε μια κρυφή χαρά, γιατί **(475)** *επί τέλους θα αφήναμε τα βουνά της Σιατίστης και θα μπαίναμε στην πόλι να βρούμε ψωμάκι, να στεγνώσωμε τα ρούχα μας στη φωτιά και να'χουμε το κουράγιο να κυνηγήσωμε τον Μπεκήρ. Αν τον εγλύτωσε χθες η ασπρίλα της ομίχλης και η μαυρίλα της νύχτας, δεν θα τον εγλύτωνε σήμερα τίποτε.*

Καμμιά δεκαριά φαντάροι φορτωμένοι με φορεία ψάχνουν εκεί κοντά μας τις χαράδρες για κανένα τραυματία. Και βρίσκουν πολλούς ζωντανούς ακόμη, μα και πειο πολλούς πεθαμένους, που μπορούσαν να ζουν σήμερα, αν είχαμε στο απόσπασμά μας γιατρούς πρώτα και ύστερα νοσοκόμους. Από μπροστά μας περνά η πένθιμος συνοδεία και μεις τους χαιρετούμε με όλη την ευλάβεια που χρειάζεται σε τέτοια στιγμή. Περαστικά σας παιδιά, περαστικά σας. Ένα ευχαριστώ μόλις ακουόμενον εξέρχεται από τα χείλη των και μερικά δάκρυα κυλούν από τα μάτια μας. Σήμερα αυτοί, αύριο εμείς!! Η πένθιμος συνοδεία χάνεται μετ' ολίγον και μεις μελαγχολικοί παύουμε για λίγα λεπτά την κουβέντα».

Υπό τοιαύτας συνθήκας έκλεισεν η μάχη. Οι Τούρκοι δεν κατόρθωσαν να επιτύχουν το σκοπό τους και οι Έλληνες δεν επιχείρησαν να τους καταδιώξουν, εξαιτίας των εμποδίων που παρουσίαζεν ο καιρός και άλλων αιτίων, που θα έκαμναν δυσχερή την καταδίωξη. Ο Μεχμέτ πασάς επωφελούμενος από το

σκότος της νύχτας έφυγε με τα δεινά (**476**) αποδεκατισθέντα τάγματά του και, όταν περνούσεν από τη Λειψίστα, <Νεάπολη> ακούστηκε να λέγει στους μπέηδες: «Οι γκιαούρηδες μας έφαγαν» και έφθασε φεύγοντας στη Χρούπιστα.[207] Και από τη Χρούπιστα <Άργος Ορεστικό> εβάδισε στην Κορυτσά.

38. Πού οφείλεται η επακολουθήσασα μεγάλη φθορά σε έμψυχο υλικό κατά την μάχην

Η μάχη της Σιατίστης έληξεν, ως έχομεν αναφέρει, αλλ' οι απώλειες σε έμψυχο υλικό και των δυο αντιπάλων παρατάξεων υπήρξαν παρά προσδοκίαν αρκετά σοβαρές. Οι Τούρκοι εγκατέλειψαν στο πεδίο της μάχης περίπου [400 νεκρούς] και ανεξακρίβωτο αριθμό τραυματιών. Ημείς σημειώσαμε [περίπου 70] νεκρούς και 150 τραυματίας.

Πού δε οφείλεται η σημειωθείσα μεγάλη αυτή φθορά; κατά τη γνώμη εκείνων που ήσαν σε θέση να γνωρίζουν οφείλεται στας ακολούθους αιτίας: 1ον) Στο ότι η μάχη διεξήχθη άνευ σχεδίου, διότι δεν εδόθη καιρός να ετοιμασθεί σχέδιο, καθόσον δεν πιστεύονταν ότι θα τολμούσεν ο Μεχμέτ πασάς να ενεργήσει επιχείρησιν και επομένως η αντιμετώπισις έγινε εσπευσμένα. 2ον) Στο ότι, ένεκα της σπουδής, δεν είχαν προορισθεί (*προκαθοριστεί)* οι τοποθεσίες που κάθε εμπόλεμη ομάδα έπρεπε να καταλάβει κατά την έναρξη της μάχης. 3ον) Στο ότι η μάχη διεξήχθη χωρίς τάξη και πειθαρχία, αλλά με αταξία και ορμητικότητα (**477**). 4ον) Στο ότι οι Γαριβαλδινοί έφθασαν κατά την έντασιν της μάχης και, ένεκα της πυκνής ομίχλης και της καταρρακτώδους βροχής, δεν μπορούσαν να διακρίνουν τους μαχομένους και έβαλλαν εναντίον των ημετέρων, οι οποίοι, επειδή δεν είχαν ουδέ ένα μανδύαν να υψώσουν αυτόν και να δείξουν έτσι στους Γαριβαλδινούς ότι δεν είναι εχθροί, δέχονταν σφαίρας και από μπρος και από πίσω, αλλά και μεταξύ των αντιμαχομένων παρατάξεων επηκολούθησε σύγχυσις, ένεκα της επικρατούσης ομίχλης και βροχής.[208] 5ον) Εις το ότι δεν υπήρχε ένας στρατιωτικός ιατρός, ο οποίος να προσφέρει στους τραυματίας τις πρώτες βοήθειες αμέσως[209]. <Αυτό> έχει επαυξήσει το μέγεθος της

---

[207] **Χρούπιστα**, το Άργος Ορεστικό του Νομού Καστοριάς· υπάγεται στο Δήμο Ορεστίδος. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 55/1926).

[208] Η άποψη αυτή έχει δημοσιευτεί και στο **Ημερολόγιο Δυτικής Μακεδονίας 1933**, σελ. 84, σε άρθρο με τίτλο: ***«1912-1913 Η Μάχη της Σιάτιστας, Αναμνήσεις και εντυπώσεις γραφείσαι δια το Η.Δ.Μ. υπό του Κων. Λουρανδάκη».***

[209] Ιατρική βοήθεια στους τραυματισμένους προσφέρθηκε μετά τη μάχη στο κτίριο του Τραμπάντζειου Γυμνασίου από το λοχαγό γιατρό **Σκεύο Ζερβό** και τους γιατρούς Μηνά Θεοδώρου, Σιατιστινό, Μαυροβίτη, Καστοριέα, και Στρακαλή, φαρμακοποιό Σιάτιστας. Βλέπε Σταύρου Κελαϊδή, **Εθελοντικά Σώματα Κρητών εν Μακεδονία**, σελ. 144 και Ι. Αποστόλου, **Ιστορία Σιατίστης** σελ. 117. Ο **Σκεύος Ζερβός** γεννήθηκε στην Κάλυμνο το 1875. Διδάκτωρ της Ιατρικής, παγκόσμια γνωστός. Στους Βαλκανικούς πολέμους υπηρέτησε εθελοντικά, ως λοχαγός διοικητής του 10ου ορεινού χειρουργείου. Τεράστια υπήρξε η συνεισφορά του στην αναζήτηση των εθνικών κληροδοτημάτων και

φθοράς, διότι πολλοί από τους τραυματίας θα εσώζοντο, εάν δεν αφήνονταν τόσες ώρες άνευ νοσηλείας και 6ον) εις το ανώμαλο και βραχώδες έδαφος.

39. Οι πεσόντες

Έπεσεν ο γενναίος αρχηγός Καπετσίνης, ο οποίος είχε καταλάβει με το σώμα των νέων Κρητών το Καστράκι. Ο με εξαιρετικά προσόντα στολισμένος αυτός αξιωματικός, ενώ ορμούσε με το περίστροφο στο χέρι εναντίον του εχθρού και έδιδε θάρρος και παράδειγμα αφθάστου ηρωισμού στους οπλίτας του, δέχτηκε σφαίρα εχθρική (**478**) στο μέτωπο και έπεσεν ένδοξα[210].

Κοντά στον Καπετσίνη έπεσεν ο διδάσκαλος Εμμ. Φιωτάκης εκ Σελίνου της Κρήτης και τραυματίσθηκεν ο Σιατιστεύς Ηρακλής Γκιουλέκας. Έπεσε το καμάρι των Σφακίων της Κρήτης, ο νεαρός εύελπις Στ. Παπαδόπετρος. Επίσης, έπεσεν ο ενθουσιώδης καπετάνιος Λεων. Παπαμαλέκος. Επίσης, έπεσαν γενναίως μαχόμενοι και οι ακόλουθοι: Λεωνίδας Παπαδάκης, Στ. Μανουσάκης, Γ. Πωλογιώργης. Οι αδελφοί Περάκηδες Ευάγγελος και Αστρινός, Χ. Χριστοδουλάκης, Εμμ. Σφακιανάκης, Ν. Φανουργιάκης, Γ. Κογιαννάκης, Αθ. Λαδοβράκης, Ι. Ανδρουλάκης κ.λπ..

Λυπούμαι πάρα πολύ, διότι μου είναι αδύνατο φυσικά να αναγράψω εδώ ονοματωδώς (*ονομαστικά)* όλους τους πεσόντας, οι οποίοι βέβαια συμπεριλαμβάνονται στην περιεκτική έννοια που ενέχει η φράσις «άγνωστος στρατιώτης». Πρέπει όμως να σημειωθεί και να εξαρθεί κατά τρόπον έκδηλον, να βροντοφωνηθεί ότι όλοι, που έλαβαν μέρος στη μάχη, αξιωματούχοι και απλοί οπλίται, πολέμησαν με αυτοθυσίαν και ηρωισμόν, με αυταπάρνησιν και ακατάβλητον ψυχικόν θάρρος και με δυναμικότητα φλογεράς φιλοπατρίας και έτσι αναδείχθηκαν ικανοί να γράψουν μια ακόμη σελίδα δόξης και ηρωισμού, ομοίαν με τις τόσες τέτοιες <*σελίδες*> που είναι γεμάτη η ιστορία της ελληνικής φυλής, <να> καταταχθούν (**479**) στο εθνικό Πάνθεο των αρχαίων και νεοτέρων ενδόξων προγόνων τους και να αποκτήσουν δικαιώματα επί της υστεροφημίας των μεταγενεστέρων γενεών και, ιδιαίτερα, επί της βαθιάς ευγνωμοσύνης του λαού της Σιατίστης, του οποίου έσωσαν την τιμή, τη ζωή και την περιουσία.

Περί της δράσεως όλων που πήραν μέρος στη μάχη έχει τον λόγον ο Διοικητής του στρατού αντισυνταγματάρχης Ηπίτης Α., όστις στην αναφορά του στο Υπουργείο των Στρατιωτικών[211] έκαμε εύφημη μνεία της συμμετοχής <της> Σιατίστης στη μάχη.

δωρεών. Με τη δημοσίευση των ευρημάτων του «αποκάλυψε» περιουσία δισεκατομμυρίων δραχμών, με την οποία το ελληνικό κράτος μπόρεσε να πραγματοποιήσει πλήθος έργων. Εξελέγη βουλευτής Αθηνών το 1923. Πέθανε στην Αθήνα το 1966. Βλέπε Εκδοτικής Αθηνών, **Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό** (τομ. 4, σελ. 11).

[210] Για τον ήρωα Καπετσίνη βλέπε Γιάννη Τόζη, **Αόρατες Αναλαμπές,** σελ. 111.

[211] Ημερησία Διαταγή ονομάζουν το κείμενο αυτό του Α. Ηπίτου οι: Ι. Αποστόλου (**Ιστορία Σιατίστης,** σελ. 116), Σταύρος Κελαϊδής (**Εθελοντικά Σώματα Κρητών εν**

«Λαβών υπ' όψιν μου αφ' ενός μεν την μέχρι τούδε δράσιν και αυτοθυσίαν, ην κατά τας δυσχερείς ταύτας της πατρίδος περιστάσεις τα υπό τον Λοχαγόν Κατεχάκην εθελοντικά σώματα επεδείξαντο, αφ' ετέρου δε την υπό πάντων των Κρητών επιδειχθείσαν γενναιότητα κατά την μάχην Σιατίστης, επαινώ ανεξαιρέτως πάντας τους υπό τας διαταγάς μου τεθέντας Κρήτας συγχαίρων αυτούς δια τα γενναία και φιλοπάτριδα αισθήματα, άτινα οδηγούσιν εις τον κοινόν τούτον υπέρ της Πατρίδος αγώνα, πεποιθώς ότι και εις το μέλλον την αυτήν θέλουσιν επιδείξει γενναιότητα και πειθαρχίαν όντες βέβαιοι ότι ουδεμίαν ποιούμαι διάκρισιν μεταξύ αυτών και των λοιπών υπό τας διαταγάς μου ανδρών.

Έχων, επίσης, υπ' όψιν μου την επιδειχθείσαν υφ' ολοκλήρου ***(480)*** *του υπολοίπου στρατεύματος γενναιότητα και αυτοθυσίαν κατά την μάχην της Σιατίστης, συγχαίρω τους αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και στρατιώτας δια τούτο, με την πεποίθησιν ότι και εις το μέλλον μετά της αυτής αυτοθυσίας και γενναιότητος θέλουσιν ατενίσει πάντα κίνδυνον, όστις ήθελε παρουσιασθή κατά την εκτέλεσιν της ανατεθείσης ημίν υπό της πατρίδος εντολής, ης η δόξα και το μεγαλείον αποτελεί τον τελικόν μας σκοπόν.*

Αντισυνταγματάρχης
Α.Ηπίτης».

40. Πώς φέρθηκαν οι Σιατιστείς κατά την μάχη

Ως αφορά την συμπεριφορά των Σιατιστέων στη μάχη της Σιατίστης, το λόγο έχει ο διοικητής της πυροβολαρχίας Ν. Κλαδάς, ο οποίος στην πραγματεία του «Η Σιάτιστα» γράφει τα ακόλουθα:

«Οι Σιατιστείς δεν προσήλθον εις την μάχην ως ερασιτέχναι, θεώμενοι εκ του μακρόθεν τα γινόμενα· οι Σιατιστείς προσήλθον και κατετάχθησαν ως πραγματικοί μαχηταί υπό τας διαταγάς του λοχαγού Κατεχάκη Γεωργίου, Διοικητού των Κρητικών Σωμάτων. Απόδειξις δε της ενεργού συμμετοχής των είναι ότι έχυσαν το τίμιόν των αίμα ανά τας ορεινάς ***(481)*** *φάραγγας και τας δυσπροσίτους κορυφάς του πεδίου της μάχης της Σιατίστης κατά την 4ην Νοεμβρίου 1912. Ο Ηρακλής Ι. Γκιουλέκας, ο θαρραλέος νεανίας, ο τραυματισθείς σοβαρώς υπό βολίδος κατά τον καρπόν της δεξιάς χειρός, ου τραυματισμού ένεκα παρέστη επιτακτική ανάγκη ακρωτηριασμού ολόκληρου του βραχίονος. Ο Αθανάσιος Χατζηζήσης βληθείς δια θραύσματος οβίδος και αποθανών μετά μακράν άκαρπον νοσηλείαν, ο Γεώργιος Τσίπου (Πατσιαδάς) φονευθείς επί τόπου υπό οβίδος, ο Λάζαρος Κατσανίκου, πληγωθείς εις την χείρα ελαφρώς, αποτελούσιν αυταπόδεικτα δείγματα του τι προσέφεραν οι Σιατιστείς κατά την μάχην ταύτην*[212]*».*

Μακεδονία, σελ. 143), Κ. Λουρανδάκης (***«1912-1913 Η Μάχη της Σιάτιστας, Αναμνήσεις και εντυπώσεις γραφείσαι δια το Η.Δ.Μ.»*** **ΗΔΜ 1933**, σελ. 87).

[212] Ολόκληρο το άρθρο του Νικ. Κλαδά, στρατηγού, με τίτλο ***Η ΣΙΑΤΙΣΤΑ*** αναδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα **ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ,** φύλλο 652 της 4/11/1962. Πρώτη

Αλλά και πλείστοι άλλοι Σιατιστείς των μετόπισθεν συνέβαλαν στη μάχη, προσφέροντας υπηρεσίας κατά τινα τρόπον, που συνετέλεσε στην επιτυχία του σκοπού και στη διευκόλυνση του έργου των ενόπλων δυνάμεων. Σε όλους οφείλονται έπαινος και εκδηλώσεις ευγνωμοσύνης, όπως και στους Σιατιστείς που έλαβαν ενεργόν μέρος στη μάχη, τους οποίους δεν αναφέρομεν εδώ ονομαστί και ζητούμεν συγγνώμην δια τούτο. (**482**)

41. Η επομένη της μάχης

Η επομένη ημέρα ύστερα από τη μάχη ανέτειλεν. Οι Σιατιστείς άνδρες και γυναίκες, μικροί και μεγάλοι, με την πένθιμη κρούση των κωδώνων των εκκλησιών σπεύδουν στο Τραμπάντζειο Γυμνάσιο και στο ναό των Αγίων Αποστόλων, όπου είχαν μεταφερθεί οι πεσόντες στη μάχη, για να εκτελέσουν επιβαλλόμενον ιερόν καθήκον προς τους νεκρούς σωτήρας τους. Σπεύδουν, για να συνοδεύσουν τους τιμημένους νεκρούς στην τελευταία τους κατοικία. Σπεύδουν, για να θάψουν τα άγια λείψανα των προμάχων της σωτηρίας της Σιατίστης, να τους εκφράσουν τη βαθιά τους ευγνωμοσύνη και να τους βεβαιώσουν ότι όχι μονάχα αυτοί, εφ' όσον θα βρίσκονται στη ζωή θα τους ευγνωμονούν, αλλά και αποθνήσκοντες θα απαιτήσουν από τους διαδόχους τους να δώσουν ένορκη υπόσχεση ότι όχι μονάχα θα τους ενθυμούνται ευγνώμονα, αλλά και ότι θα μιμηθούν το παράδειγμά τους, σπεύδοντας εκεί όπου η προστασία των αδελφών που κινδυνεύουν τους καλεί, για να κατεργασθούν (*σμιλεύσουν*) με το χύσιμο του αίματός τους τη δόξα και το μεγαλείο της μεγάλης πατρίδος Ελλάδος. Σπεύδουν, όπως θερμάνουν με ένα θερμό δάκρυ τα ψυχρά και δαφνοστεφή μέτωπα των νεκρών και αντικαταστήσουν τους οικείους τους, και μάλιστα τις (**483**) δόλιες Μάνες τους, μακράν των οποίων βρήκαν τον ένδοξο θάνατο.

Ήταν συγκινητικό και σπαραξικάρδιο θέαμα να βλέπει κανείς τα λεβεντόπαιδα εκείνα της Ελλάδος, που χθες πηδούσαν τους βράχους του βουνού της Σιατίστης σαν άλλα ζαρκάδια, σήμερα να βρίσκονται μπροστά μας άφωνα, ακίνητα, ωχρά και μαραμένα, έτοιμα να καλυφθούν από την ψυχρή του τάφου πλάκα.

Η εκπλήρωση δε του καθήκοντος αυτού, εάν υπάρχει κάποια αίσθηση στους αποθανόντας, θα έχει ευχαριστήσει πολύ τις ψυχές των νεκρών μας, διότι είδαν ότι δεν έχυσαν το τίμιο αίμα τους για ένα αχάριστο λαό, αλλά για ένα ευγνώμονα λαό, που του άξιζε να γίνουν ολοκαύτωμα, για να <του> σώσουν την τιμή, τη ζωή και την περιουσία του.

Η κηδεία των πεσόντων έγινε πάνδημη, με την προσήκουσα τιμή. Την παρακολούθησαν οι αρχές του τόπου, ο κλήρος και τα σχολεία. Κατετέθησαν πολλοί στέφανοι και ο οπλαρχηγός και ποιητής Κ. Διγενάκης τούς απεχαιρέτισε με μια συγκινητικότατη αποχαιρετιστήρια προσφώνηση. Ρίψαμε επάνω στα

δημοσίευση στο **Λεύκωμα** του Συλλόγου Σιατιστέων Μπούφαλο-Ν.Υόρκης Ην. Πολιτειών του έτους 1926.

λείψανά τους ολίγο χώμα, ευχόμενοι να έχουν ελαφρά τη γαία, υψώσαμε κοινή φωνή κράζοντες το «αιωνία τους η μνήμη» και γυρίσαμε στα σπίτια μας με την καρδιά σφιγμένη από συγκίνηση (**484**) και με ένα σπουδαιότατο και εθνοσωτήριο δίδαγμα, ότι η εθνική αλληλεγγύη απαιτεί να [σπεύδομεν πρόθυμα] εκεί όπου μας καλεί η πατρίς, χωρίς να λογαριάζομεν την οικογένεια, τις τιμές, τις απολαύσεις που θα χάσομε και χωρίς να λυπούμεθα τη ζωή μας, εις ένα δε μόνο να αποβλέπομε, πώς θα μπορέσομε να φέρομε σε αίσιο πέρας το έργο, του οποίου την εκτέλεση μας εμπιστεύεται η Πατρίς.

42. Η αναχώρηση των στρατευμάτων και η προπομπή

Αφού οι στρατιωτικές δυνάμεις εξετέλεσαν το τελευταίο καθήκον στους συναδέλφους τους, που τους <απο>χωρίστηκαν δια παντός, ήρχισαν να ετοιμάζονται δια την περαιτέρω νικηφόρο πορεία στη ΒΔ. Μακεδονία.

Την επομένη, λοιπόν, ημέρα, προπεμπόμενοι από όλους τους Σιατιστείς, ανεχώρησαν με ψυχική συντριβή βαδίζοντες στη (*προς τη*) Λειψίστη <Νεάπολη>:

«*Άπαντες οι Σιατιστείς,* (γράφει ο συγγραφεύς των εθελοντικών Σωμάτων), *είχον εξέλθει προς προπομπήν. Άπασαι αι ευγενείς Σιατιστιναί, με δάκρυα εις τους οφθαλμούς και μη ευρίσκουσαι λέξεις καταλλήλους δια να εκφράσωσιν τας εαυτών ευχαριστίας προς τους σωτήρας* των, *εξήρχοντο εκ των οικιών αυτών προθυμοποιούμεναι να προσφέρωσιν αυτοίς αναψυκτικόν τι*».[213] (**485**)

43. Απόφασις των Σιατιστινών σε ένδειξη ευγνωμοσύνης

Ύστερα από την αναχώρηση των στρατιωτικών δυνάμεων και αφού οι Σιατιστείς συνήλθαν από την ψυχική συντριβή και τις εξαιρετικές συγκινήσεις, συνήλθαν οι πρόκριτοι σε γενική συνέλευση και προέβησαν σε απόφαση, η ημέρα της μάχης της 4ης Νοεμβρίου [όπως] καθιερωθεί ως ημέρα αργίας· <να> τελείται κατ' αυτήν μνημόσυνο στο ναό των Αγίων Αποστόλων, <να> εκφωνείται επιμνημόσυνος λόγος και <να> καταβληθεί προσπάθεια για την ανέγερση Ηρώου υπέρ των πεσόντων κατά τον Μακεδονικόν αγώνα και κατά τους απελευθερωτικούς αγώνας 1912, 1913 και κατά τον Ευρωπαϊκόν πόλεμο του 1914-18[214].

Το Ηρώο δε δεν εβράδυνε να ανεγερθεί, χάρις στη μεγαθυμία του ευεργετικού ζεύγους Μιχαήλ Κουκουλίδου και Αλεξάνδρας Μ. Κουκουλίδου, το γένος Κώτσιου Πάντου, και έκτοτε, τακτικά και ευλαβικά μετά το ετήσιο μνημόσυνο μεταβαίνουν εκεί οι μαθηταί όλων των σχολείων και καταθέτουν στεφάνους.

---

[213] Σταύρου Κελαϊδή, **Εθελοντικά σώματα Κρητών εν Μακεδονία,** σελ. 151.

[214] Η αναφορά στο 1914 λογικά δεν μπορεί να είναι απόφαση εκείνης της χρονικής στιγμής, αμέσως μετά την 4η Νοεμβρίου 1912.

Ο εθνικός μας ποιητής Σπύρος Ματσούκας[215] και ο Σιατιστεύς Ιωάννης Αργ. Τόζιου έψαλαν τα κλέα[216] των ανδρών με ποιήματά τους ως ακολούθως.

<1> Στη Σιάτιστα.

Εγώ ’μαι κι ο τραγουδιστής, εγώ ’μαι κι ο δικός σου
εγώ ’μαι που σας γνώρισα, σας πόνεσα ο καημένος.
Και τώρα φεύγω μακρυά απ’ τ’όμορφο χωριό σας (**486**)
βαρύγνωμος και ξάγρυπνος, θλιμμένος, δακρυσμένος.

Τα κάλλη σου λιμπήστηκα, Σιάτιστα, και δική μου,
που’σαι καλή, που’σαι χρυσή, που’σαι χαριτωμένη.
Για σένα εγώ τραγούδησα και πήρες τη φωνή μου
και τώρα σας αφήνω γεια με την καρδιά σφιγμένη.

Το κάθε σπίτι που θωρώ, που μπήκα στην αυλή του
μου φαίνεται πως χαιρετώ, σαν να ’τανε δικό μου.
Κληματαριές μου ισκιερές, αυλές μου, προκοπή τους
σας χαιρετώ για σπίτι μου, για μόνον θησαυρό μου.

Καντήλια, εικονοστάσια, θυμιατικό λιβάνι
χορταριασμένες σκάλες μου, κήποι μου μυρωμένοι,
νοικοκυριό μου Ελληνικό, που δάφνες πάντα βγάνει,
όλα σας αποχαιρετώ, τόποι μου βλογημένοι.

Μα πριν χαθώ απ’ τον τόπο σας, για ζωγραφιά μου αφήνω
το Σπύρο σας γονατιστό στα μνήματα εκεί επάνω.
Για τον Παπαμαλέκο μου το δάκρυ μου θα χύνω.
Και για τον Παπαδόπετρο μνημόσυνα θα κάμνω.

Γεια σας, χαρά σας, βρε παιδιά και Κρητικά αστέρια,
σύντροφοι της ελευθεριάς, που με τον Καπετσίνη

---

[215]**Ματσούκας, Σπύρος** λαϊκός ποιητής και αγωνιστής (Υπάτη 1870-1928). Επισκέφθηκε τη Σιάτιστα τον Ιούλιο του 1918, οπότε έγραψε και το ποίημα <1>.(Ι. Αποστόλου, **Ιστορία της Σιατίστης** , σελ. 118.)

Ιωάννης Αργ. Τόζιου, είναι ο Τόζης Γιάννης του Αργυρίου ο οποίος γεννήθηκε στη Σιάτιστα γύρω στα 1898 και πέθανε στις ΗΠΑ το 1962. Διακρίθηκε ως Λογοτέχνης και Ερευνητής της Ιστορίας της μικρής και μεγάλης του πατρίδας, της Σιάτιστας και της Ελλάδας. Παιδί φτωχής οικογένειας αναγκάστηκε να διακόψει τις σπουδές του στο Τραμπάντζειο Γυμνάσιο, για να πάει στα 15 του χρόνια μετανάστης στις ΗΠΑ. Από το Δημοτικό σχολείο ακόμα είχε διαφανεί η καλλιτεχνική του φύση.Το 1918 στη Νέα Υόρκη εξέδωσε τις **"Αόρατες Αναλαμπές",** βιβλίο με ποιήματα και λίγα πεζά.

[216] **Κλέα**, κατορθώματα

βρήκατε μνήματα καρδιές Σιατιστινές, ξεφτέρια
και μοιρολόγια αθάνατα γεμάτα καλοσύνη.

Σιατιστινά μου αδέλφια μου, εσείς γλυκοκοιμάστε
κι εγώ σας γλυκοτραγουδώ με χωρισμού τραγούδια,
βγαλμένα απ' την καρδούλα μου και για να με θυμάστε
σας τα σκορπώ δαφνόκλαδα κι αγάπης μου λουλούδια. **(487)**

Ψυχοπονάρα Σιάτιστα, ευγενική κι ωραία
τα μνήματά μου τ' ακριβά να χαιρετάς για μένα.
Εγώ γι' αυτά ξεδίπλωσα τη γαλανή Σημαία
και γιόρτασα στη Σιάτιστα καινούργιο Εικοσιένα.

Σπύρος Ματσούκας

<2> Στο Ηρώον Σιατίστης
(στον δωρητή του κ. Μιχαήλ Κουκουλίδη).

Μπροστά σου κλίνουμε το γόνα ευλαβικά,
ω καλλιμάρμαρον Ηρώον Σιατίστης.
Τα κάλλη σου μας θέλγουνε τα θρυλικά,
ο Γλύπτης που σου χάρισε κι ο Χτίστης.

Σε προσκυνούμε, Ηρώον μας, στ' αληθινά
που τον καθένα μας εμπνέεις και μαγεύεις.
Μα πειο πολύ χτυπά η καρδιά μας και πονά
τους ιερούς νεκρούς που αντιπροσωπεύεις!

Στον κάθε ευγενικό αγώνα και τραχύ,
που αγωνίζεται η Φυλή μας ολοένα,
δεν καθυστέρησε κι η Σιάτιστα η φτωχή,
που ο ποιητής τη βάφτισε «λεβεντογέννα»!

Γι' αυτό κι εμείς σου ομνύουμε στ' αληθινά
της Χώρας και Γεράνειας όλη η νεολαία
εν όσω ζούμε θα δουλεύουμε παντοτεινά
του Έθνους μας τα Ιδανικά τα ωραία!

Νέα Υόρκη Γιάννης Αργυρ. Τόζης/ (Σιατιστεύς)
(εκ του **Ημερολογίου Βορείου Ελλάδος**, 1934). (**488**)

44. Η σημασία της μάχης από γενικής απόψεως

Από γενικής απόψεως η μάχη της Σιατίστης ενέχει μεγίστην σπουδαιότητα. Πρώτα πρώτα ανεπτέρωσε το ηθικό του στρατού μας και εξασφάλισε τα

νώτα αυτού. Έπειτα έδωκε θάρρος στους ομογενείς των προς βορράν κωμοπόλεων και χωρίων και ματαίωσε τους σκοπούς του Μεχμέτ πασά, ο οποίος εσκόπευε, σε περίπτωση ήττας μας στη Σιάτιστα, να προελάσει μέχρι Θεσσαλίας. Η νίκη μας δε πανικόβαλε τους Τούρκους σε τέτοιον βαθμό, που θεώρησαν την επίθεσή τους στη Σιάτιστα ως την τελευταία τους προσπάθεια για τη Μακεδονία, την οποία πλέον κατεκύρωναν στην Ελλάδα. Οι κάτοικοι των τουρκικών χωρίων τόσο πολύ πανικοβλήθησαν, ώστε οι κάτοικοι Βρογκίστης <Καλονερίου>, Λειψίστης <Νεάπολης> και οι στρατιώται, που υπό την αρχηγίαν του Μπεκήρ αγά είχαν καταλάβει τα Γρεβενά, έφυγαν την ίδια νύχτα και άφησαν απείραχτα τα καταστήματα, γεμάτα εμπορεύματα, και μάλιστα πολλά τα άφησαν ανοιχτά, και τα σπίτια γεμάτα με οικιακά πράγματα και με τα τραπέζια με μισοφαγωμένα φαγητά. Σε πολλά σπίτια άφησαν τα φαγητά στις κατσαρόλες να βράζουν. (**489**)

45. Τα επέτεια μνημόσυνα

Συμπληρούνται τώρα 35 χρόνια από τη μάχη της Σιατίστης και έκτοτε, κάθε χρόνο την ημέρα αυτή, συγκεντρωνόμαστε στο ναό των Αγίων Αποστόλων, όπου είναι το Νεκροταφείο, και αναπολούμε οι γεροντότεροι την πρωτοφανή αγωνία για τον καθένα μας και την πρωτοπαθή συγκίνηση για τα θύματα που είχαμε τη μέρα εκείνη. Την αγωνία, λέγω, που είχαμε για τα αποτελέσματα που θα είχε η μάχη της ημέρας εκείνης και την ψυχική συντριβή για τα θύματα που φέρνονταν στην πόλη, νεκρούς και πληγωμένους. Ναι, κάθε χρόνο την μέρα αυτή συγκεντρωνόμαστε στο μέρος που είναι των θυμάτων οι τάφοι, που πάντοτε για μας τους Σιατιστείς θα είναι νωποί, για να προσφέρομε τα δάκρυά μας σαν μια σπονδή ευγνωμοσύνης.

Κάποιος είπεν ότι είναι ωραία και συμπαθητική η παρηγοριά των επετείων. Και είχε δίκαιο. Η σκιά του παρελθόντος υψώνεται και πάλιν ενώπιόν μας και μας φέρνει μπροστά στα μάτια μας τους θυσιάσαντας τη ζωή τους για την ευτυχία μας. Αλλ' εκείνοι δεν ζουν στην ψυχήν μας τις ολίγες μονάχα ώρες της επετείου <της> θείας θυσίας τους. Είναι ακατάλυτοι, είναι αλησμόνητοι και θα μείνουν αλησμόνητοι και στη μνήμη των (**490**) επερχομένων γενεών. Μας αφήκαν υποδείγματα αρετής, υποδείγματα αγάπης προς την πατρίδα με το θάνατό τους. Έζησαν με το ίνδαλμα της αγάπης προς την πατρίδα και με το ίνδαλμα αυτό αντίκρισαν το θάνατο. Το βήμα μας το ωθεί στο μνήμα τους όχι μονάχα η επιθυμία να προσευχηθούμε για την ανάπαυση των ψυχών τους, αλλά και για να πάρομε από τους τάφους τους διδάγματα για τη ζωή μας. Διότι, όταν ένας λαός ολισθήσει, όπως ημείς σήμερα, μονάχα από τους τάφους μπορεί να πάρει διδάγματα για την ανύψωσή του.

Σ.<ημείωμα> Σ.<υγγραφέα> Ας μου επιτραπεί μια παρατήρηση εδώ για την πλήρωση κάποιου κενού. Έπρεπε, κατά την ταπεινή μου γνώμη, η Σιάτιστα, εκτός της αποφάσεως που έλαβε για την 4η Νοεμβρίου [όπως προβεί] και σε

κάποια απόφαση προκειμένου για την 13 Οκτωβρίου 1912, που είναι η ημέρα της απελευθερώσεως αυτής. Η 13η Οκτωβρίου είναι η ημέρα που η Σιάτιστα με επανάσταση έκοψε τα δεσμά της πικρής και μαύρης δουλείας της και ανεκήρυξεν εαυτήν ελεύθερη. Έπρεπε, λοιπόν, να αποφασισθεί και η ημέρα αυτή [όπως καθιερωθεί] ως ημέρα αργίας και πανηγύρεως, να τελείται πανηγυρική δοξολογία, να ακολουθούν (**491**) παρελάσεις μαθητών, δημόσιοι εθνικοί χοροί, απαγγελίαι ποιημάτων πατριωτικού περιεχομένου, παραστάσεις θεατρικές ανάλογες, λόγοι πανηγυρικοί και ό,τι άλλο επιβάλλεται σε παρομοίας φύσεως εορτές. Η 4η Νοεμβρίου είναι για τη Σιάτιστα ημέρα πένθιμη. Η 13η Οκτωβρίου όμως είναι ημέρα χαράς και αγαλλιάσεως, ημέρα υπερηφανείας και ευθυμίας(**492**).

46. Σιατιστείς στο Δοξάτο [217]

Κατά τον 18ο και 19ο αιώνα από τη Σιάτιστα μετώκησαν πολλοί στην Ευρωπαϊκή και Ασιατική Τουρκία. Την εποχή εκείνη μετώκησαν και μέλη τινά (*κάποια μέλη*) της οικογενείας Παπάζογλου, τα οποία εγκατεστάθησαν στην Κοινότητα Δοξάτου, πλησίον της Δράμας, και ήσαν δύο αδελφοί Γεώργιος και Ιωάννης και μια ψυχοκόρη, αδελφή του Σιατιστέως Κουκουλιάτα. Αυτήν η οικογένεια Παπάζογλου <την> είχεν υιοθετήσει, όταν βρίσκονταν στη Σιάτιστα. Πώς αυτή εγκατεστάθηκε στο Δοξάτο μού είναι άγνωστο. Ό,τι έχω εξακριβώσει είναι το ότι σήμερα ζει στο Δοξάτο ένας γόνος της οικογενείας, ονόματι Στέφανος, και η γραία πλέον ψυχοκόρη. Ο Στέφανος ομολογεί ότι είναι υιός του Γεωργίου Παπάζογλου, ότι ο πάππος του ήτο αυλικός της Ρωσίας, ο δε πατέρας του ήτο καπνέμπορος, ότι ελέγετο Γεώργιος και είχε θείον ονομαζόμενον Ιωάννην, ο οποίος είχε δύο υιούς ονομαζομένους Χρήστος και Δημήτριος. Ούτοι (*αυτοί*) την 14 Σεπτεμβρίου 1941 εσφάγησαν από τους Βουλγάρους. Ο θείος του Στεφάνου ήτο, όπως και ο πατέρας του, καπνέμπορος στο Δοξάτο.[218] (**493**)

---

[217] **Δοξάτο,** κωμόπολη του Νομού Δράμας. Η Ιστορία του σημαδεύτηκε από την αγριότητα του πολέμου κατά τις βουλγαρικές κατοχές του: 1912-13, 1916-18,1941-42. Για τη σφαγή του Δοξάτου το 1913 βλέπε (1) ΙΕΕ τόμος ΙΔ΄ σελ 346 και (2)Το 1998 με το Προεδρικό Διάταγμα 399, ΦΕΚ Α 277/16-12-1998, το Δοξάτο χαρακτηρίστηκε «Μαρτυρική Πόλη».

[218] Ο Γεώργιος Παπαζώλης ή Παπάζογλου στην αυλή του Τσάρου μόνο μακρινός πρόγονος του Στέφανου μπορεί να θεωρηθεί, αφού ο Στέφανος (που ζει στα χρόνια του Φ.Ζ.) **χρονολογικά ανήκει στην** 6η ή 7η γενιά μετά τον γνωστό από τα Ορλωφικά Γεώργιο Παπάζογλου (που γεννήθηκε το 1725).

47. Ένα παράδειγμα πατριωτισμού μιας οικογενείας κουτσοβλαχικής, που διέμενε στη Σιάτιστα και εκείθεν εγκατεστάθη στο Δοξάτο.

Προς πίστωσιν (*προς απόδειξη)* της ελληνοπρεπούς διαγωγής και των θυσιών εις αίμα και εις χρήμα και των μεγάλων προσπαθειών, που οι Κουτσόβλαχοι εκάστοτε κατέβαλλον, για να καταρτισθεί ο Κουτσοβλαχικός λαός θρησκευτικώς και εκπαιδευτικώς, περί των οποίων έχομε γράψει αλλαχού στο παρόν έργον, θα κάμωμε μνείαν εδώ της θυσίας, που υπέρ των βωμών της ιεράς πατρίδος υπέστη μια οικογένεια Σιατιστινή στο Δοξάτο, γνωστή υπό το όνομα «Μπούσινα Κοτρώτση»[219] (βλέπε **Παράρτημα**, εικ. 13).

47.01. Ιωάννης Κοτρώτση

Ο Ιωάννης Κοτρώτση, γέννημα θρέμμα της Σιατίστης, αφού ήκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία της πατρίδος του, απεδήμησε στην Αμερική για μια καλύτερη και φιλελεύθερη ζωή. Εις την Αμερικήν όμως ευρισκόμενος άκουσε τις εθνικές κινήσεις των συμπολιτών του, τις γνωστές ως δράσιν του Μακεδονικού Αγώνος, και έσπευσε να επιστρέψει εις την Ελλάδα, για να προσφέρει τη ζωή του στον Μακεδονικό αγώνα. Την εποχή εκείνη η οικογένειά του ευρίσκετο συγκεντρωμένη στο Δοξάτο και δια τούτο ο Ιωάννης μετέβη εκεί. (**494**)

Όταν ο Ι. Κοτρώτσης έφθασε στο Δοξάτο, στην περιφέρεια της Δράμας έδρα *(δρούσε)* το υπό την αρχηγίαν του οπλαρχηγού Μητρούση[220] σώμα των

---

[219] **(1)** Μαρτυρία κ. Νίνας Νικολάου Δάρδα, ιατρού, Σιάτιστα 2008: «Η Μπουζιάνα, σύζυγος Δημητρίου Κοτρώτση, ήταν θεία μου. Η μεγάλη αδελφή του πατέρα μου παπα-Νικόλα Δάρδα. Η Μπουζιάνα, το γένος Γεωργίου Δάρδα, παντρεύτηκε το Δημητρό Κοτρώτση, γιο της Σούλτως Κοτρώτση, της Μπούσαινας Κοτρώτση που λέγαμε στη Σιάτιστα. Ο πεθερός της Μπουζιάνας -άντρας της Σούλτως- καταγόταν από την Αβδέλλα Γρεβενών». **(2)** Στο Μακεδονικόν Ημερολόγιον (Επετηρίς των Μακεδόνων) έτους 1909 στον πίνακα ΙΙ με τίτλο **ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΧΝΙΑΙ ΕΝ ΤΩ ΝΟΜΩ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,** στη σελίδα 317, αναγράφεται: …ΙΕ <εν>Δοξάτω (Δράμας) Αδελφότης « Ομόνοια» Πρόεδρος: Δημήτριος Κοτρότσης, Γραμματεύς: Ι.Δ.Μπέτσος. **(3)** Από τον Εκλογικό κατάλογο της Υποδιοικήσεως Ανασελίτσης του 1915 σημειώνουμε:
Κοτρώτσης Γεώργιος του Χαραλάμπους, έτος γεν. 1884
Κοτρώτσης Βασίλειος του Χαραλάμπους, έτος γεν. 1886
Κοτρώτσης Ιωάννης του Χαραλάμπους, έτος γεν. 1889
(4) Σχετική με τα όσα υποστηρίζει ο Φ.Ζ. για τους Κουτσοβλάχους είναι η διδακτορική διατριβή του Αντώνη Μιχ. Κολτσίδα με θέμα: **Ιδεολογική συγκρότηση και Εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο Βαλκανικό χώρο (1850-1913),** Θεσσαλονίκη 1994.

[220] **Γκογκολάκης Δημήτριος** (Μητρούσης) κατάγεται από το χωριό **Χομόνδος**, ΔΙΣ, σελ. 271. [**Χομόνδος**, το χωριό Μητρούσης του Νομού Σερρών· υπάγεται στο Δήμο Μητρουσίου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 306/1927)].

Μακεδονομάχων. Στο σώμα του καπετάν Μητρούση ενετάχθη ο Ιωάννης προσφέρων τις υπηρεσίες του. Κατά τον χρόνον που μεταξύ των οπλιτών του Μητρούση συγκαταλέγονταν και <ο> Κοτρώτσης, το σώμα αυτό προέβη στην εξόντωση των Βουλγάρων φοιτητών, οι οποίοι είχαν επισκεφθεί την περιφέρεια της Δράμας, δια να γνωρίσουν αυτήν, (την οποίαν οι Βούλγαροι χαρακτήριζαν ως βουλγαρικήν Μακεδονίαν) και προπαγανδίζοντας να εξεγείρουν τα πνεύματα των κατοίκων εναντίον παντός ελληνικού. Αυτή η εξόντωση δεν άρεσε, βεβαίως, στους φιλοβουλγάρους της περιφερείας και τους διέθεσε δυσμενώς κατά του Μητρούση και ζητούσαν ευκαιρίαν, για να προδώσουν το σώμα του στις τούρκικες αρχές. Η ευκαιρία εδόθη και η προδοσία έγινε. Η σύλληψη του σώματος επετεύχθη και οι συλληφθέντες οδηγήθησαν πρώτα στις φυλακές του Εφταπυργίου στη Θεσσαλονίκη και απ' εκεί, ύστερα από ολίγον χρόνον, μεταφέρθηκαν στις φυλακές της νήσου Ρόδου, επειδή οι φυλακές εκείνες ήσαν μεγαλύτερες και διότι οι μεταφερθέντες θα βρίσκονταν μακράν του τόπου της δράσεώς των και επομένως δεν θα είχαν τις περιποιήσεις εκ μέρους των γνωστών τους.*(***495**)

Στη Ρόδο τους εν λόγω οπλίτας του σώματος Μητρούση και μετ' αυτών και τον Ιωάννην Κοτρώτσην βρήκε το ανακηρυχθέν τουρκικό Σύνταγμα, το Χουριέτ, το οποίο έδωκεν αμνηστίαν στους φυλακισμένους και απέλυσεν αυτούς. Χάρις στην αμνηστία ο Ιωάννης Κοτρώτσης ελεύθερος πλέον ήλθε στο Βόλο και, άμα κηρύχθηκεν ο Βαλκανοτουρκικός πόλεμος, ο Ιωάννης ενετάχθη ως εθελοντής και εστάλη στο Μπιζάνι της Ηπείρου, όπου έλαβε μέρος εις τας εκεί μάχας του ενδόξου ελληνικού στρατού. Πλην, δυστυχώς, δεν αξιώθηκε να ιδεί ύστερα από τόσο διακαή πόθο την απελευθέρωση της γλυκιάς του πατρίδος. Στο Μπιζάνι πολεμών έπαθεν (*αρρώστησεν*) από πνευμονίαν, εστάλη στη Σιάτιστα και εκεί απέθανε.

47.02. Τα υπόλοιπα μέλη της οικογενείας Κοτρώτση.

Ο Ιωάννης είχε και πέντε αδελφούς και μια αδελφή παντρεμένη στο Δοξάτο και ονομαζομένην Σταμάτω.

Από τους πέντε αδελφούς ο Νικόλαος, ο Δημήτριος και ο Απόστολος εσφάγησαν από τους Βουλγάρους την 30 Ιουνίου 1913 στο Δοξάτο. Η αδελφή αυτών Σταμάτω δεν είχε καλύτερη τύχη. Ένας έφιππος Βούλγαρος επιτίθεται εναντίον του συζύγου της, έτοιμος να καταφέρει την σπάθην του κατ' εκείνου. (**496**)

Η Σταμάτω, βλέπουσα τον σύζυγόν της προ βεβαίου θανάτου, ορμά επάνω στο Βούλγαρο, προσπαθούσα να εμποδίσει αυτόν να καταφέρει το θανατηφόρο χτύπημα κατά του συζύγου της. Δυστυχώς, το αιμοδιψές εκείνο βουλγαρικό τέρας δεν συγκινείται το παράπαν *(καθόλου)* από τη συζυγική εκείνη αφοσίωση, αλλ' επεκτείνει την ωμότητά του και κατά της Σταμάτως. Καταφέρει το κτύπημα κατά του συζύγου της και σπεύδει όπως καταφέρει αυτό και κατά της

Σταμάτως. Φονεύει αμφοτέρους· και έτσι η Σταμάτω τίμησε τον θάνατο του συζύγου της με τον ένδοξο δικό της θάνατο. Πίπτει στην αγκάλη του συζύγου της. Και η οικογένεια Κοτρώτση, μεταξύ αμετρήτων άλλων ελληνικών οικογενειών που πρόσφεραν θυσίας σε αίμα υπέρ των ιερών βωμών της αθανάτου Ελλάδος, πρόσφερε και αυτή έξι εν όλω μέλη της. Και είναι δίκαιο να παραδοθεί στην εθνική ευγνωμοσύνη των νεοτέρων γενεών και να καταλάβει την ανήκουσαν σ' αυτήν θέσιν στο πάνθεο των αγωνισθέντων και παθόντων υπέρ της σωτηρίας της πατρίδος, την οποίαν προδοτικά αυτής τέκνα, κινούμενα από φιλοδόξους τάσεις, δεν αισχύνονται να προσπαθούν με κάθε απαίσιο μέσο να παραδώσουν αυτήν στην (**497**) υποδούλωση, παραχαράττοντας την εθνικήν συνείδησιν των κατοίκων της και πνίγοντας τα εθνικά αυτών αισθήματα[221].

47.03. Βασίλειος Κοτρώτσης

Και άλλος αδελφός, ο Βασίλειος Κοτρώτσης, έδειξε μεγάλον πατριωτισμό και υπέστη αρκετά για την πατρίδα μαρτύρια. Ο Βασίλειος από το έτος 1903 ήταν εντεταγμένος στην εθνική υπηρεσία ως μέλος της Εθνικής Οργανώσεως Καβάλας, η οποία υφίστατο υπό την προστασίαν του Έλληνος προξένου και ναυάρχου Μαυρομιχάλη[222]. Σκοπός της εν λόγω οργανώσεως ήταν η εξουδετέρωσις των προσπαθειών που κατέβαλλον οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι της περιφερείας Καβάλας εργαζόμενοι αντιδραστικά στα ελληνικά σχέδια. Ο Βασίλειος προσέφερε πρόθυμα τις υπηρεσίες του προς πραγματοποίησιν των σχεδίων της οργανώσεως, πολλάκις δε, όσες φορές προέβαινε σε δράση, αναγκάζονταν να αποδρά στο Βόλο, βοηθούμενος από ημετέρους (*δικούς μας)* πράκτορας και να ξεφεύγει τη σύλληψή του. Όταν όμως στα 1913 οι Βούλγαροι κατέλαβον την Ανατ<ολικήν> Μακεδονίαν, συνέλαβον τον Βασίλειον και τον υπέβαλον σε πρωτοφανείς κυρώσεις και μαρτύρια. (**498**) Τον εβασάνισαν, τον πε-

---

[221] Ασαφής ο υπαινιγμός του. Λόγος σχοινοτενής, συναισθηματικά φορτισμένος.

[222] «…Ο ανεφοδιασμός της Ανατολικής Μακεδονίας σε όπλα και πυρομαχικά γινόταν από το λιμάνι της Καβάλας. Στο ελληνικό Προξενείο της πόλης είχε εγκατασταθεί και συντόνιζε την εθνική άμυνα, από το Νοέμβριο του 1905, ο σημαιοφόρος Στυλιανός Μαυρομιχάλης. Ο αξιωματικός αυτός, σε στενή συνεργασία με το Μητροπολίτη Δράμας Χρυσόστομο, οργάνωσε τις περιοχές Καβάλας, Ελευθερούπολης, Δράμας και Πρωσοτσάνης με βάση τους ελληνικούς αθλητικούς συλλόγους των πόλεων και συγκρότησε, επίσης, σε όλα τα σημαντικά χωριά των περιοχών ένοπλες πολιτοφυλακές. Με τον τρόπο αυτό αντιμετωπίστηκε η βουλγαρική προπαγάνδα….». (**Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού**,** ΔΙΣ,1998, σελ. 251,252). «Κατά το τέλος του Απριλίου 1906……..σ' αυτά τα δύο σύντομα ταξίδια συναντήθηκα…. Στο προξενείο Καβάλας είδα τον τότε πρόξενο και τώρα μόνιμο υφυπουργό των Εξωτερικών Νικ. Μαυρουδή και τον τώρα απόστρατο υποναύαρχο Στ. Μαυρομιχάλη, που υπηρετούσε τον Αγώνα ως υπάλληλος του προξενείου με το ψευδώνυμο Μαυρομμάτης…». (ΙΜΧΑ, **Ο Μακεδονικός αγώνας: Απομνημονεύματα Α. Σουλιώτη–Νικολαΐδη**…..σελ. 331).

τάλωσαν και τον έρριψαν στις φυλακές των Σερρών. Όταν δε έφθασεν ο ελληνικός στρατός, οι Βούλγαροι φεύγοντες επεχείρησαν να τον φονεύσουν και τον επυροβόλησαν, αλλ' άνευ αποτελέσματος. Ελεύθερος τότε ο Βασίλειος απεφάσισε να λάβει εκδίκησιν της σφαγής των αδελφών του, επιβάλλων αντίποινα στους ενόχους. Ενεδύθη τότε την στολήν του Έλληνος στρατιώτου και ως τοιούτος προέβη εις εκδίκησιν φονεύσας, ή άλλως πως τιμωρήσας, εκείνους οι οποίοι διέπραξαν ή συνέπραξαν με τους Βουλγάρους και επήλθεν η σφαγή του Δοξάτου και, βεβαίως, και των αδελφών του.

Ερευνώντες στις διάφορες περιφέρειες της Μακεδονίας, θα ίδομεν ότι υπήρξαν πολλοί οι Σιατιστείς που έδρασαν εθνικώς σε <από>μακρυσμένες από τη Σιάτιστα περιφέρειες, όπου η φωνή της πατρίδος τους εκάλεσε. Ο θάνατος των αδελφών Παπαπαύλου και του Γεωργίου Σφήκα, οι οποίοι επότισαν τα εδάφη των Σερρών και του Μελενίκου με το πολύτιμο αίμα <τους>, βροντοφωνούν περί τούτου. Ο ανεψιός του Γ. Σφήκα Νικόλαος Κ. Σφήκας[223], ο οποίος ενετάχθη στο σώμα του καπετάν Άγρα και με υποδειγματικήν αφοσίωσιν προσέφερε (**499**) τις υπηρεσίες του, για να ευαρεστήσει την ψυχήν του θείου του, έρχεται εις επίρρωσιν των ισχυρισμών μου.

[223] Ο **Νικόλαος Κ. Σφήκας**, έλαβε μέρος στο Μακεδονικό Αγώνα και εντάχθηκε στα ένοπλα Ανταρτικά σώματα της περιοχής Σιατίστης, βλέπε Άγγελος Κ. Ανεστόπουλος, **Μακεδονικός Αγών 1903-1908,** σελ. 533.

Πηγές:
1.Οικογενειακό αρχείο Νίνας Δάρδα
2.Εκλογικός Κατάλογος Ανασελίτσης 1915
3.Χειρόγραφα Φ.Ζυγούρη

Μέρος Στ΄

(500) Ευεργέτες Σιάτιστας

01. Γεώργιος Ρούσης

Αρχή κάμνομε από την περιγραφή (*παρουσίαση, αφήγηση*) της βιογραφίας του Γεωργίου Ρούση, γιατί αυτός είναι όχι μονάχα μια εξέχουσα προσωπικότητα, μα και γιατί αυτός είναι ο αρχαιότερος <ευεργέτης> και η δωρεά του η πρώτη που μπορεί να θεωρηθεί σημαίνουσα. Η δωρεά του αποτελείται από μια οικία με δυο πατώματα, με κήπο μεγάλο και με αυλόγυρο, που με διαθήκη τού την άφησεν ο πατέρας του και χρησιμοποιούνταν ως Μητρόπολη μέχρι της εποχής 1944, οπότε οι κατακτητές [την έχουν] καταστρέψει και κατασκάψει και αυτά ακόμη τα θεμέλιά της, για να κάψουν την ξυλείαν της. Περιγραφή αυτής βλέπει όποιος θέλει στο τρίτο μέρος του παρόντος έργου.

Ο **Γεώργιος Ρούσης** ήταν υιός του κυρ Ζωσιμά, αρχιεπισκόπου Αχριδών και επισκόπου Σισανίου. Γεννήθηκε στη Σιάτιστα το δεύτερο μισό της 17ης εκατονταετηρίδος <και>, αφού ο πατέρας του χρημάτισεν αρχιεπίσκοπος στα 1695, επόμενο είναι ότι ο Γεώργιος γεννήθηκε πρωτύτερα από τα 1695[1], που ο πατέρας του δεν είχεν ακόμη περιβληθεί τον αρχιερατικό τρίβωνα[2]. Τα πρώτα γράμματα ο Ρούσης <τα> άκουσε στα σχολεία της πατρίδος του και, άμα αποφοίτησε από την εκεί Ελληνική Σχολή, τον έστειλεν ο πατέρας του στην Ιταλία, όπου ακροάστηκε τους εις το Πατάβιον σοφούς της Ιταλίας διδασκάλους και αξιώθηκε να αναγορευθεί διδάκτορας της Ιατροφιλοσοφικής Σχολής. Πρέπει να σημειώσομε εδώ ότι οι φιλόσοφοι της εποχής εκείνης, εκτός από τη φιλοσοφία, θεωρούσαν απαραίτητη και την μάθηση της ιατρικής, σύμφωνα με τη γνώμη του Πλουτάρχου, που ήθελεν οι σοφοί όχι μονάχα να μεταχειρίζονται τα παραγγέλματα της ιατρικής, αλλά και να σπουδάζουν αυτήν. Γιατί θεωρούσε πα-

---

[1] Με δεδομένο ότι ο Γ. Ρούσης το 1704 είχε, ως φοιτητής, εκλεγεί αντιρέκτωρ στην Ιατροφιλοσοφική Σχολή του Παταβίου, και ότι, για να εκλεγεί στο αξίωμα του ρέκτορα έπρεπε κατά τους κανονισμούς να έχει υπερβεί τα 22 χρόνια, πρέπει να γεννήθηκε πριν από το 1680 (1704-22=1682).

[2] Περιεβλήθη τον αρχιερατικό τρίβωνα. **Τρίβων,** α) αρχ. χονδροειδής μανδύας που τον φορούσαν κατάσαρκα, β) παλιό τριμμένο πανωφόρι ρούχο των φιλοσόφων (ιδίως των στωικών και των κυνικών) και αργότερα των μοναχών, έφτασε να γίνει το έμβλημα του ασκητισμού.

Εδώ η φράση σημαίνει: περιεβλήθη το αρχιερατικό σχήμα, φόρεσε τα ράσα, έγινε ιερωμένος και μάλιστα αρχιερεύς.

ράλογο να αφιερώνουν όλη τη ζωή τους σε μαθήσεις, πολλές φορές ανώφελες, εις καιρόν που αμελούσαν την τέχνη της ζωής (*υγείας*),<την ιατρικήν>. Αναμφίβολα, λέγει, αγνοούν ότι η τίμια αυτή τέχνη τον παλαιό καιρό ήταν ένα μέρος της φιλοσοφίας και ότι η ιατρική είναι πάρα πολύ αναγκαία σε κείνους που εξασθενίζουν το σώμα τους με δυνατές μελέτες και αγρυπνίες. (Κωνσταντίνου Μιχαήλ, **Περί της των πεπαιδευμένων υγείας**...,[3] σελ. 12).(**501**) Ο Γεώργιος Ρούσης έγινε κάτοχος της ελληνικής, λατινικής και ιταλικής γλώσσης. Η εμβρίθεια δε του ανδρός, η πολυμάθειά του και η πνευματική γενικά ανωτερότητά του είχαν εκτιμηθεί στην Ακαδημία του Παταβίου και του παραχωρήθηκε εκεί καθηγητική έδρα και έπειτα η πρυτανεία της κοινότητας της Ακαδημίας[4] . Για την καλή δε διοίκησή του, ως πρυτάνεως επί ένα έτος, έγινεν από την κοινότητα της Ακαδημίας τιμητική τελετή και του απονεμήθηκε ο τίτλος του ευγενούς (nobilis)[5] και εφοδιάστηκε με το σχετικό οικόσημο, που σώζονταν στους απογόνους του στη Σιάτιστα, οι οποίοι το έχουν δωρήσει στη δημοτική αρχή Σιάτιστας. Στην τελετή είχεν εκφωνηθεί από μέρους της Ακαδημίας η ακόλουθη προσφώνηση, την οποία είχε την καλοσύνη να μου προμηθεύσει ο θιασώτης κάθε καλού Αναστάσιος Μ. Σαμαράς.

---

[3] Ο πλήρης τίτλος του βιβλίου του Κων/νου Μιχαήλ: **Εγχειρίδιον του εν ιατροίς σοφωτάτου Τισσότου, διαλαμβάνον περί της των πεπαιδευμένων τε και άλλων ανθρώπων υγείας.**

[4] Ο Γ. Ρούσης, από τα όσα εκθέτει ο Αρ. Στεργέλλης στη διατριβή του, δεν φαίνεται ότι έλαβε έδρα καθηγητική. Ο Γ. Ρούσης όντας φοιτητής εξελέγη για ένα χρόνο, το 1704, Αντιρέκτωρ (Αντιπρύτανης) και Σύνδικος της Ιατροφιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Πάδοβας, στην οποία φοιτούσε. Το σημαντικό αυτό αξίωμα, όπως και άλλα που τα αναλάμβαναν κατόπιν εκλογής οι φοιτητές, είχε σχέση με τη διοίκηση του Πανεπιστημίου και όχι με ανάληψη καθηγητικής έδρας. Για περισσότερα βλέπε σχετικό λήμμα στο **Παράρτημα, § 23. Ρούσης Γεώργιος, Ένας σιατιστινός διδάκτορας της Ιατροφιλοσοφικής Σχολής της Πάδοβας. Σύντομες πληροφορίες για τη λειτουργία του Παν/μίου της Πάδοβας τον καιρό που ήταν εκεί φοιτητής ο Γεώργιος Ρούσης.**

[5] Στο Γ. Ρούση δεν δόθηκε τίτλος ευγένειας· τον τίτλο τον είχε·ήταν, θα λέγαμε, «εξ ευγενών γονέων» κι αυτός. Ο Αρ. Στεργέλλης μας πληροφορεί ότι ο Nicolo Contarini, Διοικητής της Πάδοβας, αναφέρει στους Αναμορφωτές της Σχολής ότι ο Γ. Ρούσης εξελέγη παμψηφεί Αντιρέκτωρ το 1704 και η εικόνα του μπορεί να εκτυπωθεί στο Album, **γιατί εξακριβώθηκε η ευγένεια της καταγωγής του.** Ο Ρούσης πήρε τη διδακτορική δάφνη στη Φιλοσοφία και την Ιατρική **«more nobilium» (**κατά τα ήθη των ευγενών) στις 17 Αυγούστου 1705. (Στεργέλλης Αρ., **Τα δημοσιεύματα των Ελλήνων Σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Πάδοβας τον 17ο και 18ο αι.** σελ. 137-8, υποσημ. 3).

01.01. Η προσφώνηση[6]

Ο ομιλητής παρομοιάζει την τελετή προς τιμή του απερχόμενου Αντιπρύτανη Γ. Ρούση με τους θριάμβους που πραγματοποιούσαν Ρωμαίοι Ύπατοι και Αρχιστράτηγοι. Όλοι, λέει, επευφημούν τον Ρούση, που τον κοσμούν οι αρετές που απέκτησε με τα έργα του και κληρονόμησε από το Γένος του, από τους προγόνους του, και ως τέτοιους αναφέρει το Δευκαλίωνα και τους Μακεδόνες βασιλείς: Αρχέλαο, Μ. Αλέξανδρο, Κάσσανδρο. Οι εικόνες αυτών συμβολικά θα κοσμούν την αψίδα θριάμβου του Ρούση .

Τον Ρούση τον τιμούν, γιατί ανακαίνισε, σαν άλλος Δευκαλίωνας, τη Σχολή, τις σπουδές σ' αυτήν, γιατί αγάπησε, όπως ο Αρχέλαος, τους διδασκάλους και μαθητές, γιατί είχε καλοσύνη και ευσέβεια, όπως ο Μ. Αλέξανδρος, και γιατί κυβέρνησε την κοινότητα της Ακαδημίας «πρεπωδέστερα, φρονιμότερα και επιτηδειότερα από όλους τους άλλους», όπως ο Κάσσανδρος την πολιτεία των Αθηνών.

Τα δώρα στο νικητή είναι: δάφνινο στεφάνι, χρυσό δαχτυλίδι, βιβλία που δείχνουν τι κατέκτησε με τους κόπους του και, τέλος, ασπασμός ως σημείο αγάπης.

«Στις πράξεις των παλαιών Ρωμαίων φαίνεται ότι, πριν να στεφανώσουν κανένα (*κάποιον*) Ύπατον ή Αρχιστράτηγον με θριαμβευτικόν στέφανο για τις ανδραγαθίες που στον πόλεμο έδειξε, αποφάσιζαν το στεφάνωμα με τρεις διάφορες ψήφους, δηλαδή με τις <επ>ευφημίες όλου του στρατεύματος, με τις <επ>ευφημίες της Βουλής και με τις <επ>ευφημίες όλου του πλήθους του λαού. Με τέτοιο τρόπο συνήθιζεν, όπως αναγινώσκομε, η πόλη εκείνη, η κυρία του κόσμου, να στολίζει τις κεφαλές των Υπάτων και Αρχιστρατήγων. Δεν πιστεύω δε, ω εκλαμπρότατε και γενναιότατε Ανθύπατε, να αμφιβάλλει κανένας ότι ο στέφανος αυτός που μέλλει να σε στεφανώσει δεν είναι θριαμβευτικός, γιατί είναι από δάφνη και γιατί είναι ορισμένος από τις ίδιές σου αξιότητες και προέρχεται από τους στρατιώτες σου, που βασίλευσες (*εξουσίασες*) αυτόν το χρόνο, και γιατί ολίγο πρωτύτερα αποφασίστηκε με τη σύμψυχη (*ομόθυμη*) ψήφο πατέρων μεγαλοπρεπών και, τελευταία ακόμη, γιατί και το πλήθος με κοινή επιθυμία του τον προσαρμόζει <σε σένα>.

Σε αναμένει, λοιπόν, ο θρίαμβος, χωρίς να υπόκειται σε καμιά μεταβολή και σε κανένα μίσος, γιατί δεν φοβούμαστε να επαναστατήσουν ούτε οι εχθροί σου, που έχουν κατανικηθεί από την αρετή σου, ούτε οι επαρχίες, που έχουν

---

[6] Για τον προσφωνητικό αυτό λόγο πληροφορίες μας δίνει ο Γ. Γκανούλης, στο άρθρο του: «***Γεώργιος Ρούσης (1735 μ.Χ.)»,*** **ΗΔΜ 1936**, σελ. 49-55, όπου δημοσιεύει και αυτός μετάφραση -πρόχειρη, όπως την ονομάζει- του λόγου αυτού. Εδώ ακολουθήσαμε τη μετάφραση που παραθέτει ο Φ. Ζυγούρης, βάζοντας σε ( ) τη λέξη που κατά την άποψή μας αποδίδει καλύτερα το νόημα και σε < > την αναγκαία συμπλήρωση, όπως προκύπτει από τη σύγκρισή της με τη μετάφραση Γ. Γκανούλη.

(**502**) κύψει στη βασιλεία σου τον αυχένα, όπως, καθώς διαβάζομε, έγινε πολλές φορές στους θριαμβευτές της Ρώμης· αλλά τουναντίον, όχι ελπίζομε, αλλά ειξεύρομε ότι εκείνα που έγιναν αφορμές του θριάμβου σου θα μείνουν πάντοτε αμετάβλητα, καθόσον ούτε κανέναν πόλεμο έκαμες ενάντια σε βάρβαρα έθνη, ούτε καμιά επαρχία πάσχισες να κατακυριεύσεις, από τα οποία και το ένα και το άλλο σπάνια γίνονται χωρίς αιματοχυσίες και επομένως υπόκεινται στις μεταβολές της τύχης {αλλά αντί να υποτάξει ς εχθρούς, ανέλαβες να υποτάξεις τις κακίες και τη νωθρότητα. Αντί να αποκτήσεις βασίλειο, ανέλαβες} να αποκτήσεις τις αρετές και τις εξαίρετες τέχνες, των οποίων η νίκη και η απόκτηση, άμα μια φορά γίνει, μένει αιώνια .

Ας κατασκευαστεί μια καμάρα (*αψίδα*) αθάνατη του αμετάβλητου θριάμβου σου, της οποίας τα μέρη, για να στολιστούν, δόθηκε σε μένα η φροντίδα και δεν θα ζητήσω στολίδια από πουθενά αλλού, παρά από τις αρετές σου και τις πράξεις σου, επειδή εκείνος, που τα κατορθώματά του όλα, όπως λέγει ο Τούλλιος, είναι όλα καλά, αρκετά <ένδοξα> θριαμβεύει. Και δια να μη ζητώ τα σύμβολα των αρετών σου απ' αλλού, παρά μονάχα από το γένος σου, ανατρέχω στις εικόνες των Μακεδόνων βασιλέων, που μας κηρύττουν ότι, όπως οι εξαίρετες χάριτες της ψυχής τους, καθώς εσκορπίσθηκαν σε διάφορους, προυξένησαν στον καθένα από αυτούς δόξα αθάνατη, έτσι μαζευμένες σε σένα μοναχό συνθέτουν μια μεγαλότατη ευτυχία.

Δηλαδή, ανατρέχω στο Δευκαλίωνα, που ύστερα από τον παγκόσμιο κατακλυσμό φάνηκεν ο αναγεννητής του ανθρώπινου γένους, και νομίζω ότι είναι εύκολο να ίδει κανένας και το ιδικό σου έργο, με το οποίο ανακαίνισες το Λύκειο, τις σπουδές σ' αυτό και την όλη γενικά την Ακαδημία. {Στον Αρχέλαο πάλι είναι εύκολο να ιδεί κάποιος την εξαίρετη εκείνη αγάπη με την οποία περιέβαλες τους διδασκάλους και μαθητάς, γιατί κι εκείνος τόσο αγάπησε τους σοφούς (τους εραστές των γραμμάτων) που καμιά σπουδαία και μυστική σκέψη του δεν είχεν αποκρύψει από τον τραγωδό Ευριπίδη, τον οποίο και αποθαμένον ύστερα έκλαιε πολύν καιρό, και όχι μονάχα του έκαμε βασιλική ταφή, αλλά και, κουρεύοντας τις (**503**) τρίχες της κεφαλής του, φύλαξε σκυθρωπό το πρόσωπό του σε τέτοιο τρόπο, που έδειχνε πόσος ήταν ο πόνος της ψυχής του[7]}. Όμοια και στον Αλέξανδρο, που μέγας ονομάστηκε, θέλει λάμπει η καλοσύνη σου και η ευσέβειά σου, επειδή, όπως εκείνος, λέγουν, επλούτισε τους ναούς του Δελφικού Απόλλωνος και του Διός στην Ήλιδα με χρυσούς ανδριάντες και μάλιστα τον Πίνδαρο, συγγραφέα της λυρικής ποίησης, πρώτος αληθινά ύψωσε με μεγαλότατες πληρωμές, για να συνθέσει ύμνους για τιμή των Θεών και Ηρώων, έτσι και για σένα τον ίδιο ειξεύρομε πόση στάθηκεν η καλοσύνη σου και ο στολισμός της ευσεβείας σου στους σημερινούς αλήθεια καιρούς. Και τελευταία στον Κάσσανδρο, που στον καιρό της βασιλείας του, όπως μαρτυράει ο Στράβων ο ιστορικός, έτσι κυβερνήθηκεν η πολιτεία των Αθηνών, που καμιά

[7] Τα χωρία ανάμεσα στις άγκιστρα { } διαμορφώθηκαν με βάση τη μετάφραση του Γ. Γκανούλη.

φορά, ούτε πρωτύτερα, ούτε υστερότερα, δεν κυβερνήθηκε καλύτερα, αναγνωρίζομε τα χαρακτηριστικά της φρονιμάδας σου και της καλής διοίκησής σου και όλοι λέγουν ότι από κανένα άλλον δεν μπόρεσε να κυβερνηθεί η κοινότητα της Ακαδημίας πρεπωδέστερα, φρονιμότερα και επιτηδειότερα παρά από τον Μακεδόνα Ρούσιο.

Των τεσσάρων, λοιπόν, αυτών εντόπιων (*ομοχωρίων*) σου βασιλέων οι εικόνες, φανερά εμβλήματα των έργων σου, ας στολίσουν το κάτω μέρος της θριαμβευτικής αψίδας, που αφιερώνω στο όνομά σου· την κορυφή ας την αφήσομε στις επίλοιπες αρετές και μαθήσεις σου, ήγουν (*δηλαδή*) από τα δεξιά ας βαλθούν σε μια μεγάλη τάξη η δικαιοσύνη, η μεγαλοψυχία, η ανδρεία, η χάρη, η εγκράτεια και οι επίλοιπες χάριτες της ψυχής σου. Από τα αριστερά, πάλι, ας σταθεί όλος ο χορός των μαθημάτων και ενδόξων τεχνών, τις οποίες με τόση επιμέλεια έχεις αποχτήσει. Και αν ίσως και έχουν μείνει ακόμα μερικοί τόποι στην εξοχότατη αυτή κατασκευή, για να στολιστούν και αυτοί, ας τους γεμίσει αυτούς [ο Απόλλων] με τις Μούσες του.

Χαίρε λοιπόν, χαίρε, ω μεγαλοπρεπέστατε Γεώργιε. Άρχισε τον <ε>τοιμασμένο σου θρίαμβο. Όλα συντρέχουν. Είναι παρόντες οι βουλευτές. Μας περικυκλώνουν οι τριβούνοι[8] με όλη την πόλι και δεν λείπει άλλο τίποτε στο θρίαμβό σου (**504**) παρά τα σημεία αυτά που πρόθυμα θέλεις λάβει από τα χέρια μου.

Επειδή στους αρχαίους ήταν συνήθεια να προσφέρουν στους θριαμβευτές στέφανο δάφνης όχι προσαρμοσμένο(ν) στο κεφάλι τους, αλλά από έναν δούλον να κρατείται [κρεμασμένος] απάνω <από το κεφάλι>, γιατί εκείνοι είχαν το φόβο ή από κάποια ψυχή υπερήφανη ή από τη μεταβολή της τύχης[9], παρόμοιο στέφανο σου προσφέρω και εγώ, μα όχι κρεμασμένο, παρά προσαρμοσμένο στο κεφάλι σου, γιατί η ιδική σου αρετή, η δίκαια προσαρμογή των δεξιοτήτων σου δεν έχει να φοβηθεί ούτε καμιά ψυχή υπερήφανη, ούτε την ακαταστασία της ευμετάβολης τύχης και επόμενα ζητεί τέλεια μεγαλοπρέπεια, την οποία και αποδίδω αμέσως.

Ο χρυσός αυτός αρραβώνας, με τον οποίο στολίζω το δάχτυλό σου, σημείο αϊδιότητας[10] και πίστης, ας σου είναι σταθερό τάξιμο της αμετάβλητης τύχης σου.

Επειδή όμως στους θριαμβευτάς συνηθίζονταν να προσφέρουν σανίδες[11] στις οποίες φαίνονταν σχεδόν ζωντανά ζωγραφισμένες οι νικημένες πόλεις, τα

---

[8] **Τριβούνος**, (λατινικά Tribunus) άρχοντας. Στην αρχαία Ρώμη, στρατιωτικός ή πολιτικός αξιωματούχος.

[9] «Διότι εις εκείνους παρίστατο ο φόβος ή υπερηφάνου ψυχής ή μεταβολής της τύχης», (μεταφρ. Γ. Γκανούλη).

[10] **Αϊδιότητα,** (αΐδιος= αιώνιος, παντοτινός) αιωνιότητα.

[11] **Σανίδες,** πίνακες ζωγραφισμένοι, δέλτοι (στην αρχαία Ρώμη: «ιεραί δέλτοι»= πίνακες στους οποίους γράφονταν από τους Ρωμαίους αρχιερείς τα χρονικά του προηγούμενου έτους).

υποταγμένα έθνη και οι εξουσιασμένες βασιλείες, στον τόπο αυτονών δίδω προσφέροντας (*ως προσφορά*) τα βιβλία αυτά, τώρα κλεισμένα, τώρα ανοιχτά, γιατί σ' αυτά περιέχονται φανερότατα ζωγραφισμένα τα αναρίθμητα αποτελέσματα των κόπων σου, της σπουδής σου, όλες των ιδρώτων σου οι αποκτήσεις.

Αυτός [ο τόπος] σε όλο το ύστερο[12] ας σου είναι για αμάξι (*άρμα*) θριαμβευτικό, με το οποίο υπερέχοντας (*ξεπερνώντας*) τους άλλους, όπως σέρνεις όλους στο να θαυμάζουν τις αρετές σου, έτσι με το παράδειγμά σου και με την ευφράδειά σου να τους τραβάς και στη μίμηση των αρετών σου.

Και για να φανεί κάθε είδος θριάμβου επιστημονικού και όχι στρατιωτικού, του οποίου δεν προπορεύονται άλλα, παρά ερημασιές (*ερημώσεις*) βασιλείων, φόνοι ανθρώπων και κάθε άλλη σκληρότητα που κυβερνάει τον πόλεμο, σου προσφέρω φίλημα και ασπασμούς για σημείο αγάπης, η οποία όσο είναι εχθρικότατη του πολέμου και των φιλονικιών, τόσο είναι φίλη και βοηθός των αρίστων τεχνών και μαθημάτων.

Ιδού, λοιπόν, όλα τα χρειαζούμενα στο θρίαμβο <ε>τοιμάστηκαν και ανέβα στο θριαμβευτικό αμάξι και κάμε θρίαμβο αρμόδιο (*ανάλογο*) της αρετής σου. Το πλήθος ιδού συντρέχει σπεύδοντας σε <επ>ευφημίες, οι φίλοι, οι υποκείμενοι, οι εταίροι συναθροίζονται στο Καπιτώλιο[13], για να προσφέρουν θυσίες στα επουράνια.

Πορεύου ευτυχής, καλοτυχισμένε, θριάμβευε, το οποίο, (**505**) όπως είναι αύξηση της φήμης σου και τιμή της πατρίδος σου, του Γένους σου, της πόλης αυτής και του Λυκείου, έτσι ας γίνει και για ωφέλεια της ανθρώπινης υγείας και για στολισμόν της βασιλείας των επιστημών, ταπεινώς την υψίστην παρακαλώ θεότητα».

Η προσφώνηση μάς έχει καταδείξει τις πολλές αρετές που στόλιζαν τον Γεώργιον Ρούση , τον ιατροφιλόσοφο. Η υψίστη όμως των αρετών του ήταν η ευσέβεια, που κληρονόμησεν από τον πατέρα του Ζωσιμά. Η ευσέβεια είναι εκείνη που τον έκαμε να συνεργήσει με τον Ιερόθεο, τον ιερομόναχο, διδάσκαλο στην Καστοριά, για να καταπολεμήσουν τον επίσης διδάσκαλο Μεθόδιο τον Ανθρακίτη, διότι δίδασκε τα συγγράμματα του Μαλεμβραγχίου, που δεν συμφωνούσαν με την Ορθόδοξη πίστη[14].

Όταν βρίσκονταν στο Πατάβιο, είχεν εκδώσει κατάλογο των καθηγητών που δίδασκαν στο Λύκειο[15]. Όταν επέστρεψε στη Σιάτιστα, ύστερα από πολλά

---

[12] **Στο ύστερο**, στο μέλλον, στην υπόλοιπη ζωή.

[13] **Καπιτώλιο,** η ακρόπολη της αρχαίας Ρώμης πάνω στον Καπιτωλίνο λόφο, με τους ναούς και τα άλλα οικοδομήματά της·ήταν το θρησκευτικό, πνευματικό και πολιτικό κέντρο των Ρωμαίων.

[14] «δεν συμφωνούσαν με την ορθόδοξη πίστη», κατά τη γνώμη του Ιερόθεου, βέβαια. Περισσότερα για το θέμα στα βιβλία: Λάιος Γ., **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.),** σελ. 24 και Ψημμένος Ν., **Για τον Μεθόδιο Ανθρακίτη.**

[15] «Εξέδωτο Κατάλογον των Καθηγητών του εν Παταβίω Γυμνασίου» γράφει ο Γ. Ζαβίρας (**Νέα Ελλάς,** σελ. 235), αλλά τι ακριβώς εξέδωσε το διευκρινίζει ο Α. Στεργέλ-

έτη, επαγγέλλονταν τον ιατρό και πρόσφερε τις υπηρεσίες του σ' αυτήν. Αυτού έργο είναι η επιγραφή που σώζεται στο υπέρθυρο του ναού του Προφήτου Ηλιού και αυτού εισήγηση[16] η απεικόνιση των αρχαίων φιλοσόφων με τα ρητά <τα> σχετικά στον (*προς τον*) χριστιανισμό. Στα μέσα της 18ης εκατονταετηρίδος απέθανε στη Σιάτιστα. Απόγονοι αυτού ήσαν ο Γεώργιος Νιόπλιος, έγγονός του, και έτερος Γεώργιος Νιόπλιος, έγγονος τούτου. Εικών αυτού[17] σώζεται στη Σιάτιστα στην οικία του Μάρκου Κοντουρά, όπου σήμερα μένουν οι αδελφοί Ιωάννου Κούια. (Βλέπε <βιογραφία Γ. Ρούση στο> Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς,** σελ. 235, έκδ. Κρέμου). (**506**)

02. Ο Γεώργιος Ζαβίρας

Ότε (*όταν)* το άστρο του Γεωργίου Ρούση, που φώτισε με φως θαμβωτικό την πατρίδα του Σιάτιστα, μεσουράνει, νέο άστρο του ιδίου, αν μη μεγαλυτέρου, μεγέθους αρχίνησε να σελαγίζει στους ορίζοντας αυτής. Η δόξα του Γ. Ρούση υπήρχεν <ως> ένα δυνατό κέντρο, το οποίο ήτο επόμενο να κεντρίσει κάθε φιλότιμο νέο της Σιατίστης και να παρασκευάσει νεοτέρους φωστήρας αυτής. Το εύανδρον της Σιατίστης έδαφος παρήγαγε νέον τέκνον αυτής, το οποίον έμελλε να κλεΐσει[18] την πατρίδα του, με την θρησκευτική και εθνική του δράση, και να κρατήσει το κλέος αυτής άσβεστον, και ύστερα από την εκμηδένισή του, και να παραδοθεί αμείωτο και σήμερα και στο μέλλον. Το αναφανέν νεότερο άστρο στον ορίζοντα <της> Σιατίστης, το γεννηθέν νεότερο τέκνο αυτής, υπήρξεν ο Γεώργιος Ζαβίρας. Ποίος όμως ήτο ο Γεώργιος Ζαβίρας, ας ακούσομε αυτόν τον ίδιο τι λέγει σε μια σύντομη βιογραφία του:

λης: Κάθε χρόνο τα Πανεπιστήμια εξέδιδαν ετήσια Προγράμματα διδασκαλίας μαθημάτων και στην προμετωπίδα τους είχαν το όνομα του Αντιρέκτορα ή του Συνδίκου. «Ιδιαίτερα ενδιαφέρον και μοναδικό στη σειρά των πανεπιστημιακών Προγραμμάτων» χαρακτηρίζεται το Album που εξέδωσε ο Γ. Ρούσης το 1706, έτοιμο από το 1704 που ήταν Αντιρέκτορας, γιατί είναι διαφορετικό, είναι συνδυασμός ετήσιου Προγράμματος, Καταστατικού και Χρονικού του Πανεπιστημίου. Και η μεγάλη αξία του έγκειται στο γεγονός ότι συγκέντρωσε και δημοσίευσε σ' αυτό «τα ονόματα Ρεκτόρων, Αντιρεκτόρων, Συνδίκων, Αντισυνδίκων από το 1260-1703 με τη σειρά της θέσης των οικοσήμων τους στους χώρους του Πανεπιστημίου». Με το πολύτιμο αυτό υλικό το Album γίνεται πηγή για την ιστορία του Πανεπιστημίου και για την οργάνωση των σπουδαστών. Επιπλέον, στη σελ. 41 του Album έχει, σε διάταξη δέντρου, «τα στέμματα των ενεργών συμβούλων της Ιατροφιλοσοφικής Σχολής και στην κορυφή του δέντρου την εικόνα (χαλκογραφία) τη δική του ανάμεσα στις εικόνες των παρέδρων, Λουκάτη και Neri». (Στεργέλλης Αριστείδης, **Τα δημοσιεύματα των Ελλήνων Σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Πάδοβας τον 17ο και 18ο αι.**, σελ. 137, 138 και 182).

[16] Στο Γ΄Μέρος, σελ. χειρ. 247, εισηγητή της απεικόνισης αρχαίων Ελλήνων σοφών στο νάρθηκα του Προφήτη Ηλία Σιάτιστας θεωρεί τον πατέρα του Γ. Ρούση, τον κυρ Ζωσιμά. Βλέπε και υποσημείωση 104 του Μέρους Γ΄.

[17] Αυτού: του Γ. Ρούση σώζεται χαλκογραφία. (Βλέπε **Παράρτημα**, εικ.2)

[18] **Κλέος**, δόξα. **Κλεΐζω**, δοξάζω.

Γραμμένη από τον ίδιο τον Γ. Ζαβίρα, αναφέρεται στα εγκύκλια μαθήματά του, τον χρόνο έναρξης αυτών των σπουδών και τους σημαντικούς δασκάλους του.

Έπειτα αναφέρεται στην αποδημία του στην Ουγγαρία και την ενασχόλησή του με το εμπόριο, στις σπουδές που έκανε -όσο του το επέτρεπε το εμπόριο- και στη δημιουργία (για λόγους φιλομάθειας) μιας προσωπικής βιβλιοθήκης. Με πολλή μετριοφροσύνη ο Γ. Ζαβίρας δηλώνει πως μέσα στις δυσκολίες του εμπορικού βίου, επειδή ήταν «λίαν φιλογενής και φιλόπονος και όλως διάπυρος λάτρης της Παλλάδος» (της γνώσης, της σοφίας δηλ.), ποτέ δεν έπαυσε να ασχολείται με τους «εγκριτωτέρους των συγγραφέων» και παρακαλεί για μια μικρή θέση και γι' αυτόν ανάμεσά στους λοιπούς συγγραφείς του Γένους.

« ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ζαβίρα. Ούτος εγεννήθη εν Σιατίστη της Μακεδονίας τω έτει 1744 μαΐου 28 υπό Πατρός μεν Ιωάννου επωνομαζομένου Ζαβίρα, Μητρός δε Αγνής[19]*. τω τετάρτω έτει της αυτού Ηλικίας, ήρξατο μανθάνειν τα στοιχεία των Γραμμάτων, τω έκτω έτει τα Γραμματικά, και τω ογδόω έτει τα εγκύκλια μαθήματα παρά τω προς Μητρός αυτού θείω Μηχαήλ του Παπα Γεωργίου, τα δε ποιητικά, παρά τω κλεινώ εκείνω Παπα Μιχαήλ τω τότε εν Σιατίστη σχολαρχούντι και ύστερον εν Βενετία το ζην εκμετρήσαντι· την δε λογικήν του Γερασίμου Βλάχου, και την του Βαουμαϊτέρου, και ύστερον την Μεταφυσικήν του Γενουηνσίου, παρά τω επισήμω Διδασκάλω Νικολάω Βάρκοση τω εξ Ιωαννίνων. μετά ταύτα χαίρειν εάσας την σχολήν, απολιπών την πατρίδα, τω έτει 1760 ανήλθεν εις την Ουγγαρίαν, και τον εμπορικόν ησπάσατο βίον· τω έτει 1770 εν Καλοκία*[20] *(Καλότζια) ων,*

---

[19] (Σημ.του συγγραφέα μέσα στο κείμενο και μεταφορά από αυτό): Σ.Σ. στο σπίτι που βρίσκεται στο τετράγωνο, Πηγαδόπικο, ανήκε δε στον ιατρό Γ. Νικολαΐδην ή Κασνάρην και σήμερα έχει περιέλθει στην κατοχή Παύλου Ταχμιντζή. Ο Νικολαΐδης κατείχε την φωτογραφία του Ζαβίρα, η οποία μετά τον θάνατο (**507**) αυτού <του Νικολαΐδη> και της συζύγου του περιήλθε εις χείρας της θετής κόρης των Ευγενίας.

Σημ. επιμ. α) Η λέξη φωτογραφία δεν μπορεί να χρησιμοποιείται κατά κυριολεξία, για λόγους χρονολογίας, φωτογραφίες έχουμε μετά το 1837. Πρέπει να ήταν πορτρέτο / προσωπογραφία. Σήμερα, 2010, η οικία ανήκει στη Μαλαματή Ζήζουλα, εγγονή του Παύλου Ταχμιντζή.

β) Ο Φ.Ζυγούρης και άλλοι για το επώνυμο χρησιμοποιούν τον τύπο Ζαβ**εί**ρας. Ο ίδιος όμως ο Ζαβίρας υπέγραφε ως Γ. Ζαβ**ί**ρας. Βλέπε σχετικές παρατηρήσεις του Γ. Κρέμου στην έκδοσή του της **Νέας Ελλάδας,** Εισαγωγή Κρέμου σελ. **ζ,** υποσ. 2.

[20] (Σημείωση – μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Εν Κολωνία ίδρυσε σχολήν χάριν των Ελλήνων της εκεί Κοινότητος. Τα εξ αυτής κέρδη χρησιμοποιούσε προς πλουτισμόν της βιβλιοθήκης του.

Σημ. επιμ.: Η λέξη Κολωνία είναι λάθος, προερχόμενο από την αντιγραφή του χωρίου από άλλη πηγή εκτός της **Νέας Ελλάδος** του Γ. Ζαβίρα. Το ορθό είναι: Καλοκία, (Kalocsa). Το λάθος επισήμανε ο Γ. Κρέμος (βλέπε, εκδ. Κρέμου, Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς**, Εισαγωγή, σελ. λζ΄) σχολιάζοντας όσα γράφει ο Κ. Σάθας στη **Νεοελληνική Φιλολογία**: «… *ο δε Σάθας λέγει άλλ' αντ' άλλων, διότι πρώτον συγχέει την Κολοκίαν της*

ηκροάσατο παρά τοις εκεί Πιαρίσταις λεγομένοις των λατίνων Μοναχοίς τινά φιλοσοφικά των νεωτέρων μαθήματα, εν όσω αυτώ τα της εμπορίας επετρέψαντο· ύστερον δε υπό της φιλομαθείας οιστραλατούμενος και μη συγχωρούντος αυτώ του Ερμού εν τοις σχολείοις ενδιατρίβειν, μετά καιρόν κατ' ολίγον συνεστήσατο εαυτώ μίαν μικράν βιβλιοθήκην, εν ή κατηνάλωσε σχεδόν περί τους πέντε χιλιάδων στατήρας (φιορίνια). ούτος ει και λίαν επιπόλαιος ων[21] *εν πάσι, και ου θέμις αυτόν συναριθμήσαι τοις λοιποίς του γένους ημών πεπαιδευμένοις συγγραφεύσι,* ***(508)*** *αλλ' έμπης επεί λίαν φιλογενής και φιλόπονος, και εν αυτώ τω εξηκανθωμένω και πολυταράχω εμπορικώ βίω, ει και πελάτης του Ερμού, αλλ' όλως διάπυρος λάτρις της Παλλάδος μη διαλείπων ανελίττειν ενδελεχώς τους εγκριτωτέρους των συγγραφέων, ας προσθέσωμεν και αυτόν (όστις τα νυν διάγει το εξηκοστόν έτος) οιονεί περιττόν τι παράρτημα και προσθήκην τοις λοιποίς».*

Ακολουθεί κατάλογος των έργων αυτού (Γ.Ζαβίρα**, Νέα Ελλάς,** σελ. 247).

Έργα Ζαβίρα, από τα οποία πολλά έμειναν ανέκδοτα:

1. Σύνταγμα περί της ενώσεως και Κράσεως[22] του ιερού ποτηρίου της Θείας Ευχαριστίας.
2. Επιτομή της Ιστορίας των Ελλήνων[23] από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του θανάτου της Κλεοπάτρας.
3. Περιήγησις εκ Βιέννης εις Μοραβίαν, Βοημίαν, Σαξωνίαν και Πρωσσίαν εν έτει 1800.
4. Εγχειρίδιον χρονολογικόν, εκκλησιαστικόν και πολιτικόν, περιέχον την από κτίσεως κόσμου χρονολογίαν.
5. Ονοματολογία βοτανική τετράγλωσσος, 1787 εν Πέστη[24].
6. Ιστορία του ευρεθέντος νεωστί θησαυρού εις το εν Στιρία Μοναστήριον.
7. Βίος Ιωάννου του Καλβίνου.
8. Πατριαρχική Ιστορία Κωνσταντινουπόλεως μέχρι 1600[25].
9. Μέθοδος Αστρογνωσίας (**509**). Διδάσκει άνευ σφαίρας <ή πίνακος ουρανίου> την γνώσιν των διασημοτέρων αστέρων, <των εν τω της Ουγγαρίας ορίζοντι φαινομένων>. Μετάφρασις εκ του Λατινικού.

Ουγγαρίας προς την Κολωνίαν της Πρωσσίας, δεύτερον δε μεταφέρει τον Ζαβίραν μεθ' όλης της περιφήμου των Πιεριστών μοναχών σχολής (collegium) από την Ουγγαρίαν εις την Πρωσσίαν!...»

[21] (Σημείωση - μεταφορά από το κείμενο – σχόλιο του συγγραφέα): (μετριοφροσύνης ένδειξις).

[22] Στο κείμενο του Φ.Ζ.: κράσεως.

[23] Στο κείμενο του Φ.Ζ.: της Ελλάδος.

[24] (Σημείωση – μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Το έργον αυτό είδα κατά το έτος 1890 εις χείρας του Δημ. Μπήτσια, Σιατιστέως. Τι όμως απέγινε κατόπιν μοι (*μου*) είναι άγνωστον.

[25] Στη σελ. 248 της **Νέας Ελλάδος** αναφέρονται δυο σχετικά βιβλία, το ένα από των χρόνων Αποστόλου Ανδρέου μέχρι της Αλώσεως και το άλλο από της Αλώσεως μέχρι του 1600.

10. Στοιχεία Γεωγραφίας και

11. Ιωάννου Κομενίου Γραπτός κόσμος[26] εκ των Λατινικών αμφότερα.

12. Θεολογία αστρονομική εκ του Γαλλικού.

13. Δημητρίου Καντεμήρ, Ηγεμόνος της Μολδαυίας, Συμβεβηκότα αξιομνημόνευτα των εν τη Βλαχία Καντακουζηνών και Βραγκοβάνων, μεταγλωττισθέντα εκ της γερμανικής γλώσσης. Εξεδόθησαν τύποις εν Βιέννη τω 1795 παρά Μαρκίδαις Πούλιου[27].

14. Ιστορικαί παραινέσεις εκ της Ουγγρικής εν Βιέννη, 1787.[28]

15. Ιερά ιστορία εκ του Γερμανικού εν Πέστη 1787 και νεώτεραι εκδόσεις εν Βιέννη και Βούδα.

16. Ιατρικαί παραινέσεις κατά μετάφρασιν Γεωρ. Ζαβίρα.

Το έργον αυτό εξεδόθη δαπάναις του αδελφού του Κωνσταντίνου, διότι ο Γεώργιος δεν επαρκούσεν εις τας δαπάνας, που απαιτούσαν τα πάμπολλα έργα του για την έκδοσίν των και για την προμήθειαν των αναγκαίων βοηθημάτων[29]. Εις το έργον αυτό ευρίσκεται ηρωελεγείον Γεωργίου Ζαβίρα[30], προς τον σοφότατον ιατροφιλόσοφον Ράτζ, συγγραφέα του βιβλίου. Τούτο έχει ως εξής:

Ἔσχ' ποθ' Ἑλλὰς ἀριπρεπὲς Ἱπποκράτην κλέος οἴη,
Κῷον ακεστορίης νῦν δὲ Σαμουΐλον αὖ,
Παννονία τὸ κλέος, μέγα εὔχεται ἔνδικα Ράτζον
φύναι·ἀκεστορίῃ δεύτερον Ἱπποκράτην.
Ὡς γὰρ ἐκείνου βίβλοι ἔδειξαν ἅπασιν ὄνειαρ·
οὕτω καὶ τούτου Παννονίοις τε κ' ἄλλοις·
Οὖλέ τε οὖν, καὶ χαῖρε, μέγ' εὖχος τῆς Παννονίας
καὶ Ἑλλήνων εὐεργέτα, φαίδιμ' ἄνερ.
(**Ζωή και έργα Ζαβίρα** παρά Horváth, σελ. 38).

< (Σε ελεύθερη απόδοση): Κάποτε η Ελλάδα μόνη είχε τη λαμπρή δόξα της Ιατρικής, τον Ιπποκράτη τον Κώο. Τώρα πάλι η Παννονία δίκαια καυχιέται πως γέννησε τον Σαμουήλο Ράτζο, μεγάλη δόξα, η Ιατρική δεύτερον Ιπποκράτη. Γιατί, όπως τα βιβλία εκείνου ωφέλησαν όλους, έτσι και τούτου ωφέλησαν τους κατοίκους της Παννονίας και άλλους.

---

[26] Στο κείμενο Φ.Ζ.: γραπτός λόγος.

[27] Στο κείμενο του Φ.Ζ.: Το σύγγραμμα του Καντεμήρου περί Καντακουζηνού εκδοθέν το 1795.

[28] Δεν υπάρχει τέτοια καταγραφή στη **Νέα Ελλάδα** .

[29] Βρετού Ανδρέα, **Νεοελληνική φιλολογία**, σελ. 82 και 266.

[30] **Σ**το χειρόγραφο βιβλίο: **Ιατρικαί παραινέσεις**, Ratz, Samuel, μετάφραση Ζαβίρας Γεώργιος Ιωάννου, Εν Πέστα: [χ.ό.], [17ος αι.], που υπάρχει στην Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας, το ηρωελεγείο δεν υπογράφεται από το Ζαβίρα, αλλά σημειώνεται: «*Ανωνύμου τινός*».

Γεια σου και χαρά σου, λαμπρέ άνδρα, μεγάλο καύχημα της Παννονίας και ευεργέτη των Ελλήνων>. (**510**)

17. Η «Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον και Ιστορία των πεπαιδευμένων Ελλήνων, των μετά την θλιβεράν του Γένους ημών κατάπτωσιν ακμασάντων και την προβεβηκυίαν και ψυχορραγούσαν Ελλάδα τοις αυτών πόνοις και ιδρώσιν, ως οίον τε ην, αντιπελαργησάντων και αναζωπυρωσάντων, εν ή καταλέγονται και πάντα σχεδόν τα συγγράμματα αυτών και πού και πότε και ποσάκις εξεδόθησαν».

Την **Νέαν Ελλάδα** ο Ζαβίρας συνέγραψεν εξ αφορμής διαφωνίας του προς τινα (*προς κάποιον*) Καλβινιστήν, όστις διισχυρίζετο και με επιμονήν υπεστήριζεν ότι από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως και εντεύθεν ουδείς Έλλην συγγραφεύς έργου ανεδείχθη. Ο Ούγγρος ελληνιστής Ανδρέας Χόρβατ <Horváth>, καθηγητής, κατά την επίσκεψίν του εις Ελλάδα το έτος 1937 και ιδίως εις Αθήνας, Θεσ/νίκην, Κοζάνην και Σιάτισταν, εξιστορών το έργον του Ζαβίρα και ιδιαιτέρως την επιστημονικήν αξίαν της **Νέας Ελλάδος** αυτού, δείχνει ότι είναι ένα αποκαλυπτικό έργο τουλάχιστον για τους νεοτέρους Έλληνας. Εκεί υπάρχει η ζωή και ο παλμός του αγωνιζομένου Ελληνισμού, μια πελωρία εθνική συγκινητική εικόνα. Το έργο αυτό ο Ζαβίρας δεν ηυτύχησε να εκδώσει ο ίδιος, το αφήκε χειρόγραφο και είχε πολλές περιπέτειες το χειρόγραφο. Στην αρχή, ύστερα από το θάνατό του, έγινε ιδιοκτησία της ελληνικής Κοινότητος Βούδα – Πέστης. Έπειτα <το χειρόγραφο> πέρασε στα χέρια του εφημερίου της Βιέννης Ανθίμου Γαζή, ο οποίος θερμά το επαινεί και έξοχα εγκωμιάζει το Ζαβίρα γράφοντας περί αυτού «*Ζαβίρας, Εκείνος, ο εκ Σιατίστης της Μακεδονίας Γεώργιος, ο απαθανατισμού άξιος*», <**Νέα Ελλάς**, Εισαγωγή σελ. ιγ΄> .

(**511**) Κατά το 1820 πέρασε το έργο στα χέρια του Έλληνος ιερέως Θεοκλήτου Φαρμακίδου, συντάκτου της ελληνικής εφημερίδος «Ερμής ο Λόγιος»[31]. Ο Φαρμακίδης, ελθών εις την Ελλάδα στα 1820 για να λάβει μέρος στην Ελληνική Επανάσταση, άφησε το χειρόγραφο στον καθηγητή της Ιστορίας Ασώπιο στην Κέρκυρα, με την παράκληση του Φαρμακίδου, Θεσσαλού[32], να το επιθεωρήσει και να το δημοσιεύσει. Ο Ασώπιος δεν μπόρεσε να εκπληρώσει την παράκληση του Φαρμακίδου δια λόγους δικαιολογούντας την μη συμμόρφωσίν του και μόλις το 1862 καταστάλαξε το χειρόγραφο στην Εθνική Βιβλιοθήκη, οπόθεν χρησιμοποιούνταν από πολλούς και κινδύνευε να καταστραφεί από την χρήση. Ευτυχώς, ο Γεώργιος Κρέμος έλαβεν εντολήν[33] στα 1872 να το

---

[31] **Ερμής ο Λόγιος,** Φιλολογικό Περιοδικό που εκδίδεται στη Βιέννη το 1811 από τον Άνθιμο Γαζή και γίνεται βήμα των γλωσσικών αρχών του Κοραή. Από το 1816 και ως το 1818 την έκδοση του περιοδικού αυτού συνεχίζουν ο Θεόκλητος Φαρμακίδης μαζί με τον Κ. Κοκκινάκη και από το 1819-21 την αναλαμβάνει ο Κ. Κοκκινάκης.

[32] Στο χειρόγραφο ο Φ.Ζ. έχει Κοζανίτου, αλλά δεν είναι ορθό.

[33] « Έλαβε την εντολή», μετριοπαθής διατύπωση για όσα αντιμετώπισε ο Γ. Κρέμος από το καθηγητικό κατεστημένο του Εθνικού Πανεπιστημίου, που δεν ήθελε την έκδοση του έργου του Γ.Ζαβίρα. Συγκεκριμένα: Ο Γ.Κρέμος, φιλόλογος και υφηγητής της

εκδώσει και έτσι, ύστερα από τις απροσδόκητες δυσκολίες του κόσμου, κατορθώθη να εκδοθεί και να περιέλθει στη διάθεση των Ελλήνων λογίων ένα έργον «*… υψίστης σημασίας, την «Νέα Ελλάδα», πηγή γνώσεως ανεξάντλητη για τη μελέτη της Ελληνικής Φιλολογίας επί Τουρκοκρατίας η έρευνα των σχετικών μ' εκείνον λεπτομερειών, δεν είναι μόνο έργο επιστημονικής σκοπιμότητος, αλλά αποτελεί και μία στοιχειώδη ηθική αποκατάσταση*», (Κ.Θ.Δημαράς, **Νέα Εστία**, <τόμος 21ος, τεύχος 247, έτ. 1937>, σελ. 553).

Περί του έργου του Γ. Ζαβίρα δημοσίευσα το πρώτο<ν> στο **Φάρο της Θεσσαλονίκης**, 1911[34] στα άρθρα μου υπό τον τίτλον «Η νεωτέρα Ιστορία των ελληνικών γραμμάτων, μικραί εις ταύτην συμβολαί». Δυστυχώς, όμως, το δημοσίευμα (**512**) εκείνο δεν επηκολούθησαν άλλα δημοσιεύματα, εκ μέρους εκείνων που ήσαν σε θέση να γνωρίζουν περισσότερα πράγματα περί Ζαβίρα, και έμειναν άγνωστα εις τους πολλούς τα αφορώντα τη δράση του, μέχρις ότου ο Ούγγρος καθηγητής Horváth επεσκέφθη την Ελλάδα και ομίλησε περί αυτού. Τότε μονάχα κινήθηκεν ο ημερήσιος και περιοδικός τύπος και απεκαλύφθη κατά βάθος και πλάτος το έργο του Ζαβίρα και έγινε γνωστός στο Πανελλήνιο.

Ο Γ. Ζαβίρας το περισσότερο μέρος της ζωής του <το> πέρασε στην Ουγγαρία, όπου και απέθανε την 28 Αυγούστου εν Πέστη 1804 και εκληροδότησε τη Βιβλιοθήκη του στην ελληνική Εκκλησία της Πέστης[35].

Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, πρότεινε στον Κ. Βουσάκη, πρύτανη του Πανεπιστημίου κατά το ακαδημαϊκό έτος 1870-71, την έκδοση της **Νέας Ελλάδος**. Ο Κ. Βουσάκης, εκτιμώντας την αξία του βιβλίου, έκανε δεκτή την πρόταση, εξασφάλισε τη χρηματική βοήθεια από τον Θ. Δούμπα και ανέθεσε στον Γ. Κρέμο την έκδοση, στο τυπογραφείο «Εφημερίδος των Συζητήσεων».

Ο πρύτανης όμως του επόμενου ακαδημαϊκού έτους Ευθύμιος Καστόρχης ανέστειλε την έκδοση και με εισηγήσεις 3 αρχαϊστών πανεπιστημιακών καθηγητών και συνδρομή άλλων λογίων (π.χ. Κ. Σάθα) αγωνίστηκε να τη ματαιώσει, γιατί τάχα αυτή (εξαιτίας των ορθογραφικών λαθών) δεν τιμούσε το Πανεπιστήμιο. Τη λυσσαλέα αντίδραση, τις επιθέσεις κατά του έργου του Ζαβίρα και του ίδιου του Κρέμου, τις μεθοδεύσεις ματαίωσης της έκδοσης, μεθοδεύσεις που δεν τιμούν πνευματικούς ανθρώπους, αλλά και την πραγματική αιτία όλων αυτών των αντιδράσεων εκθέτει ο Γ. Κρέμος, στην εισαγωγή της έκδοσης (σελ. μ΄-ο΄), όπου υπάρχουν και σημαντικά γράμματα του Κ. Ασώπιου για την αξία του έργου του Γ. Ζαβίρα.

Το βιβλίο δεν εκδόθηκε τελικά «εν ονόματι του Πανεπιστημίου», εκδόθηκε από τον Γ. Κρέμο το 1872 και αφιερώθηκε στον Θεοδ. Δούμπα, ο οποίος ήταν και ο χορηγός.

[34] Στο φύλλο της εφημερίδας **Φάρος της Θεσσαλονίκης**, έτος ΛΑ΄, Αριθμ. 1911, 16 Αυγούστου 1907, εντοπίσαμε δημοσίευμα της σειράς αυτής, όχι όμως το συγκεκριμένο.

[35] Ο Τ.Α.Γριτσόπουλος σχολιάζοντας και αξιολογώντας την προσφορά του Γ.Ζαβίρα γράφει ότι ο ιδιόγραφος κατάλογος των βιβλίων που δώρισε ο Ζαβίρας στη βιβλιοθήκη της Πέστης βρέθηκε στη Βιβλιοθήκη της ελληνικής Κοινότητας Αιγοπόλεως (Κεσκεμέτ) και περιείχε σε 222 σελίδες 372 αναγραφές των εντύπων και χειρογράφων ελληνικών βιβλίων και 32 χαρτών. Ο κατάλογος αυτός δείχνει και τη συλλεκτική μανία του Ζαβίρα, αλλά και την ικανότητά του να συλλέγει πολύτιμα κείμενα της κλασικής και βυζαντινής γραμματείας και έργα μεταγενέστερων συγγραφέων. Επιπλέον, μαρτυρεί ότι

Αλλά μήπως υπήρξε μονάχα ο Ζαβίρας την εποχή εκείνη που έδρασε επωφελώς στις χώρες της Εσπερίας; Πόσοι άλλοι Έλληνες δεν μετέβαιναν εκεί και δεν εξασκούσαν (*ασκούσαν*) επίδρασιν κοινωνικήν και εκπολιτιστικήν στον τόπο όπου εγκαθίσταντο; Κατά τον 17^{ο} και 18^{ο} αιώνα είχεν αναπτυχθεί μια επιδημία, ούτως ειπείν, κινήσεως από της Ελλάδος στην Εσπερία των εκπροσώπων της πνευματικής, εμπορικής και κοινωνικής κινήσεως. Αλλ' ας ιδούμε τι λέγει σχετικά με το ζήτημα αυτό ο πολύς καθηγητής Horváth: «Εκ της μελέτης των έργων του Γεωργ. Ζαβίρα σχηματίζει κανείς την πολύτιμη εικόνα ότι οι αντιπρόσωποι της πνευματικής, της εμπορικής και κοινωνικής κινήσεως των Ελλήνων κατά τον 17^{ο} και 18^{ο} αιώνα (**513**) εταξίδευαν, για να αποκτήσουν γνώσεις, για να μάθουν ξένες γλώσσες, για να αποκτήσουν τα μέσα της ευημερίας και για να αποφύγουν την τυραννικήν ζωήν του βαρβάρου κυριάρχου των. Όλοι όμως εκείνοι διατηρούσαν αδιάκοπη επαφή αναμεταξύ τους, μάνθαναν ξένες γλώσσες, μελετούσαν διάφορα συγγράμματα, φοιτούσαν σε διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλληλογραφούσαν, παρακινούσαν, δίδασκαν ο ένας τον άλλον, τους συμπατριώτας των, που ασκούσαν διάφορο (*διαφορετικό*) επάγγελμα, έκαμναν γνωστά ο ένας τα έργα του άλλου, τα διάβαζαν, τα αντέγραφαν, τα διέδιδαν, τα τύπωναν και έτσι δημιουργούσαν και αποτελούσαν εκείνη τη μεστή από θρησκευτικές και εθνικές ιδέες πνευματική ατμόσφαιρα, που περιέβαλλε και συνέδεε με το κεντρικό έδαφος τους εμπορευομένους Έλληνας, που ζούσαν και ήσαν αρκετές χιλιάδες σε διάφορα σημεία του εξωτερικού. Προσέτι δε πολεμούσαν παν ό,τι έβλεπαν ότι έθιγε τη θρησκεία και το Γένος των. Δεν άφηναν αναπάντητο παν σύγγραμμα που έθιγε τη θρησκεία ή αδικούσε το Γένος των. Δαπανούσαν δε για τέτοια πράγματα άφθονα και χρήματα και χρόνο και κόπους.»[36]

Ο Γ. Ζαβίρας είχεν αδελφόν ονόματι Κωνσταντίνον. Ούτος ήταν έμπορος, λόγιος και οικονομικώς ανεξάρτητος. Επομένως ηδύνατο δια του χρήματός του να προσέρχεται ενίοτε αρωγός στο πολυδάπανο πνευματικό έργο του αδελφού του Γεωργίου δια την προμήθειαν βιβλίων, αναγκαίων για την σύνταξιν <βιβλίων> και δια την έκδοσιν αυτών. (**514**)

η **Νέα Ελλάς** γράφηκε με βάση υλικό «πρώτης χειρός», που το είχε αποκτήσει ο ίδιος, εκτός από εκείνο που διάβασε στις ευρωπαϊκές βιβλιοθήκες. (**Νέα Ελλάς**, Εισαγωγή, σελ. XXI) .

[36] Horváth A., **Η ζωή και το έργο του Γ.Ζαβίρα,** (περιληπτική και ελεύθερη απόδοση των απόψεων που ο Horváth διατυπώνει στις σελίδες 95-96 για τη δράση των Ελλήνων παροίκων, κυρίως της Ουγγαρίας).

03. Βασιλική Νικολάου ή Βαρβάρα

Η Βασιλική Νικολάου (Τσιχνητσάρη)[37] υπήρξεν η μεγαλύτερη ευεργέτιδα από τους ευεργέτες που φάνηκαν στη Σιάτιστα έως την εποχή της. Η Βασιλική ζούσε στο Ιάσιο της Μολδοβλαχίας μαζί με τον αδελφό της Γεώργιο, φαρμακοποιό το επάγγελμα, ο οποίος απόθανε στα 1812 και άφησε αρκετή περιουσία. Η Βασιλική ύστερα από το θάνατο του αδελφού της έγινε κληρονόμος του ενός τρίτου της περιουσίας αυτού και το ποσόν αυτό που ανέρχονταν σε τεσσαράκοντα περίπου χιλιάδας γρόσια κατέθεσε υπέρ της Ελληνικής Σχολής της πατρίδος της Σιάτιστας στο Πατριαρχικό Ταμείο με επίσημο γράμμα, του οποίου αντίγραφο παραθέτομε παρακάτω. Ύστερα από την ανακήρυξή της από μέρους της πατρίδος της <ως> μεγάλης ευεργέτιδος πόσα ποσά έχει δωρήσει μας είναι άγνωστο. Κρίνοντας όμως από την αλληλογραφία, που διεξήχθηκε με πρόσωπα που έχουν ευεργετηθεί από αυτήν, μας επιτρέπεται να συμπεράνομε ότι επεξέτεινε τις ευεργεσίες της σε κλίμακα σημαντική. Εκείνο δε που γνωρίζομε θετικά είναι ότι το κτίριο που χρησιμοποιούνταν για Ελληνική Σχολή, έως την εποχή που χτίστηκε το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο, ήταν δωρεά δική της. Το ποσόν που είχε καταθέσει στα Πατριαρχεία, ύστερα από την πτώχευσή τους που ακολούθησε θεωρήθηκε χαμένο, πλην η παράδοση αναφέρει, χωρίς να μπορέσομε να εξακριβώσομε αυτό, ότι ο Μητροπολίτης Σισανίου Μελέτιος απέσπασε το ποσόν με συμψηφισμόν αυτού με τα χρέη του στο Πατριαρχείο και ότι εκ του ισοτίμου αγοράστηκαν οι πρώτες μετοχές της Εθνικής Τραπέζης υπέρ της Ελληνικής Σχολής[38].

03.01. Το Πατριαρχικό γράμμα

Ο Πατριάρχης αναφέρεται: 1) στην από κοινού απόφαση της Βασιλικής Νικολάου (Βαρβάρας) και των 4 ανεψιών της, όλων κληρονόμων του αδελφού και θείου Γεωργίου Νικολάου, να δωρίσουν στη Σιάτιστα το ένα τρίτο από τα κληρονομούμενα για σύσταση «κοινού ελληνομουσείου»,

[37] Ο Φ.Ζ στη σελίδα <514> του χειρογράφου γράφει «Τσιχνητσάρη», μια σελίδα παρακάτω, στην <515>, παραθέτοντας «εν αντιγράφω» το πατριαρχικό γράμμα γράφει «…ομομητρίου αυτής αδελφού Γεωργίου Νικολάου, την επωνυμίαν Τιχνητζάρη, την δε τέχνην φαρμακοποιού ...». Στον **Ερμή το Λόγιο του 1817,** σελ. 95, ο ίδιος Γεώργιος Νικολάου αναφέρεται ως «Ζιχνιτζάρης». Ενδιαφέρουσα και πιθανόν επεξηγηματική της επωνυμίας η αναγραφή: «…όλοι οι Ζικνιτζιάρηδες, τουτέστιν οι μαγαζιέριδες, δευτέρας τάξεως άρχοντες…» στη σελ. 494 του 3ου τόμου της **Ιστορίας της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας, και Μολδαυίας** του Διονυσίου Φωτεινού.

[38] Για την τύχη του κληροδοτήματος της Βασιλικής Νικολάου βλέπε **Παράρτημα, § 14. Κληροδότημα Βασιλικής Νικολάου,...**

2) στην, με αίτηση της Βασιλικής, ανάθεση της διαχείρισης της υπόθεσης αυτής στο «σύστημα των εν βασιλευούση τιμιωτάτων της Ευρώπης πραγματευτών» και στην εκλογή 2 Επιτρόπων για τη διαχείρηση αυτή, 3) στις διατάξεις για τη διαχείριση της όλης υπόθεσης στην Κων/λη και στην Σιάτιστα.

«Γρηγόριος ελέω θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.

Τα έργα της κατά θεόν αρετής, άτε σωτήρια και μακαρισμού πρόξενα μεγίστου άξια δήπου και πολυειδούς αντιλήψεως και συστάσεως· αύξει γαρ και κρατύνεται και πάσαν φιλόθεον ψυχήν εις μίμησιν διεγείρει· πολυειδών δε των ευαρέστων θεώ και κοινωφελών όντων υπερέχει ομολόγως και υπερίδρυται η μετά ζήλου ενεργουμένη συνδρομή προς επαύξησιν της θεοδότου Παιδείας, ήτις εστί ψυχής κόσμος ακήρατος και συμπληρωτική της κατά λόγον και γνώσιν ενεργείας και άνθρωπον αληθώς τον άνθρωπον ταις τε θεωρίαις κατορθούντα και ταις πράξεσιν επαινούμενον και θεώ ει δυνατόν (**515**) όμοιον αναφαίνει και αναδείκνυσι παρά πολλοίς τοις έξω σοφοίς και τοις θεηγόροις πατράσι διατεθρύλληται όσα και οία τα εξ αυτής αγαθά. Ταύτης γουν ελέω θεού και ημείς των ευμενεστάτων χαρίτων επαπολαύσαντες επί τε την οικονομικήν ταύτην ανεχθέντες περιωπήν ου διαλείπομεν αγρύπνοις ομμάτων βολαίς προνοούντες υπέρ πάντων των συντεινόντων επί προόδω και αυξήσει αυτής και ασμένως αποδεχόμενοι τας προσαγομένας των φιλοκάλων αιτήσεις επί συστάσει σχολείων κοινών, ο δη και επί του παρόντος ποιούμεθα. Και γαρ θεοφιλής τις γυνή, Βασιλική τούνομα, θυγάτηρ Νικολάου, ορμωμένη μεν εκ της κωμοπόλεως Σιατίστης, της εν τη Επαρχία Σισανίου κειμένης, κάτοικος δε προ χρόνων εν Ιασίω της Μολδαβίας γενομένη, εμφανισθείσα προς την Εκκλησίαν δι' αναφοράς μαρτυρικαίς υπογραφαίς τιμίων και αξιοπίστων προσώπων ενσεσημασμένης, διετράνωσεν ως προ οκτώ ήδη ετών κατιόντων δίχα κληρονόμων τελευτήσαντος του εκεί ομοπατρίου και ομομητρίου αυτής αδελφού Γεωργίου Νικολάου, την επωνυμίαν Τιχνητζάρη, την δε τέχνην φαρμακοποιού, κατελείφθησαν νόμιμοι της περιουσίας αυτού κληρονόμοι αυτή τε η Βασιλική και τέσσαρες ανεψιοί, παίδες αδελφής προτελευτησάσης, εξ ων είς Θωμάς Νεραντζής[39] λεγόμενος έτυχε διατρίβων εν Ιασίω παρ' εκείνω τω μακαρίτη, ον και κατέστησαν μετά πληρεξουσιότητος επίτροπον οι απόντες αυτού αδελφοί επί τω παραλαβείν το επιβάλλον αυτοίς κληρονομικόν δίκαιον. **Διαθέσαντες νυν τα της κληρονομίας δέον ωήθησαν εκ συμφώνου το τρίτον μέρος της περιουσίας εις γρόσια περίπου τας τεσσαράκοντα χιλιάδας συμποσούμενον αφοσιώσασθαι προς κοινήν ψυχικήν σωτηρίαν αυτών και αιώνιον μνημόσυνον του αποιχομένου, έγνωσαν δηλονότι καταθείναι επί συστάσει και διαμονή κοινού ελληνομου-**

[39] Με τα στοιχεία **Θωμάς Ιωάννου Νεράντζης**, Ιάσιο, αναφέρεται συνδρομητής στο βιβλίο του Φραγκίσκου Σοαυΐου: **Στοιχεία της Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής,** σε μετάφραση του Γρηγορίου Κωνσταντά, Ενετίησιν 1804.

σείου εν τη κωμοπόλει εκείνη Σιατίστη, αυχμώση εκ πολλού και αθλίως υφισταμένη των ζωηρρύτων της παιδείας ναμάτων την έλλειψιν και δια συστάσεως αυτού ωφέλειαν τηλικαύτην τη εκεί νεολαία εμποιήσαι, κλέος δε τη πατρίδι αυτών δίκαιον περιθείναι και το θεάρεστον και επαινούμενον του πατριωτισμού χρέος εκπληρώσαι το γε εις δύναμιν. **Επί τοιαύτη προθέσει και αποφάσει στερρά και αμεταποιήτω υπεξείλον το τρίτον της περιουσίας του μακαρίτου και ενεπιστεύσαντο δυσί των εκεί ομογενών της διαγνώσεως αυτών την πραγματικήν έκβασιν και ενέργειαν.** Αλλ' ο μέν Θωμάς παραλαβών το επιβάλλον αυτώ τε και τοις απούσιν συγκληρονόμοις και μικρόν επιζήσας τον βίον μετήλλαξεν, οις δε η εκτέλεσις επιτέτραπται, ούτοι μέχρι του νυν ουδέν αξιόχρεων επεδείξαντο, εφ' ω δεινοπαθούσα, ως εικός, η ρηθείσα Βασιλική και μη ανεκτήν ηγουμένη του θεαρέστου εγχειρήματος την κατάργησιν, άλλως τε και γηραιά ούσα και προς το τέρμα του βίου σπεύδουσα και προ (**516**) του θανάτου ιδείν ιμειρομένη τετελεσμένον το κοινωφελές σπούδασμα προείλετο εκουσία βουλή το ευλογημένον σύστημα των εν Βασιλευούση τιμιωτάτων της Ευρώπης πραγματευτών και τούτω ανέθετο πάσαν την κηδεμονίαν και πρόνοιαν και την δια παντός εφορίαν και προστασίαν του έργου και ως ιεράν παρακαταθήκην ενεπιστεύσατο αυτοίς του ενθέου βουλεύματος την εξάσκησιν, την οικονομίαν των αφιερωθέντων χρημάτων, την σύστασιν της Σχολής, την εκλογήν εκ της ολομελείας αυτών ιδιαιτέρων επί αυτώ τούτω Επιτρόπων και την μετά πάσης πληρεξουσιότητος αναπλήρωσιν και εκτέλεσιν των αρμοδίων και συντελεστικών μέσων και τρόπων, μάρτυρα και κριτήν αδέκαστον επί πάσι τον θεόν αυτόν επικαλουμένη τε και προβαλλομένη, ει γε κατά τινα τρόπον την δια θερμής παρακλήσεως ανατεθησομένην αυτοίς εφορείαν ταύτην παριδόντες αμελώς διατεθείναι και το εμπεπιστευμένον μετά τοσαύτης αξιοπιστίας εν χριστιανική αυτών πεποιθήσει και προθυμία κοινωφελές τούτο κατόρθωμα κατάπροδούναι θελήσειεν. Ταύτα διαπραξαμένη η φιλόπατρις και φιλογενής αύτη Βασιλική προσέδραμε δια της ρηθείσης αναφοράς προς την Εκκλησίαν και επιμόνως εδεήθη τυχείν της απροσμάχου αυτής προστασίας και αντιλήψεως εφ' οίς ούτω προς το κοινῇ συμφέρον διετάξατο και διέθετο…<λέξη δυσανάγνωστη> και αμέσου εκκλησιαστικής προτροπής γενομένης και έτι μάλλον επιρρωσθέντος του ζήλου, ον το διαληφθέν εμπορικόν σύστημα έχει και τρέφει θαυμασίως προς τα καλά και θεάρεστα και φιλοτιμότερον επιδείκνυται προς την βελτίωσιν και πρόοδον των φιλομαθών ομογενών, ανεδέξατο πάνυ προθύμως και ευχαρίστως την ανατεθείσαν αυτοίς επιστασίαν και εφορείαν και εις εν (*ένα*) συνελθόντες και συνδιασκεψάμενοι εξελέξαντο εκ της ολομελείας αυτών και κατέστησαν επί διευθετήσει των κατά την σχολήν συντεινόντων δύο επιτρόπους τους μάλλον αξίους και ευυπολήπτους, φιλομούσους τε και εμπειρία πραγμάτων τοιουτοδών συγκεκροτημένους, τους τιμιωτάτους φαμέν και χρησιμωτάτους, τον τε ένα Μιχαήλ Βασιλείου [40]και τον κυρ Ευστράτιον Σεβαστό-

[40] **Ο Μιχαήλ Βασιλείου** αναφέρεται ως χορηγός του βιβλίου του Νικολάου Παπαδοπούλου, **Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας** μεταφρασθείς εκ του Γαλλικού πρωτοτύ-

πουλον, οίτινες βαθυτέραν περί του πρακτέου την σκέψιν ποιησάμενοι και επεξελθόντες τας διαληφθείσας διατάξεις και όσα περί τον σκοπόν τούτον συμβάλλεται προσεπισυνάψαντες και προσθέμενοι εξέθεντο εν τοις εφεξής ρηθησομένοις κεφαλαίοις και προσελθόντες τη ημών μετριότητι εξητήσαντο γενέσθαι την επικύρωσιν αυτών και δι' ημετέρου Πατριαρχικού και Συνοδικού σιγγιλιώδους γράμματος επί μεμβράνης, ώστε μένειν τα εγκριθέντα έστ' αν ύδωρ τε ρέη και δένδρα μακρά τεθήλη αδιάσπαστα και απερικλόνητα και απαρατρέπτως διενεργούμενα παρά των κατά καιρούς διαδόχων αυτών. Την γουν αίτησιν αυτών συνοδικώς επεξεργασάμενοι ευμενώς λίαν αποδεξάμεθα, ως ου μόνον τη αιτήσει της φιλοκάλου εκείνης σύμφωνον και (**517**) ομόλογον, αλλά και προς αρίστην της Σχολής αρμονίαν και διευθέτησιν τείνουσαν και όφελος αναμφήριστον τη νεολαία της κωμοπόλεως Σιατίστης περιάπτουσα και τους από βάθους ψυχής και καρδίας εκκλησιαστικαίς ημών ευφημίαις και ευλογίαις κατάστέψαντες εκείνην μεν δια το προς την πατρίδα άμωμον και εκ περιουσίας φιλότιμον και ευεργετικόν, αυτούς δε δια το θερμουργόν περί την εκτέλεσιν των διατεταγμένων και ευδιάθετον και μετά ζήλου κατορθωτικόν, επικυρούμεν και κρατύνομεν τας ακολούθως κεφαλαιώδεις διατάξεις αποφαινόμενοι συνοδικώς μετά των περί ημάς Αρχιερέων κ.λπ. ίνα:

Α) Οι κατ' εκλογήν του εμπορικού συστήματος και ημετέραν εκκλησιαστικήν συναίνεσιν διορισθέντες επίτροποι καταβάλωσιν εκ πρώτης αρχής πάσαν επιμέλειαν και γενναίαν φροντίδα περί την αναγκαίαν διευθέτησιν των αφιερωθέντων τεσσαράκοντα χιλιάδων γροσίων επί συστάσει της εν Σιατίστη Σχολής και επειδή ο αριθμός ουτος …<λέξη δυσανάγνωστη> ουκ απηρτίσθη εκ περιστάσεων τινών και περιπλοκών αδοκήτων μετά την αποβίωσιν του μακαρίτου εκείνου αναφυεισών απ' εναντίας και της προθέσεως και ελπίδος και αυτής της κτητορίας Βασιλικής. Και μετρητά μεν εστάλησαν εκείθεν εικοσιτέσσαρες χιλιάδες τετρακόσια εξ γρόσια. Εκ δε τόκων επ' αυτοίς δουλευθέντων προσεπορίσθησαν χίλια πεντακόσια, δεκατρείς δε χιλιάδες περιμένονται εκ της διατιμήσεως ενός εκεί πωληθησομένου οσπητίου, ήδη μεν παραλαβόντες αυτά καταθέσωσιν επί τόκω και επί εγγράφοις ενδείξεσιν εν μέρεσιν ασφαλέσιν και ανυπόπτοις εις γρόσια τριάκοντα οκτώ χιλιάδες εννεακόσια εξ συμποσούμενα σπουδάσωσι δε προ παντός άλλου ή εκ του ληφθησομένου διαφόρου κατ' αρχάς ή δι' ιδιαιτέρου τρόπου οικονομίας προσφόρου συγκροτήσαι την ορισθεί-

---

που, και πολλοίς σημειώμασι πλουτισθείς, έτι δε παραρτήμασι των αναγκαίων άρθρων εκ του πολιτικού Κώδηκος επαυξηθείς παρά Νικολάου του Παπαδοπούλου, παρ' ου προσενεχθείς τω εν Κωνσταντινουπόλει εντιμοτάτω Συστήματι των Ελληνορρωμαίων Εμπόρων προς κοινήν ωφέλειαν, αναλώμασι του τιμιωτάτου κυρίου Μιχαήλ Βασιλείου τύποις εκδίδεται, εν Βιέννη 1817.

Η Βασιλική Νικολάου στην επιστολή της -με ημερομηνία 30 Νοεμβρίου 1816- προς τον Πατριάρχη, με την οποία τον παρακαλεί να εκδώσει Πατριαρχικό Σιγίλιο για το κληροδότημά της, αναφέρει: «….Επίτροπον μου εις το να παρασταθή εις την Παναγιότητά της διορίζω τον εν πραγματευταίς κύριον Μιχαήλ Βασιλείου» (**Ερμής ο Λόγιος** 1817, σελ. 94).

σαν και ταχθείσαν ποσότητα, ώστε είναι το χρηματικόν κεφάλαιον της Σχολής τεσσαράκοντα χιλιάδες γρόσια και ουχί έλαττον τούτου μέχρι και ενός οβολού.

Β) Οφείλουσι δε ούτοι καταστήσαι και εν Σιατίστη δύο ή τρεις επιτρόπους γράφοντες τω κατά τόπον Αρχιερεί και τοις τιμιωτάτοις της χώρας προκρίτοις, όπως δια κοινής σκέψεως εκλέξωσιν τους μάλλον δοκιμωτέρους και αξιωτέρους επί τω διοικείν εκ του σύνεγγυς τας υποθέσεις της Σχολής και επαγρυπνείν υπέρ της ευσταθείας αυτής και αρίστης αρμονίας, χρέος μέντοι έχοντας διδόναι λόγον περί πάντων τοις ενταύθα κατά καιρούς δυσίν επιτρόποις και απευθύνεσθαι προς αυτούς και ευχαρίστως αποδέχεσθαι και ενεργείν τας παρ' αυτών συνετάς οδηγίας και αδελφικάς υποθήκας περί πάντων των συντεινόντων τη τε εσωτερική και εξωτερική καταστάσει της Σχολής.

Γ) Έστω ανατεθειμένη ανεξαρτήτως τε και αναποσπάστως δια παντός τω (**518**) ευλογημένω εν Βασιλευούση εμπορικώ συστήματι η εφορεία και προστασία του κοινωφελούς τούτου έργου συμφώνως τη διατάξει της φιλοπάτριδος Βασιλικής και οφειλή αυτοίς απαραίτητος κείσθω κήδεσθαι και προνοείν της συντηρήσεως αυτής και επί τα πρόσω αυξήσεως, έτι δε παραθήγειν συνεχώς το πρόθυμον των επιτρόπων και νύξεσιν αδιαλείπτοις διεγείρων τον ζήλον αυτών επί τω ρυθμίζειν και συντάττειν επωφελώς λίαν και συμφερόντως τα της Σχολής. Οψέποτε δε χρεία εκλογής και υποκαταστάσεως γένηται επιτρόπων συσκεπτόμενοι κοινή εκλεγέτωσαν εκ του συστήματος αυτών δύο επιτρόπους τους επί φρονήσει και αξιότητι διαφέροντας των άλλων και δηλοποιείτωσαν ονομαστί προς τον κατά καιρούς τον οικουμενικόν θρόνον διέποντα, ίνα γίγνηται και δι' εκκλησιαστικής αποδείξεως η επικύρωσις της αποκαταστάσεως αυτών. Ούτοι δε κατά διετίαν ή τριετίαν επιτελείτωσαν τα της εμπιστευθείσης τη αυτών αξιότητι Επιτροπής και μετά παντός ζήλου διενεργείτωσαν, συμπληρωθείσης δε της διετίας ή τριετίας παραδίδειν ακριβή λόγον της οικονομίας αυτών υπογραφόντων επί τω μεταβαίνειν άλλοις την Επιτροπήν, ους αν το εμπορικόν Σύστημα εγκρίνοι αξίους αφ'εαυτού, ως διείληπται .

Δ) Έστω και τοις επιτρόποις κιβώτιον επ' ονόματι της Σχολής εξιδιασμένον και εν αυτώ πεφυλαγμένη πάσα η εν ομολογίαις περιουσία και ό,τι άλλο έγγραφον, επιτιθεμένης τω κιβωτίω προς τη ιδιαιτέρα σφραγίδι αυτών και της σφραγίδος του εμπορικού Συστήματος και επειδάν γένηται χρεία συνερχόμενοι οι τε Επίτροποι και του Συστήματος Δεσποτάτον λεγόμενον διαλυέτωσαν τας σφραγίδας ομού και λαμβανέτωσαν οι Επίτροποι το αναγκαίον αυτοίς έγγραφον. Είτα πάλιν παρόντων των Δεσποτάτων εναποτεθήτωσαν και σφραγισάτωσαν το κιβώτιον, ως το πρώτον.

Ε) Μετενεχθείσης της διαληφθείσης ποσότητος ανελλιπώς και κατατεθείσης ασφαλώς οι Επίτροποι κατ' οφειλήν αόκνου σπουδής και επιμελείας έχουσι παραλαμβάνειν τον ετήσιον τόκον, τον αποφερόμενον, και εμβιβάζειν τοις εν Σιατίστη Επιτρόποις τα αναγκαία χρήματα προς αναπλήρωσιν των διδασκαλικών συντάξεων και άλλων χρειωδών τη Σχολή. Εκ δε των περισσευόντων τα μεν δαπανάν εις πρόσκτησιν βιβλίων τη Σχολή αναγκαίων, τα δε λοιπά προστι-

θέναι τοις κεφαλαίοις, τέλος έχοντες σκοπιμώτατον την επαύξησιν αυτών και εις την οικονομίαν, ως θεού εφορώντος μετά την συμπλήρωσιν εκάστου χρόνου διδόναι καθαρόν και ακριβή λογαριασμόν προς το ανεζωσμένον την εφορείαν εμπορικόν σύστημα επί κοινής αυτών συνελεύσεως, ώστε γίνεσθαι καταδήλους και καταφανείς τας πράξεις αυτών. Ο δε ετήσιος λογαριασμός ούτος υπογραφόμενος παρά του συστήματος και σφραγιζόμενος έχει εναποτίθεσθαι εις το προσδιωρισμένον κιβώτιον λόγω ασφαλείας και διηνεκούς ενδείξεως της των επιτρόπων οικονομίας και διοικήσεως.

Στ΄) Τον αυτόν δε τρόπον και οι εν Σιατίστη Επίτροποι οφείλουσι διακρατείν και καταγράφειν εν καθαρώ καταστίχω τας συμβαινούσας ετησίους δαπάνας της Σχολής και μετά της ακριβούς εκδηλώσεως των εκεί πρακτικών εξαποστέλλειν τοις ενταύθα (**519**) φιλογενέσιν Εφόροις, μεμαρτυρημένης παρά των εγχωρίων προκρίτων και παρά του κατά τόπον αρχιερατικώς προϊσταμένου επιβεβαιωμένης. Οι δε έφοροι παραλαμβάνοντες και ακριβώς επεξεργαζόμενοι έχουσιν εμφανίζειν τη Αγία και Ιερά Συνόδω επί τω αξιούσθαι κακείνοις, ώσπερ δη και αυτούς αναλόγων των εκκλησιαστικών ευφημιών και ευχών ένεκα των πιστών αυτών εκδουλεύσεων και υπέρ του κοινή συμφέροντος πόνου και μόχθου.

Ζ) <Εβδομον> δε και τελευταίον έστω προ παντός άλλου επικειμένη φροντίς τοις επιτρόποις συναντιλαμβανομένου προς τούτο και του συστήματος εκλέγειν διδασκάλους βίου αρετή και λόγου δυνάμει και φρονημάτων ορθότητι διαπρέποντας και κατά πάντα μεμαρτυρημένους και δεδοκιμασμένους του τε καθ’ Έλληνας λόγου ικανώς εγκρατείς και ιδέαις επιστημών συγκεκροτημένους και τοιούτους όντας διορίζεσθαι άλλως γαρ εις φρούδον τα πάντα αποβήσεται και βλάβη έσται αντ’ ωφελείας· ούτοι δε οφείλουσι την διδασκαλικήν ανειληφότες φροντίδα έχεσθαι προθύμως και φιλοπόνως του έργου παραδέχεσθαι ου μόνον τους αυτόχθονας, αλλά και τους εξ άλλων μερών έρωτι παιδείας φοιτώντας και διδάσκειν αυτούς τα γραμματικά και την εγκύκλιον πάσαν παιδείαν και ευτάκτως και ευμεθόδως προάγειν εις ευμάθειαν και χρηστά ήθη και τους χωρείν δυναμένους επί τα κρείττω και τελειότερα διαβιβάζειν και κατά φυτουργόν επιστήμονα καλλιεργείν την λογικήν ταύτην φυτείαν, όπως εν καιρώ πάμφορον αυτήν αναδείξωσι και θάλλουσαν και ωραίοις ευσεβείας και πάσης χρηστοηθείας κοσμώσαν καρποίς.

Ταύτα τοίνυν τα εν επτά κεφαλαίοις διειλημμένα επικυρούμεν συνοδικώς και κρατύνομεν και οριζόμεθα έχειν το ενεργόν και απαράτρεπτον εις άπαντα τον αιώνα και τη προθέσει της φιλογενούς και φιλοπάτριδος συνίστορος εκείνης Βασιλικής κατάλληλα και οικεία και προς φωτισμόν και ωφέλειαν κοινήν αφορώντα θεώ τε φίλα και ανθρώποις επαινετά και ομολογουμένως ιερά και σωτήρια, τοις μεν ουν συνδραμούσι και συναγωνισαμένοις επί τη συστάσει και αρίστη αρμονία και ευρυθμία της ρηθείσης Σχολής και δη και τοις οψέποτε τοιαύτην αγαθήν προαίρεσιν αναδεξομένοις και τα εκτεθέντα διατηρήσουσι ευχό-

μεθα εκ βαθέων ψυχής τα σωτήρια δώη αυτοίς Κύριος ο Θεός αντάξιον τον μισθόν της αγαθοεργίας και εν τω νυν αιώνι και εν τω μέλλοντι.

Εν έτει: ,αωκ΄κατά Μήνα Μάιον: Από κτίσεως ,Ζτκη΄[41].

Γρηγόριος ελέω θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης. Καισαρείας Ιωαννίκιος, Ηρακλείας Μελέτιος, Κυζίκου Κωνσταντίνος, Δέρκων Γρηγόριος, Αθηνών Γρηγόριος, Αγκύρας Μεθόδιος, Νέων Πατρών Δοσίθεος, Βιζύης Ιερεμίας, Μαρωνείας Κωνστάντιος, Σκοπείων Άνθιμος, Κεστεντιλίου Αυξέντιος, Σαμακοβίου Ιερόθεος, Δεβρών Γρηγόριος, Δυρραχίου Σαμπέλιος». (**520**)

04. Γεώργιος Αυξεντιάδης, καθηγητής

Ο Γεώργιος Αυξεντιάδης ήταν ένας από τους πρώτους ευεργέτας της Σιάτιστας. Ζούσε στην αρχή της 19ης εκατονταετηρίδας και δίδασκε στις ελληνικές παροικίες της Αυστρίας και Ρουμανίας[42]. Ποίας οικογενείας γόνος ήταν, πού άκουσεν ανώτερα μαθήματα και λοιπά σχετικά της ζωής του μας είναι άγνωστα. Την ιδιαίτερη πατρίδα του, που τόσο αγάπησε, δεν αξιώθηκε να επανίδει. Απόθανε μακράν αυτής, αλλ' αφήκεν αποθνήσκοντας εντολή στον αδελφό του να αποστείλει στη Σιάτιστα, στη βιβλιοθήκη της [εκεί Ελληνικής Σχο-

---

[41] **,αωκ΄=1820.** Η αντίστοιχη χρονολογία από κτίσεως (κόσμου) είναι 1820+5508=7328 ή ,Ζτκη΄.
Η συμπλήρωση της από κτίσεως κόσμου χρονολογίας σε ,Ζτκη΄ βασίζεται στα παρακάτω: «Από τα πρώιμα παλαιοχριστιανικά χρόνια χριστιανοί συγγραφείς είχαν αρχίσει να χρονολογούν «από κτίσεως κόσμου». Μια συμβατική χρονολογία, που βασιζόταν στη μελέτη κυρίως της Παλαιάς Διαθήκης, ορίσθηκε «ως αρχή του κόσμου», αλλά όχι η ίδια από όλους. Η επικρατέστερη, ιδίως έπειτα από συνοδική επικύρωση, ήταν το έτος 5508. Ο αριθμός αυτός πρέπει να αφαιρείται από τη δεδομένη από κτίσεως κόσμου χρονολογία, για να βρίσκεται το από Χριστού έτος». Πηγή: Εκδοτική Αθηνών, **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, τόμος Β΄, σελ. 11.

[42] «Ο Γεώργιος Αυξεντίου ή, όπως αναφέρεται από άλλες πηγές, Αυξεντιάδης καταγόταν από το Ζουπάνι (σημ. Πεντάλοφο) της Δυτικής Μακεδονίας και φοίτησε στο σχολείο του Τιρνάβου, κοντά στο διακεκριμένο Ιωάννη Πέζαρο, και είχε ως συμμαθητή του τον μετέπειτα σπουδαίο λόγιο Κων/νο Κούμα, με τον οποίο συνδέθηκε με στενή φιλία.…..*το Σεπτέμβριο του 1794 άρχισε να διδάσκει στο ελληνικό σχολείο του Σεμλίνου. Ο Αυξεντίου υπήρξεν ο πρώτος δάσκαλος και η ψυχή του σχολείου αυτού. Τη θέση του δασκάλου θα την κρατήσει ως τους τελευταίους μήνες του 1796 και ύστερα θα αρχίσει να ασχολείται και πάλι με το εμπόριο…*» (Παπαδριανός Ι., "***Οι οπαδοί του Ρήγα Βελεστινλή στο Σεμλίνο"***. **Υπέρεια,** τ.2ος, Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου «Φεραί – Βελεστίνο – Ρήγας», Βελεστίνο, 2-4 Οκτωβρίου 1992. Μέρος Β΄.σελ. 660). *Ήταν «…λόγιος και φιλογενής και τα αισθήματά του αυτά τα έδειξε με τη διαθήκη του. Συγκεκριμένα, όρισε σ' αυτήν να περιέλθη η πλούσια βιβλιοθήκη του στα σχολεία της Σιάτιστας και όχι σε συγγενή ή φίλο του.*» (Ι. Παπαδριανός, ό.π.,σελ. 661). Στο βιβλίο του Κων/νου Καραϊωάννου **Θησαυρός Γραμματικής**, εν Βούδα 1797, αναγράφεται στους συνδρομητές: «*Γεώργιος αυξεντίου Διδάσκαλος Ζέμονος…*».

λής], όσα βιβλία είχε. Τα σταλέντα βιβλία συμποσούνταν σε 217 τόμους. Η δωρεά αυτή, αν λάβομε υπ' όψιν από το ένα μέρος την εποχή που στάλθηκεν, από το άλλο μέρος τη σπάνη των βιβλίων τότε και τι στοίχιζεν η εκτύπωση, πρέπει να θεωρηθεί πολύτιμη. Κοντά όμως σ' αυτά, πρέπει να εκτιμήσομε τη δωρεά και διότι αυτή χρησίμευσε ως ο πυρήνας για την απόκτηση (*δημιουργία και τον εμπλουτισμό*) της κατόπιν (*μετέπειτα*) Βιβλιοθήκης, η οποία, ύστερα από τις συλήσεις (*λεηλασίες*) που έπαθε, αριθμεί [ακόμα περίπου 10.000] βιβλία. Τα βιβλία εστάλησαν από τον αδελφό του με κατάλογο σε δυο κάσες. Ο κατάλογος στην αρχή αναγράφει τα εξής:

«Κατάλογος των ακολούθων βιβλίων Ελληνικών και Γαλλικών, όπου αφιέρωσεν ο μακαρίτης αδελφός μου Γεώργιος Αυξεντιάδης εις το Ελληνικόν Σχολείον Σιατίστης, άτινα πέμπω σήμερον δια Σιάτισταν με τον μέσον του κυρ Γεωργίου Λύγκρα[43], Σιατιστέα, δια να τα παραδώση κατευοδόμενος εις την Κοινότητα της Σιατίστης, όπου να βαλθώσι εις την Βιβλιοθήκην του Σχολείου». Ακολουθεί κατόπιν η αρίθμηση και η ονομασία των βιβλίων λατινιστί και ελληνιστί και η ποιότητα του δεσίματος των τόμων. Δυστυχώς, ο κατάλογος δεν αναφέρει ούτε το μέρος της αποστολής, ούτε το όνομα του αποστολέως. Ο μακαρίτης φαίνεται ότι οικονομικώς ήταν σε καλή κατάσταση, καθόσον τον είδαμε αναγραφόμενον μεταξύ των πιστωτών στο μπιλάντζο της εμπορικής εταιρίας των Ζυγούρη και Νιόπλιου[44].

Η δωρεά του Αυξεντιάδου έγινε πρωτύτερα από το 1820, αφού ο αρχιερεύς Σιατίστης Ιωαννίκιος αναφέρει την δωρεά του στην τελετή που έγινε στα 1820 για τους ευεργέτες των Σχολείων[45]. Το Λεξικόν του Ηλίου, στη σελ. 952, γράφει:

«*Αυξεντιάδης Γεώργιος, διδάσκαλος του Γένους, χρηματίσας κατά το 1813 καθηγητής της Ελληνικής Σχολής εις την άλλοτε αυστροουγγρικήν πόλιν Ζέμων (σημερινόν Σεμλίνον της Γιουγκοσλαυΐας). Εκαλλιέργησε τα ελληνικά γράμματα εις το εξωτερικόν, επίσης δε και τον ενθουσιασμόν προς την εθνικήν ανεξαρτησί-*

---

[43] Αυτός που μετέφερε τα βιβλία αναγράφεται ως Γεώργιος Λόγερας, όπως φαίνεται στο απαντητικό ευχαριστήριο γράμμα των επιτρόπων του σχολείου, το Φεβρουάριο του 1818, προς τον Δημήτριο Αυξεντιάδη, αδερφό του δωρητή, βλέπε **Ερμής ο Λόγιος,** τόμος του 1818**,** σελ. 467, όπου Λόγερας.

[44] Στο βιβλίο του Μητροπολίτη Σωφρόνιου Ευστρατιάδη: **Ο Εν Βιέννη Ναός του Αγίου Γεωργίου και η Κοινότης των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων,** σελ. 53, συναντούμε το Γεώργιο Αυξεντάδη και το Μιχαήλ Ζυγούρη στον πίνακα των όσων συνέδραμαν τέλη του 1810 με εφάπαξ εισφορά την Αδελφότητα.

[45] Στο βιβλίο του Κ. Κούμα **Σειράς στοιχειώδους των μαθηματικών και φυσικών πραγματειών, τόμοι 8**, Βιέννη 1807, υπάρχει η αφιέρωση ***«αφιερόθη παρά μακ. Γεωργ. Αυξεντιάδη εις το Σχολείον της Σιατίστης. 1813»*** (Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας).

αν. Ο «Λόγιος Ερμής» τον αναφέρει ως χορηγόν της Σχολής του Βασιλείου Νικολάου κατά το 1820»[46]. (**521**)

05. Αικατερίνη Τσετήρη <Τζετήρη>

Η αρχόντισσα Αικατερίνη Τσετήρη <Τζετήρη> αναγράφεται μεταξύ των ευεργετών της Σιάτιστας. Στο Δημοτικό Σχολείο Γεράνειας υπάρχει βιβλιοθήκη με [περίπου] 200 τόμους βιβλίων, που φέρει την ακόλουθη επιγραφή:

«*Δώρον της αρχοντίσσης Αικατερίνης Τσετήρη* <Τζετήρη>
δια Κ. Ζιουπάν
Εν Βιέννη τη 12 Μαΐου 1840»[47].

Ποια δε είναι η γενναιόδωρη αυτή αρχόντισσα; Η Αικατερίνη κατάγονταν από την Πελοπόννησο και ήταν αδελφή της Μωραΐτισσας Ιωάννου Βοδενά, που ζούσε στη Σιάτιστα. Η Αικατερίνη ζούσε στη Βιέννη. Στην εποχή που είχε γίνει η Επανάσταση των Ορλώφ, η Πελοπόννησος είχε πάθει τα πάνδεινα από τα τουρκικά στρατεύματα. Δεν υπήρχεν εκεί ούτε τιμής, ούτε ζωής, ούτε περιουσίας ασφάλεια και οι κάτοικοι εύκολα αποφάσιζαν να εκπατριστούν, όταν παρουσιάζονταν ευκαιρία. Τότε η Αικατερίνη αποκαταστάθηκε στη Βιέννη και η αδελφή της, γνωστή με το όνομα Μωραΐτισσα, στη Σιάτιστα, αφού ήλθε σε γάμου κοινωνία με τον ιατρό Ιωάννην Βοδενάν, ο οποίος κατάγονταν από το Βυζάντιο και ήταν απόγονος της αριστοκρατικής οικογενείας Κόρακα. Αυτού <του Κόρακα> η οικογένεια, όταν <το Βυζάντιο> κυριεύθηκεν από τους Τούρκους, είχε καταφύγει στην Αυστρία και, ύστερα από το θάνατο του Κόρακα, οι απόγονοι είχαν αποκατασταθεί στη Μοσχόπολη, όπου, επειδή ήταν ζάπλουτοι, αγόρασαν μεγάλες εκτάσεις γαιών, και στη Μοσχόπολη και στη γειτονική Κορυτσά. Ένας από τους απογόνους εσπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης. Αυτός ήταν ο Ιωάννης Βοδενάς και αναγορεύθηκεν ιατρός. Άμα ο Ιωάννης αναγορεύθηκεν ιατρός, προσελήφθηκεν από τον Αλή πασιά ως ιδιαίτερος εκεί-

---

[46] Στο λήμμα **Αυξεντιάδης** του Λεξικού ΗΛΙΟΣ υπάρχει σφάλμα ως προς το όνομα του ευεργέτου της Σχολής· δεν είναι ο Βασίλειος Νικολάου, αλλά η Βασιλική Νικολάου, η γνωστή στη Σιάτιστα ευεργέτις, με όνομα κατά κόσμον Βασιλική Νικολάου και ως μοναχή Βαρβάρα.

[47] Στο άρθρο του Α.Δάρδα, ***«Η Εκπαιδευτική κίνηση στην Σιάτιστα μετά την αρχιερατεία του Ζωσιμά και ως την ίδρυση του Τραμπαντζείου Γυμνασίου (1746- 1888)»,*** **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 7**, σελ. 39, αναφέρεται ως χρονολογία της δωρεάς το έτος 1850. Και στα **εκκλησιαστικά βιβλία** που δώρησε η Αικ. Τζετήρη και σήμερα φυλάσσονται στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου Σιατίστης υπάρχει η αφιέρωση: «Αφιέρωμα της αρχοντίσσης κ. Αικατερίνης Τζετήρη δια την εκκλησίαν των Αγίων Ταξιαρχών. Βιέννη 1850 12/24 Μαΐου. Κ. Ν. Ζουπάν». Επίσης, στο βιβλίο **Σχολαστική Γεωγραφία** του Αδάμ Χριστιάνου Γασπάρεως, το οποίο υπάρχει στη Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας, υπάρχει η αφιέρωση «Αφιέρωμα της αρχοντίσσης κ. Αικατερίνης Τζετήρη δια την εν Γεραν<εία;> αλληλοδ. Σχολήν της Σιατίστης. Εν Βιέννη 12/24 Μαΐου 1850 Κ.Ν.Ζουπάν».

νου ιατρός. Ο Ιωάννης παρακολουθούσε (*συνόδευε)* τον Αλή στα διάφορα ταξίδια του και γνώρισε τότε τη Σιάτιστα, η οποία του έκαμε εντύπωση για το αμιγές του ελληνικού πληθυσμού, για τη φυσική οχυρότητα του τόπου και για την ασφάλεια τιμής, ζωής και περιουσίας που είχαν οι κάτοικοι, και έλαβε την απόφαση μια μέρα να αποκατασταθεί (*εγκατασταθεί*) σ' αυτήν, όπου θα μπορούσε και να εργαστεί αποτελεσματικότερα ως μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Ίσως, όμως, στην απόφασή του αυτή να είχαν συντελέσει και οι συστάσεις των οικογενειών που είχαν καταφύγει εκεί <στη Σιάτιστα> από τη Μοσχόπολη. Σε ένα από τα ταξίδια του στην Πελοπόννησο γνωρίστηκε με τη Μωραΐτισσα, στην οποία έκαμε πρόταση γάμου. Η Μωραΐτισσα με πολλή ευχαρίστηση δέχτηκε την πρόταση και πρόθυμα, ύστερα από τους γάμους τους, τον ακολούθησε στη Σιάτιστα, όπου αγόρασαν οικόπεδο, έκτισαν ιδικήν τους κατοικία και εγκαταστάθηκαν εκεί μόνιμα[48].

(522) Από το γάμο τους γεννήθηκε η θυγατέρα τους Μαριώ, την οποία πάντρευσαν με τον υιόν του αγίου Γρεβενών Ιωαννικίου Περικλήν, εκ του γάμου των οποίων γεννήθηκεν ο Ιωάννης Περικλέους, πατέρας των αδελφών Κωνσταντίνου και Ναούμ, που βρίσκονται στην Αμερική, και της Μαριγώς, κωφαλάλου, που μένει στη Σιάτιστα, στο σπίτι του πάππου τους.

Η Αικατερίνη Τσετήρη <Τζετήρη> στη Βιέννη γνωρίστηκε με τον Κ. Ζουπάν, συγγενή της οικογένειας Βοδενά, και μέσον αυτού έστειλε στη Σχολή της Γεράνειας τη βιβλιοθήκη της, που αναφέραμε, και στην αδελφή της Μωραΐτισσα δυο σιδηρά κιβώτια, που σώζονται ακόμα, με δυο γραφεία του πρωθυπουργού της Αυστρίας Μετερνίχ, που πωλήθηκαν σε δημοπρασία στη Βιέννη και τα αγόρασεν η Αικατερίνη <μαζί> και με άλλες αρχαιότητες σε κοσμήματα, σε ενδύματα και σε έπιπλα. Ήταν δε ονομαστή η οικογένεια της Μωραΐτισσας για τον πλούτο και για τις αρχαιότητες που είχε. Η παράδοση αναφέρει ότι οι γυναίκες της οικογένειας αυτής φορούσαν φουστάνια καπλατισμένα με φλωριά. Πολλά από τα αρχαία αντικείμενα σε ενδύματα και σε κοσμήματα σώζονται και σήμερα ακόμη. Μια ενδυμασία αρχαία την επιδεικνύει η Σιάτιστα στις εθνικές τελετές. Τα κοσμήματα και τα ενδύματα σε ποιανού <την> κατοχή έχουν καταντήσει (*καταλήξει*) σήμερα δεν είναι γνωστό, γιατί έμειναν στη διάθεση της κωφαλάλου απογόνου, που δεν θέλει να ομολογήσει σε ποιον τα έχει. Κάποια εποχή, τελευταία, βρίσκονταν στα χέρια του αρχιερέα Διοδώρου, ο οποίος ανα-

---

[48] Ο Φ.Ζ. πάντρεψε την κόρη του Αγνή με τον Κωστάκη Βοδενά, γιο του Ιωάννου Περικλέους. Έτσι έγινε μέτοχος των οικογενειακών αναμνήσεων για διαπρεπείς προγόνους της οικογένειας Βοδενά ή Περικλέους. Οι αναμνήσεις του στην ουσία δεν διαφέρουν πολύ από τα γραπτά δεδομένα του **αρχείου Ζουπάν-Μωραΐτη**, που μας άφησε η Ελένη Μωραΐτη-Ζουπάν. (Το αρχείο δημοσιεύτηκε και σχολιάστηκε το 1972 από τον καθηγητή Αν. Μέγα στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**). Με βάση τα δημοσιεύματα του Α. Μέγα και του Ν. Κασομούλη, **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833,** τόμος Α΄, σελ. 136 κ.ε., το όνομα του άντρα της Ελένης Μωραΐτη είναι Ναούμ Ζουπάν. Ο Ναούμ ήταν και γραμματικός σε διάφορους πασάδες. Γιατρός ήταν ο πατέρας του Κωνσταντίνος.

Δημήτριος Μωράϊτης
Θεόδωρος Βρέτα Ζουπάν
Μιχαήλ Βρέτα Ζουπάν
Εβρέτης (Βρούτος) Ζουπάν πέθανε το 1837 Πιθανόν να έχει υιοθετηθεί από τους Τσεπέρη και σύζυγός του να είναι η Ανακτερίνη Τσεπέρη. Το 1830 κάποιο μέσω του Κ. Ζουπάν τη δωρεά των βιβλίων στη Γεράνεια.
Κωνσταντίνος Ζουπάν
Νικόλαος Ζουπάν
Ναούμ Ζουπάν
Ναούμ
Ιωαννίκιος Γρεβενών
Ελένη Μωράϊτη
Ναούμ Ζουπάν
Λάμπρος Κουτσονίκας
Κωστάκης Ζουπάν
Αναστασία Ζουπάν
Γιαννάκης Ζουπάν
Ανακερίνη Ζουπάν
Μαριγώ Ζουπάν
Περικλής
Φίλιππος Ζυγούρης
Αγγή
Κωστάκης
Ασπασία
Νικολάκης
Μαριγώ
Θωμάς
Ναούμ
Ιωάννης

γκάστηκε να τα επιστρέψει κατόπιν (*μετά)* από το θόρυβο που ήγειραν οι συγγενείς των αδελφών Περικλέους.

<u>Σχόλια στην πρόταση γενεαλογικού δέντρου</u>

Ο Φ.Ζ. πάντρεψε την κόρη του Αγνή με τον Κωστάκη Βοδενά, γιο του Ιωάννου Περικλέους. Έτσι έγινε μέτοχος των οικογενειακών αναμνήσεων για διαπρεπείς προγόνους της οικογένειας Βοδενά ή Περικλέους. **Οι αναμνήσεις του στην ουσία δεν διαφέρουν πολύ από τα γραπτά δεδομένα του αρχείου Ζουπάν- Μωραΐτη**, που μας άφησε η Ελένη Μωραΐτη-Ζουπάν. (Το αρχείο δημοσιεύτηκε και σχολιάστηκε το 1972 από τον καθηγητή Αν. Μέγα στο Λεύκωμα ΣΙΑΤΙΣΤΕΩΝ ΜΝΗΜΗ) .

Με βάση τα δημοσιεύματα του Α. Μέγα και τα Ενθυμήματα του Κασομούλη, τόμος Α΄, σελ. 136 κ.ε., το όνομα του άντρα της Ελένης Μωραΐτη είναι Ναούμ Ζουπάν. Γιατρός ήταν ο πατέρας του Κωνσταντίνος. Ο Ναούμ ήταν και γραμματικός σε διαφόρους πασάδες.

Ο **Θεόδωρος Βρέτα Ζουπάν**, άρχοντας της Μοσχόπολης (αναφέρεται δωρεά του στη Μοσχόπολη το 1733) είχε γιο τον **Κωνσταντίνο Βρέτα Ζουπάν,** γιατρό σπουδαγμένο στην Ιατρική Σχολή της Χάλλης της Σαξονίας (1760). Γιος του Κωνσταντίνου Βρέτα Ζουπάν ήταν ο **Ναούμ Κων/νου Ζουπάν,** που το 1789 τον συναντούμε όμηρο στην αυλή του Αλή πασά. Χρημάτισε γραμματέας διαφόρων πασάδων. Ο Ν. Κασομούλης τον αναφέρει στη σύσκεψη των προυχόντων Σιάτιστας για την εκλογή πληρεξουσίου ο οποίος θα αντιπροσώπευε την πόλη στη συνέλευση των αρχηγών της Μακεδονίας το Σεπτέμβριο του 1821 στην Καστανιά Πιερίας.

Ο Ναούμ Κων/νου Ζουπάν παντρεύτηκε μεταξύ 1807 και 1812 την Ελένη Δημητρίου Μωραΐτη, κόρη του Σιατιστινού εμπόρου Δημητρίου Ιωάννου Μωραΐτη. Την Ελένη στο αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτη τη βρίσκουμε και με τα ονόματα: Ελένη Ναούμ Ιατρού, Ελένη Ναούμ Ιατρού Μωραΐτου, Ελένη Ναούμ Κων/νου Ιατρού, Μωραΐτισσα. Αδελφός της ο Ναούμ. Τον συναντούμε ως Ναούμ Δημ. Μωραΐτη, Ναούμ Δημητριάδη, Ναούμ Δημητριάδη Μωραΐτη. Αυτός το 1822 βρίσκεται στην πόλη Zemoyn.

Ο Κωστάκης Ναούμ Ιατρού είναι γιος του Ναούμ Κων/νου Ζουπάν και της Ελένης Μωραΐτη. Γεννήθηκε το 1825. Σπούδασε Ιατρική στην Βιέννη κοντά στη θεία του Βρούταινα Τζετήρη. Τον συναντούμε γιατρό στην Αδριανούπολη το 1861.

Τον βρίσκουμε με τα ονόματα Κων/νος Ναούμ Ιατρού, Κωστάκης Ναούμ Κων/νου Ιατρού, Κωστάκης Μωραΐτισσας, **Κωνσταντίνος Ν. Ζουπάν.**

Πηγές:

✓ Μέγας Αναστάσιος, **Το αρχείον των οικογενειών Ζουπάν- Μωραΐτη - Περικλέους** της Μανούσειας Κεντρικής Δημόσιας Ιστορικής Βιβλιοθήκης Σιάτιστας, στο **ΣΙΑΤΙΣΤΕΩΝ ΜΝΗΜΗ**, Λεύκωμα του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. Α 89.

- ✓ Μέγας Αναστάσιος, **Ένας δάσκαλος κι ένας μαθητής στην Κοριτσά στα 1840**, **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ** 2, σελ. 87 και **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ** 3, Έκδοση του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, σελ. 45.
- ✓ Λάιος Γεώργιος, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.)**, εκδ. της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στη σειρά Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1982.
- ✓ Αδάμ Χριστιάνου Γασπάρεως, **Σχολαστική Γεωγραφία,** όπου υπάρχει η αφιέρωση: «Αφιέρωμα της αρχοντίσσης κ. Αικατερίνης Τζετήρη δια την εν Γεραν<εία;> αλληλοδ. Σχολήν της Σιατίστης. Εν Βιέννη 12/24 Μαΐου 1850 Κ.Ν.Ζουπάν».

06. Δούκας Χατζημιχαήλ

Ούτος ήταν τέκνο της Σιάτιστας, όπου ήταν γνωστός με το όνομα «ο Κυρ Δούκας»[49]. Ο τίτλος «κυρ» δίδονταν σ' εκείνους που έκαμναν μεγάλα ευεργετήματα στο λαό. Λεπτομέρειες των ευεργετημάτων του κυρ Δούκα δεν γνωρίζομεν. Το μόνον που γνωρίζομε είναι η βρύση που σώζεται έξω από την οικία του και φέρει το όνομα ο «τσεσμές του κυρ Δούκα». Ο κυρ Δούκας στο σταθμό τον εμπορικό της Βιέννης διατηρούσε μεγάλην αποθήκη, όπου έβαζε τα εμπορεύματα που του έφερναν από την Τουρκία[50]. (**523**)

07. Οικογένεια Μανούση – Θεόδωρος Μανούση

Είναι γνωστό ότι τον 17ο και 18ο αιώνα πολλοί, ιδίως Δυτικομακεδόνες, άφηναν την πατρίδα τους και εγκαθίσταντο *(εγκαθίσταντο)* στις ευρωπαϊκές χώρες, και μάλιστα στην Αυστροουγγαρία, για να αναπτύξουν τις εμπορικές τους εργασίες, πολλοί δε για να κορέσουν (*ικανοποιήσουν)* την δίψα που τους κατείχε για τη μόρφωσή τους και τον επιστημονικό καταρτισμό τους. Για τέτοιους λόγους και η οικογένεια Μανούση -που αρχικά ήταν εγκατεστημένη στη Σιάτιστα της Δυτικής Μακεδονίας, όπου σώζεται και σήμερα η αρχοντική της οικία, η οποία εξαγοράστηκεν από το Κράτος και περιήλθεν στο Υπουργείον του Τουρισμού στα 1941[51]- μετέβη στην Ευρώπη και ένας μεν κλάδος της, μέσον της Βλαχίας και Ουγγαρίας [όπου απόκτησε τον τίτλο της ευγένειας «Ο-

---

[49] «Ο Δούκας Χατζημιχαήλ, κτήτωρ της οικίας Καπετανοπούλου και της παρ' αυτήν βρύσεως, της επικαλουμένης «κυρ Δούκα Τσεσμές….», Ι. Αποστόλου, **Ιστορία της Σιατίστης,** σελ.16.

[50] Λιούφης Παναγ., **Ιστορία της Κοζάνης,** σελ.345 και Νάτσινας Θεόδωρος, **Οι Μακεδόνες πραμματευτάδες εις τας χώρας Αυστρίας και Ουγγαρίας,** σελ.12.

[51] Σε δημοσίευμά του στο περιοδικό **Βοϊακή Ζωή,** Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1991, ο Γ. Μπόντας αναφέρει ότι με Βασιλικό Διάταγμα του 1937 χαρακτηρίστηκε διατηρητέο. Απόφαση κήρυξης (ΦΕΚ 428/Α/23-10-1937, Β.Δ. 15-10-1937).

χαβίζα»[52]], ήρθε στην Τεργέστη. Από αυτόν τον κλάδο κατάγονταν ο εγκαταστημένος στην Τεργέστη Πρόεδρος του εκεί Ιατρικού Συλλόγου δρ. Αλέξανδρος φον Μανούσης, ο οποίος νυμφεύθηκε μια βερολινέζα, το γένος από την οικογένεια Ράλλη. Ο πατέρας του Γεώργιος χρημάτισε Νομάρχης Τεργέστης και είχε σύζυγο την Βιερού, το γένος Παρόδη, με την οποία απόκτησε έξ<ι> τέκνα, τον Αλέξανδρο που αναφέραμε παραπάνω, το Θεόδωρο, που ζούσεν επίσης στην Τεργέστη και ήταν άγαμος, τον Κωνσταντίνο, τον Δημήτριο, την Ελένη και ακόμη μία θυγατέρα, που απέθανε (**524**) στα 1887[53] και ήταν σύζυγος του Παύλου Καλλιγά στας Αθήνας. Αυτή άφησε τρεις υιούς, που ονομάζονταν Γεώργιος, Πέτρος και Αλέξανδρος. Από τα άλλα τέκνα του Γεωργίου ο δρ. Αλέξανδρος δεν απόχτησε τέκνα. Ο Κωνσταντίνος νυμφεύθηκε τη Μαρία Σωτηριάδου, με την οποία απόκτησε τρία τέκνα, τον Ιωάννη, τον Γεώργιο και τον Αλέξανδρο. Ο Δημήτριος νυμφεύθηκε τη Βέρα Σκαραμαγκά και η Ελένη παντρεύθηκε στας Αθήνας τον Κωνσταντίνο Δούμα και απόχτησε τον Γεώργιο Δούμα.

Ο Γεώργιος φον Μανούσης απέθανε στην Τεργέστη στις 18 Ιουλίου 1889 και η σύζυγός του Βιερού στις 7 Ιουλίου 1887 σε ηλικία 73 χρονών.

Άλλος κλάδος της οικογενείας[54] Μανούση με τον τίτλο της ευγένειας Μοντεσόλ ήρθεν από την Ελλάδα στην Τεργέστη και από κει στη Βιέννη, όπου στα 1809 γεννήθηκε στο Neuthor, όπου και βαπτίστηκεν, ο Φερδινάνδος Κάρολος φον Μανούσης, από πατέρα τον Μιχαήλ, ο οποίος ήταν μέλος της ελληνικής παροικίας στη Βιέννη, σύμφωνα με μια παλαιά σημείωση εφημερίδας, όπως γράφει ο έγγονός του Δρ. Μιχαήλ φον Μανούσης σε επιστολή του προς τον καθηγητήν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Τσάτσον, και ο οποίος φρονεί ότι γεννήθηκε <ο Μιχαήλ> στα 1770 και ότι θα πήγε στην Αυστρία στην εποχή της αυτοκράτειρας Μαρίας Θηρεσίας, οπότε *(όταν)* πολλοί Έλληνες έμποροι είχαν εγκατασταθεί στην Τεργέστη. (**525**)

Ο Μιχαήλ, ύστερα από τη γέννηση του Φερδινάνδου Καρόλου φον Μανούση, θέλησε να ξεκαθαρίσει τα κτήματά του στην Ελλάδα και επεχείρησεν από την Τεργέστη να πηγαίνει *(πάει)* εκεί με το ιδιόκτητό του πλοίο και μετέβη. Αλλά στην επιστροφή [επισκεύασε το ιστιοφόρο] στη Λαγόστα <Lagosta> της Δαλματίας και εξακολούθησε το ταξίδιό του. Δυστυχώς, όμως, έπαθε ναυάγιο

---

[52] Τον τίτλο (δίπλωμα) ευγενείας Οχαμπίζα (Ohabitza) έλαβε ο Ιωάννης Μανούσης από τον Φραγκίσκο Α΄, αυτοκράτορα της Ουγγαρίας, στις 11-5-1827. Βλέπε Γεωργίου Λάιου, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, σελ. 162-174.

[53] Το έτος θανάτου, σύμφωνα με το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Κ.Μανούση είναι το 1879. Βλέπε Γ.Λάιου, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, σελ. 168-169.

[54] Τις πληροφορίες για τον κλάδο αυτό της οικογένειας Μανούση αντλεί ο συγγραφέας από την επιστολή του Δρ. Μιχαήλ φον Μανούση προς τον καθηγητή του Παν. Θεσσαλονίκης Τσάτσο. Απλό δακτυλογραφημένο αντίγραφο μετάφρασης της επιστολής αυτής υπάρχει στο αρχείο Φ.Ζυγούρη. Στην επιστολή αυτή δεν διευκρινίζεται ούτε το μικρό όνομα του καθηγητή Τσάτσου, ούτε η ειδικότητά του.

Κατάταξη των πρόσθετων πληροφοριών του Φ. Ζυγούρη
για την οικογένεια Μανούση
με τίτλο ευγενείας ΜΟΝΤΕΣΟΛ.

Κατάταξη των πρόσθετων πληροφοριών του Φ.Ζυγούρη για την οικογένεια Μανούση με τίτλο ευγενείας OHABITSA.

Με την αναγραφή «από Λάιο» δηλώνουμε ότι πήραμε την πληροφορία από το γενεαλογικό δένδρο της οικογενείας Μανούση που υπάρχει στις σελ. 168-169 του βιβλίου: Γ. Λάιου, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, εκδ. της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στη σειρά Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1982. **(1)**Η Ειρήνη Μαξίμου (Εφημ. ΕΣΤΙΑ 6/10/2007, άρθρο του Γιάννη Π. Μελά, **Το σπίτι της θείας Ιρένας).**

(*ναυάγησε)* και βρήκε το θάνατο αυτός και όλο το πλήρωμα.

Αυτού[55] του κλάδου φαίνεται ότι ήτο γόνος και ο Αθανάσιος Μανούσης, που εξέδωκε την Λογικήν Βαουμαϊστέρου, μετάφραση από τη Λατινική στην Ελληνική από τον Νικόλαο Βάρκοση, και η οποία αφιερώνεται στο βοεβόδα Ιωάννην Αλέξανδρον Κωνσταντίνου Μουρούζη, ηγεμόνα πάσης Ουγγροβλαχίας. Στην πρώτη σελίδα της Λογικής αυτής είναι γραμμένα τα εξής:

«*Τύποις εκδοθείσα αναλώμασιν Αθανασίου Γεωργίου Μανούση του εκ Σιατίστης*».

Ο Αθανάσιος ήταν υιός του Γεωργίου Μανούση, <αδελφού του> πάππου[56] του Γεωργίου φον Μανούση, που χρημάτισε Νομάρχης Τεργέστης. Ήταν ο Αθανάσιος έμπορος και λόγιος και ζούσε το δεύτερο ήμισυ του 18ου αιώνα και στα 1795 εξέδωκε με δαπάνη του τη Λογική. Όποιος μελετάει την κατάσταση του γένους μας τον 17ο και 18ο αιώνα δεν μπορεί παρά θα θαυμάσει το ζήλο για τα γράμματα που θέρμαινε τα στήθια και χαρακτήριζε τους ομογενείς μας και μάλιστα την τάξη των εμπόρων, (**526**) οι οποίοι, εκτός του εμπορίου, καλλιεργούσαν και τα γράμματα σε βαθμό που, όσοι δεν μπορούσαν, από τις πολλές φροντίδες του εμπορίου που κάθε μέρα είχαν, να ασχοληθούν και με την έκδοση έργων τους ή μεταφράσεών τους ξένων εκλεκτών έργων, αναλάμβαναν με έξοδά τους την έκδοση των <πρωτοτύπων> έργων ή μεταφράσεων ομογενών μας· και έτσι ικανοποιούσαν ένα θερμόν ζήλον, μια διακαή επιθυμία: να φανούν ωφέλιμοι στους ομογενείς τους και, ως λέγει ο ίδιος <ο> Αθανάσιος, έσβηναν (*ικανοποιούσαν*) έτσι τον παφλάζοντα προς την παιδείαν εν τη ψυχή των έρωτα. Ένας από τους τέτοιους εμπόρους ήταν και ο Αθανάσιος Μανούσης, ο οποίος στην αρχή της **Λογικής,** εκτός των άλλων, λέγει και τα εξής αποτεινόμενος στους αναγνώστες της:

«Δέξασθε, κ' αναδρέψασθε, άπερ αυτή προσφέρει
Υμίν άνθη και όφελος, εις ωφέλειαν πάντων.
Τι γαρ τινάς εκ Λογικής ιδείν ουχί προσμένει;
Ου διευθύνει Λογική τας ενεργείας πάντων;
Νοός ουχ αύτη πέφυκεν ευθύτης και η στάθμη;
Ου δι' αυτής οι άνθρωποι καλώς νοείν ποθούσι;
Και συλλογίζεσθαι καλώς αυτή είναι η στάθμη.
Και συμπεραίνειν άπταιστα, αυτήν όσοι ζητούσι
Μανθάνουσι, διδάσκονται, αλλά και γαυριώσι.

---

[55] Αυτού: δηλ. του πρώτου κλάδου που ξεκινάει από τον Κων/νο Μανούση, όπως φαίνεται από τη σειρά του γενεαλογικού δένδρου της οικογένειας Μανούση, βλέπε Γ.Λάιου. **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, σελ. 168-169.

[56] Γ.Λάιου, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, σελ. 168-169, και στις προηγούμενες σελίδες την «Κατάταξη των πρόσθετων πληροφοριών του Φ.Ζυγούρη για την οικογένεια Μανούση με τίτλο ευγενείας OHABITSA».

Εάν υπόκουφοι εισί, μα ας ειπή και άλλος
Την απ' αυτής ωφέλειαν, έστω δε και το κάλλος,
Ώπερ ψυχή καλλύνεται, όσοι δε γαυριώσι,
Την Λογικήν ουκ έμαθον, καθώς αυτή διδάσκει.
Διδάσκει γαρ αυτή καλώς να μεταχειρισθώμεν
Κι' αυτήν και άλλην μάθησιν, μα όχι να πηδώμεν,
Μωραίνοντες, τυφλώττοντες, καθώς αυτή ου φάσκει.
*Φως γαρ εστίν η μάθησις, (**527**) και σκότος φυγαδεύει,*
Εάν μονον τινάς αυτήν καλώς την εκμανθάνη,
Φεύγων άπερ αυτή φευκτά λέγει και φυγαδεύει,
Διώκων δε και εκζητών, άπερ πάσιν ανδάνει.
Δέξασθε, λέγω, άπαντες νέοι και πατριώται!
Δέξασθε, κ' αναμνήσθητε καμού του πατριώτου,
Ος και ειμί και έσομαι φίλος, ω πατριώται!
Καθώς και υπογράφομαι υιός ων πατριώτου,
Αθανάσιος Γεωργίου Μανούσης».

<Περιληπτική απόδοση: Ο Αθανάσιος Γ. Μανούσης με την έκδοση του βιβλίου απευθύνεται στους νέους και πατριώτες και εκθέτει τις ευεργετικές συνέπειες της Λογικής για τον άνθρωπο (αυτή διευθύνει τις ενέργειές μας, μας βοηθάει να συλλογιζόμαστε και να βγάζουμε ορθά συμπεράσματα, να αξιοποιούμε σωστά κάθε μάθηση κ.α.) και τους παρακαλεί να δεχτούν το βιβλίο, να το αξιοποιήσουν για ωφέλειά τους και να θυμούνται κι αυτόν ως φίλο και πατριώτη, γιο πατριώτη.

γαυριώ= συμπεριφέρομαι με έπαρση, υπερηφανεύομαι
ευθύτης = πορεία, κατεύθυνση
στάθμη = κανόνας
φάσκω = λέγω, βεβαιώνω.
ανδάνω = είμαι αρεστός σε κάποιον, τέρπω, ευχαριστώ >

Ύστερα από την παρέκβαση αυτή, για την οποία ζητώ συγγνώμη από τους αναγνώστες, επανέρχομαι εις την έκθεσή μου για την οικογένεια των Μανουσαίων. Από τα άρρενα μέλη του δευτέρου κλάδου ζουν ακόμα εκείνος που ζήτησε πληροφορίας για την οικογένειά του στα 1935, Δρ. Μιχ. φον Μανούσης, ο γέρων αδελφός του Μαξ, ηλικίας 83 ετών, συνταγματάρχης ε.α. στο Ίνσμπρουκ <Innsbruck>, και δύο υιοί του αποθανόντος αδελφού των Άλμπιν, οι Δρ. Όττο φον Μανούσης στο Γκούνδεν, καθηγητής, και ο ταγματάρχης Χανς φον Μανούσης στη Βιέννη. Ο Μαξ, ο Όττο και ο Χανς είναι άτεκνοι. Ζει και η κόρη του Δρ. Μ. φον Μανούση, σύζυγος του Άλμπρεχτ φον Τόενο εις Εμπερσλέζιεν, η οποία και επιθυμεί να μάθει τους συγγενείς της στην Ελλάδα, όπου σώζεται (*ζει)* η κυρία Μαξίμου[57], από την οποία ίσως να πληροφορηθεί πού

[57] «Από την οικογένειαν Μανούση κατάγεται η κ. Μαξίμου,<σύζυγος του> τέως διοικητού της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος Δημ Μαξίμου, και ο εν Αθήναις εκλεκτός

γεννήθηκε, πού και πότε νυμφεύθηκε ο Μιχαήλ φον Μανούσης, και ικανοποιηθεί ο έγγονος του Μιχαήλ, ο Μιχαήλ φον Μανούσης, Πρόεδρος στο Γκραζ <Graz>[58] τον Φεβρουάριο 1935.

07.01. Θεόδωρος Μανούσης

Όποιος επισκέπτεται και περιεργάζεται το νεκροταφείο των Αθηνών θα συναντήσει το ακόλουθο επιτύμβιο επίγραμμα, έργο του (**528**) καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών Φιλίππου Ιωάννου, εις Θ. Μανούσην, Αρεοπαγίτην και καθηγητήν της Ακαδημίας (1858).

«Πάτρην μὲν Σιάτιστα, Μακηδονίης πτολίεθρον
ἔλλαχε, μυστιπόλος δ' ἔπλετο Πιερίδων
τερψινόων Θεόδωρος, ἐπωνυμίην ὁ Μανούσης,
ἰδμοσύνῃ τε πρέπων ἠδὲ σαοφροσύνῃ.
Δὴν ὃ δικασπολέων Πάγου Ἀρείου ἐπὶ θώκῳ
πᾶσι τίταινεν ὁμῶς ἶσα τάλαντα Δίκης.
Δὴν δ' ἄρ' ἔπειτ' ἀφ' ἕδρης Ἀκαδημίης νεοτεύκτου
χεῦ' ἐρατῆς σοφίης ἠϊθέοις λιβάδας.
Τῷ μιν πρεσβυγενῆ φθίμενον πένθησ' ὀαριστῶν
σύλλογος ἠδ' ἑτάρων ἐνθάδε τ' ἐκτέρισεν».

<Αποκαταστάθηκε με αντιπαραβολή προς το επιτύμβιο επίγραμμα που δημοσιεύεται στο βιβλίο του Φιλίππου Ιωάννου **Φιλολογικά Πάρεργα**, εκ του τυπογραφείου των αδελφών Περρή, Αθήνησιν 1874, έκδοσις Β΄, σελ. 663>.

<Ελεύθερη απόδοση: Πατρίδα τού έλαχε η Σιάτιστα, πόλη της Μακεδονίας, ήταν φημισμένος λειτουργός των Πιερίδων (μουσών), που τέρπουν τον νου,

---

αρχιτέκτων κ. Μανούσης» σημειώνει ο Γ. Θ. Γκανούλης στο άρθρο «***Τα αρχοντικά σπίτια της Σιατίστης του ΙΣΤ΄ και ΙΖ΄ μ.Χ. αιώνος. Το σπίτι του Μανούση»,*** **ΜΗΣ** 1939, σελ. 159, σημ.1. Για τη σχέση της οικογένειας με το γνωστό σε όλους Μέγαρο Μαξίμου παραθέτουμε μερικές πληροφορίες. Το 1916 η Ειρήνη, χήρα Μιχαληνού, το γένος Μανούση, παντρεύτηκε τον Δημ. Μάξιμο. Μετά το 1921 η οικογένεια Μαξίμου εγκαταστάθηκε στο Μέγαρο, το οποίο το 1952 ο Δ. Μάξιμος το πούλησε στο ελληνικό δημόσιο στη μισή τιμή της πραγματικής αξίας του ακινήτου και, επιπλέον, δώρισε στο δημόσιο την επίπλωση και τους πίνακές του, για να χρησιμοποιηθεί ως «Κυβερνητικό Μέγαρο». Η Κυβέρνηση, τιμώντας τον άνθρωπο για την προσφορά του, δήλωσε ότι το κτίριο θα διατηρήσει το αρχικό του όνομα, δηλ. Μέγαρο Μαξίμου. Το 1982 το μέγαρο Μαξίμου παραχωρήθηκε στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως με σκοπό τη στέγαση του γραφείου του εκάστοτε πρωθυπουργού.

[58] **Γκραζ**, έτσι γράφεται η λέξη στο αντίγραφο της επιστολής. Η αναζήτηση αυτή του Μανούση ήταν αναγκαία και εντασσόταν στα πλαίσια της τότε γερμανικής πολιτικής, που απαιτούσε από τους πολίτες πιστοποιητικό στοιχείο που θα βεβαίωνε τη φυλετική τους καθαρότητα.

ο Θεόδωρος στο επώνυμο Μανούσης, διαπρεπής για τις γνώσεις και τη σωφροσύνη του. Για μακρό χρονικό διάστημα δικαστής αυτός στο θώκο του Αρείου Πάγου κρατούσε τη ζυγαριά της Δικαιοσύνης όμοια και ίσα για όλους.

Επί μακρόν έπειτα, από την έδρα της νεότευκτης Ακαδημίας, έχυνε τα νάματα της σοφίας στους νέους.

Έτσι, όταν πρεσβυγενής έφυγε από τη ζωή, τον πένθησαν όλοι οι άρχοντες (οι αρχές) και οι μαθητές του και εδώ τον κήδευσαν με τις δέουσες τιμές>.

<πρεσβυγενής= πρωτότοκος/ παλιότερος

Οι πρεσβυγενείς= γέροντες>

Το επιτύμβιο αυτό μας αναφέρει (*μιλά*) για τον Θεόδωρο Μανούση, γόνο της αρχοντικής οικογενείας των Μανουσαίων από τη Σιάτιστα της Δυτικής Μακεδονίας.

Ο Θεόδωρος γεννήθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα και απέθανε στα 1858 στας Αθήνας. Έλαβε ανώτερη μόρφωση στα Πανεπιστήμια της Τεργέστης και Βιέννης και διακρίθηκε για την τέλεια μόρφωσή του και στα 1837 προσεκλήθη στας Αθήνας και διορίστηκε καθηγητής της Ιστορίας στο νεοσύστατο τότε Πανεπιστήμιό μας[59]. Αναδείχτηκε μέγας της Σιάτιστας ευεργέτης και πολύ δίκαια η Σιάτιστα λυπήθηκε για το χάσιμο (*θάνατο*) αυτού και τη βαθιά της λύπη εξεδήλωσε στο τριετές μνημόσυνό του, στο οποίο ομίλησε (*εκφώνησε*) ο τότε Σχολάρχης Δημήτριος Αργυριάδης (**529**) συγκινητικότατο λόγο, τον οποίο δημοσίευσε στη «**Βόρειο Ελλάδα**» της Κοζάνης στα 1938, Οκτωβρίου 30, ο σήμερα Γυμνασιάρχης του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Γεώργιος Γκανούλης και τον οποίο <λόγο> αναδημοσιεύομε εδώ, καθ' όσον μπορεί από αυτόν να γνωρίσει ο αναγνώστης τη συγκίνηση των κατοίκων της Σιάτιστας και την αξία του ανδρός.

«Ίνα τι οι ήχοι των κωδώνων της ιεράς ημών εκκλησίας από δείλης χθες και σήμερον πάνυ πρωί ως Τυρρηνική σάλπιγξ συγκαλώσι πάντας ημάς εις τον ιερόν τούτον ναόν του αγίου ενδόξου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου του Μυροβλήτου; Ίνα τι σύμπαν το Χριστεπώνυμον πλήρωμα αμφοτέρων των συνοικιών ημών πά-

---

[59] Στην Ελλάδα ο Θ. Μανούσης εγκαταστάθηκε οριστικά το 1835, (άλλος ερευνητής δέχεται το 1834). Διορίστηκε αρεοπαγίτης στον νεοσύστατο Άρειο Πάγο, όπου υπηρέτησε ως το 1843. Την ίδια περίοδο υπηρέτησε και ως βασιλικός επίτροπος στην Ιερά Σύνοδο. Το 1837 συγκαταλέγεται ανάμεσα στους πρώτους διορισθέντες καθηγητές του νεοσύστατου Εθνικού Πανεπιστημίου μας και δίδαξε ως «επιτίμιος» και στη συνέχεια ως «τακτικός» καθηγητής. Κατά τη διάρκεια της πανεπιστημιακής του σταδιοδρομίας ο Μανούσης δίδαξε Γενική, μέση και νέα, αρχαία, βυζαντινή, ρωμαϊκή ιστορία, Πολιτειογραφία (περιγραφή και σύγκριση πολιτευμάτων προηγμένων λαών της εποχής βάσει στατιστικών δεδομένων και άλλων πληροφοριών) και για ένα εξάμηνο Αρχαιολογία. Το 1844 εκλέχτηκε πρύτανης του Πανεπιστημίο. Βλέπε Καραμανωλάκης Βαγγέλης, **«Η συγκρότηση της Ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)»**, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.). Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 2006, σελ. 70, σελ.411 κ ε.

σης τάξεως, βαθμού, ηλικίας και επαγγέλματος συνηθροίσθη εν τη ιερά ημών εκκλησία, ώστε μη χωρείν μηδέ τα προς την θύραν και τους νάρθηκας; Ίνα τι αύτη η λαμπαδοφορία πάντων, διανεμομένων των λαμπάδων παρ' αυτών των εφόρων και επιτρόπων των εκπαιδευτικών ημών καταστημάτων; Ίνα τι αμιλλώμενοι προς αλλήλους μελωδικώτεροι και ευφωνότεροι οι της πατρίδος μας μουσικοί; Ίνα τι τοσούτος διαγωνισμός των προκεχωρηκότων μαθητών της Ελληνικής ημών Σχολής προς επιγραμματοποιίαν και εγκώμια;….Σήμερον δε άπαντες γνωρίζομεν την αιτίαν, συναισθανόμενοι το βαθύ της ευγνωμοσύνης χρέος, όπερ οφείλομεν τω προ τριών ήδη ετών εν Κυρίω μεταστάντι αοιδίμω ευεργέτη, τω κλεινώ της πατρίδος ημών γόνω, και ομοθυμαδόν συνήλθομεν και θέλομεν συνέρχεσθαι κατ' έτος, απονέμοντες δια της προσωπικής ημών παρουσίας έκαστος, όπερ και ιδία και δημοσία οφείλομεν προς τον έξοχον τούτον ευεργέτην ημών….Υπήρξε μακαριστός και περιπόθητος ουχί μόνον ημίν τοις ευεργετηθείσι και ολοκλήρω τη πατρίδι ημών, υπέρ οις «έσπειρεν εν δικαιοσύνη, και χρηστός ***(530)*** *ο ανήρ», αλλά και απάση τη ελληνική φυλή. Παραλείπω εν τω μεταξύ τα γνωστά πάσιν ημίν και τοις απανταχού, λέγω τας εν τη Μουσοτρόφω και ευάνδρω Γερμανία συνθέτους και εμβριθείς αυτού σπουδάς, την εθνωφελή ιδέαν, ίνα συλλέξη τα εθνικά άσματα των νεωτέρων Ελλήνων, την μετοχήν και συνεργασίαν εις το εν Βιέννη εκδιδόμενον τότε πολύτιμον σύγγραμμα, τον «Λόγιον Ερμήν», τον άγγελον και πρόδρομον της επί το ηθικώτερον και πολιτικώτερον παλιγγενεσίας ολοκλήρου του Έθνους ημών……, τους ακαμάτους πόνους και προσπαθείας ας μετά του επιστηθίου αυτού φίλου αοιδίμου Θ. Φαρμακίδου κατέβαλεν, ίνα μετακαλέσωσι και αύθις την Αθηνάν και τας Μούσας εν τη Ελλάδι εκ των υπεριστρίων*[60] *χωρών, όπου είχον μεταναστεύσει, εκλέξασαι δια Παρνασσούς, Ολύμπους και Αθήνας τα Σεβιωδικά*[61] *και Γαλατικά όρη και τας Γερμανικάς Άλπεις μετά των εις τας διακλαδώσεις αυτών Μουσοτρόφων πόλεων· τας κακώσεις*[62]*, άς υπέστη μετά του επίσης αοιδί-*

---

[60] **Υπερίστριες χώρες** Οι χώρες πάνω δηλ. βορειότερα από τον Ίστρο ποταμό, δηλ. το Δούναβη.

[61] **Σεβιότ,** οροσειρά της Μεγάλης Βρετανίας μεταξύ Αγγλίας και Σκοτίας .

[62] Αναφορά στις διώξεις κατά του Θ. Μανούση και των συντρόφων του από την αυστριακή αστυνομία εξαιτίας της εθνικής τους δράσης πριν και κατά την Ελληνική Επανάσταση. Ο Θ. Μανούσης δεν μπόρεσε, ενώ το επιθυμούσε, να κατεβεί στην Ελλάδα μόλις κηρύχτηκε η Επανάσταση, γιατί η αυστριακή Αστυνομία δεν του χορήγησε διαβατήριο. Έτσι αυτός ακολούθησε άλλο δρόμο για την ηθική και υλική συμπαράσταση στον αγώνα. Συνεργάστηκε με φιλέλληνες, κυρίως το γνωστό Θείρσιο, για συγκέντρωση και ανταλλαγή πληροφοριών, για αποστολή υλικού. Στην Τεργέστη βρέθηκε στην κατοχή Ελλήνων λιθογραφικό πιεστήριο, αποστολή με παραγγελία Θ. Μανούση και Π. Βλαστού. Αυτοί οι δυο, μαζί και οι Κ. Κούμας και Κ. Κοκκινάκης, συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν. Τέσσερις μηνες έμεινε στη φυλακή ο Μανούσης, σε συνθήκες ουσιαστικά απομόνωσης, και βγήκε με σοβαρή βλάβη της υγείας του. Διαβατήριο τελικά του δόθηκε το 1828. Βλέπε Χατζής Δ., «***Θεόδωρος Μανούσης, ο πρώτος Καθηγητής της Ιστορίας εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω»,*** **ΠΛΑΤΩΝ** 1958, σελ. 12, και Λάιος Γεώργι-

μου και ευεργέτου του έθνους, ιεροφάντορος της παιδείας Κ.Μ. Κούμα, Κ. Κοκκινάκη και Π. Βλαστού, των αοιδίμων εκείνων φίλων αυτού ανδρών, και την πληθύν των λοιπών υπέρ του Έθνους αγώνων, εξ ων καταδεικνύεται ως εν διαυγεστάτω κατόπτρω η προς την Πατρίδα αυτού αυταπάρνησις και αφοσίωσις, το πάγιον και ελληνικώτατον της ψυχής και το εμβριθές της σκέψεως….. υπηρετήσας καθ' όλας τας χρείας την πατρίδα, ως βασιλικός επίτροπος εν τη ιερά συνόδω της Ελλάδος….., ως σύνεδρος του Αρείου Πάγου και…και…

Αλλά γεννηθείς και προορισθείς ίνα ζη ανεξάρτητος, μηδόλως δ' ανεχόμενος ***(531)*** *ίνα καταπνίγη το ακέραιον αυτού αίσθημα (αν και ικανώτατος, ίνα κατέχη και δοξάζη και την επιφανεστάτην πολιτικήν θέσιν) εκλέγει το μάθημα της γενικής Ιστορίας, και ταύτης καθηγητής καθίσταται εν τω Οθωνείω Πανεπιστημίω, μένων εν ω εκλήθη, μέχρι τέλους, χειροκροτούμενος αείποτε υπό εκατοντάδων ευτυχών αυτού μαθητών και ευαισθήτων πολιτών δικαίως και ευλόγως, άτε χειραγωγούμενος υπό της φιλοσοφικής περί ταύτην μελέτης, εξετάζων τε τα αίτια της ακμής και παρακμής των εθνών, και αποκαθιστών το αναγκαίον τούτο μάθημα διδάσκαλον ασφαλή των επερχομένων γενεών, και προβιβάζων αυτό δια της φιλοσοφίας εις τον βαθμόν της αξιοπρεπείας, ην κατέχει μεταξύ των απαραιτήτων μαθημάτων, άτινα humanitatis studia*[63] *ονομάζει ο των Ρωμαίων Δημοσθένης Κικέρων, ως ανθρωπίζοντα τον άνθρωπον και αληθή πολίτην του κόσμου τούτου απεργαζόμενα…..*

…….εκλέγεται παμψηφεί υπό της Ακαδημαϊκής Συγκλήτου Πρύτανις του Πανεπιστημίου, και εκφωνεί κατά την 20ήν Μαΐου 1849 τον ιστορικώτατον και κριτικώτατον εκείνον λόγον κατά την επέτειον της καθιδρύσεως εορτήν και των του Ακαδημαϊκού μεγάρου εγκαινίων…. η μοναδική, λέγω, και φιλοσοφική διαθήκη αυτού και μόνη δεικνύει τον μέγαν άνδρα, τον μεγαλεπήβολον ευεργέτην της τε τεκούσης αυτόν, του τε Πανελληνίου και νεολαίας ουκ ευαρίθμου.

Εμνήσθη ο αοίδιμος συγγενών, φίλων, χηρών και ορφανών, θετών υιών εκπαιδευομένων δια διαπάνης αυτού, και ου μόνον το ήμισυ των υπαρχόντων αυτού δέδωκε πτωχοίς, αλλ' άπασαν την περιουσίαν και ζων εκέκτητο υπέρ των δεομένων και αποθανών ***(532)*** *διέθετο φιλολογικώς, φιλανθρώπως και λίαν εσκεμμένως.*

Εγκαταλείπει κληρονόμον το ιερώτατον και κοινωφελέστατον εν Αθήναις καθίδρυμα, το Πανεπιστήμιον, όπερ χρόνον ικανόν εκόσμει, ως διάδοχος και ιεροφάντης των Μουσών, προς δε την γεννήσασαν αυτόν κοινήν ημών πατρίδα Σιάτισταν δωρείται την πολύτιμον αυτού Βιβλιοθήκην, θησαυρόν ανεκτίμητον και κειμήλιον περικλεέστατον της Ελληνικής ημών σχολής. Η δέ ως επίμετρον της ευεργεσίας αυτού προς την νεολαίαν ημών διαιωνιζομένη, λέγω, υποτροφία τεσσάρων νέων σπουδαζόντων εκ του τόκου των όσων δικαίως εκτήσατο και καλώς διέθεσε χρημάτων, οποίον αναδεικνύει τον άνδρα; και πόσων μακαρισμών άξι-

---

ος, **Ανέκδοτες επιστολές και έγγραφα του 1821, Ιστορικά Δοκουμέντα από τα Αυστριακά Αρχεία.** σελ. 213, 240 και αλλού.

[63] **humanitatis studia**, σπουδές ανθρωπισμού, ανθρωπιστικές.

ον….αύτη <η πολύτιμος Βιβλιοθήκη> υψηλώ τω κηρύγματι αείποτε θέλει προσκαλεί, ως εις αμφιλαφή τράπεζαν, ουχί μόνον τους συμπολίτας ημών, αλλά και τους πέριξ πεπαιδευμένους και πάντα φιλομαθή και φιλόμουσον, ίνα ελθόντες φάγωσι τον αυτοίς άρτον, και πίωσιν οίνον ον κεκέρακας αυτοίς· η δε περί την σην εικόνα περιφερομένη σεβαστή και φιλόμουσος σκιά εις αιώνα τον άπαντα θέλει διατελεί εστεμμένη υπό ευφημιών και ύμνων εγκωμίων και επιγραμμάτων, και άπαντες ημείς ως άλλοι Γαλαταιείς θέλομεν ευγνωμονεί προς σε τον ημέτερον Αλέξανδρον, όστις ανεγείρας την ηθικήν ημών πατρίδα απέδωκας ημίν ταύτην, ανειπών εν Ολυμπίοις (τη ση μοναδική Διαθήκη) και δια κήρυκος (του καλάμου σου) ότι ταύτην χαρίζη ημίν ολοκλήρου της ενταύθα και πέριξ της φιλομαθούς νεολαίας χάριν. Αλλά, γαίαν έχοις ελαφράν, περιώνυμε άνερ!»[64]…. **(533)**

07.02. Θεοδώρου Μανούση διαθήκη της 27 7/μβρίου 1858[65]

Θεόδωρος Μανούσης, καθηγητής εν τω εν Αθήναις Πανεπιστημίω διατίθημι την διαθήκην ταύτην ιδία χειρί γράφων και υπογράφων αυτήν.

Καθίστημι γενικόν κληρονόμον το εν Αθήναις Πανεπιστήμιον και διορίζω εκ της κατά την τελευτήν μου υπαρχούσης περιουσίας να δοθώσι τα εξής κληροδοτήματα:

1) Εις τον εν Τεργέστη εξαδελφόν μου Γεώργιον Μανούσην τας δραχμάς 8.000 μετά των τόκων αυτών, τας οποίας μοι οφείλει κατά το εις χείρας μου συμβόλαιον.

2) Διορίζω να πεμφθώσιν εις την εν Σιατίστη Σχολήν ανεξόδως και τα υπάρχοντά μοι βιβλία, εξαιρουμένων μόνο όσα τυχόν ελλείπουσιν εις την βιβλιοθήκην του Πανεπιστημίου, τα οποία διορίζω να παραλάβη ο έφορος της Βιβλιοθήκης και καταθέση εν αυτή ως εμόν δώρημα.

3) Εις την κυρίαν Μαρίαν Καλλιγά, ανεψιάν μου, αφίνω το εν Πατησίοις περιβόλιόν μου, το οποίον παρά του πατρός αυτής ηγόρασα, ως δηλούται και εκ του παρ’ εμοί πωλητηρίου εγγράφου.

4) Εις τον ανεψιόν μου Θεόδωρον Γεωργίου Μανούση αφίνω φλωρίνια αργυρά τρεις χιλιάδας, αρ. 3.000.

5) Εις τον ως υιόν μου αγαπητόν Δημήτριον Βερναρδάκην, διαμένοντα χάριν σπουδής εις Γερμανίαν αφίνω δραχμάς 30.000, τας οποίας το Πανεπιστή-

---

[64] Αντιγραφή των αποσπασμάτων που ξεχώρισε ο Φ.Ζ. από το έντυπο του επικηδείου λόγου, ο οποίος εκφωνήθηκε στις 21-1-1862 «Κυριακήν, ημέραν επέτειον καθιερωθείσαν προς μνημόσυνον αυτού», όπως αναγράφεται στο έντυπο που φέρει τον τίτλο: **Λόγος Επικήδειος εις το επέτειον μνημόσυνον του αοιδίμου Θεοδώρου Μανούσου Σιατιστέως.** Το έντυπο τυπώθηκε το 1862 κι εκδόθηκε με έξοδα της Ελληνικής Σχολής Σιατίστης και με επιμέλεια των Εφόρων της, για να διανέμεται δωρεάν. (Αντίτυπο φυλάσσεται στη Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη).

[65] Στο ΦΕΚ 265/2-12-1966 αναγράφεται 29 Σεπτεμβρίου 1858.

μιον θελει πληρώσει προς αυτόν μετά την εις την Ελλάδα επιστροφήν του, μέχρι τότε δε στέλει προς (**534**) αυτόν μόνον τον τόκον του ειρημένου ποσού.

6) Εις τον σεβάσμιον αρχαίον και ειλικρινή φίλον μου Θεόκλητον Φαρμακίδην αφίνω δραχμάς δεκαπέντε χιλιάδας, αρ. 15.000.

7) Εις την εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτικήν Εταιρίαν αφίνω πέντε χιλιάδας δρ. 5.000.

8) Εις το Ορφανοτροφείον Γεωργίου και Αικατερίνης Χατζη Κώστα το εν τοις Παλαιοτριβείοις περιβόλιόν μου μετά του εις αυτό ανήκοντος ύδατος εις πλήρη του καταστήματος τούτου ιδιοκτησίαν και εις το διηνεκές αναπαλλοτρίωτον. Εις το ορφανοτροφείον αφήνω προσέτι δραχμάς πέντε χιλιάδας (5.000), ίνα εκ του εισοδήματος του περιβολίου και του τόκου των χρημάτων παιδεύωνται εντός αυτού δύο ορφανοί παίδες εκ της πατρίδος μου Σιατίστης, ειδοποιουμένης της εκεί κοινότητος παρά των επιτρόπων του ειρημένου καταστήματος. Εν ελλείψει Σιατιστέων είναι δεκτοί ορφανοί παίδες και εξ άλλων μερών της μη ελευθέρας Ελλάδος ή και της ελευθέρας Ελλάδος κατά την θέλησιν των επιτρόπων.

9) Ολόκληρος η <λοιπή> περιουσία μου συνισταμένη εις την εν τη οδώ Σοφοκλέους κειμένην οικίαν μου και εις τα μετά την πληρωμήν των κληροδοτημάτων υπολειπόμενα χρήματα διορίζω να μένη κτήμα εις το αναπαλλοτρίωτον του Πανεπιστημίου, το οποίον θέλει κρατεί εις τα κατάστοιχά του περί αυτής ιδιαιτέραν μερίδα, ο δε Πρύτανις παρακαλείται να κάμη λόγον περί της εν τω εξής κεφαλαίω ως ορίζεται χρήσεως του εισοδήματος της οικίας και του τόκου των χρημάτων.

10) Ορίζω δηλ. να χορηγήται εις δύο παίδας εκ της μη ελευθέρας Ελλάδος, εξ ων ο εις, ει δυνατόν, εκ της πατρίδος μου Σιατίστης, εις έκαστον ανά δραχμάς εννενήκοντα κατά μήνα, ίνα σπουδάσωσιν εν Αθήναις, αρχόμενοι από του γυμνασίου (**535**) και χρείας καλούσης και εκ του Ελληνικού σχολείου και περατώσωσι τας σπουδάς των εν τω Πανεπιστημίω, διαμένοντες εν αυτώ την ωρισμένην τετραετίαν και οφείλοντες να διάγωσι βίον σεμνόν και χρηστοήθη και εν περιπτώσει κακής διαγωγής αποβαλλόμενοι και αντικαθιστάμενοι δι’ άλλων· δεν υποχρεούνται να σπουδάσωσιν ωρισμένην τινά επιστήμην· προτιμητέοι είναι οι υποσχόμενοι να σπουδάσωσι την Φιλολογίαν και την Θεολογίαν. Η εκλογή των νέων θέλει γίνεσθαι παρά των κοινοτήτων· εν ελλείψει τοιαύτης εκ των εν Ελλάδι παρεπιδημούντων εκ της μη ελευθέρας Ελλάδος νέων, υπό του γυμνασιάρχου ενός των εν Αθήναις Γυμνασίων ή και παρ’ αμφοτέρων των γυμνασιαρχών προσκαλουμένων προς τούτο παρά του Πρυτάνεως. Επειδή το εκ της οικίας και των τόκων των χρημάτων εισόδημα μετά την πληρωμήν των δύο συντάξεων θέλει αφίνει περίσσευμα, τούτο απομενόμενον ορίζω να χρησιμεύση εις σύνταξιν ενός εκ των δύο σπουδαστών, του ικανωτέρου, ίνα αποσταλή ούτος εις Γερμανίαν εις τελειοποίησιν των σπουδών του, αλλ’ αφού πρότερον εν Αθήναις υποστή τας διδακτορικάς εξετάσεις και λάβη το δίπλωμα του διδάκτορος. Η εν Γερμανία σύνταξίς του ορίζεται εις δραχμάς 200 κατά μήνα και εις τα

έξοδα της οδοιπορίας. Εάν το περίσσευμα είναι τηλικούτον, ώστε να επαρκή δι' αμφοτέρους, τότε ορίζω να αποσταλώσιν αμφότεροι·η δε διαμονή αυτών εν τη αλλοδαπή θέλει διαρκεί τρία έτη.

11) Εις τους υπηρέτας μου εκτός <τυχόν> οφειλομένου αυτοίς μισθού ορίζω να πληρωθώσιν εις έκαστον ανά δραχμαί διακόσιαι.

<Εν Αθήναις την 29 Σεπτεμβρίου 1858>

Θ. Μανούσης

<12ον) Διορίζω εκτελεστάς της διαθήκης μου τους κ.κ. Παύλον Καλλιγάν και Γεώργιον Βέλλιον, οίτινες θέλουσι φροντίσει περί της πληρωμής των κληροδοτημάτων τα οποία θέλουσι πληρωθή εκ της κινητής και των εισοδημάτων της ακινήτου περιουσίας· πριν πληρωθώσι τα κληροδοτήματα δεν άρχονται αι υποτροφίαι.

Τη αυτή ημέρα του Σεπτεμβρίου 1858

Θ. Μανούσης

Ακολουθεί η «Καταγραφή της υπαρχούσης σήμερον περιουσίας» από τον ίδιο τον Θ. Μανούση.>

<Η αποκατάσταση «δυσανάγνωστων» τμημάτων του χειρογράφου του Φ.Ζυγούρη και η προσθήκη του 12ου άρθρου της διαθήκης έγινε με τη βοήθεια του βιβλίου ***Διαθήκαι και Δωρεαί υπέρ του Εθνικού Πανεπιστημίου μετά διαφόρων σχετικών εγγράφων από της ιδρύσεως αυτού μέχρι τέλους του 1899.*** Εν Αθήναις 1900, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, σελ. 108-110> .

Ο Θ. Μανούσης πρέπει να αποσπά (*απολαμβάνει)* την ευγνωμοσύνη τόσο των επιστημόνων (**536**) της Σιάτιστας, όσο και των επαγγελματιών αυτής, γιατί οι πρώτοι σχεδόν όλοι τελείωσαν το Πανεπιστήμιο με το κληροδότημα του Μανούση και οι δεύτεροι, γιατί άλλοι υπήρξαν τρόφιμοι του Ορφανοτροφείου Χατζηκώστα και άλλοι χρημάτισαν μαθηταί των τροφίμων του κληροδοτήματος Χατζηκώστα. Μα, γιατί και οι δυο αυτές τάξεις να δείχνουν τόση αδιαφορία στο να αποδώσουν την ευγνωμοσύνη που χρεωστούν στη μνήμη του ευεργέτου τους; Διάβασα κάποτε ένα χρονογράφημα του Σ. Μελά, στο οποίο εκάκιζεν αυτός τους Μακεδόνας, γιατί άφησαν ένα βουναλάκι όπου έχει γραφεί μία από τις ενδοξότερες σελίδες της νεότερης ιστορίας μας με το τίμιο αίμα των γενναίων μας αξιωματικών και στρατιωτών, ενώ αλλού εγείρονται τάφοι και μαυσωλεία στους σκύλους και στην Αυστραλία και ανδριάντες ακόμα για έντομα, για να εκφράσουν την ευγνωμοσύνη του λαού. Η παραπάνω αδιαφορία των πατριωτών μου με βαθιά λύπη μού έφερε στη μνήμη αυτά που έγραψεν ο Μελάς και ευλόγως, γιατί έκαμα την εξής σκέψη: το κληροδότημα του Μανούση δεν φάνηκε στην πατρίδα μου τόσο ευεργετικό, όσο τα έντομα στους καλλιεργητές της Αυστραλίας που έσωσαν τις φραγκοσυκιές τους, και λησμονήθηκε; Ακόμα, λοιπόν, ημείς δεν θα κάμομεν ένα βήμα στον πολιτισμό; Ημείς, που καυχώμαστε ότι είμαστε απόγονοι εκείνων που κάθε άνθρωπον που δεν ανήκε στο Έθνος τους τον θεωρούσαν και τον αποκαλούσαν βάρβαρο; Έως πότε λοιπόν θα

αφήνομεν τις ψυχές εκείνων που αφιέρωσαν ζωήν και περιουσίαν για το καλό μας με το πικρό παράπονο ότι τους λησμονήσαμε παραγνωρίσαντες τις θυσίες τους; Ένα (**537**) ετήσιο μνημόσυνο τη μέρα του Αγίου Θεοδώρου, ένας ανδριάντας[66] ας είναι και απέριττος, με δαπάνην εκείνων που έχουν ευεργετηθεί, και το μνημόσυνο, που θα γίνεται σε μια εξοχική εκκλησιά από εκείνους που αμέσως έχουν ευεργετηθεί ή και από τις οικογένειές τους ή και από τους απογόνους τους, θα ικανοποιούσαν, νομίζω, τις ψυχές των ευεργετών και θα επανόρθωναν την έως τώρα αδιαφορίαν μας.

08. Θεόδωρος Ν. Χατζηϊωαννίδης – Ελένη Τσιαγκάλινα

Ο Θεόδωρος Ν. Χατζηϊωαννίδης γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1880[67]· ήταν υιός του Νικολάου Χ΄΄Ιωάννου. Η οικία αυτού είναι η σήμερα φέρουσα το όνομα του Κ. Νεραντζοπούλου. Αυτή αγοράστηκεν[68] από τον Δημήτριο Σαχίνη, στον οποίο είχε περιέλθει από την Ελένη Τσιαγκάλινα, που ήταν αδερφή του ευεργέτου Θεοδώρου και πεθερά του Δ. Σαχίνη, διότι ο Σαχίνης είχε νυμφευθεί την κόρη της Σανούκω, ανεψιάν του ευεργέτου. Η οικία σώζεται και σήμερα στην πλατεία των Τριών Πηγαδιών και είναι ένα από τα αρχοντόσπιτα. Είναι σε καλή κατάσταση ακόμα, κτίστηκε στα 1755[69] από τον πάππο του ευεργέτου, που ονομάζονταν Ιωάννης, καθώς μας δείχνουν τα ελεγεία που σώζονται στα παράθυρα και τα έστειλαν, όταν ο Ιωάννης έκτισε το σπίτι, δώρο οι λόγιοι Σιατιστινοί Μιχαήλ Παπαγεωργίου, Μιχαήλ Δούκας, Γεώργιος Οικονόμου, Μόσχος, ιερεύς, ο οποίος ήταν μαΐστορας[70] αυτών και δωρητής ενός από αυτά. Τα ελεγεία έχουν συνθέσει οι ίδιοι <οι> δωρηταί. Ο Ιωάννης ήταν πατέρας του Νικολάου, που ήταν ο πατέρας του ευεργέτου, που εδώ περιγράφομε, <του> αοιδίμου Θεοδώρου. (**538**)

Ο Θεόδωρος άκουσε τα πρώτα γράμματα στη Σιάτιστα, αλλά, παρακινούμενος από τον δραστήριο χαρακτήρα του και τη μεγάλη του επιθυμία να αποχτήσει ιδική του περιουσία και να μπορέσει να εκπληρώσει τις αγαθές προθέσεις του που έθεσεν ως σκοπό της ζωής του, άφησε πολύ ενωρίς την πατρίδα του Σιάτιστα και <ταξίδεψε> με τους <συμ>πατριώτες του, που συνήθως κατά Μάϊον ξεκινούσαν από τη Σιάτιστα, διέσχιζαν με τα άλογα τη Βαλκανική Χερ-

---

[66] Το 1958 τοποθετήθηκε στο πάρκο του Νικολάου Δήμου προτομή του Θ. Μανούση, έργο του γλύπτη Τόμπρου. Τα χρήματα συγκέντρωσε η ερανική επιτροπή, βλέπε Στρακαλής Μ., **50 έτη Ελευθερίας,** σελ. 97-98.

[67] Έτος γεννήσεως του Θεοδώρου Χατζηιωαννίδη δεν μπορεί να είναι το 1880, αφού η διαθήκη του συντάχθηκε το 1874 και ανοίχτηκε το 1875.

[68] Αυτή αγοράστηκεν=αυτήν αγόρασε ο Νεραντζόπουλος από τον Δ. Σαχίνη

[69] Ο Φ.Ζ. στη σελ. χειρ. 187 σημειώνει 1754 και όχι 1755.

[70] **Μαΐστορας,** μαΐστορας αυτών (των ηρωελεγείων)= μάστορας= αριστοτέχνης, βιρτουόζος (=δεξιοτέχνης) στην δημιουργία ηρωελεγείων. (ετυμ. εξέλιξη) από το λατινικό magister (άρχων, επιστάτης)> το μεσαιωνικό μαΐστωρ και από αυτό το> μάστορας= έμπειρος, δεξιοτέχνης.

(1) σύζυγος Λαζάρου Μπεμπέ (2) σύζυγος Ελένης Χατζηιωάννου
(3) σύζυγος Κων/νου Τσιαγκάλη (4) Σύζυγος Πελαγίας Ίλιτς
(5) Σύζυγος Δημητρίου Δούκα Σαχίνη

Πηγές:

1.Σαχίνη- Σωσίδου Βασιλική, ***«Η οικογένεια Δούκα Σαχίνη»***, Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη.** 2.Δάρδας Α., «***Ανέγερση Παρθεναγωγείου στην άνω Σιάτιστα και προβλήματα λειτουργίας του (1893-1894»)***, εισήγηση στο Διεθνές συνέδριο του 2003 στη Σιάτιστα.3.**Χειρόγραφα Φ. Ζυγούρη**

σόνησο, σταθμεύοντας σε διάφορα χάνια και περνώντας τα Βιτώλια, τα Σκόπια, το Βελιγράδι, έφταναν, ύστερα από μια μακρά και επίπονη πορεία, στη Βουδαπέστη, όπου ήταν ακμάζουσα ελληνική κοινότητα. Εκεί έφθασε και ο μεγάλος μας ευεργέτης Θεόδωρος και αρχίνησε να εργάζεται και διέπρεψεν μεταξύ των εμπόρων. Η μεγάλη όμως κόπωση εκλόνισε την υγεία του και, σύμφωνα και με τη γνώμη της συζύγου του Πελαγίας Ίλιτς από την Καστοριά, έγραψε στο γαμβρό του Δημήτριο Σαχίνη στη Σιάτιστα να του στείλει έναν νέο τίμιο και ικανό να αναθέσει σ'εκείνον τις εμπορικές του εργασίες. Ο γαμβρός του και η αδελφή του Τσιαγκάλινα ή Λιαλιάτσινα έκριναν κατάλληλο τον αδελφό του Δ. Σαχίνη Κωνσταντίνον ως διαχειριστήν της περιουσίας [και διαχειριστήν] και των εργασιών του Θεοδώρου. Κατωτέρω θα αναφέρομε τα κληροδοτήματα, που (**539**) αναφέρονται στη διαθήκη, αντιγράφοντας αυτήν εδώ.

Διαθήκη Θεοδώρου Χατζηϊωαννίδη.

«Εν ονόματι του Θεού και της Αγίας Τριάδος.

Επειδή ο θάνατος είναι γνωστός, η ώρα δε αυτού άγνωστος, δια τούτο και εγώ ως άνθρωπος λογιζόμενος απεφάσισα να διορίσω την περιουσίαν μου, την οποίαν με την βοήθειαν του Παντοδυνάμου μόνος μου απέκτησα χωρίς τινός επιρροής.

Άρθρον 1ον) Αφιερώνω εις το νοσοκομείον Bochus φιορ. εκατόν πεντήκοντα, f.150= αυστριακής αξίας.

<Άρθρον > 2ον) Αφιερώνω εις το ορφανοτροφείον Josefinum ενταύθα φιορ. εκατόν, ήτοι f 100= Αυστριακά Νομίσματα.

<Άρθρον > 3ον) Αφιερώνω εις το τυφλοκομείον ενταύθα φιορ. 100, ήτοι f 100= Αυστριακά Νομίσματα.

<Άρθρον > 4ον) Αφιερώνω εις το πτωχοκομείον των Γραικών και Βλάχων φιορ. 200, ήτοι f. 200 Αυστριακά Ν.

<Άρθρον > 5ον) Αφιερώνω εις το πτωχοκομείον των Σέρβων ενταύθα φιορ. 50, ήτοι f. 50 Αυστριακά Ν.

Τα άνωθεν κληροδοτήματα να πληρωθώσιν εντός εννέα μηνών μετά την αποβίωσίν μου.

Εκτός των ρηθέντων κληροδοτημάτων σημειώνω και μερικά χρέη μου, όπου είναι καταθημένα εις εμέ ως εμπιστευμένα από πατρίδα μου Σιάτισταν και μάλιστα:

Άρθρον Α΄. Εις την αδελφήν μου Ελένην Τσιαγκάλη, γεννημένην Ελένην Ν. Χ΄΄Ιωάννου εις Σιάτισταν, φιορ. δέκα χιλιάδας, ήτοι f. 10.000= αυστριακά Νομίσματα.

Άρθρον Β΄. Εις την Ελληνικήν Σχολήν Σιατίστης, φιορίνια δυο χιλιάδας, ήτοι f. 2.000 αυστρ. Νομίσματα.

Το άνωθεν χρέος μου <από> Α και Β μετά παρέλευσιν δύο ετών από της αποβιώσεώς μου να πληρωθώσιν, ο τόκος όμως να πληρώνηται τακτικά προς 3%.

Άρθρον 6ον) Αφιερώνω τῇ (*εις την)* ανεψιά μου Σανούκου Δ. Σαχίνη, γεννημένην Κων. Τσιαγκάλη, φιορ. χίλια, ήτοι f.1000 = Αυστριακά Νομίσματα.

Άρθρον 7ον) Αφιερώνω εις την πατρίδα μου Σιάτισταν <εις> τας θυγατέρας της ανεψιάς μου και μάλιστα την Βασιλικήν, Ελένην και Πελαγίαν Δημητρίου Σαχίνη, φιορίνια (**540**) τρεις χιλιάδας, ήτοι f. 3.000 = αυστρ. Ν.

Άρθρον 8ον) Αφιερώνω <εις> τον Θεόδωρον, γεννημένον Θεόδωρος Δημ. Σαχίνη, εις Σιάτισταν φιορ. χίλια, ήτοι f. 1000= αυστρ. Νομ.

Άρθρον 9ον) Αφιερώνω εις την πατρίδα μου Σιάτιστα φιορίνια τέσσαρας χιλιάδας ήτοι f. 4.000= αυστριακά, δια την οποίαν ποσότητα διορίζω δια να φροντίσουν τόσον οι κληρονόμοι μου, όσον και οι επίτροποι της διαθήκης μου ταύτης, δια να σχηματισθή εις την πατρίδα μου Σιάτιστα μία επιτροπή δηλαδή εκ τεσσάρων πατρόθεν και μητρόθεν συγγενών μου και δύο άλλων τιμίων πολιτών υπό την προεδρείαν του εκεί επισκόπου. Να φροντίσουν δια την ασφάλειαν αυτών και καταθέσουν με 5% ετήσιον τόκον εις δημόσιόν τινα της Πέστης, ήτοι εις την Ελληνικήν Εθνικήν Τράπεζαν των Αθηνών, όπως ήθελον το εύρει ή εγκρίνουν δια συμφερώτερον και <να> φροντίσουν και περί την είσπραξιν του ετησίου τόκου και χρησιμεύσουν τον ακόλουθον διορισμόν μου, ήγουν ίνα κατ' έτος εις τας εορτάς, το Πάσχα και Χριστούγεννα, να μοιράζωνται εις πτωχά μέρη, καθώς εις συγγενείς μου και εις ξένους. Μετά παρέλευσιν δύο ετών από της αποβιώσεώς μου, αφού σχηματισθή η εκεί επιτροπή, να πληρωθούν εις την ιδίαν.

Άρθρον 10ον) Μετά αφαίρεσιν όλων των εν τη παρούση μου Διαθήκη ρηθέντων κληροδοτημάτων και όλων των χρεών μου διορίζω την περί πλέον λοιπήν περιουσίαν μου ως γνησίαν και γενικήν κληρονόμον την αγαπητήν μου σύζυγον Πελαγίαν, γεννημένην Ίλιτς, η οποία έως ότου ήθελε ζήση το εισόδημα να ξοδέβη, το καπετάλι[71] όμως να μην πειράζη. Ανίσως, όπερ μη γένοιτο, και εις αυτήν συνέβη θάνατος, τότε κληρονομούν την άνω ρηθείσαν περιουσίαν οι κάτωθι ονομαστικώς ως φαίνονται.

Άρθρον 11ον) Διορίζω εις την Ελληνικήν σχολήν εις την Σιάτισταν φιορ. τρεις χιλιάδες, ήτοι f. 3.000= αυστρ. Νομ.

Άρθρον 12ον) Διορίζω, καθώς και εις το σημειούμενον άρθρ. 9, εισέτι (**541**) φιορ. τέσσαρας χιλιάδας, ήτοι f. 4.000 = αυστρ.Ν. εις την πατρίδα μου Σιάτισταν να χρησιμεύσουν δια τους πτωχούς, να φροντίση η εκεί συστημένη επιτροπή δια την ασφάλειαν της άνω ποσότητος, ήτοι (Kapital), καθώς και δια της εισπράξεως του ετησίου τόκου με 5% εις την Πέσταν, ήτοι εις την Ελληνικήν Τράπεζαν των Αθηνών, ήτοι όπως δια το συμφερώτερον το εύρει ή εγκρίνουσιν εκεί να τα καταθέσουν και να ακολουθήσουν τον προσδιορισμόν κατ' έτος εις τας εορτάς του Πάσχα και Χριστούγεννα να μοιράζουν εις τους πτωχούς.

Άρθρον 13ον) Διορίζω εις την πατρίδα μου Σιάτισταν φιορ. τρεις χιλιάδας ήτοι f. 3.000 = αυστ. Ν. να χρησιμεύσουν εις έξη, ήτοι 6, κοράσια πτωχά να

---

[71] **Καπετάλι**< Καπητάλι,<Kapital= κεφάλαιο.
Εισόδημα,τόκοι.

πανδρευθώσι και την καθέκαστην να μετρηθώσιν ως προίκα από φιορίνια πεντακόσια, ήτοι f. 500 = αυστρ. Ν.

Άρθρ<ον>. 14^{ον}) Μετά την αφαίρεσιν όλων των ρηθέντων κληροδοτημάτων από άρθρ. 11,12 και 13 την περί πλέον λοιπήν περιουσίαν μου, ως γνήσιον γενικόν κληρονόμον διορίζω την αδελφήν μου Ελένην Τσιαγκάλη, γεννημένην Ελένην Ν. Χ΄΄Ιωάννου, ανίσως συνέβη και εις αυτήν θάνατος κληρονομούν τα τέκνα της.

Δια επιτρόπους και συμβοηθούς των κληρονόμων μου προς εκτέλεσιν των εν τη παρούση μου διαθήκη δια το εύτακτον διορίζω τον Δ. Σαχίνην και κύριον Αλέξανδρον Χαρίσιον και κύριον Κωνσταντίνον Δ. Σαχίνην· εις έκαστον διορίζω δια τον κόπον τους από τετρακόσια φιορίνια, ήτοι f. 400= αυστρ. Νομ. με την παράκλησιν να δεχθούν αυτό το βάρος και να φροντίσουν με συνείδησιν περί την εκτέλεσιν αυτής της διαθήκης.

Επαρακάλεσα και τους κάτωθεν αξιοπίστους μάρτυρας, δια να επικυρώσωσιν και αυτοί με την υπογραφήν των και σφραγίδα των.

Ούτω τελειώνω την παρούσαν μου, την οποίαν απ' αρχής μέχρι τέλους μόνος εσύνθεσα, έγραψον και υπέγραψον.

Παρακαλώ και το ένδοξον Δικαστήριον και Μαγιστράτον ίνα υποστηρίξουν αυτήν εις κάθε εναντίαν περίστασιν περί της ακριβούς εκτελέσεως των περιεχομένων

Εν Βουδαπέστη τη 31 Δεκεμβρίου 1874

(υπογρ.) Θεόδωρος Χ. Ιωαννίδης.

(**542**) Οι υποφαινόμενοι μάρτυρες μαρτυρούμεν ότι ο Κύριος κληροδότης εξεφράσθη ενώπιόν μας ότι την παρούσαν διαθήκην απ' αρχής μέχρι τέλους μόνος του την συνέταξεν και ιδιοχείρως την έγραψε και παρόντων ημών την υπέγραψε. Μας είπε προσέτι ότι η έγκλειστος γερμανική μετάφρασις υπό του ιδίου μετεφράσθη και υπεγράφη.

Εν ελλείψει του ελληνικού πρωτοτύπου έχει η γερμανική μετάφρασις την αυτήν ισχύν και το αυτό κύρος. Ταύτα επιβεβαιούντες, υποσημειούμεθα δια της ιδίας ημών υπογραφής και σφραγίδος.

Εν Βουδαπέστη τη 31 Δεκεμβρίου 1874

(υπογρ.) Ιωάννης Αρμενούλης

Α. Τόβιστα

(υπογρ). Κωνστ. Ν. Βασδέκα

» Παν. Δημητριάδης

» Α. Φίλτσιου

Η παρούσα ηνοίχθη εν τω Δικαστηρίω της Πέστης τη 25^{η} Αυγούστου 1875.

Η υπογραφή του προϊσταμένου δικαστού δυσανάγνωστος.» [72]

---

[72] Η αποκατάσταση «δυσανάγνωστων» τμημάτων του χειρογράφου του Φ.Ζ. έγινε με τη βοήθεια των πηγών: Δελιαλής Ν. Π., **Αναμνηστική Εικονογραφημένη Έκδοσις**

09. Ιωάννης Μ. Τραμπαντζής <Σιάτιστα 1813-Αθήνα 1890>[73]

Ο Ιωάννης Μ. Τραμπαντζής γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1815, 31 Δεκεμβρίου, αλλά δεν έμεινεν εκεί. Δωδεκαετής[74] από εμπορικό ατύχημα των αδελφών του <;> μαζί τους ανεχώρησεν από την Ελλάδα και πήγε στη Ρουμανία. Εκεί, χάρις στο έξοχο αυτού εμπορικό πνεύμα, στη διακρίνουσαν αυτόν δραστηριότητα και στην εύνοια της τύχης (και τύχης δείσθαι ου σμικράς), που του πρόσφερεν ευνοϊκές στη ζωή του περιστάσεις, απόχτησεν αρκετήν περιουσίαν. Η απομάκρυνσή του από τη γενέτειρα σε πολύ νεαρή ηλικία και η ατομική του θέληση ήταν τα αίτια που έμεινεν άγνωστον στους οικείους <του> τόσο το μέρος που διέμενε, όσο και η οικονομική του κατάσταση. Πλην, όμως, αν και ζούσε με τέτοιες συνθήκες μακράν από την πατρίδα του, ζούσε με ένα όνειρο, να μπορέσει μια μέρα να φανεί χρήσιμο της πατρίδας τέκνο, υπερβάλλοντας (*ξεπερνώντας*) (**543**) τους έως τότε ευεργέτας της. Ήταν ο Τραμπαντζής τύπος ανθρώπου που όμοιαζεν εκείνους στους οποίους το εγώ δεν αποτελεί τον άξονα που ολόγυρά του περιστρέφεται κάθε σκέψη τους και κάθε ενέργειά τους, αλλά, μεταβιβάζοντας την αγάπη τους από το κέντρο του εγώ τους στην περιφέρεια μεγάλη ή μικρή, αισθάνονται ότι έχουν υποχρέωση να περιλάβουν στην αγάπη τους τουλάχιστο τη γενέθλια πατρίδα τους. Ως ένας δε τέτοιος τύπος έμεινεν άγαμος, για ευκολότερη εκπλήρωση των σχεδίων του, και επιζητούσε την ευκαιρία, για να πραγματοποιήσει τους για το καλό της πατρίδος του μυχίους πόθους του, να προσφέρει δηλαδή στο υψηλό ιδεώδες του παν ό,τι ζωή γεμάτη από δράση και εργασία είχε συγκεντρώσει στα χέρια του. Αυτή την ευκαιρία τού ’δωκε μια τυχαία συνάντηση με τον Νικόλαο Σαμαρά, Σιατιστέα που διέμενε στη Σερβία, και έλαβε χώρα στο Karlsbad[75] της Αυστρίας, όπου είχαν με-

---

Παύλου Χαρίση, σελ.100-103, και **ΕΡΜΗΣ,** Εφημερίδα Θεσσαλονίκης, φύλλο της 16ης Μαρτίου 1876, σελ. 4.

[73] Από έρευνες που πραγματοποίησε ο Δ. Χατζής στο Δήμο Κέρκυρας και στην Αθήνα προέκυψε ότι ο Ι. Μ. Τραμπαντζής γεννήθηκε το 1813 και πέθανε στις 3 Ιανουαρίου του 1890, βλέπε. Χατζής Δ. (επιμ.), **Λεύκωμα εις μνήμην Ιωάννου Τραμπατζή, μεγάλου Ευεργέτου της Σιατίστης**.

[74] Ο Α. Δάρδας στο βιβλίο του **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας**, σελ. 71, υποσημείωση 53, αναφέρει:.. *«η μεταξύ των δύο συνοικιών τοποθεσία, ούσα άγνωστος αυτώ ως 12ετής αναχωρήσας (sic) εκ πατρίδος, λίαν ευχαρίστησεν αυτόν …»,* ΙΑΦΣΠΘ, φάκελος 21 λυτών εγγράφων.

Ο Δ. Χατζής εξετάζει και την περίπτωση να ήταν επταετής, βλέπε. **Λεύκωμα εις μνήμην Ιωάννου Τραμπατζή, μεγάλου Ευεργέτου της Σιατίστης.**

[75] Το **Κάρλοβυ Βάρυ** (Karlovy Vary, γερμανικά: Karlsbad) είναι λουτρόπολη στη Δυτική Τσεχία και βρίσκεται στην κοιλάδα του ποταμού Τέπλα, κοντά στα σύνορα με τη Γερμανία, απέχει 140 χμ. από την Πράγα και είναι δημοφιλής τόπος προορισμού τουριστών, ειδικά για τις διεθνείς προσωπικότητες που επισκέπτονται τη λουτρόπολη.

ταβεί και οι δυο στα 1887 για τα λουτρά. Σε μια συνομιλία τους έμαθε την προέλευση του Σαμαρά, ότι είναι από τη Σιάτιστα, εξέφρασε τη μεγάλη του χαρά και του ανακοίνωσεν ότι και αυτός είναι Σιατιστεύς. Επιπλέον δε τον παρεκάλεσε να του δώσει πληροφορίες για τους συγγενείς του και για την εν γένει κατάσταση της Σιάτιστας, επειδή αυτός έφυγεν από εκεί μικρός και δεν γνωρίζει τίποτε για τους εκεί, ως μη έχοντας καμιά σχέση με αυτούς. Ο Σαμαράς, επειδή βρίσκονταν σε σχέσεις με τους συγγενείς του και έρχονταν σε τακτική με αυτούς επικοινωνία και, μάλιστα, επειδή τύχαινε να είναι και κάτοικος στην ίδια γειτονιά που είχε γεννηθεί ο Τραμπαντζής και όπου κάθονταν η μητέρα του και, προσέτι, διότι είχεν αναχωρήσει από τη Σιάτιστα σε ηλικία που επέτρεπε σ' αυτόν να θυμάται και ανθρώπους και γεγονότα, μπόρεσε να ικανοποιήσει την περιέργεια και φλογερή επιθυμία του Τραμπαντζή για μεγάλη του (**544**) χαρά. Οι πρώτες πληροφορίες ήσαν ικανές να διεγείρουν τον διακαή πόθο του Τραμπαντζή για την πραγματοποίηση ενός μεγάλου ευεργετήματος στη γενέτειρά του. Οι συναντήσεις τους κατόπιν γίνονταν εγκαρδιότερες και συχνότερες και σ' αυτές παρακλήθηκεν ο Σαμαράς να ζητήσει πληροφορίες από τη Σιάτιστα τι καλό ήθελαν οι Σιατιστινοί να τους κάμει. Ο Σαμαράς έσπευσε να ανακοινώσει στη Σιάτιστα όσα διαμείφθηκαν μεταξύ αυτού και του ευεργέτου και να συγχαρεί τους <συμ>πατριώτας του για τη μεγάλη ευεργεσία που έμελλε να τους γίνει. Οι πρόκριτοι της Σιάτιστας, που αποτελούσαν τα Σωματεία, Δημογεροντίαν, Εφορείας των Σχολείων και Επιτροπές των Εκκλησιών, συνήλθαν αμέσως σε συνεδρίαν και αποφάσισαν και έγραψαν απαντητική επιστολή στο Σαμαρά, με την οποία εξέφραζαν τη μεγίστη της Σιάτιστας χαρά, γιατί όλως απροσδόκητα εμφανίστηκεν ένα τέτοιο τέκνο της, και εκδήλωναν τη βαθιά ευγνωμοσύνη της για τις αγαθές προθέσεις του ευεργέτου. Υπεδείκνυαν δε ως κατάλληλο ευεργέτημα την ίδρυση και προικοδότηση Γυμνασίου, το οποίο μέλλει να αποβεί φωταυγής φάρος της Δυτικής Μακεδονίας. Στην ίδια δε συνεδρία εκρίθη αναγκαίον να αποσταλεί επίτηδες πρόσωπον να συναντήσει τον ευεργέτη και εκφράσει δια ζώσης την ευγνωμοσύνη της πόλεως και διακανονίσουν την ίδρυση του Γυμνασίου. Εξέλεξαν δε τον ιατροφιλόσοφον Ιωάννην Πάικον, ο οποίος διακρίνονταν για τα πατριωτικά του αισθήματα, για την άκρα του αφιλοκέρδεια και την πανθομολογουμένην εντιμότητά του και τον παρακάλεσαν να δεχτεί το βάρος της αποστολής. Ύστερα από την συνάντησή του με τον ιατρόν ο Ευεργέτης εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα και εξέλεξεν ως τόπο διαμονής του την Κέρκυρα, για το ήπιο κλίμα της, που <το> είχεν ανάγκην, ως υπερεβδομηκοντούτης πλέον. Μένοντας στην Κέρκυρα, συναντήθηκε και πάλι με τον ιατρόν Ι. Πάικο, ο οποίος εστάλη δεύτερη φορά, συγχάρηκε τον Ευεργέτη για την εγκατάστασή (**545**) του στην Ελλάδα και κανόνισε μαζί του τις λεπτομέρειες της ιδρύσεως του Γυμνασίου. Έως εδώ τα πράγματα πήγαιναν καλά, αλλά, όταν ήρθεν η ώρα να ορισθεί το μέρος όπου θα ανεγείρονταν το Γυμνάσιον, βάσκανος δαίμονας παρουσίασεν ασυμφωνία μεταξύ των δύο συνοικιών, Χώρας και Γεράνειας. Η Χώρα, προβάλλοντας την τακτικότερη λειτουργία, την έκταση του εδάφους,

την ομαλότητα αυτού, την εύκολη μετάβαση των μαθητών και την αποφυγή των σφοδρών και ψυχρών ανέμων του χειμώνος, θεωρούσε κατάλληλη την παλαιά Ελληνική Σχολή με επέκταση του χώρου αυτής αγοράζοντας τους συνεχομένους αγρούς. Η Γεράνεια, προβάλλοντας το ότι με την ίδρυση του Γυμνασίου σε μια τοποθεσία στα χωράφια ολόγυρα από το λόφο του Προφήτη Ηλία δίδεται η ευκαιρία να γίνει το πρώτο βήμα για την ένωση των δυο συνοικιών, επρότειναν ως κατάλληλο μέρος το απέναντι από τον Άγιο Μηνά. Δυστυχώς η διαφωνία έλαβε διαστάσεις και ανακοινώθηκε και στον ευεργέτην, ο οποίος αναγκάσθηκε να στείλει πρόσωπο της εμπιστοσύνης του, τον <Δημήτριο> Μακρή[76], να ιδεί με τα μάτια του, ν' ακούσει τα επιχειρήματα και των δυο συνοικιών και να αποφασίσει όποιο εγκρίνει συμφορότερο. Ο Μακρής τάχθηκε με το μέρος της Χώρας και ενέκρινε να ανεγερθεί το Γυμνάσιο στο χώρο της Ελληνικής Σχολής. Το μέλλον δε δικαίωσεν εκείνους που ήσαν υπέρμαχοι της γνώμης αυτής, καθόσον όχι μονάχα διαφεύγει το πλείστον μέρος των μαθητών τους παγετούς και τα ψύχη του χειμώνος, αλλά και οι σημερινές απαιτήσεις της Μέσης Εκπαιδεύσεως με τα γυμναστήρια, γήπεδα μεγάλα, με το υπόστεγο, τις απαιτήσεις του Προσκοπισμού, με το Οικοτροφείο, που αποφασίστηκε να γίνει, και με το κτίριο της Βιβλιοθήκης, που μια μέρα θα γίνει, διότι ο μ<ακαρίτης> Ζήσης Αλεξίου έχει διαθέσει αρκετό ποσό δια τον σκοπόν αυτόν, θα έλειπεν ο απαιτούμενος χώρος, αν γίνονταν στον Άγιο Μηνά. (**546**) Αγοράσθηκε[77], λοιπόν, παρακείμενος στην Ελληνική Σχολή αγρός των αδελφών Μ. Ρούζιου και, ενώ ήταν παρών ο αντιπρόσωπος του ευεργέτου, ετέθη ο θεμέλιος λίθος στη ΝΑ. γωνιά και έγινεν η εκσκαφή των θεμελίων. Στην τελετή του θεμελίου λίθου ομίλησεν ο τότε διευθυντής του Ημιγυμνασίου Ιωάννης Παυλίδης, Σιατιστεύς[78], ο οποίος εξήρε το έργον που συντελούνταν, και αυτόκλητος ο γερο Αργυριάδης Αθανάσιος Παπαρρίζου, ο οποίος <ομίλησε> από πάνω από τον τοίχον της Ελληνικής Σχολής που κατεδαφίζονταν, στον οποίον, όπως είπεν, είχεν αναβεί και όταν μεταρρυθμίζονταν (*επισκευαζόταν και διαμορφωνόταν)* το σπίτι της ευεργέτιδος Βαρβάρας, για να χρησιμεύσει ως Ελληνική Σχολή. Ο Αργυριάδης αρχίνησε το λόγο του με το Σολώνειο «Αυτός κήρυξ ήλθον αφ' ιμερτής Σαλαμίνος …»[79], και παρομοίασε το ευεργέτημα του Τραμπαντζή με το ρίψιμο του λίθου από τον Οδυσσέα στους αγώνες των Φαιάκων[80]. Ο λαός έχαι-

---

[76] **Δημήτριος Μακρής,** είναι ο γραμματέας του Ι. Τραμπαντζή. Βλέπε Δάρδας Α., **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 155.

[77]Την αγορά οικοπέδου αναφέρει και ο Αποστόλου στην **Ιστορία της Σιατίστης,** σελ. 53.

[78] **Ιωάννης Παυλίδης**, γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1860, πηγή: Πανδέκτης: Ψηφιακός Θησαυρός Πρωτογενών Τεκμηρίων Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, οι Λειτουργοί της Ανώτατης, Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης (19ος αι.), βλ. και σελ. χειρ. 320.

[79] Ήρθα αυτόκλητος κήρυκας από την ποθητή Σαλαμίνα….

[80] Συνειρμικά συνδέει τους δυο άνδρες, καθώς και οι δυο κάνουν σταθμό στο νησί των Φαιάκων κατά την επιστροφή τους στην πατρίδα. Στην Οδύσσεια ο Όμηρος αφηγείται

ρε χαράν μεγάλη, αναλογίζονταν το μέγα ευτύχημα της Σιάτιστας και δόξαζε τον θεό, που της ανάδειξεν ένα τέτοιο ευεργέτη. Μα η διάσταση υπέβοσκε ανάμεσα στους κατοίκους των δυο συνοικιών και, δυστυχώς, έφθασε στο σημείο να γίνει καταγγελία στις τούρκικες αρχές ότι το ίδρυμα ανεγείρεται σε έδαφος σαθρό και μια μέρα θα καταρρεύσει και θα καταπλακώσει τους μαθητάς. Και νά εξετάσεις του εδάφους από μέρους των τουρκικών αρχών, οπότε ακούστηκε να λέγει κάποιος από τους καταγγελείς (*καταγγέλλοντες)* στους Τούρκους: «Εφέντημ, ντερέκ (δοκοί) βαρ ασιά»[81]. Μα τα λόγια σε τίποτε δεν ωφέλησαν, γιατί το έδαφος ήταν στερεό και η σημερινή κατάστασή του, που ουδέ μια ρωγμή <δεν> παρουσίασε, τους διαψεύδει. Τέλος πάντων το κτίριο έγινε και αίσια αρχίνησε η λειτουργία του το Σεπτέμβριο του 1889 με προσωπικό εκλεκτό και με Γυμνασιάρχην τον Γεώρ. Μουσαίον. Ο Ευεργέτης για την ασφαλή συντήρησή του αμέσως κατάθεσε στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος εξακόσιες (αρ. 600) ομολογίες του δανείου των εκατόν είκοσι (αριθ. 120) εκατομμυρίων φράγκων, με τον όρον να μένουν αναπόσπαστα τα κεφάλαια ταύτα στην ειρημένη Τράπεζα (15 χιλιάδες χρυσά εικοσόφραγκα) [82] και μονάχα οι τόκοι αυτών να δαπανώνται για τη συντήρηση (**547**) και καρποφόρο λειτουργία του φερωνύμου Εκπαιδευτηρίου του. Ανέθεσε δε την εποπτεία και διοίκηση αυτού στον εκάστοτε μητροπολίτην άγιον Σισανίου και Σιατίστης και σε εξαμελή επιτροπή, που αποτελούνταν από τους εξής κυρίους, Θωμάν Γκερεχτέν, Ναούμ Βόγκουλιον, Γεώργιον Νικολαΐδην, ιατρόν, Λάζαρον Πάντου, έμπορον, Θεόδωρον Λ. Μουχτάρην, ζωέμπορον, και Θωμάν Μ. Ρούζιου, έμπορον, σύμφωνα με το παρακάτω σιγγίλιο γράμμα (άρθρον γ΄):

09.01. Σιγγίλιον Γράμμα

Επαινείται ο Τραμπαντζής για την απόφασή του να ανεγείρει στην πατρίδα του Γυμνάσιο κατά το πρότυπο της Μεγάλης του Γένους Σχολής και αναφέρεται ότι ο ευεργέτης προίκισε το ίδρυμα αυτό με επαρκές κεφάλαιο (600 ομολογίες του εθνικού δανείου) «προς διηνεκή και αξιοπρεπή συντήρησιν αυτού…», ότι έθεσε το ίδρυμα υπό την προστασία του Πατριαρχείου, όρισε ο

τη φιλοξενία του Οδυσσέα από το βασιλιά των Φαιάκων Αλκίνοο. Εκεί ο Οδυσσέας προκλήθηκε από νεαρό αθλητή και συναγωνίστηκε στο λιθάρι με τους νέους και, μολονότι μεγάλος (είχε εμφάνιση γέρου), πέτυχε την καλύτερη επίδοση. Πρώτος βγήκε και ο Τραμπαντζής στον αγώνα των ευεργετών, υπαινίσσεται, κατά την άποψή μας, ο Αργυριάδης.

[81] Σε ελεύθερη απόδοση: το έδαφος είναι σαθρό.

[82] Ο Ι. Αποστόλου (στην **Ιστορία Σιατίστης** σελ. 53) για το ίδιο θέμα σημειώνει: «Εποροικοδότησε δε αυτό δια 15 χιλιάδων χρυσών εικοσοφράγκων ενδύσας το ποσόν τούτο εις χρεώγραφα του εθνικού δανείου του 1881, των 120 εκατομ., κατατεθειμένων παρά τη Εθνική Τραπέζη». Βλέπε, επίσης, και Σκεύου Ζερβού, **Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί**. Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1925, σελ. 135 και 740.

ίδιος όρους για τη διοίκηση και εποπτεία του ιδρύματος και ζήτησε την επικύρωσή τους από το Πατριαρχείο.
Καταγράφονται οι όροι (12 τον αριθμό) και ακολουθεί η επικύρωσή τους.

«Διονύσιος ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης Οικουμενικός Πατριάρχης

Ώσπερ ουκ εξέλιπον, ουδ' εκλείψουσι τω Θεώ στρατιώται, τας υψίστας και ανεξιχνιάστους βουλάς αυτού πιστώς εξυπηρετούντες, ούτω και εκ του κόσμου τούτου ουκ εξέλιπον ουδ' εκλείψουσιν άνδρες ευσεβείς και φιλογενείς εαυτοίς μη θησαυρίζοντες, αλλ' εις Θεόν σπουδάζοντες πλουτείν και τον πλούτον της χρηστότητος αυτού επ' αγαθώ του πλησίον εμφρόνως οικονομείν, όπως το εξ αυτού αποφερόμενον κέρδος τοις μεν επιγιγνομένοις διαρκές και μόνιμον όφελος εξασφαλίσονται, εαυτοίς δε προς τη αϊδίω των ευεργετουμένων ευγνωμοσύνη και την άνωθεν αντιμισθίαν περιποιήσονται. Και τοιούτοι μεν θεόπεμπτοι αληθώς άνδρες προδήλως σπανίζουσιν, ουχ ήττον ως τινές φαεινοί αστέρες εν τω στερεώματι διαλάμποντες αναφαίνονται κατά καιρούς εν ημίν, άπλετον την εαυτών αίγλην τοις εγγύς τε και τοις μακράν μεταδιδόντες, οίος εστί και ο εκ Σιατίστης της Μακεδονίας την καταγωγήν έλκων ευγενέστατος και ημέτερος κατά πνεύμα υιός λίαν αγαπητός κύριος Ιωάννης Μιχαήλ, ο επιλεγόμενος Τραμπαντζής[83]. Ούτος γαρ έρωτι φιλοπατρίας φλεγόμενος και ποθών χρήσιμον εαυτόν παρασχείν τη γενεθλίω αυτού Χώρα, έγνω ανεγείραι εν αυτή ιδία δαπάνη Γυμνάσιον κατά το πρότυπον της καθ' ημάς Πατριαρχικής Μ<εγάλης> του Γένους Σχολής, όπως εκπαιδεύηται εν αυτώ δωρεάν <η> εκ του άρρενος φύλου ομογενής νεολαία της τε πόλεως Σιατίστης και των περιχώρων, η οργώσα προς την παιδείαν και διανοητικήν αυτής μόρφωσιν και προαγωγήν. Και δη περαιωθέντος του οικοδομήματος δυνάμει υψηλού Αυτοκρατορικού Φιρμανίου, εκδοθέντος δια της εκκλησιαστικής ημών προστασίας, και εκ της επωνυμίας αυτού

[83] Το επώνυμο του ευεργέτη Ι.Μ.Τραμπαντζή παρουσιάζεται (σε σχετικά με αυτόν βιβλία ή άρθρα) με τους τύπους:

- **Ι.Μ. Τραμπατζής,** στο βιβλίο του Σκεύου Ζερβού, **Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί**, σελ. 135, όπου «πίναξ κληροδοτημάτων υπέρ εκπαιδεύσεως και ανεγέρσεως σχολικών κτιρίων».
- **Τραμπατζής**, στο **Λεύκωμα εις μνήμην Ιωάννου Τραμπατζή, μεγάλου Ευεργέτου της Σιατίστης,** της Επιτροπής Κληροδοτήματος Ι. Τραμπατζή, με την επιμέλεια του Δημητρίου Χατζή.
- **Τραμπάντζειο,** στη μαρμάρινη πλάκα στο υπέρθυρο της εισόδου του διδακτηρίου.
- Στο χειρόγραφο κείμενο του Φ. Ζυγούρη επικρατεί η γραφή **«Τραμπαντζής»**, την οποία και ακολουθούμε.
- Στο περιοδικό έντυπο του Οικουμενικού Πατριαρχείου **Εκκλησιαστική Αλήθεια Κωνσταντινουπόλεως** αναγράφεται «Τραμπατζής», «Τραμπάτζειο» κ.λπ..

Επικράτησε ο τύπος **Τραμπαντζής** και για το διδακτήριο **Τραμπάντζειο**

Τραμπάντζειον Γυμνάσιον την κλήσιν λαβόντος, ο φιλόμουσος και εν ευποιίαις ανεξάντλητος ιδρυτής προνοήσας εξασφαλίσαι την διηνεκή εν τω μέλλοντι συντήρησιν τούτου, εξ ων (**548**) ο πλουσιόδωρος Κύριος εχαρίσατο αυτώ αγαθών, κατέθετο ως προίκα εν τη Εθνική της Ελλάδος Τραπέζη εξακοσίας ομολογίας του δανείου των εκατόν είκοσιν εκατομμυρίων φράγκων, υπό τον όρον, όπως τα κεφάλαια ταύτα μένωσιν αναπόσπαστα εν τη ειρημένη Τραπέζη, οι δε τόκοι αυτών χρησιμεύωσιν εις την συντήρησιν και καρποφόρον λειτουργίαν του φερωνύμου εκπαιδευτηρίου, μεθ' ο και ανενεχθείς τη ημών Μετριότητι Συνοδικώς προκαθημένη δια της υπ' αριθμ. <πρωτ.> 2783 ενυπογράφου αυτού αναφοράς, μηνολογουμένης από της κδ΄ του παρελθόντος Ιουνίου και τα ανωτέρω δηλώσας, προς δε και ότι το διαληφθέν εκπαιδευτήριον, θεία συνάρσει, συντελεσθέν άρξεται λειτουργούν από του προσεχούς μηνός Σεπτεμβρίου, καθ' ούς έθετο και εν τη αναφορά αυτού συνήψε γνωστούς όρους κεκυρωμένους τη ιδία αυτού υπογραφή, προήχθη θείναι το ίδρυμα τούτο ο πάσης τιμής και υπολήψεως άξιος ιδρυτής υπό την ανωτάτην εποπτείαν και προστασίαν του καθ' ημάς αγιωτάτου Πατριαρχικού, Αποστολικού και Οικουμενικού Θρόνου και εξητήσατο την έκδοσιν του παρόντος ημετέρου Πατριαρχικού και Συνοδικού Σιγιλιώδους Γράμματος, εξασφαλίζοντος και κατακυρούντος τους τεθειμένους όρους και την κατ' αυτούς διοίκησιν και εποπτείαν του Καθιδρύματος εις αιώνα τον άπαντα. Όθεν ευμενώς αποδεξάμενοι την αίτησιν του ανενεχθέντος και ταις πατρικαίς ημών ευχαίς και ευλογίαις αυτόν καταστέψαντες, ως λίαν καλήν και τελεσφόρον ποιούμενον χρήσιν των παρά Θεού δεδωρημένων αυτώ αγαθών, γράφοντες αποφαινόμεθα μετά των περί ημάς ιερωτάτων Αρχιερέων και υπερτίμων, των εν Αγίω Πνεύματι <λίαν> αγαπητών και περιποθήτων Αδελφών και Συλλειτουργών της ημών Μετριότητος, ίνα το εν Σιατίστη της επαρχίας Σισανίου νεωστί ιδρυθέν Γυμνάσιον, το τη ιδία του ιδρυτού επωνυμία τετιμημένον και δι' επαρκούς κεφαλαίου πεπροικισμένον προς διηνεκή και αξιοπρεπή συντήρησιν αυτού και ηθικήν μόρφωσιν και εκπαίδευσιν της ευσεβούς νεολαίας της ρηθείσης πόλεως και των περιχώρων, διοικήται και διακυβερνάται κατά τους υπ' αυτού εν δώδεκα άρθροις τεθειμένους όρους, έχοντας επί λέξει ως εξής: (**549**)

<Όροι του εν Σιατίστη Τραμπαντζείου Γυμνασίου>:

Άρθρον Α΄. Δωρούμαι τη Ελληνική Ορθοδόξω Κοινότητι της πατρίδος μου Σιατίστης το εμή δαπάνη ανοικοδομηθέν δυνάμει υψηλού Αυτοκρατορικού Φιρμανίου εν τη πόλει ταύτη τω 1889^{ω} σωτηρίω έτει φερώνυμον Γυμνάσιον, επί τω σκοπώ του να υπάρχη και λειτουργή ως τοιούτον εις το διηνεκές, παρέχον δωρεάν την διδασκαλίαν τη φοιτώση εν αυτώ ομογενεί νεότητι των αρρένων της τε πόλεως ταύτης και των πέριξ, επί τη βάσει συνταχθησομένου προγράμματος, συμφώνου, ως οίον τε, τω της εν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικής Μεγάλης του Γένους Σχολής.

Άρθρον Β΄. Κατατίθενται παρ' εμού του ιδρυτού εν τη Εθνική της Ελλάδος Τραπέζη τα κεφάλαια εξακοσίων (600) ομολογιών του εθνικού δανείου των

120.000.000 φράγκων, αναποσπάστως επ' ονόματι του ιδρύματος, ως προιξ αυτού, όπως οι τόκοι των κεφαλαίων τούτων χρησιμεύσωσιν αποκλειστικώς προς συντήρησιν και τελεσφόρον λειτουργίαν του Εκπαιδευτηρίου, όπερ έσται Γυμνάσιον πλήρες.

Άρθρον Γ΄. Η εποπτεία και διοίκησις του Γυμνασίου ανατίθεται εις τον μητροπολίτην Σισανίου και Σιατίστης και εις εξαμελή επιτροπήν αποτελουμένην εκ των κυρίων Θωμά Γκερεχτέ, Ναούμ Βόγκουλιου, Γεωργίου Νικολαΐδου, Λαζάρου Πάντου, Θεοδώρου Λαζάρου Μουχτάρη και Θωμά Ρούζιου, σταθερών κατοίκων της Σιατίστης, προεδρευομένην δε υπό του κατά καιρόν Μητροπολίτου.

Άρθρον Δ΄. Οι διορισθέντες υπ' εμού Επίτροποι ως και οι διάδοχοι αυτών θέλουσιν εκλέγεσθαι πάντοτε εκ των σταθερών κατοίκων της Σιατίστης, άνδρες τίμιοι και ευυπόληπτοι και θέλουσιν είσθαι ισόβιοι, εξουσιοδοτούνται δε, ίνα συνεργαζόμενοι υπό την προεδρείαν του Μητροπολίτου παραλαμβάνωσιν εκάστοτε τους τόκους των κεφαλαίων δυνάμει αποδείξεων, δαπανώσι τούτους αποκλειστικώς προς συντήρησιν του Γυμνασίου, του περισσεύματος, εάν τυχόν υπάρξη, διατεθησομένου υπέρ των ευδοκιμούντων απόρων μαθητών, κρατώσιν ακριβείς και τακτικούς λογαριασμούς της διαχειρίσεως αυτών και εν γένει εποπτεύωσιν αγρύπνως εις την καλήν και καρποφόρον λειτουργίαν του ιδρύματος.

Άρθρον Ε΄. Εάν τις των Επιτρόπων ήθελε παραιτηθή ή τελευτήσει, ο Μητροπολίτης μετά των λοιπών μελών της Επιτροπής προβαίνουσιν εις τον διορισμόν καταλλήλου αντικαταστάτου, ανδρός τιμίου και ευυπολήπτου, προτεινομένων υπό του Μητροπολίτου τριών (3) υποψηφίων, των μάλλον καταλληλοτέρων και εξ αυτών εκλεγομένου του ενός δια μυστικής ψηφοφορίας εν πλήρει συνεδριάσει των μελών της επιτροπής, προεδρευομένης υπό του Αρχιερέως. (**560**)

Άρθρον Στ΄. Εάν τις των Επιτρόπων ήθελε τυχόν παρεκτραπή των καθηκόντων αυτού και η διαγωγή αυτού ήθελε φανή επιβλαβής και επιζήμιος εις το Γυμνάσιον, ο Μητροπολίτης προβαίνει αυτοδικαίως εις την παύσιν και αντικατάστασιν αυτού, υποβάλλων τους προκαλέσαντας ταύτην λόγους εις τα μέλη της Επιτροπής.

Άρθρον Ζ΄. Ο πρόεδρος μετά της Επιτροπής εκλέγουσι κατ' έτος δια μυστικής ψηφοφορίας εν εκ των μελών αυτής ταμίαν, όστις οφείλει να ποιή πάσαν πληρωμήν δι' εντάλματος του Προέδρου και δίδει λογαριασμόν ετησίως· δια πάσαν όμως έκτακτον δαπάνην και πληρωμήν απαιτείται προηγουμένη έγκρισις και απόφασις της επιτροπής, λαμβανομένη εν τακτική συνεδριάσει.

Άρθ<ρον> Η΄. Οι εμπεπιστευμένοι την διαχείρισιν και διοίκησιν των του Γυμνασίου Επίτροποι υποχρεούνται να συντάσσωσι και αναγιγνώσκωσιν επισήμως κατά τας ενιαυσίους εξετάσεις λογοδοσίαν της οικονομικής αυτών διαχειρίσεως και υποβάλλωσι τους ετησίους λογαριασμούς εις τον κατά καιρόν

Μητροπολίτην Σισανίου και Σιατίστης προς εξέλεγξιν και εγγραφήν αυτών εν επί τούτω κώδικι και επικύρωσιν.

Άρθ<ρον> Θ΄. Θέλει δημοσιεύεσθαι ετησίως εν ιδιαιτέρω φυλλαδίω εντύπω έκθεσις των πεπραγμένων καθ' έκαστον έτος εν τω Γυμνασίω εκθέτουσα την στατιστικήν, διανοητικήν και ηθικήν κατάστασιν των εν αυτώ φοιτώντων, την οικονομικήν διαχείρισιν και παν ό,τι σχετικόν και άξιον δημοσιεύσεως.

Άρθ<ρον> Ι΄. Η Επιτροπή και ο Αρχιερεύς, όστις οφείλει υποδεικνύειν και προτείνειν τα κατάλληλα πρόσωπα, έχουσι το δικαίωμα της εκλογής και του διορισμού, ώσπερ και της παύσεως παντός του απαιτουμένου καταλλήλου προσωπικού του Γυμνασίου, χωρίς να δικαιούται να επεμβή ουδείς έτερος· ιδιαίτερος δε κανονισμός ορίσει τα καθήκοντα του προσωπικού και τον εσωτερικόν εν γένει διοργανισμόν του Γυμνασίου επί τη βάσει των όρων τούτων.

Άρθ<ρον> ΙΑ΄. Αι αποφάσεις της Επιτροπής λαμβάνονται κατά πλειονοψηφίαν εν νομίμοις και τακτικαίς συνεδριάσεσι, γιγνομέναις υπό την προεδρείαν του Αρχιερέως ή απόντος αυτού, του Αρχιερατικού επιτρόπου. Νόμιμος δε και τακτική εστίν η συνεδρίασις, όταν παρίστανται εν αυτή τα δύο τρίτα των μελών· απουσιάζοντος ενός, εν ισοψηφία υπερισχύει το μέρος το έχον την ψήφον του Προέδρου.

Άρθ<ρον> ΙΒ΄. Ανώτατος επόπτης και προστάτης του Γυμνασίου αυτοδικαίως (**561**) θεωρείται το εν Κωνσταντινουπόλει Οικουμενικόν Πατριαρχείον, το διέπον όλα τα εν τη Οθωμανική Επικρατεία Εθνικά Σχολεία.

<ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΙΧΑΗΛ ΤΡΑΜΠΑΝΤΖΗΣ>

Ορίζομεν δε και αποφαινόμεθα, ίνα οι όροι ούτοι έχωσι την ισχύν <και> την ενέργειαν απαράτρεπτον εν παντί ακριβώς φυλαττόμενοι παρά των τεταγμένων την διοίκησιν και επίβλεψιν του ρηθέντος Εκπαιδευτηρίου. Ος δ' αν και οποίος των απάντων γνώμης σκαιότητι και κακοβουλία κεκινημένος τολμήση διασείσαι και ανατρέψαι τα εν τω παρόντι συνοδικώς εκπεφρασμένα και επικεκυρωμένα, ως πολέμιος των εθνικών αγαθών και ιδιοτελής και μισόκαλος, ένοχος ᾖ (*να είναι*) και υπόλογος ενώπιον του αδεκάστου και απροσωπολήπτου βήματος του Θεού εν καιρώ της των έργων ανταποδόσεως. Όθεν εις ένδειξιν και διηνεκή την ασφάλειαν εγένετο και το παρόν ημέτερον Πατριαρχικόν και Συνοδικόν Σιγιλιώδες εν μεμβράναις γράμμα καταστρωθέν και εν τω ιερώ Κώδικι της καθ' ημάς του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας και εδόθη τω ιερωτάτω Μητροπολίτη Σισανίου, εν Αγίω Πνεύματι αγαπητώ ημίν αδελφώ και συλλειτουργώ κυρ Αθανασίω, ίνα μείνη εν τοις Αρχείοις του διαληφθέντος Εκπαιδευτηρίου, αντίγραφον δε τούτου επίσημον απεστάλη τω διαληφθέντι φιλογενεί και φιλοπάτριδι ιδρυτή κυρίω Ιωάννη Μιχαήλ Τραμπαντζή, τέκνω εν Κυρίω αγαπητώ της ημών Μετριότητος.

Εν έτει σωτηρίω χιλιοστώ οκτακοσιοστώ ογδοηκοστώ ενάτω κατά μήνα Ιούλιον Επινεμήσεως Β΄[84].

---

[84] Η **Επινέμησις** ή **Ινδικτιώνα** είναι ένας γενικότερος τρόπος μέτρησης του χρόνου ανά 15ετίες με αφετηρία τη γέννηση του Χριστού ή για την ακρίβεια το 3 π.Χ..Η 1η Σεπτεμ-

+ Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιος αποφαίνεται.
+Ο Εφέσου Αγαθάγγελος
+Ο Νικαίας Ιερώνυμος
+Ο Φιλιππουπόλεως Φώτιος
+ Ο Σηλυβρίας Γερμανός
+Ο Ξάνθης Διονύσιος
+Ο Ίμβρου Παΐσιος
+Ο Βοδενών Δωρόθεος
+Ο Σισανίου Αθανάσιος
+Ο Μογλενών Καλλίνικος
+Ο Λέρου και Καλύμνου Ιωάννης[85] (**562**)

09.02. <Το ψήφισμα της Σιατίστης>

Και τώρα το σιγίλιο γράμμα, ο τρόπος της διοίκησης και της εποπτείας του Γυμνασίου και προ πάντων η ισοβιότητα της επιτροπής, έφερε στη Σιάτιστα νέο αγώνα, μα αγώνα ευγενή, αγώνα που είναι επιβεβλημένος, αγώνα που τα αίτια και τα υπέρ αυτού επιχειρήματα θέλομε να γνωρίσομε στους επαΐοντες τους Έθνους μας, γιατί τρέφομε την πεποίθηση πως είναι δίκαια, αγώνα όμως του καλάμου, του οργάνου τούτου κάθε ευγενούς και πολιτισμένου ανθρώπου.

Ο αγώνας αυτός ηγέρθηκε για εκδήλωση της ψυχικής αγανάκτησης εκείνων που τον ήγειραν απλά, γιατί εγνώριζαν εκ των προτέρων πως ήταν καταδικασμένος σε αποτυχία, καθόσον στρέφονταν εναντίον του ανωτάτου κέντρου της Εκκλησίας. Μα, ασκήθηκε με σύνεση, επειδή την ηγεσίαν αυτού είχεν ανήρ λόγιος, ανήρ ένθερμος πατριώτης, που δεν μπορούσε να ανεχθεί στον 20ό αιώνα να εφαρμόζονται και χρησιμοποιούνται στη διοίκηση των σχολείων τρόποι μη φιλελεύθεροι, τρόποι μεσαιωνικοί. Ο αγώνας ηγέρθηκε στα 1893, τον Ιούλιο μήνα, και δεν βάσταξε πέραν του 7/μβρίου του ιδίου έτους, γιατί στη συνεδρία της 21^{ης} 7/μβρίου 1893 η Ιερά Σύνοδος απέρριψε την αίτηση της Κοινότητας Σιατίστης για την κατάργηση του πατριαρχικού Σιγγιλιώδους γράμματος, την οποίαν η Κοινότητα είχεν υποβάλει στη Μεγάλη του Χριστού Εκκλησίαν. Παρακάτω θα αντιγράψομε το συνταχθέν και δημοσιευθέν Ψήφισμα Σιατίστης, το οποίον δημοσιεύθηκε στο «**Άστυ**» των Αθηνών στις 19 Αυγούστου 1893. Ο «**Νεολόγος**» Κωνσταντινουπόλεως στο φύλλο της 24^{ης} Ιουλίου 1893 «έδωκε την έννοιαν του ψηφίσματος εν γενικαίς γραμμαίς». Επίσης ο «**Ανατολικός**

βρίου, η αρχή του εκκλησιαστικού έτους, αποτελεί την αρχή της Ινδίκτου.Έτσι το έτος 1889 μ.Χ. είναι Επινεμήσεως Β΄,
γιατί: 1889+3=1892, 1892:15=126 και υπόλοιπο της διαίρεσης 2
Άρα το 1889 μ. Χ. έχουν περάσει 126 δεπενταετίες, και διατρέχουμε το 2^{ο} ή Β΄έτος της 127^{ης} δεκαπενταετίας.

[85] Κάποια από τα ονόματα των αρχιερέων που υπογράφουν είναι διαφορετικά από εκείνα που νεότεροι ερευνητές αναγράφουν.

Αστήρ» της 4ης Αυγούστου 1893 στα «**Εκκλησιαστικά**». Αμέσως παρακάτω αντιγράφομε το ψήφισμα Σιατίστης .

Καταγγέλλουν το Σιγιλιώδες γράμμα και γιατί δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής και γιατί δεν υπηρετεί τα αληθινά συμφέροντα του Γυμνασίου, αφού συγκεντρώνει στα χέρια ενός μόνο ατόμου (του Μητροπολίτη) την απεριόριστη εξουσία να παύει και να διορίζει τους λεγόμενους ισόβιους επιτρόπους, αλλά και τους καθηγητές του σχολείου.

Θεωρούν υπεύθυνο για τη σύνταξη των όρων που έθεσε ο Ι. Τραμπαντζής το μητροπολίτη Αθανάσιο Μεγακλή και τον καταγγέλλουν για κακοδιοίκηση με συγκεκριμένα παραδείγματα. Τέλος, ψηφίζουν την καταδίκη του Σιγιλιώδους γράμματος, το κηδεύουν και αποφασίζουν ότι τη διοίκηση και διακυβέρνηση του Γυμνασίου την αναλαμβάνει αυτοδίκαια η πατρίδα και καθορίζουν τον τρόπο διοίκησης και την εποπτεία του ιδρύματος.

«…Οὐ τί τῷδε ἢ τῷδε δόξει δεῖ σε λογίζεσθαι ἀλλὰ τὶ πέπρακται λέγε»[86] Λουκιανού, <**Πῶς δεῖ Ἱστορίαν συγγράφειν** § 41.>

«Οι πρόκριτοι, δημογέροντες και πολίται πάσης τάξεως αμφοτέρων των συνοικιών της πόλεως Σιατίστης, εν κοινή συνελθόντες συνεδρία, και λαβόντες υπ' όψει ότι το λεγόμενον Σιγγίλιον ή Σιγγιλιώδες γράμμα -όπερ ο πρώην μητροπολίτης ημών Αθανάσιος Μεγακλής, καταχρώμενος ως ήκιστα αρχιερεί εμπρέπει της εμπιστοσύνης του απλοϊκού της πατρίδος ημών Ευεργέτου, κατώρθωσε να δωρήσηται ημίν, αντί του μάννα χολήν αποδιδούς, όπως κατ' αυτό «διοικήται και διακυβερνάται το Τραμπάτζειον εις αιώνα τον άπαντα»!-απάδει μεν προς τας απαιτήσεις της εν η ζώμεν εποχής και τ'αληθή του Γυμνασίου συμφέροντα, άτε συγκεντρούν εις χείρας ενός ατόμου την δύναμιν (**563**) του παύειν και διορίζειν ου μόνον τους ισοβίους λεγομένους επιτρόπους, αλλά και αυτούς τους καθηγητάς, αναμιμνήσκει δε πως ημίν τους ανά την Δύσιν μακαρίους του μεσαίωνος χρόνους….

Λαβόντες υπ' όψει ότι το Σιγγίλιον τούτο, και τοιούτον ον, παρεβιάσθη εν τοις πλείστοις αυτού όροις υπό τε των ισοβίων επιτρόπων και υπ' αυτού του υποβολέως ως κατωτέρω γενήσεται δήλον.

Λαβόντες υπ'όψει ότι η κοινότης ημών απεδέξατο μεν ευγνωμόνως την του αοιδίμου ευεργέτου αίτησιν, όπως ιδίαις δαπάναις ανεγείρη τε εκ βάθρων και προαγάγη το ημιγυμνάσιον ημών εις Γυμνάσιον πλήρες, όπερ να φέρη το όνομα αυτού, και μέγαν αυτής Ευεργέτην δι' επί τούτω ψηφίσματος αυτόν ανεκήρυξεν, ουδέν όμως δικαίωμα εχορήγησεν αυτώ και ουδεμίαν ουδαμώς συνθήκην μετ' αυτού εποιήσατο, όπως το φερώνυμον τούτο Γυμνάσιον «διοικήται και διακυβερνάται εις αιώνα τον άπαντα» συμφώνως τω υποβολιμαίω Σιγγιλίω.

---

[86]Μετάφραση: δεν πρέπει να σκέπτεσαι, να λογαριάζεις πώς θα φανούν στον ένα ή στον άλλο όσα γράφεις αλλά να λες τι έχει γίνει (να εκθέτεις τα γεγονότα).

Λαβόντες ύπ' όψει ότι η Κοινότης ημών προυτίθετο μεν και τότε, άμα τη του Σιγγιλιώδους εκδόσει, όπως διαμαρτυρηθή προς τον Ευεργέτην και υποδείξη αυτώ ευσχήμως όλας τας εκ τούτου δυσαρέστους συνεπείας, δεν προέβη όμως εις τούτο, επελθόντος μετ' ου πολύ του θανάτου του Ευεργέτου.

Λαβόντες υπ' όψει ότι και ολιγοχρόνιος πείρα, μόλις τετραετής, ήρκεσε καταδείξαι όλας και εν όλη αυτών τη γυμνότητι τας αναποφεύκτους ολεθρίας συνεπείας της εις χείρας ενός ατόμου συγκεντρώσεως απεριορίστου εξουσίας, παρέστημεν δε μάρτυρες αξιοθρηνήτων σκηνών, οίαι οι δαρμοί καθηγητών εν αυτώ τω Γυμνασίω υπό του αδελφού της Α.Σ. του αγίου Σισανίου, αι συνεπεία τούτου έντονοι απάσης της Κοινότητος διαμαρτυρήσεις προς τε την Α. Σεβασμιότητα, συνοδικώς τότε παρακαθημένην, και προς την Μεγάλην του Χριστού Εκκλησίαν, η υπό της Α. Σεβασμιότητος περιφρόνησις της κοινής γνώμης και διαμαρτυρίας των πολιτών, η αντί πάσης ικανοποιήσεως περικοπή μιας τριμηνίας εκ του μισθού των προσβληθέντων και δαρέντων καθηγητών, η παύσις αυτών, η παύσις ισοβίων επιτρόπων κ.τ.λ. κ.τ.λ..

Λαβόντες υπ' όψει ότι ο αρχιερεύς, συμφώνως τω Στ΄ του Σιγγιλιώδους άρθρω, προβαίνει αυτοδικαίως εις την παύσιν και αντικατάστασιν του ισοβίου (**564**) επιτρόπου, εάν η διαγωγή αυτού ήθελε φανή επιβλαβής και επιζήμιος εις το Γυμνάσιον (πρόσθες και μη αρεστή εις αυτόν), εν περιπτώσει δε παραιτήσεως ή αποβιώσεως μέλους τινός των επιτρόπων, προτείνονται υπ' αυτού, συμφώνως τω Ε΄ του Σιγγιλιώδους άρθρω, τρεις υποψήφιοι εκ των μάλλον καταλληλοτέρων (γράφε πειθηνιωτέρων), και εξ αυτών εκλέγεται εις (=*ένας*) δια μυστικής ψηφοφορίας και εν πλήρει συνεδριάσει της επιτροπής. Αλλ' εάν ενίοτε, ώσπερ συνέβη ου προ πολλού, δεν εκλέγεται ούτος δια μυστικής ψηφοφορίας, ούτε εν πλήρει της επιτροπής συνεδριάσει, αλλά διορίζεται παρά μόνου του αρχιερέως, εξ οφφικίου και δι' ιδιαιτέρου πιττακίου, και η παρατυπία αύτη δέον να παραβλέπηται τοσούτω μάλλον, καθ' όσον ο διορίζων είναι -chapeau bas Messieurs- ο άρχων αρχιερεύς, ο του Σιγγιλιώδους υποβολεύς!....

Λαβόντες υπ' όψει ότι οι εμπεπιστευμένοι την διαχείρισιν και διοίκησιν των του Γυμνασίου ουδέποτε συνέταξαν, συμφώνως τω Η΄ άρθρω, και ανέγνωσαν επισήμως κατά τας ενιαυσίους εξετάσεις λογοδοσίαν της οικονομικής αυτών διαχειρίσεως.

Λαβόντες υπ'όψει ότι ουδέποτε κατά το παρελθόν τετραετές χρονικόν διάστημα εδημοσιεύθη, συμφώνως τω Θ΄ του Σιγγιλιώδους άρθρω ορίζοντι, ίνα ετησίως γίγνηται τούτο, εν ιδιαιτέρω φυλλαδίω εντύπω, έκθεσις των πεπραγμένων.

Λαβόντες υπ' όψει ότι συμφώνως τω Ι΄ άρθρω, προκειμένου διορισμού καθηγητών, ο αρχιερεύς (ουχί δε και τις των επιτρόπων, άπαγε!) οφείλει υποδεικνύειν και προτείνειν τα κατάλληλα πρόσωπα.

Λαβόντες υπ' όψει ότι, το τελευταίον τούτο, ως και τινά των προηγουμένων, εισί μεν οπωσδήποτε ανεκτά, εάν επί του αρχιερατικού θρόνου ίσταταί τις των διακεκριμένων και κάλλιστα τον εαυτών προορισμόν ειδότων αρχιερέων

του Οικουμενικού Θρόνου, οποίοι υπάρχουσιν ευτυχώς ουχί ευάριθμοι, ότε δ' ουχ ούτως έχει, και εάν κακή μοίρα ίσταται επ' αυτού οίος ο επαράτω τη λήξει άρτι αφ' ημών μετατεθείς και τη Μεγάλη Εκκλησία πράγματα παρασχών, άνθρωπος δηλονότι φύσει προς το κακόν ρέπων και πλεονέκτης και αυθαίρετος, και τυφλώ δήλον.

Λαβόντες υπ' όψει ότι, ως εξάγεται εκ των μέχρι τούδε λεχθέντων, ο πρώην μητροπολίτης ημών, καίτοι θεωρών το Γυμνάσιον ως ιδίαν μάλλον ιδοικτησίαν ή ως Τραμπάντζειον, κατώρθωσεν όμως εν τη χαρακτηριζούση αυτόν πονηρία -πατριαρχεύοντος άλλως τε, και του εαυτού γέροντος, του αριστίνδην αυτόν μεταπεμψαμένου ως μέλος της Ιεράς Συνόδου- να εξαπατήση ου μόνον τον απλοϊκόν Ευεργέτην, όπως υιοθετήση τοιούτον Σιγγίλιον, αλλά και ταύτην την Μεγάλην του Χριστού Εκκλησίαν, όπως επικυρώση τοιαύτα νοσούσης κεφαλής (**565**) αμβλωθρίδια[87].

Λαβόντες υπ' όψει ότι ηδυνήθημεν ήδη, μετά τα ειρημένα, ν' ανακαλύψωμεν ότι αι πράξεις αύται απέρρεον εκ πηγής ατομικής, εξ ατομικών παθών και συμφερόντων, ων απάντων δεν παρέλειψε να παράσχη ημίν πρόσφατα και περίτρανα δείγματα, ανανεώσας μεν τα των καθηγητών και διδασκάλων συμβόλαια, ενώ ήτο ήδη εψηφισμένος Παναγιώτατος Θεσσαλονίκης και θεις ημερομηνίαν προγενεστέραν, τούθ' όπερ και ως πλαστογραφία δύναται ευλόγως να χαρακτηρισθή, επικυρώσας δε, κατά τον αυτόν πάντοτε τρόπον, διαθήκας, και εκδούς διαζύγια, όπως λαμβάνη όσον πλείονα ηδύνατο προς κόρεσιν του μηδέποτε κορεννυμένου πάθους της εαυτού φιλαργυρίας.

Λαβόντες υπ' όψει ότι και αυτή η μήτηρ και τροφός ημών Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία, ενωτισαμένη πάντα ταύτα, θέλει στρέψει την εαυτής οργήν, ουχί καθ' ημών, των ανάξια παθόντων, και πασχόντων έτι, δικαίως δε λεγόντων τα λεγόμενα -άλλωστε και ουχί δριμύτερον του δέοντος·ει δε τις φεύγει την φράσιν ών έπραξεν, έδει τούτον αποσχέσθαι της τοιαύτης πράξεως και ουκ αν ην η φράσις-, αλλά κατά μόνου του αιτίου πάντων τούτων, του Εκκλησίαν τε και Έθνος ξυγκυνήσαντος και ξυνταράξαντος, πρώτιστα δε πάντων ημάς, τους τω γάλακτι ημών επί ενδεκαετίαν όλην θρέψαντας αυτόν και χρηματικώς παχύναντας προς βλάβην και αυτών των εκπαιδευτικών καταστημάτων…. αλλά έχει ο Θεός έκδικον όμμα.

Λαβόντες υπ' όψει ότι και αυτός ο απλοϊκός αλλά νοήμων Ευεργέτης, εάν έζη, δεν ήθελε βραδύνει να εννοήση πόσον απεπλάνησαν αυτόν, και ήθελε σπεύσει εις πανηγυρικωτάτην αποκήρυξιν του υποβολιμιαίου Σιγγιλιώδους.

Λαβόντες συνεπώς υπ' όψει ότι επαισθητοτάτη κατέστη, ει μή δι' άλλο τι, αλλά γουν προς εξιλέωσιν της μακαρίας του αοιδίμου ευεργέτου σκιάς, η επί νέων και εδραιοτέρων βάσεων διαρρύθμισις των του Τραμπαντζείου.

Λαβόντες, τέλος, υπ' όψει ότι ο μέγας της πατρίδος ημών Ευεργέτης, συμφώνως τω Α΄ του Σιγγιλιώδους άρθρω, «δωρείται τη Ελληνική Ορθοδόξω κοι-

---

[87] **Αμβλωθρίδιον,** εξάμβλωμα (= το βρέφος που αποβλήθηκε με την έκτρωση) έκτρωμα. Μεταφορικά, τερατώδες γέννημα, κακότεχνο κατασκεύασμα.

νότητι της πατρίδος του Σιατίστης» το φερώνυμον Γυμνάσιον, και ότι, συμφώνως τοις νόμοις της Αυτοκρατορικής Κυβερνήσεως πάσα δωρεά ανήκει, μετά θάνατον του δωρητού, τω δωρουμένω, ό εστι τη Κοινότητι, τη περιερχομένη νυν και εις την ανάγκην, ως μη ώφειλεν, ένεκα των οικονομικών δυσχερειών, των και το Τραμπάντζειον επηρεαζουσών, ίνα προσέλθη αρωγός, αναπληρούσα εκ παντός μέσου το έλλειμμα, όπως μη παύση λειτουργούν το Τραμπάντζειον εις το «διηνεκές», (**566**) συμφώνως τη επιθυμία του αοιδίμου ευεργέτου,

Ψηφίζομεν

Άρθρον Α΄. Κηρύττεται άκυρον εσαεί και χάρτης άγραφος το κατά Ιούλιον του 1889 εκδοθέν Σιγγιλιώδες γράμμα.

Άρθρον Β΄. Κηδεύεται το ελεεινόν τούτο νοσούσης κεφαλής αμβλωθρίδιον επισήμως προπεμπούσης απάσης της πόλεως.

Άρθρον Γ΄. Την επίσημον κηδείαν παρακολουθήσουσι οι πρόκριτοι και δημογέροντες αμφοτέρων των συνοικιών, οι έφοροι των Σχολείων και επίτροποι των Εκκλησιών αμφοτέρων των συνοικιών, οι ιατροί, οι καθηγηταί, οι διδάσκαλοι και απλώς ειπείν άπαντες οι εν τέλει, ευχόμενοι υπέρ της αιωνίου αυτού αναπαύσεως.

Άρθρον Δ΄. Κηρύττεται νόθον της πατρίδος τέκνον και αυτόχρημα μητραλοίας[88] «ος αν και οποίος των απάντων γνώμης σκαιότητι και κακοβουλία κεκινημένος» τολμήση αντειπείν τω παρόντι ψηφίσματι.

Άρθρον Ε΄. Αναλαμβάνει τουντεύθεν η πατρίς αυτοδικαίως και συμφώνως τοις νόμοις της Αυτοκρατορικής Κυβερνήσεως του κραταιοτάτου και φιλομουσοτάτου ημών Άνακτος Σουλτάν Αβδούλ Χαμίτ Χαν (ου (*του οποίου*) τα έτη και το κλέος παρατείνοι ο Ύψιστος και Δεδοξασμένος Θεός!) την διοίκησιν και διακυβέρνησιν του Γυμνασίου.

Άρθρον Στ΄. Διορισθήσεται δι' επί τούτω πρακτικού και εν δευτέρα συνεδρία δεκαμελής του Τραμπαντζείου εφορεία (διοριζομένων 6 μελών εκ της Χώρας και 4 εκ της Γερανείας), ήτις υφ' ημών αυτών εκλεγομένη και εκ των σπλάχνων του λαού απορρέουσα, έσται και νόμιμος ημίν αντιπρόσωπος εργαζομένη υπό την προεδρίαν του κατά καιρούς Σεβασμιωτάτου αγίου Σισανίου. Δια του αυτού δε πρακτικού διορισθήσονται και τέσσερα επίτιμα της εφορείας μέλη, εκ των εκτός της Σιατίστης συμπολιτών ημών, και ονομαστί οι κ.κ. Δημήτριος Ζάχος, Κωνσταντίνος Σαχίνης, Νικόλαος Σαμαράς και Ζήσης Αλεξίου, προς ους η εφορεία θέλει αποστέλλει καθ' εξαμηνίαν έκθεσιν των εν τω Γυμνασίω πεπραγμένων, όπως και τα μακράν της φίλης πατρίδος ζώντα τέκνα της Σιατίστης, τα μηδέποτε παύσαντα δεικνύναι άπειρον το ενδιαφέρον υπέρ της προόδου αυτής, ώσιν ενήμερα των παρ' ημίν.

Άρθρον Ζ΄. Η εκ των σταθερών κατοίκων Σιατίστης αποτελουμένη δεκαμελής (**567**) εφορεία θέλει παραλαμβάνει εκάστοτε, δυνάμει τακτικών αποδείξεων, τους τόκους των παρά τη Εθνική Τραπέζη κατατεθειμένων κεφαλαίων

[88] **Μητραλοίας,** μητροκτόνος.

του Τραμπαντζείου, δαπανώσα τούτους αποκλειστικώς προς συντήρησιν του Γυμνασίου.

Άρθρον Η΄. Η Εφορεία θέλει εργάζεσθαι άπαξ τουλάχιστον της εβδομάδος υπό την προεδρίαν της Α.Σ. του αγ. Σισανίου, αι δε αποφάσεις αυτής θέλουσι λαμβάνεσθαι κατά πλειονοψηφίαν εν νομίμοις και τακτικαίς συνεδριάσεσιν·εν περιπτώσει δ' ισοψηφίας ισχύει το μέρος το έχον την ψήφον του προέδρου.

Άρθ<ρον> Θ΄. Νόμιμος και τακτική έσται η συνεδρίασις, όταν παρίστανται εν αυτή τα δύο τρίτα των μελών, τας υπογραφάς των οποίων θέλουσι φέρει πάσαι αι πράξεις της εφορείας.

Άρθ<ρον> Ι΄. Πας έφορος προσωρινώς απερχόμενος της Σιατίστης, οφείλει να ονομάζη, εγγράφως προς τον πρόεδρον, τον εαυτού αντικαταστάτην.

Άρθ<ρον> ΙΑ΄. Ο Γραμματεύς ονομαζόμενος εκ των μελών της εφορείας, θέλει κρατεί την αλληλογραφίαν και πάντα τα της εφορείας έγγραφα, τον κώδικα και την σφραγίδα αυτής, θέλει αγγέλλει κατ' εντολήν του προέδρου την ημέραν των συνεδριάσεων δι' εγγράφων προσκλήσεων, θέλει συντάσσει τα πρακτικά των συνεδριάσεων και υπογράφει μετά του προέδρου ευθύς μετά την της εφορείας επικύρωσιν.

Άρθ<ρον> ΙΒ΄. Ο ταμίας, ονομαζόμενος επίσης εκ των μελών της εφορείας, θέλει εκλέγεσθαι παρά του προέδρου και των μελών της εφορείας δια μυστικής ψηφοφορίας, θέλει ποιεί πάσαν πληρωμήν αποφάσει της εφορείας, και δι' εντάλματος του προέδρου, και θέλει φυλάσσει πάντα τα εντάλματα πληρωμής.

Άρθ<ρον> ΙΓ΄. Εις το τέλος εκάστης τριετίας η εφορεία, εις ην ανατεθήσεται η διαχείρισις και διοίκησις των του Γυμνασίου, θέλει συντάττει και αναγινώσκει επισήμως, ενώπιον γενικής των πολιτών συνελεύσεως λογοδοσίαν της οικονομικής αυτής διαχειρίσεως, μετά την ακριβή εξέλεγξιν της οποίας θέλει εγγράφεσθαι αύτη εν επί τούτω Κώδικι και υπογράφεσθαι υπό των παρόντων πολιτών, μεθ' ο η γενική συνέλευσις θέλει προβαίνει εις εκλογήν νέας εφορείας.

Άρθ<ρον> ΙΔ΄. Προκειμένου περί διορισμού ή παύσεως παντός του απαιτουμένου καταλλήλου προσωπικού του Γυμνασίου, ο πρόεδρος και η εφορεία αφίενται ελεύθεροι να λαμβάνωσι τας εαυτών αποφάσεις κατά πλειονοψηφίαν, μηδενός ετέρου δικαιουμένου να επεμβή. (**568**)

Άρθ<ρον> ΙΕ΄. Ιδιαίτερος κανονισμός ορίσει τα καθήκοντα του προσωπικού και τον εσωτερικόν εν γένει του Γυμνασίου διοργανισμόν.

Άρθ<ρον> ΙΣΤ΄. Ανώτατος επόπτης του Γυμνασίου έσται αυτοδικαίως, ώσπερ και όλων των άλλων ημών εκπαιδευτηρίων, η Α. Σεβασμιότης ο άγιος Σισανίου.

Άρθ<ρον> ΙΖ΄. Το παρόν ψήφισμα παραδοθήσεται τη λίαν προσεχώς εκλεχθησομένη εφορεία του Τραμπαντζείου, όπως φυλάττη αυτό εν τοις αρχείοις του Γυμνασίου, δημοσιευθήσεται δε δια του «Νεολόγου» Κωνσταντινουπόλεως, ως και δι' άλλων εφημερίδων.

Άρθ<ρον> ΙΗ΄. Αντίγραφον αυτού αποσταλήσεται τη μητρί Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία συνοδευομένου και με ιδιαιτέραν προς Αυτήν επιστολήν, έτερον δε τοιούτον επιδοθήσεται τη εγχωρίω αρχή .

Εγένετο εν Σιατίστη εν έτει σωτηρίω 1893 κατά μήνα Ιούλιον. »

Έπονται 1500 υπογραφαί[89].

09.03. Πρώτη επιστολή της Εφορείας προς τον Ιωάννην Μ. Τραμπαντζήν, συνταχθείσα υπό του ιατρού Ιωάννου Πάικου, Εφόρου τότε των Σχολείων.

Οι Έφοροι των Εκπαιδευτικών καταστημάτων της Σιάτιστας ενημερώνουν τον παραλήπτη της Ι.Τραμπαντζή ότι πολλοί Σιατιστινοί που ζουν στα ξένα συνεισφέρουν για την καταπολέμηση της απαιδευσίας στην πατρίδα, πράγμα που το βεβαιώνει η λειτουργία τόσων σχολείων στις δυο συνοικίες της πόλης.
Τον ευχαριστούν για τη δωρεά του και του εκθέτουν κάποιες σκέψεις τους για το πώς και πού μπορεί να διαθέσει αυτήν για τα εκπαιδευτήρια της πόλης και επισυνάπτουν αρχιτεκτονικό σχέδιο για τη Σχολή που πρόκειται να ανεγερθεί, το οποίο μπορεί να το αλλάξει με άλλο της δικής του επιλογής.

«Μεγάθυμε Συμπολίτα,

Η ανέκαθεν επί τη φιλοπατρία των εαυτής τέκνων σεμνυνομένη πατρίς ημών Σιάτιστα χαίρει και αγάλλεται τα τελευταία μάλιστα έτη, αποδεχομένη ευγνωμόνως τας δωρεάς και εγγράφουσα εν τη στήλη των ευεργετών τα ονόματα νέων εκάστοτε ευγενών αυτής τέκνων, άτινα καίτοι προ πολλού μακράν αυτής ζώντα ουδέποτε όμως ημέλησαν αυτής, αλλά διηνεκώς την δια των γραμμάτων αναγέννησιν και ευημερίαν αυτής βουλευόμενα σπεύδουσι και πόρρωθεν, οιονεί αμιλλώμενα αποκόπτοντα δια του βαλαντίου αυτών και καυτηριάζοντα ανηλεώς τας ειδεχθείς και φρικώδεις κεφαλάς της πολυκεφάλου Ύδρας της απαιδευσίας. (**569**)

Δεν είναι βεβαίως του παρόντος χρόνου να αναφέρωμεν ενταύθα μίαν προς μίαν τας κατά τα τελευταία ταύτα έτη γενναίας συνεισφοράς των τε εντός και των εκτός της πατρίδος ευγενών τέκνων, δι’ ων κατωρθώθη η εις δύο κεχωρισμένας απ’ αλλήλων συνοικίας διηρημένη πατρίς ημών, <να> συντηρή δύο Νηπιαγωγεία, δύο Παρθεναγωγεία, δύο Αστικάς (δημοτικάς) Σχολάς και μίαν κοινήν αμφοτέρων των συνοικιών Ελληνικήν Σχολήν μετά δύο γυμνασιακών τάξεων, τουτ’ έστιν Ημιγυμνάσιον, δαπανώσα ενιαυσίως άνω των 650 Οθωμ<ανικών> λιρών, εξ ων αι 200 από τόκους και μερίσματα μετοχών της Εθνικής Τραπέζης προερχόμεναι εισίν αποκλειστικώς προωρισμέναι προς συν-

[89] 1000 αναφέρει ο Α. Δάρδας, βλέπε **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 504.

τήρησιν της Ελληνικής Σχολής·τούτο δε μόνον λέγομεν ότι πατρίς έχουσα τοιαύτα ακραιφνούς πατριωτισμού δείγματα των εαυτής τέκνων ηδύνατο θαρρούντως ν' ατενίζη προς αισιώτερον μέλλον.

Ατενίζουσα προς το αισιώτερον τούτο μέλλον και μονονουχί προμαντεύουσα ότι θάττον η βραδύτερον δυνηθήσεται να προαγάγη το Ημιγυμνάσιον εις Γυμνάσιον πλήρες, εις ο (*εις το οποίο*) τα γοργά της τε ιδιαιτέρας ημών πατρίδος και των πέριξ Επαρχιών τέκνα συρρέοντα και την διάνοιαν αυτών και το ήθος εν αυτώ αναπτύσσοντα πολυειδώς θα δυνηθώσι την κοινωνίαν να ευεργετήσωσι, εξέδοτο ου προ πολλού Εγκύκλιον περί της εκ βάθρων ανεγέρσεως της ετοιμορρόπου Ελληνικής Σχολής (μελλούσης να έχη και ιδιαίτερον τμήμα προς τοποθέτησιν της πολυτίμου ημών Βιβλιοθήκης μετά Αναγνωστηρίου, ίνα μη άγονος και ανωφελής φθείρεται αύτη υπό του κονιορτού, ούσα εγκεκλεισμένη και απρόσιτος τοις βουλομένοις) ενδόμυχον έχουσα την πεποίθησιν ότι ευρεθήσεται τέλος, ως τις όασις εν μέσω ανύδρου (**570**) ερήμου, και γενναίον αυτής τέκνον, όπως αναλάβη το όλον έργον.

Μυστηριώδης τις από του βάθους των καρδιών εξερχομένη φωνή αγγέλλει ήδη τη πατρίδι ότι τοιούτον γενναίον αυτής τέκνον ανευρέθη. Τοιαύτα αισθήματα διήγειρεν εν ημίν η προ μιας μόλις εβδομάδος ληφθείσα και φιλογένειαν ουχ ήττον ή φιλοπατρίαν αποπνέουσα Υμετέρα επιστολή της 14 παρελθόντος Απριλίου, δι' ής δηλούτε ημίν ότι αναλαμβάνετε ιδία μόνον δαπάνη (*με δική σας μόνο δαπάνη*) την τε ανέγερσιν και συντήρησιν της Σχολής και εις την ανάγνωσιν της οποίας κατέρρευσαν δάκρυα τρυφεράς συγκινήσεως και ευγνωμοσύνης.

Τοιαύτη όντως γενναία και παντός επαίνου ανωτέρα πράξις, φιλογενέστατε και μεγάθυμε άνερ, ούσα αλάνθαστον κάτοπτρον ψυχής ευγενούς ουδεμίαν βεβαίως προσδοκά ανταμοιβήν ή την εσωτερικήν ηδονήν της εκπληρώσεως του προς την πατρίδα καθήκοντος, ήτις εστίν η μόνη και αληθής αμοιβή των ευγενών ψυχών. Πλην, αλλ' όμως διερμηνεύοντες οι υποφαινόμενοι τας επί τούτω απείρους ευχαριστίας και την βαθείαν ευγνωμοσύνην απάντων εν γένει των συμπολιτών ημών, μίαν από βάθους καρδίας ένθερμον εκφέρομεν ευχήν, ίνα όσον οίον τε τάχιον ίδωμεν κοσμούσαν την πατρίδα την περικαλλή φερώνυμον Τραμπάντζειον Σχολήν, ήτις μετονομασθήσεται εσμέν ευέλπιδες, ουκ εις μακρόν και Τραμπάντζειον Γυμνάσιον, διαλάμπον μεν και καταυγάζον εις αιώνας αιώνων, κατατάσσον δε συνάμα το όνομα Υμών εν τη χορεία των Ζωσιμαδών, Καπλανών, Ζαππαίων και λοιπών εξόχων ευεργετών του Ελληνισμού. (**571**)

Εξαιτούμεθα, μεγάθυμε συμπολίτα, την επιεική υμών συγγνώμην, εάν εις τας υπαγορεύσεις της καρδίας υπείκοντες μάλλον ή ακολουθούντες τους κανόνας της λογικής ελάθομεν απομακρυνθέντες υπέρ το δέον (παρασάγγας όλους ίσως) του πνεύματος της Υμετέρας επιστολής, κινδυνεύοντες πάνυ δικαίως ν' ακούσωμεν εκ των χειλέων υμών το «ο Μανώλης με τα λόγια φκιάνει ανώγεια και κατώγεια». Έστε όμως πλέον ή βέβαιος ότι, εάν τε ο υμέτερος πατριωτισμός και γενναιοδωρία αποφασίσωσι να προσθέσωσιν εις τους υπάρχοντας πό-

ρους εκ 200 οθωμ. λιρών τα ελλείποντα προς καταρτισμόν τελείου Γυμνασίου (τουθ' όπερ κατορθωθήσεται τη προσθήκη 400-500 οθ. λιρών ετησίως), εάν τε αποφασίσητε να διατηρήσητε την Σχολήν εις την ενεστώσαν αυτής κατάστασιν διατιθεμένων εν τοιαύτη περιπτώσει των 200 λιρών προς βελτίωσιν της καταστάσεως των λοιπών εκπαιδευτηρίων ημών, ή και εάν τέλος αποφασίσητε να βελτιωθή πως η ενεστώσα αυτής κατάστασις, δαπανωμένων 300 περίπου λιρών ετησίως προς την αυτής συντήρησιν, έστε, λέγομεν, πλέον ή βέβαιος ότι η πατρίς θέλει ανακηρύξει Υμάς εν πάση περιπτώσει ως τον μέγιστον αυτής ευεργέτην, αναρτώσα και την εικόνα υμών εν μια των ωραιοτέρων αιθουσών της φερωνύμου Σχολής.

Υποβάλλοντες ουν τας σκέψεις ημών ταύτας τη πεφωτισμένη Υμών διανοία και αποφάσει, επισυνάπτομεν ώδε συμφώνως τη Υμετέρα εντολή και το υπό του Αρμενίου Αρχιμηχανικού και Αρχιτέκτοντος Sedrach εκπονηθέν σχέδιον, καθ' ό (*σύμφωνα με το οποίο*) η ανεγερθησομένη Σχολή έσται (**572**) διώροφος έχουσα δύο αιθούσας μεγαλοπρεπείς, οκτώ αιθούσας παραδόσεων (χωρούσης εκάστης 20-30 μαθητάς), Διευθυντήριον κ.λπ. και πρόσοψιν μεν 20 μέτρων, βάθος 30 μ. και ύψος 10μ. δαπανωμένων προς ανέγερσιν 600-750 οθ. λιρών (και ικανόν υλικόν της παλαιάς ημών Σχολής χρησιμοποιηθήσεται) και αγγέλλοντες υμίν ότι συμφώνως τη Υμετέρα επιθυμία η Κοινότης θέλει χρησιμοποιήσει το μετά πολλάς και ποικίλας περιπλανήσεις συλλεχθέν μέχρι τούδε ποσόν των 300 λιρών προς άλλα κοινωφελή έργα, οία η ανέγερσις λ.χ. Παρθεναγωγείου, δεόμεθα του Υψίστου ίνα διατηρεί Υμάς εν υγεία και ευτυχία, μέχρι γήρως βαθυτάτου και λιπαρού και διατελούμεν μετά της προσηκούσης εξόχου προς Υμάς υπολήψεως.

Εν Σιατίστη τη 7η Ιουλίου 1887.

Οι Έφοροι των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων.

ΥΓ. Περιττόν να προσθέσωμεν ότι εν περιπτώσει καθ' ην το ώδε επισυναπτόμενον Σχέδιο δεν θέλει εγκριθή παρ' Υμών, δύνασθε να πέμψετε ημίν οιονδήποτε άλλο, πέμποντες συνάμα και αυτόν τον αρχιτέκτονα, εις ον ανατεθήσεται το έργον.»

09.04. Περιγραφή του Τραμπαντζείου Γυμνασίου

Το Τραμπάντζειον είναι διώροφον. Το σχέδιον και η παρακολούθηση της εκτέλεσης αυτού ανατέθηκε στον αρχιτέκτονα Πιπιλιάγκαν από το Βλάτσι <Βλάστη>. Το κάτω πάτωμα έχει 8 αίθουσες και το επάνω 6, με μια ευρεία αίθουσα για τις τελετές. Τα υπόγεια είναι βαθιά και χρησιμοποιήθηκαν, όταν (**573**) λειτουργούσε το Οικοτροφείο. Σ' αυτά ήταν οι νιπτήρες, σ' αυτά η τραπεζαρία των οικοτρόφων. Εκεί κατόπιν στη νότιο πλευρά είναι δυο αίθουσες, όπου χάρις στη φροντίδα του επιμελούς καθηγητού κ. Ναούμ Λιάκου ετοποθετήθησαν τα όργανα της Φυσικής και Χημείας με τον προβολέα και συλλογές φυσικές και έργα των μαθητών. Οι αίθουσες αυτές ενείχαν κάτι το αξιομίμητο

και δικαιούνταν οι διοργανωτές των να τις δείχνουν με υπερηφάνεια στους επισκέπτες του Γυμνασίου[90].

Στο επάνω πάτωμα βρίσκεται η αίθουσα της Παλαιοντολογίας. Περί της συλλογής των απολιθωμάτων που έχουν συγκεντρωθεί σ' αυτήν εγράψαμε τα δέοντα στο Δ΄ μέρος του παρόντος. Η συλλογή είναι μεγάλης επιστημονικής αξίας και δια τούτο την επισκέπτονται και ξένοι επιστήμονες, όπως ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Mar Burg *(Marburg)* Dr. Leonardi, Γερμανός, ο καθηγητής της Ανθρωπογεωγραφίας του Πανεπιστημίου της Ιένης[91] Mr Robert Bleeck (*Bleck;)*, ο γεωλόγος παλαιοντολόγος του Μουσείου της Ν.Υόρκης Brunn *(Broun;)* και άλλοι, που εκφράζονται για την σπουδαιότητα και επιστημονική αξία των <απολιθωμάτων αυτών>[92].

Μία από τις αίθουσες του επάνω πατώματος χρησιμοποιείται για βιβλιοθήκη των μαθητών. Σ' αυτήν είναι ανηρτημένες και εικόνες ιστορίας, δωρεά του συμπολίτου μας Δ. Μουσταφά, εμπόρου στη Λειψία. Μια άλλη αίθουσα χρησιμοποιήθηκε για θεατρική σκηνή, για τις μαθητικές παραστάσεις στις σχολικές εορτές. Στην αίθουσα αυτή ήταν ο σκοτεινός θάλαμος, όπου ήταν τοποθετημένος μεγάλος προβολεύς με ίδιο ηλεκτρικό μοτέρ και πολλές ταινίες, δώρο του Σιατιστινού Κ. Περπέσα, εμπόρου στη Λειψία. Σε μια από τις κάτω αίθουσες είναι τοποθετημένη (*στεγάζεται*) προσωρινά (**574**) η Μανούσειος Βιβλιοθήκη, που αποτελείται από [περίπου 5] χιλιάδες τόμους, η Ρουσοπούλειος Βιβλιοθήκη από 2 χιλιάδες τόμους[93], η οποία οφείλεται στις προσπάθειες του καθηγητού της Λαογραφίας Γεωργίου Αν. Μέγα[94] στην Αθήνα, και άλλες δωρεές Σιατιστινών: του Αυξεντιάδου, καθηγητού, από 217 τόμους, του Δ. Μπόμπουρα, που περιείχε το καλύτερο εγκυκλοπαιδικό Γερμανικό Λεξικό από 12 τόμους, του Μελετίου Αρχιερέως, των αδελφών Κ. Χατζηϊωάννου, του Αθανασίου Αρ. Αργυριάδου, ελληνοδιδασκάλου, και άλλων.

Έγραψα παραπάνω ότι προσωρινά είναι τοποθετημένη *(στεγάζεται)* η βιβλιοθήκη στο Γυμνάσιο, γιατί καταβάλλεται προσπάθεια να εξευρεθεί το απαιτούμενο ποσό για την ανέγερση ιδιαιτέρου κτιρίου με αναγνωστήριο· και φαίνεται ότι δεν είναι μακράν η μέρα, που θα ιδούμε να στολίζει τη Σιάτιστα η α-

---

[90] (Υποσημείωση – μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Τις αίθουσες αυτές με το περιεχόμενό τους κατέστρεψαν οι πολιτισμένοι κατακτητές. Σπάνια δε βρίσκονταν όμοιες στην Ελλάδα όλην.

[91] **Ιένα,** ιστορική πόλη της Ανατολικής Γερμανίας.

[92] Βλέπε **Παράρτημα, § 20. Παλαιοντολογική Συλλογή Σιατίστης.** Σχετική είναι η σελίδα 332 του χειρογράφου του Φ.Ζ.

[93] **Ρουσόπουλος Αθανάσιος,** (Βογατσικό 1823-Αθήνα 1898). Υπότροφος του κληροδοτήματος Βέλιου, καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Βλέπε άρθρο με τίτλο: «Αθανάσιος Ρουσόπουλος» στο **Εθνικόν Ημερολόγιον** Κ. Σκόκου του έτους 1900, σελ. 367.

[94] **Γεώργιος Αν. Μέγας**, (Μεσημβρία Ανατολικής Ρωμυλίας 1893-Αθήνα 1976), γιος του Αναστασίου Ε. Μέγα. Φιλόλογος, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, πρόεδρος της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας.

νέγερση του κτιρίου αυτού, χάρις στο ποσό που άφησε στη διαθήκη του ο αποθανών συμπολίτης μας Ζήσης Αλεξίου. Αν και η διαθήκη προσεβλήθη από τους κληρονόμους, πιστεύω ότι ούτοι θα αναγνωρίσουν το προορισμένο για τη βιβλιοθήκη ποσόν σε περίπτωση κατά την οποίαν ήθελαν κερδίσει τη δίκη.

Επίσης, δύναται να καυχάται η Σιάτιστα και δια το ευρύτατο γήπεδο του Γυμναστηρίου και δια το υπόστεγό του, όπου βλέπει τις *(κάποιος)* πλήθος γυμναστικών οργάνων μετά σκοπευτηρίου. Αυτών η απόκτηση χρεωστείται στις ενέργειες του ακαμάτου καθηγητού της Γυμναστικής άλλοτε στο Τραμπάντζειο Θεοχάρη Βαρβέρη.

Στο υπέρθυρο του Γυμνασίου είνε εντετειχισμένη (*εντοιχισμένη*) μαρμάρινη πλάκα (**575**), που φέρει τη γλαύκα και τα εξής λόγια:

,Αωπη΄ = 1888

Τραμπάντζειον Γυμνάσιον

Πιερίδων τοδ' έδος Μουσών εϋκτίμενον ώδε/ παισί γε Μακεδόνων αέναον σοφίας /πηγήν ηδ' αρετής φωταυγέα πυρσόν έθηκεν/ ως μεγάθυμος ανήρ εξοχ' ευ φρονέων/ κλεινός Ιωάννης Τραμπαντζής ούνομα κλυτός/ χρήσθαι γαρ οίδε καλώς ουχί πεπάσθαι μόνον/ πλούτον κηδόμενος Σιατίστης πατρίδος αίης/ τλήμονος αυτός αεί τηλόθι όλβιος ων.[95]

-Δω ποιος θρόνιασε τας Μούσας; Δος μου, Σιάτιστα Πατρίς, τ' όνομα να στεφανώσω: Ιωάννης Τραμπαντζής.

Απέναντι του Γυμνασίου, στο τρίγωνο και στο μέσο αυτού, βλέπει ο διαβάτης άγαλμα, που έχει στραμμένα τα βλέμματά του στο Γυμνάσιο, με το πρόσωπο κεκαλυμμένο ακόμα[96]. Είναι ο ανδριάντας του Ευεργέτου, του οποίου τα αποκαλυπτήρια δεν έγιναν ακόμα από αιτία τα ακολουθήσαντα γεγονότα. Όλοι επιθυμούσαν να ιδούν να ανεγείρεται το άγαλμα του ευεργέτου και για τούτο, όταν κατορθώθηκεν η ανέγερσή του, μεγάλη αισθανθήκαμε χαρά, γιατί είναι μια εμπράγματη εκδήλωση της ευγνωμοσύνης, που χρεωστούμε στον ευεργέτη μας, και αποτελεί τον καλύτερο έπαινο για κείνους που έχουν ευεργετηθεί, καθ' όσον δείχνει ότι γνωρίζουν να τιμούν τους ευεργέτες τους.(**576**)

Εκείνο όμως που έπρεπε να γίνει είναι το ότι ο ανδριάς του Τραμπαντζή έπρεπε να ανεγερθεί με τον οβολό όλων των κατοίκων της Σιάτιστας, και μάλιστα εκείνων που μαθήτευσαν στο Τραμπάντζειο, και όχι με το χρήμα με το οποίο έχει ανεγερθεί[97].

---

[95] Για την περιγραφή του Γυμνασίου, της εντοιχισμένης πλάκας που φέρει το επίγραμμα και τη μετάφραση του επιγράμματος βλέπε: Χατζής Δ. (επιμ.), **Λεύκωμα εις μνήμην Ιωάννου Τραμπατζή, μεγάλου Ευεργέτου της Σιατίστης**.

[96] Ακόμα: την εποχή που έγραφε ο Φ.Ζ.

[97] Η Επιτροπή του Τραμπαντζείου Κληροδοτήματος στα 1939-1940 αποφάσισε να στήσει προτομές των Ι. Τραμπαντζή και Θ. Μανούση και ζήτησε εγγράφως (8-2-1939) άδεια από το Υπουργείο Παιδείας να διενεργήσει έρανο στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Η προτομή είναι έργο του γλύπτη Μ. Τόμπρου και στήθηκε απέναντι από το Γυμνάσιο το Μάιο του 1940, (βλέπε Δάρδας Α., **Ίδρυση και λειτουργία του**

10. Νικόλαος Σαμαράς[98]

Υπάρχουν χαρακτήρες στους οποίους από μικρή ηλικία η σφοδρή επιθυμία για την οικονομική ανεξαρτησία τούς εμπνέει μια θαυμάσια υπομονετική ενεργητικότητα και μια διαρκή προσπάθεια να επιτύχουν το σκοπό τους.

Τέτοιος ήταν ο Νικόλαος Σαμαράς από τη Σιάτιστα της Δυτικής Μακεδονίας. Γόνος πτωχοτάτης οικογενείας, είχε αισθανθεί από μικρή ηλικία τα πλήγματα της φτώχειας. Ενώ έπαιζε με τους συντρόφους του στην πλατεία της γειτονιάς, που φέρνει από το σχήμα της το όνομα «Φούρκα», όταν έρχονταν η ώρα για το γεύμα και έβλεπε τους συμπαίκτες του να αποσύρονται ο ένας κατόπιν του άλλου μεταβαίνοντας στα σπίτια τους για να γευματίσουν, έκαμνε κι εκείνος ότι πηγαίνει στο σπίτι του, όχι για να γευματίσει, επειδή ήξευρεν ότι η δόλια η Μάνα του δεν είχε εξοικονομήσει εκείνη τη μέρα ούτε ένα ξηροκόμματο ψωμιού και επομένως ήταν καταδικασμένος να περάσει νηστικός το γεύμα εκείνο, αλλά για να κρύψει από τους συμπαίκτας του την φτώχεια του.

Αυτό γίνονταν πολλές φορές και άνοιξε στην παιδική του καρδιά μια μεγάλη και δυνατή πληγή, που τον ώθησε να φύγει ενωρίς από την πατρίδα του και να πηγαίνει *(πάει)* στην ξενιτιά, και να μπορέσει να πλουτήσει όχι για τον εαυτό (**577**) του, μα, κυρίως, για τα παρόμοιας με τη δική του φτώχειας παιδιά της δυστυχισμένης πατρίδας του Σιάτιστας.

Με φτωχικά και μπαλωμένα ενδύματα και με ελάχιστα στις τσέπες του κερμάτια χρηματικά, δώρα των συγγενών και γνωστών της οικογενείας του, μα γεμάτος από ελπίδες και από καρτερία ήρθε στη Σερβία και αμέσως επεδόθηκε σε εργασία επίμοχθη παρακολουθούμενος από ένα ιδεώδες, να τον αξιώσει ο θεός να φανεί μια μέρα χρήσιμος στην πατρίδα του, το οποίο με τη λάμψη του φώτιζε τον αλλιώς ατερπή και πεζόν βίο του και το οποίον <ιδεώδες>, όντας η μόνη του απόλαυση και ηδονή του, επεδίωξε με δυνατή και ακαταπόνητη βούληση και συνεκέντρωσε όλες τις δυνάμεις του για να το επιτύχει. Ειργάσθηκε με σύνεση και με παραδειγματική δραστηριότητα και φιλοπονία. Ζούσε με άκρα λιτότητα και υπόφερνε στερήσεις, όχι μονάχα στην αρχή της ξενιτιάς του,

---

Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας, σελ. 396-97).

[98] Περισσότερες πληροφορίες για το Ν. Σαμαρά <Νικόλαο Λαζάρου Σαμαρά ή Νικόλαο Λαζάροβικ> και την εξέλιξη του κληροδοτήματός του βλέπε:

1. Λαζάρου Αναστ., «***Σιάτιστα»*, ΜΗΠΣ 1910**, σελ. 152.
2. Δάρδας Αναστάσιος, **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας**, σελ.82.
3. Μπόντας Γεώργιος, **Ευεργέτες και δωρητές της Σιάτιστας**, σελ. 22, 23.
4. **«Εκκλησιαστική Αλήθεια»** του έτους 1903, φωτοτυπική επανέκδοση επιμελεία (με την επιμέλεια) του Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών Μελετών, σελ. 198.
5. Επιστολή του Π. Δίκου στην εφημερίδα **ΕΦΗΜΕΡΙΣ**, αρ. φύλλου 88, Σεπτέμβριος 1990, σελ. 5 .

που ήταν υποχρεωμένος με τα ολίγα χρήματα που έβγαζε και αυτός να ζει και στη μητέρα του να στέλνει, αλλά και κατόπιν, που είχε στα χέρια του τον πλούτο, απαρνιούνταν τις βιοτικές ηδύτητες (*απολαύσεις)* και θυσίασε στο βωμό του ιδεώδους του και αυτές τις γλυκύτατες απολαύσεις που έχει ο οικογενειακός βίος εκλέξας τον άγαμο βίο. Με τέτοια δε ζωή μπόρεσε να αποκτήσει περιουσία ικανή να του επιτρέψει να πραγματοποιήσει τις αγαθές προθέσεις της καρδιάς του. Συντάσσει την διαθήκην του με τις αγαθότερες προθέσεις για τα τέκνα της πασχούσης κοινωνικής τάξεως της πατρίδος του. Υπολογίζει με το πρακτικό του πνεύμα (**578**) που τον διέκρινε το ποσόν το οποίον θα ξεκαθαρίζονταν από την πώληση του κτήματος που είχε στο Βελιγράδιο· διαθέτει ορισμένα ποσά για τους συγγενείς του, βέβαιος ότι, ύστερα από την πληρωμή των κληροδοτημάτων, θα μείνει ασφαλώς το ποσόν 150 χιλιάδων φράγκων, το οποίο δωρείται στην πατρίδα του Σιάτιστα, για να παντρεύονται από τους τόκους ορφανά κορίτσια, να μοιράζονται άλευρα δυο φορές το χρόνο, να αγοράζονται βιβλία για τους απόρους μαθητάς, να κατασκευάζονται υποδήματα και ενδύματα σε απόρους, επίσης, μαθητάς. Αλλά, δυστυχώς, κατά την αγορά περιορίστηκε το ποσό των 150 χιλιάδων που υπελόγιζεν ο ευεργέτης σε 33 χιλ. μονάχα[99], και έτσι οι προθέσεις του διαθέτου δεν εκτελούνται άρτια.

Επιστολή της Κοινότητος Σιατίστης προς τους εκτελεστάς της Διαθήκης:

«Αξιότιμοι Κύριοι,

Εκ της υπό ημερομηνίαν 16 οδεύοντος πολυτίμου υμών επιστολής επληροφορήθημεν αναφορικώς με την Διαθήκην του μακαρίτου Νικολάου Σαμαρά, ευεργέτου της Κοινότητος, ότι ήρθησαν πλέον όλα τα προσκόμματα και εδόθη υμίν εκ του Δικαστηρίου απόφασις, όπως πωλήσητε τα κτήματα του μακαρίτου εις τιμήν κατάλληλον και ότι υμείς συνεπώς προέβητε εις την εκτέλεσιν της αποφάσεως του Δικαστηρίου θέσαντες τα κτήματα εις πλειστηριασμόν δια των επιτοπίων εφημερίδων (**579**) και ότι εισέτι δεν παρουσιάσθη αγοραστής τοις μετρητοίς, παρά με προθεσμίαν, το οποίον Σεις δεν δύνασθε να αποφασίσητε και έχετε δίκαιον· δεν μας γράφετε όμως ποίαν τιμή προσφέρουν και για πότε ωρίσθη η κατακύρωσις της πωλήσεως των κτημάτων.

Επειδή δε και η Κοινότης ημών συμφώνως τη Διαθήκη ενδιαφέρεται για την υπόθεσιν της πωλήσεως των κτημάτων και αφ’ ετέρου και Σεις κήδεσθε έτι πλέον υπέρ των φιλανθρωπικών καταστημάτων της πόλεως ημών και υπέρ των απόρων αυτής, σας ειδοποιούμεν δια της παρούσης μας ότι και εδώ υπάρχει αγοραστής των κτημάτων, όστις δύναται να προσφέρη ικανοποιητικήν τιμήν ερχόμενος εις πλειστηριασμόν, και σας παρακαλούμεν να μας γράψητε αμέσως ποίαν τιμήν προσέφερον αυτού και πότε θα γείνη η κατακύρωσις, ώστε να ειδοποιήσωμεν τον εδώ αγοραστήν να έλθη εγκαίρως, ή μόνος ή δι’ αντιπροσώπου του, προς ωφέλειαν όλων των κληροδοτημάτων.

---

[99] Βλέπε Ζερβός Σκεύος, **Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί.** Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1925, σελ.454, 1285.

Αναφορικώς δε προς τους εδώ λοιπούς κληρονόμους, σας μεταδίδομεν ότι ανεκοινώσαμεν αυτοίς το περιεχόμενον της επιστολής σας, συμφώνως τη επιθυμία Σας.

Επί τούτοις εκφράζοντες την ευγνωμοσύνην ημών και δι' ημών όλης της Κοινότητος Σιατίστης και όντες ευέλπιδες ότι θα τύχωμεν ταχείας υμών απαντήσεως, διατελούμεν μετ' ιδιαζούσης προς υμάς υπολήψεως.

Οι Δημογέροντες και Εφοροεπίτροποι Σιατίστης

8 <;>Ιανουαρίου 1898». (**580**)

11. Κωνσταντίνος Δούκα Σαχίνης

Ο Κωνσταντίνος Δούκα Σαχίνης γεννήθηκε στη Σιάτιστα, όπου και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα από τους τότε διδασκάλους Αργυριάδας, Κωνστ. Οικονόμου στα μέσα του 19ου αιώνα. Επειδή δε ο Θεόδωρος Χατζή Ιωαννίδης, που εμπορεύονταν στη Βούδα-Πέστη, έλαβεν ανάγκη από έναν υπάλληλο, έγραψε στο γαμβρό του επ' ανεψιά Δημήτριον Δ. Σαχίνην να εκλέξει και αποστείλει εις αυτόν ένα νέο από τη Σιάτιστα άξιο εμπιστοσύνης, για να τον μεταχειριστεί (*αξιοποιήσει)* στις εργασίες του. Ο Δημήτριος σκέφτηκε ότι αντί άλλου νέου προτιμότερο είναι να στείλει τον αδελφό του Κωνσταντίνο· και έτσι ο Κωνσταντίνος ενωρίς αφήνει τη φίλη πατρίδα του και έρχεται στη Βούδα-Πέστη κοντά στο συγγενή του Θεόδωρο, στον οποίο βρήκε ενδιαφέρον, που προοιώνιζεν άριστο δι' αυτόν μέλλον. Χάρις δε στα προτερήματά του που έφερνε και τα οποία χρεωστούνταν από το ένα μέρος στη φύση του νέου και από το άλλο μέρος στην ανατροφή που είχε λάβει στην αρχοντική οικογένειά του, προσείλκυσεν αμέσως την εκτίμηση και το ενδιαφέρον του Θεοδώρου, για να τύχει μια ανώτερη μόρφωση και να γίνει όχι μονάχα άξιος διάδοχος του Θεοδώρου στις εμπορικές επιχειρήσεις του, αλλά και να πάρει μια ζηλευτή θέση στην κοινωνία των Ελλήνων εμπόρων της Βουδαπέστης. Όταν δε κλονίστηκε θανάσιμα η υγεία του προϊσταμένου του Θεοδώρου και επακολούθησε το μοιραίο, ο Κωνσταντίνος ανέλαβε τη συνέχιση των επιχειρήσεων με τύχη ευνοϊκή, ώστε η χήρα Χατζή Ιωαννίδη να μη διστάσει να αποφασίση να γίνει σύζυγος Κωνστ. Σαχίνη.(**581**)

Ύστερα από το θάνατο του Θεοδώρου και από το γάμο του με τη χήρα Χατζή Ιωαννίδου, διαχειρίζονταν την περιουσία του μακαρίτου ως δική του πλέον περιουσία και ευτύχησε να αυξήσει αυτήν επαισθητά σε τρόπο, που μπορούσε να ζει άνετα με τους τόκους μονάχα των χρημάτων του. Επειδή δε ανέκαθεν έτρεφε φλογερή στην πατρίδα του αγάπη, αποφασίζει να κατέλθει στην Ελλάδα και εγκαθίσταται στας Αθήνας, όπου μπορούσε και την ελληνοπρεπή μόρφωση των τέκνων του να επιδιώξει και την πατριωτική ζωή μερικά να ζήσει, που αποτελούσε το όνειρό του· και για τούτο ζώντας στην Αθήνα καλούσε τους Σιατιστινούς νέους, που βρίσκονταν στην Αθήνα για ανώτερη Εκπαίδευση, να συνεορτάζουν σύμφωνα με τα ιδιαίτερα έθιμα της Σιάτιστας τα Χρι-

στούγεννα και το Πάσχα. Το φλογερό δε για την ιδιαίτερη πατρίδα του ενδιαφέρον το απέδειξε και με τη διαθήκη του, με την οποία αφήνει όλη σχεδόν την περιουσία του στα εκπαιδευτήρια αυτής κατά τρόπο που κινεί την εκτίμησή μας, καθόσον πρώτος ο Κωνστ. Σαχίνης αφήνει στα τέκνα του και μέχρι του θανάτου αυτών μονάχα την επικαρπία της περιουσίας του. Στα εγγόνια του δεν αφήνει τίποτε. Όλα περιέρχονται στη Σιάτιστα. Υποχρεώνει δε τα τέκνα του, έως ότου ζουν, να προσέρχονται αρωγοί στα Σχολεία και στους πτωχούς της Σιάτιστας, αποστέλλοντας τακτικά είκοσι χρυσά εικοσόφραγκα κάθε χρόνο. Κατωτέρω αντιγράφομε τη διαθήκη του.

11.01. Διαθήκη Κωνσταντίνου Δούκα Σαχίνη

Ακυρώ πάσαν προγενεστέραν διαθήκην μου.

Άρθρον. Α΄. Κληρονόμους (**582**) μου ονομάζω τα τέκνα μου Περικλήν, Μελπομένην Αριστείδου Ζάχου και Αρετήν Γεωργίου Μοντεσάντου, ως επίσης και τον «Σύλλογον προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων», με το δικαίωμα της επικαρπίας <υπέρ> των τέκνων μου δια τα προς τον Σύλλογον οριζόμενα ποσά ως εν τω αρ. Γ΄ αναφέρω.

Άρθρον. Β΄. Εις τα τέκνα μου Περικλήν, Μελπομένην και Αρετήν -έχοντα άλλως τε ήδη μετά την μεταγραφήν και της ετέρας εν Βουδαπέστη οικίας καθ' ολοκληρίαν επ' ονόματί των αρκετήν ιδιαιτέραν περιουσίαν- αφίνω από κοινού:

1) την παρά τη εν Βουδαπέστη <Pester> Powter Ungarische Commercial Bank εκ διαφόρων μετοχών προς φύλαξιν κατάθεσίν μου, ως και οιανδήποτε παρά τη αυτή Τραπέζη χρηματικήν μου κατάθεσιν,

2) το παρά του εν Βουδαπέστη αδελφού μου Αλεξάνδρου Δ. Σαχίνη λαβείν μου,

3) τας παρά τη ενταύθα Τραπέζη Μυτιλήνης προς φύλαξιν μετοχάς μου και το παρά της αυτής Τραπέζης εις μετρητά λαβείν μου, και

4) τα ευρεθησόμενα μετρητά, λαχεία τινά και ό,τιδήποτε άλλο.

Άρθρον. Γ΄. Εις τον «Σύλλογον προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» αφίνω:

1) μίαν εκ των μετοχών μου προς φύλαξιν κατάθεσιν παρά τη Εθνική Τραπέζη της Ελλάδος, αξίας νυν περί τας 90.000 δραχμάς, και

2) την εν Αθήναις επί της οδού Φειδίου αριθ. 8 οικίαν μου και ήτις οικία επί τη βάσει καθαρού εισοδήματος αξίας 110.000 δραχμών περίπου προς 5%, δύναται εν καταλλήλω ευκαιρία να εκποιηθή, το δε τίμημα μετατρεπόμενον εις μετοχάς της Εθνικής (**583**) Τραπέζης της Ελλάδος ή εις Εθνικά εις χρυσόν Δάνεια κατατεθώσι και ταύτα παρά τη Εθνική Τραπέζη της Ελλάδος, τα δε εισοδήματα ως και εν τω άρθρω Α΄ αναφέρω διανέμωνται τεσσαράκοντα επί τοις εκατόν προς τον υιόν μου Περικλήν και ανά τριάκοντα επί τοις εκατόν προς τας θυγατέρας μου Μελπομένην και Αρετήν.

Μετά τον θάνατον όλων των τέκνων μου αλληλοκληρονομούντων τα της επικαρπίας δικαιώματα, ορίζω ίνα τα εισοδήματα ταύτα διατίθενται υπέρ των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων της ιδιαιτέρας πατρίδος μου Σιατίστης της Μακεδονίας ως «Κληροδότημα Κωνσταντίνου Δούκα Σαχίνη υπέρ των Ελληνικών Εκπαιδευτικών Καταστημάτων».

Εάν κανέν των τέκνων μου ήθελε προσβάλει την διαθήκην ταύτην (όπερ ουδέποτε πιστεύω), αφαιρώ αυτώ παν δικαίωμα επικαρπίας, επί των υπό αρθρ. Γ΄. αναφερομένων, το δε αναλογούν αυτώ ή αυτοίς ποσόν διατίθεται αμέσως υπέρ των ως είρηται Ελληνικών Εκπαιδευτικών Καταστημάτων Σιατίστης.

Εάν ο Σύλλογος δεν ήθελε δεχθή, ονομάζω το Εθνικόν Πανεπιστήμιον υπό τους αυτούς όρους.

Παρακαλώ τα τέκνα μου εντός δύο ετών από της τελευτής μου να μετρήσωσιν εις μεν τον αδελφόν μου Αλέξανδρον δραχμάς τρεις χιλιάδας και εις τον αδελφόν μου Απόστολον ετέρας τρεις χιλιάδας ως μίαν ανάμνησιν.

Προ ετών παρέχω εις τα σχολεία (**584**) Σιατίστης φρ. 400 ετησίαν υπέρ των Σχολείων συνδρομήν[100], επιθυμώ δε ίνα δίδωνται και εις το μέλλον παρά των τέκνων μου.

Επίσης, παρακαλώ τα τέκνα μου να πέμπωσιν ετησίως φράγκα διακόσια προς τον Μητροπολίτην Σιατίστης, ίνα εκ τούτων διανέμωνται φρ. 100 την 21^{ην} Μαΐου και φρ. 100 την 8^{ην} Οκτωβρίου εις πτωχάς οικογενείας και όπερ επιθυμώ να εξακολουθήση και μετά τον θάνατον των τέκνων μου εκ των υπέρ των Σχολείων προς τον Σύλλογον κατά το άρθρ. Γ΄. οριζομένων.

Προς ουδένα οφείλω τι, τας δε προς με οφειλάς προσώπων αναφερομένων εις το Καθολικόν μου υπό τον τίτλον «Μερίς διαφόρων» δωρούμαι τοις οφειλέταις.

Αντίγραφον της διαθήκης μου ταύτης κρατώ παρ’ εμοί εν μικρά δερματίνη θήκη.

Έγραψα και υπέγραψα ιδιοχείρως την δεκάτην ενάτην Μαρτίου χίλια εννιακόσια δέκα, ημέραν Παρασκευήν, εν Αθήναις «Μέγα Ξενοδοχείον», ένθα διαμένω. Κωνσταντίνος Δ. Σαχίνης[101].

Εν Αθήναις τη 29^{η} Δεκεμβρίου 1912

Ο Προεδρεύων Γ. Βερούτσος.

Ακριβές αντίγραφον

Αθήνησι τη 17 Δεκεμβρίου 1913

Σφραγίς Ο υπογραμματεύς

Υπογραφή. **(585)**

---

[100] Δες Ζερβός Σκεύος, **Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί.** Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1925, σελ.524.

[101] Η αποκατάσταση «δυσανάγνωστων» τμημάτων του χειρογράφου του Φ.Ζ. έγινε με τη βοήθεια του κειμένου της ίδιας διαθήκης, που είναι δημοσιευμένο στη σελ. Γ 70 του Λευκώματος **Σιατιστέων Μνήμη**.

12. Δημήτριος Ιωαννίδης (ή Τσεκερδέκης)

Ο Δημήτριος Ιωαννίδης γεννήθηκε στη Σιάτιστα στο πρώτο ήμισυ της 19ης εκατονταετηρίδας· ήταν έγγονος της οικογενείας Δημητρίου Ιωαννίδου, του οποίου σώζεται σε ομηρική γλώσσα μπροστά στη μοναδική έκδοση του Ομήρου στο «Αρχείον Νέστορος Κωνσταντίνου Τσιρλιγκάνη», [στην οπίσω σελίδα], το εξής ελεγείον με την υπογραφή Δημήτριος Ιωαννίδης:

Χαῖρε ὑπερτελὲς εὖχος Ὅμηρε, κρηπὶς ἁπάντων ποιητῶν
ὄφελος τῶν δ' ἐπιδερκομένων χθονὸς ἁπάντων
εἰ γὰρ ἐν νεκροῖς γε, ἀλλ' ἔτι ἐν βίβλοις σεῖο φάμη κέεται.
Ἰωαννίδης Δημήτριος, 1820 Μαΐου

<Σε ελεύθερη απόδοση: Χαίρε, Όμηρε, δόξα που φτάνεις στα ουράνια, θεμέλιο όλων των ποιητών, όφελος όλων των ανθρώπων που ζουν στη γη. Βρίσκεσαι ανάμεσα στους νεκρούς φυσικά, αλλά ακόμη η φήμη σου υπάρχει / φωλιάζει στα βιβλία>.

Τούτου έγγονοι ήσαν ο Δημήτριος, ο Ναούμ και ο Γεώργιος, οι οποίοι ήκουσαν όλοι τα μαθήματα που τότε διδάσκονταν στην Ελληνική Σχολή της Σιάτιστας.

Αφού ο Δημήτριος (ο εγγονός) αποφοίτησεν από την Ελληνική Σχολή της Σιάτιστας, ήρθε στη Θεσσαλονίκη και με παραδειγματική ζέση ρίφθηκε στο εμπόριο. Έχοντας δε εξαιρετικά προσόντα, τη δραστηριότητα και την άκρα οικονομία, η οποία χαρακτηρίζονταν για φιλαργυρία από κείνους που τον γνώρισαν επιπόλαια, κατόρθωσε να αποκτήσει ικανή περιουσία και να αποσπάσει την εκτίμηση του εμπορικού κόσμου, ο οποίος έτρεφε την πεποίθηση ότι, όταν συναλλάσσεται με τον Ιωαννίδη, δεν θέτει σε κίνδυνο απωλείας την περιουσία του. Η περιουσία του από το ένα μέρος και η ζηλευτή του θέση στον κύκλο των επιχειρήσεών του από το άλλο μέρος τον έκαμαν να γνωριστεί γρήγορα με τον πλούσιο έμπορο των Βελισσών[102] Τσεκερδέκη και να δεχτεί προτάσεις υιοθεσίας παίρνοντας τη θυγατέρα του Τσεκερδέκη Μαρίαν σύζυγον. Ο πλούτος του πεθερού του συνετέλεσεν να επεκτείνει τις επιχειρήσεις του ο Δημήτριος με το επώνυμο, το οποίο έφερε στο εξής, «Τσεκερδέκης». Ύστερα από κάμποσα έτη είχε συνάψει συνεταιρισμό και, με τον τίτλο Ανέστη, Οικονόμου, Πάντου και (**586**) Τσεκερδέκη, ιδρύθηκε το εργοστάσιο γαϊτανίων εις το Δίχοβο[103] του Μοναστηρίου, από το οποίο πολλά απεκόμιζε κέρδη, ώστε, εκτός εκείνων των χρημάτων που απαιτούνταν δια τις εμπορικές του εργασίες στη Θεσσαλονίκη, να έχει και αρκετά περισσεύματα, τα οποία επένδυε σε κτήματα, που αρκετά είχεν αποκτήσει. Αποφεύγοντας δε κάθε περιττή δαπάνη και ζώντας με λιτότη-

[102] Βελεσσά, **Βελισσά**, Βελεσά, η πόλη Βέλες της ΠΓΔΜ.
[103] **Δίχοβο,** χωριό κοντά στο Μοναστήρι / Μπίτολα, στην ΠΓΔΜ.

τα, γιατί το χρήμα που περίσσευε <το> θεωρούσε όχι δικό του, αλλά της πατρίδας και των πτωχών αυτής, κατόρθωσε να σχηματίσει (*δημιουργήσει)* μεγάλα χρηματικά κεφάλαια και, όταν πείστηκε ότι ήταν ικανά να επαρκέσουν στην ικανοποίηση των θεαρέστων διαθέσεών του, σύνταξε τη διαθήκη του καταλείποντας την περιουσίαν του όλη σε διάφορα κληροδοτήματα, εκτός εκείνων που νόμιζεν επαρκή για τη συντήρηση της συζύγου του Μαρίας, εφόσον θα διατηρούνταν στη ζωή. Τέκνα δεν είχεν αποκτήσει, μα η διαθήκη του μας δείχνει ότι τον συγκινούσαν όλες οι στερήσεις της κοινωνίας και έδωκε για τούτο σε όλες την κατεύθυνση της ευεργετικής του τάσης, διότι φρονούσεν ότι θα τον μιμούνταν και άλλες ευεργετικές ψυχές της πατρίδας του, εάν εκείνος δεν θα κατόρθωνε να ανακουφίσει τέλεια τους πάσχοντας, κατά το «δος σοφώ αφορμήν και σοφώτερος έσται»[104], και <θα> παραχθεί έτσι κάτι το τέλειο για την ανακούφιση και πρόοδο της Σιάτιστας, που τόσο την πονούσε.

Και, λοιπόν, αρχίζομε τα ευεργετήματά του.

<Πρώτο>: Βλέποντας τα μικρά της Σιάτιστας ότι ριγούντα περιέτρεχαν στους δρόμους, γιατί οι γονείς τους δεν είχαν τα μέσα να τα ενδύσουν σε τρόπο που απαιτούσεν ο χειμώνας, ούτε να τους χαρίσουν την αναγκαία ζεστασιά μέσα στα σπίτια τους περιορισμένα, ανήγειρε κατάλληλο Νηπιαγωγείο στο σπίτι του, που έφερνε την επιγραφή «Δημήτριος και Μαρία Ιωαννίδου» και με τη διαθήκη του άφησε το ποσόν που χρειάζονταν για να πληρώνεται μια νηπιαγωγός, για να συναθροίζει τα μικρά, να τους παρέχει παίζοντας ολίγες γνώσεις, αλλ' αρκετή ζεστασιά το χειμώνα.

Δεύτερο: Βλέποντας ότι στην πατρίδα του κορίτσια τίμια και με πολλές άλλες αρετές καταντούσαν να πίπτουν σε χέρια ανδρών αναξίων γι' αυτά και αυτό γιατί δεν είχαν αρκετή προίκα, για να τους χαρίσει καλύτερη τύχη (**587**) και για να αμείψει την τιμιότητα για (*ως)* παράδειγμα καλό σε μίμηση, άφησε ικανό χρηματικό ποσό, για να διατίθεται για υπανδρεία ενός κοριτσιού κάθε χρόνο εκ περιτροπής από τη Θεσσαλονίκη, από το Μοναστήρι και από τη Σιάτιστα.

Τρίτο: Βλέποντας ότι στην κοινωνία, προ πάντων της πατρίδος του, άλλοι πλέουν σε αφθονία τροφίμων τις μέρες των Χριστουγέννων και του Πάσχα, ενώ άλλοι στερούνται και αυτόν τον επιούσιο άρτο, άφησεν αρκετό ποσό, για να διανέμεται άλευρο σε πτωχές οικογένειες τις δυο ανωτέρω εορτές.

Τέταρτο: Επειδή φρονούσεν ότι η κατώτερη εκπαίδευση έχει ανάγκη από σχολικά κτίρια, που να εκπληρούν *(πληρούν*) τους όρους της υγιεινής, για να μην παραβλάπτεται η υγεία <των μαθητών> τους και για να αναπτύσσεται η καλαισθησία τους, ανήγειρε με ιδική του δαπάνη στην Θεσσαλονίκη την «Ιωαννίδειο Δημοτική Σχολή».

Πέμπτο: Οπαδός των πρακτικών γνώσεων και εχθρός της εκμετάλλευσης

---

[104] Μετ.: Δώσε στο σοφό, τον έξυπνο, μια αφορμή (να σκεφτεί, να ερευνήσει) και θα γίνει σοφότερος.

που γίνεται από μέρος των πρωτομαϊστόρων[105] στους νέους που θέλουν να μάθουν μια τέχνη, άφησε το υπόλοιπο της περιουσίας του για να ιδρυθεί Επαγγελματική Σχολή, στην οποία οι νέοι της πατρίδας του και των περιχώρων να προσέρχονται και <να>επιδίδονται σε έργα τέχνης που παρέχουν κίνηση, πλούτο, εύπορη ζωή και ευημερία.

Και, τελευταία, ακούοντας ότι στην πατρίδα του πολλοί φτωχοί υποκύπτουν μοιραία στις συνέπειες της αρρώστιας, από την οποία κατατρύχονται, χωρίς ιατρική περίθαλψη και ιατρό, ίδρυσε φαρμακείο, από το οποίο οι πτωχοί παίρνουν δωρεάν τα φάρμακα, και πληρώνει ιατρό, ο οποίος επισκέπτεται τους πτωχούς δωρεάν. Αυτά είναι σε μικρογραφία τα ευεργετήματα του μακαρίτη Ευεργέτου μας και τώρα αντιγράφομε και τη διαθήκη του, για να εκτιμηθεί από τον αναγνώστη αρτιότερα ο μεγάθυμος Ιωαννίδης Δημήτριος. (**588**)

12.01. Διαθήκη Δημητρίου Ιωαννίδου

Αριθ. Πρωτ.937.

Ο Θεσσαλονίκης Αθανάσιος επιβεβαιοί:

Ο υποφαινόμενος Δημήτριος Ιωαννίδης εκ Σιατίστης της Μακεδονίας ορμώμενος, Χριστιανός Ορθόδοξος, υπήκοος Οθωμανός, ηλικίας (62) εξήκοντα δύο ετών, εν Θεσσαλονίκη μένων εμπορευόμενος, σώας έχων τας φρένας και υγιά τον νουν, έχων δε υπ' όψει το άδηλον της στιγμής του θανάτου κατά το αψευδές ρήμα του Κυρίου και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού «Γρηγορείτε ου γαρ οίδατε την ημέραν ουδέ την ώραν εν η ο υιός του ανθρώπου έρχεται», απεφάσισα σήμερον την (4η) τετάρτην Σεπτεμβρίου ημέραν της Εβδομάδος Πέμπτην και ώραν 4ην π.μ. Τουρκιστί[106] 1903 ίνα διαθέσω τα κατ' εμέ, όπως προλάβω ενδεχομένας έριδας και φιλονικίας μεταξύ των συγγενών και κληρονόμων μου, δια της παρούσης ιδιογράφου μου μυστικής διαθήκης, ην οικειοθελώς και απαραβιάστως συνέταξα και υπέγραψα ιδία χειρί είς τε το τέλος και εις εκάστην σελίδα και ορίζω και διατάσσω τα εξής, άτινα και εντέλλομαι τοις συγγενέσι και κληρονόμοις μου ίνα σεβασθώσι, χωρίς να θελήσωσι να ανατρέψωσι ουδεμίαν των διατάξεών μου εις το παράπαν επί ποινή απωλείας των κληρονο-

---

[105] *«….Ποτέ κανείς δεν μπορούσε να βγει τεχνίτης, αν δεν πήγαινε από πολύ μικρός να γίνει μαθητούδι, να μαθητέψει ή να υπηρετήσει (σε εργαστήρι, μαγαζί, γραφείο ή και στο σπίτι) κοντά σε μάστορα, που συνήθως δεν τον πλήρωνε τον πρώτο καιρό, αλλά μόνο τον έτρεφε, τον έντυνε και συχνά τον στέγαζε. Με τον καιρό, πάνω στα δύο χρόνια περίπου, το μαθητούδι γινόταν τσιράκι και έπαιρνε μισθό, ρόγα, στην αρχή πολύ μικρό, ίσαμε ένα γρόσι τη μέρα, ρόγα που κάθε χρόνο αύξανε……».* Αγγελική Χατζημιχάλη, **Μορφές από τη σωματειακή οργάνωση των Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι συντεχνίες - Τα ισνάφια.**

[106] Η υπόμνηση «τουρκιστί» γίνεται, επειδή στο ισλαμικό ημερολόγιο οι μέρες θεωρούνται ότι αρχίζουν από το ηλιοβασίλεμα και κατ' ανάγκη διαφορετικά θα αριθμούνται και οι ώρες. Η ώρα 4η π.μ. τουρκιστί πρέπει να είναι η 10 π.μ. .

μικών αυτών δικαιωμάτων των οριζομένων αυτοίς δια της μυστικής διαθήκης μου ταύτης.

Και δη εν πρώτοις αφίημι την εκ καρδίας συγχώρησιν εις πάντας τους αδελφούς μου Χριστιανούς εξαιτούμενος και παρ' αυτών ταύτην. Είτα εγκαθιστώ γενικόν κληρονόμον (**589**) μου εφ' απάσης της κινητής και ακινήτου περιουσίας μου την νόμιμον σύζυγόν μου Μαρίαν, το γένος Μιχαήλ Ν. Τζεκερδέκη εκ Βελισσών, και αφήνω εις αυτήν χιλίας λίρας Οθωμανικάς χρυσάς (1000) εις μετρητά ή χρεώγραφα, τας οποίας παρακαλούνται οι εκτελεσταί της διαθήκης μου να καταθέσωσιν εις ασφαλή Τράπεζαν επ' ονόματί της αναποσπάστως. 2) Την ιδιόκτητόν μου οικίαν, εις ην κατοικώ, κειμένην εν τη ενορία του Αγίου Κωνσταντίνου και συνορευομένην μετά των οικιών Νικολάου Βαβαλή και Σοφίας και δημοσίου δρόμου, μετά των εν αυτή σκευών και επίπλων πάσης ύλης και είδους, τα εις αυτήν δοθέντα και υπ' εμού αγορασθέντα διάφορα κοσμήματα. 3) Την εν Βελισσοίς επ' ονόματί μου εγγεγραμμένην ημίσειαν οικίαν, κατά τους εις χείρας μου επισήμους τίτλους, κειμένην απέναντι της Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας επ' ονόματι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου επί τω όρω ίνα, εν όσω ζη, νέμηται και διαχειρίζηται ταύτα πάντα και διαθέτη ως βούλεται μόνον τα εισοδήματα αυτών, τα δε κεφάλαια ως και η λοιπή περιουσία μένωσιν ανέπαφα, μετά δε τον θάνατον αυτής πάντα ταύτα εξ ημισείας θα διατίθενται εις μεν την Θεσσαλονίκην εν τρίτον εις το Χαρίσειον Γηροκομείον, τα δε δυο τρίτα, εάν μεν υφίσταται, εν τω Ελληνικώ Γυμνασίω δηλαδή, εμπορικόν τμήμα, να τοκίζωνται εις ασφαλή τινά Τράπεζαν και το εισόδημα αυτών να διατίθηται υπέρ αυτού εις το διηνεκές, εάν δε δεν υφίσταται εμπορικόν τμήμα, εν τρίτον να διατίθηται υπέρ του Ορφανοτροφείου «Μελιτεύς» και το έτερον τρίτον υπέρ του Χειρουργικού και μολυσματικού ομωνύμου μοι τμήματος. Εις δε την Σιάτισταν τα κεφάλαια ταύτα θα κατατεθώσιν αρμοδίως εις ασφαλή Τράπεζαν και οι τόκοι αυτών θα διατίθενται (**590**) εξ ημισείας προς υπανδρείαν πτωχών και τιμίων ομολογουμένως κορασίων κατ' έτος εις προσθήκην δε του κληροδοτήματός μου προς διανομήν κατά τα Χριστούγεννα και Πάσχα αλεύρων προς τους απόρους και έχοντας ανάγκην συμπατριώτας μου. Εν περιπτώσει, όπερ μη γένοιτο, θελήση να έλθη εις δεύτερον γάμον, επειδή το τοιούτον ουδόλως επιθυμώ, δεν θα δικαιούται να διαχειρίζηται και εξουσιάζη τα κληροδοτηθέντα αυτή εκ της περιουσίας μου, αλλά θα λαμβάνη μόνον (100) εκατόν λίρας Οθωμανικάς και την εν Βελισσοίς διαληφθείσαν οικίαν μου ημίσειαν και θα αποσύρεται άνευ ουδεμιάς αξιώσεως, η δε διαληφθείσα περιουσία θα διατίθεται ως και μετά τον θάνατόν της περί ου ανωτέρω μνείαν ποιούμαι. Εις τον γνήσιον αδελφόν μου Ναούμ αφίνω μίαν εκ του εις Δίχοβον του Μοναστηρίου (Βιτωλίων) ευρισκομένου Εταιρικού Εργοστασίου ερίων μετοχήν αξίας εκ (2000) δύο χιλιάδων λιρών Οθωμανικών και πεντακοσίων ετέρων λιρών οθωμανικών εκ των εντόκων μου δανείων, ομού 2.500 λιρών οθωμανικών, κατά τον ενυπόγραφον ισολογισμόν μας κατά τα εταιρικά συμβόλαια και κατά τους επισήμους τίτλους ευρισκομένους εις χείρας μου. Εις τους 5 αυτού υιούς και ανεψιούς μου Ιωάν-

νην, Κωνσταντίνον, (**591**), Οδυσσέα, Δημήτριον και Γεώργιον ανά εξήκοντα (60) λίρας Οθωμανικάς εις έκαστον, ομού (300) τριακοσίας, και εις την θυγατέρα του και ανεψιάν μου Θεοδώραν λίρας Οθωμανικάς (200) διακοσίας. Εις τον αδελφόν μου Γεώργιον λίρας οθωμανικάς (200) διακοσίας. Εις την αδελφήν μου Αναστασίαν σύζυγον του εν Σελίτση Γεωργίου Χατζή Ιωάννου λίρας Οθωμανικάς (150) εκατόν πεντήκοντα. Εις την θυγατέρα αυτής και ανεψιάν μου Ζωίτσαν λίρας Οθωμανικάς (30) τριάκοντα. Εις την ετέραν αυτής θυγατέρα Θεοδώραν λίρας Οθωμανικάς (20) είκοσι και εις τον υιόν αυτής και ανεψιόν μου Δημήτριον λίρας Οθωμανικάς (40) τεσσαράκοντα. Εις τον εξάδελφόν μου Νικολάκην Κ. Παπία λίρας Οθωμανικάς (100) εκατόν. Εις την εξαδέλφην μου Πανδώραν, σύζυγον Γ. Αγαθοκλέους, λίρας οθωμανικάς (50) πεντήκοντα. Εις τον εξάδελφόν μου Ιωάννην Ν. Παπίαν λίρας Οθωμανικάς (25) είκοσι πέντε. Και εις την εξαδέλφην μου Μαλαματήν, σύζυγον Θεοδοσίου Ν. Γκανούλη (25) είκοσι πέντε λίρας Οθωμανικάς. Προς τούτοις διατάσσω και παρακαλώ, ίνα οι εκτελεσταί της παρούσης μυστικής διαθήκης μου οικοδομήσωσι εις Θεσσαλονίκην εν τόπω καταλλήλω ορισθησομένω υπό της Α.Π. του Σεβ. Μητροπολίτου (**592**) Θεσσαλονίκης και της αντιπροσωπείας της Κοινότητος την Κεντρικήν Ελληνικήν Αστικήν Σχολήν των αρρένων καθ' όλους τους κανόνας της υγιεινής αντί λιρών Οθωμανικών (1.200) χιλίων διακοσίων, η οποία παρακαλώ να φέρη την επιγραφήν «Ελληνική Αστική Σχολή Δ. Ιωαννίδου, Σιατιστέως». Επίσης, οι εκτελεσταί της διαθήκης μου ταύτης τη συνεννοήσει της Εφορίας του ενταύθα «Θεαγενείου Νοσοκομείου» θα οικοδομήσωσι εν τω περιβόλω του Νοσοκομείου τμήμα ιδιαίτερον κατάλληλον φέρον την επιγραφήν «Δ. Ιωαννίδης, Σιατιστεύς», ένθεν μεν προς νοσηλείαν των πασχόντων πτωχών εκ μολυσματικών νοσημάτων, ένθεν δε όπως εκτελώνται εργασίαι χειρουργικαί υπό ειδικού ιατρού, εν ώ δε τεθώσι και 10 κλίναι, αντί (350) τριακοσίων πεντήκοντα λιρών Οθωμανικών και προς αγοράν των απαιτουμένων χειρουργικών εργαλείων ετέρων (100) εκατόν λιρών Οθωμανικών και ανά (2 1/2) δύο ήμισυ λίρας Οθωμανικάς κατά μήνα προς αντιμισθίαν του χειρούργου ιατρού, η οποία αντιμισθία θα πληρώνηται τακτικώς ετησίως εκ των εισοδημάτων μου, περί ων κατωτέρω ποιήσομαι μνείαν. Προς τούτοις οι εκτελεσταί (**593**) της παρούσης μυστικής διαθήκης μου θα οικοδομήσωσι εις την εν Σιατίστη ευρισκομένην πατρικήν μου οικίαν, την εις εμέ ανήκουσαν, εν νηπιαγωγείον αντί λιρών οθωμανικών (200) διακοσίων και να μισθοδοτώσι κατ' έτος μίαν διδασκάλισσαν νηπιαγωγόν αντί λιρών οθωμανικών (25) είκοσι πέντε, συνάμα εις μέρος κατάλληλον του οικοπέδου της οικίας αυτής θα οικοδομήσωσι φαρμακείον αντί λιρών Οθωμανικών (70), εβδομήκοντα, προορισμένον προς παροχήν φαρμάκων τοις αποδεδειγμένοις απόροις συμπατριώταις μου και διευθυνόμενον παρ' ενός ιατρού υποχρεωμένου να επισκέπτηται τακτικώς τους απόρους δωρεάν αντί (25) είκοσι πέντε λιρών Οθωμανικών ετησίως. Προς αγοράν δε φαρμάκων θα διατεθώσιν εφάπαξ λίραι Οθωμανικαί (50) πεντήκοντα και προς αντικατάστασιν των δαπανωμένων ανά (10) δέκα λίρας Οθωμανικάς κατ' έτος. Συνάμα οι ειρημένοι εκτελεσταί

παρακαλούνται να δίδωσι κατ' έτος (25) είκοσι πέντε λίρας Οθωμανικάς προς αγοράν και διανομήν αλεύρων τοις απόροις συμπατριώταις μου κατά τα Χριστούγεννα και Πάσχα ανά (12 ½) δώδεκα και ημίσειαν λίρας Οθωμανικάς, το αυτό δε οφείλουσι να πράττωσι και δια τους απόρους ομοεθνείς της ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Βιτωλίων, δι' ους προορίζονται επίσης λίραι Οθωμ. (25) είκοσι πέντε. Το τε Νηπιαγωγείον και Φαρμακείον (**594**) Σιατίστης θα φέρωσι την επιγραφήν Δημήτριος και Μαρία Ιωαννίδου. Οι εν λόγω εκτελεσταί της μυστικής μου ταύτης διαθήκης θα διαθέτωσιν επίσης λίρας Οθωμ. (50) πεντήκοντα προς υπανδρείαν ομολογουμένως πτωχών απόρων και τιμίων κορασίων εκ τε της πατρίδος μου Σιατίστης, εκ Βιτωλίων και της Θεσσαλονίκης, ήτοι εκ περιτροπής κατ' έτος εκ των ειρημένων Κοινοτήτων θα υπανδρεύωνται ανά μία πτωχή και τιμία κόρη.

Άπαντα τα ανωτέρω κληροδοτήματά μου, τα μεν εφάπαξ πληρωθήσονται εις ους διατίθενται εκ της χρηματικής μου περιουσίας, τα δε εις το διηνεκές εκ των ετησίων εισοδημάτων των ενταύθα οικιών μου και εκ των κερδών των υπολοίπων μετοχών του εργοστασίου μου πάρα των εκτελεστών της παρούσης διαθήκης μου, αι οποίαι οικίαι θα μένωσιν ανεκποίητοι. Παρακαλούνται οι εκτελεσταί να τελέσωσιν αξιοπρεπώς τα της κηδείας εμού και της συζύγου μου Μαρίας και των μνημοσύνων μας έξοδα, δι' α ορίζω λίρας οθωμανικάς 100= εκατόν. Την υπολειπομένην περιουσίαν μου εκ του προειρημένου εργοστασίου ερίων εν Διχόβω φαινομένην εις τον ισολογισμόν και το εταιρικόν συμβόλαιόν μου μετά την εκκαθάρισιν αυτής διαθέτω προς ίδρυσιν και λειτουργίαν εις αιώνα τον άπαντα εν τη πατρίδι μου Σιατίστη (Χώρα) Επαγγελματικής Σχολής, εις ην να προσέρχωνται παίδες μαθηταί εκ τε της Χώρας, της Γερανείας και των πέριξ Ελληνικών χωρίων της Επαρχίας Σισανίου (παρακαλώ δε τας Α.Σ. τους Μητροπολίτας Θεσσαλονίκης, Πελαγονίας και Σισανίου, ίνα από κοινού μετά των εκτελεστών και συνεταίρων μου εποπτεύουν τα της διαχειρίσεως και προόδου του (**595**) εργοστασίου μου και συνεκτελέσωσι τα εν τη παρούση <διαθήκη> μου οριζόμενα).

Εκτελεστάς της παρούσης μυστικής διαθήκης μου ορίζω τους κ.κ. Γεώργιον Μ. Οικονόμου, τον Μιχαήλ Γ.[107] Οικονόμου, τον Ναούμ Ιωαννίδην, αδελφόν μου, τον Κωνσταντίνον Καμμώνα δικηγόρον, τον Γρηγόριον Αθ. Ανέστην, τον Ιωάννην Ν. Παπίαν και Αδελφούς Χριστοδούλου Γκερεχτέ, ους και παρακαλώ θερμώς ίνα εκτελέσωσι κατά γράμμα τας διατάξεις της παρούσης διαθήκης μου. Αύτη είνε η τελευταία θέλησις και διάθεσίς μου, ην οικειοθελώς και απαραβιάστως, σώας έχων τας φρένας μου ώρισα δια της παρούσης ιδιογράφου διαθήκης, ην έγραψα και υπέγραψα ως έφθην ειπών, εις τε τας σελίδας και το τέλος αυτής και επιθυμώ ίνα η *(να είναι)* σεβαστή και αμετάτρεπτος.

Ο διαθέτης
Δημήτριος Ιωαννίδης
(Υπογραφή επί Τουρκικού Χαρτοσήμου)

---

[107] Μιχαήλ Ι. Οικονόμου στο κείμενο Φ.Ζ.

Είτα προσεκάλεσα τους εξής επτά μάρτυρας:
Α.Κωνσταντινίδην, βοηθόν Νομάρχην Θεσσαλονίκης, κάτοικον Χαμηδιέ.
Κ. Γεωργιάδην, κτηματίαν, κάτοικον ενορίας Αγίου Νικολάου.
Αθ. Σωσσίδην, έμπορον, κάτοικον Χαμηδιέ.
Γ. Μ. Καραμπέρη, εμπορομεσίτην, κάτοικον συνοικίας Αγίου Μηνά, Κωνστ. Χονδροδήμου, αντιπρόσωπον Αλλατίνη, κάτοικον Παναγούδας,
Γ. Κ. Μόσχου, κτηματίαν, κάτοικον Αγίου Υπατίου,
Φώτιον Ι. Τσίτσα, εμπορομεσίτην, κάτοικον ενορίας Αγίου Κωνσταντίνου,
ους και παρεκάλεσα ίνα υπογράψωσιν εις την παρούσαν μυστικήν διαθήκην μου, προς βεβαίωσιν, όπερ και έπραξαν.

Εν Θεσσαλονίκη τη 12 Οκτωβρίου 1903
Δημήτριος Ιωαννίδης[108].

(**596**) Ό,τι ακριβές αντίγραφον εκ του εν τοις Αρχείοις της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης φυλαττομένου και ευρισκομένου πρωτοτύπου της μυστικής ιδιογράφου Διαθήκης του Δημητρίου Ιωαννίδου.

Θεσσαλονίκη τη 15 Σεπτεμβρίου 1934
Ο Γραμματεύς της ανωτέρας Ενοριακής Αντιπροσωπείας Θεσσαλονίκης
εδρευούσης εν τη Ιερά Μητροπόλει Γ. Γρηγοριάδης.

Ό,τι ακριβές αντίγραφον εκ τοιούτου κατατεθειμένου παρ' εμοί δια της υπ' αριθ. 22505 πράξεώς μου.

Εν Θεσσαλονίκη τη 21 Σεπτεμβρίου 1935
Ο συμβολαιογράφος Θεσσαλονίκης
Π. Κωνσταντινίδης.

12.02. Επιστολή της Κοινότητος Σιατίστης προς τους εκτελεστάς της διαθήκης του αοιδίμου Δημητρίου Ιωαννίδου, μεγάλου Ευεργέτου Σιατίστης

Οι συντάκτες της επιστολής διαμαρτύρονται, γιατί οι εκτελεστές της διαθήκης που μένουν στη Σιάτιστα δεν ενημερώνουν το Μητροπολίτη για τις ενέργειές τους και δε συνεργάζονται με αυτόν, ενώ υπάρχει σχετικό άρθρο στη διαθήκη.
Ερωτούν γιατί δεν προχωρούν στην ανέγερση του Νηπιαγωγείου, προτείνουν το διορισμό 2-3 γιατρών και μισθό για το Φαρμακοποιό, για να γίνεται σωστά η ιατρική περίθαλψη των συμπολιτών τους και ζητούν πληροφορίες για την κατάσταση του εργοστασίου στο Δίχοβο.

Ερίτιμοι Κύριοι,

Ευχαρίστως λαβόντες γνώσιν της υμετέρας επιστολής από 15 παρελθόντος Μαΐου συνήλθομεν σήμερον εις δευτέραν γενικήν συνεδρίασιν εν τη Ιερά Μη-

[108] Βλέπε Ζερβός Σκεύος, **Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί.** Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1925, σελ. 416, 418, 742.

τροπόλει, υπό την Προεδρίαν της Α. Σ. του ημετέρου Ποιμενάρχου Κ^{ου}, Κ^{ου} Σεραφείμ, και μετά ικανήν επί των γραφομένων υμών σύσκεψιν έγνωμεν, ίνα εκδηλώσωμεν υμίν τας παρατηρήσεις και σκέψεις, άς εξηγάγομεν εξ επιμελούς αναγνώσεως της υμετέρας επιστολής, σκέψεις δικαιολογούσας τήνδε την απόκρισιν ημών εις το υμέτερον γράμμα. (**597**)

1) Εκ της επιστολής υμών εξάγεται ότι οι ενταύθα κύριοι εκτελεσταί θεωρούνται ου μόνον ως εκτελεσταί, αλλά και ως διαχειρισταί των Ιωαννιδείων κληροδοτημάτων και νυν και εν τω μέλλοντι, χωρίς να είναι υπόχρεοι εις σύσκεψιν μετά της Α.Σ του Μητροπολίτου ημών και των Σωματείων της Κοινότητος και χωρίς να υπόκεινται εις εποπτείαν και εξέλεγξιν.

2) Ως εκ της επιστολής υμών εξάγεται, τρανώς παρορά̀ται ρητόν άρθρον της Διαθήκης ορίζον επί λέξει τάδε: «Παρακαλώ δε τας Α.Σ. τους Μητροπολίτας Θεσσαλονίκης, Πελαγονίας και Σισανίου, ίνα από κοινού μετά των εκτελεστών και συνεταίρων μου εποπτεύουν τα της διαχειρίσεως και προόδου του εργοστασίου και συνεκτελέσωσι τα εν τη παρούση διαθήκη μου οριζόμενα». Προκύπτει άρα δικαία η απορία ημών και ερώτησις. Δια τι επί διετίαν ουδεμία συνεννόησις εγίνετο ή σκέψις υμών υπεβλήθη αφ’ ου ορίζεται υπό του αειμνήστου Διαθέτου και ο Μητροπολίτης ημών ως «συνεκτελεστής των εν τη Διαθήκη αυτού οριζομένων»; Δια τι δε και οι ενταύθα εκτελεσταί μέχρι τούδε ό,τι έγραψαν και ενήργησαν ουδεμίαν ευηρεστήθησαν να έχωσι συνεννόησιν και σύσκεψιν μετά του ημετέρου Μητροπολίτου;

Αφ’ ου δια τα εν Θεσσαλονίκη κληροδοτήματα εγίνετο και γίνεται συνεννόησις και σύσκεψις μετά του αγίου Θεσσαλονίκης και της Αντιπροσωπείας της αυτόθι Κοινότητος και της Εφορείας του Θεαγενείου Νοσοκομείου, δια τι η της πατρίδος του αοιδίμου ευεργέτου Ανωτάτη Πνευματική αρχή και η Αντιπροσωπεία αυτής παρορά̀ται εν τη εκτελέσει των αναγεγραμμένων κληροδοτημάτων;

3) Εκ της επιστολής υμών εξάγεται ότι οι ενταύθα εκτελεσταί θα ενεργώσιν αυτοβούλως εις τε την ανέγερσιν του Νηπιαγωγείου και εις τον (**598**) διορισμόν της Νηπιαγωγού και ότι αυτοί θα είναι οι διευθύνοντες το εκπαιδευτήριον τούτο, άνευ ουδεμιάς συσκέψεως και συνεννοήσεως μετά του Ανεγνωρισμένου Ανωτάτου Επόπτου των παρ’ ημίν Εκπαιδευτηρίων, οίος ο Μητροπολίτης, και της νομίμου Εφορείας της Κοινότητος. Αφ’ ου ο Μητροπολίτης ορίζεται υπό του Διαθέτου συνεκτελεστής των εν τη Διαθήκη οριζομένων, πώς είναι δυνατόν να αποκλείηται της συσκέψεως και ανωτάτης εποπτείας επί των κληροδοτημάτων; Αφ’ ου δε η Κοινότης ημών είναι η κληρονόμος και δικαιούχος, πώς είναι δυνατόν να εμπιστεύση τα τέκνα αυτής εις νηπιαγωγούς και διαχειριστάς όλως ανευθύνους και ανεξελέγκτους και αυτοβούλως ενεργούντας;

4) Δεν είναι και υμίν άγνωστα τα εν τη Διαθήκη οριζόμενα περί της οικοδομήσεως του Νηπιαγωγείου και του Φαρμακείου εν τω οικοπέδω της οικίας του ευεργέτου. Αλλ’ αφού εκ της γενομένης υπό των εκτελεστών καταμετρήσεως κατεδείχθη ότι ο εκεί χώρος μόνον δια το Νηπιαγωγείον επαρκεί, προς τι

η αναβολή αποφάσεως περί του Φαρμακείου ωρισμένως και τελικώς, μέχρις ου το Νηπιαγωγείον οικοδομηθή; Μη το γράμμα της Διαθήκης οφείλει να κατάστρέψη και εκμηδενίση το κύριον και όλον έργον του μεγάλου Διαθέτου, το περικαλές μέγαρον, όπερ ηβουλήθη ίνα στεγάση τα αθώα και τρυφερά νήπια της εαυτού πατρίδος; τούτο όπερ δεν ηδυνήθη να προΐδη ο αοίδιμος Ευεργέτης, θα θελήσωσι να διαπράξωσι (**599**) οι εκτελεσταί των μεγάλων και καλών αυτού διαθέσεων; Ουδαμώς δυνάμεθα να πιστεύσωμεν. Δύναται ιατρός να διευθύνη το εκεί Φαρμακείον; Ή μήπως δύναται φαρμακοποιός άμισθος να αναλάβη διαρκώς και επωφελώς την διεύθυνσιν αυτού, μη ικανοποιούμενος εν τω αποκέντρω εκείνω μέρει; Αλλά και άνευ του λόγου τούτου αυτή αύτη η οικοδόμησις του Νηπιαγωγείου επιβάλλει την εν άλλω τόπω ανέγερσιν του Φαρμακείου, διότι άλλως το ουσιωδέστατον του ευεργετήματος εκμηδενίζεται. Και όμως ουδόλως, ως φαίνεται, αι ειλικρινείς και δίκαιαι αύται γνώμαι και συστάσεις ημών ελήφθησαν υπό σπουδαίαν όψιν. Προς τη σκέψει δε ταύτη υποβάλλομεν και την άλλην δυσχέρειαν ότι εις (=ένας) ιατρός δύσκολον είναι να επαρκή εις βοήθειαν των πτωχών, διότι τούτου επασχολουμένου ή απόντος εις χωρία της επαρχίας οι πτωχοί εν ανάγκη θα μένωσιν άνευ βοηθείας. Απαραίτητος άρα ο ορισμός δύο ή τριών προς τούτο ιατρών διανεμομένων το επίδομα προς πρόθυμον αλληλοβοήθειαν εν πάση των πτωχών ανάγκη και προς ικανοποίησιν του Φαρμακείου. Μη το γράμμα της Διαθήκης, μη προβλέψαν ορισμόν μισθού δια τον Φαρμακοποιόν τον απαραίτητον, αποκλείει παν ό,τι συντελεστικόν προς ευόδωσιν και του καλού τούτου ευεργετήματος;

5) Ως πατριώται λίαν ενδιαφερόμενοι και δια το άλλο της πατρίδος ημών κληροδότημα παρακαλούμεν ίνα ευαρεστούμενοι δηλώσητε ημίν εν ποίω σημείω ευρίσκονται τα του εργοστασίου και ποίαι (**600**) αι περί αυτού σκέψεις και αποφάσεις υμών. Διότι, ως πληροφορούμεθα, του εργοστασίου κεκλεισμένου ήδη επί διετίαν, αι μετοχαί αυτού τείνουσιν εις έκπτωσιν, όπερ θα επιδράση ουχί καλώς και σκοπίμως προς τα εν τη Διαθήκη οριζόμενα περί Επαγγελματικής ενταύθα Σχολής. Αγνοούμεν δε παντελώς ποίας και περί τούτου συνεννοήσεις και ενεργείας έχουσι προς υμάς οι ενταύθα. Ανακεφαλαιούντες τα ειρημένα λαμβάνομεν το θάρρος ίνα εκδηλώσωμεν την ειλικρινή λύπην ημών δι’ όσας παρά το γράμμα και το πνεύμα και τας μεγάλας προς την εαυτού πατρίδα διαθέσεις του αοιδίμου Ευεργέτου εξηγάγομεν εκ του γράμματος υμών δικαίας παρατηρήσεις και σκέψεις και παρακαλούμεν ίνα ληφθώσιν ήδη υπό σπουδαίαν όψιν αι δηλώσεις ημών, ας απευθύνομεν προς την φιλικήν υμών σύσκεψιν και κρίσιν και απόφασιν, βέβαιοι ότι απευθυνόμεθα προς διακεκριμένους ομογενείς λίαν εκτιμώντας τα δίκαια της ημετέρας Κοινότητος και τους πικρούς και χαλεπούς καιρούς ους (*τους οποίους*) διερχόμεθα. Αν η στήριξις και εδραίωσις των Κοινών πραγμάτων πασών των εν τη χώρα ημών ομογενών Κοινοτήτων θεμελιούνται επί των αείποτε σεβαστών και σωτηρίων ημίν προνομιών, δι’ ων περιεβλήθησαν αι ανώταται παρ’ ημίν Πνευματικαί αρχαί, αν αλήθεια αναμφισβήτητος είναι ότι ουδέν παρ’ ημίν εκπαιδευτήριον δύναται να ιδρυθή άνευ της

νομίμου και προσηκούσης Αυτών ενεργείας και ευθύνης απέναντι της Σεβ. Κυβερνήσεως, ουδέν δύναται να προκύψη άνευ της σκοπίμου εποπτείας της (**601**) νομίμου Εφορείας των εκπαιδευτηρίων πάσης Κοινότητος. Πώς είναι δυνατόν να υπάρξωσιν ενταύθα Νηπιαγωγείον και Επαγγελματική ή Εμπορική Σχολή, αν αι νενομισμέναι της Κοινότητος αρχαί παρορώνται υπό των κυρίων εκτελεστών της Διαθήκης; Μη το γράμμα της Διαθήκης αφαιρεί το δικαίωμα της Κοινότητος εις το συνεννοείσθαι και συσκέπτεσθαι μεθ' υμών ή εύκολον και δυνατόν είναι να παραδώση φιλότιμος Κοινότης τα εαυτής προσφιλή τέκνα εις το αυθαίρετον και ανεύθυνον και ανεξέλεγκτον των κυρίων εκτελεστών;[109]

Άλλοι Ευεργέται της Σιάτιστας για τους οποίους δεν έχομε ικανές βιολογικές (βιογραφικές) πληροφορίες:

13. Κωνσταντίνος Χούχας του Θωμά[110]

Ο Κωνσταντίνος Χούχας εμπορευόμενος στη Βιέννη στα 1776 κατέθηκε (*κατέθεσε)* στην Κοινότητα του εκεί Αγίου Γεωργίου φιορίνια δύο χιλιάδες= 2.000 f., όπως το ½ = εν δεύτερον των τόκων δίδεται στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης και το άλλο ½ = εν δεύτερο στους ιερείς της Σιάτιστας[111]. Οι ιερείς της Σιάτιστας, ύστερα από τον θάνατο του ευεργέτου, έστειλαν ως πληρεξούσιό τους τον Βασίλειο Δεληβασίλη[112], ο οποίος παρέλαβε το ποσόν που ανήκεν εις αυτούς.

Ο Κωνσταντίνος ήταν γόνος της αριστοκρατικής οικογενείας Θωμά Χούχα. Γεννήθηκε κατά το δεύτερο ήμισυ της 18ης εκατονταετηρίδος.

---

[109] Στο **Παράρτημα, § 9. Έγγραφα από το Αρχείο Φ. Ζυγούρη**, υπάρχει φωτοτυπία της απαντητικής επιστολής των εκτελεστών της Διαθήκης του Δ. Ιωαννίδη.

[110] Στο αρχείο Ζουπάν, στο έγγραφο με αριθμό 162, και με ημερομηνία 1831, αναφέρεται ο Θωμάς Χούχου, βλέπε Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 113.

[111] Στο βιβλίο **Ο Εν Βιέννη Ναός του Αγίου Γεωργίου και η Κοινότης των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων**, του Σωφρόνιου Ευστρατιάδη, Μητροπολίτη Λεοντοπόλεως, στη σελίδα 104 σημειώνεται: *«… Ο Κωνσταντίνος Θωμά Χούχα φιορίνια 2.000˙ το ήμισυ των τόκων λαμβάνει το εθνικόν ημών Πανεπιστήμιον, το δ' έτερον ήμισυ οι ιερείς της άνω συνοικίας εν Σιατίστα. …»*. Ο Θ. Νάτσινας στη σελίδα 53 του βιβλίου του **Οι Μακεδόνες πραμματευτάδες εις τας χώρας Αυστρίας και Ουγγαρίας** γράφει «…Ο Κ. Χούχας 2000 φιορίνια, το ήμισυ των τόκων δια το Πανεπιστήμιον…». Για το λόγο αυτό απευθυνθήκαμε στη Γραμματεία του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, η οποία ύστερα από έρευνα μας πληροφόρησε πως το όνομα Χούχας δεν υπάρχει στα ονόματα των δωρητών του Παν/μίου Αθηνών, στο υλικό τουλάχιστον που έχει το Αρχείο. Η υπεύθυνη κ. Τσιωτάκη μας υπέδειξε και το βιβλίο του Σκεύου Ζερβού **Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί.** Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1925, στο οποίο και πάλι δεν εντοπίσαμε το όνομα Χούχας.

[112] Στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 115, συναντάμε το Βασίλειο Δεληβασίλη, πατέρα της Βασιλικής Δεληβασίλη – Νεράντζη, γεννημένης το 1870.

14. Θωμάς Γκερεχτέ

Ο Θωμάς Γκερεχτέ ανήκε σε μια από τις αρχαιότερες οικογένειες της Σιάτιστας που εμπορεύονταν με τη Γερμανία, καθώς μας δείχνει και το επώνυμο αυτής Γκερεχτέ (Gerecht)[113]. Γεννήθηκε στις αρχές της 19ης εκατονταετηρίδας. Δεν θέλησε να μάθει γράμματα και νωρίς επιδόθηκε στο εμπόριο με τον αδελφό του Χριστόδουλο συνεργαζόμενος και, άμα απόθανε ο αδελφός του, συνεργάζονταν με τους ανεψιούς του Δημήτριον και Κωνσταντίνον. Οι εμπορικές τους επιχειρήσεις περιορίζονταν σε πολύ στενόν κύκλο. Δεν εκτείνονταν πέραν της Θεσσαλονίκης.

Ο Θωμάς, αν και ήταν αγράμματος, μπόρεσε (**602**) όχι μονάχα να διαφυλάξει την πατρική περιουσία του, αλλά και να αυξήσει αυτήν σημαντικά, γιατί ρίχτηκε στην εργασία με τα καλύτερα προσόντα, την τιμιότητα, τη δραστηριότητα και την οικονομία. Τον χαρακτήριζε δε και άκρα δικαιοσύνη και έτσι δεν διέψευδε το οικογενειακό επώνυμο, που σήμαινε: δίκαιος. Η γενέτειρά του Σιάτιστα εξετίμησε τις αρετές του, τιμιότητα και δικαιοσύνη, και πολλές φορές τον κάλεσε να την εξυπηρετήσει (*υπηρετήσει*), ως επίτροπος των Εκκλησιών. Σ' αυτήν δε την υπηρεσία με την τιμιότητα, τη δικαιοσύνη και την οικονομία κατόρθωσε να δείξει έσοδα, που δεν είχαν αναδειχτεί στην εποχή άλλων επιτρόπων. Στην εποχή της επιτροπείας του το παγκάρι των εκκλησιών αρχίνησε να δίδει στα σχολεία 100-120 Οθωμ. λίρας ετησίως και έτσι απόδειξεν ότι δεν χρειάζονταν διπλογραφικές γνώσεις[114] και διπλογραφικά βιβλία σε τέτοιες επιχειρήσεις, για να φανεί κανένας χρήσιμος. Ο Θωμάς μάλιστα δεν κρατούσε παντελώς ούτε προϋπολογισμούς, ούτε ισολογισμούς, ούτε υπέβαλλε τέτοιους. Στην ετήσια συνέλευση των κατοίκων, στην οποία έπρεπε να λογοδοτήσει, λογοδοτούσε κατά ένα τρόπο πρωτάκουστο και πρωτοφανή. Παρουσίαζε δυο σκούφιες. Στη μια σκούφια είχε τις εισπράξεις από το κηρί και στην άλλη τις εισπράξεις από τους δίσκους. Οι δυο σκούφιες ήταν η λογοδοσία της διαχείρισής του. Μα είχε τον άριστο διπλογράφο, την τιμιότητα. Η αρχή που έκαμε να δίνει η Εκκλησία στα σχολεία από το παγκάρι 100-120= εκατό έως εκατόν είκοσι οθωμ. λίρες ετησίως, το οποίο δεν μπορούσαν να μη συνεχίσουν οι διάδοχοί του, είναι αρκετό, νομίζω, να δικαιώσει εκείνον που κατατάσσει το Θωμά μεταξύ των ευεργετών της Σιάτιστας. Πλην, και αλλιώς φάνηκε ευεργέτης στην πατρίδα του, άφησε με τη διαθήκη του ικανό χρηματικό ποσό άνω των 100= εκατόν οθωμ. λιρών. Και στις εκάστοτε ανάγκες της κοινότητας έρχονταν αρω-

---

[113] **Gerecht**, στη γερμανική γλώσσα σημαίνει δίκαιος.

[114] **Διπλογραφικές γνώσεις**, οι γνώσεις για τήρηση βιβλίων λογιστικών κατά το διπλογραφικό σύστημα, όπου σημειώνεται διπλή εγγραφή με χρέωση κάθε λογαριασμού και αντίστοιχη πίστωση.

γός και για τούτο τα σχολεία τίμησαν την κηδεία του συνοδεύσαντα αυτόν μεχρι του τάφου[115]. **(603)**

15. Δημήτριος Καλτιός <Καλτσιός ή Τριανταφύλλου>

Ο Δημήτριος Καλτιός από τη Σιάτιστα της Δυτικής Μακεδονίας ειργάζονταν στο Κραγιούγιεβατς της Σερβίας και κατόρθωσε να αποκτήσει εκεί κτήμα, που αποτελούνταν από μαγαζιά και δυο κατοικίες μικρές και οικόπεδο. Από το κτήμα αυτό το μισό αφήκε με τη διαθήκη του στα Δημοτικά Σχολεία της πατρίδος του Σιάτιστας (Χώρας) και το άλλο μισό στη σύζυγό του Σουλτάνα, από την οποία το αγόρασαν τα Σχολεία σε τιμή ευκαιρίας και με όρους ευνοϊκούς.[116]

16. Αδελφοί Πότσιου

Οι αδελφοί Πότσιου, Ιωάννης και Κωνσταντίνος, αφήκαν τα κτήματά τους, που είχαν στη Σιάτιστα, στον Άγιο Δημήτριο[117].

---

[115] Πράξη τιμητική και αναγνώριση της ευεργεσίας. Ο Κανονισμός (της Ορθοδόξου Κοινότητος Σιατίστης) όριζε -στο άρθρο 48- τις παρακάτω τιμές για τους ευεργέτες των σχολείων, όταν πέθαιναν: *«Τους δωρητές 10-30 λιρών συνόδευαν μέχρι τον τάφο οι μαθητές της Αστικής σχολής, τους δωρητές 30-50 λιρών συνόδευαν οι μαθητές της Αστικής σχολής και οι μαθήτριες του Παρθεναγωγείου, που διέκοπταν τα μαθήματα την ημέρα της κηδείας, ενώ όσους αφιέρωναν πάνω από 50 λίρες τους συνόδευαν όλα τα σωματεία της κοινότητας, οι μαθητές όλων των σχολείων της Σιάτιστας και, εκτός από την κατάθεση στεφανιού, εκφωνούνταν και επικήδειος λόγος».* **(**Δάρδας Α.Ν., «***Ο Κανονισμός της Ορθοδόξου Κοινότητος Σιατίστης (1902) τα διοικητικά όργανα της Κοινότητας»,* **ΕΛΙΜΕΙΑΚΑ 28**, σελ. 51).
Για το Θωμά Γκερεχτέ γράφει ο Α. Λαζάρου «…. *Θωμάς Γκερεχτές, όστις ζων μεν εδωρήσατο δια τα σχολεία 400 λίρας, αποθανών δε κατέλιπεν ετέρας 400 προς τον αυτόν σκοπόν …».* (Λαζάρου Α., ***«Σιάτιστα»,*** **ΜΗΠΣ 1910**, σελ. 153).

[116] *«Κατέλιπε δια διαθήκης το 1885 εις το Σχολείον (1ο Δημοτικό) την ακίνητον περιουσίαν του αποτελουμένην εκ 4 καταστημάτων, 3 κατοικιών, 2 αποθηκών, 1 κήπου και 1 οικοπέδου εις Κραγιούγεβατς της Σερβίας, αξίας 17 χιλ. δολλαρίων, κατά προπολεμικήν εκτίμησιν. Η περιουσία αύτη απηλλοτριώθη υπό του Γιουγκοσλαβικού κράτους μετά την επικράτησιν του κομμουνισμού. Κατόπιν διαπραγματεύσεων εδόθησαν εις το Σχολείον 120 χιλ. δραχμών εις 5 δόσεις».* (***«Ευεργέται και δωρηταί των Δημοτικών Σχολείων Σιατίστης»,*** Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη,** σελ. Γ 54). Πληροφορίες για το κληροδότημα αυτό και στη σελ. 23 του: **Ευεργέτες και δωρητές της Σιάτιστας,** του Γεωργίου Μπόντα.

[117] Ιωάννης Αν. Πότσιου, Κωνσταντίνος Αν. Πότσιου, Παναγιώτης Αν. Πότσιου,ήταν δερματέμποροι εγκατεστημένοι στη Σερβία (στο Κραγιούγιεβατς) αρχές του 20ου αι.. Βλέπε ***«Οι Σιατιστείς της Διασποράς. Οι Σιατιστείς στην Σερβία»,*** Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 147. *«Το 1984 ο Δημήτριος Κ. Καπνουκάγιας, εκπληρώνοντας παλιά επιθυμία των αποθανόντων αδελφών Ιωάννου, Κωνσταντίνου και Παναγιώτου Πότσιου δώρισε στο ναό του Αγίου Δημητρίου μια ετοιμόρροπη οικία με*

17. Αδελφοί Τσιστόπουλοι

Οι αδελφοί Τσιστόπουλοι εδαπάνησαν άνω των 300 =τριακοσίων οθωμ. λιρών και ανήγειραν το Παρθεναγωγείον Γερανείας[118]. Ο δε Δημήτριος Τσιστόπουλος αφήκε δια διαθήκης[119] το μέγαρο που βρίσκεται στην οδό Τσιμισκή της πόλεως Θεσσαλονίκης στη σύζυγό του[120] <κενό στο χειρόγραφο>, ίνα *(για να)* συντηρείται από τα ενοίκια αυτού εν όσω ζει, και μετά το θάνατό της το δωρείται στην Κοινότητα Σιάτιστας, <για> να ανεγερθεί νοσοκομείο στη Γεράνεια, το οποίο να λειτουργεί στο διηνεκές.

18. Ελένη Τσιαγκάλη – Ναούμ Βόγκουλιος

Η Ελένη Τσιαγκάλη το γένος Χ΄΄Ιωαννίδου αφήκε στην Κοινότητα Χώρας Σιατίστης την οικία της, που είναι παράπλευρα της οικίας αδελφών Πάντου - Δ. Μπαντσάρλα. Αυτή η οικία διαρρυθμίστηκε και πολλά χρόνια χρησίμευσεν ως Παρθεναγωγείο, Νηπιαγωγείο και κατοικία των διδασκαλισσών, έως ότου θεωρήθηκεν επιβλαβής στην υγεία, προ πάντων των νηπίων, και ανέλαβεν ο Ναούμ Βόγκουλιος, ο οποίος με ιδική (**604**) του δαπάνη ανήγειρεν εκ βάθρων καινούργιο Παρθεναγωγείο και Νηπιαγωγείο και κατοικίαν των διδασκαλισσών στο ίδιο μέρος. Τούτο, όταν θεωρήθηκε περισσεύον, πωλήθηκε στο Βασίλειο Μήκα και το Παρθεναγωγείο και Νηπιαγωγείο μεταφέρθηκαν στο άλλοτε

οικόπεδο στη θέση Φούρκα. Το εκκλησιαστικό συμβούλιο αποδέχθηκε τη δωρεά και ευχαρίστησε το δωρητή. (Πράξη 13/23-6-1984 Εκκλησιαστικού Συμβουλίου)», βλέπε Δάρδας Α., **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας,** σελ. 215.Ο Δημ. Κ. Καπνουκάγιας ήταν συγγενής των αδερφών Πότσιου, η μητέρα τους ήταν αδερφή του πατέρα του, (άρα θεία του και αυτοί πρώτα ξαδέρφια του), βλέπε Καπνουκάγιας Χρ., **Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ**, σελ. 44 κ.ε.

[118] Για δωρεά αδερφών Τσιστοπούλου βλέπε υποσημείωση 28 του Δ΄Μέρους.

[119] Ο **Δημήτριος Τσιστόπουλος** δεν άφησε διαθήκη, αλλά την τελευταία επιθυμία του τη διαβάζουμε στην εισαγωγή της διαθήκης της γυναίκας του (4/8/1952):
…...και εκπληρούσα επιθυμίαν του αειμνήστου συζύγου μου και εμού της ιδίας, ίνα την περιουσίαν ημών διαθέσωμεν υπέρ αγαθοεργού σκοπού,….
……..εις τον έ τ ε ρ ο ν τόν και κυριώτερον σκοπόν μου, ήτοι τους πόρους τούτους ορίζω ίνα το Ίδρυμα διαθέτη δια την δωρεάν νοσηλείαν των απόρων κατοίκων Σιατίστης και της περιφερείας της εις το ιδρυθησόμενον εν Σιατίστη Νοσοκομείον ή Ιατρείον……εις ην δε περίπτωσιν εντός τριετίας από της ανεγέρσεως του Διοικητηρίου δεν ήθελε καταστή δυνατή εν Σιατίστη η ίδρυσις Νοσοκομείου ή Ιατρείου και μέχρι της ιδρύσεως τοιούτου, τότε ορίζω ……
«Σιατιστινή προσωπογραφία, Δημήτριος και Θεολογία Τσιστοπούλου», Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη,** σελ. Γ 65-66. (Ο Φ.Ζ. πέθανε το 1951 και δεν είχε υπόψη του τα νέα δεδομένα).

[120] Το όνομα της συζύγου είναι Θεολογία.

Αστικό Σχολείο. Το δε αντίτιμο της αξίας αυτού εδαπανήθη στη νέα Δημοτική Σχολή.[121]

19. Δημήτριος Τσιρλιγκάνης

Ο Δημήτριος Τσιρλιγκάνης, έμπορος, εξυπηρέτησε (*υπηρέτησε)* την Κοινότητα Σιάτιστας ως επίτροπος των Εκκλησιών και εφάνη αρωγός στις ανάγκες της με δωρεάν του 100= εκατόν λιρών Οθωμανικών για την ανέγερση του νέου Δημοτικού Σχολείου <του 1ου> και ετέρων 100= εκατόν οθωμ. Λιρών για την ανέγερση του ναού του Αγίου Δημητρίου, που είχε καεί.

20. Μιχαήλ Τέρτης

Επίσης, ο Μιχαήλ Τέρτης αναδείχτηκεν ευεργέτης της Σιάτιστας, διότι πρόσφερε αρκετά ποσά για την ανέγερση <του 1ου> Δημοτικού Σχολείου και για την ανέγερση του καέντος ναού (*του ναού που κάηκε*), <του Αγίου Δημητρίου>[122].

21. Στέφος Στέφου

Ο Στέφος ήταν ένας βιοπαλαιστής που ζούσε στην ξένη· ήταν γόνος πτωχής οικογενείας. Ξενιτεύθηκε μικρός στη Βουλγαρία και εγκαταστάθηκε στο Ρουστσούκιο[123] αυτής. Εκεί προσπαθούσε να αποκτήσει αρκετήν περιουσία, όχι για να ζήσει αυτός με άνεση, όσο για να μπορέσει να φανεί χρήσιμος στην πατρίδα του. Δυστυχώς, ο πρόωρος θάνατός του ματαίωσε την εκπλήρωση των καλών του διαθέσεων, που φάνηκαν από τη διαθήκη του, την οποίαν έκανε,

---

[121] Ο **Ιωάννης Τσιαγκάλης** ήταν έμπορος της Σιάτιστας στα χρόνια του Αλή πασά.
Η κόρη του Αλεξάνδρα παντρεύτηκε το βοηθό του πατέρα της Λάζαρο Μπεμπέ, βλέπε Φ.Ζ. σελ. χειρ.30, και ο γιος του Κων/νος παντρεύτηκε την Ελένη, κόρη του Νικολάου Χατζηιωάννου, αδελφή του ευεργέτη Θεόδωρου Χατζηιωννίδη, βλέπε Φ.Ζ. σελ. χειρ.539. Το σπίτι του Τσιαγκάλη -που βρισκόταν στην οδό Μανούση στο ύψος του αριθμού 4- το κληρονόμησαν τα παιδιά του Κων/νος και Αλεξάνδρα. Η Αλεξάνδρα πούλησε το μερίδιό της στο Παρθεναγωγείο το έτος 1883. Και η Ελένη, σύζυγος Κων/νου Τσιαγκάλη, δώρισε το δικό της μερίδιο στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου.
Ο **Ναούμ Βόγκουλιος** ήταν σημαίνον πρόσωπο της εποχής του· διέθεσε 90 λίρες για την κατεδάφιση και την εκ νέου ανέγερση της οικίας Τσιαγκάλη, ώστε να χρησιμοποιηθεί ως Παρθεναγωγείο-Νηπιαγωγείο. Βλέπε Δάρδας Α., ***«Ανέγερση Παρθεναγωγείου στην άνω Σιάτιστα και προβλήματα λειτουργίας του (1893-1894)»,*** εισήγηση στο Διεθνές συνέδριο του 2003 στη Σιάτιστα σελ. 133-141.

[122] Βλέπε Δάρδας Α., **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας,** σελ. 153 και Σκεύου Ζερβού, **Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί,** σελ. 642.

[123] **Ρουστσούκιο ή Ρουχτσούκιο,** το βρίσκουμε ως Ρούσε και Ρουστούκ. Πόλη της Βουλγαρίας πάνω στην όχθη του Δούναβη, 163 χιλιόμετρα ΒΔ. της Βάρνας.

διότι εννόησεν ότι επίκειται ο θάνατός του, και με την οποία αφήνει ένα ποσόν να χρησιμεύσει για την ανέγερση δημοτικού Μεγάρου. Το ποσόν που άφηνε δεν ήτο ικανό να αρκέσει για την ανέγερση του Μεγάρου, αλλ' ήλπιζεν ότι, δίδοντας αφορμήν με τη δωρεά του, θα βρίσκονταν συμπολίτες του να τον μιμηθούν και <να> ενώσουν τις δωρεές τους και <να> σχηματισθεί έτσι επαρκές ποσό, για να εκλείψει και η έλλειψη αυτή της πατρίδος του. (**605**)

22. Γεώργιος Δ. Μουσταφά και οι υιοί αυτού Δημήτριος και Θεόδωρος

Ο Γεώργιος Δημ. Μουσταφά, γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας, αφού άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στην πατρίδα του, επειδή επιθυμούσε να πάρει ανώτερη μόρφωση και να δράσει εμπορικά, αποδήμησε στη Γερμανία και ίδρυσε στη Λειψία οίκον από (*με*) γουναρικά και δέρματα, το δεύτερο ήμισυ της 19ης εκατονταετηρίδας. Εκεί εργαζόμενος, ευεργετούσε κατά πολλούς και διαφόρους τρόπους τους συγγενείς του, που ήθελαν να τελειοποιηθούν είτε ως επιστήμονες είτε ως έμποροι. Πλησίον στο Γεώργιο βρήκαν προστασία ο ιατρός Θ. Χ. Φλωράς[124], οι αδελφοί Ζυγούρη, <μικρό κενό στο χειρόγραφο>[125] Νεράντζης και άλλοι. Αφού απόθανεν ο Γεώργιος, συνέχισαν τις εργασίες αυτού οι υιοί του Δημήτριος και Θεόδωρος. Αυτοί, επειδή έτρεφαν θερμή στην πατρίδα τους Σιάτιστα αγάπη, όχι μονάχα επισκέφθησαν αυτήν, αλλά και ευεργέτες της αναδείχτηκαν. Ο Δημήτριος εδώρισε στα σχολεία της εικόνες ιστορικές, ο δε Θεόδωρος μια μηχανή κινηματογραφική με διδακτικές ταινίες.

{Ένας των υιών του Δημητρίου δεν θέλησε να ακολουθήσει τις εργασίες του πατρός του, διότι είχεν ιδιαίτερη κλίση στη μουσική, <και>, χωρίς τη θέληση του πατρός του, μετέβη στας Αθήνας, όπου ένα έργο του σε ένα διαγωνισμό βραβεύθηκε και αναδείχτηκε ένας από τους καλούς μουσικοσυνθέτες}
<για το εντός των αγκυλών κείμενο πληροφορίες στην υποσημείωση> [126].

---

[124] Ο Θ.Χ.Φλωράς στο βιβλίο του «**Πρώτα στοιχεία σωματολογίας του ανθρώπου** συντεθέντα μεν υπό Φ.Τερκς εκ του Γερμανικού δε μεταφρασθέντα υπό Θεοδώρου Χ. Φλωρά Σιατιστέως, εν Λειψία 1882», στην πρώτη σελίδα, σημειώνει: «ΤΩ ΕΥΕΡΓΕΤΗ ΚΑΙ ΘΕΙΩ ΜΟΥ ΓΕΩΡΓΙΩ Δ. ΜΟΥΣΤΑΦΑ ευγνωμοσύνης ένεκεν, ο ανεψιός Θ.Χ.ΦΛΩΡΑΣ».

[125] Το όνομα που λείπει είναι Ιωάννης. Είναι ο Ιωάννης Νεράντζης του Δημητρίου, γεννημένος στη Σιάτιστα το 1853.Είχε τυπογραφείο στη Λειψία.
Πηγές: **(1)** Προφορική μαρτυρία της Νίνας Δάρδα, ιατρού, από τις οικογενειακές της αναμνήσεις, **(2)** Νεράντζη-Βαρμάζη Βασιλική, «***Οικογένεια Νεράντζη. Μια από τις παλαιότερες οικογένειες της Σιάτιστας»,*** εισήγηση στο Διεθνές συνέδριο του 2003 στη Σιάτιστα, σελ. 219. **(3) Εκλογικός Κατάλογος** Υποδιοικήσεως Ανασελίτσης 1915. **(4)** Φλωράς Θεόδωρος του Χ., ***Πρώτα στοιχεία σωματολογίας του ανθρώπου*** συντεθέντα μεν υπό Φ.Τερκς εκ του Γερμανικού δε μεταφρασθέντα υπό Θεοδώρου Χ. Φλωρά Σιατιστέως, εν Λειψία 1882

[126] Σύμφωνα με σχετικό δημοσίευμα του Στράτου Ηλιαδέλη στα **Ελιμειακά** (τεύχος 43,

23. Κωνσταντίνος Περπέσας

Ο Κωνσταντίνος Περπέσας γεννήθηκε και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα κατά το τελευταίο τέταρτο της 19ης εκατονταετηρίδας στη Σιάτιστα. Αφού αποφοίτησεν από την Ελληνική Σχολή της Σιάτιστας, ήρθε στη Λειψία και ειργάσθηκε κοντά στο Δ. Μουσταφά και αναδείχτηκε άξιος διάδοχος αυτού. Αν και ευρίσκετο μεταξύ μιας κοινωνίας εξόχου ευτυχίας, δεν λησμόνησε την πατρίδα του, αλλά πάντοτε αναπολούσεν αυτήν και σε ένδειξη του ενδιαφέροντός του απέστειλε στο Γυμνάσιό της έναν ηλεκτρικόν προβολέα μεγάλης αξίας, ο οποίος συνετέλεσε σε εποπτική διδασκαλία των μαθημάτων που απαιτούν την τοιαύτην διδασκαλίαν (**606**).

24. Αλεξάνδρα και Μιχαήλ Κουκουλίδης

Η Αλεξάνδρα, γόνος της αρχοντικής οικογενείας της Σιάτιστας αδελφών Πάντου, θυγατέρα του Κώτσιου Πάντου, εμπόρου στη Σιάτιστα και Θεσσαλονίκη και μετόχου του εργοστασίου γαϊτανίων και ερίων στο Δίχοβο[127], και ο Μιχαήλ, γόνος επίσης της αρχοντικής οικογενείας Κουκόλια, ο οποίος ανήκεν εις την ανώτερη κοινωνία της Γεράνειας Σιάτιστας, που το μαρτυρούσεν η κατοικία <του>, που υψώνετο ως ένα φρούριο, κοντά στο ναό του Αγίου Νικολάου, αναδείχτηκαν οι μεγαλύτεροι ευεργέτες μεταξύ των επιζώντων (*σημερινών)* κατοίκων της κοινότητας Σιάτιστας, διότι όχι μονάχα έχουν αποστείλει αρκετή ποσότητα αλεύρων, για να διανεμηθούν στους απόρους συμπολίτες τους τις μέρες της δυσπραγίας εξ αιτίας του Πρώτου πολέμου (*Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, 1914-1918*), αλλά και έργα άλλα έχουν επιτελέσει, που θα μένουν για πάντα και θα συντελούν άλλα μεν στην πρόοδο της νεολαίας και άλλα θα προβάλλονται ως ένδειξη της ευγνωμοσύνης που χρεωστούμε σε κείνους που έχουν προτάξει τα στήθη τους για τη σωτηρία της Σιάτιστας και για τη δόξα της Ελλάδος. Έχουν προικίσει δηλαδή τα σχολεία με σπάνια και πολύτιμα εποπτικά και διδακτικά μέσα, έχουν ανεγείρει το καλλιμάρμαρο και έξοχο Ηρώο των πεσόντων στους απελευθερωτικούς αγώνες και έχουν εξωραΐσει την αντικρύ του

Δεκέμβρης 1999) με τίτλο: ***Χαρίλαος Περπέσσας, ο άγνωστος Σιατιστινός συνθέτης και φιλόσοφος (1907-1995)***, η πληροφορία ελέγχεται λανθασμένη. Δεν πρόκειται για γιο του Δ. Μουσταφά, αλλά για τον πρωτότοκο γιο του Κων/νου Περπέσα, τον αναγνωρισμένο διεθνώς, αλλά άγνωστο στην πατρίδα του, συνθέτη Χαρίλαο Περπέσσα (Λειψία, 10 Μαΐου 1907- Σάρρον Μασαχουσέτης, 19 Οκτωβρίου 1995). Το 1935 ο Χαρίλαος Περπέσσας έλαβε από την Ακαδημία Αθηνών το Πρώτο βραβείο μουσικής σύνθεσης. Ο διεθνούς φήμης Έλληνας μαέστρος Δημ. Μητρόπουλος τον ξεχώρισε και τον έκανε γνωστό στο κοινό της Αμερικής συμπεριλαμβάνοντας έργα του στο ρεπερτόριό του. (Το άρθρο στο τεύχος των **Ελιμειακών** μας έκανε γνωστό ο κ. Νικόλαος Ψημμένος).

[127] Βλέπε υποσημείωση 103 του Στ΄ Μέρους.

Αγίου Μηνά τοποθεσίαν με την εκλογή (*επιλογή),* όπως εκεί ανεγερθή *(να ανεγερθεί εκεί*) το Ηρώον, χωρίς να φεισθούν τις μεγάλες δαπάνες που απαιτούσε η τοποθεσία για το βραχώδες της και τις ανωμαλίες <του εδάφους> που παρουσίαζε. Η αγιογραφία *(αγιογράφηση)* του Αγίου Νικολάου [έγινε επίσης] δια δαπάνης αυτών.

25. Ο Νικόλαος Δήμου (Γκαργκατσούια)[128]

Ο Νικόλαος Δήμου αξίζει επίσης να καταλάβει διακεκριμένην <θεση> μεταξύ των ζώντων[129] ευεργετών της Σιάτιστας, διότι με αρκετά και επωφελή έργα επροίκισεν αυτήν. Έκαμε το Πάρκο[130], όπου ευρίσκουν οι κάτοικοι αναψυχή τις μέρες του θέρους, και έδωκε μ' αυτό μορφήν πόλεως στην πατρίδα του, αγόρασε <και> κατεδάφισε τα προ του Αγίου Νικολάου εργαστήρια και έτσι έδωκε την πρέπουσα εμφάνιση στο ναό. Τακτοποίησε στη Σχολή μέρος για τα συσσίτια των μαθητών. Επεσκεύασε τον νάρθηκα (**607**) του Αγίου Μηνά, που χρησιμεύει ως σταθμός αναψυχής στους ανερχομένους και κατερχομένους, τόσο το θέρος όσο και το χειμώνα. Περιόρισε με σύρμα *(περιέφραξε*) την περιοχή της Αγίας Τριάδος και κατέστησε δυνατή την προφύλαξη των εκεί δενδρυλλίων, τα οποία είχε φυτεύσει η επί της αναδάσωσης Επιτροπή Σιατίστης, και πολλά άλλα σκοπεύει να δωρήσει στη γενέθλιό του <πόλη> δια της διαθήκης του.

26. Ο Πολυανής Παρθένιος Γκόλιας

Ο Παρθένιος γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα τέλη του 19ου αιώνα, ανατράφηκε με [άκρα ευσέβεια] από τη μητέρα του, της οποίας ο σεβασμός στους θρησκευτικούς λειτουργούς ήταν υπόδειγμα στους συμπολίτες της. Αυτή[131], όταν πέρασεν από τη Σιάτιστα ο άγιος Κοσμάς, επικεφαλής άλλων γυναικών τον συνόδευσε έως τον Ασπρόκαμπο[132] μεταβαίνοντα στα Γρεβενά. Με τέτοια αισθήματα μεγάλωσε τον Παρθένιο, ο οποίος μικρός παρακολουθούσε τους

---

[128] Ο Νικόλαος ήταν γιος του Δήμου Γκαργκατσούια και της Καλλιόπης Πάντου Δελινίκου, εγγονός (από τη μεριά του πατέρα του) της Βασιλικής, αδελφής του μεγάλου ευεργέτη Τραμπαντζή. Σύμφωνα με τη συνήθεια της εποχής του, είχε ως επίθετο το όνομα του πατέρα του Δήμου. (Μαρτυρία Νίνας Δάρδα, ιατρού).

[129] **των ζώντων**: Αναφέρεται στα χρόνια που ζει ο Φ.Ζ.

[130] Βλέπε υποσημείωση 104 του Α΄ Μέρους και **Παράρτημα** εικ. 3.

[131] Πιθανολογούμε ότι είναι η προγιαγιά του, στηριζόμενοι στα παρακάτω:
α) Ο Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779) πέρασε από τη Σιάτιστα γύρω στο 1776.
β) Ο Παρθένιος Γκόλιας γεννήθηκε το 1860.
Θεωρούμε ότι 84 ολόκληρα χρόνια από τη χρονιά που ήρθε ο Κοσμάς ο Αιτωλός στη Σιάτιστα δικαιολογούν ο Παρθένιος του 1860 να είναι η 3η γενιά, μετά την Αλεξάνδρα.

[132] **Ασπρόκαμπος**, χωριό του Νομού Γρεβενών· υπάγεται στο Δήμο Γρεβενών.

ιερείς στους αγιασμούς, στις λειτουργίες στα εξωκλήσια, στα υψώματα[133] και [τα Σάββατα και τις παραμονές των μεγάλων εορτών] μάζευε λειτουργιές από τα σπίτια του ιερέα[134] που τον είχε κοντά του. Αυτός δε ήταν ο Παπαχατζής Βασίλειος, πολύ σεβάσμιος ιερεύς, στον οποίο και έτρεφεν άπειρο σεβασμό ο Παρθένιος σε όλη τη ζωή του. Όταν μεγάλωσε, πήγε στην ιερά Μονή του Αγίου Νικάνορος στη Ζάμπουρντα, όπου και πήρε τον πρώτο βαθμό της ιεροσύνης. Όταν κατόπιν έγινεν αρχιερέας και έρχονταν για λίγες μέρες στη Σιάτιστα, οι συμπολίτες του τον περιέβαλλαν με σεβασμό έκδηλο και αγάπη άπειρη, που ο Σισανίου αρχιερέας Αθανάσιος Πολέμης, ο από Κώου <1893-1900>, παρατήρησεν αυτό και μια μέρα μου είπεν: «αν ήμουνα εγώ στη θέση του Παρθενίου, θα αποφάσιζα να ιδιωτεύσω στη Σιάτιστα· και έτσι εγώ μεν θα έφερνα τον τίτλο του αγίου Σισανίου, αλλ' ο Παρθένιος θα δέχονταν τις αρχιερατικές τιμές». Και είχε δίκαιο. Πλην, στον Παρθένιο δεν περνούσαν από το κεφάλι του τέτοιες αποφάσεις. Ο Παρθένιος ήθελε κίνηση, ήθελε ζωή με δράση. Εκείνο που πολύ μισούσεν ήταν η αδράνεια.

Ο Παρθένιος είχεν ετοιμότητα πνεύματος, πατριωτισμό άδολο, αγάπη στη γενέτειρά του απαράμιλλη και ασύγκριτη στην Ελλάδα του, αφοσίωση στην οικογένειά του, εμμονή στα πάτρια, που δεν ήθελε να μετακινούνται, όταν έβλεπεν ότι καλώς έκειντο. Στους οικείους δεν επέτρεπε να αλλάζουν τη μορφή του σπιτιού του και απαιτούσε να διατηρούν τα πράγματα όπως τα παρέλαβαν από τους προγόνους τους. Όταν τα βλέπω, μου έλεγεν, όπως τα έχω γνωρίσει μικρός, το (**608**) κάθε ένα κάτι μου λέγει και κάθε γωνιά του σπιτιού μού θυμίζει κάτι και η καρδιά μου γεμίζει από συγκίνηση φέρνοντας στο νου μου τα παιδιακίσια μου χρόνια. Το σπίτι του είναι κτισμένο στη συνοικία «Γκαράδικα», στο ρίζωμα του λόφου στην κορυφή του οποίου είναι κτισμένη η εκκλησία της Αγίας Τριάδος και του οποίου τα ριζώματα αρχίζουν από τη Μπάρα, διευθύνονται στα 3 Πηγάδια και φτάνουν στον Κατούρα και ολίγο τι παρακάτω.

Όταν ο Παρθένιος έρχονταν στη Σιάτιστα, ευχαριστούνταν να μένει στο απάνω δωμάτιο, που είχε τα παράθυρα στο δρόμο και βρίσκονταν σε ύψος αρκετό. Κάμναμε πρόχειρο γραφείο τα παράθυρα και εκεί γράφαμε την αλληλογραφία στους φίλους του, και είχε αρκετούς. Τι τα θέλετε, άμα αυτόν τον άνδρα τον γνωρίζατε, δεν μπορούσατε παρά να τον αγαπήσετε και <να> τον εκτιμήσετε. Ήταν όλος ειλικρίνεια, αγάπη στη μεγάλη και μικρή πατρίδα, αφιλοκέρδεια,

---

[133] **Ύψωμα**, μικρό κομμάτι από το πάνω μέρος του πρόσφορου / λειτουργιάς που έχει ευλογηθεί από τον ιερέα και το οποίο δίδεται σε εορτάζοντα ή σε αυτόν για τον οποίο γίνεται η θεία λειτουργία. Πάνω στο κομμάτι αυτό υπάρχει ανάγλυφο το αποτύπωμα της σφραγίδας με την οποία σφραγίζομε το άψητο ακόμα πρόσφορο.
Εδώ, όμως, εννοεί μια συνήθεια του τοπου μας, κατά την οποία ο ιερέας επισκέπτεται το σπίτι που γιορτάζουν -συνήθως τα αρσενικά μέλη- και διαβάζει ευχή κόβοντας τελετουργικά πρόσφορο, «σηκώνει ύψωμα». Για να γίνει αυτό, οι εορτάζοντες προσκαλούν τον ιερέα στέλνοντάς του κρασί και πρόσφορο / λειτουργιά.

[134] Από τα σπίτια της ενορίας του ιερέα.

φιλανθρωπία και γράμματα ολίγα. Σε κάθε επίσκεψή του στη Σιάτιστα ήθελε να κάμει κάτι το καλό. Έκαμε τη στέρνα στον Άγιο Δημήτριο, έκαμε με έξοδά του τις εικόνες στο εικονοστάσι του σολέα[135] στον ίδιο ναό, εδώρησεν ιερά άμφια για τους ιερείς του ιδίου ναού, επιδιόρθωσε το δρόμο από τον Κατούρα έως τον Μπούνο. Είχε δε σκοπό να κάμει και ένα διτάξιο δημοτικό σχολείο στον Μπούνο, για να απαλλάξει από τα ψύχη και τα πάγη (*τους πάγους*) του χειμώνα [τα μικρά <παιδιά>], που υποφέρουν, γιατί αναγκάζονται να πηγαίνουν στο κοινό σχολείο πολλά χωρίς παπούτσια και παλτό. Το χρήμα που χρειάζονταν το είχε έτοιμο και είχε γράψει σε δυο συμπολίτες του την απόφασή του ζητούντας και τη γνώμη τους. Δυστυχώς, εκείνοι τον (**609**) απέτρεψαν, γιατί είχαν κατά νου να του υποβάλουν <την ιδέα για> την εκτέλεση άλλου έργου, χρησιμοτέρου ίσως, σύμφωνα με τη γνώμη τους. Πλην, στο μεταξύ ήλθεν ο θάνατός του και ματαιώθηκε η εκτέλεση της καλής του Παρθενίου πρόθεσης και η Σιάτιστα ζημιώθηκε.

Τον Παρθένιο η Μ<εγάλη> Εκκλησία διόριζεν εις επαρχίες που χρειάζονταν θάρρος και γροθιά και όχι πένα και σοφία.

Ο Παρθένιος έδωκε το πρώτο πλήγμα στη Σαρακοστή, την εποχή της Κατοχής 1941-44[136], που δεν υφίστατο κατ' ανάγκη Σαρακοστή, διότι ο κόσμος δεν έτρωγε ό,τι του επέτρεπαν οι κανόνες της θρησκείας, αλλ' ό,τι μπορούσε να βρει και να αγοράσει. Στην ανάγκη και στην ανώτερη βία επιτρέπεται η παράβαση των θρησκευτικών κανόνων. Τούτο είχε συστήσει ο Παρθένιος στα 1914 [στο Σιδηρόκαστρο] κατά τον Ευρωπαϊκό Πόλεμο. Την εποχή εκείνη η τιμή των φασουλιών είχε φθάσει τις 10-15 δραχμές την οκά. Ο κόσμος στενοχωριούνταν πώς θα περνούσε τη Σαρακοστή με την τρομερή αυτή ακρίβεια. Ο Μητροπολίτης, βλέποντας τη στενοχώρια του ποιμνίου του, βγήκε μια Κυριακή φορεμένος τα αρχιερατικά του άμφια στην ωραία Πύλη του Αγίου Γεωργίου του Διμίρ–Ισάρ[137] και αντί παντός άλλου παραινετικού λόγου είπε στο ποίμνιό του τα εξής: «Αγαπητοί Χριστιανοί, η τιμή των οσπρίων υψώθηκε πολύ και αισθάνομαι τη δυσκολία που έχετε, διότι σκέπτεστε ότι δεν θα μπορέσετε να προμηθευθείτε όσπρια, τα οποία είναι η κυρία τροφή των χριστιανών τη Σαρακοστή. Αλλ' αφού τόσο υψώθηκε η τιμή τους, (**610**) εγώ σας επιτρέπω αυτή τη Σαρακοστή να μη νηστεύσετε διόλου»· και έτσι καθησύχασε τις συνειδήσεις των Χριστιανών.

---

[135] Του τέμπλου, βλέπε Δάρδας Α.Ν., **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας,** σελ. 144.

[136] Το σχόλιο του Φ.Ζ. για τη Σαρακοστή της Κατοχής δεν είναι λάθος, έρχεται, συνειρμικά με την αναφορά της στάσης του Παρθένιου σε προγενέστερα χρόνια και σε ανάλογες δύσκολες καταστάσεις (μέρες του 1ου Παγκοσμίου / Ευρωπαϊκού Πολέμου 1914-1918), ως καθησυχασμός των συνειδήσεων των χριστιανών.

[137] **Διμίρ-Ισάρ** (**Δεμίρ-Ισσάρ**), το Σιδηρόκαστρο του Νομού Σερρών· υπάγεται στο Δήμο Σιδηροκάστρου.

Πριν κλείσομε την βιογραφία του καλού τούτου ποιμένος, θεωρούμε επιβεβλημένο να δώσομε το λόγο στον χρονογράφο της «Μακεδονίας» Σταμ.Σταμ.[138] αντιγράφοντες όσα εκείνος περί Παρθενίου δημοσίευσε στο φύλλο της 5 Ιουνίου 1944.

27. Ο Παρθένιος (του Σταμ. Σταμ.)

«Σ' ένα παλιό μοναστήρι της Μακεδονίας ετελέσθη από γέρους με χιόνια πολλών χειμώνων στα μαλλιά μοναχούς μνημόσυνο υπέρ της ψυχής του προ εικοσιπενταετίας αποδημήσαντος εις Κύριον Παρθενίου Γκόλια, του Σιατιστέως, Μητροπολίτου Σιδηροκάστρου. Το μνημόσυνον αυτό τούτο είχε το ιδιόρρυθμον ότι εγένετο νύκτα. Και τούτο, διότι ο μακαρίτης Παρθένιος προτιμούσε να τελή νύκτα όλα τα γενικά μνημόσυνα -και όχι τα οικογενειακά- διότι η ώρα αυτή είνε πιο εντυπωσιακή και φέρει πιο κοντά την ψυχήν των ανθρώπων έως την μνήμην του απελθόντος ή των απελθόντων. Στας 10 την νύκτα έκαμε το μνημόσυνο του Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου κ.λπ.. Ή δέησις εις την Μονήν ήταν κατανυκτική. Τα λειψανωτά <;> κεριά γέμιζαν ίσκιους τους καπνισμένους από λιβάνια και καπνούς λαμπάδων τοίχους του παληού Μοναστηριού. Μέσα εις τις σκιές της οροφής και των γωνιών της Εκκλησίας νόμιζε κανείς πως έβλεπε φαντάσματα και σκιεράς ψυχάς προαπελθόντων. Κάπου εκεί θα ήταν και ο Παρθένιος. Νομίζω ότι τον βλέπω ολοζώντανον μπροστά μου. Γίγαντα ευρύστερνον με δυνατή και βροντερή φωνή, που έκαμνε να τρέμουν οι πολυέλαιοι των Εκκλησιών. Μαύρη θύελλα τα ανεμιζόμενα (**611**) ράσα του, όταν θύμωνε και χειρονομούσε.

Παλαιός ιερωμένος. Γύρω από το καλημαύχι του είχε δεμένη μια ταινία σαν σαρίκι, σημείον, ως μου έλεγαν, παλαιών, πολύ παλαιών ιερωμένων!….

Γράμματα δεν ήξερε πολλά. Αλλά κάθε φράσις του ήταν και επίγραμμα. Τόσον που ο Γαβριηλίδης, όταν την άνοιξη του 1915 έκαμεν ένα περίπατο εις όλην την Μακεδονίαν, από Δράμας μέχρι Φλωρίνης, για να αναπνεύση αντιβενιζελικόν αέρα, καθώς έλεγε, και τον εγνώρισεν εις την έδραν της αρχιεπισκοπής του, εξεπλάγη και τον ηρώτησε:

- Και πού σπούδασες, Δέσποτά μου;

- Στα σοκκάκια , του απήντησεν ο Παρθένιος.

Από τότε το γραφείον του Γαβριηλίδη εις την Αθήνα τρεις εικόνες το κοσμούσαν μονάχα, του Τρικούπη, του Βίσμαρκ και του Παρθενίου.

Η ζωή του και τα έργα του, καθώς και ο θάνατός του είνε ιστορία ολόκληρος. Ιστορία με γεγονότα απίστευτα και πρωτοφανή, όπως και η γέννησίς του, καθώς διηγείται ο Σιατιστεύς καθηγητής κ. Γκανούλης. Όταν ο πάτερ Κοσμάς

---

[138] **Σταμ.Σταμ.**, Σταμάτης Σταματίου (1881-1946). Γεννήθηκε στη Ναύπακτο, όπου τέλειωσε τις γυμνασιακές του σπουδές. Ασχολήθηκε με το Ευθυμογράφημα, διαθέτοντας πηγαίο χιούμορ, εμπνευσμένο από τη ζωή του χωριού. **Οι Ιστορίες του χωριού** εκδόθηκαν σε βιβλίο το 1946 και γνώρισαν πολλές εκδόσεις.

περιώδευε κηρύττων τον λόγον του θεού και την δόξαν της πατρίδος εις την Μακεδονίαν, την Στερεάν Ελλάδα και την Ήπειρον, έφθασε κατά το 1776 και εις την Σιάτισταν. Έστησεν ένα μεγάλον Σταυρόν – όπως συνήθιζεν – εις την θέσιν «Εικονοστάσι»[139] της Σιατίστης και μίλησε κάτω από αυτόν εις τους κα-

<Το πιο παλιό από τα εικονοστάσια που σώζονται κοντά στην Αγία Τριάδα. Το σημείο αυτό βρίσκεται πάνω στον παλιό δρόμο προς το Μικρόκαστρο, και ήταν σημείο αναφοράς για τους Σιατιστινούς με το όνομα «Εικονοστάσι», όπως μας περιέγραψε ο κ.Τέλιος κάτοικος της περιοχής της Αγίας Τριάδας.>

τοίκους, ειπών λόγια άγια και προφητικά. Κατεμάγευσε τους Σιατιστείς τόσον, που, όταν έφυγε για τα Γρεβενά, ηκολούθησαν τον πάτερ Κοσμά 5-6 άνδρες και 11 γυναίκες μέχρι του χωρίου Εξάρχου εις την θέσιν «Μύλοι». Εκεί προφητεύων ο άγιος Κοσμάς είπε ότι «θα γείνη κάποτε εδώ ζώνη στρατιωτική». Άργησεν η προφητεία, αλλ' επαλήθευσε. Πράγματι, στον (**612**) πρώτον Ευρωπαϊκόν Πόλεμον εις το 1916, οι Γάλλοι εχάραξαν εις το μέρος αυτό ακριβώς τα σύνορα της ουδετέρας ζώνης μεταξύ του βενιζελικού κράτους της Θεσσαλονίκης και του Βασιλέως Κωνσταντίνου, της Παλαιάς Ελλάδος…. Από εκεί απέ-

[139] *Κατά πρώτον έστησε τον Σταυρόν εις την τοποθεσίαν «εικονοστάσι», παρά τον ναόν της Αγίας Τριάδος της άνω συνοικίας Σιατίστης, εις θέσιν γνωστήν εις τους παλαιοτέρους Σιατιστείς με την επωνυμία «Σταυρός». Βλέπε* Γκανούλης Γεώργιος, ***Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός ο Εθναπόστολος, Η Εθνική και Εκπαιδευτική δράσις του.*** Μακεδονικόν Ημερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1934, σελ. 277.

στειλεν έπειτα τους συνοδούς του οπίσω εις την Σιάτιστα ο άγιος Κοσμάς. Από τας 11 γυναίκας αι 6 ήσαν στείραι (άτεκνοι). Εις αυτάς ο Πάτερ Κοσμάς προεφήτευσεν ότι θα γεννήσουν άλλες αρσενικά και άλλες θηλυκά παιδιά. Αλλά αυτά δεν πρέπει να βαπτισθούν εις την ιδίαν κολυμβήθραν, ούτε να έλθουν εις γάμου κοινωνίαν μεταξύ των. Έτσι και εγένετο. Μία από τις 6 άτεκνες που τεκνοποίησεν ήταν και η Αλεξάνδρα Γκόλια και έγγονος <δες υποσημείωση 131> αυτής εκ της κατά θαύμα τεκνοποιίας ήταν ο Παρθένιος.

Με χρήματα δικά του, τα οποία έκαμαν πράγμα μίαν ποιητικήν φαντασίαν του γράφοντος, έγεινε το μνημειώδες έργον του Δεμίρ-Ισσάρ, να γραφή εις τον βράχον του με γράμματα σκαλιστά κατ' εσοχήν εις την πέτραν, ύψους τριών περίπου μέτρων, το όνομα του Βασιλέως Κωνσταντίνου του ΙΒ΄ και από επάνω κατ' εξοχήν ένας δικέφαλος αετός, του οποίου η διάμετρος ήταν 16 μέτρα!

Είχε κατενθουσιασθή ο Κωνσταντίνος από το έργον αυτό -έχω ενθουσιώδη επιστολήν του- και, όταν ήλθεν εις την Θεσσαλονίκην για να παραδώση κάποιαν σημαίαν εις ένα σύνταγμα, ο Παρθένιος, ο οποίος δεν τον εγνώριζε προσωπικώς, εζήτησε να κατεβούμε, για να τον φιλήση. Κατεβήκαμε. Όταν παρουσιασθήκαμε εμπρός εις τον Βασιλέα, ο Κωνσταντίνος ηρώτησε τον Παρθένιον: «-Τι γίνεται ο Βράχος, Σεβασμιώτατε; - Τον έχω εμπρός μου, Μεγαλειότατε, απήντησεν εκείνος. -Να σου φιλήσω το (**613**) χέρι που τον έκαμεν, είπεν ο Βασιλεύς. –Όχι , να σε φιλήσω εγώ, γιατί στο πρόσωπό σου θα φιλήσω όλην την Ελλάδα». Συγκεκινημένοι και οι δυο, υψηλοί, γιγαντώδεις, αγκαλιασθήκαν και φιλιώντουσαν κλαίοντες από εθνικήν συγκίνησιν. Εγώ στεκόμουνα στην άκρη…..

Πέρασαν χρόνια από τότε, ήλθαν γεγονότα δυστυχή…ο πρώτος ευρωπαϊκός πόλεμος. Σαν τελείωσε κι αυτός, μια υψηλή σκιά είδα ένα βράδυ να περνάη στην Πλατεία της Ελευθερίας στη Θεσσαλονίκη. Τρόμαξα ν' αναγνωρίσω τον Παρθένιο…τόσον είχε καταβληθή. Σε περιμένω, μου είπε, να έλθης στο Δεμίρ – Ισσάρ.

-Δύσκολο το ταξείδι σήμερα, Σεβασμιώτατε.

-Σήμερα το ταξείδι δύσκολο με τα ευρωπαϊκά μουλάρια; (Αυτοκίνητα). Μ' αυτά μπορώ εγώ να γυρίσω όλην την Ελλάδα, όλην την Ευρώπην και να πάω και στον ουρανόν. Σε περιμένω..

Επήγε σε λίγο χρόνο εις τον ουρανό, αλλ' όχι με ευρωπαϊκά μουλάρια…Τέσσερες παπάδες τον απέθεσαν στον περίβολο του Αγίου Γεωργίου του Σιδηροκάστρου. Και εκεί είνε ακόμη ….Να μας περιμένη….»

28. Αλεξάνδρα Ι. Σπύρου

Η Αλεξάνδρα Ι. Σπύρου, θυγατέρα του ελληνοδιδασκάλου Αναστασίου Βήκα, βοήθησε με αρκετά χρηματικά ποσά την ίδρυση του Β<όρειου>

Νάρθηκα του Αγίου Δημητρίου και την ανέγερση του ναού της Παναγίας.[140]

29. Ο Χριστόδουλος Ν. Μέγας

Ο Χριστόδουλος Ν. Μέγας γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1863 και άκουσε σ'αυτήν (**614**) τα μαθήματα της Ελληνικής Σχολής. Άμα αποφοίτησεν από την Ελληνική Σχολή, τον πήρεν ο Αλέξανδρος Σαχίνης στη Βούδα-Πέστη. Πλησίον αυτού έμεινεν αρκετά χρόνια και κατόπιν, επειδή φλέγονταν από θερμή αγάπη στην (*για την*) πατρίδα του Ελλάδα, ήρθε στας Αθήνας, όπου εγκαταστάθηκεν οριστικά και ίδρυσε κέντρο θερινό, όμοιο με τα ευρωπαϊκά κέντρα. Το κέντρο του ήταν άξιο θαυμασμού και έκαμε το δημοσιογράφο Καμπούρογλου να κάμει την επομένη της επισκέψεώς του ιδιαίτερο άρθρο, στο οποίο εξήρε το κέντρο με την επιγραφή «Μέγας ει Κύριε, και θαυμαστά τα έργα σου».

Στην ιδιαίτερη πατρίδα του ο Χριστόδουλος έκαμε, με ιδικά του έξοδα, το περιτοίχισμα του περιβόλου του Αγίου Ιωάννου και εξωράισε αυτόν με δενδροφυτεία. Απόθανε στας Αθήνας στα 1943.[141]

30. Ο Ζήσης Αλεξίου

Ο Ζήσης Αλεξίου, δικηγόρος στας Αθήνας, αφήκε με τη διαθήκη του αρκετό χρηματικό ποσό να χρησιμεύσει για την ανέγερση ιδιαιτέρου κτιρίου να τοποθετηθεί (*στεγαστεί)* η Μανούσειος Βιβλιοθήκη και να γίνει και αναγνωστήριο, ώστε να μη μένει σε αχρηστία η Βιβλιοθήκη, αλλ'<ά> <να> αποβεί δυνατή η χρησιμοποίηση αυτής από τους βουλομένους[142].

31. Αναστάσιος Ευ. Μέγας

Ο Αναστάσιος Μέγας γεννήθηκε στη Σιάτιστα και άκουσε τα πρώτα μαθήματα στην Ελληνική Σχολή της Σιάτιστας. Τόση δε ήταν η επιμέλειά του, ώστε έκαμε τον Σιατιστέα Λάμπρον Παπασουλιώτη, που έμενε στη Θεσσαλονίκη, να τον πάρει υπό την (**615**) προστασία του, για να τελειώσει το Γυμνάσιο. Άμα αποφοίτησεν από το Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, διορίστηκε ελληνοδιδάσκαλος στη Σιάτιστα[143] και, ύστερα από ολίγα έτη, στα σχολεία της Αγχιάλου

---

[140] Βλέπε Δάρδας Α.Ν., **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας,** σελ. 131 και 165.

[141] Στη σελ. χειρ. 256 σημειώνει έτος θανάτου 1944.

[142] Για το θέμα αυτό βλέπε και Φ.Ζ., σελ. χειρ. 574.

[143] Στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη** ως πρώτη πόλη όπου δίδαξε αναφέρεται η Μεσημβρία της Θράκης, βλέπε Μέγας Γεώργιος Αν., «***Αναστάσιος Ε. Μέγας***», Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 41. Όμως ο ίδιος ο Α. Μέγας σε επιστολή του σχετική με τη δωρεά Τραμπαντζή, γραμμένη στην Αγχίαλο και δημοσιευμένη στο περιοδικό ΚΛΕΙΩ το 1888, σημειώνει μεταξύ άλλων ότι «πρότερον» εδίδαξε επί πενταετία στην Ελληνική Σχολή της πατρίδας του Σιάτιστας.

και κατόπιν από τα γεγονότα της Ανατολικής Ρωμυλίας ήρθε στας Αθήνας και <έπειτα> διορίστηκε καθηγητής του Τραμπαντζείου Γυμνασίου, όπου εξακολούθησε να διδάσκει μέχρι του θανάτου του[144], που έγινε (*επήλθε*) στα 1927.

Ο Μέγας ήταν φιλομαθέστατος και φιλοπονότατος. Συνέγραφε μεθοδικότατα διδακτικά βιβλία, όλα εγκεκριμένα, Κοσμογραφίαν, Γεωλογίαν, Φυσικήν Ιστορίαν και τελευταία Ιστορίαν του Γλωσσικού ζητήματος. Μέρος από το προϊόν της πωλήσεως των βιβλίων του όρισε με τη διαθήκη του να διατίθεται για τους απόρους μαθητάς της πατρίδος του[145].

32. Οι Σύλλογοι Σιατίστης στη Σαλαμάγκα και Ν. Υόρκην

Οι ανωτέρω Σύλλογοι είναι άξιοι ιδιαίτερης μνείας μεταξύ των ευεργετών Σιατίστης, διότι μένοντες στην ξενιτιά δεν έπαυσαν ούτε μια στιγμή να ενδιαφέρονται για το καλό της πατρίδας τους, φροντίζοντας να πληρώσουν (*αντιμετωπίσουν*) τις σπουδαιότερες ελλείψεις της με την πλούσια αποστολή χρηματικών ποσών για το σκοπό αυτό.

Οι πρώτες τους φροντίδες απέβλεπαν στην ύδρευση της Σιάτιστας και στην ανέγερση Μητροπολιτικού Μεγάρου. Μα, δυστυχώς, δεν επετεύχθησαν (*πραγματοποιήθηκαν*) και οι δυο αυτοί σκοποί τους. Πιστεύομε όμως ότι πολύ γρήγορα θα γίνουν και τα δυο αυτά πολύ χρήσιμα έργα, χάρις στις προσπάθειες που καταβάλλει ο νέος Μητροπολίτης Ιάκωβος (**616**), άνδρας δράσεως, που για τη Σιάτιστα και όλη την επαρχία Σισανίου ο διορισμός του πρέπει να θεωρηθεί εύρημα (*μεγάλη τύχη*).

33. Οι Σύλλογοι Προφήτης Ηλίας και Άγιος Χριστόφορος

Οι Σύλλογοι Χώρας και Γερανείας Προφήτης Ηλίας και Άγιος Χριστόφορος είναι άξιοι της ευγνωμοσύνης των δυο κοινοτήτων *(συνοικιών*) διότι με τις δραστήριες προσπάθειές τους κατόρθωσαν να προικίσουν τις δυο κοινότητες *(συνοικίες)* με δυο Δημοτικά Σχολεία, που πληρούν τους όρους υγιεινής.

34. Αλεξάνδρα και Γεώργιος Μήκα[146]

Ο Γεώργιος Μήκας, έμπορος καπνών, εξυπηρέτησε (*υπηρέτησε)* με πολλούς τρόπους την ιδιαίτερη πατρίδα του Σιάτιστα. Ως έμπορος καπνών, ανακούφισε αρκετά τους καπνεργάτες με το να επεξεργάζεται τα καπνά του στη Σιάτιστα, ενώ μπορούσε, με όρους πιο συμφέροντας, να τα επεξεργάζεται στη

---

[144] Ο Α.Ν.Δάρδας στο: **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας,** σελ. 710, σημειώνει τις περιόδους διδασκαλίας του στο Τραμπάντζειο: 1899-1903, 1911-1920.

[145] Στα **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ** 17-18, σελ. 81, είναι δημοσιευμένη η διαθήκη του.

[146] **Γεώργιος Δημ. Μήκα**, βλέπε Στρακαλής Μ., **50 Χρόνια Ελευθερίας,** σελ. 71.

Νεάπολη και αλλού. Ως δήμαρχος της Σιάτιστας, χρησίμευσε ως υπόδειγμα καλής και αφιλοκερδούς διεύθυνσης των κοινοτικών πραγμάτων. Ως έφορος **των σχολείων και ως μέλος της επιτροπής ανεγέρσεως του Αγίου Δημητρίου,** έδειξε ζήλο απαράμιλλο, αλλά και ως ευεργέτης αναδείχτηκε σημαίνων. Με τη διαθήκη του αφήνει <στην Κοινότητα>, ύστερα από το θάνατο της συζύγου του, το κτήμα του, όπου στεγάζονται[147] τα γραφεία του Δημοσίου Ταμείου και της Κοινότητας.

Η σύζυγός του όμως Αλεξάνδρα, επειδή θέλησε να ακολουθήσει τα ίχνη του συζύγου της, φάνηκε και εκείνη ευεργέτισσα, καθόσον παραχώρησε το κτήμα που αναφέραμε από τώρα στην κυριότητα της Κοινότητας και έγινε πρόξενη όχι μικρής ωφέλειας. Ο Γ. Μήκας εδώρησε και ένα κώδωνα, με τον οποίο γίνεται γνωστή η ώρα της καθημερινής έναρξης των μαθημάτων των σχολείων <σήμερα είναι στον περίβολο του 1ου Δημοτικού σχολείου Σιάτιστας, όπως φαίνεται στη φωτογραφία>. (**617**)

35. Δημήτριος Ζάχου και Γεώργιος Δ. Χριστοδούλου

Μεταξύ των μεγάλων ευεργετών της Σιάτιστας δίκαιο είναι να κατατάξομε τους Δημήτριο Ζάχου και Γεώργιον Δ. Χριστοδούλου, διότι ο πρώτος, ως διευθυντής των επιχειρήσεων του οίκου Αδελφών Αλλατίνι από τη Θεσσαλονίκη, προσλάμβανε στην υπηρεσία νέους από τη Σιάτιστα και ανάδειξεν έτσι περισσότερους από 50 νέους. Ο δεύτερος διότι, ως διευθυντής της Σχολής των Τηλεγραφητών, υποβοήθησε την είσοδο στη Σχολή των Τηλεγραφητών <σε> περισσότερους από 30 νέους από τη Σιάτιστα και συνετέλεσαν οι δύο, που αναφέραμε εδώ, στην ευμάρεια της πατρίδος τους.

36. Επίτροποι των Εκκλησιών

Και μία ακόμη τάξη (*ομάδα*) πολιτών <της> Σιάτιστας είναι επιβεβλημένο να παραδοθεί στην ευγνωμοσύνη των μεταγενεστέρων. Αυτή η τάξη είναι εκείνη που σε διάφορες εποχές ειργάστηκεν ως Επιτροπή των Εκκλησιών. Εκείνοι που αποτελούσαν την τάξη αυτή θυσίαζαν την ησυχία τους, τη θαλπωρή της οικογενείας τους το χειμώνα και από όρθρο βαθύν πήγαιναν στην εκκλησία, κάθε μέρα στο καθολικό και τις γιορτάσιμες μέρες στα εξωκλήσια, για να παρευρεθούν στο παγκάρι και <να> εισπράξουν το προϊόν από την πώληση των κηριών και από τους δίσκους και μπορέσει το παγκάρι να δώσει όσο το

[147] Την εποχή του Φ.Ζ.

δυνατόν περισσότερα χρήματα για τη συντήρηση των σχολείων και βελτίωση αυτών. Ήταν πράγμα συγκινητικό να βλέπει κανείς αυτούς να διευθύνονται στην (*κατευθύνονται προς την*) εκκλησιά με όλα τα πάγη (*τους πάγους*) και τα ψύχη και τα ανεμοσουρίγματα.(**618**) Και αυτοί ήσαν, όσους θυμούμαστε, ο Θ. Γκερεχτές, ο Κώτσιος Χατζηγιάννη, ο Δ. Τσιρλιγκάνης, Αναστάσιος Σπύρου, αδελφοί Σπύρου, Μιχαήλ Τέρτης και υιός του Μάρκος, ο Μουλατζίκης, ο Νεράντζης, ο Θεοδοσίου, ο Ι. Καμπούρης και άλλοι πολλοί, που μας διαφεύγουν τα ονόματα.

Να μου επιτραπεί εδώ να κάμω ιδιαίτερη μνεία του Ιωάννου Καμπούρη, που έδειχνε τόσο ζήλο για τις εργασίες τις κοινοτικές, ως επίτροπος των εκκλησιών και ως μέλος της επιτροπής επί της ανεγέρσεως, που παραμελούσε τις ιδικές του εργασίες χάριν των κοινών και ο αρχιερεύς Σεραφείμ θεώρησε δίκαιο να τον εφοδιάσει με δίπλωμα καλής και αμερόληπτης εργασίας. Επίσης, πρέπει να κάμω μνεία ιδιαίτερη και των Αθανασίου Κανατσούλη και Αθανασίου Αν. Σπύρου, διότι, χωρίς αμοιβή, σε κάθε εκλογή των Σωματείων εκλέγονταν εξελεγκτική επιτροπή, από εκτίμηση της αμεροληψίας τους και των διπλογραφικών τους γνώσεων.

Πριν κλείσομε το παρόν μέρος είναι δίκαιο να παραδώσομε στον έπαινο των αναγνωστών μας και όλους τους Σιατιστινούς που ζουν είτε στην ξένη είτε μέσα στη Σιάτιστα, διότι σε κάθε ανάγκη της πατρίδας τους φάνηκαν πρόθυμοι αντιλήπτορες (*βοηθοί*), όπως δείχτηκε και στην ανέγερση των εκκλησιών Αγίου Δημητρίου και Αγίου Νικολάου και στην ανοικοδόμηση των Δημοτικών Σχολείων Χώρας και Γερανείας, οπότε, όσοι μπορούσαν να προσφέρουν χρήματα πρόθυμα πρόσφεραν τον οβολό τους και, όσοι δεν ήταν σε θέση να προσφέρουν χρήματα, πρόσφεραν την ατομική (*προσωπική*) (**619**) τους εργασία· γυναίκες δε χήρες πρόσφεραν τα κοσμήματά τους.

37. Ο άγιος Γρεβενών Νικόλαος Παπανικολάου

Ο Άγιος Γρεβενών Νικόλαος του Γεωργίου Παπανικολάου εδώρησε τον αγρόν στον οποίον ανηγέρθηκε το Ηρώον.

38. Ο Μιχαήλ Παν. Βέρου

Ο Μιχαήλ Παναγιώτου Βέρου επροίκισε το Δημοτικό Σχολείο Χώρας Σιατίστης με εκατόν είκοσι καθίσματα δια τις σχολικές εορτές, τις κινηματογραφικές προβολές και τις θεατρικές παραστάσεις των μαθητών.

39. Αλέξανδρος Δ. Σαχίνης

Ο ύτος, γόνος της οικογενείας Δούκα Σαχίνη, εμπορεύονταν στη Βούδα-Πέστη και απέστειλε χρηματικήν αρωγήν στην Αδελφότητα «Προφήτης

Ηλίας» για την ανέγερση του Δημοτικού Σχολείου Χώρας Σιατίστης. Ο Αλέξανδρος είχε προσλάβει πλησίον του δυο νέους από την πατρίδα του Σιάτιστα, τον Χριστόδουλον Ν. Μέγαν, ο οποίος ύστερα από πολυχρόνια υπηρεσία πλησίον του επέστρεψε στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκεν εις Αθήνας, όπου διετέλεσεν έμπορος χρωμάτων μέχρι του θανάτου του, και τον Γεώργιον Θεοδώρου, ο οποίος χάρις εις τα κοσμούντα αυτόν προσόντα υπόσχονταν επίζηλο μέλλον· αλλά, δυστυχώς, έπαθεν από φυματίωση και αναγκάστηκε να επιστρέψει στη Σιάτιστα, όπου και απέθανε.

Μέρος έβδομο (620)

Οι διακριθέντες λόγιοι και οι αναδειχθέντες εμπορικοί οίκοι και μερικά Αρχεία

01. Θωμάς Δημητρίου Σιατιστεύς ή Θωμάς Δημητριάδης

Ο Θωμάς ζούσε στη Βιέννη το δεύτερο ήμισυ της 18ης εκατονταετηρίδας. Ήταν από τους συνηθισμένους τότε τύπους, οι οποίοι δεν περιορίζονταν μονάχα στο εμπόριο, αλλά καλλιεργούσαν και τα γράμματα και αναδεικνύονταν σημαντικοί παράγοντες και οπαδοί του κερδώου και του λογίου Ερμού. Ο Θωμάς στα 1779 έδωκε στους Έλληνας Γραμματική της Ιταλικής Γλώσσας και απλορωμαϊκής[1], στην οποία δημοσιεύουν ηρωελεγεία ο Μιχαήλ Παπαγεωργίου, <βλ. σελ. χειρ. 292 και 293> καθηγητής, ο λογιότατος Ιωάννης Παύλου Χατζημιχαήλ[2], ο λογιότατος Αργύρης Παπαϊωάννου, όλοι αυτοί Σιατιστινοί, ο από Καστοριά Κωνσταντίνος Μιχαήλ[3] και κάποιος ανώνυμος. Αυτός έστειλε

---

[1] Ο πλήρης τίτλος της Γραμματικής: **ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ** Διηρημένη εις δύο μέρη, αμέλει εις Ετυμολογικόν και Συντακτικόν, προς ευχερεστέραν των Φιλιταλών κατάληψιν, και ραοτέραν εισαγωγήν των ποθούντων μαθείν την Ιταλικήν Γλώσσαν. Νυν πρώτον ερανισθείσα, και ευμεθόδως συντεθείσα, δια της απλής ημών διαλέκτου, παρά ΤΟΥ ΘΩΜΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΟΥ ΣΙΑΤΙΣΤΕΩΣ ού και τοις αναλώμασιν ετυπώθη. Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εν έτει 1779.

[2] **Ιωάννης Παύλου Χατζημιχαήλ**, εγγονός του ιδρυτή του οίκου Χατζημιχαήλ, Χατζή-Μιχαήλ Νίκου. Γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1757 και πέθανε στη Βιέννη το 1799·ήταν μόνο 42 χρονών. Έγραψε στα 22 του χρόνια το ηρωελεγείο που δημοσιεύτηκε στη Γραμματική της Ιταλικής Γλώσσας του Θ. Δημητρίου, (Γ. Λάιος, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.),** σελ.106, 107, 117).

[3] Ο ιατροφιλόσοφος **Κωνσταντίνος Μιχαήλ** (1751-1816) καταγόταν από την Καστοριά, (Γ. Ζαβίρας, **Νέα Ελλάς**, σελ. 411 και 412). Διδάχτηκε τα εγκύκλια μαθήματα από τον Μιχαήλ Παπαγεωργίου και στη συνέχεια φιλοσοφία και ιατρική στην Ακαδημία της Βιέννης. Όταν ακόμη σπούδαζε ιατρική στη Βιέννη, μετέφρασε βιβλίο του Samuel Andre Tissot, με τίτλο: **Εγχειρίδιον του Τισσότου, διαλαμβάνον περί της των πεπαιδευμένων τε και άλλων ανθρώπων υγείας**. Επίσης έγραψε βιβλίο με τίτλο: **Διαιτητική, ης προτέτακται και ιστορία συνοπτική περί αρχής και προόδου της ιατρικής επιστήμης, και τινων περί αυτήν ευδοκιμησάντων ανδρών, εκ παλαιών τε και νεωτέρων συνερανισθείσα υπό Κωνσταντίνου Μιχαήλ, του εκ Καστορίας, του και την ιατρικήν επιστήμην εσπουδακότος,** Βιέννη 1794, (Ανδρέας Παπαδόπουλος Βρετός, **Νεοελληνική Φιλολογία,** σελ. 77, 78, 98, 308, και Δημ. Καραμπερόπουλος, «***Ο Ιπ-***

στο συγγραφέα και επιστολή προτρεπτική, για να εκδώσει τη Γραμματική. Η επιστολή δημοσιεύεται στην αρχή του βιβλίου, αλλ' επειδή δεν ήθελε να την υπογράψει, επέτρεψε να δημοσιευθεί, αλλ' ανώνυμα, με τα εξής λόγια στη θέση της υπογραφής «οίδας τον παρ' ου»[4]. Ας μου επιτρέψει η επιείκεια του αναγνώστη να αναφέρω μονάχα το ηρωελεγείο του Καστοριανού Κ. Μιχαήλ, που αναφέρεται στον ερανιστή[5] της Γραμματικής, επειδή έχω τη γνώμη ότι αυτό δείχνει τη λαμπρή φήμη που είχεν η πατρίδα μας Σιάτιστα και τη ζηλευτή θέση που κατείχε τότε στα γράμματα· και νομίζω ότι τούτο μπορεί να χρησιμεύσει ως ελατήριο (*κίνητρο)* στους σημερινούς τόσο πολλούς λογίους της Σιάτιστας, που πολλοί τιμούν με την παιδεία τους τη γενέτειρά τους, για να τους κάμει να θελήσουν να ασχοληθούν, για να φωτίσουν εκείνους που δεν ξέρουν για το χρόνο του συνοικισμού της Σιάτιστας, για τη θέση της στην πορεία των γραμμάτων και για καθετί που αφορά την Ιστορία της.

Το ηρωελεγείο που αναφέραμε έχει ως εξής:

<Εις τον ερανιστήν της Βίβλου.>
«Τεῦ γόνον ἔμμεν, τόν δε φαεινὸν πείθομαι ἄνδρα,
Σάτιστα πανάριστε, κλέος Ἑλλάδος ὦ·
*Πολλοὺς γὰρ σὺ προσήνεγκας ἀνέρας περιπύστους·**(621)***
Ἐξ ὧν εἷς καὶ ὁ ταύτης γενέτης τελέθει.
Ἐμπορίης οὐκ ἀμυδρὸν ἄστρον καὶ θιασώτης
Μουσῶν· Θωμὰς Δημητριάδου πάϊς, ὃν
Αἰθέρος ὁ κράντωρ, ὑγιᾶ καὶ ἀπήμονα σώσαι·
<Ἐμπορίης εἰς κύδος, λογίμων τε κλέος>.

<Ελεύθερη απόδοση
Είμαι βέβαιος, Σιάτιστα πανάριστη, δόξα της Ελλάδας, ότι είναι παιδί σου αυτός ο λαμπρός άνδρας. Πολλούς βέβαια ξακουστούς άνδρες μας πρόσφερες και απ' αυτούς ένας είναι ο δημιουργός αυτού του έργου (του βιβλίου της Γραμματικής δηλ.), λαμπρό άστρο της εμπορικής τέχνης και θιασώτης των Μουσών, ο Θωμάς, ο γιος του Δημητρίου, που ο κύριος του Ουρανού να τον έχει υγιή και σώο για δόξα του εμπορίου και δόξα των γραμματισμένων>.

ποκράτης στα ιατρικά κείμενα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», πρακτικά Ημερίδας: **Η Ιπποκρατική ηθική στις σύγχρονες εξελίξεις**, σελ. 28-41).

[4] **Οἶδας τὸν παρ' οὗ,** γνωρίζεις αυτόν από τον οποίο έρχεται (η επιστολή). Πρόκειται για τον Μιχαήλ Παπαγεωργίου, όπως φαίνεται από αυτά που γράφει ο Γ. Ζαβίρας στη βιογραφία του Μ. Παπαγεωργίου (**Νέα Ελλάς**, σελ. 462): *«Συνέγραψε δε ούτος ο σοφός ανήρ….1….2…..6. Έπη ηρωελεγικά πολλώτατα, εξ ων τινά εξεδόθησαν εις την γραμματικήν του μοσχοπούλου, και του θωμά Δημητρίου, εν ή σώζεται του αυτού και μία επιστολή ελληνική ανωνύμως…».*

[5] **Ερανιστής**, ο συλλέκτης περικοπών, στοιχείων από διάφορα κείμενα (εδώ αναφέρεται στον Θ. Δημητρίου).

Στα 1794 εξέδωκεν ο Θωμάς άλλο έργο χρησιμότατο στους εμπορευομένους Έλληνας στην Αυστροουγγαρία, «Τον Οδηγό εμπορικής»

Σκριττούρα Δόππια[6]

ήτοι

Η Τάξις των Πραγματευτάδικων Καταστίχων
συντεθείσα εις την απλήν ημών διάλεκτον
παρά του Θωμά Δημητρίου, του Σιατιστέως
εν Βιέννη της Αουστρίας 1794
Τύποις του Βαουμαϊστέρου.

Για το βιβλίο αυτό ο <Αντώνιος> Σιγάλας, καθηγητής του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, στη σελ. 136 του έργου του **«Αρχεία και Βιβλιοθήκαι της Δυτικής Μακεδονίας»,** λέγει τα παρακάτω: *«Ενδιαφέρον έχει επίσης βιβλίον «οδηγός εμπορικής». Το βιβλίον τούτο έχει διαστάσεις 0,26Χ0,205, σύγκειται δε εκ σελ<ίδων> VIII+170 μετά πινάκων, των οποίων η σελίδωσις εγένετο κατά κεφάλαια και καταλαμβάνουν ισαρίθμους του κειμένου σελίδας περίπου. Επειδή και τούτο σπάνιον, αναφέρω τον τίτλον αυτού και τον αναλυτικόν πίνακα του περιεχομένου του».* (Σημ. συγγρ. Επειδή κήδομαι του χώρου και του κόπου, δεν δημοσιεύω το περιεχόμενο εδώ, αφού εκείνος που θέλει να γνωρίσει το περιεχόμενο μπορεί να ανατρέξει στο ρηθέν έργο του Α. Σιγάλα).

Πόσοι Σιατιστινοί και ποίοι ζούσαν στην ξένη; Πόσοι έχουν απορροφηθεί *(αφομοιωθεί στις ξένες κοινωνίες)* και έμειναν άγνωστοι στους μεταγενέστερους; Ποίος ο Ιωάννης Παύλου Χατζή Μιχαήλ[7]; Ποίος ο Αργύρης Παπαϊωάννου;

Στα 1793 ο Θωμάς είχεν εκδώσει συγκριτικό εγχειρίδιο των μέτρων, βαρών και νομισμάτων μεγάλης ανάγκης στους εμπόρους[8].**(622)**

---

[6] **Scrittura Doppia**= Διπλογραφία. Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή, κάθε οικονομική πράξη ενός εμπόρου καταχωρίζεται στο Κατάστιχο, το εμπορικό βιβλίο, με το ίδιο ποσό δυο φορές, ως χρέωση και ως πίστωση, ώστε ο διαχειριστικός έλεγχος να είναι εύκολος. (Αγνώστου συγγραφέα, **Διδασκαλία Εντελής συστηματική απάσης της Εμπορικής Επιστήμης, Προς Χρήσιν των Εμπόρων, Εξαιρέτως δε των Εμπορικών Σχολείων**, σελ. 196, και Ν. Παπαγεωργίου, **Ο Εκσυγχρονισμός του Έλληνα Πραγματευτή σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα** (τέλη του 18^{ου} - αρχές του 19^{ου} αι.), σελ. 72 κ.ε..)

[7] Για τον **Ιωάννη Παύλου Χατζή Μιχαήλ** στοιχεία μας δίνει ο Γ.Λάιος στο βιβλίο του: **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17^{ος} - 19^{ος} αι.)**, σελ. 106 κ.ε.. Βλέπε παραπάνω και υποσημείωση 2.

[8] Ο τίτλος του εγχειριδίου αυτού είναι: **Χειραγωγός έμπειρος εις τα της πραγματείας,** ήτοι Βιβλίον περιέχον όλους τους αναγκαίους λογαριασμούς της πραγματείας, ομού και τα Ζυγία και Πίχας όλης της Ευρώπης. Νυν πρώτον τύποις εκδωθέν, και Ευμεθόδως συντεθέν εις την απλήν ημών διάλεκτον, παρά του κυρίου Θωμά Δημητρίου του Σιατιστέως, Εν Βιέννη της Αουστρίας, τύποις του Βαουμαϊστέρου, 1793. Δεύτερη έκδοση, Βιέννη 1809.

02. Μιχαήλ Δούκας

Ο Μιχαήλ Δούκας ήταν τέκνο της Σιάτιστας της Δ. Μακεδονίας, στην <οποία> και μαθήτευσε πλησίον του ελλογιμοτάτου ανδρός Μιχαήλ Παπαγεωργίου, του συμπατριώτη του, από τον οποίο διδάχτηκε τα γραμματικά και ποιητικά μαθήματα, στα οποία έδειξεν επιμέλεια μεγάλη, και, ύστερα από την πρόοδο που έκαμε σ' αυτά, [θέλησε], του γεννήθηκεν η σφοδρή επιθυμία να επιδοθεί και στα φιλοσοφικά, αλλ' εμποδίστηκε από τον πατέρα του, ο οποίος φοβήθηκε μήπως ο Μιχαήλ, εάν γίνει ακροατής των φιλοσοφικών, ήθελεν αποστραφεί τον εμπορικόν βίον, στον οποίο ο πατέρας του ασχολούνταν, και ματαιωθούν τα σχέδιά του. Ο Μιχαήλ με δάκρυα παρακαλούσε τον πατέρα του να θελήσει να τον (*του*) επιτρέψει να μυηθεί τα *(στα*) φιλοσοφικά μαθήματα και υπόσχονταν ότι και τον εμπορικό βίο δεν θα αφήσει, μα ο πατέρας του δείχθηκεν (*στάθηκε)* ανένδοτος και ο Μιχαήλ, άμα είδεν ότι στα χαμένα την πλίνθον έπλυνε, κατά την παροιμίαν, χωρίς να θέλει, υποχώρησε στην πατρική βία και έκυψε τον αυχένα στην πατρική προσταγή. Αφού δε αποχαιρέτησε τη φίλη του παιδεία, μετέβη στο εργαστήριο του πατέρα του, το οποίο είχε στα Σκόπια, και αρχίνησε την εξάσκησή του στα εμπορικά. Ύστερα όμως από ένα χρόνο, μετάνιωσεν ο πατέρας του ή οι εργασίες του το απαιτούσαν, τον απέστειλε (*έστειλε*) στη Βιέννη της Αυστρίας, όπου εσπούδασε τη γερμανική και γαλλική διάλεκτο (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς,** σελ. 421-422).

Συγγράμματα του Μιχαήλ αναφέρονται τα εξής:

1) Μετάφρασις εκ του γαλλικού «**Της Κύρου ηθικής περιηγήσεως**» εις τόμους 2, εν Βιέννη 1783.

2) **Ηθική Ιστορία Βελισσαρίου, Αρχιστρατήγου του μεγάλου Ιουστινιανού, Αυτοκράτορος Ρωμαίων,** εκ της Γαλλικής εις την απλοελληνικήν, εν Βιέννη 1783.

3) **Το ηθικοπολιτικόν, μυθολογικόν** του Πιλπάιδος, ινδού φιλοσόφου, εκ της γαλλικής εις την απλήν ημών διάλεκτον, εν Βιέννη 1783.

Τα παραπάνω συγγράμματα αποδόθηκαν κατά λάθος[9] δια την (**623**) συνωνυμία στο Μιχαήλ Δούκα Χατζημιχαήλ, ενώ ούτος δεν βρίσκονταν σε πνευματική αρτιότητα, όπως αμέσως θα ιδούμε.

03. Μιχαήλ Δούκα Χατζή Μιχαήλ

Ο *Γεώργιος Ζαβίρας στη **Νέα Ελλάδα**, σελ. 417, εκφράζεται* περί αυτού ως εξής:

[9] Είναι άποψη του Φ.Ζ. Άλλοι ερευνητές υιοθετούν διαφορετική άποψη, βλέπε και Λάιος Γεώργιος, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.),** σελ. 109.

«*Μιχαήλ Δούκα χατζή Μιχαήλ, ο εκ Σιατίστης της Μακεδονίας ειδήμων ελληνικής, λατινικής, Γαλλικής και Γερμανικής γλώσσης·αλλά διερέθισε πολλούς καθ' εαυτού εν υποψία γενόμενος ως ότι φρονεί τα των νατουραλιστών·άλλοι δε εστοχάζοντο αυτόν ως άφρονα και μωρόν, όθεν και εβλήθη εις την εν βιέννη φυλακήν των Μωρών·αλλ' ελευθερωθείς εκείθεν επέμφθη εις την πατρίδα αυτού, όπου πολλά ανήκεια αυτώ ποιήσας επέμφθη παρά του πατρός αυτού εις την μονήν των Μετεώρων και μεθ' ικανόν χρόνον εις το του άθωνος όρος, όπου και το ζην εξεμέτρησεν*». (Αντιγραφή από τη **Νέα Ελλάδα** του Γ.Ζαβίρα).

04. Δημήτριος Καρακάσης του Νικολάου, ιατροφιλόσοφος

Ο Δ. Καρακάσης γεννήθηκε στη Σιάτιστα, [περίπου] *(γύρω)* στα 1734, όπου και άκουσε «*γραμματικά, και ποιητικά, ωσαύτως και τα Αριστοτελικά φιλοσοφικά, τα κατά τον υπομνηματιστήν Κορυδαλλέα, συν τη οδώ της Μαθηματικής του Μπαλάνου, και την κατά Νικόλαον Κούρσουλαν θεολογίαν*», σύστημα θεολογικόν, που συνίσταται από 12 διαλέξεις[10], πλησίον του συμπατριώτη του ιεροσοφολογιοτάτου Παπά Μιχαήλ. Ταύτα τα μαθήματα άκουσε <γύρω> στα 1750, οπότε στη Σιάτιστα δίδασκεν ο ιερεύς Μιχαήλ. Ύστερα από την αποπεράτωση αυτών των μαθημάτων στα 1751 προσλήφθηκεν από τον μητροπολίτην Γρεβενών Γρηγόριον, Σιατιστέα, ως γραμματικός και διδάσκαλός του, όπου έμεινε μονάχα ένα έτος και ύστερα, στα 1752, Μαρτίου 19, αναχώρησεν από την πατρίδα του και ήρθε στην Ουγγαρία, δια να μάθει την λατινική γλώσσα και άλλες γλώσσες και δι' αυτό πήγε στα Γυμνάσια των Λουθηρανών που ήταν στο Ποσόνιο[11], όπου μέτρια (**624**) κάπως έγινε κάτοχος όχι μονάχα της Λατινικής αλλά και της Γερμανικής φωνής (*γλώσσας)*. Από εκεί πήγε στη Λειψία και <στην> Άλλη[12] της Σαξονίας, όπου όχι μονάχα φιλοσοφικών και μαθηματικών μαθημάτων έγινε εγκρατής[13], αλλά και των δογμάτων της ιατρικής έγινε μέτοχος· όθεν (*έτσι, από εκεί*) και το Ακαδημαϊκόν προνόμιον επέτυχε (*έλαβε)*[14]. Από κει επέστρεψε και έμεινεν αρκετόν χρόνον στη Βιέννη, όπου ακροάστηκε τους εκεί σοφούς. Εκεί γνωρίστηκε με πλούσιον έμπορον από τη Λάρισα, ο οποίος ονομάζονταν Νικόλαος Κάκαβος, και με αυτόν επήγεν εις την Λάρισαν της Θεσσαλίας, όπου τον δέχτηκαν με φιλοφροσύνη πολλή όχι μονάχα οι κάτοικοι της Λάρισας και των πέριξ κωμοπόλεων, αλλά και οι Οθωμανοί. Αφού

---

[10] Ν. Κούρσουλα, **Διαλέξεις:** βλέπε Γ.Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς,** σελ. 495.

[11] **Ποσόνιο**, η σημερινή Μπρατισλάβα της Σλοβακίας.

[12] **Χάλλη και Άλλη,** παλιά πόλη στην επαρχία της Σαξονίας (ιστορικής περιοχής της Ανατολικής Γερμανίας) επί του ποταμού Ζάαλε, 32 χιλμ. ΒΔ. της Λειψίας. Είναι γνωστή για τις αλατούχες πηγές της και για το φημισμένο Πανεπιστήμιό της, που συγχωνεύτηκε με το Πανεπιστήμιο του Βίττεμπεργκ.

[13] Ακροατής γράφει ο Γ. Ζαβίρας, **Νέα Ελλάς,** σελ. 278.

[14] «Επέτυχε το ακαδημαϊκόν προνόμιον», αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Ιατρικής, σημειώνει ο Π. Λιούφης, (**Ιστορία της Κοζάνης,** σελ. 285-6).

έμεινεν εκεί αρκετόν χρόνον, τον ζήτησεν ο πατέρας του και οι συμπολίτες του στην πατρίδα του Σιάτιστα και έσπευσε να έλθει εκεί και με πολλήν ευχαρίστηση να ασπασθεί, ύστερα από τόσα χρόνια, το φίλον έδαφος της γενετείρας του. Ενώ έμενε στη Σιάτιστα, τον προσκαλούσαν οι πέριξ κωμοπόλεις και προ πάντων η Κοζάνη, όπου και νυμφεύθηκε, και έμνησκε περισσότερο στην Κοζάνη παρά στη Σιάτιστα. Ύστερα από αρκετό χρόνο αναχώρησε στην Κραϊόβα και από την Κραϊόβα τον προσκάλεσαν οι προύχοντες Βουκουρεστίου, όπου ο κλεινός[15] ανήρ ειργάζονταν ως ιατρός της πόλεως και του εκεί Νοσοκομείου. Ως αφορά τα έργα που εξέδωκε, ο Ζαβίρας ως εξής αναφέρει γι' αυτά: «Εν Σαξωνία διατρίβων εξέδοτο Περί φλεβοτομίας, ως ουκ αεί αναγκαίας εν τοις οξέσιν άμα και κακοήθεσι πυρετοίς, 1760».

Κοντά στο ελληνικό έργο περί Φλεβοτομίας έγραψε και «*ποιημάτια ιατρικά άπερ ο αυτός και εις την λατινίδα φωνήν μετήνεγκε τω έτει ως αυτός γράφει εξηκοστώ της ζωής αυτού εν βιέννη της αουστρ: 1795 ελληνολατινιστί*», που δείχνουν ότι τα μαθητικά του χρόνια στην Ουγγαρία δεν πήγαν χαμένα. (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς**, σελ. 254 και σελ. 277-9, <και Α. Horváth>, **Ζωή και έργα Γ. Ζαβίρα,** σελ. 92). (**625**).

Τα ανωτέρω έχω αρυσθεί από τα έργα Ζαβίρα. Τη μετά ταύτα δράση του αγνοώ, επειδή η κατόπιν ζωή του δεν σχετίζεται πλέον με τη γενέτειρά του και επομένως δεν μπόρεσα να βρω τις απαιτούμενες πηγές. Απέθανε στο Βουκουρέστιο. (Βλέπε **«Έλληνες Ιατροί εν Ρουμανία»** υπό Έκτορος Σαραφίδου, Ιατρού). Άφησε δύο υιούς, Νικόλαον και Κωνσταντίνον, και τους δυο ιατρούς εξέχοντας. Όταν ο Δημήτριος διέτριβεν εις Κοζάνη, εδίδασκε χωρίς μισθό τα Λατινικά. Στο Βουκουρέστιο εχρημάτισεν αρχίατρος του ηγεμόνος Κ. Καρατζά, από τον οποίο εκτιμώνταν εξαιρετικά, όχι μονάχα για την επιστημονική αξία, αλλά και για την αγαθότητα της ψυχής και τη βαθιά κρίση και αγχίνοια του πνεύματος. Στην **Ιστορία της Κοζάνης, [**σελ. 286, <σημ. 1>], ο γυμνασιάρχης Π. Λιούφης για δείγμα της μεγάλης ευνοίας του ηγεμόνος προς αυτόν αναφέρει το εξής γεγονός:

«*Έπεμψέ ποτε ο ηγεμών τινά των υπασπιστών του μετά 60 δούλων των καλυτέρων διατάξας αυτόν να προσφέρη τούτους δώρον τω Δημ. Καρακάση προς ένδειξιν ευνοίας και ακραιφνούς φιλίας. Του δε αυλικού θεράποντος παραλαμβάνοντος τους δούλους και απάγοντος εν είδει θρεμμάτων εις την αυλήν του ιατρού και ειπόντος: «Δώρον Σοι προσφέρει ο ηγεμών τούτους» ο Καρακάσης συγκινηθείς «ευχαριστώ, είπε, τω ηγεμόνι δακρύων, επί τη μεγάλη προς με ευνοία και δέχομαι το δώρον, αλλ' έχω την άδειαν να μεταχειρισθώ αυτούς, όπως αν βούλωμαι;» του δε θεράποντος αποκρινομένου ότι πάσαν επ' αυτών έχει εξουσίαν παρά του ηγεμόνος, ο Καρακάσης δι' εγγράφου χειραφετήσεως εχορήγησε πάσι την ελευθερίαν*». (**626**)

[15] **Κλεινός**= ένδοξος, φημισμένος.

05. Ο Μητροπολίτης Γρεβενών Γρηγόριος Σιατιστεύς

Ο Γρηγόριος εποίμανε την επαρχία Γρεβενών στα 1750. Ήταν ευσυνείδητος αρχιερεύς και φιλομαθής. Αυτός, επειδή έβλεπεν ότι η ποιμαντορία είχεν ανάγκην πολλών γνώσεων και παιδείας ανώτερης της παιδείας που είχεν εκείνος, πήρεν ως γραμματέα του και συγχρόνως και διδάσκαλόν του τον ιατροφιλόσοφον Καρακάσην, συμπολίτην του, για να γίνει μαθητής του, αν και η ηλικία του ήταν περασμένη. Πλησίον του χρημάτισε ως διάκονός του ο Σισανίου Νεόφυτος, ο οποίος εχειροτονήθη αρχιερεύς Σισανίου και Σιατίστης στα 1792. Ούτος προσελήφθηκε από τον άγιο Γρεβενών διάκονος στα 1760[16], ώστε έμεινε διάκονος έτη 30.

06. Παύλος Τριανταφύλλου

Ο Παύλος, γέννημα θρέμμα Σιατίστης, ήταν υιός του Κώτσιου ιατρού και ένεκα ακουσίας βλάβης στην αδερφή του έφυγεν από την πατρίδα, ίνα μη (*για να μη)* επανέλθει εις αυτήν ποτέ. Ένας των υιών του χρημάτισε [περίπου] κατά το 1900 δήμαρχος Βουκουρεστίου.

07. Γεώργιος Φιλίδης

Ο Γεώργιος Φιλίδης Σιατιστεύς, υιός της Μαλαματής Πούλκους, κάτοχος πολλών ξένων γλωσσών, χρημάτισε γραμματεύς της Ηγεμονίας της Ρουμανίας.

---

[16] **Στον Κώδικα της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, (Καλινδέρης Μιχαήλ) σελ. 118, αναγράφεται : «Όστις από μεν του ,αψξβ΄ου <1762> έτους…».

08. Θεόδωρος Ιωάννου Παπαθεοδώρου[17]

Ο Παπαθεοδώρου χρημάτισε καθηγητής της φιλολογίας στην Κωνσταντινούπολη έως τα 1930, οπότε απέθανε. Ήταν ανεψιός [από αδελφόν] του Κωνσταντίνου Παπαθεοδώρου. Ο πατέρας του ήταν υιός του καθηγητού Γεωργίου Παπαθεοδώρου, που ζούσε περί τα 1820. Ο Θεόδωρος υπήρξε συγγραφεύς διδακτικών βιβλίων. Αυτός συνέγραψε σειράν Χρηστομαθείας[18] με σχόλια για τις τρεις γυμνασιακές τάξεις.

09. Απόστολος Θεοδωρίδης[19]

Ο Απόστολος ήταν οικοδιδάσκαλος εις Λιβόρνο του μονογενούς υιού της αδελφής της μάμμης του Δημητρίου Βικέλα, με τον οποίο και συνδέθηκε φιλικώς ο Απόστολος στην Πρίγκιπο, όπου φιλοξενούνταν. Έκαμε σπουδές στο (**627**) Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και, ως μας λέγει ο Βικέλας, ήταν ευγενής την ψυχή και το ήθος, αλλά μελαγχολικός, το οποίο προέρχονταν από έλλειψη τέλειας (*καλής)* υγείας και των αναγκαίων χρημάτων, για να μπορέσει να επιδιώξει την αποκατάσταση της υγείας του. Ησθάνονταν (*αισθανόταν)* ότι μπορούσε να εργαστεί και να φανεί χρήσιμος στο έθνος του και μάλιστα να διαπρέψει, διότι είχε φιλομάθεια και φιλοπονία, δυο προσόντα τα οποία και συνετέλεσαν να αποκτήσει πολλές γνώσεις, αλλ' η πενία και το φιλάσθενο τον εδέσμευαν.

Στο μεταξύ πήγε στην Οδησσό, όπου χρημάτισε διδάσκαλος του νεοτέρου υιού της θείας του Βικέλα, αλλ' η κατάσταση της υγείας του τον ανάγκασε να

---

[17] *«Θεοδ. Παπαθεοδώρου, καθηγητής εν Κων/πόλει και συγγραφεύς»*, (Ι. Αποστόλου, **Ιστορία της Σιατίστης,** σελ. 68). Στο διαδίκτυο εντοπίσαμε το βιβλίο του Θ. Παπαθεοδώρου: «**Ελληνική Ανθολογία**» εις δύο τεύχη διηρημένη. Των μαθητών ένεκα της ανωτάτης τάξεως των ελληνικών σχολείων εκδιδόμενον. Εν Κων/πόλει 1885. Στην **Εκκλησιαστική Αλήθεια** του 1885 αναγράφεται: *«Εν τη Πατριαρχική κεντρική ιερατική σχολή καθηγητής της ελληνικής φιλολογίας διωρίσθη ο ελλόγιμος κ. Θεόδ. Παπαθεοδώρου, τέως διευθυντής των ενοριακών σχολών του Πέραν»*. Βλέπε και σελ. χειρ. 325.

[18] **Χρηστομάθεια**, βιβλίο που περιείχε διηγήματα ή αποσπάσματα από έργα μεγάλων συγγραφέων, με μορφωτικό χαρακτήρα, και που τα χρησιμοποιούσαν στην εκπαίδευση.

[19] Όπως μας έκανε γνωστό ο κ. Παναγιώτης Πολύζος, η πηγή του Φ.Ζ. για την παρουσίαση του Αποστόλου Θεοδωρίδη είναι το βιβλίο του Δ. Βικέλα **« Η Ζωή μου»,** σελ. 102 και 103. Εκεί αναφέρεται ότι ο Απόστολος Θεοδωρίδης ήταν Σιατιστεύς. Σήμερα, 2010, το όνομα Θεοδωρίδης δεν υπάρχει στη Σιάτιστα. Στον Πίνακα των «**Σιατιστέων φοιτησάντων εις το <Τραμπάντζειο> γυμνάσιον και πεσόντων εις τους υπέρ Πατρίδος αγώνας**» αναφέρεται το όνομα Αναστάσιος Θεοδωρίδης με την ένδειξη: *«έπεσε στο πεδίο της μάχης στη Μ. Ασία στον Α΄ Παγκόσμιο Πολεμο»* (Χατζής Δημήτριος (επιμέλεια), ***Λεύκωμα εις μνήμην Ιωάννου Τραμπατζή, μεγάλου Ευεργέτου της Σιατίστης)***. Στο βιβλίο ***Μακεδονικός Αγώνας*** του Douglas Dakin κ.α., στη σελ. 193 και στον πίνακα «**ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ Β΄ΤΑΞΕΩΣ του Μακεδονικού Αγώνα»** υπάρχει η καταγραφή: *Θεοδωρίδης Νικόλαος, Σιάτιστα.*

αναχωρήσει απ' εκεί και να επιστρέψει εις Λιβόρνο και απ' εκεί να μεταναστεύσει στην Τεργέστη, όπου και απέθανε στα 1855 ή στα 1856.

Με πολύν κόπο, λέγει ο Βικέλας, πορίζονταν τα προς το ζην από το διδασκαλικό επάγγελμα και με κόπον εύρισκε τα μέσα, για να δημοσιεύει τις μεταφράσεις του. Έκαμε μετάφραση της **Picciola** του Saintine[20] και των **Στοιχείων της Φυσιολογίας** του Άγγλου ιατρού Ανδρέου Κόμπε, εν Βενετίᾳ 1854. Με το Βικέλα είχε τακτική αλληλογραφία και τα γράμματά του βρίσκονται προσαρτημένα στο αντίτυπο του ανωτέρω έργου που είχεν ο Βικέλας. Ποιας οικογενείας ήταν ο φιλομαθής ούτος νέος μάς είναι άγνωστο.

7883. – **Ἡ Μικροῦλα**, μυθιστόρημα τοῦ Γάλλου **Ξ. Β. Σαιντίνου**, μετάφρασις **Α. Θ.** Ἐν Ἀθήναις 1859

Εἰς 8ον, σ. 159 Πρβλ. ἀριθ. 5984. ΕΤΒ 750.

* **6336.** – **Στοιχεῖα φυσιολογίας** καὶ ἐφαρμογὴ αὐτῶν εἰς διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ εἰς βελτίωσιν τῆς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ἀγωγῆς συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ **Ἀνδρέου Κόμπε**, ἰατροῦ.— Welche Natur - - - - Menschen! Herder — Ἐν Βενετίᾳ, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ τυπογραφείου τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. 1854.

Εἰς 8ον, σ ιγ΄ + 241. Μεταφραστὴς ὁ **Ἀπόστολος Θεοδωρίδης**. ΕΒΕ—, ΚΠ. Υ. 63.

Φωτοτυπία από το βιβλίο **Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863: Αναγραφή των κατά την χρονικήν ταύτην περίοδον όπου δήποτε ελληνιστί εκδοθέντων βιβλίων και εντύπων εν γένει μετά πίνακος εφημερίδων και περιοδικών της περιόδου ταύτης** υπό Δημητρίου Σ. Γκίνη και Βαλερίου Γ. Μέξα. Γραφείον Δημοσιευμάτων Ακαδημίας Αθηνών. Εν Αθήναις 1939-1957.

---

10. Μιχαήλ ο Πελαγονίας, ο Σιατιστεύς

Ο Μιχαήλ χρημάτισε μαθητής του ιερομονάχου Κυρίλλου στη Σχολή Κοζάνης και κατόπιν έγινεν επίσκοπος Πελαγονίας και από Πελαγονίας έγινεν επίσκοπος Διδυμοτείχου (Π. Λιούφη, **Ιστορία Κοζάνης,** σελ. 189-191)[21].

11. Οι Αδάμ και Δημήτριος Κωνσταντίνου Τζετήρη

Ούτοι, Σιατιστινοί την (*ως προς την*) πατρίδα, ήταν εντιμότατοι και άριστοι έμποροι. Το εμπόριο ασκούσαν στη Βιέννη το δεύτερο ήμισυ της 18ης

---

[20] **Saintine, Joseph Xavier** (1798-1865), Γάλλος νουβελίστας και συγγραφέας θεατρικών δραματικών έργων. Το 1836 εμφανίστηκε το έργο του **Picciola**, Ιστορία του κόμητα de Gharrey, πολιτικού κρατούμενου στο Πεδεμόντιο. Το έργο μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες.

[21] Βλέπε και Γ.Λάιος, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.),** σελ. 105.

εκατονταετηρίδας. Φίλοι των γραμμάτων, συντελούσαν με τα χρήματά τους στη διάδοση της παιδείας στους ομογενείς τους. Με έξοδά τους ο Κωνσταντίνος Δ. Μπέλιος από τη Λινοτόπολη[22] (*Λινοτόπι)* της Μακεδονίας εξέδωκε[23] στα 1792 τα **«Συμβάντα του νέου (628) Ροβινσώνος»,** τα οποία αφιέρωσε σ' αυτούς με τα εξής: *«αφιερωθέντα τοις εντιμοτάτοις, χρησιμωτάτοις τε και εν πραγματευταίς αρίστοις αυταδέλφοις Αδάμ και Δημητρίω Κων. Τζετήρη[24], ων και τοις αναλώμασι τύποις εκδοθέντα»*. Του ανωτέρου έργου «**Ο Ροβινσών**» σώζεται στη βιβλιοθήκη μου ο Β^{ος} τόμος, που φέρει στο ξώφυλλο τα εξής: *«Το παρόν πέφυκεν εμού του Δημητρίου Χατζή Ιωάννου εκ κωμοπόλεως Σιατίστης· τη 1804 Μαΐου 10 Βιέννα»*.

Ο Δημήτριος ούτος ήταν πάππος του Μπήτια Χ΄΄Ιωάννου, του οποίου η κατοικία, ένα από τα αρχοντόσπιτα της Σιάτιστας, ευρίσκεται στον πλούσιο και με αρχοντόσπιτα μαχαλά, παράπλευρα της οικίας Κ. Πασιώτα, που εφεύρε το «ανώδυνον Πασιώτα» <;> και ζούσε στη Βιέννη.

---

[22] **Λινοτόπι**, Βλαχοχώρι στην περιοχή του ορεινού όγκου του Γράμμου, Ν. ΝΔ. της Καστοριάς. «…*Την εποχή εκείνη <1768,1769> τουρκαλβανικά στίφη λήστεψαν και ερήμωσαν τα βλαχόφωνα χωριά της περιοχής Γράμμου Νίτσα, Νικολίτσα, Λινοτόπι, Βιρτιάνικ και ανάγκασαν τους κατοίκους να διευθυνθούν προς το εσωτερικό της Μακεδονίας…»*, (Απ. Βακαλόπουλου, **Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833,** σελ. 305 και χάρτης στη σελ. 350).

[23] **Ο Κωνσταντίνος Δημητρίου Μπέλιος** μετέφρασε από τα γερμανικά και εξέδωσε στη Βιέννη το 1792, από την ελληνική τυπογραφία του Γεωργίου Βεντότη, το έργο του Joachim Heinrich Campe, **Robinson der Jüngere** (**Του νέου Ρομπινσόν συμβάντα**). Βλ. Παπαδοπούλου Βρετού Ανδρέου**, Νεοελληνική Φιλολογία** τ. Β΄, σελ. 89.

[24] Για τους **αδελφούς Τζετήρη** η έρευνα στα χρόνια μετά το θάνατο του Φ.Ζ. (το 1951) έδωσε και τα ακόλουθα στοιχεία:

(1) Στο **αρχείο των οικογενειών Ζουπάν-Μωραΐτη–Περικλέους,** του οποίου ο Α. Μέγας δημοσίευσε κάποια έγγραφα στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, συναντάμε το έγγραφο 24, με τόπο έκδοσης τη Βιέννη και χρονολογία 18 Μαΐου 1798. Στο έγγραφο αυτό ο Νικόλαος Παπαμιχαήλ, ο οποίος «…έλαβε… ρούχα της αρεσκείας του», υπόσχεται να πληρώσει ύστερα από 6 μήνες εις τους αδελφούς Τζετήρη…305:15 φιορίνια.

(2) Ο Γ.Λάιος στο βιβλίο του **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17^{ος} - 19^{ος} αι.),** στη σελ. 85 αναφέρει το Δημήτριο Τσετίρη μεταξύ των 21 εμπόρων που υποβάλλουν στις 7/11/**1787** ενυπόγραφη αναφορά στον αυτοκράτορα Ιωσήφ Β΄. Και στη σελ. 116 του ίδιου βιβλίου συναντούμε το Δημήτριο Τσετήρη σε πρακτικό της 13/1/**1786** των Γενικών Συνελεύσεων του ναού της Αγίας Τριάδος της Βιέννης.

(3) Οι αδελφοί Αδάμ και Δημήτριος Τζετήρη αναφέρονται συνδρομητές του βιβλίου του Αθ. Ψαλίδα **Αληθής Ευδαιμονία,** εν Βιέννη της αουστρίας **1791**.

(4) Ο Δημήτριος Τζατίρη το **1783** αναγράφεται ως συνδρομητής στη Βιέννη του βιβλίου **Εκκλησιαστική Ιστορία Μελετίου Μητροπολίτου Αθηνών**.

(5) Στον κατάλογο των φιλομούσων συνδρομητών εν Βιέννη του βιβλίου του Αδάμ Γασπάρεως, **Σχολαστική Γεωγραφία διερμηνευτική του νέου μεθοδικού σχολαστικού άτλαντος,** Βιέννη, **1808** αναφέρεται: «…Ο εν μακαρία τη λήξει ευγενής Αδάμ Τσετίρη, Ο ευγενής Δημήτριος Τσετίρη ..».

12. Ιωσήφ, Χριστόφορος και Graf Naco[25]

Ο Ιωσήφ Νάκου κατάγονταν από τη Σιάτιστα και ήταν συγγενής της οικογενείας Χατζημιχαήλ, στην οποία ανήκον ο Δημήτριος, ο Νικόλαος και η Φωτεινή Χατζημιχαήλ, που τιτλοφορούνταν Dé Sicani (sic)[26], γιατί κατάγονταν από την εκκλησιαστική επαρχία Σισανίου. Η οικία αυτών κτίστηκε στα 1746

[25] Ο «**Χριστόφορος του Νάκου»** αναφέρεται συνδρομητής του βιβλίου του Αθ. Ψαλίδα **«Αληθής Ευδαιμονία,** εν Βιέννη της Αουστρίας 1791».
Ο «Ευγενέστατος **Ιωσήφ Νάκου** de Marienfeld», από τη Βιέννη, αναφέρεται συνδρομητής του βιβλίου του Κων/νου Κούμα **«Σειράς στοιχειώδους των μαθηματικών και φυσικών πραγματειών», τόμοι 8,** Βιέννη 1807.
Για το ποια είναι η ιδιαίτερη πατρίδα του Χριστόφορου Νάκου υπάρχουν και διαφορετικές απόψεις, όπως π.χ. του Π. Λιούφη στο βιβλίο του **Η Ιστορία της Κοζάνης** (τον θέλει Κοζανίτη) και του Θεοφάνη Κ. Πάμπα, όπως διατυπώθηκε σε εισήγησή του, που δημοσιεύτηκε στα **Πρακτικά** της Ημερίδας της ΕΣΗΕΜ-Θ με θέμα**: «*Οι πρωτοπόροι Έλληνες δημοσιογράφοι Μαρκίδες Πούλιου*»,** Θεσ/νίκη 10/11/2007, σελ. 175, (γράφει ότι κατάγεται από τη Δοϊράνη).
Πληροφορίες σχετικές με την καταγωγή των Χριστόφορου, Αλέξανδρου και János Νάκο βρίσκουμε στο άρθρο του ΕΝΤΕΝ ΦΙΟΥΒΕΣ: ***Οι κατάλογοι των πολιτογραφηθέντων Ελλήνων παροίκων της Πέστης και Βούδας στην περίοδο 1687-1848***, το οποίο δημοσιεύτηκε στα **«Μακεδονικά»,** Τόμος Έκτος, 1964-1965, Θεσσαλονίκη 1965, και τις παραθέτουμε:

Όνομα	**Nakó de Nagyszent-Miklós Christophorus** comes,	**Nákó comes Alexander**	**Nákó János**
επάγελμα	Tabulae Jud. assessor (πάρεδρος Δικαστηρίου;)	ad domum (ιδιοκτήτης ακινήτων)	ad domum
Τόπος της καταγωγής	Dogrion (Doiran?) in Macedonia	Nagy-Szent-Miklós	Wien
Θρησκεία	g.o.	g.o	gr.or
Οικογενειακή κατάσταση	Maritus (παντρεμένος)	Maritus	Caelebs (άγαμος)
Ημερομηνία της πολιτογραφήσεως από την πόλη	1800	1823	1833
Το ποσό που κατάβάλλεται για την πράξη της πολιτογραφήσεως.	VII.5,50	X.22,6	VI.5,50

Για τη συγγένεια Ιωσήφ Νάκου και οικογενείας Χατζημιχαήλ από τη Σιάτιστα διαφωτιστικές είναι οι σελίδες 138-141 του βιβλίου του Γ.Λάιου **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.),** όπου καταγράφεται και το σχετικό προικοσύμφωνο, που σφράγισε τον αρραβώνα «της ευγενούς δεσποινίδος Κωνσταντίνας Χατζημιχαήλ φον Σισάνι μετά του ευγενούς κυρίου Ιωσήφ Νάκου φον *Nagy-Szent -Miclos* und Marienfeld» στις 6/9/1806.

και κατέχεται από τους Κανατσουλαίους, στους οποίους και σώζεται το όνομα «Φωτεινή», το οποίο φέρει μια των θυγατέρων, που σήμερα ζει στη Βοστώνη. Ο εμπορικός οίκος του Ιωσήφ Νάκου είχε προαχθεί τόσο πολύ σε πλούτο και ευημερία, που ήρθε σε συγγενικούς δεσμούς με τον αυτοκρατορικόν οίκον των Αψβούργων. Ο κόμης και γερουσιαστής Graf Naco, που εσχάτως εμπορεύονταν στη Βιέννη, είναι απόγονος της επιφανεστάτης αυτής οικογενείας.

Αυτής, επίσης, της οικογενείας συγγενής ήταν και ο Χριστόφορος Νάκου, που γεννήθηκε στα 1745, και ο οποίος πλήρης δραστηριότητος (ως μας αναφέρει ο Π. Λιούφης στην **Ιστορία Κοζάνης,** σελ. 290) και νεαρός, ύστερα από την εκμάθηση της γερμανικής, ιταλικής και αγγλικής γλώσσης, *«επεσκέφθη την Ιταλίαν, Ελβετίαν, Ολλανδίαν, Αγγλίαν και Ρωσσίαν και κατέστη πολυμαθέστατος και δια της επικοινωνίας και εμπειρίας γλωσσομαθής και εγκυκλοπαιδικός.*

Τέλος τω 1780 φέρεται οριστικώς εγκαταστάς εν Πέστη της Ουγγαρίας ***(629)*** *και από τούδε αρχίζει την καρποφόρον και προαγωγικήν δράσιν, εξ ής έγεινε μέγας. Καθότι πρώτος εισήγαγεν εν Ουγγαρία την καλλιέργειαν του βάμβακος και άλλας Γεωργικάς μεθόδους, απέβη δ' εξ ευνοίας του Ιωσήφ του Β΄ μέγας γαιοκτήμων και κύριος εκτεταμένων κτημάτων εν Nagy-Szent -Miclos της Ουγγρικής κομητείας Torontal και ευπορώτατος. Ετιμήθη επομένως επαξίως δια της προσωνυμίας του κόμητος και μεγάλων παρασήμων δια τας προς την Ουγγαρίαν υπηρεσίας και δια την ανάπτυξιν της γεωργίας. Η εύνοια του αυτοκράτορος Ιωσήφ του Β΄ προς τον Χριστόφορον προήρχετο και εκ των ενεργειών αυτού προς τον επίσκοπον Βελιγραδίου Διονύσιον και συνεννοήσεως προς παράδοσιν του φρουρίου της πόλεως εις τους Αυστριακούς…Μεγάλας δωρεάς προσήνεγκεν*[27] *ο Χρ. Νιάκος εις την εν Βουδαπέστη Εκκλησίαν και Σχολήν, συνέδραμε δε και συμπολίτας και ομογενείς και ετελεύτησε τη 4η Δεκεμβρίου 1800. Οι υιοί αυτού Αλέξανδρος και Κωνσταντίνος και η χήρα Ελισάβετ Heiligenthal ίδρυσαν μνημείον εξαίρετον και επί μεγάλου λίθου χρυσοίς γράμμασι επιγραφήν επιτύμβιον εκτενεστάτην εν Λατινική γλώσση, δηλούσαν τας αρετάς, τα αξιώματα και τας τιμάς, ων απήλαυσεν ο επιφανέστατος ούτος ανήρ και ο οίκος αυτού είτα εξουγγρισθείς»*[28]. Η επιτύμβιος επιγραφή δηλοί *(δηλώνει)* ότι ήτο Μακεδών. (Ο Πέτρος Ζυγούρης εζήτησε να του χαρίσει συνέντευξη η χήρα, αλλ' αρνήθηκε να τον δεχτεί. Σημ. συγγραφέως).[29]

---

[26] Στην **Ιστορία της Σιατίστης** του Ι. Αποστόλου, σελ. 16, αναφέρεται ως «Δε Σισάνι». Ο Γ Λάιος στο βιβλίο του **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.), σ**ελ. 140 κ. α., γράφει: «φον Σισάνι» και «Sissani» στα Λατινικά.

[27] **Προσήνεγκε**= πρόσφερε.

[28] Ολόκληρο το κείμενο της επιτύμβιας επιγραφής είναι δημοσιευμένο στον **Νέο Ελληνομνήμονα** του 1911, σελ. 471-473.

[29] Η σημείωση δυσερμήνευτη. Ο Χ. Νάκο πέθανε το 1800, ο Π. Ζυγούρης γεννήθηκε το 1854 (**Εκλογικός Κατάλογος της Υποδιοικήσεως Ανασελίτσης 1915**). Πιθανό να αναφέρεται σε απόγονο του Χ. Νάκο, τον Graf Nako.

13. Νεράντζιος Σιατιστεύς, Ματραπεζόπουλος[30] επονομαζόμενος

Ούτος κατάγεται από τη Σιάτιστα και περί το 1760 και κατόπιν χρημάτισε προεστός στην πατρίδα του. Ο Ματραπεζόπουλος, αν και δεν ήτο έμπειρος στις επιστήμες, επειδή όμως είχε φυσική ευγλωττία και εμπειρία στην τούρκικη γλώσσα, απόχτησε στους μεγιστάνας των οθωμανών περίβλεπτη θέση. Αυτός έκαμε μετάφραση του Κορανίου από την οθωμανική (*τουρκική*) γλώσσα στην απλοελληνική (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς,** σελ. 470). (**630**)

14. Ο Ελληνοκροάτης ποιητής Δ. Δημητρίου, ο πατήρ του Κροατικού Θεάτρου

Όταν έπαθε αφύπνιση *(αφυπνίσθηκε*) το πατριωτικό συναίσθημα των Κροατών και προέκυψε μια ζωηρή κίνηση αυτών ύστερα από το ξύπνημα της εθνικής συνείδησης, αναφάνηκε ανάμεσα στους σπουδαιότερους Κροάτες λογοτέχνες, οπαδός του πρωτεργάτη του φιλολογικού μέρους της κίνησης Λουδοβίκου Γάι <Γκάι>, και ο Ελληνοκροάτης ποιητής Δημήτριος Δημητρίου (1811-1872).

Λυπούμεθα που δεν είμεθα σε θέση να γράψομε λεπτομέρειες για τη ζωή του και για τη ζωή των γονέων του[31]. Θα περιορισθούμε προς το παρόν να αναγράψομε όσα έγραψε γι' αυτόν ο Μ. Λάσκαρις[32] στο **«Ελεύθερο Βήμα»** της 5 Ιουνίου 1929: «Μεταξύ των πατριωτών που συνεκεντρώθησαν περί τον Λουδοβίκον Γάι αξίζει να μνημονεύσωμε τον ελληνοκροάτην ποιητήν Δ. Δημητρίου (1811-1872). Ο Δ. Δημητρίου, υιός Ελλήνων γονέων εκ Σιατίστης της Δ. Μακεδονίας, κατά την νεανικήν του ηλικίαν έγραψε στίχους ελληνικούς,

---

[30] Ο Γ. Ζαβίρας, (**Νέα Ελλάς,** σελ. 470) τον αναφέρει ως Ματραπαζόπουλο.

[31] Περισσότερα βιογραφικά και άλλα στοιχεία για το Δημήτριο Δημητρίου μας δίνει ο Ι.Α.Παπαδριανός στο άρθρο του **«*Δημήτριος Δημητρίου*»**, το οποίο περιλαμβάνεται στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 28, 21 ολόκληρα χρόνια μετά το θάνατο του Φ.Ζ. Από αυτό πληροφορούμαστε ότι ο πατέρας του ονομαζόταν Θεόδωρος και η μητέρα του Αφρατή, είχε 4 αδελφές, σπούδασε φιλοσοφία στο Ζάγκρεμπ, ιατρική στο Γκρατς, τη Βιέννη και την Πάδοβα, όπου το 1836 ανακηρύχθηκε διδάκτορας της ιατρικής. Οι ίδιοι οι Κροάτες ερευνητές αναγνωρίζουν το έργο του, το όνομά του αναγράφεται δεύτερο στην τιμητική πλάκα των ιδρυτών του Εθνικού Θεάτρου του Ζάγκρεμπ και στο προαύλιο αυτού του θεάτρου υπάρχει η προτομή του. Το 1962 στο Ζάγκρεμπ δημοσιεύτηκαν από τον Sime Juric **Τα ελληνικά λυρικά ποιήματα του Δημήτρη Δημητρίου** και το 1965 το ΙΜΧΑ της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών τα δημοσίευσε στα ελληνικά με επιμέλεια του Κλεόβουλου Τσούρκα.

[32] *«Το όνομα του Δημητρίου Δημητρίου επεσημάνθη το πρώτον εις την Ελλάδα από τον κ. Μιχαήλ Λάσκαριν, ομότιμον καθηγητήν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης…»*, από τον πρόλογο του Κλεόβουλου Τσούρκα στο βιβλίο του Sime Juric **Τα Ελληνικά Λυρικά Ποιήματα του Δημήτρη Δημητρίου**. Ο Μιχαήλ Λάσκαρις ήταν καθηγητής της Ιστορίας των Λαών της Χερσονήσου του Αίμου, στο Πανεπιστήμιο Θεσ/νίκης (1926-1959).

δεκαεξαετής δε συνέγραψε και δράμα ελληνιστί, την «**Βιργινίαν**». Αλλ' ο πατριωτικός ενθουσιασμός των συγχρόνων του Κροατών μετεδόθη και εις τον Δημητρίου. Γενόμενος δε ενθουσιώδης «Ιλλυριός πατριώτης» έγραψε φλογερούς κροατικούς στίχους και διέπρεψε κυρίως ως θεατρικός συγγραφεύς, επονομασθείς «πατήρ του κροατικού θεάτρου». Εις το καλύτερό του δράμα, την «Τεύταν», υμνεί τους υπέρ της ελευθερίας αγώνας των αρχαίων Ιλλυριών εναντίον των Ρωμαίων».

Σημ. συγγρ. Και από τον Δημητρίου αποδείχνεται η αλήθεια ότι οι Έλληνες ευηργέτησαν όλους τους χριστιανικούς λαούς της Ιλλυρικής Χερσονήσου[33], στην οποία έχυσαν πολύ ελληνικό αίμα και μετάδωσαν τα στοιχεία του πολιτισμού. Σ' αυτό συνηγορεί το ότι και σήμερα ακόμη υπάρχουν στις χώρες της Χερσονήσου πολλοί σπουδαίοι κοινωνικοί παράγοντες ελληνικής καταγωγής. (**631**)

Συγγενολόι της οικογένειας του Αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου
[Αρχείο Ιωάννου Λουκά Βούρου (Σιάτιστα 1873-1942)]

[33] **Ιλλυρία:** η ορεινή περιοχή της Βαλκανικής Χερσονήσου με κύριο κορμό τα παράλια της Αδριατικής .

Ζάχος ή Ζαχαρίας Δούκα (01)
Αργύριος (02)
Αθανάσιος (03)
Δημήτριος (άγαμος) (04)
Ιωάννης (05)
; (06)
Αργύριος (07)
Ζάχος (08)
Αριστοτέλης (09)
Ιωάννης (10)
Αριστείδης (11)
Κων/νος (12)
Αρχιμ. Πολύκαρπος (13)
Θρασύβουλος (14)
Νικόλαος (15)
Αγαμέμνων (16)
Δήμητρα (17)
Ανδρομάχη (18)
Αδελαΐς (19)

(01) Ζάχος ή Ζαχαρίας Δούκα, γιος του Δούκα Γκούτα, έμπορος, πρόκριτος της Σιάτιστας το πρώτο μισό του19ου αι., γαμπρός του Αργυρίου Παπαρρίζου, έφορος των Σχολείων.

- Αρχείο Ζουπάν: Στο πωλητήριο /έγγραφο με αριθμό 162 και χρονολογία 1831-12-01 υπογράφει ως μάρτυρας.
- Κώδικας Ζωσιμά (Καλινδέρη σελ. 127-128): «1839 Νοεμβρίου 18 Σιατίστη…..εδόθη τω κυρ Ζάχω Δούκα βεκίλη μας….».
- Υπογράφει ως έφορος των σχολείων της Σιάτιστας στο έντυπο που εξέδωσε η Ελληνική Σχολή με το λόγο που εκφώνησε ο Δ. Αργυριάδης στο μνημόσυνο του Θ. Μανούση, Σιάτιστα 1 Φεβρουαρίου 1862.
- Συνδρομητής στο βιβλίο «**Η Αυρηλιανή παρθένος**, του Φραγκίσκου Σίλλερ, μετάφραση Δ. Αργυριάδου, Αθήνα 1861».
- 1832 Νοεμβρίου 26, Ο Αργύρης Παπαρρίζου παντρεύει την κόρη του Μαλαματή με το Ζαχαρία Δούκα (Προικοσύμφωνο δημοσιευμένο από τον Γ. Τσάρα στα ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 7).
- 1868(;) Οι «υιοί Δ. Ζάχου εις μνημόσυνον της μακαρίτιδος μητρός των Μαλαματής…». Α. Μέγα, «***Δωρεές της αδελφότητας»,*** περιοδικό **Σιατιστινά** τεύχος 8, σελ. 32.

(02) Αργύριος Ζάχου, ο πεθερός του φιλολόγου Αναστασίου Λαζάρου.

(06) ; Στον εκλογικό κατάλογο του 1915 Ζάχος Ευριπίδης του Αργυρίου γεννημένος το 1875.

(03) Αθανάσιος Ζάχου, γύρω στα 1870 Δ/ντής της Αστικής Σχολής Χώρας, νουνός του Φ.Ζ.

Το 1866 δάσκαλος στην Καστοριά. Το 1887 τον συναντούμε δάσκαλο στην Καστοριά, φίλο και συνάδελφο με τον Α. Πηχεώνα. Ο Αθ. Ζάχος μέσω του γιου του Αργυρίου, που εργαζόταν στο Μοναστήρι, βοήθησε τον Πηχεώνα τον καιρό που αυτός (ο Πηχεώνας) ήταν φυλακισμένος στο Μοναστήρι. (Βακαλόπουλου Κωνσταντίνου του Α., **Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώιμη φάση του Μακεδονικού Αγώνα 1878-1894. Απομνημονεύματα Αναστασίου Πηχεώνα,** Institute for Balkan Studies, σελ. 240 και 221).

(04) Δημήτριος Ζάχου, Δ/ντής επιχειρήσεων Αλλατίνι στα Βελισσά.

(07) Αργύριος Ζάχου, συνιδρυτής της Μακεδονικής Άμυνας. Γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1868. Σπούδασε στο Μοναστήρι. Πέθανε στη Θεσσαλονίκη το 1943.

(08) Ζάχος Ζάχου, ανέδειξε διακεκριμένο Οίκο Καπνών στη Δρέσδη. Πατέρας της Ελένης, συζύγου του Καίσαρα Αλεξόπουλου.

(09) Αριστοτέλης Ζάχου, (1871-1939), ο γνωστός Αρχιτέκτονας.

(11) Αριστείδης Ζάχου, Βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος στην περιφέρεια Κοζάνης, είχε γυναίκα τη Μελπομένη Κων/νου Σαχίνη.

(12) Κων/νος Ζάχου, (1881-1966), Δικηγόρος και Δημοσιογράφος

(15) Νικόλαος Ζάχου, (1875-1941), Αρχιτέκτονας

Πηγές:
Σιατιστέων Μνήμη, Λεύκωμα του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσ/νίκης,
Αρχείο Φ.Ζυγούρη,
Κώδικας Ζωσιμά,
Περιοδικό **Σιατιστινά,**τεύχος 8,
Εκλογικός Κατάλογος της Υποδιοικήσεως Ανασελίτσης 1915.
Εγκυκλοπαίδεια Ελληνικού Τύπου 1784-1974, Επιμέλεια Λ. Δρούλια-Γ. Κουτσοπανάγου, Αθήνα 2008 ,
Ελένης Φεσσά-Εμμανουήλ, εισήγηση στο Επιστημονικό Συμπόσιο **«Αρχιτέκτονες του Βόλου. Συμβολές στην Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική»**. Βόλος 1999

15. Οίκος Ζαχαίων

Ο Ζάχος πατήρ έχει διευθύνει, ως πρόκριτος Σιατίστης, τα πράγματά της το πρώτο ήμισυ της 19ης εκατονταετηρίδας. Η οικία αυτού βρίσκεται άντικρα της οικίας (*απέναντι από τις οικίες*) αδελφών Βόκα και αδελφών Κατσάνου. Τέκνα αυτού γνωστά εις ημάς είναι ο Δημήτριος, γνωστός στη Σιάτιστα με το παρώνυμο Πράκς, ο Αργύριος, ο Αθανάσιος και ο Ιωάννης. Από αυτούς ο Δημήτριος Ζάχου εγκαταστάθηκε στα Βελισσά, από εκεί διηύθυνε τις επιχειρήσεις των Αδελφών Αλλατίνι, Εβραίων από τη Θεσσαλονίκη. Οι επιχειρήσεις αυτών είχαν επεκταθεί σε όλη τη βόρειο Μακεδονία, ο δε Δημήτριος, άνδρας δράσεως και ειλικρινείας, είχεν αποκτήσει την εμπιστοσύνη και εκτίμηση των Αδελφών Αλλατίνι, οι οποίοι τον είχαν περιβάλει με μεγάλη δύναμη (*του είχαν παραχωρήσει αρμοδιότητες διοικητικές*) και μπόρεσε να αναδειχτεί ευεργέτης σε πολλές οικογένειες της γενεθλίου του Σιατίστης προσλαμβάνοντας για τις επιχειρήσεις τέκνα των. Έτσι ανάδειξε την οικογένεια Χονδροδήμου, που άλλοτε ήκμαζε και κατόπιν είχεν εκπέσει από την πρώτη της ακμή, προσλαμβάνοντας τον υιόν αυτής Κώτσιον, την οικογένειαν Παπαναούμ με την πρόσληψη του υιού της Γεωργίου, την οικογένεια Χατζηιωάννου με την πρόσληψη των υιών της Ιωάννου και Νικολάου, των Αδελφών Σπύρου με την πρόσληψη του αδελφού Δημητρίου, την του Βόζιου με την πρόσληψη του Ιωάννου, την του Παπανικολάου με την πρόσληψη του Αλκιβιάδου, την του Αργυριάδου με την πρόσληψη των υιών Δημοσθένους και Λαζάρου, την του Πριτσούλη, Γκουτζιαμάνη και τόσας άλλας, από τις οποίες άλλες μεν συνεκράτησε στην ευκολία της ζωής, σε άλλες δε εχάρισε την ευζωΐα και δίκαια χαρακτηρίσαμε αυτόν αλλαχού ως έναν από τους μεγάλους ευεργέτες μας.

Ο Αργύριος, ύστερα από την αποφοίτηση εκ της Ελληνικής Σχολής, εγκατεστάθηκε στα Βελισσά, όπου μετήρχετο το φαρμακέμπορο (*ασκούσε το επάγγελμα του φαρμακέμπορου*). Ο Δημήτριος απέθανεν άγαμος. Ο Αργύριος απέθανε στας Αθήνας, όπου υπάνδρευσε την κόρην του με τον καθηγητήν της Φιλολογίας Τάσον Λαζάρου. Ο Ιωάννης εγκατεστάθη στο Βόλο, όπου και νυμφεύ-

θηκε αποκτήσας υιόν, τον Κώσταν, ευφήμως γνωστόν δικηγόρον στη Θεσσαλονίκη, τον ιεροκήρυκα του Βόλου <κενό στο χειρόγραφο>[34] και άλλα ίσως τέκνα άγνωστα στον γράφοντα. Ο Αθανάσιος, αφού κάμποσα χρόνια διηύθυνε το Δημοτικό Σχολείο της Σιάτιστας, (**632**) εγκαταστάθηκε στο Μοναστήριο (Βιτώλια), όπου μπόρεσε να δώσει ζηλευτή μόρφωση στους υιούς <του>, ώστε να καταλάβουν λαμπρές και επίζηλες θέσεις.

Ο Αργύριος ειργάζονταν στην Οθωμανική Τράπεζα και ήταν η ψυχή της εκεί εθνικής εργασίας. Ό,τι έκαμνεν ο Αργύριος στην εθνικήν μας υπόθεση δεν το έκαμε το εκεί ελληνικό Προξενείο. Αλλά, δυστυχώς, οι πολλαπλές υπηρεσίες του ανδρός αυτού δεν αναγνωρίσθηκαν και <δεν> αμείφθησαν όπως ήρμοζεν. Απέθανε με την πικρία που προξενεί η αδικία[35].

Ο Ζάχος Ζάχου <γιος του Αθανασίου Ζάχου> αναδείχτηκε ένας διακεκριμένος οίκος (*ανέδειξε ένα διακεκριμένο οίκο*) καπνών στη Δρέσδη. Ο Αριστείδης σπούδασε νομικά, αναδείχτηκε βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος στην περιφέρεια Σιατίστης και τώρα είναι διευθυντής των κρατικών τηλεφωνείων Θεσσαλονίκης.

Ο Αριστοτέλης, τέταρτος υιός του Αθανασίου, ύστερα από τις σπουδές του στο εθνικό Πανεπιστήμιο και στο Πολυτεχνείο Αθηνών, μετέβη στη Γερμανία, οπόθεν επέστρεψεν αρχιτέκτονας και με τα έργα του και τις γνώσεις του στην τέχνη τίμησε και οικογένεια και πατρίδα. Για τον Αριστοτέλη μας αξίζει πολύς λόγος και ο αναγνώστης θα μου επιτρέψει να επιμηκύνω εδώ τον λόγον περί αυτού και να πληρώσω έτσι ελάχιστον φόρον ευγνωμοσύνης δι' όσα έκαμε στην Σιάτιστα.

16. Αριστοτέλης Ζάχου

Ο Αριστοτέλης απόθανεν νεότατος και ο θάνατός του έφερε μεγάλη ζημία στην τέχνη, στην Ελλάδα και στην ιδιαίτερη πατρίδα του Σιάτιστα, η οποία μέσον αυτού βγήκε από την αφάνεια. Ο Αριστοτέλης ήταν εκείνος που κατέδειξε τη σημασία την οποία ενέχει (*έχει)* η Σιάτιστα ανάμεσα στα βυζαντινά μνημεία. Ο Αριστοτέλης είναι εκείνος που έστρεψε τα βλέμματα των Σιατιστινών που ζουν στην ξενιτιά στη γενέθλιό τους, καυτηριάζοντας δριμύτατα εκείνους που δεν επισκέπτονταν αυτήν και δεν καυχώνταν, διότι έχουν μια τέτοια πατρίδα. Το ατελιέ του ήταν γεμάτο από εικόνες αντικειμένων της Σιάτιστας. Το έργο του <η εκκλησία> Άγιος Δημήτριος δεν είναι αυτούσιο (*αμετάβλητο το αρχικό*) και πολλές φορές τον ακούσαμε να απειλεί ότι θα το αποκηρύξει από έργο του.

---

[34] Από τη φωτογραφία που υπάρχει στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, στη σελ. Γ 90, μπορούμε με πολύ μεγάλη πιθανότητα να πούμε ότι το όνομά του είναι Πολύκαρπος.

[35] Στη σελίδα Γ 91 του Λευκώματος **Σιατιστέων Μνήμη,** στο επεξηγηματικό κείμενο της ΐωτογραφίας του Αργ. Ζάχου υπάρχει η πληροφορία: «*Δια τας υπηρεσίας του εις τον Μακεδονικόν αγώνα ετιμήθη την 25/3/1915 δια του Σταυρού του Σωτήρος*».

(**633**) Το όλο έργο του έχουν εξετάσει (*αξιολογήσει*) ο <Ν.> Λούβαρις, καθηγητής του Πανεπιστημίου, και Γ. Σωτηρίου, ο ακαδημαϊκός. Η <εφημερίδα> **Βραδυνή** έγραψε εξ αφορμής τα εξής: «Εις την στήλην του Λαϊκού Πανεπιστημίου δημοσιεύεται σήμερον (14 Νοεμβρίου 1939) άρθρον του κ. Νικολάου Λούβαρι δια τον αείμνηστον αρχιτέκτονα, τον Αριστοτέλη Ζάχου. Ο παλαιός φίλος του πρωτομάστορα τονίζει εις το ωραιότατον άρθρον του, που αποτελεί και είδος μνημοσύνου εις τον προώρως εκλιπόντα μεγάλον καλλιτέχνην, την ευρύτητα των αντιλήψεων του εκλεκτού εκείνου Έλληνος, ο οποίος ενεκαινίασε νέαν εποχήν εις την ελληνικήν αρχιτεκτονικήν και ιδία την εκκλησιαστικήν. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης αποτελεί ένα εύγλωττον δείγμα του δαιμονίου του Ζάχου και της εντελώς Ελληνικής, της καθεαυτό πηγαίας εμπνεύσεως του καλλιτέχνου. Το έργον του θα παραμείνει ως πρότυπον και υποδειγματικόν, η δε ευγένεια των εμπνεύσεών του και η αισθητική του ανταποκρινομένη προς όλως νέας απόψεις της τέχνης θ' αποτελούν εσαεί γνώμονας δια τας νέας γενεάς των Ελλήνων καλλιτεχνών. Το έργον του Ζάχου περιέλαβεν εις μίαν μεγαλειώδη σύλληψιν τας ωραιοτέρας περί ελληνικού ρυθμού και προοπτικής απόψεις. Έφερε την σφραγίδα της μεγαλοφυΐας. Δια τούτο η **Βραδυνή** υπέλαβεν ως καθήκον να παραχωρήσει τας στήλας της τόσον εις τον καθηγητήν κ. Ν. Λούβαριν, όσον και εις τον ακαδημαϊκόν κ. Γ. Σωτηρίου, ο οποίος εις άλλην σελίδα θα εξετάση υπό ιδιαίτερον πρίσμα το μέγα έργον του αειμνήστου Αριστοτέλους Ζάχου.

Λαϊκόν Πανεπιστήμιον της **«Βραδυνής»**

Ο Πρωτομάστορας

Μάθημα υπό του τακτικού καθηγητού του εθνικού Πανεπιστημίου
κ. Νικολάου Λούβαρι

Όσα ο Durm, ο μεγάλος Γερμανός καλλιτέχνης, έγραφε περί του Αριστοτέλους Ζάχου, όστις εχρημάτισεν επί μακρόν μαθητής του και συνεργάτης του, ηχούν σήμερον ως μία προφητεία που επληρώθη καθ' όλην την γραμμήν. Εις τας επιτυχίας του νεαρού Έλληνος διέβλεπε την υπόσχεσιν ενός λαμπρού και δημιουργικού μέλλοντος. Εις ό,τι ο αλησμόνητος Ζάχος εσχεδίαζεν ανεγνώριζε τον (**634**) καλλιτέχνην με το μεγάλο τάλαντον, τον ικανώτατον αρχιτέκτονα, τον αριστοτεχνικόν και γεμάτον από πνεύμα ιχνογράφον. Και από την συνεργασίαν του εις την οικοδομίαν της βιβλιοθήκης της Χαϊδελβέργης και την διάσωσιν των ερειπίων του ιστορικού της παλατιού διησθάνετο ότι ο πολύκλαυστος φίλος μου θα εξειλίσσετο εις ένα από τους εξοχωτέρους αρχιτέκτονας, όστις έμελλε να προσφέρη ανεκτιμήτους υπηρεσίας εις την πατρίδα του και να συντελέση εις την αναβίωσιν της αρχιτεκτονικής εν Ελλάδι. Ο μαθητής δεν διέψευσε τας προφητικάς ελπίδας του διδασκάλου. Έγεινεν ο πρωτομάστορας της ελληνικής φυλής.

Ο Ζάχος ήτο κατά πρώτον λόγον και εν τη κυρία της λέξεως σημασία καλλιτέχνης. Της πολυσυνθέτου υφής της ψυχής του εδέσποζεν η αισθητική αξία. Αλλ' η μορφή δεν ήτο δι' αυτόν το παν. Την τέχνην ησθάνετο ως μορφήν η ο-

ποία εκφράζει νόημα, ως ιδιότυπον έκφρασιν ενός περιεχομένου. Ο μαθητής των Γερμανών, ο οποίος επί χρόνια συνδιελέγετο προς τους ναούς και τα λοιπά μεσαιωνικά μνημεία του Ρήνου, της Φραγκονίας και της Βαυαρίας και άφηνε να γεμίζη η πλατεία και βαθεία του ψυχή από την σιωπήν των, δεν ήτο δυνατόν να μη συλλάβη την ουσία της τέχνης κατά τον τρόπον αυτόν, δηλαδή ως κάτι παράλληλον προς την φιλοσοφίαν και την θρησκείαν, ως μίαν συμβολικήν γλώσσαν, που διηγείται και αυτή την ψυχήν της προσωπικότητος ενός λαού, μιας φυλής ή μιας ολοκλήρου εποχής. Η δημιουργία του δεν συνίσταται δια τούτο μόνον εις την σύνθεσιν της αρχιτεκτονικής τεχνοτροπίας, την οποίαν ήντλησεν από την λαϊκήν παράδοσιν της Ελλάδος, αλλά και εις την έκφρασιν ενός νοήματος, το οποίον ήντλει και αυτό από την ψυχήν και την παράδοσιν του λαού, από την εμβάθυνσιν εις την ελληνικήν θρησκευτικότητα, εις τα δημοτικά άσματα, εις την λαϊκήν μουσικήν και τον λαϊκόν θρύλον. Η αγάπη του προς την ψυχήν αυτήν της Ελλάδος επολλαπλασίαζε την παρατηρητικότητά του και τον ωδήγει εις δαπάνας ενεργείας και χρήματος που έφθαναν μέχρις αυτοθυσίας. Η εις τα μυστήρια της τέχνης μύησις ισοδυνάμει δια τον Ζάχον προς μύησιν εις τα άδυτα της ελληνικής ψυχής. Η εσωτερική του ζωή, αι μακραί ώραι της συγκεντρώσεως και της σιωπής, τας οποίας γνωρίζουν μόνον όσοι είχον την ευτυχίαν να είνε πολύ κοντά του, ήσαν διάλογος με το νόημα των συμβόλων (**635**) της ελληνικής φυλής, που την πνοήν των μόνον ο εκ γενετής καλλιτέχνης και κατά χάριν δημιουργός είνε εις θέσιν να αισθανθή εις όλον των το βάθος. Από τους διαλόγους αυτούς εξεπήγασε το κήρυγμα της επιστροφής εις τον εαυτόν μας, της εμβαθύνσεως εις τα περιφρονημένα έως τότε επιτεύγματα του λαού, της απαλλαγής από τον μονομερή κλασσικισμόν, όστις ήτο τυφλός προς ό,τι δεν ανήκεν εις τους δοκίμους χρόνους της αρχαιότητος. Θα ήτο μεγάλη πλάνη να νομίση κανείς ότι το κήρυγμα αυτό του Ζάχου ωφείλετο εις άγνοιαν ή μονομέρειαν. Ο αείμνηστος πρωτομάστορας είχε βαθείαν γνώσιν της ιστορίας της τέχνης και κατείχεν όσον κανείς εις την Ελλάδα τα προβλήματα της αισθητικής και της ψυχολογίας της τέχνης. Γνώσις και αισθητική συμπάθεια όχι μόνον τον έκαμαν ικανόν να εισδύει εις ό,τι είνε καλλιτεχνική έκφρασις, αλλά και να ερμηνεύει μορφήν και περιεχόμενον κατά τρόπον βαθύν, συνάμα και συναρπαστικόν. Τοποθετών τας λεπτομερείας ενός μνημείου ή της τεχνοτροπίας ολοκλήρων εποχών εις το σύνολον της τέχνης και των σκοπών της εγίνετο αληθινός μυσταγωγός, ο οποίος μας εξήρε μαζύ του εις μακάρια ύψη και μας κατέπληττε με την πηγαίαν και αυθόρμητον ψυχολογικήν και φιλοσοφικήν παρατήρησιν. Εις τοιαύτας στιγμάς η φυσιογνωμία του εξέφραζεν κάτι το δαιμονικόν εν τη εννοία της κοσμοθεωρίας του Goethe ή του Schiller, δια να με γεμίση από ιδέας και από παρατηρήσεις, που ανέβλυζαν αβίαστα από τον εσωτερικόν του κόσμον. Ποιος από μας που απετέλουν τον στενώτερον κύκλον γύρω από τον αγαπημένον πρωτομάστορα δεν ενθυμείται την θαυμαστήν του εμβάθυνσιν εις τα ποικίλα θεάματα της λαϊκής και της μεγάλης τέχνης και την σαφή ανάλυσιν, εις την οποίαν ήτο ανεξάντλητος; Δεν είνε δια ταύτα παράδοξον ότι

επί του πλουσίου του έργου απέθεσε την σφραγίδα, η οποία είνε το γνώρισμα κάθε γνησίας και μονίμου δημιουργίας. Όσοι όπισθεν και δια μέσου της μορφής της δημιουργίας του αυτής ημπορούν να ίδουν την ψυχήν του αοιδίμου ανδρός και την ψυχήν του λαού, που τόσον ένοιωσε και ηγάπησεν, αυτοί συναισθάνονται ότι το έργον του μας οδηγεί εις την περιοχήν μιας πραγματικότητος, η οποία είνε διαφορετική από την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής, ότι είνε έκφρασις αισθητή μιας (**636**) νοσταλγίας κοινής ενός κάτι, που ημείς μόνον να προαισθανώμεθα είμεθα ικανοί. Ζώμεν εμπρός εις τα έργα του στιγμάς κατά τας οποίας έχομεν την εντύπωσιν ότι η ψυχή μας είναι γεμάτη από την παρουσίαν δυνάμεως ανωτέρας και ευρυτέρας από ημάς. Την αυτήν εντύπωσιν ένοιωθα καμμιά φορά, όταν σε στιγμές ξεχωριστές συνέπαλλεν η ψυχή μας. Διότι και ο Ζάχος, όπως το έργον του, εσήμαινεν επανασύνδεσιν της επαφής μας προς το πνεύμα της φυλής.

Αλλ' ο Ζάχος δεν ήτο μόνον καλλιτέχνης, όστις είχε δεχθή το ανεξίτηλον φίλημα της χιμαίρας επάνω εις το πλατύ μέτωπον. Ήτο ωραίος και ως άνθρωπος και ως φίλος. Ένας πείσμων αγωνιστής, όστις ηθέλησε ν'ανεβή μέχρι του ιλαρού ύψους της προσωπικότητος δια της αρμονικής καλλιεργείας όλων εκείνων των δυνατοτήτων της ψυχής, αι οποίαι χαρακτηρίζουν τον άνθρωπον, όταν θέλη να είνε γνήσιον έκτυπον της ιδέας της ανθρωπότητος. Από την επίμονον αυτήν καλλιτέχνησιν του εαυτού του εις άνθρωπον εξηγείται η θέλγουσα απλότης, η παιδική αγνότης του χαρακτήρος του, η παροιμιώδης ευψυχία και μεγαλοφροσύνη του, η έλλειψις και ίχνους ακόμη φθόνου ή μνησικακίας, η το παράπονον απαγορεύουσα υπερηφάνεια, η ειλικρινής χαρά δια την ευτυχίαν των άλλων. Τοιαύται ιδιότητες καθίστων αυτόν ιδεώδη και ως φίλον. Η επιείκεια, η προθυμία προς θυσίαν, η βαθυτέρα κατανόησις της ψυχής των φίλων του, των αγώνων των, των θλίψεών των, των ενθουσιασμών των είνε χαρίσματα γνωστά εις όσους τον εγνώρισαν όχι μόνον ως καλλιτέχνην. Ολίγοι όμως και εξ αυτών, φαντάζομαι, παρετήρησαν την συγκρατημένην τρυφερότητα με την οποίαν περιέβαλλε τους περισσότερον εκλεκτούς. Η τρυφερότης αυτή τον ηνάγκαζεν εις προσαρμογήν και όταν ακόμη την ησθάνετο θυσίαν. Και συχνά εγίνετο παιδί χάριν των άλλων, δια να σκορπίση ευθυμίαν και χαράν. Και όμως συχνά όπισθεν αυτών υπεκρύπτετο βαθεία τραγικότης, η τραγικότης και ο πόνος του ερημικού δημιουργού. Δεν παρωμοίαζεν ενίοτε ο ίδιος τον εαυτόν του, ξαφνικά μέσα από την κοινήν ευθυμίαν, προς το μονοδένδρι στο βουνό, που όλοι οι καιροί το δέρνουν;

Υπεράνω όμως όλων αυτών ο Ζάχος ήτο Έλλην, ένας ιδανικός τύπος Έλληνος, δια τον οποίον τίποτε αγιώτερον δεν υπήρχεν από την πατρίδα. Χάριν αυτής ήλθεν από την Γερμανίαν, ως εθελοντής το 1897, εγκαταλείψας και θέσιν και μισθούς και τιμάς και ευρύ μέλλον. Εν ονόματι αυτής (**637**) ελάτρευσε την ελληνικήν παράδοσιν ακόμη και μέχρι του ελληνικού ημερολογίου. Από αγάπην φλέγουσαν προς αυτήν υψώνετο πολλάκις εις αυστηρόν κριτήν ή μεμψίμοιρον Ιερεμίαν. Αλλά και δι' αυτής έγεινε συνισταμένη της λαϊκής ψυχής, συ-

νέλαβε τους πόθους της και το νόημά της, δια να το εκφράση δια των μνημειωδών δημουργημάτων της τέχνης του. Τοιουτοτρόπως ύψωσε τον εαυτόν του εις εθνικόν αρχιτέκτονα. Εις το στόμα του ελληνικού λαού θα μείνη παραδιδόμενος από γενεάς εις γενεάν ως ο πρωτομάστοράς του.

Την ψυχήν του Αριστοτέλους Ζάχου εταλαιπώρει ο πόνος, όστις είνε γνώρισμα όλων εκείνων, των οποίων το πέρασμα από την ζωήν αφήνει μονιμώτερα ίχνη, η αντίθεσις δηλαδή μεταξύ εκείνου όπερ αφ' εαυτού είνε ανέκφραστον και της εκφράσεώς του. Ο πόνος αυτός ήτο το βαθύτερον αίτιον της δημιουργίας του. Η αντίθεσις αυτή τον ωδήγησεν εις την μετριοφροσύνην, που τον διέκρινεν. Εγνώριζεν ότι οι μεγάλοι οραματισμοί εντείνουν εις το υπερδύναμον την μεταξύ Βούλεσθαι και Δύνασθαι αντινομίαν, μεταξύ της ελευθερίας του ιδανικού και της αδρανείας της πραγματικότητος. Αυτή είναι η μοίρα πάσης προσπαθείας, όταν υπερβαίνη τα όρια του συνήθους. Με την αντίθεσιν αυτήν συνδέεται το συναίσθημα του ελλιπούς και η πραγματικότης του ημιτελούς. Το ημιτελές όμως δύναται να χρησιμεύση ως πηγή περαιτέρω κινήσεως δια τους άλλους. Το καθήκον της κινήσεως αυτής είνε η βαρεία κληρονομία, την οποίαν αφήνει ο πρωτομάστορας εις τους Έλληνάς του.

Νικόλαος Λούβαρις.

Ο αρχιτέκτων Ζάχος

υπό του Ακαδημαϊκού, τακτικού καθηγητού του Εθνικού Πανεπιστημίου κ. Γ. Α. Σωτηρίου.

Ο θάνατος του Ζάχου εξέπληξε· τον επιστεύαμεν αγέραστον και αιωνόβιον, όμοιον με τα κυπαρίσσια και τα πλατάνια, που τόσον ηγάπα. Αλλ' ο μόνος πλάτανος, που εσκίαζε και εδρόσιζε όσους τον εγνώριζαν, έπεσε.

Ο Αριστοτέλης Ζάχος ήτο ένας ωλοκληρωμένος άνθρωπος με καθωρισμένην κατεύθυνσιν, καθωρισμένην πίστιν και γεννημένος καλλιτέχνης. Η ιδιοφυΐα του, το πλατύ του βλέμμα, η πίστις του εις την γνησίαν ρίζαν της ελληνικής (**638**) παραδόσεως τον έκαμον ικανόν να συλλαμβάνη την πνευματικήν εκδήλωσιν εις την ολότητά της και να δημιουργή μέσα εις αυτήν. Είνε ο πρώτος που αντελήφθη τον πλούτον και τους θησαυρούς της λαϊκής μας τέχνης ζωντανά, συνυφασμένης με το ήθος του ελληνικού λαού, με την μεγάλην ιστορικήν του παράδοσιν, το έθιμον, το τραγούδι, την γλώσσαν. Φανατικός και διαπρύσιος λάτρης του κάθε ελληνικού εγνώρισε και επί χρόνια εμελέτησεν, όσο κανείς άλλος, την επαρχίαν, το χωριό, το νησί και με την θαυμαστήν του δεξιοτεχνίαν εις το σχέδιον απεθησαύρισεν ό,τι καλύτερον υπάρχει στην παλαιοτέρα και πρόσφατη τέχνη του ελληνικού λαού, από το πρωτόγονο σπίτι, το ερημοκλήσι, το λυχνάρι, ως τα γεφύρια, τ' αρχοντικά σπίτια και τους βυζαντινούς ναούς, χωρίς ατυχώς να εκδώση το πολύτιμον αυτό έργον του. Ευρύς και ισόρροπος νους, χωρίς τας αδυναμίας των μονοπλεύρων, στιβαρός καλλιτέχνης, πρωτομάστορας, είχε θαυμαστή την αίσθησι της αναλογίας, του μέτρου και του ισορ-

ρόπου συνδυασμού του σκοπίμου προς το ωραίον, του πρακτικού και αναγκαίου προς την αισθητικήν μορφήν.

Ο μοναδικός σκοπός του ήτο η δημιουργία ελληνικής αρχιτεκτονικής. Δεν είχε τα μάτια εστραμμένα εις το παρελθόν, ήτο «μοντέρνος», αλλ' όχι ξερριζωμένος, εζήτει να συνδυάση το νεώτερον υλικόν και τας νεωτέρας απαιτήσεις με τας εγχωρίους μορφάς, τας αληθείς και αιωνοβίους, διότι απορρέουν από συνθήκας του τόπου ή από ανάγκας μονίμους.

Ο Ζάχος εις τας προσπαθείας του προς δημιουργίαν νεωτέρας ελληνικής αρχιτεκτονικής, μακράν- από του να είνε μιμητής ή συνεχιστής της παρακμής- ήντλει από τας πρώτας πηγάς, κατενόει την ουσίαν της τέχνης εις το ύψος της, εις τας τελειοτέρας μορφάς της και εδημιούργει με την σφραγίδα της ατομικότητός του. Δι' αυτό τα έργα του έχουν τον χαρακτήρα της αναγεννήσεως και όχι της μιμήσεως, το πνεύμα της ζωντανής τέχνης. Έτσι είνε κυρίως οι ναοί του, εις τον Βόλον το καλλίτερον έργον του, έτσι είνε η αναστήλωσις του Αγίου Δημητρίου. Το μνημειώδες ήτο το κορύφωμά του και εξ αρχής η κατεύθυνσίς του. Δεν ήτο τυχαίον ότι το πρώτον έργον του, όταν ήλθεν από την Γερμανίαν μετά δέκα ετών σπουδάς πλησίον του διασήμου Ιωσήφ Durm, ήτο ένα σύμπλεγμα Επισκοπείου και ναού εις την Σπάρτην. Δυστυχώς, δεν εξετελέσθη, διότι τα προς πραγματοποίησιν μέσα ήσαν πάντοτε πενιχρά δια τας μεγάλης ολκής συλλήψεις του Ζάχου.**(639)** Τα σχέδια του Επισκοπείου Σπάρτης -εν (*ένα*) των οποίων εδημοσιεύθη εις τα «Παναθήναια»- έστειλεν ο Ζάχος εις τον διδάσκαλόν του. Αξίζει να παρατεθεί εδώ η απάντησις του Durm. «Υπήρξεν απόλαυσις δι' εμέ να ιδώ και πάλιν σχέδιον της επιδεξίου χειρός σας και να θαυμάσω την ουσιαστικότητα της εργασίας σας. Τα σχέδια αυτά, με τόσην καλαισθησίαν, καλλιτεχνικώς επεξειργασμένα, παρουσιάζουν κάτι το πολύ ελκυστικόν. Η χωροθεσία εμελετήθη καλώς, η δε τοποθέτησις του κτιρίου-διαγωνίως προς το κυκλοτερές των δύο διασταυρωμένων οδών - προσδίδει ζωηράν έκφρασιν και συναρπάζει. Η υποστήριξις των πλευρών του κτιρίου με δύο τοξοειδείς στοάς εκατέρωθεν, αι οποίαι οδηγούν εις τα κωδωνοστάσια, αποτελεί σύλληψιν επιτυχή. Απεβλέψατε να συνθέσητε εκφραστικήν σιλουέτταν και το επετύχατε με ελάχιστα μέσα. Και ακόμη παρεμείνατε δια της στιβαράς συγκρατήσεως του οικοδομικού όγκου ελεύθερος από κάθε ασήμαντον κοσμητικόν εξάρτημα. Η απλότης του κυρίως σώματος του ναού, όπως με διαύγειαν το εσκέφθητε οικοδομικώς και το εκφράσατε, είνε πλήρης επιβλητικότητος. Αι τέσσαρες ισχυραί γωνιώδεις παραστάσεις με τα μεταξύ διατεινόμενα τόξα και τους πληρούντας αυτά τοίχους, που διατέμνονται από υψηλά παράθυρα, και τα τέσσαρα εις τας γωνίας σφαιρικά τρίγωνα, επί των οποίων στηρίζεται ο ημικυκλικός τρούλλος, όλα αυτά είναι τόσον λογικώς ηρμοσμένα και συντεθειμένα, ώστε μόνον δι' αυτό σας εκφράζω ιδιατέρως τα συγχαρητήριά μου. Το ότι δε την διακόσμησιν και κάθε κοσμητικόν σχήμα περιωρίσατε εις το ελάχιστον υπήρξεν σοφόν και καλόν: ο περιορισμός δεικνύει τον τεχνίτην. Το εσωτερικόν είνε αριστοτεχνικώς απλούν και ιεροπρεπές κατά την μορφήν και διακόσμησιν.

Η εν γένει δε θέα του κτιρίου είνε ενδιαφέρουσα και δίδει μνημειώδη και σύγχρονον εντύπωσιν γραφικήν. Επίσης, η εσωτερική διαμόρφωσις είνε σαφής και καλλιτεχνικώς σπουδαία με σοβαράν σύλληψιν και αυστηρότητα. Δια το καλλιτεχνικόν (**640**) αυτό κατόρθωμά σας δύναμαι απεριόριστον έπαινον να σας αποδώσω. Καλή και πλήρης υποσχέσεων είναι η αρχή. Θα εθλιβόμην αν το έργον δεν εξετελείτο. Διότι είνε έργον το οποίον θα απετέλει στόλισμα δια την εκκλησιαστικήν αρχιτεκτονικήν εις την ωραίαν σας πατρίδα. Η προοπτική του μικρού παρεκκλησίου εις το Επισκοπείον Σπάρτης είνε πλήρης θελγήτρου, η δε στοά αυτού αποτελεί γεγονός καλλιτεχνικόν. Αυτό τέλος πάντων είνε τέχνη ωραία, ελευθέρα, ζώσα τέχνη. Είθε να φωτισθούν οι συμπολίται σας, δια να ίδουν τι εν υμίν έχουν.»

Με αυτά τα καλλιτεχνικά εφόδια εξεκίνησεν ο Ζάχος· αργότερα ο ορίζων του επλάτυνε. Ο οραματισμός του να δημιουργήση νεοελληνικήν αρχιτεκτονικήν θα μείνη σταθμός δια την εποχήν μας, ανεξαρτήτως του εάν εύρεν ή θα εύρη συνέχειαν.

Γεώρ. Α. Σωτηρίου (καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών).»

17. Οίκος Δήμου Σφήκα

Ο Δήμος[36] Σφήκα γεννήθηκε στη Σιάτιστα και ανήκει σε μια οικογένεια από τις αρχαιότερες, αφού στην κατοικία αυτού σώζονται δοκοί που φέρουν οπές στα άκρα, διότι μεταφέρθηκαν από τα δάση που ήταν στα ολόγυρα της πόλεως βουνά, συρόμενες με σχοινιά περασμένα από τις οπές.[37] Ο Δήμος ήταν άνθρωπος ευσεβέστατος, εντιμότατος και χρησιμότατος στην κοινότητα Σιατίστης, την οποίαν κατά διαφόρους τρόπους εξυπηρέτησε *(υπηρέτησε)* στα τέλη της 17ης εκατονταετηρίδας. Στην επιγραφή που σώζεται στο υπέρθυρο του

[36] Τα ονόματα Δήμος και Δημήτριος ταυτίζονται στη Σιάτιστα του παλιού καιρού (μαρτυρία της ιατρού Νίνας Δάρδα). Τα ονόματα αυτά χρησιμοποιεί για τον εαυτό του παράλληλα και ο Δήμος Σφήκας, όπως φαίνεται στις παρακάτω αναγραφές: Στο βιβλίο του Μέρτζιου Κων/νου: **Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας**, στο κεφάλαιο: ***Από το αρχείο του εν Δυρραχίω προξενείου της Βενετία***ς, στη σελ. 268, ο Πρόξενος γράφει ότι μεταξύ των φορτωτών πλοίου που απέπλευσε από το Δυρράχιο για τη Βενετία την **11η Απριλίου 1706** είναι και «…. ***Δημητρ. Γεωργ Σφήκας…****Νίκος Μαυρουδής*….».Και στη σελ. 268-9 του ίδιου βιβλίου, σε πιστοποιητικό που υπέγραψαν οι εκ Σιατίστης πραγματευτάδες, αναφέρεται «……*φανερόνομεν ημείς οι κάτωθεν υπογεγραμμένοι πραγματευτάδες Σιατιστινοί που πραγματέβομεν εις την Βενετίαν με το μέσος της σκάλας του Δυρραχίου*…… ***1706 Ιουνίου 10*** *Σιάτιστα* ….. ***Δήμος Γεωργ. Σφήκα****…..Νίκος Μαυρουδής*……». Στον Κώδικα Ζωσιμά, στη σελίδα 216, στην πράξη με ημερομηνία 30/1/1700 υπογράφει: **Δημήτρηος γεωργίου σφήκα και ρητορ** και στην αμέσως επόμενη σελίδα 217, στην πράξη με ημερομηνία 11/2/1700, υπογράφει **Δήμος γεωργίου σφήκα και ρητορ.** (βλέπε στην ιστοσελίδα http://www.siatistanews.gr το θέμα: **"Δημήτριος Σφήκας, Αναφορές του ονόματός του στον Κώδικα Ζωσιμά"**.

[37] Προσωπική ερμηνεία του Φ.Ζ.

Προφήτου Ηλιού[38], φαίνεται η εκτίμηση που έτρεφε σε κείνον η κοινότητα Σιατίστης. Αλλά και πέρα από τα σύνορα της Σιάτιστας ήταν ευφήμως γνωστός ο κυρ Δήμος. Με την Ιερά Μονή της Βάτου, που βρίσκονταν στο θεοβάδιστο άγιο (**641**) όρος Σινά [αλληλογραφούσε] και ήταν αναγνωρισμένος επίτροπός της. Επίσης, και με την Ιερά Μονή του Βαρλαάμ. Ήταν εμπορευόμενος. Στα 1692 συνάπτει ο Δήμος συντροφιά[39] με τους Κωνσταντίνον Πάντζιου από Καστοριά, Ιωάννην Πέγιου, επίσης από Καστοριά, Μανώλην Διάκου από Σέρβια, για να αγοράσουν 200 μιλάρια[40] πίσσα στο Δυρράχιο και το σιρμαγιέ[41] βάζουν οι τέσσερις· ο Δήμος Σφήκας μερίδιο ένα με τον ανιψιό του Δήμον Γεωργίου, ο Ι. Πέγιο, μερίδιο δεύτερο, ο Μανώλης Διάκου τρίτο και ο Ράλλης Μουσελήμης τέταρτο, ο οποίος δεν έβαλε κεφάλαια, αλλά τον κόπο του. Η πίσσα προμηθεύονταν (*αγοραζόταν)* από το Δυρράχιο και ξοδεύονταν στις περιφέρειες Καστοριάς, Σιάτιστας και Σερβίων[42]. Η παρακάτω ομολογία[43] μάς αναφέρει τα καθέκαστα της εμπορικής αυτής επιχείρησης.

17.01. Το της ομολογίας ίσον

Το αντίγραφο της συμφωνίας

Ο Ράλλης Μουσελίμης δηλώνει / βεβαιώνει ότι έκαμε συνεταιρισμό με άλλους πέντε, για να αγοράσουν πίσσα. Ορίστηκαν τα μερτικά σε κεφάλαιο και κέρδος. Καθορίστηκαν επίσης τα σχετικά με την πόλτσα ντεκαριού (τη φορτωτική). Στο τέλος επαναβεβαιώνει ότι ο ίδιος μετέχει στην εταιρεία με τον κόπο του κι όχι με χρήματα και ότι συνυπογράφει την κοινή ομολογία (=συμφωνία).

---

[38] Βλέπε σελ. χειρογράφου 245.

[39] **Συντροφιά**/Συντροφία = Συνεταιρισμός.

[40] **Μιλάρια** <migliaro)= 1000 ενετικές λίτρες, ήτοι χιλιόγραμα 477, (Μέρτζιος Κ., **Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας,** σελ. 216).

[41] **Σιρμαγιέ**=σερμαγιά= το πρώτο, απαραίτητο κεφάλαιο επιχείρησης.

[42] Τα ονόματα Ιωάννης Πέγιος από Καστοριά, Δήμος Γεωργίου και Ράλλης Μουσελήμης, συναντώνται σε εγγραφές του Κώδικα Ζωσιμά, (βλέπε Καλινδέρη Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)** και σε έγγραφα εμπορικής αλληλογραφίας της περιόδου 1695 – 1699, τα οποία δημοσίευσε ο Κων/νος Μέρτζιος στο βιβλίο του **Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας**.
Ενδεικτικά σημειώνουμε:
Ιωάννης Πέγιος από Καστοριά: Μέρτζιου Κων., **Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας,** σελ. 211, 236 (4 Αυγούστου 1695 και 9 Μαΐου 1697).
Δήμος Γεωργίου: Καλινδέρη Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 70 και 76 (15 Ιανουαρίου1700 και κε΄ Μαΐου 1703).
Ράλλης Μουσελήμης: Καλινδέρη Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 87 (15 Νοεμβρίου 1715).

[43] **Ομολογία**, εδώ, συμφωνία.

+Δια παρόντος γράμματος δηλοποιώ εγώ ο Ράλλης Μουσελήμης, ότι έστοντας και να είχαμε κάμη συντροφιά μετά του κυρ Δήμου από Σιάτισταν και κυρ Πέγιου εκ Καστορίας και κυρ Μανώλη Διάκου από Σέρβια και κυρ Δήμου Γεωργίου από Σιάτισταν και κυρ Κωνσταντίνου Πάντζιου από Καστορίαν δια μιλιάρια πίσσα 200, ήγουν διακόσια, εν τω ιδίω έτει Ιουλίου 28 εις Δυρράχιον, την οποίαν πίσσαν ημείς οι άνωθεν συντρόφοι την είχαμε μοιράσει εις μεριδικά τέσσερα, με το να έβαλεν ο κυρ Δήμος Σφήκα μετά του ανεψιού αυτού κυρ Δήμου Γεωργίου αλλ: [44] 1880, ήγουν μεριδικόν ένα – και ο κυρ Ιωάννης Πέγιου μετά του κυρ Κωνσταντίνου Πάντζιου βάνοντας: αλλ: 1880 και έγινε μεριδικόν δεύτερον – και ο κυρ Μανώλης Διάκου βάνοντας: αλλ: 1880, γενόμενον μεριδικόν τρίτον, βάνοντας και εγώ τον κόπον μου (**642**) αντί δια σερμαγιέν άλλο μεριδικόν, όπου γίνονται μεριδικά τέσσερα. Από την οποίαν πραγματείαν, ό,τι ήθελε δώσει ο θεός, κάντε[45] ζημίαν, κάντε διάφορον, ως σύντροφος και εγώ να αποκρίνωμαι των συντρόφων μου, καθώς ήθελε ξεκαθαρίση ο λογαριασμός έσωθεν και αν καλά (*αγκαλά*) και να εδιαλάμβανεν η πόλτζα ντεκαργιού[46] η μισή πίσσα επάνω μου και η μισή εις τον Μανώλην Διάκου, όμως το αληθές έχει πως ο σερμαγιές είναι των ειρημένων μου συντρόφων και εγώ με τον κόπον μου μόνον είμαι σύντροφος. Εις ένδειξιν λοιπόν της αληθείας, έδωσα και το παρόν ενυπόγραφον εις χείρας των άνωθεν συντρόφων μου, καθώς διαλαμβάνει και η κοινή μας ομολογία και ούτως ομολογώ με την ιδίαν μου υπογραφήν (1692, Αυγούστου 18).

Ράλλης Μουσελήμης

Ο Δήμος είχεν υιόν τον Ιωάννην Δ. Σφήκαν, που αναφέρεται σε ένα κατάλογον συνδρομητών για την έκδοση δια του τύπου της **«Οδού Μαθηματικής»**[47]. Αυτού απόγονοι ήταν ο Ιωάννης Ν. Σφήκας και ο Γεώργιος Ν. Σφήκας. Για τους δυο τελευταίους δίκαιον είναι να γίνει ιδιαίτερη μνεία, γιατί ο Ιωάννης έχει αξιόλογη δράση εθνική και κοινωνική στην Αδριανούπολη, που συντελούσε στη ματαίωση των προπαγανδιστικών ενεργειών των Βουλγάρων, και ο Γεώργιος αφήκεν εποχήν αξιομνημόνευτη ως σχολάρχης στο Μελένικο και σε άλλα μέρη στη Β. Ελλάδα. Η εθνική του δράση, όπως αναφέραμε αλλαχού, ήταν η αιτία της προγραφής του από το Μακεδονικό Βουλγαρικό Κομιτάτο, το οποίο σε ευκαιρία επέβαλε άγρια βασανιστήρια, τόσο σ' εκείνον, όσο και σε όλη την οικογένεια, και τον μαρτυρικό του θάνατον[48]. Ούτοι και γενικά όλοι οι

---

[44] **Αλλ**:, ασλάνια. Βλέπε **Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία…..**

[45] **Κάντε**, είτε.

[46] **Πόλτζα ντεκαργιού**, φορτωτική (φράση ιταλική, polizza= έγγραφο, απόδειξη πληρωμής, συναλλαγματική. Carico= βάρος, φορτίο, polizza di carico =φορτωτική).

[47] Αναγράφεται ως συνδρομητής στον τρίτο τόμο του βιβλίου: Ανθρακίτης Μεθόδιος, **Οδός Μαθηματικής** (επιμέλεια Β.Μπαλάνος), Ενετίησιν έτει τω σωτηρίω ,αψμθ΄ <1749>. Εν τη τυπογραφία Αντωνίου Βόρτολι.

[48] Βλέπε σχετικά στο κεφάλαιο: **Εθνικοί εργάτες,** σελ. χειρ. 419.

απόγονοι του Δήμου (**643**) πήραν δυνάμει του νόμου της κληρονομικότητας τις τάσεις του ανδρός εκείνου και αναδείχτηκαν άξιοι της εθνικής εκτίμησης. Μάλιστα αυτοί, ας μου επιτραπεί να παρατηρήσω ότι πέρασαν τα όρια της δράσης του Δήμου. Αυτοί έχουν εναγκαλιστεί την μεγάλη πατρίδα και την εξυπηρέτησαν (*υπηρέτησαν)* με θυσία και αυτής της ζωής τους.

17.02. Επιστολή της Ι. Μονής της Βάτου. [49]

Με την επιστολή τους εκφράζουν οι μοναχοί ευχές και ευχαριστίες προς το Δήμο Σφήκα και τα τέκνα του για τη βοήθεια και την οικονομική συνδρομή του προς τον πρωτοσύγκελλο της Μονής, ο οποίος επισκέφτηκε τη Σιάτιστα, για την αγάπη και την ευσέβεια των κατοίκων της πόλης προς τη Μονή του όρους Σινά και για τη δωρεά του Δούκα Μαντζιαρλή προς αυτήν. Τον παρακαλούν επίσης να βοηθήσει τον Κύριλλο και τη συνοδεία του, που θα έρθουν «δια τας συν θεώ ζητείας», ή «δια την συνήθη των ευσεβών Χριστιανών αξιομακάριστον ελεημοσύνην».

«Τω ευγενεστάτω, χρησιμωτάτω και τιμίω άρχοντι και επιτρόπω και βοηθώ και συνδρομητή και υπερμάχω του Αγίου και θεοβαδίστου Όρους Σινά Κυρίω Κυρίω Δήμω και εν Αγίω Πνεύματι υιώ αγαπητώ υγιώς αχθείη.

+Ευγενέστατε, χρησιμώτατε και συνετώτατε άρχων και Επίτροπε, βοηθέ, συνδρομητά και υπέρμαχε του Αγίου και Θεοβαδίστου Όρους Σινά, Κύριε Κυρ Δήμο, εν Αγίω Πνεύματι υιέ αγαπητέ της ημών ταπεινότητος ομού με τα ηγαπημένα σοι τέκνα χάρις είη υμίν ειρήνη τε και έλεος παρά θεού Παντοκράτορος, από δε της αγίας και ακαταφλέκτου Βάτου βοήθεια, αγιασμός και επίσκεψις, παρ’ ημών δε ευχή, ευλογία και συγχώρεσις, η ταπεινότης ημών μετά πάσης της συν εμοί ιεράς συνάξεως εύχεται Κυρίω τω θεώ περί της ειλικρινούς της υγείας και ψυχικής σωτηρίας. Γνωστόν ουν έστω σοι, τέκνον μου εν Χριστώ, ότι ερχόμενος προς ημάς ο πρωτοσύγκελλος εφανέρωσεν ημίν την συνδρομήν και βοήθειαν, όπου εις αυτόν εδείξατε εξόχως την αγάπην και έξοχον ευλάβειαν όπου έχετε στους αγίους τόπους του αγίου και θεοβαδίστου όρους Σινά. Έτι μας εφανέρωσε και δια το αφιέρωμα του μακαρίτου Δούκα του Μαντζαρλή[50], του οποίου το όνομα μνημονεύεται ακαταπαύστως. Εξόχως τον κόπον, όπου κοπιάζετε με τα τέκνα σας αρκετά και αποτελεσματικά δια το κουτί

[49] Στον τόπο ακριβώς όπου ο Μωυσής είδε το όραμα της Αγίας Βάτου βρίσκεται η Ιερά Μονή του Θεοβαδίστου Όρους Σινά. Αν και η επίσημη ονομασία της είναι «Ιερά Μονή του Θεοβαδίστου Όρους Σινά», ανά τους αιώνες, αναφέρεται και ως «Μονή του Αγίου Όρους Σινά», «Μονή της Παναγίας της Βάτου», «Μονή του Σωτήρος Χριστού», μεταγενέστερα δε και κατά κανόνα σήμερα «Μονή της Αγίας Αικατερίνης». Πηγή: http://www.sinaimonastery.com/index.php?lid=1

[50] Στη σελίδα 249 του **Κώδικα Ζωσιμά**, στην πράξη της 12/09/1719, αναφέρεται το όνομα Δούκας Νικολάου Μαντζιαρλή, υπογράφει ως μάρτυρας ο «δήμος γεωργίου σφήκα» και επιβεβαιώνει «Ο και Πρόεδρος Σισανίου Ζωσιμάς».

και ότι υπερμάχεστε δια την κυβέρνησιν του αγίου σας μοναστηρίου (**644**) διο ευχαριστούμεν σας κατά πολλά. Έχε την ευχήν μου εν Αγίω Πνεύματι, υιέ, ο θεός και η αγία Βάτος να προσδεχθή την αγαθήν σου προαίρεσιν ως θυμίαμα ευπρόσδεκτον και να πληρώση τον μιστόν του κόπου σου εις την βασιλείαν των ουρανών.

Τα νυν δε πάλιν πέμπομεν τον εκ της ημών ομηγύρεως πανοσιώτατον εν ιερομονάχοις και άγιον Πρωτοσύγκελλον κυρ Κύριλλον μετά της συνοδείας αυτού δια τας συν θεώ ζητείας· διό παρακαλούμεν την σην τιμιότητα, ίνα υποδεχθή και αυτόν ασμένως και περιχαρώς συνδραμών και βοηθών αυτόν έργω τε και λόγω· ου γαρ ανθρώποις υπηρετείς, αλλά τω θεώ τω δυναμένω ανταποδούναι σοι εκατονταπλασίονα τον μιστόν του κόπου σου· το λοιπόν, ει τι βοήθειαν, αγάπην και συνδρομήν θέλεις δείξη εις τον άνωθεν, η χάρις προς ημάς διαφέρεται και ημείς ευεργετούμενοι παρά της σης τιμιότητος ου παυσόμεθα εκλιπαρούντες το θείον ίνα την ποιή πολυχρόνιον. Ούτω τοίνυν ποίησον, ίνα η χάρις του θεού και το άπειρον έλεος και η παρ’ ημών ευχή, ευλογία και συγχώρησις είησαν εν παντί τω βίω εις το ευλογημένον αρχοντικόν σας. Αμήν.

Εξ Αιγύπτου 1723, Φεβρουαρίου ….

Τσίφρα.»*(υπογραφή)*

Εκ της ανωτέρω επιστολής εξάγεται ότι ο Δήμος Σφήκα είχε φήμην διαδεδομένην πέραν των συνόρων της Σιάτιστας, ότι στη Σιάτιστα εκτιμώνταν και είχε μεγάλην επιβλητικότητα *(κύρος)* και για τούτο η υποστήριξή του των απεσταλμένων (*προς τους απεσταλμένους*) της Ιεράς Μονής Βάτου έφερε ευχάριστα αποτελέσματα. Οι συνδρομές του λαού της Σιάτιστας ήταν σημαντικές. Η Ιερά Μονή της Βάτου είχεν αποκτήσει στη Σιάτιστα και ακίνητη περιουσία, αγρούς όχι ολίγους, αφού αναγκάστηκε να κάμει και ιδικό της αλώνι, που φέρει και σήμερα το όνομα «τ’ αλώνι τ’ Βάτ», και γεφύρ<ι> στη μπάρα την παληοκαστρίτικη, το οποίο δεν σώζεται, μα η τοποθεσία φέρει το όνομα «τ’ Βάτ το γεφύρ». (**645**)

17.03. Επιστολή στο Δήμο Σφήκα από μέρους της Ι. Μονής του Βαρλαάμ

Παρακαλούν οι μοναχοί το Δήμο Σφήκα να δεχτεί τον απεσταλμένο της Μονής κυρ Αυξέντιο «δια την συνήθη των ευσεβών χριστιανών αξιομακάριστον ελεημοσύνην» και να τον παρουσιάσει στο Ζωσιμά, για να τον δεχτεί ευμενώς και να τον βοηθήσει, ώστε να έχουν κάποια βοήθεια για το μοναστήρι στους δύσκολους καιρούς που περνούν.

Τ.Σ.

«Εντιμότατε, λογιώτατε και χρησιμώτατε εν άρχουσι, άρχον, κυρ Δήμο, και της καθ’ ημάς ιεράς και σεβασμίας Μονής του Βαρλαάμ μετά θεόν υπερασπιστά, συνδρομητά και βοηθέ και ημών εν Χριστώ πειθηνιώτατε αδελφέ, χαίροις εν Κυρίω και υγιαίνων είης μετά πάσης της οικοδεσποτείας σου την

προσήκουσαν και οφειλομένην μετάνοιαν συν τω εν Χριστώ ασπασμώ ευλαβώς απονέμομεν τη ση εντιμότητι δεόμενοι του ενός τη Τριάδι θεού, ίνα δια πρεσβειών πάντων των Αγίων διαφυλάττη αυτήν εν υγεία και πλήρη ευτυχία και ειρηνική καταστάσει εις ημετέραν ευφροσύνην και αγαλλίασιν.

Με το παρόν μας ταπεινόν γράμμα, άρχον κυρ Δήμο, παρακαλούμεν την ευλαβητικήν σου εντιμότητα να υποδεχθή φιλοφρόνως και ευσπλάχνως τον παρ' ημών στελλόμενον εν Χριστώ ημών Αδελφόν εν ιερομονάχοις και πνευματικοίς κυρ Αυξέντιον δια την συνήθη των ευσεβών Χριστιανών αξιομακάριστον ελεημοσύνην και να τον συνδράμης ως νουνεχής και φρόνιμος λόγω τε και έργω και να γίνης αξιόλογον και ευπαρρησίαστον μέσον προς τον μακαριώτατον Δεσπότην κυρ Ζωσιμάν να τον δεχθή ευσπλάχνοις και οικτιρμοίς ίλεω τω όμματι και ευμενεί τω προσώπω ως μιμητής του αρχιποιμένος και φιλανθρώπου Χριστού, του αποθανόντος υπέρ της σωτηρίας των ανθρώπων και τους αιχμαλώτους ελευθερώσαντος· ούτω δεόμεθά σου τα μέγιστα, άρχον κυρ Δήμο, και μη αποτύχωμεν της αιτήσεως, δια να ημπορέσωμεν με την συνδρομήν και βοήθειαν της εντιμότητός σου και με το σπλάχνον του μακαριωτάτου ημών δεσπότου και με την ελεημοσύνην των αδελφών Χριστιανών να εύρωμεν καμμίαν άνεσιν και επικουρίαν εις τα αλλεπάλληλα δεινά (**646**) όπου μας έρχονται εις τους ενεστώτας ακαταστάτους και ανωμάλους καιρούς, καθώς δεν σας λανθάνουν, και δια την συνδρομήν και καλωσύνην, όπου θέλεις κάμη εις ημάς δι' αγάπην Χριστού, παρ' ημών μεν των ευτελών θέλεις έχει το μνημόσυνον ακατάπαυστον και την ευχαριστίαν, παρά δε του μισθοδότου κυρίου ημών Ιησού Χριστού, θέλεις απολαύσει τον μισθόν εκατονταπλασίονα και εν τω παρόντι βίω και εν τω μέλλοντι και δια των πρεσβειών πάντων των Αγίων μετά τέλος εις βαθύ γήρας ευχόμεθα ίνα αξιωθής και της ανεσπέρου και ανεκφράστου βασιλείας των ουρανών.

Υπογραφαί δύο

+Ο καθηγούμενος της Ιεράς Μονής του Βαρλαάμ Ιωάσαφ, ιερομόναχος, και οι εν Χριστώ συν εμοί Αδερφοί προς θεόν αυτής ευχέται.»

Σώζονταν επιστολή που χρονολογούνταν από 1673 προς τον Δήμο Σφήκαν και προέρχονταν από έμπορον που εμπορεύονταν στη Βιέννη και του μετέδιδεν ότι φορτώθηκαν εμπορεύματα από τη Βιέννη για τη Σιάτιστα μέσον Τεργέστης – Δυρραχίου. Αυτός ήταν ο δρόμος που ακολουθούσαν τα προορισμένα για τη Σιάτιστα εμπορεύματα.[51] (**647**)

---

[51] Ο δρόμος αυτός ήταν η επιλογή των Σιατιστινών εμπόρων μέχρι τα μέσα του 18ου αι. Στη συνέχεια οι έμποροι και τα εμπορεύματά τους φτάνουν στην Κεντρική Ευρώπη δια ξηράς μέσω των Βαλκανίων. Μεγάλα καραβάνια ακολουθούν την κοιλάδα του Αλιάκμονα προς την κοιλάδα του Αξιού και φτάνουν στο Βελιγράδι. Περνούν το Δούναβη και το Σάβο και φτάνουν στο Σεμλίνο, εξακολουθούν το ταξίδι και φτάνουν στη Βουδαπέστη και τη Βιέννη. Κάποιοι συνεχίζουν μέχρι Βλαχία, Μολδαβία και Γερμανία. Περισσότερα για το θέμα: στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου: **Οι Δυτικομακεδόνες απόδημοι επί τουρκοκρατίας**, Παγκαρπία Μακεδονικής Γης, μελέτες Απ.

18. Ιωάννης Θεοδώρου

Έχω μπροστά μου βιβλίο από <το> 1750, στο οποίο ο Ιωάννης Θεοδώρου, πρόγονος της οικογενείας Νεράντζη ή Μουσταφά από τη Γεράνεια Σιατίστης, καταγράφει τα καθημερινά έξοδά του και τα εισοδήματα από τα αμπέλια και χωράφια του. Ο Ιωάννης Θεοδώρου, ως εξάγεται από ένα συμβόλαιο εταιρείας, ήταν έμπορος κρόκου, πλούσιος δε κτηματίας και ενυμφεύθη στα 1759 την Δουκαίνη, που έμενε στη Θεσσαλονίκη και ανήκε σε οικογένεια που κατάγονταν από τη Σιάτιστα, νέα πλουσιοτάτη, όπως εξάγεται από το αναγραφόμενο μερίδιό της, που κληρονόμησε από την πατρική της περιουσία. Από τα κοντύλια που αναγράφονται στους λογαριασμούς του Ιωάννου εξάγονται τα εξής συμπεράσματα: Ότι στη Σιάτιστα καλλιεργούνταν ο κρόκος και ολίγο και το βαμβάκι, ότι οι κάτοικοί της ασχολούνταν πολύ με την καλλιέργεια της γης, ότι τα αγροκτήματα είχαν οι καλύτεροι νοικοκυραίοι, που λέγονταν τα «ουτσιάκια». Ότι πλήρωναν χαράτσι στον εισπράκτορα του δημοσίου, τον χαρτζή, και έπαιρναν το χαρτί το ατομικό της ελευθέρας κυκλοφορίας[52], ότι την εποχή εκείνη πολλοί είχαν κτήματα στη Θεσσαλονίκη και ότι δια τροφήν τους έτρωγαν πολύ κρέας και οψάρια πολλά. Τας εορτάς έσφαζαν ολόκληρο σφαχτό, το οποίο το έλεγαν κουρμπάνι της εορτής και προς τούτο κάθε οικογένεια είχε τα αναγκαία ύπεργα[53] (ένα ψτάρ -ψητάρι- μια σούβλα μεγάλη και ένα πιρούνι μεγάλο με δυο δόντια).

<Τα «ύπεργα» όπως τα έχει σχεδιάσει στο χειρόγραφο ο Φ. Ζυγούρης.>

Βακαλόπουλου, σελ. 403 κ.ε., και στην εισήγηση του Θεόδωρου Χαρισίου Τζώνου, με θέμα: **«Διεθνές περιβάλλον και Δυτικομακεδόνες απόδημοι στην Τουρκοκρατία»,** στο Διεθνές συνέδριο του 2003 στη Σιάτιστα, σελ. 29-40.

[52] Από το 16ο αιώνα και μετά ο **κεφαλικός φόρος** (βλέπε **Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες…**) έγινε ευρύτερα γνωστός ως **χαράτσι.** Σύμφωνα με τον Ν. Σαρρή (**Οσμανική Πραγματικότητα, Συστηματική παράθεση δομών και λειτουργιών, ΙΙ Η Δοσιματική Διοίκηση** σελ. 171), από το 1689 οργανώθηκε το λογιστήριο του τζιζγιέ (κεφαλικού φόρου).Έτσι κατασκευάστηκαν ειδικές σφραγίδες για κάθε μια από τις 3 κοινωνικές τάξεις (ανώτερη, μέση και κατώτερη) και ο φορολογούμενος που πλήρωνε τον κεφαλικό φόρο έπαιρνε κατάλληλο δημόσιο έγγραφο. Ο λαός το έγγραφο αυτό το ονόμαζε **χαρατζοχάρτι**. Το δελτίο αυτό πληρωμής του κεφαλικού φόρου έπρεπε να το έχει μαζί του ο υπόχρεος για καταβολή και αναγράφονταν σ' αυτό: το όνομα του λογιστή του κεφαλικού φόρου, του αρχιθησαυροφύλακα και του πλειοδότη της είσπραξης της φορολογίας, η χρονολογία , η κοινωνική τάξη και το όνομα του υπόχρεου για καταβολή.

[53] **Ύπεργα**, εργαλεία, εδώ βοηθητικά για το ψήσιμο.

Στο λογαριασμό του Σεπτεμβρίου 1769 αναγράφεται ότι πλήρωσε 240 άσπρα για δευτέρι και ίσιασμα <στο χωράφι με> τον κρόκο[54] και στο λογαριασμό του Απριλίου 1766 ότι πλήρωσε 200 άσπρα για βαμβακόσπορο, τον οποίο έσπειρε. Ο κρόκος στη Χώρα καλλιεργούνταν στα αντικρύ της εκκλησιάς του Αγίου Ιωάννου χωράφια, (**648**) που φέρουν το όνομα «κροκοχώραφα», και το βαμβάκι στον τόπο που φέρει το όνομα «βαμβακιές». Στο λογαριασμό του Οκτωβρίου 1765 αναγράφει ότι δια το κουρμπάνι του Αγίου Δημητρίου, το οποίο ήταν οκάδες 14, επλήρωσε 168 άσπρα. Καφέν, φαίνεται, δεν ξόδευαν, γιατί δεν αναφέρει πουθενά, ζάχαρη σπάνια μεταχειρίζονταν και αυτή ήταν πετροζάχαρη. Πολύ λινάρι αγόραζαν, για να υφάνουν τα ασπρόρουχα. Το λινάρι στη Χώρα πωλούνταν στο χάνι, που σήμερα είναι το σπίτι του Αναστασίου Σπύρου. Εκεί έρχονταν από το Βελβεντό οι λιναρτζήδες και εκεί το πωλούσαν, γιατί είχε και την απάνω πόρτα, από την οποία μπορούσαν να συχνάζουν και οι γυναίκες, χωρίς <να> γίνονται αντιληπτές στον κόσμο του παζαριού. Η παράδοση αναφέρει ότι οι λιναρτζήδες έτρωγαν ψωμί από αλεύρι που ήταν από κεχρί και για προσφάγι αγόραζαν από τους φούρνους σιμίτια και με αυτά έτρωγαν το άνοστο ψωμί τους.

Για φωτισμό μεταχειρίζονταν 3 είδη, το δαδί, το λάδι, που έκαιαν στο λυχνάρι, και τα σπαρματσέτα. Τα σπαρματσέτα οι ευημερούντες τα έκαμναν, δεν τα αγόραζαν από τους παντοπώλες. Αγόραζαν αξούγκι (λίπος), το έδιδαν σε ειδικούς τεχνίτες και αυτοί το έκαμναν αξουγκοκέρια.

Ότι ο Ιωάννης ήτο σε καλή οικονομική κατάσταση φαίνεται και από την κηδεία που έκαμε στον πατέρα του, που απόθανε στα 1785 7/μβρίου 25, ξημερώνοντας το Σάββατο. Τον κήδευσε με τον αρχιερέα, που του πήρε 50 άσπρα. Το άσπρο ήταν η κατώτερη νομισματική μονάδα της Τουρκίας. 3 άσπρα ισοδυναμούσαν με έναν παρά. Με ένα άσπρο μπορούσε κανένας να αγοράσει 3-4 πράγματα από το μπακάλη. Η ευπορία του Ιωάννου φαίνεται και από τα προϊόντα των αμπελοχωραφιών. Στα 1772 έβγαλε (**649**) 100 φορτιά σταφύλια. Στα 1774 έβγαλε 139 φορτιά. Στα 1775 έβγαλε 60 φορτιά, στα 1783 έβγαλε 264 φορτιά, στα 1773 μονάχα 91 φορτιά.

Από τα χωράφια στα	1771	έσπειρε	ταγάρια 89	πήρε	293	ταγάρια
	1772	»	» 91	»	203	»
	1773	»	» 90	»	201	»
	1774	»	» 95	»	182	»
	1782	»	» 124	»	436	».

Για τούτο και ζούσαν μια ζωή ευχάριστη, ζωή με διασκεδάσεις, με ζιαφέτια[55], που τα ’λεγαν τρυφερίτσια. Στους λογιαριασμούς του Ιωάννου αναφέρε-

---

[54] **Ίσιασμα,** το σβάρνισμα του χωραφιού, ώστε η επιφάνειά του να γίνει επίπεδη.
Δευτέρι> **δευτέρισμα**, το σκάψιμο που γίνεται με τσάπα επιφανειακά και απαλλάσσει το φυτό από τα ζιζάνια και τα αγριόχορτα.

[55] **Ζιαφέτι**, φαγοπότι.

ται και αλλού αλλά και στο λογαριασμό του Ιουνίου 1768 ένα κριάρι 12 οκάδες για τα τρυφερίτσια.

Η Δουκαίνη ήταν από την οικογένεια Πάικου[56]. Αυτού ο δισέγγονος την εποχή μας ζει στας Αθήνας και είναι έμπορος καπνών. Ο πατέρας του ομολόγησεν ότι κατάγονταν από τη Σιάτιστα και ότι έμεναν και στη Θεσσαλονίκη. Τον δισέγγονο γνώρισε ο μ<ακαρίτης> Βασίλειος Βάρδας, καπνέμπορος, ο οποίος και μου έδωκε τις πληροφορίες αυτές.

Το βιβλίο από το οποίο έχω αρυσθεί όσα έχω γράψει για τον Ιωάννη Θεοδώρου το χρεωστώ στην ευγενή φροντίδα του απογόνου της οικογενείας Νεράντζη καθηγητού των Φυσικών Βασιλείου Ναούμ Νεράντζη, ο οποίος είχε την καλοσύνην να μου το δανείσει για λίγες μέρες. Λυπούμαι που δεν είμαι σε θέση να μηκύνω περισσότερο τον λόγο, για να φανεί της οικογενείας Θεοδώρου ως και της οικογενείας Πάικου η μεγάλη περιουσία, ο πλούτος, η πολυτέλεια και η μεγαλοπρέπεια, που βρίσκονταν σ' αυτές (*που είχαν αυτές*) και ταύτα στα 1700. (**650**)

«Γράμμα συνεταιρικό»

Τρεις σύντροφοι εμπορευόμενοι δημιουργούν μια «συντροφία» = εταιρεία. Αναφέρονται τα μέλη της συντροφίας, το κεφάλαιο του καθενός, το εμπόρευμα (που ήταν ο κρόκος και νήμα), τα έξοδα για την αγορά και καλλιέργεια του κρόκου, πόσα χρήματα έμειναν για τη στράτα (το ταξίδι) και το τελωνείο και η συμφωνία για την εξ ίσου εις τρία μοιρασιά του κέρδους. Την πώληση ανέλαβαν ο Θεόδωρος Νεράντζης και ο Γιακουμής Πάικος

«Δια του παρόντος γράμματος φανερώνομεν ημείς οι υποκάτωθεν γεγραμμένοι ότι εγώ ο Θεόδωρος Νεράντζης, ο Γιακουμής Πάικου και Νεράντζης Πανταζή Ιωάννου το πως εκάμαμε συντροφιά οι τρεις μας και εβάλαμε εγώ ο Θεόδωρος άσπρα 86.240 (= ογδόντα εξ χιλιάδες και διακόσια σαράντα), ο Γιακουμής άσπρα 86.539 (= ήτοι ογδόντα εξ χιλιάδες και πεντακόσια τριάντα εννέα) και ο Νεράντζης 81.361 (= ήτοι ογδόντα μια χιλιάδες και τριακόσια εξήντα ένα άσπρα) μαζύ με τη μεριά το νήμα, με τα οποία άσπρα εψουνίσαμε κρόκον οκάδες εκατόν πενήντα (= 150) οκάδες, ως φαίνεται εις το κατάστιχον, που είναι εις το μαγαζί το τι εβάλαμε ως άνωθεν και τι εκόστισεν έως πού τον εκάμαμε και τον εδώσαμε μεριές τρεις και τι άσπρα μας έμειναν δια τα έξοδα της στράτας και γιουμπρούκια: του θεού θελοντος πηγαίνω εγώ ο Θεόδωρος και ο Γιακουμής να τον πωλήσωμε και ό,τι διάφορον μας ήθελε χαρίση ο Κύριος τόσον από τον κρόκον όσον και από την μεριάν το νήμα να τον μοιράζωμεν οι

[56] Με την οικογένεια Πάικου έχει ασχοληθεί ο Ευάγγελος Χεκίμογλου στο συλλογικό έργο: **Ιστορία της επιχειρηματικότητας στη Θεσσαλονίκη,** τόμος Β΄ (ημίτομος Β΄1).

τρεις από ίσια. Ομοίως ο θεός μην το δώση και ζημίαν·και δια φανέρωσιν της αληθείας έγεινε το παρόν και βεβαιώνομεν.

1737 Δεκεμβρίου 10 Σιάτιστα
Θεόδωρος Νεράντζης βεβαιώνω
Γιακουμής Πάικος βεβαιώνω
Νεράντζης Πανταζής βεβαιώνω[57]»

Σημ. συγγρ. Μεριά = μισό φορτίο = οκ. 50 - Ψουνίσαμε = αγοράσαμε -Στράτα = δρόμος - Γιουμπρούκι = τελώνιο (*τελωνείο*), -Διάφορο = κέρδος (**651**)

19. Εμπορικός οίκος Μιχαήλ Ζυγούρη και Γεωργίου Νιόπλιου[58]

Ο οίκος αυτός εξασκούσεν (*ασκούσε)* εσωτερικό και εξωτερικό [εμπόριο] μεταξύ Σιατίστης και Βιέννης στα τέλη της 18ης και στις αρχές της 19ης εκατονταετηρίδας και συναλλάσσονταν σύμφωνα με σημείωμα λαβείν τους με εμπόρους των Βιτωλίων, της Θεσσαλονίκης, Περλεπέ, Τζουμαγιάς, Κιουστεντήλ[59], Δούπνιτζας[60], Σερρών, Κοζάνης, Τρικάλων κ.λπ. Τα εμπορεύματά τους από την Ευρώπη στη Σιάτιστα έρχονταν με καρβάνια από καμήλους, τα οποία <καραβάνια> εκτείνονταν από τα Τσισμέδια έως την οικία του Ζυγούρη. Από τον συνεταιρισμό Ζυγούρη Νιόπλιου είχαν εισαχθεί στη Σιάτιστα τα πιο βαρύτιμα κοσμήματα, έπιπλα και σκεύη πολυτελείας, που σώζονταν ως κειμήλια οικογενειακά έως την εποχή της κατοχής από τους Γερμανο- Ιταλούς, οι οποίοι άλλα μεν παρέλαβαν μαζί τους, άλλα δε έχουν καταστρέψει, γιατί τους ήταν αδύνατο να τα συμπαραλάβουν.

Του συνεταιρισμού Ζυγούρη-Νιόπλιου σώζεται μπιλάντζο[61] (ισολογισμός) οκτασέλιδο, κλεισμένο την 1 Ιουνίου 1812 στη Βιέννη, όπου είχε την έδρα του <ο συνεταιρισμός>, υπογραμμένο από τους Δημήτριον Χ΄΄Μιχαήλ, Μάρκον Δημητρίου και Νικόλαον Χατζή - Μιχαήλ, οι οποίοι μαρτυρούν το ίσον, απα-

---

[57] Το όνομα **Γιακουμής Πάικου** εμφανίζεται σε εγγραφή του Κώδικα Ζωσιμά το Νοέμβριο του 1726 (Καλινδέρη Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-),** σελ. 107). Βλέπε και Ευ. Χεκίμογλου, ***Ο θρύλος μιας οικογένειας,*** εφημερίδα **Τύπος της Κυριακής**, 10/3/2002.

[58] Σχετική με την κοινωνική παρουσία των Γ. Νιόπλιου και Μ. Ζυγούρη είναι η αναγραφή τους σε καταλόγους αφιερωτών και συνδρομητών του ιερού ναού του Αγίου Γεωργίου Βιέννης το 1807 και 1810 με σημαντικά ποσά, (Μητροπολίτη Ευστρατιάδη Σωφρόνιου, **Ο εν Βιέννη Ναός του Αγίου Γεωργίου και η Κοινότης των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων,** Εν Αλεξανδρεία 1912, σελ. 53 και 89). Στο κείμενο του Φ.Ζ. εναλλάσσονται οι γραφές «Νεόπλιος» και «Νιόπλιος».

[59] **Κιουστεντίλ**, πόλη της Δυτικής Βουλγαρίας, 80 χιλιόμετρα ΝΔ. της Σόφιας.

[60] **Δούπνιτσα,** πόλη της Δυτικής Βουλγαρίας στην επαρχία Κιουστεντίλ, 65 χιλιόμετρα νότια της Σόφιας.

[61] Το μπιλάντζο αυτό εσώζετο στα χρόνια του Φ.Ζ., σήμερα δεν υπάρχει στο αρχείο του.

ράλλακτον ως (*όπως*) το καθολικό[62] αυτού. Στο μπιλάντζο αυτό αναφέρονται τα χρέη και τα κεφάλαια των συνεταίρων. Τα κεφάλαιά τους ανέρχονταν σε γρόσια 129.242 και 20 π^{ς} <=παράδες>[63]. (**652**)

Δεν μπορώ δυστυχώς να αναγράψω λεπτομέρειες του μπιλάντζου αυτού, γιατί είναι εφθαρμένο σε (*στα*) περισσότερα μέρη.

Σχετικά με το συνεταιρισμό σώζεται μονόφυλλη απάντηση των αιρετών κριτών Ιωαννίνων στον Αλή πασιά και ανταπάντηση του Αλή στους αιρετούς κριτές σχετικά με την αίτηση της Σιατιστινής Κώσταινας Πάντου, που αναγκάστηκε να αποτανθεί στον Αλή πασιά, για να αναγκάσει το Νιόπλιο να της πληρώσει το λαβείν της, που είχε να λάβει από το συνεταιρισμό Ζυγούρη - Νιόπλιου και το οποίο ο Νιόπλιος αρνούνταν να πληρώσει, γιατί προφασίζονταν ότι το χρεωστικό που είχε σε *(στα)* χέρια της η Κώσταινα δεν ήταν υπογραμμένο σύμφωνα με τους όρους που ορίζονταν στα συνεταιρικά έγγραφα και χαρακτήριζε το χρέος ως ατομικό χρέος του Ζυγούρη, ο οποίος είχεν αποθάνει ξαφνικά στο δρόμο γυρίζοντας από το ταξίδι στην Ευρώπη.

Τα έγγραφα αυτά έχουν ως ακολούθως:

« Υψηλότατε και πολυχρονημένε ντεβλετιού[64],

Την υψηλότητά σας σκλαβικώς προσκυνούμε και φιλούμε τα ίχνη των ποδών σας. Κατά το υψηλό σας μπουγιουρντί εθεωρήσαμε την διαφοράν της Κώσταινας Πάντου Σιατιστηνής, όπου έχει με τον Γεώργιον Νιόπλιου, χωριανόν της. Αυτή ζητεί για μίαν ομολογίαν[65] του Μιχαήλ Ζυγούρη, συντρόφου του Νιόπλιου, με υπογραφήν «Μιχαήλ Ζυγούρης και συντροφία» γρ. 3325 και τα θέλει από τον Νιόπλιον ως σύντροφον, και, επειδή της έδωκε μέρος, να της πληρώση και τα λοιπά με το διάφορό[66] τους. – Ο δε Νιόπλιος εναντιούται (**653**) μη δεχόμενος χρέος συντροφικόν με υπογραφήν «Μιχαήλ Ζυγούρη και συντροφία», όντας η διωρισμένη από τα συντροφικά τους γράμματα υπογραφή «Μιχαήλ Ζυγούρης και Νιόπλιος» και λέγει ότι αυτό το χρέος είνε δι' άλλην μυστικήν του Ζυγούρη συντροφιάν….ημείς εν καθαρώ συνειδότι και ……ακριβώς εξετάσαντες εύρομεν δίκαιον, ότι αγκαλά και ο Νιόπλιος δεν υποχρεούται κατά τους κανόνας του εμπορίου με άλλο όνομα έξω από το διω-

---

[62] **Καθολικό**, το σημαντικότερο από τα τρία κατάστιχα που τηρούσε ένα εμπορικό κατάστημα (Πρόχειρο, Καθημερινό, Καθολικό). Σχετικό θέμα στο **Παράρτημα, § 13. «Κατάστιχα της πραγματείας», τα βιβλία που κρατεί ένα «εμπορικό».**

[63] Στο κείμενο του Φ.Ζ.: .Το σύμβολο σημαίνει «παράς», Λιατα Ε., **Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15 ^{ος}-19^{ος} αι.,** σελ. 309.

[64] Σε παρόμοιο έγγραφο της ίδιας εποχής, που βρήκαμε στο βιβλίο του Γεωργίου Παπαγεωργίου **Ο Εκσυγχρονισμός του Έλληνα Πραγματευτή σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα,** στις σελίδες 53-55, η προσφώνηση είναι του τύπου: «*Υψηλότατε και πολυχρονημένε ντοβλετλή Μουχτάρ Πασιά Εφέντη μας...*».

[65] **Ομολογία,** εδώ, έγγραφο αναγνωρίσεως χρέους.

[66] **Το διάφορό τους** (διαφόρητα παρακάτω), ο τόκος χρημάτων.

ρισμένο εις τη συντροφιά τους, ούτε διατί έδωκε μέρος, να πληρώση το όλον μη έχοντας τζιραρισμένην[67] την ομολογίαν, αλλά δια το να εύρομεν εις το κατάστιχον του αποθανόντος Ζυγούρη, όπου πέρασε τον συντροφικόν λογαριασμόν εις το φύλλον 29, ανοικτόν αυτό το χρέος – η μεν Κόταινα Μπάντου να πληρωθή τα όσα μένει να λαμβάνη με τα κατά καιρόν διαφόρητα προς δέκα τα εκατόν το χρόνο, όπου γίνονται έως σήμερον ως κατωτέρω γρ. 3105:15, τα μεν ήμιση γρ. 1552:28 από τον Γ. Νιόπλιον, τα δε άλλα ήμιση 1552:27 από τους κληρονόμους Μ. Ζυγούρη και να εξοφλήση. Αυτοί δε, ο Νιόπλιος και οι κληρονόμοι Ζυγούρη, ως σύντροφοι έχουν το ελεύθερον να λογαριαστούν περί τούτου αναμεταξύ τους και να ερευνήσουν περί διαφοράς της υπογραφής και περί άλλης συντροφιάς.- Ούτως ημείς εύρομεν εύλογον η δε απόφασίς μας στέκει εις το υψηλόν χρέος σας.

20 Απριλίου <1>819 Ιωάννινα.

Η Κόταινα μπάντου με τα παιδιά της να λάβη

1813 Ιαν. 1 κατά το γράμμα και κατάστιχον Μ. Ζυγούρη	γρ. 3325
1819 Απρ. 20 διάφορον εις τ' άνωθεν έως σήμερον 10% <έτη> εξ και μην. 3	γρ. 2078:5
	γρ. 5403:5
Κατεβαίνομε τα κατά καιρούς δομένα με τα διαφόρετά τους, καθώς συμφωνούν και τα δυο μέρη τα λογάριασαν.	γρ. 2297:30
	γρ. 3105: 15

(654)

να πληρώση ο Γεώργιος Νιόπλιος τα μισά γρ. 1552:28

να πληρώσουν οι κληρονόμοι Ζυγούρη γρ. 1552:27

γρ.: 3105:15

Της Υψηλότητός σας ταπεινοί σκλάβοι

Σταύρος Ιωάννου /Κωνσταντίνος Αθανασίου /Νικόλαος Μίχου

Μουχτάρ …….εφέντη μας <;> Σφραγίδα

Ίσον επί αποφάσεως

……μας αιρετοί κριταί Σταύρε Ιωάννου και Κωνστ. Αθανασίου και Νικόλα Μίχου, σας φανερώνω ότι με την απόφασι της Κώταινας Μπάντου, όπου διαφέρεται με τον Νιόπλιον δια τα άσπρα της ομολογίας με υπογραφή «Μ. Ζυγούρη και Συντροφιά», είδα να υποχρεώνετε τον Νιόπλιον μόνον τα ήμιση να πληρώση, τα δε άλλα ήμιση να τα πληρώσουν οι κληρονόμοι Ζυγούρη, με λόγον ότι η ομολογία είνε με υπογραφή Μ. Ζυγούρη και συντροφιά και όχι με Μ.

---

[67] **Τζιραρισμένην,** οπισθογραφημένη (οπισθογραφώ= παραχωρώ έναν τίτλο ή δίνω εντολή είσπραξής του υπογράφοντας στο πίσω μέρος του εγγράφου κυριότητος).

Ζυγούρη και Νιόπλιου και ότι δι' αυτό τον υποχρεώνετε με το να εύρετε ανοικτό το χρέος αυτό εις το κατάστιχον Ζυγούρη των συντροφικών λογαριασμών τους…εις το οποίον δικαιολογείται η Κώταινα λέγουσα- «μαντάμ ευρέθη εις το κατάστιχον το χρέος αζήτητον, διατί οι αιρετοί κριταί να υποχρεώνουν το Νιόπλιο μόνο το ήμιση να πληρώση; Και αν κατά τους κανόνας του εμπορίου δεν υποχρεώνεται, γιατί να υποχρεωθή να πληρώση τα ήμιση; Και αν αυτό δεν το εγνώριζε για χρέος του ο Νιόπλιος, γιατί έκαμε (**655**) αρχήν και της έδωκε μέρος; Με αυτό βεβαιώνεται ότι το εδέχθη δια χρέος του και με τι λόγον σεις οι αιρετοί κριταί το αναιρείτε, ενώ ο Νιόπλιος το βεβαιώνει αναντιρρήτως δια χρέος του, αφού έκαμεν αρχήν και της έδωκεν απέναντι της ομολογίας; Και να μου δώσητε λόγον εγγράφως δι' όλα αυτά.

Υγιαίνετε, 1819

Μαΐου 9,

υπογραφή».

Συνεχιστές του οίκου Ζυγούρη αναδείχτηκαν ο Δημήτριος Ζυγούρης ή Χατζημιχαήλ του Γεωργίου, ο οποίος εμπορεύονταν στη Σερβία, στην πόλη Σεμέντρα[68], και ύστερα από το θάνατο αυτού οι υιοί του[69] Πέτρος και Αγάθων, οι οποίοι επέστρεψαν στη Σιάτιστα, άκουσαν εκεί τα μαθήματα του Δημοτικού Σχολείου και των τάξεων της Ελληνικής Σχολής και έπειτα, επειδή διψούσαν ανώτερη μόρφωση, μετέβησαν στην Ευρώπη, άκουσαν εμπορικά μαθήματα σε μια Εμπορική Σχολή κοντά στην Τεργέστη και κατόπιν τους πήρε κοντά του ο θείος τους Θεόδωρος Μουσταφάς[70]. Επειδή δε ήταν νέοι με όρεξη να δράσουν, δεν εβράδυναν να διοργανώσουν ιδική τους εργασία με την επωνυμία Der Brüder Zygoures στη Λειψία, όπου ειργάζονταν και ο θείος τους. Ο Πέτρος απέθανεν πρόωρα αφήσας υιόν (*κι άφησε γιο*) ονόματι Φαίδωνα. Ο Αγάθων εξακολούθησε τις ίδιες επιχειρήσεις με τα γουναρικά και δέρματα, τις οποίες μάλιστα και είχεν επεκτείνει με άνοιγμα γραφείου και στη Σόφια της Βουλγαρίας, έχοντας βοηθό και τον υιό του Κλέωνα έως το θάνατό του, που έγινε (*επήλθε*) στα 1939. (**658**)

Ο Γεώργιος Νιόπλιος, αν και είχε συνεταιρισμό με τον Μ. Ζυγούρη, είχε συνάψει και με το Δημήτριο Βζιβζή[71] συνεταιρισμό για τέσσερα χρόνια. Ο συ-

---

[68] Σεμέντρα, **η Σεμέντρια ή Σμεντέροβο**, πόλη της Σερβίας, ΝΑ. του Βελιγραδίου.

[69] Στη σελ. χειρ. 664 δείτε ταξινομημένες τις πληροφορίες για τα μέλη της οικογένειας Ζυγούρη.

[70] Στη σελ. χειρ. 605 αναφέρθηκε θείος ο Γεώργιος Δ. Μουσταφάς, που είναι και το ορθό. Στον **Εκλογικό Κατάλογο Υποδιοικήσεως Ανασελίτσης 1915** συναντούμε τις εγγραφές: Ζυγούρης Πέτρος Δημητρίου, έτος γέννησης 1854, Ζυγούρης Αγάθων Δημητρίου, έτος γέννησης 1863. Στο βιβλίο του Θεόδωρου Χ. Φλωρά **Πρώτα στοιχεία σωματολογίας του ανθρώπου**, εν Λειψία 1882, αναγράφεται ως συνδρομητής «εκ Λειψίας» ο Πέτρος Δ. Ζυγούρη, Σιατιστεύς.

[71] Το επώνυμο Βζιβζής το βρήκαμε σε διάφορα κείμενα, όπως:**(1) Λάζαρος Γ.Δ. Βζηβζής** το 1861 στους συνδρομητές του βιβλίου του Δημητρίου Αργυριάδη**Η Αυρηλιανή παρθένος,** του Γερμανού ποιητού Φρ. Σίλλερ,με την ένδειξη: από Βελιγράδι, **(2)** το

νεταιρισμός αυτός αρχινούσε από την α΄8/βρίου (*την 1η Οκτωβρίου*) 1815 και κατάθεσαν κεφάλαια 5600 γρόσια. Οι όροι του συνεταιρισμού ορίζονται με έγγραφο συνεταιρικό, που αποτελείται από άρθρα εννέα. Αυτά έχομεν αρυσθεί (*αντλήσει*) από το αρχείο του Γ. Παπαθεοδώρου.

[19α. Αιρετοί κριτές

Η παράδοση αναφέρει ότι τα παλαιότερα χρόνια σπάνια παραπέμπονταν υποθέσεις των χριστιανών στα τούρκικα δικαστήρια· συνήθως οι διαφορές των χριστιανών λύονταν από ένα είδος επιτοπίων δικαστηρίων, που τα αποτελούσαν χριστιανοί δικασταί, που εκλέγονταν από τους κατοίκους εκάστης πόλεως, κωμοπόλεως και χωρίου και λέγονταν «αιρετοί κριταί»[72] ή άλλως «η Δωδεκάδα». Το σύστημα αυτό το υποστήριζε και ο Αλή πασιάς, όπως φαίνεται από τα παραπάνω έγγραφα, επιτρέποντας έτσι την αυτοδιοίκηση των χριστιανών, για να τους κολακεύσει και <να> τους έχει με το μέρος του. Η απόφαση των δικαστηρίων αυτών, <της Δωδεκάδας>, είχε μεγάλη ισχύν. Εκείνοι που διαφέρονταν (*είχαν τη διαφορά*) ήταν υποχρεωμένοι να πράξουν σύμφωνα με αυτήν. Η παράδοση μας αναφέρει ότι τόση ήταν η ισχύς των αιρετών κριτών, που **(656)** επέβαλλαν πάσαν τιμωρίαν που έκριναν αρμόζουσαν, ακόμη και τον θάνατον.

Η παράδοση μας διέσωσε για τους αιρετούς της Σιάτιστας τα ακόλουθα σχετικά με την ισχύν τους. Κάποτε, σύμφωνα με την εισήγηση ενός μέλους της Δωδεκάδας, είχεν επιβληθεί εις κάποιον Σιατιστινό ως ποινή ο θάνατος και συνεπώς ο καταδικασθείς κρεμάστηκε στην ιτιά που ήταν στην αγορά και σήμερα εξέλιπε. Εκείνος που έκαμε την εισήγηση της ποινής λέγονταν Κ. και είχε την κατοικία του εκεί όπου σήμερα έχει ανεγερθεί η οικία των αδελφών Χ. Τ. Η ποινή του θανάτου έκαμε λυπηρή εντύπωση στους κατοίκους, που την χαρακτήρισαν ως πολύ σκληρή και απάνθρωπη· και τούτο εκδηλώθηκε με ό,τι έκαμε την ακόλουθη νύχτα ο ΚΔ., άνθρωπος έξυπνος και κοσμογυρισμένος, που είχε την κατοικία του άντικρυ από το Μετόχι, όπου γίνονταν οι συνεδριάσεις της Δωδεκάδας. Στον τόπο όπου ήταν η κατοικία του ΚΔ. σήμερα είναι κτισμένη η οικία του Κώτσιου Πρώιου και στον τόπο που ήταν το Μετόχι σήμερα είναι κτισμένο το σπίτι του Ιωάννου Πασιώτα. Λοιπόν, ο ΚΔ. τη νύχτα πήγε στο Με-

---

1864 **ο Βζιβζής Λούτσιας** είναι έφορος των Σχολείων της Σιάτιστας, βλέπε Δάρδα Α.,**Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της εκκλησίας,** σελ. 35, **(3)** στον **Εκλογικό Κατάλογο Υποδιοικήσεως Ανασελίτσης 1915** αναγράφεται: **Βζιβζής Ιωάννης Γεωργίου,** γεννημένος το 1885.

[72] Ο Φ.Ζ. από τη φράση του: «στα παραπάνω έγγραφα» φαίνεται ότι συγχέει τους δυο θεσμούς που εμφανίζονται με το ίδιο όνομα: «αιρετοί κριτές». Οι αιρετοί κριτές στην περίπτωση της Κώσταινας Μπάντου εκλέγονταν διαφορετικά και είχαν δικαιοδοσία άλλη από εκείνη της «Δωδεκάδας», βλέπε **Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες…**

τόχι, που δεν κάθονταν κανένας, και έκαμε τα σκίτσα των κριτών στους τοίχους και το σκίτσο του θύματος που έφερνε μια θηλιά σχοινιού στο λαιμό. Επειδή όμως γνώριζεν ο ΚΔ. ότι την επομένη θα τον εζήτει (*αναζητούσε*) η «Δωδεκάδα» και άμα τον (**657**) ανακάλυπτε θα του επέβαλε την ποινή που θα έκριναν οι κριτές αρμόζουσαν και ενδέχονταν να έκριναν ως μόνην κατάλληλη τον θάνατόν του, για να κρατήσουν το γόητρό τους απέναντι στο λαό, πολύ πρωί την ακόλουθη μέρα έφυγεν από την Σιάτιστα και ήλθε στην Κωνσταντινούπολη, όπου βρίσκονταν σε ασφάλεια.]

20. Το φαινόμενο της διασποράς των κατοίκων της Σιάτιστας

Όπως σε κάθε τόπο, έτσι και στη Σιάτιστα έχουν αναφανεί, όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια, άνδρες που ήταν οι εκπρόσωποι της εποχής τους, με κλίσεις και κατευθύνσεις που δείχνουν την κίνηση και τις επιθυμίες, την προσπάθεια και τις ελπίδες της εποχής τους. Μα η Σιάτιστα έπαθεν από πληθωρισμόν τοιούτων ανδρών (*είχε πλήθος από τέτοιους άνδρες)* και τούτο, κατά την ταπεινή μου γνώμη, χρεωστείται στην αναγκαστική αποδημία σε ξένους τόπους περισσότερο πολιτισμένους. Οι κεντρικές πόλεις της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης, της Βαλκανικής και της Αμερικής, αφότου άρχισεν η εκεί μετανάστευση, φιλοξένησαν και φιλοξενούν Σιατιστινούς λογίους και εμπόρους. Τα σιατιστινά καραβάνια διέσχιζαν τη Σερβία, τη Ρουμανία ή την Αλβανία και (*με προορισμό*) τη Βενετία, έρχονταν στα εμπορικά κέντρα της Ευρώπης, μετάφερναν εκεί προϊόντα του τόπου τους και από κει (**659**) πάλι παραλάβαιναν διάφορα εμπορεύματα, με τα οποία εφοδίαζαν τα ελληνικά κέντρα, που βρίσκονταν στην κυριαρχία της Τουρκίας, <π.χ.> τη Θεσσαλονίκη, τα Σέρρας, το Μοναστήριο, την Τσιαρίτσανη κ.λπ. δείχνοντας τη δραστηριότητά τους και το εμπορικό τους πνεύμα. Εμπορικοί οίκοι Σιατιστινών ειργάζονταν εύφημα σε διάφορες πρωτεύουσες πόλεις της Ευρώπης. Όποιος δυσπιστεί ας ανατρέξει σ’ αυτές και ας αναδιφήσει τα αρχεία των εμπορικών οίκων, προ πάντων της Βιέννης, της Λειψίας και της Τεργέστης, του Σεμλίνου και της Βενετίας, και θέλει πεισθεί για την αλήθεια των γραφομένων. Και μια επίσκεψη και επισταμένη μελέτη των σχετικών στοιχείων στη Σιάτιστα δεν θα είναι ματαιοπονία, εάν είναι αληθές ότι κάθε πνευματικό ή τεχνικό δημιούργημα δείχνει τον βαθμό του πολιτισμού ενός τόπου. Τα σπίτια της Σιάτιστας δείχνουν την κίνηση και τον πλούτο των κατοίκων της, από το περίσσευμα του οποίου δαπανούσαν αλύπητα (*αφειδώς*), αρκεί να κατόρθωναν να επιτύχουν την ευμάρεια και πολυτέλεια, την μεταφορά και απόκτηση ενός, έτσι να πούμε, κομματιού του τόπου που (*όπου)* έζησαν και επλούτησαν. Σπίτι που άρχισε να κτίζεται στα 1752, τέλειωσε [μόλις] στα 1757. Το σπίτι της Κυριάκους (Κ.Τζιουρά) άρχισε να χτίζεται στα 1717 και τελείωσε στα 1737. Θα εύρει, λοιπόν, ο επισκέπτης τέχνης δημιουργήματα άξια ιδιαίτερης μελέτης, που κινούν και σήμερα, ύστερα από την τόσην πρόοδο των μέσων της τέχνης, τον θαυμασμό των ειδικών. Αλλά και

πνευματικά δημιουργήματα θα συναντήσει όχι ολίγα. Θα αναγράψει τα ονόματα και τη δράση πολλών ανδρών, που έχουν σπουδαία επιδράσει στην πρόοδο και ανάπτυξη του πολιτισμού, διάνοιες που έχουν διαπρέψει σε (**660**) όλες τις εκφάνσεις της ζωής, προικισμένες με κοινωνικές, εμπορικές, ηθικές, εθνικές και πνευματικές δυναμικότητες, χάρις στις οποίες αναδείχτηκαν παράγοντες του πολιτισμού του τόπου, όπου έτυχε να ζουν. Αυτοί, όσο κι αν θελήσει κανείς, είτε από αδιαφορία για το παρελθόν, είτε από αμέλεια, να τους αποσιωπήσει και να τους παραδώσει σε λήθη, άθελα ξεπροβάλλουν μπροστά μας. Μια διήγηση ενός γεροντάκου, μια έκδοση ενός ιστορικού βιβλίου, μια πολεμίστρα, που ορθώνεται μπροστά μας, ένα αρχαίο σπίτι, ένα έθιμο, μια λέξη ξενική, μια θερμή περιποίηση μιας φιλόξενης νοικοκυράς, μια ανάγνωση ενός αρχείου μιας αρχαίας οικογένειας θα μας ξετρυπώσει από το υποσυνείδητό μας τους άνδρας που έζησαν και έδρασαν στην ξενιτιά και άθελα θα αναγκαστούμε να φέρομε το λόγο στην εποχή εκείνη και στη δράση των τότε, δηλωτική της δυναμικότητας των Σιατιστινών του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, που χρεωστείται στη φυσική τους ορμή και στην ανώτερη μόρφωση, που τους χάριζαν τα σχολεία της πατρίδας τους. (**661**)

21. Ο Θεόδωρος Χ. Φλωράς[73]

Ο Θεόδωρος Χ. Φλωράς, γόνος της οικογενείας Φλωρά από τη Σιάτιστα, η οποία από ετών είχεν εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη, εσπούδασεν ιατρός και έγινεν αρχίατρος των Ανατολικών Σιδηροδρόμων και διέμενε μονίμως στην Κωνσταντινούπολη. Ο Φλωράς, εκτός από τα επαγγελματικά του καθήκοντα, καλλιεργούσε με πολύν ζήλο και τα γράμματα, ασχολούμενος σε

[73] Ο **Θεόδωρος Χριστοδούλου Φλωράς** (1862–1916) υπήρξε προσωπικότητα της εποχής του. Χαρακτηριστικό είναι το δημοσίευμα στο **Ημερολόγιο Σκόκου** το 1905, στη σελίδα 123, με τίτλο «***Φυσιογνωμίαι εκ του έξω ελληνισμού***», στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και ο Θ. Χ. Φλωράς και αναπτύσσεται αξιολογότατο βιογραφικό σημείωμα και εργογραφία. Εντυπωσιακή η τελευταία παράγραφος του δημοσιεύματος: «…...*Τω 1882-1883 εδημοσίευσε σειράν άρθρων πρωτοτύπων και εν μεταφράσει, εις επιφυλλίδα της τεργεσταίας «Κλειούς», τα οποία, διά τε την καλλιέπειαν και την χάριν του ύφους, έδωσαν αφορμήν εις τον τότε ζώντα έτι σοφόν Γάλλον Γουσταύον Έιχθαλ να δημοσιεύση εν τη Revue την γνωστήν περισπούδαστον μελέτην περί παραδοχής της νέας ελληνικής γλώσσης ως γλώσσης επιστημονικής παγκοσμίου….*».

Θεωρούμε υποχρέωσή μας να σημειώσουμε ότι εντοπίσαμε αυτό το άρθρο μέσω της παραπομπής που ο Γιώργος Λεκάκης παρέθετε σε άρθρο του με τίτλο: **«Ο Σιατιστινός αρχίατρος Θ. Χ. Φλωράς και πώς η ελληνική έγινε η παγκόσμιος επιστημονική γλώσσα».** Το άρθρο δημοσιεύθηκε αρχικά στην εφημερίδα **«Εφημερίς»**, μηνιαία έκδοση του Μορφωτικού Πολιτιστικού Συλλόγου Σιάτιστας "**Μαρκίδες Πούλιου**", στο φύλλο του Ιανουαρίου 2009.

Όσα έργα του Θ. Χ. Φλωρά εντοπίσαμε μέσω διαδικτύου τα παραθέτουμε στο **Παράρτημα, § 27. Φλωράς Θεόδωρος, εργογραφία**.

(με) εκδόσεις μεταφράσεων ξένων έργων και σε *(με)* δημοσιεύσεις επιστημονικών πραγματειών στην «Κλειώ» της Λειψίας και σε άλλα περιοδικά. Μεταφράσεις του Φλωρά ήσαν: **1**) «**Η χρήσις του βίου»** του αγγλικού έργου του Lord John Lubbork–Bart<;>[74], το οποίο έχει επωνομασθεί «**Κοινωνικό Ευαγγέλιο**». **2**)Τα ακόλουθα έργα του Αμερικανού Έμερσον: α) **Λόγια της ψυχής και της αγάπης,** στα 1910 στην Κωνσταντινούπολη, β) **Λόγια του κόσμου**, 1914 στας Αθήνας.<**3**> Σε διάφορα περιοδικά τα εξής: 1) **Ο χαρακτήρ**, 2) **Η αντιστάθμισις**, 3) **Έργα και Ημέραι**, 4) **Οικιακή ζωή**, 5) **Κύκλοι**, 6) **Το Θάρρος**, 7) **Πνευματικός νόμος**, 8) **Οι αντιπρόσωποι της ανθρωπότητος.** Εκ του γερμανικού δε εξέδωκεν «**Ανθρωπολογίαν**». Ο Φλωράς έχει αδελφήν ονόματι Θάλεια, η οποία εσπούδασε ζωγραφικήν και εξειλίχθη σε σημαίνουσαν καλλιτέχνιδα[75].(**662**)

22. Αργυριάδης Παύλος

Ο Αργυριάδης Παύλος υπήρξεν Έλλην δημοσιογράφος και συγγραφεύς καταγόμενος εκ Σιατίστης. *Εγεννήθη το 1849 και απέθανεν εν Παρισίοις το 1901. Τα πρώτα μαθήματα εδιδάχθη εν Κωνσταντινουπόλει, κατόπιν δε εσπούδασεν εις Παρισίους, όπου έλαβε την γαλλικήν ιθαγένειαν. Επιδοθείς εις την πολιτικήν και την δημοσιογραφίαν, έλαβεν ενεργόν μέρος κατά την πολιορκίαν των Παρισίων επί του Γαλλογερμανικού πολέμου (1870-71), μετασχών της επαναστάσεως της Κομμούνας και γενόμενος μέλος του κεντρικού επαναστατικού κομιτάτου. Όταν απεκατεστάθη η τάξις και εγκαθιδρύθη ή δημοκρατία, ο Αργυριάδης έδρασεν ως οπαδός και μέλος του σοσιαλιστικού κόμματος, δημοσιογραφών και εκδίδων διάφορα κοινωνιολογικά έργα προς υποστήριξιν και διάδοσιν των αρχών του, αι οποίαι εν πολλοίς ήσαν αναρχικαί και άκρως αριστεραί (επαναστατικαί). Κατόπιν συνειργάσθη με τους εν Παρισίοις Ρώσσους μηδενιστάς, υποστηρίξας την διάδοσιν των σοσιαλιστικών ιδεών εις Ρωσσίαν. Εξέδιδε δε ο Αργυριάδης κατ' έτος επί μακρόν το περίφημον* ***«Ημερολόγιον του σοσιαλιστικού ζητήματος»****, εις το οποίον εδημοσίευε τας περί των πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων απόψεις του. Εις την διεθνή βιβλιογραφίαν αναφέρεται ως εις (*ένας*) εκ των πρωτεργατών της σοσιαλιστικής εν Ευρώπη κινήσεως.* (**Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου**). (**663**).

---

[74] **Lord John Lubbock** το όνομα στο εξώφυλλο του βιβλίου.

[75] Είναι η γνωστή ζωγράφος Θάλεια Φλωρά-Καραβία. (Σιάτιστα,1871–Αθήνα,1960). Αποφοίτησε (1888) από το Ζάππειο Παρθεναγωγείο της Κωνσταντινούπολης, σπούδασε στο Μόναχο. Σχετικό αναλυτικό δημοσίευμα υπάρχει στη σελίδα Γ 37 του Λευκώματος **Σιατιστέων Μνήμη.**

23. Μάρκος Ρούζιου

Ο Μάρκος Ρούζιου γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας, εμαθήτευσε στην Ελληνική Σχολή της Σιάτιστας. Ανήρ δραστηρίου χαρακτήρος απεδήμησε στη Σερβία, όπου πίστευεν ότι θα μπορούσε να εύρει ευκαιρίας για να ικανοποιήσει τις εμπορικές του δυναμικότητες (*ικανότητες, δυνατότητες*). Ελθών στη Σερβία εγκατεστάθη στη Σεμέντρα, όπου άρχισε να εργάζεται και, χάρις στο εμπορικόν του πνεύμα που τον διέκρινε, κατόρθωσε να αποκτήσει επίζηλη θέση μεταξύ του κόσμου του εμπορίου και να αναπτύξει τις εμπορικές του επιχειρήσεις σε βαθμό που του έφεραν ικανά κέρδη, τα οποία περιενέδυσε με την αγορά (*επένδυσε στην αγοράν*) ακινήτων κτημάτων, τα οποία ύστερα από πολλά χρόνια οι υιοί του Νικόλαος και Θωμάς, που κατά πολλούς και διαφόρους τρόπους ειργάσθηκαν για το καλό της Σιάτιστας, επώλησαν, για να επεκτείνουν τις εμπορικές τους εργασίες στην πατρίδα τους. Ο Μάρκος συνεδέθη με την οικογένεια του Μιχαήλ Ζυγούρη, του οποίου την θυγατέρα έλαβεν <ως>σύζυγον. Στη Σεμένδρα ο Μάρκος προσέλαβε τον ανεψιόν του από την πλευρά της γυναικός του Δημήτριον, γνωστόν με το επώνυμο Ζυγούρης, από την πλευρά της μητρός του, και με το επώνυμον Χατζή – Μιχαήλ, από την πλευρά του πατρός του. Ο Δημήτριος ακολούθησε τα ίχνη του θείου του και απέκτησε υπόληψη μεταξύ των εμπόρων και μπόρεσε να αφήσει μετά θάνατον ικανήν περιουσίαν στους υιούς του Πέτρον και Αγάθωνα, δυνάμει της οποίας και τη μόρφωσή τους επεδίωξαν και σε σπουδαίες εμπορικές επιχειρήσεις στη Λειψία εν καιρώ προέβησαν.**(664)**

24. Λογαριασμός της Ελληνικής ποτέ Σχολής Σιατίστης

Επειδή πολλές φορές ηγέρθηκε το ζήτημα της περιουσίας της Ελληνικής Σχολής μεταξύ των δύο κοινοτήτων (*συνοικιών*), Χώρας και Γερανείας, και έχει απειλήσει τη διάσπαση της ενότητας αυτών, έκρινα όχι άσκοπο να καταχωρίσω εδώ αντίγραφο λογαριασμού των εσόδων και εξόδων της Σχολής στα χρόνια 1858-1860, όπου φαίνονται πόθεν επήγαζαν τα κεφάλαια και πώς αντιμετωπίζονταν αι δαπάναι· και έτσι καταρρίπτεται κάθε άδικο επιχείρημα εκείνων που εγείρουν ζήτημα περιουσίας της Σχολής, < περιουσία> που βρίσκεται κατατεθειμένη στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Το ζήτημα εγέρθηκε δυο φορές. Την πρώτη φορά επί αρχιερέως Σεραφείμ Σκαρούλη, οπότε είχε διορισθεί επιτροπή τριμελής, που αποτελέσθηκε από τους Χριστόδουλον Ζωγράφου, Ιωάννην Αποστόλου και Φίλιππον Ζυγούρην, για να μελετήσουν τα πρακτικά των κωδίκων της Μητροπόλεως, τα σχετικά με την περιουσίαν της Σχολής, και <να> ανακοινώσουν τα συμπεράσματά τους σε γενική συνέλευση των κατοίκων. Αφού έγινεν η μελέτη και ανακοινώθηκαν τα συμπεράσματα, το ζήτημα προτάσει (*με πρόταση*) του μητροπολίτου ελύθηκε αδελφικά, καθόσον κρίθηκε

Πηγές: Το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Χατζή Μιχαήλ Νίκου από το βιβλίο του Γ.Λάιου, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.) και** το αρχείο Φ.Ζυγούρη.

ότι πρόκειται για μια απαίτηση αδελφική από μέρος της Γερανείας και επομένως επιβάλλεται η υλική βοήθεια των Σχολείων της μιας κοινότητας *(συνοικίας*) από μέρος της άλλης, όταν παρουσιάζεται ανάγκη να έλθει η μια κοινότητα (*συνοικία)* σε βοήθεια της άλλης. (**665**)

Ο λογαριασμός που ακολουθεί βρέθηκε στο Αρχείο Παπαθεοδώρου Κωνσταντίνου, εμπόρου, υιού του Γεωργίου Παπαθεοδώρου, σχολάρχου, που δίδαξε στη Σιάτιστα και στο Ιάσιο της Ρουμανίας, και είχε την καλοσύνη να μου το παραχωρήσει ο επ' ανεψιά γαμβρός του Αθανάσιος Παπακώστας, βλ. σελ.273.

Μετά αρκετά χρόνια ξαναεγέρθηκε το ζήτημα και έλαβε την φορά αυτή μια ριζικότερη λύση, ώστε να μη δικαιολογείται η επανάληψη πλέον. Αποφασίσθηκε να δίδει η Χώρα κάθε χρόνο ένα μέρος από τους τόκους των χρημάτων που έχει στην Εθνικήν Τράπεζαν ως βοήθημα ετήσιο στα Σχολεία Γερανείας.

Κεφάλαια της Ελληνικής Σχολής κατά το 1858, 10/βρίου 20 κατά αντιγραφήν εκ του Αρχείου Παπαθεοδώρου

	Γρ<όσια>
Εις την Εθνικήν Τράπεζαν της Ελλάδος δρχ. 5000 πρ<ος> 4 γρ.	20.000
Αυλικάς ομολογίας Επαρχίας Σισανίου	5.800
Αυλικάς ομολογίας Επαρχίας Γρεβενών	2.550
Εκκλησίαν Αγίου Δημητρίου	14.860
Ανδρέαν και Παύλον Τιάμκαρην	823
Δημήτριον Τσιρώνη	1000
Νικόλαον Κωνσταντσιώτην	800
	Γρ. 45.833

Όσα έφερεν ο κύριος Θεόδωρος (σημ. αντιγραφέως Μουσταφάς)
222 φιορίνια πλην 140 = 82 (από τα ίδια εμέτρησε στο Χρήστο (;) για τις 300 δρχ.)
φέρει φλοριά 13 ανά 6=32 το φλορί
8 φλοριά μέτρησε για την καμπάνα 52<: 00> γρ 416……416 <γρ>
2 ½ φλοριά έμειναν να μου δώση ο κ. Θεόδωρος και 6 γρόσια
2 ½ φλοριά έτερα για την ίδια καμπάνα 56<: 32 γρ>……..142<γρ>

558<γρ>
από τα άνωθεν 2 ½ φλοριά κάμνουν δρχ. 34.20

<1 φλορί ισοδυναμεί με 13,68 δραχμές,
1 φλορί ισοδυναμεί με 6 και 32/100 ή 6,32 φιορίνια,
1 φλορί ισοδυναμούσε με 52 γρόσια,
άλλη φορά
1 φλορί ισοδυναμούσε με 56 γρόσια και 32 παράδες,
κι άλλη φορά

1 φλορί ισοδυναμούσε με 54 γρόσια και 30 παράδες.
Η δραχμή ισοδυναμούσε με περίπου 4 γρόσια.
Έτσι
300 δραχμές είναι περίπου 140 φιορίνια
82 φιορίνια ισοδυναμούν με περίπου **13 φλοριά** (ανάλογα με την ισοτιμία)
2,5 φλοριά ισοδυναμούν με 34,2 δραχμές.>

(666) Τα σημερινά κεφάλαια της Ελληνικής Σχολής τη 1η Νοεμβρίου 1865 είνε τα εξής:	<γρόσια>
Εις την Εθνικήν Τράπεζαν 7 Μετοχαί δρχ. 7000 προς 4 γρ.	28.000
Δαμιανόν Γεωργίου δια μίαν Μετοχήν δρχ. 1400 <προς 4 γρ>	5600
Αυλικήν Ομολογίαν Επαρχίας Γρεβενών	2550
Εκκλησίαν Αγίου Δημητρίου	9018
Ανδρέαν και Παύλον Τιάμκαρην	823
Νικόλαον Κωνσταντσιώτην	800
Διαμαντήν Παπασιαμπάνην	100
	46.891

1859 Δούναι της Ελλ. Σχολής
Λαβείν της Σχολής

Τα κεφάλαια τότε της Σχολής	<γρόσια>		<γρόσια>
Εξαμηνιαίος τόκος 5 μετοχών μέχρι 30/12 του 1858 γρόσια	1150	1859 ετήσιος μισθός Αν. Βήκα γρόσια	5600
Τόκος 6 μην. μέχρι 30/6/1859 γρ.	1050	Έξοδά του επί των βιβλί-ων που έφερε εξ Αθηνών	196-20
Τόκος 6 μην. μέχρι 30/12/1859 γρ	1160	1860 ετ. μισθός Μ. Τσιό-βα	5500
Τόκος 6 μην. μέχρι 30/6/1860 γρ	1014-30	1861/62 δια μήνες 18 του ιδίου μέχρι της 6 7/βρίου	<6500>
		862+863	1725
Τόκος 6 μην. μέχρι 31/12/1860 γρ	1092	1863 ετήσιο μισθό του	5000
Τόκος 6 μην. μέχρι 30/6/1861 γρ	1100	Εις μίαν τριμηνίαν	1250
Τόκος 6 μην. μέχρι 30/12/1861 γρ	1307-20	Δημ. Αργυριάδην μίαν τριετίαν	23000
Τόκος 6 μην. μέχρι 30/6/1862 γρ	1094-20	Κ. Γ.Οικονόμου μίαν διε-τίαν	15333
Τόκος 6 μην. μέχρι 31/12/1862 γρ	1144		**64104**
		Αφαιρουμένων των 1725	-1725

Τόκος 6 μην. μέχρι 30/6/1863 γρ	1105	έχομε	**63379**(1)
*31-12-1863 11 λίρας Τουρκίας δρ. 302,50 εις αγοράν μετοχών 30/6/ 1864 402,50	1155	Διάφορα έξοδα εις Βιβλιοθήκην και λοιπά έξοδα μέχρι 1 7/μβρίου 1862	1669-10
		Έξοδα εις μνημόσυνο Θ.Μανούση	225-20
31/12-1864	1831-10	Εις Θωμάν Κόκαν δια λ/μον Τσερβένας	1500
30/6- 1865	2067	Εις ίδιον εις βούτυρον	557-20
	16271		**67331-10**(2)
* τα λοιπά εδόθησαν δι' αγοράν μετοχών			

(1) Λάθος, το σωστό 62379-20

(2) Λάθος, εξ αιτίας του προηγουμένου, το σωστό 66331-30

(667)

Εκ μεταφοράς <γρόσια>	**16271**(1)	Εκ μεταφοράς γρ.	**67331-10**
1860 Τόκοι ομολογιών Επαρχίας Σισανίου 1 έτ.	580	Έξοδα για τη Σχολή μέσον Χρ. Δούμπα	143
Μαρτίου 10 εξαργύρωσις μιας συντόκως	2829	Διάφορα έξοδα δι' επισκευήν Σχολής	730
1861 τόκος της άλλης των 3 χιλ.. γροσ.	300	Εις Αβραάμ Θεοχαρίδην δια την καταχωρισθείσαν εις τας εφημερίδας διατριβήν και Τσήμιναν Λέτσου δια σκούπισμα 250+90 χρονικώς	340
			68544-30 (2)
1861 τόκος ομολ. Επαρχίας Γρεβενών 4 ετών	1020	Εις την αντικρύ εξίσωσιν	5594-20
Τόκος από Ανδρέα και Παύλον Τιάμκαρη	125	Ομολογ.Επαρχίας Σισανίου	2800
Τόκος και κεφάλαιο από Δ. Τσιρώνη	1569	Δημ. Τσιρώνη	1000
Από Ν. Χ΄΄Γιαννόπουλον	77	Εκκλησίας	977

Τόκος γροσ. 14860 των Εκκλησιών προς 10% μέχρις και 9/βρίου 1864 5 έτη(;) και 8 μήνες	8420-<20>	Δάνειο παρά Θ. Μουσταφά	920
Αφαιρούνται οι τόκοι των πληρωθέντων κατά καιρούς από κεφάλαιον 7245/1875	<-1175>	Από Κώτσ. Χ΄΄Ιωάννου συν τω τόκω	3300
Τόκοι ενός έτους	902		
	30918-20		**14391-20**(3)
1861 από πώληση Τσερβένας	3223	Αφαιρούνται δρχ. 420 από τόκους μετοχών, τας οποίας εβάσταξεν ο Δαμιανός Στεργίου και επρόσθεσεν εις αγοράν νέας Μετοχής <420Χ4=1680 γρόσια>	
Ομοίως της Γερανείας	1500		
1862 ομοίως αφαιρουμένων των εξόδων	8562-30		
Ομοίως της Μπάρας	4524		-1680
» » »	9025	Η έλλειψις <γρ.>	**12691-20** (4)
21 σεντούκια βιβλίων Μανούση	320	Ταύτα θα πληρωθώσι από τας δυο συνοικίας	
Ελήφθησαν από το κεφάλαιο του χρόνου της Εκκλησίας δια μισθόν διδασκάλων.	977	Αυτό το άθροισμα παρουσιάζει το τέλος της σελίδος λανθασμένο, ως έχει.	
Εδανείσθησαν παρά Θ. Μουσταφά 8 Ναπ.	720		
Εδανείσθησαν παρά Κ. Χ΄΄Ιωάννου	3000		
	62970-10(5)		
Εις εξίσωσιν των αντικρύ	5574-20		
<γρ.>	**68544-30**(6)		

(1) στο χειρόγραφο 16278, προφανές λάθος **(2)** το σωστό 67544-30
(3) το σωστό 14591 -20
(4) το σωστό 12711-20, ή καλύτερα λόγω του προηγουμένου λάθους 12911-20
(5) το σωστό 62770-10 **(6)** κατά συνέπεια θα ήταν 68344-30

(668)

Η κάτω χώρα Γεράνεια να δώσει	<γρόσια>
Υπόλοιπον του χρέους [1] κατά τα 2/5	6493-34
Χρέη παλαιά Γερανείας πληρωθέντα παρά του κοινού Ταμείου	2736-28
	9230-22
Τα 2/5 να λάβη εκ του αφιερώματος του μ. Θ. Μουσταφά ως καθυστ.	234-24
Όσα εκ των αναφερομένων παρακάτω σύναξεν ιδιαιτ. η Γεράνεια	1304
Όσα σύναξεν η Γεράνεια περιπλέον από εισόδημα Τσερβένας της Χώρας από του έτους 1870 και 1871	253-32
	11022-38

Λαβείν.	
Ανάλογον εισπραχθέντων Βεκαέδων Τσερβένας του 1870 και 1871 γρ.	585-20
Από Γκιούμια Γερανείας των παρελθόντων ετών οφειλόμενα	1397-20
Από Γκιούμια Γερανείας και καπάν το έτος της Ενώσεως	2518-20
Αφιέρωμα Αγίου Νικαίας εις Γεράνεια 20/φράγκα 5 κομματ.	560
Έξοδα πληρωθέντα από επιτρόπους Εκκλησι. Γεράνειας	200
	= 5261-20
Τα 2/5 βεκαέδων του 1870 και 1871 και επικυρώσεις εισπραχθέντα παρά του ταμίου Λαζάρου το όλον 1284 τα 2/5 <1284 Χ 2/5=513,6 γρόσια= 513 γρόσια 24 παράδες>	513-24
Δι' αποπλήρωσι μισθών Παπαδημητρίου πλήρωσεν η Εκκλ. Γερανείας	1284
Δι'αποπλήρωσι μισθού Ν.Γκάρα παιδονόμου	471
	=2268-24
Βεκαέδων που σύναξεν ο Καλτιός Δημ. του 1870 και 71 το όλο 215 τα 2/5 <215Χ2/5=86>	**= 86**
Όσα σύναξεν ο Λάζαρος της Τσερβέν. δια του Αρχιερ. του <18>73	*3338*
Όσα σύναξεν ο Καλτιός	*3588-20*
Όσα σύναξεν ο Τιώμος Λάγκας	*1304*
	=8230-20
Τα 2/5 της Γερ.8230-20=<8230-20 Χ 2/5= 3292- 8>	**=3292-8**
	=10908-16[2]
Η Γεράνεια οφείλει <**11022: 38 – 10908:16=114 : 22**>	**114-22**

[1]<από λογαριασμό του 1872>
[2] το ορθό **10908-12**

(**669**) Λογαριασμός των Σχολείων Χώρας Γεράνειας
το έτος της ενώσεως 1872

Δούναι	γρόσια	**Λαβείν**	γρόσια
Εις μισθόν Ι. Αβράν 80 λίρ. Οθωμανι.		Από έσοδα μετοχών	9000
Εις Γρόσια 100 δια καύσιμ. ύλην	10420	Από έσοδα Τσερβένας	14560
Εις Αθαν. Αργυριάδην	7500	Από επικυρώσεις και εκτιμήσεις προικών	1940-35
Εις Νικ. Κολιού	3500	Από Λιόντζα ελληνικής Σχολής	50
Εις Δημ. Καρακάσην	4250	Από αφιέρωμα του μ. Θεοδ. Μουσταφά το ετήσιο	586-20
Εις Ευθυμιάδην Δημήτριον, αλλ/διδακτ.	5000	Υπόλοιπα προς εξίσωσι να δώση η Χώρα τα 3/5	9740-31
Εις Κώτσιον υποδιδάσκαλον	1200	Η Γεράνεια τα 2/5	6493-34
Εις Γ. Γάγαλην αλ/κτην *(αλληλοδιδάκτην)* Γερανείας	4000		**42372**
Εις Οικονόμον Παπαδημήτριον	2400		
Εις Ν. Γκάραν παιδονόμον	1200		
Εις διάφορα έξοδα	2902		
	42372		

<Συμπεράσματα:>

Εκ της μελέτης του ανωτέρω λογαριασμού προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

1ον ότι μετοχαί προέκυψαν από τους τόκους των ιδίων μετοχών, από κληροδοτήματα, από δωρεάς, από το παγκάρι των εκκλησιών και το εισόδημα της Τσερβένας,

2ον ότι τα κοινά εισοδήματα τα διανέμοντο αι δύο Κοινότητες εις 3/5 και 2/5. Τα 3/5 ελάμβανεν η Χώρα και τα 2/5 η Γεράνεια.

3ον το εισόδημα της Τσερβένας χρησίμευεν ως κρίκος ενώσεως των δυο συνοικιών και

4ον μια παράλειψις: δεν αναφέρεται μεταξύ των ευεργετών των Σχολείων ο Θεόδωρος Μουσταφάς[76], ενώ υπήρξεν εις *(ένας)* των καλών ευεργετών.

< Άλλη γραφή- διόρθωση έκφρασης με άλλο μολύβι πάνω στο κείμενο:>

1ον Ότι οι πρώτες μετοχές προέκυψαν από κληροδοτήματα, από δωρεάς, από το Παγκάρι των Εκκλησιών και το εισόδημα της Τσερβένας και πολλαπλασιάσθηκαν από τους τόκους των ιδίων μετοχών. (**670**)

25. Τοποθεσίες πέριξ της Σιάτιστας, που έχουν κάτι το αξιοπερίεργο και μερικές χρησίμευσαν ως Οροθέσια[77]

25.01. Η Νεράιδα

Ολίγες ώρες πέρα από τα δυο κουριά, που σώζονται στο ανατολικό μέρος της Σιάτιστας χάρις στην ευσέβεια των κατοίκων, οι οποίοι τα σεβάστηκαν, γιατί αφιερώθηκαν στον Άγιο Δημήτριο το ένα και στον Άγιο Γεώργιο το άλλο, και απάνω από τα Εννιά Πηγάδια βρίσκεται η Νεράιδα, ένας βράχος επίπεδος, που φέρει στο μέσον μια σχισμάδα αρκετών *(μεγάλων)* διαστάσεων. Από τη σχισμάδα αυτή η παράδοση λέγει ότι σε εποχή απομακρυσμένη έτρεχε άφθονο νερό, το οποίο ακολουθούσε το δρόμο του λάκκου που φέρει το όνομα Παληόμυλος, διότι ήτο εκεί μύλος που λειτουργούσε με τη δύναμη του τρεχάμενου νερού. Την τοποθεσία αυτή κατά τα 1883[78], την εποχή που αρχιεράτευε ο σεβασμιότατος Αθανάσιος Μεγακλής και δήμαρχος Σιατίστης ήταν ο Δημήτριος Μπήτσιας, επισκεφθήκαμε αρκετοί πρόκριτοι με επί κεφαλής τον άγιον Αθανάσιο[79] και το Δήμαρχο, για να ιδούμε εάν ήτο δυνατή η μεταφορά του νερού στην πόλη. Ήτο Αύγουστος μην (*μήνας*). Είδαμε τη σχισμάδα υγρά *(υγρή)*· θέτοντας το αυτί μας στη σχισμάδα ακούσαμε το<ν> θρούν (*θόρυβο, βοή*) του ύδατος, που έρεε πολύ βαθιά. Είχε πέσει πολύ κάτω το νερό και ο ειδικός, που ήτο μαζί μας, <υποστήριξε ότι> έπρεπε να γίνει η σκαφή, αρχίζοντας από το ρίζωμα του βουνού και να προχωρήσει (**671**) προς τα επάνω, οπότε ήλπιζε να συναντήσει το νερό. Η εργασία όμως αυτή απαιτούσεν έξοδα βασιλικά και, κοντά σ'αυτά, απαιτούνταν και άλλα πολλά για τη μεταφορά, που ο Δήμος <Σιάτιστας> δεν μπορούσε να τα αντιμετωπίσει. Τα έξοδα αφ'ενός και η αμφι-

---

[76] Το πιθανότερο να είναι ο Θεόδωρος Γ. Μουσταφάς, έφορος των Σχολείων το 1862. Βλέπε, Αργυριάδης Δημήτριος, **Λόγος Επικήδειος εις το επέτειον μνημόσυνον του αοιδίμου Θεοδώρου Μανούσου Σιατιστέως, Καθηγητού της Ιστορίας εν τω Οθωνείω Πανεπιστημίω**

[77] **Οροθέσιο**, οτιδήποτε χρησιμεύει για τον καθορισμό συνόρων, ορόσημο. (τα οροθέσια= τα σύνορα).

[78] 1884 η χρονολ. για το ίδιο θέμα στη σελ. 21 του χειρογράφου του Φ.Ζ..

[79] δηλ. το μητροπολίτη Αθανάσιο Μεγακλή.

βολία της συναντήσεως του νερού αφ'ετέρου απέκλεισαν κάθε περαιτέρω σκέψη περί του ζητήματος αυτού.

25.02. Η Μπεστερά[80] του Αγεώργη (Αϊ-Γιώργη)

Εάν προχωρήσομε πέρα από τον Άγιο Γεώργη, με κατεύθυνση προς Ανατολάς, θα συναντήσομε μια χαράδρα αρκετών μέτρων ύψους (*βάθους)*. Είναι η Μπεστερά του Αγιώργη. Αποτελείται από ένα βράχο με απότομη και κάθετη κλίση, που βρίσκεται στην πλευρά της χαράδρας προς τον Άγιο Γεώργη. Ο βράχος αυτός έχει δύο μεγάλες και οριζόντιες οπές, τη μια άνωθεν της άλλης, και πολλές μικρές. Στις οπές αυτές φωλιάζουν αγριοπερίστερα. Παράπλευρα υπάρχει και μια γλίστρα, δηλαδή ένα μέρος του βράχου λείο. (**672**)

25.03. Νεράϊδα Τσερβένας

Στην Τσερβένα, στην πλαγιά της χαράδρας που χωρίζει την Τσερβένα από το Μπούρινο, υπάρχει σπήλαιο, όπου έχουν σχηματισθεί σταλακτίτες και ακόμη σχηματίζονται από το νερό που τρέχει (*ρέει*) [στάγδην]. Όποιος θέλει να επισκεφθεί το σπήλαιο αυτό πρέπει με μεγάλη προσοχή να περάσει το στενότατο πέρασμα, που ευρίσκεται στο δυτικό μέρος της Τσερβένας, διότι κάτω απ' αυτό είναι το βάθος της χαράδρας, στον πυθμένα της οποίας τρέχει το νερό, το οποίο πρόκειται, με δαπάνη των Σιατιστέων που βρίσκονται στην Αμερική, να μεταφερθεί στη Σιάτιστα. Αφού περάσει την ατραπό, φθάνει στο σπήλαιο, το οποίο στην αρχή είναι στενό και χαμηλό τόσο, που χωρεί μονάχα έναν άνθρωπο και αυτόν όχι όρθιο, αλλά τα μπάκακα, δηλαδή κεκλιμένον με χέρια και με πόδια, ούτως ειπείν συρόμενον (*μπουσουλώντας*). Αφού δε περάσει έτσι αρκετών μέτρων διάστημα (*απόσταση)*, φθάνει σε μια αίθουσα αρκετά υψηλήν και πλατιάν, όπου βρίσκονται οι σταλακτίτες. Η αίθουσα είναι γεμάτη από κουρέλια, τα οποία προσδένουν σε μέρος τι (*σε κάποιο μέρος*) της αίθουσας οι επισκέπτες, που τα φέρουν από τον άρρωστο συγγενή τους ή από τον εαυτό τους, για να αποβάλουν την αρρώστια που έχουν και θέλουν να την αφήσουν με το κουρέλι εκεί. Εάν ο άρρωστος βρίσκεται στο σπίτι, παίρνουν νερό από εκείνο που στάζουν οι σταλακτίτες και το φέρουν -χωρίς να ομιλήσουν- (**673**) στον άρρωστο να το πιει και να εύρει την υγεία του[81] κατά πρόληψη (*σύμφωνα με πρόληψη*) που οφείλεται (*έχει την αρχή της*) στην εποχή των Αρχαίων, (βλέπε Εκάτη)[82].

---

[80] **Μπεστερά**=Μεγάλη ακατέργαστη πέτρα, βράχος.
(Βλέπε **Παράρτημα** εικ. 14).

[81] Ηπαράδοση αυτή καταχωρίζεται στο έργο του Ν. Πολίτη, **Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού: Παραδόσεις**, Εν Αθήναις 1904, σελ.402, με τον τίτλο **«Η σπηλιά του Μπουρίνου»**:
«Σε μια σπηλιά του βουνού Μπουρίνου σταλάζει νερό, και αυτό είναι από τα βυζιά των Νεράιδων, που βρίσκονται εκεί, και γιατρεύει κάθε αρρώστια. Και όποιος θέλει να πάρη

25.04. Λάκκος Τσαλκής

Ο λάκκος αυτός έχει την αρχήν (*ξεκινάει)* από το βουνό «Τσερβένα». Το όνομα του βουνού οφείλεται (*ανάγεται*) σε νεότερη εποχή, στην εποχή των επιδρομών των παραφυάδων των Ρωμαϊκών λεγεώνων που είχαν εγκατασταθεί στην Πίνδο, και σημαίνει κόκκινο χώμα, λέξη κουτσοβλάχικη. Η ονομασία λάκκος Τσαλκής μού παρέχει το ενδόσιμο[83] να συμπεράνω ότι το αρχαίο όνομα του βουνού θα ήτο Άλικη και απ' εκεί πήρε το όνομα ο λάκκος -του οποίου τα νερά σχηματίζονταν (*προέρχονταν*) από τα νερά του βουνού, απ' όπου και σήμερα έχουν την αρχή- λάκκος της Άλικης και με συγκοπές και καταβιβασμόν του τόνου <έγινε> Τσαλκής. Διατήρησε δε το αρχικό όνομα <του βουνού> μονάχα ο λάκκος, διότι με τούτον δεν είχαν να κάμουν οι επιδρομείς και επομένως δεν έβαλαν χέρι να του αλλάξουν το όνομα. Ο λάκκος ενδιέφερε τους ιθαγενείς (*ντόπιους)*, που είχαν εκεί κτήματα και τους έφερνε ζημίες σ'αυτά. Οι επιδρομείς ενδιαφέρονταν μονάχα για το βουνό, το οποίο είχε σημασίαν δια την ασφάλειάν τους και δια την διατροφήν των κτηνών τους.

Κατά την κορυφήν του βουνού σώζονται κτίσματα (ντουβάρια), που δείχνουν ότι ήταν εκεί συνοικισμός (*οικισμός*) και το μέρος εκείνο χρησίμευε για οροθέσια.

Άλλη εκδοχή. Ο Κ. Οικονόμου [παρήγε] το Τσερβένα από το Λατινικόν Cervus=έλαφος. Το βουνό <σημαίνει> ελαφοβούνι και το Αλκή <θεωρούσε> είδος ελάφου και <από αυτό ονόμαζαν> το λάκκο, λάκκο της Αλκής. **(674)**

25.05. Βεργάτι

Το μέρος της Τσερβένας που είναι στραμμένο στο δημόσιο δρόμο λέγεται Βεργάτι (=ραβδωτό), γιατί σχηματίζονται <στην πλαγιά του αυτή> κάθετοι ράβδοι. Η ονομασία του οφείλεται στους Ρωμαίους επιδρομείς[84].

απ' αυτό το νερό και να δώση του αρρώστου να πιή, πρέπει να πάγη αμίλητος εκεί και αμίλητος να γυρίση, γι' αυτό και το νερό το λεν βουβό. Και να κρατή πράσινη λαμπάδα να του φωτίζη 'ς τη σπηλιά, και το αγγείο που θα το βάλη να είναι κ' εκείνο πράσινο. Και όταν γιομίση το σταμνί, ν' αφήση ένα κομμάτι από τα ρούχα του, και να φύγη, χωρίς να φοβηθή από τοις φωναίς και την ταραχή που θ' ακούση, και χωρίς να γυρίση να ιδή, γιατί αλλιώς και αυτός χάνει το νου του και το νερό χάνει τη δύναμή του».

[82] **Εκάτη**·θεά της μαγικής τέχνης, παιδί των Τιτάνων Πέρση και Αστερίας. Η εξουσία της, δοσμένη από το Δία, απλωνόταν σε ουρανό, γη και θάλασσα. Στους ύστερους χρόνους δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην υπόστασή της ως θεάς του κόσμου και στις μαγικές της ιδιότητες. Λατρευόταν για τη δύναμη που είχε να κρατάει μακριά από την καθημερινή ζωή το κακό.

[83] **το ενδόσιμο** (ως ουσιαστικό), αυτό που δίνει εύλογη αφορμή για κάποια σκέψη ή ενέργεια.

[84] **Βέργα**, από το λατινικό virga, ιταλικό (verga), ράβδος, κλωνάρι.

25.06. Καψάλι

Άλλη τοποθεσία της Τσερβένας φέρει το όνομα Καψάλι. Πόθεν εδόθη το όνομα μού είναι άγνωστο. Συμπεραίνω ότι θα οφείλεται εις κανένα<ν> ιδιοκτήτη του μέρους, ο οποίος λέγονταν Καψάλης.

25.07. Ανήλιο και προσήλιο

Είναι και αυτά μέρη της Τσερβένας. Το πώς δόθηκε σ' αυτά η ονομασία το λέγει η έννοια της λέξεως.

25.08. Βίγλα[85]

Βίγλα είναι ένας υψηλός λόφος στο νότιο μέρος της πόλεως, αντικρύ της Τσερβένας. Αυτός δεσπόζει της όλης νοτίου κοιλάδος, όπου βρίσκονται οι τοποθεσίες Ντερβένια, Λούτσες, Μπότσκες, Μαγούλες, Αγά Τσισμές, Μπάρες, τ' Βατ' το γεφύρι, εν γένει <δεσπόζει της περιοχής> του Μπουγαζιού έως το Τουρκομνήμορο και πέραν αυτού ακόμη. Γι' αυτόν το λόγο οι αμπελοφύλακες κάμνουν στην κορυφή τη ντραγασιά (καλύβην), όπου μένοντες επιβλέπουν τα αμπέλια και τα χωράφια. Το όνομα αυτής της τοποθεσίας οφείλεται στην εγκατάσταση τμήματος της ρωμαϊκής λεγεώνος[86], που σκοπόν είχε την ασφάλεια των κουτσοβλαχικών συνοικισμών <και η θέση αυτή> χρησίμευεν ως σκοπιά. Τα πέριξ της τοποθεσίας αυτής αμπέλια φημίζονται για τα σταφύλια τα εύοσμα, που κάμνουν εξαιρετικό κρασί, το γνωστό βιγλίσιο. **(675)**

25.09. Τσιποτούρα (τρεχάμενο νερό)

Η Τσιποτούρα είναι πηγή με περίφημο νερό. Από την πηγή αυτή υδρεύονται προ πάντων το θέρος πολλές οικογένειες της Γερανείας και μερικές της Χώρας. Στην πηγή αυτή υπάρχει λοφίσκος, που σχηματίζεται από στρώματα σιδηρούχα. Στο αμπέλι, που βρίσκεται προς Β. αυτού, στα ριζώματα, οι εργάται -σκάπτοντας το αμπέλι- ανέσκαψαν *(έφεραν στην επιφάνεια)* τεμάχια (*θραύσματα*) αρχαίων πίθων.

25.10. Αγά Τσισμές

Προς Νότον της Τσιποτούρας ευρίσκεται ο Αγά-Τσισμές, οπόθεν πήραν το όνομα και τα εκεί ευρισκόμενα αμπέλια, που φημίζονται για τα πολύ

---

[85] **Βίγλα**, σκοπιά, (vigilia - φυλακή). Σήμερα (2010) στην κορυφή του είναι κτισμένο το εκκλησάκι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Στους νεότερους χάρτες συναντάται με το όνομα «Πλαγιά». Η μετονομασία έγινε με Β.Δ. 483/ 1969.

[86] από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

γλυκά σταφύλια. Πώς η πηγή [87] φέρει το όνομα Αγά-Τσισμές δεν μου είναι γνωστό. Φαίνεται όμως ότι κάποιος κύριος φέρων το τουρκικό επωνύμιο Αγάς έκαμε την πηγή (*βρύση*).

25.11. Σταυροδρόμι

Εάν ακολουθήσομε το δημόσιο δρόμο προς τη Νεάπολη (Λιψίστα), θα φθάσομε στο μέρος κοντά στο γεφύρι της Βατσνιάς, όπου διασταυρώνονται ο δρόμος από Κοζάνη-Νεάπολη και ο δρόμος από Σιάτιστα-Γρεβενά, στο λεγόμενο Σταυροδρόμι. Το Σταυροδρόμι έγινε ιστορικό, διότι επί Κατοχής έχει γίνει σύγκρουση της Αντίδρασης (*Αντίστασης*) Σιάτιστας με τμήμα στρατιωτών Ιταλών, που (**676**) πήγαιναν με αυτοκίνητα στα Γρεβενά.[88] Στη σύγκρουση αυτή τα παιδιά της Σιάτιστας έδειξαν ηρωισμό άξιο θαυμασμού. Κατόρθωσαν πάνω σε λίγες ώρες να κάμψουν τους Ιταλούς, να τους αιχμαλωτίσουν και

---

[87] **Πηγή**, το μέρος του εδάφους από όπου αναβλύζει νερό ή άλλο υγρό. Εδώ η λέξη έχει και τη σημασία της βρύσης, γιατί το ρήμα «έκαμε», το οποίο χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, παραπέμπει σε κατασκευή, σε βρύση.

[88] Ο Φ.Ζ. αναφέρεται στη γνωστή μάχη του Φαρδύκαμπου 4-6 Μαρτίου 1943. Στις 4/3/1943 στη θέση Βίγλα, ύστερα από ενέδρα της <Εθνικής> Αντίστασης, αιχμαλωτίζεται ιταλική φάλαγγα, που ερχόταν από Κοζάνη και κατευθυνόταν στα Γρεβενά, και στις 6/3/1943, ύστερα από τη μάχη στο Φαρδύκαμπο (στο Σταυροδρόμι) αιχμαλωτίστηκε το ιταλικό τάγμα, που ήρθε από τα Γρεβενά, για να ελευθερώσει τους αιχμαλώτους Ιταλούς και να καταστρέψει για τιμωρία τη Σιάτιστα, (πηγή: Ιωάννη Σιάπαντα, **Φαρδύκαμπος 1943).**

Γραφική παράσταση της περιοχής όπου έλαβαν χώρα τα δραματικά γεγονότα του τριημέρου 4-5 και 6 Μαρτίου 1943.

(Η γραφική παράσταση από το ίδιο βιβλίο, ευγενική παραχώρηση του συγγραφέα).

να τους οδηγήσουν στη Σιάτιστα, όπου τους έκλεισαν στο Δημοτικό Σχολείο επί ορισμένο χρόνον[89]. Αυτό όμως το πλήρωσε πολύ ακριβά αργότερα ο άμαχος πληθυσμός της Σιάτιστας και έχει αποδειχθεί ότι δεν ήτο πράξη περιεσκεμμένη (*με περίσκεψη*). Στοίχισε στη Σιάτιστα και σε αίμα, γιατί σε διάφορες εποχές και από ασήμαντες αφορμές έχασε περισσότερους από 60 νέους, και σε περιουσίες, γιατί είδε φλεγόμενα σπίτια και άλλα κτίρια και διαρπαζόμενα κοσμήματα πολύτιμα και άλλα είδη, οικογενειακά κειμήλια. Πλην, οι εθνικοί αγώνες ζητούν θυσίες, δεν υπολογίζουν τις απώλειες.

25.12. Ταμπουρλέκια-Συκιές-Μακροβούνι-Μπούνος

Εάν πάρουμε το δρόμο του Σταυροδρομιού προς τη Σιάτιστα, θα βρεθούμε μέσα σε μια χαράδρα. Δεξιά μας, στην πλαγιά του βουνού εξαπλώνονται τα αμπέλια, που φέρουν το όνομα «Ταμπουρλέκια», ίσως διότι έχουν σχήμα του εντόμου νταμπουρλέκα[90] με απλωμένα τα φτερά. Αριστερά μας υψώνεται το άλλοτε (**677**) πευκόφυτο «Μακροβούνι». Εάν προχωρήσομε ολίγο μέσα στη χαράδρα, φθάνομε σε ένα μέρος, που δεξιά μας έχομε ένα μονοπάτι, που μας φέρει στην κάτω συνοικία «Γεράνεια», αφού περάσομε τις Συκιές, όπου φύονται αγριοσυκιές και υπάρχει και βρύση, αριστερά μας δε είναι ο δρόμος που μας φέρει στην άνω συνοικία «Χώρα». Οδεύοντας (*ακολουθώντας*) το δρόμο αυτό παρατηρούμεν στο ρίζωμα του βουνού δείγματα από αμπέλια και κήπους (λαχανοκήπους), που σήμερα εξέλιπαν, και φθάνομε στη βρύση που φέρει το όνομα Μπούνος. Εδώ συγκεντρώνονται αρκετά νερά, ένα από τα βουνά *(τους λόφους*) του Αγίου Χριστοφόρου και Προφήτου Ηλιού, άλλο από το Μακροβούνι και τρίτο, το αφθονότερο *(το πλουσιότερο σε νερό)*, από την πόλη, με το οποίο ειργάζονταν άλλοτε στη θέση «Γκαράθικα» πέντε (5) βυρσοδεψεία. Το όνομα Μπούνος [οφείλεται], κατ' άλλους, σε συνοικισμό κουτσοβλάχικο, στον

---

[89] Ο Φ.Ζ. μάλλον εννοεί το παλιό Δημοτικό Σχολείο, που ήταν στο χώρο όπου μετά κτίστηκε η Αποστολική Διακονία και το οποίο, σύμφωνα με δική του μαρτυρία (σελ. χειρ. 276), έγινε *«αίθουσα χορού και αποθήκη καπνών»*.
Ο Απ. Κυρατζής στο άρθρο του *"**Από τα Πηγάδια στον Αη-Μηνά**"*, στο περιοδικό **Σιατιστινά**, τεύχος 9-10,σελ. 67, 68, κάνει λόγο για «*καπναποθήκη αδελφών Μήκα*» στο χώρο δίπλα στον Άγιο Δημήτριο, και ο Αλ. Ρόσσιος στο βιβλίο του **Στα φτερά του Οράματος** γράφει, σελ. 90: «*Οι αιχμάλωτοι στρατιώτες διανυκτέρευσαν στην Καπναποθήκη (στη Φούρκα) και οι αξιωματικοί σε μια αίθουσα του Γυμνασίου*».

[90] (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Νταμπουρλέκας, έντομο όμοιο με πεταλούδα=(κατσουγιάννη), μα με κεραίες μεγάλες και κοιλιά μακριά και χονδρή.
Σημ. επιμ.: Η ετυμολόγηση που δίνει ο Φ.Ζ. έχει ως δεδομένο ότι έχει μια λέξη: Ταμπουρλέκια. Δεν μπορεί όμως να ευσταθεί, αν ή ονομασία της πλαγιάς είναι «Μπουρλέκια» και το «τα» είναι άρθρο, όπως φαίνεται στο: ***«Συμβολή στο τοπωνυμικό της Σιάτιστας»***, Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Α 166, αριθμός τοπωνύμιου. 120, «στα Μπουρλέκια». Οι παλιοί Σιατιστινοί, όμως, έλεγαν χαρακτηριστικά: «πάμε στα Ταμπουρλέκια», (μαρτυρία Ναούμας Ταχμιντζή).

οποίο ανήκαν και οι κήποι, και κατ' άλλους, σε κύριον ο οποίος λέγονταν Μπούνος[91] και ο οποίος ήρθε στη Σιάτιστα από Κοζάνη, κατά την καταστροφή της <Κοζάνης> από επιδρομή, και με έξοδά του συνεκέντρωσε τα διασκορπισμένα εκεί νερά· και από ευγνωμοσύνη εδόθη το όνομά του. Στην τοποθεσία αυτή ευρίσκεται και επιγραφή λαξευμένη σε βράχο, αλλ' εφθαρμένη (**678**) σήμερα. Για την επιγραφή γράψαμε αρκετά σε άλλο μέρος του παρόντος έργου[92].

25.13. Οι Βαμβακιές-Τζιούμτες

Άμα φθάσομε στο γεφύρι της Βατσνιάς και πάρομε το αριστερά του γεφυριού της Βατσνιάς μονοπάτι, βρισκόμεθα στα αμπέλια που φέρουν το όνομα Βαμβακιές. Εδώ καλλιεργούνταν βαμβάκια, που ποτίζονταν με τα νερά που κατέρχονταν από βορρά, όπου σώζεται το Πτσιότκο πηγάδι, του οποίου τα νερά [άλλοτε] ήσαν διασκορπισμένα και διέβρεχαν και τα κάτωθεν από τις Βαμβακιές εδάφη, τις Τζιούμτες, όπου περιποιούνταν (*καλλιεργούσαν*) μορεόδενδρα. Οι Τζιούμτες σήμερα είναι τοποθεσία όπου υπάρχουν αμπέλια και χωράφια. Στην τοποθεσία αυτή ευρίσκεται νερό τρεχάμενο, πολύ ωφέλιμο στους πάσχοντας από στομαχική πάθηση.

25.14. Τσιάγκινα (δίοδος)

Στο βουνό υπεράνω (*πάνω*) από τις Τραπεζνιές υπάρχει μια επιπόλαια χαράδρα, που λέγεται Τσιάγκινα. Αυτή χρησιμεύει στους εργάτες ως ωρολόγιο ηλιακό. Άμα εκεί σχηματισθεί σκιά, οι εργάτες που εργάζονται στα αμπέλια παύουν τις εργασίες και επιστρέφουν στα σπίτια τους. Ίσκιωσεν η Τσιάγκινα, παύει κάθε ημερομίσθια εργασία. (**679**)

25.15. Ο Ψαράς, η Μπερνίτσα, το Καστράκι, το Γκραντίστι, το Χαΐρι, η Κόκκινη Μπάρα και το Βρέτο

Εάν αφήσομε τα αμπέλια, Παλιάμπελα και Τραπεζνιές, και πάρομε το δρόμο για τη Σιάτιστα, θα φτάσομε σε μια περιοχή, που υπήρξε άφωνος μάρτυς γεγονότων, τα οποία σχετίζονται με τη ζωή της Σιάτιστας από των αρχαιοτάτων χρόνων έως σήμερα. Στην περιοχή αυτή υπάρχει ο Ψαράς, η Μπερνίτσα, το Καστράκι, το Γκραντίστι, το Χαΐρι, η Κόκκινη Μπάρα και το Βρέτο.

Ψαράς είναι μια βρύση, της οποίας τα νερά ήσαν διασκορπισμένα και έχουν συγκεντρωθεί με έξοδα του Σιατιστινού που ονομάζονταν Ψαράς και ζούσε στη Ρουμανία. Αυτός δώρισε και μια καντήλα χάλκινη στην εκκλησία του

---

[91] **Μπούνος**, Κοζανίτης, οπαδός του δημοκρατικού Γεωργίου Αυλιώτη. Αναγκάστηκε να φύγει από την Κοζάνη, όταν επικράτησε ο πολιτικός αντίπαλος του Αυλιώτη Ρούσης Κοντορούσης. Βλέπε Λιούφης Π., **Ιστορία της Κοζάνης**, σελ.69, 70.

[92] Βλέπε. Φ.Ζ., σελ. χειρ. 31.

Αγίου Ιωάννου[93]. Ο ίδιος έκαμε και το πηγάδι που είναι παραπάνω από τη βρύση, από τα νερά του οποίου τροφοδοτείται η βρύση.

Μπερνίτσα είναι μια περιοχή που περιβάλλεται από υψώματα. Το όνομα Μπερνίτσα είδα στο υπέρθυρο <κενό στο χειρόγραφο> στας Αθήνας. Δυστυχώς δεν μπήκα <κενό στο χειρόγραφο> να ερωτήσω τι σημαίνει το όνομα. Και εδώ <στην Μπερνίτσα> υπήρχαν νερά τρεχάμενα και πηγάδια. Στα σύνορα του αγρού που ήταν κτήμα του Ζυγούρη σώζονταν και στα νεότερα χρόνια πηγάδι. Υπήρχε τα παλαιά χρόνια συνοικισμός, που εκκλησιάζονταν στην Αγία Τριάδα. {Το όνομα του συνοικισμού πιθανόν να έχει σχέσιν με το όνομα του χωριού των συνόρων Μπρεσνίτσα, =Βατοχώρι σήμερα, κατά παραφθοράν}[94]. (**680**)

Γκραντίστι, ονομασία σλαβική (χωριουδάκι), <σημερινή ονομασία: «Υπολοχαγού Καπιτσίνη»>. Εδώ έχουν *(είχαν)* εγκατασταθεί σλαβικά φύλα, διότι ήσαν αρκετά νερά, Ψαράς, Βρέτο και πηγάδι, στην περιοχή που φέρει το όνομα του χωριού και σήμερα είναι χωράφια. Όταν έβαζαν καπνά, οι καλλιεργηταί εύρον (*βρήκαν)* το νερό και ο Βουλγαρόπουλος[95] εσκόπευε να το μεταφέρει έξω από το σπίτι του. Δυστυχώς ο θάνατος ματαίωσε τον σκοπό του.

Καστράκι. Το Καστράκι είναι ένα άγονο και πετρώδες οροπέδιο, το οποίο περιβάλλεται από πρόχειρο λίθινο περιτοίχισμα, διότι σ' αυτό οι κάτοικοι των πέριξ συνοικισμών συγκεντρώνονταν και αμύνονταν εναντίον των επιδρομέων, καθόσον δεσπόζει αρκετής περιοχής κατά τον δημόσιο δρόμο. Παρόμοια αμυντήρια χρησιμοποιούσαν οι Μακεδόνες σε πολλά μέρη. Από το Καστράκι ο επισκέπτης δύναται να σχηματίσει ιδέαν της διαμορφώσεως (*της μορφολογίας*) του εδάφους <της γύρω περιοχής>.

Το Χαΐρι. Το φυόμενο στο συνορεύον με το Καστράκι βουνό δάσος λέγεται Χαΐρι, από μια βρύση που έκαμε κάποιος καλόβουλος χριστιανός στο δρόμο που διασχίζει το δάσος. Υπάρχει δε και χάντακας, όπου φωλιάζουν αγριοπερίστερα. Το δάσος μπορεί να γίνει πολύ καλό, αλλ' ο απειρόκαλος[96] και μη γνωρίζων το συμφέρον, (**681**) και το ιδικόν του και της μελλούσης γενεάς, δεν το αφήνει. Ο γράφων τις γραμμές αυτές το είδε τρεις φορές να καταστρέφεται.

Κόκκινη Μπάρα. Η Κόκκινη Μπάρα λέγεται και Μπάρα Ζυγούρη, διότι την έχει ανοίξει ο Ζυγούρης, που είχε στο μέρος εκείνο και χωράφια μικράς

---

[93] Βλέπε Φ.Ζ., σελ. χειρ. 257.

[94] Το χωρίο που είναι μέσα σε άγκιστρα {..} στο χειρόγραφο φαίνεται να είναι προσθήκη νεότερη. **Μπρένιτσα,** το χωριό Βατοχώριο του Νομού Φλωρίνης·υπάγεται στην Κοινότητα Κρυσταλοπηγής. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

[95] **Βουλγαρόπουλος Ιωάννης,** γεννήθηκε στη Σιάτιστα. Από το 1890 βρισκόταν στη Νίσσα της Σερβίας. Ήταν αρτοποιός. Διετέλεσε Δήμαρχος Σιάτιστας, πέθανε το 1923. Βλ."***Σιατιστινή προσωπογραφία, προσφιλείς νεκροί***", Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 110. Στο βιβλίο του Σκεύου Ζερβού **Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί**, σελ. 656, 657 είναι καταγραμμένη δωρεά του για *«κατασκευή φρεάτων δύο»* και για *«κατάσκευή οδού εν Σιατίστη»*.

[96] **απειρόκαλος**=ακαλαίσθητος.

εκτάσεως. Εις αυτήν συγκεντρώνονταν τα νερά του Βρέτου και των πέριξ λάκκων.

Βρέτος. Του Βρέτου τα νερά ήσαν διασκορπισμένα τον παλαιό καιρό. Όταν δε οι άνθρωποι άρχισαν να αποφεύγουν το νερό των πηγαδιών ως πόσιμο και να πίνουν τρεχάμενο νερό, έγιναν μεγάλα υδραυλικά έργα και συγκέντρωσαν τα νερά ενός πηγαδιού, που βρίσκεται επάνω από την βρύση, και τα νερά των πέριξ τοποθεσιών, και έκαμαν τη βρύση Βρέτος, από την οποία υδρεύονται οι περισσότεροι κάτοικοι της Χώρας. Το νερό του Βρέτου είναι πολύ καλό, το όνομα δε έλαβε, κατ' άλλους μεν, διότι ήτο εις απόκρημνο μέρος, κατ' άλλους δε, από τον πρώτο που επιχείρησε να συγκεντρώσει τα νερά και όστις (*ο οποίος*) ονομάζετο Βρέτος. (**682**)

Το απέναντι του δάσους «Χαΐρ» βουνό λέγεται Σβέλντσος <Σβέρνιτσο>**.** Σε αρχαιότερη εποχή ήταν δασώδες, ως (*όπως)* εγνωρίσαμε από τα πρέμνα (κούτσουρα), που βρέθηκαν, όταν έγινε ο δημόσιος δρόμος. Το βουνό αυτό, όπως και το απέναντι αυτού δασώδες, που λέγεται Βέλια, χωρίζουν τη Γαλατινή από τη Σιάτιστα.

25.16. Η Αέλ-Μπάρα

Η Αέλ-Μπάρα είναι (*ως λέξη προκύπτει)* από την πλήρη ονομασία Αγέλης Μπάρα. Αυτή είναι έλος, που σχηματίζεται από τα νερά που κατέρχονται από τα ύπερθεν (*από τα πάνω από αυτήν ευρισκόμενα)* βουνά. Εδώ ανέκαθεν πότιζαν τα ποίμνια και την αγέλη των μεγάλων ζώων, ίππων, ημιόνων και αγελάδων. Η αγέλη των μεγάλων ζώων λέγεται χεργκελές. Το όνομα τούτο (*η λέξη τούτη*) είναι νεότερης εποχής. Τα παλαιότερα χρόνια θα ονομάζονταν με το ελληνικό όνομα (*λέξη*) αγέλη, απ' όπου δόθηκε και στο έλος η ονομασία.

25.17. Ισιάδια

Τα Ισιάδια βρίσκονται ΒΑ. της πόλεως και είναι ένα οροπέδιο, όπου φύεται χόρτο, που χρησιμεύει ως τροφή των ζώων[97].

25.18. Γούρνες-Πύργοι

Παραπάνω από τα Ισιάδια, προς την κορυφή του βουνού, είναι οι Γούρνες, τοποθεσίες με χώμα κατάλληλο για σπορά δημητριακών και πατάτας, με τη διαφορά ότι <αυτά> δεν (**683**) ωριμάζουν ενωρίς ένεκα του ψύχους. Εκεί πλησίον υπάρχουν και υψώματα λίθινα, που φέρουν το όνομα Πύργοι. Το μέρος αυτό είναι το υψηλότερο μέρος της Σιάτιστας και, απ' εκεί, μπορεί να προβληθεί άμυνα της πόλεως, άμα τύχει καταλλήλου οχυρώσεως το μέρος.

---

[97] **Ισιάδια,** βλέπε το «***Συμβολή στο τοπωνυμικό της Σιάτιστας***», Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Α 163-171, (αρ. τοπωνυμίου 57)

25.19. Γρίβας τ' Μπαλαμπάνη

Στο ανατολικό μέρος της Σιάτιστας, ολίγο παρακάτω από τα Κουριά, είναι ένας βράχος, που φέρει το όνομα Γρίβας τ' Μπαλαμπάνη. Το όνομα αυτό πήρεν ο βράχος από το ακόλουθο γεγονός: Ο κάτοικος Σιατίστης Μπαλαμπάνης είχε ίππον <επωνομαζόμενον> Γρίβαν. Όταν ο Γρίβας γέρασε και δεν μπορούσεν, ένεκα της αδυναμίας, να εξυπηρετήσει τον αφέντην του, τον άφησε ο κύριός του [να βόσκει] στο μέρος που είναι ο βράχος και φαίνεται στην πόλη, νομίζοντας ότι εκεί, αναπνέοντας καθαρόν αέρα, θα δυνάμωνε. Παρατηρώντας ο Μπαλαμπάνης από τη Σιάτιστα και βλέποντας το βράχο νόμιζεν ότι ο βράχος ήταν ο Γρίβας του και ήτο ήσυχος. Ενώ ο Γρίβας «είχε τινάξει τα πέταλα», εκείνος τον θεωρούσε ζωντανόν και, στις πληροφορίες ανθρώπων που τον είδαν νεκρόν, δεν πίστευε δείχνοντας σ' αυτούς το βράχο. Αυτό διαδόθηκε στους κατοίκους, οι οποίοι, για εμπαιγμόν του Μπαλαμπάνη, έδειχναν το βράχο λέγοντας «ο Γρίβας τ' Μπαλαμπάνη». Στο γεγονός αυτό χρωστείται το όνομα του βράχου. (**684**)

25.20. Αργυρά, Λυκότρυπες, Αζιούλη, Παπαδήμου βρύση

Στο Ανατολικό μέρος της Σιάτιστας υπάρχουν και τέσσερις ακόμα θέσεις αξιομνημόνευτες, **τα Αργυρά**, αμπέλια νεότερης εποχής, πλούσια σε γονιμότητα (*καρποφορία*), οι **Λυκότρυπες,** όπου τον χειμώνα καταφεύγουν οι λύκοι και παραφυλάττουν κατά τις χιονισμένες νύχτες επιπίπτοντες κατά των ζώων της συνοικίας Λουλάδικα, **τ'Αζιούλ' η βρύση**, μια ξηρόβρυση, απέναντι της οποίας γίνονταν η καλύβα του δεκατιστού τον τρυγητό και όπου ολίγο παρακάτω είναι ο βράχος που χρησίμευεν ως σημείο του τέρματος της διαδρομής εκείνων που ξεπροβοδούσαν τους ξενιτευομένους την παλαιά εποχή, που τα ταξίδια γίνονταν με τα ζώα, και του **Παπαδήμου η βρύση**, παρακάτω από τα Τσισμέδια, από την οποία υδρεύεται η συνοικία Λουλάδικα, η οποία κείται (*βρίσκεται)* σε μέρος απόκρυφο, που δείχνει ότι οι κάτοικοι εξέλεξαν για κατοικία τους το μέρος αυτό δια τον φόβον των επιδρομών. Το όνομα <της συνοικίας Λουλάδικα> οφείλεται στο ότι το έδαφος ήτο αργιλώδες και κατάλληλο για κατασκευήν λουλάδων, τους οποίους έκαμναν κατά χιλιάδας και τους μετάφερναν στη Μικρά Ασία, όπου διεξήγετο μεγάλο εμπόριο λουλάδων.

25.21. Τ' αλώνι τ' Βατ – Τ' Βατ το γεφύρι

Κατά τον 18ον αιώνα η Μονή Βάτου, που βρίσκεται στο όρος Σινά, ενήργησεν εράνους στη Σιάτιστα με την προστασία του εγκρίτου προστάτου <της> Σιατιστέως Δήμου Σφήκα. Πολλοί των κατοίκων Σιατίστης προσέφεραν αντί χρηματικής δωρεάς (**685**) αμπέλια και χωράφια. Προς αλωνισμόν των προ-

ϊόντων των χωραφιών ο πληρεξούσιος της Ιεράς Μονής Βάτου έκρινε καλόν να κάμει το αλώνι, εκεί που σώζεται και σήμερα και όπου είναι και χωράφια Σφηκάθικα, για να μεταφέρονται και αλωνίζονται τα προϊόντα των χωραφιών της Μονής. Πολλά δε των αμπελιών θα ευρίσκοντο στις Μαγούλες και πολλά των χωραφιών, επίσης, πέρα από τη Μπάρα την Παληοκαστρίτικη. Για να μεταφερθούν απ'εκεί στην πόλη τα προϊόντα, έπρεπε να περάσουν ένα λάκκον κοντά στη Μπάρα, που είναι τόσο ορμητικός εν καιρώ ραγδαίας βροχής, που οι ευρισκόμενοι στην πέρα μεριά πρέπει να μείνουν εκεί και να διανυκτερεύσουν εκεί. Όσοι τολμούν να περάσουν κινδυνεύουν να πληρώσουν με τη ζωή τους την τόλμη τους. Πολλά υπάρχουν *(είναι)* τα θύματα, όχι μονάχα ζώα, αλλά και ανθρώποι. Για ευκολία της μεταφοράς, λοιπόν, των προϊόντων που αναφέραμε, ο Σφήκας, για λογαριασμό της Μονής, έκαμεν εκεί γεφύρι, το οποίο σήμερα δεν υπάρχει, αλλ' η ονομασία σώζεται. Κατά τινας (*Κατ' άλλους*) το γεφύρι έγινεν από ένα Σιατιστέα, ονομαζόμενον Βάτο, για λόγους φιλανθρωπίας και δια διευκόλυνση των κατοίκων που είχαν στο μέρος εκείνο κτήματα.

26. Συμπεράσματα που οφείλονται στην (*προκύπτουν από την*) περιγραφή των τοπίων.

Από την παραπάνω περιγραφή των τοπίων Σιατίστης προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

1ον) Ότι είναι εκτός (**686**) κάθε αμφιβολίας και αμφισβητήσεως ότι κάποτε επώκησαν[98] τη Σιάτιστα κουτσοβλαχικά και σλαβικά φύλα.

2ον) Ότι τα φύλα αυτά δεν ήρθαν ως κατακτηταί, αλλ'επώκησαν *(εγκαταστάθηκαν)* ειρηνικά και με το πέρασμα του χρόνου ή απομακρύνθησαν θελληματικά ζητώντας καλύτερους τόπους διαμονής ή έμειναν, αλλά συγχωνεύθηκαν με τους ιθαγενείς Έλληνας Μακεδόνας και αφομοιώθηκαν με αυτούς, αφού δεχθηκαν την θρησκείαν και την γλώσσαν των.

3ον) Ότι οι ιθαγενείς κάτοικοι Έλληνες Μακεδόνες κατείχον το κέντρον της περιφερείας Σιατίστης, ενώ οι Κουτσόβλαχοι, οι οποίοι επώκησαν (*εγκαταστάθηκαν*) πρωτύτερα από τους Σλάβους, κατέλαβαν το νότιο μέρος της περιφερείας και οι Σλάβοι το ΒΔ. και μέρος τι (*ένα μέρος*) από το νότιο μέρος αυτής.

4ον) Ότι δεν μπορούμε να προσδιορίσομε επακριβώς το χρόνο που έγινεν η εποίκιση (*εποικισμός, εγκατάσταση*) των ξένων φύλων στη Σιάτιστα, διότι οι γενικότερες και συχνές μετακινήσεις των εθνών, τα οποία προέρχονταν από βορρά και διευθύνονταν προς νότον, δια να καταλάβουν τις έρημες χώρες της Ιλλυρίας και μάλιστα της Μακεδονίας ως και της λοιπής Ελλάδος, επέφεραν σύγχυση χρονική και σε μεγαλύτερα ιστορικά γεγονότα, πολύ δε περισσότερο βέβαια προκειμένου για την εποίκιση ενός μέρους περιορισμένων εκτάσεων, όπως προκειμένου για την εποίκιση στη Σιάτιστα, όπου δεν μας έχει αφήσει άλλα τεκμήρια για να μας βοηθήσουν (**687**) στην εξακρίβωση του γεγονότος,

---

[98] **Εποικώ**= εγκαθίσταμαι ως έποικος σε ξένη και ήδη κατοικούμενη περιοχή.

εκτός από τις ονομασίες ολίγων τοποθεσιών· και επομένως, δικαιολογημένα, αγνοούμε τον χρόνο της εποικίσεως, τον χρόνο της διαμονής τους, ως και τον τρόπο της αποχωρήσεώς τους.

Σημείωση. Για να συμπληρωθεί η περιγραφή <των τοποθεσιών> Σιατίστης και <η αναφορά> της τοπωνυμίας <τους>, που τόσο περίεργα (*αξιοπερίεργα)* πράγματα παρατηρούνται, προσθέτομε εδώ και την ακόλουθη περιγραφή για τα **Πέτροβα και του Τζηκ το νερό.**

27.01. <Πέτροβα>

Τα **Πέτροβα** σήμερα είναι αμπέλια, από τα οποία άλλα ανήκουν στη Σιάτιστα και άλλα στο Παληόκαστρο. Τα τελευταία φέρουν την ονομασία ξένο-Πέτροβο. Η περιφέρεια αυτή φαίνεται ότι έχει υποστεί αρκετά, διότι αυτού υπήρξε συνοικισμός, ο οποίος μέχρι τινός αμύνονταν ενάντια στις επιδρομές καταφεύγοντας στο Παλαιό-Κάστρο, όπου ήταν το οροφυλάκιό του και από το οποίο πήρε το όνομα το χωριό. Όταν όμως οι συνοικισμοί της περιφερείας Σιατίστης είχαν συμπτυχθεί, έκριναν σωτήριο πράγμα να διαλύσουν το συνοικισμό «Πέτροβα» και να καταφύγουν άλλοι στη Σιάτιστα και άλλοι στο Παληόκαστρο. Έτσι και μέρος από την περιφέρεια του συνοικισμού αυτού περιήλθε στη Σιάτιστα, με το όνομα «Πέτροβα», και μέρος στο Παληόκαστρο, με το όνομα «Ξένο-Πέτροβο». (**688**)

27.02. Του Τζηκ το Νερό

Εάν επισκεφθούμε την τοποθεσία της Μαγούλας, θα βρεθούμε κάποτε σε ένα λεκανοπέδιο με αυτοφυείς αγριοροδώνες και προχωρούντας προς νότον θα φθάσομε σε μια μικρή δασώδη έκταση με αμπέλια και με νερό. Αυτού είναι το νερό τ’ Τζήκ.

Εδώ κλείνουμε την περιγραφή (*αναφορά και σχολιασμό*) των τοπωνυμιών της Σιάτιστας.(**689**)

28. Η ιατρική περίθαλψη της Σιάτιστας

Θεωρώ απαραίτητο να κάμω ιδιαίτερο λόγο στο παρόν έργο για τους ιατρούς της Σιάτιστας, διότι οι ιατροί υπήρξαν τα πρόσωπα που προΐσταντο (*προΐσταντο*) σε κάθε κίνηση - είτε πνευματική είτε κοινωνική - και επομένως η παράλειψη του κεφαλαίου αυτού θα σημείωνε μια μεγάλη παράλειψη.

Η ιατρική περίθαλψη των κατοίκων της Σιάτιστας πέρασεν τρεις περιόδους από της 17ης εκατονταετηρίδος και εδώθε. Στην πρώτη περίοδο η υγεία των κατοίκων ήταν εμπιστευμένη στην επιστημονική ικανότητα ιατρών που ήσαν εξέχουσες ιατρικές προσωπικότητες, τρόφιμοι των ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων και μερικοί είχαν ασκήσει πρώτα το επάγγελμα σε κοινωνίες ευρωπαϊκές. Την

εποχή εκείνη η Σιάτιστα βρίσκονταν στην ακμή της. Πρόοδος κοινωνική και εκπαιδευτική, πολιτισμός ζηλευτός χαρακτήριζαν αυτήν τότε και την υγεία των κατοίκων επέβλεπαν ιατροί Μανουσαίοι, Ρούσηδες, Σακελλάριοι και άλλοι όμοιοι με αυτούς. Δυστυχώς, όμως, τίποτε από τα ανθρώπινα δεν μένει μόνιμο. Τα έτη της προόδου πέρασαν. Την ακμή διαδέχθηκεν η παρακμή. Την πνευματική πρόοδο επακολούθησεν η κατάπτωση· και τότε και η φροντίδα για την περίθαλψη της υγείας των κατοίκων περιέπεσε σε ιατρούς πρακτικούς, που είχαν σε χρήση το σύστημα το θεραπευτικό με την αφαίμαξη, με τις βεντούζες, με τις βδέλλες (**690**) και τα καταπλάσματα. Πλημμύρισαν τότε στη Σιάτιστα οι Ηπειρώτες Πυρήνηδες, Βασίλειοι, Κώτσηδες, Αλμπανίδηδες, Δημήτριοι και Τζιουράδες.

Πλην, και η δεύτερη αυτή εποχή ήταν επόμενο να περάσει και την διαδέχτηκε τρίτη εποχή, με την άνθιση του εθνικού μας Πανεπιστημίου. Την εποχή αυτή η υγεία των κατοίκων Σιατίστης είχεν ανατεθεί σε διδάκτορας του Εθνικού Πανεπιστημίου. Τότε δε η Σιάτιστα έπαθεν από ιατρικό πληθωρισμό· εις δέκα και περισσότερους έφθασαν οι ιατροί και για τη συντήρησή τους αναγκάζονταν να μεταβαίνουν στην εβδομαδιαία αγορά Τσοτυλίου, όπου διατηρούσαν Φαρμακεία, και σε άλλα μέρη και έτσι, ενώ άλλοτε ζητούσαμε τα ιατρικά φώτα από τις κοινότητες Καστοριάς (Μανδρίνον), Τρικάλων (Τσιαχτσίρην), Κοζάνης (Σακελλάριον), τώρα δίδαμε ημείς άφθονη ιατρική βοήθεια. Ιδιαίτερο λόγο θα κάμομε περί των ιατρών της εποχής αυτής παρακάτω και για καθένα χωριστά.

28.01. Ιωάννης Πάικος

Δίκαιον είναι την πρώτη θέση σε ένα έργο ιστορικό να κατέχουν εκείνοι που έθεσαν ως σκοπό του βίου τους την εξυπηρέτηση της πατρίδος τους και, βέβαια, όχι μονάχα της υπό την στενήν έννοιαν πατρίδος, της γενετείρας τους, αλλά και της μεγάλης πατρίδος, της Ελλάδος μας, και μάλιστα (**691**) όχι μονάχα με το χρήμα τους, αλλά και με το αίμα τους, προσπαθούντας με θυσίαν αυτής της ζωής τους να αποκτήσει η πατρίδα τους την εθνική παλιγγενεσία, με την αποτίναξη του ζυγού της δουλείας και την επαναφορά της ελευθερίας της, ή και απλά να κατορθώσουν να δώσουν σ’ αυτήν κατεύθυνση στην οδό της προόδου και του πολιτισμού. Οι τέτοιοι άνδρες είναι εκπρόσωποι της πόλεως τους, γέννημα της εποχής τους. Και επειδή τους γεννάει η εποχή τους, τους βγάζει ο λαός και είναι, ούτως ειπείν, η συνισταμένη του τόπου τους, είναι δίκαιο τα τοιαύτα ή τοιαύτα έργα της εποχής τους, ο πολιτισμός, η πρόοδος του τόπου τους, να αποδοθούν στην επίδραση και στην πρωτοβουλία εκείνων, αλλά και στην συνεργασία με τη λαϊκή μάζα, διότι, αν το πλήθος δεν είχε τις αρετές της πειθαρχίας, της καλαισθησίας και του πατριωτισμού, δεν θα μπορούσαν οι προϊστάμενοι να παραγάγουν ό,τι παρήγαγαν, όπως πάλι, άνευ της ευφυΐας, της πρωτοβουλίας, του θάρρους και της γενναιότητος των προϊσταμένων, ήταν αδύνατο οι

πολλοί να παραγάγουν τα θαυμαζόμενα έργα της εποχής. Πρέπει τα δύο αυτά να συνυπάρχουν, για να πάει εμπρός ένας τόπος.

Και για το λόγο αυτό, ενώ ο λαός της Σιάτιστας πάντοτε στολίζονταν με τις αρετές της καλαισθησίας, της φιλοπατρίας, της φιλοξενίας και της πειθαρχίας, βλέπομε να παράγονται έργα έξοχα, μονάχα όταν έχουν αναφανεί σ'αυτήν άνδρες εξαιρετικής δυναμικότητος. (**692**) Οπόταν π.χ. ζούσεν ο Λογοθέτης και ο Νιόπλιος, έγιναν τα θαυμαστού ηρωισμού και μεγάλης στρατηγικότητας κατορθώματα στη Σιάτιστα. Οπόταν ζούσε μεταξύ των γυναικών της Σιατίστης η Κυρά Σανούκω, ένας τύπος ηρωίδος γυναικός, αντέστησαν οι Σιατιστινοί με καρτερία και με θάρρος στην επιδρομή των Αλβανών. Χρειάζονται οι ατομικοί εμπνευστές, για να εμπνευστούν οι μάζες. Οπόταν ζούσε και δίδασκε στην Ελληνική Σχολή ο σοφολογιότατος Αργύριος Παπαρρίζος, φάνηκεν η μεγάλη της Σιάτιστας ευεργέτρια Βαρβάρα Νικολάου[99], μια γυναίκα φιλόμουση και φιλοπάτριδα (*φιλόπατρις*), και κινήθηκαν οι κάτοικοι να προαγάγουν την Ελληνική Σχολή και ιδιαίτερο κτίριο να ανεγείρουν, για να στεγάσουν τη μαθητιώσα νεολαία. Οπόταν ζούσαν ο Ψαράς, ο Βρετός <;>, η Βέα, ο κυρ Δούκας, ο Παπαδήμος και άλλοι όμοιοί τους, έγιναν οι γνωστές πηγές με υπόγειες στοές, τις οποίες ανοίγοντας σήμερα θαυμάζομε αυτές και απορούμεν πώς τότε επιχειρούσαν τέτοια έργα περισυλλογής υδάτων. Οπόταν ζούσαν μεταξύ των κατοίκων της ιατροφιλόσοφοι και έμποροι, οπαδοί όχι μονάχα του κερδώου, αλλά και του λογίου Ερμού, έγιναν τα θαυμάσια αρχοντόσπιτα. Αλλά και σε μεταγενέστερες εποχές εάν στραφούμε, βλέπομε ότι δίδεται ζωή στον τόπο, οπόταν διευθύνουν τα κοινά άνδρες διακεκριμένοι και κατέχουν τον αρχιερατικό θρόνο αρχιερείς μορφώσεως και δράσεως. Τα σχολεία της Σιάτιστας (**693**) ήκμαζαν, όταν στον αρχιερατικό θρόνο Σισανίου στέκονταν ένας Μελέτιος, ένας Λάσκαρις, ένας Ζωσιμάς, ένας Στεφανάκης, ένας Μεγακλής. Όταν λείπουν άνδρες, που μπορούν να επιβληθούν στις μάζες, τότε και τα σχολεία χωλαίνουν και τα κοινοτικά εν γένει πράγματα καρκινοβατούν, τουναντίον δε, όταν αναφαίνονται άνδρες νεότεροι με σφρίγος, με όρεξη για δράση και με πατριωτισμό εξαιρετικό, τότε και τα σχολεία προάγονται και προοδευτικά σωματεία Κυριών, Δεσποινίδων και Κυρίων οργανώνονται με σκοπούς πολιτικούς, εκπαιδευτικούς, φιλανθρωπικούς και εξωραϊστικούς. Οι προύχοντες εκάστης εποχής είναι υπεύθυνοι για την κατάσταση του τόπου. Οποίοι οι ταγοί, τέτοιος και ο πολιτισμός του τόπου. Σήμερα καφενείο και παιχνίδι, άλλοτε διαλέξεις, συνεδριάσεις, συζητήσεις, σχολεία, δρόμοι και εξωραϊσμοί των περιβόλων των εκκλησιών. Ο λαός, όπου θα τον οδηγήσεις, εκεί θα βαδίσει. Οπόταν οι οδηγοί ήταν διεστραμμένοι, ο άκρως φιλήσυχος λαός είχε καταντήσει αδελφοκτόνος. Οπόταν πάλι οι οδηγοί ήταν συνετοί και καλοί, ο λαός παρουσιάζονταν ηνωμένος και ομόθυμος σε κάθε κοινό ζήτημα.

---

[99] Η γνωστή μας Βασιλική Νικολάου, η οποία, όταν έγινε μοναχή, ονομάστηκε Βαρβάρα.

Εμήκυνα αρκετά τον λόγον και, αφού ζητήσω συγγνώμη από τον αναγνώστη, επανέρχομαι στο θέμα από το οποίο ορμήθηκα.

Δύο απόστολοι της εθνικής ιδέας, δύο εμπνευσμένοι πράκτορες της διαδόσεως (**694**) της φλόγας για την απελευθέρωση του υποδούλου Γένους μας, ιατροί το επάγγελμα, ο Ιωάννης Πάικος και ο Αλέξανδρος Οικονομίδης, είναι δίκαιο να καταλάβουν την πρώτη θέση στο κεφάλαιο αυτό του έργου μου.

Ο πρώτος, ο Ι. Πάικος, που γεννήθηκε κατά τα μέσα της 19ης εκατονταετηρίδας, υπήρξε γόνος της μεγάλης και αρχοντικής οικογενείας των αδελφών Πάικου, που έζησαν στη Θεσσαλονίκη, στην Αθήνα και στο Ταϊγάνιο[100], τον 18ο αιώνα[101]. Τελείωσε την Ελληνική Σχολή της πατρίδος του, τελείωσε τις γυμνασιακές σπουδές εις τας Αθήνας, έγινε διδάκτωρ της Ιατρικής του Εθνικού Πανεπιστημίου, επεσκέφθηκε τους Παρισίους, για να λάβει ανώτερη μόρφωση, και κατόπιν εγκατεστάθηκε στην πατρίδα του Σιάτιστα, όπου ήσκησε το ιατρικό επάγγελμα μέχρι του θανάτου του. Ο ημέτερος Ιωάννης, οραματιζόμενος το μέλλον του Γένους μας, ασχολούνταν με την ερμηνείαν των προφητειών της Αγίας Γραφής και, ερμηνεύοντας αυτάς, τοποθετούσε σε διαφόρους υπόδουλους τόπους τους πρίγκιπας του ελληνικού θρόνου και θεωρούσε βέβαιον ότι προσεγγίζει η απελευθέρωση των υποδούλων αδελφών μας. Τον ηκούσαμε να μας λέγει με πεποίθηση ότι δεν θα βραδύνει η απελευθέρωσή μας και ότι θα διορισθεί Διοικητής (**695**) της Μακεδονίας ο πρίγκηψ Νικόλαος, της Κρήτης ο Γεώργιος και άλλος της Ηπείρου και δεν διεψεύσθη, διότι, αν πλήρως δεν πραγματοποιήθηκαν τα όνειρά του, κάπως τα είδαμε να σχεδιάζονται και μερικώς να εκπληρούνται. Επίσης, δεν διεψεύσθη και ετοιμάζοντας το λόφο του Προφήτου Ηλιού με την περιποίηση των δένδρων, για να τον κάμει ωραίον, διότι έλεγεν ότι εκεί θα παιανίσει η ελληνική στρατιωτική μουσική.

Ήταν ακραιφνών αισθημάτων κύριος, πατριώτης αγνός, για τον οποίο δεν μπορούσε να προσαφθεί μομφή τις (*κάποια μομφή*), για τούτο και η κοινότητα αυτόν εξέλεξε να μεταβεί προς συνάντηση του ευεργέτου της Σιατίστης Τραμπαντζή.

Ο Πάικος εξυπηρέτησε (*υπηρέτησε*) την Κοινότητα επί έτη κατά πολλούς και διαφόρους τρόπους. Άλλοτε ως έφορος των σχολείων, άλλοτε ως δημογέρων της Μητροπόλεως[102] και ως διδάσκαλος των Γαλλικών αμισθί. Ο Πάικος

---

[100] **Ταϊγάνιο, ρωσικά Ταγκανρόγκ.** Πόλη - λιμάνι της Ρωσίας στην περιφέρεια Ροστώφ, στη βόρεια ακτή του κόλπου του Ταϊγανίου. Από τους πρώτους οικιστές του ήταν οι Έλληνες.

[101] Για την οικογένεια Πάικου από τη Σιάτιστα βλέπε εργασία του Ευάγγελου Χεκίμογλου στο βιβλίο **Ιστορία της Επιχειρηματικότητας στη Θεσσαλονίκη**, έκδοση της Πολιτιστικής Εταιρείας Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος, Θεσσαλονίκη 2005, τόμος Β1.

[102] Δημογέροντες της Μητροπόλεως-Μητροπολιτική Δημογεροντία: Για το θεσμό αυτό αντλούμε κάποιες πληροφορίες από το άρθρο του Θ.Χ.Τζώνου, ***Η κοινοτική οργάνωση της Σιατίστης επί Τουρκοκρατίας:*** Στα πλαίσια των τουρκικών Μεταρρυθμίσεων (τέλη 19ου αι) οι κοινοτικοί άρχοντες γίνονται αιρετοί. Με το νόμο του 1870 «περί της

ανεφάνη (*αναδείχτηκε*) και προστάτης του πρασίνου. Ποιος των συγχρόνων του δεν τον είδε να ασχολείται, κάθε μέρα, με ένα ψευτοεργαλείο κλαδεύοντας τα υπάρχοντα δενδρύλλια του Προφήτου Ηλιού και κάμνοντας δρόμους (*αυλάκια*), ίνα (*για να*) διευθύνονται γύρω από αυτά [τα νερά των βροχών]; Ποιος δεν τον επαναφέρει μπροστά του να περιέρχεται στους ομίλους (*τις παρέες*), που βρίσκονταν χάριν αναψυχής στο λόφο, και να ζητεί τον οβολόν τους για το πότισμα των δένδρων, επειδή δεν επαρκούσε να ξοδεύει εξ ιδίων του;

Ήταν πτωχός, (**696**) έζησε πτωχός και απέθανε πτωχός, όπως αποθνήσκουν όλοι οι ανώτεροι χρημάτων. Την επιστήμη εξασκούσεν, όχι για να πλουτίσει, αλλά για να ωφελήσει τους πάσχοντας, αν θα ήταν δυνατό, διότι, ως αφορά την ωφέλεια των ιατρικών, σε ολίγα μονάχα φάρμακα, αριθμούμενα στα δάκτυλα, είχε πεποίθηση. Περισσότερο εμπιστεύονταν στη δίαιτα και στη φύση· και για τούτο, όπου έβλεπεν ότι δεν ήταν δυνατό να γίνει η ενδεδειγμένη δίαιτα, από ανέχεια, αντί να λάβει χρήματα φεύγοντας, άφηνε κάτω από το μαξιλάρι του αρρώστου ένα τάλιρο, ίσως το τελευταίο που φιλοξενούσε το πορτοφόλι του, συνιστώντας ένα δυναμωτικό ζωμό. Τον συγκινούσεν η φτώχεια με την αρρώστια μέχρι κλονισμού της καρδιάς του.

Απέθανε στα 1906[103] εκ συγκοπής της καρδίας, θύμα της κομματικής διαμάχης την εποχή των Σεραφειμικών, διότι, αφού πείσθηκεν ότι η μερίδα που πολεμούσε το Σεραφείμ είχε το δίκαιο υπέρ αυτής, ετάχθη στο πλευρό της. Οι Σεραφειμικοί, για να τον εκδικηθούν, θέλησαν να προσάψουν κηλίδα στο ακηλίδωτο πρόσωπό του. Αυτό όμως ετάραξε τόσο πολύ τον άνδρα, ώστε όλην τη νύχτα σηκώνονταν, σημειώνοντας τα επιχειρήματα που σκεπτόμενος εύρισκε και τα οποία θα παρέθετε στην απάντησή του προς τους δημογέροντας. Τούτο εκλόνισε την τακτική λειτουργία της καρδιάς του, η οποία δεν βάσταξε πέραν της εσπέρας (**697**) της επομένης ημέρας, οπότε περί την 8$^{\eta\nu}$ ώραν επήλθε το μοιραίον, το οποίο μου ανήγγειλεν συνάδελφός του, με την φράση «χάσαμε τον αγνό πατριώτη μας». Δυστυχώς, οι περί τον Μητροπολίτην εξέτειναν το μίσος

Γενικής Διοικήσεως των Νομών» αποκλείεται, τυπικώς, από τα κοινοτικά όργανα ο θρησκευτικός αρχηγός της κοινότητας. Οι λόγοι μάλλον προφανείς: κάμψη του φρονήματος και της συνοχής του υπόδουλου ελληνικού πληθυσμού.Το σκόπελο τον παρακάμπτουν οι Κοινότητες και η Ορθόδοξη Εκκλησία, που ακόμα έχουν στα χέρια τους την εκπαίδευση. Άτυπα ανασυσταίνεται από την Εκκλησία και συνυπάρχει με τη θεσμοθετημένη κοινοτική αρχή η παλιά Μητροπολιτική Δημογεροντία. Μέλη της μάλλον οι δημογέροντες και έπειτα τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου και ο Δήμαρχος και πρόεδρός της ο Μητροπολίτης. Αρμοδιότητές της μεταξύ άλλων και η εποπτεία των Σωματείων της Κοινότητας και ο οικονομικός έλεγχός τους. Με τον καιρό και άτυπα πέρασε στις αρμοδιότητές της και η αμυντική οργάνωση της κοινότητας και η άσκηση εθνικής πολιτικής. Μέσα στα πλαίσια αυτά έγινε στη Σιάτιστα και η σύσταση της Εθνικής Επιτροπής το 1904 και οργανώθηκε και η προσφορά της στο Μακεδονικό Αγώνα. Για πληρέστερη ενημέρωση βλέπε το άρθρο αυτό του Θ.Χ.Τζώνου στον ΛΕ΄ τόμο του περιοδικού **Παρνασσός**, Αθήνα 1993.

[103] Το ορθό είναι 1903.

τους και πέραν του τάφου. Δεν επέτρεψαν να λάβουν μέρος στην κηδεία του τα σχολεία[104] και να του αποδοθεί η πρέπουσα [από ευγνωμοσύνη] τιμή.

28.02. Αλέξανδρος Οικονομίδης

Ο Αλέξανδρος Οικονομίδης γεννήθηκε στη Σιάτιστα κατά την 6η δεκαετηρίδα του 19ου αιώνος, άκουσε στην πατρίδα του τα πρώτα γράμματα, τα δε γυμνασιακά στην Καβάλα, όπου χρημάτισε βοηθός φαρμακοποιού, και στας Αθήνας. Ύστερα από τις γυμνασιακές σπουδές ενεγράφη στο Εθνικό Πανεπιστήμιο και αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Ιατρικής. Το ιατρικό επάγγελμα εξήσκησε στην ιδιαίτερη πατρίδα Σιάτιστα μονίμως και άπαξ της εβδομάδος μετέβαινεν εις Τσοτύλιο, διότι υπήρχεν *(ήταν)* ιατρός του εκεί Γυμνασίου. Ο Αλέξανδρος με τα πατριωτικά του άσματα, τα οποία σε κάθε ευκαιρία, στους γάμους, στις διασκεδάσεις, σε εκδρομές έψαλλε, και με τη διατυπούμενη πεποίθησή του ότι δεν θα βραδύνει να έλθει η ημέρα της απελευθερώσεώς μας, αλλά και με τις επίσημες εντολές, που αποκόμιζε από τας Αθήνας, όταν επισκέπτονταν ως φοιτητής τη Σιάτιστα, για να προετοιμάζει τα πνεύματα των κατοίκων για μια μέλλουσαν (**698**) εξέγερση, ανερρίπιζε (*αναζωπύρωνε*) στις καρδιές των νέων την ελπίδα ότι γρήγορα θα πραγματοποιηθούν τα γλυκύτερα όνειρά τους.

Ως ιατρός, ήταν οπαδός της ψυχοθεραπείας και στην εξάσκηση του επαγγέλματός του τον διέκρινε η αφιλοκέρδεια· και δια τούτο έζησε και αυτός, όπως και <ο> στενός φίλος του Πάικος, πτωχός και πτωχός απέθανε. Ο γράφων τις γραμμές αυτές τον είδεν ασθενή να κλαίει, διότι θα απέθνησκε χωρίς να αφήσει στα παιδιά του τα μέσα της συντηρήσεώς τους. Σημαιοφόρος των φιλελευθέρων ιδεών, ετάσσετο κατά τα τυχόν αναφυόμενα κοινοτικά ζητήματα πάντοτε με την μερίδα εκείνην στην οποία έβλεπεν ότι στις ενέργειές της διήκε (*διαπερνούσε, επικρατούσε,*) πνεύμα φιλελεύθερο και κηρύσσονταν αντιμέτωπος της δεσποτικής μερίδος, όταν διέκρινεν ότι λόγοι συμφεροντολογικοί υπαγόρευαν τον τρόπο της λύσεως των διαφόρων ζητημάτων.

Στον Μακεδονικό Αγώνα υπήρξεν ένα από τα πρώτα και ενθουσιωδέστερα μέλη της επιτόπιας Επιτροπής Αμύνης, από την οποίαν αναγκάσθηκε με καταφανή λύπη του να παραιτηθεί, για να άρει τους λόγους που έφεραν ποτε (*κάποτε)* σε διαφωνία τα μέλη της Επιτροπής. Ο καπετάν Βρόντας[105] εξετίμησεν, όπως άξιζε, τη διαγωγή του και τον εφοδίαζε (*εφοδίασε)* με ένα πατριωτικότατο γράμμα.

Ο Αλέξανδρος υπηρέτησε την πατρίδα του ως έφορος των σχολείων πολλά έτη· εν τούτοις και αυτός ποτίσθηκε με (**699**) πίκρες, διότι και αυτός καταδιώχθηκεν από τον αρχιερέα Σεραφείμ και καταγγέλθηκε στις τούρκικες αρχές για

---

[104] Για τις τιμές που αποδίδονταν στους ευεργέτες, όταν κηδεύονταν, βλέπε υποσημείωση 115 του Στ΄Μέρους του παρόντος έργου.

[105] **Καπετάν Βρόντας,** ο ανθυπίλαρχος Βασίλειος Παπάς (Διον. Κόκκινου, **Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1800-1945,** τόμος Α΄, σελ. 794-795).

τα φιλελεύθερα αισθήματά του. Στάθηκεν όμως ευτυχής, διότι αξιώθηκε να ιδεί να εκπληρώνονται οι πατριωτικοί του πόθοι και να χρηματίσει στην Κοινότητα, ελεύθερη πλέον, δήμαρχος αυτής, οπότε και προέβη στην κατασκευή του δρόμου που φέρει στον Προφήτη Ηλία. Απέθανε κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνος[106].

28.03. Νικόλαος Γεωργιάδης

Ο Νικόλαος Γεωργιάδης γεννήθηκε στη Σέλιτσα (Εράτειρα) <Εράτυρα>, άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία της Σελίτσης και Σιατίστης και κατόπιν μετέβη εις Αθήνας, για να λάβει ανώτερη μόρφωση. Άκουσε τα μαθήματα της Ιατρικής επιστήμης και αναγορεύθηκε διδάκτωρ αυτής. Επειδή ορέγετο να αποκτήσει ευρωπαϊκή μόρφωση, μετέβη στους Παρισίους, και μείνας (*αφού έμεινε*) εκεί επί ολίγον χρόνον, επέστρεψε στην πατρίδα του και εγκατεστάθη μονίμως στην Σιάτιστα, όπου συνεζεύχθη τη θυγατέρα του Μάκατσιου ή Γκίμπα. Με αυτήν απέκτησεν αρκετά τέκνα, στα οποία εφρόντισε να δώσει καλήν ανατροφήν και μόρφωση. Τον πρώτο υιόν του Γεώργιον σπούδασεν ιατρόν και, αφού τελείωσε τις σπουδές του στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, <τον> απέστειλε *(έστειλε)* στην Ευρώπη, ίνα (*για να*) ακούσει και τους εκεί καθηγητές, (**700**) επισκεφθείς τα Πανεπιστήμια των Παρισίων και του Λονδίνου. Επειδή δε διακρίνονταν για την φιλομάθειά του, έγινε διακεκριμένος επιστήμων, ο οποίος τιμά το ελληνικό όνομα στην Αμερική, όπου ασκεί το ιατρικό επάγγελμα. Τον δεύτερο υιό του σπούδασε φαρμακοποιό. Πλην ο πατέρας του δεν ευτύχησε να τον ιδεί να δρα επί πολύν χρόνο, διότι <ο δεύτερος υιός του> νεότατος απέθανε.

Ο Γεωργιάδης εξυπηρέτησε (*υπηρέτησε*) τη Σιάτιστα και ως έφορος των σχολείων, στα οποία απαιτούσε να επικρατεί τάξη και ακρίβεια στην εκτέλεση των καθηκόντων εκ μέρους των διδασκάλων, <από> τους οποίους ζητούσε να είναι τύπος και υπογραμμός στο καθετί του βίου των, ώστε να χρησιμεύουν ως καλό παράδειγμα στην κοινωνία.

Ο Γεωργιάδης κατά τα τέλη της ζωής του, για λόγους αγνώστους σε μένα, έχει αποδημήσει από τη Σιάτιστα και εγκατεστάθη στο Βόλο, όπου και απέθανε[107].

---

[106] Στη ***"Σιατιστινή προσωπογραφία, προσφιλείς νεκροί"***, Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 128, αναφέρεται έτος γεννήσεως 1865 και θανάτου 1923.

[107] Στο συμβόλαιο της 16/7/1894 με το οποίο ο Φ.Ζ. αναλαμβάνει τη διεύθυνση της Αστικής Σχολής της άνω συνοικίας Σιατίστης (Βλέπε **Παράρτημα** εικ.15) ο Ν. Γεωργιάδης υπογράφει ως μέλος της Εφορείας των σχολείων.
Στον **Εκλογικό Κατάλογο Υποδιοικήσεως Ανασελίτσης του 1915** διαβάζουμε:
Γεωργιάδης Γεώργιος Νικολάου γεν. το 1876, ιατρός
Γεωργιάδης Μάρκος Νικολάου γεν. το 1883, Φαρμακοποιός

28.04. Γεώργιος Νικολαΐδης

Ο Γεώργιος Νικολαΐδης, γέννημα θρέμμα Σιατίστης, υπήρξε γόνος της αρχοντικής οικογενείας Κασνάρη[108] και συγγενής του πολλού Γεωργίου Ζαβίρα, του οποίου είχε και την φωτογραφία[109]. Η παράδοση σώζει ότι η οικία Ζαβίρα βρίσκονταν στη συνοικία που είναι η οικία Νικολαΐδου και, μετά μεγίστης πιθανότητος, μπορούμε να συμπεράνομε ότι η οικία Νικολαΐδου ήταν η οικία Ζαβίρα.

Ο Νικολαΐδης (**701**) άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία Σιατίστης και μετά την αποπεράτωση αυτών μετέβη εις Αθήνας, ακολούθησε τα γυμνασιακά μαθήματα και κατόπιν ενεγράφη στην Ιατρική στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, της οποίας έγινε διδάκτωρ και έπειτα επέστρεψε στην γενέθλιο Σιάτιστα, όπου ευδόκιμα εξήσκησε το ιατρικό επάγγελμα μέχρι του θανάτου του. Τον Νικολαΐδη διέκρινε άκρα επιμέλεια, ευφυΐα και φιλησυχία, αλλά και μεγάλη δειλία. Εξ αιτίας της ευφυΐας του και των αστείων του, τα οποία με μεγάλη χάρη διηγούνταν, ήταν πολύ ευχάριστος στις συναναστροφές του και επεδιώκονταν η συντροφιά του. Νυμφεύθηκε τη θυγατέρα τού Ναούμ Τζώνου Αγνήν, οικογενείας τα πρώτα φερούσης (*από οικογένεια εξέχουσα*), αλλ'εστάθη ατυχής, διότι ο Θεός δεν του χάρισε απόγονο, απέθανεν άτεκνος. Την Κοινότητα εξυπηρέτησε (*υπηρέτησε*) κατά πολλούς τρόπους, ως δημογέρων, ως έφορος των σχολείων και ως βιβλιοθηκάριος της Μανουσείου Βιβλιοθήκης. Στις κοινωνικές του σχέσεις τον χαρακτήριζε πνεύμα αριστοκρατικό.

28.05. Γεώργιος Παπανικολάου

Ο Γεώργιος Παπανικολάου γεννήθηκε και άκουσε τα πρώτα μαθήματα στα Γρεβενά, όπου ζούσεν ο πατέρας του Παπανικόλαος, οικονόμος και αρχιερατικός επίτροπος της επαρχίας Γρεβενών. Ύστερα από το πέρας των μαθημάτων των σχολείων (*στα σχολεία*) Γρεβενών ήρθεν εις Αθήνας και (**702**) άκουσε στο Εθνικό Πανεπιστήμιο τα μαθήματα της Ιατρικής και αναγορεύθηκε διδάκτωρ. Αφού πήρε το δίπλωμά του, ήρθε στα Γρεβενά και ασκούσεν εκεί ευδόκιμα το ιατρικό επάγγελμα.

Ως ιατρός ήταν επιμελής, ακολουθούσε τις προόδους της επιστήμης μελετώντας γαλλικά περιοδικά και ιατρικά συγγράμματα. Ανήρ σοβαρός, αξιοπρεπής και φίλος του εκάστοτε αρχιερέως και των τα πρώτα φερόντων. Οι σχέσεις του οι κοινωνικές ήταν μετρημένες και ευρίσκονταν μακράν των τυχόν διενέ-

---

[108] Το επώνυμο Κασνάρη αναφέρεται και στις σελίδες 266, 275, 506 του Φ.Ζ. Σε ανακοίνωση του Α. Μέγα με τίτλο: «***Ένας δάσκαλος κι ένας μαθητής στην Κοριτσά στα 1840»***, περιοδικό **Σιατιστινά**, τεύχος 3, σελ. 56, αναφέρεται «...του εν Βελιγραδίω κ. Πάντου Γ. Κασνάρη….28/6/1842».

[109] Πρόκειται μάλλον για πορτρέτο, βλέπε και Μέρος Β΄, υποσημ. 178.

ξεων των πολιτών. Επειδή δε από γενετής ήταν συνηθισμένος σε βίο πλούσιο και η οικογένεια [επίσης], με την οποία συνεδέθη με το γάμο νυμφευθείς την Ελισάβετ, θυγατέρα της κυρά Γιαννούλινας, δεν μπορούσε να επαρκέσει αν εργάζονταν μονάχα στη Σιάτιστα, όπου μάλιστα την εποχή εκείνη υπήρχε πληθώρα ιατρών <και> αναγκάσθηκε να μεταβαίνει κάθε εβδομάδα στο Τσοτύλιο, όπου και ιδικό του φαρμακείο διατηρούσε, στο οποίο δέχονταν τους χωρικούς που είχαν ανάγκη από ιατρική περίθαλψη.

Στο γάμο του στάθηκεν ατυχής, διότι έχασε την σύζυγό του σε πολύ νεαρή ηλικία και του αφήκε 4 τέκνα, τα οποία είχαν ανάγκη μητρικής περιθάλψεως και αναγκάστηκε να έρθει σε δεύτερο γάμο. Από τον πρώτο γάμο του είχε υιόν ονομαζόμενον Νικόλαον, ο οποίος έγινεν επίσκοπος μετονομασθείς Νικόδημος.

(**703**) Ο Νικόδημος χρημάτισεν επίσκοπος της επαρχίας Γρεβενών και προέλεγε η ολιγοχρόνιος αρχιερατεία ότι η σταδιοδρομία του θα ήτο ευδόκιμη. Πλην, δυστυχώς, πολύ ενωρίς το δρέπανο του θανάτου απέκοψε το νήμα της ζωής του, ενώ νοσηλεύονταν στη Θεσσαλονίκη, και δεν επέτρεψε να τελεσφορήσουν τα καλά προτερήματά του. Ο πατέρας Παπανικολάου, αφού εξυπηρέτησε (*υπηρέτησε*) τη Σιάτιστα και ως έφορος των σχολείων, απέθανε στις αρχές του 20^{ου} αιώνος.

28.06. Αναστάσιος Αλεξίου (Τασιουλόπκος)

Το μεταίχμιο των δύο ιατρικών μερίδων αποτελούσεν ο αγαπητός στο λαό της Σιατίστης Αναστάσιος Αλεξίου, ο γνωστός στο λαό με το χαϊδευτικό όνομα Τασιουλόπκος, που χρεωστούνταν στο κοντό ανάστημά του και στην αγάπη με την οποία τον περιέβαλλεν η κοινωνία. Ο Αναστάσιος, γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας, αφού άκουσε στη Σιάτιστα τα εγκύκλια μαθήματα, ήρθε στας Αθήνας, αποπεράτωσεν εκεί τις γυμνασιακές σπουδές και ακολούθησε τα μαθήματα της Ιατρικής Επιστήμης στο Εθνικό Πανεπιστήμιο ως υπότροφος του Μανουσείου κληροδοτήματος. Αφού αναγορεύθηκε διδάκτωρ, ήρθε στην πατρίδα του Σιάτιστα, όπου εξάσκησε το ιατρικό επάγγελμα, καθ'όλον το βίο του, ευδοκίμως και αφιλοκερδώς, γιατί λάμβανεν υπόψη του την οικονομική κατάσταση των κατοίκων, οι οποίοι και δια τούτο <του> έδειχναν εξαιρετική αγάπη και προτίμηση. Οι κοινωνικές του σχέσεις εξετείνονταν τόσο στις ανώτερες, (**704**) όσο και στις κατώτερες τάξεις. Και για τούτο πάντοτε εκλέγονταν έφορος των σχολείων και, μάλιστα εξαιρετικά, αυτός και ο συνάδελφός του Πάικος, και στις δύο συνοικίες. Την τύχη του συνέδεσε με την θυγατέρα της αριστοκρατικής οικογενείας Πάντου και στάθηκεν ευτυχής στην εκλογή της συντρόφου του, διότι η κοίτη του υπήρξε ως άμπελος ευκληματούσα. Απόκτησεν επτά τέκνα, όλα άρρενα, από τα οποία ζουν τα έξ, δύο στην Αμερική, που έχουν ασπασθεί πρακτικά επαγγέλματα, δύο στην Αθήνα, ο Ζήσης, παθολόγος ιατρός, και ο Κώτσιος, οδοντίατρος, και δυο στη Θεσσαλονίκη, ο Αλέξιος, μαιευτήρ, και ο Λάζαρος, φαρμακοποιός.

Ο Τασιουλόπκος ήταν φλογερός οπαδός του βασιλέως Κωνσταντίνου <Α΄>, του οποίου η εξορία τον είχε λυπήσει θανάσιμα και για τούτο κατά την επάνοδό του στην Ελλάδα η χαρά του <Τασιουλόπκου> ήταν υπερβολική και του έφερε τον εκ συγκοπής της καρδίας θάνατο. Τη μέρα εκείνη, όπως εις όλα τα μέρη της Ελλάδος, και στη Σιάτιστα έγινε δοξολογία για την επάνοδο του Κωνσταντίνου <Α΄> και εκφωνήθηκε σχετικός λόγος από τον διευθυντή του Δημοτικού Σχολείου Χώρας, τον οποίο ο Αλεξίου έσπευσε να συγχαρεί, διασχίζοντας τα πλήθη, για να φθάσει στην έδρα του ρήτορος της ημέρας, με τον οποίο και μετέβησαν στο Μέγαρο του Δημαρχείου, όπου έγινε δεξίωσις του πλήθους. Εκεί δε, όταν παρέλαβε το προσφερθέν αναψυκτικό, κατελήφθη κατά την κατάποση από οξύν βήχα, ο οποίος δεν άργησε να καταλήξει στον εκ συγκοπής της (**705**) καρδίας θάνατο, καθόσον, μόλις μεταφέρθηκε στην πλησίον του Δημαρχείου οικίαν του, έπεσε κάτω, δια να μη εγερθεί πλέον.

28.07. Κωνσταντίνος Κανατσούλης

Ο Κανατσούλης, σύγχρονος των Νικολαΐδου και Αλεξίου, εφοίτησε στο Εθνικό Πανεπιστήμιο καθ'όν χρόνον και εκείνοι και ανακηρύχθηκε διδάκτωρ της Ιατρικής. Γόνος δύο αρχοντικών οικογενειών, της οικογενείας των Κανατσουλαίων από Κοζάνη εκ πατρός και της οικογενείας των Δημητρακαίων από Σιάτιστα εκ μητρός[110], έφερε κατάδηλα τα αριστοκρατικά προσόντα. Ο πατέρας του ήταν και εκείνος ιατρός και σύνδεσε την τύχη του με την Αγνή, θυγατέρα της Δημητράκινας, και ο γάμος του τον ανάγκασε να εγκατασταθεί στη Σιάτιστα, όπου βέβαια εξασκούσε το ιατρικό επάγγελμα.

Ο Κωνσταντίνος, αφού έλαβε το δίπλωμα, εξήσκησε το ιατρικό επάγγελμα στην Ανατολική Ρωμυλία και στην Κωνσταντινούπολη. Επειδή δε ήταν δεινός στην διάγνωση των ασθενειών, απόκτησε φήμην καλήν και έκαμε πολύ καλές γνωριμίες, που συνετέλεσαν στο να συνδέσει την τύχη του με την [Βασιλικήν], θυγατέρα του αριστοκρατικού οίκου τού από το Μοναστήριο ιατρού Χρηστάκη. Επειδή όμως δεν αγαπούσε τον πολυθόρυβο βίο, δεν έμεινε στην Κωνσταντινούπολη και ήρθε στην πατρίδα του Σιάτιστα μαζί με τη σύζυγό του.

(**706**) Στη Σιάτιστα έμεινεν ολίγον χρόνο και μετέβη με τη σύζυγό του εις Παρισίους για τελειότερη επιστημονική κατάρτιση. Από τους Παρισίους ήρθε πάλι στην Κωνσταντινούπολη, όπου όμως ήρθε σε διάσταση με τη σύζυγό του, η οποία τον διεζεύχθη και κράτησε πλησίον της και το τέκνο τους, τον υιόν τους Αθανάσιο, ο οποίος εσπούδασε στη Γαλλία και έγινε σπουδαίος καρδιολόγος, εξασκεί επιτυχώς το επάγγελμα στας Αθήνας, όπου εχρημάτισε και καθηγητής της Στρατιωτικής Σχολής.

---

[110] Από το βιβλίο του Γ. Λάιου, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση,** και από όσα ο Φ.Ζ. γράφει, οι Δημητρακαίοι φαίνεται να είναι οι απόγονοι του Δημητράκη Χατζημιχαήλ, ο οποίος παντρεύτηκε την Αγνή Γ. Μανούση το 1787.

Ο Κωνσταντίνος, αφού έλαβε το διαζύγιο, ήλθε στη Σιάτιστα και συνήψε δεύτερο γάμο με την Αλεξάνδρα, θυγατέρα Λ. Θεοχάρη. Από το δεύτερο γάμο απόκτησε τον Δημήτριο, διδάκτορα της Φιλολογίας, ο οποίος εξασκεί το επάγγελμα στη Θεσσαλονίκη, όπου έχει εγκατασταθεί, αφού έλαβεν ανώτερη μόρφωση στη Γερμανία. Ο πατέρας Κανατσούλης, αφού εξυπηρέτησε (*υπηρέτησε)* την πατρίδα του Σιάτιστα, όχι μονάχα ιατρικώς αλλά και κοινωνικώς, απέθανεν εις αυτήν.

28.08. Μηνάς Θεοδώρου, Χαρίλαος Κούιας, Νικόλαος Γκιουλέκας

Ο **Μηνάς Θεοδώρου** γεννήθηκε στη Σιάτιστα, άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα και τα γυμνασιακά και κατόπιν ακολούθησε τα μαθήματα της Ιατρικής στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, όπως και οι σύγχρονοι με αυτόν Χαρίλαος Κούιας και Νικόλαος Γκιουλέκας. Και οι τρείς αυτοί επιστήμονες, για να πάρουν τελειότερη κατάρτιση, μετέβησαν στους Παρισίους και, αφού έμειναν εκεί αρκετόν χρόνο, (**707**) επέστρεψαν εις την Ελλάδα· και οι μεν Χαρίλαος Κούιας και Νικόλαος Γκιουλέκας, επειδή διέκριναν ότι η Κοζάνη ήτο δυνατόν να τους εξασφαλίσει τα μέσα ευζωίας καλύτερα από την ιδιαίτερη πατρίδα τους, αφού ήλθαν εις γάμου κοινωνίαν με δύο από τις εξέχουσες οικογένειες Κοζάνης, ο μεν Κούιας με την οικογένεια Πασαλή, ο δε Γκιουλέκας με την οικογένεια Κωνστ. Χαλκιά, εγκατεστάθηκαν εκεί, εξασκούντες ευδοκίμως το επάγγελμά τους. Τους ιατρούς αυτούς θα αφήσομε σε κείνον που θέλει ασχοληθεί με την ιστορία της Κοζάνης, δια να γράψει για την επιστημονική και κοινωνική τους δράση και θα περιορισθούμε με την δράση του ιατρού Μηνά Θεοδώρου [στη Σιάτιστα].

Ο **Μηνάς Θεοδώρου**, αφού επέστρεψεν από τη Γαλλία, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, ίνα (*για να*) αναγνωρισθεί ως ιατρός και <να> λάβει την άδεια της τουρκικής Κυβερνήσεως, όπως (*για να)* εξασκεί στην Τουρκία ελεύθερα το ιατρικό επάγγελμα. Ύστερα από τη λήψη της αδείας, ήρθε στη Σιάτιστα και εξασκούσε με υποδειγματικό ζήλο το επιστημονικό έργο μέχρι του θανάτου του, αλλά και πολλαχώς και πολυτρόπως ωφελούσε τη γενέτειρά του, καθόσον ενωρίς απόκτησε σ’αυτήν επίζηλο θέση κοινωνική και με διάφορα αξιώματα τιμήθηκε. Εκλέγονταν τακτικά έφορος των σχολείων, έγινεν ισόβιος επίτροπος του Τραμπαντζείου Γυμνασίου και κατά την απελευθέρωσή μας Δήμαρχος της Κοινότητος, (**708**) οπότε η οικία του είχε μεταβληθεί σε τόπο διαμονής αξιωματικών, οπλαρχηγών και οπλιτών. Η δραστηριότητα που είχε επιδείξει τότε θα μείνει αλησμόνητη. Ευρίσκετο σε παντοτεινή κίνηση νύχτα και ημέρα. Αναφορικώς με την διεύθυνση (*διαχείριση*) των κοινοτικών πραγμάτων δείχνονταν ολίγον αυταρχικός και αυτό, διότι είχε καλώς κατανοήσει ότι αυτός ο τρόπος ήταν ο προτιμότερος, ο αποτελεσματικότερος και ο επιβεβλημένος την εποχή εκείνη, που είχαν εξυπνήσει τα φιλέκδικα αισθήματα των <συμ>πατριωτών του και τους κατεβίβρωσκεν ο σάραξ (*τους κατέτρωγε το σαράκι*) της διαιρέσεως.

Υποβάλλονταν, όμως, σε υπερβολική κόπωση και τούτο, διότι όχι μονάχα η επαγγελματική υπηρεσία του ήταν επηυξημένη, ένεκα του ελαττωθέντος τότε αριθμού των ιατρών, αλλά του προσθέτονταν και η εκπλήρωση πολλών καθηκόντων από τον όγκον των κοινοτικών υπηρεσιών, που του αναθέτονταν. Οι κόποι αυτοί, οι πέραν των ορίων των σωματικών δυνάμεών του, εκλόνισαν την υγείαν του και προυξένησαν κατά το 1941 το μοιραίον στας Αθήνας, όπου είχε μεταβεί, δια να τον επισκεφθούν οι εκεί ιατροί και του παραχωρήσουν (*προσφέρουν*), ει δυνατόν, θεραπείαν. Αποθανών αφήκε διάδοχον τον υιόν του Κλέαρχον, τον οποίον απόχτησε εκ του γάμου με την θυγατέρα του Δημ. Τσιρλιγκάνη. Ο υιός του Κλέαρχος είναι επίσης ιατρός, επαγγελλόμενος την ιατρικήν εις Αθήνας. Εκ του γάμου απόκτησε και θυγατέρα Μαλαματήν, σύζυγον του ιατρού Αλεξίου Αλεξίου.

(**709**) Οι ιατροί για τους οποίους κάμαμε λόγο παραπάνω έζησαν κατά το δεύτερο ήμισυ της 19^{ης} εκατονταετηρίδος και κατά το πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνος. Και σήμερα υπάρχουν αρκετοί ιατροί Σιατιστείς, που ασκούν το επάγγελμα σε διάφορες πολιτείες της Ελλάδος και σε ξένες χώρες. Θα αναφέρω όσους η μνήμη μου κατέχει. Στη Σιάτιστα έχει περιορισθεί ο αριθμός σε δύο μονάχα, στους Δημ. Γκερεχτέ και <Κων.> Γιαννακόν. Στην Αμερική οι Γεώργιος Γεωργιάδης, Ευάγγελος Τράχος, Αδελφοί Κοτσώνα.

Στη Σερβία ο Κλόνταρης.

Στη Θεσσαλονίκη οι Αλέξιος Αλεξίου, μαιευτήρ, Προκόπιος Τζώνου, παιδίατρος, Γεώργιος Τρ. Καρακώτσιου, Καμέσας, ωτορινολαρυγγολόγος, Μιχαηλίδης, Γεώρ.Κατσάνου.

Στας Αθήνας Μαλαματή Κανατσούλη, Ζήσης Αλεξίου, Κων. Αλεξίου, Λάζαρος Στρακαλής, Αθαν. Κ. Κανατσούλης.

Στην Πτολεμαΐδα Δούβλος.

29. Φαρμακοποιοί

Πρώτος Φαρμακοποιός στη Σιάτιστα ίδρυσε φαρμακείο ο Βασίλειος Γκίμπας, ο οποίος κατόπιν εγκατεστάθη στην Κοζάνη. Κατόπιν του Γκίμπα (*μετά τον Γκίμπα*) άνοιξε φαρμακείο ο Αθανάσιος Στρακαλής και έπειτα ο υιός του Μιλτιάδης, ο οποίος και σήμερα διατηρεί φαρμακείο, και ο Δημήτριος Γκίμπας, ο οποίος και σήμερα διατηρεί τοιούτο.

(**710**) Φαρμακοποιοί Σιατιστείς υπάρχουν και στη Θεσσαλονίκη, ο Λάζαρος Αλεξίου και ο Δημήτριος Σαμαρά. (**711**)

30. Γενική άποψις της κινήσεως εμπορικής, εργατοεπαγγελματικής και πνευματικής [των κατοίκων Σιατίστης], ήτοι της βιοποριστικής κατά τον 19ον και 20ον αιώνα μέσα σ'αυτήν (τη Σιάτιστα) και σε άλλα κέντρα.

Τα όρια του παρόντος έργου δεν με (*μου)* επιτρέπουν να ακολουθήσω και εδώ το βιογραφικό σύστημα, που έχω ακολουθήσει σε προηγούμενα κεφάλαια, σχετικά με την έκθεση της δράσεως εκείνων που έζησαν σε εποχές πρωτύτερα από την εποχή που έδρασαν τα πρόσωπα που πρόκειται να αναφέρομε εδώ, ούτε να επεκταθούμε σε λεπτομέρειες, για να δείξομε την κίνηση της Σιατίστης σχετικά με το εμπόριο, τις τέχνες και τις εκδηλώσεις των διανοουμένων. Θα περιορισθούμε στο να δώσομε μια περιορισμένων διαστάσεων εικόνα της βιοποριστικής κινήσεως, η οποία φρονούμεν ότι δεν είναι αναξία μνήμης, εάν ληφθούν υπόψη οι συνθήκες υπό τις οποίες ζούσαν και ειργάζονταν οι κάτοικοι της εποχής εκείνης.

Στη διαμόρφωση της κινήσεως των κατοίκων Σιατίστης επέδρασαν και έδωκαν την κατεύθυνση τα παρακάτω τέσσαρα σπουδαία γεγονότα: 1ον) η ανέγερση του Τραμπαντζείου Γυμνασίου, 2ον) η απελευθέρωση της Σιατίστης από τον μακρόν και βαρύν ζυγόν της τουρκικής δουλείας, 3ον) η καταστροφή των αμπελιών από τον περονόσπορο και 4ον) η χρήσις [του αυτοκινήτου] ως μέσου συγκοινωνίας.

(**712**) Πριν αρχίσει η λειτουργία του Γυμνασίου, οι κάτοικοι ασχολούνταν με το εμπόριο, με τις τέχνες, γουνοποιία, υποδηματοποιία, βυρσοδεψική, με την αμπελουργία, με το εμπόριο δερμάτων και με το ζωεμπόριο. Την εποχή εκείνη ο επισκεπτόμενος τη Σιάτιστα εύρισκε πολλά και καλά τακτοποιημένα εμπορικά καταστήματα υφασμάτων, όπως πχ. ήσαν τα καταστήματα των Αδελφών Πάντου, των Αδελφών Σαχίνη, των Αδελφών Γκερεχτέ, του Αναστασίου Αθ. Σπύρου, του Γ. Τέρτη, των Αδελφών Βοϊδομμάτη, του Ιωάννου Καμπούρη, των Αδελφών Π. Μουχτάρη, των Αδελφών Αλεξίου, του Ευαγγέλου Βαρβέρη, των Αδελφών Βέρρου, των Αδελφών Γιαννακού και Κων. Αλεξίου. Επίσης εύρισκε και παντοπωλεία άξια μνήμης, όπως ήσαν τα εξής: των Αδελφών Σπύρου, του Μήκα Τσιρλιγκάνη, των Λαζάρου Καρακώτσιου και Ιωάννου Τσιβέλη, των Αδελφών Λιούτσια Καραλιώτα, του Γεωργίου Καραλιώτα, των Αδελφών Τιάμκαρη, του Θεοδοσίου Γκανούλη, του Λαζάρου Παπαχαρίση, του Γεωργίου Μούρτου, του Αλεξάνδρου Κακάλη, του Δούκα Κακάλη, του Χρήστου Κακάλη και υιών, των Αδελφών Διδώλη, του Ιωάννου Πορπόρη, του Δ. Πατρώνα, του Πλόσκα, των Πατρωναίων, του Βασιλείου Πορπόρη, του Δημ. Πάικου, του Ηλ<ία> Αλεξίου, του Αθ. Παπακώστα, του Κ. Τσιάρα, του Αν. Πουγγία, του Γ. Σιάσιου και άλλων, που διαφεύγουν τη μνήμη μου.

Τα καταστήματα αυτά προξενούσαν μεγάλη κίνηση στη Σιάτιστα, γιατί από αυτά προμηθεύονταν τα χρειώδη τους όχι μονάχα οι (**713**) κάτοικοι Σιατί-

στης, αλλά και οι κάτοικοι των πέριξ χωρίων, οι οποίοι επισκέπτονταν τη Σιάτιστα, και άλλοτε εκτάκτως, αλλά τακτικά δύο φορές την εβδομάδα, τη Δευτέρα και Πέμπτη, οπότε γίνονταν εβδομαδιαίες αγορές. Αυτές τις δυο μέρες, οι αγοραίες πλατείες Χώρας και Γερανείας γέμιζαν από σακιά με άλευρα και σιτηρά, που έφερναν στη Σιάτιστα οι Κονιάροι και οι κάτοικοι των περιχώρων Βελίστι[111], Ντραβουντάντσα[112] κ.λπ. και τα εξέθεταν για πούλημα σε ορισμένες τοποθεσίες των αγορών. Σε ορισμένα επίσης μέρη αυτών συγκεντρώνονταν και η καύσιμη ξυλεία, που έφερναν οι χωρικοί, και σε ορισμένες πάλι τοποθεσίες οι κηπουροί Σελίτσης <Ερατύρας>, Τσιαρουσίνου <Μικροκάστρου>, Βρογκίστας <Καλονερίου>, Πέλκας και Τραπεζίτσας[113] εξέθεταν τα λαχανικά τους προϊόντα (οι μπαχτσιαβαναίοι) και έβλεπέ τις (*κανένας*) μια εξαιρετική κίνηση έως τις πρώτες μεταμεσημβρινές ώρες, όπου οι διάφοροι παζαριώτες ξεπουλούσαν τα προϊόντα τους, προμηθεύονταν με το αντίτιμο αυτών τα χρειώδη για τις οικογένειές τους και έφευγαν επιστρέφοντες στα χωριά τους, αφήνοντας τη Σιάτιστα στη μακαρία πάλι ησυχία της.

Από τα καταστήματα των υφασμάτων έκοφταν και τα προικιά των κοριτσιών τους οι κάτοικοι των περιχώρων και ο καταστηματάρχης τούς περιποιούνταν ιδιαιτέρως, παραθέτοντας γεύμα στους τοιούτους πελάτες του. Η κίνηση δε που οφείλονταν στα παραπάνω καταστήματα (**714**) γίνονταν πιο πολύ αισθητή, όταν έφταναν στη Σιάτιστα τα εμπορεύματα, που αποστέλλονταν, κατά παραγγελίαν, από εμπόρους που ευρίσκονταν στη Θεσσαλονίκη και μεταφέρονταν στη Σιάτιστα από τους Σιατιστείς αγωγιάτες, Γερονίκον, Φασούλαν, Κωλίτσαν, Τέφαν, Λιώκαν, Βέρρον, Γιαννακόν, Σίμον και άλλους.

Την βιοποριστική κίνηση της Σιατίστης ανέπτυσσαν και ζωήρευαν οι ακόλουθοι εμποροεπαγγελματικοί παράγοντες: οι ξυλέμποροι, οι ζωέμποροι, οι δερματέμποροι, οι αμπελουργοί, οι κτηνοτρόφοι, οι βυρσοδέψες, οι καπνοκαλλιεργητές, οι υποδηματοποιοί, οι σηροτρόφοι, οι γουνοποιοί, οι αγωγιάτες και λοιποί, για τους οποίους θα γράψομε εδώ ιδιαίτερα για κάθε παράγοντα.

31. Οι Κουτσόβλαχοι, ξυλέμποροι και ξυλουργοί

Οι Κουτσόβλαχοι με τα καρβάνια τους, που αποτελούνταν από μουλάρια (ημιόνους), ζωήρευαν την κίνηση της Σιατίστης, φέρνοντας αλάτι από τις τούζλες (αλυκές) της Κατερίνης, λάδι από το Βόλο και από τα Ιωάννινα, ελιές

---

[111] **Βελίστι,** το χωριό Λευκοπηγή του Νομού Κοζάνης, του Δήμου Κοζάνης. (Μετονομασία με ΦΕΚ 18/1927 σε Ασπρονέρι και με ΦΕΚ 81/1928 σε Λευκοπηγή).

[112] **Ντραβουντάντσα**, το χωριό Μεταμόρφωση του Νομού Κοζάνης˙ υπάγεται στο Δήμο Κοζάνης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 18/1927 σε Σωληνάρι και με το ΦΕΚ 81/1928 σε Μεταμόρφωσις).

[113] **Πέλκα**, το χωριό Πελεκάνος του νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Ασκίου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927). **Τραπεζίτσα**, χωριό του νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Νεάπολης.

από τα ίδια μέρη και οικοδομήσιμη (*οικοδομική)* ξυλεία και τα αγόραζαν χονδρικώς οι παντοπώλαι και οι ξυλέμποροι, που εμπορεύονταν το είδος αυτό, και οι ξυλουργοί.

32. Οι ζωέμποροι

Μεγάλη επίδραση στην κίνηση της Σιατίστης είχαν οι ζωέμποροι. Αυτοί κάθε άνοιξη συγκέντρωναν μεγάλες ποσότητες ζώων (*πλήθος ζώων*), (**715**) τραγιών και κριών από τις γύρω περιφέρειες και από μακρινές τοιαύτες, όπως από τη Χαλκιδική, τα έφερναν στη Σιάτιστα, τα άφηναν να βοσκήσουν επί τινα *(για κάποιο*) χρόνο στην Τσερβένα και στο Μπούρινο, γιατί η βοσκή στα μέρη αυτά αποδείχθηκε πολύ ωφέλιμη στα ζώα αυτά, και κατόπιν τα μετάφερναν στην ελεύθερη (παλαιά) Ελλάδα και τα πωλούσαν στις αγορές της Λαμίας, των Αθηνών και του Πειραιώς.

Δεν θα ασχοληθούμε ιδιαίτερα με τους ζωεμπόρους και με τους έχοντας μεγάλη σχέση με αυτούς, τους κρεοπώλας, που ήσαν αρκετοί και συντελούσαν μεγάλως στη ζωήρευση της κινήσεως προ πάντων τη Δευτέρα, Πέμπτη και Σάββατο. Θα περιορισθούμε να αναφέρομε ότι είχε σχηματισθεί μια Εταιρία Ζωεμπόρων, που αποτελέστηκε από τους (Θεόδωρον) Σιώζιον Μουχτάρη, Αδελφούς Μπητοπούλου και Κοσμάν Γάγαλη ή Γεωργάκαν, και σύντομα θα γράψομε όσα αφορούν αυτήν.

Η Εταιρία αυτή αγόραζε μεγάλες ποσότητες (*μεγάλο πλήθος*,) ζώων και, για να επαρκέσουν στις πληρωμές, αναγκάζονταν να δανείζονται μεγάλα ποσά, τα οποία εύκολα εύρισκαν, διότι είχαν αποκτήσει την εμπιστοσύνη των κατοίκων. Αλλά, δυστυχώς, όλα αυτά τα δάνεια, που ήσαν οι οικονομίες των χηρών και ορφανών, που είχαν εμπιστευθεί το είναι τους στην Εταιρία, διότι όχι μονάχα λάμβαναν τόκον καλόν, αλλά (**716**) και διότι θεωρούσαν τις οικονομίες εξασφαλισμένες, όλα αυτά χάθηκαν μια μέρα, καθόσον η Εταιρία, όταν επτώχευσεν η Ελλάς, επτώχευσε και αυτή, γιατί ακολούθησε μοιραία την τύχη της Ελλάδος και επομένως δεν μπόρεσε να φανεί συνεπής στις πληρωμές των χρεών της.

Επίσης, και οι Αδελφοί Τωμοπούλου εξήσκουν τακτικά το εμπόριο των ζώων και στάθηκαν ευτυχέστεροι της παραπάνω Εταιρίας. Οι Αδελφοί Τωμοπούλου σχημάτιζαν ποίμνια από κριούς, τα οποία έφερναν στην Κωνσταντινούπολη και τα πωλούσαν εκεί στους ασχολουμένους με το είδος αυτό.

33. Δερματέμποροι

Οι δερματέμποροι ασκούσαν και αυτοί μεγάλο εμπόριο. Αγόραζαν δέρματα από την περιφέρεια Βοΐου, προ πάντων κατά την εβδομαδιαία αγορά που γίνεται στο Τσοτύλιο, τα έφερναν στη Σιάτιστα, όπου (**717**) τα περιποιούνταν (*επεξεργάζονταν*), και τα έστελναν στη Θεσσαλονίκη, διότι συναλλάσσο-

νταν με τους εμπόρους του είδους αυτού που ήταν εγκατεστημένοι στη Θεσσαλονίκη, Δ. Πεσνικίδην και υιόν και Δ. Σερέφαν και υιόν, Σιατιστείς, οι οποίοι πάλι συναλλάσσονταν με τους Σιατιστείς εμπόρους, που εμπορεύονταν στη Λειψία γουναρικά και δέρματα, Αδ<ελφούς> Μουσταφά και Αδ<ελφούς> Ζυγούρη. Εκείνοι που βρίσκονταν στη Θεσσαλονίκη κινούσαν και ρύθμιζαν την αγορά της Θεσσαλονίκης, το οποίο προυξένησε το φθόνο των Ισραηλιτών συναδέλφων τους και φρόντιζαν με μέσα συκοφαντικά να μειώσουν την υπόληψη που οι Σιατιστείς είχαν αποκτήσει στους εμπόρους της Ευρώπης.

Με το είδος αυτό του εμπορίου ασχολούνταν πολλοί στη Σιάτιστα, αλλ' εκείνοι που έκαμναν μεγάλες επιχειρήσεις ήταν ο Γεώργιος Κατρανάς με τους υιούς του και τον συνέταιρό του Δ. Μπουλογιάννην, οι Αδελφοί Δίκου, Αναστάσιος και Παναγιώτης, που αργότερα εγκατεστάθηκαν στο Βόλο και τους διαδέχθηκαν οι υιοί αυτών Γεώργιος Π. Δίκου και Γεώργιος Α. Δίκου, οι οποίοι αναδείχθηκαν ανώτεροι των γονέων τους, καθόσον έδειξαν ανωτερότητα (*ζήλο και ικανότητα)* μεγαλύτερη, ως αφορά την επέκταση των επιχειρήσεων. Με το ίδιο είδος του εμπορίου εμπορεύονταν στο Βόλο και ο Γεώργιος Καμέσα και Αν. Μπητόπουλος και στην Καρδίτσα οι Αδελφοί Βόκα, Ιωάννης, Δημήτριος και Νίκος. **(718)**

34. Οι αμπελουργοί

Μεγάλη μερίδα του πληθυσμού της Σιατίστης ασχολούνταν με την καλλιέργεια των μεγάλων και πλουσίων σε γονιμότητα της αμπέλου εκτάσεων και μετέβαλαν τα ριζώματα και πλάγια των βραχωδών βουνών σε αμπέλια, των οποίων τα σταφύλια είναι εύγευστα και κατάλληλα για την παρασκευή οίνου, μαύρου και λευκού, εξαιρετικού και προ πάντων του ηλιαστού, που προκαλούσε τον θαυμασμό εκείνων που για πρώτη φορά τον δοκίμαζαν. Ο ηλιαστός οίνος βραβεύθηκεν από πολλές ευρωπαϊκές εκθέσεις και από την διεθνή έκθεση της Θεσσαλονίκης με το χρυσούν βραβείον. Επίσης, μεγάλης αξίας ήταν και το οινόπνευμα, που παράγονταν από τα στέμφυλα. Ο οίνος και το οινόπνευμα (*ρακή*) Σιατίστης εκτιμώνταν από τους καταναλωτάς αυτών, διότι, εκτός των άλλων εξαιρετικών προσόντων, είχαν και το ανόθευτο και δια τούτο και οι κάτοικοι, επειδή ήσαν περιζήτητα τα προϊόντα των αμπελιών τους, είχαν επιδοθεί στην καλλιέργεια αυτών με θαυμαστή φιλοπονία, που την εξαίρουν όσοι έχουν επισκεφθεί τον πετρώδη αυτόν τόπο. Ιδού τι αναφέρει ο Ι. Αποστόλου στην **Ιστορία** του (σελ. 126-7) σχετικά με την εν λόγω φιλοπονίαν των κατοίκων, τα οποία έχει γράψει επισκέπτης της Σιατίστης: «*Αναφέρω όλα αυτά αποκλειστικώς, δια να αποδείξω την αφάνταστον δύναμιν της ωραίας Κίρκης* ***(719)*** *που λέγεται φιλόπονος και σιωπηλή εργασία και την οποίαν λατρεύουν εις την Σιάτισταν. Χάρις εις τον τίμιον ιδρώτα των κατοίκων της, με τους θρόμβους του οποίου ποτίζουν διαρκώς οι Σιατιστείς τον κατάξηρο τόπον, κατώρθωσαν να*

έχουν αποκτήσει τον πλούτον και να κάμουν την ως άνω επιτυχή του διάθεσιν, η οποία τους ανυψώνει εις πραγματικούς αριστοκράτας και ευγενείς.

Είδαμε την ωραιότητα της εργασίας των. Είδαμε και εθαυμάσαμε την αντοχήν των στην καλλιεργητική σκαπάνη, που έχει καταφάγει τα πέτρινα πόδια των βουνών και προχωρεί στες ραχούλες των να μαζεύη σε πεζουλάκια το ολίγο χώμα, για να το φτιάνη αμπέλι. Τα περισσότερα βουναλάκια φαλακρά και πέτρινα έχουν γρατσουνισθή εις αφάνταστο σημείο και έχουν στολισθή με τα κλήματα, που όσην πίκραν επήραν από τα εργατικά κορμιά, για να γίνουν τα στουρνάρια αμπελώνες, τόση γλύκα φέρνουν στες ρόγες των σταφυλιών και τόσο πλούσια αμείβουν τον νοικοκύρη στο μοσχοπούλημα. Αυτό είναι το μυστικό της λαμπρότητος της Σιατίστης. . .».

35. Κτηνοτρόφοι

Η κτηνοτροφία είναι, όπως και η αμπελουργία, μια από τις αρχαιότερες ενασχολήσεις των κατοίκων Σιατίστης. Τα βοσκήματα ανέρχονται σε 10 (=δέκα) και πλέον χιλιάδες και τα προϊόντα αυτών, γάλα, τυρός, βούτυρο μικράς αποδόσεως είναι πολύ εκλεκτής ποιότητος, ένεκα του ορεινού και ξηρού εδάφους. Το γάλα οι κτηνοτρόφοι κατά Μάιον πωλούν εις τυροκόμους (**720**) για ορισμένο χρονικό διάστημα, οι οποίοι κατασκευάζουν κασέρια, τα οποία επίσης είναι εξόχου ποιότητος.

36. Βυρσοδέψαι

Η Σιάτιστα διατηρούσε 4-5 βυρσοδεψεία, στα οποία κατεργάζονταν με επιμέλεια δέρματα και κατειργασμένα τα πωλούσαν στη Θεσσαλονίκη και στην Κοζάνη και ήσαν περιζήτητα.

37. Καπνοκαλλιεργηταί και καπνέμποροι

Με την πρωτοβουλία των τότε δημοδιδασκάλων και του γυμνασιάρχου Ι. Παπία εδόθη σπουδαία ώθηση στην καλλιέργεια του καπνού. Εξεφωνήθησαν λόγοι, με τους οποίους προτρέπονταν ο λαός να επιδοθεί στο είδος αυτό της εργασίας, που θα έδιδεν εργασία στον εργατικό κόσμο και θα έφερνεν ευημερίαν εις αυτόν, και παρακινούνταν να μιμηθούν τους διδασκάλους, οι οποίοι δεν περιορίζονταν σε λόγους μόνον, αλλά και εις καπνοφυτείαν προσωπικά προέβησαν, δίδοντας στο λαό το παράδειγμα. Προσεκλήθη από το Δοξάτο της Δράμας επίτηδες γνώστης της καλλιεργείας και περιποιήσεως του καπνού, για να χρησιμεύσει ως οδηγός στο λαό (ο δάσκαλος από τον καπνό), και άλλος από την Ξάνθη, τεχνίτης καλός, για την επιμελή τακτοποίηση και επεξεργασία αυτού, και χάρις στις φροντίδες αυτές κατορθώθηκε να παραχθεί μικρή μεν ποσότητα, αλλ’ εξαιρετική ποιότητα καπνού, που το πρώτο έτος πωλήθηκε σε ένα

καπνέμπορο από Καστοριά, ο οποίος τον επώλησε στην Αλεξάνδρεια και (**721**) το ακόλουθο (*το επόμενο*) έτος, που μετέβη εκεί φέρνοντας πάλι καπνά, του ζητούσαν καπνά ομοίας ποιότητος με εκείνα που τους είχε πωλήσει το προηγούμενο έτος.

Την καλλιέργεια του καπνού ενεθάρρυναν και ενίσχυσαν οι Σιατιστείς καπνέμποροι αδελφοί Μήκα, Γεώργιος και Βασίλειος, οι οποίοι αγόραζαν τα καπνά της Σιατίστης και της περιφερείας, τα συγκέντρωναν στη Σιάτιστα, τα επεξειργάζονταν σ'αυτήν και έτσι έδιδαν εργασίαν σε αρκετούς καπνεργάτας και καπνεργάτριες και διηυκόλυναν οικονομικώς τη ζωή πολλών οικογενειών και <έτσι> συντελούσαν στην επέκταση της καπνοφυτείας. Το είδος αυτό της εργασίας έφερνε μεγάλην κίνησιν στη Σιάτιστα, και μάλιστα σε μακρό χρονικό διάστημα, καθόσον, με το φύτευμα, το σκάλισμα, το μάζευμα, το ραμμάτιασμα, το στέγνωμα, το παστάλισμα, τη δεματοποίηση και την εν γένει επεξεργασία, απασχολούσε πολύν κόσμο και καθ' όλον το έτος μάλιστα.

38. Υποδηματοποιοί

Οι υποδηματοποιοί Σιατίστης έκαμναν (*κατασκεύαζαν)* μεγάλες ποσότητες ετοίμων παπουτσιών, που τα πωλούσαν στις αγορές Καστοριάς, Χρουπίστης <Χρούπιστα, το σημερινό Άργος Ορεστικό, του Νομού Καστοριάς. Μετονομασία με το ΦΕΚ 55/1926> και τακτικά στις εβδομαδιαίες αγορές Τσοτυλίου και Γρεβενών. Μεγάλες ποσότητες παπουτσιών έκαμναν σε αρχαιότερες εποχές και εκείνοι οι οποίοι ανήκον (**722**) στο Σωματείο των Πραγματευτάδων, που έφερνε το όνομα Ρουφέτιο[114], καθώς φαίνεται στις εικόνες που έχουν αφιερώσει στο ναό της Αγίας Τριάδος. Αυτοί τα παπούτσια τα πήγαιναν στη Σερβία και στη Βουλγαρία και προ πάντων στη Βράνια αυτής, τα πωλούσαν εκεί και με το αντίτιμο αγόραζαν σχοινιά, χαλιά και άλλα προϊόντα των μερών εκείνων.

39. Οι σηροτρόφοι

Μεγάλη κίνηση γίνονταν στις οικογένειες με το άνοιγμα του κουκουλιού (σπόρου[115] του μεταξοσκώληκος), με τη συντήρηση του μεταξοσκώληκος και με την συγκομιδή των βομβυκίων, εργασίες κατάλληλες για τις γυναίκες, ευγενείς και εύκολες. <Από> το προϊόν της σηροτροφίας, <ένα> μέρος βομβύκια [πωλούσαν] σε εμπόρους, που το μετάφερναν και το μεταπωλούσαν σε μεγαλύτερες αγορές, στη Θεσσαλονίκη π.χ. στο Μοναστήρι και σε άλλες πόλεις της Βαλκανικής, <άλλο> μέρος όμως το κρατούσαν για οικογενειακή χρήση. Αυτό με ένα τρόπο απλούν το μετάτρεπαν σε κλωστή. Έθεταν τα

---

[114] Η αφιέρωση αναφέρει: «Πρόσδεξαι, Κύριε, την δέησιν των δούλων του ρουφετίου των πραγματευτών Βράνης 1794 Ιουνίου 6 δια χειρός Μιχαήλ».
Ρουφέτιο, συντεχνία. Δεν είναι η επωνυμία της συντεχνίας.
[115] **Σπόρος μεταξοσκώληκος**, τα αυγά του.

βομβύκια σε ένα δοχείο[116], το οποίο έθεταν επί του πυρός, και με ένα ξυλαράκι έπιαναν την κλωστή και έσυρναν αυτήν έξω του δοχείου και την έκαμναν γκιλέπια[117], όμοια με αυτά που πωλούν οι έμποροι τις μάλλινες κλωστές. Με αυτήν τη μετάξινη κλωστή η οικοδέσποινα ύφαινε τα λεγόμενα ηλιασμένα πανιά, από τα οποία έκοφταν και έραβαν ασπρόρουχα για ιδία τους χρήση, για τα προικιά των κοριτσιών τους και για πούλημα. Τα ωραία σινδόνια και οι περίφημοι **(723)** μπουχτσιάδες, που μεταχειρίζονταν ως δώρα γαμήλια, ήταν προϊόντα της εργασίας αυτής των γυναικών <της> Σιατίστης, ήσαν δε τόσο λεπτοί, που ολόκληρο υποκάμισο μπορούσες να το μαζεύσεις στη χούφτα του χεριού.

40. Οι γουνοποιοί

Από τους αρχαιοτάτους (*πολύ παλιούς*) καιρούς ασκούσαν στη Σιάτιστα την τέχνη της γουνοποιίας και απασχολούσεν αυτή ένα μέγα μέρος των κατοίκων μεγάλης και μικράς ηλικίας, αρρένων και θηλέων. Η γουνοποιία υπήρξεν ένα από τα τρία επαγγέλματα, που χαρακτήριζαν τις ασχολίες των Σιατιστέων. Διατηρούνταν ανέκαθεν μεγάλα εργαστήρια, που λέγονταν κιρχανάδες. Όσοι ειργάζονταν την τέχνη αυτή αποτελούσαν το μεγαλύτερο Σωματείο, το οποίο εόρταζε την επέτειό του με λειτουργίαν αρχιερατική στο ναό του Προφήτου Ηλιού κατά την επέτειο εορτή του Προφήτου Ηλιού, τον οποίο θεωρούν ως προστάτη της τέχνης της γουναρικής. Γίνονταν μνημόσυνο και αναγιγνώσκονταν τα ονόματα των αποτελούντων το Σωματείον μελών. Μετά την λειτουργίαν ακολουθούσαν επισκέψεις στα μέλη του Σωματείου.

Τις πρώτες ύλες τα μεγάλα εργαστήρια <τις> προμηθεύονταν από την Καστοριά, από τη Λειψία και από την Αμερική, όπου υφίσταντο και υφίστανται, ακόμα και σήμερα, μεγάλα εμπορικά καταστήματα, ως *(όπως)* είναι του Μουσταφά και <του> Περπέσα, Σιατιστέων στη Λειψία, και των Αδελφών Βόζιου στη Ν.Υόρκη, **(724)** στους οποίους οι από Σιάτιστα μετανάσται, αρσενικοί και θηλυκοί, γνώσται της γουναρικής, βρίσκουν εργασία και προστασία πρόθυμη. Οι πρώτες ύλες, που έρχονται στη Σιάτιστα, συνίστανται σε πολύ μικρά κομμάτια σαμούρια[118] και άλλα δέρματα, τα οποία τεχνίτες τακτοποιούν και τοποθετούν[119] σε ορισμένων διαστάσεων χαρτιά, που κατόπιν παραδίδονται σε άλλους τεχνίτες που χειρίζονται ειδικές μηχανές, οι οποίοι τα συρράπτουν και σχηματίζουν τετράγωνα κομμάτια. Τα κομμάτια αυτά τα συρράπτουν και κά-

---

[116] Το δοχείο περιείχε νερό που το ζέσταιναν μέχρι μια ορισμένη θερμοκρασία, που τους βοηθούσε να πάρουν την κλωστή, καθώς με τη θερμοκρασία έφευγε η κόλλα από το κουκούλι κι ελευθερωνόταν η μεταξένια κλωστή. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται αναπήνιση.

[117] **Γκιλέπι**, κουλούρα κλωστής .

[118] **Σαμούρι**, το ζώο νυφίτσα και το γουναρικό της.

[119] Για τη συρραφή των αποκομμάτων και άλλα σχετικά βλέπε **Παράρτημα, § 7. Γούνα, πώς κατασκευάζεται ένα γούνινο πανωφόρι με πρώτη ύλη το «χορδά».**

μνουν τα μισάδια,[120] τους στύλους[121], τις σαμουρόγουνες και σαμουροπατσιάδες[122], που είναι έτοιμα για πούλημα, αφού τα βγάλουν από τα σανιδώματα (σταματούρες)[123], όπου τα καρφώνουν και τα εκθέτουν στον ήλιο.

Πολλοί τα κομμάτια, που έχουν τοποθετήσει στα χαρτιά, τα παραδίδουν σε κορίτσια ή γυναίκες και τα ράπτουν στα σπίτια των με το χέρι. Για πρώτες ύλες φέρνουν και δέρματα αλούπας[124] από τη Ρωσία, εκτός των εντοπίων. Από τα μήλα της αλούπας κάμνουν τις μηλόγουνες «θαύμα ιδέσθαι». Οι γυναίκες, όταν φορούν τις μηλόγουνες, φαίνονται σαν να περιβάλλονται από ένα πολυτελές και ωραίο περιθώριο (*πλαίσιο)*.

Μεταξύ των πρώτων υλών συμπεριλαμβάνονται και τα αρνοδέρματα, αρνικά ή ψοφάκια[125], με τα οποία ασχολούνται προ πάντων οι μικρότεροι τεχνίται, οι οποίοι τα (**725**) υποβάλλουν σε ειδική επεξεργασία. Αφού γίνει η κατεργασία, πλύνουν *(πλένουν)* τα κατειργασμένα δέρματα, τα σταματώνουν και κάμνουν τις αρνικόγουνες, τις οποίες πωλούν στην Καστοριά, στη Θεσαλονίκη, στα Γιάννινα και σε άλλα μέρη. Πολύ ευχάριστο πράγμα να ακούει κανείς την πρωίαν κατά το θέρος το τίναγμα των αρνικιών, για να τα προφυλάξουν από τη μόλτσα[126].

41. Οι Αγωγιάτες

Δεν πρέπει να λησμονήσομε εδώ και τους αγωγιάτες, που ζωήρευαν αρκετά την κίνηση της Σιάτιστας, φέρνοντας από τη Θεσσαλονίκη τα εμπορεύματα, που στέλλονταν στους εμπόρους κατά παραγγελίαν. Μερικοί από αυτούς

---

[120] **Μισάδια,** υποθέτουμε ότι είναι το μεσαίο τμήμα της γούνας, αυτό που σήμερα ονομάζουν μεσάδα.

[121] **Στύλος,** πλατιά μπάντα (λουρίδα από συρραμμένα αποκόμματα των ιδίων γενικά χαρακτηριστικών) πλάτους 15-20 εκ. και μήκους 1,20 μ. περίπου .

[122] **Σαμουροπατσιάδες,** γούνες από πόδια ή αποκόμματα ποδιών του δέρματος του σαμουριού.

[123] **Σταματούρα,** τάβλα διαστάσεων 2,40μ. Χ 1,50μ. περίπου και πάχους 3 εκ. επάνω στην οποία καρφώνεται το γουναρικό.

[124] **Αλούπα**, αλεπού.

[125] **Αρνικά ή ψοφάκια**, τα αποριγμένα αρνάκια, των οποίων το τριχόδερμα χρησιμοποιούνταν ύστερα από την άργαση, στάδιο επεξεργασίας του ακατέργαστου τριχοφόρου δέρματος, για γούνες.

Σχετικό είναι το Χειρόγραφο 2416 του Καταλόγου ΠΟΛΙΤΗΣ, σελ. 415 (Εθνική Βιβλιοθήκη, τμήμα χειρογράφων και ομοιοτύπων,) «…1717 μαρτίου 15, έδωσα δια ψουφάκια οπού επήρα δια να δουλεύσω έδωσα δια 570 ψουφάκια άσπ(ρα) 3070…» και η παραπομπή στο βιβλίο του Αδαμάντιου Κοραή **Άτακτα, Ήγουν παντοδαπών εις την Αρχαίαν και την νέαν Ελληνικήν γλώσσαν αυτοσχεδίων σημειώσεων, καί τινων άλλων υπομνημάτων, αυτοσχέδιος συναγωγή**, τόμος πρώτος, εν Παρισίοις 1828, σελ. 265, όπου αναγράφεται: Ψοφάκιον, δέρμα (fourrure) βαρύτιμον, διότι εκδέρεται από αρνία γεννημένα ***Ψοφά,*** ή εκβαλμένα από κοιλίαν μητρός ***ψοφημένης,*** ή σφαγμένης .

[126] **Μόλτσα,** σκόρος.

έφερναν και για ίδιό τους λογαριασμό, προ πάντων είδη πρώτης ανάγκης, που τα πωλούσαν κατ'οίκον. Στην τάξη των αγωγιατών πρέπει να υπαχθούν και οι κυρατζήδες Παύλος Τζήμτσιου, Αθ. Κυρατζής, Τζήμος Ταχούλα, Αδελφοί Δόλγκιαρη, οι οποίοι επισκέπτονταν τις χώρες στις οποίες βρίσκονταν ξενιτεμένοι Σιατιστείς και έφερναν σ' αυτούς ειδήσεις από τις οικογένειές τους και από αυτούς πάλι έφερναν, όταν επέστρεφαν, γράμματα, χρήματα (χασλίκι) και διάφορα δώρα: υφάσματα, κοσμήματα και άλλα είδη. Ο ερχομός αυτών γέμιζε από χαρά τις οικογένειες των ξενιτεμένων, που περίμεναν με ανυπομονησία ειδήσεις τους.

42. Υποκατάστημα Τραπέζης Αθηνών

Και η Τράπεζα Αθηνών έφερεν αύξηση στην κίνηση της Σιατίστης, (**726**) διότι η ίδρυση του Υποκαταστήματος της Τραπέζης Αθηνών διηυκόλυνε τις εμπορικές συναλλαγές.

43. Λαναριστική μηχανή[127]

Και η χρησιμοποίηση λαναριστικής μηχανής έφερεν επαύξηση της κινήσεως στη Σιάτιστα, διότι διηυκόλυνε όχι μονάχα τις οικογένειες Σιατίστης, αλλά και τους κατοίκους των περιχώρων.

44. <Μερικές άλλες ασχολίες, αλλά σε περιορισμένο κύκλο>

Εκτός από τις παραπάνω ασχολίες, συναντούμε στη Σιάτιστα και μερικές άλλες ασχολίες, αλλά σε περιορισμένο κύκλο, όπως τις παρακάτω: Συναντούμε την **αλευροποιίαν** με μύλους πετρελαιοκίνητους. Χάρις σ'αυτούς οι Σιατιστείς έχουν απαλλαγεί από [τις στενοχώριες και τους κόπους], στους οποίους υποβάλλονταν μεταβαίνοντες σε υδρόμυλους, που βρίσκονται μακράν από τη Σιάτιστα. Πρώτος που σκέφθηκε και επεχείρησε να πληρώσει την ανάγκη αυτή ήταν ο Κώτσιος Σφήκας, ο οποίος είχε κάμει ιππόμυλον, πλήν, δυστυχώς, απέτυχε με αρκετή ζημία του.

Τη **ραπτική** με την οποία ασχολούνται 5-6 τεχνίτες, που διατηρούν καλά ραφεία με αρκετούς βοηθούς. Επίσης, υπάρχουν και πολλές ράπτριες γυναικείων ενδυμάτων με ευρωπαϊκό sic (*στυλ*), που παρατηρείται και σε μεγαλύτερες πόλεις. Δεσποινίς καταγομένη από τη Σιάτιστα, αλλά η οποία γεννήθηκε και ανατράφηκε στη Θεσσαλονίκη, όταν κάποτε παραθέριζε στη Σιάτιστα, ακούστηκε να λέγει σε φίλη της δεσποινίδα σχετικά με την ενδυμασία των δεσποινίδων Σιατίστης: «Καλέ, εδώ ενδύονται πολύ της μόδας, που μπορούμε να πάρομε μοντέλα».

---

[127] Βλέπε **Παράρτημα, § 16. Λαναριστική μηχανή.**

(**727**) Αλλά και στις ασχολίες εκείνες, που είναι απαραίτητες στα μέρη εκείνα που έχουν την αξίωση να θεωρούνται ότι βαδίζουν την οδό του πολιτισμού και της προόδου, δεν καθυστερούσαν (*υστερούσαν)* οι κάτοικοι Σιατίστης. Ο επισκέπτης αυτής ευρίσκει καφενεία αρκετά εντός της πόλεως και στις εξοχές, κουρεία για άνδρας και για γυναίκες, εστιατόρια, ξενοδοχεία, από τα οποία δυο ήταν σε θέση ν' ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των πελατών. Η διακρίνουσα, όμως, τους Σιατιστείς φιλοξενία υπήρξε μεγάλο κώλυμα στην ικανοποίηση εκείνων που επεχείρησαν να συντηρήσουν πολυτελέστερα ξενοδοχεία και εστιατόρια με εμφάνιση πολυτελέστερη και περιποίηση τελειότερη. Επίσης, ευρίσκει και αρκετά αρτοποιεία, στα οποία πωλείται άρτος ελεύθερης αγοράς.

45. <Γενική θεώρηση της οικονομικής ζωής της Σιάτιστας>

Η κίνηση που είδαμε παραπάνω παρατηρούνταν πριν αρχίσει, όπως είπαμε, η λειτουργία του Γυμνασίου, πριν γίνει η απελευθέρωσις, πριν κατάστραφούν τα αμπέλια, πριν τεθεί σε εφαρμογή το αυτοκίνητο ως μέσον συγκοινωνίας και πριν γίνει η ανταλλαγή των πληθυσμών. Ύστερα από τα σημαντικά αυτά γεγονότα, άλλαξαν τα πράγματα μορφή. Οι συνθήκες της ζωής έχουν υποστεί αισθητή μεταβολή.

Η λειτουργία του Γυμνασίου διηυκόλυνε τους κατοίκους, ως αφορά την εκπαίδευση των τέκνων τους. Χωρίς να αποβλέπουν στις *(υπολογίζουν τις*) οικογενειακές δυσχέρειες και στην κοινωνική τους τάξη, φιλοτιμούνταν να δώσουν στα τέκνα τους πλήρη γυμνασιακή μόρφωση. Οι νέοι δε, πάλι, ύστερα από την αποφοίτησή τους από το Γυμνάσιο δεν θεωρούσαν ισάξιο με τη μόρφωσή τους να επιδοθούν σε πρακτικά επαγγέλματα με τα οποία ασχολούνταν οι γονείς τους, αλλ' επεδίωκαν ακόμη (**728**) ανώτερη μόρφωση, αφού μάλιστα τους παρουσιάζονταν διευκολύνσεις σε αυτό με την απελευθέρωση, η οποία μας χάρισε την Παιδαγωγική Ακαδημία και τις Τηλεγραφικές Σχολές. Εγγράφονται σε μια από τις παραπάνω σχολές, παρακολουθούν δύο έτη τα μαθήματα και, κατόπιν εξετάσεων, διορίζονται δημοδιδάσκαλοι και τηλεγραφηταί. Άλλοι, πάλι, τελειόφοιτοι του Γυμνασίου επιδιώκουν και καταλαμβάνουν κρατικές θέσεις στον εφοριακό και ταμειακό κλάδο. Όσοι, πάλι, έχουν οικονομική ευεξία και επιθυμούν να λάβουν ανώτερη μόρφωση καταφεύγουν σε ένα από τα δύο Πανεπιστήμια και γίνονται επιστήμονες. Από αυτούς μερικοί επεκτείνουν (*διευρύνουν και εμπλουτίζουν*) τη μόρφωσή τους, με την παρακολούθηση μαθημάτων του κλάδου τους σε Πανεπιστήμια των ευρωπαϊκών χωρών, έχοντας και βοήθημα προς τούτο το «Μανούσειο» κληροδότημα.

Όλοι δε αυτοί δεν μπορούν πλέον να ζήσουν μονίμως στη Σιάτιστα, αλλά διασκορπίζονται στις πόλεις όλης της Ελλάδος· και έτσι όχι μονάχα συντελούν στη μείωση εκείνων που ασχολούνταν με πρακτικά επαγγέλματα και στην επαύξηση του αριθμού των διανοουμένων, αλλά και τη μείωση του πληθυσμού της Σιατίστης επιφέρουν, το οποίο καταφαίνεται από τις τελευταίες καταγραφές

των κατοίκων. Και η εμπορική κίνηση και η εν γένει βιοποριστική μαραίνεται. **(729)**

Στον περιορισμό της βιοποριστικής κινήσεως συνετέλεσαν, όπως είπαμε, και [μερικά] άλλα αίτια, π.χ. η χρησιμοποίηση [του αυτοκινήτου] ως μέσου συγκοινωνίας. Το αυτοκίνητο αχρήστευσε την τάξη των αγωγιατών, διότι έπαυσεν η χρησιμοποίηση των μεγάλων ζώων για τη μεταφορά εμπορευμάτων από μακρινές αποστάσεις και περιορίσθηκε η χρησιμοποίηση αυτών για την επικοινωνία με πλησίον μέρη και με μέρη που δεν έχουν δρόμους καταλλήλους για αυτοκίνητα. Αυτό βέβαια περιόρισε πολύ την τάξη των αγωγιατών.

Αλλά και η ανταλλαγή των πληθυσμών έφερε στη Σιάτιστα ελάττωση της κινήσεως ή μάλλον νέκρωση αυτής. Με την ανταλλαγή έφυγαν κατ' ανάγκην οι Κονιάροι, που ζούσαν λιτότατα. Ολίγο ζαχαρόνερο, το οποίο έκαμναν στα περιώνυμα πνάκια[128] μέσα σε φιλικό μπακάλικο, ή ολίγος μούστος δεμένος, που τον έλεγαν τατλί, ήταν αρκετό και ευχάριστο δι' αυτούς προσφάγι. Έβρεχαν μέσα σ' αυτό το καλαμπουκίσιο ψωμί τους και έμεναν πολύ ευχαριστημένοι με αυτό το γεύμα τους, [ζούσαν δε έτσι] για να μπορέσουν να περισσεύσουν περισσότερο μέρος από τα προϊόντα τους, για να τα φέρουν και <να> τα πωλήσουν στη Σιάτιστα κατά τις εβδομαδιαίες αγορές Δευτέρας και Πέμπτης. Και κατόρθωναν έτσι να μας φέρνουν και να μας πωλούν δημητριακούς καρπούς και, μάλιστα, το κίτρινο εκείνο [σαν φλωρί] αλεύρι, που το λέγαμε φλωρίτσα, και το **(730)** οποίο μαζί με αυτούς έλειψε πλέον από την περιφέρειά μας και όσοι το συνήθιζαν το νοσταλγούν σήμερα, διότι δεν μπορούν να το απολαύσουν. Αυτοί, επίσης, μας έφερναν από τα κατεστραμμένα δάση τους τα κούτσουρα, τα οποία οι κάτοικοι Σιατίστης έκαιαν, θέτοντας στο τζιάκι από ένα κάθε μέρα, και είχαν στο δωμάτιο όλη τη χειμερινή νύχτα ικανοποιητική ζέστη. Αυτοί μας έφερναν, επίσης, τις όρνιθες, τα αυγά, το άχυρο για τροφή των ζώων μας και τα αρνιά τις μέρες του Πάσχα και κατόπιν. Αυτοί ήσαν για μας δουλοπάροικοι και ημείς ήμασταν οι αφέντηδες.

Κοντά στα άλλα, που αναφέραμε ως αίτια του περιορισμού της κινήσεως, και η καταστροφή των αμπελιών μας έφερε μαρασμό στην κίνηση της Σιατίστης. Ο εργατικός κόσμος με την ανεργία των αμπελουργών υπέστη μείωση του πληθυσμού του, διότι μεγάλο μέρος αυτού έχει μεταναστεύσει, για να μπορέσει να προμηθευθεί τα μέσα της ιδίας του ζωής και της συντηρήσεως των ιδικών του.

Ύστερα από όλα αυτά τα αντίξοα, ο πληθυσμός της Σιατίστης από δέκα (αρ.10) χιλιάδες κατήλθε στις πέντε μονάχα χιλιάδες. Να φθάσει στο σημείο αυτό ο πληθυσμός συνετέλεσε, βέβαια, και η έλλειψη πλέον του φανατισμού[129], ο οποίος επί Τουρκοκρατίας έκαμνε τους Σιατιστείς να μην απομακρύνονται από τη γενέθλιά τους γη. **(731)** Τώρα δεν εμποδίζονται να εγκαθίστανται εκεί

---

[128] **Πνάκι,** μικρό ξύλινο δοχείο με εφαρμοστό καπάκι.

[129] **Φανατισμός**: από τα συμφραζόμενα προκύπτει ότι στην έννοια δίνει θετικό χαρακτήρα, εννοεί την έντονη προσήλωση στην έννοια του πατριωτισμού.

όπου βλέπουν ότι μπορούν να έχουν ζωή καλύτερη και ευκολότερη από τη ζωή που θα έχουν μένοντας στην πατρίδα τους.

Για την επέκταση δε του μαρασμού της κινήσεως και την ελάττωση του πληθυσμού, που σήμερα παρατηρείται, μεγάλην επίδραση έσχε (*είχε)* η βάρβαρη και αγρία διαγωγή που επέδειξαν οι Ιταλογερμανοί, κατά το διάστημα της Κατοχής, και ο ολέθριος και άνευ προηγουμένου κατηραμένος εμφύλιος πόλεμος, που κατέστρεψε και καταστρέφει[130] ό,τι άφησεν όρθιο η Κατοχή.

[130] Αναφορά χρονική, που δείχνει το χρόνο συγγραφής ή προσθήκης αυτού του χωρίου μέσα στην περίοδο του Εμφυλίου (1946-1949).

731

Τώρα δὲν ἐμπορεύονται τὰ ἐμπορεύματα ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς ἐγγύς μόνον τὰ ἔχουν ζωή καὶ γύλαρη καὶ κυνηγοῦν ἀκόμη ζωή ποὺ δὲ ἔχουν μέτοντας στὴν Πελρίστα τους.

Γιὰ τὴν ἐπόμενη δὲ τοῦ μαραθμοῦ τῆς κινήσεως καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἐγγυδυσμοῦ ~~μεγάλην ἐπιδρ~~ ~~ἐκ~~ ποὺ σήμερα παρατηρεῖται μεγάλην ἐπίδρα σι ἔχει ἡ βάρβαρη καὶ ἀγρία διαγωγή, ποὺ ἐπιδεικνύουν οἱ Ὑπαγογερμανοί καθὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς καὶ ὁ ἀγέθρος τῆς ἄτου φρονεμένου καθηρεμένος ἐμφύλιος πόλεμος, ποὺ κα λόφερε καὶ καταστρέφει ὅλα ἄφησε ἄρθιο ἡ κατοχή.

Φωτογραφία, επεξεργασμένη, της σελίδας 731 του χειρογράφου των **Ιστορικών σημειωμάτων περί Σιατίστης και λαογραφικών αυτής.**